

EDWARD McNALL BURNS

ÇAĞDAŞ SİYASAL DÜŞÜNCELER 1850-1950

Demokrasi, Özgürlük, Anarşistler, Endividüalistler, Pozitivizm, Rölativizm, Pragmatizm, Realizm, Pozitivist Hukuk, Sosyolojik Hukuk, Saf Hukuk, Marksizm, Revizyonizm, Sosyalizm, Hristiyan Sosyalistleri, Fabian Sosyalizmi, Lonca Sosyalizmi, Demokratik Sosyalizm, Tutucu Kollektivizm, Refah Devleti Düşüncesi, Totalitercilik, Faşizm, Nazizm, Komünizm, Yeni İdealizm, Yeni Romantisizm, Antientelektüelizm, Egzistansiyalizm, Eski Tutuculuk, Yeni Tutuculuk, Tutucu Devrim, Liberal Tutuculuk, Yeni Ortodoksluk, Çağdaş Katolik Siyasal Kuram, Freudculuk, Yeni Freudculuk, Davranışçılık, Antropolojinin Katkıları Sosyolojinin Katkıları, Karşı Ütopyacılık, Nasyonalizm, Irkçılık, Enternasyonalizm, Kozmopolitizm, Emperyalizm, Kaba Güç Politikası, Jeopolitik, Şiddete Başvurmama, Edilgin Direniş, Sistemantik Okul, Analitik Okul, Mantıkçı Pozitivist Okul, Sibernetik, Alan Kuramı, Davranışçı Okul, J. Bryce, A.L. Lowell, A.V. Dicey, R. M. la Follette, W. Wilson, F.D. Roosevelt, H.A. Wallace, C.E. Merriam, R.M. McIver, A.D. Lindsay, W. McDougall, W. Lippmann, M. Bakunin, E. Malatesta, P. Kropotkin, J. Most, L.D. Brandies, H.L. Menchen, O.W. Holmes Jr., T. Hobhouse, E. Barker, M.R. Cohen, A. Comte, V. Pareto, R. Michels, W. James, J. Dewey, B. Russell, J. Nehru, J. Austin, O. von Gierke, F.W. Mitland, J.P. Bocour, H.J. Laski, J.N. Figgis, L. Duguit, H. Krappe, J.C. Gray, J. Frank, R. von Jhering, L. Gumplowicz, R. Pound, R. Stammler, HL Kelsen, K. Marx, F. Engels, K. Kautsky, V. Lenin, E. Brnstein, J. Jaurés, F. Lassalle, G.B. Shaw, H.G. Wells, G.D.H. Cole, S.G. Hobson, E.F.M. Durbin, H.J. Laski, J.M. Keynes, W. Beveridge, R. Williams, T. Paine, A. Lincoln, C.A. Beard, R.H. Tawney, G. Gentile, G. Prezolini, B. Mussolini, C. Schmitt, A. Rosenberg, A. Hitler, V. Lenin, N. Bukharin, L. Troçki, J. Stalin, N.S. Kruçef, T.H. Green, F.H. Bradley, B. Bosanquet, J. Royce, F. Nietzsche, G. Sorel, B. Croce, H. Bergson, G. Santayana, V. Pareto, G. Sorel, E. Durkheim, G. Le Bonn, O. Spengler, S. Kierkegaard, J.P. Sartre, F.A. Hayek, H. Hoover, W. Churchill, R. Kirk, P. Viereck, W. Lippmann, J. Burnham, J.K. Galbrait, D.E. Lilienthal, A.A. Berle, J.A. Schumpeter, K. Mannheim, J.O. Gasset, K. Barth, E. Brunner, R. Neibuhr, A. Toynbee, C. Dawson, T.S. Eliot, Papa XIII. Leo, Papa XI. Pius, J. Maritain, S. Freud, H.D. Lasswell, K. Horney, H.S. Sullivan, E. Fromm, İ. Pavlov, J.B. Watson, E.L. Thorndike, F. Boaz, B. Malinowski, R. Benedict, M. Weber, F. Oppenheimer, D. Riesman, C.W. Mills, A. Huxley, G. Orwell, A. Koestler, E. Renan, G. Mazzini, R. von Treitschke, A.T. Mahan, T. Roosevelt, J.A. Cramb, F. von Bernhardt, M. Barrés, C. Abduulnasır, K.Nkrumah, J.A. de Gobineau, H.S. Chamberlain, T. Jefferson, A. Lincoln, W.A. White, A.J. Beveridge, D.S. Jordan, C. Streit, E. Reves, J.W. Burgess, B. Adams, J.A. Hobson, E.H. Carr, H.J. Morgenthau, R. Kjellen, F. Ratzel, H. Mackinder, K. Haushofer, N.J. Spykman, H. Thoreau, W.L. Garrison, L. Tolstoy, M.K. Gandi, A. Schweitzer, D. Easton, A.Rapoport, R. Carnap, O. Neurath, H. Reichenbach, R.A. Dahl, F.E. Oppenheim, N. Wiener, K. Lewin, B.M. Gross, D.B. Truman

EDWARD McNALL BURNS

ÇAĞDAŞ SİYASAL DÜŞÜNCELER 1850 - 1950

Edward McNall Burns'ün *Ideas in Conflict* (The Political Theories of the Contemporary World) adıyla ilk olarak W. W. Norton and Co. Inc. tarafından 1960'da yayımlanan, Methuen and Co. yayınevinin University Paperbacks dizisi içinde 1963 yılında yeniden basılan bu yapıtı, Alâeddin Şenel tarafından İngilizce aslından Türkçe'ye çevrilip, Birinci Türkçe baskısı *Birey ve Toplum Yayınları* tarafından 1984 yılında gerçekleştirilmiştir.

Kaynakça notu

Edward McNall Burns, *Çağdaş Siyasal Düşünceler 1850-1950*, ç. A. Şenel, Ankara, 1984, Birey ve Toplum Yayınları, XXV+555 s.

EDWARD McNALL BURNS

ÇAĞDAŞ SİYASAL DÜŞÜNCELER 1850 - 1950

Tarihin yirminci yüzyıldaki akışı ve belki de insanlığın geleceği, içinde yaşadığımız yılların egemen siyasal inançları tarafından saptanmakta. Elinizdeki geniş çaplı çalışmada, çağımızın büyük düşünce akımlarının ve siyasal akımların dayandıkları temelleri oluşturan kuramlar, incelenip, birbirleriyle karşılaştırılıp, tarihsel perspektif içine konulmakta.

BİREY VE TOPLUM YAYINLARI

Siyasal Düşünceler Dizisi : 1

Birinci Baskı: Mayıs 1984

İkinci (gözden geçirilmiş) baskı: Kasım 1984

BİREY VE TOPLUM YAYINCILIK

Onur Sok. No : 18/2

Maltepe / ANKARA

Tel : 30 40 81

Kapak Erkal Yavi

Basıldığı Yer : Sevinç Matbaası Ofset ve Tipo Tesisleri

EDWARD McNALL BURNS

Rutgers Üniversitesi Siyaset Bilimi Profesörü

**ÇAĞDAŞ
SİYASAL DÜŞÜNCELER
1850-1950**

Çeviren

Alâeddin ŞENEL

EDWARD McNALL BURNS VE YAPITI ÜZERİNE

Ülkemizde yayıncıların son 20 yılda üzerine en fazla eğildikleri alanlardan biri de «Siyasal Düşünceler / Düşünürler» i ele alan kitapların yayımlanması olmuştur. Bunun nedeni ise 1960'lardan itibaren *siyasetin* artık kitlelere de malolmaya başlaması, ve bu konuya olan ilginin artmasıdır. Ancak artan talebe verilen yanıtlar, maalesef her zaman sağlıklı olamadı; «Siyasal Düşünceler / Düşünürler» i ele alan, çoğu eklektik ve rasgele seçilmiş yapıtlar piyasayı topladı.

Kuşkusuz bu alanda geçmişte çok önemli boşlukları dolduran eserler de yayımlandı. Daha önce de özellikle belirttiğim gibi bunlardan G. Sabine'nin *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Mete Tunçay'ın derlediği *Çağdaş Siyaset Felsefecileri*, J. Ben-Amittay'ın *Siyasal Düşünceler Tarihi*, nitelikli olan çeviri yapıtlardandır. Bu konuda iki yıl kadar önce telif bir çalışma veren değerli bilim adamı Alâeddin Şenel'in *Siyasal Düşünceler Tarihi* ise atlanmaması gereken bir çalışmadır.

Yayımladığımız bu kitap ise geçtiğimiz yüzyılın ortalarından yasadığımız yüzyılın birinci yarısına kadar uzanan, tarih olarak çok kısa, ancak siyasal sonuçları olarak çok uzun bir dönemi ele almaktadır. Burns'ün dediği gibi, bu yüzyıllık dönem, çok önemli olayların yer aldığı, büyük siyasetlerin, felsefelerin tüm dünyayı etkilediği bir dönem. Burns, işte bu dönemde yer alan 200 dolayında düşün adamını, politikacıyı ele alarak bu zor işin üstesinden gelmektedir.

Liberal-demokrat bir bilim adamı olan Edward McNall Burns, 1897'de Amerika'da Brgettstown'da doğdu. Washington ve Jefferson Kolejinde okudu. 1925'de Pittsburg Üniversitesi'nden master, 1927'de felsefe doktoru derecelerini aldı; 1962'de ise hukuk doktoru oldu. 1926 yılında Chicago Üniversitesi'ne girdi. 1928'de emekliye ayrılınca kadar kalacağı Rutgers Üniversitesi'ne geçti. 1928-1931 yıllar arasında Tarih ve Siyaset Bilimi dersleri okuttu. 1941-1947 yılları arasında *associate professor* (doçent) idi; 1947-1951 yılları arasında Siyaset Bi-

limi profesörlüğü yaptı. 1951 - 1962 yılları arasında emeritus profesör olarak çalıştı. 1962 - 1972 yılları arasında Tarih ve Siyaset Bilimi Bölümünün başkanlığını yaptı. 1957 yılında Rutgers Üniversitesi Araştırma Kurulu'nun Araştırma Üstün Başarı Ödülü'nü aldı. 1959 - 1960 öğretim yılında Fulbright Bursu ile Berlin Frei Universität (Hür Berlin Üniversitesi)'da çalıştı. Edward McNall Burns'ün yayınları arasında; *James Madison : Philosopher of the Constitution* (1938); *Western Civilizations, Their History and Their Culture* (1941); *David Starr Jordan : A Prophet of Freedom* (1953); *The American Idea of Mission* (1957); *Ideas in Conflict* [Çağdaş Siyasal Düşünceler 1850 - 1950]; *The Counter Reformation* (1964) bulunmaktadır. Philip L. Ralph ile birlikte *World Civilizations* (1955) adlı yapıtın da yazarı olan Burns 14 Haziran 1972'de ölmüştür.

Bu arada kitabın Türkçe baskısı için de birkaç şey söylemeye gerek var. Öncelikle böyle hacimli bir kitabı sabırla ve büyük bir titizlikle çeviren arkadaşım Doç. Dr. Alâeddin Şenel'e Türk okuru adına teşekkür ederim. Ayrıca her bölüm sonuna koyduğu «Türkçe Ek Okuma Listeleri» ile 1950 - 1980 arasını ele alan «Türkçe Kaynaklar»ı içeren ek bölümle, «Dizin» bölümünün hazırlanmasında gösterdiği büyük gayreti de, burada belirtmek benim için bir borcun yerine getirilmesi olacaktır.

ERHAN GÖKSEL

Editör

ÖNSÖZ

Bu kitabın amacı, 1900 dolaylarından günümüze dek * bellibaşlı siyasal kuramları ve ideolojik akımları özetlemek ve yorumlamaktır. Karşılaştırmalar, çözümlemeler yapma, ya da perspektif verme hatırına, sınırı aşıp ondokuzuncu ve daha önceki yüzyıllara uzanmak zorunda kalınmışsa da, daha çok yirminci yüzyıl üzerinde durulmaktadır. Böylesine kısa bir dönem, düşünce tarihinin çok küçük bir kesimi olarak görülebilir; bunun böyle görünmesinin başlıca nedeni, daha yirminci yüzyılın ortalarında yaşamakta olmamızdır. Ama biz, yüzyılımızı tarihe karışmış bir yüzyıl olarak görmemekle birlikte, ömrünün yarısını aştığı şu yıllarda bile, becerdiği işler dosyasının kalınlığı nedeniyle, onu incelenmeyi hakeden bir yüzyıl olarak görüyoruz. Her yarıyüzyıllık dönemin, siyasal düşünüş alanında, bu düşüncelerin sunulup yorumlandığı bir cildin yazılmasını hakettirmeyeceği açık olmakla birlikte, bunu hakettiren yarıyüzyıllar vardır. Platon'un ve Aristoteles'in içinde yaşadıkları dönem, bu tür yarıyüzyıllara bir örnektir; Hobbes'un, Harrington'un, Sydney'in ve Locke'un çağı bir başka örnek. William A. Dunning, Eski Yunan'dan çağımıza siyasal düşünceler üstüne yazdığı üç kitaplık ünlü yapıtının üçüncü kitabını, Rousseau'dan Spencer'e dek geçen ve yüzyıldan daha kısa süren bir döneme ayırmıştır. William L. Davidson, Bentham'dan John Stuart Mill'e dek uzanan dönemi, üzerinde kalın bir cildin yazılmasını haklı gösterecek bir dönem olarak görmüştür.

-
- * Yapıtın 1960 yılında basıldığı anımsanırsa, «günümüze kadar» sözünü «1960 yılına kadar» biçiminde anlamak, dolayısıyla 1960'dan sonra gelişen düşünce akımlarını veremeyeceği için, çağdaş düşünce akımlarının ve çağımızın siyasal kuramlarının bu kesiminin eksik olduğunu, bu eksikliği daha yakın tarihlerde yazılmış yapıtlardan tamamlamak gerektiğini belirtmeliyiz. Bu konuda, 536. sayfadaki «1950-1960 Yılları Arası Çağdaş Siyasal Düşüncelerle İlgili Türkçe Kaynakça»dan da yararlanılabilir (ç.n.).

Büyük bir olasılıkla, gelecek yüzyılların tarihçileri, yirminci yüzyılı insanlık tarihinin en önemli dönemlerinden biri olarak görecekler. Kuşkusuz bu yüzyılın, karakterini duru bir biçimde ortaya koyacak özelliklerini bulup çıkaracaklar; onu belki, «Dünya Çapında Çatışmalar Çağı», «Devrimler ve Karşı Devrimler Çağı», «Birbirleriyle Çarpışan İdeolojiler Çağı», ya da, daha yalın bir biçimde, «Büyük Savaşımalar ve Acılar Çağı» olarak adlandıracaklar. Yirminci yüzyıl kuşkusuz bu deyişlerin hepsiyle ve bunlar yanı sıra birçok başka deyişlerle tanımlanabilir. Bir sıkıntılar çağı olduğu için, yüzyılımızın, ortaya atılan siyasal düşünceler bakımından, alışılmadık derecede verimli geçtiği düşünülebilir. Siyasal kuramların pek çoğu kargaşa ve çatışma ortamında doğmuştur. Örnek olarak, eskiçağ Çin'inde Savaşan Devletler Dönemi'nin * başarılarını, Eski Yunan'da kent devletlerinin çöküş döneminin, yeniçağda onyedinci ve onsekizinci yüzyılların ve Amerikan tarihinin «Kritik Dönem» olarak adlandırılan döneminin başarılarını gösterebiliriz. Bununla birlikte, her bunalım çağının yüksek düzeyde bir siyasal düşünüşe yol açacağını düşünmek doğru olmaz. Roma İmparatorluğu'nun çöktüğü yüzyıllarda siyasal düşünüş alanında pek az başarı elde edilebilmiştir. Elbette büyük güçlük zamanları, her zaman bir umutsuzluk, umutsuzluğun yarattığı üzüntü çağı, ya da içinde yaşanılan dünyanın sorunlarından kurtulmak için bir eylemsizlik havasına ve ötedünyacılığa sığınma çağı olmaz. Şimdiye dek ideolojik karpışmaya böylesine etkin bir biçimde katılınması ve siyasal sorunlara yeni ve çeşitli bakış açılarının, yaklaşımların böylesine desteklenmesi, aslında, yüzyılımızın düşünüşünün temelde sağlıklı olduğunu gösteren bir işaret olabilir. Bizi kuşatmakta olduğu söylenen karamsarlık bulutlarına karşın, açıkça görülüyor ki, dertlerimize ve sorunlarımıza, eninde sonunda çarelerin ve çözümlerin bulunacağı yolundaki inançlar, çoğumuzda hâlâ güçlü. Gelecek hakkında böyle bir güven, bilgi ve anlayışla temellendirilmişse, üstün başarılar kazanmanın öngereği sayılabilir.

Yirminci yüzyıl siyasal kuramının hatırı sayılır bir bölümü siyaset bilimcisi olmayan kimselerin ürünüdür. Bu düşüncelerin çoğu, ister ciddi devlet adamı, ister atıp tutan kimseler olsunlar, siyasal iktidar makamlarında bulunanların siyasalarından (izledikleri politikalarından) türemiştir. Bazıları ise, John Dewey ve Bertrand Russell gibi filozoflar, J.A. Hobson ve Friedrich Hayek gibi iktisatçılar, Max Weber ve Émile Durkheim gibi sosyologlar, Sigmund Freud ve Erich Fromm

- * Çince aslından İngilizce'ye «Warring States» ya da burada olduğu gibi «Contending States» olarak çevrilen, Çin tarihinde İ.Ö. 481-221 yılları arasında kapsayan ve imparatorluğun 7-8 feodal krallığa bölündüğü, feodal devletlerin birbirleriyle ardı arkası kesilmeyen savaflara giriştikleri bir dönem (ç.n.).

gibi psikologlar, T. S. Eliot ve Aldous Huxley gibi edebiyatçılar ve hatta Vilfredo Pareto ve Georges Sorel gibi mühendisler tarafından geliştirilmiştir. Ama bu durum yirminci yüzyıla özgü değildir. Siyasal kuram her zaman farklı kaynaklardan fışkırmıştır. Aristoteles, bir filozof olduğu kadar bir biyolog idi; John Locke bir doktor, Montesquieu bir yargıçtı. Rousseau bir deneme yazarı ve romancı, Herbert Spencer bir mühendis ve mucit idi. John Stuart Mill, İngiltere'nin Doğu Hindistan Şirketi'nin yüksek düzeyde bir görevlisiydi. Siyasal kuramın tohumları her zaman öteki bilgi dallarınca (öteki disiplinlerce) atılmış, ürünleri öteki bilgi dallarınca sulanıp beslenmiştir. Bu, bilgi dallarını birbirinden ayıran sınırların gittikçe daha fazla birbirleri içine girdiği yirminci yüzyıl için, geçerliliği daha da artan bir saptamadır. Günümüzde bir antropoloğun ya da bir iktisatçının siyaset hakkında kuramsal yargılar formülleştirmesi, neredeyse bir siyaset bilimcisinin formülleştirmesi kadar akla yakın görünmektedir.

Bu kitap belli bir tezi ya da siyasal öğretiyi savunmak için yazılmadı. Bununla birlikte, yazarının, okuyucusunu herhangi bir görüşe sahip olmadığına inandırmaya çalışması, aptalca bir davranış olurdu. Bu kitabın yazarı, çağdaş dünyayı, ona her geçen yıl bir parça daha sertleşiyor görünen bir felsefi çatışma ile bölünmüş görmekte. Bu çatışmanın, bilinen demokrasi ve totalitercilik kutuplaşmasıyla zorunlu bir bağlantısı yoktur; çatışma, daha geniş bir alan boyunca uzanan bir ayrılıktan beslenmektedir. Bu alanda, bir yanda, insanın doğası hakkında iyimser bir görüşe sahip olan, gelişmenin *olanaklı* olduğunu düşünen, değişimin evrenselliğini kabul eden, araştırmayı ve deneyimi bilginin kaynakları olarak saygıyla karşılayan, hoşgörü ve özgürlük değerleri üzerinde önemle duran felsefeler var. Öte yanda, insanın doğasını aşağı bulan, insan çabasıyla gelişmenin olanaklı olduğunu kabul etmeyen, bir valancı peygamber olarak gördüğü bilimin değerini küçümseyen, geleneği, otoriteyi yücelten ve zora başvurmaya, toplumsal denetimin vazgeçilmez aracı olarak alkışlayan karamsarlık felsefeleri bulunmakta.

Bu kitap, sözcüklerle anlatılamayacak derecede değerli yardımları olan birçok kişinin desteğinden, öğüdünden yararlanılmasaydı tamamlanamazdı. Yazar, bu kimselerin içinde kendini en çok, metnin elyazmasının her sözcüğünü okuyan ve sorunların özüne inen eleştirileriyle metnin gelişmesine çok büyük katkılarda bulunan meslektaşısı Dr. Eugene J. Meehan'a borçlu görmektedir. Yazar aynı zamanda, Douglass Koleji'nden Profesör Neill A. McDonald'a ve önce Stanford Üniversitesi'nde Center for Applied Social Research (Uygulamalı Toplumsal Araştırmalar Merkezi) Yöneticisi olan Dr. Alfred deGrazia'ya, her biri, kitabın içindeki bölümlerden üçte biri kadarını okuyan ve bu bölümlerin geliştirilmesi için değerli önerilerde bulunan bu iki meslektaşına minnet borçludur. Elyazmasının çeşitli

parçalarını okuyanların, ya da elyazması hakkında yerinde ögütlerde bulunanların arasında, Rutgers Üniversitesi'nden Profesör Benjamin Baker'ı, Profesör Sidney Ratner'i, Profesör Norman L. Stamps'ı ve Profesör Henry R. Winkler'i Lake Erie Koleji'nden Profesör Philip L. Ralph'ı saymalıyım. Douglass Koleji'nden Profesör Edward R. Tannenbaum, Fransa'da Entegral Nasyonalizmi hakkında yararlı bilgiler verdi. Yazar, olgularla ve yaşam öyküleriyle ilgili verilerin derlenmesinde, kaynaklardan yararlanılırken bir yanlışlık yapıp yapılmadığının kontrol edilmesinde yardımcı olan iki araştırma asistanının, Bayan Sunok Pai ve Bay Knud Rasmussen'in birkaç yıl ardarda çalıştırılması yolunda gerekli parasal kaynakları sağladığı için, Rutgers Üniversitesi Araştırma Kurulu'na minnet duygularını iletmekten özel bir haz duymaktadır. Yazar kendini, bu asistanlardan Bay Rasmussen'e, görevlerini, üzerine düşenin ötesinde bir ilgi ve çabayla yerine getirdiği için, adını bir kez daha anma borçlu görmüştür. Öteki lisansüstü öğrencileri, özellikle yazarın seminerlerinde tartışmalara katılan ya da bu seminerler için ödev hazırlayıp okuyanlar, sandıklarından fazla katkılarda bulunmuşlardır. Sırası gelmişken yazar, sağladığı Egzistansiyalizm ile ilgili malzemelerden dolayı Bayan Charlotte N. Wehrfritz'e ve Yeni Freudcuların siyaset felsefesinin bir kavranış biçimine olan katkısından dolayı Martin Burnbach'a ve Jean-Paul Sartre'in siyaset felsefesinin bir kavranış biçimine katkısından dolayı da Joseph B. Hampton'a borçlu olduğunu belirtmek ister. Rutgers Kitaplığı görevlilerine, özellikle Referans Kaynakları Bölümünde çalışanlara, verilerin doğruluğunun denetlenmesinde ve kendilerine sorulan şeylerin yanıtlanmasında gösterdikleri içten çabalarından dolayı da teşekkür etmek gerek. Son olarak, yazar, elyazmasının daktiloya çekilmesi, dizgi yanlışlarının düzeltilmesi, başvuru kaynaklarından alınan bilgilerin doğru olarak alınıp alınmadığının denetlenmesi ve «Dizin»in hazırlanması gibi çetin işlerdeki çalışmalarından ve bağlılığından, sabırlılığından ve özverililiğinden dolayı, eşine borçlu olduğunu belirtmeseydi, teşekkürlerini tamamlamamış olurdu. Gerçekten, onun katkıları olmadan bu kitap yazılamazdı.

New Brunswick, New Jersey

Edward McNall Burns

İÇİNDEKİLER

EDWARD McNALL BURNS VE YAPITI ÜZERİNE	VII
ÖNSÖZ	IX
BİRİNCİ KESİM LİBERAL VE DEMOKRATİK KURAMLAR	1
I. Demokrasi Akımının Doruğunda Ortaya Atılan Düşünceler .	3
1. Demokrasiyle Gelecek Bir Altınçağın Habercileri	4
James Bryce	5
A. Lawrence Lowell	9
Albert Venn Dicey	12
2. İlerlemeci Demokrasi	14
Robert M. La Follette	16
Woodrow Wilson	17
3. Demokrasinin Yakın Geçmişteki Savunucuları	21
Franklin D. Roosevelt	22
Henry A. Wallace	23
Charles A. Merriam	24
Robert M. MacIver	25
A. D. Lindsay	27
4. Demokrasinin Çağımızdaki Eleştiricileri	29
William McDougall	30
Graham Wallas	31
Walter Lippmann	33
5. Sonuç	34
Birinci Bölüm İçin Türkçe Ek Okuma Listesi	35

II. Çağdaş Özgürlük İdealleri	37
1. Özgürlük Hakkında Anarşistlerin Tezleri	38
a. Bireyci Anarşistler Godwin, Proudhon, Stirner, Nietzsche	39
b. Kollektivist Anarşistler	39
Mikhail Bakunin	39
Enrico Malatesta	40
Peter Kropotkin	41
Johann Most	43
2. Bireyin Egemenliği	44
Louis D. Brandeis	45
Henry Louis Menchen	50
3. Özgürlük ve Yasa	54
Oliver Wendell Holmes, Jr.	54
Açık ve Yakın Tehlike Öğretisi	59
Robert H. Jackson'un Anlayışı	61
William O. Douglas'ın Anlayışı	62
4. Demokrasi İçinde Özgürlük Düşünceleri	63
L. T. Hobhouse	63
Ernest Barker	66
Morris R. Cohen	68
Franklin D. Roosevelt	71
5. Sonuç	72
İkinci Bölüm İçin Türkçe Ek Okuma Listesi	74
III. Pozitivistler, Rölativistler (Pragmatistler), Realistler	71
1. Pozitivistler	78
Auguste Comte	78
Wilfredo Pareto	79
Gaetano Mosca	85
Roberto Michels	89

2. Pragmatistler (Rölativistler)	92
William James	94
John Dewey	97
3. Çağdaş Realistler	101
Bertrand Russell	102
Jawaharlal Nehru	106
4. Sonuç	109
Üçüncü Bölüm İçin Türkçe Ek Okuma Listesi	110
IV. Çeşitli Hukuk Görüşleri	113
John Austin	115
1. Çoğulculuk	116
Otto von Gierke ve F. W. Maitland	117
Joseph Paul-Boncour	117
Harold J. Laski	118
J. Neville Figgis	119
Léon Duguit	120
Hugo Krabbe	122
2. Pozitivist Hukuk Yorumu	125
John Chipman Gray	126
Oliver Wendell Holmes, Jr.	126
Jerome Frank	129
3. Sosyolojik Hukuk Yorumu	132
Rudolf von Jhering	133
Ludwig Gumplowicz	133
Louis D. Brandeis	133
Roscoe Pound	134
4. «Saf» Hukuk Kuramı	138
Rudolph Stammler	139
Hans Kelsen	140
5. Sonuç	145
Dördüncü Bölüm İçin Türkçe Ek Okuma Listesi	145

İKİNCİ KESİM : KOLLEKTİVİZM KURAMLARI	147
V. Marksizmin Çevresindeki Akımlar	149
1. Karl Marx ve Marksist Sistem	150
Karl Marx	151
Marksist Sistem	151
a. Tarihsel Materyalizm	151
b. Diyalektik Materyalizm	152
c. Sınıf Kavgası Kuramı	152
d. Devrin Kuramı	153
e. Artı Değer Kuramı	154
f. Sosyalist Evrim Kuramı	154
2. Ortodokslukta Ayak Diretiş	155
Friedrich Engels	156
Öteki Ortodoks Marksist Düşünürler	156
Karl Kautsky	158
Vladimir İlyiç Lenin	159
3. Revizyonizm	163
Eduard Bernstein	163
Jean Jaurés ve Öteki Revizyonist Düşünceler	164
4. Marksçı Olmayan Sosyalizm	166
Ferdinand Lassalle	166
Hristiyan Sosyalistler : Lamennais, Kingsley, XIII. Leo	167
Fabian Sosyalizmi	168
George Bernard Shaw	171
H. G. Wells	173
Lonca Sosyalizmi : G. D. H. Cole, R. H. Tawney, S. G. Hobson, B. Russell	176
5. Sonuç	178
Beşinci Bölüm İçin Türkçe Ek Okuma Listesi	179
VI. Demokratik Kollektivizm	183
1. «Demokratik Sosyalizm»	184
Evan F. M. Durbin	184
Harold J. Laski	187

2. Tutucu Kollektivizm	194
John Maynard Keynes	194
William Beveridge	197
3. Refah Devleti Düşüncesi	200
Roger Williams	202
Thomas Paine	202
Abraham Lincoln, Populistler, Greenbackler	202
T. Roosevelt'in, W. Wilson'un Refah Devleti Düşünceleri	203
Franklin D. Roosevelt	203
Charles A. Beard	204
Jerome Frank	206
Henry A. Wallace	207
Richard Henry Tawney	209
4. Sonuç	211
Altıncı Bölüm İçin Türkçe Ek Okuma Listesi	212
VII. Totaliter Tepki	213
1. İtalyan Faşizmi	215
Giovanni Gentile	215
Giuseppe Prezzolini	216
Benito Mussolini	217
2. Alman Nazizmi	220
Carl Schmitt	221
Alfred Rosenberg	222
Adolf Hitler	224
3. Sovyet Komünizmi	227
Vladimir İlyiç Lenin	227
Nikolai Bukharin	228
Leon Troçki	229
Joseph Stalin	233
Nikita S. Kruçef	235
4. Sonuç	238
Yedinci Bölüm İçin Türkçe Ek Okuma Listesi	239

ÜÇÜNCÜ KESİM	TUTUCULUĞUN KURAMLARI	241
VIII.	İdealistler ve Romantikçiler	243
1.	Yeni İdealizm	244
	Thomas Hill Green	245
	Francis Herbert Bradley	247
	Bernard Bosanquet	248
	Josiah Royce	250
2.	Yeni Romantisizm	252
	Friedrich Nietzsche	253
	Georges Sorel	255
	Futuristlerin Romantiklikçi Düşünceleri	255
	Benedetto Croce	256
	Henri Bergson	259
	George Santayana	261
3.	Sonuç	266
	Sekizinci Bölüm İçin Türkçe Ek Okuma Listesi	267
IX.	Akla Karşı Başkaldırı	269
1.	Akla Karşı Düşmanlığın Yapısı	270
	Vilfredo Pareto	270
	Georges Sorel	271
	Émile Durkheim	272
	Gustave Le Bon	274
	Oswald Spengler	278
2.	Egzistansiyalizm	282
	Sören Kierkegaard	284
	Jean-Paul Sartre ve Öteki Çağdaş Egzistansiyalistler	285
3.	Sonuç	290
	Dokuzuncu Bölüm İçin Türkçe Ek Okuma Listesi	292

X. Yirminci Yüzyıl Tutuculuğu	293
1. Eski Biçim Tutuculuk	294
Friedrich A. Hayek	294
Herbert Hoover	299
Winston Churchill	301
2. Yeni Tutuculuk	304
Russell Kirk	305
Peter Viereck	308
Walter Lippmann	311
3. Tutucu Devrim	314
James Burnham	315
John Kenneth Galbraith	318
David E. Lilienthal	320
Adolf A. Berle	321
4. Liberal Tutuculuk	324
Joseph A. Schumpeter	324
Karl Mannheim	326
Ortega y Gasset	329
5. Sonuç	332
Onuncu Bölüm İçin Türkçe Ek Okuma Listesi	334
XI. Siyasal Kuramın Dinsel Temelleri	335
1. Yeni «Ortodoks Hıristiyan» Düşünceler	336
Karl Barth	337
Emil Brunner	342
Reinhold Niebuhr	345
2. Dinsel Ortodoksluğun Kilise Dışındaki Savunucuları	350
Arnold Toynbee	350
Christopher Dawson	353
T. S. Eliot	357
3. Çağdaş Katolik Siyaset Kuramı	360
Papa XIII. Leo	360
Papa XI. Pius	363

Papa XII. Pius	364
Jacques Maritain	365
4. Sonuç	368
Onbirinci Bölüm İçin Türkçe Ek Okuma Listesi	370
XII. Siyasal Kuramın Psikolojik Temelleri	371
1. Freudcu Sistem	372
Sigmund Freud	372
Harold D. Lasswell	378
2. Yeni Freudcular	382
Karen Horney	383
Harry Stack Sullivan	386
Erich Fromm	388
3. Davranışçılığın Siyasal Kuramdaki Uzantıları	394
Ivan Pavlov	395
John B. Watson	397
Edward L. Thorndike	399
4. Sonuç	401
Onikinci Bölüm İçin Türkçe Ek Okuma Listesi	403
XIII. Toplumsal Çevre ve Siyasal Kuram	405
1. Antropolojinin Siyasal Kurama Katkıları	406
Franz Boas	406
Bronislaw Malinowski	409
Ruth Benedict	412
2. Sosyoloji ve Siyasal Kuram	415
Max Weber	415
Franz Oppenheimer	418
David Riesman	420
C. Wright Mills	424
3. Karşı-Utopyacılar	426
Aldous Huxley	428
George Orwell	431
Arthur Koestler	433
4. Sonuç	435
Onüçüncü Bölüm İçin Türkçe Ek Okuma Listesi	436

DÖRDÜNCÜ KESİM : DÜNYA ÇAPINDA ÇATIŞMA VE DÜNYA ÇAPINDA DÜZEN KURAMLARI	439
XIV. Nasyonalizm ve Nasyonalizmin Düşmanları	441
1. Nasyonalizmin 19. Yüzyıldan Getirdiği Miras	442
Ernest Renan	442
Giuseppe Mazzini	443
Heinrich von Treitschke	444
2. Mahan'dan ve Roosevelt'ten Nukrumah'a Nasyonalizm.	446
a. Amerikan Nasyonalizmi	447
Alfred Thayer Mahan	447
Theodore Roosevelt	448
b. İngiliz Nasyonalizmi	449
J. A. Cramb	450
c. Alman Nasyonalizmi	451
Friedrich von Bernhardi	451
d. I. Dünya Savaşında Avrupa Ülkelerinde Nasyonalist Düşünceler	453
e. Fransız Nasyonalizmi	455
Maurice Barrès	455
Charles Maurras	456
f. Azgelişmiş Ülke Nasyonalizmi	458
Cemal Abdül Nasır	458
Kwame Nkrumah	460
3. Irkçılık	462
Joseph Arthur de Gobineau	462
Houston Stewart Chamberlain	463
Thomas Jefferson	465
Abraham Lincoln	465
William Allen White	465
... ..	465

Albert J. Beveridge	466
David Starr Jordan	467
4. Enternasyonalizme Karşı Kozmopolitizm	469
Clarence Streit	471
Emery Reves	471
5. Sonuç	474
Ondördüncü Bölüm İçin Türkçe Ek Okuma Listesi	476
XV. Kaba Güce Tapanlar ve Onu Eleştirenler	477
1. Emperyalizm	477
a. Emperyalizmden Yana Kuramlar	478
John W. Burgess	478
Brooks Adams	479
Alfred Thayer Mahan	479
Heinrich von Treitschke	480
Friedrich von Bernhardi	481
Adolf Hitler	481
Alfred Rosenberg	482
b. Emperyalizme Karşı Kuramlar	483
J. A. Hobson	484
Vladimir İlyiç Lenin	485
2. Kuvvet Politikası	486
Winston Churchill	488
Edward Hallett Carr	489
Walter Lippmann	489
Hans J. Morgenthau	490
3. Jeopolitik	491
Rudolf Kjellen	492
Friedrich Ratzel	492
Halford Mackinder	492
Karl Haushofer	495
Nicholas J. Spykman	497

4. Şiddete Başvurmama ve Pasif Direnme Kuramları	499
Henry Thoreau	500
William Lloyd Garrison	500
Leo Tolstoy	501
Mohandas K. Gandi	503
Albert Schweitzer	505
5. Sonuç	508
Onbeşinci Bölüm İçin Türkçe Ek Okuma Listesi	509
BEŞİNCİ KESİM : SONUÇ	511
XVI. Siyasal Kurama Meydan Okuyan Kuramlar	513
a. Sistematik Okul	513
David Easton	513
Anatol Rapoport	516
b. Analitik Okul	517
Mantıkçı Pozitivistlerin Analitik Okula Etkileri :	
Carnap, Neurath, Reichenbach, Wittgenstein	518
Robert A. Dahl	519
Felix E. Oppenheim	520
c. Analitik Okulla Bağlantılı Kuramlar	523
Sibernetik ve Norbert Wiener	523
Oyun Kuramı ve John von Neumann	523
Alan Kuramı ve Kurt Lewin	524
d. Davranışçı Okul	525
Arthur F. Bentley	525
Öteki Davranışçılar : Deutsch, Schattschneider, Key,	
Bailey, Chamberlain, Herring	529
Bertram M. Gross	529
David B. Truman	531
6. Sonuç	532
Onaltıncı Bölüm İçin Türkçe Ek Okuma Listesi	532
1950 - 1980 Yılları Arası Çağdaş Siyasal Düşüncelerle	
İlgili Türkçe Kaynakça	536
DİZİN	534

B İ R İ N C İ K E S İ M

LİBERAL VE DEMOKRATİK KURAMLAR

I

DEMOKRASİ AKIMININ DORUĞUNDA ORTAYA ATILAN DÜŞÜNCELER

**Altınçağ Peygamberleri, İlerlemeci Demokrasi,
Demokrasinin Savunucuları, Eleştiricileri**

Yirminci yüzyılın başında, hiç bir siyasal ideal, demokrasi ideali kadar sağlam bir biçimde yerleşmiş görünmüyordu. Demokrasi ideali, çoğu burjuva liberalleri, aydınlar ve sosyalistler arasında bir kutsal gerçek saygınlığına sahipti. Görünürde yalnızca, sayıları pek az olan, ölümüne tutucular, hiç bir şeyden hoşnut olmayan sinikler ve amaçlarına ulaşma yolunda doğrudan eylem yanlısı kişiler demokrasiye karşı çıkıyorlardı. Onyedinci ve onsekizinci yüzyılların büyük devrimlerinden beri, demokrasi sözcüğü, birçok ülkede, gelişmenin sırtından hâlâ atamadığı bir kambur olarak gördükleri despotluğun ve feodalliğin kalıntılarından hoşlanmayan hemen herkes tarafından bir parola gibi kuşaktan kuşağa geçirilegelmişti. Demokrasiye karşı duyulan inanç öylesine güçlüydü ki, bu inanç, İspanya, Rusya, Türkiye gibi geri ülkelerin ulusları arasında bile az çok ilerleme gösterebilmişti. Fransa, ondokuzuncu yüzyılda, her birini halk yönetimini ençoğa yükseltmeyi amaçlayan bir anayasal değişikliğin izlediği ardarda devrimlerden geçti. Britanya devrimlerini şiddet yolu ile değil, «uzlaşma» yoluyla gerçekleştirmeyi başarmışsa da, bu devrimler demokrasi davasının gelişmesine yardımcı olacak türden hareketlerdi. Birleşik Devletler'de, demokrasi akımı, kamu görevlerinin büyük bir bölümünde görevlilerin halkın seçimiyle saptanmaya başlaması, görevlerin rotasyonu [nöbetleşe üstlenilmesi] * yolunda bir politikanın

---

Bu ve bundan sonra karşılaşılabilecek olan köşeli ayraç içindeki sözcükler, açıklamalar, anlamı netleştirmek amacıyla çeviren tarafından eklenmiştir (yayımcının notu).

izlenmesi, ondokuzuncu yüzyıldan yirminci yüzyıla geçileceği ve geçildiği yüzyıllarda, halkın yasama girişimi [*initiative*, halkın yasa taslağı sunma yolunda kendiliğinden girişimde bulunabilmesi] seçtiklerini [süresi dolmadan] geri çağırabilmesi (*recall*) ve kamuoyuna başvurulması (referandum) gibi doğrudan demokrasi yöntemleri ile, bu üç ülke içinde en ileri noktalara ulaştı.

1. DEMOKRASİYLE GELECEK BİR ALTINÇAĞIN HABERCİLERİ

Demokrasi kadar gevşek, demokrasi kadar çeşitli tanımları yapılan pek az sözcük vardır. Demokrasi, neredeyse herkese herşeyi verecek bir şey anlamına gelir olmuştur. Paraguay'dan Birleşik Devletler'e yeni gelen bir diplomatın karşı karşıya kaldığı sorunla ilgili bir öykü anlatılır. Güven mektubunu verip, kabul edildiği bu ülkedeki koşulları görüp, bunların kaynağının, esin kaynağının demokrasi olduğunun ileri sürüldüğünü duyunca, büyük bir şaşkınlığa düşmüştü; çünkü Amerika'ya demokrasinin «Bizim Paraguay'da sahip olduğumuz şey» diyebileceği bir düzen olduğuna inanmış biri olarak gelmişti. Gerçekten, siyasal alanda demokrasi, tarih boyunca başlıca iki anlam kazanmıştır. Bir yandan, daha çok çoğunluk yönetimi ilkesine dayanan bir yönetim sistemi anlamını taşır. Böyle anlaşıldığında «halkın sesi hakkın sesi» sözüyle aynı anlama gelir oldu. Bu sesin dile getirilmesiyle, çoğunluğun iradesi, egemen ve siyasal alanda neyin doğru olduğuna karar veren yüce yargıç olur. Azınlık her zaman yanlış yolda, yanlış düşüncededir ve çoğunluğa karşı, varlığını sürdürme (yaşama) ve çoğunluk olmaya çalışma hakları dışında, hiç bir hak ileri süremez. Rousseau tarafından geliştirilen demokrasi anlayışı işte buydu. Bu aynı zamanda, Birleşik Devletler'de Jacksoncu demokratların ve onların izleyicilerinin birçoğunun temelde katıldıkları bir kavramdı.

Öte yandan demokrasinin, kökeninde Stoacılar tarafından verilmiş ve John Locke'un öğretileriye daha kesin ve belli biçime sokulmuş bir başka ve daha geniş bir anlamı da vardır. Bu geniş anlamıyla demokrasi, neredeyse, bazı yazarların liberalizm dedikleri şeyle özdeş sayılır. Yani demokrasi, tüm erkin bir elde toplanması tehlikelidir ve bu nedenle tek doğru yönetim sınırlı yetkeye sahip olan yönetimdir inancı üzerine kurulmuştur. Bir otokratın [başına buyruk yöneticinin] ya da bir aristokrasinin mutlak erkine ne kadar güvenilirse, çoğunluğun mutlak erkine de o kadar güvenilmelidir. Tüm yönetimler, hem azınlıkların hem de bireylerin korunması için, frenleme ve sınırlama yöntemleriyle denetim altına alınmalıdır. Bu sınırlamaların bir bölümü, erkin kötüye kul-

lanılmasını önlemek için başvurulacak mekanik yöntemler biçimindedir; ama daha büyük bölümü, vatandaşlık hakları ve kişisel haklar için verilecek güvencelerden oluşur. John Locke bu hakları doğal hukukun temel öğeleri olarak gördü. John Stuart Mill, bunların, uygarlığın gelişmesi için mutlaka tanınması gereken haklar olduğunu düşündü. Daha başkaları, onların insan onurunun ayrılmaz parçalarını oluşturduklarına, ya da insanın hayvandan farklı bir varlık olması gerçeğiyle ilişkili nitelikler olduklarına inandılar. Tüm bu anlayışlarda demokrasi, düzenden çok özgürlük ile ilgilidir, ve bireyin dokunulmazlığına hiç değilse toplumun çıkarı kadar önem verir.

Demokrasinin altınçağı sayabileceğimiz 1900-1918 dolaylarındaki dönemde, demokrasiye genellikle, yukarıda anlatılan bakış açılarının birincisinden bakılıyordu. Halk arasındaki yaygın görüş, çoğunluğun yönetimini. o zamana kadar geliştirilen siyasal sistemlerin en yararlısı olarak kabul ediyordu. Demokrasinin eğer bazı kusurları varsa, bunlara, karşıt istemlerden alınacak öğelerle değil, fakat demokrasinin dozunu artırarak çareler bulunabilirdi. James Bryce, A. Lawrence Lowell ve A. V. Dicey gibi önemli düşünürlerin yazılarında daha çok dile getirilen yaklaşım buydu.

James Bryce (1838-1922) *

Yaşadığı çağda Amerikan vatandaşlarının yüreklerindeki Britonlar'ın en çok saygı göreni olan Bryce. Parlamento üyesi ve Oxford Üniversitesi'nde vatandaşlar hukuku (medeni hukuk) profesörü olarak uzun süren meslek yaşamına, 1907'den 1912'ye dek İngiltere'nin Birleşik Devletler büyük elçisi olarak yaptığı hizmetin eklenmesiyle başarılarının en yüksek noktasına tırmanmıştı. 1888 yılında *The American Commonwealth (Amerikan Siyasî Rejimi)* ve 1921 yılında daha titiz çalışması olan *Modern Democracies (Çağdaş Demokrasiler)* adlı yapıtlarını yayımladı. Demokrasiyi, «toplumun, nitelikli vatandaşlarının iradesiyle yönetildiği bir yönetim biçimi...»¹ olarak tanımladı. Yapıtlarında, bireylerin temel haklarıyla ilgilendiği sayfalarla pek karşılaşılmaz. Demokrasilere «yaşam gücü veren bir ruh» olarak yücelttiği özgürlüğün gelişmesi için gerekli ortamın hazırlanmasını öğütlemişse de, bu konuda devletin yetkileri üzerinde kendiliğinden bir sınırlama getirecek herhangi bir yol yöntem öğütlememişti. *The American Common-*

---

* Numarasız bölüm içi başlıklar, okuyucuya kolaylık sağlamak amacıyla çeviren tarafından konmuştur (yayımcının notu).

1 James Bryce, *Modern Democracies*, New York, 1921, Macmillan, I. 22.

wealth'de, kitabın birinci bölümünü «Çoğunluğun Tiranlığı» konusuna ayırmışsa da, daha çok, Alexis de Tocqueville'in ortada bir şey yokken toplumun mutluluğuna saldıran canavarlar düşleyen izleyicilerini azarlamak için koymuştur bu bölümü. Bryce'a göre, çoğunluğun siyasal egemenliği Birleşik Devletler'e gölge düşüren bir şey değildi. Birleşik Devletler'in Batı kasabaları bile özgürlük cenneti sayılması gereken bölgelerdi. Ülke tüm olarak göz önüne alındığında, bir kimsenin yasanın sınırlarının ona tanıdığı geniş bir alan içinde görüşlerini dile getirmesi, ya da istediğince davranması yolunda, Birleşik Devletler'de görülenden daha eksiksiz bir özgürlük düşlemek kolay değildi.²

Halkın yönetiminin (demokrasinin), nasıl en eksiksiz ve en etkili bir yönetim biçimine sokulabileceği, Bryce'ın felsefesinin üzerinde durduğu en önemli konuyu oluşturuyordu. İnsan türünün yeteneklerini küçümseme yolundaki eğilimiyle görünüşte çelişkili olmasına karşın, bunun gerçekleştirilebileceğine inanmıştı. Kitleleri tembel buluyor ve «kendilerine verileni almaktan öte yapabilecekleri bir şey olmadığı için, kendilerine ne verilirse onu seve seve kabul ederler»³ diyordu. Çokluğun toplumu gerçekten yönetmesi amacının önünde, hiç bir zaman kaldırılamayacak bir engel olarak, oligarşinin çelik yasasının bulunduğunu kabul etti. Bununla birlikte, demokratik bir yapı içinde, bu azlığın yönetimi, doğuştan soylu ya da zengin azlığın çokluk üzerindeki egemenliği olmayıp, doğanın öteki insanlara vermediği nitelikleri ya da fırsatları verdiği kimselerden oluşan bir azlığın yönetimi olacaktı. Ayrıca halkın elinde her zaman üç yaşamsal ve asal önem taşıyan işlev bulunacaktı: Bunlar, halkın yönetimin izleyeceği amaçları saptayabilmesi; önderlerini seçebilmesi ve kendisini yönetenlerin benimsemeyi planladıkları bir politikaya karşı çıkıp, bu girişimi yenilgiye uğratabilmesi idi. Hatta halk bazen, onun yerine izlenecek bir başka politika önerip, bunun kabul edilmesini sağlayabilirdi. Böyle bir yönetimin «halkın halk tarafından» yönetimi olacağı söylenemezse de, her zaman «halkın halk için yönetimi»⁴ olabileceği söylenebilir.

Halkın egemenliğini sözde bırakmayıp olabildiğince gerçekleştirecek yöntemlere gelince, bu konuda Bryce'ın sunacağı öneriler pek fazla değildir. Bunlardan biri, kitlelerin daha iyi bir eğitimden geçirilmesiydi. Bir kimsenin doğanın kendisine verdiği yete-

2 James Bryce, *The American Commonwealth*, New York, 1922, Macmillan, II, 342-343.

3 James Bryce, *Studies in History of Jurisprudence*, New York, 1901, Oxford University Press, II, 469.

4 Bryce, *Modern Democracies*, II, 550.

neklerin en iyisi neyse onu kullanma şansına sahip olabilmesi için, herkese eğitim olanaklarının sağlanması gerektiğini ileri sürdü. Ne var ki, bilgi tek başına yeterli değildi. Kafaları olguların bilgisiyle tıka basa doldurulmuş, fakat bunları değerlendirme ve bunlar üzerinde düşünme yolunda eğitilmemiş halkın, vatandaşlık görevleri hakkında, hiç eğitim görmemiş kimselerden pek az üstünlüğü olacaktı. Böyle bir sonuçtan hareketle bu ünlü İngiliz, birincisiyle tutarlı olan ikinci somut önerisine yöneldi : Bu, New England kasa-ba halkı derneğine (toplantısına) benzer bir toplantının yeniden canlandırılması önerisiydi. Bu kurumun, vatandaşları, topluluğun işleriyle ilgilenmeye başlamalarına, sürekli tartışmalarla topluluğun gereksinimlerinin neler olduğunu bilmelerine ve insanları tanımayı ve onları yargılamayı öğrenmelerine yöneitmek gibi büyük bir erdemi olduğunu ileri sürdü.

Lord Bryce, dostlarından pek azının saygıdeğer bulduğu bazı demokratik yöntemleri de öğütlemekten korkmadı. Bunların en önemlisi parti hükümetini içtenlikle benimsemesiydi. Kuşkusuz bunun, çok partili sistem biçiminde bir yozlaşmaya uğrayacağını beklemiyordu ve «işçi» partilerinin ortaya çıkıp gelişmelerini, bunların sınıfsal çıkara, kendilerinden önce ortaya çıkmış olan ve daha ortodoks davranan rakiplerinden daha fazla seslendikleri gibi pek gerçeklere uymayan bir varsayımla, üzülerek izledi. Bununla birlikte partilerin kaçınılmaz olduklarını ve kimsenin partiler olmaksızın temsili hükümetin nasıl işleyeceğini gösteremediğini söyledi. Bryce'a göre, herhangi bir konuda kendi kişisel ilgi ve çıkarlarının ötesini ciddi olarak düşünen kimseler öylesine az idi ki, partiler sorunların tartışmalarını alevlendirmek ve bunlardan yana ya da bunlara karşı duyguları, düşünceleri sürüklemek üzere, sorunları gündeme getirmeye çalışmazlarsa, kamuoyunun ne yönde oluştuğu belirsiz kalacaktı ve kamuoyu bir işe yaramayacaktı. Bryce'a göre, siyasal partiler bir ulusun kafasını canlı tutup, kaosu düzene dönüştürürler. Genellikle beğendiği parlamenter bir hükümet sisteminde, siyasal partilere özellikle gerek vardı. Siyasal partiler olmaksızın, kabinedeki bakanlar (yasa) önerilerini yasama organından geçirip geçiremeyeceklerini bilemeyecekler, bir saat önce geçirebilme şansları varken, bir saat sonra bu şanslarının yok olduğunu düşünebileceklerdi. Disiplinli, üyeleri birbirine bağlı partilerin desteği olmadan kabinelerin birkaç günden fazla görevde kalmalarını sağlayacak bir güvence bulunmayacaktı.

Bryce yalnız parti hükümetinin değil, fakat bazı doğrudan demokrasi biçimlerinin çekimine de kapılmıştı. Halkın yasama girişiminden, bu tür yasa önerilerinin, dikkatsizce hazırlandığı, dolayısıyla karışıklık yaratıcı olduğu ve bunların sık sık gelip geçici

düşünceleri içerdikleri düşüncesiyle, hoşlanmadı. Bununla birlikte bu tür bir girişimin öncülüğünü yapanların, yasa taslağı, hukuk metni hazırlamada uzman kimselerin yardımından yararlanmaları istenirse, halkın yasama girişiminin karşı çıkılamayacak kadar başarılı olabileceğini kabul etti. Bryce'ın halkoyuna başvurmayı (referandumu) savunma yolunda söyleyeceği pek çok sözü vardı. Bu yolu, siyaset alanında alınacak pratik eğitimin bir yolu olarak, yerine bir başkasının konamayacağı bir araç saydı. Bu, vatandaş söz konusu önerinin sağlam bir temele dayanıp dayanmadığını, uygulanırlığının olup olmadığını kendi kendine sormaya zorlayacaktı. Oy verecekler arasında, pek az kimsenin kendisini, sorunu böylesine kapsamlı bir biçimde düşünmeye kaptıracağını düşünmemiş olsa gerek. Birçok kimse, en basit bir yasa tasarısıyla karşılaştığında bile, parti sloganları için ya da bilmediği görevlere getirilecek tanımadığı adaylar için oy kullanırken yaptığı gibi, körükörüne evet ya da hayır oyu kullanacaktır.

Vikont * Bryce'ın kavrayış gücünde bir gözlemciden, demokrasiyi eleştirmeksizin benimsemesini beklemek fazla iyimserlik olur. Önce, demokrasinin her halka uygun bir yönetim biçimi olmadığı görüşündeydi; Rusya'ya, Türkiye'ye ya da Çin'e ve elbette Hindistan'a uygun değildi. Bu ülkelerin yerli halklarının, kendi yönetimlerinde yönetilmek isteğine bile sahip olmadıklarını ileri sürdü; onlar yalnızca, üzerlerindeki yöneticilerin baskısından dolayı, ya da baskı yaptıklarını sandıkları için, yöneticilerine içerliyorlardı. Bu kadarla kalmadı; Bryce'a göre demokrasi, siyasal alanda en gelişmiş ülkelerde bile yetkin bir yönetim biçimi olamamıştı. Dünya halkları arasında bir kardeşlik duygusu yaratamamıştı ve nasyonalizmin kötülüklerini azaltamamıştı. Sınıf savaşı hayaletini [korkusunu] ortadan kaldıramamış, devrim tehlikesini önleyememişti. Siyaseti pisliklerinden arındırıp ona onurlu bir konum kazandıramamış, toplumsal kokuşmayı kökünden söküp atamamıştı. En yüksek önderlik niteliklerine sahip kimseleri ya da en iyi düşünme yeteneklerine sahip yeterli sayıda kimseyi devlet hizmetine çekememişti. Tüm bu eksiklikleriyle ve özürleriyle, çoğunluğun idaresine dayanan yönetim, «zor kullanılmasını önlemek yolunda çoğunluğun kararını kabul etmekten başka seçenek olmadığı için» ötekilerinden üstün tutulmalıydı. «Demokrasiye karşı ileri sürülebi- lecek suçlama ne kadar ağır olursa olsun, demokrasinin dostlarının bu suçlamaya «onun yerine önereceğin ondan daha iyi hangi seçenek var?» sorusuyla yanıt verebileceklerini söyledi.⁵

* Vikont, İngiliz soygeluk (asalet) düzeninde kont ile baron arasında bir derecedir (ç.n.).

5 Bryce, *Modern Democracies*, II. 390, 608.

A. Lawrence Lowell (1856 - 1943)

Demokrasiyle birlikte geleceği söylenen altınçağın ilk üç habercisinden ikincisi Lowell idi. Ondokuzuncu yüzyılın birinci yarısının tamamlanmasından birkaç yıl sonra doğan Lowell, tüm yaşamını Boston Brahminleri [soyluları] arasında geçirdi. Harvard Üniversitesi'ni bitirip, yaşamının yirmi yılını hukuk çalışmalarına ve hukukçuluk mesleğine verdikten sonra, 1897'de Devlet Yönetimi dersinin öğretim görevlisi olarak Harvard'a döndü. 1900 yılında profesör oldu, 1909'da bu üniversitenin başkanlığına getirildi. Harvard Üniversitesi Başkanı olarak yirmi dört yıl hizmet verdi. İlk kitabı olan *Essays on Government*'i (Devlet Yönetimi Üstüne Denemeler'i) 1889'da, bundan daha çok ün kazanan *Public Opinion and Popular Government*'i (Kamuoyu ve Demokratik Devlet Yönetimi'ni) 1913'de yayımladı. .

Lowell ilk bakışta pek demokrasinin savunucusu gibi görünmez. *Essays on Government* adlı yapıtında, devlet yönetimine düşen görevlerin en önde gelenlerinin, yönetimin yapması değil yapmaması gereken işlerle ilgili oldukları sonucuna varılacak şeyler yazdı. Lowell'a göre halkın girişimine ve girişkenliğine bırakılması gereken konularda çıkarılmış pek çok yasa vardı; yönetim bu alana gereğinden fazla karışıyordu. Yasama erki üzerine konan tüm sınırlamalarıyla Birleşik Devletler Anayasası'nı çok beğeniyordu. Çoğunluğun azınlığın dokunulmaz haklarını çiğnemesini önleme yolunda Yüce Mahkeme'nin sahip olduğu yetkileri özellikle övüyordu. Sosyalizmin ve paternalizmin [baba devlet anlayışının] gelişmesini; kendini bireylerin özel yaşamlarında nasıl davranmaları gerektiği sorunuyla ilgili özel ahlâk alanına dek düzenleme eğiliminde gösteren bu gelişmeleri, üzüntüyle karşılıyordu. Çoğunluğun bir ulus üzerinde mutlak bir tiranlık kurmasının, bir monarkın bu yönde yaratacağı tehlikeden daha büyük bir olasılık olduğunu düşündü. Bir monarkın davranışlarının, bir yandan kamuoyu ile, öte yandan ayaklanma çıkmasından korkmasıyla dizginleneceğini ileri sürdü. «Buna karşılık, bir halk çoğunluğu ya da kamuoyunun organı olan ve mutlak erke sahip bulunan bir temsili meclis, öntünde, kendini oluşturan üyelerin oylarını göz önüne almaktan öte, kendisini sınırlayacak pek az şey görecektir»⁶ diye yazdı.

Tüm bu tutumuna karşın, Lowell'ın demokrasinin önde gelen sözcülerinden biri olduğu, pek kuşkuya yer vermeyen bir gerçektir. Lowell, demokrasi ile kişi haklarının dokunulmazlığının, birbirle-

---

6 A. Lawrence Lowell, *Essays on Government*, Boston, 1889, Houghton Nifflin, 66.

riyle uyuşmayacak ilkeler değillerse bile birbirlerinden bağımsız ilkeler oldukları düşüncesiyle, farklı şeyler olduklarını ileri sürdü. Demokrasiyi [*Essays on Government* adlı yapıtında] siyasal yönünden bakılınca «devlet yönetiminin halkın elinde olması, siyasal erkin halk kitlesi tarafından kullanılması»⁷ biçiminde tanımladı. Senraki yapıtında [*Public Opinion and Popular Government*'da] çoğunluğun egemenliğini suçlamadıysa da, onu, herkesce bilinen anlamının büyük bir bölümünü dışarıda bırakacak biçimde açıkladı. Çoğunluğun egemenliğinden söz ettiğinde, halkın sayısal çoğunluğunun değil *effektif* çoğunluğunun [halkın kendini ortaya koyan kesiminin] egemenliğini kastediyordu. Bu anlamda çoğunluğun, devletin amaçlarının ve hedeflerinin neler olduğu noktasında görüş birliğine varmış ve bu yoldaki görüşlerinin egemen olması gerektiği inancıyla birleşmiş insanlar topluluğu olduğunu düşündü. Onların iradelerini uygulamaya geçirebilmeleri için, vatandaşların büyük bölümünü oluşturmaları gerekliydi. Ne var ki, Lowell'a göre, yönetme yetkisini veren vatandaşların sayıları değildir; yalnızca bir kitle oluşturmaktan öte ortak ilgileri ve ortak amaçları olmayan vatandaşlar kitlesi, salt seçimi kazanmış bir partiye bir süre için bağlandıkları için bir devletin yönetimini üstlenme hakkına sahip olamazlar. Bu düşünceyle Lowell, türdeş bir ulus tarafından hemen özümленemeyecek öğelerin kabul edilmemesi için, dış ülkelerden Birleşik Devletler'e yapılan göçlere sınırlamalar konmasını savundu. Tüm halkın ortak amaçlar ve ortak özlemler edinme yeteneğine ve ortak bir kökten gelen siyasal geleneklere sahip olmasının, ulaşılabilecek bir amaç olduğunu düşündü. «Türdeşliğe sahip olmadan» dedi, bir ulus «büyük bir ulus olabilir, ama kolay kolay başarılı bir demokrasi kuramaz.»⁸

Lowell'in demokrasi kavramına yaptığı en önemli iki katkı, hükümet içinde uzmanların bulunması gerektiği üzerinde durması ile, siyasal partilerin oynayacağı role ilişkin görüşleriydi. Eski Roma'da eğitim görmüş memurların yaygın biçimde kullanılmasının, Roma İmparatorluğu'nun uzun ömürlü olmasını ve etki alanını genişletmesini sağlayan nedenlerin başında geldiğini öne sürdü. Çağdaş devletlerin uzman görevliler kullanmaya çok daha fazla gereksinim duyduklarını ekledi. Bir çiftçi ya da yapımevi sahibi olarak başarılı olmuş birinin, bu nedenle bir banka yönetmekte ya da bir demiryolu işletmekte de başarılı olacağını düşünmenin artık doğru olmadığına değindi. İlgili eğitimden geçmemiş bir politikacının, maliyeyi yürütme, eğitimi yönetme, ya da büyük bir kentin su kay-

7 A. Lawrence Lowell, *Public Opinion and Popular Government*, New York, 1913, Longmans, 57.

8 Lowell, *Public Opinion and Popular Government*, 36.

naklarının arındırılmasını sağlama yeteneğine de sahip olabileceğine kim güvence verebilirdi ki? Bu sorusunun amacının, bakanların ve genel müdürlerin uzman kimseler olmasının gerektiğini belirtmek olmadığını; ama, onlara bağlı görevlilerin başında eğitim görmüş memurlar ordusundan alınıp getirilmiş kimselerin bulunmasının gerektiğini belirtmek olduğunu söyledi. Birleşik Devletler'in, demokrasiyle yönetilen büyük uluslar arasında, başında bulundukları işlerle ilgili eğitim görmüş ve seçimden seçime değişmeyen danışmanlara sahip olmayan tek ulus olduğunu görmenin üzücü olduğunu düşündü. Lowell, sorunların formülleştirilmesini ve kamuoyunun yönlendirilip sürüklenmesini sağlayan araçlar olarak siyasal partilerin önemi konusunda, Bryce ile görüş birliği içindeydi. Ayrıca, siyasal partilerin kararlılık getirici etkilerinin olacağına inanıyordu. Partilerin, siyasal alanda ortaya çıkacak sapıklıkları önleyecek ve aşırı uçlar arasında dengeyi sağlayacak biçimde çalışan, temelde tutucu örgütler olduklarını düşünüyordu. Lowell'a göre, bir meclisin örgütlenmiş partilere bölünmesi, meclise, demagogların duygulara seslenen etkilerine karşı daha kapalı bir yapı kazandırır. Aynı biçimde, örgütlü bir muhalefetin varlığı, zorbalığa kayılmasını önleyecek bir engel oluşturur.

Lowell, demokrasinin eksiklerinin ve kusurlarının neler olduğunu kavramakta Bryce kadar uyanıktı ve bunların çarelerinin bulunup uygulanabileceği konusunda Bryce kadar iyimserdi. Demokrasinin savunucularının, demokrasi çağına halkın yönetime katılma derecesini artırarak ulaşılabileceğini umarak, durumun gerektirdiğinin ötesinde atılımlar gösterme alışkanlıklarında olduklarını düşündü. Bu tutumları, özellikle halkın doğrudan doğruya yasa yapma etkinliklerine katılması, kamu görevlilerinin belli sürelerle değiştirilmesi ve ön seçimlerin tüm seçmenlerin oylarıyla yapılması gibi istekleri savunmalarında açıkça ortaya çıkıyordu. Lowell'a göre bu tür yöntemler, kalabalığın yeteneklerinin her şeye yeteceği varsayımına dayanıyordu. Lowell da, zamanının temsili yönetiminin gerçekleştirilmesi istenecek birçok şeyi dışarıda bıraktığına değindi. Yasama meclisine karşı duyulan güvensizliğin gittikçe arttığını gördü ve bunun, bu meclisin üyelerinin bölgeleriyle ilgili siyasal tasalarından dolayı, toplumun [genel] çıkarlarını ikinci plana alma eğilimlerinden kaynaklandığını belirtti. Bu tutumun sonucu, karşılıklı ödünler veren ve bölgelere ihsanlar dağıtan yasaların çıkarılması oluyordu. Yasama meclisinin her bir üyesi, işinin, bölgesinin gereksinimlerini duyuran bir sözcü olarak hizmet etmek ve seçim bölgesi için yaltaklanıp hazineden koparabildiği kadar fazla baraj, postaevi koparmak olduğuna inanıyordu. Lowell bu eğilimi önleyecek en iyi çarenin, oyların kişilere verilmesi olduğuna inanmıştı. Amerika'nın, dünyada, yalnızca belli bölgeleri

ilgilendiren sorunların ulusal yasama meclisi girdabına sürüklen-
diği tek ülke olduğunu söyledi. Lowell'a göre, Avrupa kıtasında bu
tür sorunlar, yasama organının değil yürütmenin çözeceği sorun-
lar sayılıp, yürütme organının kararına bırakılır: İngiltere'de, ha-
zine olanaklarıyla yapılan işlerden tümüyle farkı özel bir süreçle
yapılır. Lowell, «kısa oy pusulası»nın* sözünü, bu adı kullanarak
etmiş değilse de, böyle bir yöntemin amacının doğruluğuna katıl-
dığını kesinlikle biliyoruz. Halktan böylesine çok sayıda kamu gö-
revlisini seçmesi istenmese, tüm kamu görevlilerinin daha nitelikli
kimsele olacağına inanıyordu. Bu yoldaki tutumunu şu ilkeyle
özetle dile getirdi «Yeteneğe gereksinimin olduğu yerde atama yap,
temsil amacını güttüğün yerde seçime başvur.»⁹

Albert Venn Dicey (1835-1922)

Yirminci yüzyıl demokrasisinin tanınmış üç savunucusundan
biri olan Dicey demokrasi kuramına özgü katkılarda bulunmak ba-
kımından, ne Bryce ne de Lowell kadar verimliydi. Dicey aynı za-
manda üçü içinde [hukuk kurallarından çok] yasaların metinleri-
ne en sıkı sıkıya bağlı olanıydı. Oxford Üniversitesi'ni Balliol Ko-
leji'nde bitiren Dicey, 1863'de Londra'da Inner Temple'e [Baroya]
kabul edildi ve burada ömrünün altmış yılı yakın bölümünü hu-
kuk öğretimine ve hukukçuluk mesleğine adadı. İngiliz Anayasa-
sı'nda «gelenekleşmiş yöntemler»in,** bunlar içinde de özellikle
kabine sisteminin dayandığı geleneklerin önemini ortaya koyan ilk
hukuk bilgini idi. Bununla birlikte yaşamının büyük bir bölümüne
anlaşılmaz bir terslik egemen oldu. İngiltere siyasal yaşamında gö-
rülen yeni eğilimlere karşı genellikle olumsuz bir tutum takınıyor-
du ve insan doğasına kara gözlüklerle bakıyordu. İnsanların, yan-
lışların ortaya çıkarılması gibi bir tasaları olmayan ve güçlerini
doğrunun bulunması yolunda harcamakta son derece isteksiz olan,
taklitçi yaratıklar olduğunu öne sürdü. Buluculuk ve özgünlük,
Dicey'a göre, insanların sahip oldukları yeteneklerin «en enderi»
idi.¹⁰ Bununla kalmayıp, bu yoldaki gözlemlerini, özünde demokra-
tik ideallerle uyuşmayacak dogma niteliğindeki inançlarla, anaya-

* Amerika Birleşik Devletleri seçimlerinde seçmen, yalnızca yasama mec-
lisleri üyelerini değil, onların yanı sıra birçok memurluklara ve hatta
yargıcıklara adaylığını koymuş olanları da seçer; bu nedenle sandık
başında çarşaf gibi bir listeyi işaretlemek durumunda kalır; «kısa oy pu-
sulası» sözü, bu uygulamaya karşı duyulan tepkiyi ve önerilen çözümü
dile getirmektedir (ç.n.).

9 Lowell, *Public Opinion and Papular Government*, 260-261.

** *conventions*.

10 Albert Venn Dicey, *Law and Opinion in England*,
London, 1905, Macmillan, 436.

sal (meşrutî) yönetim konusuna da yaydı. Demokratik ideallerle uyuşmayan görüşlerine, bir tarihsel determinist olmasıyla başlamalıyız. Dicey'a göre ondokuzuncu yüzyılın büyük reformları, insanların kitlelere malolmuş biçimde, hızla aydınlanmaya başlamasının, ya da birbirlerinin duygu ve düşüncelerini daha derinden kavrayıp bunları paylaşmaya başlamalarının ürünü olmayıp, değişen tarihsel koşulların sonucuydu. Sonra, Dicey, bir tür «kültürel aksama» * tezini benimsemişti. Yasama meclislerindeki üyelerin, gençliklerinde edindikleri önyargıları ve düşünme alışkanlıklarını sürdürdüklerini söyledi. Bunun sonucu olarak, yasamaya ilişkin eylemlerinde, yirmi otuz yıl geçmişte kalmış bir dönemin koşullarına uygun düşüncelerini uygulamaya koyuyorlardı. Bu nedenden dolayı da, bir ideal ya da görüş, ancak gücünü tükettikten ve toplumsal bakımdan işe yaramaz duruma geldikten sonra yasalara girebiliyordu.

Son olarak, Dicey'ın yazılarında siyasetin akıldışı öğelerine verdiği önemli yere değinmeliyiz. «İçgüdülerin önderliği» ya da «duyguların önderliği» ** dediği bir şey üzerinde durdu. İngilizler'in duyguların önderliği, kendini, İngiliz halkının ondokuzuncu yüzyıla girilirken ulaştığı imparatorluklara özgü ululuk duygusunda ortaya koymuştu. Bu duygu İngiliz halkını Boer Savaşı'ndan geçirdi ve onları akla dayanan kavramlarla açıklanamayacak yeni bir ruh ile doldurdu. Bu duygu, küçük devletler döneminin geçtiğini ve özgür toplumun sürdürülebilmesi için büyük imparatorlukların zorunlu olduğunu ileri süren öğretinin benimsenivermesini sağlamıştı.

Tüm bu düşüncelerine karşın, Dicey'ın demokrasiye karşı görüşlerinin, Dicey'ı demokrasi düşmanı saymamızı gerektirecek nitelikte olduğu söylenemez. Hiç bir yazar, kamuoyunun gücü hakkında ondan daha inandırıcı yazılar yazmamıştır. Gerçekten, bu yolda, görünüşte ne kadar büyük görünsün, her yöneticinin yetkesinin (otoritesinin) son çözümlemede halkın desteğine dayandığı için, her yönetim biçiminin özünde halk yönetimi (demokrasi) olduğunu söyleyecek kadar ileri gitti. «Her zaman yöne-

---

* *Cultural lag*», kültürel boşluk, kültürel geri kalış olarak da çevrilmektedir (ç.n.).

Dicey'ın ortaya attığı *apotheosis of instinct*», «*apotheosis of sentiment*» kavramlarındaki putlaştırma, tanrılaştırma, yüceltme anlamlarına gelebilen «*apotheosis*» sözcüğünü, ilk iki karşılığı yazarın amaçlamadığı biçimde olumsuz anlamlar taşıyacağı, üçüncü karşılığının psikolojideki «*sublimation*» kavramını karşılayan «yüceltme» karşılığı ile karıştırılabileceği için kullanılmayıp, Dicey'ın amacını Türkçe okura en iyi biçimde aktarabileceği düşüncesiyle, «önderlik» olarak çevrilmesi yoluna gidildi (ç.n.).

tilenler yönetenlerden daha güçlüdür» görüşünde David Hume'a katıldı. Ayrıca, İngiliz parlamenter düzenine karşı takındığı tutum, onu övmekten başka bir şey değildi. Dicey'in düşüncesine göre, İngiliz parlamenter düzeni çoğunluğun iradesinin uygulanması ile bireylerin haklarının korunmasını, yerleşmiş bir yasa düzeninin üstünlüğü altında çelişmeksizin birleştiriyordu. Bunu başarabilmesinin nedenini, «Parlamento ancak çıkardığı bir yasa ile konuşur» kuralının bulunması ve parlamento yasayı çıkarıp sesini keser kesmez, çıkardığı yasanın hukuksal yorum konusu edilmesi olgusunda gördü. Ve yargıçlar eğitimden geçmiş kimseler olarak, yorumlarını geçmişin derinliklerinden süregelmış olan özgürlükle ilgili yüce geleneklere göre yapıyorlardı.¹¹ Dicey demokrasiye, belki bütün bu düşüncelerden çok, tutuculuktan yana işleyen etkilerinden dolayı hayranlık besliyordu. Demokrasinin düzeneklerinin (mekanizmalarının) hızlı değişimleri kolaylaştırdığını kabul etmekle birlikte, kitlelerin köklü yenilikleri kuşkuyla karşıladıklarına inanıyordu. İngiliz Kilisesi'nin* 1904 yılındaki konumunun yüz yıllık geçmişinde görüldüğünden daha güçlü olmasının ve aristokratik geleneklerin genellikle sağlam temellere dayanan durumlarını bozulmadan sürdürmesinin, bu görüşünü destekleyen önemli gerçekler olduklarını düşünüyordu.

2. İLERLEMECİ DEMOKRASİ

Demokrasiyi altınçağında dile getiren tek bir akımdan söz etmek gerekirse, bunun Birleşik Devletler'de 1905 - 1924 dolaylarında gelişen İlerlemeci Akım** olduğu söylenebilir. Kuşkusuz bu tümüyle yeni ve özgün bir akım değildi. Bu akımın yarattığı ilk fırtınalar, Birleşik Devletler senatörlerinin [iki dereceli seçimle değil] doğrudan seçimle [halk tarafından] seçilmelerini, müterakki gelir vergisini, demiryollarına ve telgraf, telefon hatlarına devletin sahip olmasını savunan 1890'ların Halkçıları (popülistleri) tarafından patlatılmıştı. Halkçıların rakipsiz sözcüsü William Jennings Bryan, neredeyse çoğunluğun tanrısal haklarından söz etmeye varan bir demokrasi anlayışı geliştirmişti. Bryan'a göre, kitlelerin istediği her şey, siyaset ve ahlak alanında doğru olanın kusursuz ölçütü idi. Daha sonra, 1926 yılında evrim kuramı ile ilgili tartışmalardan doğan Scopes evrim duruşmasında, kitlelerin egemenliğine olan inancının kapsamını, kitlelerin bilim alanında da doğru olanın ölçütünü koyduklarını ileri sürecek kadar genişletti.

11 Albert Venn Dicey, *The Law of the Constitution*, London, 1893, Macmillan, 335.

Established Church, Büyük Britanya devletince resmen tanınan kilise
Yerleşik Kilise (ç.n.).
Progressive movement.

Gümüş para basma tekelinin kaldırılması öğretisi dışında İlerlemeciler, Halkçıların daha önce savunduğu hemen her şeyi benimserler. Ne var ki, bu iki akımın doğaları birbirinden kökten farklıydı. Halkçılık akımı daha çok Birleşik Devletler'in orta batısı ve güneyi ile sınırlıyken, İlerlemecilik, güney dışında ülkenin hemen hemen her yöresinde sesini duyurabilen bir akımdı. Halkçı akım tarımsal bir sınıf tabanına dayanırken, İlerlemeci akımın dayandığı taban, çok daha genişti. Bu akım, yalnızca çiftçilerin düzenden hoşnutsuzluğunu ortaya koymakla kalmayıp, kendilerini, bayağı domuz eti tacirlerinin, demiryolu karunlarının ve kömür, petrol, çelik kralarının gücü ve zenginliği tarafından eski konumlarından uzaklaştırılmış gören, Brahminlerden [Boston, Amerika soylularından] küçük kasaba halkından, hukukçulardan (avukatlardan), din adamlarından ve aydınlardan oluşan çok çeşitli öğeleri içeren bir kesimin hoşnutsuzluğunu dile getirmekteydi. İlerlemeciler, halkçılardan aldıkları öğretilere, kendilerinin geliştirdikleri önemli yeni öğretiler kattılar. Hamiltoncu görüşün bir öğesine, Halkçıların verdikleri önemden çok daha büyük bir önem verdiler. İlerlemeciler için devlet, kaçınılmaz bir kötülük değil, fakat, refahın artırılması, yaşam standartlarının yükseltilmesi ve iyi yaşam olanaklarının sağlanması yolunda, toplumun genel yararı için kullanılabilecek bir araçtır. Daha somut olarak belirtmek gerekirse, tekelleri denetleyecek yasaların çıkarılmasını, çocuk çalıştırmanın yasaklanmasını, hastalık, işsizlik, iş kazaları sigortalarının kurulmasını; yaşlılara ödenek bağlanmasını; rüşvet vb. uygulamaları önleyecek yasaların çıkarılmasını; temsili hükümetin gücünün artırılmasının yollarından biri olarak mahkemelerin yetkilerinin azaltılmasını ve kentlerin, federe devletin satın alınmış temsilcileri tarafından çıkarılan yasaların pençesinden kurtarılması için kendi kendilerini yönetmelerini istediler. Akımın önderlerinden oldukça küçük bir bölümü, Henry George'un toprak ve arsa değerlerinde görülen, sahiplerinin çalışmalarının ürünü olmayan artışlardan alınacak tek vergi düşüncesinin hayranı idi. Öteki önderleri «kısa oy pusulası»nı ve oranlı temsili (nispi temsili) savundular. Kısa oy pusulasını, seçmen üzerindeki seçme yükünü azaltarak ona daha akıllı seçimler yapma olanağı verecek bir yol olarak övdüler. Oranlı temsili, eski kafa partileri zayıflatıp, kendileri gibi hiç bir partiye bağımlı olmayan aydınlara, yönetimde seslerini, alacakları oya oranlı bir biçimde duyurma olanağı vereceği umuduyla savundular.

Önde gelen İlerlemecilerin listesi, onların, Robert M. La Follette, George W. Norris, William E. Borah ve Hiram W. Johnson gibi senatörlerden; Joseph Folk ve Charles Evans Hughes gibi valilerden; Tom L. Johnson, Frederic C. Howe ve Lincoln Steffens gibi kent reformcularından; Wisconsin Üniversitesi'nden Charles Van

Hise, Stanford Üniversitesi'nden David Starr Jordan gibi eğitimcilerden; ve aklın egemenliği yolunda seferberlik açmış John Dewey gibi filozoflarla, *New Republic*'in yayımcıları olan Herbert Croly ve Walter Weyl gibi kişilerden ve Başkan Woodrow Wilson'dan olmak üzere, Amerikan kamu yaşamının her kesiminde sesini duyurmuş kimselerden oluştuklarını gösterir. Bu listeye, yalnızca İlerlemeci akımın gelişmesinin en yüksek noktasına ulaştığı sırada İlerlemeciler'in başkan adayı olduğu için değil, aynı zamanda İlerlemeci öğretiler içine, mahkeme kararlarının halk oyuna sunulurarak geri alınabilmesi düşüncesini kattığı için, Theodore Roosevelt'in de alınması gerek. Bununla birlikte, akımın önderlerinin, İlerlemeci kuramın gelişmesini sağlayan katkıların çoğunu yapan kimseler olarak adlarının anılmasını hakeden La Follette ve Woodrow Wilson olduğu söylenebilir.

Robert M. La Follette (1855 - 1925)

Wisconsin federe devletinin Dane ilçesinde derme çatma bir kulübede doğan La Follette [boş topraklara yerleşmek üzere yollara düşen] «öncüler»in yaşadıkları yoksulluktan, 1901'de federe devletinin başkanlığına dek kendi çabasıyla yükseldi. Dört yıl sonra Birleşik Devletler Senatosu'na seçildi ve bu göreve üç kez seçilmek onuruna kavuştu. 1912 seçimlerinde, İlerlemeciler'in Başkan adaylığından, Theodore Roosevelt yararına çekildikten sonra, sonunda, 1924'de yeniden canlandırılan İlerlemeci partinin bayraktarı yapıldı. Çetin bir seçim kampanyası yürütmüş ve verilen oyların altıda birini almışsa da, sağlığı bu gerilime dayanabilecek durumda değildi; seçimi izleyen yıl öldü.

La Follette'nin demokrasi anlayışı, halkın bilgeliğine ve erdemine duyduğu yüce güvene dayanıyordu. Zaman zaman yalın vatandaşın sağduyusunun hükümetin gereksinme duyacağı tüm nitelikleri karşılayabilecek düzeyde olduğunu düşünüyormuş gibi konuşuyorsa da, «Wisconsin ideası» olarak bilinen programında federe devlet üniversitesinin olanaklarının yasama meclisi üyelerine ve kamu yönetiminin çeşitli görevlilerine açılması üzerinde önemle durduğuna bakılırsa, böyle düşünmemiş görünür. Bununla birlikte, devleti yozlaşmış patronların ve aşağılık parti makinalarının [örgütlerinin] elinden kurtarma görevinin halka düştüğünü düşünmüştü. La Follette'ye göre, yapılacak tüm reformların en önde gelen amacı, seçmenlerin kamu görevlileri üzerindeki eksiksiz denetiminin yeniden getirilmesi olmalıydı. Bu amaca ulaşabilmek için birçok önlemin alınması gerektiğini düşünmüştü. Birincisi, federal yargıçlıkları da içine alacak biçimde, tüm memurluklara seçimle atama yapılmasıydı; ikincisi, yönetimin eylem ve kararları

üzerinde yargı denetimi* kaldırılmalı, hiç değilse iyice kısıtlanmalıydı; üçüncüsü, halkın yasama girişimi, geri çağırma yetkisi ve halkoyuna başvurma yöntemleri yalnızca federe devletlerde ve yerel alanda değil, federal devlet çapında da uygulanmalıydı; ve dördüncü olarak, ne kadar ödün vermez, ne kadar alışılageienin dışında olursa olsun, her türlü düşüncenin tartışılması ve yayılması yolunda sınırsız bir özgürlük tanınmalıydı. Bu özgürlüğün, yalnızca vatandaşların bir doğal hakkı olmayıp, aynı zamanda patlamaları önleyecek bir güvenlik sübabı olduğunu ileri sürdü. Kötü düşünceler «açık havada ve özgür, serbest tartışmanın yaratacağı aydınlıkta yaşayamazlar. Ama eğer onları bastırmaya kalkarsan, eğer onları kendilerini yeraltı kanallarıyla ortaya koymak zorunda bırakırsan, onlara kendilerine yanıt verilemeyecek yerlerde yakalanırsan, işte o zaman zararlı olabilirler» demişti.¹²

La Follette 1924 seçim kampanyasında Sosyalistlerin kendisini desteklemelerini kabul etmişse de, onların temel inançlarına katılmadı. Birçok kollektivist önleme, bunlar iyi yöntemler oldukları için değil, daha çok özel mülkiyetin yol açtığı kusurları düzeltecek yöntemler oldukları için inanmıştı. 1920 dolaylarında, eski bireysel girişkenlik kuramına azımsanmayacak bir şans tanımak isteğini duyurdu; ama bu yoldaki deneyim eğer başarıyla sonuçlanmazsa, o zaman tüm temel endüstrilerde devlet işletmeciliğini savunmaya başlayacağını ekledi. Bu sinama dönemi sırasında, ulaştırma ve haberleşme kamu hizmetleri alanında devlet denetimi ve devlet işletmeciliği uygulayacaktı. Bu yoldaki savlarını sürdürerek, kamu hizmeti alanlarında kamusal mülkiyetin, dünyanın buna yeterince olanak tanınan her yerinde başarılı olduğunu söyledi. Öte yandan, toprağın ortak mülk edinilmesi, veya, Marksist programın, tüm üretim araçlarının sosyalleştirilmesi, proletarya diktatörlüğü ve sonunda sınıfsız topluma ulaşılması gibi dogmalarını, hiç bir zaman savunmaya kalkmadı.**

Woodrow Wilson (1856 - 1924)

La Follette'den bir yaş daha küçük olan Woodrow Wilson, Virginia federe devletinde, Staunton'daki bir Presbiteryan papaz lojmanında, 1856'da doğdu. Çocukluk yılları, Carolina ve Georgia federe devletlerinde iç savaş sonrası Rekonstrüksiyon (Yeniden Kalınma) Dönemi çabalarının yarattığı sıkıntılar içinde geçti. Prin-

Judicial review.

12 *Congressional Record*, [Kongre Tutanakları], cilt. 59, 506-507, 1920.

** La Follette'nin öteki bazı düşünceleri ve bazı düşüncelerinin Woodrow Wilson'un düşünceleri ile karşılaştırılması için bir sonraki sayfaya da bakınız (ç.n.).

ceton Üniversitesi'nde okuyup Virginia Üniversitesi Hukuk Okulu'nı bitirdikten sonra, başladığı avukatlıkta başarılı olamayınca, kendini üniversite kolejlerinin birinde öğretim üyeliğine hazırlamak için, Johns Hopkins Üniversitesi'ne girdi. 1836'da doktora derecesini aldı ve sırayla, Bryn Mawr, Wesleyan ve Princeton'da öğretim üyeliği yaptı. 1902 yılında Princeton Üniversitesi'nin başkanlığına atandı. Bu tarihten sekiz yıl sonra, Demokratik Parti'nin New Jersey'deki kıdemli politikacıları, Wilson'un valilik için «ideal aday» olduğu yolunda ikna edildiler. Çetin bir seçim kampanyasından sonra seçildi; bu kampanyada, patronlara karşı uğraşırken ve etkileyici reformlar içeren bir program sunarken, öylesine büyük bir başarı kazanmıştı ki, bu başarısı onu 1912 Başkanlık seçimleri için akla ilk gelen yarışmacı durumuna soktu. Baltimore Kongresinde (aday yoklamasında) 46 oy toplama onuruna erdi; Cumhuriyetçi Parti içindeki bir bölünme ise, seçilme olasılığını kesinleştirdi. Wilson, başkanlığının ilk dönemini İlerlemeci ilkelerin gerçekleştirilmesine adanmıştı. Çocuk çalıştırılması ile ilgili yasa, federe devletler arası demiryollarında sekiz saat çalışma yasasını, tekellerin gücünü dizginleme amacını taşıyan Clayton Anti-Tröst Yasası'nı çıkarttı; Federal Çiftlik Kredileri (*Federal Farm Loan*) sistemini, Federal Ticaret Kurulu'nu (*Federal Trade Commission*) ve Federal Rezerv (*Federal Reserve*) sistemini kurdurdu. Programının tümüne, gururla, «Yeni Özgürlük» adını verdi. Ne var ki yeni özgürlük programı, 1916'da, Almanya ile savaş tehlikesinin kara bir bulut gibi ufuklarda görünmesi üzerine, beklenmedik bir zamanda sona erdi. Bu tarihten başlayarak, Wilson için siyasal idealizm, statükoyu sürdürmekle yükümlü ve ortak güvenlik ilkesini destekleyecek bir uluslararası birliğin kanatları altında ulusların kendi kendilerini yönetmesi amacıyla özdeşleşti. Bu ideal uğruna, Milletler Cemiyeti'nin kurulması yolunda açtığı kampanyada gösterdiği tüketici çalışmanın sonucu olarak, 1919'da felç geçirinceye dek çabalayarak, yaşamını verdi. Ruhça ve bedence tükenmiş ve düşlerine kavuşamamış bir kişi olarak 1924'te öldü.

Wilson'un demokrasi anlayışı, bazı bakımlardan, La Follette'ninkinden oldukça farklı idi. Önce, devlete çok daha sınırlı bir rol vermişti. Ekonomi kuramı, herhangi bir kollektivist kaynaktan çok Louis D. Brandeis'in bireyciliğinden beslenmişti. Müterakki gelir vergisinden yana olmuş ve müterakki gelir vergisini büyük zenginliklerin önlenmesinin bir aracı olarak haklı görmüşse de [üretim alanında] devlet mülkiyetinin hiç bir biçimini hiç bir zaman savunmamıştı. Federal Ticaret Kurulu ve Federal Rezerv sistemi temelde düzenleyici kuruluşlardı. Salt siyasal reformlar alanında da [La Follette'den] daha tutucuydu. Önseçimleri (aday seçimlerini) doğrudan doğruya seçmenlerin yapmasını desteklediye de, halkın

yasa girişimine, geri çağırma ve halk oyuna başvurulmasına pek ilgi göstermedi ve yargı organlarının [yürütmeyi denetleyici] gücünü sert bir tutumla eleştirmeye kalkmadı.* Halkın seçimle belirleyeceği şeyler konusunda La Follette ile arasındaki görüş ayrılığı daha büyüktü. La Follette olabildiğince çok sayıda kamu görevlisinin, halkın doğrudan oyuyla seçilmesini önermişken, Wilson, kendisinin küçük Princeton seçim bölgesinde bile oy pusulasında bulunan çok sayıda isim arasından akıllı seçimler yapamadığından yakınarak, kısa oy pusulasından yana oldu. Yeri gelmişken, Wilson'un reform davasına sonradan katılmış biri olduğunu belirtmekte yarar var. 1886'da yayımlanan *Congressional Government* (Kongre Hükümeti) adlı doktora tezinde, devletin yasama ve yürütme organlarının (güçlerinin) ayrılmasından doğan olumsuz sonuçları sıralıyor ve Kongre komitelerine tanınan yetkileri eleştiriyordu. Ama bu tarihten, New Jersey Valiliğine aday gösterilmesine dek, siyasal değişikliklerle ilgili önerilere genellikle ilgisiz kalmıştı. Hiç değilse bir keresinde Bryan'ın «sapkınlıkları» dediği bu tür değişiklikleri kınadığını belirtmişti.

Böyle bir kişinin demokrasi anlayışının yalın, dahası tutarlı olmasını beklemek, siyasal yaşamında gösterdiği tutum değişiklikleri göz önüne alınırsa, fazla umutlanmak olur. Gençliğinde alışkanlıklara, geleneklere ve göreneklere, Sir Henry Maine'in, hatta Edmund Burke'un bir izleyicisi olduğu izlenimini verecek kadar fazla önem vermişti. Ancak «yüksek düzeyde gelişmiş, kendilerinin ne olduklarının bilincine ermiş toplulukların» kendi kendilerini yönetme yeteneğine sahip olduklarını ileri sürmüştü. Bu topluluklar, gelenegin uzun evrim süreci sırasında edinilmiş bir «ortak çıkar, ortak yaşam ve mutluluk biçimleri» duygusuna ulaşmış olmalıydılar.¹³ Tüm göstergeler, Wilson'un insanın yeni siyasal örgütlenme biçimleri geliştirerek toplumu geliştirme yeteneğine sahip olduğuna pek inanmadığını göstermektedir. «Anayasalar insanların buluşlarının ürünü değildir» diye yazmıştı. «Özgürlüklerimiz anayasalardan doğmaz. Anayasaların kökleri, yaşamın içinde [yaşanılan] olguların içinde, koşulların içinde, çevrenin içindedir.»

---

* Amerika Birleşik Devletleri'nde o yıllarda (ve bir dereceye dek günümüzde) tartışma, ülkemizdeki tartışmalardan farklı olarak, daha tutucu olan yargı organlarının, yönetimin reform, özellikle de ekonomik reform girişimleri yolundaki kararlarını ve eylemlerini «yargı denetimi» yoluyla frenleme eğilimine karşı, yargı organlarının yetkilerinin kısıp kısılmaması tartışmasıydı. Bu olgu göz önüne alınırsa, Wilson'un tutuculuğu ile yargı organlarının gücüne karşı çıkmasının tutarsız olmadığı görülecektir (ç.n.).

13 Woodrow Wilson, *Constitutional Government in the United States*. New York, 1908, Columbia University Press, 26, 51-52.

Anayasalar özgürlüklerimizin kaynağı değildir, özgürlüklerin dile getirildiği metinlerdir. Demokrasi olgusu önce gelir; kurumlar yalnızca bu olgunun somutlaşmış görünümleridir.¹⁴ Wilson, hatta, bir dereceye dek, Nordik ırkçıların ve ırksal *gizemin* öteki savunucularının çekiciliğine kapılmıştır. «Yalnızca Birleşik Devletler’de, İngiliz ırkının soyundan gelen az sayıdaki öteki devlette ve eski Töton alışkanlıklarının İngiltere’deki kadar ayak direttığı İsviçre’de» demokrasinin başarılı ürünler vermiş olmasının, derin anlam dolu bir gerçek olduğunu düşünmüştü.¹⁵ Bu başarının nedeni, Töton ırkın siyasal kurumlarını alışkanlık yoluyla edinmiş olmasıydı. Tüm öteki ırklar, demokrasiye, hazırlıklı olmadan, zamanından önce, hemen sarılmışlardı.

Bununla birlikte Wilson, kendisinin demokrasiye, demokrasi-nin hemen her yönüne bağlılığını gösteren başka birçok şey de söylemişti. 1910’da yazdığı bir makalede, demokrasiyi «insanlığın şimdiye dek sınıadığı en sağlıklı ve en elverişli yönetim biçimi»¹⁶ olarak tanımlamıştı. Yeni Özgürlük programının hedeflerine doğru ilerledikçe, ırkçı kuramı bıraktı ve eşitlik, halk egemenliği ve toplumun genel refahının artırılması ideallerine gittikçe daha fazla ilgi göstermeye başladı. Sıradan halk katmanları arasından fıskıran ruhun, bir ulusun gençliğini ve enerjisini tazeleyen ruh olduğunu öne sürerek, sıradan insanı övmeye başladı. Temsili hükümeti partizan çoğunlukla özdeş tutmaktan kaçınmadı ve onu «kendi kendini yönetmenin bilinen tek yolu» olarak tanımladı. Devleti yalnızca bireylerin birbirlerine zarar vermelerini önleyen bir polis memuru gibi davranan bir kuruluş olarak gören devlet idealini kınadı. Toplumun gittikçe artan karmaşıklığına dikkati çekerek, yalnızca bilinen eski sorunlarla uğraşmanın yeterli olmadığını, yasaların yaşamı daha yaşanır ve daha dayanılır kılma amacına yönelik yeni koşulların yaratılması yolunda harekete geçip bu koşulları yaratması gerektiği uyarısında bulundu. Bu yoldaki çabalar, acıma duygusundan değil, adalet duygusundan kaynaklanmalıydı. Wilson’a göre, yardımseverlikle hiç bir zaman güçlü bir adam ya da özgür bir ulus yaratılamamıştır. Toplumsal gelişme tasarıları, «özgür insanın temiz hava alma hakkı, yaşama hakkı üzerine; kadınların, hastalıklara ve kırımlara uğratacak kadar ağır bir yük olmaması gereken doğurma hakkı üzerine; çocukların iyi gelişip büyüme ve

---

14 R.S. Baker ve W.E. Dodd (ed.), *The Public Papers of Woodrow Wilson : College and State*, New York, 1925, Harber, II, 428 - 429.

15 Woodrow Wilson, *An Old Master and Other Political Essays*, New York, 1983, Scribner, 118.

16 S.K. Padover (ed.) *Wilson's Ideals*, Washington, 1942, American Council of Public Affairs, 16.

güçlü kişiler olarak yetiştirme hakkı üzerine»¹⁷ dayanmalıydı. Wilson demokrasinin özgürlükçü yönünü de gözden kaçırılmamıştı: Birçok çağdaşıyla aynı görüşü paylaşarak, baskının tehlikeli olduğunu ileri sürdü. Wilson'a göre, bir şarlatanla ya da ortalık karıştırıcısıyla uğraşmanın en bilgece yolu, onu bir salon tutmaya teşvik edip, aptallığını vatandaşlara sergileme olanağını vermektir. «Hiç bir şey saçmalığı açık havada kalmak kadar ürpertmez» dedi. Ve hiç bir şey, dışa vurulamayan duygulara, halkın kafasını çarpıtmak ve zehirlemek yolunda, bir çıkış olanağı vermemek üzere onları kuşatıp engellemek kadar büyük fırsat vermez.¹⁸ Ne yazık ki Debs davasında ve 1919 - 1920 yıllarının Bolşevik ve Sendikalist kışkırtıcılarına karşı tutumunda bu bilgece öğütlerini kendisi unutmuş göründü.

3. DEMOKRASİNİN YAKIN GEÇMİŞTEKİ SAVUNUCULARI

1920'lerde, demokrasiye karşı, çeşitli kaynaklardan beslenen kuşku duyulmaya ve kötülerlemler yöneltilmeye başlandı. Tutuculuk (muhafazakârlık) akımı ve her yere yüne işleyen boya gibi yayılan normal (doğal) olanı arama eğilimi de neredeyse tehlikeli olacak derecede ödün vermez akımlar olarak göründüler. Siniklik, içki yasağından yana oluş ve gençliğin başkaldırması, anarşist bir bireyciliği kötülerleyen ve demokrasi idealinin modası geçmiş bir akım gibi görünmesine yol açan eğilimlerdi. İnsan doğasındaki akıldışı eğilimleri gündeme getiren psikolojideki yeni buluşlar, insanların kendi kendilerini yönetebilme yeteneğine karşı kuşku yarattı. Dönemin (1920'lerin) sonunda, ekonominin sarmal bir gerileme girdabına kapılıp gittikçe batmaya başlaması, ürkmüş ve sabrı tükenmiş halkın demokrasiye olan inancını yitirip, otoriter önlemler alınmasını ya da ülkenin uzmanlarca yönetilmesini istemesine yol açtı. Bazıları teknokrasiye umut bağlarken, bazıları sosyalizmin ya da çeşitli planlama ve serveti paylaşma biçimleri gibi faşizm çeşni taşıyan akımların gelmesini özlemle beklemeye başladılar. Bununla birlikte, ekonomik sarsıntının ilk şiddeti geçince, Batı Avrupalılar ve Amerikalılar genellikle korkuyu bir yana bırakıp, doğruluğu ve sağlamlığı zamanın sınavından geçmiş gelenekleri kurtarmak için çaba gösterdiler. Bu çabaların sonucunda, demokrasi, yeniden canlandırılıp, çağın gereksinimlerine uyacak biçimde sağlığına kavuşturuldu. Hatta, faşizmin özgür bir topluma meydan okuyuşu ve sonunda, dünyayı savaşa sürükleyişi karşısında, daha da güçlendi.

17 Woodrow Wilson, *The New Freedom*, New York, 1913, Doubleday, 19 - 20, 218 - 219.

18 Wilson, *Constitutional Government*, 38.

Franklin D. Roosevelt (1882 - 1945)

Büyük ekonomik bunalım yıllarında demokrasi savunucularının en önde geleni Franklin D. Roosevelt* olmuştur. *New Deal* (Yeni Uzlaşma) adı verilen ekonomik toplumsal programın mimarı olarak, F. D. Roosevelt, demokrasinin gününün gereksinmelerine yanıt verebilecek güce sahip bir yönetim olduğunu ileri sürdü. Karşılaştığı fırtınalar ne kadar şiddetli olursa olsun, [demokrasi hakkındaki] köklü iyimserliğini hiç bir zaman bırakmadı. Üçüncü kez Başkanlığa seçildiğinde yaptığı göreve başlama konuşmasında demokrasiyi «tüm toplum biçimlerinin en insancası, en ilerisi ve sonuçta, en dayanıklısı» olarak övdü. Halkın «özgür oyuyla dile getirilen» siyasal erkinin, Cumhuriyetin temellerini kemiren yabancı akımlara karşı en büyük güvence olduğunu savundu.¹⁹

Ancak F. D. Roosevelt'in demokrasiden anladığı şey yalnızca genel oy hakkı ve halk iradesinin engellenmeksizin ortaya konulması değildi. Demokrasi halkın günlük yaşamında olumlu ve yapıcı bir güç olmalı ve yalnızca siyasal gereksinimleri değil ekonomik gereksinimleri de karşılamalıydı. İnsanların, özgürlükle etmek arasında bir seçim yapmak zorunda bırakıldıklarında, ekmeği seçeceklerini ileri sürdü. Bazı Avrupa ülkelerinde demokrasinin çökmesinin asıl nedeni, halkın demokrasiden hoşlanmaması değil, «işsizlikten, güvensizlikten ve çocuklarını aç görmekten bıkmış olmasıdır»²⁰ dedi. Demokratik yönetimin Anayasa'nın güvenceye aldığı özgürlüklerden hiç birini çiğnemedi ekonomik adaletin yeniden kurulması için gerekli her şeyi yapabilecek güçte olduğunu söylemekle birlikte, çoğunluğun egemenliğine sınırlamalar getirecek mekanik düzenlemelerle pek az ilgilendi. Anayasa'da yapılan İlk On Değişiklik ile getirilen koruyucu önlemleri olumlu bulmasına karşın, özel mülkiyetin kutsallığı, ya da güçler ayrılığının çiğnenmemesi gereken yüce bir ilke olduğu yolundaki ifadelerden pek etkilenmiş görünmedi. Hiç bir Birleşik Devletler başkanı, siyaset alanında izlenecek politikaların saptanmasında, deneyimin ve durumun gereklerinin pusulasını izlemeyi haklı görüp haklı göstermek yolunda onun kadar ileri gitmedi.

Sosyal demokrat Franklin D. Roosevelt, aynı soyadını taşıyan «faşizme en çok yaklaşan» Amerikan Başkanı Theodore Roosevelt (bak. XIV böl.) ile karıştırılmamalı; F.D. Roosevelt'in özgürlükle ilgili düşünceleri için 71. sayfaya bakınız (ç.n.).

19 Samuel Rosenman (ed.), *Public Papers and Addresses of F.D. Roosevelt*. New York, 1958, Random House, XIII, 322

20 F.D. Roosevelt, *Preside Chat*, 14 Nisan 1940.

Henry A. Wallace (1888 - 1965)

II. Dünya Savaşı bunalımı sırasında demokrasiyi yorumlama görevi, F. D. Roosevelt yanı sıra Roosevelt'in Başkan Yardımcısı Henry A. Wallace tarafından da yerine getirildi. Wallace'in demokrasi anlayışı, sosyal refah ve kişi onurunun ve kişi haklarının savunulması öğelerinden oluşmuştu. Sosyal refah kavramının içine «halkın üretkenliğini artırarak ve geliri, kazanma şevkini kırmaksızın olabildiğince eşit dağıtarak, kararlı, dengeli ama gittikçe artan bir genel refah sağlama» olarak tanımladığı ekonomik demokrasiyi de soktu. Sosyal refahı gerçekleştirmek, etnik demokrasiyi, yani farklı ırktan olan kimselere ve azınlık gruplarına fırsat eşitliğinin sağlanmasını gerektiriyordu. Wallace, Britonların (İngilizlerin) ve Amerikalıların bu alanda o zamana kadar gösterdikleri davranışların utanç verici olduğu görüşündeydi. Gerçekten, Rusların renkli ırklara karşı takındıkları üstünlük tutumlarını ılımlı bir düzeye indirişlerinin, tüm Batı uluslarının ders alması gereken bir örnek olduğuna inanmıştı. Wallace'in anladığı biçimi ile demokrasiyi oluşturan öğelerin sonuncusu eğitim idi. Çoğunluğun yönetimi ilkesini kabul etmişti; ama, halkın çözüm bekleyen sorunların neler olduğu konusunda bilgi edinmesi için her türlü olanığın sağlanması koşuluyla kabul etmişti.²¹

F.D. Roosevelt gibi Wallace'a göre de, kişi haklarını ve bireyin kutsallığı ilkesini güvence altına almayan bir demokrasi olamazdı. Demokrasiyle ilgili inançların bireyin kafasında geliştirmiş olduğu «yüce ve görkemli düşünce» ne tür bir düşünce olursa olsun, yetenek ve becerisini bu düşünceyi gerçekleştirme yolunda kullanma hakkına saygı gösterilmesi gerektiği üzerinde önemle durdu. Aynı zamanda, «tüm insanların farklı olma hakkını kabul etme yolunda bir hoşgörü ve tutum gösterilmesi»nden, basın, sanat, bilim ve din özgürlüğünden; «kararlılıktan, düzenden ve şiddetten, kan dökmekten ve anarşiden kaçınmak»tan; «ilerlemeye dönük bir gelecek hakkında tüm halkın, topluluğun mutluluğu için göstereceği akıllı ve yapıcı çabalara dayanan taşkın bir inanç»tan söz etti. İnsanın gelişme yolunda sahip olduğu sınırsız olanakların, bilim, sanat ve din alanlarında yetenekli olanların, belli bir despotu, ırkı ya da ulusu yüceltmeye zorlanmaksızın «bilinmeyene saygılı bir tutumla yaklaşmaları ile» gerçekleştirilebileceği görüşündeydi.²² Ancak, Batı uluslarının liberal demokrasileri ile Sovyet Rusya'nın sahte demokrasisi arasındaki farkları kavrayamadığı için, ne ya-

21 Henry A. Wallace, *The Price of Freedom*, Washington, 1940, National Home Library Foundation, 31 - 32.

22 Henry A. Wallace, *The Century of the Common Man*, New York, 1944, Reynal and Hitchcock, 37 - 39.

zık ki açıkladığı bu yüksek düşüncelerinin birçoğuna gölge düşürdü. Belki de onu Sovyetler'in propagandaları, ya da anayasaların-
daki kağıtta kalan güvenceler aldatmıştı. Komünist diktatörlüğü,
zamanla ve daha gönençli bir ekonomiye ulaşılmasıyla yok olacak
geçici bir pürüz olarak görmüş olmalı.*

Charles E. Merriam (1874 - 1953)

Demokrasi kuramının, yakın geçmişte yalnızca yüksek görev-
lerde kimselerce geliştirildiğini sanmak gerçeğe uygun düşmez. Bu
yolda akademisyenler de önemli katkılarda bulundular. Bunların
en ünlülerinden biri, 1902'den öldüğü yıl olan 1953'e kadar Chicago
Üniversitesi'nde siyaset bilimi okutan Charles E. Merriam idi. Bu
arada, Chicago kenti Belediye Meclisi üyesi olarak hizmet etmeye,
belediye başkanlığı adayı olarak seçim'e katılmaya, Başkan
Theodore Roosevelt'in ve Franklin D. Roosevelt'in danışmanlıklarını
yapmaya, yeteneklerini Birleşik Devletler Loyalty Review Board,
Hoover Komisyonu ve National Resources Planning Board üyelik-
lerinde göstermeye de zaman bulabilmişti. Siyasal kuramdan si-
yasal partilere ve kamu yönetimine dek, siyaset biliminin hemen
her konusunda olmak üzere, ciltlerle kitap yazdı. Merriam, demok-
rasiyi «yalnızca bir biçim değil... fakat aynı zamanda insanlığı en
yüksek ideallerine ulaştırabilecek bir araç» olarak tanımladı. De-
mokratik yönetimin verimi düşük yönetim demek olduğu yolun-
daki kurama hiç katılmadı. Bourbon Hanedanı krallarının, Rusya'-
nın Çarlarının demokratik devletlerde genellikle görülebilenlerden
çok daha kötü yanlışlıkların suçlusu oldukları görüşündeydi. Mer-
riam'a göre, yirminci yüzyılın diktatörleri bile, ellerinin altındaki
bilimin ve teknolojinin kendilerine sağladığı tüm üstünlüklere kar-
şın, yıkıma yol açan yanlışlıklar yapmaktan kaçınamamışlardır.
Merriam, demokrasinin tam olarak etkili bir düzen durumuna ge-
tirilebilmesi için, onun, «akışını kolaylaştırmak» gerektiğine inan-
dı. Demokrasi düzeninin, iş ve endüstri çevrelerinde o günlerde
uygulanan bilimsel iş yönetiminin izlediği en yüksek standartlar
ile uyuşamayacak hiç bir yanının bulunmadığını düşündü. «Özgür-
lük ile iş verimliliği birbirleriyle çatışmaz, tersine birbirlerinin bü-
tünleyicileridir» diye yazdı.²³ Demokrasinin gelişmesi için, büyük
sorunlarda ve izlenecek politikanın saptanmasında yasama orga-
nının yetkilerinin azaltılması, Başkanın bütçenin [tümünü değil]
maddelerini veto edebilme yetkisinin de bulunduğu merkezi büt-

* Henry A. Wallace'ın yaşamı ve demokratik «kollektivist» düşünceleri
için VI. Bölüm s. 207'ye bakınız (ç.n.).

23 Charles E. Merriam, *On the Agenda of Despotism*,
Cambridge, 1941, Harvard University Press, 5.

çeye gidilmesi, devletin yürütme organında kalifiye personel kullanılmasının daha çok artırılması yollarına başvurulmasını önerdi.

Merriam, demokrasiyi savunma yolunda, bir havari çabasıyla yazılar yazdı. Çağının düşünsel buluşlarına uygun olarak yeniden düzenlendiğinde demokrasi idealinin, insanlığı «vaad edilen ülke» ye, özgürlüğün ve bolluğun ülkesine götürme yolunda, hemen hemen sınırsız olanakların açıldığını belirtti. Demokrasinin kanatları altında bilim, insanlığı sırtındaki savaş, kıtlık, yoksulluk ve hastalık yüklerinden kurtarabilecek bir güce ulaşacaktı. Merriam bu amaçlara ulaşmanın, demokrasinin baş görevlerinden biri olduğuna inandı. Gönençli (müreffeh) bir yaşam, Merriam'a göre, hiç bir tinsel doyumun yerini tümüyle dolduramayacağı yaşamsal bir önem taşır; gerçekten, maddi refah, genellikle, tinsel gereksinimlerin doyurulmasının aracıdır. Çünkü refah, yalnızca rahatlık, hizmet sunan araçlara ve olanaklara daha çok sahip olmak anlamına değil, daha iyi eğitime, daha çok kültürel fırsata kavuşmak ve bireysel, toplumsal düş kırıklıklarından kurtulmak anlamına gelir. Sefillik, pislik, cahillik hiç bir zaman insan onurunu yükseltmemiş, tersine, her zaman boşançların (batıl itikatların) kör inançlılığın (fanatikliğinin) ırk düşmanlığının ve adaletsizliğin bereketli topraklarını oluşturmuştur. Merriam demokrasiyi eşitlikle, ama düzeyi düşürerek değil, düzey yükseltilerek sağlanacak bir eşitlikle özdeş tutmakta duraksamadı. Tüm halkı proleterlere dönüştürmek gibi Marksist bir amaçtan esinlenmiş değildi; tersine proletaryanın [koşullarının] ortadan kalkacağı geleceğe özlem duydu. Merriam'a göre, demokrasi, yetenekleri bastırmak yerine, doğru yorumlarsa, yeteneklerden en çok yararlanmaya ve yeteneklerin ortaya konmasının önündeki engelleri kaldırmaya öncelik vermeyi gerektirecektir. Demokrasi düzeni, doğası gereği, «toplumların elde ettikleri kazançlar özünde kitlelerce elde edilen kazançlar olup, bu kazançların onları yaratan kitlelere olabildiğince çabuk dağıtılması gerekir»²⁴ varsayımı üzerine dayanmalıdır.

Robert M. MacIver (1882 - 1970)

Kapsamı daha dar tutulmuş bir demokrasi felsefesi, Columbia Üniversitesi sosyoloğu ve siyasal kuram profesörü Robert M. MacIver tarafından dile getirildi. Edinbourg Üniversitesi'nde ve Oxford Üniversitesi'nin Oriel Koleji'nde okuduktan sonra, 1915 yılında Toronto Üniversitesi Siyaset Bilimi öğretim üyeliğine atandı. 1927 yılında Barnard Koleji'nde sosyoloji profesörü, iki yıl sonra Colum-

24 Charles E. Merriam, *The New Democracy and the New Despotism*, New York, 1939, Whittlesay House, 37.

bia Üniversitesi'nde siyaset felsefesi [Lieber'i onurlandırmak için verilen adıyla] Lieber Kürsüsü profesörü oldu. MacIver demokrasiyi, özünde, çoğunluğun isteklerinin ne olduğunu anlama ve aynı zamanda azınlığın haklarını koruma aracı olarak görür. Demokrasi, çoğunluğun yönetimi yani kitlelerin [toplumu] yönetmesi değildir; çünkü despotların ve diktatörlerin de bazı durumlarda uyruklarının çoğunluğunun desteğini aldıkları yadsınamayacak bir gerçektir. Ne kadar büyük bir çoğunluk sağlanmış olursa olsun, demokrasi bir yönetme yolu değil «daha çok kimin yöneteceğini ve daha geniş olarak toplumun hangi amaçlara ulaşmak için yönetileceğini saptama yoludur.»²⁵ Demokrasi temelde üç şeyi gerektirir: bunlar, genel oy, siyasal sorunların özgürce tartışılması ve siyasal partilere halkın oyunu kazanma yolunda fırsatların eksiksiz olarak sunulmasıdır. Başka hiçbir sistemde vatandaşlar kendi devletlerinin efendileri olamazlar, «çünkü başka hiçbir sistemde vatandaşların neler istediklerini saptama olanağı yoktur. Ne izlenen politikanın sorunları hakkında görüşlerin özgürce ortaya konamayan, ne de görüşlerde doğan değişikliklerin dile getirilmesi için yasal yollar bulunmayan ülkelerin yönetimi demokratik yönetim sayılabilir; bunları demokratik sistemler sınıflandırması içine almak, açıkça gerçekleri karıştırmaktır.

Vikont Bryce ve Woodrow Wilson gibi, MacIver da demokrasinin tüm halklara uygun bir siyasal sistem olduğu görüşünde değildir. Ama koşulları demokrasiye uygun olmayan halkları saptamada Bryce'dan ve Wilson'dan daha liberaldir. Demokrasi, MacIver'a göre, halkın ırksal ya da etnik alanda keskin bölünmelere uğradığı ya da kitlelerin bilisizlik ve yoksulluk nedeniyle toplumun yaşamında rol alamadıkları yerlerde gelişemez. Demokrasi ne bunahın ortamında ne de sürüp giden bir belirsizlik ortamında başarıya ulaşabilir. İnsanların, düşkünlüklerine uğradıkları, şaşkınlıştıkları ve korkularla kuşatıldıkları zamanlarda, kendilerini içinde bulundukları acılardan kurtaracağına söz veren ilk düzenbaz demagoğun ağına düşmeleri neredeyse kaçınılmaz bir sonuçtur. Merriam'ın tersine MacIver, demokrasinin ekonomik reformlarla herhangi bir doğrudan bağlantısının bulunduğunu kabul etmez. Herhangi bir programa ya da inanca bağlanmaması, demokrasinin özünün bir niteliğidir. Bir demokratik sistemde halk, kolektivist bir ekonomiyi kabul edebilir de etmeyebilir de. Bu yoldaki seçimi ne olursa olsun, demokratik bir toplum olmaktan çıkmaz. Çünkü demokrasi, bir ekonomik sistem değil [bir siyasal sistemdir] bir yönetim biçimidir. Genellikle kolektivizm ile öz-

---

25 Robert M. MacIver, *The Web of Government*, New York, 1947, Macmillan, 198.

deleştirilen «ekonomik demokrasi» terimi kötü bir adlandırmadır. Doğru tanımlandığında ekonomik demokrasi, belli kuruluşlardaki ya da belli endüstrilerdeki işçilerin, iş yöneticilerini ve yönetim kurulunu seçmeleri ve iş sorunlarıyla ilgili kararlara katılmaları anlamına gelir.

Demokrasinin programlarla ya da ideolojilerle zorunlu bağlantısı olmayan bir yönetim biçimi olduğu üzerinde önemle durarak Macİver, en azından bu konuda gösterilen tutarsızlık üstüne, küçük de olsa yerinde bir noktaya değinmiş olur. Bu yoldaki görüşlerini sürdürerek, demokratik bir devletin her zaman sınırlı devlet olacağını söyler ve sonra onun sınırlarını çizmeye çalışır. Yazılı anayasaları olan uluslarda, sorunun çözümü kolaydır; ama ya İngiltere gibi bir ülke için devletin yetkilerinin sınırları nasıl saptanabilir? Burada Macİver'in söyleyebileceği şey, azınlıkların korunmasının yazısız bir yasaya ya da «ister sıradan yasalarda ister bir anayasanın maddelerinde dile getirilmiş olsunlar, bazı ilkelerin, hükümete bunları geri alma yetkisi tanımayacak biçimde hükümeti de bağlayıcı olan» kutsanmış geleneğe dayandığıdır.²⁶ Kuşkusuz bu tür ilkeler, kolay kolay bir *yönetim biçiminin* öğeleri olarak görülemez.

A. D. Lindsay (1879 - 1952)

Yakın geçmişin en derin ve en keskin kavrayışlı demokrasi filozoflarından biri, ünlü bilgin ve İngiliz İşçi Partisi'nin temel direği olan A. D. Lindsay'dir. 1879'da doğan Lindsay, daha bir üniversite öğrencisiyken Fabian Derneği'ne girdi. 1906'da Oxford'da klasik diller eğitmeni, 1911'de Jowett felsefe kürsüsü okutmanı ve 1924'te Balliol Koleji Başkanı oldu. Daha sonra Oxford Üniversitesi başkan yardımcılığına atandı ve 1952'de ölümünden az önce Birkey Lordu yapılarak soyluluğa yükseltildi. Lindsay'in siyaset felsefesi daha çok Aristoteles'e ve Rousseau'ya dayanıyordu. Aristoteles gibi Lindsay de, devletin baş görevini «topluluğa hizmet etmek ve bu hizmeti ile onu topluluktan öte bir şey yapmak»²⁷ olarak gördü. Gene Aristoteles gibi, bu amaca daha çok eğitim yoluyla ulaşılabilirliğini düşündü. Bu nedenle devlet, yalnızca gençlerin değil, erginlerin de eğitilmesi yolunda daha çok bir eğitsel kurum gibi çalışmalıydı. Rousseau'nun, demokrasinin gerçek doğasının doğru olarak kavranmasının ipucunu verdiğine inanmıştı. Demokratik toplum, yalnızca verilen oyların sayılmasına dayana-

26 Macİver, *The Web of Government*, 203-204.

27 A.D. Lindsay, *The Modern Democratic State*, New York, 1947, Oxford University Press, I. 245.

rak işleyemezdi. Hem Rousseau'ya hem Lindsay'e göre, bir kimse oyunu kullanırken, iki şeyden birini yapar; ya kendi kişisel çıkarlarını artırmak için, ya da toplumun yararına olduğunu düşündüğü şey için atar oyunu. Ancak toplum yararına olduğunu düşündüğü şeyi seçmişse demokrasinin özünü oluşturan genel iradeyi dile getiriyor demektir. Ama Lindsay, vatandaşların toplumun iyiliğini kendi özel çıkarlarının önüne çıkarmaya nasıl ikna edileceklerini açıklamaz. Eğitimin görevlerinden birinin vatandaşları bu yolda eğitmek olduğunu düşünmüş olmalı.

Lindsay'in yargısına göre, gerçek bir demokrasinin oluşması için, hatta genel yarardan yana bile olsa, yalnızca oy kullanmak yetmez, başka şeyler de gereklidir. Bir kez herhangi bir konuda bir görüşe sahip olma ve bunu tartışabilme yolunda tam bir özgürlüğün bulunması gerekliydi. Vatandaşlar olup bitenden sürekli olarak haberli edilmeksizin ve onlara sorma, eleştirme ve karşı çıkma yolunda bol bol fırsat verilmeksizin demokratik yönetim sürdürülemezdi. Bir ikinci koşul olarak, ortada bir hukuk devleti olmalıydı. Kişilerin günün bunalımlarına ve gereksinimlerine göre verecekleri buyruklar yerine, egemenlik, anayasada olmalıydı. Demokratik bir toplumun aynı zamanda kozmopolitlikten yana olması gerekiyordu. Onun hiç bir ırk, inanç ya da sınıf ayrımını tanımaması gerekliydi. Yalnızca İngilizlerin, Amerikalıların haklarına değil, fakat insan haklarına inanılmalıydı. Bundan da öte, enternasyonal olmalıydı. İnsanları, eğitim ve tartışma yoluyla birleştirmek yerine duygu birliğiyle birleştirdiği sürece ulus, demokrasinin karşıtıydı. Hitler [demokrasiye karşı çıkarken] demokrasi ile enternasyonalizmin kolkola gittiklerini söylediği zaman doğruyu söylemişti. Son olarak, Lindsay'e göre, demokratik sistem, bir uzmanlar yönetimi olabilmek için gerekli koşulları bol bol hazırlamalıydı. Çağdaş bir hükümetin işlerini parmak hesabıyla görmesinin ya da sıradan insanın sağduyusuna göre yürütmesinin artık olanağı yoktu. Ama bu, Lindsay'e göre, ortalama vatandaşın siyasal alanda önemli bir rol oynamayacağı anlamına gelmez. Sonunda hükümetin izlediği politikaların yükünü taşıyacak olan kendisidir. Ayakkabının ne zaman ayağına vurmaya başladığını ve neresinin vurduğunu herkesten çok o bilir. Ama vuran yerin düzeltilmesini sağlayacak araçlar, yöntemler geliştirmek için eğitim görmüş uzmana gereksinim vardır. Gene de [uzmanın dolduramayacağı] vatandaş olmaktan başka niteliği olmayan insanın bilgeliğini ve sağlam yargısını gerektiren bir yer vardır. Ortalama vatandaşın bu nitelikleri kitaplardan ya da teknik çalışmadan gelmez, fakat deneyimden, sorumluluklarla karşılaşmaktan ve yaşamın gerçekleri hakkında edinilmiş derin bilgilerden gelir. Bu niteliğe sahip olan halka, yönetim üzerinde sonul denetleme yet-

kisi verilmelidir. Bununla birlikte halk yönetme işini doğrudan doğruya yapmamalıdır; bu ancak uzmanlarca yerine getirilmesi gereken bir görevdir.

Lindsay bir sosyalist olmakla birlikte, sosyalist öğretiyeye inanan gelmiş geçmiş yazarlar arasında en az dogmatik ve en az inatçı olanıdır. Endüstri devriminin, sınıf ayrımları yarattığı ve sınıflar arasında düşmanlığı artırdığı düşüncesini kabul etti. Hatta, devletin sınıf egemenliğinin bir aracı olduğu suçlamasının bir dereceye dek doğru olduğunu da kabul etti. Ama devrim, proletarya diktatörlüğü ve komünizmin kaçınılmaz olarak geleceği gibi Marksist kuramlarla bir alışverişi yoktu. Kamusal [toplumsal] mülkiyetin tüm ekonomik bozuklukların çaresi olduğu görüşüne katılmıyacaktı. Totaliterciliğe varacak tüm telkinleri ise, çok daha büyük bir şiddetle reddetti. Onun anladığı ideal devlet, topluluğun tüm yaşamını yönetmekten uzak, sınırlı bir devlet olacaktı. Bu devletin görevi, insanları iyi yaşamaya zorlamak yerine, vatandaşlarını iyi yaşamaya *götürecek* güce ulaştıracak koşulları sağlayıp sürdürmek olacaktı. Lindsay zayıf hükümeti onaylamamışsa da, bu yolda güvenilecek başlıca aracın, kuvvet değil, anlayışa ve akla dayanan rıza olması gerektiği üzerinde ısrar etti. Belirli bazı ve çok yaşamsal durumlarda, devlete boyun eğniemenin ve karşı koymanın bir görev bile olabileceğini kabul etti. Sosyal demokrasinin karakterini değiştirme yolunda belli somut önerilere gelince, Lindsay bu alanda İngiltere'deki liberal sosyalistlerin iki gözde projesinden ötesine pek fazla coşku göstermedi. Bunlardan biri, işçi sendikalarının yayılması, işbirliği amaçlı lonca toplantılarının işçilerin eğitildiği dersliklerin ve kaba kitleyi sorumlu vatandaşlara dönüştürme amacına yardımcı olabilecek her türden tartışma gruplarının yaygınlaştırılmasıydı. Ötekisi, işsizliği ve «açlık ücretleri»ni ortadan kaldırmak ve herhangi bir endüstrinin kamu yararına uygun olmayan koşullarda sürdürülmesini önlemek için, bir ulusal «enalt (minimum) ödenek» sağlanmasını güvence altına almak idi.

4. DEMOKRASİNİN ÇAĞIMIZDAKİ ELEŞTİRİCİLERİ

I. Dünya Savaşı'nın öncesindeki ve ertesindeki dönem, demokrasiyi sınavdan geçirip, onu yetersiz bulup sınıfta bırakan kuramcılardan geçilmez oldu. Bu kuramcıların tutumları, büyük ölçüde emperyalist yarışmanın, savaşın ve onu izleyen barış konferanslarının beslediği sinikliğin ve düşkürlüğünün ürünüydü. Aynı zamanda, savaş sırasında Birleşik Devletler Kara Kuvvetlerinde uygulanan zekâ testlerinin sonuçlarının açıklanmasının, örneğin Birleşik Devletler halkının yarıya yakın bir bölümünün zekâ yaşının on

dört yaşındaki bir çocuğunkinden daha yüksek olmadığını belirtmesinin de bir sonucuydu. Durum böyleyse demokrasinin başarıya ulaşması beklenebilir mi sorusu kafalara takıldı.

Demokrasinin bu yeni eleştiricilerinin bir bölümü, Sosyal Darvencilığın geç kalmış izleyicileriydi; bazıları, demokratik sistemi, zayıflara karşı duyulan ve her zaman daha üstün bir insanlığın evrimi yolunda engel oluşturan yanlış yönlendirilmiş bir duygudaşlığın (sempatinin) ürünü olarak gören Friedrich Nietzsche'nin öğrencileriydi. Bunların bir başka bölümü, Thomas Carlyle'in kahramana tapış kültürünün ve elitçiliğinin hayranlarıydı. Bu düşünörlere göre, toplumu yönetmeye uygun olanlar yalnızca, öteki insanları yenerek ya da başarı merdiveninin en son basamaklarına tırmanarak kendilerini göstermiş olan seçkin bir azınlıktı. Bir başka eleştiriciler grubu, biyolog ya da biyolog taklitçisi olan, kalıtımın gerçeklerinin, insanı acımasız bir soyaçekimin kurbanı yapacak kadar ağır bastığını düşünen kimselerden oluşuyordu. Bu görüşün adı dillere düşmüş olan en ünlü savunucusu, herhalde, popüler bilim yazarı ve Hearst* gazetelerinin günlük makale yazarı olan Albert E. Wiggam idi. *New Decalogue of Science* (Bilimin Yeni On Emri) adlı yapıtında «Biyoloji bizi, dünyamızın hemen tüm mutluluklarına ve neredeyse bütün acılarına, çevrenin değil kalıtımın neden olduğu; insanlar arasındaki farklılıkların, genellikle, oluştuıkları tohum hücrelerindeki farklılıkların ürünü olduğu noktalarında uyarıyor» diye yazdı. Buna uygun olarak, aristokrasinin ve eşitsizliğin «doğanın buyruğu» olduğu, dolayısıyla yasalarla ortadan kaldırılamayacağı sonucuna ulaştı.

Yirminci yüzyılda [1960'a dek] demokrasinin en ödün vermez düşmanları, halk yönetiminden yana söylenebilecek hiç bir iyi şeyin bulunmadığını, varsa bile bunların pek fazla olmadığını düşünen elitçiler ve otoriter yönetimden yana olanlardı. Bu gibi kimselerin düşünceleri daha sonraki bölümlerde ele alınacak. Bunlar yanı sıra, demokrasiyi tümüyle suçlamadan, onda bazı önemli yetersizlikler, kusurlar bulan daha ılımlı kuramcılar vardı. Bunların en tanınmışları, William McDougall, Graham Wallas ve Walter Lippmann'dır.

William McDougall (1871 1938)

İngiltere'de doğan ve İngiltere'de okuyan McDougall, Oxford'da dersler verdi. I. Dünya Savaşı sırasında İngiliz Sıhhiye Birliklerinde hizmet etti. Daha sonra, psikoloji bölümünün başına geçirilmek

---

William Randolph Hearst (1863-1951) Amerika'da gazetecilik alanında geniş bir «imparatorluk» kuran gazete patronuydu (ç.n.).

üzere, Harvard Üniversitesi'ne çağrıldı. 1927'de Duke Üniversitesi'nde psikoloji profesörü oldu. McDougall'ın demokrasiye karşı öne sürdüğü görüşler, insan doğası hakkında geliştirdiği bir kurama dayanıyordu. İnsanın doğasında rasyonel olmayan yanın ağır bastığını düşündü. İnsanların davranışları daha çok, onbirden az olmadığını keşfettiği içgüdülerden kaynaklanıyordu. Bu içgüdüler arasında, kavgacılık, kaçma, merak, cinsel güdü, elde etme ve sürü içinde yaşama içgüdüleri vardı. Bu ana içgüdülerden herbirinin yanında onunla ilgili bir duygunun bulunduğunu söyledi. Böylece, kavgacılık içgüdüsüne öfke, kaçışa korku, meraka hayret, kendini ortaya koymaya kıvanç duyguları eşlik ediyorlardı. Bu içgüdüler ve onlarla birlikte bulunan duygular, insanın tam da özünü oluşturluyorlardı. McDougall'a göre, bu durumun bir sonucu olarak, «insanlar ancak bir parça akıllı, bunun dışında büyük ölçüde son derece akıl almaz biçimlerde, akıldışı davranışlar gösterirler.»²⁸ Bu noktada, McDougall'ın insan doğasını tümüyle bozulmuş görmediğini de belirtmek gerek. İnsanın doğası hayvanca olabilirdi, ama onda iyiliğe yönelik belli eğilimler de vardı. On bir içgüdü arasında saydığı kurucu içgüdü ve ana sevgisi içgüdüsü, başkalarına iyilik yapmanın ve özgeciliğin kaynaklarıydı. Ana sevgisi içgüdüsünün ürünlerini, insanlığın, köleliğin kaldırılması, yaşlılar ve bahtsızlar yararına konan sosyal refah yasaları yolunda ulaştığı başarılarına dek izledi. Bununla birlikte, uygarlığın, insanların kalıtsal kusurlarının yarattığı tehlike ile karşı karşıya olduğu görüşünde direndi; bu yolda 1921'de yayımladığı *Is America Safe for Democracy?* (Amerika Demokrasi İçin Güvenilir Bir Ülke midir?) adlı yapıtında, Birleşik Devletler ile özel olarak ilgilendiğini gösterdi. Kamu işlerini, kendilerine çoğu durumda içgüdüleri ve duyguları egemen olan, iyiyi kötünden ayıramayan vatandaşlar sürüsüne güvenerek bırakabilecek hiç bir ulusun bulunmadığını ileri sürdü. İnsan doğasının kalıtımla önceden belirlenmiş olduğunu ve eğitimin ya da çevrenin geliştirilmesiyle insanların düşüncelerinin geliştirilmesi yolunda pek az olanağın bulunduğunu düşünmüş göründü.

Graham Wallas (1858 - 1932)

Graham Wallas, bilgisi McDougall'dan daha geniş ve görüşleri daha az aşırı olan ünlü bir İngiliz siyaset bilimcisi ve Fabian sosyalisti idi. Oxford Üniversitesi'nde okudu Londra Eğitim Kurulu (London School Board) ve Londra Belediye Kurulu üyesi olarak, siyasal yaşam alanında deneyim kazandı. 1914'te Londra Üniversitesi'nde profesör oldu. Yazdığı kitaplardan ikisi, *Human Nature in*

28 William McDougall, *An Introduction to Social Psychology*, Boston, 1928, J.W. Luce, 11.

Politics (Siyasette İnsan Doğası) ve *The Great Society* (Büyük Toplum) gerçekten siyasal kuramın klasik yapıtlarıdır. Wallas insan doğasının hem rasyonel hem irrasyonel öğelerden oluştuğuna inandı. İnsan doğasının irrasyonel yanının toplumsal gelişmeye herhangi bir dayanak sunmadığını söyledi. Wallas'a göre, uygarlığın tek ümidi, insan aklının zaferinin sağlanmasında yatar. Ne yazık ki, demokrasinin sıradan biçimlerinin, böyle bir zaferin kazanılmasında sağlayabilecekleri destek pek azdır. Kitlelerin saflığından yararlanmak adayların işlerine gelir. Oy avcılığı, daha çok bilinçaltını yönlendirme sorunu olur. Siyasal söylevciler, duygusal içeriklerle yüklü sözcükleri ve imgeleri utanmazca kullanırlar. Oy verme işlemi, genellikle olguların ve sorunların nesnel bir biçimde tartışılmasıyla yapılmaz. Bunun yerine, seçmen, zekice bulunmuş sloganların ya da özellikle çekici görünen posterlerin kışkırttığı duygusal dürtülerle etki altında bırakılır. Yasama meclislerinde, özellikle sıradan bir üyenin rolünü sonucu etkilemede önemsiz dereceye indirecek kadar büyük meclislerde, rasyonel olmayan etmenlerin etkileri, neredeyse seçmenler arasındaki etkileri kadar apaçık görülür

Politikada irrasyonel etmenlerin yarattığı sorunlara, Wallas'a göre, iki yönden çözüm getirilebilir. Çözümlerden birincisinin şimdi moda olan bayağı sloganlar ve imgeler yerine, daha iyilerinin konmasıyla ve bunlara duygusal renkler verilmesiyle bir parça gelişme sağlayabilmek olduğunu ileri sürdü. Siyasal ve toplumsal yapı değişikliklerine [önerdiği çözümlerin ikincisine] bundan daha derin bir ilgi gösterdi. Eğitimi, seçmenlerin akıl düzeyini yükseltecek yolda ve siyasal partilerin, yüksek düzeyde vatandaşlık bilincine sahip kimselerce yönetilmesi olanağını sağlayacak biçimde geliştirip genişletecekti. Seçim günü, sorumluluk duygusunu uandırmak ve seçimin önemini vurgulamak için yapılabilecek her şeyi yapacaktı. Sandık başında oylarını kullanmadan önce, bir mahkemede jüri üyesi imişlercesine, kanıtları ince eleyp sık dokuduktan sonra tartan kimseler olarak davranacak biçimde eğitilmiş vatandaşlara sahip olacaktı. Seçim yoluyla atama yapılacak görevlerin sayısını azaltarak, seçmenlerin sırtındaki yükü hafifletecek ve onları daha akıllı kararlar alabilecek duruma sokacaktı. Daha fazla tartışmaya, daha fazla düşünmeye olanak sağlamak için, yasama meclisleri küçültülecek ve görevlerinin çoğu komitelere verilecekti. İngiliz Lordlar Kamarası'nı araştırmaları yürütmek ve bilgi toplamakla görevli olmak üzere, Krallık Komisyonuna ya da bir araştırma komisyonuna benzer bir kurula dönüştürecekti. Bu tür önlemlerle Wallas, demokrasiye, insan doğasındaki kusurlara karşın, bir şans daha vermeyi ummuştu.

Walter Lippmann (1889 - 1974)

Demokrasiyi gelişigüzel ve her yanını eleştirmeden eleştirenlerden üçüncüsü, Amerikalı gazeteci ve filozof Walter Lippmann'dır. Harvard Üniversitesi'nden 1908 yılında lisans derecesi alan Lippmann, felsefe dalında lisansüstü öğretimini izlemek için fazladan bir yıl daha kaldı 1917'de Savaş Bakanlığı'na bir yardımcı [memur] olarak girdi ve 1919 yılında Barış Konferansı'nda Amerikan delegesine danışman olarak hizmet etti. Uzun yıllar *New Republic*'in yayımcı yardımcılığını ve New York *World*'un yayımcılığını (editörlüğünü) yaptı. Konuları ve yazılış tarihleri bakımından, 1913 yılında yayımlanan *A Preface to Politics* (Politikaya Giriş) adlı yapıtından 1955 yılında yayımlanan *Essays in the Public Philosophy* (Kamu Felsefesi Denemeleri) yapıtına dek çok çeşitli alanlarda alayla kitap yazdı. Lippmann, insanlığı kendilerini uygarlık düzeyine yükselten büyük ideallere adanmış bilgili bir elitin yönetmesini özlleyen çağdaş bir Platoncuydu. Düşünsel yaşamının ilk dönemlerinde, arada sırada demokrasiye bağlılığını dile getirmişti. Hiç değilse bir keresinde demokrasiden, yalnızca «bilgisiz tiranlara karşı bir korunma» sağlamakla kalmayan, fakat aynı zamanda «iyiliksever zorbalara karşı da bir güvence» olan «aydın bir yönetim biçimi» olarak söz etmişti. Lippmann'a göre demokrasinin en değerli yanı, halk hakkındaki bilgileri önderlerine götüren ve önderleri halkın çıkarlarının ne'ler olduğunu öğrenmek için halka danışmaya zorlayan eğitsel yönüydü.²⁹ 1920'de yayımlanan *Public Opinion* (Kamucyu) ve 1937'de yayımlanan *The Good Society* (İyi Toplum) yapıtlarında ise, çok daha az iyimserdi. Bu yapıtlarında demokrasi artık ona ancak küçük ve basit topluluklara uygun bir yönetim olarak görünüyordu. Vatandaşların çoğunluğunun sahip olduğu bilgi, karmaşık çağdaş devletin başarıyla yönetilmesine hiç bir biçimde uygun olmayan bir bilgiydi. Bu bilgide basmakalıp düşüncelerden (stereotiplerden) yani «kafadaki resimlerden» öte pek az şey vardı. İdeal toplum «egemen ama yetersiz halk» ya da keyfi iradelerini zorla dayatan zorbalardan yönetilen bir toplum olmayacaktı. Halkın rolünün daha çok rızasını bildirmekle sınırlandırıldığı; yöneticilerin erkinin, gelenekten çıkan ya da bir anayasada saptanan temel yasayla belirlendiği yetkileri sınırlı bir hükümete sahip bir toplum olacaktı. Lippmann'ın bu toplum ve yönetim anlayışını, günümüzde görülen tutucu akım ile ilişkisinden dolayı, tutucu akımın inceleneceği ilerdeki bir bölümde, enine boyuna incelemek gerekecek.³⁰

29 Walter Lippmann, *A Preface to Politics*, New York, 1914, Mitchell Kennerley, 115-116.

30 Onuncu Bölüm'e [ve Onbeşinci Bölüm'e de] bakınız.

SONUÇ

Demokrasinin egemen siyasal ideal olmak konumunu yitirmek yolunda, 1918'den beri gösterdiği gerilemenin [bir değil] birçok nedeni olmalı. Bu nedenler arasında en önde geleni, I. Dünya Savaşı ile onun gerisinde bıraktığı düşkünlük, kırılganlık, umut kırıklığı ve [ekonomik] depresyondur. Bunlara, diktatörlükler ve II. Dünya Savaşı eklenince, nedenler çemberi tamamlanmış oldu. Fakat tüm bu etmenler, daha çok temeldeki bir etkinin ürünleriydi. O etki ise nasyonalizm (milliyetçilik) idi. Nasyonalizm, 1914'te savaşın patlak vermesinde büyük sorumluluk payı bulunan korkuları ve kıskançlıkları körüklemişti. I. Dünya Savaşı'nın sona ermesi, bu duyguları azaltmadı, tersine her zamankinden daha fazla körükledi. Demokrasinin böyle bir ortamda, özellikle kuşkunun ve yarışmanın, ticaret savaşlarının ve ekonomik nasyonalizm çılgınlığının gelişmesine yol açtığı bir ortamda yeni yeni filizler vermesi pek beklenemezdi. Ticaret savaşlarına ve ekonomik nasyonalizm çılgınlığına, II. Dünya Savaşı'nın ekonomik çöküşe yol açan yıkıntıları ve karışıklıkları eklenince, otoriter yönetim tek çare olarak görüldü.

Gene de, demokrasinin gerilemesinin sorumluluğunun bir bölümü, demokrasinin büyük peygamberlerinde aranmalı. Bunların birçoğu, demokrasiden başarabileceğinin çok ötesinde işler beklidiler. Bu tutum özellikle William Jennings Bryan, Robert M. La Follette ve Vikont Bryce gibi kimselerde görüldü. Bunlar, genellikle, bir zamanlar Jakoben ya da çoğunlukçu (majoriteryan) demokrasi olarak adlandırılan bir şeyi benimsediler. Bunların birçoğu, sıradan vatandaşın bilgeliği hakkında kuşkular duymuşlarsa da, kitlelerin, kendilerini yönetmek ve en karmaşık kamu sorunlarında yargıda bulunmak *hakkına* inandılar. Özellikle Bryan ve La Follette, sıradan insanın yeteneğinin ötesinde bir akıl ve vatandaşlık düşüncesi varsayımına dayandılar. Jefferson'un kitlelerin görevinin, yönetmek değil, yönetim işini yapacak kimseleri seçmek olduğunu öğreten yazılarını okusalardı, daha iyi ederlerdi. Demokrasinin son zamanların havarilerinden bazıları, onun hiç değilse daha fazla gerilemesini önleyebilecek umut verici bazı önerilerde bulunmuşlardı. Hükümetin uzmanlar aracılığıyla daha etkili kullanılmasını sağlayarak, demokrasiye hız kazandıracaklardı. Genel seçimleri, yasama organı üyelerinin ve yürütme organının en üst düzeydeki memurlarının seçilmesi ile sınırlandırarak, seçmenlerin sırtındaki yükü azaltacaklardı. Hepsinden önemlisi, hükümeti, toplumun genel refahını artırma yolunda ekonomik girişimlerde bulunan bir araç gibi kullanarak, demokrasinin yarattığı düşkünlüklerini önlemeye çalışacaklardı. Demokrasiye, yalnızca, anayasal hak-

ları ve dokunulmazlıkları içeren bir siyasal ideal niteliği vermekle kalmayıp, onu aynı zamanda, fırsat eşitliği, iş bulma hakkı ve bir kimsenin emeğine hakça bir karşılık alma hakkı gibi öğelerle donatacaklardı. Kısaca, siyasal demokrasiye ne kadar önem veriyorlarsa ekonomik demokrasiye de o kadar önem vereceklerdi.

Birinci Bölüm İçin Türkçe Ek Okuma Listesi *

- Aron, Raymond, *Demokrasi ve Totalitarizm*, çev. Vahti Hatay, İstanbul, 1976, Kültür Bakanlığı Yayınları, 380 s.
- Ateş, Toktamış, *Demokrasi : Kavram, Tarihsel Süreç, İlkeler*, İstanbul, 1976, Der Yayınları 204 s.
- Bryce, James, *Amerikan Siyasi Rejimi*, çev. T. Ataöv - A. Payaşıoğlu, İstanbul, 1962, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 203 s.
- Bryce, James, *Asri Demokrasiler*. 4 cilt, çev. Hüseyin Cahit, İstanbul, 1921-1925, Tanin Matbaası, 330+320+358+334 s., Arap harfi.
- Burdeau, Georges, *Demokrasi*, çev. Bülent Nuri Esen, Ankara, 1964, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 113 s.
- Commaner, Henry Steele, *Amerikan Tarihinin Yaşayan Belgeleri*, Yayın Yeri yok, 1965, Amerikan Haberler Merkezi. çev. yok.
- Duverger, Maurice, *Halksız Demokrasi*, çev. İsmail Özü, İstanbul, 1969, Dördüncü Yayınevi, 300 s.
- Friedrich, Carl J. ve Zsignev K. Brzezinski, *Totaliter Diktatörlük ve Otokrasi*, çev. Oğuz Onaran, Ankara, 1964, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 320 s.
- Julien, Claude, *Demokrasinin İntiharı*, çev. Mehmet A. Kayabal, İstanbul, 1974, Milliyet Yayınları. 371 s.
- Kelsen, Hans, *Demokrasi, Mahiyeti, Kıymeti*, çev. E. Menemencioğlu, İstanbul, 1938, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları 130 s.
- Krabbe, Hugo, *Devlet Teorisinin Tenkitli İzahı*, çev. Muammer V. Tolga, İstanbul, 1965, İst. İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, 257 s.

Yazarın her bölüm sonunda verdiği «ek okuma listesi»nin büyük bir bölümü hem «eskimiş», hem Türkiye'de kolay kolay bulunamayacak kaynaklardan oluşmaktadır. Dolayısıyla, onları vermek yerine, metinde, dipnotlarında ve bu listelerde geçip Türkçe'ye çevrilmiş kaynakları bu yazarların Türkçe'ye çevrilmiş ve konuyla az çok ilgili öteki yapıtlarıyla, bölümde işlenen konuyla doğrudan ilgili öteki yerli ve yabancı yazarların Türkçe başlanmış yapıtlardan bazılarını bölüm sonlarında vermeyi, 1950-1980 dönemi siyasal düşüncüyle ilgili Türkçe kitapların bir listesini kitabın sonunda topluca sunmayı uygun bulduk (çevirenin yayıncının notu).

- Lacombe, Roger, *Demokrasi Bıhranı* çev. Suat Enginer, İstanbul. 1962, Anıl Yayınevi, 130 s.
- Laski, Harold J., *Demokrasi ve Sosyalizm*, çev. Niyazi Berkes, İstanbul, 1946, Gün Basımev 96 s.
- Leslie Lipson, *Demokratik Uygarlık*, çev. H. Güllalp T. Alkan, Ankara, 1984, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 516 s.
- Lindsay, A. D., *Demokrasinin Esasları*, çev. Kamil Dirioz, Ankara, 1973, Millî Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, 84 s.
- Lowell, A. Lawrence, *İngiltere'nin Hükümeti*, 5 cilt, çev. Hüseyin Cahit, İstanbul, 1927, Akşam Matbaası, 395+422+409+499+390 s., Arap harfi.
- MacIver, Charles ve Charles H. Page, *Cemiyet, I*, çev. Amiran Kurtkan, İstanbul, 1969, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 223 s.
- Mayo, Henry, *Demokratik Teoriye Giriş*, çev. Emre Kougur, Ankara, 1964, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 268 s.
- Sartori Giovanni, *Demokrasi Kuramı*, çev. Deniz Baykal, Ankara, t.y., Siyasi İlimler Türk Derneği Yayınları, 294 s.
- Spitz, David, *Antidemokratik Düşünce Şekilleri*, çev. Şiar Yalçın, Ankara, 1969, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 402 s.
- de Tocqueville, Alexis, *Amerikan Demokrasisi*, çev. Taner Timur, İstanbul, 1962, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 109 s.
- Wilson, Woodrow, *Seçme Parçalar*, çev. Nermin Abadan, İstanbul, 1961, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 103 s.

II ÇAĞDAŞ ÖZGÜRLÜK İDEALLERİ *

Anarşistler, Endividüalistler, Özgürlük - Yasa, Özgürlük - Demokrasi İlişkileri

Özgürlükle demokrasi arasında sıkı bir ilişkinin bulunduğu düşüncesi, neredeyse, açıklama gerektirmeyecek kadar açık bir gerçek olarak görünür. Özgürlükle demokrasi arasında böyle bir bağlantının varlığı, İ.Ö. beşinci yüzyıl gibi erken bir tarihte, Atina'da anlaşılmıştı. Ünlü «Cenaze Töreni Söylevi»nde Perikles, yurttaşlarının [Atinalıların] demokrasisini, hoşgörüyü, yaşamın her alanında yeteneklere saygı gösterilmesini ve salt yaşamdan tat alma yolunda gösterilen çeşitli davranışların anlayışla karşılanmasını içerecek biçimde idealleştirdi. Özgürlüğü ise, aynı tutumla, «kime verilmiş olursa olsun, otoriteye ve yasalara, özellikle de ezilenleri korumaya yasalara ve uymayanların, çiğneyenlerin herkesce kınanmasına yol açan yazılı olmayan kurallara uyma», saygılı olma sözleriyle tanımladı. Amerikan Anayasası'nın Babaları [kurucuları] da, kendi kendini yönetmekle özgürlük arasında bulunması gerektiğini düşündükleri ilişkiyi aynı açıklıkla ortaya koydular. Özgürlüğü, temsili yönetim biçiminin yürütülmesi için gerekli ve demokrasinin vazgeçilemeyecek bir ögesi olarak gördükleri içindir ki, özgürlüğün korunmasından yana oldular. Bununla birlikte, ondokuzuncu yüzyıla girildikten sonra, özgürlükle demokrasinin birlikte gerçekleştirilmesinin gerektiği düşüncesi korkunç saldırılara hedef oldu. Bir uçta Hegelciler, devleti tapınma konusu, Tanrı'nın yer yüzündeki aracı konumuna yükselttiler ve özgürlüğü, bireyin, gö-

* *Contemporary Ideals of Liberty*. Bu bölümde, bölümün İngilizce başlığından da anlaşılacağı gibi, «özgürlük» anlamında, «freedom» değil, liberal ekonomik ve siyasal düzenle ilgili özgürlükleri çağrıştıran «liberty» kavramı kullanılmıştır (ç.n.).

nüllü de olsa, devletin otoritesine tümüyle boyun eğmesi olarak tanımladılar. Öteki uçta devletten nefret edenler ve devletten korkanlar, özellikle anarşistler, zora dayanan her türlü yönetimi kötüleyip, bireyin iradesini toplumsal eylemin en yüce belirleyicisi olarak gördüler. Demokrasi ile özgürlüğün arasının açılması eğilimi günümüzde de sürüyor ve devletin gittikçe daha çok otorite ile birlikte görünme yoluna girmesinden, ulusal güvenlik tasalarının özgürlük alanını gölgelemesinden dolayı, araları eskisinden daha da açılmış görünüyor. Bunun'a birlikte, özgürlük geleneğinin, savıları daha önceki dönemlerdeki kadar çok olmamakla birlikte, çabaları eski dönemlerin özgürlükçülerinin çabaları kadar büyük savunucuları var.

1. ÖZGÜRLÜK HAKKINDA ANARŞİSTLERİN TEZLERİ

Doğru tanımlandığında anarşizm, zora dayanan yönetime karşı çıkmak anlamına gelir. Felsefi bir anlayışı savunduğunu ileri süren hiç bir anarşist, şimdiye dek, yönetimin tümüyle ortadan kaldırılmasını önermiş değildir. Orduları, tutukevleri ve polisi ile bir baskı aracı olarak gördüğü devleti suçlar, ama yönetimi, hiç değilse iyi amaçlara da hizmet edebilecek yararlı bir kurum olarak görür. Her toplumun, kaldırımları döşeyecek, eğitimi yürütecek, temizliği ve sağlığı kamusal çapta sürdürüp geliştirecek bir kuruluşa sahip olması gerektiğini kabul eder. Ama bu tür kuruluşlar, anarşist düşünürlere göre, hiç bir vatandaşa karşı fizik güç kullanma yetkisi olmayan kuruluşlar, tümüyle gönüllü kuruluşlar olmalıdır. Bu kuruluşların istediklerine uymak ya da istediklerini yapmak istemeyen bir kişi, kamuoyunun baskısıyla karşı karşıya kalabilir, ya da topluluktan ayrılması istenebilir; ama ona bundan öte bir ceza uygulanmamalıdır. Anarşistlerin çoğu, insanın doğasının doğuştan iyi olduğuna, insanların kendilerinden istenen tüm akla yakın şeyleri gönüllü olarak yapmalarını sağlayan temel bir terbiye duygusuna sahip olduklarına; baskı aygıtlarının bu soylu itileri saptıracağına ya da yok edeceğine inanır. Toplumsallığa uymayan eylemler olan bazı suçların işlenmesi, sona ermeyecekse de, bunlar [baskı aygıtları, devlet kalktıktan sonra] seyrek karşılaşılan küçük suçlar olacaktır. Anarşistlere göre, devletin kendisinin savaşlarla ve üyelerini sömürerek en büyük suçları işlediği göz önüne alınırsa, onun ortadan kaldırılması suçları gerçekten azaltacaktır. Dahası, tutukevleri ve sözde ıslah eden ıslahevleri gibi kurumlar, daha çok, buralarda yatanları kaşarlanmış suçlulara dönüştürmeye yararlar. ve onları topluma düşmanlık duygularıyla doldururlar.

a. Bireyci Anarşistler Godwin, Proudhon, Stirner, Nietzsche

Çağdaş anarşistlerin çoğu iki okul içinde toplanabilir. Anarşizmin bu okullardan birincisini oluşturan daha önceki savunucuları, genellikle ekonomik bireycilerdi. Bunlardan örneğin William Godwin (1756 - 1836) mülk sahiplerine mülklerinden vazgeçmelerini önerdi, ama 'servetin kollektif mülkiyeti yolunda bir kurum önermedi. Pierre Proudhon (1809 - 1865) «Mülkiyet Nedir?» diye sorduğu kendi sorusunu «hırsızlıktır» diye yanıtlamışsa da, ekonominin yeniden örgütlenmesi ile ilgili önerisini, faizsiz krediye ve denkserlik (nasafet) ilkesine dayanan bir değişimi savunmakla sınırlı tuttu. Alman anarşistleri, Max Stirner (1806-1856) ve Friedrich Nietzsche (1844-1900) ekonomik reform tasarılarına karşı daha da ilgisizdiler.

b. Kollektivist Anarşistler

Çağdaş anarşistlerin oluşturduğu okullardan birincisinden daha önemli olan ikincisi, kollektivist anarşist okul adı verilecek olan akımdı. Felsefesi, bir başka ilişki ile ileride tartışılacak olan Kont Leo Tolstoy dışında, bu okulun üyelerinin de çoğu devrimciydi.

Mikhail Bakunin (1814 - 1876)

Kollektivist anarşizmin kurucusu Mikhail Bakunin idi. Rus aristokrasisinin bir üyesi olarak doğan Bakunin, yaşamını devrimci anarşizm davasına adanmıştı; bu yolda on iki yılını tutukevinde geçirdi ve hakkında iki kere ölüm cezası verildi. Bir süre için, sosyalizmin Birinci Enternasyonal (İşçilerin Uluslararası Derneği) * kanalıyla yayılması için Marx ile birlikte çalıştı; fakat Marx, Bakunin'in, devletin bir gecede ortadan kaldırılabilmesi inancının doğurabileceği sonuçları düşününce, ondan uzaklaştı. Bakunin devleti ve onunla ilişkili kurumlar olan dini ve özel mülkiyeti, bunların bilimsel kurumlar olmadıkları, gerçek ahlâka aykırı oldukları görüşüne dayanarak suçladı. İnsanın evriminin, fizik güçle dizginlenen hayvansal güdülerin egemen olduğu ilkel bir aşamadan, ideal amaçların ve kendi kendini denetlemenin ağır bastığı daha yüksek bir aşamaya doğru gelişme yönünde olduğunu ileri sürdü. Baskıcı yönetim, özel mülkiyet ve din, bu ilkel aşamanın doğal kurumlarıydı; ne var ki, insanlığın gelişmesi onları çağı geçmiş kurumlar durumuna düşürmüştü. Bu kurumlar, aynı zamanda ahlâka aykırı kurumlar durumuna düşmüşlerdi. Bakunin'e göre, gerçek ahlâk, cezalandırılma korkusu ya da ödüllendirilme umudu olmaksızın iyilik adına yapılan iyilikten oluşur. Zor altında ya da bir ödül

* *International Workingmen's Association.*

veya çıkar hatırına yapılan eylem, ahlâklı bir eylem değildir. Devlet, iradesini uyruklarına dayattığı ve azlığa çokluk üzerinde büyük ayrıcalıklar tanıdığı ölçüde, insanın doğasını alçaltır ve bozar. Dinin etkileri bundan daha iyi değildir; kötü kurumları onaylar ve erk ve ayrıcalık sahiplerinin haketmedikleri üstünlükten yararlanmalarını kutsar. İnsanın ilgisini, toplumun geliştirilmesi amacından saptırır ve boşınaçlılığın ve safdilliliğin gelişmesine ortam hazırlar. İnsanlığın evriminde, dinin yerine bilimin ve yararlı bilginin öteki biçimlerinin konmasının zamanı gelmiştir.

Bakunin'e göre, anarşizmin amaçlarına, hem evrimci hem devrimci yollara başvurulmasıyla ulaşılabilecektir. Anarşizmin izleyicileri, toplumsal evrimin doğal yasaları hakkındaki bilgisizliği aşmaya çalışacaklar, aynı zamanda bu evrimin yolunu tıkayan kurumları gerekli gördükleri yerlerde ortadan kaldıracaklar. Anarşist devrimde kiliseler ve devletin baskıcı organları yerle bir edilecek. Ayrıca, tüm özel mülkiyet tapuları, senetleri yok sayılacak. Hem eski düzeni destekleyenlerin karşı devrimci etkinliklerinden, hem de kitlelerin kendilerine baskı yapmış olan devrik zorbalardan öç almaya yönelik eylemlerinden dolayı, ister istemez biraz kan dökülecek. Bakunin bu tür şiddet eylemlerini hoş karşılamayacağını belirtmişse de, bunları önlemenin olanaksız olacağını düşündü. Devrimden sonra, anarşist eylemin önderleri, toplumu gönüllü ortak çaba ilkesine dayandırarak yeniden örgütlendirmek için öne atılacaklar. Toplum, toprağın, tüm araç gereçlerin ve üretim araçlarının sahibi olacak. Sonra bunlar, verimli kullanma yükümlülüğü altına sokan bir sözleşmeyle, kişilere ve derneklere kiralanacak. Yerel dernekler, yavaş yavaş birleşerek Avrupa'yı ve sonunda tüm dünyayı kapsayınca dek, daha büyük dernekler oluşturacaklar.

Enrico Malatesta (1853 - 1932)

Bakunin ardında birkaç çırağını bırakarak gitmişti. Bunlardan biri de İtalyan Enrico Malatesta idi. Bir öğrenci gösterisine katıldığı için tıp okulundan atılan Malatesta, elektrikçilik zanaatını öğrendi. Önce bir süre [İtalyan nasyonalisti] Garibaldi'nin izleyicisi oldu; daha sonra Birinci Enternasyonal'in İtalyan koluna katıldı. Bu ilişkiyle Bakunin'in etkisinde kaldı. Bakunin'in ölümünden sonra, iki kanlı ayaklanmaya katılarak, kışkırtıcılık ve fesatçılık mesleğine geri döndü. Bundan sonraki yaşamı, Batı dünyasının çeşitli ülkelerinde, ya avarelik ederek ya da çarptırıldığı tutukluluk cezalarını çekerek geçti. Bir devrimci olarak Malatesta, kurulu düzene karşı olan tüm grupların bir tür birleşik cephesini oluşturmaya yönelik bir birlik geliştirdi. Anarşistlerin, sosyalistlerin ve sendikalistlerin kapitalizmi ve kapitalist devleti yıkmak yolunda çaba-

larını birleştirmelerini savundu; devrim başarıya ulaştıktan sonra da hepsini anarşizme geçirmeyi umdu. Bu programın etkisi, 1936-1939 İspanya İç Savaşı sırasında Lâtin ülkelerinde görüldü. Malatesta, bundan daha önemli katkısını, anarşizm felsefesinin bütüncüleyici parçasını oluşturan bir komünizm kuramı geliştirerek yaptı. Bu kuram, en duru anlatımına, Bakunin'in izleyicilerinden en tanınmış olan Prens Kropotkin'in yazılarında ulaştı.

Prens Peter Kropotkin (1842 - 1919)

Prens Kropotkin bir siyaset felsefecisi olduğu kadar bir bilim adamıydı. İlk kitaplarından biri «Evrimin Bir Ögesi Olan Yardımlaşma» başlığını taşır. Bu yapıtında, kendi araştırmalarından edindiği bilgilerden seçmiş olduğu sayısız örnekle, Darvinci doğal ayıklanma * ilkesinin sık sık yanlış anlaşıldığını göstermeye çalıştı.** Söylenildiği gibi doğanın dışının tırnağının kanlı olmadığını, yarışta hep hızlı, savaşta hep güçlü olanın kazanmadığını ileri sürdü. Tersine, türün öteki üyeleriyle işbirliği yapabilme yeteneğinin, çoğu zaman varlığı sürdürme yolunda, acımasız bir varışma (rekabet) içinde olanların sahip oldukları güçten daha üstün bir güç sağladığını belirtti. Birçok canlılarda, yaşamın yasası, varolma savaşımından çok karşılıklı yardımlaşmadır. Kropotkin bu ilkeyi insan türüne uygulamaya kalktı. İnsan türünün gelişmesinin etmenleri olarak, savaşın, savaşımın (mücadelenin) ve vahşi yarışmanın rolünün çok fazla abartıldığını inanmıştı. Bu etmenler, en uygunun ve en iyinin yaşamda kalmasını sağlamak yerine, çoğu kez tam da bu nitelikteki canlıları yok ettiler. Ayrıca, bencillige ve uygar davranış kalıplarıyla kolay kolay uzlaştırılamayacak olan acımasızlığa prim verdiler. Kropotkin, onsekizinci yüzyılın *filozofları* *** gibi, insanların, tiranlıktan ve sömürüden kurtulunca, zorlanmaksızın birbirlerinin haklarına saygı göstererek ve karşılıklı yararları için işbirliği yaparak, barış içinde birlikte yaşayacaklarını söyledi.

---

* *Natural selection*, «doğal seçilim» ve «tabii istifa» olarak da çevriliyor (ç.n.).

Benjamin Farrington, dilimize B. Güvenç Y. İzbul tarafından *Darwin Gerçeği* (İstanbul, 1982, Çağdaş Yayınları) adıyla çevrilen *What Darwin Really Said*, adlı yapıtında yalnızca Darvinci doğal ayıklanma ilkesinin yanlış anlaşılması üzerinde değil, aynı zamanda, bu yanlış anlaşılma, iyi bir gözlemci ve bilim adamı olmasına karşın, felsefe formasyonuna sahip olmadığı için, beyin ile akılı karıştırarak; biyolojik evrimi vurgularken kültürel evrimin önemini gözden kaçırarak; bitkiler, hayvanlar dünyası ile ilgili bulgularından, insan, toplum için çıkar-samalar yapmaya kalkan Darwin'in rolü üzerinde de durmaktadır (ç.n.).

*** Metinde *Philosophes*; daha sonraki yüzyılların filozoflarından farklı olarak 18. yüzyılın ilgi ve bilgi alanları çok geniş olan düşünürleri (ç.n.).

Kropotkin çağdaş toplumda görülen tüm siyasal ve ekonomik düzenlemeleri suçladı. Var olan yasaları, mülkiyetin korunmasıyla ilgili yasalar, devletin korunmasıyla ilgili yasalar ve kişilerin korunmasıyla ilgili yasalar olmak üzere, üç sınıfa ayırdı. Birinci gruptaki yasaların, üreticiden ürettiklerinin bir parçasını çalan, ya doğru-
dan doğruya üreticiden ya da tüm toplumdan çalınmış şeylerden yararlanmaları yolunda ayrıcalıklı bir azlığı koruyan yasalar olduğunu söyledi. Her devletin görevi, zor yoluyla, mülk sahibi sınıfların ayrıcalıklarını ve konumlarını sürdürmek olduğuna göre, devletin korunması ile ilgili yasalar da özünde aynı amaca hizmet ederler. Kişilerin korunmasıyla ilgili yasalara gelince, bunlar da aynı derecede yararsız ve kötü yasalardır. Özel mülkiyetin kaldırılması, çoğu suçların nedeni olan, en kısa ve en kolay yoldan olabildiğince fazla zenginlik sahibi olma isteğini de kaldıracaktır. Tutukulardan ve nefretten doğan suçlara gelince, bunları önlemek için yapılabilecek bir şey yoktur. Düşünülebilecek en sert cezalar bu suçların işlenmesini engelleyemez. Bu yüzden, cezalandırma yollarından hiç birine başvurulmasa bile, işlenen suçların sayısında bir artış olmayacaktır. Tersine, insanları insanlıktan çıkarıp hayvanlaştıran, bir başka deyişle, insanları daha büyük suçlar işleme yolunda eğiten tutukevleri bulunmayacağından, büyük bir olasılıkla işlenen suçlarda azalma görülecektir.

Devletin yıkılması üzerine Kropotkin, belirli bir ekonomik amaç için biraraya gelmiş insanlardan oluşan özgür komünler birliği kuracaktır. Kurulan ilk komünler, sonunda geniş bir bölgenin karşılıklı çıkarları gerçekleştirmeye çalışan gönüllü örgütlerle kaplanmasına kadar, komşu topraklardaki komünlerle oluşturdukları federasyon'arda birleşeceklerdi. Böylece, zora dayanmayan, gönüllülük ilkesine davanan bir toplumsal yapının temelleri atılmış olacaktı. Kurulacak ekonomik sistem için alınacak önlemler, belki bundan da önemliydi. Kropotkin, eksiksiz bir komünizm ilkesine bağlanmıştı. Herkes yeteneğine ya da becerisine göre çalışacak ve kendisine topluluğun ürettiği ortak zenginlik kaynaklarından «gereksinimlerine göre» çekme hakkı tanınacaktı. Miskinin istekleri bile geri çevrilmeyecekti. O da bir insan olduğuna göre, onun geçinme hakkını kabul etmemek olmaz. Öte yandan kimsenin fazla sıkı çalışmasına gerek olmayacaktı. Kâra dayanan sistem ortadan kaldırılsa, emek gereksinimi, bugünün en az çalışma süresinin yarısından daha azına indirilebilecekti. Bunun sağlayacağı sonuç, toplumun tüm üyelerine, toplumsal ve kültürel alanlarda ilgiledikleri konularla uğraşabilmeleri yolunda, daha çok fırsat verilmesi olacaktı. Özel araştırmalarına dayanarak Kropotkin, beş kişiden oluşan bir ailenin bir yıllık maddi gereksinimlerinin karşılanabilmesi için, beş saat çalışılan üç yüz yarım işgününün yete-

ceğini hesapladı. Ayrıca, herhangi bir vatandaşın çalışma yaşamının kırk beş ya da elli yaşını aşmasına gerek kalmayacaktı.

Kropotkin'in anarşizm düzeninde, bugün ekonomik alanda varlığını sürdüren koşulların çoğu ortadan kalkacaktı. Üretim işleri merkezden yörelere dağıtılacaktı; böylece insanlar çalışma zamanının bir bölümünde fabrikalarda, bir bölümünde tarlalarda çalışabileceklerdi. Artık beden işleri alçaltılmış bir sınıf tarafından yapılmayacaktı; kafa işleri ayrıcalıklı bir azlığın tekelinde olmayacaktı. Bunun yerine, eskiden beden işlerini görenler olsun kafa işlerini görenler olsun, herkes yetenekleri elverdiği ölçüde, hem beden hem kafa gücü gerektiren işlerde çalışacaktı. Ödemeler [herkese çalışmasına göre değil] yalnızca gereksinimine göre yapılacaktı. Kropotkin, bunun dışında herhangi bir sistemin adaletli olabileceğini kabul etmedi. İşçiler arasında, yaptıkları işin değerine göre bir ayırım yapma olanağının bulunmadığını ileri sürdü. Bir kömür ocağındaki elektrikçinin işi, madeni kazan madenciden daha mı önemlidir? diye sordu. Bürosunda çalışan bir şefin katkıları, ona bağlı olan, kömür ocağına inip yaşamlarını her dakika tehlikeye atan memurlarından daha mı büyüktür? Ya da, maden işçisini besleyen çiftçi, maden işçilerinden daha mı önemsizdir? Kropotkin'e göre, işçileri becerilerine, yeteneklerine, ya da topluma yaptıkları düşünülen katkılarına göre ödüllendirmenin hakça olmadığı açık bir gerçektir. Bunun yerine kabul edilmesi gereken mantıksal seçenek, onlara gereksinimlerine göre ödemede bulunmaktır. Çoluğu çocuğu fazla olan bir adama, ortak fondan, az çocuklu birinden ya da aile beslemeyen birinden daha fazla çekme hakkı tanınmalıdır. Sağlığı yerinde olmayan birinin gereksinimleri daha fazla olacak, bu nedenle, yapmış olduğu iş çok daha az olsa bile, kendisine, gücü kuvveti yerinde olan yoldaşından daha cömert bir ödenek verilecektir. Topluluğun tüm üyelerinin temel gereksinimleri karşılandıktan sonra, geriye herhangi bir fazlalık kalırsa, bu, eşit olarak dağıtılacaktır.

Johann Most (1846 - 1906)

Anarşizmin kuramcıları hakkında kısa birkaç söz sövlememiz gereken sonuncusu Johann Most'tur. Most, Almanya'da babanın evlilik cüzdanını alabilmek için gerekli parayı ancak oğlunun doğumundan iki yıl sonra bulabilecek derecede yoksul olduğu bir ailenin oğlu olarak doğdu. Çocukluğunda ve gençliğinde güçlüklerle ve şanssızlıklarla, acımasız işverenlere, zalim bir üvey anaya ve yaşamının sonuna dek taşıyacağı bir iz bırakan bir kazaya karşı savaşımlarını yaşadı. Avusturya'da iki, Almanya'da üç yıl tutukevinde yaşamışsa da, sosyalist partinin temsilcisi olarak iki kez Reichstag'a

* Alman Millet Meclisi.

seçildi. Düşünceleri yavaş yavaş aşırıcılığa kayd ve sonunda bir anarşist olup çıktı. Almanya'dan sürgün edilmesi üzerine anarşizm akımının haftalık bir yayın organı olan *Die Freiheit*'in yayımcısı olarak Londra'ya yerleşti; 1882'de dergiyle birlikte Birleşik Devletler'e geçti. Çok geçmeden burada, terörcü anarşizmin en önde gelen savunucusu olarak, pek kışkırtılacak olmayan bir ün kazandı. Özellikle sevilmeyen, iğrenilen kamu görevlilerinin saptanıp, yönetici sınıfların tüm üyelerinin yüreklerine dehşet salmak için öldürülmeleri gerektiği düşüncesini ileri sürdü. «Eylem yoluyla propaganda» olarak tanımlanan bu tür yöntemlerin, anarşizm akımına dikkati çekip, onun önemsiz bir akım olmadığını göstereceğini düşündü. Most, Birleşik Devletler'de 1882 - 1906 yılları arasında çıkan ve içinde Haymarket Alanı ayaklanması, Başkan McKinley'in öldürülmesinin de bulunduğu şiddet eylemlerinin çoğunun kısmen sorumlusu olmakla suçlandı. Üç kez hapis cezasına çarptırılmışsa da, hiç bir zaman bir terörist olarak hüküm giymedi. Kendisine verilen cezalar, hiç bir zaman yaptığı şeylerin değil, her zaman söylediği şeylerin cezalarıydı.

1920'lerin ilk yıllarından beri, örgütlü bir siyasal akım olarak anarşizm, neredeyse unutulmuş durumda. Bugün [1960'da] dünyanın herhangi bir ülkesinde ender olarak bulunabilecek yandaşları yok denebilecek kadar azdır.* Anarşizm akımının hızla gerilemesinin nedenleri uzun boylu araştırmayı gerektirmeyecek kadar açık. Komünizmin yükselişi ve Rusya'da kazandığı apaçık başarı, aşırı solculara büyük bir umut ışığı sunmuş göründü. 1929'un ve onu izleyen yılların getirdiği ekonomik çöküntü (depresyon) hemen herkese, devlete ne büyük bir gereksinim olduğunu abartarak anlatmış, devletin hizmetlerini vazgeçilemeyecek hizmetler olarak göstermiş oldu. Bir zamanın devlet düşmanları artık mutlak özgürlük düşlerini bir yana bırakmışlardı; şimdi istedikleri, ellerinden tutup, onları karanlık sokaktan geçirecek iyi bir baba imgesiydi. Son olarak, faşizmin ortaya çıkışı, birçok insana göre, güçlü devletin bir ulusu herşeyi yerle bir eden bir sele kapılmaktan kurtaran araçların en iyilerinden biri olduğu düşüncesinin doğruluğunu ortaya koymuştur.

2. BİREYİN EGEMENLİĞİ

Bireyi yücelten, bireyin özgürlüğünü, bireyin savunulmasını, izlenecek siyasal görüşün göz önüne alacağı en büyük amaç duru-

* 1965-1970 yılları arasındaki özellikle Fransa'daki ve Almanya'daki öğrenci eylemleri, bazı yazarlarca anarşizm akımının yeniden kıpırdanışı olarak yorumlandı. Bu eylemlerin Fransa'daki önderi Daniel Co-Bendit'in Fransız Komünist Partisi'ne karşı yazdığı kitabın «Komünist Bürokrasiye Karşı Anarşizm» adı da bu görüşü destekler nitelikteydi (ç.n.).

muna getirecek kadar bireyi yükseklerle koyan kuramcılar, [bireyi yüceltme yolunda] anarşistlerden farklı bir grup oluşturmuşlardı. Bunlar, devleti gereksiz bir kötülük ve hatta kaçınılmaz bir kötülük olarak bile görüp küçümsemediler. Tersine, devleti genellikle olumlu bir iyilik ya da en azından özgürlüğü koruma yolunda vazgeçilemeyecek bir düzenleyici araç olarak gördüler. Devlet, onlar için, hiç bir anlamda kendi başına bir amaç değildi, yalnızca bir amacın aracıydı. Bununla birlikte, herşeyi yapabilecek kadar erki tehlikeli buldular. İster devlet tarafından, ister ekonomik birliklerce uygulansın, böyle bir erkin [bireyi ve özgürlükleri] koruyucu kurumlar tarafından kuşatılması gerekiyordu. Mutlak erki dizginlemenin etkili bir yolu, onun karşısına, onu denetleyecek başka bir erk koymaktı. Bu tür denetlemeler olmaksızın, ister kamusal ister özel alanda olsun, hiç bir gruba ya da bireye güvenilemezdi.

Yukarıda anlatılan görüşler, özellikle, siyasal ilgi alanları oldukça farklı iki Amerikalı tarafından dile getirildiler. Bunlardan biri Louis D. Brandeis, ötekisi H. L. Menchen idi.

Louis D. Brandeis (1856 - 1941)

Bohemya'dan Amerika'ya gelen Yahudi bir karıkocanın oğlu olan Louis D. Brandeis, Harvard Üniversitesi Hukuk Okulu'nun, bu kurumun tarihinde görülen en yüksek not ortalamasını alarak bitirdi. Son derece başarılı bir şirket avukatı oldu; bununla birlikte şirketlerle değil, yalnızca, kişisel müşterileri olan şirketlerin başkanları ile iş gördü; öldüğünde gerisinde 3.000.000 dolarlık bir servet bırakmıştı. Kendisi aynı zamanda, tekelere karşı işçi haklarının ve kamu çıkarlarının sıkı bir savunucusuydu. 1916 yılında Başkan Wilson tarafından Yüce Mahkeme'ye atandığında, daha o zaman egemen görüşlere aykırı düşüncelerinden dolayı öylesine korkutucu bir üne kavuşmuş bulunuyordu ki, Senato adaylığını istemeye istemeye onaylamıştı. Brandeis, önce, siyasal özgürlüklerin ateşli bir savunucusuydu. Vatandaşın yönetimde rol alma hakkının, zorunlu olarak, siyasal sorunları tartışmayı, bunlar hakkında herhangi bir görüşü dile getirmeyi ve başkalarını kendi görüşlerinin doğru olduğuna inandırmayı da içerdiğini ileri sürdü. Bu hakka karışma, demokrasinin işleyişiyle uzlaştırılabilecek bir davranış değildi. Brandeis'a göre, Birleşik Devletler'in Kurucuları bu gerçeğin bilincindeydiler. Özgürlüğün, siyasal gerçeklerin ortaya çıkartılıp duyurulmasının, yayılmasının ayrılmaz parçasını oluşturduğuna, sorunların kamu önünde ve kamu tarafından tartışılmasının bir siyasal görev sayılması gerektiğine ve «özgürlük için en büyük tehlikenin hareketsiz bir halk» olduğuna inanmışlardı. Düzenin, yalnızca kuvvete, cezalandırılma korkusuna dayanılarak sürdürü-

lemeyeceğini biliyorlardı. Biliyorlardı ki, «korku baskıyı besler, baskı nefreti besler, nefret kararlı (istikrarlı) yönetimi tehlikeye sokar.»¹ Güvenilir tutum, yakınmaya neden olan sıkıntıları tartışma ve bunlara çareler önerme yolunda her türlü olanağın sağlanmasından geçer.

Bununla birlikte, Brandeis, düşünceleri açıklama özgürlüğünün mutlak (sınırsız) olmadığına inandı. Brandeis'a göre, bu özgürlüğün kullanılması, devleti, yıkılmaktan ve hatta derin bir yara almaktan korumak amacıyla, gerekirse sınırlandırılabilir. Ama, sınırlamayı gerektiren durum, sınırsız tartışma olanağı tanındığında korkunç sonuçlar doğabilecek tehlikelerle dolu bir bunalım durumu olmalıdır. Eğer yalanı yanlış kanıtlarla çürütebilecek ya da söz konusu kötülükle eğitim yoluyla savaşılabilecek zaman varsa, başvurulacak çare, zorla susturmak değil, daha fazla tartışmadır. Brandeis yalnızca gecikmesinde sakınca bulunan (âcil) durumun bastırma politikasını haklı gösterebileceğine inandı. Brandeis'a göre, bunun için ufak tefek tehlikeler ya da korkular yetmez. Atalarımızın çağında insanlar büyücülerden korktular ve onları yakdılar. Bu tür akıl dışı korkular yaygınlaşınca, onlarla savaşma görevi özgür tartışmaya düşer. Böyle bir tartışmayı sınırlamanın haklı gösterilebilmesi için, gerçekten ciddi bir kötülükle karşı karşıya kalındığına ve eğer düşünceleri açıklama özgürlüğünün kullanılmasına izin verilirse, söz konusu tehlikenin gerçekleşeceğine inanmak için akla yakın dayanaklar olmalı. Ünlü hukuk bilimi uzmanı (Brandeis) konuşma özgürlüğünün ya da basın özgürlüğünün basurılmasının haklı gösterilebilmesi için, bastırma eyleminden önce, devlete karşı olduğu açıkça görülen bir eylemin tasarlanması ya da planlanması olayının başlatılıp geliştirilme aşamasında olmasının gerektiğini anlatmak istemiş görünüyor.

Brandeis özgürlüğe, yalnızca bireylerin değil ulusların da özgür olmalarını isteyecek kadar büyük bir önem vermişti. Ulusların kendi kendilerini yönetme hakkı öğretisini ortaya atanlardan biriydi; Wilson bu ilkeyi benimserken en çok Brandeis'dan etkilenmiş olmalı. Bununla birlikte, Wilson'dan farklı olarak enternasyonalizme fazla bir ilgi göstermiş görünmez. Brandeis'a göre, tarih, halkların, kişilerin sahip oldukları bireysel farklılıklardan daha az belirgin olmayan kişiliklere sahip olduklarını ve ulusal kişilikleri ya da halkları tarihten silmeye çalışan enternasyonalizm gibi (üstelik yanlış adlandırılmış) bir amacın gerçekleştirilmesi olanağının bulunmadığını kanıtlamıştı. Her bir birey gibi, her «ırk»ın ya da ulusun da kendine özgü karakterine uygun olarak gelişme hakkı

---

1 *Gilbert v. Minnesota* davası, 254 U.S. 325.

ve görevi vardır; ve yüksek bir uygarlığa ancak böyle bir gelişmenin sonucunda ulaşılabilir. Bir ulus oldukları inancı, tüm halklara umut, güven ve kendilerine saygı duyguları kazandırdı. Bu inanç onları soylu kıldı, onlara bir gelecek [umudu] sundu ve yaşamla rını bir amaçla doldurdu. Aynı bir ulus oldukları savı, İrlandalıları yıkıcı bir umutsuzluktan kurtardı. Yunanlıları ve Sırpıları, kendilerini baskı altında tutanları başlarından atmak için canlandırıp harekete geçirdi; İtalyanları birleştirdi. Bu inanç aynı zamanda, öteki bazı halkları, apaçık yazgı,* «kutsal bencillik», irredentizm,** ırk üstünlüğü gibi düşüncelere bağlanma, öç almaya yönelik eylemlere girişine biçiminde Brandeis'in anmayı unuttuğu davranışlar yönünde de harekete geçirmiştir.

Büyük hukuk bilgini Brandeis'in kendi kendini yönetmeye karşı duyduğu bu ilginin önde gelen nedeni, söz konusu ilkeyi Siyonizmin amaçlarına hizmet etmek için kullanılmaktı. Yahudileri yalnızca bir ulus değil, aynı zamanda bir «ırk» olarak gördü. Yahudilerin üç bin yıllık tarihinde, Yahudi olmayan kimselerle bazı evlenmelerin yapıldığını kabul etti. Ama bunun daha çok Yahudi topluluğundan bir dizi ayrılma ile sonuçlandığını düşündü. Yahudi topluluğuna başından beri katılmalar ise, çok az sayıda kalmıştı. Bu nedenle Yahudiler olasılıkla Avrupa'nın en saf «önemli ırkı» idiler. Bu saf ırkın ruhu, doğal gelişmesini yalnızca Siyonizm akımıyla bile tam olarak gerçekleştirebilirdi. Kuşkusuz dünyadaki Yahudilerin tümüne Filistin'de yurt sağlanamazdı. Bu ülke üç milyondan fazla Yahudinin yerleşmesine elverecek kadar geniş değildi. Bununla birlikte, Filistin topraklarının yazgısının ağaçsız kalmak olduğuna inanmak düpedüz saçmalıktı. Bu ülke, insanlar onu kötü kullandıkları için verimsiz ve ağaçsız duruma düşürülmüştü. Akıllı bir bakımla yeniden [*Kitabı Mukaddes*'deki deyişle] *** «topraklarından süt ve bal akan bir ülke» olacaktır. Filistin, iklim, topografya ve tarım olanakları bakımından bir «Küçük Kaliforniya» durumundadır. Bununla birlikte, Yahudilerin küçük bir bölümünden fazlasının burada yaşaması gerekmez. Oraya gitmek isteyenlerin gidebilmeleri, tüm öteki Yahudilerin yüreklerini umutla ve gururla dolduracaktır. Filistin'deki anayurdundan yükselecek olan Yahudi ruhu, görkemli bir geçmişle parlak bir geleceğe duyulan güvenden kaynaklanan esinle parıldayarak [dünyanın her yerine] yayılacaktır. Gerçekten, Brandeis, Amerika'nın ve belki de öteki

---

Manifest destiny.

İrredentizm, 19. yüzyılda, İtalyanca konuşan halkların İtalyan bayrağı altında toplanması amacı çevresinde toplananların oluşturduğu 1870'lerde doğan bir akımdı (ç.n.).

*** *Kitabı Mukaddes*, «Çıkış», 3. 8 (ç.n.).

Ülkelerin çıkarlarının her Yahudinin bir Siyonist olmasını gerek-tirdiğini ileri sürdü. Çünkü, İsrailoğulları ancak, Siyonist abaları-nın soylulaştırıcı etkileriyle içlerinde taşıdıkları en iyi nitelikleri geliştirip ülkesini [Amerika'yı] Yahudiliğin büyük mirasından ya-rarlandırabilirler.²

Yargıç Brandeis'in görüşüne göre, siyasal özgürlük, tek başına eksiksiz bir özgürlüğün güvencesi olamaz. Birey, jüri yesi olarak hizmette bulunarak, ya da oyunu istediği gibi kullanma ve bir kamu görevi için aday olup seçime katılma yolunda sahip olduğu sınırsız haklardan yararlanarak hiç bir zaman tümüyle zgr bir insan durumuna gelemez. Haklar Demeci'nde tanınan tüm haklardan eksiksiz yararlanması bile, bir insan olarak sahip olması gereken her özgürlüğü vermeyecektir. Burada güçlük, bireyin ekonomik alanda zgr olmamasından kaynaklanmaktadır. Vatandaş, geçi-mini varlık yokluk sorunu derecesinde etkileyecek konuların ka-rarlaştırılmasında söz hakkına sahip olmayıp, kendisine ücret de-yen bir efendinin verdiğini kabul etmek zorunda oldukça, silah bu-lundurma ve taşıma ya da barışçı toplanma ve çekilen bir sıkın-tının giderilmesi için dilekçe verme gibi haklar, acınacak derecede işe yaramayan sözler olarak kalırlar. Brandeis, böyle bir yazgının en-dstride çalışan işçilerin büyük bir bölümünü hızla içine almakta olduğuına inanmıştı. Dev şirketlerin gelişmesinin, bireysel girişim-lerin bağımsızlıklarına son verdiğini; işçileri «her bakımdan geç-mişteki zenci kleliğimizden daha kötü» duruma düşürecek dere-cede insanlık dışı yaşam koşulları içine attığını gördü. Efendi, k-lenin sahibiydi ve bu yüzden ortada hiç değilse klesine az çok iyi bakması için bir nedeni vardı. Yeni tekeller ise, çalıştırdıkları in-sanları, güçleri tükenene dek çalıştırıp, tkndikten sonra bir kı-yıya atılacak yaratıklar olarak gördüler. Bunun sonucu, insanların bedence ve ruha yozlaşması ve insanları, onları hayvanların üstü-ne çıkaran her türlü nitelikten yoksun etmek oldu. Brandeis'a göre bu sömürünün nedeni, işverenlerin doğuştan kötü kimseler ol-maları değil, aşırı erkin ona sahip olanları bozucu niteliğiydi. B-yük bir şirketin, işe bu büyüklüğüdür ki, yöneticilerini işçilerine karşı duymaları gereken sorumluluk duygusundan eder. Bu iş y-neticileri, şirketin, iş yerine uğramayan çok sayıda sahibinin, kâr payının artmasından başka bir şeyle ilgilenmeyen hisse senedi sa-hiplerinin adamlarıdır. Brandeis böyle bir sistemin, ekonomik de-mokراسiyi olanaksızlaştırdığına ve kaçınılmaz olarak, endüstri oli-garşisine yol açtığına inandı. Bu koşullar altında siyasal demokra-sinin daha ne kadar dayanabileceğini merak ettiğini belirtti. Daha-

2 O. K. Fraenkel (ed.), *The Curse of Bigness*, New York, 1934, Viking, 209-228.

sı, büyük iş örgütlerinin çoğalmasının komünizme ya da sosyalizme ortam hazırladığını ileri sürdü. Morgan ve Rockefeller gibi büyük iş adamlarının yaptıkları karşısında, «tekelliliğin tüm endüstriyi ve finans kuruluşları tek bir başın yönetimi altına toplayacağı, böylece Neron'un Hristiyan uyrukları için olmasını boş yere beklediği gibi, tek bir boynun vurularak, düşmanın ortadan kaldırılabileceği» mutlu günlerin yaklaştığını görerek içten içe gülüyorlar diye sosyalist düşünürleri azarladı.³

Brandeis, böylesine yüce tuttuğu bireyin egemenliğinin korunup sürdürülebilmesi için, birçok reform önerdi. Tekelliliği ve sormusuzluğu besleyen şirketlerin devleşmesi yönündeki gelişmelerin her türünün ortadan kaldırılması önerisinden başlayalım. Rekabetin savurganlığa yol açtığını kabul etti, ama demokrasinin de savurganlığa yol açtığını ileri sürdü. Her iki alanda da kazanılan şeyler yitirilenleri dengeler. Ayrıca, özgürlüğü ve bireyin kendine olan güvenini korumak için, bazı yapıcı girişimlerde bulunulmasını da öğütledi. Bunlardan biri özel mülkiyetin ve özel girişimin sürdürülmesi olmalıydı. Devlet mülkiyetinin her türüne karşı çıktı ve azımsanmayacak derecede bir ekonomik bağımsızlığa sahip olmadıkça, herhangi bir kimsenin gerçekten özgür olabileceğine inanmadı. Bunlar yanı sıra, kapitalist tiranlığı frenleyecek bir güç oluşturmaları için, işçi sendikalarının toplu sözleşme haklarını kullanmaları yolunda tam anlamıyla korunmalarını önerdi. Bir erkin karşısına her zaman onu dizginleyecek bir başka erkin konması gerektiğine ve kapitalistlerle işçilerin temsilcilerinin sorunları yüz yüze görüşmek üzere biraraya getirilmelerinin her iki yanı da birbirlerinin bakış açısını görmeye zorlayacağına inandı. Çalışma saatlerinin daha kısa tutulmasının ve düzenli aralarla dinlenme hakkı tanınmasının önemini vurguladığı kadar, daha yüksek bir yaşam düzeyi sağlanmasının üzerinde de durdu. Bu amacın gerçekleştirilmesi için, endüstrinin işlemleri üzerine, aynı zamanda, bonoların ya da öteki borç senetlerinin üzerine konan faiz gibi belirli bir yük yüklenerek, yıllık belirli bir ücret güvencesinin verilmesini öğütledi. Brandeis'in düşüncesine göre, düzenli olarak iş bulama, endüstri sisteminin en kötü özelliklerinden biri idi. Toplumun ve işçilerin sürekli olarak bir işe sahip olmanın sağlanmasını istemelerinin gerektiği zamanın geldiğini söyledi. Bu sürekliliği sağlamanın en iyi yolu, şirketlerin memurlarına yapıldığı gibi, işçilere de yıllık maaşların bağlanmasını istemekte direnmektir. İşçiler ister çalışmış ister çalışmamış olsunlar, işverenler bu yıllık maaşı düzenli aralarla ödemek zorunda bırakılırlarsa, elbette onları sü-

---

3 A. T. Mason, *The Brandeis Way*, Princeton, 1938. Princeton University Press, 68.

rekli çalıştıracaklardır. Bu, daha yüksek bir ahlâkın, daha yüksek bir verimliliğin ve vatandaşlar arasında dağıtılacak daha büyük bir zenginliğin sağlanmasına yol açacaktır.

Bireyin egemenliğini destekleme yolunda başvurulacak son bir çare olarak, Brandeis şiddetle endüstriyel demokrasiyi savundu. Ortalama bir işçinin, ucunda geçim sorunu bulunduğu için, bir oligarşinin idaresine bağlı bir uyruktan öte bir durumda olmadığını ileri sürdü. Şirketin izlemekte olduğu politika üzerinde, bu ne tür bir politika olursa olsun, bir denetimi yoktu ve kendi ekonomik yazgısının (geleceğinin) kararlaştırılmasında pek az söz hakkı vardı ya da hiç söz hakkı bulunmamaktaydı. Dolayısıyla, endüstri alanında demokrasi, siyasal alanda demokrasi kadar önemliydi. Endüstride demokrasi, bireyin uygun bir eğitim görmesinin, kişiliğinin gelişmesinin ve ona, insan biçiminde araç olmak yerine, özgür bir insan konumu verilmesinin bir özgereği idi. Bunun sağlanmasının yolu, şirketlerin tüm önemli kararlarına işçi temsilcilerinin katılmasıyla bulunabilirdi. İşçiler arasından çıkan yetenekli temsilciler, iş yöneticileri (direktörler) kuruluna girmeli ve kâr ve zarar, adam alma adam atma, yaratıp üretme ve pazara mal sunma sorunlarıyla boğuşmalıydılar. Böylece başlarını dik tutmaya başlayacaklar ve bir işletmeyi yürütmenin ne kadar güç olduğunu öğrenmiş olacaklardır. Bu, bundan yararlananlara bir sorumluluk duygusu kazandıracığı ve onları, kendileri için en önemli olan dünyanın, geçimlerinin bağlı olduğu dünyanın vatandaşları yapacağı için, onlara kârdan pay vermekten daha uygun bir yol olacaktır. Başka hiç bir biçimde, halkınızın büyük kitlelerinin yazgısı düzeltilemez. Demokrasi yalnızca sosyal adaletin sağlanmasıyla değil, aynı zamanda insanların, insanlığın yetkinleştirilmesinin yollarıyla ilgilenmelidir. Brandeis, demokrasinin dayanacağı temel özgür birey olduğu üzerinde önemle durdu. Bu nedenle, demokrasinin ancak bireyi yetkinleştirme yolunda inatçı çabaların gösterildiği yerlerde başarıya ulaşabileceği görüşündeydi.*

Henry Louis Menchen (1880 - 1956)

Bireyi savunmada gösterdikleri büyük çaba dışında, Brandeis ile H. L. Menchen'in ortak yanları, onlardan aynı başlık altında söz etmeyi haklı göstermeyi güçleştirecek kadar azdır. Brandeis'in bir demokrat olmasına karşılık, Menchen bir aristokrattı ve hatta aydın bir monarkın yönetimine hayranlık duyacak biri idi. Hukuk bilgini (Brandeis) kitle insanını övüp yüceltmiş ve onun neredeyse

---

* Brandeis'in, bunu izleyen satırlarda Menchen ile karşılaştırılırken sunulan görüşlerine ve «açık ve yakın tehlike» anlayışı için s. 59'a da bakınız (ç.n.).

sınırsız bir gelişme yeteneğine sahip olduğuna inanmıştı. Baltimore'lu editör ve eleştirici (Menchen) ise, kendileriyle konuşulamayacak kadar hayvanca ve kurtarılamayacak kadar pislığe batmış kimseler olarak gördüğü insanlardan oluştuğunu düşündüğü halk yığınına aşağı gören biriydi. Brandeis devleti, reformcuların düşlerini gerçekleştirme yolunda yararlanabilecekleri bir araç olarak görürken, Menchen'in polis tiranlığının bir aracından başka bir şey olarak görmediği devlete güveni yoktu ve reformcuları, herkesin işine burnunu sokan, yararlarından çok zararları dokunacak hayalciler olarak gördü. Brandeis ile Menchen'in bireycilik kuramları bile birbirinden çok farklıydı. Brandeis için, bireyin yeteneklerini gerçekleştirmesi, siyasal ve ekonomik tiranlıktan kurtulması anlamına geliyordu. Menchen içinse bireycilik, aydınlığa ermiş bir azlığın, kültürel alanda ilgilendikleri konularda Püritenler ve şarlatanlar tarafından engellenmeksizin uğraşabilmeleri yolunda sağlanan olanaklarla, kitlenin tiranlığından kurtulmaktı.

Henry Louis Menchen, düşünürlük yaşamına bir gazeteci olarak başladı. Dört yıl Baltimore kenti *Herald* gazetesinde ve doğduğu bu kentin ünlü Pazar gazetelerinde yazdı. 1908'de *Smart Set*'in edebiyat eleştiricisi ve daha sonra yayımcısı oldu; 1924'ten 1933'e kadar *The American Mercury*'nin yayımcılığını yaptı. Bu işleri yanı sıra *Prejudices* (Önyargılar), *Notes on Democracy* (Demokrasi Üzerine Kısa Görüşler), *The American Language* (Amerikan Dili) ve *Minority Report* (Azınlıklar Raporu) gibi göze batıcı ve iddialı kitaplar yazmaya zaman bulabildi. Menchen üstün bireyi, tek başına, yalıtlanmış ve kayasında zincire vurulmuş Prometheus* kadar yalnız bir kişi olarak düşündü. Çevresini tutku ve barbarlık fırtınaları kasıp kavursa da, görevi, sınıksız ve korkmadan olduğu yerde durmaktı. Ne var ki bu görevini ancak, azgın kitlelerin uluyan rufai dervişleri üzerine saldırtılmaz, yerlerinde bağlı tutulurlarsa başarabilirdi. Çünkü Menchen'e göre, uygarlığın en büyük düşmanı kitlelerdir. Şimdiye kadar yaratılmış olup değer taşıyan her şey, tek başlarına ya da çok az sayıdaki kendisine benzer ruhta kişile-

---

* Prometheus, Yunan mitolojisinde, canlılara, doğaya ve birbirlerine karşı korunmaları için organ dağıtma görevini üstlenen kardeşi Epimetheus'un savurganlığı sonucunda, elinin altında çıplak insana verilecek bir donanım kalmaması üzerine, insanın doğa ve öteki canlılar tarafından yok edilmemesi için, tanrıların oturduğu Olympos Dağı'na tırmanıp, buradaki ateşi insanlar için (insanların onunla ısınıp, korunup, zanaatları ve araçları, kısacası uygarlığı geliştirmeleri için) çalan ve böylece Zeus'un buyruklarına karşı çıktığı için Kıbrıs'ta bir kayaya zincirlenerek cezalandırılan, buna karşın yaptıklarından pişmanlık duymayıp, bağışlanması için Zeus'a yakarmayan, sonsuza dek bu cezayı çekmeyi göze alan, zorbalığa karşı bireysel başkaldırıyı simgeleyen bir «kahraman» tanrıdır (ç.n.).

rin yardımıyla, yüreklendirmesiyle birşeyler yapmak için çabala-
yan yetenekli bireylerin başarılarının ürünüdür. Kitle bazen bu
başarıların ürünlerini benimser ve kendine maleder, ama daha çok
onları suçlar ve bunların kullanılmasını ya da benimsenmesini ön-
lemeye çalışır. Kitlelere egemen olan duygu, kıskançlıktır. Kitle
insanı anlamadığı şeyden nefret eder ve kendisinin düşünce düze-
yinin üzerine yükselen herkese karşı kıskançlık gösterme eğilimin-
dedir. Tarihin tüm büyük tiranlarının ve insan kasaplarının arka-
sında kitleler «yüksek sesle [ona] şükürler ederek» yürümüşlerdir.
İçgüdülerıyla Neron'dan ve Torquemada'dan * yana olmuşlar ve
aynı içgüdüyle Sokrates'i ve Gallileo'yu suçlu çıkarmışlardır. Ne-
yin kendi çıkarlarına neyin uygarlığın çıkarlarına olduğunu kavra-
yabildikleri durumlar enderdir. Düsturları, evrim düşmanı, açım-
lama (teşrih) düşmanı, aşı düşmanı yasalarla doldurmuşlardır.
Hastalıkları masajla geçirdiklerini ileri sürenlere, naturopatlara
[sağaltmada doğal olmayan maddelere ve yöntemlere karşı çıkan-
lara] ve «bunlar gibi öteki sahtekârlara çalışma izni verilmesi yo-
lunda ilgililere yetki vermişlerdir.» Wat Tyler ** okuyup yazabil-
diğini itiraf eden herkesi asmakta kendini haklı görürken öğren-
meye ne kadar saygı duymuşsa, kitleler de özgürlüğe o kadar say-
gı duyarlar. Kitleler özgür olmak bile istemezler, onlar yalnızca
güvenlik içinde olmak isterler.

Bu anlatılanların ışığında, Menchen'in demokrasiyi yeryüzü-
nün en kötü yönetim biçimi olarak suçladığını görmek şaşırtıcı
olmayacak. Demokrasinin, hiç bir zaman neler olduğunu açıkla-
maya kalkmadığı bazı iyi yanlarının bulunduğunu kabul etmişse
de, bu yönetim biçiminin temelde insan doğası ile ilgili bilimsel
bulgulara ters düştüğünü düşündü. Bilim, daha doğrusu Menchen'in
«bilim» dediği şey, toplumun aşağı katmanlarının soyutlamalar
yapma ya da soyutlamaları anlama alanındaki yeteneğinin nere-
deyse sıfır olduğunu göstermiştir. Kafaları en basit düşünceleri
bile kavrayamaz. Tüm düşünceleri tensel istekler ve anlık duygu-
lar düzeyinde oluşur. «Bu yüzden, beş duyudan yoksun olsalardı
onları eğitip yetiştirmenin olanaksız olacağı nasıl açık bir gerçek-
se, bu durumlarıyla onları eğitmenin olanaksızlığı da o kadar açık
bir gerçektir.»⁴ İnsan, tarihin en eski çağlarından beri pek az de-
ğişmiştir; ve bu değişme daha iyiye doğru olduğu kadar daha kö-

* Thomas de Torquemada (1420-1498), İspanya'da Engizisyon'un genel uygulayıcılığını yapmış, sert uygulamalarıyla tanınan Dominiken din adamı (ç.n.).

Wat Tyler, İngiltere'de 14. yüzyıl köylü ayaklanmalarının önderi seçilen ve 1381 yılında ölen İngiliz devrimci (ç.n.).

4 Henry Louis Menchen, *Notes on Democracy*, New York, 1926, Knopf, 21.

tüye doğru da olmuştur. İnsan hâlâ bilisiz (cahil), boşinançlara eğilimli, tembel, değişmeyen, pis bir varlıktır. Ne zaman biri doğru öteki yanlış olan iki düşünceden birini seçmek durumuyla karşı karşıya kalsa, neredeyse şaşmaksızın ve inadına yanlış olanı seçer. Menchen'e göre, işin daha kötüsü, ormanda yaşayan atalarının ağaç tepelerindeki yuvalarından «iniş»inden beri, hayvanca bir ahlâk düşüklüğü insanın ardını bırakmamıştır. İnsan doymak bilmez, köle doğalı, inatçı, kıskanç ve kinci bir varlıktır. Örneğin, hâlâ çoğu ülke halkının çoğunluğunu oluşturan köylüler kadar aç kurt davranışlı bir varlık daha yoktur. Bunların «gelişme selinin gelip geçerken süzgeçte bıraktığı ve hâlâ orada duran tortu» oldukları düşünülebilir. Proletarya, o da, içlerinde kavrayışı «hayvan gübresiyle uğraşmak gibi pis bir işten kaçmaya yetecek kadar ileri olan köylüler bulunduğu için» köylüden olsa olsa bir gömlek daha üstündür.⁵

Menchen, bir de Püritencilik akımı ile ilişkisi bulunduğu düşüncesiyle demokrasiye saldırdı. Bu iki akımın aynı paranın iki yüzünden başka bir şey olmadıklarını ileri sürdü. Her ikisi de daha çok, aşağı insanın kendisinden daha iyilere karşı duyduğu kıskançlıkla ve nefretle beslenir. Aşağı insan, bu trajik dünyada üstün insanın kendisinden daha kolay ilerlediğini görür. Bu nedenle onu geride tutmaya dikkat etmeye, onu aksatmaya ya da itip düşürmeye çalışması gerekir. Özgürlüğe sınırlamalar getiren içki yasağı gibi asetik yasalar ve yetenekli ve tutumlu olan kişiyi tembelle ve ilerisi için önlem almayanlara bakmaya zorlayan eşitlikçi önlemler de böyledir. Menchen'e göre, «cadı avının», «din tacirliğinin», «papazlığı kazanç kapısı edinmenin»* ve azınlıkların koğuşturulmasının, tam da daha çok demokrasi ile övünen ülkelerde gelişmesine şaşmamak gerek. Çünkü cadı avı, koğuşturma vb. tutumlar Püritenlik akımının erdemleridir ve Püritenliği anlamayan demokrasiyi hiç bir zaman anlayamaz.

H. L. Menchen'in siyaset felsefesi, hemen her konuda olumsuz yargılarla doludur. Gelecekle ilgili düşler kurmak ya da ideal bir toplum için planlar yapmak, Menchen'in doğasına uygun değildi. Herhangi bir programı olmadığı için, işin kolayına giden bir otokratın [keyfi yöneticinin] ya da aydın oligarklar kurulunun yönettiği bir devleti öğütleyecektir. Ama bu iki yönetimi yalnızca, bunların bireye sağlayacakları korumayı düşündüğü için seçmiştir. Menchen'in kafasında en yüksekte duran düşünce, üstün bireye, içinde kültürel egemenliğini kullanacağı olabildiğince geniş bir ba-

5 Menchen, *Notes on Democracy*, 33.

* Metinde «papazlığı kazanç kapısı edinme» anlamına gelen *priestcraft* sözcüğü kullanılmış (ç.n.).

ğımsızlık alanına sahip olmasına izin verilmesinin gerektiği düşün-
ceşidir. Büyük Frederick hükümetini, «büyük görüş ayrılıklarına»
izin verdiği, bu tür düşüncelerin ileri sürülmesini desteklediği için
övdü. Özgür konuşmaya yasalarda sağlanan ilk desteği, aslında,
Prusya krallarının en mutlak monarkı olan Büyük Frederick'in ver-
diğinin tarihsel bir gerçek olduğunu ileri sürdü. Öteki örneklerde,
özgürlük idealleri, ozanlardan ve filozoflardan gelen bir parça des-
tek'e, aydın kır soyluları tarafından formülleştirilmişti; ama bu
düşüncelerin uygulamaya konabilmeleri için, genellikle bilge bir
yaşlı monarkın cesareti gerekmiştir. Bu tür düşünceler, hiç bir
zaman, özgürlük kendisine anlamsız gelen, özgürlük ortamında ken-
dini rahat duymayan, biraz korkan ve kendini dayanılmaz derece-
de yalnız bulan avam insanın işkembesinden çıkmamıştır. «O, sü-
rünün sıcak, güvenlik veren kokusunu özler ve sürüyle birlikte
çobanı da benimsemeye hazırdır.»⁶

3. ÖZGÜRLÜK VE YASA

Devlet, özgürlüğün ister kaynağı, ister düşmanı, ister koruyu-
cusu olarak görülüyor olsun, siyaset kuramı içinde özgürlük ile
yasa ilişkisi kadar önemli bir konu yoktur. Anarşistler dışında, yir-
minci yüzyılın pek az kuramcısı devleti özgürlüğün düşmanı olarak
gördü. Büyük çoğunluğu, hiç değilse bazı bakımlardan devletin öz-
gürlüğün hem kaynağı hem de koruyucusu olduğu görüşünü benim-
sedi. Kuşkusuz asıl sorun bu değil, özgürlüğün otoriteyle nasıl
uzlaştırılacağı ve çağımızın toplumunu kasıp kavuran bunalımlar
karşısında ne kadar özgürlüğe izin verileceği sorunlarıdır. Bu so-
rulara verilen yanıtlar, yirminci yüzyılın en ünlü hukuk bilgilerin-
den bazılarının siyasal kuramlarının çevresinde örüldüğü odağı
oluşturur.

Oliver Wendell Holmes, Jr. (1841 - 1935) *

Çağımızda özgürlüğün hukuksal anlamını tanımlayıp savunma
yolundaki çabalara en büyük katkının Birleşik Devletler Yüce Mah-
kemeşi'nde 1902'den 1932'ye kadar Yargıçlık** yapan Oliver Wen-
dell Holmes, Jr. tarafından yapıldığı genellikle benimsenen bir gö-
rüşdür. Ondokuzuncu yüzyılın ortalarına yaklaştığı bir tarihte do-
ğan Holmes, ünlü bir doktorun, ozan ve «kahvaltı masasının otok-
ratı» olan bir babanın oğluydu. Harvard Üniversitesi'nde başladığı
eğitimi, İç Savaş sırasında Birlik Ordusu'nda bir subay olarak gö-

6 Menchen, *Notes on Democracy*, 147.

* Holmes'in pozitivist hukuk anlayışı hakkında s. 126'ya bakınız (ç.n.).

** *Associate Justice*.

rev almasıyla kesintiye uğradı. Ball's Bluff'da, Antietam'da ve Fredericksburg'da olmak üzere, üç kez yaralandı. 1864'ün güzünde Harvard Hukuk Okulu'na girdi, ve bu tarihten üç yıl sonra [oku'lu bitirip] baroya kabul edildi. 1882'de Harvard'da hukuk profesörü oldu; bu görevinde ancak bir öğretim dönemi kaldıktan sonra Massachusetts Yargıtayı'na atandı. 1902'de Başkan Theodore Roosevelt onu Birleşik Devletler Yüce Mahkemesi Yardımcı Yargıçlığına aday gösterdi. İçlerinde en göze çarpanı olan John Marshall dışında, Amerikan hukukunun gelişmesini onun Massachusetts'in ve Birleşik Devletler'in en yüksek mahkemelerinde elli yıl süren hizmeti sırasında yaptığı kadar etkileyen pek az yargıç vardır.

Liberal eğilimli Amerikalılar, Yargıç Holmes'a, öteden beri, özgürlüğün en büyük savunucularından biri olarak saygı göstermektedirler. Gerçekten Holmes, özgürlüğe, onu salt evrensel düzenin gereğince işleyebilmesinin bir tür önkoşulu olarak gördüğünden dolayı inanan, karmaşık görüşlü biriydi. Felsefesinin temel inançları Sosyal Darvencilikten kaynaklanıyordu. Evrenin yasasının, yarışma (rekabet) ve çatışma, en uygunun yaşamda kalmasıyla sonuçlanan yaşamda kalabilme kavgası olduğunu düşündü. Kurumlar kadar düşünceler de bu yasanın kapsamına girdiğine göre, devletin organları ve adamları, düşüncelerin özgürce dile getirilmesine olabildiğince az karışmalıydı. Kavgadan başarıyla çıkabilen düşünceler, içinde bulundukları zamana ve koşullara en iyi uyumu gösteren düşünceler olacaktı. Geri kalan düşüncelerin, yaz böceklerinin sonbaharda uğradıkları bir don olayı ile yok olmaları kadar acımasızca yok edilmenin acısını çekmeleri gerekir. Holmes aynı ilkeyi insan ilişkileri alanında da geçerli gördü. Savaşı, tanrısal bir mesaj olarak ve çağın gençliğinin pervasızlığına, sorumsuzluğuna, lüks ve zevk düşkünlüğüne karşı kullanılması gereken bir ilaç olarak görüp, onu ozanca bir olay gibi ele alarak yüceltti. Bir askeri, pek az kavrayabildiği bir dava ve kendisine bir işe yarar görünmeyen amaçlar uğruna yaşamını gözden çıkartabilmeye yöneltebilen inancın «doğru ve tapınılacak» bir değer olduğunu düşündü.⁷ Her toplumun, insanların ölümleri üzerine kurulduğuna inandı. Sinikçe bir insan doğası anlayışıyla, kibarlığın, domuzların ayaklarını uzatmalarını önleyen bir buluş olması gibi, ahlâkın yalnızca [kaba] gücün sonul egemenliğinin onaylanmasından başka bir şey olmadığını anlatmaya çalıştı. Reformlara karşı içinde hemen hiç bir anlayış, hiç bir olumlu duygu beslemiyordu; ne de her derde deva olarak sunulan çözümlere karşı böyle duygular besliyordu. Ekonomik sistemi onarma yolunda ileri sürülen önerileri alayla karşıla-

7 Max Lerner (ed.). *The Mind and Faith of Justice Holmes*. Boston, 1946, Brown, 20.

dı, ve aşağı sınıfların durumunda, ister devlet ister toplum tarafından gösterilecek çabalarla olsun, önemli bir gelişme sağlanabileceğine inanmadı. Görüşüne göre, toplumla ilgili bilgeliğin en yüksek görünümlerinden biri, «uygun olmayan»ın kısırlaştırılması düşüncesini de birliğinde getirdiği apaçık görünen Malthuscu yasaydı. Yoksul sınıfların sefillikleri, daha çok umursamazca döl saçmanın ve toplumun yaşamak için gerekli niteliklerle doğmayan, ölüme bırakılması gereken döllerini korumasının yarattığı bir sorundu. Bu tutumdan vazgeçilene dek, daha iyi bir dünyaya kavuşmak yolunda herhangi bir umut beslenemezdi.

Holmes'in bir özgürlük şampiyonu olduğu yönündeki üzü, hemen tümüyle Yüce Mahkeme'ye 1919-1925 yılları arasında gelen, vatandaşlık hakları ve özgürlükleri ile ilgili bir dizi davada ortaya koyduğu görüşlerden kaynaklanmaktadır. Bunların birincisi ve en önemlisi *Shenck v. United States* (Birleşik Devletler'e karşı Schenck) davası idi. Schenck I. Dünya Savaşı sırasında Askere [zorunlu] Alma Yasası'nı suçlayan bildiriler dağıtmaktan suçlu bulunan bir sosyalist kışkırtıcıydı. Bu bildirilerde, zorunlu askere alma, zorbalıkların en kötüsü, [kapital kuruluşlarının yönetim merkezlerinin bulunduğu] Wall Street çıkarına insanlığa karşı girilen canavarca bir kötülük olarak suçlanmaktaydı. Holmes bu davadan ünlü «açık ve yakın tehlike»* öğretisini geliştirmek yolunda yararlandı. Olağanüstü olmayan durumlarda, söz konusu bildirilerdeki düşüncelerin yayılmasının bir suç oluşturmayacağını kabul etti. Ne var ki, herhangi bir eylemin önemi, onun yapıldığı koşullara bağlıdır. Holmes bu duruma, kalabalık bir salonda «yangın var» diye bağırma özgürlüğünün olamayacağı gibi pek uygun olmayan bir örnek verdi. Kuşbeyinli birinin böyle bir eyleminin, toplumca benimsenmeyen bir düşüncenin dile getirilişine örneklik edemeyeceğini kavrayamadı. Yargıç Holmes, savını sürdürerek, konuşma özgürlüğünün mutlak değil göreceli bir özgürlük olduğunu söyledi. «Herhangi bir olayda sorun, kullanılan sözcüklerin Kongre'nin önleme hakkı veren, büyük kötülükler yaratabilecek açık ve yakın tehlike oluşturacak koşullar altında kullanılıp kullanılmadıkları ve böyle bir tehlike yaratacak nitelikte olup olmadıkları noktasında düğümlenir.» Sakin zamanlarda söylenebilen birçok şeyin, bir ulus savaşırken söylenmesi, o ulusun güvenliği için hoşgörülle karşılanamayacak kadar tehlikeli görünür.

Holmes, sosyalist önder Eugene V. Debs'in hapsedilmesine yol açan kararı destekleyerek, liberal dostlarından birçoğunu düşkünlüğüne uğratmışsa da, bu kararın dayandığı ilke temelde Schenck

* «Clear and present danger»; 59. sayfaya bakınız (ç.n.).

davasının dayandığı ilkeyle aynı idi. Debs 1917 Casusluk Yasası'nı çiğnemekten suçlu bulundu ve hakkında on yıl hapis cezası verildi. İşlediği suç, Ohio'da, Canton kentinde, kendisinin savaşa karşı bir pasifist olduğunu duyurduğu ve askere almayı engelleme suçlamasıyla haksız hüküm giydiklerini ileri sürdüğü öteki bazı sosyalistlerden yana olduğunu söylediği bir konuşma yapmış olmasındı. Her savaştan nefret ettiği için Amerika'nın Almanya'ya karşı savaşına karşı çıktığını duyurmuş ve efendiler sınıfının, her zaman, kendi savaşları için savaşmaya zorlayarak halkı sömürdüğünü ileri sürmüştü. Debs'i cezalandıran kararı destekleyen Holmes, «açık ve yakın tehlike» ölçütünden hiç söz etmedi; onun yerine, Debs'in konuşmasının niteliğinin askere yazılmayı engelleyici olduğu ve gerçekten engelleme olasılığı taşıdığı, dolayısıyla savaş çabasına karşışma eğilimi bulunduğu yolundaki inancını vurguladı. Kısacası, konuşmanın suçluluğunu ya da suçsuzluğunu belirleyen, sözlerin kendileri değil, bu sözlerin söylendiğinde içinde bulunulan koşullar idi.

Holmes, Abrams ve Gitlow davalarındaki görüşleriyle, liberalerin gözünde, başına yeni zafer çelenkleri koymuş oldu. 1919'da karara bağlanan Abrams davasında, mahkeme üyelerinin çoğunluğu, New York caddelerinde Amerika'nın [Sovyet Devrimi sonrası iç savaşta] Rusya'nın işçilerine karşışmasını kınayan bildiriler atmaktan yirmi yıl hapis cezasına çarptırılan Jacob Abrams hakkındaki bu kararı onaylamıştı. Bildirilerde, Amerikan işçilerine, mermiler, süngüler ve toplar üreterek, yalnızca düşmanları olan Almanlar'ın değil, aynı zamanda Rusya'da özgürlük için savaşan yoldaşlarının öldürülmesine katıldıkları anımsatılıyordu. Holmes çoğunluğun kararına katılmadı ve bu yoldaki görüşlerini, herkesce paylaşılmayan öğretileri hoşgörü ile karşışmanın erdemi üstüne söylediği yumuşak tonlu, felsefi sözlerle destekledi. Tüm dogmatikleri, zamanın, birçok savaşkan inancı yıktığını, «özlenen en yüksek iyiliğe, en iyi biçimde, düşüncelerin özgürce alışverişı yoluyla ulaşılacağını» ve «bir düşüncenin doğru olup olmadığının en iyi sınavının, onun düşünceler pazarındaki rekabette kendini kabul ettirebilme gücüne bakılarak yapılabileceğini»⁸ söyleyerek azarladı. Bu sınavın, bu ölçütün hangi nedenlerle Debs'in konuşmasına uygulanmaya elverişli olmadığı açık değil. Anlaşılan Holmes'in kafasında bu iki dava arasında bazı farklılıklar bulunduğu düşüncesi vardı. Bunlardan birincisi, Debs'in önde gelen sosyalist önderlerden biri olmasına karşılık, Abrams'ın bilinmeyen biri olmasıydı. İkincisi, Debs'in konuşmasının amacının, askere almayı engelleyerek, savaş çabasının baltalanması sonucunun doğabilmesi olasılığıyla

---

8 *Abrams v. United States*, 250, U.S. 616.

doğrudan bağlantılı bulunmasıydı. Abrams'ın bildirisi, olsa olsa savaş eyleminin engellenmesi sonucunu doğurabilirdi ki, bu, Rusya'daki devrimcileri destekleme yolundaki asıl amacıyla doğrudan bağlantılı olmayan, yalnızca yan ürün niteliğini taşıyan bir ilişkiydi.

1925'teki Gitlow davasında Holmes, bir kez daha görüşlerinin Yüce Mahkeme kurulundaki meslektaşlarının görüşleriyle uyumda olduğunu gördü. New York Meclisi'nin eski üyelerinden ve Sosyalist Parti'nin sol kanadının önderlerinden biri olan Benjamin Gitlow, 1919'da, sağ kanattaki sosyalistleri ılımlılıkla suçlayıp, proletaryanın tüm üyelerinin devrim için yapılan kavgaya katılmalarını istediğini anlatan bir kitapçık yazdığı için, yargılanıp cezalandırılmıştı. Kendisine verilen cezanın düzeltilmesi için Birleşik Devletler Yüce Mahkemesi'ne başvuruldu; burada mahkemenin verdiği cezalandırma kararı oyçokluğuyla onaylandı. Holmes, bu karara karşı bir karşıoy yazısı yazdı. Bu yazıda Gitlow'un bildirisinin kuramsal bir görüş olmaktan öte bir kışkırtma niteliği taşıdığını kabul etti. Ama her düşüncenin aynı zamanda bir kışkırtma olduğunu, herhangi bir düşünceye yeterince sağlam bir biçimde inanıldığında onun biryerlerde eyleme geçirileceğini ileri sürdü. Bu noktada yamsalsal sorun, söz konusu eylemin Birleşik Devletler'in barış ve güvenliğine karşı gerçek ve yakın bir tehlike oluşturup oluşturmadığı idi. Gitlow'un bildirisindeki kışkırtma böyle bir tehlike oluşturmuyordu. «Şu anda bir yangını başlatma» yolunda en küçük bir şansı yoktu. Holmes burada, Schenck davasında ortaya attığı açık ve yakın tehlike öğretisini yeniden sundu ve mahkemenin daha önce bu öğretiyi onaylamış olduğunu ileri sürdü. Daha sonra, konuşma özgürlüğünün toplumun evrimindeki rolü hakkında, daha önce ortaya attığı Darvinci, yararcı görüşünü daha yürekli bir biçimde savunmaya geçti. «Proletarya diktatörlüğü görüşü içinde ileri sürülen inançların topluluğun başat güçleri tarafından ileride, uzun dönemde kabul edilmeleri kaçınılamayacak bir yazgı ise, konuşma özgürlüğünün gerektirdiği tek tutum, bu düşüncelere şans tanıyıp yollarında ilerleme olanağı vermektir» dedi.⁹ Bir başka deyişle, Holmes'e göre, düşünceleri dile getirme özgürlüğünün temel haklarla bir ilişkisi yoktur; o yalnızca evrim sürecine hizmet eden bir araçtır. Neyin gerçek, neyin doğru olduğu tümüyle görece kavramlardır. Bir düşüncenin varlığını sürdürmesi, onun doğruluğunun göstergesi olmadığı gibi, bir düşüncenin doğruluğu da onun varlığını sürdürmesinin güvencesi değildir. Tersine, bir düşüncenin benimsenme yeteneği, belli bir zamanda ve yerde bulunan ağır basan sınıfların bu düşünceyi çıkarlarına uygun görmelerine bağlı-

---

⁹ *Gitlow v. N.Y.*, 268 U.S. 652.

dır. Toplum yalnızca evrimde gösterir; bu evrimin mutlaka gelişme, ilerleme yolunda olacağı söylenemez.

Holmes'in özgürlükle ilgili öğretileri, Amerikan Haklar Demeci yazarlarının genellikle benimsedikleri anlayışı sulandırmış görünüyor. Holmes, bir kez bile, özgürlüğün insan onurunun ayrılmaz bir parçasını oluşturduğunu, onun, bireyin, kendine olan saygısını koruyup sürdürmesi ve yeteneklerini geliştirme olanaklarına sahip olabilmesi için yaşamı kadar önemli olduğu gibi bir görüş öne sürmüş değildi. Yasama organının üstünlüğü, yargının kendini günlük, siyasal akımlara kaptırmaması ve hukukun temelini deneyime dayandırılması gibi demokratik öğretilere inandığı kesin olmakla birlikte, demokrasinin başarıya ulaşması için özgürlüğün mutlaka sağlanmasının gerektiği gibi bir görüşü benimsemedi. Holmes'e göre özgürlük, evrensel sürecin tekerleklerinin gıcirtısız gıcirtısız dönmesini sağlamaya yarayan bir yağlayıcıdan başka bir şey değildi. Ne hakla ne de doğruluk ile herhangi bir ilişkisi vardı. Antik çağın Sofistlerinden bazıları gibi, «haklı» olan şeyin aslında en güçlü olanın iradesinin dile getirilmesi olduğunu düşünmüş görünür. «Doğru» olan şeyse, bir keresinde söylediği gibi, «o ulusun tüm öteki görüşleri silip süpüren çoğunluk oyudur.»¹⁰

AÇIK VE YAKIN TEHLİKE ÖĞRETİSİ*

Daha önce belirtildiği gibi, Holmes'in açık ve yakın tehlike öğretisi, Yargıç Brandeis tarafından değiştirilip, daha kesin bir ölçüt durumuna geldi.

a. L. D. Brandeis'in Açık ve Yakın Tehlike Anlayışı

1927'de yazılan bir ortak görüşte, Brandeis, kötü bir sonucun doğabileceğinden korkulmasının, bir düşüncenin dile getirilmesini bastırmak için yeterli neden olmadığını açıkladı. Kötülüğün ciddi bir kötülük ve onun gerçekleşmesi tehlikesinin yakın bir tehlike olması gerekliydi. Brandeis'a göre, konuşma özgürlüğüne karışmanın haklı gösterilebilmesi için, tehlike, sorunun her yönüyle tartışılmasına fırsat bırakmayacak kadar kısa bir süre içinde gerçekleşebilecek nitelikte olmalıdır. «Eğer tartışma yoluyla yalanları yanlışları ortaya koyabilmeye, eğitim yoluyla, kötülüğü önleyebilmeye zaman varsa, başvurulacak çare, zorla sağlanmış bir sessizlik değil, daha fazla konuşmadır.»¹¹ Brandeis, suç oluşturan bir eylemi savunulmasının, bu eylem ahlâk açısından kınanacak bir davranış

10 Lerner (ed.), *The Mind and Faith of Justice Holmes*, 306.

«Clear and present danger.»

11 *Whitley v. California*, 274 U.S. 357.

olmakla birlikte, konuşma özgürlüğünün kabul edilmemesini haklı gösterecek bir gerekçe olmadığı yolundaki düşüncesini açıkça ortaya koydu. Suç sayılan bir eylemi savunmanın bastırılabilmesi için, içinde kışkırtmanın bulunduğu ve bunun çok geçmeden eylem alanında ürünler vereceğinin kanıtları olmalıydı. Brandeis, söz konusu kanıtların ne tür kanıtlar olacağını açıklamadı; ama kafasında, yalnızca bir niyet ya da yüreklendirme değil, girişimlerin, tertiplerin ya da nifakların niteliğini ortaya koyan açığa vurulmuş davranışlar olması gerektiğini düşünmüş göründü. Bir [eylemi] savunma ile girişimde bulunma arasında ve biraraya gelme ile fesadî eyleme geçirme arasında temel farklılıklar bulunduğundan söz etti.

b. Başyargıç Vinson'un Açık ve Yakın Tehlike Anlayışı

Birinci Anayasa Değişikliği'ndeki biçimiyle özgürlük anlayışı, Birleşik Devletler ile Rusya arasında çıkan Soğuk Savaş sırasında, yeni bir sınavdan geçti. 1951 yılında, suçlu bulunan ve uzun hapis cezalarına çarptırılan on bir komünist önderin davası Yüce Mahkeme'ye getirildi. Kongre'den 1940'da geçirilerek çıkarılan, Birleşik Devletler içinde herhangi bir hükümeti kuvvet ya da şiddet yoluyla devirmeyi savunmayı, örgütlemeyi ya da öğretmeyi suç sayan; ve de insanlara Birleşik Devletler içinde herhangi bir hükümeti kuvvet ya da şiddet yoluyla devirmeyi öğreten, savunan veya bu yolda yüreklendiren bir topluluk örgütlemeyi, ya da böyle davranan herhangi bir derneğin, grubun ya da insanlar topluluğunun üyesi olmayı suç sayan Smith Yasası'nı çiğnemekle suçlanmışlardı. İkiye karşı altı üyenin oyçokluğunun sağlandığı, Başyargıç Vinson'un okuduğu kararıyla Yüce Mahkeme, verilmiş olan cezayı onayladı. Başyargıç Vinson, bu davayla ilgili değerlendirmelerine, yan tutma ile tartışma arasında bir ayrım yaparak başladı. Onaylanan kararı alan mahkemenin yargıcına katılarak, sanıkların, Marx'ın, Lenin'in ve öteki devrimcilerin kuramlarını barışçı yollarla inceleyip tartışmakla kalmış olsalardı, suç işlemiş sayılmayacaklarını kabul etti. Anayasa'da tanınan konuşma özgürlüğü buna izin veriyordu; ama bundan ötesine izin vermediği açıkça ortada idi. Başyargıç açık ve yakın tehlike ölçütünün değerli bir öğreti olduğunu kabul etti, ama bu ölçütü ortaya koyanların, onu hiçbir zaman, böyle «bir steno cümlecığının» [kısa formülün] her bir olaya sıkı sıkıya uygulanacak evrensel bir kural olarak dondurulabilecek bir ilke durumuna sokmak gibi bir amaçlarının bulunmadığını söyledi. Suçlanan on bir önderin komünizmi öğretme ve savunma yolundaki nifak hareketleri, barışçı ikna yollarıyla yürütülen akademik bir çalışma değildi. Tümüyle, siyasal kurumlarımızın yıkımına katkıda bulunma niteliğini taşıyan, devrimci bir ey-

lemli. Böyle bir devrim, gerçekte hiç bir zaman başlatılabilmeyebilir; ama böyle bir olasılık yok diye yönetime kendini koruma yetkisi tanımamak doğru olmaz. Böyle bir yetkinin kullanılabilmesi için, «planların hazırlanmış, darbenin vurulmak üzere olup yalnızca harekete geçme işaretinin beklendiği zamana dek»¹² bekleme zorunluluğunun olmaması gerekir. Bu düşüncelerle Başyargıç Vinson, konuşma ile doğuracağı sonuçlar arasında bağlantı bulunup bulunmadığının araştırılması koşulunu kabul etmeyerek ve bir eylemi savunmanın kendisini de bir suç sayarak, açık ve yakın tehlike öğretisini neredeyse yoksaymış oldu. Hem Holmes hem Brandeis için ise, dolaysızlık ve yakınlık, açık ve yakın tehlike öğretisinin temelini oluşturuyordu.¹³

c. Robert H. Jackson'un Açık ve Yakın Tehlike Anlayışı

Bazı yargıçların, Soğuk Savaş'ın baskısıyla, düşünceleri dile getirme alanını sınırlandırmada ne kadar ileri gitmeye istekli oldukları, Yargıç Robert H. Jackson'un, Başyargıç Vinson'un düşünceleriyle aynı zamanda ortaya atılan görüşünden çıkarılabilir. Daha önceki bir davada Jackson, «Anayasal ilkelerimizin oluşturduğu takım yıldızları içinde herhangi bir kutup yıldızı varsa, o da, ister yüksek ister küçük bir memurun politikada, nasyonalizmde, dinde ve öteki inanç alanlarında neyin [genellikle benimsenen] ortodoks inanç sayılacağını saptamaya kalkamayacağı ya da vatandaşları sözle ya da eylemle neye inandıklarını açıklamaya zorlayamayacağı ilkesidir.» Aynı zamanda «başkalarından farklı olma, ayrı olma özgürlüğünün özünün, ölçütünün, kurulu düzenin temelinde dokunan alanlarda da farklı olma hakkı»¹⁴ olduğunu ileri sürdü. Ne var ki Dennis davasında, bu iki ilkeyi de düpedüz uygulamadı. İlgisini, sanıkların nifakla suçlanmaları noktasında toplamışsa da [değil bir grubun ya da örgütün] bir bireyin bile hükümeti kuvvet ya da şiddet yoluyla devirmeyi öğretme ya da savunma hakkının olabileceğini kabul etmedi. Açık ve yakın tehlike ölçütünü, devrimci tekniklerin totaliterlerce rezil edildiği çağdan önce konmuş bir «yenilik» olarak tanımladı. Jackson'a göre bu ilkenin görül-
mekte olan davanın sanıklarının karıştığı türden bir olaya uygulanmaya kalkılması, komünist nifakların kuluçka döneminde ko-

12 *Dennis et al. v. U.S.*, 341, U.S. 494.

13 Bazı hukuk otoritelerinin görüşüne göre, Yüce Mahkeme açık ve yakın tehlike öğretisini 1957'de *Yates v. U.S.* 354 U.S. 298'de yeniden canlandırmıştır. Ne var ki Yüce Mahkeme, yalnızca tehlikenin gerçek bir tehlike olması üzerinde durup, mutlaka yakın bir tehlike olmasının gerektiği üzerinde durmadığından, söz konusu kararı, açık ve yakın tehlike öğretisinin bir bölümünün canlandırılması anlamına gelir.

14 *West Virginia State Board of Education v. Barnette*, 319 U.S. 624.

runması anlamına gelecektir. Hükümet, az sonra eyleme geçileceği tehlikesinin açıkça anlaşılacağı zamana kadar harekete geçmeyecek, o zaman harekete geçtiğinde ise, iş işten geçmiş olacaktır. Asıl «yenilik» Yargıç Jackson'un öğretisinin Birinci Anayasa Değişikliği'nin asıl anlamından oldukça ayrılması olsa gerek. Çünkü Haklar Demeci'ni hazırlayanlar, Jefferson'un «ilkelerin barışa ve iyi düzene karşı açıktan açığa eylemlere dönüştüğü zaman» devletin memurlarının duruma elkoymalarının zamanının da gelmiş olacağı yolundaki görüşüne katılmışlardı.

d. William O. Douglas'ın Açık ve Yakın Tehlike Anlayışı

Dennis davasında en önemli karşıoy yazısı, Yargıç William O. Douglas tarafından yazılmış olup, birçok insan tarafından, birey haklarının Brandeis'in Yüce Mahkeme'den emekliye ayrılışından beri yazılan en acııcı hukuksal savunması olarak görüldü. Aslında Douglas'ın yaptığı Brandeis'in takındığı tutuma katılmaktı. Konuşma özgürlüğünün bir kuraldışı (istisna) değil kural olduğu noktası üzerinde önemle durdu. Bu özgürlüğe getirilen sınırlamanın haklı gösterilebilmesi için, korkudan, şiddetle kınamaktan, nefretten ya da kanın tepeye fırlamasından öte temellere dayanılmış olması gerekir. Topluma yönelmiş ciddi tehlikenin gerçekten yakın olması gerekir. Konuşma özgürlüğünün kullanılması durdurulmadığında bunun yaratacağı yaradan kaçınmanın başka bir yolunun bulunmayacağı derecede kritik koşullar içinde bulunulması gerekir. Douglas'a göre komünist akım böyle kritik bir tehlike göstermemişti. Birleşik Devletler'de, bir siyasal parti olarak, pek az önemi vardı; «tarihte görülen beşinci kollar içinde en çok kuşatılmış ve işleri en az yolunda gideniydi» FBI, üyelerini öylesine iyi tanıyordu ki, Rusya ile bir savaş durumunda [hepsi] bir gecede toplanabileceklerdi. Önderleri, «istenmeyen düşüncelerin zavallı satıcıları» idi. Bir kentte, bir ilde ya da bir federe devlette seçimlere katılabilmeleri şöyle dursun, tek bir köyde bile seçimlere katılıp kampanyayı yürütebileceklerinden kuşkuluydu. Komünizm tehlikesinin dünya için gerçek bir tehlike olduğunu kabul etti, ama komünizmin Birleşik Devletler'de siyasal bir güç olmaktan çıkarıldığını ve bunu sağlayan şeyin de konuşma özgürlüğü olduğunu ileri sürdü. Douglas, düşünceleri dile getirme özgürlüğünü mutlak (sınırsız) bir hak saymakta Holmes ya da Brandeis kadar istekli değildi. Onu, özgür bir toplumun, kendi yararına olarak sunduğu bir ayrıcalık ve demokrasiye ulaşmak yolunda izlenmesi gereken bir yol olarak gördü. Bununla birlikte, demokrasinin sağlıklı gelişmesi için öylesine temel bir öğeydi ki, onun sınırlandırılmasının gerekliliğini kanıtlamak yükümlülüğünün her zaman onun sınırlandırılma-

sını isteyenlerin üstüne yüklenmesi gerekirdi. En yaşamsal ve yakın tehlike dışında hiç bir şey bu özgürlüğe karışmayı ya da sınırlandırmayı haklı gösteremezdi.

4. DEMOKRASİ İÇİNDE ÖZGÜRLÜK DÜŞÜNCELERİ

Bu bölümün ilk sayfalarında, özgürlük ile demokrasi arasında bulunduğu sanılan sıkı ilişkiye değinilmişti. Aynı zamanda, nasyonalizmin ve uluslararası alanda kuvvet politikasından yana oluşun yolaçtığı davranışların gittikçe daha çok karşı konmaz bir nitelik almasıyla ve hem sağdan hem soldan gelen tehlikelerin, güvenlik gereksiniminin önemini artırmasıyla, özgürlük ile demokrasinin birbirleriyle bağlantılı oldukları görüşünün gittikçe daha güçlükle kabul edilmeye başlandığı gözleminde bulunulmuştu. Daha 1901 gibi erken bir tarihte, Pragmatizmin ünlü filozofu William James, insan hakları ve özgür bireyin kutsallığı inancı üzerine kurulmuş olan Amerikan liberalizminin artık yaşamadığını açıklamıştı. Kendisinin de önderlerinden biri olduğu Anti-Emperyalist Birlik'e seslenerek, bu örgütün kendini dağıtmasını öğütledi. Bu yolda şunları söyledi Aslında emperyalizmle uyuşamayacak değerlere ve geleneklere dayanan bir ulusal yaşam biçimini korumak için savaşıyorduk. Ama bu savaşı yitirdik. Şimdi, imparatorluk kurma hırısı, önündeki her şeyi silip süpürecek. Büyük ordular, büyük filolar kuracağız. Mallarımızı ve kapitalimizi dışarıya göndereceğiz. Öteki uluslarla karşılıklı güç gösterilerine gireceğimiz bir arenaya atılacağız. Yönetimimiz altındaki yabancı halkların temel haklarına saygılı davranmama yolunda onlara benzeyeceğiz dedi. Bu yonde ilerleyen seli önlemek amacıyla gösterilecek herhangi bir çabanın sonuçsuz kalacağını düşündü. William James'a göre ondokuzuncu yüzyılda demokrasinin gelişmesine ortam hazırlayan eski özgürlük ve yalıtlanmışlık dönemi sona ermişti.

Yirminci yüzyılın filozoflarının birçoğu, kuşkusuz, James'ın düşkürlüğünü paylaştı; ama pek azı onun gibi yenilgiyi kabul etti. Bu filozofların çoğunluğuna göre, özgürlük davası hiç bir biçimde umutsuz bir dava durumuna düşmüş görünmüyordu. Özgürlük davası önünde tehlikelerin ve engellerin bulunduğunu kabul etmekle birlikte, savaşın sona erdiğini ve ilerde bir gün zafere ulaşma olanağının bulunmadığını kabul etmeye yanaşmadılar. Bu tutumu bütün açıklığıyla ve güçlü bir biçimde dile getirenler, L. T. Hobhouse ve Ernest Barker gibi İngiliz, Morris R. Cohen gibi Amerikan filozofları ile Amerikan devlet adamı F. D. Roosevelt oldu.

Leonard T. Hobhouse (1864 - 1929)

Oxford Üniversitesi'ni bitirdikten ve orada bir dönem ders verdikten sonra, Leonard T. Hobhouse kendini kısa süren gazete-

cilik işine verdi; bunun ardından Londra Üniversitesi sosyoloji profesörlüğünü üstlenerek, yerleşeceği mesleği bulmuş oldu. Hobhouse'ın siyaset felsefesi, Herbert Spencer'in evrimciliğinden, Auguste Comte'un pozitivistizminden ve humaniteryanizminden (insanîyetçiliğinden) ve John Stuart Mill'in toplumsal kuramlarından ve özgürlükçü görüşlerinden olmak üzere, çeşitli kaynaklardan esinlenmişti. Hobhouse'a göre, demokrasinin en önde gelen amacı ve onun varlığını haklı göstermek yolunda dayandığı temel, özgürlüğün korunup sürdürülmesiydi. Demokrasinin iyi bir yönetim olduğunu gösteren kanıtı, onun bireye kişiliğini yetkinleştirme yolunda sağladığı fırsatta buldu. Demokrasinin öteki herhangi bir yönetim biçiminden daha etkili bir rejim olmadığını kabul etti; ama onu «hak düşüncesi»ni gerçekleştiren tek yönetim olarak gördü. Demokrasi, insanı alçaltan ya da insanlıktan çıkaran toplumsal koşullar yerine, hakkın ya da adaletin korunmasını sağlayan yüce bir araç olduğu için, demokrasinin her türlü ortak çaba alanına uygulanarak yaygınlaştırılmasının gerektiğini ileri sürdü. Bu, ne devletin ne de hükümetin putlaştırılması anlamına gelmeyecekti. Hobhouse'ın görüşüne göre, hükümet devletin bir organından (ajanından) devlet ise bireylerin topluluğundan başka bir şey değildi. Devletin, üyelerinin varlığından bağımsız ya da onlardan üstün bir varlığı yoktu. Bütünün iyiliği, onu oluşturan parçaların biraraya gelmiş ve eşgüdüm içine sokulmuş iyiliğinden başka bir şey değildi.

Hobhouse, bireyin önemi üzerinde önemle durmuşsa da, insanla devletin birbirlerinin düşmanı oldukları biçimindeki Spencerci anlayıştan çok uzaktı. Derslerinde hem topluluğun hem bireylerin haklara sahip olduklarını ve ne bireylerin ne de topluluğun hakkının mutlak olmadığını anlattı. Hobhouse'a göre, bu hakların tümü de toplumsal ilişkilerin temelini oluşturan ahlâk düzeninden çıkarlar ve her hak toplumda uyum ilkesini geliştirip geliştirmedigine bakılarak değerlendirilmelidir. Böyle bir akıl yürütmeyi, devletin egemenliğinin sınırlı sayılmasının gerektiği düşüncesi izledi. Aslında, Hobhouse egemenlik teriminin kullanılmasına karşı çıkmıştır. Her türlü yetkenin (otoritenin) çoğulcu olduğunu ileri sürmüştür. Devlet de, dünyanın uygarlık düzenine bağlılık borçlu olup, insanlığın etik değerlerinin buyruğu altındadır. Bu görüş, başlangıçta Stoacılar'dan alınan, hak ve adalet hakkında, yöneticilerin çıkardıkları yasaların ve kararnamelerin üstünde olan ve bunlar onun ilkeleriyle çatıştığında onları geçersiz kılıp yok sayan bir «yüce yasa»nın bulunduğu yolundaki eski öğretinin yeniden ortaya konuş biçiminden başka bir şey değildi. Hobhouse devletin zorlanaya başvuruabileceğini kabul etti, ama bu zorlamanın uyruklarının vicdanlarını rahatsız etmemesi gerektiğini belirtti. Birey, akli-

nın sınırlılığını ve [yönetime] karşı çıkışın yaratabileceği kötülükleri hesaba katmalıdır; ama bunları hesaba kattıktan sonra da vardığı yargının doğruluğuna iyice inanıyorsa, onun için boyuneğmemek bir ahlâk görevi durumuna gelir. Hobhouse toplumsal uyuma (ahenge) öylesine büyük bir değer yüklemiştir ki, devleti, Quaker toplantısına* benzer biçimde işleyen bir kurum olarak görmüş gibidir. Quaker'ların «toplantının havası»nın onlara hemen hemen oybirliğinin sağlandığı bir anlaşmaya varıldığını göstermeden herhangi bir öneriyi eyleme geçirmekten kaçınmaları gibi, Hobhouse'a göre, devletin de, herhangi bir vatandaşın kararsızlık içinde kalan vicdanını çığneyecek bir önlemi dayatmaktan kaçınması gerekliydi. Hobhouse, bireyin vicdan hesapları yaparak vardığı ahlâksal kararları, neredeyse kutsal saymıştı.

Hobhouse'ın felsefesinde, haklarla özgürlükler elele giderler. Özgürlükler hakları kullanma haklarından başka bir şey değildi. Bu nedenle özgürlük, uygun biçimde tanımlanırsa, hakları kullanma haklarının toplamıydı. Tüm özgürlüklerin «topluma bağlılığın tinsel doğasına ve toplumun ortak çıkarlarının rasyonel karakterine» dayandığını ileri sürdü.¹⁵ Genel olarak Hobhouse, birey için, devletin karışma alanı dışında bırakılmış geniş bir özgürlük alanının ve yalnızca kişiyi ilgilendiren alanlarda gösterilen eylemler üzerinde hiç bir sınırlamayı hoş karşılamayacaktır. Bununla birlikte, bu konuda, ekonomik alanda birçok kuraldışı durumların bulunabileceğini kabul etti. Ekonomik alanda, özgürlüğü, daha değerli kişisel hakların sağlanabilmesi için ve toplumsal uyumun sürdürülebilmesi amacıyla yapılacak sınırlamalar haklı görülebilirdi. Bu nedenlere dayanarak, toprakta ve öteki doğal kaynaklar üzerinde mirasın ve özel mülkiyetin kaldırılmasını öğütledi. Aynı zamanda özel servetin birikimine bir sınır konması, tüm vatandaşlara saptanacak bir enalt gelirin sağlanması güvencesinin verilmesi, işçilerin endüstrinin yönetimine katılmaları ve hastalık, yaşlılık, işsizlik sigortalarının kurulması gerektiğini de ileri sürdü. Öte yandan, devletin, toplumun öteki parçalarına göre ağırlığını bireysel özgürlüğü tehdit edecek kadar artırabileceği düşüncesiyle, her alanda kollektifleştirmeye gidilmesini kabul etmedi. Büyük endüstrinin merkezi hükümet tarafından işletilmesinin, kamuoyu tarafından hesap sorulamayacak bir bürokratik denetimin gelişmesine yol açmasından korktu. Bunun yerine, tekelci girişimlerin, iş yönetici-

---

Quaker (Kuveykır) mezhebi, 1650 yılında George Fox tarafından kurulmuş bir Protestan mezhebi olup, toplantılarının sessizliği ve kendine özgü yöntemleri ile ünlüdür (ç.n.).

15 Leonard T. Hobhouse, *The Elements of Social Justice*, New York, 1922, Holt, 67.

leri, işçiler, ve tüketiciler olarak, üç temel çıkar grubunu temsil eden üyelerden oluşan üçlü denetleme kurulları tarafından işletilmesini önerdi. Gerçekleşmesini istediği şey, iki uçta bulunan, Marx'ın devletçiliği * [?] ile serbest girişim sisteminin ekonomik anarşisinden aynı derecede uzak bir orta yoldu. Ekonomik adalet olmaksızın bireysel özgürlüğün pek fazla anlam taşımayacağına inandı. Bununla birlikte, adaleti sağlayayım derken özgürlüğü harcayarak, banyo suyu ile birlikte bebeği de serpi vermek riskine girmek istemedi.**

Ernest Barker (1874 - 1960)

Hem antik çağ siyasal kuramı, hem de çağdaş siyaset kuramı öğrencilerine pek az isim, Sir Ernest Barker'dan daha tanınık gelir. Oxford Üniversitesi'nde klasikler (Yunan ve Roma tarihi ve edebiyatı) bilgisi, çağdaş tarih eğitimi görmüş olan Barker, tüm çalışma yaşamını öğretmeye ve yazmaya adanmıştı. Yirmi yıl Oxford Üniversitesi'nin çeşitli kolejlerinde dersler verdikten sonra, Londra Üniversitesi Kings Koleji'nin başkanlığına getirildi. 1927'de Cambridge Üniversitesi'nde kurulan siyaset bilimi kürsüsünün ilk başkanı oldu. 1939'da emekliye ayrıldı ve bu tarihten beş yıl sonra kendisine «Sir» (soyluluk) ünvanı verildi. Barker'ın temel görüşleri hemen hemen Hobhouse'inkilerle aynıydı. İkisi de demokrasinin değerinin bilincindeydiler ve demokrasinin ruhu ve amacı olarak gördükleri özgürlüğü yüceltmişlerdi. Hobhouse için olduğu kadar Barker için de, yasaların ve kararnamelerin geçerliliğini saptayan bir yüce ölçüt olan üstün bir hak ve adalet yasası vardı. Bununla birlikte Barker, biri devletin yasası, ötekisi «halk»ın yasası olmak üzere iki yasanın bulunmasından doğan ikilemin daha açık bilincindeydi. Bu ikilemi çözme yolundaki girişiminde, yüce yasanın anayasada dile getirildiği biçimiyle, aslında doğrudan doğruya halkın yapıtı olduğunu göstermeye çalıştı. Ama bu yüce yasayı yaratma başarısı gösteren halk, Rousseau'nun da düşündüğü gibi, herhangi bir günün ya da herhangi bir kuşağın oy veren kimseleri değildi. Bu konuda daha doyurucu bir açıklama yapabilmek için Barker [Rousseau'yu bırakıp] Burke'ün kuramına döndü. Bu büyük Whig,*** hem bireyin hem belli bir anda ortaya çıkan kalabalığın aptalca davrandıklarını, ancak insan türünün akıllı olduğunu söylemişti. Barker bu kanıtı, yalnızca «insan türü» yerine

---

Statism.

Hobhouse'ın görüşlerinin Barker'inkilerle karşılaştırıldığı aşağıdaki satırlara da bakınız (ç.n.).

*** Whig, İngiltere'de 19. yüzyılda liberal parti yanlısına verilen addır (ç.n.).

«toplum»u koyarak yaptığı bir değişiklikle kabul etmişti. Bir anayasanın, ancak birçok kuşakların katkısının ürünü olan bir birikim süreciyle doğduğu görüşü üzerinde önemle durdu.

Barker ile Hobhouse arasında bundan daha önemli noktalarda görüş ayrılıkları vardı. Barker vatandaşların yasalara karşı yükümlülükleriyle ahlâka karşı yükümlülüklerini birbirinden ayırdı. Vatandaşın, devletin organları ve adamları tarafından yasa olarak duyurulan, kabul edilen ve yürürlüğe konan herhangi bir yasaya uyma yolunda *hukuksal* yükümlülüğü vardı. Bu yükümlülük mutlak olup, hiç bir kuraldışı tanımamaktaydı. Bir yasa adaletle ilgili bir nitelik taşıyorsa, vatandaşların ona yalnızca hukuksal değil, aynı zamanda *ahlâksal* bakımdan uyma yükümlülükleri vardı. Hobhouse'dan farklı olarak Barker, bireyin *boyuneğmeme* yolunda ahlâksal bir *görevinin* olabileceğini kabul ettiğini gösteren açık bir değinişte bulunmadı. Ama grupların böyle bir görevinin olduğunu kabul etti. Her toplumsal grubun, toplumsal gelişme sürecine yapacağı bir katkısının olduğunu söyledi. Bazı durumlarda bu katkının bir karşı çıkma, hatta ayaklanma biçiminde yapılması gerekliydi. «Düşüncesinin herhangi bir adaletli ilişkiler düzeni için yamsal bir öge olduğunu hisseden, düşünen bir grup, kendisini bu düşünce ile bağlı görecektir bu düşünceye aykırı herhangi bir yasaya boyun eğmeyecek, hatta ona karşı direnecektir; bu düşüncenin değerini başkalarına göstermek, onu toplumsal düşünüşün içine sokabilmek... ve sonunda onun devletin hukukunun bir parçası olarak kabul edilmesini sağlayabilmek için, boyun eğmeyişiyle ve bunun getireceği hukuksal sonuçlara katlanmasıyla, gözle görülür elle tutulur bir kanıt sunma yolunu tutacaktır.»¹⁶ Bu konuda Birleşik Devletler'de köleliğin kaldırılması davası yolunda açılan kampanyayı ve İngiltere'de kadın hakları kampanyasını, toplumsal duyarlılık havuzuna atılıp suları dalgalandıran ve sonuçta amaçlarına ulaşan, gruplarca gösterilen meydan okuyuşların örnekleri olarak verdi.

Barker'a göre, haklar konusu, tümüyle ve şaşılacak derecede bilmecemsi bir nitelik gösterir. Herşeye gücü yeten (kadiri mutlak) devlet anlayışının bir düşmanı olarak yazılar yazmışsa da, hiç bir zaman kendini Platon'un ve Aristoteles'in kollektivist etkilerinden kurtarabilecek güçte görünmemiştir. Düşünce düzeyinde, hakların, en yakın kaynağının devlet olduğunu ve bir hakkın son olarak bu kaynaktan çıkmadıkça, sözcüğün tam anlamıyla hak bile sayılamayacağını ileri sürdü. Yasaların kölelik kurumunu kabul

---

16 Ernest Barker, *Principles of Social and Political Theory*, Oxford, 1951, Clarendon, 223.

edip yaptırımlara bağladığı bir devlette, kölenin kişi özgürlüğü gibi hak-benzeri* adını verdiği hakların olacağını kabul etti. Bu tür haklar, adalet kavramına dayanmakla birlikte, gerçek yaşamda geçerlilik kazanamayacak haklardı. Dahası, Barker'a göre tüm haklar, hatta bireysel kişilikle ilişkili olanlar bile, toplumsal bir ortamda varlık kazanırlar. Örneğin özgür olma hakkı, mutlak ve hiç bir koşulla sınırsız bir hak değildir. Herhangi bir birey için özgürlük, zorunlu olarak, herkes için özgürlüğün gerekleriyle sınırlıdır. Her bir kişinin özgürlüğü, öteki kişilerin özgürlükleriyle bağlantılı olduğu için, özgürlüğün her zaman düzenlenmesi gerekmiştir. Aslında böyle bir düzenleme yapılmaksızın özgürlük gerçekleştirilemeyecektir. Barker üç türlü özgürlüğü birbirinden ayırdı bunlar, medeni özgürlükler, siyasal özgürlükler ve ekonomik özgürlükler** idi. Medeni özgürlükleri (vatandaşlık özgürlüklerini) kişinin bedeniyle ilgili, düşünceleriyle ilgili özgürlükler ve genel olarak bağış yapma alanındaki özgürlükle, toplumsal ilişkilerde seçme özgürlükleri olarak tanımladı. Siyasal özgürlükleri, oy verme ve temsil süreçleriyle hükümeti kurma ve denetleme özgürlükleri olarak tanımladı. Ekonomik özgürlüklere gelince, söyleyebileceği pek fazla bir sözü yoktu. Ekonomik özgürlüklerin çağdaş dünyada taşıdığı önemi tartışırken, yapabildiği tek şey, bu özgürlüklerin hem medeni özgürlüklerle, hem de siyasal özgürlüklerle ilişkili olduğu biçiminde bulanık bir yanıt vermek oldu.

Morris R. Cohen (1880 - 1947)

Çağdaş Amerikan filozoflarından hiç biri, demokrasi yönetiminde özgürlüğün taşıdığı önem hakkında Morris R. Cohen'dan daha derine işleyici bir görüş geliştirememiştir. Rusya'nın Minsk kentinde doğan Cohen, on iki yaşında Birleşik Devletler'e geldi ve CCNY'de ve Harvard Üniversitesi'nde okudu. 1902'den 1912'ye kadar CCNY'de matematik okuttu ve 1912'den 1938'e kadar felsefe profesörlüğü yaptı. Buna ek olarak, çeşitli zamanlarda, Harvard, Yale, Columbia, Johns Hopkins, Stanford üniversitelerinde ve New School for Social Research (Yeni Toplumsal Araştırma Okulu) gibi kurumlarda ders'ler verdi. Görüşleri öylesine duru ve etkileyiciydi ki, Felix Frankfurter'a göre, Birleşik Devletler'de etkilemediği yargıç, etkilemediği avukat yoktu. Harold J. Laski, Cohen'ın «William James'dan beri en yaratıcı Amerikan filozofu» olduğunu söyledi.

Frankfurter'ın ve Laski'nin yargılarında bir parça abartma bulunsa bile, Morris R. Cohen'ın en büyük Amerikan liberallerinden

---

quasi-right.

civil liberty, political liberty, economic liberty.

biri olduğu kesin. Ama Cohen'ın liberalizm anlayışı geleneksel türden bir liberalizm değildi. Akla sağlam bir inançla bağılı olmakla birlikte, onu şaşmaz bir rehber olarak görmedi. İnsanın düşünene bir yaratık olduğu kadar duygularıyla davranan bir varlık olduğunu ileri sürdü, ve tutkunun bazen aklı ikinci plana itebildiğini söyledi. Cohen'a göre, aklın hakettiğı yüksekliğe ulaşabilmesi için, bilimin bulgularıyla desteklenmesi gerekliydi. Cohen, onsekizinci yüzyıl *filozoflar*'ının* iyimserliklerine de katılmadı. Tarihle ilgili incelemeleri, kendisine, onsekizinci yüzyıl filozoflarının gelişmenin kesin bir kural olduğu yolundaki inançlarının sağlam temellere dayanmadığını göstermişti. Bir liberal, gelişmenin *kaçınılmazlığına* inanmak yerine, gelişmenin *olanaklılığına* inanmakla yetinmeliydi. Yaşamda büyümenin de çürümenin de görüldüğü gibi, tarihte de, hem gelişip çiçeklenme hem gerileme dönemleri vardır. Bu dönemlerden hiç biri kesintisiz olarak sürüp gitmez.

Cohen'a göre liberalizm, «insanın başardığı şeylerden onur duymak, insan çabasına güvenmek, devlete düşen görevin insan etkinliği karşısındaki engelleri, sınırları kaldırmak olduğuna inanmak» anlamına geliyordu.¹⁷ Liberalizm, Cohen için, hoşgörüyü, yani gerçekler ortaya çıkana dek yargı vermeyi ertelemekte direnmekle; ilkeleri, doğruluklarının geçerliğinin olgularla sınanması gereken varsayımlar olarak kullanmakla, denemelerde bulunmak istekliliğiyle ve yaşamı, yeni durumların getireceğı risklerin üstlenilmesi gereken bir serüven olarak görmekle aynı anlama geliyordu. Kaçınılması gereken davranışlar açısından bakılınca liberalizm, kör-inançlılığa ve hoşgörüsüzlüğe karşı çıkmak, dogmatikliği kınama, bir kimsenin herşeyi bilebileceğı savını ve bir kimsenin tüm erdemlere sahip olabileceğı sanısını kabul etmemek idi. Sonul yanıtları bildiğine inanan herhangi bir kimsenin öteki insanların görüşlerinin ne olduğunu öğrenmeye istekli olmasının pek beklenemeyeceğı düşüncesiyle Cohen, bir dereceye dek kuşkuculuğun, hoşgörünün vazgeçilmez bir parçasını oluşturduğunu ekledi. Kısaca, liberalizmi «özgür inceleme, özgür tartışma ve uzlaşma» olarak tanımladı.¹⁸

Cohen'a göre liberalizmin içine, aynı zamanda, devrime, toplumsal değişmeyi sağlamak amacıyla, kuvvete ve şiddete başvurmak gibi her türlü kestirme yöntemlere karşı çıkmak da giriyordu.

Komünizmi, ekonomik amaçlarından dolayı değil, siyasal iktidarı silâhlı güçle ele geçirme ve bir proletarya diktatörlüğü kur-

* 41. sayfadaki dipnotuna bakınız (ç.n.).

17 Morris, R. Cohen, *The Faith of a Liberal*, New York, 1946 Holt, 449.

18 Cohen, *The Faith of a Liberal*, 117.

ma programından dolayı suçladı. Bazı toplumsal karışıklıkların, özellikle birçok ögenin [sınıfın] işbirliğini içeren ulusal akımlar olan Amerikan Devrimi ve Fransız Devrimi gibi olayların iyi yanlarının olabileceğini kabul etti; ama tarihte, tek başına bu tür eylemlere kalkışan herhangi bir sınıfın, şimdiye dek kanlı ayaklanma yoluyla güvenliğe ve özgürlüğe kavuşamadığını ileri sürdü. Böyle bir eylem güvenlik ve özgürlük sağlamayacak, sınıf diktatörlüğünün kurulması ise, yeni bir barış ve bolluk çağının açılması olanağını vermeyecek ve tiranlık zincirlerini o zamana dek görülenlerden daha sıkı perçinlemekten öte bir şey yapamayacaktı. Devrim yoluyla düzeni zorla değiştirmek düşüncesi, akıl ve bilim yoluyla gelişmeden yana olan Cohen'a tümüyle ters düşüyordu. Cohen, uzlaşma, deneme ve düzeltme yolunda ilerlenecek bir orta yolu seçti.

Morris R. Cohen'ın liberalizm felsefesi, iç mantığının bir ge- reği olarak düşüncelerin özgürce dile getirilmesini ve özgür eyleme olabildiğince fazla önem verilmesini öğütlemekteydi. Özgürlüğü doğal bir hak olarak göstermeye kalkmadı; baskının, sapkınları şehitlere, kahramanlara dönüştürerek, ya da onları yeraltına itip daha tehlikeli duruma sokarak, kendi amaçları zıddına hizmet etmiş olacağını ileri sürmek yoluyla özgürlüğü savunmaya kalkmadı. Özgürlük savunmasını, birbirine seçenek olabilecek önerilerin iyice incelenip tartışılmasının toplumsal önemine dayandırdı. Matematikğin, yanlış önermelerden türeyen sonuçlar zincirinin izlenmesiyle ilerlemesi gibi, aydınlanmanın da birbiriyle çatışan görüşlerin çözümlenmesiyle ve tartışılmasıyla gelişeceğini söyledi. Bu, özünde, aynı konudaki çeşitli görüşleri inceleyip, geride doğru bilginin bir tohumu kalana dek, onları birer birer safdışı bırakarak doğruyu bulma biçimindeki Sokratesci yöntemdi. Bu yöntemin başarısını güvenceye alabilmek için, düşüncelerin dile getirilmesi özgürlüğü herhangi bir biçimde dizginlenmemeliydi. Cohen, ne kadar tehlikeli olurlarsa olsunlar, herhangi bir öğretinin yaymak amacıyla açıklanmasına, bu öğretilerin apaçık eylemlerle uygulamaya geçirilmesine dek, hiç bir sınırlama konmaması yolundaki Jeffersoncu düşünceye döndü. II. Dünya Savaşı eşiğinde yazdığı yazılarda, totaliterci akımların istilası gibi büyük bir tehlikeyi önlemek için, özgürlüğün sınırlanmasından yana görüşlere değinerek, bu görüşlerin yanlış olduğunu ileri sürdü. «Özgürlüğümüzü bir savaşta yitirmemiz kötü bir şey ise, onu korkunun sunağında kendi ellerimizle kurban etmemiz çok daha büyük bir kötülüktür»¹⁹ dedi. Yaşamının sonuna dek liberalizmin özlüğüne ya da saygıdeğer geçmişin körbarsak türü bir kalıntısı durumuna düştüğüne

---

19 Cohen, *The Faith of a Liberal*, 129.

inanmaya yanaşmadı. Ve Cohen'a göre, liberalizmin özü özgürlüktü.

Franklin David Roosevelt *

Bu bölümü, özgürlüğün yalnızca korunup sürdürülmesi sorunlarıyla değil, aynı zamanda yeniden yorumlayıp, toplum yararına yeni alanlara yayılması konularıyla ilgilenmiş olan çağdaş bir devlet adamının düşüncelerinin tartışmasıyla kapatmak uygun olacak. Franklin D. Roosevelt'in amacı, özellikle faşist güçlerin liberal ve demokratik uygarlığı yerle bir etme tehlikesi yarattığı uzunca bir dönem sırasında, özgürlüğün böyle yeni bir yorumunu yapıp, onu toplumsal amaçlar güdülen yeni alanlara uygulamaktır. Bu yoldaki amaçlarının ilk işaretini, 1932'de, Jefferson'u, mülkiyet haklarının kişi hakları alanını çiğneme tehlikesi yarattığı zaman devletin işe karışmasının gerektiği yolundaki öğretilerinden dolayı övdüğü Commonwealth Club konuşmasında vermiş oldu.²⁰ Bu konudaki daha ünlü yorumlarını daha sonra yaptı. Bunlardan biri, 1941 yılında yaptığı konuşmada sözünü ettiği Dört Özgürlük idi. Bu konuşmasında özgürlük idealinin yalnız Amerika'da değil, «dünyanın her yerinde» gerçekleştirilip geliştirilmesi davasının savunuculuğunu yaptı. Dört temel özgürlüğün, konuşma ve düşünceleri dile getirme (ifade) özgürlüğü, din [inanç] özgürlüğü, yoksulluktan kurtulma özgürlüğü ve korkudan kurtulma özgürlüğü olduklarını duyurdu.*** Yoksulluktan kurtulma özgürlüğüne, her ulusa «halkı için barış içinde bir yaşam» sağlayacak ekonomik düzenlemelerle ulaşılabilirdi. Korkudan kurtulma, «silahların, tüm dünyada hiç bir ulusun komşularına karşı saldırıya geçebilmesine olanak vermeyecek biçimde ve derecede azaltılması» demekti.

Dört Özgürlük'ün ilânından üç yıl sonra, Amerika, Eksen (Mihver) devletleriyle yeryüzünün büyük bir bölümünde sürdürülen ölümüne bir kavgaya katıldı. Zafer kesin görünmemekle birlikte, savaşın sonucunun belirleneceği döneme girildiği bu tarihte, Baş-

---

* F. D. Roosevelt'in demokrasi hakkındaki düşünceleri için s. 22'ye bakınız (ç.n.).

20 F. D. Roosevelt'in siyasal kuramlarının birçoğunun karşılaştığı güncel sorunların ürünü olduğu herkesce bilinir. Daha radikal ve harekete getirici öğretilerinin çoğu, kendisine bağlı görevlilerin ya da çevresini bir «beyin takımı» biçiminde saran danıştığı kimselerin onun adına geliştirdikleri görüşlerdi. Bununla birlikte kendisine sunulan çeşitli kuramlardan aklına yatanları seçen elbette F. D. Roosevelt idi.

freedom of speech and expression

freedom of religion

freedom from want

freedom from fear.

kan F. D. Roosevelt, Amerikan Kongre'sine kalıcı bir barış ve «Amerikan vatandaşları için daha önce bilinenlerden daha yüksek bir ortalama yaşam düzeyi ile ilgili planlar hazırlamanın önlerindeki görev olduğunu vurgulayan konuşmasını yaptı. Amerikan ulusu enine boyuna büyüyünce, İlk On Anayasa Değişikliği'ndeki yaşamla ve özgürlükle ilgili eski güvencelerin yetersiz kaldığının görüldüğünü söyleyip, «bize mutluluğa kavuşmaya çalışmada eşitlik sağlayacak» yeni bir Haklar Demeci çıkarılmasını istedi. Ekonomik güvenlik ve ekonomik bağımsızlık sağlanmadan, gerçek anlamda bir özgürlüğün var olamayacağını söyledi. «Aç ve işsiz halk diktatörlüklerin hammaddesini oluşturur» dedi. Bu düşüncelerine uygun olarak, aşağıdaki haklardan oluşacak ek bir Haklar Belgesi'nin çıkarılmasını istedi

Yararlı ve kazançlı bir işe sahip olmak hakkı.

İnsana yaraşır yiyecek, giyecek ve eğlence sağlamaya yetecek kadar kazanma hakkı.

Her çiftçiye ürünlerini yetiştirme ve bunları kendisine ve ailesine temiz bir yaşam sağlamaya yetecek karşılıkla satma hakkı.

Her iş adamına özgür yarışma koşulları altında ve yerli ya da yabancı tekellerin egemenliğinden uzak iş yapma hakkı.

Her aileye temiz bir ev hakkı.

Durumun gerektirdiği nitelikte tıbbî bakım hakkı ve sağlıklı bir yaşama kavuşup bunu sürdürme fırsatı.

Yaşlılığın, hastalığın, sakatlığın ve işsizliğin getireceği ekonomik tehlikelerden gereğince korunma hakkı.

İyi bir eğitim hakkı.²¹

F. D. Roosevelt'in, bu yeni Haklar Belgesi'ni, tarihin kendini yinelemesini önlemenin zorunlu koşulu olarak görmesi anlamlıdır. 1920'li yıllara dönmenin savaş alanlarında kazanılan zaferin ve faşizm hareketinin sınırlarımız içinde teslim alınması başarısının çöpe atılması demek olacağını söyledi.

SONUÇ

Yirminci yüzyılın liberalleri pek şanslı bir grup değildiler. Aslında liberallerin, tarihin hiç bir döneminde beklediklerine kavuşamadıkları söylenebilir. Her zaman iki uç arasındaki konumlarını güçlkle sürdürebildikleri bir orta noktada bulundular. Kendilerini toplumsal kararlılığa ve düzene saldırıp, kapıları radikal görüşleri olan tehlikeli kişilere açabilecek hainler olarak gören sağın saldırılarına uğradılar. Sol tarafından yumurta yı kırmadan om-

21 *The Public Papers and Addresses of Franklin D. Roosevelt*, XVIII, 41.

let yapabileceklerini düşünen, herkesin hoşuna gitmeye çalışan kimseler olarak yerildiler. Gelişmeye ve insanın doğasının temizliğine inanmak yolundaki genel eğilimleri yüzünden, Darvencilikten, özellikle de Freudcu psikolojiden yapılan karamsar çıkarsamaların acısını çektiler. Yirminci yüzyılın savaşlarının ve devrimlerinin, liberalizme dostça olmayan bir iklim yarattığı, neredeyse açıklamayı gerektirmeyecek kadar açık bir gerçektir. Son olarak liberalizmin, içinde oluşan, öteki çoğu siyasal akımda görülenlerden daha çok görüş ayrılıklarının ve çatışmaların acısını çektiğini belirtmeliyiz. Yakın geçmişte liberallerin Hıristiyanlar ya da sosyalistler kadar çok sayıda kollara ayrıldıkları görülmüştür. Bu kollarin çoğalmas ve birbirinden uzaklaşması, bir liberalin kim olduğunu tanımlama olanağını ortadan kaldıracak derecede ileri gitmiştir. Bir liberal, doğal haklara doğada değişmez yasaların bulunduğu, *laissez faire* ilkesine, devletin görevlerinin, işlevlerinin azaltılmasına inanır mı? Doğal haklara inanıyorsa, bunların içine mülkiyet hakkını da sokar mı? Ya da bir liberal, ekonomik adaleti, bir jüri tarafından yargılanma hakkından daha önemli gören, bu nedenle insanın yüceliğine, onuruna olan inancını refah devletini* gerçekleştirmeye yetecek kadarlık kollektivizm ile renklendirecek biri midir?

Tanımlama yolundaki tüm bu karışıklıklara karşın, liberalizmin hâlâ temel bir anlam taşıdığı gerçeğine kolay kolay karşı çıkılamaz. Örneğin liberalizmin bir uçta tutuculuğun öteki uçta radikalliğin bulunduğu iki nokta arasında bir yere düştüğünü kabul etmeyecek pek az kimse vardır. Bir liberal, hiç değilse gelişmenin olanaklılığına olan inancından dolayı, gelişmenin düşmanı olamaz ve bu nedenle, geleceğe giden en iyi yolun bulunmasının aracı olarak denemeleri sevinçle karşılaması gerekir. Liberal, amacın kulanılan aracı haklı kılacağı görüşüne katılmaz. Bunun tersine, amaçla aracın birbirleriyle bağlantılı olduklarını, seçilen araçların amacı, hiç değilse onu saptırma ve olasılıkla da yok etme yolunda etkileyebileceğine inanır.

Liberalizmin belki bunların hepsinden çok özgürlükle ilgili kavramlarla tanımlanması gerekir. Hem tarihsel hem etimolojik bakımdan özgürlük, liberalizmin anlamının içeriğini oluşturmuştur.** Tarihın herhangi bir zamanında ve herhangi bir koşulunda, liberallerin, John Ruskin gibi özgürlüğü «bir hayalet» olarak tanımlayabileceklerine, Mussolini'nin sivri diliyle söylediğı gibi «kokuşan

* *Welfare state*, bazen «sosyal refah devleti» olarak da çevriliyor (ç.n.). Liberalizm sözcüğünün türetildiği *liberty* sözcüğü ile *freedom* sözcüğünün Türkçe'de aynı sözcükle «özgürlük» olarak karşılanması da, liberalizm ile özgürlük kavramları arasındaki sıkı ilişkinin bir belirtisidir (ç.n.).

ceset» olarak niteleyebileceklerine hiç bir zaman inanılmaz. Aynı biçimde, bir ideal ve bir eylem programı olarak liberalizmin, otoritecilikten, keyfi tutuklamadan ve cezalandırmadan, korkudan ve yoksulluktan ve ister bedenini ister vicdanını, isterse düşüncenin tutsaklığı olsun, her türlü tutsaklıktan farklı bir şey olduğu görülmüştür. Liberalizm, toplama kamplarının, gizli polisin, sansürün, monolitik [çoğulcu olmayan, tekilci] devletin, kanlı temizliklerin ve arkadan enseye sıkılan kurşunların antitezidir. Liberalizm, çağdaş demokrasi idealinin içine giren hemen her şeyi kapsar; gene de, demokrasinin halkın iradesinin dile getirilmesiyle daha doğrudan ilgili oluşu nedeniyle, demokrasi ile aynı şey değildir.

İkinci Bölüm İçin Türkçe Ek Okuma Listesi

- Akin, İlhan, *Temel Hak ve Özgürlükler*, İstanbul, 1971, İst. Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 203 s.
- Arvon, Henri, *Anarşizm Nedir?*, çev. Galip Üstün, İstanbul, 1966, Gerçek Yayınevi, 107 s.
- Bakunin, Mikhail Aleksandroviç, «Çeşitli Yazılarından», çev. M. Tunçay, Mete Tunçay (der.), *Sosyalist Siyasal Düşünüş Tarihi, I*, Ankara, 1976, Bilgi Yayınları, s. 245-294.
- Bakunin, *Seçme Düşünceler*, çev. Mehmet Tunçay, İstanbul, 1967, Habora Yayınları, 80 s.
- Cohn-Bendit, Daniel, *Anarşizm, Komünist Bürokrasiye Karşı*, çev. Sermet Çağan, İstanbul, 1969, Ant Yayınları, 159 s.
- Dewey, John, *Özgürlük ve Kültür*, çev. Vedat Günyol, İstanbul, 1962, Çan Yayınları, 167 s.
- Doclos, Jacques, *Anarşizm, Sol Adına Sola İhanet*, çev. Babür Kuzman, İstanbul, 1969, Ant Yayınları, 75 s.
- Fast, Howard, *Özgürlük Savaşçısı Yurttaş Tom Paine*, çev. G. Fındıklı, İstanbul, 1977, Oda Yayınları, 300 s.
- Fromm, Erich, *Çağımızın Özgürlük Sorunu*, çev. Bozkurt Güvenç, Ankara, 1982, Bayraktar Yayınları, 221 s.
- Gellhorn, Walter, *Amerikan Hakları*, çev. Ünsal Oskay, Ankara, 1965, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 219 s.
- Hançerlioğlu, Orhan, *Özgürlük Düşüncesi*, İstanbul, 1970, Varlık Yayınları, 284 s.
- *İnsan Hakları*, Ankara, 1962, Birleşmiş Milletler İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Sağlama ve Koruma Türk Grubu Yayını, 40 s.
- Kapani, Münci, *Kanun Hürriyetleri*, Ankara, 1976, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 335 s.
- Kedward, Roderick, *Anarşistler: Bir Dönemi Sarsanlar*, çev. A. Kemahlı, İstanbul, 1976, Milliyet Yayınları, 128 s.

- Maublach, Réne, *Özgürlük Sorunları*, çev. V. Günyol A. Bezirci, İstanbul, 1968, Çan Yayınları, 55 s.
- Kropotkin, Peter A., *Anarşizm*, çev. Niyazi Sel, İstanbul, 1967, Acar Basımevi, 73 s.
- Kropotkin, P. A., *Etika*, I. cilt, çev. Ahmet Ağaoğlu, İstanbul, 1935, Dün ve Yarın Tercüme Külliyyatı, 340 s.
- Öktem, M. Niyazi, *Özgürlük Sorunu ve Hukuk*, İstanbul, 1977, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 320 s.
- Özelmas, Ekrem, *İktisadi Sistemler ve Hürriyet ile Mülkiyet*, İstanbul, 1974, İst. İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, 59 s.
- Russell, Bertrand, *Bertrand Russell'dan Seçmeler*, haz. Mete Tunçay, İstanbul, 1982, Varlık Yayınları, 310 s.
- Savcı, Bahri, *İnsan Hakları*, Ankara, 1953, A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 328 s.
- Wieschedel, Wilhelm, «Özgürlük ve Norm», *Felsefe Arkivi*, (1975), sayı 19'dan ayrı basım, s. 133-151.
- Woodcock, George, *Anarşizm*, çev. Ergün Tuncalı, İstanbul, 1967, Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayınları, 112 s.

III

POZİTİVİSTLER RÖLATİVİSTLER (PRAGMATİSTLER)* VE REALİSTLER

İnsanlık tarihinde, birkaç kere, bir inanç çağını, yerini bilimin aldığı, kuşkuculuğun imanın ayağını kaydırdığı, materyalistliğin ve sinikliğin umutları ve idealleri çiğneyip geçtiği yeni bir dönemin izlediği görüldü. Bu tür yeni çağlardan biri, Hıristiyan ortaçağın ötedünyacılığının ve doğaüstücülüğünün yerine Hümanistlerin bu dünya ile ve doğal olanla ilgili şeylere karşı duydukları tadı koyan Rönesans idi. Bir başkası 1880'den sonraki dönemdi. 1880'i izleyen yıllarda, dünya tarihinin en büyük bilimsel devriminin zaferi kesinleşti, ya da kesinleşmiş göründü. Evrim kuramından yana olanlar, *Kitabı Mukaddes*'de yazılanlara noktasına virgülüne kadar inanana ve dünyanın Tanrı'nın bir kerede yaradışının eseri olduğundan kuşku duymayanlara karşı, hemen hemen kesin bir üstünlük kazanmışlardı. Teologlar bu yenilgilerini, ilgileri gittikçe artan oranda tinsel (manevi) değerlerden çok insanı öne alan değerlere önem veren bir «Sosyal İncil» üzerine çekerek gizlemek zorunda bırakıldılar. Burjuva endüstri sisteminin fiziksel [maddi] gereksinimleri gittikçe artan ölçülerde karşılama olanaklarını sağlayıp, hem rahat yaşam hem lüks yaşam yolunda yeni yeni istekler yaratmasıyla, materyalizmin gelişip serpildiği görüldü. Bu çağda da, Rönesans çağında olduğu gibi, bilimin gelişmesine ve felsefi ve dinsel tutumlarda görülen değişmelere, siyasal kuram alanında ortaya atılan değişiklikler eşlik etti. İdeal ve mutlak sayılan şeyler bir

---

* Yazarın bölümün başlığını «*Pozitivists, Relativists and Realists*» olarak düzenlemiş olmasına karşın bölümün iç başlıklarında Rölativistler yerine, (s. 93'de yaptığı açıklamaya bakılırsa, pragmatizmi rölativizmin bir alttürü gördüğü için) «Pragmatistler» başlığını kullanması göz önüne alınarak, bölümün başlığına çeviren tarafından (Pragmatistler) sözcüğü de eklenmiştir, (yayımcının notu).

kıyıya itildi. Siyasal araştırmanın amacının, doğa bilimlerinde görülen türden sıkı bir nesnellığe ulaşmak olduğu ileri sürüldü ve sonul gerçekleri (yanıtları) aramanın yerini göreceli gerçek anlayışının yaklaşımı aldı. Bu [yeni] tutumların birçoğunun temelinde, insan doğasına karşı duyulan sinikçe bir güvensizlik, ölümlü varlıkların [insanların] her zaman soylu amaçların itisiyle davrandıkları görüşünü inkâr eden bir düşünce ve Machiavelli'nin «kim bir devlet kurmak ve onun yasalarını koymak isterse, tüm insanların kötü oldukları ve fırsat bulur bulmaz bu kötü doğalarını ortaya dökcekleri varsayımıyla işe başlaması gerekir»* sözüyle dile getirdiği bir inanç yatmaktaydı.

1. POZİTİVİSTLER

Çağdaş felsefede pozitivist akımın kurucusunun Auguste Comte c. duğu, genellikle kabul edilen bir görüştür.

Auguste Comte (1798 - 1857)

Pozitivizmin kurucusunun Auguste Comte olduğu inancı, Comte'un *pozitif* bilgi dışındaki, yani nesnel araştırmayla kazanılan bilgi dışındaki bilginin hiç bir değerinin olmadığı yolunda temel bir kuram ileri sürmüş olmasına dayanır. Comte, metafiziği, tümüyle boş bilgiler olarak görüp reddetti; hiç bir kimse şeylerin gizli özelliklerini, onların *niçin* öyle olduğunu, yani varlığın sonul anlamının amacının ne olduğunu bulup ortaya koyamazdı. Bilebileceğimiz ancak, şeylerin *nasıl* öyle oldukları, onların oluşunu denetleyen yasalar ve şeyler arasında var olan ilişkilerdir. Bu tür bilgiler, düşgücümüzü zorlayan tüm soruların yanıtlarını veremeyebilir, ama, insan kafası da bundan ötesinin altından kalkamaz. Comte insanlık tarihinin, her biri kendisinden öncekini aşan bir dizi aşamadan geçerek geliştiğine inandı. Bu aşamaların ilki, olayları denetleyen güçlerin animistik** güçler ya da antropomorfik (insanbiçimli) güçler olduğuna inanılan teolojik aşamaydı. İkincisi, doğaüstü güçlerin yerini düşüncelerin (ideaların) yani felsefi ilkelerin aldığı metafizik aşamaydı. Sonunda, bilimin el üstünde tutulacağı ve insanların çabalarını yalnızca toplumun çıkarları yolunda yararlı ve pratik bilgileri geliştirmeye adayacakları pozitif aşama, yani endüstri aşaması gelecekti. Comte, genel olarak kendisinden sonra ortaya çıkan izleyicilerinden daha iyimserdi. İnsanların tümüyle

* Makyavel [Machiavelli], *Hükümdar*, çev. Vahdi Hatay, İstanbul, t.y., XVII. Bölüm ile karşılaştırınız (ç.n.).

Animistik (ruhçu), canlı cansız tüm varlıkların içinde, onları harekete geçirip yöneten gizemli güçler bulunduğu inancına dayanan bir düşünce biçimi ile ilgili anlamına gelir (ç.n.).

bencil oluklarını düşünmeyip, onların aynı zamanda özgeci itilerden, yani öteki insanların iyiliği için duydukları duygulardan etkilendiklerini anlattı. Her türlü toplumsal öğretinin baş amacının bencilliğe karşı özgeciliğin (alturizmin, diğergamlığın) üstünlüğünü sağlamak olduğunu ekledi.

Vilfredo Pareto (1848 - 1923)

Pozitivizm, yirminci yüzyılda en güçlü anlatımına, pozitivistler olarak tanınmaktan çok demokrasinin eleştiricileri ve azınlık yönetiminin çeşitli kuramlarının savunucuları olarak tanınan bazı İtalyan ve Alman filozoflarıyla kavuştu. Bunlar arasında doğum tarihi bakımından olduğu kadar verimlilik bakımından da birinci sırada Wilfredo Pareto bulunur. 1848 yılında Paris'te, Cenovalı bir anababanın oğlu olarak doğan Pareto, bir matematik, tarih ve klasikler öğrencisi olarak parlak başarılar kazandı. Sıra bir meslek seçmeye gelince, babasının izinden giderek mühendis oldu. İtalyan demiryollarında birkaç yıl çalıştıktan sonra, ekonomi dalında öğretim üyesi olmak için hazırlanmak amacıyla bu işi bıraktı. Öğretim üyeliğine girmek için on iki yıl uğraştıktan sonra, sonunda Lozan Üniversitesi'ne ekonomi politik öğretim üyesi olarak atanma başarısını elde etti. 1917'de İngilizce'ye *The Mind and Society* * (Düşünce ve Toplum) adıyla çevrilen dört ciltlik yapıtını bitirdi. 1923 yılında, Krallık tarafından İtalyan Senato'suna atanma önerisini kabul ettikten az sonra öldü.

Pareto, bilimsel yöntemin her türlü bilgi alanına ısrarla uygulanması üzerinde durdu. Pareto'ya göre, hangi alanda olursa olsun olgu olgudur. Olguları ve olgular arasındaki ilişkileri bulup ortaya koymak, bir fizikçinin ya da kimyacının olduğu kadar, bir sosyoloğun ya da bir economicinin de işidir. «Yasa» denen şeyler, «deneysel birörneklikler»in ** bir başka adından başka bir şey değildir; ve ekonomi politığın ya da sosyolojinin yasalarıyla öteki bilimlerin yasaları arasında en küçük bir farklılık bile yoktur. Görülen farklılıklar, ekonomi politik ve sosyoloji profesörlerinin çoğunun hâlâ metafizik ve dinsel önvarsayımlara büyük bir düşkünlükle sarılmalarının ürünüdür. Pareto, felsefede geçerli olan *a-priori* (önsel, deney öncesi) düşüncelere yüz verecek biri değildi. Doğal hukuk, toplum sözleşmesi, adalet ve doğru düşünce konularında kuramlar ileri sürenleri amansızca azarladı. Bu tür insanları, bilginin ne olduğunu göremeyecek derecede körleştiren şeyin, tembellikten ve boşinançlardan başka bir şey olmadığını ileri sürdü.

* Özgün adı, *Trattato di Sociologia generale*, (1916), (ç.n.).

** *experimental uniformities*.

Doğal hukuk konusunda kurgusal düşünceler (spekülasyonlar) türetmenin, çeşitli ülkelerin çeşitli dönemlerinin yasa kitaplarını kazıp ortaya çıkarmaktan ve içlerinde gerçekte ne olduğunu göstermekten çok daha kolay olduğu görüşünü savundu. Pareto'ya göre, Tanrı'nın iradesi hakkında ve Tanrı'nın insanların nasıl davranmasını buyurduğu hakkında saf saf konuşmak da, çok rahat bir iştir. Ama sözü edilen hangi tanrıdır? Hristiyanların tanrısı mıdır? Müslümanların tanrısı mıdır ya da Hinduların tanrısı mıdır? Pareto ancak, doğru olup olmadıkları baştan sona sınavdan (testten) geçirilebilecek, ölçülebilecek ve doğrulukları kanıtlanabilecek ilkeleri ve önermeleri doğru kabul edecektir. Tüm diğerleri, kendilerini destekleyen kanıtların niteliğine ya da herhangi bir kanıtı dayanmaktan yoksun oluşlarına bağlı olarak, hayvan masalları, olanaklılıklar ya da olasılıklar konumuna indirilmelidir. Mantık ders kitaplarında kullanılan «Tüm insanlar ölümlüdür; Sokrates de insandır; dolayısıyla Sokrates ölümlüdür» biçimindeki ünlü tasım [tüm dengelim] Pareto'ya göre şöyle düzenlenmelidir «Hakkında herhangi bir bilğimiz olan tüm insanlar öldü; Sokrates hakkında bildiklerimiz, kendisini bu tür insanlar sınıfına sokmamız gerektiğini göstermektedir; bundan dolayı, çok olasıdır ki Sokrates de ölümlüdür.»¹

Pareto, kendi vaazlarına uymak konusunda daha büyük bir tutarlılık göstermiş olsaydı, kuşkusuz kendisini daha ciddiye almamız gerekecekti. Düşüncelerinden ödün vermemek yolunda bazen, doğal hukuka ya da toplum sözleşmesine inananların dayandıkları kanıtlardan pek fazla kanıtları bulunmayan önyargılara sarıldı. Demokrasiyi gerçekleştirilmesi olanaksız bir düzen, sosyalizmi bir dolandırıcılık ve insaniyetçiliği bir tuzak ve bir kuruntu (vehim) olarak gördü. İnsanların büyük çoğunluğunun, ne kendilerini yönetme yeteneğine ne de öteki insanların yazgılarını denetleyecek akla sahip zayıf varlıklar oldukları düşüncesindeydi. Hemen tüm insan davranışlarını, *kalıtlar* ve *yanıtlar* olarak adlandırdığı iki gruba ayırdı. «Kalıtlar» dan amaçladığı, duyguların ve içgüdülerin ortaya dökülüş biçimleriydi. Örneğin asetizm (çilecilik) kendini cezalandırma içgüdüsünün ya da dürtüsünün görünümü olmalıydı. «Yanıtlar» kalıtların rasyonalizasyonları, kalıtları akla uygun gösterme çabalarıydı. Örneklerle açıklamak gerekirse, askeri seferler olarak örgütlendirilmiş olan Haçlılar, ilkel göç ve avarelik güdüsünün ortaya dökülme biçimiydi. Ama bu eylemler, Filistin'deki kutsal yerlerin Türkler tarafından kirletilmesini önlemek

---

1 Wilfredo Pareto, *The Mind and Society*, New York, 1935, Harcourt, I. 5. *residues and derivations*.

için buraları kurtarmak yolunda yapılan soylu girişimler olarak rasyonelleştirilmişlerdi. Pareto'nun inancına göre, insan düşüncelerinin çok büyük bir bölümü, bu rasyonelleştirmelerden yani «mantıksal olmayan» davranışlardan oluşur. Yetenekli bir azlık dışında insanların kafalarının aydınlanmasını beklemek boşunadır. Kitleler arasında önyargılar ve boş inançlar (batıl itikatlar) azaltılmakta, yalnızca biçim değiştirmektedir. Önyargılardan ve boş inançlardan başka, itikatlar (dinler), ideolojiler ve metafizik felsefeler de mantık dışı düşünceler sınıfına girerler. Bize gerçeği yalnızca bilim verir.

Bilimsel yöntemin tüm bilgi alanlarına uygulanması üzerinde önemle durması bir yana bırakılırsa, Pareto en büyük katkısını sınıfların yapısı ve hareketliliği konusunda inceden inceye işlenmiş kuramıyla yaptı. Pareto, her toplumun «tilkiler ve aslanlar» dediği iki insan tipinden oluştuğunu söyledi. «Tilkiler» gözüpek ve serüvensever insanlardır; esen rüzgârlardan hile sezerler ve kurnazlıkları ve akılları sayesinde yaşarlar. Ekonomik alanda «Tilkiler» spekülâtörler olarak görünürler; en yüksek kârlara ulaşmak için risklere atılırlar ve durmadan gelişme planları kurarlar. «Aslanlar» güvenilir, tutucu, geleneklere ve göreneklere saygılı, aileye, kiliseye ve ulusa bağlı olan ve akıldan çok kuvvete dayanmayı seven insanlardır. Ekonomik yaşamlarında bu kimseler, «güvenli» yatırımlardan sağlanan küçük kârlarla yetinen, ihtiyatlı, tutumlu kimseler, iş dünyasında kumar oynamaya hevesli olmayan rantiyerlerdir. Döneme ağır basan kalıtların türüne bağlı olarak, bu iki insan tipinden biri toplumda üstün'üğü elde edebilir. Toplumda «Tilkiler» kategorisindeki insanlarda bulunan kalıtlar başat durumdaysa, toplumu Tilkiler yönetecek demektir; çünkü bu kalıtlar, kurumlar ve düşünceler yaratmayla, bunları yönlendirmeye ve birleştirmeye ilgili eğilimleri temsil eden «sentezci kalıtlar»dır * Öte yandan, toplumda «Aslanlar» kategorisinin kalıtlarının başatlık kazanması, Aslanlar'ı ön plana çıkaracaktır. Bunlar «sentezleri sürdürücü» kalıtlardır,** yani kurulu düzene saygılı olma ile, onu korumayla ve savunmayla ilgili güdülerini dile getiren kalıtlardır. «Aslanlar» kategorisinin kalıtlarının ezici bir üstünlük kazandığı durumlarda, uygarlıklar gerileme gösterir. Ama gene aynı kalıtların yeterli yoğunluğa ulaşmadığı durumlarda ise, bir ulus kendini koruyamayacak kadar zayıf düşebilir. En iyisi, yeniliği, özgünlüğü destekleyen kalıtlarla, kurulu düzene bağlılıktan ve düzenin karatılığından yana etkiler yapan kalıtların uygun biçimde dengelendi-

---

«Residues of Combinations».

** «Residues of the Persistence of Aggregate».

rilmiş olmalarıdır. Ne var ki böyle bir dengenin kısa bir dönemden fazla sürdürülebilmesi ender karşılaşılan bir durumdur.

Pareto'ya göre, her toplum aynı zamanda iki ana sınıftan, elit olan ve olmayan gruplardan oluşur. Elit (seçkinler) de, yönetici olan ve yönetici olmayan elit olmak üzere kendi içinde iki bölüme ayrılmıştır. Yönetici olmayan elit, her meslekte, her işte ve toplumun her tabakasında, mesleklerinin ve işlerinin doruğuna yükselen başarılı kimselerden oluşur. Böylece toplumda, bir hukukçular elitinin, bir makinistler elitinin ve hatta bir hırsızlar ve bir faşistler elitinin bulunduğu söylenebilir. Bu elit grupları durağan değildirler, tersine neredeyse sürekli bir dolaşım içindedirler. Her toplumda bazı bireylerin toplumun aşağı düzeylerinden daha yukarı düzeylerine yükseldiği sürekli bir hareket vardır; dolayısıyla her elit sonunda yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Öyle ki «tarih aristokrasiler mezarlığıdır.»² Bununla birlikte, elit dolaşımını zayıflatmaya, hatta durdurmaya yönelik girişimler de görülür. Bu tür girişimlerin sonucu, durgunluk, kemikleşme ve bunları izleyen kaçınılmaz yıkılıştır. Roma, İmparator Hadrian zamanında böyle bir dönemden geçti. İ. S. ikinci, üçüncü ve dördüncü yüzyıllar, Roma toplumunu bireysel girişkenliğe dayanan bir düzenden kalıtsal statüye dayanan bir düzene geçirme yolunda, bilinçli çabalara tanık oldu. Köylüler toprağa bağlandı; bir zanaatçının ya da esnafın oğlu babasının izinden gitmeye zorlandı.

Pareto çağdaş toplumda da benzeri eğilimlerin varlığını ortaya çıkardığını ileri sürdü. Sendikaların gittikçe daha kapalı örgütler olmaya başladığını söyledi. Pareto'ya göre, Amerika ve Avustralya gibi ülkelere göç, iyiden iyiye sınırlandırılmıştı. Hemen hemen dünyanın her yerinde hükümetler, ekonomik konular üzerindeki denetimlerini genişletmekte ve özel girişimi nefes alamaz duruma getirmektedirler. Çoğunluklar, zengin azınlığın sırtına, şevk kırıcı etkiler yaratan, kapitalin ülke dışına kaçmasına yol açan ve gittikçe ağırlaşan vergiler yüklemektedirler. Pareto, elit dolaşımının, doğrudan doğruya, insanlara servet biriktirme yolunda sağlanan kolaylıkla oranlı olduğuna inandığından, serbest girişimci bir kapitalist sistemin toplumun yararına en çok yönelen bir düzen olduğunu düşünüyordu.

Pareto'yu asıl ilgilendiren elit ise, bekleneceği gibi, yönetici elitti. Pareto bu eliti de, siyasal erki elinde tutan bir iç grup ile, otoriteye sahip olan bir dış grup olmak üzere iki bölüme ayırdı. Siyasal erki elinde tutan gruba örnek olarak, Sparta'nın ephorlarını, Venedik'teki «Onlar Kurulu»nu, mutlak monarkların gözüne

---

2 Pareto, *The Mind and Society*, III. 1430.

girmiş güvenini kazanmış bakanları ve çağdaş demokrasilerdeki siyaset patronlarını * gösterdi. Yönetim konumunda olan tüm klikler, toplumu, kuvvet ve rıza karışımı bir temele dayanarak yönetirler; ama Pareto'nun inancına göre bu karışımında kuvvetin ağır basması gerekir. Uyruk durumunda olan kitlelerin doğalarından dolayı, onların rızası, hemen hemen şaşmaz bir biçimde, rüşvet, kandırma ya da hiyle yoluyla sağlanacaktır. Yöneticiler, birbirleriyle uğraşan azınlıkları, ödünler verip yatıştırarak kendilerine bağlanmalarını sağlamayı kolay bir yol olarak görüp bu yola sapma eğilimindedirler. Bu tür uygulamalar, önce başarılı görünebilir, ama uzun dönemde yıkım getiren sonuçlar doğurur. Hükümetler toplumsal düzeni kuvvet yoluyla sürdürme konusunda üzerlerine düşen görevi yerine getirmek istemedikleri zaman, doğrudan doğruya uyruklar, o ya da bu biçimde bir yolunu bulup, bu boşluğu dolduracaklardır. Hükümetin yasalara uymaya zorlama gücünün artışı ya da azalışına göre, özel ölç alma girişimlerinin artıp azaldığı, iyi bilinen tarihsel bir gerçektir. Merkezi hükümetin gücünün ha var ha yok denecek bir noktaya doğru azalmasının ürünü. feodal eğilimler ya da kamu otoritesinin özel kanallarla kullanılmasının öteki herhangi bir biçimi olarak derilecektir. Büyük devlet içinde küçük devletler boy atacak ve toplum daha küçük toplumlara bölünecektir. Bu nedenle Pareto, bir yönetici sınıf zora başvurarak etkili bir yönetim gösterme yükümlülüğünü yerine getirmekte korkaklık gösterince, onun devrilmesi ve yerini kuvvet kullanmaya istekli ve yetenekli bir başka sınıfın alması gerektiğini söylemeye hazırdır. Yozlaşmış, cılızlaşmış bir eliti yalnızca devirerek değil, bu elitin çok sayıda üyesini öldürerek, yeni sınıf, «ülkeyi, hayvanlara musallat olan zararlı bir hastalıktan kurtarmaya benzer yararlı bir hizmette bulunmaktadır.»³ Pareto, belli bazı koşullarda şiddete başvurmanın haklı görülebileceğine, grevlerde işçilerin şiddete başvurmasını da onaylayacak kadar inanmıştı. Bir hükümetin kaçakçıları vurarak, koruyucu gümrük vergilerinden yararlanacaklara, böylece elde edecekleri kârları toplayabilme olanağını sağlamasıyla, bir sendikanın ücretleri savunmak için silâha sarılarak yaptığı eylem arasında hiç bir fark görmeyebiliyordu.

Pareto boşınançlarla, ikiyüzlülükle, önyargılarla savaşmakta ve toplum bilimlerinde nesnelliği savunmakta öylesine büyük bir çaba göstermişti ki, kendisinin [bu yüzden] daha sonra faşizmin öncülerinden biri olarak görülmeye başlanması üzücüdür. Pareto'nun bir faşist olmadığı, grev hakkını savunmasından ve gerçeğin bulunup ortaya konabilmesi için düşünceleri dile getirme özgürlüğü-

---

political bosses.

3 Pareto, *The Mind and Society*, IV. 1532.

nün vazgeçilemeyecek bir şey olduğu üzerinde önemle durmasından da anlaşılabilir. Bu aynı zamanda, İtalyanlarınkini de dışarıda bırakmaksızın, emperyalizm hakkında alay ve aşağılama dolu sözlerinde daha açık bir biçimde görülebilir. «Eğer bir İngiliz, bir Alman, bir Fransız, bir Belçikalı, bir İtalyan» diye yazdı «ülkesi için savaşıırken ölürse, o bir kahramandır; ama eğer bir Afrikalı anayurdunu bu ulusların herhangi birine karşı savunmaya kalkışır, o aşağılık bir asi ve haindir.» Avrupalılar, uygarlığı karanlıkta kalmış halklara taşıyarak kutsal bir görev yaptıklarını ileri sürmekte. Anımsanmaya değer bir ikiyüzlülükle, Afrikalıları baskı altında tutarak ya da yok ederek uyruklarının iyiliği için çalıştıklarını ileri sürmektedirler. Zavallı vahşileri yerli tiranlıklardan kurtarıp özgür kılmışlardır; ve onları daha da özgürleştirmek için, az bir bölümünü öldürüp geri kalanını köleliğe yakın bir duruma indirmişlerdir. «Kedi fareyi yakalar ve onu yer; ama bunu farenin iyiliği için yaptığını söylemeye kalkmaz. Tüm hayvanların eşit olduğu gibi bir doğma ileri sürmediği gibi, gözlerini ikiyüzlülükle göklere kaldırıp, tüm insanların Babası'na tapınmaz.»⁴

Bütün bu düşüncelere karşın, Pareto, küçük bir azınlık dışında insanların düşünsel yeteneklerini küçümsemesiyle, şiddete başvurmayı haklı göstermesiyle, ölüm cezasını (bunun toplumu katillerden kurtardığı görüşüyle) savunmasıyla, sosyalizme, pasifizme ve insaniyetçiliğe karşı duyduğu nefretle ve demokrasiyi, ahlâksal çöküşü, siyaset çarklarını, gangsterliği birliğinde getiren bir düzen olarak gördüğü demokrasiyi aşağılamasıyla, bir demokrasi çağında yanlış anlaşılmasına varacak kapıları aralamış olur. Bunlara ek olarak, gelişmeye tümüyle olumsuz bir gözle bakmıştır. Pareto'nun karakteristik aksiyomlarından (belitlerinden) biri, «Ne zaman Cythera*, Sodom, Lesbos ve Onan üzerine savaş açmışsa, kazanç ön plana çıkmıştır»⁵ sözüdür. Bu tür düşüncelerinin çoğu, belki de onun duygusallıktan kaçınma isteğinin ürünüydü. Nesnel gerçekliğe (realizme) en iyi biçimde yumuşaklıklardan ve kadınca duygudaşıklardan kaçınılarak ulaşılabileceğine inanmış görünür. Pasifizmi, sosyalizmi, insaniyetçiliği ve demokrasiyi, bilincinde olmaksızın, idealizm ile aynı şeyler olarak görmüş olsa gerek; idealizm ise, Pareto'ya göre, ikiyüzlülüğün öteki adından başka bir şey değildir. Ayrıca İtalya'da güçlü bir nasyonalist akımın gelişmesi, pasifizm, sosyalizm, demokrasi gibi kavramları akıl almaz düşünce-

4 Pareto, *The Mind and Society*, II. 626-627.

* Cythera, Çuha Adası, ileri bir uygarlığa sahip olduğu ancak insanların ahlâkça bozulduğu için çöktüğü söylenen Akdeniz'in ortasındaki efsanevi Atlantis'in kalıntısı olduğu sanılan ada. (ç.n.).

5 Pareto, *The Mind and Society*, III. 1282.

ler durumuna düşürmüştü. Belki de en doğrusu, Pareto'yu, totaliterlikten yana biri olmak yerine, pozitivizmin ve realizmin zıddı tutumlardan kaçınmak için, bir sinik durumuna düşecek derecede geride durmaya çaba göstermiş bir pozitivist ve bir realist olarak sınıflandırmaktır.⁶

Bazı yetkililerin (otoritelerin) görüşünce, Pareto düşüncelerinin bir bölümünü yurttaşı Gaetano Mosca'dan edinmişti. Mosca, Pareto'dan on yaş daha küçük olmakla birlikte, başyapıtı olan «Yönetici sınıf», Pareto'nun «Düşünce ve Toplum»undan yirmi yıl kadar önce yazılmıştı. Bu nedenle yaşlı düşünürün, genç düşünürün dizi dibinden konuşmuş olması olasılığı, gözönüne almaya değmeyecek bir olasılık değildir.**

Gaetano Mosca (1858 - 1941)

Mosca 1858 yılında Sicilya'da doğdu, Palermo Üniversitesi'nde okudu. Daha sonra Palermo, Turin ve Roma üniversitelerinde anayasa hukuku ve siyasal kuram dersleri okuttu. 1908'den 1919'a kadar Muhafazakâr partinin bir temsilcisi olarak Millet Meclisi'nde hizmet etti. 1919'da senatör atandı ve 1941'de ölümüne dek, faşizm döneminin başından sonuna bu görevde kaldı.

Gaetano Mosca'nın felsefesi Pareto'nun felsefesiyle birçok benzerlikler gösterir. İkisi de bilimsel yöntemin yararları üzerinde önemle dururlar; bir farkla ki, Pareto bilimsel yöntemi tüm toplumsal konuları kapsayacak biçimde genişletirken, Mosca çabalarını bilimsel yöntemi politika alanına uygulamakla sınırlamıştır. Pareto'da olduğu gibi Mosca'da da, demokrasiye aynı karşı çıkış ve toplumun bir yönetici azınlık ile geniş bir yönetilen çoğunluk olarak ikiye bölünmüş olduğu yolunda aynı anlayış görüldü. Her iki düşünür de, siyasal davranışın irrasyonel niteliğini vurguladı ve düşünsel etkinliğin daha çok küçük bir elitin tekelinde olduğunu söyledi. Her ikisi de savaşı haklı görüp devrimleri kaçınılmaz saydı. İkisi de sınıfların oldukları yerde kalıcı olmadıklarının ve yönetici grupların yer değiştirmelerinin önemi üzerinde durdu. Mosca'nın devletin çözülmesini önleme yolunda Pareto'nun önerdikleri kadar önereceği çareleri varsa da, her iki düşünür de bu çarelerin benimsenip uygulanması konusunda aynı derecede umutsuzdur.

---

6 Aslına bakılırsa Pareto, Auguste Comte'un felsefesinde güçlü bir insaniyetçilik ögesi bulunduğu için, pozitivizm olarak gördüğü düşünceleri kınamıştı.

Pareto'nun öteki bazı düşünceleri ve bazı düşüncelerinin Mosca'nın düşünceleriyle karşılaştırılması için bunu izleyen satırlarada bakınız (ç.n.).

Ne var ki bu iki kuramcı arasındaki benzerlikler burada biter. Mosca hemen hemen yalnızca siyaset bilimiyle uğraşan bir düşünürdü. Pareto, insan davranışının içgüdüsel ve sözde mantıksal süreçleri hakkında inceden inceye işlenmiş açıklamaları olan bir sosyolog ve psikolog idi. Mosca, Pareto'nun idealizme ve insaniyetçiliğe karşı duyduğu nefrete katılmadı ne de Pareto gibi emperyalizme özellikle karşı bir tutum takındı. Aralarındaki daha büyük bir zıtlık, kuvvete karşı tutumlarında görülür. Pareto kuvveti etkili yönetimin onsuz edilemez bir aracı olarak gördü. Pareto'ya göre, kuvvet kullanmaktan çekinen herhangi bir siyasal sınıf, eli ayağı tutmaz ve artık yönetmeyi haketmekten çıkmış bir duruma düşmüş demektir. Mosca ise, boyuneğme alışkanlıklarının, dinin ve ve yurtseverliğin daha ince ve daha keskin etkileri üzerinde durdu. Bu etmenlerden herhangi birinin, bireyin içinde ortak yarara bağlılık ruhu ve hatta ortak yarar için kendini feda edebilecek bir ruh uyandırabileceğini ileri sürdü. Bununla birlikte, Mosca'ya göre, dinin etki derecesi, bir toplumun ne derece dinsel yönlendirilmiş bir toplum oluşuna bağlıydı.

Çağdaşlarının, özellikle Kıta Avrupasındaki çağdaşlarının birçoğu gibi Mosca da, Platon'dan ve Aristoteles'den kaynaklanan geleneksel siyasal sınıflandırma yöntemlerini kabul etmedi. Tüm yönetim biçimlerini Prokrostçu * bir biçimde, monarşi, aristokrasi ve demokrasi içine sokmanın gülünç olduğunu düşündü. Mosca'ya göre tarih boyunca yalnızca tek bir yönetim biçimi varolagelmıştır ve o da oligarşidir. «Cıltz bir biçimde gelişmiş ve uygarlığın ancak daha şafağında bulunanlardan en gelişmiş ve en güçlülerine dek, tüm toplumlarda, yöneten bir sınıf ile yönetilen bir sınıf olmak üzere iki sınıf bulunur.⁷ Her zaman bir azınlık olan birinci sınıf, siyasal erki tekeline alır ve bunun sağladığı kazançlardan ve ayrıcalıklardan yararlanır. Çoğunluğu oluşturan ikinci sınıf, ya hukuksal yollarla ya da keyfi yöntemlerle birinci sınıfın hükmü altında tutulan, bu sınıf tarafından yönetilen sınıftır. Yönetilenler yöneticilere, onların geçimleri için gerekli şeyleri ve devletin varlığının sürdürülmesi için gerekli araç gereçleri sağlar. Yönetici sınıfı oluşturan vatandaşların oranı, toplumdan topluma oldukça büyük farklılıklar gösterir. Yönetici sınıfın sayısı genellikle, bir ülkede

---

* Prokrost, Yunan mitolojisinde, demir karyolasına yatırdığı konuklarını boyları kısa gelince uzatarak, uzun gelince keserek karyolasına uygun duruma getiren bir kahraman olup, «prokrostçu» sözü, bir şeyi zorlayarak, bozarak tır başka şeye uydurmayı anlatmak için kullanılıyor. Tüm yönetimleri oligarşi içine sokarak, asıl Mosca'nın kendisinin böyle davrandığı gözden kaçmamış olsa gerek (ç.n.).

7 Gaetano Mosca, *The Ruling Class*, New York, 1939, McGraw-Hill, 50.

yaşayan insanların sayısıyla ters orantılıdır. Çok büyük nüfuslu devletler küçük bir yönetici sınıfa sahiptir; küçük nüfuslu devletlerde ise bunun tersi bir durum görülür. Ama en küçük yönetici klik bile, mutlak egemen değildir. Her zaman çoğunluğun isteklerini az çok göz önüne almak zorunluluğunu duyar. Siyasal örgütlenişin biçimi ne olursa olsun, kitleler her zaman yukarıya doğru baskıda bulunurlar ve bu baskının yöneticilerin iradesini etkilemediği durumlar enderdir. Mosca'nın oligarşinin her çağda ve her toplumda bulunacağı düşüncesi, kendisinin azınlık yönetimi kurmasına karşın, belki daha çok bir biçim [sorunu sunuş biçimi] sorunuydu. Doğru, toplumu oligarklar yönetirler, ama Mosca'ya göre, kendilerine aşağıdan gelen baskıya göre yönetirler. Bu olgu sonuçta çoğunluğun egemen olduğu anlamına gelir mi?

Yönetici sınıf, ya da Mosca'nın deyişiyle siyasal sınıf hiç bir zaman kalıcı değildir. Ve bu gerçek, yönetici sınıfın erkini çocuklarına geçirme, ona kalıtsal bir nitelik verme yolunda sürekli çaba göstermesine karşın değişmez. Mosca, demokrasilerde bile seçimle işbaşına gelen görevlilerin genellikle öteki seçilmiş görevlilerin akrabaları olduklarını söyler. Ayrıca [yönetici eliti desteklemek için] kalıtsal akrabalık yanı sıra doğüstü kanıtlara ya da kulağa yüce gelen felsefi ilkelere başvurulmuş olabilir. Bununla birlikte, uzun dönemde bu yöntemlerin tümünün de başarısızlığa uğraması kaçınılmaz bir sonuç olacaktır. Eski yönetici elit sonunda devrilir ve yerini sırası gelince aynı yazgıya uğrayacak olan yeni bir elit alır. Böyle bir sonun nedenleri, Mosca'ya göre, uzun uzun araştırmayı gerektirmeyecek kadar ortadadır. Yöneticiler gerekli hizmetleri sağlamakta başarılı olamazlar, ya da sağladıkları hizmetler, bilgi edinme yolunda görülen bir gelişmeden, yeni bir dinin yayılmasından, ya da toplumun her yanına işleyen büyük toplumsal güçlerden birindeki benzeri bir değişiklikten dolayı, değerlerini yitirirler. Bu tür değişikliklerin ortasında, siyasal sınıfın yapısı da bir değişiklik geçirir. Kararlı, tutkulu ve acımasız kimseler aşağıdan yukarıya yükselmek üzere çaba gösterip, eski önderlerin yerlerini ele geçirirler. Böyle bir devrimci akım bir kez başladı mı, artık onu durdurmak olanaksızdır. Yeni bir yöneticiler takımının yönetime iyice yerleşmelerine ve yönetim sanatını ve siyasal erki elde tutma sanatlarını geliştirmelerine dek sürmesi zorunludur. O zaman yönetilenlerden oluşan büyük sınıf, yavaş yavaş siyasal hiyerarşinin en altındaki yerlerini alacaktır. Alışkanlığın tutucu gücü yavaş yavaş tüm toplumu sarıp kuşatacak ve yeni düzeni pekiştirecektir.

Ancak herhangi bir siyasal sınıfın etkili bir yönetim kurabilmesi için gerekli bir öğe daha vardır. Mosca bunun «siyasal formül» olduğunu ileri sürdü. Uygarlığın ilk basamaklarının üstüne

yükselmiş her toplumda, yöneticiler siyasal erki ellerinde tutuşlarını yalnızca onu ele geçirmiş oldukları gerçeğini ileri sürerek haklı göstermezler; «siyasal erkin ellerinde bulunuşunun nedenini, genellikle bilinen ve benimsenen öğretilerin ve inançların zorunlu bir sonucu olarak gösterip, erklerini dayandıracakları ahlâksal ve hukuksal bir temel bulmaya çalışırlar.»⁸ Siyasal formülün zorunlu olarak mutlak gerçeği dile getirmesi gerekmez. Bu, pekâlâ halk tarafından kabul edilen akla yatkın bir mitos da olabilir. Böyle olduğu durumda bile, siyasal formül yönetici sınıfın kitleleri boyunduruğu altına alması için zekice düzenlenmiş bir hile olarak görülmemeli. Tam tersine, böyle bir yola başvurma belli bir toplumsal gereksinime yanıt veren bir davranıştır. Siyasal formül, insanların yalnızca fizik güce değil, ahlâksal bir ilkeye dayanılarak yönetilmeleri gerektiği yolunda yüreklerinde derinden duydukları bir duyguyu yatıştırır. Siyasal formülün, siyasal kurumları, halkları ve uygarlıkları birleştirmede de büyük bir rolü ve değeri vardır. Mosca, böyle bir ahlâksal birleştirici etmen bulunmaksızın toplumun birlik içinde tutulabileceğinden çok kuşkuludur.

Hiç bir şeyin Mosca'ya, bütün siyasal düzenlerin, ya yavaş yavaş ya da şiddete başvurulmuş bir devrimle, sonunda yıkılacağı kadar kesin bir gerçek olarak görünmemiş olmasına karşın, Mosca siyasal kararlılığın olabildiğince uzun bir süre korunması gerektiğine de inanmıştır. Şiddet yoluyla devrimden kurtulmak için, siyasal sistemde kamuoyunda görülen değişikliklere uygun yavaş yavaş değişiklikler yapılmasını öğütledi. Aynı zamanda yönetici sınıfın sıraları arasına, zaman zaman kitleler içinden en iyilerin kabul edilmesinin de, devrimden kaçınmanın başlıca yöntemlerinden biri olduğunu düşündü. İngiltere'de yönetim hiyerarşisi bu dersi ezberlemiş ve varlığını yirminci yüzyıla dek sürdürmüştü. Fransa'da *ancien régime* (eski düzen) bu dersi dinlememiş ve 1789 Devrimi'nin yıkımına uğramıştı. Bir siyasal sınıfın erkinin yavaş yavaş aşınmaya uğramasını önlemek için Mosca, «toplumsal güçler dengesi» dediği bir şeyi önerdi. Toplumsal güçlerden amacı, para, toprak, askeri yiğitlik, din, eğitim, bilim gibi toplumsal çapta önemi olan herhangi bir etkinlik ya da etki idi. Mosca'ya göre bir siyasal düzen, bu güçlerden ne kadar fazlasını temsil edebilirse o kadar güçlüdür. Toplumsal güçlerin tümünü temsil edebiliyorsa, gerçekten sarsılmaz bir durumda demektir. Ama hepsini birden temsil etmesi neredeyse olanaksız olduğuna göre, ister istemez bir güçler dengesine ulaşmaya razı olacaktır. B. dengeye ulaşmak için, herşeyden önce hiç bir toplumsal gücün tek başına egemen olmasına izin vermemek gerekir. Ayrıca, din ile devlet birbirinden ayrı tu-

---

8 Mosca, *The Ruling Class*, 70.

tu'malıdır ki, hükümetlerin eylemleri sorgulama dışında bırakılabilsin. Son olarak, mülkiyetin geniş bir biçimde yaygınlaştırılabilmesini sağlayacak önlemler alınmalıdır. İleri bir toplumda zenginliğin belli e'lerde toplanması, o toplumu dosdoğru tiranlığın en kötü biçimine götürür.

Felsefesi, demokrasi düşmanı bir önyargıya batmış olmakla birlikte, Mosca, kuşkusuz Pareto'dan daha faşist eğilimli sayılacak biri değildir. Savaşı haklı bulduğu doğrudur; ama savaşı fetihçi amaçlar için doğru bulmuş değildir. Silâhlı çatışma, hiç olmazsa silâhlı bir çatışmaya hazırlanma çabası olmaksızın, ulusların durgunlaşıp yumuşamasından korkmuştur. Böyle bir durumda uluslar artık yurtseverlik duygularına, kendilerini savunmak istekliliğine ve yeteneğine sahip olamayacaklardır. Ayrıca, sürekli orduların ortadan kaldırılması, merkezi hükümetin zayıflaması, özel orduların yeniden ortaya çıkması sonucunu doğuracak ve bu Batı uygarlığının feodal savaşlar dönemine geri dönmesine yol açacaktır. Mosca'nın gerçekten kurulmasını istediği yönetim biçimi, anayasal (meşrutî) yönetimdir; bu, yönetim işinin sözde değil gerçekte devlet başkanına karşı sorumlu kabine bakanları tarafından yerine getirildiği bir yönetim biçimidir. Devlet başkanı bakanları göreve atar, görevden atar ve izlenecek politikanın saptanması yolunda sonul yetkiyi kendinde tutar. Bu tür yönetim biçiminin örneği, Mosca'ya göre, İmparatorluk Almanya'sı idi. Mosca böyle bir siyasal düzenin, toplumsal güçler arasında en yetkin dengeyi kurma olanağını sağlayacağı için, en fazla özgürlüğe de olanak vereceğini ileri sürdü. Demokrasi, Mosca'ya göre, tek bir toplumsal çıkar çevresine, mülksüz çoğunluğun çıkarlarına aracılık etmekteydi. Dolayısıyla özgürlükle bağdaşmayan bir rejimdi. Bunlardan çıkarılacak açık sonuç, Mosca'nın totaliterlerin okulundan çok, Cavour, Bismarck ve Hegel'in tutucu okulundan olduğu ve savaş açtığı demokrasinin, o sırada İsviçre'de, İngiltere'de ve Birleşik Devletler'de yürürlükte olan liberal demokrasiden çok, Rousseau'nun mutlakçı demokrasisi olduğunu kabul etmek olsa gerek.

Roberto Michels (1876 - 1936)

Roberto Michels'in düşüncesinin temelindeki felsefe, hem Pareto'nun hem Mosca'nın düşüncesinin temelinde yatan felsefe benzer. 1876'da Cologna'da doğan Michels, Paris, Münih, Leipzig, Halle, Turin üniversitelerinde okudu. Delikanlılık vâsındayken Almanya'dan ayrılıp, birçok veri gezdi ve İtalyan kültürüne karşı ateşli bir tutkuya kapıldı. İlk öğretim üyeliği görevini Turin Üniversitesi'nde üstlendi. 1914'ten 1927'ye kadar Basel Üniversitesi'nde ekonomi politik profesörlüğü yaptı. 1927'de Chicago Üniver-

sitesi'nde konuk profesördü; bunu izleyen yıl, Mussolini tarafından Perugia Üniversitesi'ndeki Siyaset Sosyoloji kürsüsüne çağrıldı. 1936 yılında öldü.

Michels Pareto'nun elit dolaşımı kuramının «tarih felsefesinde son yılların üzerinde en çok durulmaya değer kuramlarından biri» olduğunu söylemişse de, bu kuramda kendisinin ulaştığı sonuçlara uygun düşmesini sağlayacak değişiklikler yapmaktan geri ka'madı. Elit dolaşımı, yeni öğelerin eski öğelerle uzun süren bir karışmasının ürünü olduğuna göre, bu dolaşım hiç de bir sınıfın bir başka sınıfla yer değiştirmesi yani onun toptan yerini alması anlamına gelmeyeceğini düşündü. Eski aristokrasiler Michels'e göre, yok olmak ya da proleterleşmek yerine, ellerindeki siyasal erki, toplumun aşağı katmanlarından yükselen tutkulu kişilerle paylaşmaya zorlanırlar. Michels [tarihte] eski feodal aristokrasinin içine, tacirlerin, bankerlerin, aydınların ve bürokratların sürekli olarak sızdıklarını gözlemledi. Bununla birlikte feodal aristokrası, birçok örnekte, siyasal erkinin dışarıdan gelen sızmalarla sulanmasına katlanarak, otoriteyi ismen elinde tutmayı sürdürmüştü. Hatta eski yönetici sınıfın üyelerini kara günlerin beklediği durumlarda bile, toplumun en aşağı katmanlarına düştükleri pek ender olarak görüldü. Çoluk çocukları, bu noktaya dek düşmeyip, bir orta katmanda durabildiler. Zenginliklerini yeniden ele geçirebilecekleri ve sonra eski konumlarına geri dönme yolunda çalışacakları zamana dek, bir süre için «yeraltına» geçtiler: Michels yukarı sınıfların yeteneklerini öylesine üstün görüyordu ve kitlelere karşı öylesine olumsuz bir kanıya sahipti ki, bir aristokratın bir proletere yerini bırakmasından hoşlanabilecek biri değildi.

Michels'in düşüncelerinin çatkısının dayandığı temel taşı oluşturan öğretisi; «Oligarşinin Çelik Yasası» idi. Bunun «çağımızın en demokratik toplumlarının ve bu toplumlarda en gelişmiş partilerin [bile] kurtulamadıkları, tarihin çelik yasalarından biri»⁹ olduğunu ileri sürdü. Bu yasayı dayatan baş etmenin örgütlenme ögesi olduğunu gördü. Michels'e göre, çağdaş toplumun koşulları altında, hiç bir akım ya da parti örgütsüz başarıya ulaşmayı umamaz. Ne var ki «örgüt» de «oligarşi»nin bir başka adından başka bir şey değildir. Bir akım ya da parti büyürken, gittikçe daha fazla görevin, ister istemez görevlilerden ve önderlerden oluşan bir iç çevreye bırakılması zorunluluğu doğar. Bu sürece koşut (paralel) olarak, üyeler, seçtikleri görevlileri gittikçe daha az yönetip daha az denetleyebilecek duruma düşerler. Bunun sonucunda, seçilmiş gö-

---

9 A. de Grazia (çev.), *Roberto Michels' First Lectures in Political Sociology*, Minneapolis, 1949, University of Minnesota Press, 142.

revliler, eylemlerinde özgürleşirler ve bazı haklar, bazı çıkarlar edinirler. Bu yeni hak ve ayrıcalıklarına sımsıkı sarılıp, neredeyse yerlerinden oynatılamaz duruma gelirler. Bu, özellikle işçi partileri ve proleter akımlar için geçerli bir saptamadır. Bunların önderleri, Michels'e göre, beden işlerine ya da sıradan üyelerin çekici olmayan yaşamlarına geri dönme yolunda hızla artan bir isteksizlik gösterirler. Tantanalı ziyafetlerde coşup eğlenmeyi ve lüks otellerde toplantılar düzenlemeyi öğrenirler. Aldıkları aylıklar genellikle en kalifiye işçilerin aylıklarını geçer ve bazı örneklerde şirket yöneticilerinin aylıklarına yaklaşır.

Oligarşinin gelişmesinde, kitle insanının kafasına özgü niteliklerin de neredeyse bunun kadar önemli bir etkisi vardır. İnsanların çoğunluğu Michels'e göre, ilgisiz, üşengeç ve kölece davranışlıdır. Hiç bir zaman kendi kendilerini yönetebilecek yeteneğe sahip olmadıkları gibi, her zaman kendilerine yol gösterilmesi ve yönetilmeleri gereken kimselerdir. Herşeye çabucak inanıvermeye eğilimli, dalkavukluk karşısında yelkenleri indiriveren, güçlü'nün karşısında korkak ve boynu bükük ve hatta kendilerini baskı altında tutan güçlü kişilerin bile elini ayağını öpmeye hazır kimselerdir. Önderler siyasal erklerini sürdürmek için, kitlelerin bu niteliklerinden yararlanmanın yollarını bulmakta güçlük çekmezler. Arkalarındaki kitlelerin duygularını körüklemek için konuşma sanatının tüm inceliklerini kullanırlar. Kendilerine karşı çıkanları ezmek ve onları akıl yoluyla [çeşitli düzenlerle] mat etmek için parlamento oyunları geliştirirler. Kendilerini karşılaştıkları koğuş-turmaların, iftiraların ve bazen tutuklanmaların acılarına göğüs germeleri gereken kahramanlar gibi göstererek, kalabalığın sevgisini kazanmaya çalışırlar. Oligarşinin gücünü artıran bu etmenlerden dolayı, toplumsal reform akımlarının gelişmesi, bir noktada, neredeyse komediye dönüşür. «Önderlerin egemenlik kurmalarını önlemek için yasalar çıkarılmışsa, zamanla gücünü yitirenin önderler değil yasalar olduğu görülür.»¹⁰ Devlet, bir azınlığın örgütünden başka bir şey olamaz. Bir amaç uğruna seferberlik açanlar, toplumsal düzenleme yolunda baştacı edilen bir programı gerçekleştirmek için çaba gösterebilirler; ama bu yoldaki amaçlarına ulaşmalarından çok önce, tüm önderlik gruplarında görülen kötülükler onları da kuşatıp ele geçirecektir. Kendileri, ellerine geçirdikleri erki ve ayrıcalıkları başkalarıyla paylaşmak istemeyen, bu erki ve ayrıcalıkları ellerinde tutmak ve artırmak tutkusuyla dolu *profesyonel* önderler durumuna geleceklerdir. Bu nedenle, sosyalistler zafere ulaşabilirler, ama sosyalizm hiç bir zaman zafere ulaş-

10 Roberto Michels, *Political Parties - A sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*, Glencoe, Illinois, 1949, Free Press 406.

maz. Sosyalizm «bu akıma katılanların zafere ulaştığı anda yok olacaktır.»¹¹ Devrimler gerçekleştirilebilir ve bazen tiranlar yerlerinden atılabilir; ama yeni tiranlar, ve genellikle eski tiranlardan geride kalanlarla yaptıkları anlaşmalarla doğan yeni tiranlar türer ve işler gene eskisi gibi sürüp gider. «Tarihte görülen demokratik akımlar, birbiri ardına karaya vuran dalgalara benzerler; her zaman başlarını aynı kayalara çarpar, her zaman aynı kumsallarda güçlerini yitirirler.»¹² Bu akımlar, sonsuza dek süreceğine kuşku olmayan acımasız bir oyunda yinelenir dururlar.

Demokrasinin gerçekten başarıya ulaşmak yolunda hiç bir şansının bulunmadığına inanmasına karşın Michels, bu rejimin bazı erdemlere sahip olduğunu kabul etti. Demokrasiyi yönetim biçimlerinin en az kötüsü olduğu için seçmek zorunda olduğumuzu söyledi. Michels'e göre demokrasi «demagojik diktatörlüklerin en tiksindirici biçiminden daha aşağı olan kalıtsal monarşiden kat kat iyidir. Michels ideal yönetim biçiminin bir erdem ve bilgelik aristokrasisi olacağına kuşku olmadığını kabul etti. Ama böyle bir aristokrasinin nerede bulunabileceğini sordu. Herhalde herhangi bir kalıtsal soylular sınıfında bulunmayacaktı. Tek çıkış yolunun demokrasinin kusurlarını elimizden geldiği kadar düzeltmek olduğunu düşündü. Bu yolda karşılaşılacak en büyük güçlük, kitlelerin son derece bilgisiz ve aciz olmalarından kaynaklanıyordu. Kitlelerin düşüncelerinin düzeyi, onların önderlerinin eylemlerinin anlamını kavrayabilmelerine olanak verecek kadar yüksek değildi. Bunun sonucu olarak, daha neyin olup bittiğini kavrayamadan tuzağa düşmüş oluyorlardı. Kendi safları arasındaki oligarşik eğilimleri kavrayabilmek ve onları bir dereceye kadar denetleyebilmek için, kitlelerin eğitim düzeyleri yükseltilmeliydi. Bu amaçların hiç birine tümüyle ulaşamayacaktı; olsa olsa ancak küçük bir başarı şansı vardı. Bazı yetkililerin yargısına göre Michels, meslek yaşamının birçok yılını geçirdiği İsviçre'de demokrasinin elde ettiği küçümsenmeyecek başarıları kavrayamamış olduğu için eleştirilmeyi haketmişti. Ama belki de halk yönetiminin (demokrasinin) gerçekleştirilmesinin zorunlu bir koşulu olarak yüksek bir eğitim düzeyinin önemini vurgularken, kafasında İsviçre örneği bulunuyordu.

2. PRAGMATİSTLER (RÖLATİVİSTLER) *

Üçüncü bölümün başlığının da gösterdiği gibi, çağdaş felsefede pozitivizm sık sık rölativist (görececi) bir yaklaşımla birlikte

11 Michels, *Political Parties*, 391.

12 Michels, *Political Parties*, 408.

* 77 sayfadaki dipnotuna bakınız (ç.n.).

görülmektedir. Pozitivist, metafiziği reddedip bilime bağlanırken, genellikle kendini sonul bir gerçeğin bulunmadığı sonucuna yöneltmiş olur. Pozitiviste göre, bilimin yasaları denen şeyler bile, bizim evrensel çapta ve tümüyle doğru olduğunu kabul ettiğimiz tahminlerden başka bir şey değildir. Ne var ki yeni buluşlar o zamana kadar bilinmeyen ya da hakettiği önem verilmeyen olguları bulup ortaya koydukça, bilim de değişir. Bu nedenle pozitivist, elindeki gerçeklerin, çoğunlukla görüntüleri ya da olasılıkları dile getiren bilgiler olduklarını kabul etmek zorunda kalmıştır. Bunlar, koşullar değişmediği sürece pratik amaçlar için ve daha ileri araştırmalarda kullanılacak işlem programları oluşturmaları bakımından geçerli bilgilerdir. Ama mutlak ya da sonul gerçekler değildir. Koşullar değişirse, ya da yeni bilgiler ortaya çıkarılırsa, daha önce geçerli oldukları varsayılan sonuçların değiştirilmeleri ya da bir kıyıya bırakılmaları gerekecektir. Çünkü değişmez ve sonsuza dek geçerli gerçekler olmak yerine, geçerlilikleri içinde bulunulan anın koşullarına ve insan bilgisinin ilerleme yolunda bulunduğu aşamaya bağlı olan bilgilerdir.

Yirminci yüzyılda isim yapmış rölativistler (görececiler), genellikle pragmatizm akımının sancağı altında toplanmışlardır. Pragmatizm (yararcılık) adını, temel öğretisinden, pratik sonuçlar veren herhangi bir düşüncenin, elbette deneyimlerimize ters düşmemek koşuluyla, doğru bilgi olarak kabul edilmesi gerektiği yolundaki öğretiden alır. Bir başka deyişle, doğal hukuka ya da yöneticilerin tanrısal bir buyrukla işbaşına getirildiğine inanmak, herhangi bir kimseye ahlâksal ya da tinsel bir doyum sağlıyorsa, o inanç onun için doğru demektir. Pragmatistler mutlak gerçeği bulup ortaya koyma ya da gerçekliğin sonul doğasının ne olduğunu saptama yolundaki tüm çabaları alayla karşılarlar. Metafiziği boş bir çaba olarak reddeder, bilginin bir amaç olarak alınıp ardından koşulması yerine, yeryüzündeki koşulların düzeltilmesi yolunda bir araç olarak görülmesini isterler. İster tinsel ister metafizik terimlerle benimsenmiş olsun, determinizmin (gerekirciliğin) her türünü reddettiklerini de belirtmek gerek. Pragmatistler insanı o ya da bu katı ilkenin tutsağı konumuna indiren, ya da onu gücü herşeye yeten bir Yazgının acımasına bırakan evren anlayışlarını şiddetle reddederler. Pragmatistler ne [tüm bölümleri birbiriyle sıkı sıkıya bağlı] «tekparça evren» ne de kör bir evrensel makina anlayışını kabul ederler.

Birleşik Devletler'de 1875 yılında Charles Pierce tarafından kurulan pragmatizm, F.C.S. Shiller tarafından İngiltere'ye, Hans Vaihinger tarafından Almanya'ya yayıldı. Ama en tanınmış ve en kapsamlı biçimiyle iki ünlü Amerikalı, William James ve John Dewey tarafından dile getirildi.

William James (1842 - 1910)

William James gelişigüzel ve düzensiz bir eğitim gördü. Duyarlı ve düşücü bir genç olan James, Swedenborgcu (mistik bir tarikat üyesi) olan babasının ütopyacılığından ve gizemciliğinden (mistisizminden) derin bir biçimde etkilendi. Avrupa'daki ve Amerika'daki okullarda çeşitli konularda eğitim gören James, yirmi yedi yaşında Harvard Üniversitesi Tıp Okulu'ndan master derecesi aldı; ne var ki sağlığı bu mesleği yapamayacak kadar bozuktu. 1872'de Harvard Üniversitesi'nde anatomi ve fizyoloji dersleri okutmanı olarak öğretim üyeliği mesleğine başladı. Birkaç yıl sonra ilgisini psikolojiye yöneltti ve 1889'da felsefe profesörü oldu. *Pragmatism* (Paragmatizm), *The Will to Believe* (İnanma İsteği), *Varieties of Religious Experience* (Dinsel Deneyimin Türleri) ve *The Meaning of Truth* (Doğrunun Anlamı) en ünlü yapıtlarıdır.

William James felsefeyi öylesine bir duygu ve duyarlılık sorunu olarak gördü ki, bu yüzden neredeyse akla karşı çıkan (anti-entellektüelist) bir düşünür sayılacaktı. Kendisini izleyenlere mantığı [felsefeyi] «hakettiği gibi, tümüyle ve bir daha ele almamak üzere» bırakıp, yerine «gerçeği, yaşamı, deneyimi, somutluğu ve yakınımızdaki olguları» koymalarını öğütledi. Düşüncelerin, günlük yaşamın olgularıyla ve deneyimleriyle doğrudan ilişkili oldukları derecede doğruluk niteliği kazanacaklarını söyledi. Doğru, James'a göre, düşüncenin içinde yatan durağan bir nitelik değildir. Tersine, düşünceler *somradan* doğru düşünce durumuna gelirler; onları doğru düşünce durumuna sokan olaylardır. Doğru [düşünce] sürekli olarak değişir. Bir dönemde pratik sonuçlar verecek biçimde bir «işlerliğe» sahip olan, yani pratik sonuçlar veren bir şey, bir başka dönem için tümüyle değersiz olabilir. Bu yüzden, «bugün elde ettiğimiz doğru neyse onunla yetinip onunla yaşamaya ve yarın ona yanlış demeye hazır olmalıyız.»¹³ James, bu düşüncenin, felsefenin herhangi bir dalı için olduğu kadar siyaset felsefesi dalı için de geçerli temel bir ilke olduğunu düşündü. Hiç bir yönetim biçiminin her ne koşul altında olurlarsa olsunlar, tüm insanlar için ideal yönetim sayılamayacağını ve herhangi bir toplumsal sorunun, artık sorun olmaktan çıkacak biçimde tümüyle çözülemeyeceğini düşündü. Devletin, Tanrı'nın tarih içinde kendini açması (ortaya koyuşu) olarak görülmesine ya da doğrunun somutlaşması veya doğrunun kaynağı olarak devlet anlayışına karşı hiç bir sempatisi yoktu. Mutlak egemenlik ve sınırsız yetke anlayışları, James'a mutlak oldukları ileri sürülen öteki şeylerden daha az tiksindirici gelmedi.

13 William James, *Pragmatism*, New York, 1928, Longmans, 223.

William James'in siyaset felsefesine egemen olan ilke Pluralizm (Çoğulculuk) idi. James birliği de birörnekliği de reddetti. James'a göre evren (*universe*) kavramının kendisi bile kabul edilebilecek bir şey değildi. James onun yerine «evrenler» (*pluriverse*) düşüncesinden yana oldu.* William James'a göre çeşitlilik, farklılık, yaşamın tadı tuzu, baharatı ve özgürlüğün içinde biçimlendiği rahmidir. James bu düşüncüyü özellikle toplum anlayışını biçimlendirmekte kullandı. Her ne yandan bakılırsa bakılsın, William James kültürel çoğulculuğun, yani bir ulusun uygarlık alanında ilerleyebilmesinin en iyi biçimde, farklılaşmanın hoşgörüsüyle karşılanmasıyla, hatta farklılaşmanın desteklenmesiyle hızlandırılabilceği öğretisinin kurucusuydu. James kültürel çoğulculuk politikasının ateşli bir savunucusu oldu. Bu yolda, birkaçının adını saymak gerekirse, anarşistleri, nihilistleri, özgür aşktan yana olanları, tek vergicileri, sosyalistleri, içki yasağından yana olanları ve canlı hayvanların bilimsel amaçlarla açılmasına (teşrihe) karşı olanları hoşgörüsüyle karşılayacaktı. Bunların hepsi de birbirleriyle yarışmalı ve düşüncelerine uygun davranışlarıyla, hangi politikaların tüm toplumun en çok yararına olacağını kararlaştırılmasına yardımcı olmalıydılar. Bu yarışma içinde acayip düşünceler genellikle yabancı otlar gibi ayıklanıp atılacaklardı. Ama arada sırada bir deha, bilgi dünyasında devrim yaratacak bir kavramı ortaya atabilecekti. Ne kadar katı, aşırı, ne kadar acayip olursa olsun, tüm düşünceleri eksiksiz bir hoşgörüsüyle karşılamak dışında hiç bir şey, böyle bir sonucun alınmasını güvence (garanti) altına alamayacaktır. James düşüncelerin özgürce alışverişinin önemine öylesine inanmıştı ki, bu yolda, tıp mesleğinin mandarinlerinin (örgütlenmiş üyelerinin) tıpta katı bir ortodoksluğa yol açmalarını önlemek amacıyla, doktorluk yapabilmek için diplomalı olmak zorunluluğuna bile karşı çıktı. Tıp diploması zorunluluğu ile hastalara bakmaktan mahrum edilen «inançla sağaltıcılar»a, «doğayla sağaltıcılar»a hiç bir güveni yoktu; ama «bu başkalarına benzemeyen yaratıkların» geveledikleri «son derece önemli deneyimlerinin» susturulmasından da üzüntü duyuyordu.¹⁴

Kültürel çoğulculuğun benimsenmesini ve mutlak gerçeklerin, mutlak değerlerin varlığının reddedilmesini, bunların zorunlu uzan-

---

Görüldüğü gibi James burada, evren (*universe*) sözcüğündeki «tek» anlamına gelen «*uni*» öneki yerine «çok» anlamına gelen *plural* sözcüğünün ilk hecesini koyarak türettiği bir sözcükle anlatmak istediği düşüncesi kavramlaştırmaya çalışmıştır (ç.n.).

14 William James, *The Will to Believe*,

New York, 1897, Longmans, 207-208.

Henry James (ed.), *The Letters of William James*.

Boston, 1920, The Atlantic Monthly Press, II. 67.

tları olan bireycilik izledi. James'ın düşüncesine göre, toplum tümüyle atomlar gibi tek tek bireylerden oluşuyordu ve toplumun üyelerinin iyiliğinden daha önemli hiç bir şey yoktu. İnsanlığın bireylerin girişimlerinin dışında bir yolla gelişemeyeceğini düşündü. Ama sıradan bireylere yol gösterilmeli ve bu kimseler akılca kendilerinden üstün bireylerce yönetilmeliydiler. Kitleler, dehalar-dan esinlenerek ve dehaların kışkırtmalarıyla başardıkları işler dışında, hiç bir şeyi başaramazlar. Aydınlıkla karanlığın kavgasını onlara göstermek için Rembrandt gibi birinin, müzikte dramatik öğelerden hoşlanmaları için Wagner gibi birinin, içlerinde bir ahlâk ateşini tutuşturmak için Emerson gibi birinin bulunması gerekir. James, eğer Robert Clive, Madras'da girişimde bulunduğu gibi, kendisini vurup ö'dürseydi, Britanya İmparatorluğunun ilerideki gelişmesi ne olurdu? diye sordu. Bismarck beşiğinde ölmüş olsaydı «Almanlar bugün hâlâ kendilerini gözlüklü bir *Gelehrten* * ırkı ve siyasal otobur olarak görmekten hoşnut durumda olacaklardı»¹⁵ dedi. Önderleri ona belirli bir yol gösterirse, bir ulus bu yolda ilerleyebilir; eğer göstermezse, o yolu hiç bir zaman bulamayacaktır. Bazı ulusların ötekilerinden daha hızlı gelişmesi ancak dehaların yapıtı olarak görülebilir. Uygarlığın büyük dönemleri, sınırlı bir zaman aralığı içinde parlak önderlerin ardarda ortaya çıkması gibi, her zaman görülmeyen bir durum ile açıklanabilir. James beğenip örnek olarak seçtiği önder tipleri arasında bir değerlendirme yapmadı. Bir Napoleon ya da bir Garibaldi ona, bir Charles Darwin ya da bir John Stuart Mill kadar hayranlığa değer göründü.

Bireyler ve uluslar için en yüksek özgürlükten yana olan James, ne emperyalizmden ne de savaştan hoşlanacak biri değildi. Büyüklüğün her biçiminden nefret etti ve küçük ulusların bağımsızlıklarını korumak yolundaki savaşımalarını anlayışla ve sevgiyle karşıladı. Yirminci yüzyıla girilen yıllarda Filipinler'deki Amerikan emperyalizmini kınadı ve Boerler'in ** İngilizler'i «pataklamasını» umutla bekledi. «Savaşın ahlâka uygun karşıtı» sözleriyle dile getirdiği ünlü savında, pasifizmi sağlam psikolojik temellere dayandırmaya çalıştı. Savaşı, kavgacılık, görkem ve heyecan düşkünlüğü yolundaki bilinçaltı güdülerin bir ürünü olarak gördü. İnsan doğasının uygar cilasının altında, ilk fırsatta onu parçalayıp ortaya çıkmayı bekleyen yabanıl bir hayvan pusuda beklemekteydi. Ata-

---

Gelehrten, Almanca «bilgin» demektir; burada Bismarck'ın bilgin bir ulus olan Almanlar'ı asker bir ulusa dönüştürdüğü belirtilmek isteniyor (ç.p.).

15 *The Will to Believe*, 227-230.

** Boerler, Hollanda asıllı Güney Afrika topluluğudur (ç.n).

larımız kavgacılığı, iliklerimize işleyecek kadar içimize yerleştirmişlerdi; öyle ki, yüz kuşak boyunca barış içinde yaşanması bile kavgacılıktan kurtulmamıza yetmeyecekti. James'a göre halk savaş ister ve sürekli barışın renksizliğinden sıkılır. Savaşın yerine, heyecanlandıran, titreten ve askeri çatışmanın meyveleri olan kahramanlık ve kendini feda etme duygularına seslenen bir şey bulunup konmadıkça, pasifizim çok zayıf temellere dayanmış olarak kalacaktır. Dolayısıyla yıkılıp gidecek, ama bunu hak etmiş olarak yıkılıp gidecektir. Çünkü, James'a göre, bir ulusun muhallebi çocuklarından oluşan bir topluma dönüşmesini önlemek için, militarizmin erdemlerinin yitirilmemesi gerekir. Gözönüne aldığı bu amaç için James, tüm genç nüfusun, kötülüklere ve yaşamın güçlüklerine karşı savaşmak üzere oluşturulan «savaşın ahlâka uygun karşıtı» dediği şeyi önerdi. «Allanıp pullanmış» gençlerin bazıları maden ocaklarında çalışmak üzere, ötekileri bulaşıkçılıkta, yol yapımında ya da tünel açmakta çalışmak üzere alınmalı, bazıları da dökümevlerinde külhanlara, vagon fabrikalarına, ya da kışın en sert aylarında balıkçı filolarına gönderilmelidir. Tüm bu işler, «onların içindeki çocukluğu yok edecektir» ve «topluma daha sağlıklı duygularla ve daha ağırbaşlı düşüncelerle geri döneceklerdir.»¹⁶ James bu tür yöntemlerle, savaşın ve askeri yaşamın sağlayacağı yararların kan dökülmeksizin elde edilebileceğine inandı. Bununla birlikte, geçmişin savaşlarını romantikleştirmekten de geri kalmadığını görüyoruz. Silâhlı çatışmalar, James'a göre, uygarlığın en kıymetli değerlerinden bazılarını besleyip büyüten «kanlı sütanalar» olmuşlardı. Savaş tanrısının balyozuyla ulusların insanların birbirleriyle sınıksız dayanışmalarını ve soylu düşüncelerin zafelerini sağlamak yolunda döğüp biçimlendirerek yaptığı işler, Barış Prensi'nin işlerinden daha az önemli değildir.*

John Dewey (1859 - 1952)

Portresi William James tarafından böylesine keskin çizgilerle çizilen pragmatizm felsefesi, John Dewey tarafından geliştirildi. Bir New England Yankisi [doğulusu] olan, Vermont Üniversitesi'nde ve Johns Hopkins'te okuyan Dewey, arada sırada kısa süreler için kamusal işlerle ilgilenmesi dışında, tüm yaşamını okumaya ve yazmaya adadı. Kırk yıldan fazla hizmet ettiği Columbia Üniversitesi'ne gelmeden önce, Michigan ve Minnesota üniversitelerinde felsefe okuttu. Tanınmış bir filozof ve psikolog olan Dewey,

16 William James, *Memories and Studies*, New York, 1912, Longmans, 276-292.

William James'ın bazı düşüncelerinin John Dewey'in düşünceleriyle karşılaştırılması için bunu izleyen satırlara da bakınız (ç.n.).

İlerlemeci Eğitim Okulunun Babası olarak iyi bir ün (ve bazı çevrelerde kötü bir ün) yaptı. Dewey pragmatist okulun kendinden önceki büyük düşünürü [James] ile bazı önemli noktalarda uyuşmazlığa düştü. James «ruhlara kendilerini ortaya koyma şansı vermek için ışıkları kısmak» ile suçlanmışken, Dewey, insanın akıl ve deneyim kaynaklarını kullanarak, doğaüstünden hiç bir desteğe gereksinim duymadan kendi sorunlarını çözebileceğine inandı. Dewey, James'ın insan doğasında görüp ortaya çıkardığını ileri sürdüğü yabani hayvan öğelerinin varlığını kabul etmedi, hiç değilse onları önemli görmedi. Ayrıca Dewey, felsefenin pratik (yararlı) amaçlarına James'dan daha fazla önem verdi. Gerçekten, Dewey'in kendine özgü pragmatizm «kitabı», felsefenin bir dereceye dek insanın kendisinin gelişmesinin, ama daha çok toplumun gelişmesinin bir aracı olarak kullanılması üzerinde önemle durduğundan dolayı, *Enstrümantalizm* (Araççılık) * olarak adlandırılmaya başlandı.

Dewey'in siyaset felsefesi, James'ın siyaset felsefesinden [genel felsefelerindeki farklılıktan] daha kesin çizgilerle ayrılık gösterir. Dewey [James gibi] aydınlar aristokrasisinin savunucusu değil bir demokrat idi. Demokrasiyi neredeyse eşitlikle eşanlamlı gördü. İnsan soyunda ne dehalar ne de moronlar [aşırı geri zekâlılar] gruplarının bulunmadığını hiç bir zaman söylemiş olmamakla birlikte, aklın insanlar arasında her bireyin [topluma] değerli herhangi bir katkıda bulunabilmesine yetecek derecede genel olduğu düşüncesinin, demokrasi inancının bir parçasını oluşturduğu görüşündeydi. Demokratik amaçlara, ancak, genel oy hakkı, yenilenen seçimler ve seçmenlere karşı sorumluluk gibi demokratik araçlarla ulaşılabileceğini ileri sürdü. Demokrasinin bu öğelerinin, «tek başına hiç bir insanın ya da küçük bir insan grubunun öteki insanları, onların rızasını almasına gerek olmadan yönetebilecek kadar akıllı ve iyi olmadığı»¹⁷ inancına dayandığını söyledi. Ayrıca Dewey'e göre, demokrasinin bu öğeleri eğitsel yönlerinden dolayı da önemlidir. Bunlar, genellikle bakış açılarının genişlemesine ve sorunların aydınlığa kavuşmasına yardımcı olan görüş alışverişlerine ve tartışmalara yol açarlar. Son olarak, demokrasi, deneyim düşüncesini de gerçekleştirir. Demokrasinin yeni yeni anlamları sürekli olarak araştırılıp ortaya çıkarılmalıdır. Demokrasinin sürekli olarak araştırılıp ortaya konması, yeniden araştırılıp ortaya çıkarıl-

---

Her türlü düşüncenin yaşamın değişik koşullarına uyulmasına yarayan «araçlar» oldukları görüşü (ç.n.).

17 Joseph Ratner (ed.), *Intelligence in the Modern World John Dewey's Philosophy*, New York, 1939, Modern Library, 401.

ması, yeniden kurulup yeniden örgütlendirilmesi gerekir.»¹⁸ Ve demokrasinin içindeki kurumların, vatandaşların yeni yeni gereksinimlerinin ortaya çıkışıyla değişen koşullara yanıt vermeleri için, yeniden kurulmaları gerekir.

Dewey de James da bireyciydiler; ama Dewey'in bireyciliği, James'ın bireyciliğinden, aynı başlık altında anlatılamayacak kadar farklıydı. 1930'ların (ekonomik) bunalımının başlarında, radikal hoşnutsuzluk dalgalarının kapitalist ekonominin temellerini sarstığı yıllarda, Dewey, *Individualism, Old and New*, (Eski ve Yeni Bireycilik) yapıtını yayımladı. Yapıtında, ondokuzuncu yüzyılın *laissez faire* (bırak yapsıncı) bireyciliğinin artık yaşamadığını bildirdi. Dikkati girişkenliği ve bağımsızlığı silip süpürerek gelişen «dernekler şirketler toplumu»na * çekti. Birleşen kapitallerden oluşan büyük kapital birliklerinin ortaya çıkışı, endüstrinin mekanikleştirilmesi ve her türden ekonomik etkinliklerin bütünleştirilmesi, bireyi makinanın bir çarkı durumuna indirmektedir. Suçun bile örgütlenip sendikalaştığına işaret etti. Böyle değişikliklerin karşısında, herşeye egemen bireyin, özgür yarışma (rekabet) düzeni içinde, salt girişkenliğine, çalışkanlığına ve yeteneğine dayanarak yükseleceği yolundaki eski düşünce anlamını tümüyle yitirmişti. Bireyciliğin, devrimci değişiklikler geçiren bir toplumdaki yaşamın gereklerini göz önüne almasının zamanı gelmişti. Vatandaş artık yabancı bir dünyada kendi haline başıboş, şaşkın ve çaresiz durumda bırakılamazdı. Grubun kolektif düşüncesiyle endişeden ve güvensizlikten kurtarılmalıydı. Ancak bu yollara başvuru olarak bağımsızlığını yıkan güçlü baskılardan kurtarılabilip, yeniden öteki bireylerle eşit ilerleme şansına sahip olacağı bir çizgiye getirilebilirdi.

Dewey'in sözde bireyciliğinin, ekonomik fırsat eşitliğine ve güvenliğe birinci sırada yer verebilmek yolunda, özgürlüğün ikinci sıraya indirilmesini gerektirdiği için, aslında azımsanmayacak derecede düzenlemeciliği (rejimantasyonu) içerdiği görülür. Bir bireye, aynı şeyi yapmakta öteki bireylere tanınan eşit hakkı çiğnemedikçe, dilediği her şeyi yapma hakkı tanıyan eski negatif özgürlük yerine *pozitif* dediği özgürlüğün ** önemi üzerinde durdu. Dewey'in pozitif özgürlük anlayışı, vatandaş içindeki yetenekleri geliştirmesi ve topluma yapacağı katkısını yapabilmesi yolunda gereksinim duyulan özgürlük türlerini kapsıyordu. Bu özgürlük

18 John Dewey, *The Public and Its Problems*, New York, 1927, Holt, 206-207. *corporate society*.

Negatif özgürlük, karışmayarak özgür bırakma, pozitif özgürlük, özgürlüğün koşullarını karışarak sağlama olarak tanımlanabilir (ç.n.)

hiç bir anlamda mutlak sayılmamalıydı. Vatandaş tarafından bir hak olarak ileri sürülememeliydi; o ancak toplumun iyiliğine yaradığı ölçüde bir hak idi. Örneğin duyguları ve düşünceleri dile getirme özgürlüğü (ifade özgürlüğü) * olmaksızın vatandaş, aklını ulaşabileceği en yüksek noktaya dek geliştirme ve böylece yeteneği ölçüsünde toplumsal bir hizmet görme şansına sahip olamayacağı için pozitif bir özgürlük sayılabilirdi.

Dewey'in bireyciliğin vazgeçilmez öğeleri olarak gördüğü düzenleyici karışmaların (rejimantasyonun) çoğu, genellikle toplum mühendisliği olarak adlandırılan düzenlemeler biçimini alacaktır. Toplum mühendisliği öğretisinin kökleri pek bilinmemektedir. Auguste Comte'un toplumun nesnel araştırma yöntemleriyle denetlendiği «pozitif aşama»sı ile ilgili açıklamalarındaki öğretisinde, ilk belirtileriyle karşılaşırız. Bu öğretiyi Amerikalı sosyolog Lester Frank Ward (1841-1913) tarafından daha da ilerilere götürülmüştür. Toplum mühendislerinin tanrıları bilim, kitapları bilimsel yöntemdir. Doğanın tek bir bütün olduğunu ve tüm evrende aynı yasaların geçerli bulunduğunu ileri sürmüşlerdir. Astronoma, fizikçiye, kimyacıya araştırmalarında rehberlik eden ilkeler, tümüyle, toplumsal, siyasal ve ekonomik alanlara da uygulanabilir. Bununla birlikte, bilgilerin bilimsel yöntemle bulunup ortaya konması yetmez. Bunların aynı zamanda sürekli planlamalarla kamunun yararı için uygulama alanına konmaları gerekir.

Dewey bu tezleri, yürekten inanarak şevkle benimsedi. Serbest girişimin başarıya ulaşamadığını, kollektif denetimin daha şimdiden üzerimize çöktüğünü söyledi. Dolayısıyla yapabileceğimiz, ya zaten var olan kapitalist denetimi kabul etmekten ya da kamu çıkarı yönünde çalışacak yeni bir denetim düzeni kurmaktan birini seçmektir. Dewey bir ara Sovyet Rusya'ya, dünyayı çöküşten kurtaracak ipucunu verecek bir ulus olarak umutla bakmışsa da, sonunda ne komünizmin ne de faşizmin toplum mühendisliğine örnek olarak sunabilecekleri hiç bir şeylerinin bulunmadığı görüşünde karar kıldı. Komünizm de faşizm de planlı toplumlar olduklarını ileri sürmüşlerdi; ama Dewey, *planlı toplumla sürekli planlanan toplum* arasında çok büyük bir farkın bulunduğunu ileri sürdü. Planlı toplum, yukarıdan aşağıya geçirilen değişmez klişeleri gerektirir. Sürekli planlanan toplum ise, zamanın ve geleceğin sorunlarını çözecek en iyi yöntemlerin bulunması için sürekli incelemeler ve araştırmalar yapılan toplumdur. Planlı toplum, geçmişte kalmış bir düşünürün, mezhebin ya da inancın kalıplaşmış düşüncelerini kullanır. Sürekli planlanan toplum ise, tüm kuramları ve bi-

---

freedom of expression.

rikmiş bilgileri, bilimsel araştırmalarla doğrulukları kanıtlanana dek, sınanmaları gereken, kendilerine geçici olarak geçerlilik tanınmış bilgiler olarak görür.

Toplum mühendisleri içinde kendilerinden öncekilerin çoğundan farklı olarak Dewey, sürekli planlamayı yürütecek yeni model bir siyasal düzenden söz etmedi. Bunun yerine, demokrasinin sürekli planlama amacına hayran kalınacak derecede uygun bir düzen olduğunu ileri sürdü. Demokratik sürecin zorunlu olarak demelerde bulunmayı, araştırmayı, analizli ve sonuçların sınanmasını içerdiğini, bir başka deyişle, bilimsel yönetime yakın olduğunu ileri sürdü. Dewey'e göre, izlenecek politikaların keyfe göre, ya da geçmişin herhangi bir kitabına ya da geleneğine göre kararlaştırılması, demokrasi değil otoriteciliktir. Dewey, suç ve savaş gibi sorunlarla bilimsel bir biçimde uğraşılmasına olanak verecek bilgilere şimdiden sahip olduğumuzu da söyledi. Ama Dewey'e göre, çoğu kimse, bu sorunları «bilim öncesi ahlâksal terimler» ile düşünmekte ayak diretmektedir. Halkları ve bireyleri «iyi» ve «kötü» insanlar olarak sınıflandırır ve iyiyi kendi yanlarına kazanıp kötüyü cezalandırmayı umarlar. Ne var ki cezalandırma, öç alma, yapıları ödetme, hiç bir bilimsel temele dayanmayan çağ geçmişi kavramlardır. Dewey'e göre hemen yapılması gereken şey, bir demokrasinin vatandaşlarını bilimsel bir anlayışla ve kavrayışla yetiştirmektir. Üç yüzyıl önce başlayan bilimsel devrim, ancak o zaman tamamlanabilir. Geçmişte geçirdiğimiz toplumsal değişimler büyük değişiklikler olmakla birlikte, «bilimsel yönetime karşı duyduğumuz inancın kendini toplumla ilgili çalışmalarımızda da gösterdiği zaman doğacak değişikliklerle karşılaştırılabilecek kadar büyük değildir.»¹⁹

3. ÇAĞDAŞ REALİSTLER

Hem pozitivism ile hem pragmatizm ile yakın bağlantıları olan bir çağdaş felsefe Realizm (Gerçekçilik) olarak bilinen, bazen eski çağ ve ortaçağ realizmlerinden ayırmak için Yeni Realizm olarak adlandırılan düşünce akımıdır. Realizm, pozitivismle ve pragmatizmle birçok konuda öylesine benzerlikler gösterir ki, onu her zaman bu akımlardan ayırmak kolay değildir. Bu üç akım da bilime önem verir; üçü de metafiziğin düşmanıdır; üçü de insan bilgisinin sınırlılığını kabul eder. Gene de aralarında bazı farklılıklar vardır. Realist bilimin üstünlüğünü vurgulamakla birlikte, akıldan

---

19 John Dewey, *Philosophy and Civilization*, New York, 1931, Balch, 330.

türetilen bilginin de geçerli olabileceğini kabul eder; dahası, rölativist değildir. Eksik ve doyuruculuktan uzak da olsa, nesnel gerçeğe inanır. William James'ın söylediği gibi, benimseyen için «nakit değeri» [yararı] olan bir düşüncenin doğru olduğunu söylemek, hiç bir zaman aklının kıyısından bile geçmez. Mistisizme bulaşmış ya da biraz da olsa doğaüstüne dayandığı anlaşılan her şeyi reddeder. Son olarak realist, karamsarlığının çapı ve trajedi duygusunun derinliği ile Pragmatistten ayrılır. Bilimi, insanları soğuk ve yabancı bir evrenle karşılaştıran ve insanı, ölümsüzlüğü, olsa olsa yüzyılların tozuna toprağına karışmaktan öte bir şey olmayan atomlar yığını olarak gösteren bir bilgi türü sayar. Bununla birlikte, böyle bir umutsuzluk karşısında insanlardan takınmaları istenen tutum, bir umutsuzluk ya da yakınma değil, Stoik bir kendini adamadır. İnsan böyle bir durumda bile soylu bir yaşam sürebilir ve yeteneklerinin dışında olmayan kötülöklere karşı iyi bir savaş verebilir. En azından, doğa güçlerini öteki insanların ve kendinin yararına yöneltmeye çalışarak, başkalarına acı verecek herhangi bir hareketten kaçınarak, kendine saygı duyabilir ve «kısa ömrünü» soylu kılacak düşüncelere değer vererek, kendi elleri ile yaptıkları sunağı tapınmak yolunda Yazgı tutsaklarının saçtıkları alçakça dehşeti aşağı görerek»²⁰ kendine olan saygısını sürdürebilir. Yeni Realizmin siyasal ve toplumsal konularda takındığı tutum, en iyi biçimde çağdaş dünyanın iki seçkin vatandaşının kişiliğinde dile getirilmiştir. Bunlardan birisi bir İngiliz, Bertrand Russell, ötekisi bir Hintli, Jawaharlal Nehru'dur.

Bertrand Russell (1872 - 1970)

Bertrand Russell 1832 Reform Yasası'nın babası olan ünlü Lord John Russell'in torunudur. Bu ünvan 1931 yılında Bertrand Russell'a geçmiştir. Cambridge Üniversitesi Trinity Koleji'nde okuyan Russell, Pekin Üniversitesi'nde bulunduğu kısa bir süre dışında, yaşamının büyük bir bölümünü İngiltere'de ve Birleşik Devletler'de çeşitli kurumlarda okutmanlık ve profesörlük yaparak geçirmiştir. Öteden beri çağımızın en önde gelen mantıkçılarından ve matematikçilerinden biri olarak kabul edilmekle birlikte, birçok kereler, toplumsal düşüncelerini sevmeyenler tarafından kendisine gösterilen hoşgörüsözlökle karşılaşmıştır. I. Dünya Savaşı sırasında, Trinity Koleji'ndeki öğretim üyeliğinden alınmış, Harvard Üniversitesi'nde dersler vermek üzere ülkesinden ayrılmak için yaptığı pasaport isteğı, İngiliz hükümetince geri çevrilmiş ve sonunda pasifist eylemlerinden dolayı altı ay tutukevinde yatırılmıştır. 1940

20. Bertrand Russell, *Mysticism and Logic*, New York, 1918, Longmans, 57.

gibi geç bir tarihte bile CCNY'a öğretim üyesi olarak atanması, evlilik ve din hakkındaki ortodoks görüşlere uymayan düşüncelerinden dolayı, Amerika'da kendisine karşı taşkın bir düşmanlığın karmasına yol açtı.

Bir siyaset felsefecisi olarak Bertrand Russell bizi neredeyse onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyılların tüm liberal ve radikal düşünce akımlarının odağına götürür. Aydınlanmanın rasyonalizmini, utiliteryanların pratikliğini, pozitivistlerin materyalizmini ve bilimciliklerini,* sosyalistlerin kolektivizmini ve ekonomik determinizmini, metafiziğe karşı tutumlarını kişiliğinde toplar. Tüm bu akımlar biraraya gelseler, gene de Russell'ın düşüncesinin tümünü temsil edemezler. Görüşleri zaman zaman değişiklikler göstermiş olmakla birlikte, bir noktada, demokrasinin inanmış bir savunucusu olmak noktasında kararlıydı. Az sayıda kişinin yönetiminin hiç bir biçiminin, tüm vatandaşların, mutluluklarının temeli olan hakları ve özgürlükleri güvence altına alamayacağını ya da güvenliklerini sürdürmelerine yarayacak ekonomik kaynakların örgütlenilip yönetilmesini sağlayamayacağını ileri sürer. «İyi yaşam sevgiden esinlenen ve bilginin rehberlik ettiği bir yaşamdır» der.²¹ Hiç bir aristokratik toplum böyle bir idealle ilgilenmeyecektir. Kendilerini doğuştan üstün kimseler olarak gören servet ve aylıklık soyluları, insanlığın kitlelerini aşağı görürler ve onların her türlü aşağı konumu hakettiklerini düşünürler. Böyle bir tutum, sevginin ve iyilikseverliğin tam tersidir. Bununla birlikte, Russell'ın demokrasi anlayışının Rousseau'dan çok Jefferson'un demokrasi anlayışına yakın olduğunu belirtmeliyiz. Halkın, halk için yönetimine inanır, ama halk tarafından yöneltmesi ilkesine katılmaz. Halkın egemenliğini onaylar ama, halkın yönetimini [yönetimde halkın bulunmasını] onaylamaz. Jeffersoncu ideale bu noktalarda katılmakla birlikte, en azından bir noktada ondan ayrılır. Jefferson halkın devlet yönetimini yürütecek olan *aristoi*'yi (iyiler'i) dürüst ve erdemli insanları seçebilme yeteneğine sahip olduğuna inanmıştı. Russell, kitlelerin, yöneticilerinin eylemlerini *yargılama ve değerlendirme* ve onları eleştirip onlardan hesap sorabilme yeteneklerine de sahip olduklarını ileri sürer. Bu amaçlara ulaşılabilmesi için mutlaka gerçekleştirilmesi gereken koşulların, bir parça eğitim ile eksiksiz bir düşünme ve tartışma özgürlüğünden başka bir şey olmadığına inanır. Russell düşünme ve tartışma özgürlüğüne hiç bir sınır konmasını istemeyecektir. Konuşma özgürlüğü ve propaganda örgütlenme [örgütlü propaganda] hakkı, içinde «suikaste ya da

* *scientism*.

21 Bertrand Russell, *What I Believe*, New York, 1925, Dutton, 20.

şiddete dayanan devrime kışkırtma bulunsa bile», demokrasinin korunması için tanınması gereken vazgeçilemeyecek bir öğedir.²²

Demokrasiyi yürekten benimsemesi yanı sıra Russell, oldukça ileri derecelere varan bir kolektivizmden yanadır. Özel mülkiyete bağlılığın insanın gelişmesinin önündeki en büyük engellerden biri olduğunu düşünüp, özel mülkiyetin kaldırılmasının, daha iyi bir dünyanın kurulabilmesinden önce mutlaka yerine getirilmesi gereken bir koşul olduğunu ileri sürer. Güney Afrika'nın Boer cumhuriyetlerinde altın ve elmas madenlerinin açılışıyla ilgili olayların gösterdiği gibi, her türlü mülkiyetin kaynağında şiddetin ve hırsızlığın bulunduğunu ileri sürer. Bu tür inançlarına karşın, ne Marx'ın ne de Engels'in kuramlarını kabul eder. Kuşkucu kafasına göre, bu kuramlar tümüyle dogmaya batmış düşüncelerdir. Eski zorbalık yönetimi yerine bir yenisini kuracak olan mutlakçı sistemlerdir. Marx'ın ve izleyicilerinin mekanik deterministik mantığı yerine, William James'in endeterminizmini (*tychism*'i) yeğler. Marx'ın sınıf egemenliğinin bir aracı olarak devlet kuramını, bir ülkede tüm insanların tek bir işçi sınıfına dönüştükten sonra, sonunda solup gidecek devlet kuramını da kabul etmez. Russell'a göre devlet, tüm sınıfların çıkarları için gerekli düzenlemeleri yapacak olan yararlı ve gerekli bir kurumdur. Devlet, topluluk örgütlü bir yaşama gereksinim duyduğu sürece, hiç bir zaman dağıtılabilemez. Son olarak, Russell'ın Marksist sınıf kavgası, artı değer kuramlarını da kabul etmeyip, Marksçıların kol emeğini gerektiğinden fazla yüceltmelerine katılmadığını da belirtmeliyiz.

Russell'ın tiranlığa karşı duyduğu korku, bir ara kendisini, devletin toplumun yönetilmesi için kurallar koyan birçok egemen kurumdan ancak biri olduğunu ileri süren Pluralistlerin öğretisini onaylamaya yöneltti. Bu aşamada, yasanın ve devletin, ancak daha büyük kötülükleri önleme amacına hizmet ettiği için haklı görülebilecek kötülükler olduğunu düşünmüş görünür. Her türlü zorlamanın, özgürlüğün ve bireysel canlılığın kösteği olduğunu belirtti. Bu nedenle, Russell'a göre, zorlamanın her biçimi, insanın mutluluğunun en büyük kaynağı olan yaratıcılığı söndürür. Russell'a en çekici gelen kolektivizm türü, 1920'lerde Lonca (Gild) Sosyalistlerince savunulan kolektivizmdir. Lonca Sosyalistleri, devlet üretim araçlarının sahibi olup tüketicilerin çıkarlarını temsil ederken, fabrikaların, madenlerin, demiryollarının, mağazaların vb. loncalar ya da işçi dernekleri tarafından yönetildiği bir düzen önerdiler. Bu yöntemlerle, işçilerin yalnızca bir efendi takımından kurtulup bir

22 Bertrand Russell, «Freedom and Government», Ruth Nanda (ed.), *Freedom: Its Meaning*, içinde, New York, 1940, Harcourt, 254.

başkasının buyruğu altına girecekleri baskıcı bir bürokrasiyi önlemeyi umdular. Lonca Sosyalistleri gibi Russell da, erki, bir tür zehir olarak görür. Akıldan ve rızadan kaynaklanan dışında, erkin hiç bir biçimine güvenmez. Her türlü memurlar kastının içinde zorunlu olarak «tüm güdülerini kendilerini tiranlığa gitme yönünde dürtten»²³ bir grup insanın bulunacağı görüşündedir. Daha çok bu nedenden dolayı, korkunun egemen olduğu ve üstünlüğünü, gerekli gördüğü her türlü acımasızlığa başvurarak korumaya kararlı bir diktatör azlığı iktidara getirmesinin hemen hemen kesin olduğunu düşündüğü devrimi onaylamaz. Devrim hakkını ancak, hükümetin, yasaların anayasal süreçlerle ve kamuoyu yoluyla yürürlükten kaldırılmasına ya da değiştirilmesine olanak vermeyecek derecede baskıcı olduğu zaman kabul eder. Russell'ın gerçekten özlemini duyduğu düzen, demokrasi ile dizginlenen bir sosyalizmdir. Ama sosyalizm ile demokrasiden yalnızca birini seçmesi istense, bozuk bir ekonomiye sahip olsa bile, demokrasiyi seçecektir.

Bertrand Russell'in idealleri ve amaçları demokrasiye ve kolektivizme karşı duyduğu coşkuyla tükenmez. John Dewey gibi, insanı doğasının zayıflıklarından kurtaracak ve talihsiz bir çevrenin doğuracağı kötülükleri düzeltecek bir eğitimin yararına yürekten inanır. Nefret ile kıskançlığın ve insanların öteki insanlara karşı insanlık dışı davranışlarının başlıca nedeninin korku olduğunu ileri sürer. İnsanın kendisini ve çevresini anlamasına yardımcı olacak bir eğitim, korkunun kökünü kurutabilecek tek çaredir. İnsanın acılarının korkudan daha açık bir nedeni, doğum oranının çok yüksek olmasıdır. Her nereden bakılırsa bakılsın Russell, doğum kontrolünü bu acılı gezegeni sıkıntıya sokan hastalıkların çoğunun çaresi olarak gören bir Yeni Malthuscudur. Doğumların sınırlandırılması, yoksulluğun hafifletilmesine yardımcı olacak, ulusları güvensizlik duygusundan kurtaracak ve savaş korkusunun yatışmasına katkıda bulunacaktır. Bu çareye öylesine bel bağlamıştır ki, doğum kontrolü yolunda genel eğitim sunmakla kalmayıp, «gerektiğinden fazla çocuk edinenlere» ceza verecek bir devletten yanadır.²⁴

Russell uluslararası güvenliğin ateşli bir savunucusu olarak görünür. II. Dünya Savaşı'nda faşistlerin zafere ulaşmasından daha kötü bir şey olamayacağı inancıyla Müttefiklerin davasını desteklemişse de, tümüyle kötü bir şey olarak gördüğü savaştan tiksindir. Uluslar, Russell'a göre, ellerindeki bir üstünlüğü yitirmekten

23 Bertrand Russell, *Proposed Roads to Freedom*, New York, 1919, Holt, 128.

24 Bertrand Russell, *New Hopes for a Changing World*, New York, 1951, Simon and Schuster, 40.

ya da ulusal güvenliklerinin tehlikeye girmesinden korktukları zaman birbirlerine saldırırlar. Kurulması olası herhangi bir uluslar birliğini yenebilecek güçte silahlı kuvvetlere sahip bir uluslararası hükümet kurulana kadar savaşlar sürecektir. Milletler Cemiyeti böyle bir silahlı kuvvet sağlayamadı. Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda da böyle bir kurum getirilmiş değil. Russell, savaşın kötülüklerinden kaçmanın, egemen devletlerin hükümetlerini değil, dünya *halkını* temsil eden bir Dünya Federasyonunun kurulmasına dek olanaksız olacağını ileri sürer.

Jawaharlal Nehru (1889 - 1964)

Hintli filozof ve devlet adamı Jawaharlal Nehru'nun ilgileri ve ilkeleri Bertrand Russell'inkine benzer. Nehru'nun karşısında, yönetilmesi gereken geniş bir ülke ve uzlaşılması gereken güçlü rakip gruplar bulunmasına karşın, yaşamına elli yıla yakın bir süredir rehberlik etmekte olan agnostisizm (bilinemezcilik)*, materyalizm ve sosyalizm ilkelerine olan sıkı bağlılığını sürdürmüştür. Keşmirli zengin bir Brahman'ın** oğlu olan Nehru, İngiltere'de Harrow'da ve Cambridge'de okudu. 1912 yılında baroya kabul edildiyse de, ancak birkaç yıl avukatlık yaptı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra, babasıyla ve Gandhi ile birlikte, tüm gücünü ve yeteneğini Hint nasyonalizmine adadı. 1929'da Hindistan Ulusal «Kongre»sinin, aslında ülkenin bağımsızlığını kazanması için Hindistan'da kurulmuş bir siyasal parti olan bu örgütün başkanlığına seçildi ve daha sonra ardarda üç kez bu göreve getirildi. İngilizler tarafından birçok ke-reler uzun hapis cezalarına çarptırılan Nehru, böylece sahip olduğu zorunlu boş zamanlarını Marksist kuramı tanımak ve kendi fel-sefesini geliştirmek yolunda değerlendirdi. Hindistan 1947'de bağımsızlığını kazanınca, Nehru, bekleneneği gibi, Hindistan'ın ilk başbakanı oldu. Ülkenin bazı bölümlerinde görülen kargaşalıklara ve duyulan düşkünlüklerine karşın, on yılı aşkın bir süreden sonra [1960'da] bile, ulusal birlik bağının kopmasını önleyebilecek saygınlığa sahip tek devlet adamı olarak görünmektedir. Gerçekten Nehru'nun en çok ilgi gösterdiği şeylerden biri, kendisinin halkı tarafından aşırı bir biçimde övülmesini engellemek olduğu görülüyor. Kendini bir ulusal kurtarıcı olarak putlaştırmaya kalktıkla-

---

* Agnostisizm, bilinemezcilik, Tanrı, varlığın özü, anlamı gibi metafizik konularda, insan aklının dışında kaldığı düşüncesiyle herhangi bir görüş öne sürülemeyeceği tutumunu izlemek (ç.n.).

«Brahman», Hint kast toplumunun en yüksek kastının üyesi olan din adamlarına verilen addır. Bu arada, «Brahma»nın Brahmanizm dininin evrenle özdeşleştirilen en büyük tanrısı, «Brahmana»nın bu dinin kitaplarının adı olduğunu bilmekte, bunları birbiriyle karıştırmamak için yarar var (ç.n.).

rında onları şiddetle azarlar. Bu yolda birkaç yıl önce, Bir Kalkuta gazetesinde imzasız olarak yayınlattığı yazısında, kendisinin bir diktatör olabilme tehlikesine karşı onları uyaracak kadar ileri gitmişti. Bu yazıda, «Jawaharlal gibi adamlar» diye yazdı «büyük ve iyi işler başarma yolunda sahip oldukları yeteneklerinden dolayı, bir demokrasi için tehlikelidirler. Kendisinin bir demokrat ve bir sosyalist olduğunu söyler ve kuşkusuz tüm ciddiyetiyle böyle davranır... ama küçük bir sapma sonucunda bir diktatöre dönüşebilir.»²⁵

Nehru'nun düşüncelerinin gelişmesi başlıca üç kaynaktan beslendi. Bunlardan birincisi, Batı eğitimidir; ikincisi Gandhi'nin felsefesi; üçüncüsü ise Marksçı sosyalizmdir. Nehru, Harrow'da ve Cambridge'de bir öğrenciyken, Batı'nın demokrasi, endüstricilik ve bilim geleneklerini tanıdı. Bunun sonucunda, Hintli olan her şeye, gizemciliğin, karamsarlığın ve yaşamın yaşanmaya değer olmadığı yolundaki inançların geleneksel Hindu biçimlerine, sırt çevirdi. Hintlilerin tinsel ve metafizik konularda kafa yormaları bu dünyayla ve maddeyle ilgili olan şeyleri aşağı görmeleri, Nehru'ya çekici görünmedi. Bir rasyonalist, bir hümanist, tutkulu bir bilim düşkünü, endüstriyel ve teknolojik gelişmenin önemine yürekten inanan biri oldu. «İnsanlar açlıktan ölürken» der Nehru «Tanrı'dan söz etmek aptallıktır.»²⁶ Doğum kontrolüyle birlikte yürütülecek bir endüstrileşmenin, Hindistan'ın milyonlarca insanına, yüzyıllardır bellerini büken yoksulluktan, bilisizlikten ve pislikten kurtuluşun tek yolunu sunduğunu ileri sürer. Hint yaşam düzeyini yükseltmek yolundaki kararlılığı, Nehru'nun dış politikada nötralizm (tarafsızlık) denen politikasının baş nedenlerinden biridir. Uluslararası alanda üstünlüğü ele geçirme yolundaki yarışmaların ağına takılarak, en büyük amacını tehlikeye atmaması gerektiğine derinden derine inanmaktadır.

Nehru, 400 Hintlinin bir İngiliz generalinin komuta ettiği birliğin askerlerinin tüfeklerinden çıkan kurşunlarla yere serildikleri şerefsiz Amritsar kıyımından sonra, 1919'da Gandhi'nin izleyicilerinden biri oldu. Böylece geleceğin başbakanı, Kongre partisinin içindeki ılımlı öğelerden ayrılıp, tam bağımsızlık isteyen radikal gruba katıldı. Bununla birlikte Nehru, Gandhi felsefesini tümüyle

25 [Jawaharlal Nehru], *Toward Freedom*, New York, 1942 [?], John Day, 437; dipnotundaki kaynağın tarihi ile alıntının yapıldığı yazının yazıldığı tarih arasındaki anakronizm gözden kaçırılmamalıdır (ç.n.).

26 [Jawaharlal Nehru], *Jawaharlal Nehru's Speeches, 1949-1953*, [India], 1954, Government of India, Ministry of Information and Broadcasting, 361.

benimsemiş olmaktan uzaktır. Hocasının ötedünyacılığıyla, softalığıyla ve asetizmi ile hiç bir ilişkisi yoktur. Gandi'nin Hindistan'ı, örgü çıkırığından ve dokuma eltezgahından daha karmaşık teknolojiye sahip olmayan kendine yeterli bir köy ekonomisine geri götürmek isteyen primitivizminden (ilkelikten yanalığından) da tiksindir. Hatta Gandi'nin Batı kültürüne olan düşmanlığını dile getirmek için, bilimi suçlamasından, ulaştırma, iletişim ve dahası tıp ve kamu sağlığı önlemleri (hıfzıssıhha) alanlarında sağlanan tüm çağdaş gelişmelerin kökünü kazıma yolunda gösterdiği istekten daha da nefret eder. Öte yandan, nasyonalizmi savunmakta, emperyalizme karşı tutum takınmakta ve şiddete başvurmayan direnmeğe bağlılıkta, Gandi ile birleşir. Bununla birlikte Nehru, özgürlüğün savunulması için gerektiğinde kuvvete başvurulmasını haklı gördü ve II. Dünya Savaşı sırasında, Gandi'yi, bir Japon istilasına bile şiddete başvurarak karşı konmaması gerektiğinde belirttiği için eleştirdi.

Nehru üzerindeki Marksist etki, bazı bakımlardan öteki etkilere daha derin olmuştur. Nehru'nun emperyalizme karşı çıkışı ve yetkeci yönetimden nefret edişi, daha çok Marksizmden etkilenişinden kaynaklanır. Marksizm yalnızca tarihle ilgili felsefesinin rengini belirlemekle kalmayıp aynı zamanda eline zamanını ve geleceği çözümlemesi için bir «ışık prizması» vermiştir. Nehru tüm tarihi belirli bir düzene ve amaca göre açılan bir kitap olarak görür. Tarihin anlaşılmasını sağlayacak ipucu, üretici güçlerin, birbirlerini izleyen her aşamada, siyasal ve toplumsal yapıyı belirledikleri diyalektik süreçtir. «Makinanın ve endüstrinin zaferi, makineyi denetleyen sınıfların zaferi demektir... üretim araçlarını denetleyen sınıf, toplumu yöneten sınıftır.»²⁷ Kuramda mutlak determinizmi kabul etmezse de, kendi ilkelerinin yaşamının olaylarıyla döğölerek biçimlendiğini kabul eder ve daha parlak bir geleceğin kaçınılmaz olarak geleceğine inanmaktan geri durmaz.

Geçtiğimiz yıllarda [1950'lerin sonlarında] Nehru kollektivist kuramını, hiç değilde İngiliz İşçi Partisi'nin sosyalizmini kesin [ortodoks] Marksist ve komünist olanların sosyalizmine yeğleyecek kadar değiştirmiştir. Bir başka deyişle, Rusya'da uygulandığı gibi, özel girişimin kökünün kazınması yerine, devletin yalnızca temel endüstrileri elinde tuttuğu bir demokratik planlamayı savunur. Bununla birlikte, kapitalizmin dünyadaki birçok kötülüklerin, hırsın ve adaletsizliğin, depresyonların (ekonomik bunalımların) savaşların ve bolluk içinde yokluğun nedeni olduğuna inanmayı sürdürdü-

---

27 Jawaharlal Nehru, *Glimpses of World History*, New York, 1942, John Day, 347.

rür. Kapitalizm tarafından beslenmemiş olsaydı emperyalizmin hiç bir zaman gelişmiş olmayacağını düşünür ve faşizmin, kapitalizmin kötü, ama kaçınılmaz bir ürünü olduğuna inanır. Kapitalizmle faşizm arasında tek bir farklılığın bulunduğunu ileri sürer; emperyalizm kolonilerde ve kendisine bağımlı kıldığı ülkelerde bir tür zorbalık düzeni olarak çalışırken, faşizm aynı zamanda anavatanında da böyle çalışır. Bu nedenle dünyada özgürlüğün kurulması için faşizmin yıkılması yeterli değildir, aynı zamanda emperyalizmin de ortadan kaldırılması gerekir. Bununla birlikte kapitalizmin tümüyle ortadan kaldırılması işinin gelecekteki bir tarihe dek ertelenebileceğini düşünmüş görünür. Nehru'nun sekiz yıl yönetimde kaldıktan sonra tüm toprakların ve endüstrinin çoğunun özel kişilerin elinde bulunuyor olması anlamlıdır. Son zamanlarda Nehru, Hindistan'ın, kesin çizgileriyle belirtmediği bir eşitlik idcali yönünde, hiç bir ülkenin ya da sınıfın ötekilerini sömüremeyeceği bir dünyaya ulaşılmasında önderlik edeceği bir ütopyadan sık sık söz etmeye başladı. Aynı zamanda iki kutuplu bir dünyada, güçler dengesini sürdüren bir tarafsızlar bloğunun başında bir Hindistan düşleri kurmaktadır. Belki de böyle bir rolü başarıyla oynayabilmesi için, ülkesinin kendisini iki yanın ideolojilerinden birine bağlamaktan kaçınması gerektiğini düşünmekte.

SONUÇ

Çağdaş dünyanın felsefeleri içinde, çağımızın tutumlarını ve ideallerini en doğru biçimde Rölativizm ve Realizm akımları yansıtır görünmektedir. Bu iki felsefe, endüstrileşmenin ve kentleşmenin yaygınlaşmasıyla gittikçe artan bir yaygınlık gösteren hümanizm (insancılık), bilimcilik, septisizm, materyalizm ve layiklikçilik ile pek güzel uyushmaktadır. Pozitivizm de bu ideallerin ve tutumların çoğuyla sıkı bir bağlılık içindedir. Ama Pozitivizm, birçok Avrupa halkına çekici gelmeyecek biçimde, saygınlığı olmayan bir otoritercilikle faz'la sıkı ilişkiler içindedir. Aynı zamanda fatalistik (yazgıcı) bir karamsarlıktan derinden derine etkilenmiş durumdadır. Realizmin de karamsar bir niteliği vardır; ama Realizmin karamsarlığı, insanı alçaltıcı bir umutsuzluk değildir; yenilginin kabul edilmesinden çok yaşam trajedisinin kavranması biçimindeki bir karamsarlıktır. Realistlere göre insanın yazgısı unutulup gitmek de olsa, insan onurunu ve kendine olan güvenini teslim etmemelidir.

Pozitivizm, Rölativizm ve Realizm ya da bunların öğelerinin birleşmesinden oluşacak herhangi bir felsefenin insanların kafalarında herhangi bir zaman evrensel bir yaygınlık kazanacağını düşünmek, elbette akıllıca bir düşünce olmaz. Bilimin başarıları ne

kadar parlak olursa olsun, bazı insanlar siyasal ve toplumsal sorunlara verilecek pozitivist ve materyalist yanıtları yeterli bulmayacaktır. Bu kimseler, devleti layık [din dışı] bir kurum olarak görmeye yanaşmayacaklardır. Kaynağı Tanrı'nın iradesinde ya da bir dinin ahlâk öğretilerinde olan bir hukuk isteyeceklerdir. Değişen her dönemle ya da yok olan her kültürle birlikte değişen değerlere değil, hakkın ve adaletin hiç değişmeyen ölçütlerine sahip olmayı isteyeceklerdir. Böyle bir bakış açısının sözcüleri, geçmişte birçok dönemde olduğu gibi, bugün de alaylıdır. Bunlar, Lewis Mumford gibi layık tutuculardan, Reinhold Niebuhr, John H. Hallowell, Christopher Dawson ve Jacques Maritain gibi dinci idealistlere dek yayılan geniş bir yelpaze oluştururlar. Öncülleri (temel inançları) arasındaki farklılıklar ne kadar büyük olursa olsun, rasyonalizme, insaniyetçiliğe ve mutlak geçerli ahlâk değerlerine inanmakta (etik absoltizmde) birleşirler: Pozitivizmin, septsizizmin ve bilimciliğin, Tanrı tarafından kendine vicdan ve düşünme yeteneği verilmiş moral bir varlık olarak insan anlayışının temelini kazdığını ve insanı yalnızca çevresinin bir ürünü durumuna indirdiğini ileri sürerler; bu nedenle, onlara göre, söz konusu felsefeler, insanın soyluluğunu azaltıp, demokrasinin gerçekleşmesinin olanaklarını ortadan kaldırırlar.

Üçüncü Bölüm İçin Türkçe Ek Okuma Listesi

- Comte, Auguste, «Pozitif Felsefe Dersleri», çev. Ümid Meriç, *Sosyoloji Dergisi*, (1964-1966), no. 19-20'den ayrı bası, s. 214-258.
- Comte, Auguste, *Pozitivizmin İlmihali*, çev. Peyami Erman, İstanbul, 1952, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 396 s.
- Dewey, John, *Düşüncenin Terbiyesi*, çev. Ovide Decroly - Baha Arıkan, İstanbul, 1957, İstanbul Muallimler Cemiyeti Yayını, 8 s.
- Dewey John, *Özgürlük ve Kültür*, çev. Vedat Günyol, İstanbul, 1962, Çan Yayınları, 167 s.
- Dewey John, *Türkiye'de Maarif Hakkında Rapor*, ç.y., İstanbul, 1939, Devlet Basımevi, 30 s.
- James, William, *Fragmacılık*, I, çev. Muzaffer Aşkın, İstanbul, 1948, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 121 s.
- James, William, *Ruhiyat*, 2 cilt, çev. M. Fehmi, İstanbul, 1933, Güneş Basımevi, 311+205 s.
- James, William, *Terbiye Müsahebeleri*, çev. Mustafa Şekip, İstanbul, 1931, Muallim Ahmet Halil Kitabevi, 162 s.
- Mosca, Gaetano, *Siyasi Doktrinler Tarihi*, çev. Samih Tiryakioğlu, İstanbul, 1968, Varlık Yayınları, 360 s.
- Nehru, Pandit, *Dünya Tarihine Bakışlar*, çev. S. Tuğcu - E.D. Akarlı, İstanbul, 1965, Ataç Yayınevi, 158 s.

- Nehru, Jawaharlal, *Sosyal Devrimler Ulusal Savaşlar*, çev. Mehmet Emin Bozarslan, İstanbul, 1970, Ant Yayınları, 390 s.
- Pareto, Vilfredo, *Sosyalist Meslekleri*, çev. Hüseyin Cahit Yalçın, İstanbul, 1923, Tanin Matbaası, 527 s., Arap Harfleriyle.
- Russell, Bertrand, *Bilim ve Din*, çev. Hilmi Yavuz, İstanbul, 1972, Varlık Yayınları, 232 s.
- Russell, Bertrand, *Dünya Görüşüm*, çev. Cenap Yılmaz, Ankara, 1966, Bilgi Yayınları, 103 s.
- Russell, Bertrand, *Dünyamızın Sorunları*, çev. S. Eyuboğlu - V. Günyol, İstanbul, 1962, Çan Yayınları, 180 s.
- Russell, Bertrand, *Felsefede İlmî Metod*, çev. Hamdi Akverdi, İstanbul, 1940, Maarif Vekâleti Yayınları, 239 s.
- Russell, Bertrand, *İktidar*, çev. Mete Engin, İstanbul, 1967, Altın Kitaplar, 335 s.
- Russell, Bertrand, *Mistisizm ve Mantık*, çev. Ayseli Usluata, İstanbul, 1972, Varlık Yayınları, 233 s.
- Russell, Bertrand, *Rölativitenin Alfabesi*, çev. Vahap Erdoğan, Ankara, 1974, Onur Yayınları, 172 s.
- Russell, Bertrand, *Siyasal İdealler*, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, 1966, May Yayınları, 75 s.
- Russell, Bertrand, *Sosyalizm*, çev. Murat Belge, İstanbul, 1965, Gün Matbaası, Bilgi Dizisi, 108 s.
- Russell, Bertrand, *Yetke ve Birey*, çev. Ayseli Usluata, İstanbul, 1975, Cem Yayınevi, 98 s.
- Spitz, David, *Anti Demokratik Düşünce Şekilleri*, çev. Şiar Yalçın, İstanbul, 1969, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 402 s.

IV

ÇEŞİTLİ HUKUK GÖRÜŞLERİ

Çoğulcu, Pozitivist, Sosyolojik, Saf Hukuk Kuramları

Yirminci yüzyılın hukuk anlayışının çeşitliliğinden söz etmek, neredeyse gerekli olmayan bir açıklamada bulunmak gibi görülebilir. Çünkü hukuk anlayışları her zaman çeşitli olmuştur. Gerçekten, tarihte hukuk anlayışlarında çeşitlenmeden başka bir şey pek görülmemiştir. Aristoteles yasayı, «isteklerimizin etkisinde kalmayan akıl» olarak tanımladı. «Yasanın yönetimini yüksek gören, Tanrı'dan ve Akıl'dan başka yöneticinin olmadığını söylemek istemiş olabilir, ama kim insan yönetimini üstün görürse, hayvanca yanını göstermiş olur» dediğine bakılırsa, yasayı böyle tanımlarken kafasında yasanın tek tek insanların iradelerinin üstünde, mutlak adaletin metafizik somutlaşması olduğu yolunda bir düşünce bulunsa gerek. Aristoteles geleneksel yasaları insanların izleyecekleri kuralların en güvenilir olanı gördüğüne göre, anlaşılan sözünü ettiği yasa [hukuk], Aristoteles'e göre en iyi biçimde geleneksel yasalarda dile getirilmiştir. Aristoteles'in getirdiği bu hakkın ve adaletin somutlaşması olarak hukuk anlayışı, genişletilip daha açık biçimine kavuşturulmak üzere Cicero'ya ve Stoacılarla geçti. Cicero'nun ve Stoacıların yaptığı, evrenin düzeninin bir ürünü olan ve insan aklı ile bulunup ortaya çıkarılabilecek bir niteliğe sahip bulunan yüce bir doğa hukuku anlayışını formülleştirmek oldu. Cicero'nun tanımladığı gibi, «Gerçek yasa, doğa ile uyum içinde olan, tüm insanlar arasına yayılmış bulunan, değişmez, ebedi doğru akıldır... Bu yasaya karşı gelen buyrukların çıkarılmasını dinin yasakladığı gibi, bu buyruklar ne onun bir parçasını bile ortadan kaldırabilirler, ne de bizim Senato ya da Halk [Meclisi] yoluyla kendimizi ondan kurtarabilmeye gücümüz yeter.»

Stoacılarca formülleştirilen bu yüce yasa öğretisi, Batı dünyasında herhangi bir başka hukuk kuramından daha uzun ömürlü oldu. Bu öğreti, ortaçağın başlarında yaşayan Hristiyan filozoflar tarafından kabul edildi ve Tanrı yasası [ilâhi hukuk] ile özdeşleştirildi. Onüçüncü yüzyılda, yasaı, «Aklın, toplumun iyiliğini amaçlayan, toplumun gözetimini üstlenmiş kimse tarafından yürürlüğe konan buyruğu» olarak tanımladığında, Aquinumlu St. Thomas tarafından yeniden canlandırılmış oldu. Ortaçağ kaynaklarından yayılarak, Richard Hooker'ın aracılığıyla, onyedinci ve onsekizinci yüzyılların doğal haklar filozoflarının öğretilerine geçti. John Locke'a ve izleyicilerine göre, yüce yasa, devletin kurulmasından önce doğa durumundaki insanları yöneten ve onlara rehberlik eden yasaydı. Bu niteliği ile, doğa düzeni içinde bulunan tüm insanların sahip oldukları temel hakları içeriyordu. Devletler kurulunca, düşünen bir yaratık olarak insanın yaşamı için böylesine önemli olan bu haklar, yöneticilere devredilmek şöyle dursun, yöneticilerin eylemlerine kendiliğinden konmuş sınırlamalar olarak kalırlar. Doğal haklar kavramı, Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Demeci'nin, İngiliz Haklar Demeci'nin ve hem Amerikan Bağımsızlık Demeci'nin hem Amerikan Anayasası'nın temelinde yatan kuramı oluşturdu. Bu kurama, bugün bile, Birleşik Devletler Yüce Mahkemesi tarafından, Kongre'nin ya da federe devletlerden birinin çıkardığı yasaların, hakkın ve adaletin herhangi bir temel ilkesine aykırı olduğu öne sürülerek geçerli olmadığına karar verilirken, arada sırada başvurulmaktadır. Başyargıç Marshall, Georgia federe devleti yasama meclisinin çıkardığı bir yasaı, «özgür kurumlarımızın dayandığı temel ilkeler» ile çeliştiği görüşüne dayanarak iptal ederken *Fletcher v. Peck* davasında, bu yolda örnek alınacak (emsal) bir karar ortaya koymuş oldu. 1935 kadar geç bir tarihte, Başyargıç Hughes, *Perry v. United States* davasında, bir devletin bir sözleşme yaptığında, bu tür tasarruflara taraf olan bireylerinkine benzer sorumluluklar altına girmiş olacağını bildirdi. Bu gibi davalarda devleti dava edenlerin ellerinde yasalarla belirtilen yollar bulunmamaktaysa da, Hughes «egemenin vicdanını bağlayan» bir yükümlülüğün bulunduğunu ileri sürdü.

Hakkın ve adaletin ifadesi olan gerçek yasa kuramı, yirminci yüzyıldan çok önce, tümüyle farklı bir hukuk anlayışıyla uğraşmak zorunda kaldı. Bu, pozitif hukuk anlayışı, yani devletin buyruğunu ya da egemenin iradesini yasa kabul eden anlayıştı. Eski Roma hukukçuları, halkın, erkini, sonradan vazgeçilemeyecek bir sözleşme ile devrettiği herşeye gücü yeten (kadiri mutlak) bir devlet düşüncesini geliştirdiler. Böylece, devletin organlarına, yasa gücünde ve etkisinde buyruklar çıkarma yetkisi tanımış oldular. Bizans İmparatorluğu zamanında bu kuram, otokrasiyi savunmak amacıyla

kullanıldı. Justinianos'un *Corpus Jurist'i*, halk tüm erkini prence devrettiğine göre, prensin her isteğinin yasa gücünde olduğunu duyurdu. Onikinci ve onüçüncü yüzyıllarda Roma hukuku üzerinde çalışmanın yeniden canlanmasıyla, bu öğretiyi destekleyenlerin çıkması, kaçınılmaz bir sonuç olacaktı. Papalıkla yapılan savaşta, başka nedenlerden dolayı olmasa bile, Papalığın dünya işlerinde de yetkili olduğu savına karşı yapılan savaşta, imparatorun istediği şeyin yasa gücünde olduğunu ileri sürmek, kolay ve uygun bir yol olarak görüldü. Onaltıncı yüzyılda Machiavelli yasanın, onu uygulayabilmeye gücü yeten herhangi bir yöneticinin buyruğu olduğunu, neredeyse herkesin kabul edeceği bir şeyi söylüyormuş gibi söyleyebiliyordu. Benzeri bir görüş, onyedinci yüzyılda Thomas Hobbes tarafından ileri sürüldü. Bundan yüz elli yıldan fazla bir süre geçtikten sonra, doğanın ürünü olan, akılla ortaya çıkarılabileceği düşünülen bir hukuk kuramı ağır bastı. Fakat 1762'de Rousseau, evrensel adalet düşüncesiyle alay edip, yasanın genel iradenin bir ifadesi, bir başka deyişle egemen halkın bir buyruğu olduğunu bildirdi.

John Austin (1790 - 1859)

Çağımızda pozitif hukuk anlayışının en kesin bir dille sunusu, John Austin imzasıyla bir İngiliz utiliteryanının (faydacısının) kaleminden çıktı. Austin, uzun yıllar Jeremy Bentham'ın bir izleyicisi olmuşsa da, birkaç yıl Almanya'da çalışmış ve Alman hukukçularının yetkeci (otoriteci) kuramlarının iyice etkisi altında kalmıştı. Austin'ın hukuk kavramları, yalnızca *pozitif* hukuk kategorisinin kavramlarıydı. Yasayı, bir üstünün bir aşağısına verdiği ve bağlayıcılığı, üstünün ceza verme gücüne dayanan bir buyruk olarak tanımladı. Tüm öteki kuralları, mevcut ahlâk kuralları kategorisi içinde toplayarak, küçümsedi. Bunların içine, «sözde uluslararası hukuk dediği hukuku, İngiliz anayasa hukukundaki ilkeleri ve örnekleri (emsalleri) ve hatta İngiliz örf ve adet hukuku (teamüli hukuk) * anlayışı örneğinde görüldüğü gibi, gelenek hukukunun ** büyük bir bölümünü soktu. Uluslararası hukuk (devletler hukuku), Austin'a göre, onu uygulamaya zorlayacak bir egemen bulunmadığı için hukuk değildir. İngiliz anayasasındaki ilkeler ve örnek (emsal) kararlar, hiç bir zaman belli bir egemen tarafından çıkarılmadıkları için [gerçek bir hukuk kaynağı sayılmalarını önleyen] benzeri bir zayıflığın acısını çekmekteydiler. Austin İngiliz teamüli hukukunu, bunlardan bazılarının benimsenip, par-

---

common law.

** *customary law.*

lamentonun yasama eylemiyle yasa gücü kazandırılmaları ölçüsünde, yasa olarak kabul etti. Austin'in anlayışına göre, yasa ancak, belli bir kişinin ya da belli bazı kişilerin sözleri, yazıları ya da değişim biçiminde verilmiş üstü örtülü buyrukları olarak çıkarılabilir; halkın gerisi, hiç bir üstüne hiç bir boyuneğme göstermeyen, kimselerin buyruklarına uymayan bu kimselerin buyruklarına, cezalandırılma korkusuyla uymak alışkanlığındadır.

Uluslararası bir hükümetin kurulması ile ilgili düşüncelerin çoğuna aykırılığı bir yana, liberal demokrasi idealleriyle uyuşmayan dar, yetkeci bir anlayış olmakla birlikte, Austinci kuram, uygar dünyanın hemen hemen tüm ülkelerinde yaygın biçimde benimsendi. Günümüzde [1950'lerde] bu anlayış, insan aklının ortaya çıkarabileceği ve toplumun iyiliği için uygulayabileceği bir mutlak adalet idealine sarılan naturalistlerin karşısında yer alan, kendilerine hukuk pozitivistleri deyen kimselerin benimsediği bir anlayıştır.

1. ÇOĞULCULUK

Hukukun doğasına ve kaynaklarına ilişkin kuramlar, hemen hemen kaçınılmaz olarak, devletin örgütlenmesi ve yetkesi ile ilgili kuramlarla bağlantılıdır. Örneğin yasayı bir egemenin bir yaptırımla desteklenen buyruğu olarak görmekte direnen bir pozitivist, büyük bir olasılıkla *monistik* (tekilci) devlet kavramına sahip olacaktır. Bir başka deyişle, çağımızın devletin, polis, tutukevleri, cellatlar ve askerlerle donatılmış tek kurum oluşuna bakarak, devleti, gerçekten hukukun kaynağı olabilecek tek kurum olarak görmek yoluna sapabilecektir. Ama devletin böyle donatılmış bir kurum oluşundan gidilerek, mutlaka bu sonuca varmak gerekmez. Bir pozitivist, maddi (fizik) yaptırımlar ya da cezalar dışında başka yaptırımların ve cezaların da bulunabileceğini düşünmeye açık olabilse, çoğulcu (pluralist) bir devlet kavramını kabul etmekte, yani yalnız devleti değil, devlet içindeki öteki örgütleri de, hukukun kaynağı olarak görmekte güçlük çekmeyecektir. Çoğulcu görüşe göre, Doktorlar Birliği'nin üyelerini reklâm etkinliklerinde bulunmayı yasaklayan kuralı, hükümetin çıkardığı herhangi bir kararname kadar hukuksal niteliğe sahip olacaktır. Bu kural, para ya da hapis cezasıyla değil, güçlü bir moral baskı ve hatta doktorkluk mesleğinden atılma ile desteklenmiş olabilir.

Özellikle yasanın *karakteri* bakımından «çoğulculuk» terimi pekâlâ naturalist terimiyle aynı anlama gelebilir. Yani çoğulcu, hükümetin çıkardığı yasaları ve kararnameleri hukuksal kuralların yalnızca bir türü olarak görebilir. Tanrı'dan gelen ve kendini, belki de, Kilisenin buyruklarında ortaya koyan daha yüksek, yüce bir

yasanın varlığına inanabilir. Ya da yüzyıllardır varlığını sürdürmüş göreneği, bu bir toplumsal ya da mesleksel örgüt tarafından benimsenip uygulandığında, yasanın üzerinde yükseldiği temel olarak görebilir. Hatta adalet kavramı, hak ile ilgili görüşler, ya da yararlı bir toplumsal amaç gibi soyut düşüncelerin, yasaların dayandığı temel direkler olduğunu sanabilir. Kısacası, bir çoğulcu, yasaya karşı pozitivist ya da naturalist bir tutum takınabilir. Herşeye gücü yeten bir devlet kavramına inanan bir monist (tekilci) ise, yalnızca tek bir egemen kabul eder, ve bu nedenle ister istemez bir pozitivisttir.

Otto von Gierke (1841 - 1921) ve F. W. Maitland (1850 - 1906)

Devleti, çağdaş toplumun üyelerinin bağlılık gösterdikleri kurumlardan yalnızca biri olarak gören çoğulculuk anlayışı, yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde filiz verip gelişmeye başladı. Bununla birlikte kökleri ondokuzuncu yüzyılın sonlarına, Otto von Gierke'nin ve F.W. Maitland'ın kuramlarına dek gerilere dayanır. Kısaca özetlemek gerekirse, Gierke'nin ve Maitland'ın öğretileri, herhangi bir toplumun bağrından doğan ve varlıklarını uzun süre sürdüren kurumları, hukuk alanında gerçek kişilik sahibi kurumlar saydılar. Bu tür kurumların herbirinin bir kollektif bilinci ve üyelerinin zihinlerinden ve iradelerinden bağımsız bir iradeleri vardı. Ayrıca herbiri hukukun gelişmesinin kaynağı olan kurumlardı. Yani, devletten, daha önce herhangi bir yetki almış olmaksızın, her biri, hukuksal nitelikli ortak inançları hukuk kuralları biçimine döken birer organ gibi çalışmaktaydılar. Bu süreçte başrolü devlet oynamakla birlikte, devlet başkalarına rol vermeyen tek oyuncu olmak durumundan uzaktı. Bu görüşlerini yazıya dökerlerken Gierke ve Maitland, daha çok, büyük toplumsal örgütlerin, örgüt olarak ayrıcalık, yükümlülük ve haklarının kabul edilmesi isteğiyle harekete geçmişlerdi. Toplumun yalnızca bireylerden oluşmadığı görüşündeydiler. Derneksel, dinsel ve mesleksel örgütlerin de kişiliklerinin olduğunu ve onlara vatandaşlarınkine benzer bir konum (statü) tanınması gerektiğini ileri sürdüler.

Devletin gücünün herşeye yeterliliğini ve devletin herşeyi yapmaya yetkili olduğunu reddederken, çoğulcuların çoğu, ilgilerini mesleksel ve ekonomik derneklerin egemen konumları ve hakları üzerinde topladılar. Bu açıklama özellikle Joseph Paul-Boncour ve Harold Laski için geçerlidir.

Joseph Paul - Boncour (1873 - 1972)

Joseph Paul-Boncour, çalışma yaşamı yıllarında, Fransa'nın en önde gelen devlet adamlarından biriydi. 1932'de, 1933-1934'te ve

1938'de Dışışleri Bakanlığı yaptı. Ayrıca, 1932'de ömrü altı hafta süren bir kabinde Başbakanlık görevini üstlenmişti. Hem Milletler Cemiyeti'nin hem Birleşmiş Milletler'in kurulmalarına yardımcı olmuştu ve saldırıları engelleyecek bir uluslararası polisin en ateşli savunucularından biriydi. Paul-Boncour, Doktorlar Birliği (Tabib Odası), bilim dernekleri ve meslek odaları gibi iş ve meslekle ilgili derneklere büyük önem verdi. Bu derneklerin, bütün ülkelerde kendiliklerinden ortaya çıkıp, üyelerini bağlayıcı kurallar koyup, toplumun geri kalan bölümüne koşullarını dayatacak aşamaya dek hızla geliştiklerini ileri sürdü. Üyeleriyle ve bazı durumlarda üyeleri dışındaki kişilerle ve kurumlarla ilişkileri, başlangıçta sözleşme niteliğinde ilişkiler olmakla birlikte, zamanla zorunlu ilişkiler olma eğilimi gösterir. Paul-Boncour, yalnızca, ekonomik örgütlerin varlıklarının hukukça tanınmasını değil, aynı zamanda onlara demokrasi sürecinde önemli bir rol verilmesini de istedi. Halk egemenliği düzeninin, çoğunluğun, tüm vatandaşların ortak çıkarlarının ne olduğunu ayırmayıp anlayabilme ve bu çıkar doğrultusunda davranabilme yeteneğine sahip olduğu varsayımına dayandığını ileri sürdü. Ama bu varsayımın olgulara uymadığını söyledi. Bir ulusun çoğunluğu, Paul-Boncour'a göre, salt toplumun çıkarlarının her bakımdan ortak çıkarlar olmaması gibi basit bir nedenden dolayı, tüm halkın çıkarlarının neler olduğunu kavrayıp bunları gerçekleştirecek bilgiye ve yeteneğe sahip değildir. Bu yüzden, çoğunluğun belirli bazı grupları daha fazla kayırması tehlikesi vardır. Bunu önlemek yolunda, her bir ekonomik grup için yaşamsal önem taşıyan sorunlarda karar alıp, gerçekten tüm toplumun ortak çıkarını ilgilendiren sorunları çözme işini genel egemene yani devlete bırakan özel egemenlerin [egemen kurumların] bulunması gerekir. Örneğin işçi sendikalarının fonlarının bir siyasal partinin desteklenmesine katkıda bulunmak yolunda kullanılıp kullanılmaması sorunu, Paul-Boncour'a göre, gerçekten en çok sendikaları ilgilendirecek yaşamsal bir sorundur. Ne var ki, bu aynı zamanda kamuyu ilgilendiren bir sorundur ve ne Paul-Boncour ne öteki herhangi bir çoğulcu, şimdiye dek, bu iki yetki alanını kesin çizgilerle birbirinden ayıracak inandırıcı yöntemler geliştirememişlerdir.

Harold J. Laski

Benzeri kanıtlar, bir bakıma daha sivri bir biçimde Harold J. Laski tarafından sunuldu. Çoğulcu döneminde Laski, çağdaş toplumda egemenliğin yalnızca normatif yönlerini vurgulamakla kalmadı, aynı zamanda egemenliğin uygulama alanındaki gerçek durumu üzerinde de durdu ve monist kuramın gerçeklerle bağdaş-

madığını ileri sürdü. Çağdaş devletin gücünün herşeye yeter olduğuna inanmak, Laski'ye göre, bir kimsenin inancını pamuk ipliğine bağlaması demektir. Bu yolda İngiliz hükümetinin I. Dünya Savaşı sırasında, Olağanüstü Durum Yasası'nın * grevleri önleyici maddelerini Galler Ülkesi madencilerine uygulamakta gösterdiği isteksizliği ve demiryolları işçileri birliğinin, Amerikan Kongre'sini 1916'da Adamson yasasını çıkarmaya zorlayan ülke çapında grev tehdidini örnek gösterdi. Bu durum karşısında, siyasal nitelikli olmayan güçlü gruplarca, karşı olduğu politikaları kabul etmek zorunda bırakılan bir devletin, tek egemen olduğu görüşü nasıl doğru olabilir? diye sordu; ve toplumun, özünde federal nitelikte olduğu sonucuna vardı. Devlet, vatandaşların kendisine bağlılıklarını sağlamak yolunda, işçi sendikalarıyla, işveren dernekleriyle, ticaret odalarıyla, baro birlikleriyle ve doktorlar birliğiyle yarışmak zorundaydı. Laski'ye göre, bu derneklerle karşılaştırıldığında, devletin bunlarınkinden farklı, özel bir niteliğinin bulunmadığı görülür. Aralarında bir çatışma doğduğunda, bundan devletin üstün çıkıp çıkamayacağı, tümüyle o olayda göstereceği moral üstünlüğe bağlıdır. «Bağlılık borçlu olduğum tek devlet» diye yazdı Laski «kendisinde ahlâksal yeterlilik gördüğüm devlettir... ilk görevimiz vicdanımıza karşı dürüst olmaktır.»¹ Bununla birlikte Laski, bu konuda, bir eliyle verdiğini öteki eliyle aldı. Devletin bir «sonul yedek erk»inin bulunduğundan söz etti; Devletin kendisine üyeliğin zorunlu oluşundan dolayı öteki derneklerden farklı olduğunu kabul etti; ve ortak gereksinimlerin karşılanabilmesi yolunda devletin «bu tür gereksinimlerin karşılanması için gerekli hizmetleri onlardan isteyebileceği dereceye dek, öteki dernekleri denetlemesi gerektiğini»² kabul etti.**

J. Neville Figgis (1866 - 1919)

Hıristiyanlık, ta emekleme döneminden beri sürdürüldüğü devletten bağımsız bir konuma sahip olduğu savında bulunduğu için, bir çoğulcunun, Kilisenin bazı bakımlardan devletinkinden de üstün bir yetke ve vatandaşların bağlılıklarını [devletle] paylaşma hakkına sahip bir egemen organ sayılması gerektiği yolunda bir kuram ileri sürmesi kaçınılmaz bir sonuç olacaktı. Bu rolü özellikle *The Divine Right of Kings* (Kralların Tanrısal Hakkı) çalışması ile ünlü bir İngiliz din adamı olan J. Neville Figgis oynadı.

Monitions Act.

1 Harold J. Laski, *A Grammar of Politics*, New Haven, 1925, Yale University Press, 249, 289.

2 Laski, *A Grammar of Politics*, 62, 59-70.

** Laski'nin yaşamı ve öteki düşünceleri için 187. sayfaya bakınız (ç.n.)

maya çalıştı. Bir ara Anglikan mahalle kiliselerinde vaiz (papaz) olarak hizmet gördükten sonra Figgis, aralarında Cambridge Üniversitesi, Harvard Üniversitesi ve General Theological Seminar'ında bulunduğu çeşitli İngiliz ve Amerikan kurumlarında dersler verdi. Yaşamının son on yılını, Anglo-Catholic Community of the Resurrection'nın bir üyesi olarak geçirdi.

Figgis, sendikalar, üniversite kolejleri ve aileler gibi tüm önemli toplumsal grupların başkalarının çiğneyemeyeceği yetki alanlarına sahip olmaları üzerinde durmuşsa da, daha çok Kilisenin bağımsızlığıyla ilgilendi. Dinin, devletten eski, ve bu nedenden dolayı bile, devlettten üstün bir konumu hak etmiş olduğu görüşünü benimsedi. Ama bundan çok, ayrı ve farklı bir kişiliğe sahip bir birlik olarak Kilise düşüncesini ortaya atan kişi oldu. Kilisenin, «içinde saklı kendini geliştirecek özgü bir güce sahip, kendine ait aklıyla ve iradesiyle bir insan gibi davranan toplumsal bir birlik»³ olarak kabul edilmesi gerektiğini söyledi. Figgis'e göre Kilise, tüzel kişi* olarak, bir birey ile aynı haklara ve ayrıcalıklara sahiptir. Devletin varlığını gerektiren amaçlar kadar yaşamsal önem taşıyan amaçlar için var olup, üyelerini ilgilendiren konular üzerinde tam bir denetime sahip olması gerekir. Figgis, Bismarck'ın *Kulturkampf* (Kültür kavgası politikası) gibi Kiliseyi denetlemek amacını taşıyan layik akımların, devletin vatandaşların bağlılık borçlu oldukları tek kurum olduğu varsayımına dayandıkları için, ahlâksal ve tinsel açıdan yanlış yolda olduklarını söyledi. Ama ne Figgis ne de öteki çoğulcu'lardan herhangi biri, layik işlerle Kiliseye ilişkin işlevlerin arasında kesin bir çizgi çekmenin güçlüğüne pek bilincinde görünmezler. Hatta ortaçağda, Kilisenin bugünkünden çok daha güçlü olduğu zamanlarda bile, Kilise layik yöneticilerle ardarda çatışmalara girmiş ve bu çatışmaların sonunda yenik düşmüştür. Olasılıkla Figgis, kendilerine ait yetki alanlarının sınırlarını aşanların, krallar ve imparatorlar olduğunu söyleyecektir; fakat sözleşmeler, evlilikler ve boşanmalar ile Kilise mülklerinin vergi dışı bırakılması gibi toplumsal konuların, yalnızca Kilisenin yetki alanı içinde olduğundan kim emin olabilir ki?

Léon Duguit (1859 - 1928)

Sonunda sıra, çoğulculuk kuramının daha çok hukuksal uzantılarıyla ilgilenen çoğulcuların görüşlerinin incelenmesine geldi. Bunlar arasında en önde gelenler Léon Duguit ve Hugo Krappe

---

3 J. Neville Figgis, *Churches in the Modern State*, London, 1913, Longmans, 99.
İngilizce metinde «corporate person».

idi. Duguit, Bordeaux Üniversitesi'nde kırk iki yıl hizmet vermiş olan bir hukuk profesörü idi. Aynı zamanda, arada sırada Birleşik Devletler'de, Arjantin'de, Mısır'da ve çeşitli Avrupa ülkelerinde dersler verdi. Duguit bazen pozitivistler arasına konursa da, böyle bir sınıflandırma yalnızca felsefi görüşleri için geçerlidir. Duguit'in hukukun kaynağına ilişkin kuramı, ne pozitivist ne de naturalist bir kavramdı. Bir filozof olarak, yalnızca nesnel verilere dayanan ve tüm metafizik düşünceleri dışarıda bırakan bir devlet kuramı geliştirmeye çalıştı. Bununla birlikte, devleti hukukun kaynağı saymadı. Devlet, kendileri de hukukla sınırlı yöneticiler grubundan başka bir şey olmadığı için, egemen bile sayılamazdı. Duguit, tarihsel kanıtların, hukukun devletten önce doğduğunu ve devletin dışında olduğunu gösterdiğini ileri sürdü. Hukuk, Duguit'ye göre, toplumsal ilişkilerden doğan kurallar bütünü olarak ortaya çıkar. Bu kurallar, bazı önderler bunlara uyulmasını güvenceye almak için bunları yaptırımlarla desteklemenin uygun olacağı yolunda bir karar aldıkları zaman, yasa durumuna gelir. Söz konusu önderlerin yönetici olmaları gerekmez, daha yaygın olarak, kabile sihircileri, rahipler ya da yaşlılardır; ve bunların başlangıçta bulup koydukları yaptırımların, fizik zorlamalardan çok tabulara benzer yasaklamalar olması çok olasıdır.

Duguit'ye göre, devlet ile hukuk arasında zorunlu bir bağlantı yoktur. Kuşkusuz devlet, normal olarak vatandaşlarının çoğunluğu tarafından uyulan buyruklar çıkarır, kararlar alır. Fakat bunların gerçekten yasa olup olmadıkları, der Duguit, devlet tarafından çıkarılmış olmaları gerçeğine değil, gerçek karakterlerine ve hizmet ettikleri amaca bağlıdır. Temelde yasalar, toplumun bütünlüğünün parçalanmaması, birliğin sürdürülmesi için uyulması gereken davranış kurallarıdır. Çok eski tarihlerde, insanlar, tek başlarına yaşayamayacaklarını anladılar. Yaşamlarını sürdürebilmeleri için bile, klanlar ve kabileler biçiminde biraraya toplanmak zorunluluğunu kavradılar. Bilgileri ve deneyimleri arttıkça, daha geniş gruplarda daha iyi yaşayabilecekleri sonucuna vardılar. Böylece, yöneticilerden ve uvruklardan [yönetilenlerden] oluşan birlikler olan devletler kuruldu. Yöneticilerin yönetimi, bazı örneklerde fizik güce, bazılarında zenginliğe ya da akılca üstünlüğe dayandı. Ama yasalar, devletten ve yöneticilerinden tümüyle bağımsız olarak varlıklarını sürdürdüler. Yasaların çoğunun kökleri, devletin evriminden önceki çağların toplumsal amaçlarına dayanır. Ötekileri, hükümetlerce onaylanıp desteklenen görenek kurallarını temsil ederler. Ne var ki, yasa niteliğine sahip olabilmeleri için, ister yazısız ister yazıya dökülmüş biçimde olsunlar, tüm bu düzenlemelerin, toplumsal dayanışmayı artırma amacına hizmet etmesi gerekir. Toplumsal dayanışma olmaksızın, ne toplum ne de birey varlığını

sürdüremeyeceğine göre, Duguit için bu koşul çok önemlidir. Böyle bir görüşü, yasa olduğu söylenen, ama bu amacı izlemeyen ya da engelleyen herhangi bir kuralın, gerisinde ne kadar fazla örgütlü zorlama gücü bulunursa bulunsun, ya da ne kadar çok kimse ona kesinlikle uyarsa uysun, asla yasa sayılmayacağı düşüncesi izledi. Bir yasanın geçerliliği, onun kaynağına ya da kökenine değil, hizmet ettiği amaca bağlıdır. Toplumsal dayanışmayı, ister yasa organının çıkardığı kararlarla, ister yargı kararlarıyla, ya da yönetsel kararlarla olsun, çiğneyen bir devlet, hukuka aykırı bir gidiş içinde demektir.

Duguit'nin hukuk kavramı, önemli bir noktada naturalistlerin çoğunun hukuk anlayışından farklıydı. Duguit, evrenin düzeni içinde saklı olan ve bireyin ortadan kaldırılamayacak nitelikteki haklarını dile getiren bir yüce yasanın varlığına inanmadı. Yasaların rasyonel dayanaklarıyla ya da yansıtabilecekleri adaletin niteliğiyle ilgilenmedi. Bir yasanın geçerli olup olmadığına karar verilebilmesi için, sorulması gereken tek soru, onun toplumsal dayanışma amacı yönünde olup olmadığıydı. Böyle bir sınavın adaletle ya da akılla pek az ilgisi olacaktır, ya da hiç bir ilişkisi bulunmayacaktır. Yasanın geçerliliğinin ölçütü olarak toplumsal dayanışmayı görmesi, aynı zamanda, Duguit'nin kuramını bireycilikten çok kolektivizme yaklaştırdı. Duguit'nin düşüncesine göre hukuk, yalnız devletten değil, bireyden de üstündü. Bireyin insan türünün bir üyesi olmasından, ya da bir insan olarak taşıdığı onurdan veya değerden dolayı, bireye bağlı bir kutsal haklar takımının varlığını kabul etmedi. Konuşma, toplanma ya da basın özgürlükleri toplumsal dayanışma amacına ters düşerlerse, bu özgürlükler toplumun iyiliği hatırına bir kıyıya konabilirlerdi. Aynı ilke, toplumun zereksinimleriyle tek tek vatandaşların, mülk sahibi olmaları ve mülklerini kullanış biçimleri çatıştığı durum için de geçerli olacaktı.*

Hugo Krappe (1857 - 1936)

Leyden Üniversitesi'nde kamu hukuku profesörü ve «Çağdaş Devlet Kavramı» adlı yapıtın yazarı olan Hugo Krappe, hukukun üstünlüğünü savunmakla Duguit kadar derinden ilgilenmişti. Fransız çağdaşı Duguit gibi Krappe de, hukuku, devletten önce ortaya çıkmış olan ve hiç bir anlamda bir egemenin iradesine ya da buyruğuna bağlı olmayan kurallar olarak gördü. Ama bir yasanın geçerliliğinin tek ölçütünün, onun taşıdığı amaç olduğu görüşüne ka-

* Duguit'nin bazı düşüncelerinin Krappe'nin düşünceleriyle karşılaştırılması için bunu izleyen satırlara da bakınız (ç.n.).

tılmadı. Tersine, yasayı, «ister yazılı ister yazısız olsun, insanların neyin doğru olduğu yolundaki duygularından ya da sezgilerinden kaynaklanan her bir genel ya da özel kural»⁴ olarak tanımladı. Devletin görevi, Krappe'ye göre, toplumdaki hangi kuralların halkın hak (adalet) ideallerine uygun olduğunu bulup, bunlara yazılı yasa konumu vermektir. Böylece, bu kurallar, yalnızca vatandaşları değil devleti de bağlayıcı olurlar. Yasa, insan iradesinden ya da buyruğundan bağımsız, nesnel ve ebedi bir varlığa sahip olan adaletin somut olarak dile getirilmesinden başka bir şey olmadığı için, ne yöneticiler ne de herhangi başka bir kimse hukukun üzerinde olamaz. Krappe, devletin yasaları yapan ya da yasaların kaynağı olan bir kurum olduğu yolundaki Austinci düşüncüyü tümüyle reddetti. Devletin, adaleti dile getirdikleri için zaten yasa olma niteliğini kazanmış bulunan kuralları onaylamak ve onların uygulanmasını sağlamak dışında hiç bir işlevi yoktur. Krappe aynı zamanda, devletin yetkesinin (otoritesinin) iradesini uyruklarına dayatma gücüne dayandığı kuramını da reddetti. Devletin yetkesi, Krappe'ye göre hukukun yetkesine dayanır ve devlet ancak eylemleri hukuka uygun olduğu zaman halkın kendine bağlılık göstermesini haklı olarak isteyebilir.

Krappe devlete, Duguit'nin düşündüğünden çok daha sınırlı bir alan tanıdı. Her iki filozof da sınırlı yönetime inandı; ne var ki Duguit, genel yarara uygun düşen hemen her yöne yayılan bir kamusal yetke alanı düşünmüştü. Duguit'nin aradığı tek koşul, siyasal eylemin toplumsal dayanışmaya uygun olmasıydı. Yaşasaydı, anlaşılan, devletin dev gibi bir toplumsal hizmet organı durumuna gelişmesini olumlu karşılayacaktı. Oysa Krappe, devletin eylemlerini, hukuk kurallarını bulup, ortaya çıkarıp sürdürmek gibi, dar bir alanla sınırlamakta directti. Hiç bir otokratın ya da oligarşinin (azlık yöneticinin) toplumun adalet hakkındaki duygusunu keşfedemeyeceğini düşündüğü için, Krappe'nin hukuk kuramı demokratik sonuçlara yönelir. Topluluğun adalet duygusunun ne yönde olduğunu yalnızca topluluğun kendisinin, ya da yetkili temsilcilerinin saptayabileceğini ileri sürdü. Görüş ayrılıklarının ortaya çıkması durumunda, normal olarak çoğunluğun inançları belirleyici olacaktır; ama bunların, bazı durumlarda, topluluğun çıkarı yönünde davranan, eğitim görmüş deneyimli kimselerden oluşan mahkemelerin kararlarıyla düzeltilebileceğini kabul etti. Gene de, devletin yetki alanının hukuk alanını aşmayacağını ileri sürdü. Devletin gerçek karakteri kendini, telgrafların verilmesinde, de-

---

4 Hugo Krappe, *The Modern Idea of the State*,
çev. George H. Sabine - W. J. Shepard.
New York, 1922, D. Appleton, 39.

miryollarının ve kanalların yapılmasında, ya da işsizlere, yaşlılara, güçsüzlere ödenek bağlanmasında göstermez. Krappe'nin bu görevleri kimlere vereceği pek belli değildir. Ama bu tür hizmetleri görecekt kamu şirketleri düşünmüş olması çok olası. Kamu şirketleri olarak nitelediği örgütlere uygun birçok kuruluşun daha şimdiden var olduklarını ileri sürdü. Çeşitli ülkelerdeki Posta Tasarruf Bankaları (tasarruf sandıkları), telgraf telefon sistemleri, devlet üniversiteleri ve kamusal sigorta kuruluşları, hükümetlerden az çok bağımsız olarak kamu şirketlerine dönüşmüşlerdir. Krappe, çağdaş toplumun tüm temel isteklerinin karşılanabilmesi için, bu sistemin yalnızca geliştirilmesinin yeteceğini ileri sürdü.

Çoğulculuk yirmi yıldan [1940 dolaylarından] beri, neredeyse sönmüş durumda. Belki de pek çok soruyu yanıtlayamadığı için, devletin mutlak egemenliği anlayışının yeniden canlılık kazanmasına yol açacak birçok açık vermişti. Kuşkusuz bazılarına, anarşizme yakın bir yaklaşım olarak, ya da devletin bütünlüğüne yönelmiş, onun yıkımına yol açacak kadar büyük bir tehdit gibi görünerek, onları alarına geçirmişti. Nasyonalizm, yurtseverlik akımı, saldırıya uğrama korkusu ve refahı dünya çapında sağlama amacını gerçekleştirecek organların oluşturulması istekleri, çoğulculuğu tarihe gömmek yolunda elele verdiler. Öyle ki, insanlar yabancı güçlerin düşmanca amaçlarına karşı, yaşam biçimlerini korumak için, gücü herşeye yeten bir devlete gereksinim duydukça, çoğulculuğun canlanamayacağı sugötürmez bir gerçek olarak görünüyor. Gene de, çoğulculuğun, genellikle gösterilen ilgiden daha fazlasını hakettiren birçok katkıları oldu. Egemenin yasaları yaptığını ve aynı zamanda kendisinin bu yasalara bağlı olduğunu ileri süren eski «yasacı hukuk öğretisi»nin* saçmalığını ortaya koydu. Devletin özünün kuvvet olduğunu, ne kadar acımasız ya da akıldışı olurlarsa olsunlar, buyruklarının aynı derecede geçerli olduklarını ileri sürmek gibi bir varsayımın barbarlığını ortaya koydu. Aklı, adaleti, doğruyu ya da toplumun iyiliğini güden toplumsal amaçları, hukukun temeli göstererek, başkaldırıya ve devrime çağdırmaksızın, bireylerin vicdanlarını koruyacak yolları ve araçları sağladı. Özellikle Krappe tarafından geliştirilen biçimiyle çoğulculuk, bir dünya cumhuriyeti için mantıksal bir temel, kabul edilmesi yolunda pek az umut verenlerden biraz daha fazla umut veren tek temeli sundu. Krappe'nin önerdiği, dünya topluluğunun adalet duygusunu onaylayıp uygulamaya sokmak gibi tek bir işlevle sınırlı bir uluslararası hükümetti. Krappe, 1948'e kadar yaşasaydı, uygar insanın denkserlik ve adalet duygularını dile getiren Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Demeci'nin kabul edilışinden

---

* *legalist doctrine.*

dolayı büyük bir hoşnutsuk duyacaktır. Krappe'nin bir uluslararası hükümet kurulması idealinin gerçekleştirilebilmesi için, geriye, atılması gereken tek bir adım, ama, bu demekteki ilkelere yasa gücü kazandırmak gibi büyük bir adım kalmıştır.

2. POZİTİF HUKUK YORUMU *

Bu bölümün başında, pozitivist hukukçuların, hukukun devlet tarafından yaratıldığına, geçerliliğini egemenin onu çiğneyenleri cezalandırma gücünden aldığına inandıklarını söylemiştik. Bu yolda pozitivist hukukçu, naturalistin, yasaların neyin doğru neyin adaletli olduğuna ilişkin idealleri dile getirip, geçerliliklerinin gerçekte bu idealleri ne ölçüde içerdiklerine bağlı olduğunu ileri süren naturalistin tutumunun tam karşısında durur. Pozitivist hukukçuluk (hukuk pozitivismi) bazen, özellikle savunucularının devletin buyruklarının ürünü olanlar dışında herhangi bir hukukun bulunduğunu kabul etmedikleri durumlarda, gerçekçi hukukçuluk (hukuk realizmi) olarak adlandırılmaktadır.

Pozitivist hukuk yorumu (pozitivist jurisprudence) ya da pozitivist hukuk bilimi, pozitivist bakış açısından ele alındığında, en azından John Austin'a kadar gerilere dayanırsa da, yirminci yüzyıla dek Almanya dışında hiç bir yerde büyük bir önem kazanmamıştı. Alman savunucuları arasında, Karl Geber (1823-1891), Georg Jellinek (1851-1911) ve Paul Laband (1838-1918) vardı. Baş amaçları *Rechtstaat*, yani hukuk devleti anlayışına uygun davranan bir devlet temasını geliştirmekti. Hukuksal biçimlere ve belirlenmiş yargılama süreçlerine bağlılığın, vatandaşların mutluluğunun en iyi koruyucuları oldukları üzerinde önemle durdular. Yalnızca devletin hukuk yaratabileceğini ve devletin egemen buyruklarının her birinin *ipso facto* (salt devletin buyruğu olmaları nedeniyle) geçerli sayılacağını kabul etmişlerse de, devleti, yalnızca potansiyel (gizilgüç) olarak gücü her şeye yeten bir kurum biçiminde gördüler. Devletin egemenliği sınırsız ise de, insanın toplumsal amaçlarının yüce bir somutlaşması demek olan doğasından dolayı, onun da yapmaktan kaçınacağı bazı şeyler vardır. Örneğin, karşılığını ödmeden bir bireyi mülkünden edemeyecektir. Ayrıca, devletin egemenliği, yöneticilerin egemenliği noktasına dek geliştirilemez. Devletin yöneticileri, onun efendileri, sahipleri değil hizmetçileridir ve sıradan vatandaşları denetleyen yasalarla bağlıdır. *Rechtstaat* (hukuk yönetimi, hukuk devleti) kavramı tümüyle, insanların yönetimi değil yasaların yönetimi varsayımı üzerine kuruldu. Taşıdığı amaçların sınırlayıcı etkileri altında devlet, memur-

* pozitivist jurisprudence.

larının eylemlerini denetleyecek olan yasalar çıkaracak ve bu yasaları geliştirecektir. Vatandaşların hakları ve ayrıcalıkları da, açık açık tanımlanacaktır. Yönetim süreci, yasaların içeriğine ve süreçlerine kesin olarak uyan kararnameler çıkarıp kararlar alan profesyonel bürokratlar ile, daha çok bir idare süreci olacaktır.

John Chipman Gray (1839 - 1915)

Yirminci yüzyılda hukuk pozitivizmi ve ondan kaynaklanarak doğan hukuk realizmi akımları, özellikle Birleşik Devletler'de önem kazandı. Hukuk pozitivizmi akımının Amerika'daki ilk söcüsü John Chipman Gray idi. Harvard'da kırk yıldan fazla hukuk dersleri veren Gray, mülkiyet konusunda zamanının en önde gelen otoritesi oldu. 1909 yılında, yetmiş yaşındayken, hukuk bilini (Jurisprudans) ile ilgili görüşlerini *The Nature and Sources of Law* (Hukukun Doğası ve Kaynakları) adlı yapıtında açıkladı. Baş tezi, hukukun gerçek yaratıcılarının yargıçlar olduğu idi. Gray'a göre yargıçların görüşleri birçok kaynaklardan, geleneklerden, örnek (emsal) kararlardan, filozofların ve hukuk bilginlerinin öğretilerinden, ama özellikle kendi duygu dünyalarının bir parçası olan ahlaksal inançlarından beslenir. Bu kaynaklardan hiç biri, yargıçlar topluluğunun «resmi» görüşleri içine girmeden yasa sayılamazlar. Hatta çıkarılan yasalar ve anayasa maddelerinde yapılan değişiklikler bile, yargıçların bunların geçerli olduklarına karar vermelerine, ya da anlamlarını yorumlamalarına kadar, aslında yasa değildirler. Gerçekten Gray, asıl anayasanın yargıçların anayasa hakkında söylediklerinden oluştuğunu, asıl yasaların mahkemelelerin uyguladıkları kurallar olduğunu söylüyordu. Gray'ın, kendinden sonraki çağdaşlarının inançlarının biçimlenmesine yapmış olabileceği etkinin derecesi bilinemez; ama onları azımsanmayacak derecede etkilemiş olsa gerek. En azından, Gray'ın birçok görüşleriyle Yargıç Holmes'ın görüşleri arasında yakın benzerlikler olduğunu söyleyebiliriz.

Oliver Wendell Holmes, Jr.*

Yargıç Holmes'ı daha önce bir pragmatist, bir Sosyal Darvinci ve bir romantik olarak ele alıp incelemiştik. Felsefesinin sınırları bunları da aşan bir alanı içerir. Gırtlak gırtlığa bir yarışmanın hüküm sürdüğü kapitalist düzende, kitlelerin hakettikleri her şeyi aldıkları yolunda bir inanca sahip olmasına karşın, kendisi bir sosyal kolektivist yani *societarian* idi, toplumu bireylerin üstünde tu-

---

* Yargıç Oliver Wendell Holmes'ın yaşamı ve öteki düşünceleri hakkında 54. sayfaya bakınız (ç.n.).

tan biriydi. Holmes'a göre toplum amaç idi, birey ise bu amaçla ulaşmanın bir aracı idi. Kendisinin «her insanı bir araç değil kendi başına bir amaç olarak gören Kantçı ahlâka» karşı şiddetle başkaldırmış biri olduğunu bildirdi.⁵ Holmes'ın görüşlerine göre, evren, insanların yazgılarıyla ilgilenmeyen kör bir makinaydı. Yaşamın yasası savaşımdı ve zafer en güçlüünün en acımasızın elinde kalıyordu. İdealizm ve zayıflara acımak, gerçeğe uymayan ve yararlı olmayan şeylerdi. «Eğer bir adam, açık denizde, suyun üzerinde yüzmekte olan tek bir kalasın üzerindeyken, bir yabancı ona tutunmak için uzanırsa, gücü yeterse onu denize itecektir.»⁶

Bir hukuk felsefecisi ve bir hukuk bilgini olarak Holmes, Sosyal Darvinci görüşlerine sarılarak, hukuku moral ve duygusal idealizmin tüm izlerinden arındırmaya çalışır. Ahlâksal anlam ve önem taşıyan tüm sözcükler hukuk alanından sürülebilirler ve hukukta, yasalar, örnek (emsal) kararlar ve anayasada öngörülen kurallar dışında mutlak anlamda hiç bir şey bırakılmasa, bunun bir kazanç olacağını düşündü. Ahlâk ve doğrulukla ilgili konularda ulaştığımız tüm görüşlerin, o ya da bu yönde keyfi olduklarını ve insanlar arasındaki derin görüş farklılıklarını çözecek tek etmenin eninde sonunda kuvvet olacağını ileri sürdü. Hayvanların yiyecek kısıntıları için birbirleriyle döğüşmeleri gibi, insanlar da hakları olduğuna inandıkları şeyler için döğüşürler. Ama, devletin yaratıp, verdikleri dışında, herhangi bir hakkın varlığı söz konusu olamaz. Holmes, doğal haklar ve doğal hukuk öğretilerini, kulağa hoş gelen yapıtlar (fiksiyonlar) olarak görüp reddetti ve kendi varlığını korumak için bireylerin iyiliğini gözden çıkarmakta hiç bir devletin, hiç bir zaman duraksamadığını ileri sürdü.

Holmes'a göre, hukukun gerçek anlamı şaşılacak derecede basitti. Meslek yaşamının en yüksek noktasına yaklaşırken, hukuku «mahkemelerin gerçekte ne yapacaklarını kestirmek»⁷ olarak tanımlayıp, «bundan gösterişli hiç bir tanımın» doğru olmadığını söyledi. Yaşamının sonuna kadar, yargıçların var olan hukuku bulup ortaya çıkaran, keşfeden kimseler değil, hukuku yaratan kimseler oldukları yolundaki inancı sarsılmadı. Bu nedenle hukuk, Holmes'a göre mecazi değil gerçek anlamda, mahkemelerin uygulayacakları şeydi; hukuk, hukuk bilginlerinin gökten indirip somut davalara uygulayabilecekleri «gökte sonsuza dek kuluçkaya yatmış gibi duran» bir şey değildi. Tersine hukuk, doğrudan doğruya yargıçların düşüncelerinin ve duygularının bir ürünüydü. Böyle

5 Max Lerner (ed.), *The Mind and Faith of Justice Holmes*, Boston, 1946, Brown, 392.

6 *The Mind and Faith of Justice Holmes*, 59.

7 *The Mind and Faith of Justice Holmes*, 75.

bir yorum açısından bakıldığında hak ve adalet gibi mutlak kavramların varlığını düşlemek, boşuna emek harcamaktır. Holmes'a göre, yetersiz ya da hatalı kararlar olabilirse de, adaletsiz karar diye bir şey olamaz. Bir kararın yeterli ya da hatasız olup olmadığının ölçüsü ise, metafizik ya da teolojik bir adalet ya da iyilik ölçütüne uygunluğu değil, topluluğun iradesine uygunluğudur. Hukukçunun görevi, geçmişten günümüze dek gelen kuralları ve örnek (emsal) kararları alıp onlara günümüzün gereksinimlerine göre biçim vermektir. «Kusursuz bir yasadan söz edebilmek için, herşeyden önce onun, topluluğun, ister doğru ister yanlış olsunlar duygularına ve isteklerine uygun düşmesi koşulunu yerine getirip getirmediğine bakılır.»⁸ Topluluğun duygularının ve isteklerinin neler olduğunun saptanması işi, önce yasama organına düşer; ve Holmes bilge bir yargıcın halk temsilcilerinin yaptıklarını düzeltirken, ılımlı davranması gerektiğine inandı. Bununla birlikte [hukuk alanında] sonul erkin mahkemelerde olduğu varsayımını hiç bir zaman bırakmadı.

Yasaların haklılığının en büyük dayanağının topluluğun gereksinimlerine ve isteklerine uygunlukları olduğunu düşünürken Holmes, bunların neler olduğunun saçmalığa ve akılsızlığa varacak derecede yorumlanabileceğini söylemek istemiş değildir. Gene de bunların geniş bir biçimde yorumlanarak ortaya konulabileceğini kabul etti. Holmes'ın yargıda ılımlılık öğretisi, yargıçların, yasama organı üyelerinin toplumun sorunlarının neler olduğunu anlayacak bilgiye ve deneyime sahip oldukları ve bu sorunların çözümünde genellikle akılcıca davrandıkları görüşünü veri olarak almaları gerektiği anlamına gelir. Keyfi ya da akla uygun olmayan bir biçimde davranıldığının kanıtları olmadıkça mahkemeler, yasama organı üyelerinin kararlarına karışmamalıdır. Holmes, *Commonwealth v. Davis* davasında bir kimsenin belediye başkanından izin almadan Boston Halkı hakkında konuşma yapmasını yasaklayan Boston Belediyesi kararını onaylamasında; *Coppage v. Kansas* davasında Yüce Mahkeme'nin Kansas federe devletinin «sarı köpek»^{*} sözleşmelerini geçersiz, yasa dışı sayan yasasının geçerli olmadığına karar veren çoğunluk kararına karşıoy kullanmasında; ve *Debs v. United States* davasında, ünlü bir sosyalist önderin I. Dünya Savaşı sırasında savaşa ve militarizme karşı konuşmalarından dolayı verilen cezayı onaylamasında; *Bock v. Bell* da-

8 Oliver Wendell Holmes, *The Common Law*, Boston 1881, Brown, 41.

«Yellow dog» contract, bir işçi işe alınırken imzalatılan, içinde, sözleşme süresince hiç bir sendikaya üye olamayıp hiç bir sendikayla ilişkide bulunmayacağı koşulunu içeren sözleşme (ç.n.).

vasında, akıl hastanelerindeki geri zekâlıların kısırlaştırılmasına izin veren bir Virginia federe devleti yasasını onaylamasına ve aynı derecede önemli birçok davada benzeri kararları vermesine götüren hareket noktaları bu tür inançlardı. Felsefesi, özünde, devletin, kendi varlığını savunmak ve vatandaşlarının: sağlık, güvenlik ve ahlâkını ve genel olarak mutluluklarını geliştirmek için, gerekli gördüğü hemen her şeyi, bunlar keyfi ve akla aykırı şeyler olmadıkça yapabileceğini kabul ediyordu. Ayrıca devletin varlığına ya da amaçlarına yönelik herhangi bir tehdit, dolaysız ve yakın bir tehlike olmalıydı; eğer böyle değilse, düşüncelerin toplumsal gelişme için gerekli olan özgürce alışverişinin ve yarışmasının sağlanması için tehdit cezalandırılmamalıydı.

Jerome Frank (1889 - 1957)

Hukuk alanında realist akımın temsilcilerinin, yargıçların hukukun yaratıcıları oldukları savı, çeşitli çevrelerin desteğini kazandı. Charles Evans Hughes, bir keresinde, «yargıçlar hukuk yaratmalıdır- lar ve aslında yaratmaktadırlar» demişti. Tanınmış İngiliz hukuk bilgini Sir Frederick Pollock bugün akli başında hiç bir hukukçu mahkemelerin kararlarının yasalara eklemelerde bulunmayıp onları değiştirmedikçe ileri sürmeye kalkamaz» diye vurgulamıştı. Bir başka İngiliz hukukçusu A.V. Dicey, «yargıçların yarattığı yasa gerçek yasadır» görüşünü ileri sürdü. Amerikalı filozof Morris R. Cohen, yargıçları yalnızca, çağlar boyunca kuşaktan kuşağa geçirilerek gelen katı, mekanik yasa metinlerinin sözcüleri olarak gören anlayışı «hukukun plâk kuramı» diye alaya almıştı. Ama hukuk realizminin zamanımızdaki en radikal savunucusu, bu düşünürler değil, Jerome Frank'tır. Chicago Üniversitesi'nde okuyan Frank, 1912 yılında Chicago'da hukukçuluk mesleğine başladı; sonra çalışma yerini New York'a taşıdı. 1933'te *New Deal* politikası uygulamaya konduğunda Frank, AAA* Genel Konseyi'ne atandı. 1937'de SEC'in** üyesi ve iki yıl sonra da başkanı oldu. 1941'den ölümüne (1957'ye) kadar Birleşik Devletler Yargıtayı'nın İkinci Daire'sinin bir yargıçıydı. Frank aynı zamanda *Law and the Modern Mind* (Hukuk ve Çağdaş Kafa), *If Men Were Angels* (İnsanlar Melek Olsalardı), *Fate and Freedom* (Yazgı ve Özgürlük) ve *Courts on Trial* (Mahkemeler Yargılanıyor) gibi düşünceleri harekete geçirici kitapların yazarıdır.

Yargıç Frank, «tam bir hukuk bilgini» olduğunu söylediği Yargıç Holmes'ın sadık bir hayranı olduğu izlenimini bıraktı. Bununla birlikte bu Yüce Mahkeme yargıcının (Holmes'ın) zayıf yönlerinin çoğunu benimsememiş görünür. Holmes'ın savaşın içinde taşıdığı «tanrısal me-

* AAA, *Agricultural Adjustment Act*, (Tarımsal Düzenleme Yasası) ç.n.

SEC, *Securities and Exchange Commission* (Menkul Değerler ve Borsa Kurulu) ç.n.

saj»ı yüceltişini, gözü kapalı benimsediği Sosyal Darvenciliğini, reformcuları kınamasını, sosyalizme ve kitlelerin yoksulluğun ve yaşamın güçlüklerinin zincirlerini koparıp atmak savaşımına karşı önyargılarına önem vermedi. Frank, Holmes'ın rölativizmini ve septisizmini benimsedi; ama onun evrenin tek yasasının değişme olduğu yolundaki fatalistik (yazgıcı) inancını kabul etmedi. Frank'ın insanın, bu işlenmemiş ve kusurlu dünyaya sağlam bir biçimde yerleşip, dünyaya, bilimin kendisine nasıl bir dünya kurulması gerektiği yolunda söylediklerine uygun olarak, yeni bir biçim verme yeteneğine derin bir inancı vardı. Son olarak, Holmes'ın, bilimsel yöntem anlayışı pek fazla olmayan, daha çok tümdengelimci bir filozof olmasına karşılık, Frank'ın, bilim adamının, gerçeği, saygıdeğer gelenek için doğuracağı sonuçlara bakmaksızın bulup ortaya koyma kararlılığını, daha iyi bir topluma ulaşma yolunda en büyük umut ışığı olarak gördüğünü belirtmeliyiz. Holmes da Frank da, William James'a karşı hayranlık duymuşlarsa da, Frank daha çok Dewey'in idealine yaklaşmıştı.

Hukukun gerçek doğasını açıklamak için Frank şunları söyledi Hukukçu olmayan herhangi bir kişi için, hukuk, bir mahkemenin belli bir olay hakkında, bu olayın olgularıyla ilgili olarak verdiği karardır... bir mahkeme bu olgularla ilgili bir karara varmadan, o konuda herhangi bir yasanın varlığından söz etmek erken olur.»⁹ Frank böyle bir hukuk tanımının yasama meclisinin ya da baronun üyelerinin çoğunluğunun anlayışını yansıtmadığını kabul etti. Çoğunluk, hukuku, mahkemelerin tek tek davalara uyguladıkları sabit ve değişmez ilkeler bütünü olarak görür; gökkuşağının ötesinde biryerlerde hukukun, yargıçların ve avukatların canla başla aradıklarında ele geçirebilecekleri bir altın terazisinin* bulunduğunu düşünür. Ama hukukun bu kesinliği ve değişmezliği düşünceleri, Frank'a göre, bir mitosdur, bir masaldır. Her toplumsal olgu gibi hukuk da sürekli bir değişme süreci içindedir. Yasama meclisi üyelerinin yasaları değiştirirlerken ve kaldırırken yaptıklarına çok benzer bir biçimde, mahkemeler de hukuk koyarlar ve kaldırırılar. Ama yargıçlar bu gerçeği kabul etmek yerine, kaçamak açıklamalara ve dolambaçlı deyişlere başvururlar. Bu, halkı, hakların, yetkilendirmelerin, yükümlülüklerin ve cezaların gerçekte olduğundan çok daha kesin ölçütlerinin bulunduğunu düşünmeleri yolunda yanlış bir saniya saptırmak sonucunu doğurur. Bununla birlikte bu aldatma, kötü ya da şeytanca bir amacın ürünü değildir. Yargıçların başkalarını aldatmalarının nedeni, kendilerinin de aldatılmış olmalarıdır. Doğruluklarını araştırmaksızın ya da üzerlerinde fazla düşünmeksizin mitosların gerçek olduğuna inanır olmuşlardır.

9 Jerome Frank, *Law and the Modern Mind*, New York, 1930, Brentano's, 46.

İngilizce metinde «altın kase» deniyor (ç.n.).

Peki bu mitoslara sığınılmasının, bu mitosların yayılmasının nedeni nedir? Frank'a göre bunun nedeni, psikolojik bir gerçeğin derinliklerinde yatmaktadır. Bu tutum, insanların çocukluklarının düşlerini ve isteklerini gerçekleştirme dileklerinin ergenlik çağlarına geçmesinden doğar. Çocuk güvenlik özlemi içindedir. Bu güvenliği, gereksinimlerini karşılayan, sorularına yanıt veren ve kendisine sarılabileceği bir güvenlik simiti sağlayan anababasına bağımlılıkta bulur. Özellikle baba, gücün, yetkenin ve yanılmazlığın simgesi durumuna gelir. Yaşı ve deneyimi arttıkça çocuk, babasının gökte ilerleyen güneşe dur buyruğu verebilen, ya da yörüngelerindeki yıldızları durdurabilen kişi, akıllılığın ve güvenliğin simgesi olmadığını anlar. Ama bunu anlaması onun güvenlik özlemini azaltmaz. Babası yerine koyabileceği bir şeye, bir baba imgesine başvurur ve bir krala ya da diktatöre tapınmaya, veya çileli dünyanın korkuları ve endişeleri ortasında kendisine sığınacağı bir cennet sunacağını sandığı bir soyut düşünceye bağlanmaya yönelir. Frank'ın görüşüne göre, hukuk baba yerine geçen imge, baba-imgesi olmaya şaşılacak derecede uygundur. Görünürde neyin doğru neyin yanlış olduğunu açıklıkla ve şaşmaz biçimde saptamak için ve bunları kötü niyetle çiğneyenlere ceza vermek için, yani genellikle babaya yüklenen görevleri yerine getirmek için geliştirilmiş kurallar topluluğudur. Bu nedenle hukuk, yasa, güvenlik ve kesinlik özlemi içinde olan halkın kafasında babanın yerini alan kavram olur. Bu, hukukçu olmayan kişiler kadar avukatların ve yargıçların kafalarında, onların hukuk alanında karşılaştıkları sorunları gerçekçi ve nesnel bir biçimde görmelerini engelleyen duygusal bir set oluşturur.

Hukuku bir baba-imesi olarak putlaştırma hastalığının çaresini Frank bilimde buldu. Hukuk incelemelerinin «güvenlik değil risk, kesinlik değil serüven özlemi içinde olan mutlak olana özlem duymak yerine, deneyim, buluş ve yeniliklerle gelişen»¹⁰ bilimsel ruh ile yapılması gerektiğini düşündü. Herşeyden öte, avukatların, yargıçların, kendi önyargılarının, yan tutma eğilimlerinin ve antipatilerinin kökenlerinin iyice bilincinde olabilmeleri için psikoloji bilgilerini artırmak üzere eğitilmeleri zorunludur. Duygusal olgunluğun, hukuk gibi önemli bir alanda yaşamsal bir önemi vardır. Çağdaş uygarlık, baba-egemenliğinden, baba üstünlüğü düşüncesinden özgür bir kafayı gerektirir. «Yasanın yetkesine saklanmış bir baba imgesi tarafından denetlendiğimiz tümüyle bilincine varıp bu denetimden kurtulana kadar, adaletin uygar bir biçimde yürütülmesinin birinci basamağına, insanın yasa için yaratılmayıp, yasanın insan tarafından ve insan için yapıldığı anlayışına ulaşamayız.»¹¹

Hukuk alanında pozitivist tutumu izleyenlerle realist tutumu izleyenler bazen kapıyı keyfi yöneticilere ve kuvvete dayanan yönetime ara-

10 Frank, *Law and the Modern Mind*, 98.

11 Frank, *Law and the Modern Mind*, 252.

lamakla suçlanırlar. Hukukun insan yapısı olduğunu öğreterek ve dü-
şünce, adalet alanında mutlak doğruların olduğunu yadsıyarak, poziti-
vist ve realist hukukçuların aslında, yanılmaya açık insanların, Tan-
rı'nın rolünü ele geçirebilip, kendileri için neyin ahlâklı neyin adaletli
olduğuna karar verebileceklerini söylemiş olacakları ileri sürüldü. Bu
noktadan yalnızca bir adım daha ileri gidilerek, egemen bir grubun ya
da sınıfın inançlarının, geri kalan insanlara kuvvete başvurularak da-
yatılmasına varılacağı savında bulunuldu. Ama böyle bir değerlendiri-
me, pozitivistlerin ve realistlerin çoğunun kuramını çarpıtmak olur.
Özellikle pozitivist ve realist görüşlerinin ipucunu John Dewey'den alan-
lar, hukukun iktidardaki insanların buyruklarından ve kararnamelerin-
den başka bir şey olmayacağı görüşüne katılmazlar. Tersine, bilginin,
eğitimin, perspektif edinmenin ve sorunların derinliklerini kavramanın
önemini vurgularlar. Yargıçlar düş ürünü herhangi bir doğal hukuk ile
sınırlanmış olmamakla birlikte, bilimsel tutuma bağlılıkları, nesnel dav-
ranma ve insan doğasını kavrama yolundaki eğilimleri ve kendilerini,
yasanın toplumun iyiliğinin bir aracı olduğu ilkesine adanmış olmaları,
onları aynı derecede etkili bir biçimde denetim altında tutacaktır.

3. SOSYOLOJİK HUKUK YORUMU *

Pozitivist ya da realist olarak sınıflandırılmaları gereken bazı hu-
kuk bilginleri, genellikle sosyolojik hukuk yorumunun (sosyolojik
Jurisprudansın) savunucuları olarak tanınırlar. Bu, özellikle, arası top-
lum bilimi ile ve genel olarak olgulara dayanmakla pek iyi olmamasına
karşın, Yargıç Holmes için söz konusu olan bir durumdur. Gerçekten,
Holmes'in düşünceleri arasında yalnızca, evrimci gelişmeye olan inancı
ve toplumsal deneyime karşı gösterdiği hoşgörüsü, sosyolojik hukuk yo-
rumcularının görüşleriyle birleşebilecek düşüncelerdir. Sosyolojik hu-
kuk yorumu da, hukuk pozitivismi ile bazı benzerlikler gösterir. Her
iki görüş de, bilimsel yaklaşımın değerini kabul edip, hukukun ve yargı
kurumlarının değişen toplumsal koşullara uyarlanmalarını önerirler.
İkisi de hukukun işlevsel olduğunu, yani kökenlerinden çok amaçlarıyla
açıklanabileceğini ve etkilerinin soyut hukuksal içeriğinden daha bü-
yük bir önem taşıdığını öğretirler. Öte yandan, sosyolojik hukuk bil-
ginlerinin, hukukun yargıçlarca ya da egemen yetkenin herhangi bir
adamı, organı tarafından yaratılacağı görüşünde olan pozitivistlere zo-
runlu olarak katılmaları gerekmez. Bu konuda, hukukun kaynaklarının
en azından bir bölümünü, herhangi bir kuşağın iradesiyle ya da isteğiyle
ilişkili olmayan felsefi ilkelerde bulabilirler.

Sosyolojik hukuk yorumunun kökenlerini kesin olarak saptamak,
ya da herhangi bir kimseyi onun kurucusu olarak göstermek olanağı

---

sociological jurisprudence.

yoktur. Rudolf von Jhering'in ve Ludwig Gumplowicz'in kuramlarında ilk belirtileriyle sık sık karşılaşırız.

Rudolf von Jhering (1818 - 1892)

Jhering, Basel, Rostock, Kiel, Giessen, Viyana ve Göttingen üniversitelerinde profesörlük yapmış, ondokuzuncu yüzyılın Alman hukukçularının en ansiklopedik, en geniş bilgilisi olarak tanınmıştır. Ünlü yapıtı «Hukuk İçin Verilecek Savaşım», yirmi dile çevrildi. Jhering'den önce hukuk kuramlarının çoğu bireyciydi. Hukuk, bireyin doğa durumundan getirdiği haklarının korunması için onunla topluma başvurduğu bir şey olarak görülüyordu. Jhering hukukun toplumsal kuramını ortaya koydu; hukukun toplum tarafından yaratıldığını ileri sürdü. Hukukun amacının pek de, çıkarlarını güvene alabilmesi için vatandaşın haklarını, toplumun onları tanıdığı ölçüde korumak olmadığını ileri sürdü.

Ludwig Gumplowicz (1838 - 1909)

Graz Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapmış Polonyalı bir Yahudi olan Ludwig Gumplowicz, insanların, yalnızca grup olarak önem taşıdığı yolunda bir öğreti türetti. Uygarlık tarihini, önce ilkel ırklar; bir ırkın ötekilerini egemenliği altına almasından sonra devletler; ve en sonunda da her devlet içinde sınıflar arasında yapılarak süregelen sonuç gelmeyen bir savaşım olarak gördü. Hukukun toplumsal gruplar arasındaki savaşımın bir sonucu olduğunu düşündü. Bireyi, hemen hemen hiçe sayacak derecede arka plana itti.

Louis D. Brandeis *

Sosyolojik hukuk yorumunun, Birleşik Devletler'de 1908 yılında, Louis D. Brandeis'in *Muller v. Oregon* davasında, davayla ilgili dosyasını Yüce Mahkeme'ye verdiği zaman doğduğu söylenir. Yorumcu araştırmalarla derlenmiş olgularla desteklenen bu dosya, toplum bilimlerinden sağlanan verilerin hukuksal bir görüşü desteklemek yolunda kullanılışının parlak bir örneğiydi. Brandeis, «büyük»lere karşı açtığı savaşta, özgür yarışmayı (serbest rekabeti) ve toplu sözleşme hakkını savunurken, güvence altına alınmış yıllık belli bir ücretten yana olurken, Blackstone'a ya da Coke'a başvuran eskinin hukukçularından çok, bir toplum reformcusunu ya da bir istatistikçiyi anımsatırcasına, olguları ve rakamları sıralamıştı. 1916'da Yüce Mahkeme kuruluna atanan Brandeis sosyolojik yaklaşımını sürdürdü ve sonunda Başyargıç Stone, Yardımcı Yargıç Benjamin Cardozo ve Yardımcı Yargıç Felix Frankfurter gibi yürekli yandaşlar buldu.

---

* Brandeis'in yaşamı ve öteki görüşleri için 45, 59. sayfalara bak. (çn.).

Roscoe Pound (1870 - 1964)

Sosyolojik hukuk yorumunun en sistemli savunucusu, bir yargıç değil, bir hukuk okulu (fakültesi) dekanı ve hukuk felsefesi üzerine ciltlerle yazılar yazmış bir yazar oldu. Bu kişinin adı Roscoe Pound idi ve belki Holmes dışında, hukuk kuramı ve uygulaması alanındaki etkisi, son zamanların herhangi bir hukuk yorumcusunun etkisinden fazla olmuştu. Çocukluğunu ve gençliğini Granger ve Greenback akımlarının * çalkantılı günlerinde Nebraska'da geçiren Pound, Lincoln Devlet Üniversitesi'nde ana disiplini botanik olan bir eğitim gördükten sonra, Harvard Hukuk Okulu'na giderek bu okulu bitirdi. Sonra doktora yapmak için Nebraska'ya döner dönmez, Northwestern ve Chicago üniversitelerinde hukuk okuttu; 1910'da Harvard'da profesör, 1916 yılında Harvard Hukuk Okulu Dekanı oldu. Dekan olarak geçirdiği yirmi yıl, yaşamının en verimli dönemiydi. Kaleminden hukukun kökenlerini ve doğasını açıklayan ve hukuka çağdaş yaşamın gereklerine uygun yeni bir yaşam ve anlam kazandırmayı amaçlayan pek çok kitap çıktı. En tanınmış yapıtları arasında *The Spirit of the Common Law* (Örf Adet Hukukunun Özü), *Introduction to the Philosophy of Law* (Hukuk Felsefesine Giriş), *Interpretations of Legal History* (Hukuk Tarihi Yorumları) ve *Criminal Justice in America* (Amerika'da Ceza Adaleti) adlarını taşıyan kitaplar bulunmaktadır.

Pound, sosyolojik hukuk görüşünü, «ilkeleri ve öğretileri, ilk prensipler o'arak görmekten çok, insanlarca saptanan ilkeler olarak göreyerek, onların insanların içinde yaşadıkları koşullara uydurulması; insan ögesinin öne alınıp, mantığın bir araç olarak görülüp doğru yerine oturulması»¹² için pragmatizmin [hukukun dayandırılacağı] bir felsefe olarak benimsenmesini amaçlayan akım biçiminde tanımladı. Yeni hukuk yorumu (yeni Jurisprudans) ile eski hukuk yorumu (eski hukuk bilimi) arasında kesin zıtlıkların bulunduğuna değindi. Pound'a göre, ondokuzuncu yüzyılın hukukçuları, metafizikten ve tarihten temel ilkeler çıkarma yolunu izlediler. Yeni hukuk yorumu ise, hukuk kurallarını koyanları ve uygulayanları, «hukukun içinden çıktığı ve hukukun üzerine uygulandığı toplumsal gerçekleri daha çok ve daha akıllı bir biçimde hesaba katmaları gerektiğine» inandırmaya çalışır. Geçmişin hukukçuları hukuku soyut olarak ele alıp incelediler; yeni dönemin hukukçuları, daha çok, kurumların ve öğretilerin gerçek yaşamda görülen toplumsal etkileri üzerinde dururlar. Ondokuzuncu yüzyılın hukukçuları, karşılaştırmalı hukuku, bilgece yasalar koyabilmek yolunda dayanılacak en iyi temel olarak gördüler; yirminci yüzyılın hukukçuları ise, ya-

* 19. yüzyılın sonlarında, ABD'de görülen, birincisi dolar (*greenback*) basılarak ürün fiyatlarının yükseltilmesini, ikincisi demiryolu, silo ücretlerinin düşürülmesini isteyen çiftçi hareketleri (ç.n.).

12 Roscoe Pound, «Liberty of Contract», *Yale Law Journal*, XIII (1909), 454.

saları birbirleriyle karşılaştırmanın yeterli olmadığına, onların toplumda nasıl işlediklerini araştırıp anlamının hatta ondan daha önemli olduğuna inandılar. Geçtiğimiz yüzyılın hukukçuları daha çok yasaların yapılmasıyla ilgilenmişlerdi, günümüzün hukukçuları, hukuk kurallarının uygulanması üzerinde durmayı daha yararlı bulurlar. Pound'a göre bu temel farklılıklar, yirminci yüzyılın hukuk yorumunun, hukuk biliminin ruhunu oluştururlar «bu öyle bir ruhtur ki, günümüz dünyasında adaleti gerçekleştirebilmek için, hukuk mantığının daha önce edinmediğimiz hukuk bilgilerimizin değerlendirilmesi yolunda kullanılmasını gerektirir.»¹³

Dekan Pound, özellikle onyedinci yüzyıldan bu yana gelişen Amerikan hukuk sistemine karşı eleştirci bir tutum takındı. Bu sistemin örf adet hukuku geçmişine dayanmasında, ona esneklik ve somut çatışmalarla uğraşma üstünlüğü kazandıran büyük ve güçlü bir yanın olduğunu kabul eder. Bu bakımdan, yasaların mahkemelerin mekanik bir biçimde uygulamak zorunda oldukları bir yasa derlemesinde (kodunda) mumyalanmış değişmez kurallar topluluğu olduğu düşüncesine dayanan «Bizans hukuku» diye adlandırdığı hukuk anlayışından üstündür.

Ama bu erdemlerini kabul etmesine karşın, Amerikan hukuk sistemini son derece özürlü bulur. Amerikan hukuk sistemi, Pound'a göre, toplumsal açıdan doğru olana gereğinden çok az, birey haklarına gereğinden çok fazla ilgi gösterir. Toplumsal bakımdan çok büyük önem taşıyan sorunları, John Doe ile Richard Roe arasındaki özel bir dava gibi ele alır. Ayrıca kendini doğal hukuk metafizik kavramlarına çok fazla kaptırmıştır. Pound'a göre, Amerikan hukukunun kusurları, devletin, toplumun genel yararı yönünde önlemler alıp uygulama gücünü dizginleyerek, pek çok zarara yol açmıştır. Örf adet hukukunun, değişen koşullara yüzyıllardır uyarlanmanın ürünü olarak gelişen pragmatik öğeleri yerine, gerçekdışı bir dünyadan alınıp getirilen öğretileri koymuştur.

Dahası, Pound'a göre, Amerikan hukuku Püritenliğin * karartıcı etkisi altında kalmış olmanın zararlarını çekmektedir. Püriten, orta sınıf çıkarlarının egemen olduğu bir bakış açısından bakarak, bireyin bağımsızlığını, özellikle ekonomik işleri devletin karışması olmaksızın yürütme biçimindeki bağımsızlığını yüceltti. Kuşkusuz bir dereceye dek bu yüzden, Püriten, aynı zamanda bağnaz sofunun moral bağımsızlığı üzerinde durur. Tanrı'nın seçtiği topluluğun ensesi sert ** bir

13 Roscoe Pound, *The Spirit of Common Law*, Boston, 1921, Marshall Jones, 212-213.

Püritenlik, İngiltere'de, Protestanlığın bir uzantısı olarak, Kraliçe Elizabeth zamanında (16. yüzyılda) ortaya çıkan, asetikliğe yaklaşan yalın ve çetin bir yaşamdan yana olan bir ahlak anlayışdır (ç.n.).

Kitabı Mukaddes'de (örneğin «Tesniye», 31.27'de) boyun eğmez, asi anlamında sık sık kullanılan bir deyiştir (ç.n.).

üyesinin, vicdanının buyruklarını izleme hakkı, Püriten için hakların en kutsalıydı. Vicdanın sesini dinleyip ona uymak yolundaki davranışlar, sık sık hükümetlerle çatışmaya neden olduğu için, Püritenlik, devlete karşı çıkan bir din olma eğilimi gösterdi. Son olarak, Pound'un kanısına göre, Amerikan ceza hukukunun öç alma ve ödetme dogmalarıyla doldurulmuş olmasının sorumlusu da Püriten etkisiydi.

Pound'a göre Amerikan hukukunun kusurlarının tek sorumlusu Püritenlik değildir, başka sorumluları da vardır. Bunlardan birinin Amerikan hukukunun temelinde yatan Alman kurumları ve Alman hukuk öğretileri olduğunu ileri sürdü. Pound, Amerika'nın bugün sahip olduğu hukukun, Almanya'nın hukukundan daha Almancı olduğuna inanır. Almancı düşünceler, yasanın metnine sıkı sıkıya bağlılığa büyük önem verdiler. Bunun sonucu, davaların, kurallardan en küçük bir sapma gösteren oyuncu için «vay başına geleceklere» dedirten çok sıkı kurallara bağlı bir oyun gibi görülmesi oldu. Kazara yapılmış bir hatayı hoşgörmek, kusur işleyeni, hatta zorlamanın, aldatılmanın kurbanı olan kimseyi bağışlamak diye bir şey yoktu. Her insanın, herşeyden haberi olarak pazarlığa oturan, olgun ve rasyonel bir yaratık olduğu ve bu nedenle tüm riskleri üstlenmesi gerektiği düşünülüyordu.

Amerikan hukukunu biçimlendiren etkilere bir başkası, Pound'a göre, Amerikan düşüncesini, düşünsel alanda daha sonraki herhangi bir hasat döneminin düşüncelerinden daha fazla etkileyen onyedinci yüzyılın siyasal kuramıydı. Amerikan hukuk sisteminin temelleri atılırken yaşayan Amerikalıların çoğu, bu kıtaya onyedinci yüzyılda gelmiş olan ataların yakın soylarıydılar. Onların bildikleri İngiltere, Milton'un, Sidney'in, Harrington'un ve Locke'un İngiltere'siydi. Bunun sonucu, hükümetlerin erkini otomatik olarak sınırlayan bir yüce doğa yasasının varlığı görüşünün silinmez bir biçimde Amerikan düşüncesine sokulması oldu.

Amerikan hukuk sisteminin gelişmesini biçimlendiren başlıca etmenlerin sonuncusu, ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısında Amerikan tarımsal yaşamının geniş bir bölümünün içinde bulunduğu öncü (*pioneer*)* koşullarıydı. Issız sınır bölgelerinde birey, başına buyruk bir kral durumundaydı. Toplumsal benzeşme (konformizm) yolunda yaratılan baskının acısını çekmiş olabilirse de, Karanlık Çağ'dan** beri görülmedik derecede, yasaların getireceği sınırlamalardan özgür olmanın tadına vardı. Birey, gerçekten, genellikle kendi kendinin yasasıydı.

Pioneer, Birleşik Devletler'in batısındaki toprakları tarıma açmak üzere ilk giden «öncü» göçmenlere verilen addır (ç.n.).

Karanlık Çağ, Ortaçağın, Roma'yı İ.S. 5. yüzyılda yıkan Cermen akınlarından, Frank İmparatorluğunun 10. yüzyılda Avrupa'ya düzen getirmesine dek geçen kargaşa ve belirsizlik dönemine verilen addır (ç.n.).

Pound'un düşüncesince, bu çeşitli etmenlerin sonul etkisi, Amerikan hukukuna neredeyse anarşik bir nitelik vermek ve onu, çağdaş toplumun temel gereksinimlerine hiç de uygun olmayan metafizik bir yapıyla örtmek oldu. Bu olumsuz etkilere karşı başvurulacak çarelere gelince Pound, hem mekanik [teknik] hem kuramsal reformlar önerir. Yargıçların seçimle işbaşına getirilmesini, Amerikan mahkemelerinin verdiği çok sayıda yetersiz kararın sorumlusu olduğuna inandığı bu uygulamayı kaldıracaktı. Yargı kuruluşlarını referans (kaynak) bürolarıyla ve araştırmacı bilginlerle, sosyologlar, psikologlar ve ekonomiler gibi kurmay elemanların çalıştırıldığı laboratuvarlarla donatacaktı. Bunlar, davalarda akli başında kararların alınabilmesi için gerekli olan, olayların, olguların içyüzünü ortaya çıkarma işini göreceklerdi. Adalet örgütünde karar verenler ile adalet işlerini yürütenler arasındaki katı ve kesin ayrımı ortadan kaldırarak, bu örgütü daha esnek bir duruma sokacaktı. Mahkemelere, bazıları akıllı kararların alınabilmesine yardımcı olacak olguları derleyecek, öteki bazıları kararlar alındıktan sonra onların uygulanmasında kullanılacak idari bürolar kurmak yetkisini verecekti. Böylece her bir mahkeme, yalnızca kanılar geveleyip kararlar öğüten birer makina değil, *adalet büroları* durumuna gelecekti. Belki hepsinden önemlisi, hem mutlak hukuk kuramını hem mutlak siyaset kuramını çöplüğe atacaktı. Mutlak hukuk kuramı, toplumsal koşullarda oluşan değişikliklere bakmaksızın, bazı hukuk ilkelerinin ebedi ve değişmez oldukları düşüncesini içerir. Mutlak siyaset kuramı ise, içinde, egemen siyasal yetkenin, kendi kendine koydukları dışında, hiç bir sınırlamaya bağlı olmaksızın davranabileceği görüşünü taşır. Pound'un görüşüne göre, bunların ikisi de, çağdaş dünyanın gerçekleriyle bağdaşabilecek görüşler değildir.

Sıra, sosyolojik hukuk yorumunu, hukuk felsefeleri yelpazesi içindeki yerine koymaya geldi. Daha önce de belirtildiği gibi, sosyolojik hukuk yorumunun, olguların derlenmesine karşı duyduğu ilgide ve hukukun kökeninden ya da doğasından çok amacı üzerinde önemle durması noktasında pozitivist okulla ortak yanları vardır. Hukukun geçmişteki gelişmesinin, onun günümüzdeki uygulamasına rehberlik etmesi bakımından önemli gördüğü ölçüde, tarihsel okulla benzerlik gösteren bir yanı vardır. John Austin tarafından kurulan, hukuku, bir egemenin yaptırımına desteklenmiş buyrukları ile sınırlayan analitik okulla hiç bir ortak yanı yoktur. Mutlak hukuk ilkelerinin bulunduğu düşüncesine karşı çıkmalarına karşın, sosyolojik hukuk yorumunu benimseyen hukukçular, metafizik okula tümüyle karşı değildirler. Hem doğal hukuku hem doğal hakları kabul etmezlerse de, hukukun içindeki normatif öğeye büyük bir önem vermekten geri durmazlar. Örneğin Roscoe Pound'a göre [şöyle ol] «malı», [yargısı], [şöyle] «dir» [önermesi] kadar önemlidir. Bir başka deyişle, hukuk bilimi, «yalnızca yargıçların na-

sıl karar verdiklerine değil», hukuk sisteminin ve toplumun ilerleyebilmesi için «nasıl karar vermeleri gerektiğine» de bakmalıdır.¹⁴

Bununla birlikte, Pound'un felsefesindeki bu normatif ögenin, Tanrı yasasından ya da ebedi adaletin ve mutlak hakkın kaynağı olan herhangi bir yüce yasadan gelmediğini gözden kaçırmamak gerekir. Söz konusu normatif öge, toplumun herkesce kabul edilen gereksinmelerinin bir ürünüdür. Akıllı başında kimseler, çok geçmeden, düzen içinde bir toplumun, yalnızca kuvvete dayandırılarak sürdürülemeyeceğini anlamışlardır. İnsan inatçı yöneticilerin keyfi eylemlerinden korunamıyorsa, yaşam pek yaşanmaya değer olmayacaktır. Halkın en büyük bölümü için en iyi olan şeyi gerçekleştirecek bir toplumsal denetim sistemine gereksinim vardır. Çatışmalar ister istemez olacaktır; hiç kimse tüm istediklerine kavuşamaz. Bu nedenle, «dünya nimetlerini, insanların birşeylere sahip olma ve birşeyler yapma isteklerini karşılayan araçları, olabildiğince az sürtüşmeye ve az kayba yol açacak biçimde ilişkileri düzenleyip davranışları düzene sokacak» bir hukuk düzenine gerek vardır.¹⁵

Yukarıda tanımlanan hukuk anlayışı, hiç bir ideal ya da mutlak anlamda adalet kavramına benzemez, daha çok sosyolojik hukuk yorumcularının adaletten söz ederken anlatmak istedikleri şeydir. Aynı zamanda bu anlayış, hukukun mahkemelerin uygulayacakları kurallardan başka bir şey olmadığı öğretilerinden de farklıdır. Dekan Pound ve izleyicileri, uluslararası hukuku her türlü hukukun niteliğinin kavranması yolunda bir tür model olarak gördüler. Uluslararası hukuk, yaptırımlarla uygulanmaya zorlanabilen bir hukuk olmamakla birlikte, neyin akla uygun, neyin duruma uygun olduğu noktasında topluluğun iradesini dile getirir. Genellikle alaya alınmış, küçümsenmiş ve zaman zaman batmak üzere olan bir hukuk anlayışı olarak görülmüşse de, ulusların davranışını yöneten kuralların ne tür kurallar «olmaları gerektiği» yolundaki uygar dünyanın düşüncelerini dile getirdiği için, hâlâ değerlidir. İç hukuk da bugünkü etkili biçimine gelişmesine kadar, benzeri sıkıntılar geçirdi. Kuralların uygulanması alanında daha uygun düzenlemelerin geliştirilmesiyle, hukukun bu yolda gösterdiği gelişme, dünya çapında gerçekleşecektir.

4. «SAF» HUKUK KURAMI

Hem sosyolojik hukuk yorumuyla hem pozitivist hukuk anlayışıyla, hiç değilse yüzeyde bir benzerlik gösteren bir akım da «saf» hukuk kuramıdır. Bu adı, savunucularının, ahlâkı, dini ve metafiziği de dışa-

14 Roscoe Pound, «Jurisprudence», *Encyclopedia of the Social Sciences*, VIII, 485.

15 Roscoe Pound, *Social Control through Law*, New Haven, 1942, Yale University Press, 65.

rıda bırakmaksızın, «hukuk olmayan» her şeyi hukuktan ayıklamak [böylece geride saf hukuku bırakmak] isteklerinden alır. Bu bakımdan, hukuku bir egemenin kararnamelerine ve buyruklarına indirgeyecek olan pozitivizme benzer. Öte yandan «saf» hukuk kuramının sosyolojik hukuk yorumuyla da ilişkisi vardır. «Saf» hukuk kuramı da mutlakçılık (absolutizm) ile görececilik (rölativizm) arasındaki sınırdadır. «Saf» hukuk kuramcıları, az çok değişmez olduğunu düşündükleri bir hukuk formunun ya da hukuk kalıbının bulunduğunu varsayarlar. Ama aynı zamanda, belli bir konudaki hukukun, tek tek yasaların, sürekli olarak değiştiğini de kabul ederler. Dekan Pound ve izleyicileri, benzeri bir tutum takınarak, hakkın ve adaletin, bir ya da birkaç kuşak süresince, neredeyse mutlak ölçütlerinin olabileceği sonucuna varan ilkelerinin bulunduğunu kabul ederler. Bununla birlikte, daha uzun dönemler söz konusu olduğunda, hiç bir şeyin değişmez olmadığı görüşündedirler. Onlara göre, idealler ve ilkeler de, toplumsal koşulların yavaş yavaş değişip gelişmesine uyarak, doğar, değişir ve yok olurlar.

Daha önce de belirtildiği gibi, «saf» hukuk kuramı, tüm hukukun temelinde yatan ve hukukun karakterini belirleyen özgün bir kalıbın ya da özgün bir örneğin bulunduğu savı üzerinde yükselmiştir. Platoncu «idea» kuramını anımsatırcasına, bu özgün örnek* hukuk değil fakat daha çok, fizik [maddi] bir varlık olarak insanın «insan» ideasından yaratılmış ve insan ideasının bir kopyası oluşu gibi, hukuku yaratan biçimdir (formdur). Hukukun somut görünüşleri her zaman değişirse de, bu özgün örnek, hiç değilse yarı ebedidir. «Saf» hukuk kuramcılarına göre, insan deneyimi alanı içine giren herhangi bir hukuk alanında, mutlak ölçütler bulmaya çalışmak, hiç bir sonuç vermez. Hiç bir doğal hukuk ya da hakkın ve adaletin hiç bir evrensel yasası, tüm insanlar için ve tüm koşullar için sonsuza dek geçerli olamaz. Bu tür yasalar yalnızca, çeşitli çağlardaki çeşitli halkların umutlarını dile getirirler ve bu nedenlerden dolayı, zaman ve koşullar insanların ilgilendikleri şeyleri değiştirdikçe, bunların da değişmesi gerekir. Yalnızca aşkın (transcendental) özgün örnek, elbette hiç bir kimsenin hiç bir zaman görmüş olmadığı bu örnek, değişmeden, etkilenmeden kalır. Böyle bir özgün örneğin neden gerekli olduğu ve hangi değerli amaca hizmet ettiği her zaman açık biçimde ortaya konabilmiş değildir.

Rudolph Stammler (1856 - 1938)

«Saf» hukuk kuramının baş habercisi Rudolph Stammler idi. Hem teoloji hem hukuk doktoru olan Stammler, Marburg, Giessen, Halle ve Berlin üniversitelerinde uzun yıllar profesörlük etti. «Saf» hukuk kuramının öğretilerinin birçoğunun öncülüğünü yapmış olması yanı sıra, Yeni Kantçı akımın en önemli hukuk felsefecilerinden biriydi.

* *Archetype*, daha doğrusu ilk, temel örnek (ç.n.).

Kant, iki ayrı dünyaya bölünmüş bir evren varsayımında bulunmuştu. Bunlardan biri, fizik doğa ülkesi, *phenomena* (fenomenler, olgular) dünyası, bilimin ve aklın yöntemleriyle keşfedilebilen dünya idi; ötekisi, sonul gerçeklik ülkesi, *noumena* (nomenler) dünyası olup, yalnızca iman, sezgi ve tinsel inanç yoluyla kavranabilirdi. Stammler ve öteki Yeni Kantçılar bu ikili dünya anlayışını ve bilgi edinmenin bu ikili kuramını hukuk alanına uyguladılar. Mutlak geçerliliğe sahip olduğunu düşündükleri aşkın bir «hukuk ideası» varsayımında bulundular. Stammler'a göre, hukuk düşüncesinin, «içeriği her ne olursa olsun her hukukun buyurucu ilkeleri olarak mutlak saf olan biçimleri vardır.»¹⁶

Stammler, göklerin herhangi bir uzak noktasında bir ideal hukuk kalıbının bulunduğu varsayımıyla yetinmedi. Hukuk ideasının, hiç değilse sınırlı anlamda, insanların kafalarında saklı ilkeler durumuna geldiğini söyledi. Bir topluluğun üyeleri, hepsinin katıldığı bir amaca ulaşmak düşüncesiyle, bir düzenlemeye uyduklarında, bunların «hukuk kavramı»na ulaştıkları söylenebilir. Gerçekten, Stammler'ın inandığına göre, bir düzenleme ya da, yasa, böyle bir amaca uygun düşmedikçe, hiç de yasa sayılmaz. Stammler, adaletin iradeler arasındaki bir uyum olduğunu düşündü ve tüm topluluğun ortak amaçlarıyla uyum içinde bulunan herhangi bir isteği, özünde doğru, haklı bir istek olarak gördü. Bununla birlikte, daha çok yasaların hukuk formuna uygunlukları sorunuyla [biçim sorunuyla] ilgilenip, yasaların içeriğiyle pek az ilgilendi. Stammler'ın adalet kavramı, belirli bir içerikten yoksun, salt biçime ilişkin bir anlayıştı. Bir başka deyişle, bu anlayışın içinde haklar ve güvenceler bulunmuyor, yalnızca yasaları kabul edenlerin bir kollektif [genel, ortak] iradeye uygun davranmaları koşulu aranıyordu. Bu iradenin içeriğinde nelerin bulunduğuunun ya da hangi amaçlar taşıdığının bir önemi yoktu. Hukukun içeriğinin, onun etkili ve adil, denkserlik ilkelerine uygun bir biçimde uygulanmasından daha önemli olmadığına inanmıştı. İçeriğe pek az önem verirken, ya da hiç önem vermezken, hukuksal süreçler (prosedür) Stammler için hemen hemen her şey demektir. Bundan da öte, Stammler adaleti, bu sınırlı anlamıyla bile «ebedi» görmedi. Adalet ideali, daha çok, belirli bir zamanla sınırlı, ama aynı zamanda belirli bir yerle ve belirli bir halkla sınırlı olan «bir dönemin ideali» idi.

Hans Kelsen (1881 1973)

«Saf» hukuk kuramının günümüzdeki [1950'lerdeki] en büyük savunucusunun Hans Kelsen olduğu herkesce kabul edilen bir görüştür. 1881 yılında Prag'da doğan Kelsen, Viyana, Heidelberg, Cologne, Prag ve Cenevre üniversitelerinde okudu. II. Dünya Savaşı'ndan önce, Viya-

16 J.H. Hallowell, *Main Currents in Modern Political Thought*, New York, 1950, Holt, s.345'de aktarılmıştır.

na ve Cologne üniversitelerinde ve Cenevre'deki Uluslararası Araştırmalar Enstitüsü'nde profesörlük etti. Bu arada Avusturya Cumhuriyeti anayasasının hazırlanışı çalışmalarına katılmaya, Avusturya Anayasa Mahkemesi üyesi olarak hizmet vermeye ve *Zeitschrift für Öffentliches Recht*'in yayımcılığını (editörlüğünü) yapmaya zaman bulabildi. 1940'dan sonra [1960'a kadar] Harvard ve California üniversitelerinde hukuk profesörlüğü yaparak, genellikle Birleşik Devletler'de yaşadı. Başlıca yapıtları arasında, 1942'de yayımlanan *Law and Peace in International Relations* (Uluslararası İlişkilerde Hukuk ve Barış), 1944'te yayımlanan *Peace through Law* (Hukuk Yoluyla Sağlanacak Barış) ve 1945'te yayımlanan *General Theory of Law and State* (Hukukun ve Devletin Genel Kuramı) bulunmaktadır.

Kelsen, hukuku tümüyle bilimsel bir yaklaşımla açıklamak amacındadır. Bu nedenle, tüm ahlâksal, tinsel tasaları bir yana bırakır. Hatta, hiç kimsenin adaletin bilimsel bir tanımını yapamayacağı düşüncesiyle, adaletin hukukun asal niteliklerinden biri olduğunu bile kabul etmeyecektir. Doğal hukuk düşüncesine, ya da içinde soyut doğru düşüncesini taşıyan herhangi bir yüce hukuk anlayışına ilgi göstermez. Kelsen için hukuk bir yasallık (meşruiyet) sorunudur. Yani, geçerli olabilmesi için yetkili bir kurum ya da kişi (organ) tarafından çıkarılmış olması gerekir. Gerisinde insanları ona uymaya zorlayacak ne tür bir kuvvet bulunursa bulunsun, her buyruk bir yasa sayılmaz. Hiç bir hukukçu, silahı birinin burnuna dayayıp para kesesini vermesini buyuran bir haydutun meşruiyet koşulunun gereklerini yerine getirdiğini kabul etmeyecektir. Aynı görüş, salt kaba güce ya da tehdide dayanarak ülkeyi keyfi bir biçimde yöneten bir tiranın kararnameleri için de ileri sürülebilir. Yasa konumuna kavuşabilmeleri için, yasa metinlerinin ve yazılı buyrukların «meşru (legal) bir düzen»in ürünleri olmaları gerekir. Bu, yasaların kaynağını, toplumsal birliğin geçerli bir aracı olarak benimsenen, desteklenen ve kabul edilen bir kurulu hukuk devletinden, hukuk yönetiminin almasının gerektiği anlamına gelir. Kelsen'in anlayışına göre, hukuk düzeni bir normlar (hiyerarşisidir) sıradüzenidir. Her bir buyruğun ya da kararnamenin geçerliliğini bir yasaya uygunluğundan alması gerekir. O yasanın geçerliliği de, anayasaya uygunluğuna bağlıdır. Ve anayasa, hukuk düzeninin doruğunda bulunan «temel norm»a uygun olmalıdır. Nedir bu temel norm? Kuşkusuz tüm evrenin içine işlemiş bulunan, ya da ortaçağ düşünürlerinin doğal hukuku gibi, Tanrı'nın kafasında duran bir kural değildir. Daha çok, hukuk düzeninin geride kalan bölümünün varlığına olanak veren bir varsayımdır. Kelsen'in söylediği gibi onun altındaki tüm normlar, «temel norm tarafından öngörülen biçimde yaratılmış, yapılmış oldukları ölçüde» geçerlidir.¹⁷

17 Hans Kelsen, «Centralization and Decentralization», *Authority and Individual*, içinde, Cambridge, 1937, Harvard University Press, 213.

Temel normun doğasını kavrayabilmek için, Kelsen'in anayasalarla ve devrimlerle ilgili düşüncelerini bilmek gerekir. Kelsen, her devletin o ya da bu tür bir anayasasının bulunduğunu ileri sürer. Bu anayasa, yazılı ya da yazısız, kısa ya da ayrıntılı, esnek ya da katı olabilir. Bu yoldaki nitelikleri ne olursa olsun, anayasa organik bir yasadır ve kaynağını hukuk düzenine duyulan gereksiniminden alır. Bu gereksinim, «kurucu atalar»ın eylemlerinde ve düşüncelerinde dile getirilir. Kurucu ataların iradesi, bir hukuk düzeni kurmak olduğu ölçüde, onların bu eylemleri ve düşünceleri temel norm durumuna gelir. Yani, o tarihte toplumca benimsenen, ulusun yasaları ve ulusal kurumları için istenen temeli oluşturan normlar olarak, geniş ve genel anlamda bir ölçütler takımını oluştururlar. Ama, düşünün ki daha sonra bir devrim oldu. O zaman bu temel norma ne olur? Bir devrim, bir yöneticiler takımının bir başka takımla yer değiştirmesi olmayıp, gerçek bir devrimse, yeni bir siyasal sistem tipi ve toplumsal politikanın bir aracı olarak, yeni hukuk anlayışları getirir. Bakarsınız bir monarşi düzeni yerini bir cumhuriyete bırakır, ya da bir burjuva cumhuriyetinin yerini bir sosyalist demokrasi alır. Her iki örnekte de, tümüyle farklı varsayımlar saygınlık (itibar) kazanır. İlk kurucu ataların düşünceleri ve eylemleri reddedilir ve bunların yerini tümüyle farklı eylemler ve kavramlar alır. Bunun sonucu, eski temel norm yerine yeni bir temel normun konmasıdır. Ama ne yeni temel normun ne de herhangi bir temel normun geçerliliği, içeriğine dayanmaz. «Temel norm, geçerli olduğu varsayıldığı için geçerlidir, çünkü böyle bir varsayım olmaksızın, hiç bir insan eylemi hukuksal bir eylem olarak yorumlanamazdı.»¹⁸

Kelsen'in devlet kuramı da az çok formalistiktir, biçimcidir. Kelsen'e göre devlet, hukuksal amaçlardan başka hiç bir şeyle ilgili değildir. Devlet ne bir toplumsal hizmet organıdır ne de bir ulusal refahı artırma aracıdır. Tek görevi, düzeni ve barışı sürdürme amacının gerçekleştirilmesi için toplumu hukuka uygun olarak yönetmektir. Öte yandan devlet salt bir kuvvet aracı olarak görülmemelidir. Tolstoy devleti «Telgraflı Cengiz Han» olarak tanımlarken yanıliyordu. Kelsen «bir sosyolog bile bir devlet ile bir hırsız çetesi arasındaki farkı bilir» der.¹⁹ Gerçeklik alanında devlet, hukuk düzeninin kişileştirilmesidir. Devletin hukukun arkasındaki güç olarak tanımlanması doğru olmaz; çünkü böyle bir tanım aslında tek olan bir varlığı iki ayrı varlık gibi gösterir. Hukuk ve devlet, hukuk düzeninin farklı görünümlerinden başka bir şey değildirler. Bu düşüncüyü, devletin asal niteliğinin yasallık (meşruiyet) olduğu görüşü izler. Devlet, pozitivistlerin söylediği gibi, hukuk düzenini yaratmaz, tersine var olan hukuk düzeni içinde çalışır. Nere-

---

18 Hans Kelsen, *General Theory of Law and State*, Cambridge, 1945, Harvard University Press, 116.

19 Kelsen, *General Theory of Law and State*, 187.

sinden bakılırsa bakılsın, hukuk düzenini harekete geçirip uygulayan bir düzenektir. Devletin yetkesi (otoritesi) hukuk düzenini oluşturan normlara uygun olduğu ölçüde yasaldir, bağlayıcıdır.

Kelsen'e göre, devletleri monarşiler, aristokrasiler, demokrasiler biçiminde ayıran geleneksel sınıflandırma bilimsel bir temele dayanmamaktadır. Egemen gücün dayandığı kişilerin sayısı, yüzeysel bir sınıflandırma ölçütüdür. Devletleri birbirinden ayıran temel farklılık, vatandaşın hukuk düzeni karşısındaki durumundan kaynaklanır. Eğer vatandaş hukuk düzeninin yaratılması işine katılırsa, devlet bir demokrasidir. Eğer hukuk düzenini yalnızca benimser ve desteklerse, ama onun yaratılmasına katılma hakkı yoksa, devlet bir otokrasidir. Bu iki örnek, uç durumlar olup, saf biçimleriyle bulunmazlar. Aslında her devlet, bu iki tipin o ya da bu orada karışımıdır. Bu karışımın, sonunda demokrasi ya da otokrasi olarak sınıflandırılması, karışımın baskın olan öğeye bağlıdır. Devletin klasik üçlü (monarşi, aristokrasi ve demokrasi) olarak sınıflandırılmasını kabul etmeyişi yanı sıra Kelsen, geleneksel güçler ayrımı kuramını da reddeder. Güçlerin yasama, yürütme ve yargı biçiminde ayrılmasını, yargıyı yürütmenin bir alt bölümü saydığı için, yapay bir bölme olarak görür ve doğru bulmaz. Çağdaş devletlerin çoğunda idarenin, devletin baş işlevi olarak ortaya çıkmasına karşın, öteki çoğu legalistlerle (yasaya, hukuka aşırı derecede önem veren kişilerle) birlikte Kelsen de idareye pek az önem verir. Kelsen için idare (kamu yönetimi) yürütme gücünün bir yönünden başka bir şey değildir.

Kelsen özgürlük hakkında tartışırken, özgürlüğü neredeyse yalnızca Rousseaucu anlamıyla ele alır. Rousseau, *Toplum Sözleşmesi* adlı yapıtında özgürlüğün iki türünden söz etti birincisi insanların doğa durumundayken yararlandıkları «doğal özgürlük» idi; ikincisi insanların devletin üyesi olmalarından sağladıkları «sivil özgürlük»* idi. Doğal özgürlük, içgüdünün ittiği yöne yönelen salt hayvan özgürlüğüdür. Sivil özgürlük ise, insan siyasal topluma girerek ve onun yüklediği yükümlülükleri kabul ederek, kendisinin de yapıcısı olduğu yasalara uyma güvenliğini ve ayrıcalığını elde edeceği için, gerçek özgürlüktür. Rousseau gibi Kelsen'in de, devlete karşı özgürlükten söz eden eski özgürlük anlayışına bir sevgisi yoktur. Böyle bir özgürlüğün anarşi demek olacağını söyler. Toplum düzen demektir ve düzen sınırlamaları gerektirir. Temel sorun bu sınırlamaların kimin tarafından konmuş olmasında düğümlenir. Sınırlamaları bir başkası dayatıyorsa, bunlar tiranlık kokar; yok eğer toplumun iyiliği için toplumun tüm üyelerinin iradesi tarafından dayatılıyorsa, özgürlüğün özünü oluştururlar. Uygulamada, herkesin iradesinin çoğunluğun iradesi anlamına gelmesi gerekir; yoksa tek bir kişi, vatandaşlar yığınının çıkarlarını veto edebilir. Bununla bir-

---

* *civil liberty.*

likte, çoğunluğun yönetimi, çoğunluğun azınlık üzerindeki diktatörlüğü demek değildir. Çoğunluk yönetimi ilkesinin içinde bir azlığın varlığını ve bu azlığın kamuoyunu etkileme ve çoğunluk durumuna gelebilmesi-ne yetecek sayıda kimseyi kendine çevirme hakkının kabul edileceğinin işareti vardır. Bu tür hakları (azınlık haklarını) güvenceye alabilmek için, düşünce özgürlüğünün ve konuşma, basın ve din özgürlüklerinin bulunması gerekir. Bunlara, Kelsen'in, çağdaş liberal demokrasiye, onu, seçilen temsilcilerin geri çağırılması hakkının kabul edilmesi ve halkın yasa (önerme) girişiminin ve kamuoyuna başvurma yönteminin, hiç değilse bazı durumlarda kullanılmasıyla korunabileceğini düşünecek kadar büyük bir değer verdiğini de eklemeliyiz. Kelsen, azınlıklara yasama organında, oranlı (nispi) temsil yoluyla seslerini duyurma olanağı sağlayarak, azınlıkların haklarını da koruyabileceğini düşünmektedir.

Kelsen'in siyaset kuramı ile ilişkili olarak buraya kadar söylenen her şey, iç, yani ulusal alanla ilgiliydi. Oysa Kelsen, uluslararası ilişkiler ve sorunlar alanında da neredeyse aynı derecede tanınmış bir filozoftur. Nitekim Kelsen, ulusal alanla uluslararası alan arasında temel bir farklılığın bulunmadığı görüşündedir. Uluslararası topluluğu gerçek bir topluluk, uluslararası hukuku gerçek bir hukuk olarak görür. Kelsen'e göre uluslararası topluluk dağınıktır. Ulusal alanda hukuk düzenini kişileştiren tek bir devletin bulunmasına karşılık, uluslararası alanda böyle tek bir devlet bulunmaz. Bunun bir sonucu olarak, uluslararası topluluğun iradesinin, genellikle, onu oluşturan ayrı ayrı birimler, yani ayrı ayrı devletler tarafından dayatılması gerekir. Bu durum ona, birçok bakımdan, devletçe yürütülen adalet yönetiminin yerine, özel ölçümlerin görüldüğü ilkel topluluğunkini anımsatan bir karakter verir. Gene de, Kelsen'e göre, uluslararası bir hukuk düzeni vardır. Onun da normları, yani nasıl davranılması gerektiği yolunda, ulusal topluluklarınkine benzer genel kabul gören ilkeleri vardır. Bunların savaş zamanında sık sık bir kıyıya atıldıkları doğrudur; gene de onlara, hatta en acımasız, en sorumsuz hükümetlerce bile, yaygın biçimde başvurulur. Korsanlığa karşı konan kurallar ve silahlı kuvvetlere katılmış olmayan kişilerin savaş eylemlerinin yasaklanmış olması, buna örnek olarak verilebilir. Uluslararası hukuka bu tür başvurular, genellikle haksızlığa uğradıklarını öne süren devletlerin kendilerince ele alınıp, çareleri bunlarca bulunduğu için, uluslararası topluluk özünde hâlâ ilkelidir. Uluslararası topluluk, bir devlet değil, devletler birliğidir. Kelsen onun yakın bir gelecekte devlet durumuna gelmesi olasılığının bulunduğunu düşünmüş görünmez. Anlaşılan böyle bir uluslararası hükümetin kurulmasını uygun bile bulmamıştır; çünkü yalnızca «uluslararası hukukun doğası ile uyuşabilecek olanın ötesine geçmeyen»²⁰ bir merkezileşme derecesinde olacak bir organın ya da örgütün özlemini çekmiştir.

20 Hans Kelsen, *Law and Peace in International Relations*, Cambridge, 1942, Harvard University Press, 28.

SONUÇ

«Saf» hukuk kuramı sık sık hukuk pozitivizmi ve hukuk realizmi akımlarıyla bir gösterilmiş, karıştırılmışsa da gerçekte onlardan oldukça farklıdır. Bilimsel nesnellik savında bulunur ve bu nedenle, bilimsel yollarla bilinebilecek şeyler olarak görmediği adalet ve mutlak hak düşüncelerini dışlar. Aynı zamanda yasaların içeriğine açık bir ilgisizlik gösterir ve yetkenin (otoritenin) ve yasallığın (meşruiyetin) önemini vurgular. Bir başka deyişle, bir yasa, içinde taşıdığı erdemden dolayı değil, çıkarması gereken otorite tarafından çıkarıldığı için geçerli sayılmalıdır. Bununla birlikte, «saf» hukuk kuramcılarını salt formalist (biçimci) düşünürler olarak görmek doğru olmaz. Kelsen'in devletin her eyleminin meşru (legal) bir eylem olacağını söylediği doğrudur; ama bu noktada kafasındaki devlet kavramını da anımsamamız gerekir. Devleti, normlardan oluşan bir hukuk düzeninin kişileşmesi olarak tanımlamıştı. Bu normlar, özellikle temel norm, bir yükümlülük duygusuna ve kamu yararına karşı duyulan, hukuksal biçimlere teknik bağlılığı aşan bir saygıya işaret etti. Ayrıca, Kelsen'in liberal demokrasiye, uluslararası hukuka ve düzene karşı duyduğu ilgi, prosedürle ilgili formalitelere tutsakça bağlılıktan farklı bir idealizme sahip oluşunun öteki kanıtlarını oluşturur.

Dördüncü Bölüm İçin Türkçe Ek Okuma Listesi

- Abadan, Yavuz, *Anıme Hukuku ve Devlet Nazariyeleri*, Ankara, 1952, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 305 s.
- Abadan, Yavuz, *Hukuk Felsefesi Dersleri*, Ankara, 1954, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 327 s.
- Aral, Vecdi, *Kelsen'in Saf Hukuk Teorisinin Metodu ve Değeri*, İstanbul, 1978, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 148 s.
- Bayraktar, Kılıçaslan, *Özgürlük Açısından Hukuk Felsefesi*, İzmir, 1971, Hür Efe Matbaası, 79 s.
- Çağır, Orhan Münir, «Stamm'ın Cemiyet ve Hukuk Felsefesi», *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, İstanbul, (1951), c. 17, s. 1-2'den ayrı bası, 34 s.
- Duguit, Léon, *Kamu Hukuku Dersleri*, çev. Süheyye Derbil, Ankara, 1954, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 170 s.
- Gurvitch, G., «Tabii Hukuk mu Yoksa Sezgiye Dayanan Müsbet Hukuk mu?», *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Ankara, (1945), c. II, s. 1-4, s. 155-196'dan ayrı bası.
- Güriz, Adnan, *Faydacı Teoriye Göre Ahlak ve Hukuk*, Ankara, 1963, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 203 s.
- Gürkan, Ülker, *Hukuki Realizmi Anlayış*, Ankara, 1967, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 173 s.
- Gürkan, Ülker, *Sosyolojik Hukuk İlmi*, Ankara, 1961, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 173 s.

- Honig, Richard, *Hukuk Felsefesi*, çev. M. Yavuz, İstanbul, 1935, Burhaneddin Basımevi, 264 s.
- von Jhering, Rudolf, *Hukuk Uğrunda Savaş*, çev. Rasih Yeğengil, İstanbul, 1964, Sinan Matbaası, 79 s.
- Kelsen, Hans, *Demokrasi, Mahiyeti, Kıymeti*, çev. Ethem Menemencioğlu, İstanbul, 1938, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 130 s.
- Laski, Harold, *Politikaya Giriş*, çev. Ali Seden, İstanbul, 1966, Remzi Kitabevi, 108 s.
- Topçuoğlu, Hamide, *Yirminci Yüzyılda Tabii Hukuk Rönesansı*, Ankara, 1953, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 216 s.
- Wright, Quincy, «Hukuk ve Milletler Camiası», *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, İstanbul, (1949), sayı 4'ten ayrı bası, 9 s.
- Yörükoğlu, Ö., *20. Yüzyılın İlk Yarısında ABD'ye Hâkim Olan Hukuk Teorisi*, İstanbul, 1982, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 216 s.

İ K İ N C İ K E S İ M

KOLLEKTİVİZM KURAMLARI

V

MARKSİZM ÇEVRESİNDEKİ AKIMLAR

**Marksizm, Ortodoks Marksistler, Revizyonizm,
Marksçı Olmayan Sosyalizm, Hıristiyan Sosyalistleri,
Fabian Sosyalizmi, Lonca Sosyalizmi**

1934 dolaylarında, tanınmış bir Macar - Alman bilgini, «Bolşevizmin karşılaştığı güçlükler ve mantıksal çelişkileri ne kadar büyük olursa olsun, kahramanca bir eylemin büyüleyiciliği yanı sıra, sonunda ulaşılabileceği düşünülen toplumun düşünün olağanüstü çekiciliği, aklın ve moral özgürlüğün gelişmesiyle birlikte insanları kendine çekmeyi sürdürecektir.»¹ diye yazdı. Bu kehanet, düzeysel derecede de olsa doğru çıkmış görünebilir; çünkü bugün [1960'da] 1934'de olanın üç katı insan Kremlin'in gölgesi altında yaşamakta. Ne var ki böyle bir kanıt gerçeğin tümünü ortaya koymaktan uzaktır. Komünist ülkelerdeki yüz milyonlarca insanın büyük bir bölümü, olasılıkla, kendini ayakta tutabilecek gücü olan ya da maddi koşullarda kesin bir gelişme sağlama sözünü tutan herhangi bir rejimi kabullenecekti. Dahası, uzmanlar, Rusya'da ve Çin'de yürürlükte olan düzenlerin, Marx'ın ve Engels'in verdiği anlamda gerçekten sosyalist olduklarından artık emin değildirler. Belki de hiç bir zaman sosyalist olmamışlardı; ya da olasılıkla kendi eksikliklerinin, kusurlarının yol açtığı veya ülkelerinin içinde ve dışında görülen beklenmedik gelişmelerin dayattığı değişimler geçirmişlerdi. Stalin döneminde Rusya'da izlenen politikaların, Lenin'in önerdiklerinden tümüyle farklı olduğu da ileri sürülebilir. Göze çarpıcı ücret farklılıklarının konması, bürokrasinin teşvik edilmesi, militarizmin canlandırılması, ulusal yurtseverliğin geliştirilmesi ve boşanmayı ve küçük aileleri desteklemeyen bir tutumun takınılması, bu tür politikaların birkaçıdır. Stalin'in ölümü bu görünüme köklü bir değişiklik getirmedi. Rus-

1 Oscar Jaszi, «Socialism»,
Encyclopedia of the Social Sciences, XIV, 210.

ya'nın ve açıkça görüldüğü gibi Çin'in ulusal bunalımlarının ve endüstrileşmiş bir çağın gereklerini karşılama zorunluluğunun dayattığı bir siyasal ve ekonomik disiplin (rejimantasyon) altında yaşayan ülkeler oldukları gün geçtikçe daha çok ortaya çıkmaktadır. Yöntemleri farklı olmakla birlikte, temel amaçları yirminci yüzyılın disiplinci düzenlemeler altındaki öteki ülkelerinin amaçlarından pek farklı değildir.

Gerçeği bulabilseydik, olasılıkla, Marksist programın yirminci yüzyılın başında bile kullanılamaz (muattal) bir duruma düştüğünü görebilirdik. Akımın [Marksist programa uygunluk derecesine bakılmaksızın] çok büyük bir canlılığa sahip olduğu ve II. Dünya Savaşı'nın eşiğine dek sürekli olarak insanları kendine çekip bağladığı doğrudur. Ama ekonomik ve toplumsal koşullar, Marx'ın yazılarını yazdığı tarihlerin koşullarına göre, önerdiği çareleri artık hastalığa uygun olmaktan çıkacak derecede kökten değişmiş bulunuyor. *Komünist Manifesto* yayımlandığı zaman, Endüstri Devrimi kundağından daha yeni çıkmıştı. Kapitalizm gerçekten acımasız bir sömürü düzeni, işçiler gittikçe artan bir yoksulluğun değişmez yazgısına mahkum edilmiş kimseler olarak görünüyordu. Marx, kapitalizmin böylece, işçilerin sınıflarının kötü durumda olduğunun tam olarak bilincine varmalarıyla, kendilerini baskı altında tutanlara karşı ayaklanıp onları devirecek kimseleri yaratarak, ister istemez, kendi mezarını kazacak kimseleri yaratmış olacağını ileri sürdü. Bununla birlikte, 1900'de kapitalizmin kötülükleri geride kalıp unutulmaya başlandı. Ücretler hayat pahalılığından daha büyük bir hızla yükseliyordu. Daha önce zenginlerin tekelinde olan rahatlık (konfor) olanakları, hatta bazı lüks mallar ve hizmetler, kitlelerin de elde edebilecekleri şeyler durumuna geliyordu. Hepsinden önemlisi, bilimin endüstriye uygulanması ve ekonomik hizmetlerin genişletilmesi, kapitalist mülk sahipleri ile fabrikalardaki serflerin arasında «beyaz yakalı aylıklılar» olarak yerlerini alan geniş bir teknisyenler, yazıcı işçiler, satıcılar ve reklâmcılarla, halkla ilişkiler alanında çalışanlar ordusu yaratıyordu. Bunların çoğu, işgüçlerini bir ücret karşılığında satan ve bu nedenden dolayı Marksist anlamda proleterler sayılan kiralık emekçiler olmakla birlikte ilgileri ve sevgileri endüstri işçilerinden tümüyle farklıydı. Çoğu kendisini orta sınıf üyesi ve hatta geleceğin kapitalisti olarak görüyordu. Onların sayıları arttıkça, zenginleşen Batı ülkelerinde başarılı bir sosyalist devrimin şansı, tarihin derinliklerine gömülecek biçimde gittikçe azaldı.

1. KARL MARX VE MARKSİST SİSTEM

Karl Marx'ın felsefesi, kuşkusuz çağımızın en önemli öğretiler bütünüdür. Bu felsefe, ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında ve yirminci yüzyılın ilk yarısında, en azından Rousseau'nun ve Adam Smith'in öğretilerinin yüz yıl önce oynadıkları role eşit bir rol oynadı.

Karl Marx (1818 - 1883)

Karl Marx'ın kuramının hem siyasal hem ekonomik boyutları vardır. Aslında Marx bu iki boyutun ayrı tutulmasına hiç bir zaman izin vermeyecektir; çünkü Marx'a göre, din, felsefe, hukuk, etik (ahlâk düşüncesi) ve hatta estetik (sanat anlayışı) gibi, politika da, insanın mal mülk edinme yolundaki çok eskilerden beri süregelen savaşımının bir görüntüsünden başka bir şey değildir. Marx devleti, ekonomik bakımdan ağır basan sınıfın bir yürütme kurulu olarak gördü. İdeolojik örtüler altında ne kadar zekice gizlenmiş olursa olsun, Marx'a göre devletin gerçek amacı, üretim güçlerini denetimlerinde tutan insanların iktidarlara sürdürmektir. Devlet, tümüyle baskıcı bir karaktere sahipti; hiç bir anlamda bir sosyal refah organı ya da halkın genel mutluluğunu sürdürme ve artırma aracı değildi. Devlet, mülk sahibi sınıflara, geçimlerini sağlamak için çalışmak zorunda olan sınıfları sömürmesi olanağını veren orduları, mahkemeleri, polisi ve tutukevlerini kurup sürdürmek için vardı. Marksist anlayışa göre «devlet» ile «yönetim»* tümüyle farklı şeylerdi. Devlet, bir polis organıydı, toplumda ağır basan sınıfların üstünlüğünü sürdürmek yolunda kuvvete dayanan bir örgüttü. Yönetim ise, bir «iş yönetimi» ve «kamu yönetimi»** olup, sömürü ile hiç bir ilişkisi yoktu. Bir devletin denetimi altında, özgür ve demokratik bir toplumun bulunduğu hiç bir zaman görülmemişti ve hiç bir zaman görülmeyecekti. Bununla birlikte yönetim, en yüksek özgürlükle ve en ileri demokrasi ile kusursuz bir biçimde uyuşabilirdi.

MARKSİST SİSTEM

Marksist sistem birkaç büyük kurama dayanır. Bu kuramlar arasında en önemli olanları, tarihsel materyalizm, diyalektik materyalizm, sınıf kavgası kuramı, devrim kuramı ve artı değer öğretisidir.

a. *Tarihsel Materyalizm* Marx'a candan bağlı çalışma arkadaşı ve hayranı olan Friedrich Engels'e göre, Marx'ın en önemli iki katkısı, insanların politika, bilim, din ve sanatla uğraşabilmelerinden önce yemelerinin, içmelerinin, barınak ve giyecek edinmelerinin zorunluluğunu gözlemlemiş olmasıydı. Böylece, malların üretiminin, dağıtımının ve değişiminin gerçekleştirildiği gelişme aşaması ve bu aşamanın ürünü olan toplumsal örgütlenmenin biçimi, sonul çözümlemede siyasal, toplumsal ve kültürel gelişmeleri belirliyordu. Marx'a göre toplumda görülen tüm gelişmelerin ve değişmelerin temel nedeni, insanların bilgisinin ve bilgeliğinin artışı değil, üretim biçimlerinde ve malların değişiminde görülen değişikliklerde aranmalıydı. Her toplum, Marx'a göre, bütünlüşmüş bir kültürel bütündür ve ona bu birliği, bu bütünlüğü ka-

* «state» and «government».
«management» and «administration».

zandıran şeyse ekonomidir. Tarihte görülen dönemlerden her birine egemen olan düşünceler, o dönemin egemen sınıfının düşüncelerinden başka bir şey değildir. Marx, ekonomik nedenlerin insan davranışını açıklayan tek neden olduğunda direnmiş olmamakla birlikte, dış görünümü ne olursa olsun, tarihte görülen temel gelişmelerden herbirinin, o dönemde üretim yöntemlerinde ve mülkiyet ilişkilerinde ortaya çıkmış olan değişikliklerin sonucu olduğunu ileri sürdü. Böylece, Protestan Devrimi, temelinde ekonomik bir akımdı. Dinsel öğretinin üzerindeki tartışmalar ise, çıplak gerçeği gizleyen «incir yaprakları» idi.

b. Diyalektik Materyalizm : Tarihteki belli bazı gelişmelerin ekonomik nedenlere dayandığı yolundaki kuramına ek olarak, Marx'ın ekonomik güçlerin etkisiyle işleyen bir «ilerlemeci evrim» ya da «tarihsel dinamikler» olarak adlandırılabilir bir kuramı daha vardı. Bu düşünceyi Hegel'den, tarihi her aşamada egemen «idea»nın bir «tez» rolü gördüğü zıtların kavgası, yani diyalektik bir süreç olarak gören bu Alman idealist düşünüründen aldı. Hegel'e göre bu tez, daha sonra bir «antitez» ile yani kendi karşıtı [bir düşünce] ile karşılaşılıyor ve sonunda onun tarafından yenilgiye uğrattılıyor. Bu çatışma en sonunda, hem tezin hem antitezin en değerli öğelerini kendinde birleştiren bir «sentez»in türemesi sonucunu doğuruyordu. Her sentez, sırası gelince, yeni bir tez durumuna gelip, çok geçmeden kendi antitezi ile çatışmaya düşüyordu; ve bu süreç, «yetkin Devlet»in gerçekleşmesine dek sürüp gidiyordu. Hegel, yetkin (mükemmel) devleti, Tanrısal idea'nın sonunda yeryüzünde gerçekleşmesi olarak gördü; daha kesin olarak açıklamak gerekirse, her bireyin bireysel çıkarlarını, bir bütün olarak toplumun çıkarları içinde erittiği bir topluluk olarak tanımladı. Marx, Hegel'in [bu gerçeği tepetakla yansıtan] diyalektik kuramını alıp doğru tabanına oturtmuş olmakla övündü. Bu yolda yaptığı şey, kuramda Hegel'in «idealar» dediği şeyin yerine «ekonomik sistemler» kavramını koymak oldu. Daha kesin olarak açıklamak gerekirse, Marx birbirinden farklı her üretim düzeninin, kendine eşlik eden mülkiyet ilişkileriyle birlikte, en büyük etkililik derecesine dek gelişip, ondan sonra, içindeki, kendini hızla çöküşe götürecektir olan çelişkileri geliştirdiğini düşündü. Bu süre içinde, ona zıt bir düzenin temelleri atılmış oluyor ve bu ikisi arasındaki çatışmadan, her ikisinin de en değerli öğelerini içine alan yeni bir sistem doğuyordu. Bu dinamik süreç, yeni düzenlerin eskileri üzerinde kazandıkları bir dizi zaferle, yetkin amaç olan «komünizm» düzenine ulaşılan dek sürecekti. Ulaşıldıktan sonra, kuşkusuz gene değişme görülecekti, ama değişme komünizmin sınırları içinde kalacaktı.

c. Sınıf Kavgası Kuramı : Marx'a göre tarihin büyük konusu ekonomik sistemler arasındaki, küçük konusu sınıflar arasındaki kavgaydı. «Sınıflar» sözü ile Marx, ekonomik sınıfları, yani malların üretiminde,

dağıtımında ve değişiminde farklı rolleri olan grupları amaçlıyordu. Örneğin kapital sağlayan insanlarla emek sağlayan insanlar, Marksist anlamda birer sınıf oluşturunyorlardı; ama; okumuş insanlar grubu ile okumamış insanlar grubu birer sınıf değildiler. Eskiçağda, efendilerle köleler ve patrisiyalarla plebler arasında sınıf kavgası oldu. Ortaçağ boyunca, çatışma, lonca ustaları ile kalfalar ve çıraklar, feodal beyler ile serfler arasında sürdü. Çağımızda bu kavga, kapitalistler sınıfı ile proleterya arasındaki kavgaya dönüştü. Kapitalistler sınıfı, başlıca gelirlerini üretim araçlarına *sahip olmaktan* edinen kimselerden oluşur. Proleterya, varlıklarını sürdürebilmek için işgüçlerini satmak zorunda olanlardan.

d. Devrim Kuramı Devrimin gerekliliğine ve kaçınılmazlığına inanma, Marksist sistemin neredeyse ayrılmaz bir parçasıydı. Marx'ın, 1872 yılında Amsterdam'da yaptığı konuşmada, «Birleşik Devletler ve İngiltere gibi, işçilerin amaçlarına barışçı yollarla ulaşmayı umabilecekleri bazı ülkeler vardır»² demiş olduğuna kuşku yok. Ama bunun dışında yazdığı ya da söylediği herşeyde, devrimi hem kaçınılmaz hem de zorunlu gördüğünü, kuşkuya yer bırakmayacak biçimde ortaya koymuştur. Ne var ki burada «devrim» ile neyi anlatmak istediğini bilmek gerek. Marx, Louis Auguste Blanqui'nin (1805 - 1881) eyleminden esinle verilen ad ile Blanquizm olarak bilinen nifakçı *coup d'état* (hükümet darbesi) eylemlerini onaylamadığını açıkça belirtmiş ve izleyicilerini, yalnız koşulları değil kendilerini de değiştirecek «15, 20, 50 yıl sürecek iç savaşlara ve ulusal kavgalara» girmek zorunda kalmamaları için uyarıyordu. Bir devrimin, ne kadar çabalı ne kadar kararlı olurlarsa olsunlar, herhangi bir parti ya da herhangi bir insan grubu tarafından yapılamayacağını söyledi. Marx'a göre devrim, belli parti ya da grupların değil, «devrime uygun durum»un ürünüdür. Devrime uygun durum, *devrimci durum* birçok öğelerin, süregelen hoşnutsuzluğun, yönetici sınıfın üyeleri arasında ortaya çıkan ve onun önemli bölümlerinin kopup ayrılmasına yol açan çekişmelerin; bunalımların ve depresyonların gittikçe sıklaşarak yinelenmesinin; grevlerin, ayaklanmaların, kitle gösterilerinin; ve sonunda eski düzenin çökmeye başlamasının ürünüdür. Devrim, kitlelerin eski rejimi istemediklerine inanmalarına ve yöneticilerin toplumu yönetmekte yetersiz kaldıklarının ortaya çıkmasına kadar başarıya ulaşamaz. Devrim, patlak verince, kuvvete ve şiddete dayanacaktır; ama kuvvetin rolü yalnızca, zaten çökmüş olan sistemin yıkıntılarını temizlemek ve yolu onun yerine geçecek düzene hazırlamaktır. Marx'ın sözüyle «kuvvet yeni bir topluma gebe olan her eski toplumun ebesidir.»³

2 Sidney Hook, *Towards the Understanding of Karl Marx*, New York, 1933, John Day, 291'de yapılan alıntı.

3 Karl Marx, *Capital*, New York, 1906, Modern Library, 824.

e. *Artı Değer Kuramı*: Engels'e göre Marx'ın ikinci en önemli katkısı, artı değer öğretisidir. Bu öğreti, değişim değeri olan tüm zenginliklerin işçilerce yaratıldığı inancına dayanır. Doğanın yarattığı bir ağaçtan elde edilecek odunun da bir değerinin olduğu doğrudur; ama bu, değişim değeri değildir ve işgücü onu pazarda alınıp satılabilen nesnelere dönüştürene kadar değişim değerine sahip olamaz. Pazarlanabilen tüm malların değeri, onları üretmek için gerekli emeğin niceliği (miktarı) tarafından belirlenir. Kapital bir şey yaratamadığı gibi, kapitali yaratan da emektir. Bununla birlikte, işçi zahmetli çalışmasının ya da becerisinin ürünü olan değerden hakkı olan payı alamaz. Aldığı genellikle, varlığını sürdürmesine ve kendi yerine geçecek kişileri üretmesine ancak yeten bir ücrettir. Değerin geri kalan bölümü, çeşitli parçalara ayrılır. Bir parçasının, fabrika donanımının amortismanı (aşınma payı), genişletilmesi veya yerine yenisinin konması için ayrılması gerekir. Bir başka parçası, vergilerin, sigorta primlerinin ve benzeri giderlerin ödenmesi için harcanacaktır. Ama değer önemli bir parçası, faiz, rant ve kâr olarak kapitalistin cebine girer. Daha uygun biçimde söylemek gerekirse, bu üç parça artı değeri oluşur. Kapitalistin değer bu bölümlerinden hiç birini yaratmadığı görüşünü, ister istemez, onun işçinin alın terinin ürünlerine el koyan bir hırsız olduğu görüşü izler. İşçinin sömürülmesinin derecesi, bu artı değer miktarıyla ölçülür. Yani, sömürülmesinin derecesi onun gerçekte aldığı paya değil, fakat hakkı olup alamadığı bölüme göre saptanır.

f. *Sosyalist Evrim Kuramı*: Marx, kapitalizmin yıkılmasını, hiç bir anlamda, işçilerin çabalarının asıl amacı ve son hedefi olarak görmedi. Tersine, kapitalizmin yıkılması, daha önemli öteki gelişmelerin başlangıcı olacaktı. Bu başlangıç, proletaryanın *siyasal üstünlüğünün* kurulması demekti; proletaryanın bundan sonra, adım adım, tüm kapitali burjuvaların elinden alması, tüm üretim araçlarını devletin elinde toplaması ve ülkedeki bütün üretici güçleri olabildiğince hızla geliştirmesi gerekecekti. Bu hedeflere ulaşabilmesi için geçici bir zorbalık düzeninin, yani *proletarya diktatörlüğünün* kurulması gerekecekti. Sosyalizm yolunda atılmış ilk adımı oluşturacak olan bu yönetimin özelliği, yapılan işe göre [«herkese çalışmasına göre»] ödeme ilkesinde; üretim, dağıtım ve değişim araçlarına devletin sahip olup devletin işletmesinde, ve işçi sınıfının toplumun tüm öteki öğeleri üzerinde sert yönetiminde kendini ortaya koyacaktı. Bununla birlikte, proletarya sınıfı içinde, genel seçimler, görevlerde rotasyon, temsilcilerin geri çağırılabilmesi ve memurların aylıklarının ortalama işçi ücretleriyle sınırlandırılması gibi bazı demokratik yöntemler uygulanacaktı. Zamanla sosyalizmin ilk aşamasının amaçlarına ulaşılabilecekti: kafa çalışması ile kol çalışması ayrımı yavaş yavaş ortadan kaldırılacak; üretici güçler büyük çapta geliştirilecek ve «kooperatif zenginliğin kaynakları»nın gürül gürül akması sağlanacaktı; çalışma, «yalnızca bir geçim aracı olmaktan çıkarılıp, ya-

şamın baş gereği⁴ durumuna dönüştürülecekti. Bu amaçları gerçekleştirdikten sonra yerini, tarihsel evrimin en son [yetkin] hedefi olan komünizme bırakacaktı. Komünizm, herşeyden önce sınıfsız bir toplum anlamına gelecekti. Hiç kimse mülk sahibi olmanın olanaklarıyla [çalışmadan] yaşayamayacak, fakat tüm insanlar yalnızca çalışarak yaşayabileceklerdi. Devlet, eriyip yok olup gidecek «tunç baltaların ve iplik çukurluklarının yanına» konmak üzere antikalar müzesine kaldırılacaktı. Devletin yerini, üretim araçlarını işletecek ve toplumsal gereksinimleri karşılayacak mal ve hizmetleri sağlayacak olan gönüllü yönetimden başka bir örgüt almayacaktı. Ama komünizmin özünü bunlar değil, «herkese gereksinmesine göre» vermek oluşturacaktı. Ücretle çalıştırma sistemi tümüyle ortadan kaldırılacaktı; her vatandaşın yeteneklerine göre çalışması beklenecek ve üretilen toplam zenginlikten «gereksinimlerine göre» pay alabilme hakkı tanınacaktı. Marksist anlayışa göre, bu ilkeyle adaletin doruğuna ulaşılmış olunacaktı.

Marx, önerdiği siyasal ve ekonomik sistemin birçok ayrıntısını betimlemeden bırakmışsa da, bu önerisinin, geleceğin örgütlenme örneği olarak alınmasını istediği kuşkusuz. Marx, insanların, zamanın kendilerinden yana çalıştığına ve Yazgının daha iyi ve daha parlak şeyler getireceğine inandıkları, iyimserliğin ağır bastığı bir çağda yaşadı. İçinde yaşanılan çağ, ortaçağın karanlıklarından kat kat üstün değil miydi? ve hiç değilse sıradan insan için yaşam, Roma'nın ve Yunan'ın kölelik düzenlerinden kesinlikle daha rahat değil miydi? Çağın insanının yapması gereken tek şey, tarihin dalgalarının, eski düzeni yıkılma noktasına getireceği zaman, uygulamaya konacak uygun formülü, uygun biçimi bulmaktı. Marx ütopyacı sosyalistleri «Yeni Kudüs inancının cep kitabı boyutunda baskısı»nın yazarları olarak gülünç göstermişse de, kendisi de onlar kadar ütopyacıydı. Sonul hedefi olan komünist sınıfsız toplum, zahmet içindeki kitlelere, *Kitabı Mukaddes*'in «Vahiy» kitabında betimlenen cennetin yeryüzünde gerçekleşecek düşünüyü sundu. Onun geleceği zaman, Hristiyanlığın, İsa'nın geri dönmesiyle başlayacak «Tanrı'nın bin yıllık krallığı»ndan daha kesin olarak belirtilmişti. Sosyalizmin ilk aşaması hedefine ulaşınca, yerini, çöken kapitalizmin yerini sosyalizmin alışına benzer bir kesinlikle, sonul aşama, yani komünizm alacaktı. Bu tarihsel kaçınılmazlık varsayımı, belki Marksizmin en büyük zayıflığıydı. Bunun doğru olmadığı gittikçe daha açık bir biçimde ortaya çıktıkça, tüm sistem gülünç düşme ya da saygınlığını yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kaldı.

2. ORTODOKSLUKTA AYAK DİRETİŞ

Marx'ın 1883'te ölümünden önce bile, izleyicileri arasında çekişmeler ve uyuşmazlıklar başlamıştı. Karışıklık öylesine büyük ve sürtüş-

---

4 Karl Marx, *Critique of the Gotha Program*, New York, 1938, International Publishers, 10.

meler öylesine sertti ki, Marx bile, «Marksist olmadığını» söylemek zorunda bırakılmıştı. Birbirleriyle çekişmeye düşenler yavaş yavaş iki gruba ya da iki partiye bölünmeye başladılar: bunlardan biri ortodoks Marksistler ya da kesin Marksistler denen grup, ötekisi Revizyonistler grubuydu. Ortodoks Marksistler, Marx'ın öğretilerini mutlak gerçeği içeren bir kitap, bir kutsal kitap gibi benimseyip, onun tek bir noktasının ya da tek bir virgülünün bile değiştirilemeyeceğini ileri sürdüler. Revizyonistler, Marx'ın bazı bakımlardan yanıldığını, belli bazı gelişmeleri göremediğini, bu yüzden öğretilerinin, değişen koşullara uygun duruma getirilmesi için, revizyondan geçirilmesi (gözden geçirilmesi) gerektiğini söylediler.

Friedrich Engels (1820 - 1895)

Neredeyse yarım yüzyılı bulan bir süre boyunca, Marx'ın ortodoks izleyicilerinin en önemlisi, Marx ile ortak imzalı yazılar yazmış olan Friedrich Engels oldu. Engels, 1848'de *Komünist Manifesto*'nun kaleme alınmasında Marx ile birlikte çalıştı ve *Kapital*'in ikinci ve üçüncü ciltlerini, Marx'ın ölümü üzerine, gerisinde bıraktığı notlardan derleyerek yazdı. Bunlara ek olarak Friedrich Engels, *Almanya'da Köylü Savaşları* ve *Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* adlı yapıtların yazarıydı. «Bilimsel» sosyalizmin bu iki ünlü savunucusunun ortaklığından daha garip bir ortaklık yoktur. Düşünceler dünyasında, perhizci bir yaşam süren Marx'ın tersine Engels, neşeli, neredeyse bohem yaşayışlıydı. Marx, günlerce patetes ve ekmek yiyip çeketini, hatta çocuklarının ayak-kabıplarını yamayarak yaşayan, işini yürüten biri olmaktan uzak, neredeyse beş parasız biriyken, Engels, kırk dokuz yaşında iş yaşamından emekliye ayrılan dek başarılı bir imalatçıydı ve birçok kereler beceriksiz arkadaşının yardımına koşmasına yetecek kadar zengin idi. Kişilikleri ve yaşayışları arasındaki bu büyük farklılıklara karşın, ideolojik farklılıkları hiç bir zaman aralarındaki garip dostluğu zedeleyecek sorun yaratmış görünmez. Engels her zaman Marx'ın üstün dehasına tapınacak kadar saygı duymuş ve Marx'ın öğretilerini sonul gerçekler olarak benimsemiş görünür.

ÖTEKİ ORTODOKS MARKSİST DÜŞÜNÜRLER

Engels'in 1895'te ölümü, ortodoks grubun önderleri olarak, yeni kuramcıları ön plana çıkardı. Bunların en önde gelenleri, August Bebel, Wilhelm Liebknecht, Jules Guesde, (bir süre için) Karl Kautsky ve Vladimir Lenin'dir. Bu düşünürler, sosyalistleri I. Dünya Savaşı'ndan önce üzerinde düşünmeye iten büyük sorunlarda, genel olarak bir görüş birliği içindeydiler. Revizyonizmi suçladılar ve devrimin kaçınılmaz olduğu üzerinde direndiler. Bu düşünürlere göre, kapitalist hükümetler tarafından verilen enalt (asgari) ücret yasaları, en fazla çalışma saatlerini saptayan yasalar gibi ödünlerin kabul edilmesi, işçi sınıfının bir-

liğini yıkacak, sınıf kavgasının şiddetini azaltacak ve sosyalizmin başarısını belirsiz bir tarihe atacaktı. Benzeri nedenlerle, ortodoks önderler, ne kadar liberal ne kadar demokratik olurlarsa olsunlar, burjuva siyasal akımlarıyla birleşmeyi kabul etmediler. Sosyalistlerin burjuva kabinelerinde yer almalarını ya da burjuva partileriyle parlamento ittifakları kurmalarını onaylamayacaklardı. Kapitalist devletin kuracağı devlet işletmeleriyle bir bağlantıları olmayacaktı. Bu tür programların sosyalisti balınaya yalnızca bir teneke su sunmak anlamına geleceğini ileri sürdüler. Bu girişimler işçilerin üretim araçlarıyla ve üretim malzemeleriyle olan ilişkilerine hiç bir temel değişiklik getirmeyeceğinden sosyalizm değildi. Devlet yalnızca özel kapitalistin ovnadığı rolü oynamak üzere harekete geçiyordu ve işçiler eskinin aynısı olan sömürü yöntemleri altında proleterler olma durumlarını sürdürüyorlardı.

Ortodoks Marksistlerin görüş birliği sağlayamadıkları pek az büyük sorun vardı. Bunlara örnek olarak, enternasyonalizm, militarizm ve savaş sorunları gösterilebilir. Marx ve Engels bir anlamda enternasyonalisttiler. *Komünist Manifesto*'da «proletaryanın vatanı yoktur» diye yazıp, bütün ülkelerin işçilerini birleşmeye çağırdılar. Ama Marx, ülkesinin askeri girişimlerinin desteklenmesi söz konusu olunca, bu öğretiye ters düştü. Fransa Prusya Savaşı'nın başlarında, bunun III. Napoleon'a karşı bir savunma savaşı olduğu inancıyla, izleyicilerinin savaşa katılmalarını onaylamıştı. III. Napoleon'un eylemleri Prusya'yı tehdit ettiği sürece, her vatandaşın görevinin Baba Yurdunu (anavatanı) korumak olduğunu söyledi. Ve savunma savaşının saldırı yöntemlerini dışarıda bırakmadığı görüşünde olduğunu da açıkça belirtti.

Marx'ın ortodoks çömezlerinin tutumları daha ikircikliydi. Gustave Herve, anavatan düşüncesinin proletaryayı hiç ilgilendirmediğini, ister Fransa Almanya'ya, ister Almanya Fransa'ya ait olsun bunun işçilerin umursamamaları gereken bir durum olduğunu ileri sürdü. Ama bu öğreti ortodoks Marksistlerin çoğunluğunun katılmayacağı kadar uçtaki bir görüşü temsil ediyordu. 1870 Savaşı sırasında (Prusya Meclisi) Reichstag'ın bir üyesi olan August Bebel, Bismarck'ın meclisten askeri ödenek isteği üzerine yapılan oylamaya katılmadı. Ama 1896'da, savaşın patlak verme tehlikesi karşısında uluslararası bir greve ve kitle ayaklanmalarına gidilmesi yolundaki bir Fransız önerisini suçlayıp, savunma savaşlarını onaylarcasına bir dil kullandı. Uluslararası sosyalist kongrelerde, zaman zaman, Marksist bir azınlık, uluslararası bir genel grevle askeri düşmanlıklara karşı çıkılmasını isteyen bir karar tasarrısını benimsetmek girişimlerinde bulundu. 1907'deki küçük bir oy farkıyla da olsa, bu öneri, her keresinde reddedildi. Bu konudaki oylamalar, ortodoks Marksistleri birbirinden kesin çizgilerle ayrılmış gruplara böldü. Ortodoks grubun bazı üyeleri, bu önerinin ateşli yandaşlarıyken, ötekileri öneriyi fanatiklik derecesinde karşı çıktılar.

Benzeri bir bölünme Revizyonistler arasında görüldü. Revizyonistler arasında atılabilen en ileri adım, 1907'de Stuttgart'ta, savaşı, insanlığın en yüce amacı olan sosyalizmin yolu üzerindeki en büyük engel olarak kınayan ve çeşitli ülkelerin işçi sınıflarını, savaşın çıkmasını, çıkarsa da sürmesini, her birinin kendi yöntemleriyle engellemek için çalışmalarını öğütleyen bir karar tasarısının benimsenmesi oldu. Böylece, Avrupa'nın ve Birleşik Devletler'in Marksistleri, eylem yolunda başvurulacak herhangi bir politikaya sahip olmaksızın, savaş yangınının her tarafı kasıp kavuracağı 1914 yılına kadar gelmiş oldular. Bu durumda, her ülkede çoğunluğun, kendi hükümeti tarafından tanımlanan ulusal çıkarları yolunda yürüyüp, halk kitlelerinin histerisinin baskısıyla beslenmesine şaşmamalı. Sosyalist akımın çöküşünde, pek az etmenin katkısı, Marksist felsefenin enternasyonalistliğine uyacak bir tutumla militarizme ve savaşa karşı tutarlı bir politika izlemek yolunda gösterdikleri başarısızlık kadar büyük olmuştur.

Marx'ın herkesce ortodoks kabul edilen birkaç çömezinden ikisi, ötekilerden önemli olup, üzerlerinde, şöyle bir değinip geçmeden öte durulması gereken kimselerdir. Bunların birisi Karl Kautsky, ötekisi Vladimir Lenin'dir.

Karl Kautsky (1854 - 1938)

Karl Kautsky, 1854'te Prag'da doğdu, ama dokuz yaşındayken Viyana'ya götürüldü ve yaşamının çoğunu Avusturya'da ve Almanya'da geçirdi. Hem Marx'ın hem de Engels'in yanında yetişti ve Engels'in ölümünden sonra, Alman sosyalist akımının önderi olarak hızla öne çıktı. Marx'ın Birinci Enternasyonal'e egemen oluşu gibi, Kautsky de, 1889'da Amsterdam'da kurulan İkinci Enternasyonal'e egemen oldu. 1914'te savaşın patlak vermesi üzerine, Kautsky Kayzer hükümetinin askeri propagandasını kabul etmeye yanaşmayan küçük bir Alman sosyalistleri grubunun önderi oldu. 1918 devriminde, olasılıkla bu eylemin önderlerinin Katoliklerle ve demokratlarla sıkı bir işbirliği içinde çalışan Revizyonistler olmalarından dolayı, göze çarpan bir rol almamışsa da, sonunda, Weimar Cumhuriyetinde Dışişleri Bakanı Yardımcılığı görevini kabul etti. 1938'de, Nazizmden kaçarak sığındığı Hollanda'da öldü.

Kautsky, temel Marksist inançlarının çoğunu, tarihin materyalist yorumunu, kapitalin sömürücü niteliğini, sınıf kavgasının evrenselliğini ve yoğunluğunu, proletaryanın çektiği acıların gittikçe arttığını, kapitalin az sayıda belirli ellerde toplanmasını ve kapitalist sistemin kaçınılmaz olarak çökeceği inançlarını, yalnızca onaylamakla kalmayıp, inandırıcı bir biçimde savundu. Bununla birlikte, zaman geçtikçe, Marx'ın devrimci öğretilerini gittikçe daha çok ılımlılaştırdı. Proletarya devriminin her zaman şiddete dayanmasının gerekmediğini söyledi. 1910'da, «tarihte yönetici sınıfların bazen öylesine ileri görüşlü, bazen de öyle-

sine zayıf ve korkak olduğu anlar vardır ki», diye yazdı «kaçınılmaz gelişmelere boyun eğmişler ve gönüllü olarak iktidardan çekilmişlerdir.»⁵ Devrimin, diye sürdürdü, tek bir vuruşta tamamlanması zorunluluğu da yoktur. Bir devrimin gerçekleştirilmesi, yıllara hatta on yıllara yayılabilir. Kavganın şiddeti, devrime karşı tepkinin yol açtığı uzun aralarla kesintilere uğrayan başarı dönemleriyle, bir artıp bir azalabilir. Bolşevizm Rusya'da başarıya ulaşınca, Kautsky ona en sert eleştirileri yönetenlerden biri oldu. Lenin'i ve arkadaşlarını yalnızca iktidara kanlı bir şiddet hareketiyle geçtikleri için değil, aynı zamanda iktidarlarını yerleştirmek için başvurdukları acımasız tiranlıklardan dolayı da suçladı. Ölümünden birkaç yıl önce yazdığı bir dizi denemede, kuvvete başvurmayı tümüyle reddetti. Devrim ilkesine katıldığını söylemeyi sürdürmekle birlikte, Marksist hedefe ulaşmaya uygun tek yolun demokrasi olduğunu söyledi. Sosyalizmin siyasal ve toplumsal koşullarını hazırlayan en iyi araç olması yanı sıra «demokrasi, sosyalizme giden en kısa, en emin, en az masraflı yoldur... Demokrasi ile sosyalizm ayrılmaz biçimde içiçedirler.»⁶ diye yazdı.

Vladimir İlyiç Lenin (1870 - 1924)

Ortodoks Marksizmin Doğu Avrupa'daki en önde gelen kuramcısı ve yayıcısı Lenin idi. Asıl adı Vladimir Ulyanov olan Lenin, yoksulluktan Simbirsk bölgesi okulları yöneticiliğine kadar yükselen girişken bir Rus'un oğluydu. Bu konumunun sayesinde, baba Ulyanov, Devlet Konseyi üyesi olmuş ve küçük soylular sınıfına girmişti Ne var ki ailesini birbirini izleyecek trajediler bekliyordu. 1881'de Çar II. Aleksandr'a suikast yapıldı. Ardılı III. Aleksandr, eğitimi tanrısızlık ve ayaklanma kaynağı olarak gördü. Simbirsk okulları yöneticisi Ulyanov görevinden alındı ve yirmi beş yıllık hizmetiyle elde ettiği başarılar büyük ölçüde boşa gitmiş oldu. Yeni Çar'ın izlediği gerici politika, öylesine büyük acılara yol açtı ki, kendisini öldürmeyi amaçlayan eylemler başlatıldı. Vladimir'in ağabeyi Aleksandr Ulyanov, 1887'de bu eylemlerden birine katıldığı savıyla tutuklandı. Yargılandı ve bir dinamit bombası hazırlamaktan, kararı temyiz etme hakkı tanınmaksızın, ölüm cezasına çarptırıldı. Annesi cezanın hafifletilmesi için yürekli çabalar gösterdi; ama bir gün sokakta satın aldığı bir gazetede oğlunun asıldığı haberini okudu.

Vladimir Lenin o zaman on yedi yaşındaydı. Kızkardeşine göre Aleksandr'ın idamı kardeşini daha da «sertleştirdi» ve onun devrim sorunları üzerinde ciddi ciddi düşünmeye başlamasına yol açtı. Lenin

5 Karl Kautsky, *The Class Struggle*, çev. William E. Bohn, Chicago, 1910, Charles H. Kerr, 90-91.

6 Karl Kautsky, *Social Democracy versus Communism*, New York, 1946, The Rand School Press, 119.

hukuk okumak üzere Kazan Üniversitesi'ne kabul edildi; ama çok geçmeden bir öğrenci gösterisine katıldığı savıyla üniversiteden atıldı. Sonunda St. Petersburg Üniversitesi'nde bitirme sınavına girebilmek için gerekli koşulları yerine getirme izni alabildi. Dört yıllık dersleri bir buçuk yılda çalışıp, sınavı 124 kişi içinde birinci olarak verdi. Ama bir avukat olarak hiç bir zaman başarılı olamadı ve kısa bir süre sonra avukatlık yapmayı bıraktı. 1895'te on dört ay hapis yatmak üzere tutuklandı ve sonra Sibirya'ya sürgün edildi. Sibirya'da üç yıl kaldıktan sonra, yaşamının geri kalan bölümünü devrime adamaya karar vermiş olarak yeniden ortaya çıktı. Bundan sonraki on altı yılını, dışarıda, daha çok, *Iskra*'nın («Kıvılcım») yayımcılığını yaparak geçirdi. Çoğu Rus devrimcileri gibi, makalelerini takma ad ile, N. Lenin imzasıyla yazdı. 1917 Mart Devrimiyle Çar'ın devrildiğinde Lenin İsviçre'de yaşıyordu. Rusya sınırları içinde kargaşaya yol açacağını uman Almanlarla yapılan bir anlaşma sonucunda, Rusya'ya gitmesine izin verildi. 6 Kasım gecesiyle 7 Kasım sabahı arasında gerçekleştirilen bir hükümet darbesiyle, Lenin ve küçük bir grup oluşturan arkadaşları, Çar'ı tahttan indiren ve burjuva rejimini kurmayı başaran Kerensky hükümetini devirdiler.

Lenin, sık sık sunulduğu gibi, yaratıcı bir filozof değildi. Aslında Marksizme yaptığı özgün katkıları azdı; gerçekten öylesine azdı ki, Marksizmin önde gelen bir bilgini, bu konuda, «Lenin, Marx'ın ya da Engels'in tek bir sözüne bile, hiç bir zaman meydan okuyamadı»⁷ diyecek kadar ileri gider. Troçki'nin Lenin hakkındaki yazısı da, olasılıkla aynı derecede doğrudur. Troçki, 1904'te eğer Lenin ileride iktidara geçerse «Marx'ın öküz başı kadar iri kafası, giyotinin altına düşecek ilk kafa olacak» kehânetinde bulunmuştu.⁸ Lenin, emperyalizm üzerine, bazı bakımlardan Marx'ın söylediklerini daha bir vurgulayarak söyleyen, fakat daha çok bir İngiliz economicisi olan John A. Hobson tarafından on beş yıl kadar önce ileri sürülmüş öğretileri⁹ yineleyen bir kuram, bir emperyalizm kuramı geliştirdi. Emperyalizmin kapitalizmin en son aşaması olduğunu düşündü. Kapitalist ekonominin bir dizi aşamalardan geçerek geliştiğini söyledi. Lenin'e göre, sıradan kapitalizm zamanla tekelleri kapitalizme doğru gelişir. Tekeller bankaların ve bir yatırım oligarşisinin öteki kurumlarının denetimine girerler ve finans kapitalizm (mali kapitalizm) dönemi başlar. Finans kapitalizmin baş ürünü, daha fazla kâr sağlayabilmesi için ihraç edilmesi gereken kapital fazlalığıdır. Bunun da sonucu, geri kalmış ülkelerin ekonomik denetimini ele geçirmeye çalışan ve yaptığı yatırımların korunması yolunda bu ülke-

7 Hook, *Towards the Understanding of Karl Marx*, 292.

8 William Ebenstein, *Great Political Thinkers*, New York, 1956, Rinehart, 662'de aktarılmıştır.

9 XV bölüme bakınız.

lerin hükümetlerinin desteğini isteyen uluslararası kapitalist tekellerin kurulmasıdır. Son aşamasında ise, «tümü yeryüzünün, en büyük kapitalist güçler arasında bölüşülmesi işlemi tamamlanır.»¹⁰

Lenin'in kuramının geri kalan bölümlerinin çoğu, doğrudan doğruya Marx'a dayanır. Ama Lenin, Marx'ın kuramına, Marx'ın hiç bir zaman ögütmediği fesatçı (gizli tertipçi) ve elitçi bir hava verdi. Çarlık tiranlığı, muhalefet yöntemleri olarak entrikaya ve şiddete yol açtığı ve Rus kitlelerinin bilisizliği, demokratik temele dayanacak bir sosyalizme neredeyse olanak vermediği için, belki bu yöndeki gelişme kaçınılmazdı. Nedenleri ne olursa olsun, Lenin, kapitalist devleti parçalayıp proletaryanın yönetiminin kurulması için, kesinlikle zorunlu bir yol olarak, herşeyden önce ve herşeyden çok, şiddete dayanan bir devrim üzerinde durdu. Marx'ın İngiltere ve Birleşik Devletler gibi bazı ülkeleri, işçilerin amaçlarına barışçı yollarla ulaşabilecekleri yerler olarak gösterdiğini kabul etti. Ama Marx'ın bunları söylediğinden beri durumun değiştiğini ileri sürdü. İngiltere'de ve Birleşik Devletler'de artık, üyeleri kendilerini, iktidardan indirme yolundaki herhangi bir girişime karşı son sipere kadar savunarak savaştıkları bürokrasiler vardı. Ayrıca, hem devrimin gerçekleştirilmesinin hem de yeni toplumun kurulmasının, işçi sınıfının küçük bir azınlığına dayanması gerektiğini ileri sürdü. Tüm proletarya değil, proletaryanın gizli tertip yöntemleriyle yetmiş ve kendilerini dava uğruna feda etmeye hazır bir öncü grubu, disiplinli bir eliti, yeni düzene ulaşmada asıl ögeyi oluşturacaktı. Lenin bu öncü grubu, üyeliği zor elde edilip kolay yitirilecek bir ayrıcalık olan, küçük fakat yüksek düzeyde örgütlenmiş bir siyasal parti olarak düşündü.

Lenin öteki birkaç Marksçı öğretiyi, öğretiyi değilse birkaç Marksçı varsayımı değiştirdi. Marx, her bir ekonomik sistemin, kendisinin yerini alacak sisteme bir tür hazırlık olduğuna, bu nedenle olgunluk dönemine dek gelişmesi gerektiğine, olgunluk dönemine ulaştıktan sonra, içinde gelişmekte olan çelişkilerden dolayı dağılıcağına inanmışken; Lenin Rusya'nın yarı feodal bir ekonomiden burjuva kapitalizmi aşamasını atlayıp, doğrudan doğruya sosyalist bir ekonomiye geçebileceğini söyledi. Bu sorun, Rus Sosyal Demokrat Partisi'nin 1903'teki ünlü bölünme olayının temel tartışma konusunu oluşturmuştu. Julius Martov'un önderliğinde bir Menşevikler [azınlık] grubu, Rusya'da devrimin, burjuvaların öncülük edeceği bir endüstri kapitalizmi aşamasının tamamlanmasına kadar ertelenmesinin gereğine inandılar. Lenin'in önderliğindeki Bolşevikler [çoğunluk], partinin, ülkenin ekonomik gelişkinlik derecesine bakmaksızın, devrimi başlatmak için herhangi bir bunalımdan ya da çöküşten yararlanmak üzere hazır olmasının gerekti-

10 [Vladimir İlyiç] Lenin, *Imperialism The State and Revolution*, New York, 1926, Vanguard, 72.

ğinde direttiler. Lenin, kapitalizmin iç etmenlerle hiç bir zaman yıkılmayacağına, hatta pek fazla zayıflamayacağına inanmış görünür. Lenin'e göre, kapitalizm daha çok savaşın moral bozucu etkilerinin bir sonucu olarak çökecektir ve o çökerken işçilerin sonul darbeyi vurmaları gerekir.

Lenin Marx'dan daha enternasyonalistti. *Komünist Manifesto*'nun baş yazarı [Marx] ayrı ayrı ülkelerde, birbirini izleyen ve proleterlerin her ülkede ayrı bir ulus oluşturacakları sosyalist devrimlerin olacağını düşünmüşken, Lenin Rusya'daki devrimi hiç bir biçimde ulusal bir akım olarak görmedi; tüm uygar ülkelere hızla bulaşacak bir ayaklanmanın başlangıç aşaması olarak gördü. Bu ayaklanma, tek tek ülkelerde görülen ayrı nedenlerin bir sonucu değil, I. Dünya Savaşı'nın başlattığı evrensel bir bunalımın ürünü olacaktı. Her yerde işçilerin, savaşların, bunalımların ve masum ulusların köleleştirilmesinin sorumlusunun kapitalizm olduğunu anlamaları yanı sıra, kapitalist sistemdeki bozulmanın ve büyük eşitsizliklerin tümüyle bilincine varmalarıyla, kitle ayaklanmalarına katıldıkları ve kapitalist düzeni yerle bir ettikleri görülecekti. Lenin 1917 Nisanında Rusya'ya vardığında, Avrupa'nın her yerindeki proleterlerin silahlarını kapitalist sömürücülerine doğru doğrultmanın eşiğinde olduklarına inanmış bulunuyordu. İzleyicilerine bugünden başlayarak herhangi bir gün «Avrupa, kapitalizmin genel çöküşüne tanık olabilir. Gerçekleştirmiş olduğumuz Rus Devrimi, ona ilk darbeyi vurarak yeni bir dönemi açmış oldu... Yaşasın Enternasyonal Sosyal Devrim!»¹¹ diye seslendi. Bir dünya devrimini ölmeden önce görülebilecek yolundaki beklentilerinin gerçekleşmeyeceğini anlayıp düş kırıklığına uğradığı daha sonraki yıllarda, yerküreyi bir yanda Sovyet cumhuriyeti, öte yanda emperyalist devletler olmak üzere ikiye böldü. Bu iki dünyanın sürgit yanyana yaşayamayacağını söyledi. Sonunda ya biri ya öteki zafere ulaşacaktı. 1923 yılında birleşmiş bir sosyalist Rusya'nın ilk anayasası kabul edildiği zaman, içinde bir ulus olarak Rusya'dan söz edilmemiş olması önemlidir. Bu yeni devlete Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği adı takılmış ve dünyanın herhangi bir devletinin, Leninist türden bir sosyalizmi benimsediklerinde, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne katılmalarına olanak verecek anayasal düzenlemeler yapılmıştı.*

Lenin'in Marksist kurama katkıları, pek derin ve özgün katkılar olmamakla birlikte, Marksist eylemi, çok büyük bir önem taşır. Lenin Marksistler arasında çıkacak ve akımı zayıflatacak yönde gelişen uğursuz bir bölünmenin temellerini attı. 1917 Bolşevik Devriminden önce, Marksistler, ister ortodoks ister revizyonist görüşlü olsunlar, genellikle

11 Edmund Wilson, *To the Finland Station*, Garden City, 1955, Doubleday, 469.

Lenin'in emperyalizm kuramı için bk. 485'e bakınız (ç.n.).

aynı siyasal partide toplanmışlardı. Bu partiye çoğu ülkede Sosyal Demokrat Parti adı verildi. Bolşevik devrimi, ortodoks grubun bu partilerin çoğundan ayrılmasına yol açtı. Böyle olunca, komünist adı, genellikle, Lenin'in ve arkadaşlarının kuramlarına bağlananlar için kullanılır oldu. Oldukça yakın bir tarihlere dek uzanan komünist önderlerin listesine Nikolai Bukharin, Joseph Stalin ve Nikita Kruşev gibi öğretileri bir sonraki bölümde ele alınacak olan ünlü isimler girdi. Yugoslavya'da Josip Bronz (Tito), Çin'de Mao Çe-Tung da Lenin'in izinde yürüdüklerini söylüyorlarsa da, bu ortodoksluktan, ortodoks Marksizmin kesin bir tanımını güçleştirecek kadar sapmış olarak yürüyorlar. Sosyalist terimi, 1918'den beri, hemen hemen yalnızca, üretim, dağıtım ve değişim araçlarının kolektif sahipliğinden yana olan ama devrimden yana olmayan reformcular için kullanılır oldu. Bu terim kuşkusuz, Batı Almanya, Avusturya, İtalya, İskandinavya, Belçika ve Hollanda gibi ülkelerde varlıklarını hâlâ sürdüren Revizyonistleri de anlatır. Sosyalist terimi aynı zamanda İngiltere'nin Fabian sosyalistlerini ve daha az doğru olarak Birleşik Devletler'deki Norman Thomas gibi karma ekonomi doğrultusunda kolektifleştirmelerin Marksçı olmayan ılımlı savunucularını nitelemek için de kullanılır.

3. REVİZYONİZM

Daha önce de belirtildiği gibi, Marx'ın izleyicileri arasında anlaşmazlıklar, Marx'ın ölümünden önce başlamıştı. Ortodoks görüşlere katılan bir grup, ustanın [Marx'ın] öğretilerinin ilk saflığının korunması gerektiğine inandı. Daha az dogmatik inançta olanlardan oluşan öteki grup, Marx'ın kuramlarının çağa uydurulması, ve bazı hatalarının ve gerçeğe uymayan varsayımlarının düzeltilmesi için «revizyondan» geçirilmesi (gözden geçirilmesi) gerektiğini ileri sürdüler.

Eduard Bernstein (1850 - 1932)

Revizyonizm, Eduard Bernstein'ın *Die Neue Zeit*'de «Sosyalizmin Sorunları» başlıklı bir dizi makalesinin yayınlandığı 1896 - 1898 tarihleri arasında resmen başlatılmış oldu. Bu makalelerde ve makaleleri izleyen kitabında Bernstein, Marx'ın varmış olduğu önemli sonuçların bazılarını eleştirdi. Herşeyden önce artı değer öğretisinin geçerliliğini reddetti. Marx bu öğretiyi, üretim araçlarının kolektifleştirilmesi gerektiğini destekleyen baş kanıt olarak kullanmıştı. Marx'ın yargısına göre, kapitalizm, daha çok işçinin emeğinin yarattığı zenginliği alarak onu dolandırdığı için kötü bir sistemdi. Bernstein bu görüşü gerçeğe uygun bulmadı en gönençli ve kendilerine en iyi davranılan işçilerin, genellikle, artı değer oranının yüksek olduğu endüstri dallarında görülürken, en düşük ücretlerin ödendiği ve çalışma koşullarının en kötü olduğu işçileri genellikle artı değer oranı düşük olan girişimlerde çalışanların oluşturuşuna işaret etti

Bernstein bir kâhin olarak Marx'a karşı özellikle eleştirici bir tutum takındı. Proletaryanın acılarının gittikçe artmakta olduğu, tekellerin ve «bir dizi iş alanına el atan girişimlerin»* gelişmesinin, küçük işletmeleri ortadan kaldırmamasından dolayı, proletaryanın sayısının arttığı ve birlik duygusuya sınıf bilinçliliğinin gelişmekte olduğu görüşlerini reddetti. Küçük işletmelerin varlıklarını sürdürmekte direndiklerini ve kapitalistlerle proleterler arasında yeni sınıfların doğmakta olduğunu kanıtlayacak istatistikler sundu. Kapitalin gittikçe az sayıda kimse-lerin ellerinde toplanarak biriktiği yolundaki Marksçı tezi de kabul etmedi. Küçük çaplı endüstrilerin gözden kaybolmadıklarını ileri sürmekle yetinmeyip, büyük şirketlerin gelişmesinin zenginliği belli ellerde toplamaktan çok, daha geniş bir çevreye dağıtma eğilimi gösterdiklerini ileri sürdü. Hisse senedi sahiplerinin sayısı geçmişte herhangi bir tarihte görülenden daha fazlaydı ve bunlar, temeddü aldıkları ölçüde artı değerini paylaşılmasına katılıyorlardı. Ne var ki Bernstein, bu hisse senetleri sahiplerindeki hisse senedi sayısının çok olmadığını ve çoğunun aldığı temeddünün, toplam kârla karşılaştırılamayacak kadar önemsiz bir miktar olduğu gerçeğini görmemişti ya da görmezlikten gelmişti.

Jean Jaurés (1859 - 1914)

Ve Öteki Revizyonist Düşünceler

Bernstein, revizyonizmin kuramlarının yayılması yolunda yetenekli işbirlikçilerinin yardımını gördü. Bunlar arasında Fransa'da Jean Jaurés, İsveç'te Karl Branting, Belçika'da Emile Vandervelde bulunmaktaydı. Bu düşünürler genellikle [revizyonizmdeki] temel öğretilerde görüş birliği içindeydiler. İlkede revizyonist olduklarını [Marx'ın öğretilerinde yalnızca küçük bazı düzeltmeler yaptıklarını] söylemekle birlikte, bir devrim yapma düşüncesini öylesine uzak bir geleceğe attılar ki, yaptıkları neredeyse devrimi bir masala indirgemek anlamına geliyordu. Bir sınıf ayaklanmasıyla ulaşılabilircek ya hep ya hiç politikası yerine, reform programlarından yana olarak yavaş yavaş gelişmeciler, yani evrimciler durumuna geldiler. «Dimyata pirince giderken evdeki bulgurdan olmamalı»** sloganını benimsediler. Revizyonist politikaya bazı kuraldışı yargıların eklendiği doğrudur. Bernstein zorbaca yönetilen ülkelerde ya da zenginliğin belli ellerde aşırı derecede toplanıp yoğunlaştığı ülkelerde, devrimlerin baskı altındaki çoğunluğun elinde başvurabileceği tek yol olduğunu kabul etti. Jaurés, elde yapılacak hiç bir şey kalmayınca, şiddete dayanan bir genel grevi, işçilerin çaresizlikten do-

---

chain enterprises.

Metinde «yarın için daha fazla istemektense bugün için daha az istemek iyidir» demeye yakın «*less for the better future, and more for the better Present*» deyimini kullanılmış (ç.n.).

layı başvurabilecekleri son çare olarak gördü. Ne var ki bu kural-dışı durumlarla ilgili görüşler, revizyonist önderlerin birlikte savun-dukları taktiklere kesin olarak ters düşüyordu. İzleyicilerinin «liberal» burjuva politikacıların ağır bastığı hükümetlere katılmalarına göz yum-dular. Ortodoks Marksistlerin proletaryanın sosyalizme ulaşma yaşam-sal amacı yolundaki ilerleyişini yavaşlatmaktan başka hiç bir etkisi-nin olmayacağı görüşünde direndikleri «her alanda reform» program-larında enalt (asgari) ücret yasaları, sosyal sigorta, müterakki gelir ve servet vergileri, elektrik, su gibi kamu hizmetlerinin belediyelerin sahip olduğu işletmelerce sağlanması ve işçi sendikalarının kooperatif mağazalar açmaları yolunda desteklenmesi gibi öneriler vardı. Genel oy hakkı, oranlı (nispî) temsil ve halkın yasa önerme girişimi ile halkoyu-na başvurulması ve temsilcilerin geri çağrılabilmesi gibi salt siyasal re-formların bile sık sık istendiği görüldü. Bernstein, Alman Sosyal De-mokratlarına aslında neyseler halkın önüne de öyle «reformcu bir de-mokratik sosyalist parti»¹² olarak çıkmalarını önerdi.

Revizyonistler yalnızca savaş konusunda, görüş birliğine varama-dılar. Bununla birlikte bu konuda bile belki görüşleri birbiriyle uyuş-maya, ortodoks hasımlarının savaş hakkındaki görüşlerinin birbirine yakınlığından daha yakındı. I. Dünya Savaşı bir kara bulut gibi ufuk-larda belirdiğinde, reformcu sosyalistlerin geniş bir çoğunluğu, hükü-metlerini coşkuyla desteklemek yolunda sıraya girdiler; pek azı bu kuy-ruğun dışında kaldı. Fransa'da Jean Jaurés, kaçınılmaz olarak savaşa yol açtığını düşündüğü politika'ları kınadı ve bir protesto gösterisi ola-rak genel grev çağrısında bulundu. Avrupa'da savaş fırtınalarının pat-lak vermesinden iki gün önce, fanatik bir yurtsever tarafından öldürül-dü. Revizyonistlerin denetimindeki Alman Sosyal Demokrat partisi, sa-vaşı hemen hemen oybirliğiyle onayladı. Parti önderlerinin bazıları, bu yola, daha sonraki bir amaçlarına ulaşmak için başvurduklarını söyle-yerek, söz konusu tutumlarını savunmaya çalıştılar : daha sonra hükü-met üzerinde denetim kurabilmek için hükümeti destekleyecekler, bu denetimi kurunca savaşı sosyalist amaçlara yönelteceklerdi. Öteki bazı-ları, Almanya'nın bir çelik çemberle sarılmış gibi çepeçevre kuşatıldığını varlığını sürdürebilmek için savaşıması gerektiğini ve her Alman'ın gö-revinin parti çıkarlarını vatandaşlık görevlerinin gerisine almak oldu-ğunu ileri sürdüler. Nasyonalist düşünceler ve tasalar herşeye ağır bastı. Birçok ortodoks Marksistle birlikte, revizyonistler, yurtseverlik gururuna ve ulusal görkem duygularına seslenen görüşlerin ağır bas-ması karşısında direnemediler. Bernstein, sosyalistlerin dış politika ko-nularında halkı etkilemeye çalışıp, uluslararası sürtüşmelerin barışçı yollarla çözülmesi için uğraşmaları gerektiğini ileri sürdü. Ayrıca aynı

---

12 Eduard Bernstein, *Evolutionary Socialism*,
London, 1909, Independent Labour Party, 197.

zamanda, ulusal hakların savunulmasının, hatta geri halkların aydın bir ulus tarafından yönetilmesinin yarı barbar bir otokrasi tarafından yönetilmesinden daha iyi olacağı savıyla, kolonici yayılmaların desteklenmesinin gerektiğini ileri sürdü. Pasifist Jaurés bile, savaştan önce bazı vesilelerle, sosyalistlerin Fransız cumhuriyetine bağlılıklarından duyduğu hoşnutluğu dile getirip, Fransız demokrasisini, sosyalizme ulaşmanın en iyi aracı olarak alkışladı.

4. MARKSÇI OLMAYAN SOSYALİZM

Çağımızın tüm sosyalistleri, hiç bir biçimde, Marx'ın ya ılımlı ya da ortodoks izleyicileri gruplarından mutlaka biri içine sokularak sınıflandırılmaz. Bunlardan bazıları, daha çok Marx'ın baş rakiplerinden biri olan Lassalle'dan etkilenmişlerdir.

Ferdinand Lassalle (1825 - 1864)

Ferdinand Lassalle, Breslau'lu hali vakti yerinde bir ipek tacirinin oğluydu. Gençliğinde Marx'a hayran oldu ve Marx'ın izleyicilerinden biri olmak istedi. Ama, kendini beğenmiş, bencil, küstah ve dengesiz biriydi. Zamanının çoğunu kadınların arkasında koşarak ve özensizce düşünceler türeterek geçirirdi. Yirmi iki yaşında frengiye yakalandı. Yaşamına, ellisine varmadan bir aşk olayında, düelloya çağırdığı rakibi tarafından son verildi. Marx'ın Lassalle'a karşı öylesine büyük bir nefreti vardı ki, ölümü bu nefreti yatıştırmaya yetmiş olmasa gerek. Yaşarken Lassalle'ı, «Yahudi saldırganlığı»ndan dolayı azarladı ve üstü oldukça örtülü biçimde Lassalle'ın zenci kanına sahip olabileceğini söyledi. Ne var ki Alman işçileri Lassalle'ı putlaştırmışlardı ve kimsenin yadsıyamayacağı kadar yetenekli biri olduğu besbelliydi. Lassalle Alman İşçileri Genel Derneği'ni kurdu; dernek Alman Sosyal Demokrat Partisi'ne dönüştü; ama sonunda Marksistlerin denetimine geçti. Lassalle'ın felsefesi basit bir devlet sosyalizmini öneriyordu. Marksistlerden farklı olarak, burjuva devletini yıkmak gibi bir planı yoktu; ama burjuva devletin denetimini ele geçirmeyi ve onu sosyalizmi uygulamaya koymak yolunda kullanmayı umdu. Bir Hegelci gibi, devleti, ebedi, değişmez, kendi başına bir amaç olarak yüceltti. Komünist bir mutluluk toplumu ya da sınıfsız bir toplum düşüğü yoktu; genel oy hakkı, dinsel hoşgörü, çocuk çalıştırmanın yasaklanması, devletin fabrikaları denetlemesi, tutukluluğu çalışarak geçirme yolunda düzenlemeler, ücret sisteminin kaldırılması ve üretici kooperatiflerinin kurulması gibi reformlarla yetinecekti.

Lamennais, Kingsley, Papa XIII. Leo

Kökleri kesinlikle Marksçılığa dayanmayan öteki sosyalistler arasında Hristiyan sosyalistleri de vardır. Hristiyan sosyalizmi, doğrusunu söylemek gerekirse, ekonomik sistemde kökten bir yeniden örgütlendirmeye gitmek gibi bir amacı olmadığı için, pek de sosyalizm sayılmaz. Kendini bu akıma adanmışların temel amaçları, göze batacak derecede büyük eşitsizlikleri düzeltmek, malların üretimini ve dağıtımını Hristiyan vicdanının isteklerine ters düşmeyecek biçimde yapmak için ufak tefek (palyatif) önlemler almaktır. Bu sözde sosyalizmin kökleri ondokuzuncu yüzyılın başlarına dek dayanır. Kurucusu, Hristiyan dinini reformu ve sosyal adaleti destekleyen bir din yaparak, ona yeni bir hayat aşlamak isteyen bir Fransız Katolik rahibi olan Robert de Lamennais (1782 - 1854) idi. Akım Fransa'dan İngiltere'ye yayıldı ve birçok Protestan aydın, özellikle de romancı Charles Kingslev (1819 - 1875) tarafından benimsendi. İngiliz Hristiyan sosyalistleri, zengin ile yoksul arasındaki uçurumun büyüdüğünü ve bu durumun devrim tehlikesini içinde taşıdığını görüp, dehşete düştüler. Din adamları takımını, kitlelerin içinde bulundukları duruma karşı ilgisiz kaldıkları ve zamanlarını verimsiz teolojik tartışmalarla geçirdikleri için azarladılar. *Kitabı Mukaddes*'in, yoksulu boyuneğdirme ve yeryüzünde sürdükleri cehennem yaşamının karşılığı olarak cennetin mutluluklarını vaad etme yolunda kullanılışını üzüntüyle karşıladılar. Manchester okulu iktisat kuramını, *laissez faire* (bırakın yapsın) öğretisine verdiği ağırlıktan ve yoksulluğu, miskin, tutumsuzun hakettiği yazgı olarak açıklamasından dolayı, «dargörüşlü, ikiyüzlü, anarşik ve dinsiz»¹³ bir kuram sayarak kınadılar. Kafalarında, toplumun *Yeni Ahit*'in (*İncil*'in) öğretilerine uygun olarak, üyeleri birbirlerine karşı hayırseverlik ve yardımseverlik yükümlülüğünü üstlenen bir tür Hristiyan kardeşlik toplumuna dönüşmesi düşüncesinin bulunduğu açık.

Hristiyan sosyalizmi, ondokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru daha belirgin bir karakter kazandı. 1891'de Papa XIII. Leo tarafından *Rerum Novarum* (Yeni Şevler Hakkında) adıyla çıkarılan, piskoposlara gönderilen bir Papalık genelgesi (*encyclical*) Katoliklerin işçi sınıflarının ekonomik sorunlarıyla daha fazla ilgilenmelerine yol açtı. Bu genelge, açıkça, özel mülkiyet doğal bir hak olarak kabul edilip, Marksçı sınıf kavgası, devrim, proletarya diktatörlüğü öğretilerini şiddetle reddedilmekle birlikte, tonu bakımından, ekonomik reformu dinsel bir temele dayandırmak girişiminde bulunan öteki bildiriler kadar sosyalistçe bir

---

13 Charles Kingslev, *His Letters and Memories of His Life*, London, 1901, Macmillan II. 57.

bildiri sayılabilir. İşverenlerden, işçilerin insan olarak taşıdıkları onura saygılı davranmaları, onları «kendilerinin sırtından para yapılacak taşınır mallar gibi görmemeleri ve onlara yalnızca kas ve fizik güç gibi bakmamaları» istendi. Endüstri rejiminin sertliğini azaltacak belirli somut öneriler olarak, fabrika (çalışma) yasalarının çıkarılmasını, küçük toprak sahiplerinin sayılarının artırılmasını, ve «ücretliye akla yakın ve tutumlu, yalın bir rahatlık sağlamaya yetecek» bir enalt (asgari) ücretin sağlanmasını istediler. Papa XIII. Leo, insanların mallarını mülklerini tümüyle kendilerine ait görmemelerini «mallarını, öteki insanlar bunlardan yoksun duruma düştüklerinde, onlarla kolaylıkla paylaşabilecek derecede toplumun tümünün malı mülkü» saymalarını istedi.¹⁴

Papa XIII. Leo'nun bu Papalık bildirisinin yayınlanması, liberal Katolikler arasında Hristiyan sosyalizminin gelişmesine büyük bir hız kazandırdı. I. Dünya Savaşı'ndan önce Avrupa ülkelerinde, Katolik partiler, toplumsal reform akımlarını geliştirme yolunda, bazen ılımlı Marksistlerle işbirliği yaparak, sık sık etkili bir rol oynadılar. Özellikle Almanya'daki Merkez Partisi, Avusturya'daki Hristiyan Sosyalist Partisi ve Fransa'daki Liberal Eylem Partisi böyle davrandılar. II. Dünya Savaşı'ndan beri, Katolik Hristiyan sosyalist akım, Batı Almanya'da ve İtalya'da Hristiyan Demokrat Parti'ler, Fransa'da Popüler Cumhuriyetçi Hareket tarafından, az çok sadakatla temsil edilmektedir.¹⁵

Fabian Sosyalizmi

Öğretilerinin kökü Marx'a dayanmayan çağdaş sosyalizmin belki en önemli kolu Fabian Sosyalizmidir. Akım adını, bilindiği gibi, 1884'te kurulan Fabian Derneği'nden alır. Fabianlar programlarının ağır ağır gelişmecilikten* yana niteliğini açık bir biçimde ortaya koyabilmek amacıyla, aşağıdaki deyişi ilkeleri olarak benimsediler :

«Uygun zamanı yakalayabilmek için, birçok kişi tarafından gecikiyor diye suçlanan Fabius'un Hannibal ile savaşırken yaptığı gibi, beklemelisin; ama uygun zamanı gelince, Fabius'un yaptığı gibi, vuruşun sert olmalı; yoksa boşuna beklemiş olursun ve hiç bir sonuç alamazsın.»¹⁶

Bu ilkenin yalnızca birinci bölümüne önem verildiğini belirtmek gerek. Fabianlar hiç bir zaman «sert vurma» yoluna gitmediler ve bel-

14 Papa XIII. Leo'nun Papalık bildirisinin özünü oluşturan görüşler, 1931'de Papa XI. Pius'un *Rerum Novarum*'un 40. yıldönümünde çıkardığı *Quadragesimo Anno*, (Kırkıncı Yıldönümü) adlı yeni bir Papalık bildirisinde de onaylandı.

15 Çağımızın papalarının siyasal ve ekonomik düşünceleri üzerinde XI. bölümde daha fazla durulacak.

* *gradualism*.

16 H.W. Laidler, *History of Socialist Thought*, New York, 1933 Crowell, 234-235.

ki de hiç bir zaman böyle bir düşünceleri olmamıştı. Devrimci eylem adamı olmaktan çok, aydınlardan ve düşünürlerden oluşan bir gruptular. Bununla birlikte, içlerinde, İngiltere'nin son yirmi otuz yıl içinde yetiştirdiği en yetenekli, en parlak insanlardan bazıları da bulunmaktaydı. Bunlar arasında George Bernard Shaw, H.G. Wells, Graham Wallas, G.D.H., Cole, Sidney Webb ve karısı Beatrice Webb ile Ramsay MacDonald'ın adları sayılabilir.

Fabian sosyalizmi daha çok İngiliz ve Amerikan düşünüşünden kaynaklanıyordu. Söz konusu kaynaklar arasında David Ricardo'nun, John Stuart Mill'in ve Henry George'un yazıları vardı. Bu kaynaklardan alınan düşünceler içinde, hakedilmemiş zenginlik türlerinin çoğunun toplum tarafından yaratılmış olduğu düşüncesi ağır bastı. Bunun en göze çarpan örneği, elbette, toprak ve arsa değerlerinde görülen, emek ürünü olmayan artışlardı. Bir zamanlar pek fazla bir değeri olmayan bir toprak parçası, o bölgede nüfus artar ya da yeni okullar, kanalizasyon, yollar yapılırsa, göze çarpan bir değer artışı gösteriyordu. Fabianlar bu düşüncüyü öteki birçok mülkiyet türleri için de ileri sürdüler. Örneğin bir demir çelik şirketinin gelişmesi, nüfus artışında ve iş yaşamında görülen genel gelişmeye bağlıydı. Bir bankanın kârları, kredi isteklerine bağlıydı, kredi isteklerinin artması ise, tüm ekonominin gelişmesi ve gönenci tarafından belirleniyordu. Bu girişimlerin sahipleri ya da yöneticileri, kasalarına akan zenginliğin ancak çok küçük bir bölümünün kendi becerilerinin ve girişkenliklerinin ürünü olduğu savında bulunabilirlerdi, bundan ötesi için böyle bir savda bulunamazlardı. Fabianlar, ekonominin tümüyle ve temelden bir değişiklik geçirdiğini ileri sürdüler. Fabianlara göre, çağımızın zenginliklerinin, büyük servetlerinin oluşmasında, sıkı çalışmanın ya da tutumluluğun önemli bir payı yoktu. Bu servetler daha çok, toprakta ve hisse senetlerinde görülen değer artışları yoluyla oluşmuşlardı. Ve bu değer artışının büyük bölümü toplumun katkısıydı. Mülk sahipleri, ellerini göbekleri üzerinde kenetleyerek oturmaya, ya da yaşamlarını golf oynamaya, tilki avına adanmaya, zaman bulabilmişlerdi; onlar oturlurlarken ya da tilki avlarlarken değerlerde artış görülmüştü. Fabianlar, çağımızın kapitalistlerinin büyük bir bölümünün, artık girişimci kişiler olmadıklarını, yozlaşarak, «faizciler ve rantçılar» durumuna geldiklerini ileri sürdüler.

Fabianlar, bekleneneği gibi, Marksçı değer kuramını, değerın kaynağının daha çok doğanın sunduğu hammaddeler üzerinde harcanan emek olduğunu, kabul etmediler. Tersine değer, daha çok toplumun gelişmesinin ve uygarlığın ilerlemesinin ürünüydü. Bu yüzden işçilere, ya da toplumun herhangi bir başka bölümüne değil, fakat tüm olarak topluma aitti. Fabianlar kapital sahibi olmanın serveti tasarruf hakkı yaratmadığı yolundaki Marksçı savı kabul etmişlerse de, kapital ile emek arasındaki çatışmanın kaçınılmaz olduğunu kabul etmemişlerdir. Fabian-

lara göre çağımızın gerçek çatışması, ücretliler ile işverenler arasında değil, bir bütün olarak toplum ile yatırım yaparak zenginleşenler arasındaki çatışmadır. Böyle bir düşünüşün sonucu olarak Fabianlar, emek dökerek ortaya çıkardığı ürünün tümünün işçiye verilmesine karşı çıktılar. Bunun adalete uygun olması şöyle dursun, tam bir adaletsizlik olacağını ileri sürdüler. Asıl amaçları, toplumun yarattığı olanaklardan toplumun tüm üyelerinin yararlanmasını sağlayacak biçimde, zenginliğin yeniden dağıtılmasıydı. Bu amaca ulaşılabilmesi için, toprağın ve tüm endüstri, ticaret ve maliye alanlarındaki mülkiyetin yavaş yavaş topluma, ya da toplumu temsil eden hükümete geçirilmesini önerdiler. Bu mülkler topluma, daha önceki sahiplerine eksiksiz bir karşılık ödemesi gibi bir yola başvurulmaksızın geçirilecekti. Bununla birlikte, gerekli durumlarda, mülklerinden edilen kimselere, topluluğun parlamentodaki temsilcilerinin takdirine göre bir yardımda bulunulmalıydı.

Fabianlardan, adlarına ve yukarıda aktarılan ilkelerine uygun olarak, sonul bir devrim öğretisini benimsemelerini beklemek akla uygun görünürse de, hiç bir zaman böyle bir öğreti ileri sürmediler. Sidney Webb, «vavaş yavaş gelişmenin kaçınılmazlığı» hakkında yazdığı zaman, Fabianların barışçı, evrimci değişmeye verdikleri önemi dile getirmekteydi. Shaw'ın belirttiği gibi, Fabianlar çok önceleri, «devrimci kahramanlıkların hoşsa giden kolaylığından vazgeçip, sıradan parlamento yöntemleriyle, gerçekleştirilebilir reformlar için uğraşmak gibi zor bir işi üstlenmek noktasında anlaşmışlardı.»¹⁷ 1912 yılında, kolektivizm yolunda çeşitli deneyleri araştırmayı yönetecek ve geleceğin, planlayıcılarının yararlanabilmeleri için onlara veriler sunacak olan «Fabian Araştırma Bölümü»nü kurdular. Fabian önderleri, çağdaş demokratik devlet hakkında, hemen hemen her zaman övücü sözcükler kullandılar. Çağdaş demokrasiyi, herşeyden önce, sosyalizmin kurulması yolunda ve kolektifleştirilmiş bir ekonomiyi halk adına, halk yararına işletmek yolunda, ideal bir araç olarak gördüler. Kuşkusuz çağdaş demokraside, genel oy hakkının genişletilmesi, daha aydın daha bilgili bir kamu yöneticileri örgütünün sağlanması, eğitimde fırsat eşitliğinin artırılması ve hükümet dairelerinde daha çok yetenekli ve daha akıllı kimselerin bulundurulması gibi birkaç değişiklik gerekliydi. Ama bu reformlar, demokrasinin daha yetkinleştirilmesi amacıyla ileri sürülmüşlerdi; yoksa demokrasiyi bir başka düzene dönüştürmek için değil.

Uluslararası politikayla ilgili konularda Fabianlar, Revizyonistler kadar dar görüşlü olmak eğilimi gösterdiler. Gerçekten pekçoğu, son yıllara kadar dünya politikasına fazla bir ilgi göstermedi. Derneğin baş inançlarından biri, ulusun, insanların mutluluğunu artırma yolunda düşünülebilecek en uygun toplumsal birim olduğu görüşüydü. İngiliz İm-

17 F.W. Coker, *Recent Political Thought*, New York, 1934, Appleton Century, 102'de aktarılmıştır.

paratorluğunun en parlak günlerinde Fabianların çoğunluğu, emperyalizmin neredeyse Winston Churchill ya da Joseph Chamberlain kadar ateşli savunuculuğunu yaptılar. Boer Savaşı sırasında Sidney Webb, İngiliz ulusunun bir «imparatorluk ırkı» konumuna yükseltilebilmesi için «yönetimin erkekçe davranması»nı istedi.¹⁸ Webb ve öteki önderler, Fabian Derneği'nin, imparatorluğun erdemlerini ve gelecek için verdiği umutları kavramasını ve imparatorluğun nasıl daha insanca ve daha etkili olabileceğini göstermesini istediler. Fabian Derneği'nden Hindistan'da aydın bir politika izlenmesi konusunda, örneğin, hükümete, Hindistan halkına, ondan yararlanabilecek yetenekte olanlar için Batı eğitimi sağlaması ve bu ülkede demokrasinin tohumlarının geliştirilmesi, ekonomik ve toplumsal bozuklukların araştırılıp düzeltilmesi için hükümete fonları cömertce harcaması gibi önerilerde bulunulması yolunda önderlik etmesini istediler. Ne var ki Fabian peygamberleri, her halkın «kendi içinden çıkan kimselerden oluşan bir yönetime sahip olmak ve öteki ırklara ya da daha geniş olarak dünyanın öteki ülkelerine bağımlılığına yol açacak herhangi bir düşünce, herhangi bir tase ile bağlı olmaksızın, kendi politikasını izlemeye doğal hakkı vardır»¹⁹ biçimindeki liberal varsayımı kabul etmediler. Kendilerini halkın mutluluğuna adanmış yolunda, uyruk halkların mutluluğu için çalışmaya dek gideceklerdi. Ama uyruk halkların mutluluğu, Fabianlara göre, en iyi biçimde, bağlı oldukları anavatanın iyiliksever, etkili ve sıkı denetimiyle sağlanabilirdi.

George Bernard Shaw (1856 - 1950)

Fabian önderlerin bazıları, öteki Fabianların ortak görüşlerine uymayan ve arkadaşlarından belirgin biçimde farklı düşünceler türeten kimselerdi. Bu yolda başrollerde görünenlerin en ünlüsü, ilk Fabian kitapçıklarının birçoğunu yazan, ama sonunda dernekten istifa eden oyun yazarı George Bernard Shaw idi. Shaw Dublin'de, sinsi ve ikiyüzlü, yoksulluğu, bir burjuva gibi görünme çabalarını yalanlayan bir sarhoşun oğlu olarak doğdu. Geleceğin oyun yazarı, yazılı bir sayfanın kendisine anlaşılmaz gelmediği zamanı hiç bir zaman anımsayamadığı için, anasından okuryazar olarak doğmuş olacağı sonucuna vardı. Hemen hiç bir resmi eğitim görmemiş olan Shaw, bilgiye ve düşünceye karşı duymuş olduğu açlığı, ilgisini çeken hemen her şeyi seçmeksizin okuyarak doyurdu. Yazman ve kasadar olarak Dublin'de beş yıl çalıştıktan sonra, kendisinin bir dahi olduğu inancıyla, geleceğini kumara atarak, yaşamının geri kalan bölümünü övükler ve oyunlar yazmaya adanmak üzere Londra'ya gitti. Bir romancı olarak kendini gösteremedi;

18 Sidney Webb, «Lord Rosebery's Escape from Houndsditch», *The Nineteenth Century*, L. (Sept., 1901) 377.

19 Sidney Webb, «Lord Rosebery's Escape from Houndsditch», 367.

ama doksan dört yaşında öldüğünde, gerisinde, çoğu sevilen ve başarılı oyun'lar olmak üzere, altmışı aşkın oyun bırakmıştı. Bu oyunların büyük bir bölümü, siyasal ve toplumsal hicivlerinin aracıydı.

Shaw'ın siyaset felsefesi çeşitli kaynaklardan esinlenmişti. Shaw, Hery George'un ve Karl Marx'ın düşünceleriyle büyülenmişti; ama aynı zamanda Schopenhauer'in, Nietzsche'nin, Pierre Proudhon'un, Edward Bellamy'nin ve Henri Bergson'un kaynaklarından bol bol içerek sarhoş olmuştu. Bunlara ek olarak, Shaw temelde, siyasal ve toplumsal sorunları etik bir bakış açısından yorumlayan bir Püriten idi. Kapitalizmi, ekonomik adaletsizliğinden dolayı değil, daha çok onu ahlâksız bir düzen olarak gördüğü için suçladı; kapitalizm parayı dünyada en önemli şey durumuna getirmişti ve yoksulluğu suçların en kötüsü olarak görüyordu. Kapitalizmin bu ahlâk sorununu çözmek için sosyalizm [herkese çalışmasına göre vermek] yeterli değildi. Aynı zamanda, yaşa, cinsiyete, mesleğe, inanca ve yeteneğe bakılmaksızın mutlak bir gelir eşitliği olmalıydı. Shaw'ın devlete karşı tutumu, elitçilikten, aristokratlıktan, Makyavelcilikten ve etkililiğe, istenilen şeyi elde etmeye tapıştan oluşan garip bir karışımdı. Demokrasiyi bir balon, «gazla ya da sıcak havaya doldurulmuş olan ve sen onu göklerde izlerken öteki insanların senin cebini boşaltmaları amacıyla salıverilmiş büyük bir balon»²⁰ olarak tanımladı. Guy Fawkes'in * Parlamento'yu havaya uçuramamış olmasının büyük bir talihsizlik olduğunu düşündü ve siyasal partileriyle, aptalca kampanyalarıyla, çağımızın seçim sistemlerini iğrenç ve felaket bir dolandırıcılık olarak gördü. Bu dönemi geçmiş, kullanılmaz duruma gelmiş (muattal olmuş) kurumların yerine, devlet yönetimi sanatı alanındaki bilgileri bilimsel testlerle ölçülerek seçilen kişilerden oluşan bir bilgeler ve yetenekliler yönetimi konmalıydı.

Ama Shaw aynı zamanda, herşeyi düzelten, trenlerin zamanında gidip gelmelerini sağlayan ve işsizlik sorunu «çözmüş» olan çağımızın diktatörlerine de alttan alta hayran biri olarak görünür. *Il duçe*'nin erkini doruğa ulaştığı sırada Mussolini'yi selâmlamış; Stalin'i Avrupa'nın en büyük adamı olarak alkışlamış ve Hitler'i, yenilginin, enflasyonun ve depresyonun yıkıntıları arasında Alman ulusuna umut ve güven aşılayan biri olarak övmüştü. Belki bu yoldaki sözleri, onları övüyor görünerek yeren zekice deyişlerdi; ama Shaw'ın demokrasiyi bir yıkıntı yığınının döndürebilip, toplumu, etkililiği, düzeni, güçlülüğü gerçekleştirecek hemen herhangi bir kişiye, özellikle bu kişi kendisinin sosyalist olduğunu söylüyorsa, büyük bir saygı besleyebileceğine

20 Ekim 1929 Radyo yayını;

Archibald Henderson, *George Bernard Shaw: Man of the Century*, New York, 1956, Appleton Century Crofts, 630'da aktarılmıştır.

1605 yılında, katoliklere kötü davranılmasını protesto etmek amacıyla Parlamento'yu yakmaya kalkan, yakalanıp idam edilen İngiliz (ç.n.).

kuşku yoktu. Fabianlarda genel olarak görüldüğü gibi, Shaw da, ağır ağır gelişmecilikten yana bir felsefe ileri sürdü. Devrime karşı hiç bir sevgisinin bulunmadığını belirtti ve bir ayaklanma patlak verirse, yatağın altında saklanırken bulunabileceğini açıkça söyledi. Bununla birlikte, amacın aracı haklı kılacağı yolundaki Makyavelci öğretiyeye garip bir düşkünlüğü vardı. Gözalcı herhangi bir ütopyaya, hatta ucuz ve cıfcaflı bir ulusal yazgı düşüne ulaşılmasına katkısı olacaksa, bu yolda acımasızlığa ya da tiranlığa başvurmakta bir sakınca görmeyen herhangi bir tutumu hoşgörüyle karşılamaya hazır gibiydi. Mussolini'nin demir pençe tekniklerini [sosyalist milletvekili] Matteotti'nin öldürülmesini ve yüzlerce aydının ve demokratın sürülmesini savundu, Stalin'in yaptığı kitle halinde öldürmeler, temizlik eylemleri ve koğuş-turmalar şöyle dursun, Hitler'in düşünüle-meyecek kadar büyük canavarlıklarını bile haklı buldu.²¹ Kapitalist burjuva toplumunun günahlarının büyüklüğü karşısında, onları silip süpürmek yolunda gösterilen acımasızlıklarla uğraşmanın, bir tür evde kalmış yaşlı bakire titizliğine benzeyeceğini düşünmüş olsa gerek.*

Herbert George Wells (1866 - 1946)

Fabiancı idealizmle renklendirilmiş bir Yeni Kudüs düşüncesinin edebiyat alanında hemen Shaw kadar ünlü bir başka savunucusu H. G. Wells idi. Wells'in yaşamı neredeyse savunduğu öğretilerin bir kopyasıydı. Profesyonel bir kriket oyuncusunun oğlu olan Wells, İngiltere'nin Kent kentinde bir seramik dükkânının üzerinde sefil koşullar içinde dünyaya geldi. Acınacak kadar yetersiz bir okul eğitimi gördükten sonra, sabahın yedi buçuğundan akşamın sekizine kadar çalışarak bir kumaşçının yanında çıraklık etti. Daha sonra bir İngiltere Kili-sesi okulunda öğrenci asistanlık yapıp, en sonunda Londra'daki Normal School of Science'da [öğretmen okulunda] okumak üzere bir bursla ödüllendirildi. Bu, T.H. Huxley ile tanışmasına ve bilime karşı yaşamının geri kalan bölümünü dolduracak olan şiddetli bir eğilim duymasına yol açtığı için, yakaladığı büyük bir fırsat oldu. Ne var ki Wells'in ilgi alanı bilimle tükenmez. Wells, başkaldırıcı ve amaçları yolunda kavgacı bir doğaya sahipti. Çocukluk ve gençlik yıllarının yoksullukları ve güçlükleri, onu haksızlığa karşı direnme ve yalana ve tutsaklığa karşı nefret duygularıyla; «herşeyde görülen zavallılığı» ortadan kaldırıp onları daha soylu bir ideale göre yeniden kurmanın özlemiyle doldurdu. Erken yaşta bir ateist oldu ve yaşamı boyunca Hristiyan ahlakının kurallarıyla alay etti. Herkesce saygı gösterilen değerlere meydan okuyuşu, bunun İngiliz sosyalizmine kötü bir ün getirebileceğinden korkan

21 Henderson, *George Bernard Shaw Man of the Century*, 638-639.

* Shaw'ın bazı düşüncelerinin Wells'inkilerle karşılaştırılması için bir sonraki sayfaya bakınız (ç.n.).

bazı büyük sosyalist düşünürlerin kendisine düşman olmalarına yol açtı. Yaşamının sonuna kadar sosyalist kalmışsa da, ancak birkaç yıl üye kaldıktan sonra Fabian Derneği'nden istifa etti, ve bir daha herhangi belli bir grupta ya da inançla özdeşleştirilmedi.

Fabian Derneği'ndeki üyeliğinin kısıtlılığına karşın, Wells'in düşüncesinde, azımsanmayacak derecede Fabian etkisi görülür. Gerçekten, Wells'in felsefesi birçok bakımdan, derneğin kurucusu Shaw'ın felsefesine benzer. Shaw da Wells de, kadınlara erkeklere eşit haklar tanınmasının, herkesten önce devletin tüm çocukların korunmasının sonul sorumlusu olmasının ve düzenin ve etkililiğin büyük savunucularıydı. Shaw'ın bilimi yüceltişi, Bergson'un felsefesinden alınmış bir yaratıcı evrin mistik ögesiyle sulanmış olmakla birlikte, her ikisi de bilime «tapıyorlardı». Halkın kendi kendini yönetme yeteneğine sahip olduğu yolundaki demokratik dogmayı Wells de Shaw kadar şiddetle reddedip, devleti yönetmek için kamu yönetiminde ve devlet felsefesi konusunda eğitim görmüş bir elit önerdi. Gene de Shaw ile Wells'in siyasal tutumları arasında çok büyük farklılıklar vardı. Wells, Mussolini'nin, Hitler'in ve Stalin'in kişisel diktatörlüklerine hayran olduğunu hiç bir zaman söylemediği gibi, onların hasımlarını sıra dışı bırakmak yolunda gösterdikleri vahşiliği haklı görmedi. Amacın aracı haklı kıldığı yolundaki Makyavelci ilkeye, I. Dünya Savaşı ile ilgili olarak, yalnızca bir kez katılmış görünür. I. Dünya Savaşı'nı «savaşa son vermek için savaş» ve bu yüzden daha öncekilerden tümüyle farklı bir çatışma olarak gördü. Bu savaşın kazanılmasına katkısı olacaksa, ne kadar acımasız olursa olsun, hiç bir silaha başvurmaktan kaçınılmamalıydı. Ve savaştan sonra, eğer Wells'in sözü dinlenirse, Berlin yağmalanmalı, her Alman demiryolu biletine, Belçika'ya verilen zararların ödenmesi için, iki Marklık özel bir vergi konmalıydı.²²

Wells, Shaw'ın olduğundan çok daha ileri derecede bir ütopyacıydı. Shaw'ın «gök devleti» [ideal yönetim] ile ilgili düşünceleri, daha çok Nietzsche'den ve Bellamy'den alınmışken, Wells Platon'a dek gerilere gitti. 1965'te yayımlanan *A Modern Utopia* (Bir Çağdaş Ütopya) adlı yapıtında Wells, dört sınıftan oluşan bir model toplum düşündü. Tepede, kendilerini kişisel çıkarlardan, hırstan ve tutkudan tümüyle arındırmış insanlardan oluşan «Samurai» sınıfı, yani yönetici sınıf olacaktı. İkinci sıradaki sınıf, durmaksızın yeni ufuklar açmaya yetenekli «poietik» sınıf, yani yaratıcı [ozan doğallı] sınıf olacaktı. Ondaki sonrakini «kinetik» sınıf, yani yaratıcı üstlerince bulunan formüller içinde çalışmaya yetenekli sıradan aydınlar sınıfı oluşturacaktı. Son olarak «aptallar ve bayağılar» sınıfı, yani her zaman ekonomik merdivenin en alt basama-

22 Wells'in «savaşa son vermek için savaş» propagandasıyla ilgili malzeme için I. C. Willis, *England's Holy War*, New York, 1928, Knopf'a bakınız.

ğında kalacak olan «anti sosyal eğilimli» kişilerden oluşacak sınıf gelecekti. Bununla birlikte, Çağdaş Ütopya, hemen tüm sakinleri için güneşin öpücükler yolladığı güzel kokular içinde yüzen bir yeryüzü cenneti idi. Fabrikalar bile güzel olacaktı ve buralarda çalışma öğleyin ya da öğleden hemen sonra sona erecekti. Herkesin bir işi olacaktı ve ülkede kesintisiz bir mutluluk hüküm sürecekti. Rahatlık ve kolaylık yolunda yaratılan mucizeler, ağır ve sıkıcı işlere son verirken, yasalar, başka yollarla önlenemeyen türden acıları, güçlükleri hafifletmeye çalışacaktı. Örneğin, çocuk doğuran annelere ödemede bulunulacaktı. Yalnızca Samuray sınıfından, az çok Platon'un filozof yöneticilerinininkine benzer bir biçimde, kıt kanaat bir yaşam sürmeleri istenecekti. Şarap, tütün içmeyiip et yemeyecek ve tüm enerjilerini devlete hizmete adanarak, grup evliliği içinde birlikte yaşayacaklardı.

H.G. Wells'in yapıtlarını tanımış olan herkes, Wells'in yeri geldikçe insanlığın geleceğinin parlak portrelerini çizdiğini bilir. Bunlardan bazıları, içinde, bir kuyrukluyıldızın kuyruğunun değip geçmesiyle zekâca ve ahlâkça yükselmiş bir insan türünün doğduğu *In the Days of the Comet* (Kuyrukluyıldız Günlerinde) adlı yapıtında olduğu gibi, fanteziye yakındır. Yaşamının büyük bir bölümünde, eğitim, bilim ve hukuk ile yetkinleştirilmiş, «kürsünün üzerinde dikilen biri gibi, yerkürenin üzerinde dikilecek ve gülerek kollarını yıldızların arasına uzatacak»²³ olan bir insan ırkının [türünün] düşüyle yaşamıştır. Bununla birlikte, ölümünden altı yıl önce yaptığı çağdaş dünya ile ilgili değerlendirme, en sert eleştiricilerinin bile saygıyla karşılayacakları nitelikte, zekice ve gerçekçi bir değerlendirmeydi. Bu değerlendirmeyi *The New World Order* (Yeni Dünya Düzeni) adlı kitabında yapmıştı ve kitabın yazıldığı tarih, bir dönemin sonu olarak gördüğü 1940 yılıydı. Yaptığı değerlendirmeye göre, uluslararası özgür iletişim, özgür ticaret ve özgür değişim günleri geride kalmıştı. Ulusal egemenlik bir fetiş, bir put durumuna getirilmiş, nasyonalizm mikroplanmış bir acı kaynağı olmuştu ve halklar arasında barışçı ilişkileri olanaksız kılan silahlanma yarışı, insanlığın üzerine bir karabasan gibi çökmüştü. Tek tek işçilerin atalarından daha iyi durumda olduklarını kabul etti, ama bu refahları yapaydı ve uzun sürmeyecekti. Bu refah daha çok askeri amaçlarla artırılan verimliliğin ürünüydü, dolayısıyla doğal kaynakların toptan yıkımı anlamına geliyordu. Bu gidişin varacağı sonuç, hemen bazı düzeltmelere gidilmedikçe, Batı uluslarının yoksullaşıp çökmesi olacaktı.

Wells, bir devrim dışında hiç bir şeyin çağdaş dünyanın kötülüklerine çare bulamayacağını ileri sürdü. Ama savunduğu devrim, proletaryanın burjuvazi üzerinde Marksist zaferine pek az benzerlik gösterecekti. Bu ne şiddete dayanan ne de kanlı bir devrim olacaktı. İşçiler

23 H.G. Wells, *New Worlds for Old*, New York, 1913, Macmillan, 241.

barikat kurmayacaklar ya da kralların ve grandüklerin * saraylarına saldırmayacaklardı. Bu, var olan sistemde görülen kargaşaya, savurganlığa ve insanlığa aykırı durumlara son vermek amacıyla, akıllı ve iyi niyetli insanlar tarafından gerçekleştirilen barışçı bir ayaklanma olacaktı. Amacı, alçaltmak ve köleleştirmek değil, özgürlüğü sürdürmek ve geliştirmek olacağına göre, Sovyet devrimine hiç bir şey borçlu olmayacaktı. Söz konusu devrimin başlıca amaçları şunlar olacaktı :

1. Özellikle araştırmaya önem vermek yoluyla eğitime canlılık getirmek.
2. Hukuk (devletine) yönetimine ve insan haklarına önem vermek.
3. Eksiksiz bir duygu ve düşünceleri dile getirme (ifade) özgürlüğü.
4. Oranlı (nispî) temsilin kabul edilmesiyle partilerle politikaya son vermek.
5. Uyruk halkların sömürülmesine son verilmesini ve dünya kaynaklarının daha etkili ve adaletli kullanılmasını sağlayacak dünya sosyalizmi.
6. Tüm dünya halklarının bir dünya federal cumhuriyeti içinde eritilmesi yoluyla ulusal egemenliğin ortadan kaldırılması.²⁴

Bu sosyalist devrim kuramıyla Wells, ortodoks Fabiancılığa, belki de daha önce olduğundan çok daha fazla yaklaşmış oluyordu.

Lonca Sosyalizmi :

G.D.H. Cole, R.H. Tawney, S.G. Hobson ve B. Russell

Birçok bakımlardan Fabian sosyalizmine benzer bir başka sosyalist akım, 1920'lerde İngiltere'de gelişti. Akıma Lonca Sosyalizmi (Gild Sosyalizmi) dendi. Akımın önde gelen önderlerinden birçoğu daha önce Fabian Derneği üyesi olmuş ya da Fabian Derneği üyeliklerini sürdüren kimselerdi. Bunlar arasında G.D.H. Cole, R.H. Tawney, S.G. Hobson ve Bertrand Russell vardı. Lonca sosyalizmi, bir dereceye dek, William Morris'in, çağın endüstriciliğini çirkinliğinden dolayı ve bireysel zanaatçılığı yıktığı için suçlayan, ondokuzuncu yüzyılın ortaçağcı bir ozanı ve zanaatçısı olan bir düşündürün öğretilerinden esinlenmişti. Lonca sosyalizminin özü, fabrikaların, madenlerin demiryollarının ve benzeri işletmelerin yönetilmesi ve işletilmesi işini işçilerin loncalarına bırakmak

---

* Grandük, Çar'ın oğlu (ç.n.).

24 Wells'in dünya federasyonu hakkındaki düşüncelerinin daha tam bir tartışma için 470'e, [uluscu düşünceleri için s. 454'e] bakınız.

üzere, üretim araçları sahipliğinin devlete geçirilmesi idi. Her lonca, üreticiler olarak üyelerinin çıkarlarıyla ilgili konularda tam bir söz hakkına sahip olacaktı. Üyelerinin emekleri karşılığının ne olacağını, çalışma saatlerini ve çalışma koşullarını saptayacaktı. İnsanların, tüketici ve vatandaş nitelikleriyle ilgili çıkarlarını, devlet kollayacaktı. Yetki alanlarının çatışması konusunda takınılacak tutumla ilgili olarak lonca sosyalistleri aralarında bir görüş birliğine varamadılar. Bazıları bu tür tüm sorunlarda sonul kararı devlete bırakacaktı. Öteki bazıları devlete, loncalar genel kuruluna eşit tutmaktan öte hiç bir yetki tanımayacaktı. Devletle loncalar genel kurulu arasındaki görüş ayrılıkları, zorunlu olarak görüşmelerle çözülecekti. Bu konuda önerdikleri çözüm ne olursa olsun. Lonca sosyalistleri yeni düzende devletin, vatandaşları bir köleye yakın derecede boyun eğdirecek ulu bir bürokratik makina durumuna gelmemesi konusunda görüş birliği içindeydiler. İşçilerin, eğer Marksistlerin öngördüğü gibi proleter devleti kuracak olurlarsa, bir efendinin yerine bir başkasını koymaktan öte başka bir şey yapmış olmayacaklarına inandılar. Marksistlerin devrimci öğretilerini reddettiler ve, amaçlarına evrimle ulaşmak umuduyla ve mülkleri ellerinden alınmış kapitalistlere «şefkat harçlıkları» ihsan etmek için, Fabianların ağır gelişmeden yana tutumlarını benimsediler.

Lonca sosyalistlerinin ilgi duydukları en önemli konulardan birisi, demokrasinin sürdürülmesiydi. Proletarya diktatörlüğünden nefret etmekle kalmayıp, demokrasinin, ama demokrasi taklitinden öte bir demokrasinin, vatandaşın mutluluğunu doğrudan etkileyen işlerde, özellikle geliriyle ve çalışma koşullarıyla ilgili işlerde kararlara katılmasını da içine alması gerektiğini ileri sürdüler. Ama aynı zamanda ekonomik sistemin, merkezileşmiş durumu yerine, loncalara bölünerek ayrılmasının, derleme şeritleriyle, otomatik makinalarıyla endüstride dev işletmeciliğin gelişmesini önleyerek, bireysel zanaatçılığın korunmasına da yardımcı olacağına inandılar. Ne var ki ekonomik gelişmenin seline, akıntısına karşı kürek çekmekteydiler. I. Dünya Savaşı'nın yol açtığı gelişmeler, işçi sayısında bir azalma yarattı ve emekten tutum sağlayan makinalara olan talebi artırdı. Savaş sonrası dönemin olumsuz koşulları, sınırlı sayıda pazar için rekabeti artırdı ve küçük girişimcileri bütün girişimlerini güçlü rakiplerine satmaya zorladı. İşler yolunda gittiği yıllarda, işçilerin dünyayı yeniden yaratmak isteyen «harekete getirip sarsıcılara» karşı duydukları ilgi azaldı. İşlerin kötü gittiği yıllarda, cesaretlerini yitirdiler ve radikallerle birleşmenin, ekonomik durumlarını düzelterip ilerleme yolundaki tüm umutlarını yok edebileceğinden korktular. Lonca sosyalizmi, 1929 bunalımının doruğuna ulaşmasından çok önceleri, unutulup gitmişti. Baş sözcüsü G.D.H. Cole, sonunda, Kıta Avrupası revizyonizmine benzer bir biçimde genelleştirilmiş bir sosyalizmin savunucusu olarak ortaya çıktı. Faşizm tehlikesinin alarına geçirmesiyle sosyalist bir toplumun kurulmasının kaçınılmazlığına olan

tüm inancını bir yana bırakıp, dünyayı batmaktan kurtarmak için, umutlarını bir Halk Cephesi hareketine bağladı.²⁵

SONUÇ

Yirminci yüzyılın ortalarına rastlayan onyıllarda, sosyalizm, doğrusunu söylemek gerekirse, tarihinin durgunluk dönemine giriyor göründü. Özellikle Marksist biçimiyle sosyalizm, yeni dönemin gidişine ayak uyduramıyordu. Avam insanın temelde iyi olduğu, gelişmenin kaçınılmazlığı, insan kurumlarının yetkinleştirilebileceği ve özgürlüğün ve adaletin sonunda zafere ulaşacağı inançlarıyla sosyalizm, Aydınlanmanın onsekizinci yüzyılın filozoflarıyla ondokuzuncu yüzyıl romantiklerinin düşlerini dile getirmekteydi. Ne var ki Aydınlanma da romantizm de, irrasyonalizmin ve pesimizmin etkileriyle delik deşik olmuştu. Aydınlanmayı ve romantizmi gözden düşüren görüşler, Schopenhauer'un, Nietzsche'nin, Kierkegaard'ın, Freud'un, Sorel'in, Pareto'nun ve Spengler'in kaleminden çıkmıştı. İki dünya savaşının, faşizmin ve tarihin tanık olduğu en sarsıcı depresyonun sosyalist akım üzerindeki etkileri, hatta bunlardan da yıkıcı olmuştu. Bu tür trajedilerle karşılaşınca, pek az insan, hatta uzak bir gelecek için bile, yeryüzünde kurulabilecek bir adalet ve özgürlük cennetinin düşünüyormuş kurmaya cesaret edebildi. Son olarak, Marx'ın zamanının eğilimlerini doğru olarak değerlendirememiş olmasından dolayı da sosyalizmin çekiciliğinin azaldığını söyleyebiliriz. Umutlarını, sınıfsız, aşağı sınıfların durumunun gittikçe kötüleşmesine ve zenginliğin az sayıda kimsenin ellerinde birikmesine bağlamıştı. Yeni işlerde çalışan ara sınıfların gelişmesinin önemini ve hisse senetleri biçimine dönüşmüş servetin,* sigorta şirketlerinin mülkiyetine, emekli fonlarına, yatırım vakıflarına ve genellikle kamuya geniş bir biçimde yayılmasının önemini kavrayamadı. Gerçek (reel) ücretlerde, hatta kendi zamanında bile görülen önemli artışları görmemek için gözlerini kapadı. İzleyicilerinin bazıları, sömürünün ölçüsünün işçinin ne aldığı değil, ne alamadığı olduğunu göstermeye kalktıysa da, yükselen yaşam standartları karşısında pek az kişi bu kanıtı inandırıcı buldu.

Sosyalizm geriledikçe demokratik kolektivizmin ilerlediği görüldü. Demokratik kolektivizmin ilerlemesi, bir dereceye dek, sosyalizmin gerilemesinin bir nedeni oldu; çünkü demokratik kolektivistlerin, sosyalistlerin sloganlarının büyük bir bölümünü çaldıkları söylenir. Ne var ki, şimdi göreceğimiz gibi, demokratik kolektivistler, sosyalist değildirler. Bugünün ekonomik sistemini yıkmak istemezler; tersine onun daha başarılı çalışması için payanda vurarak onu güçlendirmek ister-

25 G.D.H. Cole, «Can Capitalism Survive?», G.D.H. Cole, Sir Arthur Salter ve Ötekileri, *What Is Ahead of Us*, içinde, New York, 1937, yayınevi verilmemiş, 9-47. *coporate wealth*.

ler. Ama aynı zamanda düşüncelerinin birçoğunu Marksizmin reformcu dalından almışlardır. Sosyalizmin en büyük katkısını böylece yaptığı söylenebilir. Çünkü sosyalizm, *laissez faire* (bırakın yapsın) ekonomisinin kusurlarını gözler önüne sermiş ve gıcırdayan, çatırdayan, arada sırada ha çöktü ha çökecek dedirten duruma düşen, fakat insanlığın kitlelerine dünyanın bilinen herhangi bir sisteminden daha eli açık davranan bir sistemin en göze çarpan adaletsizliklerinin demokratik dene-timle azaltılabilmesi için, düzenlemelere ve planlamaya gereksinim olduğunu göstermiştir.

Beşinci Bölüm İçin Türkçe Ek Okuma Listesi

- Basmaov, M., *Troçkizm ve Karşı Devrimci Özü*, çev. M. Coşkun, İstanbul, 1975, Bilim Yayınları, 271 s.
- Bernstein, Eduard, «Sosyal Demokraside Revizyonizm», çev. Fazıl Sağlam, Mete Tunçay (der.), *Sosyalist Siyasal Düşünüş Tarihi*, I, Ankara 1976, Bilgi Yayınları, s.365-401.
- Bernstein, Eduard, «Sosyalizmin Varsayımları ve Sosyal Demokratların Ödevleri'nden», Mete Tunçay (der.), *Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi Seçilmiş Yazılar*, 3. Ankara, 1969, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, s.183-206.
- Bottomore, T.B. (der.), *Marx'm Toplum Kuramı*, çev. Özer Ozankaya, Ankara, 1971, Doğan Yayınları, 249 s.
- Bukharin, N.İ., «Bir İktisatçının Notları», çev. Natali Uluhan, Mete Tunçay (der.), *Sosyalist Siyasal Düşünüş Tarihi*, II, Ankara, 1976, Bilgi Yayınları, s. 729-758.
- Bukharin, N. İ. ve Preobrazhenski *Sermayedar Mizam-ı İçtimaîsi ve Komünizmin Elifbası*, İstanbul, 1970, Ağaoğlu Yayınları.
- Deutscher, Isaac, *Troçki*, 3 cilt, çev. Rasih Güran, İstanbul, 1969-1974, Ağaoğlu Yayınları, 605+494+591 s.
- Engels, F., *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökoni*, çev. Kenan Somer, Ankara, 1967, Sol Yayınları, 262 s.
- Engels, Friedrich ve Karl Marx, *Alman İdeolojisi*, çev. Selâhattin Hilâv, İstanbul, 1968, Sosyal Yayınları, 134 s.
- Engels, Friedrich, *Almanya'da Köylü Savaşı*, çev. Şerif Hususi, İstanbul, 1967, Payel Yayınevi, 137 s.
- Engels, Friedrich ve Karl Marx, *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*, çev. M. Kabagil, Ankara, 1969, Sol Yayınları, 178 s.
- Engels, Friedrich ve Karl Marx, *Kapitalizm Öncesi Ekonomi Şekilleri*, çev. Mihri Belli, Ankara, 1967, Sol Yayınları, 364 s.
- Engels, Friedrich ve Karl Marx, *Manifesto*, çev. Tektaş Ağaoğlu, İstanbul, 1970, Öncü Kitabevi, 87 s.
- Engels, F., *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*, çev. Ömer Ünalın, Ankara, 1978, Sol Yayınları, 125 s.
- Fedoseyev ve başkaları, *Çağdaş Revizyonizmin Eleştirisi*, çev. E. Tuncalı, İstanbul, 1975, Konuk Yayınları, 168 s.

- Jaurés, Jean, «Bernstein ve Sosyalist Yöntemin Evrimi», çev. Cem Eroğul, Mete Tunçay (der.), *Sosyalist Siyasal Düşüniş Tarihi*, I, Ankara, 1976, Bilgi Yayınları, s. 403-424.
- Jaurés, Jean, *Seçme Yazılar*, çev. Asım Bezirci, İstanbul, 1967, Ararat Yayınları, 152 s.
- Jaurés, Jean, *Sosyalist Anlayış*, çev. Aslan Başer Kafoğlu Yücel Tuncer, Ankara, 1966, Toplum Yayınları, 115 s.
- Kautsky, Karl, «Proletarya Diktatörlüğü'nden», çev. Ahmet Evrim, Mete Tunçay (der.), *Sosyalist Siyasal Düşüniş Tarihi*, II, Ankara, 1976, Bilgi Yayınları, s. 539-570.
- Kautsky, Karl, *Sınıf Kavgası*, çev. Sabiha Zekeriya, İstanbul, 1934, Dün ve Yarın Tercüme Külliyyatı,
- Kautsky Karl - Sabiha Zekeriya, *Kautsky'ye Göre Sosyalizm*, İstanbul, 1934, Vakıf Basımevi, 236 s.
- Lassalle, Ferdinand, «İşçi Programı», çev. Fazıl Sağlam, Mete Tunçay (der.) *Sosyalist Siyasal Düşüniş Tarihi*, I, Ankara, 1967, Bilgi Yayınları, s.213-244.
- Lenin, V.İ., *Devlet ve Devrim*, çev. M. Halim Spater, İstanbul, 1978, Aydınlık Yayınları, 176 s.
- Lenin, V.İ., *Kapitalizmin En Yüksek Aşaması Emperyalizm*, çev. E. Başar, Ankara, 1965, Sol Yayınları, 176 s.
- Lenin, V.İ., *Proletarya Devrimi ve Dönek Kautsky*, çev. Arif Gelen, Ankara, 1969, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 220 s.
- Marx, Karl, *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri 1848-1850*, çev. M. E., Ankara, 1967, Sol Yayınları, 190 s.
- Marx, Karl, *Grundrisse*, çev. Sevan Nişanyan, İstanbul, 1973, Birikim Yayınları, 734 s.
- Marx, Karl, *Kapital*, (I. III. ciltlerden altı kitap), çev. Mehmet Selik, Ankara, 1966-1970, Sol Yayınları, 181+271+305+186+244+310 s.
- Marx, Karl, *Kapital*, I. ve II. cilt, çev. Alaattin Bilgi, Ankara, 1978-1979, Sol Yayınları, 838+580 s.
- Mühlestein. Hans, *Utopyacılık ve Marxçı Hümanizma*, çev. Vedat Günyol, İstanbul, 1976, Çan Yayınları, 88 s.
- Russell, Bertrand, *Bolşevizm*, çev. N. Sel, İstanbul, 1974, Habora Yayınları, 125 s.
- Shaw, Bernard, *Genç Bir Bayana Sosyalizm ve Kapitalizm Üzerine Öğütler*, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, 1971, Milliyet Yayınları, 495 s.
- Shaw, Bernard, *İnsan Üstünlüğü*, çev. Şakir Karaağaçgil, İstanbul, 1949, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 303 s.
- Stalin, Josef, *Troçkizm mi Leninizm mi?*, Ankara, 1976, Sol Yayınları, 183 s.
- Troçki, L., *Emperyalist Savaş ve Dünya Proletarya Devrimi*, çev. F. Orçun, İstanbul, 1979, Enternasyonal Yayınları, 62 s.
- Trotsky, Leon, *Ekim Dersleri*, çev. Engin Atalay, Ankara, 1969, Ser Yayınları, 101 s.

- Troçki, Leon, *Hayatım*, çev. Müntekim Öçmen, İstanbul, 1970, Köz Yayınları, 676 s.
- Troçki, Leon, *İhanete Uğrayan Devrim*, çev. Ayla Ortaç, İstanbul, 1980, Köz Yayınları, 246 s.
- Troçki, Leon, *Lenin*, çev. Orhan Suda, İstanbul, 1975, Suda Yayınları, 228 s.
- Troçki, Leon, *Sosyalizmin Güncel Meseleleri*, çev. Yılmaz Öner, İstanbul, 1976, Suda Yayınları, 453 s.
- Troçki, L., *Sovyet Devriminin Sınıf Karakteri*, çev. A. Erdem Z. Dağlar, İstanbul, 1976, Enternasyonal Yayınları, 64 s.
- Troçki, Leon, *Sürekli Devrim Çağı*, çev. Nedim Sel, İstanbul, 1971, Habora Yayınları, 94 s.
- Webb, S.J., «Fabian Denemeleri'nden», çev. Emre Kongar, Mete Tunçay (der.), *Sosyalist Siyasal Düşünüş Tarihi*, I, Ankara, 1967, Bilgi Yayınları, s. 457-487.
- Wells, H.G., *Cihan Tarihinin Umumi Hatları*, 5 cilt, bir heyetçe çevrildi, İstanbul, 1927-1928, Devlet Matbaası, 216+236+252+216+115 s.
- Wells, H.G., *Kısa Dünya Tarihi*, çev. Ziya İshan, İstanbul, 1972, Varlık Yayınları, 387 s.
- Wilson, Edmund, *Lenin Petrograd'da*, çev. Can Yücel, İstanbul, 1967, May Yayınları, 532 s.
- Wolfe, B.D., *Devrim Yapan Üç Adam* [Lenin, Troçki, Stalin], çev. Ü. Oskay, Ankara, 1969, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 786 s.

VI DEMOKRATİK KOLLEKTİVİZM

«Demokratik» Sosyalizm, Tutucu Kollektivizm, Refah Devleti

İngiltere’de bir Tory (İngiliz muhafazakârı) devlet adamının, on-dokuzuncu yüzyıldan yirminci yüzyıla geçilen yıllarda, «şimdi artık hepimiz sosyalistiz» dediği söylenir. Bu sözleriyle, yerel yönetimlerin gaz ve su işletmelerine sahip olmasının, kadınların, çocukların çalışmaları düzenleyen yasaların ve fabrikaların denetlenmesi, yaşlılık ödentileri gibi önlemlerin yararını hemen hemen herkesin tartışmaksızın kabul ettiğini anlatmak istemişti. Ne var ki bu gibi şeyler sosyalizm değildir. Hatta bunlara, demiryollarının ve benzeri kamu hizmetlerinin devletin sahip olduğu işletmelerce yürütülmesi, müterakki gelir ve servet vergileri ve sosyal güvenlik sistemi eklense bile, bu, mutlaka ekonomik ve toplumsal sistemde temel bir değişikliğin yapıldığı anlamına gelmez. Eğer böyle bir anlama gelmiş olsaydı, Bismarck zamanındaki Almanya’yı bir sosyalist devlet saymamız gerekirdi. Sosyalizm, başlıca endüstrilere devletin sahip olması anlamına gelmez; ne de İsveç’in «orta yol»u, Nehru Hindistan’ının karma ekonomisi, ya da Birleşik Devletler’in (sosyal) refah devleti sosyalizmdir. Doğru tanımlandığında sosyalizm, özel girişimin kaldırılması, yerine, tüm toplumun yararlanması amacıyla, hiç değilse başlıca üretim, dağıtım ve değişim araçlarına toplumun sahip olması, bunların toplumca denetlenmesi anlamına gelir. Özel yatırımlara, kâra dayanan sistemin yıkılarak, servetin dağıtımında tümüyle yeni ölçütlerin benimsenmesini kapsar. Kapitalin, hükümet organları kanalıyla, toplumca sağlanması; ve bu kapitalden elde edilen toplam kârın, kapital mallarının bakımı, onarımı, işletmelerin genişletilmesi, kamu sağlığı önlemlerinin alınması, eğitim ve benzeri işler için gerekli harcamalar çıkarıldıktan sonra, emeği ödüllendirmek üzere kullanılması gerekir.

1. «DEMOKRATİK SOSYALİZM»

Az önce yapılan tanım ölçü olarak alındığında, genellikle sosyalist olarak sınıflandırılan birçok akımın, bu sınıfa girmediği açıkça görülmektedir. Bu yargının, Hıristiyan sosyalizmi denen akım için, hiç değilse onun en çok bilinen biçimleri için doğru olduğunu görmüştük. *New Deal* (Yeni Uzlaşma) ve TVA'nın * «emekleyen sosyalizm»i için de, aynı derecede doğrudur. Aynı yargı, gerçi daha az geçerli olarak, «demokratik sosyalizm» adıyla anılan birçok akım için de kullanılabilir. Bu akımın adı (demokratik sosyalizm) neredeyse birbirleriyle çelişkili iki terimden oluşmakta. Demokrasiye ya da sosyalizme ayrı ayrı ulaşmak olanaklı görünüyor ama, ikisini birlikte gerçekleştirmek kolay değildir. Sosyalizm bireylerin yaşamlarında ve alışkanlıklarında öylesine kökten değişiklikler gerektirir ki, bu yolda başarı sağlanabilmesi için, diktatörce önlemlerin alınması ve bunun doğuracağı muhalefeti bastırmak zorunluluğu doğabilir. Sosyalizm aynı zamanda, halk denetimini olanaksız bırakacak derecede geniş ve karmaşık bir bürokrasinin kurulmasına yol açma tehlikesini içinde taşır. Ayrıca demokrasi, asal niteliklerinden biri olarak, vatandaşın rakip siyasal gruplardan birini seçme özgürlüğünün tanınmış olmasını gerektirir. Ne var ki sosyalist bir partinin iktidarının yerini sosyalizm düşmanı bir partinin alması, sosyalist bir sistemin pürüzsüz işlemesine pek yardımcı olmayacaktır. Sosyalizm düşmanları, iktidarı yeniden ellerine geçirince, rakipleri olan sosyalistlerin sosyalizm yolunda elde ettikleri başarılarının birçoğunu yıkacak kadar ileri gitmeleri uzak bir olasılık değildir. Ne de zaferinin sonuçlarını sürdürmeye kararlı bir sosyalist akımın, muhalefet partilerini yasa dışı sayma veya hiç değilse seçmenlerin seçme hakkını iyice sınırlama yoluna sarması uzak bir olasılıktır.

Evan F. M. Durbin (1906 - 1948)

Yakın zamanların en tipik «demokratik sosyalist»lerinden biri, İngiliz İşçi Partisi yandaşı bir politikacı olan profesör Evan F.M. Durbin'dir. Durbin, demokrasiyi veri olarak almayan, fakat demokrasi anlayışını açıklama ve onun sosyalist bir ekonomi ile nasıl uyum içine sokulabileceğini gösterme yolunu tutan az sayıda kişiden biridir. Babtist bir papazın oğlu olarak 1906'da doğan Durbin, Oxford'da okudu, felsefe, politika ve ekonomi dallarında birinci sınıf onur başarıları kazandı ve ekonomi kuramı (iktisat teorisi), ulusal politika konularında birçok kitaplar yazıp, John Bowlby ile birlikte, *Personal Aggressiveness and War* (Kişisel Saldırganlık ve Savaş)¹ adlı yapıtın yazarı oldu. Aka-

* TVA için dizine bakınız (ç.n.).

1 E.F.M. Durbin John Bowlby, *Personal Aggressiveness and War*, Kenti belirtilmemiş, 1940, Columbia University Press.

demik ve düşünsel yaşamı, Parlamento üyesi ve Clement Attlee İşçi hükümetinin genç bir bakanı iken, Cornwall sahili açıklarında yıkanırken boğularak, uygun olmayan bir yaşta sona erdi.

E.F.M. Durbin'in siyaset kuramı daha çok *Politics of Democratic Socialism* (Demokratik Sosyalizmin Politikası) adlı yapıtında özetlenmiştir. Durbin, çağdaş dünyada gerçekleştirilen ekonomik ve toplumsal reformların belli başlı eğilimlerini inceledi ve onları doyurucu reformlar olmaktan uzak buldu. Refah devletine ulaşmak yolunda planlanan programların doğrudan doğruya örgütlü tekelciliğe ve sınırlı üretime yol açtığını ileri sürdü. Bu programlar, Durbin'e göre, topluluğun çıkarlarını harcama pahasına, işçiler yanı sıra belli bazı mülk sahiplerine yarıyordu. Amerika'nın *New Deal* programının ve benzeri akımların vergi politikaları, girişkenliği ve girişimciliği yıkıp, ekonomik sistemin gelişmesini sürdürmesi için gerekli kapitalin [birikmesine değil] sızıp yok olmasına yol açıyordu. Aynı zamanda, sosyal hizmetlerin yaygınlaşması, hükümetlerin yükünü ağırlaştırıp, ek gelir kaynakları gereksinimini artırıyordu. Bunların sonucu, «ana amacı sınırlamak, başlıca ürünü ise yarışma yerine tekelciliği koymak olan eşgüdümenden yoksun bir hükümet denetiminin, balta girmemiş bir ormandaki durumu anımsatırcasına yoğunlaşması»² idi. Bununla birlikte Durbin, bu tür programların her zaman halk tarafından tutulan (popüler) programlar olduğunu kabul etti. Bunlar nüfusun geniş kesimlerine kısa dönemler için yararlar sağlamış, iş bulma olanaklarını artırmış, fiyatlarda kararlılığa yol açmış ve refahın görünür biçimde artmasına yardımcı olmuşlardı. İktidarda bulunan hiç bir partinin, bu alanda tam tersine bir tutum takınarak, gelecekte seçilme şansını tehlikeye atması beklenemezdi. Bununla birlikte Durbin, çağının bu eğilimlerini, «ekonomik yapının» hastayı yavaş yavaş güçten düşüren «hastalıkları» olarak gördü.³

Durbin'in görüşüne göre, sosyalizm, reform programlarından ya da düzeltici önlemlerden çok farklı bir şeydir. Sosyalizmde bunlar da yapılacaktır ama bunlar endüstrinin sosyalleştirilmesinden önce değil sonra yapılacaktır. Devletin ekonomiyi bütün vatandaşların yararına olarak örgütlemesi ve denetlemesi yolunda gerekli güce sahip olabilmesi için, endüstrinin sosyalleştirilmesi, gerçekleştirilmesi gereken en önemli işlerden biri olacaktır. Sosyalizm, sahiplerine tam karşılıkları ödenerek, fabrikaların ve madenlerin, mağazaların, bankaların, kamu hizmeti işletmelerinin, ulaştırmanın olabildiğince hızla millileştirilmesi stratejisini izleyecektir. Birkaç alanda denetim, zorunlu satın almaya gerek kalmadan sağlanabilirse de, zorunlu satın almanın asıl amacı, dev-

2 E.F.M. Durbin, *The Politics of Democratic Socialism*, London, 1940, Routledge and Paul, 136.

3 Durbin, *The Politics of Democratic Socialism*, 297.

letin elinin altında, ulusal refahla ilgili herhangi bir düşüncüyü gerçekleştirmesine yardımcı olacak bir gücün bulunmasıdır.

Durbin'e göre, «eşitlikçi önlemler»e başvurulmadıkça, yani büyük gelirlerin eritilmesini sağlayacak önlemler alınmadıkça, sosyalizm tamamlanmış olmayacaktı. Bu amacın gerçekleştirilmesi yolunda önerdiği yöntemler, kapital (servet) ve miras (veraset) vergilerivdi. Yalnızca mülkün büyüklüğüne göre artımla kalmayan, aynı zamanda verginin ilk koyuluşundan beri mülkün miras olarak geçirdiği kişi sayısına oranlı olarak artan (müterakki) bir vergi türünün uygulanmasını istedi. Bu yöntemlerle toplumun kendini, «büyük servetlerden kurtaracağını» ve «hiç bir zaman belli kişilerin ya da belli kuşakların sırtına ağır yükler yüklemeyen» emek ürünü olarak kazanılmamış serveti sıfıra dek indirebileceğini düşündü.

Durbin, demokrasi ile sosyalizm arasında çok sıkı bir bağlantının bulunduğu konusu üzerinde, hiç bir sözcükle dile getirilemeyecek derecede önemle durur. Gerçekten, Durbin, bu yoldaki düşüncelerini, «Demokratik yöntem sosyalizmin özünde saklı olup, onun ayrılmaz bir parçasıdır»⁴ sözleriyle dile getirmiştir. Demokrasiden ne anladığını açıklarken de aynı derecede coşkundur. Demokrasinin üç karakteristik davranış ya da üç kurum yoluyla kendini ortaya koyduğunu söyledi. Bunlardan birincisi, en önde geleni ve en tipik olanı, halkın bir hükümet seçme hakkıdır. Bu, egemenin [halkın] başlangıçta devletin bir cumhuriyet mi bir monarşi mi olacağına karar vermesi yolunda sahip olduğu bir hak anlamına gelmez; fakat egemen halkın, yöneticilerini seçmek ve bu yöneticileri seçmenlerin çoğunluğuna yeterli görünen politikalar izledikçe ve ancak böyle politikalar izlediği sürece görevde bırakmak yolunda her zaman ellerinde tuttukları bir hak anlamına gelir. Bu anlamıyla demokrasi, İngilizlerin «sorumlu» yönetim dediği şeyle anlamdaştır. İkinci olarak, Durbin'e göre demokrasi, bir parti sisteminin varlığı anlamına gelir. Sorumlu yönetimin sözde kalmaması için, seçmenlerin önünde her zaman gerçek bir seçme olanağı bulunmalıdır. Seçmenlerin karşısında, her biri yönetimin dizginlerini eline almaya hazır, birbirine rakip en az iki siyasal grup bulunmadıkça, seçmenlerin gerçek bir seçim hakkı yok demektir. Her partinin, kim kazanırsa kazansın, yitiren partinin, rakibinin iktidara barışçı geçişini engellemeyeceği anlayışına sahip olarak, rakibini eleştirmekte ve onun kusurlarını açığa vurmakta, onu suçlamakta özgür olması gerekir. Üçüncü ve son olarak demokrasi, iktidarı ele geçirmek için birbirleriyle yarışan partiler arasında, birbirleri hakkında koğuşturma açmayacakları yolunda üzeri örtülü bir anlaşmanın bulunmasını gerektirir. Partilerden birinin ya da ötekisinin bu anlaşmayı çiğneme niyetinde olduğu yolundaki bir

---

4 Durbin, *The Politics of Democratic Socialism*, 235.

kuşku bile, sonunda demokratik yönetimin temelden yıkılmasına yol açacaktır. Demokrasi, herşeyden önce, muhalefete hoşgörü anlamına gelir.

Bununla birlikte sıra bu felsefenin özel sorunlara uygulanmasına gelince Durbin ne yapacağını bilen ve bunu açık olarak ortaya koyabilen biri olarak görünmez. Komünistlere ve faşistlere hoşgörü gösterilmeli mi? Yoksa kendilerine, «biraraya gelme, dernekleşme hakkı»* kadar, konuşma hakları da tanınmamalı mı? Durbin'in komünistlere ve faşistlere konuşma ve dernekleşme hakkının tanınmamasından yana olduğunda kuşku yok. «Demokrasinin düşmanları, ahlaksal açıdan, demokrasinin sağladığı hakları kullanmak hakkına sahip değildirler; ve kendimizi korumak için onların siyasal örgütlerini bastırmamızın gerekeceği zamanın gelebileceğini hiç bir zaman aklımızdan çıkarmamalıyız» diye yazdı. Bu durumda, okuyucunun aklından, demokrasinin varlığından söz edebilmek için, seçmenlerin karşısında gerçek bir seçim olanağı bulunması koşulunun nasıl yerine getirilebileceği sorusu geçebilir; özellikle yazarın «Sosyalistlerin ve Muhafazakârların demokrasiyi aralarında koruyup sürdürmek için komünistlere ve faşistlere karşı birleşmesi bir görev durumuna gelebilir» diye sürdürmesi karşısında okuyucu böyle bir soruyu sorabilir. Ama sorunun böyle değil, düzenden yakının aşırı görüşlü kimselere konuşma özgürlüğü tanınıp tanınmayacağı biçimine sokulması daha uygun olur. Durbin demokrasi düşmanlarının Hyde Park'da konuşmalar yapma haklarını inkâr edecek midir? Bu yolda, demokrasi düşmanlarının adını anarak kesin bir şey söylememiştir. Bununla birlikte, konuşma özgürlüğünü, dernek kurma özgürlüğüyle birlikte çift tırnak içine alarak, hem komünistleri hem faşistleri bu hakların yüklediği yükümlülükleri kabul etmemekle suçlamıştır. Bunlar, Durbin'e göre, «siyasal özgürlüğü yaratan sözleşmeye katılan taraflar değildirler; öyleyse neden bu haklardan yararlınsınlar.»⁵ Bu çelişkili durum, sosyalizm ile demokrasiyi biraraya getirmekte ayak direten herhangi bir girişimin her zaman karşılaşılabileceği güçlütür.**

Harold J. Laski (1893 - 1950)

İngilizce konuşulan dünyada, yakın geçmişin belki en göze çarpan kollektivist düşünürü Harold J. Laski idi. Kendisini herhangi bir sınıflandırma içine sokmak son derece güç olmakla birlikte, demokratik sosyalistler kategorisine yerleştirmek, bir başka yere koymaktan daha akla yakın görünüyor. Laski, yaşamının büyük bir bölümünde ne kadar sosyalistse o kadar demokrat biri olarak göründü. Yaşamının 1930'lardaki bir döneminde, sosyalizmin şiddete dayanmak dışında bir yoldan

* *right of association.*

⁵ Durbin, *The Politics of Democratic Socialism*, 275-276, 278.

** Çoğulcu görüşleri için 118. sayfaya bakınız (ç.n.).

başarıya ulaşmasından neredeyse umudunu kesmiş olduğu doğrudur. Örneğin, *The State in Theory and Practice* (Kuramda ve Uygulamada Devlet) adlı yapıtında, «toplumsal değişimin ebesi olarak devrimin kaçınılmazlığı»ndan⁶ söz etmişti. Ama 1941 yılında bu tutumu bıraktı ve «rıza dayanan devrim» düşüncesini ileri sürdü. İngiltere'deki «ayrıcılık tabakalarla kitleler arasında bir ortaklık» kurulabileceğini ve bunun pekâla sürekli bir ortaklık olabileceğini⁷ düşündü. Bu tutumu öylesine çok tartışmalara yol açtı ki, İngiltere'deki sağ kanat sosyalistler onun bir komünist olduğunu ileri sürerlerken, komünistler onu bir sosyal demokrat olarak suçladılar.

Laski 1893 yılında Manchester'de doğdu ve ortodoks Yahudi bir ailenin içinde büyüdü. Oldukça erken denebilecek bir yaşta ailesinin geleneklerinden ayrıldı; on sekiz yaşındayken Yahudi olmayan bir kıza evlendi ve hemen hemen tüm ilgisini bilime ve toplumsal adaletsizlik sorunlarına yöneltti. Oxford'da sınıfları onur dereceleriyle geçmek yolunda başarıyla yarışırken, Fabian Derneği'ne üye olup derneğin etkinliklerine katılmaya da zaman bulabildi. Oxford'dan mezun oluştundan sonra bir süre için İşçi Partisi'nin ulusal çapta bir yayın organı olan *Daily Herald*'da editör yazar olarak çalıştı. 1941'de savaşın kara bulutları ufuklarda görüldüğünde, bu işte çalışmaktaydı. Savaş tacirlerini durdurmak için bir genel greve gidilmesini öğütlemişse de, savaşın başlaması üzerine, gönüllü olarak askere yazılmak istedi. Kalbinin zayıf olduğu söylenerek bu başvurusu kabul edilmeyince, McGill Üniversitesi'nde ders okutmayı kabul etmek üzere Kanada'ya gitti. İki yıl sonra da Harvard Üniversitesi'ne girdi. 1919-1920 öğretim yılında, Boston polislerinin grevini ve koğuşturmaya uğrayan radikal görüşlülere savunduğu için, Harvard yöneticilerinin ve bazı Yahudi düşmanı öğrencilerin nefretini üzerine çekti. Bu olaydan az sonra da istifa edip London School of Economics and Political Science'da profesörlük önerisini kabul etmek üzere İngiltere'ye döndü. Otuz yıl süreyle, keskin zekâsıyla ve her zaman kendini ortaya koyan parlaklığıyla, bu kurumun konferans salonlarını onurlandırdı. Çabaları üniversite sınırları içinde sınırlı kalmadı; akademik görevlerini, kamusal olaylar alanında gösterdiği büyük etkinliklerle renklendirdi. İşçi Partisi için seçim kampanyalarına katıldı, kendisi kadar akıcı konuşamayan politikacılar için nutuklar yazdı, 1926 yılında yapılan büyük bir grevde işçi sendikalarının önde gelen savunucusu oldu; Moskova'da, Cenevre'de ve Birleşik Devletler'in birçok üniversitesinde dersler verdi, konuşmalar yaptı. 1940 yılında, İşçi Partisi'nin izleyeceği politikayı saptayan organı olan Ulusal Yürütme

6 Harold J. Laski, *The State in Theory and Practice*, New York, 1935, Viking, 119.

7 Harold J. Laski, *Where Do We Go from Here*, New York, 1940, Viking, 132.

Kurulu'nun üyesi oldu. Her zaman bozuluvverecek bir sağlık durumu ile, süregelen (kronik) bronşitin, arada sırada gelen baygınlıkların acısını çekti. Aşırı çalışmanın, bronşitin ve apseli ciğerlerin etkileri birleşerek, 1950'de yaşamına son verdi.

Laski'nin felsefesini anlayabilmenin ipucu, adalet, özgürlük ve ekonomik fırsat (eşitliği) yolunda herhangi bir kişinin karşısına çıkan her türlü engele karşı başkaldırmasında aransa yanlış olmaz. Bilisizliğin (cahilliğin) yoksulluğun ve acıların ortadan kaldırıldığını görmek istedi ve toplumsal kurumlarda yapılacak köklü değişikliklerin bu amaçlarına tümüyle yeterli çareler olacağına yürekten inandı. Babasına «Ben bir Yahudi değil bir agnostığım (bilinemezciyim), ne Maimonides * ile Mill'i ne de Ann Veronica⁸ ile Musa'nın yasalarını uzlaştırabilirim» dediği delikanlılık yıllarından başlayarak, karanlık, boşınanç ya da yıpranmış bir geçmişe tutsaklık kokan herşeye karşı başkaldıran biri oldu.⁹ Özgürlüğü neredeyse bir fetiş durumuna yükseltti ve Leviathan (gücü herşeye yeten dev) devletten insanın baş düşmanı olarak nefret etti. Daha önce gördüğümüz gibi, bu tutumu kendisini çoğulculuk felsefesinde de ortaya koymuştu. Öte yandan, Laski'nin Marksizme bağlılığı bile, bir dereceye dek, Marksizmin zorlayıcı devletin bulunmadığı sınıfsız bir ütopyaya gidilmesine önderlik edeceği varsayımına dayanır. Düşünceleri içinde eşitliğe ve kardeşliğe de büyük bir önem verdi. Örneğin dini, «tüm acı çekenlerle ve altından kalkamayacakları bir acının altında iki büküm olmuş herkesle bir duygudaşlık, bir kardeşlik ilişkisi arayışı»¹⁰ olarak gördü.

Laski'nin siyaset felsefesinin gelişmesi, kabaca üç döneme bölünebilir. Birincisi, 1916 dolaylarından 1930 dolaylarına dek süren çoğulcu dönemi idi. 1930 yılı, bireyci, devlet düşmanı kuramlardan Marksizm doğmalarına geçtiği yıldır. Laski o yıl, «*Liberty in the Modern State*» (Çağdaş Devlette Özgürlük) yapıtını yayımladı. Bu yapıtında neredeyse tümüyle negatif [dokunmayınca] bir özgürlük anlayışını benimsedi. Özgürlüğü, sınırlamaların bulunmaması olarak tanımladı. Bir kimsenin dilediğince davranma hakkını, kendi kararıyla, doğrudan doğruya bu kararı inkâr etmek için öne çıkmış olan bir grup insanın eline vererek nasıl özgür olabileceğini hiç anlayamadığını söyledi. Özgürlüğü, özünde bireyin kendi vicdanının sesine uymak olarak gördü. Vicdanın «çoğumuz için zavallı bir rehber»¹¹ olduğunu kabul etti; «vicdan yoldan çık-

* Maimonides, 1135-1204 yılları arasında yaşamış bir Yahudi doktor, teolog ve filozofudur (ç.n.).

8 Ann Veronica, H.G. Wells'in bir toplumsal protesto romanıdır.

9 Kingsley Martin, *Harold Laski, A Biographical Memoir*, New York, 1953, Viking, 3.

10 Harold J. Laski, *The American Democracy*, New York, 1948, Viking, 320.

11 Harold J. Laski, *Liberty in the Modern State*, New York, 1930, Harper, 76.

maştır, aptalcadır, onun sahip olduğu bilgi, toplumsal geleneğin değeri yanında bir hiçtir. Ama yoldan sapmış, aptal, bilisiz de olsa, vicdan sahip olduğunuz tek rehberdir.» Yanlış olduğunu bildikleri buyruklara uyan insanların, yanlış buyrukların çıkarılmasına yardımcı olduklarını ileri sürdü. Ne kadar kışkırtıcı, sapkın ya da ne kadar açık saçık (müstehten) olursa olsun, herhangi bir görüşün dile getirilmesine hiç bir cezanın verilmemesinin gerektiği üzerinde önemle durdu. Hükümetlerin, kurulu bir düzene karşı devrim yapılmasını öğütleyen bir kimsenin cezalandırılmasına izin verilerse, düzenin tanrısal buyrukla kurulmuş bir düzen olmadığını söyleyen bir kimseyi de aynı kolaylıkla cezalandırabileceklerini söyledi. Laski, doğum kontrolü, evlilik dışı aşk ve resmi nikâhsız evlilik gibi konuların bilimsel bir biçimde ele alınması olanağının verilmesini istedi; bunun «kurallarını iki bin yıldan daha eski tarihlerden getiren göçebe bir Doğu Avrupa halkının»¹² ahlak ölçütlerinden alınan bir hukukun çerçevesi içinde yapılabileceğini sanmadığını söyledi. Herhangi bir konuşmaya konması düşünülebilecek tek sınırlama ölçütünün Yargıç Holmes'in «açık ve yakın tehlike» ölçütü olduğunu belirtti. Ama görüşlerin, suç oluşturan bir eylemi başlatmasına kadar hiç bir biçimde engellenmemesi gerektiğini ileri süren Jeffersoncu kuralın Holmes'in ölçütünden daha üstün olduğunu düşündü. Düşüncelerin bir suça yol açması durumunda ise, düşünce değil, eylem cezalandırılmalıydı. Savaş ve öteki olağanüstü (zaruret) durumlarını bu kuralın dışında tutmadı. Bir bunalım döneminde, vatandaşların güç sorunlar hakkında her iki yanı dinlemelerinin daha da önem kazanacağını ileri sürdü.

Bireysel özgürlüğü büyük bir çabayla savunmuş biri olmasına karşın, Laski, *Liberty in the Modern State*'e ileride devrimci bir Marksist olarak ortaya çıkacağını gösteren bazı kavramlar sokmuştu. Bu yoldaki görüşlerini, «ekonomik güvenlik olmadan özgürlüğe sahip olmanın bir değeri yoktur» düşüncesini ileri sürerek başlattı. Ekonomik eylemlerin meyvelerinin eşitsiz dağıtıldığı herhangi bir toplumun «kendi varlığının yasası olan özgürlüğü inkâr etmeye zorlanacağı»nı söyleyerek, bu görüşünü daha da geliştirdi. Ve tarihte siyasal iktidarı elinde tutan bir sınıfın «ayrıcalıklarından gönüllü olarak vazgeçmesi»nin tek bir örneğini bilmediğini söyledi.¹³ Bir yaşam biçiminden ötekine zorlayarak geçilmesini sağlama yolunda, devrimcilerin, aynı zamanda, ele geçirip üzerinde tekel kurdukları ayrıcalıklarını sürdürüp, özgürlüğü bir yana atacaklarını kabul etmek sağgörüsünü (basiretini) gösterdi. Cromwell İngiltere'sinde, Devrim Fransa'sında ve Komünist Rusya'da bu böyle olmuştu. Devrimcilerin sonunda zafere ulaştıklarında, [devrim sırasında] bir

12 Laski, *Liberty in the Modern State*, 92.

13 Laski, *Liberty in the Modern State*, 4, 220-221.

kıyıya fırlattıkları özgürlüğü yeniden canlandıracaklarına inanıp inanmadığını açıklamadı.

Laski'nin düşüncesinin gelişmesinin ikinci dönemi, 1931'den 1940'a kadar uzanan devrimci Marksizm dönemiydi. Daha önce de belirtildiği gibi, artık sosyalizmin şiddet dışında bir yolla kurulması olanağının bulunmadığına inanmaya başlamıştı. Laski'yi bu sonuca götüren olaylar, olasılıkla, 1929 büyük bunalımı ve 1931 seçimlerinde İşçi Partisi'nin uğradığı onur kırıcı yenilgiydi. Bu dönemdeki yapıtlarının en tipik olanı *The State in Theory and Practice* idi. Bu yapıtında, işlevleri hemen hemen yalnızca Marksist görevlerden oluşan bir devlet kuramı sunuyordu. Devleti, Marx gibi, sınıf egemenliğinin bir aracı olarak tanımladı. Çağdaş dünyanın sözde demokrasilerinde devletin, kapitalist sınıfın, çıkarlarını koruyup geliştirmek görevini üstlenen bir organ olduğu görüşünde direndi. Devlet, Laski'ye göre hiç bir zaman yansız değildir; birbirleriyle kavga eden sınıfların üstünde, onlardan üstün değildir. Tersine, «bir ekonomik ilişkiler sürecinin haklar ve görevler sistemini, bunları bir başka süreç yolunda değiştirmeye çalışan bir başka sınıfın eline geçmesine karşı korumak için kullanılan, zorlayıcı bir güçten başka bir şey değildir.»¹⁴

Laski'ye göre, çağdaş devletin kudretini elinde tutan kapitalist sınıf üstünlüğünü sürdürmek için her türlü yola başvuracaktır. Ülkede çöküşü önlemek, ya da dışarıdaki yatırımlarını korumak için gerekli gördüğünde savaşıacaktır. I. Dünya Savaşı, birbirleriyle yarışan emperyalizmlerin bir kavgasından başka bir şey değildi ve Amerika'nın bu savaşa girişi, Amerikalı kapitalistlerin Müttefik devletlere açtıkları kredilerle kendilerini, onların savaşı yitirdiklerini görmeye dayanamayacak derecede bağlamış olmalarının bir sonucuydu. Savaşın silahsızlanmayla ve uluslararası anlaşmalarla önlenebileceğini düşünen pasifistler, kapitalistlerin mutlaka savaş isteyen kimseler olmamakla birlikte, uzun dönemde savaşa başvurulmadan elde edilemeyecek amaçlara ulaşmak yolunda direndiklerini bilmeliydiler. Ne var ki, kapitalist sınıfın çıkarlarını korumak yolundaki kararlılığından dolayı başvurduğu tek tehlikeli kestirme yol savaş değildir, başvurdukları bir başka yol faşizmdir. Laski burjuvazinin üstünlüğü ele geçirmesiyle demokraside hızlı bir gelişmenin görüldüğünü kabul etti. Bununla birlikte, genel oy hakkı, bakanların sorumluluğu ve haklar demeci gibi şeylerin, efendiler, ayrıcalıklar ve gerçek bir iktidar içinde cümbüş ederken, kitlelere durumlarından şikayetçi olmamaları için verilen sus payları olduğunda direndi. Ama kitlelerin siyasal ve ekonomik erkin temellerinde bir değişiklik yapmak için ciddi bir girişimde bulunmak üzere oldukları anlaşıncı, Laski'ye göre, yöneticileri demokrasiyi rafa kaldırarak tepki

---

14 Laski, *The State in Theory and Practice*, 100.

gosterirler. Almanya'da ve Italya'da yapılan budur. Çünkü faşizm, acımasız kapitalistlerin çökmek üzere olan sistemlerinin yıkılmasını önlemek için yaptıkları bir girişimden öte bir şey değildir. Eski düzenin kaymağını toplayanlar onu hiç bir zaman savaşmadan vermeyeceklerdir ve hiç bir silah onlara silah depolarına alınmayacak kadar insanlık dışı görünmeyecektir. Laski'ye göre, bu olgular karşısında kitleler kendilerini devrimin son adımını atmak yolunda hazırlamalıdır. İktidarı barışçı yollarla değiştirme çabaları demokrasinin inkarı üzerine düşkünlüğüne uğrayınca, başka seçenekleri olmayacaktır. Olaylar bu aşamaya ulaşınca «sınıflar arasındaki çatışma ancak kuvvet yoluyla çözüme bağlanabilir».¹⁵ Laski, bu durumda, vicdana övgü türküleri söyleyip, yasalara uyup uymamanın kişilerin yargısına bırakılmasını gereken bir hak olduğu üzerinde önemle durursa da, asıl amacının daha çok devrim hakkını savunmak olduğunu düşünmemizi haklı kılacak nedenler var.

Laski'nin siyasal düşüncesinin üçüncü dönemi, 1940'dan 1950'ye kadar uzanan bölümdür. Bu dönemde, daha önceki dönemlerinde her zaman görülmeyen bir keskin görüşlülüğe ve derin kavrayışa sahip olduğu görüldü. Hâlâ bir Marksist olmakla birlikte, zamanın kötülüklerinin yalnızca sınıf sömürsünün ürünü olmadıklarını kabul etti. Laski'nin büyük katkılarından biri, çağdaş dünyayı silip süpüren bir büyük devrim [bir dünya devrimi] tanımlamasıydı. Bu, «temel nitelikleri bakımından, Roma İmparatorluğunun yıkılışını, Reformasyon ile kapitalist toplumun doğuşunu ya da, 1789'daki gibi, orta sınıfın görülmedik derecede iktidara yükselmesinin son aşamasını gören devrimler kadar önemli»¹⁶ bir devrimdi. Bir Marksist olduğu için, doğal olarak, bu devrimde görülen olaylardan birinin mülkiyet ilişkileriyle üretim güçleri arasında artan bir uyumsuzluk olduğunu saptadı. Ama bunun yanı sıra, söz konusu devrimin görünüşleri olarak, uyruk halkların emperyalizme karşı baş kaldırırları, tüm dünyada, sağlık, eğitim ve rahatlık (konfor) olanaklarını, saygı duyulacak bir düzeyin altına düşmeyecek derecede güvenceye almaya yetecek bir yaşam standardı isteği; bugüne dek bu dünyanın kusurları, eksiklikleri karşılığında öteki dünyada verilecek bir karşılık sunmuş olan dinin çöküşü, her yerde planlama ve ekonomik büyüme istekleri; savaşın baş nedenini ve refahın ve dünya kaynaklarının etkili olarak kullanılmasının önündeki baş engeli oluşturan ulusal egemenlik anlayışına başkaldırış gibi öteki olaylara da değindi.

Laski Rus Devrimini, dünya devriminin önemli doruk noktalarından biri, ve aynı zamanda öteki uluslara rehberlik edecek bir işaret feneri olarak gördü. Sovyet önderlerinin gaddarlıklarını üzüntüyle karşılamışsa da, bunları harekete lânet ettirecek şeyler olarak görmedi.

15 Laski, *The State in Theory and Practice*, 123.

16 Harold J. Laski, *Reflections on the Revolution of Our Time*, New York, 1943, Viking, 1.

Bunlar (devrimin) çirkin urlarıydılar, ama asal nitelikleri değildiler. Sovyet deneyimi öylesine büyük çaplı bir devrimdi ki, baskıcı önlemlere başvurulmaksızın hiç bir zaman gerçekleştirilemezdi. Ayrıca, dışarıdan yönetilen istilalar ya da istila tehditleri ulusa bir güvensizlik duygusu aşılamıştı ve yöneticileri, yenilgi ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bırakmıştı. Acımasızlıkların nedeni, ilk günâh ya da sistemin özürleri değil, duyulan bu korkulardı. Laski bu tür tehlikelerle kuşaltılmış olmayan öteki ulusların, Rus toplumsal ve ekonomik devrim örneğini korkmadan benimseyebileceklerine inandı. Onların devrimlerinin Rus Devrimi kadar kökten olması gerekmeyecekti; çünkü yakın geçmişin deneyimi, iktidarın kitlelere gerçekten geçmesinin, özel üretimin tüm biçimlerinin kökünden sökülmesini gerektirmediğini göstermişti. Bununla birlikte, toprağın kollektifleştirilmesi gerekecektir; ulaştırmanın, yakıt kaynaklarının, elektriğin ve içalm ve dışsatum ticaretinin de kollektifleştirilmesi gerekecektir. Kapital ve kredi sağlama işinin devlet denetiminde olması aynı derecede yaşamsal önem taşıyacaktır. Bu, bankaların, sigorta şirketlerinin ve yapı-ve-kredi derneklerinin * millileştirilmesini gerektirecektir. Ekonominin geri kalan tüm öğeleri özel girişime bırakılsa da, ekonomik erkin temel dayanakları topluma devredilmelidir. Laski'ye göre baş tasa bu olacaktır.

Laski'nin yeni bakış açısının aynı derecede önemli bir başka ögesi «rıza dayanan devrim» olanağına inanmasıdır. İncelemeleri ve gözlemleri şimdi ona, amaçlarla araçlar arasında sıkı bir ilişkinin bulunduğuna inandırmıştır. Şiddete dayanan bir devrimin, demokrasiyi askıya almak sonucunu doğurmaya mahkum olduğunu yazdı. Böyle bir devrim, 1789'da Fransa'da ve 1917'de Rusya'da olduğu gibi, başarıya ulaşırsa, onu bir demir çağı izleyecektir. Başarıya ulaşamazsa, sert bir bastırma hareketinin ve kanlı misillemelerin karanlık tepkisini davet edecektir. Barışçı yöntemlerin izlenmesi, oldukça ağır ilerlese de, bundan çok daha iyidir. Kitleler kendi partilerini örgütlesinler, sınıf bilinçlerini geliştirsinler, bilimsel devrimin sağladığı göz kamaştırıcı olanaklardan faydalansınlar ve emeğin kıt olduğu dönemlerde, depresyon ve savaş dönemlerinde, mülk sahibi sınıfların içine düştükleri güçlüklerin sağlayacağı avantajlardan tam olarak yararlansınlar. Laski II. Dünya Savaşı'nın yarattığı koşulların «rıza dayanan bir devrim» için kusursuz bir temel oluşturacağını düşündü. Bu savaş, bir mayalanmaya yol açmış, insanların duygularını derinden sarsmış ve gelecekle ilgili kuşku duyulmasına neden olmuştur. Hemen herkes bildiği dünyanın şiddetle sarsıldığını ve yeni bir dönemin şafağının sökmekte olduğunu anlamıştır. Birçok kafada bu yeni dönemin, eskisinin soluk bir kopyası olmamasını sağlamak için radikal adımların atılması gerektiği düşüncesi doğmuştur. Laski'nin ülkesinde 1945 yılında [İşçi Partisi'nin ikti-

* *building-and-loan societies.*

dara geçmesiyle] görülen ılımlı devrimi yeterince doyurucu bulup bulmadığı belirsiz. Ama o zamandan beri yapılan değişiklikleri onaylamayacağı belli.

2. TUTUCU KOLLEKTİVİZM

İngiltere'de bazı çevrelerde söylenen bir söz vardır: «Ortanın Solu her zaman sağdır.» * Bunun yerine, «Ortanın Sağı hiç bir zaman sol değildir» denseydi daha doğru olurdu. Çünkü, yalnız İngiltere'de değil genel olarak Batı ülkelerinde hiç bir grup, 1930'larda ve 1940'larda siyasal yelpazenin ortanın biraz sağına düşen bir grup İngiliz ekonomisi kadar etkili olamadı. Bu ekonomistler, bir yandan *laissez faire* (bırakın yapsın) görüşünü dönemi geçmiş ve gerçekleştirilmesi olanaksız bir politika olarak reddederlerken, öte yandan sosyalizmi de reddetmekten geri kalmadılar. Tüm özürlerine karşın kapitalizmin, denkserliği ve bolluğu gerçekleştirme yolunda, aşırı kollektivistlerin herhangi bir programından daha uygun bir araç olduğuna inandılar. Bu nedenle, ekonomik etkinliğin o sırada bireysel girişimin elinde bulunan herhangi bir alanında, özel girişimin yerini devlet mülkiyetinin almasına karşı çıktılar. Bunlardan pek azı, mutlaka zorunlu ise, ama ancak başvurulacak son çare olarak, sosyalizm yönünde bazı önlemlerin alınmasına razı idiler. Çoğu, canlılığını yitirmiş bir ekonomik sisteme yeni bir yaşam gücü aşılayabilmek için, yatırımların, paranın ve kredinin denetlenmesinin pekala yeterli olabileceğine inandı. Emek ürünü olarak kazanılmamış birikimlerin ortadan kaldırılmasını, emeğe çalışmanın ürünlerinin tamamının verilmesini amaç edinmek yerine, daha çok, «bir patlama bir bunalım ekonomisi»ni ** önlemekle ve tam çalıştırmaya (istihdama) ulaşmakla ilgilendiler. Depresyonların baş nedeninin tasarruf ile yatırım arasındaki dengesizlik olduğu düşüncesini ortaya atan ve bu düşüncenin baş savunucusu olan kimselerdi. Aynı zamanda, hükümetlerin bütçe açığı veren bir mali politika izlemesini öğütleyen düşüncenin baş mimarlarıydılar.

John Maynard Keynes (1883 - 1946)

Tutucu kollektivistizmin «başrahibi» John Maynard Keynes idi. Babası ünlü bir ekonomisi ve annesi Cambridge Belediye Başkanı, dolayısıyla tanınmış bir anababanın oğlu olan Keynes, Cambridge Üniversitesi'ne gönderilmeden önce, sıkı bir matematik ve klasikler (eski Yunan ve Latin edebiyatı) öğreniminden geçmiş bulunuyordu. Daha yirmi üç yaşındayken, İngiliz kamu yönetimi memurluğu giriş sınavını ikincilikle ka-

* «The Left Center is always right»; buradaki «sağ» anlamına gelen *right* sözcüğü «doğru» anlamına da geldiği için, deyiş aynı zamanda «Ortanın solu her zaman doğrudur» demeye varmaktadır (ç.n.).

«boom and bust» economy.

zandı. Ekonomiden biraz düşük not almamış olsaydı, birinci olacaktı. İki yılını Hindistan Dairesi'nde geçirdi ve sonra ders vermek üzere Cambridge'e döndü. 1919 Paris Barış Konferansı'nda İngiliz delegasyonunun baş ekonomi danışmanı idi. Konferansın en güçlü üyelerinin bilgisizliklerini ve ilgisizliklerini gördü ve onlara, kendisine dünya çapında bir ün kazandıran *Economic Consequences of the Peace* (Barışın Ekonomik Sonuçları) adlı yapıtında ateş püskürdü. Savaşın sonra Cambridge'de derslerini sürdürdü; fakat aynı zamanda bir sigorta şirketinin başkanı, bir yatırım vakfının yöneticisi ve İngiltere Bankası'nın müdürü olarak, hareketli bir iş yaşamı için de zaman bulabildi. Daha çok sanatların geliştirilmesi yolunda harcadığı büyük bir servet biriktirdi. Bir Liberal [Parti üyesi] olarak kaldıysa da, 1924'te [Muhafazakâr] Churchill hükümeti tarafından soyluluğa yükseltildi. Keynes, «Akıllıca yönetildiğinde kapitalizm, ekonomik amaçlara ulaşmak yolunda, bugüne dek geliştirilen herhangi bir başka sistemden daha etkili kılınabilir» söz'leriyle dile getirdiği bir inanca sahip olmasına karşın, kapitalizmin savunulmasında kullanılan başlıca düşünceleri oluşturan Adam Smith'in, Malthus'un ve Ricardo'nun kuramlarını kullanmak gereğini duymadı.¹⁷ Bu klasik economiciler, doğal ekonomik yasaların engellenmeksizin işlemelerinin, en çok kişiye en çok yarar sağlanmasını gerçekten güvenceye alacağına inanmışlardı. Bu yasalar, aşırı üretime karşı tüketimi dizginleyerek, ekonomik genişleme ve daralma durumlarında, kendi kendilerini düzeltici etkiyi de sağlayacaklardı. Üretim böylece normal düzeyin altına düştükten sonra da, talepte bir canlanma yaratacaklardı. Bu yasaların işleyişinin, aynı biçimde işsizliğe karşı da bir çare olacağını düşündüler. Üretim azalınca emek bollaşacaktı. Bunun sonucu olarak, ücretler, işverenlerin fabrikalarını yeniden açmaları kârlı olacak bir düzeye kadar düşecekti. Böylece sonunda denge yeniden kurulmuş olacaktı. Arada sırada iş yaşamının olağan dışı iyi gittiği dönemler olacaktı. Aynı zamanda, işlerin son derece durgun olduğu yıllar da olacaktı. Ama Firavunun ünlü düşünde olduğu gibi, yedi semiz inek hiç bir zaman yedi cılız ineği yiyemeyecekti. Tersine, ekonomik yaşamın çoğu zaman normal gideceğini, istihdamın tam olmasa bile yüksek bir düzeyde sağlanacağını ve üretimle tüketimin oldukça dengeli ilişkiler içinde bulunacağını düşündüler.

Keynes bu tatlı varsayıma karşı çıktı. Refahın ve tam istihdamın (tam çalıştırmanın) ancak bilinçli bir kamu politikasının izlenmesiyle sağlanabileceği biçiminde bunun tam tersi bir varsayım getirdi. Bu politika birkaç öğeden oluşacaktı. Herşeyden önce yatırımın sosyalleştirilmesini gerektirecekti. Keynes'e göre, yatırımın sosyalleştirilmesi, özel yatırımlardaki bir düşüşe karşılık, yatırım olanakları yaratmak için ka-

17 John Maynard Keynes, *Laissez-Faire and Communism*, New York, 1926, New Republic, 76-77.

mu yapıları yapımına fon sağlamak yolunda, ulusal bütçenin bilinçli olarak açık veren bir bütçe olarak düzenlenmesi, yani gelecek yıllardan borç alınması biçimini alabilecektir. Girişimci kapitale rantçı kapitalden fazla vergi oranlarının uygulanması, ya da belki faiz oranlarında, yatırımcı kapitalden yana bir düzenleme biçimini de alabilecektir. Keynes'in kınadığı bir sınıf varsa, o da üyeleri yeni girişimlere atılarak kapitallerini tehlikeye sokmak istemeyip, bonolara ya da yeni kapitale pek az gereksinimleri olan öteki yerleşmiş girişimlerin tahvillerine yatırırlarak «güvenli» kârlar sağlamak yolunu izleyen rantçı sınıftır. Keynes, rant gelirlerine, girişimci kapitalin kârlarına konandan daha yüksek vergi oranları konularak, bu sınıfın cezalandırılması gerektiğine inanmıştı. Zenginlerin tasarruflarının ulusal ekonomiyi besleyen başlıca kaynak olduğu düşüncesini alaya aldı. Tasarruf tek başına, harcamanın zıddından başka bir şey olmayıp, tümüyle negatif bir kavramdır. Bireysel çıkar bakımından istenecek bir şey olduğunda kuşku bulunmamakla birlikte, ulusun refahına hiç bir şey katmaz. Keynes bu gerçeğin savaş zamanlarında bol bol kanıtlandığını ileri sürdü. Savaş tahvilleri, savaş (tasarruf) bonoları satın almak düşmanı yenecek tankları ve uçakları üretmez. Onların üretilmesini sağlayan, devletin harcama biçimindeki pozitif eylemdir. Barış zamanında devlet ya da özel kişiler, tasarrufları mal satın almak, yeni girişimler kurmak, ya da eski girişimleri onarmak veya genişletmek yolunda harcamadıkça, tasarruf edilmiş para, *Kitabı Mukaddes*'de bir beze sarılarak saklanan para öyküsünde olduğundan daha yararlı değildir.

Refahı artırmak ve tam istihdamı sağlamak yolunda Keynesci politikanın bir başka ögesi, parasal (mali) denetim idi. Keynes genellikle «*managed currency*» (yönlendirilen para) olarak bilinen, değeri, ekonominin gereksinimlerine göre azaltılıp artırılarak düzenlenen bir para politikası kuracaktı. Böylece ülkenin iç pazarlarının koşullarıyla oranlı bir refah sağlanmış olacak ve hiç bir ulus, ticaret dengesini sağlamak gibi pek sevilen aptalca bir amaç ardında «komşusundan dilenme» kolayına kaçmanın çekimine kapılmayacaktı. Son olarak nüfus artışının denetime alınması gerekiydi; çünkü Keynes'e göre hiç bir şey, yüksek geçim standartları üzerinde, nüfus baskısının enalt geçim sınırı üzerine yaptığı baskının etkisi kadar yıkıcı olamazdı.

Lord Keynes'in ekonomi kavramının hâlâ birçok kişinin kafasında, pozitif (eylemci) devlet anlayışının kaynağı olduğu büyük ölçüde doğrudur. Örneğin Keynesci kuram, bir yanda iş yaşamı gerilerken, öte yanda güçlü kuvvetli adamların, kendilerini ve ailelerini besleyebilmek için iş aramak üzere boş yere caddelerde dolaştığı bir durumda «devlet karışması» ilkesini izleyen politikayı çöplüğe attırmıştır. Bu büyük ekonomici, çok sayıda insanın işsiz kalmasındansa, gerekirse sayıları çok fazla olmayan bir grup insanın, çukur açıp onları daha sonra dol-

durmak üzere çalıştırılmalarının daha iyi olacağını düşündü.¹⁸ Böyle bir şeyle, devletten yalnızca *laissez faire* ilkesini izlemekle yetinmeyip, olabildiğince az harcama yapması beklenen negatif (eylemsiz, karışmayan) devlet anlayışı arasındaki zıtlık kadar keskin bir zıtlık olamaz. Savaş sonrası yönetimlerin izlediği mali politikaların büyük bir bölümü, Keynes'in öğrencilerinin bazılarının onun ekonomik bilgilerini, yüksek bir değere sahip bulmamış olmalarına karşın, Keynesci kuramı yansıtmaktaydılar. Tanınmış bir Amerikalı ekonomici, Keynes'in baş yapıtı *The General Theory of Employment Interest and Money* (İstihdamın, Faizin ve Paranın Genel Kuramı) adlı yapıtı için «ekonomik yorum ve ekonomi politikası üzerine, Ricardo'nun *Political Economy* (Ekonomi Politik) yapıtından beri yazılan herhangi bir kitaptan daha çok etkisi oldu»¹⁹ dedi.*

William Beveridge (1879 - 1963)

Kollektivizmin, önemi bakımından Keynes'den sonra gelen ikinci sözcüsü Sir William Beveridge'dir. 1879 yılında Hindistan'da doğan Beveridge, Hindistan Kamu Yönetimi Örgütünün bir memurunun oğluydu. Ama Charterhouse'da sonra Oxford'da olmak üzere tüm eğitimini İngiltere'de gördü. Önce matematik ve astronomi öğrenimine ağırlık vermişse de, mezuniyet (lisans) derecesini hukuktan aldı. Üniversiteyi bitirdikten sonra, ilgisi gittikçe daha fazla ekonomiye ve sosyal bilimlere kaydı. 1908'de o zamanın ticaret odası başkanı Winston Churchill ona yönetimde bir görev verdi. 1919'dan 1937'ye kadar London School of Economics'in müdürü olarak hizmet etti. 1941 yılında Çalışma Bakanı Yardımcısıydı. Majesteleri hükümeti için 1942 yılında hazırladığı ünlü *Report on Social Insurance and Allied Services* (Sosyal Güvenlik İle İlgili Hizmetler Raporu) en çok satılan kitaplar arasına girdi. Hem İşçi Partisi'nin hem Liberallerin birçok ilkelerine sempati beslemişse de, kendini hiç bir zaman herhangi bir partiyle özdeşleştirmedii.

W. Beveridge'in kuramıyla Keynes'in kuramı arasında birkaç benzerlik görülür. Tam istihdama önem vermeleri; vatandaşların mutluluğu, refahı için devletin pozitif (aktif) eylemde bulunma görevi üzerinde önemle durmaları; her ulusun dünyaya yeni bir biçim vermeye kalkmadan önce kendi ülkesini düzene koyması gerektiğini vurgulamaları gö-

---

18 John M. Keynes, *The General Theory of Employment, Interest and Money*, New York, 1953, McGraw-Hill, x.
New York, 1936, Harcourt, 220.

19 Seymour E. Harris, «Introduction», Alvin H. Hansen, *A Guide to Keynes*, New York, 1953, McGraw-Hill, x.
Keynes'in bazı düşüncelerinin W. Beveridge'inkilerle karşılaştırılması için bunu izleyen satırlara bakınız (ç.n.).

rüş birliği içinde oldukları konuların tipik örneklerinden birkaçıdır. Bununla birlikte aralarında birçok farklılıklar da vardır. W. Beveridge, para politikası konusunda [Keynes kadar] fazla şey söylemedi; bunun nedeni belki de bu tür sorunların çözülmüş olduğunu düşünmesiydi. Daha çok, ara verilmeksizin uygulanacak ortak bir politikayla, depresyonların doğmadan önlenmesiyle ilgilenip, [Keynes gibi] çıkan depresyonları sona erdirmenin yöntemleriyle ilgilenmedi. Daha önemlisi, özgürlüğün korunmasına ve öteki bireysel değerlere, Keynes'in verdiğinden daha büyük bir önem vermiş göründü. Bunların tam istihdamdan daha önemli değerler olduklarını söyleyip, içine «tapınma, yazma, inceleme ve öğretme» ile; toplanma, dernek kurma, «bir iş seçme, kişisel geliri istediği gibi kullanma»²⁰ özgürlüklerinin girdiğini belirtti. Bununla birlikte, ters gibi görünürse de, sosyalizme karşı Keynes'den daha fazla hoşgörölü davrandı. Özel girişim düzeninde tam istihdama gerçekten ulaşılabilceği görüşünü benimsedi; ama bu yoldaki denemelerin, sonunda bu görüşün doğru olmadığını ortaya koyması durumunda, üretim araçları üzerinde özel mülkiyetin kaldırılmasını öğütlemeye hazır olduğunu söyledi.

İlk Beveridge raporu, her bir birey için, «rahimden mezara» ya da bazılarınca söylendiği gibi «spermadan [mezardaki] kurtçuğa kadar» uzanacak kapsamda bir sosyal güvenlik programı önerdi. İlk raporun bir devamı olmakla birlikte, *Full Employment in a Free Society* (Özgür Bir Toplumda Tam İstihdam) adı ile yayımladığı kitabıyla, birincisinden daha büyük bir ün kazandı. Tam istihdam ile, çalışabilen ve çalışmak isteyen herkesin mutlaka sürekli olarak iş sahibi olacağını söylemek istemedi. Mevsimlik nedenler ya da «friksiyonel işsizlik»²¹ yüzünden, her zaman bir miktar işsizlik (noksan istihdam) olabileceğini kabul etti. Bazı endüstri dalları ve bazı işler kesinlikle mevsimlikten, öteki bazılarında istihdamda, yeni araç gereç ve makinaların yerleştirilmesi, ya da bir fabrikanın bir bölgede kapanması ve yeni fabrikaların bir başka yerde açılması yüzünden doğan kaçınılmaz dalgalanmalar olabilir. W. Beveridge tam istihdamdan söz edebilmek için emek pazarının her zaman alıcının pazarı olmasından çok satıcının pazarı olmasının gerektiğini, yani boş işlerin sayısının her zaman işsiz insanların sayısından fazla olmasının gerektiğini söyledi. Tam istihdamın varlığından ancak, nüfusun yüzde üçünden fazlasının iş aramakta ve o sırada iş bulamayacak durumda olduğunda söz edilebileceğini düşündü. Böyle bir durumda bir işi yitirmekle bir başka iş bulmak arasında normal

20 William Beveridge, *Full Employment in a Free Society*, New York, 1945, Norton, 21.

21 «Friksiyonel işsizlik» işgücü sağlamada hareketliliğin ve iş değiştirebilme olanaklarının eksikliğinin ürünü olan işsizliktir. Bak. W. Beveridge, *Full Employment in a Free Society*, App. [Ek] D ve s. 408, 409.

aranın fazla uzun olmayacağını düşündü. Bu da, işçiyi herhangi bir cesaret kırıklığı ya da moral bozukluğu tehlikesi altına atmadan, işsizlik sigortası tarafından kolaylıkla kapatılabilecekti.

W. Beveridge, tam istihdamı bir ekonomik düzenin adaletli ve etkili olup olmadığının başlıca ölçüsü olarak gördü. İnsanların aylaklar durumuna getirilip, iş bulamadıkları için bir tür ikinci sınıf vatandaş konumuna düşürülmelerini onur kırıcı buldu. Zorunlu aylaklık, hatta, ister kısa bir süre ister uzun bir süre için, bir miktar yardımla desteklene bile, insanın ruhunu çürülür. İnsanın kendisini yararsız, istenmeyen bir kişi gibi görmesine yol açar, insanların korku içinde yaşamalarına neden olur. «Ve korkudan nefret doğar». İşsizlik ksenofobinin (yabancı düşmanlığının), antisemitizmin (Yahudi düşmanlığının), karşı cinsten olanlara karşı düşmanlığın baş kaynağıdır. Kitlese işsizlik var oldukça insanlar iş bulmak için deli gibi çırpınırken her insan bir başkasını rakibi olarak görür. İş bulmak için çılgınca bir koşuşturma oldukça, işçilerin ürettikleri miktarı (çıktıları) sınırlandırmalarını, teknolojik gelişmelere direnmelerini ve yeni yeni kimselerin mesleklerine girmelerini önlemek için her türden kısıkança sınırlamalar koyma yolunda gösterdikleri örgütlü çabaları kınamanın bir yararı yoktu.²² W. Beveridge, savaş dışında çağımızın hiç bir illetinin kitlese işsizlik kadar bozucu ve yıkım getirici etkiler yaratamayacağına inanmıştı. Bu iki illetin, savaşın ve işsizliğin etkilerinin en yıkıcı yönünün, insan ruhundaki tüm iyi şeyleri, nefret, korku ve öç kanallarına saptırması olduğunu ekledi.

W. Beveridge tam istihdamın sağlanmasını kamu yararına izlenecek politikaların baş amacı olarak görmüşse de, tek amacı olarak görmedi. Gelirin yeniden bölüştürülmesiyle de derinden ilgilendi. Gelirin yeniden bölüştürülmesi, daha fazla harcamaya, daha az tasarruf etmeye yol açarak, tam istihdamın sağlanmasına da yardımcı olacaktı; ama W. Beveridge, yeniden bölüştürmeyi, ekonomide bir patlama bir bunalım biçiminde görülen gidişe de son verecek önemli bir araç olarak gördü. Kitlelere daha büyük bir alım gücü verebilmek için, büyük gelirlerin kırılması; üretimin sürekli olarak tüketimin önünde koşma eğilimindeki ekonomi yerine, endüstrinin çıktılarını istikrarlı bir pazar sağlayacaktı. Bununla birlikte, W. Beveridge, yalnızca tüketicilerin çoğunluğunun harcama gücündeki artışın her derde deva olacağına inanmadı. Tüketicilerin harcama güçlerine eklenen bu fazlalığı, akıllıca, yani bunalım içinde olan endüstrilerin yararına olarak harcadacakları yolunda kimse güvence veremeyecekti. Ev aletleri almaktan çok bira almayı seçebilirlerdi. Böyle bir akıl yürütüşün uzantısı olarak, devlete, harcamaları toplumsal öncelikler bakımından denetleme yolunda sonul

---

22 W. Beveridge, *Full Employment in a Free Society*, 248.

sorumluluk vermek gerekecekti. Devlet, «ne yalnızca tüketim yaklaşımını ne de yalnızca yatırım yaklaşımını kabul etmemeli, fakat izleyeceği politikayı, tüm olası harcama kalemlerinin içinde bulundukları koşullara göre serbestçe ayarlayabilmeliydi.»²³ W. Beveridge, özgürlükleri kurban vermeksizin ekonomik işlevlerin yönlendirilmesi, yönetilmesi ve denetlenmesi yolunda bir «toptancı politika»* izlenmesini istemişti.

3. REFAH DEVLETİ ** DÜŞÜNCESİ

Bundan önceki sayfalarda tanımlanan tutucu kollektivizm, ilk başta refah devleti anlayışının bir başka adı gibi görünebilir. Özellikle Sir W. Beveridge'in «toptancı politikası»sından çıkarılabilecek bazı sonuçların da göstereceği gibi, aralarında benzerlikler vardır. Ama refah devleti, W. Beveridge'in programının gerektirdiğinden çok daha kapsamlıdır. Refah devleti yalnızca toplumsal amaçlara ulaşmak için ekonomik işlere rehberlik edilmesini, onların yönlendirilmesini ve denetlenmelerini değil, vatandaşların mutluluğunu artırmak yolunda, devlet makinasının neredeyse her biçimde ve henien hemen her amaçla kullanılmasını da içerir. Bu anlayış, devletin, bütün vatandaşların durumlarını pozitif yönde (eylemde bulunarak) daha iyileştirmek için var olduğu ilkesi üzerine kurulmuştur. Tutucu kollektivistlerden farklı olarak, refah devletinin savunucuları, hem özel girişime ek olarak hem düşük fiyatlardan halkın yararlanması için, devletin [üretim, dağıtım araçlarında] mülkiyetini savunmaktan kaçınmazlar. Genellikle, hem oranı hızla yükselen müterakki gelir vergilerini, hem de neredeyse miras hakkını ortadan kaldıracak derecede ağır «ölüm resimleri»ni savunurlar. Programlarında aynı zamanda, büyük bir olasılıkla, ekonomik planlama, kapsamlı bir sosyal güvenlik, o ya da bu biçimde bir «sosyalleştirilmiş tıp» ve sendikalaşmış işçilerin toplu pazarlığını ve öteki haklarını destekleyecek ve genişletecek yasalar bulunacaktır. Refah devleti savunucuları, aynı zamanda, hem tarım hem endüstri ürünlerini sınırlandıracak önlemlerin öncülüğünü yapmakta duraksamadılar. Bunun örnekleri, Birleşik Devletler'de AAA ve NIRA *** ile Fransa'da ve İngiltere'de 1930'lardaki ürün denetim ve pazarlama yasalarıdır. Bir «kıtık ekonomisi»ne ulaşma yolunda önerilen tüm bu programlar, Keynes ve W. Beveridge gibi economicilerin lanetledikleri politikalarıdır.

Refah devleti örnekleriyle, ondokuzuncu yüzyılın sonlarıyla yirminci yüzyılın başlarında hemen hemen her Batı ülkesinde karşılaşılabılır.

23 W. Beveridge, *Full Employment in a Free Society*, 187.
«total policy».

** *The welfare state*, «sosyal refah devleti» olarak da çevrilmektedir (ç.n.).

*** AAA, *Agricultural Adjustment Act* (Tarımsal Düzenleme Yasası), ç.n.
NIRA, *National Industrial Recovery Act* (Ulusal Endüstriyi Canlandırma Yasası), ç.n.

Bismarck'ın sosyal güvenlik programı, enüst (maksimum) çalışma saatleri yasası, fabrika denetimi ve ihtiyarlık ödenekleri, bir dereceye dek, zayıflara ve şanssızlara karşı *noblesse oblige* (soylu görev) biçiminde bir Junker (Alman soyluluğu) anlayışından esinlenmişti. Demir Şansölyenin (Bismarck'ın) kendisi, aşağı tabakadan vatandaşların, «yaşam yolunda ayak altında çiğnenip ezilmemelerini» istediği söylenmişti. Öteki Avrupa ülkeleri, Alman örneğini izlediler. İngiltere'de kendini gençleştirmiş Liberal Parti'nin 1900'lerin başlarında başı çektiği refah devleti programı, bunların en kapsamlı olanıydı. Yalnızca hastalık ve yaşlılık sigortalarını, enüst çalışma saatleri yasalarını değil, bunalım içindeki endüstri dallarında çalışan işçiler için, işsizlik sigortasını ve enalt ücret yasalarını içeriyordu. Birleşik Devletler'de *New Deal* (Yeni uzlaşma), Fransa'da 1936-1938 Halk Cephesi * rejimi ve İngiltere'de 1945-1950 İşçi Partisi hükümeti, refah devleti anlayışının daha sonraki örnekleriydiler.

Refah devleti kuramı demokratik sosyalizmle yakın benzerlikler gösterir. Gene de aralarında temel ve önemli farklılıklar vardır. Refah devleti kuramının savunucuları kapitalist olarak kaldılar. Refah devletinden yana olanlar, içlerinden bazılarının yaptığı gibi, çeşitli derecelerde devlet mülkiyetini savunmuşlarsa, bunu, kapitalizmi yıkmak amacıyla değil, daha çok ona payanda vurmak ve daha çok sayıda kimsenin yararlanması için onu daha etkili çalışır duruma getirmek için yapmışlardır. Öteki reformlarla ilgili istekleri, nitelikleri ve sertlik dereceleri bakımından demokratik sosyalistlerin istedikleri reformların aynısı olarak görünebilirse de, amaçları her zaman farklıydı. Refah devleti kuramcıları, reformları kurulu düzeni geliştirmeye yarayan kestirme yollar olarak görmüşlerdir. Demokratik sosyalist için kurulu düzen [kapitalizm] kötüdür. Demokratik sosyalist onun şiddete dayanarak yıkılması gerektiğine inanmaz ama, onun sonunda ortadan kaldırılmasının ve yerini daha iyi bir düzenin almasının, hiç bir zaman unutulmaması gereken bir amaç olduğunda direnir. Kimse onun reformların yararına olan inancını sarsamaz, üretim araçlarının toplumsallaştırılmasına başlangıç niteliğinde bazı önlemler alınmaksızın reformların yarardan çok zarar vereceğini kabul eder. Üretim araçlarını toplumsallaştırmaksızın girilen reformlar, tekelleri besleyebilirler, yapay bir refah başlatabilirler, ve topluluğun harcanması pahasına, nüfusun bazı öğelerinin yararına sonuçlar doğurabilirler. Refah devleti savunucuları için olduğu gibi, demokratik sosyalist için de, reformlar kestirme yollardır ama, tümüyle değişmiş bir toplumda pembe bir geleceğe ulaşılmasına varacak kestirmelerdir.

Refah devleti *kuramını* geliştirmekte Birleşik Devletler genellikle başı çekti. Düşünceler geliştirmek onları uygulamaya koymaktan daha

* *Front Populaire.*

kolay göründü. Refah devletiyle ilgili Amerikan kuramlarının geçmişî Roger Williams'a ve Thomas Paine'e dayanır.

Roger Williams (1603? - 1683)

Roger Williams koloni Amerikasında, din özgürlüğünün baş savunucusu olarak ün kazandı; aynı zamanda bazı kesin siyasal görüşleri de vardı. Devleti bir kamu hizmeti şirketi, halkın gereksinimlerini karşılayan bir hizmetçi olarak gördü. Buna uygun olarak, toprağın aileler arasında eşit bölüşümünü ve kıtlık zamanlarında zorunlu gereksinim mallarının fiyatlarının dondurulmasını savundu. Devletin, yalnız yoksullara, sakatlara, dullara ve öksüzlere bakmak sorumluluğunu değil, aynı zamanda gücü kuvveti yerinde olanlara iş sağlama sorumluluğunu üstlenmesi gerektiğine inandı.

Thomas Paine (1737 - 1809)

Thomas Paine, *Rights of Man* (İnsan Hakları) adlı yapıtında, emek ürünü olarak kazanılmamış gelirlerden müterakki vergiler alınmasını ve oranları hızla yükselen müterakki miras vergisi konmasını savundu. Böylece elde edilen gelirler, Paine'e göre, çocuklara ve yaşlılara yardım edilmesi, işsizliğe karşı bir çare olarak, kamu yapılarının yaptırılması ve eğitim hizmetleri yolunda kullanılmalıdır. Thomas Paine, *Agrarian Justice* (Tarımsal Adalet) adlı kısa yapıtında, emek ürünü olmayan birikimlere konacak vergilere benzer biçimde, topraktan özel bir vergi alınmasını öğütledi. Ekilip biçilen toprağı olan herkesin, yaratıcısı olmadığı servete karşılık, topluma yapacağı bir katkı olan toprak rantı ödemesini önerdi.

Abraham Lincoln (1809 - 1865),

Populistler, Greenbackler

Ondokuzuncu yüzyıl boyunca, başka Amerikalılar da, bu kadar kapsamlı olmasa bile, bu kadar köktenci (radikal) kuramlar ileri sürdüler. Örneğin Abraham Lincoln, birçok bakımdan sıkı bir bireyci olmakla birlikte, devletin yasal (meşru) amacının «bir halk topluluğı için, yapmaları gerektiğı halde, tekbaşlarına ve kişisel olanaklarıyla yapamadıkları ya da iyi yapamadıkları ne varsa onu yapmak»²⁴ olduğunu ileri sürdü. 1880'lerin ve 1890'ların Greenback ve Populist akımları, birçok alanda pozitif (eylemci) bir iyiliksever devlet anlayışına bağlandılar. Her iki akımın önderleri, yöneticileri, gelir vergileri, demiryollarına ve telgraf işletmelerine devletin sahip olması ve borçlu sınıfların yararına paranın değerinin düşürülmesi (enflasyona gidilmesi) yolunda kışkırttılar. Buna

²⁴ J.G. Nicolay ve John Hay (ed.), *The Complete Works of Abraham Lincoln*, New York, 1905, Francis D. Tondy, II. 186-187.

ek olarak Popülistler, devletin iş uyuşmazlıklarında hakemlik yapmasını, şirketlere lisans verip onları denetlemesini ve bankaya yatırılan paralara hükümet güvencesi vermesini istediler.

Theodore Roosevelt 'in ve Woodrow Wilson 'un* *Refah Devleti Düşünceleri*

Yirminci yüzyıla kadar sınırları belirli refah devleti kuramları geliştirilmedi. Theodore Roosevelt ve İlerlemeci (Progresif) akımı, devletin açık para sağlaması isteği dışında, Greenbacklerin ve Populistlerin programlarını benimsediler, ve bu programı, içine işçi tazminatı, çocuk çalıştırmanın yasaklanması, kadınlara ve çocuklara verilecek enalt ücretin saptanması ve hastalığa, işsizliğe ve yaşlılığa karşı sigortaları kapsayacak biçimde genişlettiler. Woodrow Wilson ve İlerlemeci izleyicileri, tekellerin denetlenmesiyle ve haksız rekabetin engellenmesiyle daha fazla ilgilendiler. Bununla birlikte Wilson, Başkan olarak, federe devletler arası demiryollarında sekiz saatlik işgünü yasasını; çocuk çalıştırmaktan sağlanan çıkarların bir federe devlette engellenince bir başka federe devlete taşınmasını önlemek amacıyla güden çocuk işçiler yasasını; çiftçilerin ticaret bankalarından sağlayabildikleri kredilerden daha kolay kredi bulabilmeleri için bir Federal Çiftlik Kredisi yasasını ve bankacılık sistemini istikrara kavuşturmak ve daha esnek bir tedavül sistemi kurabilmek için Federal Rezerv Yasası'nı çıkartmayı başardı. Ama *New Deal* politikasının uygulanmaya başlanmasına dek «refah devleti» sık kullanılan bir kavram değildi ve gerekli görülen ve istenen bir program durumuna gelemedi ve hiç kimse bu tür sonuçları geliştirmek yolunda *New Deal*'in bayraktarı Franklin D. Roosevelt kadar katkıda bulunmadı.

Franklin D. Roosevelt **

F.D. Roosevelt için refah devleti neredeyse güvenlik ile eşanlamlıdır; Roosevelt Başkanlığa geldiğinde ülkenin içinde bulunduğu [güvenlikten eser olmayan] durum göz önüne alınırsa, F.D. Roosevelt'in refah devleti ile güvenliği aynı şey olarak görmesi, vadirganılacak bir şey olarak görülmeyecektir. Ama F. D. Roosevelt güvenliği, yaşlılık ödeneklerini ve işsizlik sigortasını kapsayan dar anlamıyla almadı. Güvenliği, daha çok, kitlelerin evlerini yitirmek, kötü beslenmek, iyi giyinememek ya da, acınacak, kendilerine yardım yapılacak duruma düşmek yolunda tasalanmalarına yer bırakmayacak kapsamlı bir güvenlik sistemiyle bir tuttu. Güvenlik aynı zamanda, en yoksul Amerikalılara bile, eğitim

---

T. Roosevelt'in yaşamı ve öteki düşünceleri için s. 448'e ve 487'ye bakınız. Woodrow Wilson'un yaşamı ve öteki düşünceleri için s. 17'ye bakınız. (ç.n.).

F.D. Roosevelt'in yaşamı ve öteki düşünceleri için s. 22'ye ve 71'e bakınız (ç.n.).

görmek ve «makul bir boş zaman ve eğlence» olanaklarına sahip olmak yolunda eksiksiz bir fırsat [eşitliği] tanınması anlamına geliyordu. Bu konuda yaptığı birçok konuşmalara karşın, F.D. Roosevelt hiç bir zaman bu yalın fakat açık bir refah devleti anlayışının fazla ötesine gide-
medi. 1940 seçim kampanyası sonunda, ikinci bir dünya savaşı, ulusu girdabına çekmekle tehdit ederken, F.D. Roosevelt, geleceğin Amerikası idealinin portresini, hâlâ toplumsal ve ekonomik güvenlik sorunlarıyla uğraşan bir kafanın ürünü olan terimlerle çizdi. F.D. Roosevelt'in konuşmalarından çok izlediği politika ve idare örgütünün elde ettiği başarılar, refah devleti idealinin gücünü daha gözle görünür biçimde yansıtır. Çünkü F.D. Roosevelt dönemi, refah devleti yolunda FDIC, SEC, TVA, AAA,* Wagner Yasası, Federal Sosyal Güvenlik Yasası ve Adaletli Çalışma Koşulları Yasası gibi alınan mesafeleri gösteren kilometre taşlarının dikilişine tanık oldu.

Charles A. Beard (1874- 1948)

Refah devleti ideolojisinin büyük bir bölümü, Franklin D. Roosevelt'in dört dönem süren yönetimi sırasında buyruğundaki memurlar, hatta kendini eleştirenler tarafından ortaya kondu. F.D. Roosevelt'i eleştiren refah devleti savunucularından en önde geleni, sonradan, ülkeyi II. Dünya Savaşı'na sürüklüyor diye büyük bir öfkeyle F.D. Roosevelt'e karşı çıkmış olan Charles A. Beard idi. 1874 yılında Indiana federe devletinde doğan Beard, De Pauw, Columbia ve Oxford üniversitelerinde okudu. Otuz kadar kitabın yazarı olan Beard, geniş perspektifli bir bilgin olarak sivrildi ve önce Amerikan Siyasal Bilim Derneği'nin, sonra Amerikan Tarih Derneği'nin başkanlıklarına seçildi. Üniversite yönetimi ile çatışmaya düşüp 1917 yılında istifa ettiği için, öğretim üyeliği mesleği kısa sürdü.

Beard'ın Amerikan düşünürleri arasında seçkin bir yerinin olduğu yadsınamaz. Beard, refah devleti kavramında planlama düşüncesine büyük önem verir. Charles A. Beard, çağdaş uygarlığın temel öğesinin teknoloji olduğunu söyledi; ve planlamaya gidilmeksizin teknolojide elde edilen gelişmelerden tam olarak yararlanılamayacağını ileri sürdü. Bir ulus, teknolojik gizilgücünün ödülünü eksiksiz olarak dermek isterse, eğitim, araştırma, temel bilimlerin desteklenmesi ve kaynakların kullanılması yolunda planlamaya gidilmesi gerekiyordu.

Beard bu düşüncelerin yalnızca savunuculuğunu yapmakla kalmadı; uygulama yollarını da gösterdi. Amerikan Kongre'sinin bir Ulusal Ekonomik Kurul kurmasını öğütledi. Bu kurulda, yüksek derecede yoğunlaşmış tüm büyük endüstriler yanı sıra, tarım, işgücü, toptan ve perakende ticaret alanındaki çeşitli örgütler de temsil edilecekti. Ku-

* Anlamları için dizine bakınız (ç.n.).

rulun ilk görevi, seçmenlerin onayına sürülmek üzere bir ekonomik anayasa taslağı hazırlayacak bir tür federal kurucu meclis gibi hizmet etmek olacaktı. Beard'ın önerdiği programın gerçekleştirilmesini kolaylaştırmak için, tüm anti-tröst yasalar olduğu gibi kabul edilmeliydi. Yüksek derecede yoğunlaşmış her endüstri, «kamu çıkarını etkileyen endüstri» olarak sınıflandırılıp, kamu hizmetleri işletmeleri için şimdiden gereken bir düzenleme çapında bir düzenleme konusu edilmeliydi. Ulusal Ekonomik Kurul ile işbirliği içinde çalışacak ve başlıca görevleri ülkenin kaynaklarını ve kapasitelerini araştırıp üretimi planlamak olan bir Strateji ve Planlama Kurulu oluşturulmalıydı. Aynı zamanda Ulusal Ekonomik Kurul'da temsil edilecek her bir endüstrinin çeşitli girişimleri için kurulmuş bir holding biçiminde, kendi örgütü olmalıydı. Temeddüler sınırlandırılmalı, kârın geri kalan bölümü işsizlik pirimlerinin ödenmesinde ve işsizlik sigortası fonlarının oluşturulmasında kullanılmalıydı.

Beard, Karl Marx'inkine oldukça benzeyen bir tarihsel materyalizm anlayışına dayanan büyük bir kuramın mimarı olmuşsa da, kendisi bir sosyalist değildi. Planlı bir toplum programında, iş yaşamındaki mevcut şirketlerden, üretim araçlarının sahipleri ve işletmecileri olarak yararlanılmasını düşünmüştü. Beard yalnızca, hisse senedi sahiplerini hisse senetlerini yüzde üçlük bonolarla değiştirmeye ikna edecek ya da değiştirmelerini isteyecek, sonra yöneticilerin, müdürlerin ve işverenlerin alacakları yeni hisse senetlerinin çıkarılmasını örgütleyecekti. Böylece, ilgili işte çalışmayan, aylak ve işyerine uğramayan hisse senedi sahiplerinin safdışı edilmesi dışında, ekonominin karakteri özünde değişmeyecekti. Ayrıca Beard'ın Rusya'da uygulanan türden köklü ekonomik ve toplumsal yeniden örgütlenmelere sempatisi de yoktu. «Kapitalizm, gerçekten, kendisine komünistler tarafından yüklenen kötülüklerle yüklü de olsa (ki bu suçlamanın doğru yanları çoktur) gene de Amerikan halkı, kendilerini, eski Çarların ülkesinde saltanat süren siyasal ve ekonomik zorbalık türünden bir düzenin tutsakları yapmaktansa, akıllı ve özgür bir seçimle, böyle bir kapitalizmi sürdürmeye bire karşı yüz oyla isteyecektir.»²⁵ diye yazdı.

Beard'ın ulusal planlama programıyla sınıksız bağlantılı bir izolasyonizm (yalıtlanmacılık) düşüncesi vardı; ama bu gerçek bir izolasyonizm değildi. Dış ticarete aşılmaz barikatler çekmiş bir kapalı devlete inanmadı. Tersine, ulusal planlamanın yabancı mallara eskiden olduğundan daha fazla talep doğuracağını düşündü. «Amerika'nın sahip olduğu olanakların ve yeteneklerin tam olarak kullanılması çok büyük bir satın alma gücü ve bununla orantılı olarak, belirli nitelikleri olan

---

25 Charles A. Beard, *America Faces the Future*, Boston, 1932, Houghton-Mifflin, 122.

«Yabancı mallara büyük bir talep yaratacaktır.»²⁶ dedi. Beard'ın amacı, aslında, daha çok Batı Yarıküresi ile ilgilenilmesini isteyen ve burada Amerikan koşullarına uygun bir uygarlığın kurulup yükseltilmesini içeren «Amerikacılık» (Kontinentalizm) idi. İzledikleri politikalar aydın ve barışçı politikalar olmadıkça, öteki ülkelerle işbirliğine gidilmesini hoş karşılamadı. Gerçekte karşı çıktığı şey, dış ticaretin silah gücü ile ya da diplomasinin aba altında sopa göstererek yapılan daha incelikli yöntemleriyle geliştirilip genişletildiği *Machtropolitik* (kuvvet politikası) idi. Amerikan cumhuriyetine kendini tutmasını; ticaret savaşlarına katılmamasını, imparatorluk kurma sevdasına kapılmamasını ve Avrupa ve Asya olaylarına karışmamasını öğütledi. Amerika yabancı güçlerin yağmacılık yolundaki etkinliklerine katılmamalıydı. Savaş zamanında onlara borç para vermemeli ve silah satmamalıydı. Amerika, Amerikalıların dış ülkelerde yatırdıkları her doları, bunun riskleri ne olursa olsun, savunmak görevinde olduğu gibi bir «budalaca inancı» bir daha benimsemek üzere, tümüyle bırakmalıydı. Bu acı hatalar yerine «bakarsan bağ olur» * örneğini koymalı ve böylece «en etkili dersi, söze gerek duyulmadan verilen dersi» vermeliydi.²⁷

Jerome Frank **

Başkan F.D. Roosevelt'e bağlı olup refah devletinin savunuculuğunu yapan memurlar arasında iki isim özellikle ilgi çekicidir. Bunlardan düşüncelerini en güçlü biçimde vurgulayanı, hukuk bilimine ilişkin düşüncelerini daha önce görmüş olduğumuz Jerome Frank idi. Frank 1933'ten 1935'e kadar AAA'nın genel danışmanı ve 1939'dan 1941'e kadar SEC'in başkanı olarak *New Deal* politikasına hizmet etti. Başkan F.D. Roosevelt'in ateşli bir hayranı olmakla birlikte, hiç değilse bir önemli konuda, şefiyle aynı görüşü paylaşmadı. Üretimi artırma yolunda bir girişimde bulunmadan gelirin yeniden bölüştürülmesini, faşist tir uygulama olarak adlandırıp, F.D. Roosevelt'e şiddetle karşı çıktı. Gelirin yeniden bölüştürülmesi yerine, üretim 1929 düzeyine ulaştırılmalı ve onu izleyen her yıl artırılmasına devam edilerek, bu artışın önemli bir bölümü düşük gelirliyle ayrılmalıydı. Frank, Charles A. Beard gibi, bir ekonomik parlamento ya da ekonomik kurul kurup, gelecek için üretimin planlanmasında iş çevreleriyle gerekli işbirliğini bu kurulun kanalıyla sağlayacaktı. Bu önlemi, fiyatların sürekli düşürülmesiyle, devletin kamu yapıları yaptırmasıyla ve yetersiz kazançların

26 Charles A. Beard, *The Open Door at Home*, New York, 1934, Macmillan, 214.

İngilizce metinde «[Kitabı *Mukaddes*'deki] 'bakımlı bahçe' örneği» deniyor (ç.n.).

27 Beard, *The Open Door at Home*, 319.

** Yaşamı ve hukuk bilimiyle ilgili düşünceleri için s. 129'a bakınız (ç.n.).

ve ücretlerin açığını kapatmak için, hükümetin mal satın alma ve dağıtım işlerine girişmesiyle destekleyecekti. Bu tür kestirme yolların izlenmesiyle, siyasal demokrasinin temeli oyulmaksızın, üreticilerin küçük girişimlerdeki malvarlıkları yok edilmeksizin ve hatta, «dev şirketlerdeki sıradan yatırımcıların» mülkiyet haklarına zarar verilmeksizin, tüm Amerikalılara iyi bir yaşam sunma olanağının bulunduğu inandı. Aklımızı kullanarak, vatandaşlarımızın büyük çoğunluğunun çalışma saatlerini düzenli olarak azaltıp, Thomas More'un düşlediği boş zamanı bol topluma benzer bir hedefe ulaşabileceğimizi ileri sürdü. Böyle bir hedefe ulaşılabilirse, o zaman, delikanlıların ve genç kızların doğanın kötülüklerine ve zorluklarına karşı, William James'ın öğütlediği biçimde savaşmaları yolunda gruplar oluşturmak üzere çağrılmasını önermeye hazırlandı.²⁸

New Deal sırasında, refah devleti düşüncelerine en büyük ilgiyi gösteren Birleşik Devletler bakanlığı, olasılıkla Tarım Bakanlığı idi. AAA, Federal Farm Loan Corporation (Federal Çiftlik Kredileri Şirketi) ve Rural Electrification Administration (Kırsal Bölgeleri Elektrikleştirme dairesi) gibi kuruluşlar bu bakanlığın içindeydi. Bu bakanlığın izlediği politikayı formülleştirenler arasında Jerome Frank'dan başka, bolluk ekonomisinin iki tanınmış havarisi olan Mordecai Ezekiel ve Rexford G. Tugwell da vardı. Bakanlığın başında, halkın gözünde *New Deal*'in, F.D. Roosevelt kadar simgesi olarak görünen Henry A. Wallace bulunuyordu.

Henry A. Wallace (1888 - 1965) *

Wallace, içinde birçok tarım uzmanı bulunan eski bir aileden geldi. Babası Harding ve Coolidge yönetimlerinde Tarım Bakanlığı yapmıştı. Babası ve dedesi *Wallace's Farmer* adlı yayın organının kurucuları ve yayımcılarıydı. Henry A. Wallace, F.D. Roosevelt'in kabinesine atanmadan önce, yaşamını bitki yetiştirmeye ve tarım dergiciliğine adanmıştı. Çiftçilerin sorunlarından onun kadar haberli olan pek az kişi vardı. 1920'lerin «semiz» yıllarında bile, tarımın ekonomik bunalım bataklığına batmakta olduğunu görmüştü. Zamanla, tarımın sorunlarının, bir bütün olarak ekonominin sorunlarına ayrılmaz biçimde bağlı olduğuna gittikçe daha fazla inanmaya başladı. Çiftçi «yaşam biçimi»ne değer vermiş ve çiftçiyi kurtaracak bir yolun yöntemin bulunmasının özlemini duymuşsa da, çiftçilerin büyük çoğunluğunun yok olma yazgısıyla karşı karşıya olduğunu gördü. Çiftçi, tarım teknolojisindeki gelişme-

---

28 Jerome Frank, *Save America First*, New York, 1938, Harper, 250-251, 342-343, 357, 373-374, 401; Jerome Frank, *Fate and Freedom*, New York, 1945, Simon and Schuster, 194, 201-202.
Öteki demokratik düşünceleri için sayfa 23'e bakınız (ç.n.)

lerle çiftliğinden uzağa «çekilmişti.»* Makinalaştırılmış çiftlikler, toplam tarımsal üretim içindeki paylarını hızla artırırken, marjinal tarımcılar tarafından işlenen tarlaları, gerilerinde bırakıp geçiyorlardı. Wallace tarımdaki bunalımı önlemek için, uygulanabilecek yöntemlerin en iyisinin endüstri alanında altmış milyon iş yaratmak olduğunu i'eri sürdü. Bu, yalnız tarım ürünlerine olan talebi artırmakla kalmayacak, fazlalık oluşturan çiftçileri topraktan ayrılmaya ikna edip, toprakta kalanların sahip olacakları olanakları da artıracaktı. Ayrıca, en yoksul on milyon insanın ekonomik durumlarını düzelterek, mallar ve hizmetler için yıllık on beş milyon dolar değerinde bir pazar sağlayacaktı.

Wallace'ın 1948 başkanlık seçimi kampanyasında komünistlerle birleşmiş olması, kendisinin Marksizmden, o zamana kadar yaşamış olan herhangi bir Amerikan reformcusundan daha uzak olduğunu görmeyi engellememeli. 1943'te açıkça, «özgür yarışma [serbest rekabet] ruhu bizi en temel itici güçlerimizden biridir ve böyle kalmalıdır» dedi. Bu ruhu ya da buna benzer bir gücü «Amerika'da ölmüş olmayan ve hiç bir zaman ölmeyecek olan» Horatio Alger** ile özdeşitirdi.²⁹ Ne var ki bazı serbest rekabet biçimlerinin önüne engellerin çıktığını kabul etti. Bunlardan ikisinin sınırların kapatılması ve tekellerin gelişmesi olduğunu söyledi. Amerikan ekonomisinin doruk noktasını geçtiğini ve daha fazla ekonomik gelişmeyi sağlayabilecek pek gücü kalmadığını düşündüğü anlaşılan F.D. Roosevelt'ten³⁰ farklı olarak, Wallace'ın böyle bir olgunlaşmış ve durağanlaşmış ekonomi düşüncesine fazla yüz vermemiş olduğu anlaşılıyor. 1950'de endüstride altmış milyon iş yaratılabileceğine iyice inanmış görünüyor ve alınan sonuçlar onun bu inancını boş çıkarmamıştır. Endüstride altmış milyon iş yaratmak amacına ulaşılabilmesi için, hatırı sayılır derecede planlamaya ve bir parça disiplin altına almaya (rejimantasyona) gerek duyulacağını kabul etti. Ama böyle bir planlamaya ve rejimantasyona gidilmesinin tehlike çanlarının ça-

---

* Wallace burada çekici anlamındaki «tractor» sözcüğünün Türkçe'deki gibi «traktör» anlamına da gelmesinden yararlanarak bir sözcük oyunuyla çiftçinin çiftliğinden uzaklaşmasıyla buna yol açan teknolojinin baş aracı olan traktör arasındaki bağlantıya işaret etmiş oluyor (ç.n.).

Horatio Alger, 1834-1899 yılları arasında yaşamış bir Amerikan yazarı; paçavralar içinden çıkıp zengin olmuş çocukların romanlarını yazdı, dolayısıyla bu gibi kimselere «Alger'in Kahramanı» denir oldu (ç.n.).

29 Russell Lord (ed.), *The Century of the Common Man*, 57.

30 F.D. Roosevelt, 1932 yılında yaptığı San Francisco Commonwealth Club konuşmasında, endüstri kuruluşumuzun tamamlandığını, önümüzdeki yıllarda bizi bekleyen görevin, «yeni doğal kaynaklar bulup işletmek ya da zorunlu olarak daha fazla mal üretmek» olmayıp, devletin «elimizde bulunan kaynakların kullanılmasında ve fabrikaların yönetilmesinde daha tutumlu daha ağırbaşlı» davranması «dış pazarların yeniden kurulması, üretimin tüketime göre ayarlanması ve «servetin ve ürünlerin daha adaletli dağıtılması» yolunda başrolü oynaması olduğunu söyledi.

Birleşik Devletler'in refahının öteki ülkelerin refahına, ayrılmaz bir biçimde bağlı olduğuna iyice inanmıştı.

Richard Henry Tawney (1880 - 1962)

Refah devleti düşüncesinin İngiltere'deki en etkileyici havarisinin Richard Henry Tawney olduğu söylenebilir. Kendisini bir ara lonca sosyalisti saymışsa da, en özgün katkısını, insan mutluluğunun artırılması yolunda, devletin üretim araçlarına sahip olması yerine, ekonomi alanında kapsamlı bir devlet müdahalesini öngören kuramıyla yapmıştır. 1920 yılında *The Acquisitive Society* (Sahiplenici Toplum) yapıtını yazdığında, topluma yapılan hizmet karşılığı olarak aldığı dışında hiç kimsenin bir şey koparamayacağı bir sistemin kurulmasını istedi. Kâr, faiz, rant ve maden zenginlikleri üzerinde işletme imtiyazı (*royalty*) biçimindeki bütün ödemeler, tümüyle ortadan kaldırılmalıydı. Malın, mülkün, zenginliğin artışının temeli mülk sahipliği, sahiplik değil, iş, işlev görmeye dayanmalıydı. Bu, hiç kimsenin mülk sahipliğine dayanarak yaşayamayacağı, bütün insanların çalışmalarına dayanarak yaşayacağı Marksist ideale yakın bir sistem olacaktı. Ama daha sonraki yazılarında Tawney, bu sosyalizmini, kollektifleştirmeyi tekelci nitelikte endüstrilerle ve ulusal ekonominin sağlıklı durumunda olması ve gelişmesi için kollektifleştirilmeleri gereken endüstrilerle sınırlayacak kadar sulandırdı. Bu yönde kullanacağı yöntemler, elkoyma, zorunlu satın alma değil; daha çok düzenleme, müterakki vergileme ve endüstride demokrasi olacaktı. Kısaca, temel ilkelerle ilgili oldukları ölçüde, bu sonraki önerileri, refah devleti savunucularının önerilerinden pek farklı şeyler değildi.

R.H. Tawney, 1880 yılında, bir İngiliz memurunun oğlu olarak Kal-kuta'da doğdu; Rugby'de ve Oxford'da okudu. Tüm yaşamını öğreticiliğe ve yazarlığa adanmıştı. 1931'den 1949'a kadar Londra Üniversitesi'nde iktisat tarihi profesörlüğü yaptı. En önemli üç kitabı olan *The Acquisitive Society* (Sahiplenici Toplum), *Religion and the Rise of Capitalism* (Din ve Kapitalizmin Yükselişi) ve *Equality* (Eşitlik) ile dünya çapında bir üne kavuştu. İşçi Partisi'nin kayıtlı üyesi olmuşsa da, hiç bir zaman milletvekili olmaya kalkmadı ve salt siyasal nitelikli olaylarda etkin bir rol üstlenmedi. Bununla birlikte, birçok danışma kurullarında ve komisyonlarda hizmet etti ve 1942'de Washington'daki İngiltere Büyük Elçiliği'nin ekonomik ve toplumsal konularda danışmanlığını yaptı. Hem İşçi Partisi hem Fabian Derneği üzerinde ılımlılaştırıcı etkileriyle tanındı. Öteki bazı Fabianlardan farklı olarak, vatandaşlık haklarının ve özgürlüklerinin korunmasıyla yakından ilgilendi.

Tawney'in insanların mutluluğuna duyduğu ilgi, ayrıcalıksızlara daha yüksek gelirler sağlanmasıyla sınırlı değildir. Gerçekten, kitlelerin

satın alma gücünü yükseltmek için o zamana kadar geliştirilmiş hiç bir **programın kitlelere, amaçladıkları toplumsal mutluluğu sağlayamaya-
cağını ileri sürdü.** Yüksek gelirler «insanlığın kitlelerine koleraya, tifüse, bilisizliğe karşı bağışıklık satın alamayacak; hele onlara eğitim olanağının ve ekonomik güvenliğin olumlu yanlarını hiç sağlayamayacaktır».³³ Yaşamının her günü fazla çalışma (mesai) yapsa bile, sıradan bir işçi, bunları sağlayamayacaktır. Bunun nedeni, toplumun korkunç derecede karmaşıklaşmış ve onu oluşturan parçaların birbirleriyle karşılıklı olarak sımsıkı bağımlı duruma düşmüş olmalarıdır. Uygarlık kolektif bir ürün ve son derece pahalı bir ürün durumuna gelmiştir ve toplumun elele vermesinden oluşan gücü dışında hiç bir şey, yalnızca zenginlerin değil, toplumun tüm üyelerinin hakkı olan sağlığı, eğitimi, eğlenceyi, güvenliği ve iyi yaşamı veremez. Hastanelere, okullara, kitaplıklara, araştırma merkezlerine, parklara ve karayollarına duyulan gereksinim sürekli olarak artıyor ve bunlar hiç bir zaman bireysel girişimlerle karşılanabilecek gereksinimler değildir. Bu amaçlara ancak, devlet tarafından, müterakki vergilerle ve mirasa elkoymalarla toplanan toplumsal gelir ile ulaşılabilecektir. Ve yalnızca devlet, bu yöntemlerle zengin azınlığın elindeki kişisel gelir fazlasını toplumsal gelire dönüştürebilir. Eğer toplumsal gelire dönüştürülmezlerse, bu fazla gelirlerin, mücevherler gibi, arabalar, yazlıklar ve yatlar gibi gösterişçi tüketim kalemleri için çarçur edileceği hemen hemen kesindir.

Tawney için, refah devleti toplumsal gelirin adalete uygun biçimde tüketilmesiyle tükenmez. Refah devletinin endüstride demokrasiyi (endüstriyel demokrasiyi) de kapsaması gerekir. Tawney, işçilerin iş bulma (istihdam) ve geçim koşullarını yaşamsal bir biçimde etkileyen temel sorunların, bu konuda onların ne istediklerini sormaya bile zahmet edilmeden **çözölmeye kalkılmasının, insan haklarının ağır bir biçimde çöğnenmesinden başka birşey olmadığını düşündü.** İşçilere danışılması konusunda, aklında, yalnızca ücretlerin ve çalışma saatlerinin saptanması için, hatta belki de emekli aylıkları ve hastalık, sakatlık sigortaları gibi **yan çıkarlar için yapılan toplu pazarlık yoktu.** Bunlar son derece iyi şeylerdi, ama o kadar işte. Tawney, Brandeis'inkine benzeyen bir görüşle, işçilere aynı zamanda, ekonomik olmayan fabrikaların kapatılması, yeni makinaların ve yeni tekniklerin getirilmesi, çalışanların disiplin altına alınması gibi konularda da danışılması gerektiğinde direndi. «**Fabrika yönetiminin işçilerin aldıkları ücretin karşılığını verdiklerinden emin olma hakkı kadar**» işçiler de «iş örgütlenmesinin yeterince etkili ve yönetimin çağdaş bir yönetim olduğundan emin olma» yolunda «kesinlikle aynı hakka sahiptirler.»³⁴ Yani fabrika yönetimi ile işçiler

33 Richard Henry Tawney, *Equality*, London, 1952 Allen and Unwin, 134-135.

34 Tawney, *Equality*, 199.

arasındaki böyle bir ortaklığın, karmaşık sorunlarla uğraşmaya yetenekli olmayan kafaların kötüye kullanılmasına yol açacağı görüşünü Tawney şiddetle reddetti. İşbaşındaki yönetim kurullarının üyelerinin onda dokuzunun yapılan işin uzmanı olmayan kişilerden oluştuğunu ileri sürdü. Bunlar, Tawney'e göre, üretimin ve fabrika yönetiminin karmaşık sorunlarından aklı başında birçok işçi kadar habersiz, onlar kadar uzmanlık bilgisine sahip değildirler. Öyleyse, işçileri yaşamsal derecede ilgilendiren sorunların çözülmesinde, işçi temsilcilerine fabrika yöneticilerine eşit söz hakkı niçin tanınmasın? Hem işçilerin hem yönetim kurulu üyelerinin uzmanların öğütlerinin rehberliğine gereksinimi olacaktır; ama fabrika yöneticisi kadar, işçi de oyunu, uygun politikanın ne olacağı hakkındaki kendi düşünceleri doğrultusunda kullanabilecektir.*

SONUÇ

Günümüzde [1960'da] demokratik kolektivizm, Demir Perde batısındaki ülkelerin [savaş sonrası] siyasal ve toplumsal yeniden kuruluş hareketlerinin en başarılı olanı durumundadır. Gerçekten bu yolda öteki akımları fersah fersah aşmıştır. Birleşik Devletler'de «emekleyen sosyalizm» suçlamalarıyla demokratik kolektivizme karşı çıkılmış olmasına karşın, yakın bir gelecekte, herhangi bir ülkede, düzenlenmeyen bir özgür girişim ekonomisine geri dönüş, inanılacak bir olasılık olarak görünmüyor. İster demokratik sosyalizm, ister tutucu kolektivizm, isterse refah devleti biçiminde olsun, demokratik kolektivizm iyice yerleşmiş görünüyor. Sağlıklı bir biçimde gelişen ekonomik sistem, bireylerin hırsının ve aptallığının yolaştığı zararları hemen kapatabilecek güce kuvvete sahip iken, demokratik kolektivizmin zıddı olan düzenlerden herhangi birini başa geçirmek, saati geri almak, zamanı daha ilkel bir çağa geri götürmek çabası olacaktır. Ne var ki, çağımızın toplumunun karmaşık yapısı, çoğu economicilerin görüşünce, bu gidişin geri dönülemeyecek bir gidiş olduğu yolunda bir güvenlik duygusu içinde olmamıza olanak verecek nitelikte değildir.

Elde ettikleri başarılar ne kadar büyük olursa olsun, demokratik kolektivistler de eleştirilmekten kurtulamamışlardır. Marksist dogmayla ya da başka bir nedenle gözleri bağlandığı için, çoğu, ekonomik determinizme hakettiğinden fazla önem vermiştir. Herşeyden çok, ulusal gelirden işçi sınıfı için daha büyük bir pay sağlamaya çalışmışlar ve bu payı para biçiminde gelir olarak ölçmüşlerdir. Sosyal adaleti neredeyse yüksek ücretlerle ve daha yüksek bir tüketim gücüyle anlamdaş görmüşlerdir. Toplu pazarlığı savundukları durumlarda, baş amaçları, işçiye kendisine yapılan ödemeleri artırma ya da çalışma saatlerini azaltma gücü kazandırmaktı. Bu tutumları birçok sonuçlar doğurdu. Yük-

* R.H. Tawney'in öteki düşünceleri için 176. sayfaya bakınız (ç.n.).

sek ücretler, hem işçiyi hem mülk sahiplerini etkileyen hayat pahalılığına dönüştü ve bu, sabit gelirli ve ücretlerini artırma yolunda kollektif güçten yoksun olanlar için özellikle ağır sonuçlar doğurdu. Yüksek ücretler ve kısa işgünü, yapım giderlerinin (maliyetin) yükselmesi anlamına geldi ve bu, arz ve talep yasasını bu yolda işleterek, kendi kendini besleyen bir enflasyonu yarattı.³⁵ Yaşamayı tüketmekle eşit gören Batı ulusları, özellikle Birleşik Devletler, doğal kaynak miraslarını tüketmek ve dünyanın geri kalan bölümünün kaynaklarını kendilerine çekmek, mala mülke sahip olmak yolunda yarışırken, itişip kakışarak, neredeyse kendilerini tükettiler. Bu gerçeğe karşın, pozitif (eylemci) devletin sağlayabileceği, hiç değilse parasal gelire eşit önemde başka değerlerin de bulunduğunu, R.H. Tawney dışında demokratik kollektivistlerin pek azı görebildi.

VI. Bölüm İçin Türkçe Ek Okuma Listesi

- Beveridge, William, *İçtimai Emniyetin Temelleri*, ç.y., İzmir, 1945, İ.Ü. İktisat Fakültesi Müzaları Cemiyeti Yayını, 166 s.
- Freidlander, Walter A., *Sosyal Refah Hizmetine Başlangıç*, çev. R. Taşcıoğlu, Ankara, 1966, SSB Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları, 602 s.
- Keynes, J.M., *İstihdamı Faiz ve Para Genel Teorisi*, çev. Asım Baltacıgil, İstanbul, 1980, Minnetoğlu Yayınları, 416 s.
- Laski, Harold, *Demokrasi ve Sosyalizm*, çev. Niyazi Berkes, İstanbul, 1946, Gün Basımevi, 96 s.
- Laski, Harold, *Devlet*, çev. Esin Örücü, İstanbul, t.y., Köprü Yayınları, 93 s.
- Laski, Harold, *Düşünce Özgürlüğü*, çev. Yücel Sayman, İstanbul, 1966, Dönem Yayınları, 62 s.
- Örücü, Esin, *Sosyal Refah Devletinde Bir Sosyal Kamu Hizmeti: Konut*, İstanbul, 1972, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 172 s.
- Paine, Thomas, *İnsan Hakları*, çev. Mehmet Osman Dostel, Ankara, 1964, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 369 s.
- Pigou, A.C., *Gelir, İktisada Giriş*, çev. Gülten Kazgan Haydar Kazgan, İstanbul, 1955, Berksoy Basımevi 95 s.
- Schumpeter, Joseph A., *Kapitalizm Sosyalizm ve Demokrasi*, 2 cilt, çev. Tunay Akoğlu Rasin Tınaz, İstanbul, 1971-1974, Varlık Yayınları, 251+267 s.

---

35 Üretim giderlerinin gittikçe artışının, çağımızın uluslarının ekonomilerini sarsan tek enflasyoncu etmen olmadığını da belirtmek gerek. Savaşların bu konudaki etkileri çok daha yıkıcı olmuştur.

VII TOTALİTER TEPKİ

İtalyan Faşizmi, Alman Nazizmi, Sovyet Komünizmi

Çağdaş Dünya'da totaliterciliğin (totaliteryanizmin) kendisini, İtalyan faşizmi, Alman nazizmi ve Sovyet komünizmi olmak üzere, başlıca üç biçimde ortaya koyduğu görüşüne hemen herkes katılacaktır. Her üç biçiminin de temel özellikleri, bilindiği gibi, acımasız bir tiranlığa varıp dayanan geritepidir.* İtalyan faşizmi, liberalizme, İtalya'ya hakettiği yeri, dünya çapında bir güç olmasını, bir dünya gücü ve eski Roma'nın ululuğunun ardılı olmasını sağlama başarısını gösteremediği için suçladığı ondokuzuncu yüzyıl liberal rejimine karşı gösterilen bir tepkiydi. Alman nazizmi, Versay Antlaşması'nın yolaçtığına inanılan haksızlıklara ve Almanya'yı şiddetli bir ekonomik bunalımdan kurtaramayan Weimar Cumhuriyeti'nin «zayıf demokrasi»sine karşı bir başkaldırmaydı. Nazizm aynı zamanda, varlık yokluk savaşını verirken ulusu arkadan hançerlemekle suçlanan sosyalistlerin ve Yahudilerin yaptıkları ile ri sürülen ihanetlerine karşı bir tepkiydi. Sovyet komünizmi, tarihine, I. Dünya Savaşı sırasında köylülere ve işçilere verilen acılara ve yapılan adaletsizliklere karşı ve aynı zamanda burjuvazi ve Kerensky rejimlerinin, Rusya'yı Almanlar'a karşı verilen kavgayı yeniden başlatmaya zorlamalarına karşı bir tepki olarak başladı.

Ne var ki, totaliterciliğin bu üç biçimi de, büyük ölçüde, ortaya çıktıkları tarihin koşullarının yarattığı hoşnutsuzlukları dile getiren tepkiler olmaktan öte olgulardı. Bunların, yirminci yüzyılın kültürel, toplumsal ve ekonomik tarihinin derinliklerinde yatan etmenlerden beslendikleri, hemen hemen herkes tarafından kabul edilir. Ama sıra bu üç örnekte de söz konusu etmenlerin neler olduğu noktasına gelince, herkesce kabul edilen bir görüşe hiç bir zaman ulaşılammıştır. Psikolo-

---

* «Reaction», «geritepi» olarak çevirdiğim bu sözcük, irtica, reaksiyon, tepki, gericilik olarak da çevrilmektedir (ç.n.).

jiye eğilimli uzmanlar, totalitercililiği, çağımızın insanının kafasındaki derin kargaşalıkların, rahatsızlıkların bir sonucu sayarlar. Çağdaş uygarlığın, karmaşıklığı ve yapaylığı yüzünden, çok sayıda insanı kırınlığa, düşkünlüğüne ve güvensizlik duygularına sürüklediğini ileri sürerler. Onlara göre, bu duyguların kurbanları, söz konusu duyguları öteki insanların üzerine yükleyerek, bunlardan kurtulmaya kalkarlar. Bu işi, saldırma, egemenlik kurma ve gaddarlık gösterme yollarıyla yapmaya çalışırlar. Salt başkalarına karşı saldırganlık gösteremeyecek kadar korkak olduklarından, kitleler arasına ya da özel ordulara katılırlar ve zavallı azınlıklara zorbalık edip onları koğuşturmaya kalkarlar. Sosyologlar, totaliterciliğin nedenlerini araştırırken, çağdaş yaşamın *anomie* dedikleri bir özelliği üzerinde dururlar. Anomi kavramıyla, bireyi kendini çeki düzene sokmaya zorlayan toplumsal baskıların ve inançların bulunmadığı bir durumu anlatmak isterler. Bu tür dizginlerden kurtulmuş kişi, zorbalığın en kötüsü, yasa tanımayan ve vicdanının sesini dinlemeyen gerçek bir hayvan olur.¹

Bazı ekonomiciler, totaliterciliğin Endüstri Devrimi'nin hızla yayılmasının yarattığı çok büyük değişikliklerin bir ürünü olduğunu düşünürler. Bu değişiklikler arasında, tekellerin büyümesi, ulusal endüstrileri korumanın bir yolu olarak otarşi (kendine yeterlik) eğilimi, süregelen (kronik) işsizlik tehdidi, ekonomik bunalımların şiddetini gittikçe artırması, işçinin derleme şeridinde yalnızca bir vida sıkıştırıcısı olmak gibi çok önemsiz bir konuma indirilmesi, birden çok yerde birden çok iş alanına elatan zincirleme girişimlerin gelişmesinin, başına buyruk bağımsız dükkâncıların varlığını tehdit etmesi, serbest pazarın ve uluslararası serbest ticaretin çöküşü vardır. Tüm bu tehlikeli gelişmeler, kitleleri umutsuzluk duygularıyla doldurdu ve bir «iş yöneticileri» (menajerler) tarafından yönetilen ve hukukun kutsallığından ya da kişi haklarının korunmasından çok, başarıya ve etkililiğe önem veren bir «güçlü devlet isterüz» haykırıışlarında sonuçlandı.

Daha çok tarihe bakan bazı gözlemciler ise, salt siyasal etmenlerin üzerinde durdular. Dikkatleri öteden beri süregelen Leviathan (Dev) devlete doğru ve güvenlik içinde olmak istekleriyle özgürlüklerin aşınması yönünde gelişen bir eğilimin üzerine çektiler. Bu gözlemciler, nasyonalizmi, konformizme (toplumsal birörneklikten yanahça) ve devlete tapışa yönelen ve meyvelerini şovenizmde ve imparatorluk kurma çabalarında veren kurtarıcı [kurtarıcı olmak savında] bir akım olarak gördüler. Savaşın, militarizmin ve gene savaş mı çıkacak korkusunun, büyük ölçüde, totaliterci güçlerin desteklenmesine yol açtığı sonucuna var-

1 Bak. Harry Albert, *Emile Durkheim and His Sociology*, New York, 1935, Columbia University Press, 206; aynı zamanda bak. Sebastian deGrazia, *The Political Community: A Study of Anomie*, Chicago, 1948, University of Chicago Press, 342, 134-183.

dılar. Onlara göre, totalitercilik, daha çok liberal demokrasinin gelişmesini durdurma yolunda çok eski tarihlerden beri gösterilen bir çabanın ulaştığı noktaydı. Henry A. Wallace'ın sözleriyle söylersek, bu, daha çok İngiltere'de 1688'de Parlamento'nun üstünlüğü ele geçirmesiyle başlayan, onsekizinci yüzyılın Amerikan ve Fransız devrimleriyle güçlenen ve liberal ve demokratik yönetimin çeşitli zaferleriyle günümüze kadar süren «Halk'ın Devrimi»ne karşı bir karşı devrim idi. Totalitercilik kuşkusuz bunların tümünün ve belki de bunlar yanı sıra başka birçok etmenin ürünüydü. Totaliterciliğin bazı biçimleri, belki ileride içinde, ilerici, ilerlemeci öğelerin bulunduğunu gösterebilir. Ama bugüne dek totaliterciliğin geriye dönük bir nitelik taşıdığını gösteren kanıtlar çok daha ağır basar görünmektedir.

1. İTALYAN FAŞİZMİ

İtalyan faşist siyaset kuramının ilk öncüleri, Hegel'in felsefesini, bazı esrarengiz değişikliklerle benimseyen aydınlardan oluşan bir gruptu. Devletin Tanrı'nın yeryüzündeki en yüce görünümü olduğu yolundaki Hegelci düşünceyi, düşüncelerini dayandırdıkları temel inanç olarak alan bu düşünürler, İtalyanlar'ın, bireysel ve sınıfsal çıkarlarını, uluslarının ululuğunu yeniden canlandırmak yolunda gösterilecek ortak bir çabada eritmelerini istediler. Açıkça, İtalya'nın, geçmişte, Roma İmparatorluğu zamanında ve büyük Rönesans çağında yaptığı gibi, uygar Dünya'ya ışık tutmak biçiminde görkemli bir görevi olduğunu söylediler. Bu yolda «Birey için hiç bir şey, her şey İtalya için» sloganını benimsediler. Futuristler, bu aydınlarınkinden daha çılgın, daha akıldışı bir inancı yaydılar. Futurizm (gelecekçilik) bir edebiyat ve sanat akımı olarak doğdu; fakat çok geçmeden siyasal bir niteliğe büründü. Futuristlerin şamatacı havarıleri, geçmişe duyulan her türlü bağlılığı, *tutsaklığı* kınadılar. Liberalizmi, demokrasiyi, pasifizmi, sofuluğu ve turizmi, «erotik saplantılar» dedikleri eğilimi ve İtalya'nın eski devlet adamlarının özel düşkünlükleri olduğunu ileri sürdükleri öteki bazı tutumları ve düşünceleri suçladılar. Ayrıca savaşı «Dünyanın hijyeni», ulusu gençleştirmenin ve «yaşama bin çiçek, ahmaklara bir parça akıl»² vermenin tek aracı görerek yücelttiler.

Giovanni Gentile (1875 - 1944)

İtalyan faşizminin önde gelen filozoflarının ilki Giovanni Gentile idi. Gentile, Sicilya'da doğdu, Piza Üniversitesi'nde okudu. Piza Üniversitesi'ne felsefe profesörü oldu ve sonunda Roma Üniversitesi'ne tarih felsefesi profesörü olarak atandı. 1923 yılında Mussolini, Gentile'den

2 H.W. Schneider, *Making the Fascist State*, New York, 1928, Oxford University Press, s. 8'de aktarılmıştır.

eğitim programını faşist devlete uyacak biçimde düzeltmesini istedi ve bu olaydan az sonra Gentile, Faşist Kültür Enstitüsü'nün yöneticiliğine getirildi. Gentile, Hegel'in bir çömeziydi ve üstadının idealizm felsefesini neredeyse mistisizm noktasına dek götürmüştü. Amacı, «insanın ve doğanın sonsuz çeşitliliğini, içinde insanın Tanrı ve Tanrı'nın insan olduğu bir mutlak tek»te³ birleştirmekti. Çağdaş kültürün bilimsel, pozitivist eğilimini kabul etmedi ve Platon'un felsefesini bile yeterince tinsel bulmayarak eleştirdi. Kendi felsefesine gelince, göğsünü gere gere felsefesinin anti-entellektüel (aydın-düşmanı, akıl-düşmanı) bir felsefe olduğunu söyledi. Yönetimin belli somut sorunları hakkında pek az şey söylemişse de, yurttaşlarından milyonlarcasının kafasının, sorusuz sualsiz boyun eğmeye ve aklı kınamaya hazırlanmasına yardımcı oldu. Hiçbir zaman birey ile devlet arasında bir zıtlığın, bir düşmanlığın olmasını gerektirecek hiçbir nedenin bulunmadığını söyleyip, «en çok özgürlük, devletin gücünün en yüksek noktaya ulaştığı zaman görülür»⁴ dedi. Devletin çıkarına olunca, şiddet kullanmayı, hatta faşistlerin «kara» şiddetini övdü. Bunun «Tanrı'nın istediği ve Tanrı'ya, düzene ve Tanrı'nın Dünya için buyurduğuna kuşku olmayan hukuka inanan herkesin istediği şey»⁵ olduğunu söyledi.

Giuseppe Prezzolini (1882 -)

Faşist felsefenin gelişmesine katkıda bulunan ikinci yazar, Giuseppe Prezzolini idi. 1882'de Perugia'da doğan Prezzolini, kültürle ve edebiyatla ilgilenen bir ailenin oğluydu. Ama Prezzolini, resmi eğitimden hoşlanmış olmamalı ki, hiç bir okulu bitirmedi, hiç bir derece almadı. Pek çok şey okumuş ve pek çok bilgi biriktirmişse de, 1903'te büyük idealist ve romantik ozan Giovanni Papini ile karşılaşana kadar, izlenecek herhangi bir amaç görememişti. 1903'ten 1907'ye kadar, Papini ile birlikte, Floransa'da kurdukları bir edebiyat eleştirisi dergisi olan *Leonardo*'nun yayımcılığını yaptı. 1908'den 1916'ya kadar *La Voce*'nin yayımcısıydı ve gücünü İtalyan nasyonalizmini kıskırtıp geliştirmeye, I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden sonra da, İtalya'nın Müttefikler yanında savaşa katılmasını sağlama çabalarına verdi. Savaştan sonra siyasetle uğraşmaktan vazgeçti. Bir yayımcı, kendisinden Mussolini'nin yaşamını yazmasını isteyince, öneriyi, aynı zamanda Mussolini'nin baş rakibi Giovanni Amendola'nın yaşam öyküsünü de yazmak koşuluyla kabul etti. Her iki kitap 1923'te çıktı. Bundan iki yıl sonra, Prezzolini, içinde

3 Giovanni Gentile, *The Theory of Mind as Pure Act*, çev. H.W. Carr, London, 1922, Macmillan, 265.

4 «Gentile's Version of Fascism», Schneider, *Making the Fascist State*, içinde, 347.

5 «Gentile's Version of Fascism», 348.

Mussolini hakkında çok övücü bir bölümün bulunduğu bir kitapla, İtalyan faşizminin sempatik bir açıklamasını yaptı.

Prezzolini'nin faşist kuram üzerindeki etkisi, tam da Gentile'nin etkisine benzer biçimde oldu. Her ikisi de, devleti bireyin üstüne çıkaran, parlamenter kurumları aşağı gören ve ondokuzuncu yüzyılın liberal demokratik geleneğini ulusun gücünü zayıflatacak bir tehlike olarak görüp suçlayan Hegelci idealist düşünürdü. Prezzolini faşizmin, İtalya'nın «gerçek dini» ve «yurtseverlik ruhunun en yüce kavramı»nın somutlaşması⁶ olduğunu ileri sürdü. 1922 Roma Yürüyüşü'nü, hem kaçınılmaz hem yerinde bir davranış olarak gördü. Prezzolini'ye göre, eski önderler yeteneksiz, ahlakça bozulmuş ve yozlaşmış kimselerdi. Ayrıca liberal ve demokratik kurumları benimseyerek, ulusu sahte bir kişilikle yaşamaya zorluyorlardı. İtalya her zaman «devrimci olmaktan çok reaksiyoner, özgür düşünüşlü olmaktan çok Katolik olan bir «reform düşmanı» olmuştu. İtalyan «omuzunda asılı bir silah değil cebinde bir hançer» taşıdı. İtalya hiç bir zaman «Anglo-Sakson anayasal kurumlarını benimsemiş bir endüstriyel kapitalizm ülkesi» olamazdı.⁷ Sosyalizm, sendikacılık ve Bolşevizm gibi köklü değişiklikler gerektiren yabancı malların alınması, Prezzolini'ye göre, İtalyan halkını derinden gücendirmişti. Bunlar, bir sınıfı öteki sınıfın karşısına çıkarmış, yasadışı kışkırtmış ve ayaklanmalara ve grevlere yol açarak büyük kayıplara neden olmuşlardı. Bu tür kötülükler karşısında parlamenter hükümetin korkaklığı ve eylemsizliği, doğrudan eylemle yapılacak toptan bir temizliği zorunlu kılmıştı. Bunlara, Gentile'den farklı olarak Prezzolini'nin, Karagömlü birliklerin hintyağı içirme* ve kaba güç gösterinde bulunma tekniklerini haklı göstermeye kalkmadığını eklemeliyiz. Prezzolini bu tür aşırılıklara gidildiğini kabul etti. Ama akım öylesine geniş bir çevreye sesleniyordu ki, genç idealistler, kendini adanmış yurtseverler kadar, uygunsuzları, geleceğin suçlularını da içerecek biçimde, her türlü insanı kendine çektiği için, bu tür aşırılıkların görülmesi kaçınılmaz bir sonuçtu.

Benito Mussolini (1883 - 1945)

Benito Mussolini, tarihteki yerini İtalyan *Fascisti* akımının kurucusu ve demagogik sözcüsü olarak almıştır. Bununla birlikte, Mussolini'nin faşizmin siyasal kuramına yaptığı katkıyı görmeden geçmek doğru olmaz. Yaratıcı ve analizci bir kafaya sahip olmamakla birlikte, Mus-

6 Giuseppe Prezzolini, *Fascism*, çev. Kethleen Macmillan, London, 1926, Methuen, 34, 35.

7 Prezzolini, *Fascism*, 90.

* Yakaladıkları hasımlarına zorla, tutulamaz biçimde ishal yapan hintyağı içirmek, İtalyan faşistlerinin kaba güç tekniklerinden biriydi (ç.n.).

solini, İtalyan düşünüşündeki önemli gelişme çizgilerini görebilecek kadar kavrayış sahibiydi ve bunları akıcı bir biçimde dile getirecek kadar yetenekliydi. Doğası ve geçmişi, İtalyan politikasında oynayacağı role son derece uygundu. Yoksulluğun ve kendine yaşamda doyurucu bir yer elde etme yolundaki yeteneksizliğinin acısını çekmiş uyumsuz, asi biriydi. 1883 yılında sosyalist bir demircinin oğlu olarak doğdu. Annesi bir ilkokul öğretmeniydi ve Mussolini de annesinin isteğine uyarak, aynı mesleğe girdi. Ama bu meslekte aradığı huzuru ve doyumunu bulamayıp, çok geçmeden, İsviçre'ye gitmek üzere İtalya'dan ayrıldı. İsviçre'de zamanının bir bölümünü okumaya, geri kalan bölümünü ekmeğini kazanmaya ve sosyalist gazetelere yazı yazmaya ayırdı. Çok geçmeden, fabrikalarda grevleri kışkırttığı için, bu ülkeden sürüldü. İtalya'ya dönmesi üzerine, kesin mesleği olarak gazeteciliği benimsedi ve sonunda önde gelen günlük bir sosyalist gazete olan *Avanti*'nin yayımcısı oldu. 1914'ün Ağustos'unda I. Dünya Savaşı patlak verince, Mussolini İtalya'nın yansız kalmasında direndi. Ama çok geçmeden, İtilaf devletleri yanında savaşa katılınmasını isteyerek, bu tutumundan vazgeçti. 1914 Ekimi gibi erken bir tarihte, pılsını pırtısını toplayıp, İtalya'nın savaşa katılmasından yana olanların kampına geçmişti bile. *Avanti*'deki yayımcılığından alınınca, *Il Popolo d'Italia* adlı gazeteyi kurdu ve bu gazetenin sütunlarını, savaşa katılma isteği yaratmak yolunda coşkuları **kamçılama**ya adadı. Ertesi baharda hükümetin İtilaf devletleri yanında savaşa katılma kararını, kişisel bir zaferi olarak gördü. 1915 Eylülünde er olarak orduya girdi ve sonunda onbaşılığa yükseldi. 1917'nin Şubatında, bir siper havanının patlaması üzerine yaralandı ve İtalyan halkının sönmeye başlayan coşkusunu **ıkörüklemek** üzere, *Il Popolo*'daki yayımcılık görevine döndü. Bu tarihten sonra canla başla faşist devrim için çalışmaya başladı. 1922 Ocağında başarılı Roma Yürüyüşü'ne önderlik etti. 1943'de iktidardan indirilişine dek İtalya'yı bir diktatör olarak yönetti. 1945'te, Müttefiklerin İtalya'yı yenmelerinden az önce partizanlar tarafından metresiyle birlikte linç edildi.

Mussolini'nin gençlik yıllarındaki düşünceleri, birbirine taban tabana zıt öğretilerin çelişkili bir karışımından oluşuyordu. Kendisinin bir Marksist sosyalist olduğunu söyledi; ama sosyalizminin içine, Fransız sendikalisti Georges Sorel'den aldığı öğretileri de katmıştı. Gerçekten, Sorel bir keresinde Mussolini'nin en umut verici öğrencisi olduğunu söylemişti. **Mussolini'nin bu dönemde radikallığe içtenlikle inanmış biri olmadığı açıkca anlaşılıyor; çünkü belli bir felseye bağlanmış olan hiç kimse, görüşlerini bu kadar sık sık değiştirip, daha önceki görüşlerinin tam zıddını benimsemez.** Bu dönemde, daha sonra büyük bir çabayla uygulamaya kalkacağı emperyalizmi kınamakla kalmamış, 1914'ten önceki çeşitli tarihlerde, Kilisenin saygınlığını zedelemeye çalışmış, **kralı kötülemiş ve İtalyan bayrağının «bir gübre yığının tepesine dikile-**

cek paçavra⁸ olduğunu söylemişti. Ne var ki, başarılı bir akımın önderliğine doğru ilerledikçe, gittikçe daha tutucu oldu. Faşist partinin 1919'da kabul ettiği parti programında, genel oy hakkı, Senato'nun kaldırılması, bir kapital (servet) vergisinin konması ve mirasın ağır bir biçimde vergilendirilmesi istenmişken, 1921 programında reform konularına hiç değinilmediği gibi, uğruna savaşılan ilkelerin «yeniden onaylandığı» biçiminde bulanık deyişlerden ve «politikacıların» sosyalizminin toptan suçlanmasından başka bir şeye yer verilmemişti.

Mussolini'nin diktatör olduktan sonraki düşünceleri, faşist akımın geritepici niteliğinin kanıtlarını taşırlar. Mussolini bu dönemde Sosyalizmi tümüyle boşlamış ve yerine sendikalizmden alınan bir ekonomik örgütlenme biçimi koymuştu. Bu ekonomik yapıya korporatif devlet dendi. Korporatif devletin yapısı, hem kapitalin hem emeğin temsilcilerini devletin denetimi altındaki sendikalarda ve korporasyonlarda bir araya getirerek, kapital ile emek arasındaki tüm çatışmaları ortadan kaldırmak amacına göre çizilmişti. Mussolini, «çoğunluk, salt çoğunluk olması gibi yalın bir gerçekten dolayı toplumu yönetebilir» görüşünü kabul etmeyip «insanların, değişmez, yararlı ve verimli eşitsizliği»ni⁹ onaylayarak, demokrasiyi açıkça aşağıladı. Mussolini, ondokuzuncu yüzyıldan kalma bir heves olarak nitelediği liberalizmi de aşağıladı. Liberalizmin 1830'dan önce doğmuş olmayan bir akım olmasına karşın, bu tarihten yirmi yıl geçmeden, 1848 devrimlerinin yenilgiye uğramasıyla çökmeye başladığını ileri sürdü. Bu öğretileri aşağılamasıyla tutarlı bir tutumla, devleti yüceltti. Bireyleri ve grupları ancak geçici değerler saymasına karşılık, devleti mutlak değer olarak gördü. Devleti, ulusun içindeki saklı ruhun somutlaşması, halkın bilgelik ve erdem yolundaki eğiticisi ve insanlığın uygarlaştırıcısı olarak tanrılaştırdı, putlaştırdı. Son olarak, sürekli bir barışın ne olanaklı ne de istenir bir şey olmadığını söyleyerek, pasifizmi kınamasına değinmeliyiz. Mussolini'ye göre, yalnızca savaş insanları yüceleştirip soylulaştırabilirdi. «Tüm öteki sınavlar, insanı hiç bir zaman yaşamak ya da ölmek arasında büyük kararı alma konumunda bırakmayan, gerçek sınav olmaktan uzak şeylerdir.»¹⁰ Ayrıca savaş, bir ulusun büyüyüp bir imparatorluk olma yolunda yayılmasının da aracıdır. Emperyalizm, Mussolini'ye göre, yaşam dolu oluşun kendini belli başlı ortaya koyma biçimlerinden biriydi. İnsan için yaşam, görev, kavga ve fetih demektir; Mussolini bu durumun devlet için çok daha doğru olduğunu ileri sürdü.

---

8 Mussolini'nin önceki ve sonraki öğretileri arasındaki çelişkiler için bak. Gaudens Megaro, *Mussolini in the Making*, Boston, 1938, Houghton-Mifflin.

9 Benito Mussolini, *The Political and Social Doctrine of Fascism*, çev. J. Soames, London, 1933, Hogarth, 14.

10 Mussolini, *The Political and Social Doctrine of Fascism*, 11.

2. ALMAN NAZİZMİ

İtalyan faşizminden farklı olarak, Alman nazizmi dolaysız bir felsefi geçmişe dayanmaz. Mussolini, Machiavelli'nin ve Sorel'in tutkulu bir okuyucusuyken, Hitler, Yahudi düşmanlarının ve öteki ırkçıların palavra dolu kitapları dışında ya pek az şey okumuştur, ya da hiç bir şey okumamıştır. İtalyan faşizminin, insanın gelişmesinin vazgeçilemeyecek aracı olarak görülen devleti yücelten Hegelci idealizm ile doğru-
dan bağlantısı vardı. Hegelci felsefenin Alman kaynaklı olmasına karşın, nazizm üzerindeki etkisi, neredeyse hesaba katılmayacak kadar az idi. Hitler'in yalnızca bir araç ya da bir mekanizma olarak gördüğü devlete karşı büyük bir saygısı yoktu. Devleti değil, ulusu, *volk'u* [«halkı», «topluluğu»] yüceltti. Başka felsefi bağlantıları olabilir mi? bu konuda kanıtlar bulmak güçtür. Nazi ideolojisinin kaynaklarını Friedrich Nietzsche'nin felsefesinde aramak yolunda çabalar gösterildi. Nietzsche kuşkusuz bir nihilist (değer tanımaz) ve Hristiyan ahlakına karşı başkaldırmış biriydi. Ama ne nasyonalist, ne militarist ne de Yahudi düşmanıydı. Prusyalılar'dan nefret etmiş, şangırtılı şingırtılı generalleri küçük görmüş ve Yahudileri «Avrupa'nın en sıkı ve en güçlü ırkı»¹¹ diyerek övmüştü. Yaşamış olsaydı, nazilerin illiklikçiliği (primitifizmi) ve akıl, aydın düşmanlığı (anti-entellektüelizmi) karşısında olasılıkla dehşete düşecekti. Nietzsche'nin, yalnızca varolmak için yapılan acımasız bir kavgada, bu kavgaya en uygun olanın yaşamda kalmasını yücelten bir Sosyal Darvinci olmasıyla yaptığı dışında, nazilerin canavarca ideolojisine herhangi bir katkısı olmadı.

Nazizmin zafer kazanmasında felsefi etkilerin ağır basmadığı ortada. Bu zafer, Alman halkının onurunun kırılmışlığından, umutsuzluktan ve [daha kötü durumda olamayacaklarından] neredeyse her ne değişiklik olursa olsun, iyiye doğru değişiklik olacağı yolundaki duygularından beslenmişti. Avrupa'nın en ileri derecede endüstrileşmiş bir ülkesi olarak Almanya ekonomik bunalım sırasında çok büyük sıkıntılara düşmüştü. İşsizlik 1932'de, doruk noktasına, 6.000.000'a ulaştı. Top-
tan eşya fiyatları çok düştü, ticaret ve üretim duracak kadar yavaşladı. Her sınıftan insanlar şaşkınlık ve dehşet içinde ne yapacaklarını bilemez duruma geldiler. Ulusun tarihinin hiç bir döneminde gelecek böylesine karanlık görünmemişti. Bu insanların çoğunluğu daha nazi olmuş değillerse de, umutsuzlukları, kendilerini kargaşadan ve korkudan kurtaracağına söz veren hemen herhangi bir mesihi (kurtarıcıyı) kabul etmeye itecek kadar büyüktü. 1932'den önce bile, çok sayıda orta sınıf insanı, dörtlü giden bir enflasyonun etkisiyle yoksulluğa düşmüşlerdi. Enflasyonun kurbanlarının içinde bulundukları güçlükler, borçtan inim inim inleyen çiftçilerin içinde bulundukları kötü durum, işsizle-

11 Friedrich Nietzsche, *Beyond Good and Evil*, New York, 1907 Macmillan, 185.

rin umutsuzlukları, birçoklarına şeytanların anlaşılmaz işleri gibi göründü. Yavaş yavaş bu şeytanların iki grubun üyeleri oldukları saptandı. Birinci grubu, Almanya'nın Müttefikler arasında yer alan düşmanları, kendilerine acımasız Versay cezasını yükleyen ve kendini toparlamasını önlemek için Almanya'yı hâlâ demir bir pençe içinde tutanlar oluşturunuyordu. İkinci grupta, 1818'de ulusu arkasından hançerledikleri, 1923 enflasyonu sırasında çok sayıda vatandaşın harcanması pahasına spekülasyon cümbüşlerine daldıkları ve Weimar Cumhuriyeti'nin zayıflıklarının ve yenilgilerinin sorumluları oldukları ileri sürülen Yahudiler vardı. Yahudiler zaten sevilmeyen kimseler oldukları için ve Weimar rejimi sırasında ve iç politika alanlarında göze çarpan önderler oldukları için, onları Alman ulusunun tüm acılarının nedeni olan günab keçileri yapmak zor olmadı.

Carl Schmitt (1888 -)

Alman nazizminin en özgün ideoloğu olasılıkla Carl Schmitt idi. 1888 yılında doğan Schmitt, Berlin, Münih ve Strasbourg üniversitelerinde okudu. Sırasıyla, Greifswald, Bonn, Cologne ve Berlin üniversitelerinde hukuk profesörü olarak başarıyla hizmet etti. 1933'ten 1945'e kadar Prusya devleti danışma kurulu üyeliği yaptı. Almanların siyaset bilimi saydıkları bilgi dalında önemli katkılarda bulunmuşsa da, herhangi bir ilkeye bağlı olmamak gibi bir kusuru vardı. Kuvvete karşı duyduğu hayranlık, Schmitt'i üstünlük kazanma yolunda umut veren herhangi bir akımı desteklemeye itti. İki dünya savaşı arasındaki çalkantılı yıllarda, siyasal bağlantılarını, hatta Mussolini'den daha sık değiştirdi. 1919'da gerçekten bir komünistti. Komünistlikten sonra, birbiri ardı sıra, sosyal demokratlığa, demokratlığa, katolik merkezciğe, nasyonalistliğe geçti ve sonunda, pupa yelken naziliğe daldı. 1927 yılında «'Siyasal Olan'ın Kavramı» adlı bir makale yayımladı. Bu makalesini daha sonra bir kitap olacak biçimde genişletti, ve işte bu yapıtı, Nazi inancına yapılan en büyük eki oluşturdu. Hitler'in dalkavukları tarafından bol bol okunup alıntılar yapılan bir kitap oldu.

Bu kitapta ortaya konduğu gibi, Schmitt'in siyasi kuramı tek önemli ayrımın *dost* ile *düşman* arasındaki ayrım olduğu dogması üzerine kurulmuştu. Schmitt'e göre, özellikle uluslar bu iki kategoriden ya birine ya ötekisine girerler. Bu ayrımın, iyi ile kötü, güzel ile çirkin, yararlı ile zararlı gibi ayrımlarla hiç bir ilişkisi yoktur. Aynı biçimde ekonomik rakiplik ile de bir ilişkisi yoktur. Bir düşmanla ticaret ilişkilerine girmek yararlı bile olabilir. Öyleyse *düşman* ulusun özelliği nedir, bir ulus neden düşman ulus sayılır? Schmitt'e göre siyasal anlamda bir düşman ulus, o ya da bu alanda, yoğun ve kışkırtıcı bir biçimde yabancı ya da farklı olan bir ulustur. Onun yabancılığı «bir ulusun kendi varlık biçiminin bir yadsınması (inkarı) demek olup, bu nedenle bir ulusun

kendi yaşam biçimini koruyabilmesi için, düşman ulusun püskürtülmesi, yani onunla savaşılmaması gerekir.»¹² Bu düşünceleri, kavganın uluslar arasında bir yaşam yasası olarak kabul edilmesi gerektiği sonucu izler. Söz konusu kavga, düşünce ve kültür alanında ya da ekonomik alanda yapılan bir yarışma değildir. Tersine özü savaş, insanların fizik olarak ortadan kaldırılmaları olan bir kavgadır. Savaş, düşmanlığın mantıksal uzantısından başka bir şey değildir; ve ne zaman bir ulus komşu ulusun yabancılığına artık dayanamayacağı sonucuna varırsa, o zaman ister istemez savaş çıkar. Dünya birliği ya da uluslararası barış düşüncesi Schmitt'e akla, mantığa sığacak bir şey gibi görünmedi. Uluslar dünyasının bir evren (*universe*) değil, evrenler dünyası (*pluverse*) olduğunu anlattı. Siyasal örgütlenmenin kendine özgü doğasının evrenselliğe olanak vermeyeceğini ileri sürdü. Schmitt'e göre, bir «dünya devleti»nden söz etmek, birbiriyle çelişkili iki kavramdan oluşan bir şey ileri sürmektir.

Alfred Rosenberg (1893 - 1946)

Schmitt'ten daha az kavrayışlı ve daha az yaratıcı olmakla birlikte, bir nazi filozofu olarak Schmitt'ten daha çok tanınan bir düşünürdü. Alfred Rosenberg, Rusya'da Reval'in (bugünkü adıyla Tallinn'in) yerlisi olan Rosenberg, 1893'te, ataları Alman olan bir ailenin oğlu olarak doğdu. Bir mimar mühendis olarak Moskova Üniversitesi'ni bitirmişse de, yaşamını daha çok gazetecilikten kazanmış görünür. Bolşevik Devrimi'nden sonra, Münih'e kaçtı ve sonunda Yahudiler'e karşı savaşmak üzere hizmetlerini [Nasyonal Sosyalist] Alman İşçi Partisi'ne sundu. Hitler ile tanıştırıldı ve Hitler'in kulağına zaferden sonra sarışın Nordiklerin atalarının geleneklerini izleyecekleri bir Almanya'nın parlak görünümünü anlatan sözler fısıldadı. Böylece Hitler'i büyüledi ve Hitler kendisine parti sıradüzeninde (hiyerarşisinde) ayrıcalıklı bir yer verdi. Geleceğin diktatörü (Hitler) 1923 «Birahane Darbesi»nin başarısızlığa uğraması üzerine Landsberg Kalesi'ne hapsedildiği zaman, Rosenberg her gün kendisiyle görüşmeye gitti. Ve Rosenberg çok geçmeden Nazi partisinin organı olan *Voelkischer Beobachter*'in yayımcısı oldu; 1930'da da Reichstag'a seçildi. Rosenberg'in tüm Almanya'daki tek dostunun Hitler olduğu söylendi; kuşkusuz bu dostluk Hitler iktidarda olduğu sürece işe yaradı [fakat Hitler'in iktidarı sona erince] Rosenberg, 1946'da, yargılanmak üzere Nurenberg'deki Uluslararası Askeri Mahkeme'nin önüne çıkarıldı. «İstila edilen ülkeleri nesi var nesi yoksa yağmalamak»tan suçlu bulundu ve asıldı.

---

¹² Carl Schmitt, «The Concept of the 'Political'», William Ebenstein'in *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozial politik*, cilt, XXVIII (Eylül 1927)'den yaptığı çeviri.

Rosenberg'in felsefe eğitimi onbeş yaşında, Houston Steward Chamberlain'in *Foundations of the Nineteenth Century* (Ondokuzuncu Yüzyılın Temelleri) adlı yapıtını okuduğu zaman başlar. Bu kitabın büyüüne kapılan Rosenberg, kitabın bazı yerlerini, Chamberlain'dan, Gobineau'dan, Spengler'den, Nietzsche'den, Bernhardt'den, Treitschke'den alınan düşüncelerin acayip bir karışımı olan «Yirminci Yüzyılın Mitosu» adlı yapıtının temelini oluşturmak üzere kullandı. Bu yapıtın özü, Nordik ırkçılık* idi. Rosenberg'e göre Yunan'ı ve Roma'yı da içererek, geçmişin tüm büyük kültürleri Nordik kanın gücüyle yaratılmıştı. Tüm bozulmalar ve çürümeler ise, üstün ırka aşağı soyların kanının karışmasının sonucuydu. Rosenberg bu düşüncüyü o kadar önemli buluyordu ki, Alman halkına, bir din olarak, Hristiyanlığın yerine Nordisizmi önerdi. Fanatik Nordik ırkçı düşünceleri, şiddetli Yahudi düşmanları inanca yol açtı. Yahudiler kültürel çöküşün somutlaşmış görünümüleri olarak görüldüler. Ayrıca Rosenberg onları, Almanlar'ın Nordik saflığını kirletmeye çalışan tertipçiler olarak gördü.

Bir Nazi olarak siyasal yaşamının başından beri Rosenberg kendini partinin sağ kanadıyla özdeşleştirmiş görünür. Gregor Strasser ve Otto Strasser kardeşlerin parti programına soktukları sosyalist vurgulamalara karşı çıktı. Büyük Britanya'yı Almanya'nın doğal müttefiki sayıp, halklarının damarlarındaki Nordik kanın bu iki ülkenin üstünlüğünü sağladığına göre, İngiltere'nin ve Almanya'nın yazgılarının dünyayı paylaşmaları yolunda yazıldığını ileri sürdü. Son olarak, Rosenberg'in en büyük Bolşevik düşmanlarından biri olduğunu belirtmeliyiz. Sovyet sistemini eskiyip yıpranmış barbar bir sistem olarak gördü ve Almanya'nın, Batı ile uzlaşarak, genişlemesini doğuya yöneltmesi gerektiğini öne sürdü. Rusya'nın bereketli toprakları, Batı Avrupa'nın herhangi bir **kalabalık bölgesini fethetmekten daha büyük ödüller sunacaktı.**** Ayrıca, Asyalı barbarların, uygar Almanlar'ın böylesine şiddetle gereksinim duydukları bir ülkeyi yönetme hakları da yoktu. Hitler'in sonunda Rusya'ya yönelik bir istila başlatma kararı, Rosenberg'in düşüncelerinin zaferinin, Rusya'ya saldırmanın Napoleon'un 1812'de uğradığına benzer bir fiyasko ile sonuçlanmasından korkan Haushofer'in ve öteki Alman generallerinin düşüncelerine karşı kazandığı zaferin bir sonucu olabilir.¹³

Nordicism.

** Rosenberg'in yayımlaılıkla ilgili düşünceleri için XV. bölüme bakınız (ç.n.).

13 Bazı yetkililer (otoriteler), Gottfried Feder'i Nazi düşüncelerinin en önemli kaynağı olarak görürler. Ama bu görüşte onun etkisinin abartılmış olması tehlikesi vardır. Feder, Nazi hareketinin çekirdeğini oluşturan küçük bir takımın (Alman İşçi Partisi'nin) ilk üyelerinden biri olan bir inşaat mühendisiydi. Uzmanlık alanı, Yahudilerin mali etkinlikleriyle özdeşleştirdiği «üretici olmayan» kapitalizme saldırmaktı. Hitler birkaç kez onu konuşurken gördü ve kendisinden derin bir biçimde etkilendi. 1920'lerde Feder, tröstlerin millileştirilmesini, büyük mağazaların (marketlerin) kapatılıp verilerine küçük

Adolf Hitler (1889 - 1945)

Nazi hareketinin en eylemci önderinin bir siyasal düşünür olduğunu söylemek alayla karşılanabilir. Gene de Hitler'in duygusalık yüklü gevezeliklerinin, izleyicilerinin duygularını yönlendiren ve hedeflerini saptayan sözlerin çerçevesini oluşturduğunu söyleyeceğiz. Hitler, Avusturya kamu yönetimi örgütünde çalışan küçük bir memurun oğlu olarak 1889'da doğdu. Yaşamının erken dönemlerini mutsuz ve uyumsuz biri olarak geçirdi. Çocukluğundan beri asi ve disiplinsiz bir insan olan Hitler, her zaman kırgınlık ve düşkünlüğü içinde yaşamış görünür. Okulda boş yere zaman harcadıktan sonra, bir sanatçı olmasının gerektiğine karar verdi. Ne var ki Viyana Akademisi giriş sınavlarını alamadı; ve bunu izleyen dört yıl, gündelikçi işçi olarak ve bazen bayağı sanat dükkanlarına satmayı becerebildiği karalamalar ve suluboya resimler çizerek, sıkıntılı bir yaşam sürmek zorunda kaldı. I. Dünya Savaşı patlak verdiği zaman, Hitler Münih'te yaşıyordu ve hâlâ Avusturya vatandaşı olmakla birlikte, Bavvera ordusuna yazıldı. Savaş süresince dört yıl orduya hizmet etti ve bu yolda Demir Haç nişanı alacak ve onbaşılığa yükselecek kadar göze girdi. Savaştan sonra, örgütlenmesine yardımcı olduğu Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin önderi oldu. 1923 yılında hükümeti devirmek için yapılan darbeye «Birahane Darbesi»ne katılmaktan beş yıl hapis cezasına çarptırıldı; ama cezasını bir yıl bile çekmeden salıverildi. Zamanla yarım yamalak eğitim görmüş serserileri arkasına taktı, daha sonra izleyicilerinin sayısı, Almanya'nın işsizler ordusundan katılmalarla çoğaldı. 1933 yılının Haziran ayında, endüstricilerden, bankerlerden ve Junkerlerden oluşan bir grup reaksiyonerin telkiniyle, Devlet Başkanı von Hindenburg Hitler'i Alman hükümetinin Şansölyeliğine (başbakanlığına) atadı. Hitler bundan iki ay sonra Weimar Cumhuriyeti'ni kaldırdı ve üçüncü Reich'ın (üçüncü Alman devleti'nin, Alman imparatorluğunun) kurulduğunu açıkladı, kendisini de diktatör yaptı. Bir diktatör olarak yaptıkları, burada bir kez daha üzerinde durulmasını gerektirmeyecek kadar bilinen şeyler. Yaptığı propagandalarda bin yıl süreceğini söylediği Reich'ın (Alman devletinin) «Fuehrer»i (führeri, şefi), Berlin savunmasını kıran Ruslar'ın kendisini ele geçirmelerine izin vermektense kendini öldürmeyi seçince, yaşamı 1945 Mayıs'ında, tam zamanında sona ermiş oldu.

Hitler'in kuramsal döküntülerinin hemen tümü, büyük bir bölümünü hapisteyken yazdığı *Mein Kampf* (Kavgam) adlı yapıtında bulun-

---

dükkanların konmasını ve «çalışmaksızın ve sıkıntısızca» elde edilmiş bütün gelirlere elkonulmasını isteyen «Yirmi Beş Nokta»lık bir parti platformunun ya da parti programının taslağını yazdı. Bu program Naziler tarafından «değiştirilemez program» olarak kabul edilmişse de, içindeki kapitalizm düşmanını maddelerini uygulamaya koymak için hiç bir zaman hiç bir girişimde bulunulmadı.

maktadır. Alayla öğretisi vardı ve bunların çoğu burada ele alınmaya değmeyecek kadar önemsiz şeylerdi. Aşağıdaki daha önemli görüşleri ilgilendirilmeye değer görünenlerdir :

a. *Nasyonalizm* Hitler enternasyonalizme karşı çıkıp, devletten çok ulusu putlaştırması anlamında, bir nasyonalistti. Ulusu, bütün üyelerinin ortak bir yazgının başarısı için işbirliği yaptıkları, etnik bakımdan türdeş bir tür kabile kardeşliği, bir «folk» olarak gördü. Devleti daha çok, ırksal bütünlüğü koruyacak ve halkın kafasına yazgılarının bilincini sokacak bir araç olarak gördü. Devlet, Hitler'e göre, aynı zamanda, üstün ırkların daha büyük zaferler kazanmasını ve aşağıların [üstünlere] boyun eğmesini sağlayan bir araç idi.

b. *Fuehrerprinzip (Önderlik İlkesi)* Devletin görevi dünyayı en iyi halka vermek olunca, insanların doğuştan eşitlik dogmasına dayanan demokratik çoğunluk ilkesine göre değil, doğal önderler ilkesine göre örgütlendirilmesi gerekir. «Folk» devletinin, sorunları çoğunluğun oyuyla karara bağlayan temsil organları yoktur. Bunların yerine, önderin ya da onun altındaki önderlerin yanında duran danışma kurulları vardır; ama buyruklar her zaman yukarıdan aşağıya doğru verilir. Çünkü «insanlığın değerleri hiç bir zaman kitlelerin içinde değildir, insanlığın yaratıcı kafalarının içindedir.»¹⁴

c. *Irkçılık* Hitler ırkçı düşüncelerini Avusturyalı Yahudi düşmanlarından özellikle Rosenberg'den (kopya) almıştı; ama onların kullandıkları Nordik adı yerine Aryan adını koydu. Almanlar'ı, Hollandalılar'ı, İskandinavlılar'ı ve İngilizler'i gerçek Aryanlar olarak düşünmüş göründü. Yeryüzündeki halkları, kültür yaratıcı halklar, kültür taşıyıcı halklar ve kültür yıkıcı halklar olarak sınıflandırdı. Kültür yaratıcı halkların içine Aryanlar'ı, yaratılan kültürü benimseyen, taşıyan halkların içine Aryanlar'ın başarılarını taklit etmiş olan Japonlar'ı ve kültür yıkıcı halkların içine zencileri ve Sami halklarını (Semitik halkları) soktu. Rosenberg gibi Hitler de, ırksal saflığın kültürel gelişmenin temelini oluşturduğuna inandı. «Geçmişin tüm büyük kültürlerinin» diye belirtti «başlangıçtaki yaratıcı ırkın birer birer ölüp tükenmesi yoluyla yok olmalarının tek nedeni, kan zehirlenmesidir.»¹⁵ Aryan halklarının ululuğuna duyduğu tutkulu inancı, Töton efsanelerine, her sözcüğüne dek inanmasından beslenmiş görünür.

d. *Yahudi Düşmanlığı (Anti-Semitizm)* Hitler, Aryan üstünlüğünün ve Alman Folk'unun misyonunu (tanrısal, tarihsel görevini) gerçekleştirmesinin en büyük düşmanları olarak gördüğü Yahudiler'den nefret etti. Çocukça bir saflıkla, Yahudi önderlerinin 1897'de Prag'da bir

14 Adolf Hitler, *Mein Kampf*, New York, 1940, Reynal and Hitchcock, 665.

15 Hitler, *Mein Kampf*, 396.

mezarlıkta toplanıp, toplumun temelini kazmak, hükümetleri yıkmak ve Hristiyanlığı devirmek için planladıkları bir tertipten söz eden «Siyon Bilgelerinin Protokolü» olarak bilinen rezilce uydurmayı gerçek olarak kabul etti. Yahudiler'i bir yandan uluslararası bankerler olarak suçlarken, öte yandan onların Bolşevik ve sosyalist olduklarını ileri sürdü. Bir yolunu bulup, Rus Devrimi'nin Rusya'nın kaynaklarını ve halkını Yahudi mali gücü adına dünyayı fethetme yolunda kullanmak için düzenlenen dev bir tertip olduğu düşünüyordu. Yahudiler, Hitler'e göre, herhangi bir kültür yaratıcı enerjiye sahip değildirler ve bozmak ve yıkmak dışında hiçbir şey yapamazlar.

e. *Lebensraum* (Yaşam Alanı) Hitler'e göre, herhangi bir ulusun en önemli varlığı, onun yaşam alanıdır. Bu alan, yalnızca yiyecek ikmalini sağlamak için değil, aynı zamanda, kentli nüfusu, uygun bir oranda sağlıklı köylülerle dengelemek için geniş olmalıdır. Hitler, küçük ve orta toprak sahiplerinden oluşan sağlam bir köylü soyuna sahip olmanın, toplumsal kargaşalara karşı en iyi korunma yolu olduğuna inanıyordu. Köylülere yalnızca tutuculuklarından dolayı değil, aynı zamanda ulusun en çok üreyen vatandaşları oldukları için hayrandı. *Lebensraum* öte yandan güvenlik nedenleriyle de gerekliydi. Hitler, küçük ülkelerde yaşayan kalabalık ulusların, askeri yenilgilere, derinlemesine savunma olanağı veren geniş topraklarda yaşayan uluslardan her zaman daha sık uğradıklarını söyledi. Bu avantajlara sahip olan halkların birçoğu, ellerindeki geniş toprakları hiç de hak etmiş olmayan topluluklardı. Hitler'e göre doğa, yeryüzünün en iyi topraklarının, onları ele geçirecek enerjiye ve onları etkili bir biçimde işleyecek zekâyâ sahip halklara ait olmasını istemiştir.

f. *Yayılmacılık* (Ekspansiyonizm) Hitler, terimin sıradan anlamıyla bir emperyalist değil, bir yayılmacıydı. Koloni ülkeler ve deniz aşırı imparatorluklar elde etmeyi küçümsedi. Birçok Avrupa ülkelerini tepeleri üzerinde duran piramitlere benzettirdi; yani bunlar, Avrupa'daki toprakları, deniz aşırı mülkleri ile karşılaştırıldığında gülünç derecede küçük olan ülkelerdi. Almanya için, hemen yalnızca, Avrupa'da yayılmayı, «yerleşmek için anavatanın yayıldığı bölgeyi genişleten topraklar kazanmayı» öğütledi.¹⁶ Bu düşün gerçekleştirilmesi yolunda, kafasında daha çok Rusya vardı ve Rosenberg gibi, doğuya doğru bir istilayı başlatmadan önce arka kapıyı kilitlemenin bir yolu olarak, İngiltere ile bir antlaşma yapılmasını savundu. İngiltere'nin gözüne girebilmek için, kolonilerden ve deniz gücünden vazgeçmek ve İngiliz endüstrisi ile yarışmaktan çekilmek içinde, hiçbir özverinin fazla sayılmayacağını ileri sürdü.

---

16 Hitler, *Mein Kampf*, 950.

Hitler'in ve Hitler'in Nazi destekleyicilerinin öğretilerinde dile getirildiği gibi, Alman faşizmi, faşizmin İtalyan türüne oldukça yakın bir benzerlik gösterdi. Her iki akım da kollektivist, yetkeci (otoriter) nasyonalist, militarist, elitçi ve anti-entellektüel idi. Gene de aralarında birkaç farklılık vardı. İtalyan faşizmi hiçbir zaman ırksal temele dayanmadı. 1936 yılında Roma - Berlin Ekseninin oluşmasından sonra, Mussolini'nin bazı Yahudi düşmanı kararname çıkardığı doğrudur. Ama bunların çoğu pek sıkı uygulanmış görünmez. İtalyan faşizminin tersine, Alman faşizmi ırk öğesini kuramının temel direği yaptı. Bir **ikinci farklılık olarak, nazizmin kendine özgü bir köylü çeşni** varken, İtalyan faşizminin böyle bir niteliğinin bulunmaması gösterilebilir. Nazi kuramının önemli bir bölümünü anlamanın ipuçları *Blut und Boden* [Kan ve Toprak] deyişi içinde bulunabilir. *Toprak* sözcüğü, yalnızca **güzel bir anayurda karşı** derin bir saygıyı değil, Alman ırkının en iyi niteliklerini somutlaştırdığı düşünülen köylülere karşı köklü bir sevgiyi dile getirdi. Son bir farklılık Alman faşizminin, İtalyan faşizmindeki gibi ince işlenmiş bir korporatif devlet kuramının olmayışındır. Hitler'in grev hakkını kaldırdığını ve tüm ekonomik etkinlikleri devletin denetimi altına soktuğunu biliyoruz; ama ekonomik çıkarların doğrudan doğruya hükümette temsil edilmesi gibi bir planı yoktu. Bunun sonucu olarak Reichstag üyelerinin coğrafi bölgelere göre seçilmesi sürdü ve devlet salt siyasal karakteri yanında bir de ekonomik bir karaktere bürünmedi.*

3. SOVYET KOMÜNİZMİ

Bir önceki bölümde belirtildiği gibi Vladimir Lenin, Marx'ın «kitap»ının özgün biçiminde bazı değişiklikler yapmıştı.

Vladimir İlyiç Lenin**

Lenin'in Marx'ın «kitap»ında yaptığı değişiklikler daha çok akımın devrimci niteliğini vurgulamakla ve Marksizmin Rusya'nın özel koşullarına uygulanmasına önem vermekle ilgili değişikliklerdi. Bunun dışında Lenin Marx'ın idealizminin büyük bölümünü olduğu gibi benimsemişti. Sınıfsız toplumun geleceğine ve çok uzak olmayan bir gelecekte devletin ortadan kalkacağına iyice inanmış göründü. Proletarya devletini bir sosyalist demokrasi modeline göre düzenledi; yani yönetimi, kısa dönemli kamu memurlukları, memurların halkça geri alınabilmeleri ve memur maaşlarının sınırlandırılması, en yüksek memurun maaşının bile yılda 1500 dolara eşit bir tutarı aşmaması ilkelerine göre ör-

---

Hitler'in yayılmacılıkla ve emperyalizmle ilgili düşünceleri için 481'e bkz. (ç.n.).

**Lenin'in yaşamı ve öteki düşünceleri için s. 159'a ve onu izleyen sayfalarla bakınız.

gütlendirdi. Ayrıca, profesyonel ordu yerine bir halk milisi gücünü koydu, ceza reformu yaptı, yasal çocuk aldırma hakkını ve hemen hemen sınırsız bir evlenme ve boşanma özgürlüğünü getirdi.* Ama ardılları, Lenin'in izlediği bu politikaların hemen tümünü kaldırdılar. Kişisel diktatörlük ögesini, Sovyet yönetimi Çarlık rejimi kadar otokratik olana dek güçlendirdiler. Kısa süreli ve geri çağrılabilen kamu memurlukları anlamsız kalıntılar durumuna gelecek derecede azaltıldı. Gelirler üzerindeki sınırlamalar, yalnızca memurlar için değil, önderlere dalkavukluk eden her türlü ayrıcalıklı görevliler için kaldırıldı; öyle ki bu, Sovyet komünizmi yönetiminde ücretler, maaşlar arasındaki eşitsizliğin, açıkca, kapitalizm düzenindeki eşitsizlik kadar büyük olması sonucunu doğurdu. Mareşallerin ve generallerin komutası altında bulunan bir profesyonel ordu, sistemin içinde yüksek bir konuma yükseltilirken, devletin askeri ve siyasal gücünü destekleyecek çok sayıda insan sağlanması amacıyla, aile ilişkilerinde tanınmış olan özgürlük kaldırıldı. Bu gelişmelere karşın, Sovyet politikasıyla ilgili temel görüşlerinde Lenin'den uzaklaşmayan iki Rus kuramcısı Nikolai Bukharin ile Leon Troçki oldu.

Nikolai Bukharin (1888 - 1938)

Bukharin 1888'de doğdu. Eski ve ortodoks tutumlu bir Bolşevik olan Bukharin, akımın önderleri arasından hızla yükseldi. Yıllarca Komintern'in başkanlığını ve partinin organı *Pravda*'nın yayımcılığını yaptı. Ama sonunda Stalin ile çatıştı. Stalin'in «kulak»lara karşı açtığı acımasız «savaş»a ve amanvermez zorunlu endüstrileşme seferberliğine karşı çıktı. Stalin Bukharin'i «sağ sapma» ile suçladı ve 1938'de devletin bir düşmanı sayarak ölüme mahkum etti. Bukharin birçok görüşlerinde gerçekten ılımlı bir düşünürdü. Gelecek için daha büyük avantajlar sağlayabilmek ya da kazanılan şeyleri yerleştirip sağlamlaştırebilmek için, gerektiğinde ihtiyat politikası izlenmesinin, hatta geri adımların atılmasının uygun olacağı görüşünde Lenin'e katıldı. Özellikle, siyasal erkten olmamak için, ekonomik ödünler vermenin değeri üzerinde önemle durdu. Bütün yazılarında ilgiyi siyasal ve toplumsal sorunlara çekip, ekonomik sorunlara pek az yer verdi. Kapitalizmin en büyük kusurunun malların dağıtımındaki eşitsizlik değil, erkte, hak ve ayrıcalıklarda eşitsizlik olduğunu ileri sürdü. Bukharin'e göre, çağdaş devlet, biçimi ne olursa olsun, kapitalist sınıfın siyasal erkini ve ayrıcalıklarını koruma aracıdır. Yasaları, kapitalist sınıfın isteklerini yansıtır; cezaları, kurulu düzene meydan okumaya kalkacak herhangi bir kimseden öç almak içindir. Bu nedenle çağımızın adalet anlayışı kapitalist adalet anlayışıdır ve çağdaş din, kültür ve eğitim, servet sahipleri-

---

* Lenin'in bazı düşüncelerinin Troçki'nin düşünceleriyle karşılaştırılması için s. 231'e ve onu izleyen sayfalara bakınız (ç.n.).

nin, kitlelerin gözünü, sistemin doğruluğuna inandırmak yolunda boyamaya yarayan propaganda silahlarıdır.

Bukharin sınıfın önemi üzerinde Marx'ın durduğu kadar çok durdu. Ama, proletaryanın ayırıcı özelliğinin, gelirinin, malının mülkünün azlığı olduğu görüşünü kabul etmedi. Dilencilerin ve serserilerin de yoksul oldukları halde, onların gerçek proleter sayılamayacaklarına işaret etti. Proleter sınıfı, devrimci bir durumdan yararlanabilme yeteneğinde olan herhangi bir başka [devrimci] sınıf gibi, kendine baskı yapanlara ve onların sistemine karşı duyduğu nefret, bir yoldaşlık psikolojisi, örgütlü eylem alışkanlığı ve yeni bir düzenin kurulmasıyla ilgili yapıcı niyetler sahibi bir sınıf olarak niteledi. Sınıf kavgası ise, Bukharin'e göre toplumun, toplumsal sistemde her türlü değişikliğin geliştiği **rahmidir ve egemen sosyal ve ekonomik sınıf**, her zaman siyasal erkin de sahibi olduğu ve bu erki ilk elde yeni bir toplumun yaratılması yolunda kullanacağı için, «her sınıf kavgası bir siyasal kavgadır.»¹⁷ Gene de Bukharin, devrime götürecektir araç ve Utopyanın kurucusu olarak yalnızca proletarya sınıfına dayanmak gibi bir kumar oynamaya pek hevesli değildi. Kendisi Lenin kadar elitçiydi ve sınıfın çıkarlarını dile getirmek için aydınlanmış (bilinçli) bir öncü grubun gerekli olduğunda direndi. Ama sorun bununla bitmiyordu. Çünkü sınıf, iç çekişmelerle **parçalanmış ve bu nedenle çıkarlarını dile getiremez duruma düşmüş** olabileceği gibi, öncü grup da üyeleri arasındaki anlaşmazlıklardan dolayı bir şey yapabilme gücünü yitirmiş olabilir. Bu duruma, çözüm, «partinin uygun eğilimlerini dile getirecek»¹⁸ bireysel önderlerle bulunacaktır. Bunun sonucu olarak, sosyalizmin sökmekte olan şafağı altında, sınıf, toplumu parti kanalıyla ve parti önderleri kanalıyla yönetecektir. Lenin bu öndere tapışı önlemek için elinden gelen her şeyi yapmıştı. Stalin rejimi sırasında abartılmış bir «kişi kültü»ne yol hazırlanmasında Bukharin'in «öndere tapışı» onaylamasının da büyük katkısı oldu.

Leon Troçki (1879 - 1940)

Bukharin'den daha az etkili olmuşsa da, daha çok tanınan öteki Rus kuramcısı, parlak ama sebatsız Leon Troçki idi. Asıl adı Lev Bronstein olan Troçki, 1879'da Odessa'da, orta sınıftan Yahudi bir ana-babanın oğlu olarak doğdu. Yaşamının büyük bir bölümünde devrimci politikanın fırtınasıyla oradan oraya sürüklendi. Devrimden önce bağımsız bir Marksist olarak kalmayı seçip, herhangi bir belli fırkaya ya da gruba katılmaktan kaçındı. *Iskra*'nın (Kıvılcım'ın) çıkarılmasında yayımcı

17 Nikolai Bukharin, *Historical Materialism*, (Üçüncü Rusça Baskısından İngilizce'ye resmi çeviri), New York, 1925, International Publishers, 298.

18 Bukharin, *Historical Materialism*, 306.

olarak Lenin ile birlikte çalışmışsa da, 1917 yılına kadar Bolşevik olmadı. 1905 devrimci eylemine katıldığı için Sibirya'ya sürgün edildi; ama kaçtı ve bunu izleyen birkaç yılı çeşitli Avrupa ülkelerinde oradan oraya dolaşarak geçirdi. 1916 yılında savaşa karşı çıkıp, pasifist eylemlerde bulunduğu için Paris'ten sürülmesi üzerine, Birleşik Devletler'e sığındı. Çar'ın devrildiğini öğrenince Rusya'ya dönmeye kalktı. Halifax'da İngiliz ajanları tarafından yakalandı ve Kerensky'nin ricası üzerine salıverildi. Nisan'da Rusya'ya girdi ve girer girmez geçici hükümeti ve daha sonra Kerensky'yi devirmek için tertiplere girişti. Bolşevik Devrimi'nin başarılmasındaki katkılarını, Kızıl Muhafızları örgütlendirip disipline sokmasıyla ve Menşeviklerle Sosyal Devrimcilerin Petrograt Sovyeti üzerindeki denetimlerine son vermesiyle yaptı. Lenin'in başkanlığındaki hükümette dışişleri bakanı ve daha sonra savaş komiseri oldu. Çok çeşitli nedenlerden dolayı, Troçki Lenin'in ardılı olamadı. Bir kere çok ateşli bir mizacı vardı ve yoldaşlardan bazıları ona bir eski Bolşevik olmadığı için güvenemiyorlardı. Ayrıca Stalin, manevralarıyla kendini parti makinasını denetleme konumuna getirmişti. 1927 yılında Troçki Sovyetler Birliği'nin uzak bir bölgesine sürüldü; iki yıl sonra da ülkeden çıkarıldı. 1940 yılında Mexico City'de Stalinci ajan olduğu ileri sürülen biri tarafından öldürüldü. Troçki'nin komünist siyaset kuramına yaptığı en önemli katkı «sürekli devrim» kuramıydı. Sürekli devrim kavramıyla, ulusal ve uluslararası çapta, tüm Dünyanın sosyalizmin istediği biçimde yönetilmesine dek sürecek bir devrimi anlatmayı amaçlıyordu. Tam ve kendine yeterli bir ulusal devrimin yapılabileceğinin düşünülemediğini ileri sürdü. Troçki'ye göre, ulusal devrim uluslararası devrimler zincirinin yalnızca bir halkasıdır. Bu nedenle Rusya'daki Ekim Devrimi, «ister istemez birkaç onyıla yayılacak olan Dünya devriminin ilk aşamasıdır.»¹⁹ Sürekli devrim, sınıf yönetiminin hiçbir biçimine izin vermez; demokrasiye ulaşınca durmaz, sosyalizm yolunda sürekli ilerleme gösterir ve gericilikle amansız bir biçimde savaşı; sürekli devrim «bir sonraki aşamanın bir öncekine dayandığı ve ancak bütün sınıflı toplumların ortadan kaldırılmasıyla sona erecek olan» bir devrimdir.²⁰ Troçki'ye göre sürekli devrimin böyle gelişmesinin iki nedeni vardır. Birincisi, Dünya ekonomisinin birbirinden bağımsız bölümlerin bir toplamı değil, tek bir birim olmasıdır. Uluslararası düzeyde bir işbölümünün ve bir Dünya pazarının oluşması, böyle bir sonucu doğurmuştur. Endüstrileşmenin gelişmesiyle, çağdaş toplumun üretici güçleri, nicedir ulusal sınırları aşmış bulunuyor. Ulusal kapitalizm gibi birşeyden söz edilemeyeceğine göre, tek bir ülkede gelişen sosyalizm de düşünülemez. İkinci neden, bir sosyalist devrimin Dünyayı sarsan etki-

19 Leon Trotsky, *The Permanent Revolution*, New York, 1931, Pioneer Publishers, «Önsöz», xx.

20 Trotsky, *The Permanent Revolution*, «Giriş», xxxii.

ler yaratmasının kaçınılmaz olmasıdır. Sosyalist devrim [öteki ülkelerde] özelemler yaratacak, baskı altındaki insanların tutkularını tutuşturacak ve onların başlarında bulunan hükümetleri öfkeliendirip bastırma eylemlerine itecektir. Dünyanın birçok yerinde, sınıfı sınıfa, ulusu ulusa karşı çıkaracaktır ve iç çatışmalarla dış kavgalar, kanlı bir biçimde birbirini izleyecektir. Devrimin ilk aşamasında, devrimin önderleri gericilikle uzlaşmayı reddetmekte kararlı davranırlarsa, bu aşamayı, ister istemez, tüm Dünyanın tiranlıktan kurtarılmasına kadar, devrimin geri kalan aşamaları izleyecektir.

Troçki, Lenin'in biçimlendirdiği düşüncelerin çoğuna katıldı. Ama köylülere karşı daha düşmanca bir tutum takınmış göründü. Endüstrileşmenin sosyalizmin dayanacağı akla yakın tek temel olduğunda direndi. Lenin ile birlikte, devrimin önderliğinin proletaryanın öncüsü olan bir gruba bırakılması gerektiğine inandı; ama köylülere yalnızca topun barutunu sağlama görevi yüklerken, hareketin yöneltilmesinin tüm sorumluluğunu bu öncü gruba vermeye kararlı göründü. Troçki, Lenin'i «köylü sınıfının bağımsız rolünü abartmak» ile, Lenin ise onu «köylü sınıfının devrimci rolünü küçük görmek»²¹ ile suçladı. Anlaşılan Troçki, Lenin'in Rusya'nın yarı feodal bir ekonomiden sosyalizmin başlangıç aşamasına sıçrayabileceği tezini her noktasında kabul etmiş değildi. Sosyalizmin az gelişmiş bir ülkeye endüstrileşmenin ileri aşamasındaki bir ülkeden daha önce gelebileceğini kabul etmişse de, 1905 ile 1907 arasında geçen sürede Rusya'nın sosyalist bir devrim için olgunlaşmış duruma geldiğini kabul etmedi. Hatta bir ekonomik gelişkinlik aşaması ile devrimin patlak vermesi arasında herhangi bir kesin bağlantının bulunduğunu bile kabul etmeyecekti. «İktidarın proletaryanın eline geçeceği gün ve saat» dedi, «doğrudan doğruya üretici güçlerin durumuna değil, sınıf kavgasının durumuna, uluslararası duruma ve son olarak, gelenek, girişkenlik, kavgaya hazır oluş derecesi... gibi bir dizi nesnel etmene bağlıdır.»²² Devrimin gelişile ilgili böyle bir anlayışın ne iyi bir Lenincilik ne de iyi bir Marksçılık olmadığı sonucuna varmak haksız bir yorum olmasa gerek. Böyle bir devrim anlayışı, diyalektik sürecin düzenli bir biçimde doruğa tırmanması yerine, proletaryanın zaferini neredeyse rastlantısal bir olay durumuna sokmaktadır.

Son olarak, Troçki'nin şiddetin rolünü Lenin'den daha kuvvetle vurguladığını belirtmeliyiz. Lenin de Troçki de, sosyalist yeryüzü cennetine uzanan köprünün, kuvvet kullanılmadan kurulamayacağını kabul etti. Ama Troçki bu yolda, ele vermeleri, rehine almaları, kanlı misillemeleri ve toptan öldürmeleri de haklı görecektir kadar ileri gitti. Bu konuda aradığı tek koşul, söz konusu eylemlerin sosyalizmin çıkarına yapılmış

21 Trotsky, *The Permanent Revolution*, 55.

22 Trotsky, *The Permanent Revolution*, 29.

olmasıydı. Sosyalist bir amacın araçları haklı kıldığına inanmakla kalmayıp, neredeyse, bu araçları da yüceltti. Bu araçlar, Troçki'ye göre, devrimci proleterleri birleştirip, «yüreklerini baskıya karşı sönmek bilmez bir düşmanlıkla doldurur; onlara resmi ahlakı [burjuva ahlakını] ve aynı ahlakın demokratik sözcülerini kınamayı öğretir, onları kendilerinin tarihsel misyonlarının (görevlerinin) bilinciyle doldurur, kavgada yürekliliklerini ve kendilerini feda etme duygularını pekiştirir.»²³ Troçki, sınıfsız bir toplumdan önceki tüm insanlık tarihini, dev bir iç savaşın tarihi olarak gördü. Bu kavgada her iki yan zafere ulaşmak için her yola başvuracaklardır. Normal koşullarda burjuvazinin baş silahları, yalan, rüşvet, tehdit ve hiledir. Ama burjuvazinin üstünlüğüne yönelmiş herhangi bir gerçek tehlike durumunda, hapsedmeler, idamlar, linçler ve açık savaş gibi daha etkili dayaklara başvurulur. Baskı altındaki kitlelerin, kendilerini koruyabilmeleri için ve tiranlığı devirebilmeleri için, hangi yollara başvurmak gerekli görünüyorsa onlara başvurarak karşılık vermekten başka seçenekleri yoktur. Bağışlayıcı olmayı, insanlık ve hoşgörü gösterilmesini isteyen idealistçe ahlak nutukları, bu kavgada geçerli değildir. Bunlar, kitleleri uysallaştırmak ve tutaklaştırmak yolunda düzenlenen hileleri gizleyen örtülerdir.

Bununla birlikte Troçki, ahlak alanında tüm değerleri inkâr eden ve orman yasasını onaylayan katıksız bir sinik değildi. İnsan eylemlerini ahlaksal anlamlarından soyutlamadı, yani idamların, ele vermelelerin, adam öldürmelerin ve rehinelerin öldürülmesinin bir kimsenin sınıfının çıkarlarına hizmet ettiği sürece göz yumulabilir davranışlar olduğunu söylemedi. Tersine Troçki, insanlığın kurtuluşuna, özgürlüğüne katkıda bulunmayan hiç bir insan eylemini onaylamayacaktır. Bu tutumuna örnek olarak, bir karşı devrimi önleme hatırına gerici kitlelerin öldürülmesi Troçki'ye tümüyle övülebilecek bir davranış olarak görünürken, bir işverenin kişisel öç eylemiyle öldürülmesini alçakça bir suç sayması gösterilebilir. Bu durumda her zaman sorulması gereken soru, **başvurulan eylemler insanlığı kapitalist baskıdan kurtarma amacına gerçekten hizmet edecek nitelikte midir?** sorusudur. Eğer bu nitelikteyseler, kınanmaları gereken hareketler sayılmazlar. Eğer bu nitelikte değilseler, ya yararsız eylemler olup değerli enerjilerin yitirilmesine yol açan veya bu enerjilerin ortaya konmasını engelleyen davranışlardır, dolayısıyla insanlığın çoğunluğuna karşı işlenmiş suçlardır. İnsan soyu ancak sosyalist devrim yoluyla kurtarılabilir. Dolayısıyla, «ancak emperyalist canavarlığın tam ve kesin yıkımını hazırlayan davranışlar ahlaka uygundur, bunlar dışındakiler değil. Devrim için yararlı olan iyidir, işte yüce yasa budur!»²⁴ Troçki elinde insanlığın kurtulu-

23 Leon Trotsky, *Their Moral and Ours*, New York, [tarihi yok], Pioneer Publishers, 45.

24 Trotsky, *Their Moral and Ours*, 63.

şunun altın anahtarını tuttuğuna inanan her fanatik kadar kördü. İnsanlığın kurtuluşuna katkısı olan her yolun iyi olduğunu düşünürken araçların amaçları etkileyebilmesi olasılığını göremedi. Yani, teröre ve zulme başvurmayı alışkanlık edinen insanların, uygar yönetime hemen dönemeyeceğini, şiddetin yeni şiddetleri besleyeceğini ve tertip, eleverme, öldürme ile beslenen devrimcilerin, başlangıçtaki düşmanları yok edildikten sonra kendilerini yeni düşmanlar icat etmeye iten korku ve kuşku karmaşalarına (komplekslerine) kaptırabileceklerini tümüyle gözden kaçırdı.*

Joseph Stalin (1879 - 1953)

Lenin'in yerini alma yolunda Troçki'nin baş rakibi de Sovyet kuramına önemli katkılarda bulundu. Joseph Dzhugashvili, daha çok bilinen adıyla Stalin, 1879'da Gürcistan'da, ayakkabıcılık yapan bir köylünün oğlu olarak doğdu. Yüksek din okulunda okurken, on yedi yaşındayken. «dinsel inançtan yoksun» olduğu için bu okuldan çıkarıldı ve bundan sonraki yaşamını devrimci eylemlere adadı. En az altı kez kuzeyin ıssız, dondurucu bölgelerine sürgün edildi; beş keresinde kaçmayı başardı, altıncı sürgününde geçici yönetim tarafından salıverildi. 1917'de Komünist Partisi Genel Sekreteri oldu ve bu konumu yoluyla bir parti makinası (sımsıkı bir parti örgütü) kurabildi. Stalin ile Troçki arasındaki savaş, kişisel erk yolunda yapılan basit bir kavga değildi; bu savaşta, izlenecek politikanın ne olacağına ilişkin temel sorunların kavgası da yapılıyordu. Bu yoldaki düello Stalin'in tam bir zaferiyle sonuçlandı ve Stalin Sovyetler Birliği'ni, Lenin'in öldüğü 1924 yılından kendi ölüm tarihi olan 1953 yılına kadar yönetti. Lenin'in bu iki rakipten hiç birine pek fazla değer vermemiş olması ilginçtir. Ölümünden kısa bir süre önce yazdığı bir «vasiyetname»de, Troçki'yi, «kendine aşırı güvenen» ve idari konularda ayrıntılarla gereğinden çok uğraşan biri olarak eleştirdi. Stalin'i «çok kaba», «kaprisli» olmakla suçlayıp, yoldaşlardan «onu partinin başı olma konumundan bir yolunu bularak uzaklaştırma-larını»²⁵ istediğine bakılırsa, Stalin hakkındaki görüşleri daha da olumsuzdu.

Stalin, ardıllarının açıklamalarıyla ve suçlamalarıyla saygınlığını yitirmişse de, komünist akımın tarihinde kendisine verilen önemli yeri

* Troçki'nin Lenin ile ilgili bir görüşü için 160. sayfaya bakınız (ç.n.).

25 Lenin'in Vasiyetnamesi, Leon Trotsky, *The Real Situation in Russia* (Rusya'da Gerçek Durum) Ek 1'dedir. Bu belgenin sahte olmadığı, Parti Merkez Komitesinin 1927 Ekiminde yaptığı bir toplantıda, Stalin tarafından da üstü örtülü bir biçimde kabul edilmiştir: W.H. Chamberlin, *Soviet Russia: A Living Record and a History*, 93n. Stalin'in saygınlığını yıkmak yolunda gösterdiği çabada Nikita Kruşçev bu vasiyetnamenin tam metnini Şubat 1956'da yapılan Yirminci Parti Kongresi'nde dağıttı.

sürdüreceğe benziyor. Acımasız olduğu noktasında hiç bir kuşku bulunmamakla birlikte, ünlü «Beş Yıllık Plan»larıyla, Sovyetler Birliği'nin hızlı ekonomik gelişmesi için gerekli temelleri attığı bir gerçektir. İşbirliği yaptığı arkadaşlarından kuşkulunması bir yana, yabancı devletlere karşı beslediği aşırı derecede kuşku kendisini, resmi kuramdan bazı ödünler vermesini zorunlu kılan bir oportünizme götürdü. Siyasal iktidarı ele geçirme savaşından Trokçi üstün çıksaydı, belki de Sovyetler, güçlerini Dünyanın dört bir köşesinde devrimleri geliştirmek yolunda har vurup harman savurmuş olacaktı. Stalin ulusal gücün güçlü siperlerle korunması gerektiğini gördü ve bu amaca ulaşmak için faşistlerle bile antlaşmalara girmekte duraksamadı.

Stalin'in kuramının bellibaşlı öğeleri şöyle özetlenebilir

a. Dünyanın geri kalan bölümü varlığını burjuva yönetimi altında sürdürse bile, sosyalizmin bir tek ülkede kurulup geliştirilmesi olanağı vardır. Ama Stalin bunun sosyalizmin sonul aşaması anlamına gelmeyeceğini açıkça belirtti. Böyle bir sonul aşamaya ulaşılabilmesi için, «devrimin her yerde, her yerde olmasa bile, Dünyanın birçok ülkesinde zafer kazanması» gerekecektir. Ayrıca «bir ülkede sosyalizm» ilkesini yalnızca ilk adım olarak gördü. Bir ülkede sosyalizm, «öteki ülkelerin herbirinde proleter devrimine bir destek, proleter zaferinin hızlandırılmasının bir aracı»²⁶ olarak görülmelidir. Stalin de Trokçi de Dünya devrimine inanmışlardı. Görüşleri arasındaki farklılık, daha çok bir strateji sorunuuydu. Stalin önce sosyalizmin bir ülkede ele geçirilemeyecek bir üssünün kurulması gerektiğini ileri sürdü; devrimi bütün Dünyaya yaymak görevi yolunda ancak bundan sonra ilerlenebilirdi. Trokçi Dünya devrimini yolunda sürekli çaba gösterilmesinin gerektiğinde direndi. Tüm ülkelerinin proleterlerini tek bir sınıfın üyeleri gibi gördü; sınırları ötesindeki kardeşleri tutsaklık içindeyken bir ülkenin proleterlerinin sosyalizmi ülkelerinde gerçekleştirmiş olmakla hiçbir zaman yetinemeceklerini düşündü.

b. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Dünya proleteryaasının anavatanıdır. Stalin, ülkesinin, sosyalist bir devlet kuran ilk ülke olarak, Dünyanın umudu olduğunu ileri sürdü. İşçilerin özgürlüğünün bu kalesinin çökmesi tüm ülkelerin emekçileri için kıyametin kopması demek olacaktı. Bu nedenle öteki ülkelerin emekçileri, SSCB'ni rehberleri ve önderleri olarak görmelidirler. Kendi çıkarlarını onun çıkarlarıyla uzlaştırmalı ve onu her düşmana karşı savunmaya hazır olmalıdırlar.

---

26 Joseph Stalin, *Leninism*, çev. Eden Paul ve Cedar Paul, New York, 1928, International Publishers, I. 109, 212.

Dünya devrimi uzun bir döneme yayılacak bir süreçtir. Otuz, kırk yıldan daha kısa bir sürede tamamlanması düşünülemez. Ayrıca düzenli bir ilerleme de göstermez. Dünya devrimi dönemini oluşturan yıllarda «hiç yol alınamayan zamanlar olacaktır, devrimci dalga bazı yıllarda ilerleyecek, bazı yıllarda gerileyecektir, hatta devrimci dalga'nın böyle gelişmesi gerekir.»²⁷

d. Kapitalizmin sonul aşaması faşizmdir. İtalya'da faşizmin Almanya'da nazizmin kurulmasına yol açan ayaklanmalar, para ve endüstri çevreleri taykunlarının (zengin ve etkili kişilerin) ölmekte olan bir sisteme yeni bir güç aşlamak yolunda yaptıkları umutsuz girişimlerden başka birşey değildir. Yeni bir ekonomik bunalımın çıkmasıyla, faşizmin, belki farklı adlar altında yeni biçimleri ortaya çıkacaktır. Ama onlar da sonuçta çürümüş kapitalist düzenin yıkılmasını önlemeye çalışan çabalardan başka birşey olmayacaktır.

e. Sosyalizmin anayurdu düşmanlar tarafından çepeçevre kuşatılmıştır. Rusya kapitalist devletlerce sarıldığı sürece, her zaman bir dış saldırı tehlikesi olacaktır. Bunlar arasında o ya da bu faşist bir devlet kapitalist saldırının vurucu gücünü sağlayacaktır. Stalin'e göre II. Dünya Savaşı'na varan olaylar ve Hitler'in 1941 yılında Rusya'yı istila etmesi, kapitalizmin böyle niyetlerinin olduğunun kanıtlarıdır. Batılı güçlerin faşizmi yatıştırma politikası, Nazi saldırısını doğuya yöneltme yolunda yapılmış şeytanca bir girişimden başka bir şey değildir.

Nikita Sergeyeviç Kruçef (1894 - 1971)

Stalin ölünce Sovyetler Birliği'nde siyasal kurama yön verme sorumluluğu daha çok Kruçef'e düştü. 1894'te doğan Kruçef, Ukrayna sınırını yakınında Kursh'da yaşayan bir maden işçisinin oğluydu. Çocukluğunda bir eğitim görmediği anlaşıyor; önce çobanlık yapmış, sonra Ukrayna fabrikalarında çilingir olarak çalışmıştı. I. Dünya Savaşı sırasında Çarlık ordusunda, 1917 yılında Çarlığın yıkılışına kadar savaştı. Bolşevik devriminden sonra Komünist Parti'ye girdi ve yeni rejimi korumak için Kızılordu içinde savaştı. İç savaş sona erince, madenlerde çalışmak üzere Ukrayna'ya döndü. Burada liseyi bitirmeyi başardı ve Parti'nin yerel önderi oldu. Bundan sonra Parti'nin çeşitli önderlik basamaklarında hızla yükseldi. 1935 yılında Moskova Bölge Komitesi'nin Birinci Sekreteri oldu. Bu görevi gereği, «İkinci Beş Yıllık Plan»ın uygulanmasından ve Moskova metrosunun yapılmasından sorumluydu. 1939 yılında Politbüro ve SSCB Presidvumu üyesi oldu. Almanlar Rusya'yı istila edince, Kruçef'e korgenerallik rütbesi verilip, Ukrayna'nın gerilla savunmasının eşgüdümünü sağlamak görevi yüklendi. 1944'te Uk-

27 Stalin, *Leninism*, I. 220.

rayna Cumhuriyeti'nin Bakanlar Kurulu Başkanı olup, düzeni ve kökünden sarsılmış ekonomiyi yeniden kurma görevini üstlendi. Stalin'in 1953'te ölümünden birkaç ay sonra Kruçef, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin Birinci Sekreteri olunca, Sovyetler Birliği'nin en güçlü makamına yükselmiş oldu.

Stalin'in 1953 yılının Mart ayında bir kalp krizi sonunda ölmesi üzerine, yerine yirmi dört saat içinde, Başbakan olarak, Parti örgütünde ağır basan bir kimse olan Georgi M. Malenkov geçmişti. Malenkov başbakanlıkta iki yıldan daha kısa bir süre kalabildi. 1955 yılının Şubat ayında yerini [Başbakan olan] Nikolai A. Bulganin ile Komünist Partisi Birinci Sekreteri Nikita S. Kruçef aldı. Bir süre için ikisi ülkeyi birlikte yönetiyor göründülerse de, yavaş yavaş asanın Kruçef'in elinde olduğu ortaya çıktı. 1958 yılında başbakan olarak Bulganin'in yerini alınca, buna hiç kimse, hiç değilse ülke dışında hiç kimse şaşmadı. Kruçef çeşitli vesilelerle devletlerin barış içinde birarada yaşaması ilkesini onayladı. Hiç kimsenin galip çıkamayacağı bir nükleer savaş tehlikesinden gerçekten korkmuş göründü. 1958 yazında Başkan Eisenhower'e vazmış olduğu mektuplarda Kruçef, «soğuk savaş»a bir son verme, «devletlerin barış içinde birarada yaşamalarının koşullarını hazırlama» ve «yolu, tüm uluslararası büyük sorunların çözülmesine açacak iyi bir başlangıç yapma» isteklerini dile getirdi. Kapitalist ve komünist ülkeler arasında «korkunç çatışmalar»ın çıkmasının, «önlene-meyecek, kaçınılmaz bir sonuç» olacağı volundaki Leninci öğretiyi şiddetle reddetti. Batı'nın Sovyet gücünden korkması gereken tek tehdidin Sovyetler Birliği'nin kültürel ve ekonomik rekabeti olduğu izlenimini yaratmava çalışmış göründü. Sovyet ekonomisi, Kruçef'e göre, o tarihte bile Batı ekonomisinden daha büyük bir hızla büyüyordu; yakında ona yetecek ve kapitalist Amerika'nın ulaştığı noktayı bile aşacaktı. «Sizi gömeceğiz torunlarınız sosyalist düzen içinde yaşayacaklar»²⁸ diye öğündü.

Kruçef'in Stalin'in izlediği politikalara karşı çıkmak yolunda takındığı tutumda en göze batan davranışı «kişi kültü»nü reddetmesiydi. Stalin'in ölümünden üç yıl sonra toplanan Yirminci Parti Kongresi'nde yaptığı ünlü konuşmasında, bu eski «demir adam»ı,* bir otokrat ve bir tiran olduğunu söyleyerek kınadı. Stalin'in, kendini, en zorba çarların bile kıskanabileceği bir kadirimutlak (gücü herşeye yeter) kişi

28 [USA] Department of State [Dışişleri Bakanlığı], *Bulletin* [Bülteni] cilt XXXIX, no. 995 (21 Haziran 1958) Bunun yanı sıra bu konuda : Harry Schwartz, «Khrushchev : Reappraisal of a Riddle», *N. Y. Times Magazine*, 3 Ağustos, 1958, s. 46. Aynı zamanda bak : N.S. Khrushchev, «Letters to Bertrand Russell», *The New Statesman*, cilt LIV, no. 1397 (21 Aralık 1957), s. 846; Aynı kaynak cilt LV no. 1399, (15 Mart 1957), s. 317.

* J. Dzughashvili'nin takma adı olan «Stalin» Demir Adam anlamına gelir (ç.n.).

konumuna yükselterek, büyüklük kuruntularına düştüğünü ileri sürdü. Kruçef'e göre, Stalin kendini «bir tanrının kine benzer doğüstü niteliklere sahip insanüstü bir varlık, bir süpermen» yapmıştı. Çalışma arkadaşlarının haklarına öylesine saygısızdı ki, onsekizinci parti kongresiyle ondokuzuncu parti kongresi arasında on üç yılın geçmesinden rahatsız olmamıştı. Savaş sona erdikten sonra bile, yedi yılı aşkın bir süre içinde tek bir parti kongresi toplamamıştı. Büyüklük kuruntuları yanı sıra paranoik bir kişiliğin öteki belirtisi, «öldürülme kuruntuları» da görüldü. Bunlara [megalomaniye ve paranoyaya] yakalanmış olduğu, kuşkunun ve ürkütücü konulara aşırı ilginin, saplantının ürünü olan korkular ve bu korkuların kendilerini şiddete başvurma ve gaddarlık biçiminde ortaya koymaları ile anlaşılmıştı. Kruçef, Stalin'i, «temizlik» eylemlerine, gizli tutuklamalara, kitlesel öldürmelere başvurmuş olmakla ve tanınmış doktorları kendisini zehirlemek için tertip hazırladıkları kuşkusu üzerine ortadan kaldırmakla suçladı. Kruçef'e göre, onyedinci parti kongresine seçilen 139 üyenin en az yüzde yetmişi Stalin'in buyruklarıyla vurulup öldürülmüştü. Kruçef, böylesine apaçık bir terörizmin gereksiz olduğu gibi, aynı zamanda Leninci ilkelerin çiğnenmesi demek olduğunu ileri sürdü. Lenin bir sosyalist devrime ulaşmanın ya da bir karşı devrimi bastırmanın aracı olarak acımasızlığın gereğine inanmıştı, ama bu amaçlara ulaşılınca şiddetin bırakılması gerektiğini öne sürmüştü. Kruçef, 1920'lerin sosyalist zaferlerinden sonra «ülkede kitle terörüne gidilmesini gerektirecek bir neden yoktu»²⁹ dedi.

Kruçef'in Batı ülkelerindeki birçok kişiyi etkileyen, kolektif önderliğe gidilmesi ve şiddete başvurularak bastırma yönteminin kaldırılması yolundaki görüşleri resmi davranışlarıyla hiç de tutarlı değildi. Çünkü yerleştiği konum, her nereden bakılırsa bakılsın «kişisel» bir diktatörlük konumuydu ve 1950 yılında Macaristan'daki bir ayaklanmayı vahşi bir acımasızlıkla bastırdı. Bununla birlikte Kruçef kendisini yüceltme sevdasına kapılmadı. İzleyicilerinin kendisine tanrısal nitelikler yüklemelerine ya da kendisini ulusun yaşamı kaynağı, her türlü iyiliğin ve aydınlığın pınarı olarak alkışlamalarına izin vermedi. Basıkıya başvurma aracını, ülke içi sorunlarda geniş çapta denebilecek bir biçimde kullanmadı. Stalin'in gizli polis örgütünün şefi Lavrenti Beria dışında, Kruçef'in muhalifleri ortadan kaldırılmadı; az çok önemsiz görevlere alındılar, ama canlarına dokunulmadı, hatta hapsedilmediler.

Kruçef rejiminin bir özelliği de, tüketim mallarının üretimine daha büyük bir önem verilmesi ve yayına, dışarıdan düşünceler alınmasına karşı konmuş olan sınırlamaların bazılarının gevşetilmesidir. Stalin zamanının, yeni ve yakın çağlar tarihinin her buluşunun, Amerika'nın

29 The Russian Institute (ed.), *The Anti-Stalin Campaign and International Communism, a Selection of Documents*, New York, 1956, Columbia University Press, 2, 21, 22-23, 27.

keşfinden antibiyotiklerin geliştirilmesine kadar hemen her buluşun Ruslarca yapıldığı söylenecek noktaya dek varmış olan kültürel şovenizmi gerilerde kaldı. Son olarak, Kruçef'in kapıyı birazcık bile olsa, «sosyalizme varacak birden çok yol» öğretisine araladığını belirtmeliyiz. 1955 yılının ilk aylarında Bulganin ile birlikte Yugoslavya'ya gitti ve Mareşal Tito'dan, geçmişte devletine karşı takınılan olumsuz tutumdan dolayı neredeyse açıkça özür diledi. İçten ricalarına ve siyasal ve ekonomik olanaklar sağlama sözü vermesine karşın, Tito'nun bağımsız kalmaktaki kararlılığının kabuğunu kıramadı. Bir sonraki yılda Polonyalılar başkaldırınca, kendilerine karşı oldukça yumuşak davranıldı ve Sovyet yörüngesinde kalma sözü vermeleri karşılığında sosyalizmlerine kendi markalarını vurmalarına izin verildi. Daha önce de değindiğimiz gibi, aynı yıl ortaya çıkan Macar ayaklanması tümüyle farklı bir işlemle karşılaştı; ama başvuru baskıcı önlemler, Macarlar'ın yalnızca ekonomik sistemi değiştirmeye kalkmayıp, Sovyetler Birliği ile tüm bağlarını koparmaya kalkıştıkları söylenerek, haklı gösterilmeye çalışıldı. Sovyet kuramındaki aydan aya, yıldan yıla görülen değişikliklerin önemi abartılmamalı. Temel amaçlar, olasılıkla, rejim sürdüğü sürece değişmeden kalacak; ama tutum ve vurgu değişiklikleri olacak ve bunlar kısa dönem politikalarını az çok etkileyecek.

SONUÇ

Yaygın bir inanca göre, totaliterciliğin doruğuna ulaştığı günler gerilerde kaldı. Ortalıkta, II. Dünya Savaşı'nda Müttefikler'in zaferinin faşizmin ölüm fermanını mühürlediği düşüncesi var. Sovyet komünizmi varlığını sürdürüyorsa da, sık sık, istikrarsızlıktan dolayı boylu boyunca yere serileceği ileri sürülüyor. İfade bir hükümet içinde ciddi çekişmelerin çıktığı yolunda söylentiler dolaşüyor. Bazı kapitalist devletlerin yüksek memurları bu öykülere inanıyor ve bunlara inanılması yolunda ağırlıklarını koyuyorlar. Hitler yönetimi altındaki Almanya örneğinde olduğu gibi, Rusya için de, bir bütün olarak halkın hükümetlerini desteklemediği düşünülüyor. Biraz daha aydınlansalar ya da refahları biraz daha artsa veya ellerine uygun bir fırsat geçirseler, diktatörlerine karşı ayaklanıp onları yıkacakları söyleniyor.

Ne var ki totaliterciliğin çöktüğü yolunda günümüzde geçerli görünen iyimserlik, birçok gerçeği gözden kaçırmıştır. Herşeyden önce, bu görüş, faşizmin ya da otoriter (yetkeci) yönetimin öteki biçimlerinin İspanya, Portekiz, Endonezya, Mısır ve Dominik Cumhuriyeti gibi ülkelerde [1960'da] hâlâ varlıklarını sürdürdüklerini görmemektedir. Bu iyimser görüş aynı zamanda, Komünizmin II. Dünya Savaşı'ndan günümüze, yeryüzü nüfusunun üçte birini içine alacak kadar büyük bir gelişme gösterdiğini de gözden kaçırmaktadır. Bunlardan da önemlisi iyimser görüş, totaliterciliğin çağımızın kargaşalarının ve belirsizlikle-

rinin doğurduğu gereksinimleri karşılar görüldüğünü hesaba katma-
maktadır. Çok sayıda insan, çağdaş dünyanın son derece şiddetli yarış-
ına koşullarının etkisiyle, kendisini yabancılaşmış ve şaşırılmış durum-
da bulmakta. Ekonomik bunalımdan, işsizlikten, statülerini (konum-
larını) yitirmekten duydukları korkularla ve teknoloji ve örgütlenme
alanında görülen değişikliklerin hızının etkisiyle şaşkına dönmüş ola-
rak, kendilerini nasyonalist ya da ırkçı bir akıma, ya da bir kitle parti-
sine bağlayarak veya karizmatik bir öndere tapınırcasına bağlanarak
güvenlik ve teselli bulmaya çalışmakta. Kısaca, totaliterciliğin gelişme-
si insanın doğasının aşağılığıyla açıklanmamalı; fakat, korku, güvensiz-
lik ve endişe ile açıklanmalıdır. Psikologlar, uzunca bir süreden beri,
korkunun, özellikle bir kalabalığı ya da kitleyi sardığı zaman, insanın
en güçlü duygularından biri olabildiğini kabul etmektedirler. Korku-
nun zorlamasıyla insanlar, doğrudan doğruya uygarlığı yadsımak an-
lamına varan vahşi eylemlerde bulunacaklardır. İngiltere’de arada sıra-
da patlak veren ırksal kargaşalar, Hollandalılar’ın soylarının Güney
Afrika’da yerlilere yaptıkları barbarca işlemler ve Birleşik Devletler’de
zencilere karşı gösterilen ırk ayrımı anımsanırsa, hiç bir halkın kendi-
nin kitle terörizmine ve tiranlığa karşı bağışıklığının olduğunu düşün-
meyeceği anlaşılır. Yukarıda anlatılan koşullar, kitleler içinden totaliter
(yetkeci) kişilerin çıkması için ve bu kimselerin korkunun yarattığı
körü körüne nefret duygularını yönetip yönlendirmesi için bulunmaz bir
fırsat yaratır.

VII. Bölüm İçin Türkçe Ek Okuma Listesi

- Aron, Raymond, *Demokrasi ve Totalitarizm*, çev. Vahdi Hatay, İstanbul, 1976, Kültür Bakanlığı Yayınları, 380 s.
- Crankshaw, Edward, *Kruçev’in Anıları*, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, 1971, Milliyet Yayınları, 438 s.
- Dallin, David J., *Rusya’nın Yeni İmparatorluğu*, ç.y., Ankara, 1950, ABD Haberler Merkezi Yayını, 30 s.
- Friedrich, C.J. ve Z.K. Brzezinski, *Totaliter Diktatörlük ve Otokrasi*, Çev. O. Onaran, Ankara, 1964, Türk Siyasi İlimleri Derneği Yayınları, 320 s.
- Hitler, Adolf, *Kavgam*, çev. Refik Özdek, İstanbul, 1972, Yağmur Yayınları, 697 s.
- Kakinç, Tarık Dursun (der.), *Mussolini Kimdir Faşizm Nedir?*, İstanbul, 1968, Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayınları, 192 s.
- Kruçef, Nikita Sergeyeviç, [SSCB Yüksek Şurası 5.5.1960 Oturumuna Kruçef’in Sovyet Halkının Refahını Yükseltmekle İlgili Önlemler Üzerine Sunduğu Raporu], Ankara, 1960, Doğuş Limited Şirketi Matbaası, 80 s.
- Macciocchi, Maria-A (der.) *Faşizmin Analizi*, çev. Cemal Süreyya, İstanbul, 1979, Payel Yayınları, 312 s.

- Mussolini, Benito, «Faşizm», çev. Pars Esin, Mete Tunçay (der.), *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi Seçilmiş Yazılar*, 3, Ankara 1969, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları s. 245-268.
- Nolte, Ernst, *Faşist Hareketler*, çev. Halim İnal, İstanbul, 1980, Hürriyet Yayınları, 229 s.
- Poulantzas, Nicos, *Faşizm ve Diktatörlük*, çev. Ahmet İnsel, İstanbul, 1980, Birikim Yayınları, 371 s.
- Prezzolini, Giuseppe, *Faşizm*, çev. Ethem Menemencioğlu, İstanbul, 1932, Türkiye Matbaası, 82 s.
- Reich, Wilhelm, *Faşizmin Kitle Ruhu Anlayışı*, çev. Bertan Onaran, İstanbul, 1975, Payel Yayınları, 479 s.
- Sarıca, Murat ve Rona Aybay, *Faşizm*, İstanbul, 1965, İzlem Yayınları, 76 s.
- Sorokin, Pitirim A., *Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri*, çev. M. Tunçay, Ankara, 1972, Bilgi Yayınları, 294 s.
- Stalin, Joseph, *Bütün Eserleri*, 4 cilt, çev. Yüksel Güvenç, Ankara, 1979, Devrim Yayınları, 512 s.
- Togliatti, Palmiro, *Faşizm Üzerine Dersler*, çev. Ş. Yalçın - Y. Demirekler, Ankara, 1979, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 245 s.
- Troçki, Leon, *Ekim Dersleri*, çev. Ergin Atalay, Ankara, 1969, Ser Yayınları, 101 s.
- Troçki, Leon, *Sürekli Devrim Çağı*, çev. Nedim Sel, İstanbul, 1971, Habora Kitabevi, 94 s.
- Ussan, Marsel, *Faşizm : Karagömlerli İhtilali*, çev. Saffet Üçok, İstanbul, 1978, Töre - Devlet Yayınları, 151 s.
- Yetkin, Çetin, *Faşist Devlet Kaba Kuvvet Felsefesi*, İstanbul, t.y., Çevre Yayınları, 157 s.

Ü Ç Ü N C Ü   K E S İ M
TUTUCULUĞUN KURAMLARI

VIII İDEALİSTLER VE ROMANTİKCİLER

Yeni İdealizm, Yeni Romantisizm

«Düşünceler ölmez» sözü neredeyse tarihin beylik sözü durumuna gelmiştir. Düşüncelerin bazen karşı görüşlerin çığı altında bir süre gömülü kaldıkları olur; ama genellikle, yeni bir dönemin gereksinimlerine yanıt verecek biçimler verilmek üzere, gömülü oldukları yerden çıkarılıp yeniden canlandırılırlar. Bunun tipik bir örneğı idealizm felsefesidir. İlk olarak Platon tarafından ortaya konan bu felsefe, Stoacılık, Epikurosculuk ve Septiklik tarafından batmaya zorladı; ama Hıristiyanlık tarafından yeniden canlandırıldı ve hem Katolik hem Protestan teolojisinin bütünleyici parçası durumuna geldi. Onyedinci yüzyılın Akıl Devrimi * sırasında yeniden battı, onsekizinci yüzyılda yeniden doğup, Fransız Devrimi'ni izleyen geritepi (reaksiyon) çağında o zamana kadar görülmedik derecede güçlü bir biçimde parlamaya başladı. Terör Yönetimi'nden [Fransız Devrimi sırasında terörün doruğuna çıktığı dönemden] esinlendiğı düşünülen herşeye ve *Ancien Régime*'in (Eski Düzen'in) yıkılışından sonra görülen her türlü aşırılıklara karşı gösterilen protestolarda kullanılan bir araç oldu. Din adamları dini savunurken ona sarıldılar. Otoriterlikten yana olanlar, idealist felsefenin içinde, anarşiyle aynı şey saydıkları özgürlüğe karşı savaşta kullanılacak bir aracın bulunduğunu gördüler. Tutucular, idealist felsefe yoluyla devleti yüceltebilib, bireyi makinanın bir dişlisi durumuna indirebilecekleri için, onu demokrasinin panzehiri gibi gördüler. Belki en önemlisi, idealist felsefenin, Napoleon'un fethedip geçtiğı yerlerde mantar gibi biten tehlikeli bir nasyonalizmin işine yaramış olmasıdır. Yenilginin acılarını onarmak için nasyonalistler, birlik, uyumluluk, katıksız bir bağlılık ve bireyin gruba boyun eğmesini istediler, Devleti bir tanrı düzeyine çıkardılar, ona kendine ait bir kişilik ve irade verdiler, ya da devleti Tanrı'nın

tarikh içindeki yürüyüşü ile özdeşleştirdiler. Prusya'daki Johann Gottlieb Fichte ve Georg Wilhelm Hegel gibi önderler için, ulusun ruhunun kişileşmesi olan devlete tapış, ulusal yazgının gerçekleştirilmesinin asal bir gereğiydi.

Formalizme (dış görünüme önem vermeye) yapaysallığa karşı başkaldırının felsefesi olan Romantizm (Romantikçilik) akımının geçmişi [idealizm gibi] ilkçağa dek dayanmaz. Bununla birlikte, aklın yeterliliğini kabul etmeyip, imana, sezgiye, duyguya ve coşkuya güvenilmesini isteyen bir akla karşı akım olarak, kökleri Kilise Babalarından bazılarına kadar gider. Tertulian'ın (160 ? - 230 ?) ünlü deyişi olan *Credo quia absordum* (saçma olduğu için inanıyorum) sözü, romantizmin temel bakış açısını özetliyordu. Akla karşı «şeytanın fahişesi» diye gürleyip, izleyicilerinden «vahye uyup onu anlamaya çalışma»malarını¹ istediğinde Martin Luther'in bazı öğretileri farklı bir şey yapıyordu. İdealizm gibi romantizm de, Akıl Devrimi sırasında ve özellikle Aydınlanma Çağ'ında söndü; ama onsekizinci yüzyılın ortalarında Rousseau tarafından yeniden canlandırıldı ve o zamandan beri yeni ve yakın çağların ağır basan görüşlerinden biri oldu. Fransız Devrimi'nden sonra romantizm, sık sık, radikalizme ve septsizime karşı idealizmle birlikte savaş verdi. Ulusal başarıların yüceltilmesinde ve halkın yazgısının somutlaşması olarak devletin putlaştırılmasında da birçok kereler idealizmle elele yürüdü. Gerçekten, Fichte ve Hegel gibi idealistlere sık sık romantik idealistler dendiği görüldü. Bununla birlikte, tüm romantikçilerin yetkeye, birörneklığe ve bağılıığa tapan kişiler oldukları sanılması. Lord Byron, Percy Bysshe Shelley ve William Godwin gibi bazı romantikçiler, özgürlüğün, bireyciliğin ve hatta anarşizmin ateşli savunucularıydı. Onlarla öteki romantikçileri birleştiren ortak bağ, akıldan çok, insanı yaşamın bunalımları içinden geçirecek bir rehber olarak gördükleri duygulara bağılılıktı.

1. YENİ İDEALİZM

İdealizm öylesine çeşitli öğelerden oluşur ki, bunların tümünü kapsayacak tek bir tanımın yapılması hemen hemen olanaksızdır. Onun materyalizm düşmanı (anti-materyalist) bir felsefe oluşuyla başlayalım. İdealizm tinsel (manevi) olanın ya da ideal (düşünsel) olanın en yüce gerçek olduğu görüşündedir ve madde dünyasının varlığını ya reddeder ya da pek az önem verir. İkinci olarak idealizm, Kiliseyi, devleti ve toplumu bireyin üstüne yükselten ve haklardan çok görevlerin ve yükümlülüklerin üzerinde duran kollektivist bir felsefedir. İdealist, devrimi reddedip, değişmenin evrendeki o ya da bu 'Amaç'ın yavaş ya-

1 Smith, *The Age of Reformation*, New York, 1920, Holt, 525-526'da aktarılmıştır.

vaş açılımı biçiminde olacağını ileri sürerek, genellikle geleneğe ve otoriteye saygı duyar. Son olarak idealizm, anti-ampirik (deneyime değer vermeyen) ve anti-humanist (insancı değerleri küçük gören) bir düşü-nüştür. Bilgi kuramına gelince, deneyime ya da duyu algılarına dayan-maktan çok, salt akla, sezgiye ya da vahye veya bunların çeşitli bir-leşimlerine dayanır. İnsanı, Tanrı'nın yeryüzüne tinsel amaçların geliştirilmesi için koyduğu bir aracı olarak görür. Bireyin kendini yükselme ya da bir hayvan gibi Dünya mutluluğu için uğraşma hakkının bulun-duğuunu hiçbir zaman kabul etmez.

Çağdaş idealizm, daha çok İngiltere'de, T.H. Green, F.H. Bradley ve Bernard Bosanquet tarafından geliştirildi. Onu, dayandığı Kant'ın, Fichte'nin ve Hegel'in öğretilerinden ayırtedebilmek için genellikle, Ye-ni İdealizm adı verilir.

Thomas Hill Green (1836 - 1882)

Thomas Hill Green, 1836 yılında İngiltere'de Yorkshire'da doğdu. Babası İngiltere Kilisesi'ne bağılı bir din adamıydı. Geleceğin filozofu Green, Oxford'u bitirdi ve daha sonra yaşamının geri kalan bölümünü geçirdiği Oxford'da Whyte Kürsüsü ahlak felsefesi profesörlüğüne atan-dı. Başlıca yapıtları *Prolegomena to Ethics* (Ahlakbilime Giriş) ve *Lectures on the Principles of Political Obligation* (Siyasal Yükümlölük Üstüne Konuşmalar) adı kitapları idi. Bu kitapların ikisi de 1882'de ölü-münden sonra yayımlandı ve çok daha sonraki tarihlere kadar fazla ilgi çekmedi.

Green yeni idealistlerin en liberal olanıydı. Öyle ki, kendisi bazen, yirminci yüzyıl liberalizminin gerçek babası sayılır. Bilindiğı gibi libe-ralizmin bu türü, ondokuzuncu yüzyıl liberalizminden çok farklıdır. Temelde, tek tek bireylerin yaşamıyla, özgürlüğüyle ve mutlu olma ça-balarıyla ilgilenmekten çok, toplumun tümünün mutluluğuyla, iyiliğiyle ve toplumun daha az ayrıcalıklı üyelerinin mutluluğuyla ilgilenir. Green, geçnişin İngiliz liberallerinin doğal haklar, *laissez-faire* (bırak yapsın) felsefesinden hemen hiçbirşey almadı. Doğa yasasına dayanan, ya da bir kimseye insan soyunun bir üyesi olduğı için tanınan haklar diye bir şeyi kabul etmedi. Bir hakkı, bir kimsenin amaçları yönünde davranma gücü olarak tanımladı; «topluluğun bireye, kullanmasının toplumun iyiliğine katkıda bulunacağı varsayımıyla, bireyin kendi için iyi olduğunu düşündüğü» amaçlarına ulaşmaya uğraşması yolunda ver-diğı yetki olarak gördü.² Başka bir deyişle, bireyin kendi çıkarına de-ğıl toplumun genel iyiliğine katkıda bulunacak biçimde kullanılmak üzere topluluk tarafından verilen haklar dışında, gerçekte hakları yok-

2 Thomas Hill Green, *Lectures on the Principles of Political Obligation*, London, 1941, Longmans, 207.

tu. Gerçi bireye kendi amaçlarını kollamayı toplumdan isteme hakkı tanınmıştır; ama bu haktan çok bireye verilmiş bir ayrıcalığa benzer ve topluluğun çıkarına kullanılmazsa geri alınır.

Green'e göre devlet, topluluğun en yüksek biçimidir ve toplum idea-sının somutlaşması ve gerçekleşmesidir. Devlet olmadıkça birey bir hiç demektir. Bireyin devlete karşı ileri sürebileceği hakları olamaz; çünkü, «toplumsal ilişkilerin sürmesini ve birbirleriyle uyum içinde olmasını sağlayan... devletin yasası, bireyin mutlaka uyması gereken bir otorite olmalıdır.»³ Green, devletin, bir toplumsal sözleşmeye ya da gönüllü rızaya dayanan yapay bir varlık olduğu görüşünü de kabul etmeyecektir. Aynı zamanda, devletin tümüyle kuvvete dayandığı görüşüne karşı çıktı. Devletin gerçek temelinin *irade* olduğunu ileri sürdü. İnsanlar devletin buyruklarına, ortak amaçlara ulaşılması yolunda, bu amaçlar yönünde birlikte davranmalarını sağlayacak ortak bir rasyonel iradenin bulunmasının gereğini kavradıkları için uyarlar, boyun eğler. Bu irade, her zaman değil, ancak arada sırada zorlayıcı güce dayanma gereksinimini duyar. Zor yoluna başvurulunca da, bu yolun, belli biçimde, belli amaçlar için, yani «yazılı ya da geleneksel yasalara göre ve hakların sürdürülmesi için»⁴ kullanılması gerekir. Bu mantığa göre, keyfi ya da zorbaca güç kullanma, Green böyle söylememişse de, devletin gerçek karakterinin yadsınması demeye varacak ve belki de vatandaşların bağımlık yükümlülüğünü kaldıracaktır.

Onyedinci ve onsekizinci yüzyıllardaki liberal öncellerinden (seleflerinden) farklı olarak Green, devleti gerekli bir kötülük olarak görmedi. Devleti ancak birkaç konuda pozitif (eylemci) bir biçimde davranan bir kurum olarak görmüşse de, en iyi devletin en az yöneten devlet olduğunu düşünmedi. Devletin en büyük görevinin, toplumsal ilişkilerin eşitlik içinde ve uyumlu bir biçimde sürmesini önleyen engelleri kaldırmak olduğunu ileri sürdü. İçinde her bir bireyin, o toplumun verebildiği kültürel olanaklara katılma ve bunlardan yetenekleri ölçüsünde yararlanma yolunda tam bir fırsat [eşitliği] tanınan bir toplum anlayışı vardı ve gününün İngiltere'sinin toplumunun böyle olmadığı için üzüldü. «Bir Londra avlusunu çeviren evlerin gereğince beslenmemiş sakinlerinin» İngiltere'nin uygarlığından aldıkları payın, Eski Atina'da bir kölenin aldığı paydan daha fazla olmadığını yazdı. Toplumsal uyumun ve kültürel yaşama katılmanın önündeki başlıca engellerin, bilgisizlik (cahillik), ayyaşlık ve yoksulluk olduğunu söyledi. Devletin görevinin, çıkaracağı yasalarla, ya da vatandaşların moral özgürlüğünü artıracak öteki yöntemlerle, bu tür engelleri kaldırmak olduğunu ekledi. Klasik liberalizmin, devletin görevlerini sınırlama yolunda, bunları bir

3 Green, *Lectures on the Principles of Political Obligation*, 148-149.

4 Green, *Lectures on the Principles of Political Obligation*, 136.

polisin görevleriyle bir tutacak noktaya varana dek aşırıya gittiğini ileri sürdü. Kendisini böylesine üzer engellerin kaldırılması için, belirli somut öneriler sunmamışsa da, hiç değilse kapıyı refah devletinin yaşlılık ödenekleri, hastalık ve işsizlik sigortaları ve müterakki miras vergileri gibi öğelerine aralamış oldu.

Konu özel mülk sahipliğine gelince, Green'in, bireycilik öğretisinin eski inançlarına sımsıkı sarıldığını görmek şaşırtıcıdır. Her vatandaşa neredeyse sınırsız bir mal mülk biriktirme hakkı tanıdı; yeter ki servet eşitsizliği yıkıntı içinde ve sürekli sömürülme tehlikesi altında yaşayan bir proletarya yaratılması sonucunu doğurmasın. Ama böyle bir sonucun doğacağını da sanmadı. Servetin sabit bir miktar olmayıp, emeğin verimliliğinin artırılmasıyla sürekli olarak artırılabilceği düşüncesiyle, bir kimsenin sınırsız servet biriktirme özgürlüğünün, genellikle öteki insanların servet biriktirme özgürlüklerinin alanına girmeyeceği görüşündeydi. Ayrıca, sıradan bir insanın azımsanmayacak miktarda servet biriktirmesinin önünde, belki kendi bilisizliği ve nefsine düşkünlüğü dışında, hiç bir engelin bulunmadığı görüşünde direndi. Green'e göre, bir parça akıllarını kullanır ve pek göze çarpan kötü alışkanlıklarından kaçınırlarsa, işçilerin önünde küçük çaplı birer kapitalist olmaları için her türlü fırsat hazır durmaktaydı. Öyleyse neden bu kadar yoksulluk vardı? Green bunun nedenini, toprağın adaletsiz dağıtımında buldu. Toprak mülkiyetinin öteki hiç bir mülkiyete benzemediğine değindi. Endüstrideki servetin sabit olmayıp sürekli artmasına karşılık, toprak arzı sınırlıydı. Hiç kimse toprağı çalışkanlığıyla ya da tutumluluğuyla genişletemezdi. Daha fazla toprağa sahip olmak isterse, bunu öteki alanlarda sıkı çalışarak elde edeceği zenginlikle toprak satın alarak yapması gerekecekti. İlk toprak beyleri fetihçilerdi ve mülkleri bir aile tekeli biçiminde bir kuşaktan ötekine geçirdiler. Bu düşüncelerin ışığında Green'in kazanılmamış birikimlere ağır vergiler konmasını istemesi beklenirken, Green bu öneriyi, çok karmaşık ve bireyin «olabildiğince fazla toprak yapma»⁵ şevkini azaltmaya çok elverişli bir öneri bularak kabul etmez. Green'in kollektivist eğilimlerinde, gitse gitse, toprağın kötü dağılımına çareler öğütlenme yolunda bazı Utiliteryanlar (özellikle Mills) kadar bile ileri gidemediğini görmek şaşırtıcıdır.

Francis Herbert Bradley (1846 - 1924)

Yeni İdealistlerin [Green, Bradley, Bosanquet'den oluşan] büyük üçlüsünün ikinci üyesi olan Francis Herbert Bradley, üçü içinde siyasal öğretiyi en az ilgileneniydi. 1846'da doğan Bradley, Oxford'da, University College'da okudu. Mezun olduktan az sonra Merton Koleji'nin bilimsel araştırma bursunu kazandı. Sağlığı elvermediği için ders vere-

5 Green, *Lectures on the Principles of Political Obligation*, 229.

medi, ama bir araştırmacı olarak yaşamının geri kalan bölümünü, derin düşüncelere dalmaya, araştırmaya ve yazmaya adadı. Victoria İngiltere'sinin yeni yeni filizlenen zenginliğinin olanaklarıyla desteklenerek, manastırlarda görülen türden bir kıyıya çekilişle, tüm gücünü gerçeği araştırmaya adanarak, bir bilim adamı centilmeni örneği verdikten sonra 1924'te öldü. Bradley'in toplum içinde bireyin konumuna ilişkin kuramı «My Station and Its Duties» (Konumum ve Bu Konuma Düşen Görevler) başlıklı denemesinde özetlenmiştir. Bu denemesinde toplumu kendi amaçları ardında koşan bireylerin toplamı olarak gören Utiliteryan anlayışı doğru bulmadığını belirtti. Bireyin değil toplumun önemi üzerinde durdu. Bir birey ne ise onun «topluluktan dolayı ve topluluk sayesinde öyle» olduğunu, «topluluk dışında bir 'birey'in bir soyutlama» olduğunu ileri sürdü. İnsan ancak toplumsal olduğu için reeldir (gerçektir).⁶ «My Station and Its Duties» adlı denemesini yazarken Bradley, dıştan sızılması olanaksız kalıtsal kastlardan oluşan, kesin çizgilerle ayrılarak tabakalaşmış bir toplumu savunmuyordu. Yalnızca toplumda çeşitli konumların ya da çeşitli rollerin bulunduğu ve bunların herbirinin ayrı görevlerinin ve sorumluluklarının olduğuna inanmıştı. Bradley'e göre birey, bu yerlerden birini doldurarak ve o yerin görevlerini yerine getirerek, «kendini gerçekleştirme» noktasına ulaşacaktır. Ama bir bireyin tüm yaşamı boyunca kalmaya mahkum olduğu tek bir durak, tek bir konum yoktur. Bradley'in bununla, herkesin belli bir zamanda belli bir konumu vardır ve o anda bulunduğu konum ne olursa olsun, o konumun yerine getirilmesi gereken yükümlülükleri vardır demek istese gerek. Belli bir konumdan kurtulmak, ahlaksal gelişmeye, bir kimsenin kendisini ve dünyasını daha iyi bir duruma getirme çabasına bağlıdır. Bu, neredeyse, çoğunluğu bir sıradüzeni (hiyerarşi) içine sokan, ermişlere ve mistiklere daha yükseklerle kaçma yollarını açan ortaçağ toplumunun yapısını anımsatan bir toplum anlayışıydı.

Bernard Bosanquet (1848 - 1923)

Bernard Bosanquet'in felsefesine gelince, bireyin toplumun çıkarına ya da devletin isteklerine boyun eğmesi gerektiği yolundaki görüşün mantıksal uç noktasına gelmiş oluruz. Bosanquet, 1848 yılında, Anglikan bir din adamının oğlu olarak doğdu. Harrow'da hazırlık eğitimi gördükten sonra. T.H. Green'in etkisinde kalacağı yer olan Oxford Balliol Koleji'ne girdi. Burayı bitirdikten sonra on yıl Üniversite Koleji'nde bir araştırmacı ve öğrenci danışmanı olarak hizmet verdi. 1903 yılından 1908 yılına kadar, İskoçya'daki St. Andrews Üniversitesi'nde ahlak fel-

6 Thomas Hill Green, *Ethical Studies*, Oxford, 1927, Clarendon Press, 166-167.

sefesi profesörlüğü yaptı. Otuz iki yaşında büyükçe bir mirasa konu ve St. Andrews'de yaşadığı kısa bir süre dışında öldüğü 1923 yılına kadar kalacağı yer olan Londra'ya gitti. En önemli kitabı *The Philosophical Theory of the State* (Devletin Felsefi Kuramı) 1899'da yayımlandı.

Bosanquet'in felsefesi, kendisine sık sık Yeni Hegelci denmesine yol açacak çoklukta Hegel'in idealizmine benzeyen düşünceler içerir. Devletin verdikleri dışında herhangi bir hakkın varlığını tanımadığı gibi, bireysel çıkarların topluluğun daha büyük çıkarları içinde eritilmesinden doğan özgürlük dışında herhangi bir özgürlüğün olabileceğini de kabul etmedi. Rousseau gibi, devletin, bireyleri «gündelik kişisel benlikleri»nin bilisizliğinin ve tembelliğinin ürünü olan düşünceler ve davranışlar yerine, bireyleri kendi bilinçlerinde nasıl olmaları gerektiği yolundaki düşünceleri doğrultusunda davranmaya zorlayabileceği anlamında, devletin bireyleri «özgür olmaya zorlayabileceğini» ileri sürdü.⁷ Devleti, tanrısal bir varlık olarak değilse de, mutlak fizik gücün somutlaşması olarak tanımladı ve bu yolda devleti ahlak alanının dışına çıkaracak kadar ileri gitti. Devletin, amacı ya da nedeni ne olursa olsun, savaştığı için cinayetle ya da elkoymağa kalktığı, ilhak ettiği için hırsızlıkla suçlanabileceği görüşünü kabul etmedi. Bu tür eylemler, Bosanquet'e göre, «bekçisi olduğu yaşam biçimini korumak yolunda sonul sorumluluk» taşıyan yüce bir erkin eylemleridir. Hiç kimsenin devletin kullanmak üzere neden o araçları seçtiğini sormaya ya da devletin eylemlerinin kişilerin davranışlarına uygulanan ahlaka uygulanan ölçütlere uygun olup olmadığını yargılamaya hakkı yoktur. Ne de bir devletten ajanlarının (adamlarının) yaptığı zalimlikten ya da adaletsizlikten dolayı hesap sorulabilir. Devletin adamlarının kendileri kınanacak kimseler olabilirler, ama devletin eylemleri halkın iradesini dile getiren kamu eylemleri olduğu için, ahlakın sıradan kurallarıyla yargılanamaz. Bu kanıt, «devlet yanlış yapmaz» öğretisine tehlikeli bir biçimde yaklaşmıştır. Bosanquet bugün yaşıyor olsaydı, anlaşılan silahlı saldırının ve soykırımın uluslararası hukuka göre suç sayılmasını ve dünya topluluğunun birleşik gücüyle cezalandırılacak davranışlar olduklarını kabul etmeyecekti.⁸

Bununla birlikte Bosanquet'in faşizmi ya da totaliterciliği savunmuş olmadığı açıktır. Green'i devletin rolünü sınırlamada «titizlik derecesinde bir temkin» gösterdiği için eleştirmişse de, yöneticilerin uyruklarının yaşamlarının her yönünü yönetip denetlemelerine izin verecek bir mutlak otoriteyi hiç bir zaman kabul etmedi. Green gibi, devletin asai yetkilerinden birinin engellerin kaldırılması olduğunu kabul

7 Bernard Bosanquet, *The Philosophical Theory of the State*, London, 1899, Macmillan, 127.

8 Bosanquet, *The Philosophical Theory of the State*, 326.

etti. Devletin toplumun yararının ya da en iyi yaşamın sağlanmasının önündeki «engelleri engellerken» yetkisinin sınırları içinde davrandığını söyledi. Devletin bu tutumunda ne kadar haklı olduğunun, eğitimi zorunlu kılarak ve içki trafiğini düzenleyerek cahilliği ve aşırı içki düşkünlüğünü engellemesinde bol bol görüleceğini ekledi. Bununla birlikte Bosanquet, devletin kamu yapıları yaptırarak işsizliği önlemesinin, çok sayıda kamu konutu yaptırarak, kötü sağlık koşulları içinde aşırı kalabalık yerlerde yaşanmasını engellemesinin gerekip gerekmediğinden bu kadar emin değildi. Bu tür her sorunda, «önerilen önlem, engellerin engellenmesi amacıyla sınırlı iyi niyetli bir önlem midir, yoksa kuvvet kullanarak ortak yararı dolaysız bir yoldan artırma girişimi midir?» sorusu sorulmalıdır. Kuvvet yoluyla dikte edilen ya da dayatılan her türlü davranış, kendiliğinden yüksek bir yaşam biçiminden uzak kalır. «Ahlakı zor kullanarak yükseltmek... tam anlamıyla kendi içinde çelişkili»⁹ bir kavramdır. Bu yolda daha önce bakımsızlıktan harap olmuş bir evde oturan bir aileye iyi bir ev sağlamanın ancak eski yapının «iyi bir yaşamın sağlanmasına uygun olmaması»¹⁰ durumunda haklı olabileceğini ileri sürdü. Bir başka deyişle, tüm idealistler gibi Bosanquet de, tek başına sağlık mutluluk, işsizlik ve ekonomik güvenlik sağlamak amaçlarının devletin karışması için yeterli olmadığı, devletin eyleminin haklı gösterilebilmesi için, ahlaksal, kültürel, tinsel amaçlara dayanması gerektiği üzerinde önemle durdu.

Josiah Royce (1855 - 1916)

Çağdaş düşüncede siyaset felsefesine idealist bir yorum getirmek isteyen tek ünlü Amerikalı Josiah Royce idi. İç Savaş'tan sonra bireyci ve materyalist düşüncelerin baskımına uğrayan Amerika, devleti bir Tanrı düzeyine yükselten ve insanları devletin amaçlarına ulaşması yolunda araçlar derecesine düşüren bir felsefeye pek konukseverlik göstermedi. Royce bile, yaşamının son dönemlerinde, devleti putlaştırma yolundaki tüm girişimlerini bırakmak zorunluluğunu duydu. Geleceğin bu Amerikalı idealisti, California'nın altın madenleri bölgesinde doğdu. İlk tutkusu mühendislik öğretimi görmektir ve bu tutkusunu gerçekleştirmek için, on altı yaşında California Üniversite'sine yazıldı. İlgisi yavaş yavaş edebiyata ve felsefeye kaydı. Üniversiteyi bitirdikten sonra bu konuları Leipzig ve Göttingen'de okumak üzere Almanya'ya gitti. Amerika'ya dönüp, 1876'da Johns Hopkins Üniversitesi'ne, bu kurumun ilk araştırmacılarından biri olarak girdi ve iki yıl sonra doktorasını aldı. California Üniversitesi'nde dört yıl İngilizce okuttuktan sonra, Harvard Üniversite'sinin Felsefe Bölümünün öğretim üyelerinden biri oldu ve öldüğü yıl olan 1916'ya kadar burada ders verdi. Joyce'un siya-

9 Bosanquet, *The Philosophical Theory of the State*, 191, 192.

10 Bosanquet, *The Philosophical Theory of the State*, 199.

sal kuramı daha çok *The Philosophy of Loyalty* (Sadakatın Felsefesi), *Race Questions, Provincializm and Other American Problems* (Irk Sorunları, Bölgecilik ve Amerika'nın Öteki Sorunları) ve *The Hope of the Great Community* (Büyük Topluluğun Umudu) yapıtlarında sunulmuştur.

Josian Royce Amerika'nın, hiç değilse çağının Amerika'sının en sıradışı filozoflarından biriydi. Bireyin ancak kendini topluluğa bağlılık içinde yitirerek kurtarabileceğini ileri sürdü. Ondokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru son derece yaygın bir akım durumuna gelmiş olan Sosyal Darvencilığın yarattığı sinikliğe ve karamsarlığa karşı hiç bir sevgi duymadı. Tersine, insanın akıllı bir hayvan olmaktan çok daha öte bir şey olduğunu ileri sürüp, sonsuz gerçeklere ve iyi bir amaçla yönetilen bir evrene şiddetle inandı. William James ve John Dewey gibi filozofların pragmatizmleri (yararcılıkları) ve eksperimentalizmleri (deneyimcilikleri) yerine Royce, mutlak değerlere dayanan bir metafiziğe ve tanrının iradesinin görünüşleri olarak gördüğü ideallerin önemine sınıksız sarıldı. Topluluğun sorunlarını çözme yolunda, makinalara, oy vermeye ilgili yeni düzenlemelere, yeni kurumlara, yeni organlara pek inanmadı. Tüm umutlarını, insanların komşuları yararına davranmasını sağlayacak ve onları yavaş yavaş insan soyu olarak tek bir varlık oldukları duygusuyla dolduracak olan ideallerin gücüne bağlamayı seçti. Önde gelen çağdaşlarıyla görüş birliği içinde olduğu hemen tek nokta, temel yasa öğretisini kabul etmiş olmasıydı. Temel yasanın doğanın ve toplumun temelinde yatan ilke ve Tanrı'nın evren hakkındaki planının bir ifadesi olduğunu düşündü.

Avrupa'lı idealistlerden farklı olarak Royce, devleti, insanın bu dünyadaki yaşamını her yönüyle kapsayacak bir güç olarak yüceltmedi. Gerçekten kitlelerin etkisi altına girip böylece demagogların ve tiranların denetimine geçebilir düşüncesiyle, ulus devlete güvenmedi. Nasyonalizm yerine «Provinsiyalizm» (eyaletçilik, bölgecilik) dediği bir şeyden yana oldu. «Province» (eyalet, bölge) sözü ile anlatmak istediği şey, «bir ulusun topraklarının, coğrafi ve toplumsal bakımdan kendi birliğinin gerçek bir bilincine sahip olacak, kendi idealleriyle ve gelenekleriyle onur duyacak ve ülkenin öteki parçalarından farklı olduğu duygusuna sahip olacak kadar bir bütün oluşturmuş herhangi bir parçası» idi.¹¹

Hem bireyin kurtuluşunun ve hem de toplumun ilerlemesinin anahtarını Joyce bağlılık (sadakat) ilkesinde buldu. İnsanın, bir dava ile özdeşleşerek, bir acıdan kurtulma, bir hastalığı yenme, ya da öteki insanların kültürel ve eğitimsel bakımdan gelişmesini sağlama yolunda,

11 Josiah Royce, *Race Questions Provincialism and Other American Problems*, New York, 1908, Macmillan, 61.

öteki insanlarla işbirliği içinde çalışarak, kendini, kendi doğasının ba-
yağlılığının üstüne yükseltebileceğini öğretmek istedi. İlk bağılık,
Royce'a göre, bir kimsenin ailesine olan bağılılığıdır; sonra sırayla böl-
gesine, ulusuna ve tüm insan soyuna bağılılıkları gelir. Ama «bağılık
ilkesine bağılık» herşeyden önce gelir. Royce bu sonul bağılık biçimi-
nin (bağılık ilkesine bağılılığın) her derde çare, suça, tamaha ve hatta
savaşa deva olacağına inandı. Sen nasıl kendi davana sarılıyorsan, düş-
manın da aynı derecede sınıksız kendi davasına sarıldığını düşün dedi.
Ona kendini davasına adanmış ve haklı gördüğü bir dava yolunda ken-
dini kurban etmeye hazır olduğu için saygı göster. Onu öyle davran-
maya iten nedenler bakımından onun bu bağılılığı senin davana bağı-
lığın kadar sağlam bir etik temele dayanır. İşte düşmanın bağılılığına
saygı, bağılık ilkesine saygıdır. Bu ilkenin yayılması ve genel kabul
görmesi, barış için beslenebilecek en iyi umuttur. Uluslar topluluğunu
bir başka temele dayandırarak gerçekleştirmek olanağı yoktur. Bölge-
sel ve yerel çapta kabul etmediği gibi, uluslararası çapta da düzenin
dayanacağı temel olarak zorlamaya başvurmayı kabul etmemesi, Joyce'
dan beklenen davranış olacaktır. Bir «Barışa Zorlama Birliği»ne ya da
saldırganları kara ve deniz güçlerinin yaptırımlarıyla cezalandırma'tas-
laklarına inancı yoktu. Hem bireyin hem toplumun gelişmesi için yap-
tığı önerilerin özü etik bir voluntarizm (gönüllülükten yanalı) idi.

2. YENİ ROMANTİZİZM

Ondokuzuncu yüzyılın sonlarıyla yirminci yüzyılın başlarında ge-
liştirilen biçimiyle romantizm, daha önceki biçimlerinden oldukça ay-
rıldı. Aydınlanma'ya karşı çıkmış olan romantizm, daha çok, özgür-
lük ve bireyin kendini ortaya koyma, kendini dile getirme haklarıyla
ilgilendi. Rousseau'nun ve izleyicilerinin bazılarının hayvan özgür-
lüğü ile gerçek özgürlük (yasaya uymakla elde edilen özgürlük) ayrı-
mı yaptıkları doğrudur. Ama bu filozoflar, hiç değilse halkın kafasın-
da, bireyin kendi özünü ortaya koyma özgürlüğünün savunucuları ola-
rak tanınmışlardı. Daha sonraki romantikçiler, bireyi a' a plana al-
ma ya da hatta onu tümüyle [bir başka amaca] bağımlı kılma ve bir
ulusun gücü ve görkemi, bir sınıfın mutluluğu, bir ırkın saflığının ko-
runması veya insan üstü insan türlerinin türetilmesi üzerinde durdular.
Rousseau ve çömezleri yalın ve doğal olanı yücelten ilkelilikçi (primiti-
vist) düşünürlerdi. Bu görüş, daha küçük çapta olmak üzere, çağımızın
romantisizmine de geçti. Naziler köylülere büyük değer verip, onları
putlaştırmak girişiminde bulundular; ama bunu köylülerin doğurgan-
lıklarını vurgulamak ve köylüyü yüceltirken proletaryayı aşağılamak is-
teğiyle yapmışlardır. Çağımızın romantikçilerinden herhangi birinde
Wordsworth'un aşağıdaki dizelerinde dile getirilen düşüncesinin yankı-
lanabilmesi hemen hemen olanaksız görünüyör :

Bir bahar dalından alacağın esin
Sana insan hakkında
Ahlakça kötü ya da
İyi olan hakkında
Tüm bilgilerden daha çok şeyi
Öğretecektir göreceksin.*

Son olarak, çağdaş romantikçilerin kuvvete başvurmayı yalnızca bir araç olarak değil, aynı zamanda amaç olarak da onayladıklarını belirtmeliyiz. Bu yolda, baskıya karşı savaşılarak karşılık vermenin insanı soylulaştırdığını, ruhunu çelikleştirdiğini ve insanın kafasına sağlam bir biçimde kahramanlığı ve bağlılığı soktuğunu ileri sürdüler.

Eski romantikçiler devrimi onaylamışlardı, ama aynı zamanda demokrasinin ve insan haklarının savunuculuğunu da yapmışlardı. Hepsisi, genellikle, özgürlük davasında kanın dökülmesinin gerektiğini düşünmüşlerse de, insan kasaplığının, onu yapanlar üzerinde sağaltıcı bir etkisinin olacağını hiç bir zaman ileri sürmemişlerdi.

Friedrich Nietzsche (1844 - 1900)

Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında romantizmin en yürekli «peygamberi» Friedrich Nietzsche idi. Günümüzde Nietzsche, birçok kimsenin kafasında, acımasızlığı, ahlaka karşı çıkışı, bir deccalın** tüm öteki korkunç niteliklerini simgeler. Nietzsche 1844'te bir Lutherçi papazın oğlu olarak doğdu. Leibzig'de ve Bonn'da Klasikler öğrenimi gördü ve yirmi dört yaşında Basel Üniversitesi'nde felsefe profesörü oldu. On yıl sonra, çok hasta olduğu nedeniyle istifaya zorlandı. Yaşamının geri kalan on yılını, acılarından kurtulmak umuduyla, bir dinlenme yerinden ötekine, hiç bir sonuç alamadan dolaşarak, büyük acılar içinde geçirdi. Kendi söylediklerine inanacak olursak, her yılın iki yüz gününü acı içinde geçirdi. 1888 yılında çıldırdı ve bu umutsuz durumu 1900'de ölümüne kadar sürdürdü.

Nietzsche'nin felsefesi, *Thus Spake Zarathustra* (Böyle Buyurdu Zerdüşt) «Ahlakın Soyağacı», «İyinin ve Kötünün Ötesinde» ve bitmemiş *magnum opus* (başyapıt) olan «İktidar İradesi» adlı yapıtlarında işlenmiş bulunmaktadır. «İnsanüstü»nün*** gelmesini düşleyen bir romantik ozan olması yanı sıra, Nietzsche aynı zamanda Sosyal Darwin-

---

* *One impulse from a vernal wood
May teach you more of man
of moral evil and of good
Than all the sages can.*

** *Antichrist*, İsa'nın zıddı, Tanrı'nın zıddı olan ilke, güç, kavram; deccal (ç.n.).

*** Nietzsche'nin «*übermensch*» dediği bu varlık, bir üstün insan (süpermen) değil, bugün'ün insanının üstünde, herşeyiyle yetkin ve kendine yeterli bir insanüstü tür olacaktır (ç.n.).

ciliğin bir havarisi idi. Gerçekten, soylu ve üstün varlıklardan çok geri ve değersiz kimselerin varlıklarını sündürmelerine yol açan etkiler yarattığı düşüncesiyle, kamu yararı gözeten politikaların izlenmesinin dijenik (kötü soylar yaratıcı) etkileri üzerinde görülmemiş bir biçimde durdu. Nietzsche'nin baş amacı, günümüzde genellikle birer erdem olarak görülen, acıma, alçakgönüllülük, duygudaşlık (sempati), insanın kendi istek ve çıkarlarını bir kıyıya itebilmesi, özveri (fedakarlık) gibi nitelikleri birer kötülük olarak gösterebilmek ve güçlülük, yürek-lilik, bağlılık ve onurluluk gibi eski Cermen niteliklerini birer erdem konumuna çıkarabilmek için, «değerlerin değer değiştirmesi»* dediği şeyi gerçekleştirebilmektir. «İyi»yi, «insanın içinde erk duygularını, erk isteğini, erkin kendisini yükselten her şey» olarak tanımladı. «Kötü» yü, «zayıflıktan doğan her şey» diye niteledi.¹² Değerlerde yapılacak bir devrimi gerçekleştirebilmek için, Hristiyanlığın ve Yahudiliğin ahlak alanındaki üstünlüklerinin yıkılması gerekecekti. Nietzsche hem Hristiyanlığın hem Yahudiliğin, kölelerin ve öteki ayaklar altında çiğnenmiş grupların erdemlerini yücelten Doğulu dinler olduğunu ileri sürdü. Nietzsche'ye göre, bu dinler, güçlüye ve özgüre, ancak alçak ve zayıf birine yaraşan bir köle ahlakını dayatmaya çalışırlar. Böyle yaparak uygun olmayanın elenmesini önlemekte ve yozlaşmış kanlarını ırkın damarlarına akıtmak için onları alıkoymaktadır.

Çoğu romantikçide görüldüğü gibi, Nietzsche'nin felsefesinde de, tutarlılık başta edilen bir şey değildir. Nietzsche kuvvete tapmışsa da, devlete karşı, hemen hemen bir anarşistin tutumunu takındı. *Thus Spake Zarathustra*'da devletin «ağızdan köpükler saçarak uluyan» ve kendini «yeryüzünün en önemli yaratığı» yapmaya çalışan «ikiyüzlü köpek» olduğunu söyledi. Nietzsche'ye göre devlet, «gereksiz insanlar için» yaratılmıştı ve insanüstü görününce artık devlete gerek kalmayacaktı. Zayıfın ve aşağının hakkını yeme ayrıcalığını hak etmiş olan «sarışın hayvan» üstüne hayranlığını ortaya döken yazılar yazmış olmakla birlikte, Nietzsche, kendini «iyi bir Avrupalı» olarak düşünmekten hoşlandı. Prusyalıları «sığır ırk» diye aşağıladı ve Fransa'da doğmuş olmayı istedi. Militaristleri alaya aldı ama insanüstü için düzdüğü büyük ilahide savaşa övgü şarkıları söyledi

«Sana öğüdüm çalışmak değil, savaşmak olacak. Sana barışı değil zaferi öğütleyeceğim. İşin savaş olsun, barışın zafer... Sen iyi bir davanın savaşı bile kutsal kıldığını söylersin; ben ise sana derim ki: her davayı kutsallaştıran iyi savaştır.»¹³

* «transvaluation of values».

12 E.A. Singer, *Modern Thinkers and Present Problems*, New York, 1923, Holt, 204'te aktarılmıştır.

13 Friedrich Nietzsche, *Thus Spake Zarathustra*, New York, tarih yok, Modern Library, 62-63.

Nietzsche'nin siyasal kuramlarının temelinde, çevresindeki topluma karşı duyduğu güçlü bir nefret yatmaktadır. «Daha ortaya çıkmamış olan insan soyunun (üstinsanın) yeryüzünün tanrılarının» ortaya çıkması yolundaki gelişmeye katkıda bulunmayan herkesi, yönetenleri de yönetilenleri de, aynı biçimde suçladı. İkisinin de erkten çok özgürlükle ilgilendiklerini düşündüğü için, hem endüvidüalisti (bireyciyi) hem kollektivist (toplumcuyu) aynı derecede suçladı.

Georges Sorel (1847 - 1922)

Yirminci yüzyılda, bugüne [1960'a] kadar romantizm, kesinlikle siyasal nitelikli olan çeşitli akımlar tarafından temsil edildi. Herşeyden önce Georges Sorel'in sendikalizminde dile getirildi. Fransız düşünürü Sorel bir mühendis idi; ama 1905 dolaylarında ilgisi siyaset kuramına kaydı ve «Zor Üstüne Düşünceler» adlı kitabını yazdı. Sorel şiddetin kullanılmasını, işçilere güven ve cesaret verecek ve onları davalarının gururuyla dolduracak güvenilir bir yol olarak görüp olumlu karşıladı. Kapitalizmin ve kapitalist devletin yıkılmasına ve toplumun üretici dernekleri biçiminde yeniden örgütlendirilmesine dek, durmak nedir bilmeyen bir kavganın gerektiğini söyledi. Bu kavganın nefret ya da öç duygularıyla değil, düşmanları yenmek için kahramanca bir kararlılıkla yürütülen açıktan açığa bir savaş biçimini alması gerektiğini belirtti. Sorel, aklın yerine koyacağı «mitos»unu geliştirirken de bir romantikçi gibi davrandı. Sorelci mitos* eylemde bulunma yolunda bir kararlılığı dile getirir. Bu mitosun mutlaka gerçeğe uygun olması gerekmez, işçilere görkemli bir gelecek düşü sunması ve böylece onları fanatik bir çabayla ve bir amaca ulaşmak uğrunda hatta yaşamlarını bile feda etme istekliliğiyle doldurması yeter. Mitosun kendini adanmış insanlar için bir yeryüzü cenneti çekiciliği vardır.

FUTURİSTLERİN ROMANTİKLİKÇİ DÜŞÜNCELERİ

Yüzyılımızda romantizm, İtalya'da liberal geleneklere ve burjuva saygınlığına karşı gelişen devrimci bir akım olan Futurizm (Gelecekçilik) tarafından da temsil edilmiştir. Futuristler, akla, uzlaşmaya, pasifizme, demokrasiye ve sofuluğa ateş püskürmüşlerdir. Eylemden, kahramanlıktan ve kavgacılıktan yana çılgınlık atmış ve şiddetin güzelliklerini öven mavallar okumuşlardır. Futuristlerin öğretileri, faşizmin içinde, özellikle faşizmin İtalyan biçiminde kendini hiç yabancı hissetmemiştir. Gerçekten, Mussolini bir ara Sorel'in izleyicisi olmuştu. Faşizm yalnızca şiddeti yüceltmekle ve savaş insanlık için bir nimet olarak övmekle kalmaz, sorunlara akılsal yaklaşımı reddedip, aklın

---

* «Genel Grev Mitosu».

yerine, daha çok ulusun içindeki ve ulusun önderindeki iradenin ve mistik inancın konmasını ister.

Benedetto Croce (1866 - 1952)

Bu bölümün daha önceki satırlarında da belirtildiği gibi, romantizm ile idealizmin arasında sıkı ilişkiler vardır. Gerçekten aralarında kesin bir sınıra çizilmesi bile pek kolay değildir. Akli imanla, sezgiyle ya da güçlü bir inançla destekleyen idealist, romantizme iyice yaklaşmış demektir. Aklın gücünü de kabul ettiği için, akli tümüyle arka plana atıp bağımlı kılmaz. Bununla birlikte, duygulara ve coşuklara geniş bir yer vererek, bir akıl düşmanı olmak yönünde bir eğilime sahip olma tehlikesi altına girer. Böyle bir eğilime kapılmanın tipik örneği, Hegel'in idealizminden ve aristokratik tutuculuktan Mus-solini'ye saygıya dek uzanan düşünceler dizisini baştan başa kucaklayan Benedetto Croce idi. Croce, İtalya'nın Aquile bölgesinde, refah içinde yüzden bir toprak sahibinin oğlu olarak doğdu. Gönderildiği yatılı Katolik okulunda, bütün onur derecelerini ve bu ara liberalizme karşı düşmanlık duygularını aldı. On yedi yaşında, babasının, annesinin ve kızkardeşinin öldükleri bir yersarsıntısında ağır yaralandı. Amcasıyla yaşamak üzere Roma'ya gitti, hukuk okumak üzere üniversiteye yazıldı, ama dersleri pek seyrek izledi ve hiç bir zaman sınavlara girmedi. Büyük bir mirasın sağladığı olanaklarla, zamanını okumaya ve araştırmaya adanmış. İlk felsefi denemesini yirmi yedi yaşında yazdı.

Croce bundan sonraki düşünce yaşamını, edebi ilgileri ile politika arasında bölüştürdü. 1903 yılında bir edebiyat, tarih ve felsefe dergisi olan *La Critica*'nın Giovanni Gentile ile birlikte yayımcısı oldu. 1903 ve 1917 yılları arasında, «Ruhun Bilimi Olarak Felsefe» adlı dört ciltlik yapıtını yayımladı. 1910 yılında, İtalya Senatosu'na seçildiğinde Senato'nun en genç üyesi oldu ve çok geçmeden Tutucuların önderlerinden biri olarak öne çıktı. 1913'te «Pratik'in Felsefesi»ni çıkardı; bu yapıtında, Makyavelci bir kuvvet kuramını tuttuğunu ve kuvvetin politika alanında yasal bir araç gibi kullanılması düşüncesini onayladığını, «hakkı kuvvetle» özdeşleştirdiğini, «adaleti başarıyla»* bir tuttuğunu görüyoruz. Aynı yıl Sorel'in «Zor Üstüne Düşünceler»inin bir çevirisini yapıp, övücü bir önsözle birlikte yayımladı. 1914 yılında İtalya'nın savaşa girmesine karşı çıktı ve savaştan sonra Milletler Cemiyeti'ni, far-masonluğun ve onsekizinci yüzyıl kafa yapısının bir kalıntısı sayarak eleştirdi. Faşizmin 1922'de zafere ulaşması, Croce'nin, İtalya'nın bur-

---

Yazarın İngilizce metinde Croce'nin «hakkı kuvvetle» ve «adaleti başarıyla» özdeşleştirdiğini açıklarken kullandığı sözler, Türkçe'ye şüursellikleriyle aktarıl-maları kolay olmayan «right with might» ve «justice with success» deyiş-leridir (ç.n.).

juva liberal geçmişini inkâr etmekte olduğu ve *Fascisti*'nin devlete güç ve saflık aşılacağı yolunda umutlara kapılmasına yol açtı. Bununla birlikte, 1924'te [sosyalist milletvekili] Mattiotti'nin öldürtülmesi yüzünden Mussolini ile arası bozuldu ve 1929'da Vatikan ile yapılan Konkordato yüzünden daha da eleştirici bir tutuma girdi. Mussolini onun bu tutumuna, onu üniversitedeki kürsüsünden ederek, bilgin akademisyenler arasından çıkararak ve dergisi *La Critica*'nın okullara sokulmasını yasaklayarak misillemeye bulundu. 1941 yılında Croce «Özgürlüğün Öyküsü Olarak Tarih»i yazdı. Bu, yeni bir liberalizm anlayışının benimsenmesi için yapılmış bir başvuruydu; ama Croce'nin kitlelere pek fazla bir inancının olmadığını da ortaya koyuyordu. Croce, kapının, sonunda tiranlığa ve diktatörlüğe varan demagogluğa açılmaması için, niceliğin nitelik yerine konmaması gerektiği görüşünü savunuyordu. Mussolini'nin 1943'te yıkılmasından sonra, monarşiyi kurtarmanın en iyi yolu olarak Mareşal Badoglio yönetiminde bir naipliği savunan Kont Sforza'ya katıldı. Kararlılığa ve anayasal yönetime dönülebilmesi için monarşinin gerekli olduğunu düşündü.

Croce sık sık Yeni Hegelci olarak anılmışsa da, diyalektiğin bu büyük Alman savunucusuna karşı ancak kısa bir süre için saygı duymuş görünür. Hegeli 1905'te keşfetti ve Hegel'i okumaya daldığında kendi içini okuyormuş gibi geldiğini söyledi. Yıllar sonra, Catullus'un Lesbia'ya olan aşkına benzer biçimde, ne Hegel ile ne de Hegel'siz yaşayabileceğini yazdı. En kabul edilmez bulduğu Hegelci öğe, Tanrı'nın tarihte açılımını, kendini ortaya dökmesini temsil eden diyalektik süreç kavramıydı. Croce'ye göre evrendeki ilerlemeler ve gerilemeler, yaşamın dışındaki bir gücün karışmasının sonucu değildi. Tersine bunlar «yaşamın içinde aranmalıdır; gerçekte bunlar yaşamın ta kendisidir... yaşam sürekli olarak biçim değiştirmektedir ve birliğini bu değişiklikler içinde bulur.»¹⁴ Croce bir zamanlar Hegel'in kuvvetin ahlakla ilgili olmadığı görüşünü ve Hegel'in hakkı kuvvetle özdeşleştirisini onaylamışsa da, daha sonra bu iki anlayışı da «üniformalı uşakların ve saray hizmetçilerinin bayağı düşkünlükleri» diye eleştirdi. Aynı zamanda Hegelci devlete tapış eğilimini «aptalca» bularak tersledi. Devletin büyük amacı, Croce'ye göre, «en yüksek tinsel başarılarla ulaşılması için gerekli istikrar koşullarını sağlamaktır.»¹⁵ Devlet kültürün ve uygarlığın aracı, bir dereceye kadar da kaynağıdır ama, kültürün ve uygarlığın üstünde değildir.

Bununla birlikte, öteki konularda Croce, kesinlikle Hegel'i ya da Hegel'in romantik idealist ardıllarını anımsatırcasına yazdı. Tarihin

14 Benedetto Croce, *History as the Story of Liberty*, çev. Sylvia Sprigge, New York, 1941, Norton, 56.

15 Croce, *History as the Story of Liberty*, 167.

özgürlüğün [gelişmesinin] tarihi olduğunda Hegel ile görüş birliği içindeydi. Ve tam da Hegel'in özgürlüğün ancak az sayıda halkta farklı biçimler aldığını (Eski Doğu'da tek bir kişinin, Klasik dünyada bazıların, Cermen dünyasında herkesin özgür olduğunu) söylemesine benzer biçimde, Croce de, özgürlüğün «ancak az sayıda ruhta saf, yenilmez ve bilinçli biçimde bulunduğunu» keşfetti. Bu kimseler büyük filozoflar, büyük ozanlar ve öteki büyük adamlarla, bu büyük adamları anlayabilen bir azlıktı. Özgürlük, Croce'ye göre kitlelerin ya da baskıya karşı kavga veren sömürülen sınıfların ele geçirebildikleri bir şey değildir. Onun başkaldırmayla, devrimle hiç bir ilişkisi yoktur. Özgürlüğün gerçek temsilcileri, «yüce ve değerli» şeyler için uğraşan «yapılarıyla insanlığı ilerleten» seçkin ruhlardır. Aynı şey partiler için de söylenebilir. Yalnızca fırkalar, takımlar oluşturmuş insan birlikleri olarak kalmayıp «daha zengin ve daha yeni bir yaşam biçiminin yaratılması»na gönül vermiş bulunan partiler, gerçek özgürlüğün hem araçları hem de kişileşmiş görünümleridir. Örneğin komünizm, «yüce ve değerli» şeyler için uğraşmaktan çok, hedef olarak eşitliği aldığı için, özgürlüğü temsil edemez.¹⁶ Son olarak, etik bir ideal olarak özgürlüğün mutlulukla ya da mutluluk kavramından doğan iyimserlik ya da karamsarlıkla ilişkisi yoktur. Hazza, huzura kavuşma ya da acıdan kurtulma gibi bir amaca hizmet etmez, fakat «salt onun için yaşadığımız bir amaç olan duru bir yaratma idealine ulaşmak» için uğraşır. İyi insanlar, göreve ve insan onuruna saygı yolunda mutluluklarından özveride bulunurlar, ve hatta yaşamın kendisini bile feda ederler.¹⁷

Croce'nin savaşa ve şiddete karşı takındığı tutumlar da, aynı biçimde, Hegelci ve romantikçi bakış açılarını yansıtır. Croce, savaşın doğasının ahlak alanı dışında olduğunu ileri sürüp, savaşta kullanılan yöntemleri ahlak ilkeleriyle değerlendirme girişimlerine karşı çıktı. «Kavga, kavga yasasından başka hiç bir yasa tanımaz» dedi, «kavganın yarısını, uzlaştırılmasını, kavganın sonunda doğacak gerçek sonuçlar yapar.»¹⁸ Croce'ye göre, savaş, yaşamın ayrılmaz öğeleri olan acının ve trajedinin yansımalarından başka bir şey değildir. «Ölüm olmadan yaşam, çirkinlik olmadan güzellik, yanlış olmadan doğru, yitirme olmadan kazanma, kötü olmadan iyi, acı olmadan haz» olamaz. Savaş ve şiddet ve kötülüğün öteki her türlü biçimi, insanın gelişmesinin asal öğeleridir. Sürekli bir barış düşlemek budalaca bir tutumdur; çünkü böyle bir şeyin varacağı sonuç, acıdan ve tehlikeden kaynaklanan insan eyleminin ruhunu zayıflatmak olur. Geçici barış istenebilir bir şeydir; ama bunun sonunda savaşa götüren bir barış olması gerekir. «Dünya ruhu-

16 Croce, *History as the Story of Liberty*, 61, 227-228, 242-243.

17 Benedetto Croce, *My Philosophy and Other Essays on the Moral and Political Problems of Our Time*, seçen, R. Klibanski, çev. E. F. Caritt, London, 1949, Unwin, s. 31, 304.

18. Croce, *My Philosophy* ..., 237.

nun izin verdiği, buyurduğu ve uygulanabilir, gerçek olan tek barış budur. Savaşı hafifleten, ama onun zaman zaman, böylesi Tanrı'nın isteği imiş gibi doğal vahşet nöbetleriyle patlak vermesini hiç bir biçimde önlemeyen barıştır.¹⁹ Savaşın doğrudan sonuçlarından bazılarına, özellikle militarizme ve sorumsuz otokraziye sert eleştirilerde bulunurken, savaşı haklı gösterebilmesi, Croce'nin romantizminin tipik tutumudur. Savaşın tarihsel sürecin asal ögesi olduğunu belirtirken, aynı Croce, liberalizmin ideolojik temelleri üzerine sayfalar döktürebilmekte.

Henri Bergson (1859 - 1941)

Romantizmin bir dereceye dek farklı bir türü, Henri Bergson'un felsefesinden doğdu. Croce inanç ile aklı neredeyse özdeş görürken, Bergson aklı belirgin bir biçimde arka sıraya aldı ve şeylerin gerçek doğasının sezgiyle kavranacağını öğretmek istedi. Bergson Paris'te İngiliz-Yahudi bir ana-babanın oğlu olarak doğdu. Condorcet Lisesi'nde parlak bir öğrencilikten sonra Ecole Normale Supérieure'de okudu. Angers ve Clermont liselerinde ve daha sonra Paris IV. Henri Lisesi'nde felsefe öğretmenliği yaptı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika'ya gönderilen bir heyetin başkanı ve Uluslararası İşbirliği Komitesi Başkanı oldu; kendini uluslararası ilişkilere vererek, öğretmenliği tümüyle bıraktı. 1927 yılında Nobel Edebiyat Ödülü ile ödüllendirildi. Bergson'un çeşitli inançlardaki birçok yazarlar yanı sıra Georges Sorel'i ve Émile Durkheim'i da etkilediği sanılıyor. Öte yandan, siyaset kuramına olan etkisi öteki herhangi bir yapıcı katkısından daha önemlidir.

Bergson'un felsefesi herşeyden önce bir septsizizm türüdür ve mistik inancın bir onaylanmasıdır. Çeşitli bilim adamlarının, fiziğin, kimyanın, astronominin yasaları olduğu sonucuna vardıkları önermeleri, olgular arasında yalnızca gözlemlenen ilişkilerden ve özünde uygun postülatlardan ve varsayımlardan başka bir şey olmayan önermeler olarak görüp, büyük bir kuşkuyla karşıladı. Bu düşüncelerden giderek bilimlerin sonul gerçeği vermediği öğretilerine ulaştı. Rasyonalist felsefeye de aynı derecede düşmandı. Aklın göze batacak derecede yanıltıcı olduğunu ileri sürdü. Akıl, Bergson'a göre, önyargıyla, tutkuyla ve kişisel çıkarla etkilenir. Dünyanın ve toplumun sorunlarını salt akılla çözmediğini sanan filozof, daha önce edinilmiş, kendisi ya da sınıfı için en iyi olan bir görüşün etkisiyle gerçeği göremez duruma gelmiş olabilir. Bir aydınlar aristokrasisinin kurulmasının gereğini, etkili ve güzel sözlerle anlatan Platon ile köleliğin inandırıcı bir biçimde savunmasını yazan Aristoteles örnekleri, bunun kanıtlarıdır. Bergson'a göre, gerçeğe giden yol, bir kimsenin zekâsını (aklını) *élan-vital* ile, yani evrenin «yaşam gücü»yle desteklemesinden geçer. Tek başına akıl, yaşamda kalma ve çevreyi denetim altına

19 Croce, *My Philosophy*, 124, 205-206.

alma amaçları için pratik değeri olan biyolojik uyarlanmanın bir ögesi olmaktan başka bir şey değildir. Ama *élan-vital* (yaşam gücü) ile işbirliği yapan akıl, evrenin en yüksek amaçlarının gerçekleştirilmesine katkıda bulunur. Evrim, Bergson'a göre, sürekli bir yaratıcı süreçtir. Ama evrim yalnızca doğal seçilimin (doğal ayıklanmanın) mekanik bir süreci değil, teleolojik, yani amaçlı (ereksel) bir süreçtir ve bu süreç, organizmaların içinde bulunan yaşam gücü tarafından yönlendirilip yönetilir. Bu gücün varlığı duyu organlarıyla kavranamaz. Ancak sezgi ile, Bergson'un içgüdüye yakın bir şey ve insanın «psike»sine akıldan daha derin bir biçimde sinmiş olduğunu düşündüğü bir yetenek olan sezgiyle kavranabilir. Sezgi yoluyla, aklın ve bilimin araçlarıyla sağlanabileceğinden daha temel bir gerçeği keşfederiz. Duygularımız bize madde dünyasından, yaşamsız dünyadan başka hiç bir şeyi açıklamazlar. Gerçek, yaşam, hareket ve süreklilik dünyasının gizemlerine girebilmek için, evrenin derinliklerine seslenmek, evrenin nabzının atışını bir tür entellektüel kulak verme yoluyla hissetmek gerekir.²⁰

Gerçeği mistik bir yolla araştırma ya da sezme çabası, Bergson'un felsefesinin her yanına işlemiştir. Akıldışı bir yaklaşıma beslediği bu güven, insanlar arasında düşünsel telapatinin yadsınamayacak kadar büyük kanıtlarının bulunduğuna inanacak bir noktaya kadar vardı. 1913 yılında Psişik Araştırmalar Derneği'nin başkanlığını kabul etti. Sendikalistler arasındaki bazı çömezlerinin «daha az düşünce daha çok eylem» ilkesini siyasal kuramlarının özü olarak görmelerinde, bu yüzden, şaşılacak bir şey olmasa gerek. Bergson'un dini, özünde, yaşam gücüne tapınma diniydi. Tanrı, Bergson'un inandığına göre, gerçekte yaşamın kendisiyle anlamdaş idi. Ne gücü herşeye yeten, ne her şeyi bilendi. Madenin eksikliklerini, kusurlarını yenmek için acılı bir uğraş veren, madde ile sınırlı bir varlıktı. Bir yaratıcı olarak tanrı, bireylerin kendilerini daha güçlü, daha iyi kılmak yolundaki özlemlerinin desteğiyle, sürekli olarak yetkinleşme (mükemmelleşme) amaçlarına ulaşmak yolunda çabalamaktaydı.

Bergson'a göre ahlak, özünde, bireyin daha yüksek ve daha doyurucu bir yaşam için çaba göstermesi sorunuydu. Bergson bu çabada sağlanan başarıların büyük bir bölümünü, özgürlük yolunda alınan aşamalar olarak gördü. Evrimin yönünün hafif ve hareketli türlerden yana olduğunu ileri sürdü. Dinazorun zırh tabakası, kuşun korkulu özgürlüğüne açmıştı yolu. Mamut ve mastodon,* hantal davranışlarından ve kendilerini korumakta karşılaştıkları güçlüklerden dolayı, yerlerini zekâlarından ve çevikliklerinden başka savunma olanakları olmayan küçük ve duygusahibi memelilere bıraktılar. «İnsan topluluklarının ve bireysel

²⁰ Henri Bergson, *Introduction to Metaphysics*, New York, 1912, Putnam, 14.

Mastodon, Buzul Çağı'nda yaşamış olan uzun tüylü bir fil türüdür (ç.n.).

yazgıların evriminde olduğu gibi, yaşamın evriminde de, en büyük başarılarla ulaşanlar, en büyük riskleri üstlenenlerdir.²¹ Bu nedenle, öteki romantikçiler için olduğu gibi, Bergson için de, iyi yaşama, içe dönüp derin düşüncelere dalmakla (refleksiyonla) ya da akılsal kavrayışla değil, hareketlilikle, tehlikeye atılmakla ve itilerin ve coşkuların ardından koşmakla ulaşılır.

George Santayana (1863 - 1952)

Amerikan siyasal düşüncesinde, çağdaş romantizm en iyi biçimde George Santayana tarafından temsil edildi. Madrid'de İspanyol-Amerikan ana-babanın oğlu olarak doğan Santayana, dokuz yaşında Birleşik Devletler'e götürüldü. Bir emekli memur ve Seneca'nın İspanyolca'ya nazım biçiminde çeviricisi olan babasından ve entellektüel ilgileri çok geniş olan annesinden, aydın olmak yolunda güçlü bir it almıştı. Resmi eğitimini daha çok üç derece elde ettiği Harvard'da görmüşse de, aynı zamanda Berlin Üniversitesi'nde Yunan edebiyatı okudu. 1889'da Harvard'da felsefe dersleri vermeye başladı, 1905 - 1906 yıllarında beş ciltlik yapıtı olan *Life of Reason* (Aklın Yaşamı) adlı kitabını yayımladı. Oldukça büyük bir mirasa kavuşunca, yirmi iki yıldır öğretim üyeliği yaptığı Harvard'daki görevinden ayrıldı. Bunu izleyen beş yılını İngiltere'de yazarak ve düşünerek geçirdi; 1923 yılında İtalya'ya göç etti. On altı yılını Roma'da tanınmamış bir otelde yaşayarak geçirdi. Sonunda, yaşlılığın yükü omuzlarına binince ve ufuktaki savaş bulutları yaklaşmaya başlayınca, 1939 yılında Mavi Hemşireler tarafından yönetilen bir bakımevine sığındı ve burada öldü.

Santayana, başka hiç bir düşünsel akımla ilgilenmeyecek derecede katıksız bir romantikçi düşünür değildi. Bazı yetkililer, görüşlerinin çok çeşitli ve yoldan çıkmış oluşuna bakarak, onu bir filozof bile saymazlar. Santayana Katoliklikle pagancılığı, materyalizm ile idealizmi ve klasikçilik (klasisizm) ile romantikçiliği (romantisizmi) uzlaştırmaya kalktı. Genellikle hicvedici olmakla birlikte, içinde derin bir yaşam trajedisi ve yaşam gizemi duygusu vardı. «Doğadaki her şey» diye yazdı «ideal özünde lirik, yazgısı, geleceği bakımından trajik ve varlığında komiktir.» Neredeyse acımasız bir septisizme sahip olmasına karşın, bu dünyanın sunduğu her türlü renkten ve şiiirden tad alan zevk sahibi birivdi. Protestanları, Hristiyanlığı güzelliklerinden soydukları, özellikle Bakirc Meryem mitoslarının sıcaklığını ve insancılığını göremedikleri için azarladı. Kendi din görüşü «Tanrı yoktur ve Meryem Tanrı'nın Annesidir» inancına dayandığı söylenerek, az çok doğru olarak anlatılmış olur. Mutluluğu, belki de en çok, estetik hoşlanma biçiminde, yaşamın baş değeri olarak görmüştü. Santanaya'ya göre, «Mutluluğun bulunmadığı yer-

21 Henri Bergson, *Creative Evolution*, New York, 1911, Holt, 132.

de, yaşam, çılgın ve hüzünlü bir deneyim durumuna düşer.»²² Romantikçilerde genellikle görülenden farklı olarak, şiddetle inandığı pek az şey vardı. İdeolojistlerden, propagandistlerden ve fanatiklerden nefret etti. İkinci Dünya Savaşı'nın şiddetinin doruğuna ulaştığı 1944 yılında kendisiyle yapılan görüşmede (mülakatta) ne faşizm ne de komünizm hakkında, bunları ne onaylama ne de onaylamama yönünde bir görüş bildirmeyi kabul etmemişse de, her ikisinin de iyi yanlarının bulunabileceğini kabul etmiştir.

Genellikle takındığı kuşkucu ve eleştirici tutuma karşın, Santayana'nın da önyargıları vardı ve bazı siyasal sorunlardaki görüşleri şaşılacak derecede çelimsiz (naif) idi. Kendisi, krallığı babanın aile üzerindeki yetkisinin mantıksal bir uzantısı; aristokrasiyi kitlelerin bilisizliklerine ve yetersizliklerine karşı bir panzehir gibi görerek, hem bir kralcı hem bir aristokrat yanlısı olarak görüldü. Bir sarayla bir hiyerarşinin, tantanasıyla ve görkemiyle «insanın varlığını, yaygın olarak görülen bayağılıktan kurtarıp, hiç değilse tek bir insanın yeryüzünde gururla caka satmasına izin vereceğini»²³ düşündü. Tüm büyük kültürel ve toplumsal dinleşmelerin fetih yoluyla ortaya çıktığını ileri sürecek kadar ileri gitti; bunu ileri sürerken, Roma'nın barbarlarca fethi, Rönesans kültürünün ve Aydınlanma'nın hiç bir fetih olmaksızın gelişmesi gibi, sözlerinin tersini kanıtlayan örnekleri görmezlikten geldi. Tümüyle rasyonel bir dünyada, günde bir iki saatlik kol işinin, maddi gereksinimleri karşılayabilip, geri kalan zamanın büyük bir bölümünü, düşünsel ve estetik uğraşılara bırakacağını söyledi. İlginç bir farklılıkla, Sir Thomas More Utopya'da bile günde altı saat çalışmanın gerekeceğini düşünmüştü.

Santayana'nın düşüncelerinin cılızlığının ve tutarsızlığının daha göze çarpıcı bir örneği, ırka karşı takındığı tutumda görülebilir. Irka, ırkçılık hatırına saygı gösterilmesiyle alay etmişse de, «bazı ırklar açıkça öteki ırklardan üstündür» görüşünde direnmiştir. Irksal saflığı koruma amacını kabul edilecek bir amaç olarak görmemiş, ama daha aşağı soydan kimselerle evlenmekten kaçınmanın önemi üzerinde durmuştur. «Herhangi bir karışmaya, örneğin beyaz halklarla siyah halkların karışmasına, içgüdüler kadar akıl da karşı çıkar» demiştir. Santayana'ya göre, bu tür bir karışmayı sağlama yolundaki girişimler, ruhlarındaki gerçek farklılıklar kısa zamanda ortaya çıkacağı ve «karşı konmaz bir iti»

---

22 *Current Biography* (April, 1944) 589-594.

23 George Santayana, «Reason in Society», George Santayana, *The Life of Reason*, içinde, New York, 1936, Scribner, II. 73-74.

grupları birbirinden ayıracağı için, çok geçmeden başarısızlığa uğrayacaktır.²⁴

Santayana'nın devlet kuramı, bazı bakımlardan Thomas Hobbes'unkini, bazı bakımlardan ise, kralların tanrısal hakları öğretisinin onyedinci yüzyıldaki savunucusu olan Robert Filmer'in ataerkil kuramını andırır. Santayana da, Hobbes gibi insanları zavallı varlıklar olarak görür. Bu nedenle, Santanaya'ya göre devlet, yararlı veya iyilik eden bir şey olduğu için ortaya çıkmıştır. Devlet olmadan insanlar barış ve güvenlik içinde yaşayamazlar. Bir bakıma, devlet yalnızca «savaşın biçim değiştirmiş biçimi» ya da daha doğrusu, içinde ona karşı çıkmanın ya da ona sadakatsizliğin en büyük suç olduğu bir «potansiyel savaş»tır. «Her bir devlet, kendi toprakları üzerinde sürekli seferberlik durumunda olan bir ordudur.» Bu anlamda devlet, her zaman bir kötülüktür, ama savaş gibi, bazen aynı zamanda da iyiliktir.²⁵ Bununla birlikte devlet yalnızca fizik güce dayanmaz. Küçük çocuğun güçlü bir ananın ya da babanın egemenliğine kendini bırakışı gibi, insanların zavallılıkları da onları düzeni koruyup güvenliği sağlayabilecek güçlü bir kişinin yönetimini kabul etmeye götürür. Bu nedenle doğa, ailede ve ataerkil kabile örneklerinde görüldüğü gibi, kendiliğinden bir tür hayırsever despotluk [devlet] doğurur.

Santayana'ya göre ideal yönetim biçimi bir demokrasi değildir, hele çoğunluğun mutlak egemenliği anlamında bir demokrasi hiç değildir. Kendisi, kendisinden iyilerin aklı ve inceliği ile sınırlandırılmamış olan «kitlelerin kaba tutkuları» dediği şeyden korkar. Santayana'ya göre, insan kitlesi, «bir kurtçuğunki kadar beyine ve bir canavarın pençelerine sahiptir.» Böyle bir canavarı öldürebilen bir kahraman olacaktır.²⁶ Kitlelerin bu mutlak demokrasisine karşı çare, en iyilerin o ya da bu türden bir yönetimidir. Bu bir aydın monarşisi olabilir, ya da daha iyisi bir tür «timokrazi»* olabilir. Timokraside herkes yeteneklerini elinden geldiğince geliştirebilme yolunda eşit fırsata (fırsat eşitliğine) sahip olacaktır, ama ancak en iyiler en yüksek makamlara yükselebileceklerdir. Timokraside görülecek aristokrasi, kapalı, kalıtsal olmak yerine, açık aristokrasi olacaktır. Kanını, halkın en iyi kanından alacaktır. Santayana'ya göre, diktatörün bir serüvenci değil, [yönetimde] uzman olması koşuluyla, diktatörlük bile «proleterci»** demokrasiden daha iyidir. 1950 yılında, Santayana, Corliss Lamont'a yazdığı bir mek-

24 Santayana, «Reason in Society» 167-168;
George Santayana, *Dominations and Powers*,
New York, 1951, Scribner, 357.

25 Santayana, *Dominations and Powers*, 79-80.

26 Santayana, «Reason in Society», 127-128.
Timokrazi, şerefliiler, şeref sahipleri, askerler yönetimidir (ç.n.).
«proletarian».

tufta, İtalya'nın Mussolini yönetiminde hiç bir zaman olmadığı kadar «güçlü, mutlu ve daha birleşmiş bir ülke» olduğunu, özellikle faşist devrimden önce görülen «başıboş sosyalizm»den çok daha iyi olduğunu belirtti. Ülkenin 1940'larda içine düştüğü yıkıcı yazgı, militan bir dış politikanın ve emperyalist serüvenciliğin ürünüydü dedi.²⁷

Diktatörlüğe karşı gösterdiği hoşgörüye karşın, Santayana bireyci bir ekonomi anlayışının sıkı savunucusuydu. Bir devletin ilk görevinin, uyruklarının yeterli yiyeceğinin bulunup bulunmadığına bakmak olduğunu kabul etti; ama aynı derecede önemli bir başka görevinin ise, nüfusu geçim kaynaklarının sınırını aşmayacak biçimde düzenlemek olduğunu ileri sürdü. Klasik economiciler gibi, tüm yaşayan varlıkların çoğalma eğiliminin, her türlü acıyı artırmasından korkuyordu. Gene klasik economiciler gibi, bencilliğin evrensel yararlarına inanmış göründü. İnsanların birşeyler elde etmeye çalışırken, öteki insanlara herhangi bir yolla sağlayabileceklerinden fazla yarar sağlayacaklarını ileri sürdü. Bireysel başarıyı ödüllendirmeyen bir toplumsal sistem, insanları hiç de birşeyler yapmaya itmeyecektir. Yunan'dan ve Roma'dan, İtalya'dan ve İngiltere'den almış olduğumuz hemen her şeyi bireyciliğe borçluyuz. Bu nedenlerden dolayı Santayana, servetin birikimine ya da başkasına geçirilmesine (mirasa) sınırlamalar konmasını onaylamayacaktır. Tam bir fırsat eşitliği altında, herhangi bir kimse, ömür boyu bir çabayla, alçakgönüllü bir yaşama yetecek olandan daha fazla zenginlik biriktirme yolunda büyük bir şansa sahip olacaktır. Bu nedenle, bu yolda bir sınırlama konmamalıdır. Ayrıca bir kimsenin biriktirdiğini vasiyet etme, miras bırakma hakkı da yadsınmamalıdır. Zenginlikler, büyük aileler yaratma yolunda mirasla geçirilemez ya da kullanılamazsa, «hayalgücünü harekete geçiren en büyük çekiciliğini» yitirecektir. Santayana bu tür zenginliklerin mirasla geçirilmesini, aristokrasinin beslenmesi için de gerekli gördü. çünkü, aristokrasi olmazsa, toplumda bir arılık, bir incelik ölçütü bulunmayacaktı. «Herkes ininde rahatına bakacak, kendi eğiliminden daha ince herhangi bir yargıya ya da davranışa saygı göstermeksizin, ceketinin düğmeleri açık, yayılıp yatacaktır.»²⁸ Yazar, fırsat eşitliğinin eşitsiz mirasların geçirilmesiyle nasıl uzlaştırılabileceğini açıklamayı unutmamıştır.

Santayana'nın romantisizmi, belki de en iyi biçimde, savaşa karşı takındığı tutarsız tutumlarda görülür. Bir yandan savaş için söyleyebileceği hiç bir iyi sözü yoktur. Savaşın parlaklıklarının tümüyle «kanlı, çılgın ve cinayet bulaşmış» olduğunu söyler. Savaş her türlü yanlışın kaynağıdır; savaşın her zaman var olduğunu söyleyerek ona karşı bir

27 Daniel Cory (ed.), *The Letters of Santayana*, New York, 1955, Scribner, 405.

28 Santayana, «Reason in Society», 135-136.

şey yapılamayacağını ileri sürmek, anlamsızlığın ta kendisidir. Ama öte yandan Santayana, bir başka zaman oldukça farklı sonuçlara varır. Kavga etmenin köklü bir içgüdü, ilkel bir zorunluluk olduğunu ileri sürer. «Eğer insanların uğrunda savaşacakları hiç bir şeyi yoksa, sözcükler, düşler için savaşacaklar, ya da kadın için veya birbirlerinin bakışını beğenmedikleri için veya karşı yönlerden gelirken tam birbirlerinin karşısına çıktıkları için kavga edeceklerdir.»²⁹ Yaşam, bir başka yaşam biçimini iteleyip kovmadan, ya da ezmeden veya yutmadan büyüyemez; gelişemez ya da herhangi belirli bir biçim aıamaz. Tek kalıcı barış, iki yok arasındaki durağanlığın barışıdır. Her ne zaman iki yaşayan, büyüyen organizma, birbirlerinin birbirlerine ulaşacak kadar yakınına gelse, savaş tehlikesi var demektir. Savaş bir ulusun zenginliklerini harcar, ulusun erkek gücünü tomurcuklanırken koparır ve geleceği çelimsiz, zayıfa, sakata bırakırsa da, çatışma evrenin içinde saklı bir yasa olup, bir kötülük ajanı olduğu kadar bir iyilik aracıdır.

Santayana en derin duygularına danıştığı zaman, savaşın kaldırılmasının, iradesini tüm dünya devletlerine dayatma yeteneğinde evrensel devletin yaratılması dışında, başka hiç bir yolunun bulunmadığını gördü. Bu yolda ne Milletler Cemiyeti, ne Birleşmiş Milletler yeterliydi, ne de bir dünya cumhuriyetinin kurulabileceğine inanmıştı. Kafasındaki şey Büyük Kyros'un fetihlerine ya da «*Pax Romana*»ya benzer bir şeydi. «Büyük bir imparatorun korsanca davranan kabilelerin yuvalarını basması, onların arasındaki askeri yaptırımların yerine mahkemelerin yaptırımını koyması gibi, genel barışı ancak, tüm savaşan ulusların bir imparatorluk gücü tarafından fethedilmesi kurabilir.»³⁰ Romalılar çok büyük bir kuvvet üstünlüğüne sahip oldukları için bu başarıya yaklaştımlardı. Ama bugün hiç bir ulus Roma'nın başarısını taklit edebilecek durumda değildir. Böyle bir şeyi başarma şansına, az da olsa sahip görünen tek devlet, yalnız gücünden dolayı değil, çokuluslu olduğu ve ırk, ulus, eğitim ve din sorunlarında tümüyle yansız davranma eğilimi gösterdiği için, Sovyetler Birliği'dir. Erke karşı duyduğu tüm saygısına karşın, Santayana, bir askeri gücün dayatacağı barışın doğurabileceği birörneklikten korkar. Bununla birlikte, savaşın romantik olduğunu, yani bazen bir gelişme aracı olduğunu, insanlara şovalyelik ruhu kazandırdığını, onlara özgürlüğü koruma ve geliştirme gücü verdiğini söylemekten kendini alamaz. Santayana, kendini aynı zamanda bir tür ölüm türküsünün çekiciliğine kaptırmıştır. «Ölüme meydan okumak alışkanlık durumuna geldiği zaman» diye yazdı «yaşamın tüm tutsaklıklarına, tüm kötülüklerine de meydan okunmuş olur.»³¹ Böyle

29 Santayana, «Reason in Society», 81-82.

30 Santayana, «Reason in Society», 87.

31 Santayana, *Dominations and Powers*, 207.

bir mistik [mistik görüşler] belki de ancak [Santayana'nın yaptığı gibi] bir kıyıya çekiliniş felsefi düşünceler dünyasına dalınarak çıkarılabilir.

SONUÇ

Bir bilim yüzyılı olan yirminci yüzyılda, idealizm, romantizm gibi felsefelerin hâlâ yaygın bir çekiciliğe sahip olabilmeleri şaşırtıcı görünebilir. Ama bilim ile akıldan hiç birisi, şimdiye dek hiç bir zaman insanların kafalarında tartışmasız bir üstünlük kurabilmiş değildir. Bilimin, İ.Ö. 300'den İ.S. 100'e uzanan ilk büyük çağında, eleştirel araştırmanın ve ampirik çözümlemenin en iyi meyveleri yanı sıra, Septisizm. Philonizm ve Yeni Pythagorascılık gibi akla karşı çıkan felsefeler de geliştirilmişti. İtalyan Rönesansı yalnızca Galileo'nun, Kopernikus'un ve Leonardo da Vinci'nin dönem açıcı bilimsel başarılarıyla değil, aynı zamanda Yeni Platonculuk, Savonarola çılgınlığı gibi akıddışı görüşleriyle de sivrilmişti. Gerçek şu ki, yaşamın sorunlarına akılcı, bilimsel yaklaşımlara, birçok düşünen insan tepki göstermektedir. Bu kişiler, onaltıncı yüzyılda Erasmus'un yaptığı gibi, akılcı yaklaşımı humanizmi ve tinselliği yıkıcı bulurlar. Onun insanı bir hayvan düzeyine düşürdüğünü ve dinin olanaklarını kuruttuğunu hissederek. Bu nedenle, çağımızın önde gelen bilim adamlarından bazıları, bilim için geçerli olan yöntemlerin, dinin sorunlarının çözümünde geçerli olmadığı varsayımıyla, bilim ile dini tümüyle ayrı kompartımanlara koyarlar.

Belki hepsinden önemlisi, çağdaş bilimin eleştiricilerinin, bilimin hem etiğin hem de estetiğin düşmanı olduğunu düşünmeleridir. Bu kişiler, sanatların, ruhun en derin özelemlerinin kendini ortaya koyan tepkileri olduğunu ileri sürerler. Bunlar ancak içgüdüsel duygularla, sezgiyle ve coşkuyla anlaşılabilir, bunlarla kavranabilirler. Bu bakış açısına göre etik (ahlak felsefesi) vicdanın, vahyin, tinsel kavrayışın görünüşleri olarak, değerler sorunuyla ilgilidir. Bilim bize ahlakal davranış (ölçütleri) normları veremez ve niçin o ya da bu ahlak kurallarına uymamız gerektiğini söyleyemez. Bu nedenle, çıkarsamadan ve eleştirel düşünüşten hoşnut olmayanlar, çıkarsamanın ve eleştirel düşünüşün, insanın daha «yüksek» yeteneklerine, duyum algılarına dayanmayan yeteneklerine başvurularak desteklenmesini gerekli görürler. Bu kişiler, duygulara, sezgiye ya da «tinsel» özlemlere dayanan sonuçların, kendilerini, savaşın, şiddetin, faşizmin, ırkçılığın haklı gösterilmesine götürebilmesi riskinin altına girmeye istekli görünüyorlar. Gerçekten, ideallerinin her ne pahasına olursa olsun ulaşmaya değer olduğunu düşünen bu kişiler, genellikle, şiddete dayanan yöntemlere göz yummaya özellikle eğilimli olmuşlardır.

VIII. Bölüm İçin Türkçe Ek Okuma Listesi

- de Beauvoir, Simone, *Günümüzde Sağcı Fikirler*, çev. Cemal Süreyya, İstanbul, 1966, Dönem Yayınları 95 s.
- Bergson, Henri, *Din ve Ahlakın İki Kaynağı*, çev. Mete Emin, İstanbul, 1938, Yeni Türk Mecmuası ilâvesi, 96 s.
- Bergson, Henri, *Düşünce ve Devingen*, çev. Miraç Katırcıoğlu, İstanbul, 1959, Maarif Vekâleti Yayınları, 343 s.
- Bergson, Henri, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, çev. M. Şekip Tunç, İstanbul, 1950, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 242 s.
- Bergson, Henri, *Yaratıcı Tekâmül*, çev. Mustafa Şekip Tunç, İstanbul, 1947, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları 484 s.
- Cerrahoğlu, A., *Devrimci Sendikalizmin Nazariyecisi Georges Sorel*, İstanbul, 1968, Alfabe Latin Matbaası, 56 s.
- Croce, Benedetto, *İfade Bilimi ve Genel Lingüistik Olarak Estetik*, çev. İsmail Tunalı, Erzurum, 1969, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 115 s.
- Gautier, Theophile, *Romantizmin Tarihi*, çev. Necdet Bingöl, İstanbul, 1967, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 232 s.
- Green, Thomas Hill, «Siyasal Boyun Eğme Yükümünün İlkeleri Üstüne Dersler'den» çev. Oğuz Onaran, Mete Tunçay (der.), *Barı'da Siyasal Düşünceler Tarihi Seçilmiş Yazılar*, 3, Ankara, 1969, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, s. 147-181.
- Nietzsche, Friedrich, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, çev. A. Turan Oflazoğlu, İstanbul, 1964, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 384 s.
- Nietzsche, Friedrich, *İşte İnsan*, çev. Can Alkor, Ankara, 1969, Dost Yayınları, 124 s.
- Nietzsche, Friedrich, *Seçmeler*, haz. İ. Zeki Eyuboğlu, İstanbul, 1973, Milliyet Yayınları, 366 s.
- Nietzsche, Friedrich, *Tarih Üstüne*, çev. İsmet Zeki Eyuboğlu, İstanbul, 1965, Oluş Yayınları, 118 s.
- Kuçuradi, Ioanna, *Nietzsche ve İnsan*, İstanbul, 1967, Yankı Yayınları, 185 s.
- Sorel, Georges, «Şiddet Üstüne Düşünceler'den», çev. Sina Akşin, Mete Tunçay (der.), *Sosyalist Siyasal Düşünüş Tarihi*, I, Ankara, 1976, Bilgi Yayınları, s. 425-455.
- Topçu, Nureddin, *Bergson*, İstanbul, 1968, Hareket Yayınları, 116 s.

IX

AKLA KARŞI BAŞKALDIRI

Antientellektüelizm, Egzistansiyalizm

Aklı karalamak ya da aklı suçlamak, yeni bir olgu değildir. Mistikler ve vahiyçiler, Hristiyanlıktan önce bile, insanlar gerçek doğruya ulaşmak istiyorlarsa, akılsal yeteneklerinin bilgi edinmenin öteki yöntemleriyle desteklenmesi gerektiğini ileri sürdüler. Eskiçağın Gnostik-leri* dinin gerçeklerinin akılla ortaya çıkarılabileceğine, hatta akılla kavranılır kılınabileceğine inanmamışlardı. Onlara göre bir kimse, doğrudan doğruya Tanrı tarafından verilmiş gizli bir tinsel bilginin sahibi olmadıkça, bu gibi gerçekleri bilemezdi. Yeni Platoncular ise, sonul gerçeğe ancak, Tanrı ile mistik bir birlik kurmak yoluyla ulaşılabilceğine inandılar. Böyle bir vecd durumuna ulaşmak için, insanın, uzun süren derin düşüncelere dalmalarla ve kendi kendine eza ederek etine boyun eğdirmesi yoluyla, kendini maddenin tutsaklığından tümüyle kurtarması gerekir. Gnostik ve Yeni Platoncu felsefelerin, Hristiyanlığın mistik biçiminin ve öteki akıldışı biçimlerinin gelişmesindeki etkileri iyi bilinen bir olgudur.

Hristiyanlık, tarihinin ilk dönemlerinde, özünde akıldışı bir din olarak gelişti; ancak onikinci ve onüçüncü yüzyıllardaki ortaçağ Skolas-tiği Hristiyanlığa akılcı bir yapı kazandırabildi. Bunun Aristoteles'in otoritesiyle desteklenmiş bir akılcılık olduğu doğrudur; bununla birlikte, bu inancın savunucuları, belki imanla kavranılması gereken enkarnasyon (ruhun bedene girmesi) öğretisi gibi teolojinin gizemli gerçekleri dışında, aklın gücüyle ele geçirilemeyecek bir gerçeğin bu-

* Yunanca derin ve tam bilgi anlamına gelen *gnose* sözcüğünden türetilen gnostisizm, II. yüzyılda ortaya çıkan, Musevilikle Platonculuğu Hristiyanlığın içinde karıştıran, mutlak, tanrısal bilgiye sezgi yoluyla ulaşılabilceğini savunan Hristiyan gizemcilerinin oluşturdukları, Kilise tarafından kabul edilmeyen bir düşünce akımına verilen addır (ç.n.).

lunmadığına iyice inanmışlardı. Ne var ki skolastiğin kendine güvenen yapısı sanıldığı kadar sağlam değildi. Bu yapı ondördüncü yüzyılda nominalizm (adıcılık) tarafından temellerinden sarsıldı. Nominalistler, ancak görüp, duyup, dokunabildiğimiz tek tek nesnelerin gerçek olduğunu ve tüm bilgilerimizin deneyimden kaynaklandığını ileri sürdüler. Somut deneyimin ötesindeki herhangi bir şeyin varlığının, o da eğer çok gerekliyse, inanç yoluyla kabul edilmesinin gerekeceğini belirttiler.

Nominalizm, çağdaş bilimin geçeceği yolları döşedi. Onyedinci yüzyıldaki bilimsel devrimden beri, rasyonalizm pek fazla kabul görmedi. Aydınlanma çağında kısa süren bir canlanma gösterdi, ama bu, duyum algılarını tüm bilgilerimizin özgün kaynağı olarak gören bir rasyonalizm idi. Ondokuzuncu yüzyılın sonunda, doğa dünyasıyla ilişkisiz bir kurgusal (spekülatif) düşünce biçimi olarak felsefe, neredeyse sona erdi. Bunun nedeni, ne evrenin sorunlarının çözülmüş olması, ne de insanların doğru mantıksal çıkarsamalarda bulunma yeteneklerini yitirmiş olmalarıydı; neden, yalnızca aklın yöntemlerinden çok bilimin yöntemlerinin, genellikle, gerçeğe götüren tek rehber olarak kabul edilmiş olmasıydı. Daha yakın bir geçmişte ise, hem akıllı hem de bilimi kınayan felsefelerin doğdukları ve gittikçe yaygınlaştıkları görüldü.

1. AKLA KARŞI DÜŞMANLIĞIN YAPISI

Akla karşı başkaldırı (anti-entellektüelizm, akıl, aydın düşmanlığı) çeşitli biçimler aldı. Bu tutumu takınanların içinde önde gelen düşüncülerin bazıları mistik, bazıları transendentalist (aşkın bilgici) idi. Bazıları otoritelere (konunun söz sahibi yetkili kişilerine) ya da geleceğe saygı besleyen kimselerdi. Ama bazıları, insan aklının yeterliğini tümüyle reddeden ya da pek az kabul eden ve felsefenin yalnızca gerçekliği kanıtlanabilir olgulara ve deneyimlere dayanmasını isteyen materyalistler ve septikler (kuşkucular) idi. Bu son grubun tipik örneğini, temel düşüncelerini bir önceki bölümde incelediğimiz pozitivistler oluşturdular. Pozitivistler bilimle elde edilen bilginin sahip olduğumuz tek güvenilir bilgi olduğunu ve bilimin ötesinde kalan sorunların çözülemeyen sorunlar olarak bir kıyıya konması gerektiğini ileri sürdüler. Bu tür düşünceler özellikle ünlü İtalyan düşünürü Vilfredo Pareto'nun tipik görüşleriydi.

Vilfredo Pareto*

Bilimlere olan saygısına karşın Pareto, insan aklını, insanlığın büyük kitlesinin herhangi bir biçimde gerçekten düşünme yeteneğinden

---

* Pareto'nun yaşamı ve öteki düşünceleri için 79. sayfaya ve onu izleyen sayfalara bakınız (ç.n.).

yoksun olduklarını düşünecek derecede küçük görüyordu. Bu kimsele-
rin şimdiye dek gerçekte yaptıkları tek şeyin, kendi içgüdülerini, ön-
yargılarını, isteklerini «rasyonelleştirmek» olduğunu ileri sürdü. Pare-
to'ya göre, ancak yetenekli bir azlığın kafasında aydınlanma yolunda
herhangi bir ilerleme görülür. Kitleler arasında boşnancın miktarı ne-
redeyse değişmez, yalnızca biçim değiştirir. Pareto'nun insan aklına
karşı duyduğu güvensizlik, bilimi bile, insan davranışlarının bir reh-
beri olarak kabul etmesini önleyecek kadar büyüktür. «Bilgi elde et-
mekle ilgili amaçlar için» diye yazdı, «mantığa ve deneyime dayanan
bilim elimizdeki tek değerli araçtır», davranışlarımızla ilgili amaçlar
içinse, «duygularımızın gösterdiği yolu izlemek çok daha önemlidir»

Georges Sorel*,

Akıldışı inançların eylem rehberi olarak taşıdıkları önem üzerinde
duran bir düşünür de sendikalizmin ünlü kurucusu Sorel idi. Gerçeğin
doğası hakkında herhangi bir felsefe işleyip geliştirmiş biri olmamakla
birlikte, bilgi kuramı Pareto'nunkine benziyordu. Sorel, dini ve top-
lumsal, siyasal idealizmi düş malzemesi olarak gören inatçı bir mater-
yalistti. Bununla birlikte, eylemin zembereği olarak, «mitos»u, gerçeğe
dayanması zorunluluğunun olmadığını, ama umutlara ve düşleri ger-
çekleştirmek isteğine dayanması gerektiğini söylediği mitosu yüceltti.
Sorel'in içgüdüsel davranışlara ve bilinçaltına Freudculuktan önce
dikkati çektiğini görüyoruz. Sorel'de aynı zamanda Pareto'nun «kalıt-
lar» (*Residues*) ve «yanıtlar» (*derivations*)** kuramının ilk belirtileri de
vardır. Ortalama insanı, ancak birinin ardından gitmeye uygun yaradı-
lışlı bir koyun sayarak aşağı görmesine ve bir doğal önderler elitine
inandığını açıklamış olmasına karşın, bu elitin üyelerinin aydın, akıllı
kişiler olması gerektiği düşüncesinde değildi. «Akademisyenlerden olu-
şan bir hükümetten daha korkunç bir şey düşünülebilir mi?»² diye yaz-
dı. I. Dünya Savaşı'ndan önce, bir süre için *Action Française* (Fransız
Hareketi) akımına, nefretleri körükleyen küçük bir kralcılar takımına
katıldı. Sonunda kralcı dostlarının yöntemlerini reddetmiş olmakla
birlikte, kralcılıkla (monarşizmle) sendikalizmin işçi sınıfı felsefesi
arasında bir zıtlık görmediği anlaşılıyor. Daha sonra hem Mussolini'ye
hem Lenin'e olan hayranlığını dile getirdi; ama 1922'de ölümü, faşizme
ve komünizme karşı daha kesin tutumlar takınmasını önlemiş oldu.

---

* Sorel'in yaşamı ve öteki düşünceleri için 255. sayfaya bakınız (ç.n.).

** Bu kavramların açıklamaları için 80. sayfaya bakınız (ç.n.).

1 Vilfredo Pareto, *The Mind and Society*,
New York, 1935, Harcourt, III. 1241-1242.

2 Richard Humphrey, *Georges Sorel Prophet Without Honor*,
Cambridge, Massachusetts, 1951, Harvard University Press. 125.

Émile Durkheim (1858 - 1917)

Sorel'in düşüncesinin biçimlenmesine yardımcı olan iki ünlü öğretmeni, Henri Bergson ile Émile Durkheim idi. Bergson romantikçi düşünürler arasına konup, düşünceleri bir önceki bölümde ele alınmıştı. Durkheim da benzeri tutumlar takındı ve bireysel aklın yeterliliğini küçümseme yolunda daha da ileri gitme eğilimi gösterdi. Durkheim, 1858'de Fransa'da, Épinal'da, bir Yahudi ana-babanın çocuğu olarak doğdu. Épinal Koleji'nde, Paris'teki Louis-de-Grand Lisesi'nde ve École Normale'da okuyarak eğitimini tamamladıktan sonra, beş yıl süreyle çeşitli Fransız liselerinde öğretmenlik yaptı. 1887 yılında Bordeaux Üniversitesi'ne sosyoloji kürsüsüne atandı ve bu tarihten dokuz yıl sonra sosyal bilim profesörü oldu. 1898'de *Anné Sociologique* dergisini kurup bu derginin yayımcısı oldu. Yaşamının son yıllarını Paris Üniversitesi'nde eğitim bilimi profesörü olarak geçirdi. 1890'ların ünlü Dreyfus Olayında*, bütün gücüyle Dreyfus'u destekledi ve I. Dünya Savaşı sırasında Fransız hükümeti için canını dişine takarak propaganda yaptı.

Durkheim, yazılarında çoğu kere, akılcı (entellektüel) yaklaşımın sıkı bir savunucusu olduğu izlenimini verdi. Toplumu, fizik bilginlerinin maddeyi ve enerjiyi incelerken gösterdikleri aynı nesnellikle incelenmesi gereken doğal bir olgu gibi gördü. İzleyicilerinden kafalarındaki tüm «önkavramları»** söküp atmalarını istedi ve onları, getirdiği sınırlamaların bilincinde olmaksızın gerçeğin ancak sınırlı bir görünümünü edinmemize izin veren önyargıların sinsi doğasına karşı uyardı. Aynı zamanda akla «büyük önem» verdiğini ve bilime karşı büyük bir saygı beslediğini belirtti.³ Ama önce Durkheim'in «akıl» ve «bilim» kavramlarına verdiği anlamlara bir bakalım. Bireysel kafaların türevi olan akılla ve bilimle pek ilgilenmedi. Durkheim'a göre, «bilim bireysel bir şey değil, toplumsal bir şeydir; kişisel olmayan yanı çok daha ağır ba-

---

Yahudi asıllı Alfred Dreyfus, Fransız Genel Kurmayı'nda çalışan bir yüzbaşı idi. 1894'te, ordunun sırlarını Almanlar'a sattığı savıyla tutuklanıp ömür boyu sürgün cezasına çarptırıldı. Cezanın yeterli kanıtlara dayanmamış olması yüzünden olay kamuoyunda tepkiler yarattı. 1906'da Devlet Başkanınca bağışlanıp orduya döndü. Bu gelişmeler, Fransız düşünürlerini hatta Fransız halkını, Dreyfus'tan yana ve Dreyfus'a karşı olanlar biçiminde iki kampta kutuplaştırdı; daha doğrusu, bu olay vesile edilerek, sağcı ve solcu güçler örgütlenerek siyasal kutuplaşmada yerlerini aldılar. Böylece olay Fransız Cumhuriyetini tehlikeye sokan bir niteliğe dönüşmüştü (ç.n.).

«preconceptions».

- 3 Émile Durkheim, *The Rules of the Sociological Method*, çev. S.A. Solovay ve J.H. Mueller, Glencoe, Illinois, 1950, The Free Press, 31. Émile Durkheim, *Sociology and Philosophy*, çev. D.F. Pocock, Glencoe, Illinois, 1953, The Free Press, 20-21, 66-67.

sar » ve doğru kavranıldığında aklın «bilimden başka bir şey olmadığı, ahlakın bilimi olduğu anlaşılır.»⁴

Durkheim'ın bu görüşleri ileri sürmekteki amacının, kültürel gelişmede topluma baş rolü vermek olduğu anlaşılıyor. Tarihin akışı içinde gerçekleştirilen tüm yeniliklerin kaynağının toplum olduğunu ileri sürdü. Bireyin uslamlamalarından çok daha önemli bulduğu bir tür toplumsal «düşünüş»ün varlığına inandı. Toplum, Durkheim'a göre, bireysel kafalar arasındaki eylemlerin ve tepkilerin ürünü olan, fakat doğrudan doğruya onlardan doğmayan «temsiller»* yaratır. Her bir «temsil» bir grubun düşünüşünün sentezidir. O grubun yapıtıdır, bu nedenle, bütünüün parçasından öte bir şey olması gibi, «temsil» bireysel bir yapıt olmaktan ötedir. «Kuşkusuz her bireyde bu «temsil»in bir parçası bulunur, ama tümü hiç bir bireyde bulunmaz.»⁵ Durkheim'ın «temsiller» ile anlatmak istediği şey, anlaşılan, belli bir toplumun gelenekleri, görenekleri ve idealleri idi. «Toplum» terimini, özünde Edmund Burke'ün «tür»** sözüne verdiği anlama ve amaca benzeyen bir anlam ve amaç vererek kullandı. Burke'ün bireyin aptal ancak türün akıllı olduğunu söylemesi gibi, Durkheim da, bireyin düşünüşünü düzeyssel ve geçici bir düşünüş olarak gördü. Durkheim'a göre, düşüncelerin kalıcı değerler olmalarını sağlayan bilgelik ve derinlik yalnızca toplumun geleneklerinde ve düzenleyici kurallarında vardır.

Sıra Durkheim'ın kuramının hangi kaynaklardan beslendiği sorusuna gelince, kendisinin herhangi bir başka düşünürden daha çok Rousseau'nun ve Kant'ın felsefelerine borçlu olduğu söylenebilir. Durkheim'ın, örneğin toplum için düzduğu övgüler, Rousseau'nun devlete karşı duyduğu saygı kadar büyüktü. Durkheim'a göre, toplumdan ayrı ele alındığında birey bir hiçtir. Uygar bir kişi olarak varlığı, öteki insanlarla birlikte yaşamasının bir ürünüdür. Uygarlık, insanların kuşaklar boyunca toplum içinde yaptıkları işbirliğinin sonucudur. «Uygarlığı yaratan, sürdüren ve bireylere geçiren toplumdur.»⁶ Toplumun, üyelerinin iradelerinden tümüyle ayrı, kendine ait bir iradesi vardır. Toplum, üyeleri yalıtlanmış durumda olsalardı onların gösterecekleri davranıştan tümüyle farklı düşünür, duyar ve hareket eder. Hepsinden önemlisi, ahlakın yaratıcısı da toplumdur. Toplum, doğru ve yanlış olanın ölçütlerini saptar ve bunları uygulamaya koymanın bir yaptırımını olarak, görev ve yükümlülük duygusu yaratır. Bireyin, ahlakın yaradılışında, belki içinde yaşadığı çağa, «gereksinimlerinin ve duygularının daha

4 Durkheim, *Sociology and Philosophy*, 66-67.

* «representations».

5 Durkheim, *Sociology and Philosophy*, 26.

** «species».

6 Durkheim, *Sociology and Philosophy*, 54.

çok bilincine erebilmesi» yolunda yardımcı olmak dışında, hiç bir rolü yoktur. Ayrıca Durkheim, bireyin, toplumun kollektif [genel] iradesine karşı kendi aklını ya da vicdanını ileri sürerek karşı çıkmak hakkına sahip olduğu düşüncesini de kabul etmedi. Durkheim'in, Thoreau'nun doğru kefedeki tek bir insanın yanlış kefedeki çoğunluktan daha ağır basacağı öğretilisine, ya da İbsen'in «bir azınlık doğru yolda olabilir, ama bir çoğunluk her zaman yanlış yoldadır» savına da katılmadı. Sokrates'i «zamanına uygun olan ahlaki, kendini yargılayanlardan daha açık olarak dile getirdi» diye övdü, ama sonunda toplumun egemen iradesi önünde saygıyla eğildiği için, onu göklere çıkardı.⁷

Durkheim için toplumun işlevi öylesine yüceydi ki, onu bir din düzeyine çıkardı. Durkheim'in kafasında toplum, yalnızca Tanrı'nın bir aracı değil, *Tanrı'nın ta kendisiydi*. «İnanan Tanrı'sı önünde eğilir» diye yazdı, «çünkü varlığının, özellikle zihinsel varlığının, ruhunun Tanrı'dan geldiğine inanır. Bizim de bu duyguları kollektif varlığa (topluma) karşı duymamız için aynı nedenlerimiz var.» Durkheim Tanrı'yı, «yalnızca biçim değiştirmiş ve simgesel bir yolla dile getirilmiş toplum» olarak gördü. Ve Kant'ın, ahlak yasasının temeli olarak bir Tanrı inancının mutlaka gerekli olduğu üzerine önemle durması gibi, Durkheim da, «bireylerden belirgin bir biçimde ayrı» bir «toplum» düşüncesinin gereği üzerinde durdu, yoksa ortada ahlakın yöneleceği bir amaç, görevin dayanacağı bir temel kalmayacaktı.⁸ Böyle bir tutum takınarak Durkheim, hem vicdanın hem de [bireysel] aklın kullanılması için pek az alan bırakmış olur. Böylece, düşüncesinin sonuçta doğuracağı etki, hem aklın hem vicdanın değerinin düşmesi olacaktır.

Gustave Le Bon (1841 - 1931)

Akl düşmanlığının bir peygamberi olma yolunda, Durkheim, kendisinden daha yaşlı yurttaşı Gustave Le Bon'un gerisinde kaldı. Le Bon, tıp öğrenimi görmüşse de, kuramsal fizik, arkeoloji ve antropoloji konularında pek çok şey okumuş, yalnızca bireylerin değil kalabalığın akıl yeteneklerini küçümseyen ve uygarlığın gelişmesinin anahtarlarını ulusal ve ırksal nitelikte gören biriydi. 1841'de doğan Le Bon, doksan yıllık ömrünü devrimler, bunalımlar ve savaşlar döneminde geçirdi. Belki de perspektifini, Fransa-Prusya Savaşı, III. Napoleon'un düşüşü, Paris Komünü ve Dreyfus Olayı gibi olaylar etkilemişti. Önyargılarının kaynağı ne olursa olsun, yaşamda hiç bir zaman onur ve dost kazanmak sıkıntısı çekmiş görünmez. Öldüğünde, Bilimsel Felsefe Kitaplığı'nın yöneticisi ve Paris Üniversitesi'nde psikoloji ve psikolojiyle ilgili bilimler profesörü idi. Hayranları arasında Fransa Devlet Başkanı Sadi

7 Durkheim, *Sociology and Philosophy*, 64-65.

8 Durkheim, *Sociology and Philosophy*, 51-52, 73.

Carnot, Birleşik Devletler'den Theodore Roosevelt ve Charles Dawes de bulunuyordu.

Le Bon'un kazandığı ün, daha çok, kalabalıkların psikolojisiyle ilgili çalışmasına dayanır. Kalabalığı (kitleyi), herhangi bir amaca ulaşmak tutkusunun egemen olduğu birikmiş insan topluluğu olarak tanımladı. Le Bon'a göre, kalabalıklar kendilerini oluşturan insanlardan kesinlikle farklı özellikler taşırlar. Le Bon bir kalabalığın kafa yapısının (zihniyetinin), ortalama bir üyesinin tek başına davranırken gösterdiği kafa yapısından daha aşağı olduğuna inandı. Kalabalığın kafa yapısı, bilinçli bir düşünüşten oluşmaz, çeşitli kimselerin bilinçaltılarının yayılıp gelişmesinden oluşur; hiç bir anlamda rasyonel bir düşünüşün ürünü değildir, **ilkel bilinçaltı itilerinin ve isteklerinin bir birleşimidir.** Bunun sonucu olarak, kalabalıklar kendilerini oluşturan insanların, birey olarak davranırken girişmeyi akıllarından geçiremeyecekleri kadar aşırı davranışlar gösterebilirler. Bir kalabalıkta toplanmış insanların, bunlar tek tek kültürlü beyefendiler olsalar bile, yapamayacakları vahşilik, yapamayacakları canavarlık yoktur. Ne var ki, Le Bon'a göre kitle, her zaman hayvanca ve canice davranmaz, davranışı kahramanca bir davranış biçimini de alabilir. Kitlelerin arada sırada, bireylerin girişemeyecekleri kadar büyük yüreklilik ya da atılganlık gösterdikleri bilinen bir gerçektir. Burada önemli olan nokta, kitle içindeki insanların, her insanın yüzeysel görünümünün derinliklerinde yatan kör, içgüdüsel itilere uymalarıdır. Birey yalnız başına davranırken, toplumca cezalandırılma korkusuyla, bu itileri dizginler. Ama bir yığının üyeleri, sayısal güçlerinden ve ötekilerini örnek alarak kazandıkları yüreklilikten dolayı, kendilerini bu dizginleri fırlatıp atacak kadar güçlü bulurlar. Artık bundan sonra hipnotize edilmiş gibi davranmaya başlayıp, o andaki önderlerinin sunabilecekleri herhangi bir öneriyi kabul ederler.

Le Bon, kitle davranışının bir özelliği olarak, bir tür kolektif sadızından üstü örtülü olarak söz etmişse de, bu olguyu tümüyle kavrayabilmiş görünmez. Genel terimlerle kalabalığın gösterdiği tepkilerin irrasyonel (akıldışı) doğasına işaret etmişse de, linç eylemine girişmiş güruha, caddelerde çıplak bedenleri sürükleyip, oralarını buralarını keserlerken egemen olmuş görünen cinsel coşkuları kavrayamamıştır. Le Bon, kalabalıkların hiç bir zaman aklın gösterdiği yöne yönelmeyip, söylentiler, efsaneler, boş inançlar, nefretler ve korkularla yönlendirildiklerini ileri sürmüştü. Le Bon'a göre bunun, kitle içindeki insanların davranışlarına hiç bir zaman akla dayanarak yön vermemelerinden kaynaklandığı apaçık bir gerçektir. Hatta seçkin kişilerden oluşan bir meclisin kararları bile, «aptalların biraraya gelerek aldıkları kararlardan ayırde-dilebilecek derecede üstün değildir.» Bu durum, insanların «birlikte, vappmakta oldukları işte, her ortalama bireyin ancak doğuştan sahip olduğu sıradan niteliklerini ortaya koyabilmesiyle açıklanabilir. Kalabalıklarda

biriken sağduyu değil aptallıklardır.»⁹ Bununla, çeşitli işlerden ve mesleklerden birçok insan biraraya geldiklerinde, herbirinde ötekilerle ortak olarak sahip olduğu başlıca ögenin, kendi özel ilgi alanı dışında her şey hakkında sahip olduğu bilisizlik olduğunu anlatmak istese gerek. Böylece, Le Bon'a göre, bilisizlik (cahillik) grup kararlarını etkileyen başat etmen durumuna gelir. Le Bon kalabalıkların irrasyonelliği üzerinde neredeyse uygarlığın geleceğinden umutsuzluğa düşecek derecede önemle durdu. Uygarlığın her zaman küçük bir aydınlar aristokrasisinin yapıtı olduğunu ileri sürdü. Le Bon'a göre «kalabalıklar ancak iş yıkmaya gelince güçlüdürler.» Onlar, güçten düşmüş bedenlerin çözülmesini hızlandıran mikroplar gibi davranırlar. Bir uygarlık çökmeye başlayınca «onun çöküşünü tamamlayan her zaman kitledir.»¹⁰

Le Bon birçok siyasal ve toplumsal sorunun yanıtını kalabalıkların psikolojisinde buldu. Tarihin büyük bir bölümünün neden bir aptalın söyleyeceği öyküye benzediğini, insanlık olaylarının alacağı yönü belirlemede düşlerin, kuruntuların ve boş inançların neden bu kadar önemli olduğunu kalabalıkların psikolojisiyle açıklıyordu. Fanatikliği, irrasyonelliği, dinlerin hoşgörüsüzlüğünü, yazgının önceden saptandığı* öğretisi gibi insanı «isyan ettirici delilikleri» de yığınların psikolojisine bağladı. Bu yoldaki bilgileri Le Bon'un kafasında, rüzgârları gemlemek istercesine sınırlamaları ve kendilerini korkuya kaptırmış olup zayıflıklarını kitleleri şiddete kışkırtarak gizlemeye çalışan önderleri ile, kitlelerin çılgınlığının patlak vermesi olan devrimlerin açık bir resmini çizdi. Buna dayanarak devrimlerin tümüyle irrasyonel akımlar olduğunu anlatmaya çalıştı. Devrimler, Le Bon'a göre, bir uçtan bir uca salınırken [önce yaptıklarını sonra silerek] sonunda hiç bir şey başaramamış duruma düşerler. Fransız Devrimi'nin sağladığı sanılan başarılar, aslında uygarlığın gelişmesiyle sağlanmış başarılarıdır. Le Bon'a göre, hükümetler devrilmezler, tersine «intihar ederler.» «Devrimler tarihini ne kadar çok araştırırsak, bunların etiketler dışında hemen hemen hiç bir şeyi değiştirmediklerini o kadar çok görürüz.»¹¹ Kralların ve bakanların önemi yoktur. Bir ülkenin gerçek yöneticileri, Le Bon'a göre, onun idarecileridir, onun genel müdürleri ve hükümet sekreterleridir. Bu memurlar, adları bilinmemekle birlikte, kalıcıdır ve devlet içinde bir tür gizli güç oluştururlar. Bilgilerinden ve deneyimlerinden dolayı, herkesin onların görüşüne uyması gerekir. Hükümet onların etkililiğiyle ve kararlılık sağlayıcı etkileriyle ayakta durur.

9 Gustave Le Bon, *The Crowd*, London, 1896, Ernest Benn, 29.

10 Le Bon, *The Crowd*, 18. *predestination*.

11 Gustave Le Bon, *The Psychology of Revolution*, çev. Bernard Miall, New York, 1913, Putnam, 54.

Le Bon siyasal nitelikli şeyleri, özellikle kitleler tarafından denetlenen siyasal şeyleri aşağı görür. Sosyalizm gibi reform akımlarını, Budizm, İslamlık, Protestanlık ve Jakobencilik ile aynı kefeye koydu. Bunların hepsi de, Le Bon'a göre, fanatikliğin bir uzantısı olup, akıl ile hiç bir yakınlığı olmayan bir mantığın ürünüdür. Le Bon, sosyalizm yarın zafere ulaşmış olsa, çok geçmeden Engizisyon ya da [Fransız Devrimi sırasındaki] Terör Yönetimi kadar hoşgörüsüz olduğunu göstereceğini söyledi. Bunun nedeninin, kitlelerin düşünme yeteneğine sahip olmamalarında aranması gerektiğini ekledi. Kitleler, daha çok acımasızlıkta ve öç eylemlerinde dile getirilen hayvan içgüdüleriyle davranırlar. Kalabalığın önderleri kalabalıktan daha iyi değildirler. Gerçekten bu önderler, kitleler içinden, mistik çılgınlıkla, ötekilerden daha fazla yüklü oldukları için sivrilirler. Bunların birçoğu cani tiplerdir, uygarlığın posalarıdır. Öldürmeye ve yağmalamaya hazır olarak, kendilerine eylem fırsatı sunacağını sandıkları herhangi bir akıma katılırlar. «Tüm devrimciler, tüm dinsel ve siyasal birlik kurucuları, sürekli olarak bu kitle önderlerine dayanırlar.»¹²

Uygarlığın kanalizasyona attığı ürünleri olan bu cani tiplere ek olarak, her toplumda, her zaman kurulu düzene başkaldırmaya hazır huzursuz ve hoşnutsuz ruhlar bulunur. Bunları harekete geçiren başkaldırma aşkından öte bir özgecilik değildir ve eğer, bir mucize sonucunda tüm amaçları gerçekleştirilmiş olsa da, başkaldırma aşkına yeniden başkaldıracaklardır. Bunların birçoğu, çılgınlıklarını, başka yollarla ortaya dökemediklerinde, kendilerine yönelten delilerdir. Ama yığını önderler yaratmaz, tersine, önderleri yaratan yığındır. Ve yığının tanrısal hakkı görüşü, hızla kralların tanrısal hakkının yerini almaktadır. Le Bon, kitlelerin gittikçe daha çok hak, ayrıcalık ve erk istediklerini, gittikçe artan bir dehşetle gördü. Kitlelerin toplumu gerisin geriye ilkel komünizme batırmaktan başka hiç bir şeyle yetinmeyeceklerini düşündü. Onları, demiryollarının, madenlerin, toprağın millileştirilmesini ve «üretilen tüm malların ve ürünlerin eşit dağıtımını»¹³ istedikleri için suçladı. Ne var ki kitlelerin, hatta kendi ülkesinde bile, özel mülkiyete, üzerlerindeki yöneticiler kadar sımsıkı sarılmış olduklarını tümüyle gözden kaçırdı. Hatta Jakobenler ve Fransız Devrimi'nin öteki radikalleri arasında bile, sosyalleştirme için yaygara koparanlar gerçekten azdı. Çoğunun istediği, özel mülkiyetin ortadan kaldırılması değil, her yetişkin erkeğin bir küçük çiftliğinin ya da bir işyerinin sahibi olmasını sağlayacak biçimde [kitlelere] yavgınlaştırılmasıydı. Le Bon'un zamanında Fransız sosyalistleri, birçok burjuva reformcularından çok farklı olmayan amaçlarla, Revizyonizme yönelmiş bulunuyorlardı.

12 Le Bon, *The Psychology of Revolution*, 100.

13 Le Bon, *The Crowd*, 16.

Oswald Spengler, Le Bon'un çağdaşı olan, kitleleri Le Bon kadar kınayan ve onlardan Le Bon kadar korkan bir Alman düşünürüydü. Saksonya'da Blankenburg'da doğan Spengler, Halle'deki Katolik Kilisesi okulunda, Halle, Munich ve Berlin üniversitelerinde okudu. Şiir yazmak yolundaki birçok başarısız girişiminden sonra, Düsseldorf, Hamburg ve Munich liselerinde öğretmenlik yaptı ve sonunda *Oberlehrer*, yani lise müdürü oldu. Otuz dört yaşında anıtsal yapıtı olan «Batı'nın Çöküşü»nü tamamladı, ama kitabını yayınlamak için bir yayıncı bulamadı. Kitap sonunda, 1918'de çıktığı zaman, savaş sonrası Almanya'sının herşeye boşverici ve karamsar kuşağının övgüsünü kazandı. Öteki ülkelerde de, bu yapıta uluslararası bir ün kazandırmaya yetecek derecede siniklik bulunduğu için, yapıt birçok dillere çevrildi. Yapıtın Nordik üstünlük kuruntularıyla dolu, iler tutar olmayan bir yönü olmakla birlikte, içinde özgün kuramlar ve yorumlar yanı sıra çok geniş ve zengin bir bilgi yığını bulunmaktaydı. Kitabın yazarı (Spengler), tarihi, yaşayan canlıların morfolojisine benzer bir biçimde, herbiri doğuş, gelişme, çöküş ve ölüş aşamalarından geçen kültürlerin birbiri ardı sıra dizilişi olarak gördü. 1100 dolaylarında başladığını düşündüğü Batı uygarlığının yavaş yavaş çökmekte olduğunu keşfetti. Bu çöküş, Spengler'e göre, Augustos zamanında Roma'yı yakalayan çöküşe benziyordu ve kendini Roma'nın çöküşünde görülen kentleşme, kuşkululuk, yayılmacılık ve kitlelerin demagogların ve sonunda tiranların önderliğinde yükselişi gibi olaylarda ortaya koyuyordu. Spengler, nasyonal sosyalizmin temel inançlarının çoğuna katılmışsa da, bir Nazi olmadı. Aşşağılık türediler olarak gördüğü Hitler'den ve arkadaşlarından nefret etti, faşizme de demokrasiye de aynı derecede kınayıcı gözlerle baktı. Ötekilerinden daha fazla nefret ettiği bir sistem varsa, o da kitlelerin bilisizliğinin ve demagojik despotluğun en ileri derecede somutlaşması olarak gördüğü Sovyet komünizmiydi.

Spengler'in siyaset ve toplum felsefesi, Burke'ün ve Nietzsche'nin öğretilerinin anılarını canlandırır. Burke gibi Spengler de, atalara ve geleceğe taptı, bireycilikten ve hümanizmden nefret etti, mülkiyete ve mirasa saygı besledi. Nietzsche gibi savaşı ve iktidar isteğini yüceltti, insanın bir yırtıcı hayvan olduğunu ileri sürdü ve değerlerin tersine çevrilmesini istedi. Bununla birlikte, Nietzsche'den farklı olarak, romantikçilikle hiç bir ilgisi yoktu. Romantikçiliği «idealizm ve materyalizm kadar büyük bir rasyonalist kibirlilik»¹⁴ olarak suçladı. Spengler'e göre romantikçiler, gereğinden fazla erkeksi ve sağlıklı buldukları toplumda reform yapmaya kalkışan, hastalıklı düşünceleri kendilerini reformculuğa iten, aşırı derecede duygusal ve güçsüz kimselerdi. Spengler'in böylesi-

14 Oswald Spengler, *The Hour of Decision*, çev. C F Atkinson, New York, 1934, Knopf, 11.

ne yumuşak ve böylesine kadınsı bir tarakta bezi olamazdı. Spengler, yaşamın bir savaş olduğunu ve varlığını sürdürebilen türün savaşma ve ele geçirme içgüdülerine uyan tür olduğunu anlatmaya çalıştı.

Geleneğe, aristokrasinin bazı inceliklerine ve bir tür Bushido'ya,* yani savaşçılar arasında bir centilmenlik yasasına karşı duyduğu büyük saygı dışında, Spengler orman yasasından yanaydı. Ahlakçıları ve pasifistleri tek dişleri kalmış canavarlar sayarak bir kıyıya itip, erke ulaşmanın uygun yolu olarak, zayıf halkaların boğazlanmasını ve boyun eğdirilmelerini haklı buldu. Hem uluslar hem bireyler için doğurganlığın taşıdığı önem üzerinde durdu. Ailenin sürdürülmesi yolundaki isteğin sönüşüne üzüldü ve çocukların bolluğunun, sağlıklı bir ırkın en büyük belirtisi olduğunu söyledi. Bir ulusun ululuğunun, kendi yerine koymak üzere yeni kuşağı ne kadar çabuk yetiştirebildiğine bakılarak anlaşılacağını bildirdi. Artan bir nüfus, Spengler'e göre, ulusal görkemin gerçek temeli ve Nordiklerin kolektif ahlak anlayışlarının özetidir. Ama nüfusun artışıyla birlikte ömrün uzunluğunun da artmaması gerektiğini ileri sürdü. Spengler'e göre uygun olmayanların zararlı otlar gibi söktülmesini sağlayacak sıkı bir ayıklama sürecine gerek vardır. Bu nedenle tıp bilimi, yeni yeni gelişmeler göstermesi yolunda desteklenmemeli ki, doğanın bir doğal ayıklama aracı olan hastalıklar işe yaramaz bir araç durumuna düşürülmesin. Spengler barbarlığı bir ırkın gücünün göstergesi olarak gördü.

Acımasızlığın ve hayvanca davranışların değerine böylesine inanan bir filozofun, rasyonalizmden nefret ettiğini öğrenmek şaşırtıcı olmayacaktır. Gerçekten Spengler, rasyonalizmden nefret etmekle kalmayıp, entellektüelizmin her türünü kınayacak kadar ileri gitti. Bu yolda Rousseau'nun «düşünen bir hayvan yoldan çıkmış bir hayvandır»¹⁵ deyişine, ya da Yargıç Holmes'ın «evrende barsaklardan daha önemli bir düşüncenin bulunduğu kuşku»¹⁶ olduğunu söylediği zaman gösterdiği sinikliğe katılabilirdi. Spengler rasyonalizmi, temelde eleştiricilikten başka bir şey olmadığını söyleyerek suçladı «ve eleştirici yaratıcının tersidir, yaptığı yapay ve ruhsuz bir iştir ve gerçek yaşamla karşı karşıya geldiğinde [bir şey yaratmaz.] *yok eder.*» Spengler çağdaş entellektüelizmi «kaldırımlar arasında çıkan yabancı otlar,» köksüz yığınların yapay ve kısa ömürlü bir ürünü olarak tanımladı.¹⁷ Çağdaş entellektüelizmin, içgüdülerine uyan, geleneklerine saygı gösteren ve kendilerinden üstünlere saygılı davranan eski köylü aileleriyle ortak hiç bir yanı yoktur.

* *Bushido*, imparatorluk Japonya'sının geleneksel savaş kurallarının adıdır (ç.n.).

15 Jean-Jacques Rousseau, *A Discourse on the Origin of Inequality*, New York, 1913, Everyman Library edition, 181.

16 Mark DeWolfe Howe (ed.), *The Holmes-Pollock Letters*, Cambridge, Massachusetts, 1941, Harvard University Press, II. 22.

17 Spengler, *The Hour of Decision*, 10-11, 88.

Kültürün yalnızca bu eski köylü aileleri temeline dayanması gerekir. Çünkü Spengler, kültürün ırksal deneyimin ağır ağır birikimini yansıtan bir gelişme olduğu noktasında direnir. Kültür hiç bir zaman, canlılığından edilmiş sığ bir bilgiye dayanarak yapay kuramlar icat eden kent aydınlarının seralarında yetişen bir ürün değildir. Kültür «tarihte her zaman yaşamdır ve yalnızca yaşamdır, ırkın kalitesidir, erk isteğinin zafedir: yoksa gerçeklerin, buluşların ya da bunların belirtisi olan paranın zaferi değildir.» Tarih, her zaman, kudret ve ırk için gerçeği ve adaleti kurban etmiştir, «ve gerçeği eylemlerden, adaleti erkten daha önemli gören halklar üzerinden «ölüm karayazgısını» geçirmiştir.¹⁸ Akla düşman bir bakış açısına sahip birinin bu içten itiraflarının, Spengler'in en bilgece ürünü olan «Batı'nın Çöküşü» adlı yapıtının en sonunda bulunmasının ayrı bir önemi olsa gerek.

Akla karşı başkaldırı, ona katılanları eninde sonunda, şaşmaz bir biçimde anti-demokratik düşünceye sürükleyen bir akımdır. Spengler de bu akıntıya kapılmıştır. Kendisinin, ne çoğunluğun bilgeliğine karşı bir sevgisi ne de bireyin haklarına karşı bir saygısı vardı. «Liberal» anayasaları, «anarşiyi alışkanlık durumuna getirmekten başka şey getirmeyen» anayasalar olarak tanımladı; ve demokrasi, parlamenterizm ve ulusların kendi hükümetlerince yönetilmesi ilkesinin bulunduğu yerde «gerçek bir devletin» bulunamayacağını ileri sürdü. Hatta bir cumhuriyet yönetimi bile, Spengler'e göre, pes etmiş bir monarşinin «yıkıntısından» başka bir şey değildir. Halk egemenliği yerine, çokluğun, «kendilerini doğuştan efendi doğmuş kimseler gören ve böyle görülen» önderlerin yönetimine kendisini bırakmasını istedi. Bir ulusun kendini «bir ordunun kendi kendini yönetebilmesinden daha fazla yönetemeyeceğini» bildirdi. Hem bir ordunun hem bir ulusun yönetilmeleri gerekir ve üyeleri sağlıklı içgüdülere sahip oldukları sürece «yönetilmek isteği içinde olacaklardır.»¹⁹ Spengler, anarşi güçlerinin kaynağı olarak gördüğü Amerikan demokrasisiyle ilgili sözlerinde özellikle iğneleyiciydi. Amerika'da ne bir ulusun ne de bir devletin bulunduğunu, fakat yalnızca ilkesiz, vicdansız bir dolar avı için kasabadan kasabaya dolaşan «tuzak avcıları»ndan oluşan bir topluluğun bulunduğunu söyledi. Spengler'e göre, çok aptal ve çok zayıf olmadıkça hiç bir Amerikalı bir yasaya uymaz. Aralarındaki yüzeysel farklılıklara karşın, Birleşik Devletler ile Sovyetler Birliği, neredeyse özdeş ikizlerdir. Her ikisinin de, vatandaşlarının yaşamlarının tüm ayrıntısını düzenleyen, ne okumalarına ve hangi tür eğlencelerden hoşlanmalarına izin verileceği kadar, ne giyeceklerini, ne düşüneceklerini saptayan diktatörlükleri vardır. Birinin diktatörünün Parti, ötekisinin diktatörünün halk olmasının Spengler'e göre fazla bir önemi yoktur. İki ül-

18 Oswald Spengler, *The Decline of the West*, New York, 1934, Knopf, II. 507.

19 Spengler, *The Hour of Decision*, 34, 36. 59.

kenin aynı zamanda ekonomik örgütlenişleri bakımından da benzer olduklarını ileri sürdü. Birinde olduğu gibi ötekisinde de, büyük tröstler üretimi ve pazarlamayı, en ince ayrıntılarına kadar standartlaştırıp, denetlerler. Bunu söylerken, Birleşik Devletler'deki tröstün, Sovyetler'de olduğu gibi, devletin, hükümetin ya da Parti'nin organı olmayıp, özel ve ancak bazen hükümeti destekleyen bir kurum olduğunu tümüyle gözünden kaçırmış görünür

Spengler'in yaşamındaki büyük saplantılardan biri, dünya devrimi tehlikesiydi. Bu tehlikenin beyaz dünya devrimi tehlikesi ve renkli dünya devrimi tehlikesi olmak üzere iki biçiminin olduğunu düşündü. Beyaz devrim konusundaki görüşleri, Le Bon'un toplumun posalarının kışkırtıcılık ve hoşnutsuzluk kaynağı oluşturduklarını düşündüğü zaman ulaştığı sonuçları yakından izleyen düşüncelerdi. Spengler beyaz devrimcileri, kendilerinden iyilerin «büyük ve soylu» dünyasına karşı çıkma yolunda birleşen «yaşamda hiç bir başarıya ulaşamamış insanlar, işleri yolunda gitmemiş akademisyenler, suçlular ve fahişeler, aylaklar ve geri zekâlılar»²⁰ olarak tanımladı. Ama küfürlerini bu kadarla bırakmadı. İşçi önderlerini, çalışma saatlerinin kırk saati aşmamasını isteyenleri, sosyal güvenlik sistemi savunucularını ve kitleleri olabildiğince az çalışmaya karşılık lüks sayılabilecek ücret bekleme yolunda kışkırtan reformcuları da suçladı. Marksizmi, izleyicileri yalnızca kol işinde çalışanların iyiliğini gözeten kimseler olan bir akım gibi gösterip, eğip bükerek tanımladı.

Spengler, endüstri kapitalizminden ve mali kapitalizmden nefret ettiğini açıklamışsa da, olgun bir kültürün gereği olarak gördüğü mülkiyeti savundu. Servetin, üstünlüğün nedeni ya da temeli olmayıp, üstünlüğün bir ürünü, bir görünümü olduğunu söyledi. Ama servetten amaçladığı, hisse senedi pazarındaki spekülasyoncunun kıymetli kağıtlardan oluşan serveti değil, atalardan miras yoluyla gelen ya da sıkı ve kendini işine vermiş bir çalışmayla biriktirilen ve soylarına geçirilmek üzere özenle korunup çoğaltılan, eski ve kalıcı mülklerden oluşan servetti. Asırı tutucular arasında pek tutulan bu düşünce, Spengler'e, toplumsal değerlerin gerçek koruyucuları olarak gördüğü, bir parça mülkleri olan, onur duyan insanlara karşı girişilen bir devrimin tertipçileri olduklarını düşündüğü hem proletaryaya hem mali kapitalistlere saldırma olanağı verdi.

Spengler'in gözünde, beyaz dünya devrimi aslında *sınıf savaşı* idi, renkli devrimse, elbette, *ırk savaşı* idi. Ama Spengler'in kendine özgü bir ırk kavramı vardı. Yalnızca zencileri, Malayalılar'ı ve Moğol ırkları değil, aynı zamanda İslam halkları, Hindistan'daki halkları ve Ruslar'ı da dünyanın «renkli» ırkları içine soktu. Rusya'nın yozlaşarak, Asyalı ka-

20 Spengler, *The Hour of Decision*, 93.

rakterinde Moğolyan bir devlet durumuna geldiğini ileri sürdü. Renkli devrimin uzunca bir süredir oluşum içinde bulunduğunu ileri sürdü. Onsekizinci yüzyılda, İngilizler'in, Amerika Hintlileri'ni (Kızılderililer'i) başkaldıran beyaz kolonicileri bastırmak için orduya aldıkları ve Jakobenler Haitili zencileri İnsan Hakları adına açılan savaş için seferber ettiklerinde başlamıştı. I. Dünya Savaşı'nda dünyanın her yerinden gelen renkli insanların, beyazlar için beyazlara karşı savaşmak üzere Avrupa topraklarında ilerledikleri zaman doruğuna ulaştı. Bu insanlar ülkelerine, kendi güçlerine, Kafkasyalı [Beyaz] ırkın güçsüzlüğüne inanmış olarak döndüler. I. Dünya Savaşı'nı yitiren Almanya değildi, savaşı «renkli ırkların kendisine karşı duyduğu saygıyı yitirmesiyle, Batı yitirmişti.»²¹ O zamandan beri büyük tehlikenin bu iki devrimin birbirine karışması, sınıf savaşıyla ırk savaşının birleşmesi olduğunu ileri sürdü. Böyle bir birleşmenin sonucu, beyaz uygarlığın içinde değerli olan her şeyin yıkılması olacaktı. Nordik canlılığın en iyi temsilcilerinin kavgacı bir tutumla bu tehlikeye karşı çıkmaları dışında hiç bir şeyin gücü, böyle bir yıkımı önlemeye yetmeyecekti. Spengler Almanya'nın bu rolü oynamaya en uygun ulus olduğuna inandı. Çünkü, tarih Almanya'yı, 1500'den beri, büyük savaşlarda ve denizasırlı serüvenlerde ihtiyatla kullanmıştı. Almanya bu nedenle değerli kanını ve enerjisini koruyabilmişti. Spengler Almanya'nın II. Dünya Savaşı'ndan yenik çıktığını görece kadar yaşamış olsaydı, olasılıkla derin bir umutsuzluğa düşecekti.

2. EGZİSTANSİYALİZM

Çağımızın en anlamlı en çekici felsefi tutumlarından biri de *Existentialism* (varoluşçuluk) adı altında sınıflandırılan düşüncelerdir. Ondokuzuncu yüzyılın başlarında ortaya çıkan egzistansiyalizm, 1930'lara kadar pek dikkati çekmedi ve II. Dünya Savaşı'na kadar pek geniş çevrelerce benimsenmedi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle Almanya'da ve Fransa'da yaygınlık kazandı. Bu felsefenin önemi, çağımızın birçok egemen düşünsel eğilimini özetlemesinden kaynaklanır. Gerçekten, varoluşçuluk, romantikçiliği, nihilistliği, septikliği, pragmatizmi ve hatta son yılların utopyacılığına benzer bir düşüncüyü içinde toplar. İnsanın, artık dayanılmaz duruma gelen bir dünyadan bir kaçış arayışı gereksinimine büyük önem vermesi anlamında, egzistansiyalizm bir kurtuluş felsefesidir. Bireyin, kendini doyuma ulaştırmak için yarattıkları dışında tüm değerleri yadsıdığı ölçüde, nihilist bir felsefedir. Gerçeklik dünyasında olduğu kadar ahlak [değerler] dünyasında da tüm mutlulukları reddettiği için, rölativist ve septik bir felsefedir. Egzistansiyalizmin savunucuları, Yok'tan bir tanrı yaratmak için neredeyse evreni bir boşluğa indirgemeye kararlı görünürler. İnsanı, uçsuz bucaksız ve [insana]

21 Spengler, *The Hour of Decision*, 120.

ilgisiz bir evrende, yapavalnız bir varlık olarak düşünürler. Çağımızın bilimi, onu, atalarını ayakta tutmuş olan umutlardan ve avuntulardan tümüyle yoksun etmiştir. Gene de insan çaresiz değildir. Umutsuzluğa gömülmesi gerekmez. Kendini, «sarılma»* ile, yani insan işlerine katılma ile, yazgıya karşı yenilgin ve boyun eğmiş bir tutumu küçümseyerek ve acılı ve anlamsız bir yaşamdan elinden geldiğince birşeyler yaratarak kurtarabilir. Sonsuz değerlerin bulunduğunu kabul etmemelerine karşın, egzistansiyalistler, Bertrand Russell gibi, Prometheus'unkine benzer bir tür meydan okumayı ve korkuya ve umutsuzluğa teslim olmamayı tüm değerlerin en yücesi olarak görürler.

Egzistansiyalizmi akla karşı başkaldırı akımı içinde göze çarpacak bir yere yerleştirmek güç değil. Son derece mistik ve romantik karakterde olanların dışında, pek az felsefe egzistansiyalizm kadar baştan sona akla karşı çıkan bir niteliğe sahiptir. Egzistansiyalistlere göre, insan, düşünen bir hayvan değil «tutkulu»** bir hayvandır. Bu nedenle gerçek, tümüyle öznel bir temele dayanır. İnsanın ulaştığı rasyonel olduğu söylenen düşünceler, sonuçlar, hemen hemen tümüyle, duyguların, önyargıların, tutkuların ve deneyimlerin ürünüdür. Dolayısıyla mutlak doğru yoktur; gerçekten, iki ya da daha fazla insanın katılacağı tek bir doğru bile yoktur. Bir kimsenin duyguları, önyargıları ve deneyimleri, bir başkasınıninkilerden oldukça farklı olacaktır. Bunun sonucu olarak, bir kimsenin doğrusu, o kimsenin yaşam duygularının,*** hiç bir zaman bir başka kimsenin yaşam duygularının aynısı olmayan duygularının toplamıdır.

Yaşam duygularından ve yaşam deneyimlerinden söz ederken egzistansiyalist, hiç bir zaman, yaşamın bir anlamının ya da öneminin olduğunu söylemek istemez. Egzistansiyalistlere göre, bir insanın yaşamının içinde, bir yılanın ya da bir kurbağanın yaşamındakinden daha büyük bir anlam saklı değildir. İnsanın yaşamının yalnızca, bireyin kendisinin seçip ona yükleyeceği anlamı vardır. Doğru ya da yanlış, hatalı ya da hatasız olanla ilgili, bireylerden bağımsız ya da bireylerin yaşam deneyimlerinden ayrı hiç bir ilke yoktur. Değerler, onlarla yaşamayı seçen belli kimselerce yaratılır ve onlardan başka bir kimse için bir önem taşımazlar. Bazı yazarlar, egzistansiyalistlerin özgürlüğü, insan çabasına hedefi ve ideali olarak yücelttiklerini sanırlar. Oysa egzistansiyalistlerin çoğu, özgürlüğü, bir yarar ya da mutluluk kaynağı değil, bir elem kaynağı olarak yaşamın asal özelliklerinden biri sayarlar. Egzistansiyalistlerin bazılarının, çağımızın en önde gelen özgürlük savaşlarından biri olan Fransa'da Alman tiranlığına karşı 1940'ların Direniş eyleminin önderleri olarak sivrildikleri doğrudur. Ama bu tür eylemler, bireylerin

* «involvement».

«passionate» [animal].

*** Life feelings.

kendilerine olan saygılarını kanıtlama yolundaki kararlılıklarını yansıtan «sarılma» örnekleri olarak görülmeli.

Sören Kierkegaard (1813-1855)

Egzistansiyalizmin kökenleri, ilgili hemen herkes tarafından, ondokuzuncu yüzyılın birinci yarısında yaşamış Danimarkalı din bilgini Sören Kierkegaard'a kadar dayandırılır. Sert dinsel mizaçlı bir babanın oğlu olan Kierkegaard, din adamı yetiştirilmek üzere Copanhen Üniversitesi'ne gönderildi. Kendisi daha çok edebiyat ve felsefe çalışmayı yeğlemişse de, sonunda teolojiden mezun oldu. Ama sürekli öğrenci olarak kalmayı seçerek, hiç bir zaman din adamlığı mesleğine başlamadı. Büyük bir mirasa kavuşması, onu geçimini sağlama zorunluluğundan kurtardı. Babasının suçlu olduğu, kendisinin de bu suçluluktan payını aldığı düşüncesini, yaşamı boyunca kafasından atamadı. Söz konusu suçun ne olduğu bilinmiyor, ama kafasında uğursuz bir kuş gibi dolanıp durduğu biliniyor. Kierkegaard'ın felsefesinin içine işlemiş olan kasvet ve umutsuzluk gibi niteliklerin, hiç değilse kısmen sorumlusu bu suçluluk duygusuydu. Saygıdeğer genç bir bayana karşı olan sevgisi uzun yıllar sürmüşse de, sonunda, bir dereceye dek bu suçluluk duygusundan dolayı, ama aynı zamanda, kendisinin aşkın (transendental) bir ahlak anlayışının örneği olmak gibi eşsiz bir rolü üstlenmiş olduğunu, kızın hiç bir zaman anlayamayacağı korkusuyla, sonunda nişanı bozdu. Kierkegaard'ın baş yapıtı olan «Ya - Ya»* 1843'te yayımlandı.

Teoloji baş ilgi konusunu oluşturmuş olmamakla birlikte, Kierkegaard Hristiyan dininin geleceğiyle derin bir biçimde ilgilenmiştir. Zamanının Hristiyanlığını, yozlaşmış, bazı biçimsel kurallara bağlanmış, mekanikleşmiş ve devletin desteğine gereğinden fazla dayanmış gördü. Ama Kierkegaard'a göre daha üzücüsü, Hristiyanlığın gereğinden fazla akla dayandırılan bir inanç biçimini almış olmasıydı. Bu dinin, zamandaki önderleri, dogmatiklerin incir çekirdeğini doldurmayan düşüncelerini ısıtıp ısıtıp yeniden sunarak ve Hristiyanlığın gizemlerini akılla kanıtlamaya kalkışarak, boşa zaman harcıyorlardı. Bundan daha boş ve daha değersiz bir şey olamazdı. Kierkegaard'a göre, ne Hristiyan gerçeği, ne de herhangi bir gerçek, aklın bir ürünü değildir. Gerçek, özeldir ve insan yüreğinin en derin özlemlerinden doğar. Bir coğrafya dersi gibi nesnel olarak öğretilemez. Tanrı'nın ne varlığı ne de yokluğu kanıtlanabilir. İnsan soyunun işlediği günahların kefareti olarak haça gerilip ölen, hem Tanrı hem insan olan İsa inancı, mantıksal açıdan bakılırsa bir saçmalıktır. Öyleyse insanlar neden buna inanıyorlar? Danimarkalı filozofa göre bunun nedeni, «umutsuzluk»** idi. Çünkü bunlara

* Danimarka dilinde özgün adı, *Euten - Eller* (ç.n.).

** «*despair*», daha doğrusu «umutsuzluğun yarattığı derin üzüntü» (ç.n.).

inanırlar, başvurabilecekleri bütün kapıları çalıp elleri boş dönünce, sarılacakları bundan başka bir şey kalmayınca, kurtarıcılarının İsa olduğuna içtenlikle ve gerçekten inanmaya başladılar. Yüreklerinin derinliklerinde ancak böyle bir inancın yaşamlarına anlam vereceğini anladılar. Kierkegaard'a göre böyle bir inancın bilimle ve mantıkla hiç bir ilişkisi yoktur.

Genel olarak mistikler ve romantikçiler gibi, Kierkegaard da, zamanının düşünsel sürecini kavramakta yetersiz kaldı. Bilgi sandığından daha büyük bir hızla ilerliyordu. İnsanların kafalarına egemen oldukça, umutsuzluklarını artırmak şöyle dursun, onlara güven verdi. Yirminci yüzyılın acıklı olayları, insanların umutlarını kuruttuğu zaman bile, umutsuzlukları onları, mutlaka İsa'ya inanmaya döndürmedi. Tersine, birçokları, nasyonalizmin, ırkın ve sınıfın kabile tanrılarını yeğlemiş görünürler. Kierkegaard'ın kendisinden bir sonraki kuşaktaki izleyicilerinden biri olan Martin Heidegger'in Nazilerin sirenlerinin (deniz kızlarının) türkülerini karşı koyulamayacak kadar baştan çıkarıcı bulmuş olması, bu konuda birşeyler açıklıyor olsa gerek.

Günümüzün önde gelen egzistansiyalistlerinin çoğu ateist iseler de, Danimarkalı öncüleri Kierkegaard'a pek çok şey borçludurlar. Kuşkusuz, bu düşünürler İsa'ya inanmanın kaçınılmaz bir gereklilik olduğunu kabul etmediler, ama Kierkegaard'ın gerçeğin özneliği kuramını olduğu gibi kabul ettiler. Kierkegaard'ın öğretileri, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'da canlandırıldı ve Edmund Husserl ile Martin Heidegger tarafından özenle geliştirildi.

Jean-Paul Sartre (1905 - 1980)

VE ÖTEKİ ÇAĞDAŞ EGZİSTANSİYALİSTLERİN DÜŞÜNCELERİ

Kierkegaard'ın öğretileri Edmund Husserl ve Martin Heidegger kanalıyla, 1933 - 1934'te Almanya'ya çalışmalar yapmaya gitmiş olan Jean-Paul Sartre'a geçti. İleride çağdaş egzistansiyalizmin önde gelen havarişi olacak olan Sartre, 1905'te Paris'te doğdu. En yüksek dereceleri alarak, Ecole Normale Supérieure'dan mezun olan Sartre, Le Havre'daki bir lisede ve daha sonra Paris'teki Condorcet Lisesi'nde felsefe öğretmeniydi. İlk romanı olan *Nausea*, Husserl'in düşünceleriyle Heidegger'in düşüncelerinin bileşiminin bir ürünüdür. Sartre, 1943'te «Sinekler» adlı bir oyun yazınca üne kavuştu. Alman fetihçilerin tam da burunlarının dibinde yayımlanan bu oyun kitabı, özgürlük davası için başkaldırının, etkili ve güzel sözlerle yapılmış bir savunusuydu. Aynı yıl, egzistansiyalizm üzerine büyük yapıtı olan «Olmak ya da Olmamak» adlı kitabını da yayımladı. Bu felsefenin adını Kierkegaard bulmuşsa da, ona en kesin tanımını kazandıran belki de Sartre idi. Sartre, tüm egzistansiyala-

listlerde ortak olan şey «yalnızca, varoluşun özden önce geldiğine inanmalarındır, ya da isterseniz öznelden başlamanız gerektiğini düşünmeleridir diyelin» dedi.²²

Buraya kadar yapılan tartışmalardan, Sartre'ın ve egzistansiyalist akım içindeki arkadaşlarının, dünyayı açıklamak ya da metafiziğin herhangi bir soyut sorununu çözmek gibi bir amaçlarının bulunmadığı anlaşılmış olmalı. Daha çok insanı açıklamaya ve insana, dünyaya göğüs germe ve yaşamını katlanılır kılma yolunda, yardımcı olmaya çalışırlar. Sartre «egzistansiyalizm ile insan yaşamını yaşanılabilir kılan, ayrıca her gerçeğin ve her eylemin insan ortamına ve insan öznelliğine işaret ettiğini söyleyen öğretiyi kastederiz»²³ der. Egzistansiyalistler, insanın git-tikçe kişiliksizleştirilmesinden büyük bir rahatsızlık duyarlar. İnsanı, öteki nesneler arasında bir nesne durumuna gelmiş, evrensel makinanın içinde bir toz parçacığı durumuna düşmüş görürler. İnsanın bu düşüşünün sorumlusu olarak, mekanik ve rasyonalist felsefeler yanı sıra, yalnızca bilimi ve teknolojiyi değil, tüm boyutlarıyla çağdaş endüstriciliği sorumlu tutarlar. Egzistansiyalizmin önde gelen yorumcularından birinin söylediği gibi, egzistansiyalizm «düşünceler felsefesine ve nesneler felsefesinin aşırılıklarına karşı, insan felsefesinin bir tepkisidir.»²⁴ Egzistansiyalistler, insanı çağımızın dünyasının determinist felsefelerinin mahkum ettiği Yazgı'nın bir kuklası olma konumundan kurtarmayı ve onu, eski özgür ve sorumlu insan düzeyine yeniden koymayı önerirler. İnsan için yapılmış, yaratılmış bir doğanın, bir insan doğasının bulunduğu inanmazlar; bunun yerine, insanın kendi kendini yarattığı yolundaki daha ilkel bir öğretiye dönerler. İnsan, onlara göre, çevresinin koşulları tarafından kesin bir biçimde belirlenen bir mantar ya da karnabahar değildir. İnsan ne olmak isterse ona göre kendini seçip yaratabilir.

Bireyin özgürlüğü ve sorumluluğu üzerinde önemle dururken, egzistansiyalistlerin insanı mutlu edecekleri gibi savları yoktur. Verebilecekleri en büyük söz, insana onurunu kazandırmaktır. İnsanı yazgının bir oyuncacı olmaktan çıkararak, ona onur ve kendine saygı kazandırmayı umarlar. Bununla birlikte, özgürlüğün birliğinde, özgürlüğün bedeli olan terkedilmişlik ve yeis duygularını da getirdiğini kabul ederler. İnsan terkedilmiştir, çünkü evrende yalnız başınadır. Sartre'a göre Tanrı yoktur; Karl Jaspers ve Gabriel Marcel gibi Hristiyan egzistansiya-

22 «Existentialism Jean-Paul Sartre»
Morton White, *The Age of Analysis*,
New York, 1955, Houghton Mifflin, 122.

23 Jean-Paul Sartre, *Existentialism*,
New York, 1947, Philosophical Library, 12.

24 Emmanuel Mounier, *Existentialist Philosophies*,
London, 1848, Rockliff, 2.

listler bile, bağışlarda bulunan, insanların işlerine karışan bir Tanrıya inanmış görünmezler. Bu nedenle, insan tümüyle kendinindir. Tanrı tarafından yaratılmamıştır, dolayısıyla vicdanına buyuracak, ya da eline bir ahlak yasası tutuşturacak bir Tanrısı yoktur. Birey kendi seçimlerini yapmakta tümüyle özgürdür, bu yüzden kusurlarından ve başarısızlıklarından dolayı kendisinden başka kimseyi suçlayamaz. Özgürlüğün birliğinde getirdiği yeis, insanın almış olduğu her kararda o kararı yalnızca kendisi için almayıp, öteki insanlara bir örnek koyduğunu kavraması olgusundan kaynaklanır. Tüm insan türü gözlerini dikmiş ne yapacağına bakıyorlarmış ve davranışlarını ona göre düzenleyeceklermiş gibi davranması gerektiğini bilir. Kant'ı, insana bir araç gibi değil, bir amaç gibi davranılmasını öğrettiği için eleştiren Sartre'in, neredeyse, her zaman «davranışını yönlendiren ilke, senin iradenle doğanın evrensel bir yasasını oluşturacakmış gibi»²⁵ davranılmasını isteyen Kantçı ilkeyle aynı sonuca varacak bir görüşü benimsemiş olması ilginçtir.

Sartre bazen özgürlüğü edinilmeye değer ve kendi başına değerli nesnel bir değer olarak görüyormuş gibi yazar; ama özgürlüğü insanın doğasında saklı bir nitelik olarak görmüş olması daha olasıdır. Özgürlük, salıverilmesi, ortaya konulması gereken bir içgüdüdür. Özgürlük insanı, kökleriyle toprağa sarılmış bir bitkiden ya da kendini denizin dibinden koparıp ayırma yeteneğinde olmayan bir süngerden ayıran şeydir. Sartre'in sözleriyle açıklarsak, «insan özgür olmaya mahkum edilmiştir. Çünkü, insan kendini var etmiş değildir, gene de özgürdür ve bu dünyaya atıldığı andan başlayarak yaptığı her şeyden sorumludur.»²⁶ Öyleyse bireyin niçin yalnız kendi özgürlüğüyle değil, başka herhangi bir kimsenin özgürlüğüyle de ilgilenmesi gerekir? Çünkü, Sartre'a göre, birey, kendi özgürlüğünün öteki insanların özgürlüğüne bağlı olduğunu ve başkalarının özgürlüğünün kendi özgürlüğüne bağlı olduğunu anlar. Bu nedenle, herkesin özgürlüğe kavuşması için barikatlar kurar, kavgalara, savaflara katılır. Ama özgürlük, Sartre'ın yargısına göre, fizik ve toplumsal birşeydir ve eylem ile özdeştir. Salt düşünsel ya da moral özgürlük diye bir şey yoktur. Budistlerin ve Stoacıların kendini kuyutizmde [aklın dünya olaylarıyla ilişkisini kesmesiyle] ortaya koyan sözde özgürlüklerini küçük görür. Gerçek özgürlük «sarılma»yı, dünya işlerine katılmayı gerektirir. Birey ancak bu yolla kendi doğasını gerçekleştirebilir ve bir insan olarak sahip olduğu onura ancak bu yolla ulaşabilir.

Egzistansiyalizmin siyasal kuramı, Almanlar'ın Fransa'yı fetih ve işgal etmelerinin yol açtığı koşullar tarafından yaratılmış, hiç değilse bu koşullardan derin bir biçimde etkilenmiştir. 1940'tan 1945'e kadar

25 Immanuel Kant, *Critique of Practical Reason*, New York, 1909, Longmans, 39.

26 Sartre, «Existentialism», 128.

süren bu uzun gecede, Fransız halkı yoksunlukların ve onur kırıklığının acısını çekti. Direniş hareketine katılan genç aydınlar, yaşamın anlamını derin derin araştırmaya, oynamakta oldukları rolün doğru olup olmadığı gibi soruları kendi kendilerine sormaya başladılar. Varoluşun apaçık ortada olan anlamsızlığına, boşluğuna başkaldırdılar ve elyordamıyla kendilerine, acılara ve tehlikelere yiğitçe ve soylu bir biçimde göğüs gerebilme gücü verebilecek ve yoldaşları tarafından benimsenebilecek bir formül ya da ilke aradılar. İşkence ve ölüm üzerinde gittikçe daha fazla kafa yormaya başladılar. Sartre herşeyden çok düşmanın acımasızlığının, kendilerini, barış zamanında hiç bir zaman insanın aklına gelmeyecek sorular sormaya zorladığını yazdı. Bu soruların en başında, «bana işkence yaparlarsa konuşmamayı başarabilecek miyim?» sorusu vardı. Direnişçi aydınlar böylece, tüm sorunların temelindeki sorunun, özgürlük sorunu ve bir kimsenin öteki insanlarla dayanışması sorunu olduğunu kabul etmek durumuna geldiler. Özgürlük ve dayanışma sorunlarının, bir insanın kendi hakkında edinebileceği en derin bilginin özeti olduğunu ileri sürdüler. «Çünkü bir insanın gizi, onun Oedipus kompleksi ya da aşağılık kompleksi değildir, kendi özgürlüğünün sınırı, kendisinin acılara ve ölüme karşı direnebilme yeteneğidir.»²⁷

Sartre'ın özgürlüğe ve dayanışmaya büyük önem vermesi, kendisini sosyalistliğe götürdü ve bir ara komünizme çok yaklaştırdı. Özgürlüğü, tüm insanları proletarya konumuna indirmeyi de içerecek biçimde, eşitlikle özdeş görme eğilimine girdi. Böyle bir hedefe ulaşabilmek için, tüm ayrıcalıkların ortadan kaldırılmasının gerekeceğine inandı; ayrıcalıkların kuvvet ve gelenek ile dayatılmış şeyler olduğunu gördüğü için, böyle bir sonuca varmaktan çekinmedi. Sartre'a göre hatta haklar olarak adlandırılan şeylerin çoğu, özellikle mülkiyetle ilişkili olanlar, gerçekte kılık değiştirmiş ayrıcalıklardır. Sartre için savunulabilir tek amaç, baskı altındaki sınıfların kendilerine baskı yapanları içlerine alıp eritmelerine izin vermek, tüm insanlığı tek bir sınıf içinde karıştırıp birleştirmektir. İnsan soyunun gerçek bir dayanışmasına, ancak bu yolla, tüm insanların tek bir tür olarak birleşmeleriyle ulaşılabilir. Ne var ki Sartre, belki günümüze dek yaşamış sosyalistlerin en acayibidir. Direniş davasında gösterdikleri büyük çabadan dolayı Marksistlere hayran olmaktan kendini alamaz; ama onların temel varsayımlarından birçoğunu reddeder. Kendisi, insanın kendisinin dışında evrende hiç bir değer bulmadığını öğreten bir hümanisttir ve Marksistlerin bireyi herşeye gücü yeten bir partiye ya da proletarya devletine boyun eğdirmelerine karşı göstereceği hoşgörü yoktur. Marx'ın materyalizmini, özgürlüğü yıkıcı olduğu görüşüne dayanarak reddeder. Marx

27 Marjorie Grene, *Dreadful Freedom*, Chicago, 1948, University of Chicago Press, 98.

ın materyalizmi Sartre'a göre, insanı, özgür eleştirme hakkından, gerçekleri bilme hakkından, doğruyu kendi istediği yolda arama hakkından yoksun eder. Diyalektik biçimiyle materyalizm, bireysel iradenin ve eylemin hemen hemen hiç hesaba alınmadığı mekanik bir toplumsal evrim türünü sunar.

Sartre'ın Marksistlerin utopyacılığını reddetmesi de, aynı derecede önemli bir olgudur. Sartre'ın gelişmeye ya da geleceğin o ya da bu bin yıllık mutluluk düzenine ilişkin utopyacı düşlerine inancı yoktur. Sovyet devriminin ne doğuracağını bilmediğini söylemiştir. Proletaryanın Sovyetler Birliği'nde öteki herhangi bir ülkede oynadığından çok daha önemli bir rol oynadığını düşünür, ama sınıfsız bir toplumun kaçınılmaz bir gelecek olduğunu kabul etmez. Sosyalizmin her yerde mutlaka zafere ulaşacağı görüşüne katılmaz. Yalnızca, sosyalizmin zafere ulaşması için elinden geleni yapacağını söyler. Bundan öte, güvenebileceği bir şeyi yoktur. Aynı zamanda, Troçki'nin sürekli devrimini, hiç değilse birazcık anımsatan bir *transcendence* (aşkın) felsefe ileri sürer Sartre bireyi, kendi içinde bulunduğu durumdan hiç bir zaman hoşnut olmayan ve sürekli olarak bulunduğu durumu aşıp onun üstüne yükselmek için çabalayan bir canlı olarak görür. Sartre'ın eleştiricilerinden biri, onun devrimcisini, asal doğası yarattığı değerleri yoketmek isteyen ve «uğruna yaşadığı ve ölüm tehlikesi altına girdiği aynı özgürlüğün kendisinin ötesine geçen, sonra onun da ötesine giden ve bunu sonsuza dek böyle sürdüren»²⁸ acınacak bir yaratık olarak görür. Bununla birlikte, Sartre'ın herşeyi içine alabilecek bir özgürlüğe ulaşabileceğine hiç bir zaman inanmadığı ortada. Toplumun ve insanın doğasının karmaşıklığı göz önüne alındığında, her zaman aşkın olanı [bilinenin, var olanın ötesini] gerektiren bazı durumlar olacaktır. Ayrıca, Sartre «özgür bir insanın özgürleştirilmesini ummayacağı doğru değildir;» «Çünkü aynı şeylere karşı hem özgür hem bağımlı olamaz»²⁹ diye işaret etmiştir.*

Sartre'ın komünistlerle arası 1956'da Macar ayaklanmasını bastırmalarına kadar, hiç bir zaman tümüyle bozulmadı Komünistlerin daha önceki tiranlık örneklerinin hiç birinin onu fazla etkilememiş olması şaşırtıcıdır. Belki de Ruslar'ın, öteki Ruslar'a gösterdikleri vahşiliğin özel bir durum olduğuna inanmıştı. Her ne olursa olsun, bunlar Sartre'ı Sovyet komünizmine karşı duyduğu sempatiyi dile getirmekten ve onun çağımızın başta gelen özgürleştirici gücü olduğu savını öne sürmekten alıkoymadı. 1954 gibi geç bir tarihe kadar, Doğu Berlin'deki,

28 Grene, *Dreadful Freedom*, 115.

29 Jean-Paul Sartre, *Literary and Philosophical Essays*, London, 1955, Rider, 229.

Sartre burada, insan bazı şeyler karşısında bağımlı, bazı şeyler karşısında özgürdür demek istiyor olsa gerek (ç.n.).

Sovyetler'in desteklediği Dünya Barış Konseyi'nin sözcülerinden biriydi. Kendi felsefi varsayımlarıyla Marksist-Leninist öğreti arasındaki temel çelişkinin ancak şöyle bir bilincine varabilmiş görünür. Çünkü kendisi, ileri derecede bireyciydi ve egzistansiyalizm ile hümanizmin neredeyse anlamdaş olduklarını söyleyen bir düşünürdü. Sartre'in «insan kendini yaratır» düşüncesi yolunda verdiği kavga ile Marksist öğretinin insanın çevresi tarafından yaratıldığı öğretisi kadar birbirine taban tabana zıt iki kavram düşünmek kolay olmasa gerek. Sartre'in öğretisi, insan doğasının değişmez olduğu yolunda bir işaretle bulunduğundan, gelişmeye ya da ilerlemeye pek az alan bırakır. Kurtuluş, yaşamın yeisini ve trajedisini yüreklilikle ve onurla göğüs germeyi öğrenmekten başka bir şey değildir. Bunun tersine, Marksist anlayışta, tüm insanların sıkıntılarının çevrelerinin uygun bir biçimde değiştirilmesiyle ortadan kaldırılabileceğine işaret vardır. Aralarında böylesine büyük bir uçurum bulunan çelişkiyi birbiriyle uzlaştıracak bir köprü nasıl kurulabilir, Sartre bunu bize hiç bir zaman söylemez. Belki de komünistlere karşı duyduğu değerbilirliğin bu soruya yeterli bir yanıt olabileceğini sezmektedir. Ya da bunun yanıtı belki, komünist yanlısı olduğu döneminde, bireyin özgürlüğü ve onuru için verdiği savaştan daha fazla yukarı sınıfların ayrıcalıklarını ellerinden almakla ügilenmiş olmasında verilmişti.

SONUÇ

Akla karşı başkaldırıyı dile getiren felsefelerin yirminci yüzyılda böylesine yaygınlaşabilmiş olması şaşırtıcı bir olgudur. Bununla birlikte benzeri görülmemiş, eşsiz bir olgu değildir. Kyniklik ilk dönemlerini Atina'nın Altın Çağ'ında kendine çekti; ve romantikçilik, Aydınlanma'nın ortasında çimlendi. Mistik ve akla karşı felsefeler, genellikle, akıl güçlerine güven duyulan uzunca bir dönemden sonra görünürler. Bazı kimseler, er geç, akla karşı duyulan böyle bir güvenin fazla ileri götürüldüğü düşüncesine varırlar ve bir tepki başlar. Ayrıca, bu tür bir tepkiyi besleyecek bazı etkili güçler her zaman işbaşındadırlar. Örgütlü dinin destekleyicileri, akla fazla bağımlılık gösterilmesi üzerine hemen tehlike çanlarını çalmaya başlayabilirler. Yöneticiler, özellikle otoriter bir yönetimi sürdürmeye çalışan yöneticiler, her zaman aklın üstünlük sağlamasında kendi erklerine yöneltilmiş bir tehdit görmeye yatkındırlar. Ekonomik konumlarını korumaya çalışan bireyler ve gruplar, aklın ve bilimin sınırsız gelişmesini, ayrıcalıklı konumlarının ve başkalarından emeklerinden kârlar toplama haklarının sorguya çekilmesine varabilecek bir gelişme olarak görürler.

Aklın düşmanlarının davalarını yürütmelerine yardımcı olan bir anlayış daha vardır. Bu, aklın ve bilimin kendilerine dayanılabilecek ka-

dar güçlü araçlar olmadıkları görüşüdür. Bu görüşe göre, akıl ve bilim gerçekliğin yanlış, ya da hozulmuş, saptırılmış bir resmini sunarlar ve **yaşamın sorunlarının çözülmesi için yeterli araçları vermezler**. Yaşam-sal önem taşıyan sorunlarda ancak içgüdülerimiz ve duygularımız bize doğru rehberlik edebilirler. Bu halk arasında yaygın «yüreğin, kafanın hiç bir zaman erişemeyeceği kendi anlayışı vardır»* deyişinde özetlenen bir felsefedir. Hemen hemen aynı inanç, Nietzsche’de, Spengler’de de görülebilir ve eğer olup biteni bilebilseydik belki Nazilerin bazıları da bulunduğunu görebilecektik.

Çağımız hem akla hem bilime karşı başkaldıran felsefeler bakımından neredeyse tarihte eşine rastlanmamış bir çağ olarak görünüyor. Ortaçağın sonlarında, skolastik düşünürlerin başını alıp giden rasyonalizmlerine karşı nominalizm türedi; ama nominalistler bilimi hoş karşılamış ve savunmuşlardı. Ondokuzuncu yüzyılın sonlarıyla yirminci yüzyılın başlarının romantikçileri, bilimin ampirik yöntemlerine karşı açık bir düşmanlık göstermediler. Gerçekten, bunların küçük bir bölümü bilime derin bir ilgi duyup onun gelişmesine katkıda bulundular. Örneğin Goethe, karşılaştırmalı morfoloji bilgimize çok şeyler kattı. Darwin’den ve Lamarck’tan çok önce, kendi araştırmalarına dayanarak, kendini organik evrimin varlığına inandırmıştı.

Çağımıza, geçmişten bazılarının düşünsel etkinliklerinin her türlü biçimini aynı derecede küçümsemelerini sağlayacak bazı düşünceler geçirildi. Özellikle Spengler’in, Le Bon’un ve hatta azımsanmayacak bir derecede Pareto’nun tutumları böyleydi. Bu tutum egzistansiyalistlerin felsefelerinin içinde de saklıydı. Onlar için en önemli gerçek, insanın «varoluş»u idi. Egzistansiyaliste göre, «varoluş özden önce gelir». İnsan, hangi türü olursa olsun düşünsel etkinliklerle pek az şey başarabilir, ya da hiç bir şey başaramaz. Ne bilginin gizemlerinin derinliklerini araştırabilir, ne de mutluluğuna birşeyler katabilir. Ancak **eylem** ya da «sarılma» ile insan, yaşamına onur ve anlam kazandırabilir. Kuşkusuz egzistansiyalistlerin çoğu, akıl düşmanı oldukları savını kabul etmeyeceklerdir. Daha çok, insanın kişiliksizleştirilmesine başkaldırdıklarını ileri süreceklerdir. Gerçekten, mekanistik ve deterministik felsefelerin insanı, yazgının bir tutsağı gibi, ya da yalnızca tarihsel güçlerin bir aracı olan bir varlık gibi gördüğünü ileri sürmüşlerdir. Ama, mantığı kınayıp, **öznel duyguları herşeyin üstüne çıkararak**, Sartre ve izleyicileri, kendilerini, belki de istemeden; akıl düşmanlarının arasına sokmuş oldular.

IX. Bölüm İçin Türkçe Ek Okuma Listesi

- Le Bon, Gustave, *Kitleler Psikolojisi*, çev. Selâhattin Demirkan, İstanbul, 1979, Yağmur Yayınevi, 199 s.
- Cerrahoğlu, A., *Devrimci Sendikalizmin Nazariyecisi Sorel*, İstanbul, 1968, Alfabe Latin Matbaası, 56 s.
- Durkheim, Émile, *Din Hayatının İptidai Sekilleri*, 2 cilt, çev. Hüseyin Cahit, İstanbul, 1923-1924, Tanin Matbaası, 456+408 s., Arap harfleriyle.
- Durkheim, Émile, *Meslek Ahlakı*, çev. Mehmet Karasan, Ankara, 1962, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 63 s.
- Durkheim, Émile, *Terbiye ve Sosyoloji*, çev. İ. Memduh, İstanbul, 1950, Sosyal Bilimler Serisi, 123 s.
- Foulquié, Paul, *Varoluşçu Felsefe*, çev. Yakup Şahan, İstanbul, 1976, Gelişim Yayınları, 148 s.
- Jaspers, Karl, *Felsefeye Giriş*, çev. Mehmet Akalın, İstanbul, 1971, Hareket Yayınları, 149 s.
- Kant, Immanuel, *Pratik Aklın Eleştirisi*, çev. İ. Kuçuradi-Ü. Gökberk-F. Akatlı, Ankara, 1980, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 201 s.
- Kösemihal, Nureddin Şazi, *Durkheim Sosyolojisi*, İstanbul, 1971, Remzi Kitabevi, 223 s.
- Ritter, Jochaim, *Varoluş Felsefesi Üzerine*, ç.y., İstanbul, 1954, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Konferansları, 54 s.
- Sartre, Jean-Paul, *Akıl Çağı, Özgürlüğün Yolları*, çev. Samih Tiryakioğlu, İstanbul, 1967, Varlık Yayınları, 397 s.
- Sartre, Jean-Paul, *Sinekler*, çev. Tahsin Yücel, İstanbul, 1963, Ataç Kitabevi, 100 s.
- Sartre, Jean-Paul, *Varoluşçuluk*, çev. Asım Bezirci, İstanbul, 1981, Yazko Yayınları, 117 s.
- Sartre, Jean-Paul, *Yahudi Sorunu*, çev. Emin Türk Eliçin, İstanbul, 1965, Ataç Kitabevi, 92 s.
- Sorel, Georges, «Şiddet Üstüne Düşünceler'den», çev. Sina Akşin, Mete Tunçay (der.), *Sosyalist Siyasal Düşünüş Tarihi*, I, Ankara, 1976, Bilgi Yayınları, s. 425-455.
- Sorokin, Pitirim A., «Oswald Spengler», Pitirim A. Sorokin, *Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri*, çev. M. Tunçay, Ankara, 1972, Bilgi Yayınları, s. 72-107
- Spengler, Oswald, *Batının Çöküşü*, I. cilt, çev. Giovanni Scognamillo, İstanbul, 1978, Dergâh Yayınları, 340 s.
- Spengler, Oswald, *İnsan ve Teknik*, çev. Kamil Turan, Ankara, 1973, Töre-Devlet Yayınları, 104 s.
- Yetkin, Çetin, *Kaba Kuvvet Felsefesinin Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul, 1969, Toplum Yayınevi, 157 s.

X YİRMİNCİ YÜZYIL TUTUCULUĞU

Eski Tutuculuk, Yeni Tutuculuk, Tutucu Devrim,
Liberal Tutuculuk

Siyaset felsefecilerinin çoğu, o ya da bu anlamda ikonakırıcı ya da başkaldırıcı kimselerdir. Kurulu düzeni korumaya değil, onda değişiklikler yapmaya ve bazı örneklerde onun silahlarını elinden almaya ya da onu kökünden söküp atmaya çalışırlar. Onları bu tür tutumlar takınmaya iten şey, daha çok, konularının doğasıdır. Kurulu yapılara karşı eleştirici bir tutum takınmaksızın ya da ondan daha iyi projeler geliştirmeksizin bir siyaset felsefecisi olmak kolay değildir. Siyasal düşünceler tarihinde en verimli dönemler, endişe ve çatışma dönemleri olmuştur. Platon'un ve Aristoteles'in büyük sistemleri, sofistler tarafından başlatılan düşünsel devrimin ve kent devletlerinin çöküşüne eşlik eden kargaşa koşullarının ürünü idi. Coke'un ve Milton'un, Hobbes'un, Harrington'un ve Locke'un felsefeleri, Anglikanlar ile Püritenler, Kralcılar ile Yuvarlakkafalılar,* Whigler ve Toryler arasındaki düşünsel çatışmalardan ve onyedinci yüzyılın devrimci eylemlerinden çıktı. Amerikan siyasal düşüncesinin klasik döneminin kuramları da bir sıkıntılar çağıyla ilişkililidiler. Hamilton, Madison, Paine ve Jefferson, yazılarını, köşelerine çekilerek, yalıtılmışlık koşulları içinde yazmadılar. Tersine, denemelerini ve kitapçıklarını, ufalan devlete karşı Leviathan (Dev) devlet, baskıcı yönetim, merkezileşmiş erk, aristokrasiye karşı demokrasi; bir haklar demecine duyulan gereksinim ile ve öteki birçok sorunlarla ilgili olarak sürdürülen düşünceler savaşında kullanılabacak silahlar olarak yazdılar. Ne var ki, düşüncelerin kapışması, ortalıkta radikaller kadar tutucuların da boy göstermesine yol açar ve bir siyasal düşünceler öğrencisinin bunların ikisine de ilgi göstermesi gerekir.

---

* Yuvarlakkafalılar (*Roundheads*), İngiliz iç savaşında saçlarını kısa ve yuvarlak kestiren Cumhuriyetçilere verilen addır; (ç.n.).

1. ESKİ BİÇİM TUTUCULUK

Bir siyaset felsefesi olarak tutuculuk* (muhafazakârlık) tek bir biçime indirgenemez. Sosyalizmin, liberalizmin, idealizmin ve demokrasinin olduğu gibi onun da çeşitli biçimleri vardır Bazı tutucular, Malthus'un, Ricardo'nun ve Manchester Okulu'nun öğretilerinden çıkan ekonomi politığe bağlıdırlar. Bunlar, ondokuzuncu yüzyılın ekonomi politığını, çağımızın koşullarına uydurmak için, onda ufak tefek değişiklikler yapmaktan öteye gitmeyeceklerdir. Öteki bazı tutucular, Edmund Burke'ün ruhuna tapınırlar ve onun mülkiyete karşı duyduğu saygıya ve bir toprak aristokrasisinin geleneklerine karşı duyduğu sevgiye doğru bir geri dönüşün yapılmasını isterler. Kendilerine «Yeni Tutucular» derlerse de, hiç biri eski olan şeylere, eski ailelere, eski evlere, eski davranış biçimlerine ve özellikle eski sınıf yapısına fazla bir değer vermez. Daha başka bazı tutucular, yirminci yüzyılın yeni şarabının ondokuzuncu yüzyılın şişelerine doldurulamayacağını kabul ederler. Gerçekten, önerdikleri çözüm, süreci tersine çevirmek, ondokuzuncu yüzyılın şarabını yirminci yüzyılın şişelerine doldurarak sunmaktır; eski içkinin temel niteliklerini korumak, ama onun içine doldurulacağı yeni kaplar sağlamaktır. Onlar, örneğin hükümetin planlamaya başvurmasını, amacı, yarışmayı önlemek değil, koruyup sürdürmek olduğu ölçüde, son derece yerinde bulurlar.

Ondokuzuncu yüzyılın tutuculuğunun özünde bir değişiklik yapılmaksızın sürdürülmesini isteyen kuramcıların ilk önce ele alınması akla daha uygun.

Friedrich A. Hayek (1899 —)

Ondokuzuncu yüzyılın tutuculuğunun sürdürülmesini isteyen grubun en becerikli ve en bilgili üyesi sanırız Friedrich A. Hayek'tir. Hayek 1899'da Avusturya'da doğdu. Viyana Üniversitesi'nden hukuk doktorası ve siyaset bilimi derecelerini aldı; daha sonra devlet memurluğuna girdi. 1923 yılında Birleşik Devletler'e geldi ve New York Üniversitesi'nde bir yıl araştırma asistanı olarak çalıştı. 1927 yılında Avusturya Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü yöneticiliğine atandı; bundan dört yıl sonra Londra Üniversitesi'nde Ekonomi ve İstatistik Tooke Kürsüsü profesörü oldu. 1938 yılında İngiliz uyrukluğuna geçti. Ekonominin teknik konuları üzerine birçok kitap yazmışsa da, ünü daha çok 1944'de yayımladığı *The Road to Serfdom* (Tutsaklık Yolu) adlı yapıtına dayanır. Bu yapıtı birçok dile çevrildi ve özellikle Birleşik Devletler'de olmak üzere, çok satıldı. Bir süre için Amerikan ve İngiliz kapitalistlerinin bir tür «Kutsal Kitabı» olarak kaldı.

---

conservatism.

Yirminci yüzyılın öteki tutucularının çoğu gibi, Hayek, Marksçı sosyalizmi dünyanın acılarının başlıca kaynağı olarak görür. Faşizm ve nazizm gibi kötülükleri, yalnızca akla karşı başkaldırı ya da kabileciliğe geri dönüş hareketleri olarak görmenin büyük bir yanılgı olduğunu ileri sürer. Tersine bunlar, uzun bir kültürel evrim sürecinin ürünleridir. Bunları doğuran etkiler pek çok ve pek çeşitlidir. Hayek'e göre, Thomas Carlyle'in, Houston Steward Chamberlain'in, Auguste Comte'un ve Georges Sorel'in elitçi ve akla karşı çıkan kuramlarının bir parça etkisi oldu. Ama en büyük etki Marx'ın öğretilerinden geldi. Bu öğretiler, kapitalizmin yararlılık çağını doldurduğunu ve yerine yeni bir düzenin konması gerektiğine inanan, etkileyici ve güzel yazan yazarlarca *Kitabı Mukaddes* gibi benimsendi. Bunların birçoğu sosyalist olmamakla birlikte, ekonomik determinizm, işçilerin gittikçe artan acıları ve ekonomik bunalımlarla işsizliği önlemek için planlamanın ve disipline sokup denetlemenin (rejimantasyonun) gerekliliği kuramlarını, Marx'tan aldılar. 1870 yılı Hayek'e göre, Batı dünyasının düşünce tarihinde bir dönüm noktası oldu. Bu tarihten önce uygar insanın düşüncelerini besleyen büyük kaynak İngiltere idi. Bu tarihten sonra düşünsel canlılığın merkezi Almanya oldu. «İster Hegel, ister Marx, ister List, ister Schmoller, ister Sombart, ister Mannheim olsun; ister daha radikal biçimiyse sosyalizm ister yalnızca daha az radikal türden «örgütlenme», «planlama» düşünceleri biçiminde olsun, Alman düşünceleri her yerde benimsendi ve Alman kurumları taklit edildi.»¹ Hayek'e göre, bu düşünceleri benimseyenler arasında onların taşıdıkları önemi gerçekten anlayabilenler pek azdı. Benimseyenlerin çoğu, yaşamı, daha az şanslı sınıflar için kolaylaştırmak isteyen iyi niyetli kimselerdi. Yolu, insanın yüzyıllardır gösterdiği gelişmeye damgasını basan her insanca ideali çamurlara batıracak olan ilkel bir yasadızlık durumuna hazırladıklarını, içlerinden pek azı kavradı.

Hayek de, öteki tutucular gibi, kapitalizm ile demokrasinin aynı şey olduğunda direndi. Ve Hayek, kapitalizm ile, serbest, rekabetçi kapitalizmi anlar. Sosyalizm, Hayek'e göre her zaman yetkeci (otoriteci) olmuştur. Sosyalizmin ilk «peygamberlerinden» biri olan Henri de Saint-Simon, kendisinin önerdiği planlama kurullarını kabul etmeyecek olanlara «bir sığır gibi davranılacağını»² ileri sürdü. Hayek, savlarını sürdürerek, ancak 1848'in güçlü demokratik akımlarının etkisiyle

---

1 Friedrich A. Hayek, *The Road to Serfdom*, Chicago, 1944, University of Chicago Press, 21.

2 Saint-Simon bir sosyalist olmaktan çok, toplum mühendisliği düşünürü ve bir teknokrat olduğu için, Hayek'in verdiği bu örnek pek uygun düşmüyor. Saint-Simon planlamayı ve toplumun bilimsel bir biçimde örgütlendirilmesini savunmuştu, ama anlaşılan, mülkiyet sisteminde fazla bir değişiklik yapmayacaktı.

sosyalizmin kendisini özgürlük güçleriyle birlikte göstermeye başladı. gını ekler. Marksistler, savaşa ve emperyalizme karşı çıkmış, arada sırada konuşma özgürlüğünün savunuculuğunu yapmış ve Paris Komünü'nün demokratik kurumlarının proleter devletin modeli olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ama bu tutumları, Marksistlerin ve onların solcu müttefiklerinin, sistemlerini kurmayı başarmış olsalardı baskıya ve rejimantasyona başvurmak zorunda kalacaklarını anlamalarına kadar (çok kısa) sürdü. Bunu anlamalarının doğurduğu sonuç, radikallerle reaksiyonerleri birbirinden ayıran çizgilerin keskinliğini yitirmesi oldu. Orta Avrupa'dan ve Güney Avrupa'dan ülkelerine dönen İngiliz ve Amerikan öğrencileri, bu kamplardan hangisine girdiklerini bilmiyorlardı, yalnızca Batı'nın liberal geleneğinden nefret ettiklerini biliyorlardı. Daha dün gibi yakın bir geçmişte, Mussolini, Pierre Laval ve Vikdun Quisling gibi sosyalistlerin faşist olmaları ve bunun tersi, Nazilerin komünist olmaları hiç de zor değildi.

Hayek'e göre kolektivizm ile demokrasi arasındaki zıtlık, kolektivizmin bir hukuk düzeninde ve birey haklarına saygı gösterilen bir ortamda uygulanabilme yeteneğine sahip olmamasında yatar. Hayek'in demokrasi anlayışı, uygulamada pekâla bir otokrasi ya da bir oligarşi kadar otoriteci olabildiğini düşündüğü çoğunluğun egemenliği değildir. Demokrasinin herşeyden önce, içinde yasaların en yüksek konumda olduğu bir devlet, bir *Rechtstaat* (hukuk devleti) olduğunu düşünür. Bu yasaların bulunmaları ve her zaman kuraldışı tanınmaksızın (herkese) uygulanmaları, içeriklerinden daha önemlidir. Örneğin, hepsi de aynı davranışı gösterdikçe, sürücülerin yolun sağından gitmeleriyle solundan gitmeleri arasında önemli bir fark yoktur. Herkesin, devletin hangi işlemlerde bulunabileceğini ve kendisinin yasal olarak hangi eylemlerde bulunmasına izin verileceğini bilebilmesi için, yerleşmiş, belirli (formel) kuralların bulunması gerekir. Ama kolektivizm de bu tür belirli kurallara bağlanması hemen hemen olanaksızdır. Ne kadar domuzun yetiştirileceğine, kaç dönüm pamuk ekileceğine, hangi kömür ocaklarının kapatılacağına ve bir takım elbisenin ütülenmesi karşılığında ne kadar para isteneceğine hükümetin karar vermesinin gerektiğinde, belirli kurallar izlenemez. Kararların koşullara göre ve çıkarlar karşılıklı olarak dengelendirilerek alınması gerekir. Bunun sonucunda, bazı bürokratlar, hangi çıkarların daha önemli ya da hükümetin desteğine daha layık olduğu karar vermek zorunda kalacaklardır. Böylece [yönetimde] hukuksal ilkeler değil kişisel görüşler belirleyici etmen olacaktır.

Ayrıca, Hayek'in soruna bakışına göre, kolektivizm demokratik süreçler için büyük bir tehlike oluşturur. Parlamentonun işleyişi, planlama uygulanan bir toplumun gereksinimlerini karşılayamayacak kadar ağır ve hantal bir süreçtir. Bu durumda, işlemlerin görülebilmesi

için kamu yöneticilerinin yasamanın kösteklerinden kurtarılmasının gerektiği yolunda düşünceler gelişir. Hayek, bu yoldaki gelişmelerin Hitler'in zafere ulaşmasını sağlayan nedenlerin başında geldiğine inanır. Almanya, Hayek'e göre, 1933 yılında artık parlamenter hükümetle yönetilemeyecek kadar kollektifleştirilmiş durumdaydı. Hitler'in Weimar Cumhuriyeti'ni yıkması gerekmedi; demokrasinin çöküşünden yararlanarak, kritik anda, kendisini iş yapacak kadar güçlü tek önder olarak görmek yolunda yönlendirilen vatandaşlarının desteğini kazanması yetti. İki savaş arası dönemin Alman tarihi hakkında az çok bilgisi olanlara, özellikle ekonomik bunalımın başlamasına kadar nazizmin fazla bir yol almadığını bilen herkese, bu açıklama pek düzeyde görünecektir.

Hayek kendisinin bir klasik liberal olduğunu düşünürse de, *laissez faire* (bırakın yapsın) inancına bağlı olduğunu söylemez. «Liberal davaya, bazı liberallerin kaba parmak hesaplarında ve hepsinden önemlisi *laissez faire* ilkesinde direnmek konusunda gösterdikleri kalın kafalıktan daha fazla zarar veren»³ başka bir şeyin olabileceğinden kuşkuludur. «Gölge etmeyen devlet»^{*} anlayışını kabul etmemekle kalmaz, aynı zamanda bu anlayışı kınar. Devletin pekâla birçok düzenleyici, sınırlayıcı hatra pozitif (yapıcı) görevler üstlenebileceğine inanır. Devlet, hileyi hurdayı önleyebilir, çalışma saatlerini sınırlayabilir, yersar sınıtısından ve sellerden zarar görenlere yardım yapabilir ve herkese, sağlığını ve çalışma gücünü koruması için enalt düzeyde yiyecek, barınak ve giysi sağlanmasını güvence altına alabilir. Planlamanın bazı türleri bile Hayek'in yasağının dışında kalır. «Yarışma için» yapılacak planlamaya açıkça izin verir, ama «yarışmaya karşı» planlamaya şiddetle karşı çıkar.⁴ Karşımızda, pazarın kişisel olmayan güçlerine uymakla öteki insanların keyfi gücüne uymaktan birini seçmekten başka seçeneğin bulunmadığını ileri sürer. Sınırlı bir sosyal güvenlikten yana olmasına karşılık, içine disiplinsiz ya da yeteneksiz işçilerin sürülebileceği, onların yerine ötekilerin alınabileceği bir yedek işsizler topluluğunun bulunmasının gerektiğini ileri sürer. Kabul edilebilir gördüğü planlama türlerinden amaçladığı, anlaşılan, hiç de devletin yapacağı bir planlama değildir, fakat tek tek girişimcilerin fiyat sistemi mekanizmasından kendi çıkarlarına yararlanabilmeleri için yapacakları bir planlamadır. Böyle bir planlamayla, «işlerini öteki girişimcilerinin işlerine göre ayarlayacaklardır.»⁵ Böyle bir düşünce, kapıdan

3 Hayek, *The Road to Serfdom*, 17.

* *do-nothing state*.

4 Hayek'in bir başka yerde, planlamanın, kötülüğün ta kendisi olduğunu söyleyip, ondan bir parça kullanmanın, tamamının kullanılmasına yol açacağına işaret etmiş olmasına bakarak, bu ayrımını ciddiye almanın kolay olmadığını belirtmek gerek.

5 Hayek, *The Road to Serfdom*, 49.

kovulan *laissez faire* ilkesinin pencereden içeri girmesine izin vermek gibi görünüyor.

Hayek, savunduğu tutuculuk davasını geniş bir felsefi temele dayandırır. Kollektivizmin gelişmesiyle Batı uygarlığının en değerli öğelerinden gittikçe daha çok uzaklaştığını görür. Kollektivizmin gelişmesinin, yalnızca onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyılların liberalizminin ortadan kalkmasına yol açmakla kalmadığını, fakat bireyciliğin temelini oluşturan, Erasmus'la Montaigne'den, Cicero'yla Tacitus'dan ve Perikles'le Thukydides'den kalıtılan bir anlayışı da ortadan kaldırdığını ileri sürer. Ortadan kaldırılan bu «temel bireycilik»in*, «birey insana, insan olmak niteliğiyle gösterilen saygı»da özetlendiğini düşündü. Bir başka deyişle, temel bireycilik, insanın kendi görüşlerinin ve beğenilerinin, bireyin kendisi için en yüksek görüşler ve beğeniler olduğunu kabul etmek ve her insanın yeteneklerini ve eğilimlerini geliştirmek yolunda eksiksiz bir fırsata sahip olması gerektiğine inanmaktır.⁶ Hayek'in anlayışına göre, gerçek bireycilik çağdaş gelişmesine John Locke ile, «özellikle Bernard Mandeville ve David Hume ile başlar ve tam olgunluğuna ilk olarak Josiah Tucker'ın, Adam Ferguson'un, Adam Smith'in ve onların büyük çağdaşı Edmund Burke'ün çalışmalarında ulaşır.»⁷ Bu gelişme çizgisi, ondokuzuncu yüzyılın klasik economicilerini, Fizyokratları ve Ansiklopedicileri dışında bırakır. Hayek'e göre bu yazarlar, «her zaman bireyciliğin zıddı yönde, yani sosyalizm veya kolektivizm yönünde gelişme eğilimi gösteren»⁸ Kartezyen (Descartesci) rasyonalizmin etkisi altına girmişlerdi. Bireylerden nefret eden Edmund Burke'ün niçin gerçek bireyciler kategorisinin içine konmasının gerektiği, ve Ansiklopediciler gibi özgürlüğün sıkı savunucularının niçin kolektivizmin öncüleri olarak sınıflandırılmasının gerektiği pek anlaşılmıyor.

Batı kültüründeki bireyci geleneğin korunmasına adanmış bir felsefenin, insan türünün yeteneğine ve değerine büyük önem vermesi beklenecektir. Ama her zaman böyle bir tutumun takınıldığı görülmez. Gerçekten, Hayek bir yandan özgürlüğü göklere çıkarırken, öte yandan bireyi, yanlışlarının lutuflarda bulunan bir tanrının yaptıklarına benzer biçimde işleyen toplumsal bir süreç tarafından düzeltilmesi gereken irrasyonel ve yanılgıya düşebilen bir varlık olarak görür. Planlamaya karşı çıkışını, herhangi bir bireyin ya da bireyler grubunun sahip olduğu bilginin, bilginin bütünüünün son derece küçük bir

---

basic individualism.

6 Hayek, *The Road to Serfdom*, 13-14.

7 Friedrich A. Hayek, *Individualism and Economic Order*, Chicago, 1948, University of Chicago Press, 4.

8 Hayek, *Individualism and Economic Order*, 4.

parçasını oluşturacağından, tüm bir toplumsal yapıyı eşgüdümleme çabalarının gülünç olacağı savına dayandırır. Bunun yerine Hayek, her bireyin yabancı olmadığı küçük bir alan içinde, ister özgeci ister ben-cilce, kendi çıkarlarının ardına düşmesinin çok daha iyi olacağını düşünür. İşte o zaman, serbest pazar ve fiyat sistemi, neredeyse gizemli bir süreçle ve başkalarına iyilik etmek istencesine, toplumun en çok yararına olanı sağlayacaktır. Kendilerini bu güçlere göre ayarlayarak «insanlar, genellikle, bireysel insan aklının düşünebileceğinden daha fazlasına ulaşacaklardır.»⁹ Bu sürece o ya da bu biçimde karışmak, kesinlikle yarardan çok zarar getirecektir. Bunun en güzel örneği, eşitlikçi amaçlarla konan müterakki vergilerdir. Hayek'e göre bu vergilerin yol açtığı sonuç, başarılı kimselerin servet biriktirerek yükselmelerinin engellenerek [dikine] toplumsal hareketliliğin kösteklenmesi olmuştur. Daha kötüsü, bu vergilerin, «herhangi bir özgür toplumda bulunan en önemli öğeyi, kendini başkalarına bağımlı olmaktan kurtaran olanaklara sahip insanı»¹⁰ ortadan kaldırma eğilimi göstermesidir. Hayek her türlü vergiyi böylesine şiddetle eleştirmez. İngiltere'deki gibi elkoyma noktasına dek aşırıya götürülmedikçe, miras vergilerinin yararlı olacağını kabul eder. Miras vergilerinin daha büyük bir toplumsal hareketliliğin ve mülkiyetin daha geniş bir çevreye yayılmasının araçları olarak değerli bir iş gördüklerine inanır.

Herbert Hoover (1874 - 1964)

Ekonomi politikle ilgili görüşleriyle tanınmış iki eski hükümet başkanı üzerinde bir parça durulmadıkça, eski biçim tutuculuğun incelenmesi tamamlanmış olmayacaktır. Bunlardan birincisi Herbert Hoover, ikincisi Winston Churchill'dir. İkisi de aynı yılda doğmuştur ve ikisi de gençlik yıllarının egemen ekonomik ilkelerini değiştirmek yolunda fazla ileri gitmeyeceklerdir.

Hoover 1874 yılında bir Iowa Kuveykır'ının* oğlu olarak doğdu; küçük yaşta öksüz kaldı. On altı yaşına vardığında, iş yaşamında başarıyla ilerleyen biri olmuştu ve bu yolda gösterdiği başarıların verdiği onur duygusunu, günümüze [1960'a] kadar taşımıştır. Stanford Üniversitesi'nden 1895'te mezun olduktan sonra, Avustralya'da maden mühendisi olarak işe başladı. Fakat çok geçmeden iş yöneticiliği ve iş geliştirme görevlerini üstlenerek yükseldi. 1908'de dünyanın her yerinden, sağlıklı işletmeleri eski sağlıklı durumuna kavuşturması için kendisine yapılan istekleri kabul ederek görevler üstlenmeye başladı. Bunlardan bazılarını yatırım yaptı ve kırk yaşına vardığında emekli-

⁹ Hayek, *Individualism and Economic Order*, 11.

¹⁰ Hayek, *Individualism and Economic Order*, 118.

* Kuveykır mezhebi için s. 65 n'deki açıklamaya bakınız.

lişe ayrılmasına yetecek kadar servet biriktirmiş bulunuyordu. I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden sonra, Hoover hemen hemen sürekli olarak kamu hizmetlerinde çalışmaya başladı. 1915 yılından 1919 yılına kadar Belçika Yardım Komisyonu'nun başkanlığını yaptı. 1917'de Birleşik Devletler Yiyecek İdarecisi, 1919 Barış Konferansı'nda Ekonomik Danışmanlar Kurulu'nun üyesi ve bir yıl sonra Birleşik Devletler Ticaret (Sekreteri) Bakanı oldu. 1928'de, o zamana kadar bir adayın elde ettiği en büyük çoğunlukla, Birleşik Devletler'in Başkanı seçildi. 1933 yılında Başkanlık görevini, Buchanan'dan beri en geniş çevre tarafından sevilmeyen Amerikan yöneticisi olarak bıraktı. Dolaysız yardımını kabul etmemesinin ve eğer muhalefet partisi seçimleri kazanırsa «caddelerde otlar bitecek» biçimindeki kehanetlerinin yarattığı fırtınaların tozu dumanı içinde, yaptığı başarılı hizmetler unutulmuştu. Hoover 1949'da devlet kurumlarının yeniden örgütlendirilmesini sağlamakla görevli bir komisyonun başkanı olarak yeniden kamu hizmetlerine döndü.

Öteki eski biçim tutucuların çoğu gibi, Hoover da tutuculuk terimini kullanmamak yolunda özel bir özen gösterir. Kendi felsefesini tanımlamak için seçtiği etiket «bireycilik»tir. 1922 kadar eski bir tarihte bireycilik felsefesini, «akla, girişkenliğe, karaktere, yürekliliğe ve bireyin kutsallığına karşı sarsılmaz bir inanç»¹¹ duyan bir felsefe olarak tanımladı. Bireyciliği neredeyse fırsat eşitliğiyle ve «yarışmanın bileşenlerinden çarkına» karşı durmakla özdeşleştirdi. Bu tür düşüncelere bağlanarak Amerika'nın uygarlığının hakettiği kadar yetkin bir gelişme ve başarı sağlayabileceğini ileri sürdü. Bu inançlarını herhangi bir zaman bıraktığını ya da önemli ölçüde değiştirdiğini gösteren bir kanıt da yok. 1943 yılında, Başkan Roosevelt'in «Dört Özgürlük»üne karşı sert bir yanıt olarak, o olmaksızın bu «dört özgürlüğün hiç birinin gerçekleştirilemeyeceği bir «Beşinci Özgürlük» ortaya attı. Bu beşinci özgürlüğü insanların «yapacakları işleri ve görevleri seçme, ücretleri ve aylıkları için pazarlık etme, tasarruf etme ve aileleri ve yaşlılıkları için özel mülk edinme» özgürlüğü olarak tanımladı. Bu özgürlük aynı zamanda insanların «herhangi biri ötekilerine zarar vermedikçe bir girişime katılma»¹² özgürlüğünü de içermeliydi. Bununla birlikte «Beşinci Özgürlük»ün *laissez faire* ile aynı anlama gelmemesi şaşırtıcıdır. Beşinci özgürlüğü ortaya koyan Hoover, onun demiryollarının, yaşlılık ödeneklerinin, sağlık ve işsizlik sigortalarının düzenlenmesiyle, dullara, yetimlere ve «bir yıkıma uğrayanlara» bakılmasıyla tam anlamıyla uyuşacağını düşündü. Bu düzenlemelerin fırsat eşitliğinin

11 Herbert Hoover, *American Individualism*, Garden City, 1922, Doubleday, 72.

12 Herbert Hoover, *Addresses upon the American Road*, New York, 1946, Van Nostrand, 222.

koruyucuları olduğunu ileri sürdü. Hoover aynı zamanda, Amerikan işçisinin ve Amerikan iş çevresinin, yabancı ülkelerin düşük yaşam düzeylerine ve ucuz üretim yöntemlerine karşı korunmasının gerektiği düşüncesiyle, fırsat eşitliğini sağlayacak başlıca önlemler arasına, koruyucu gümrük vergilerini de soktu. Koruyucu gümrük vergilerinin Amerikan endüstricilerini «yarışmanın bileyi taşının çarkına karşı» durmaya nasıl zorlayacağını açıklığa kavuşturmadı.

Tutarlılık, siyasal önderlerin niteliklerinden biri olmadığı gibi, Hoover'in erdemlerinden biri de değildi. 1930'larda Hawley-Smoot Gümrük Yasası'nı «kötü, acımasız, iğrenç» olarak niteledi ve sonra onu imzaladı. Ekonomik bunalım başladıktan sonra, RFC'yi*, debelenen şirketleri kurtarmak, Merchant Marina'ya gemi yapımını harekete geçirmesi için, Grain and Cotton Stabilization Corporation'a, fazla buğdayını ve pamuğunu pazardan çekmesi için ve Commodity Credit Corporation'a eşya fiyatlarını dondurması için beş milyon dolarlık bir ek yardım koparacak bir kuruluş olarak sunup savunuculuğunu yaptı; ama işsizlere doğrudan yardımı sadaka vermenin bir biçimini sayarak kabul etmedi. Amerika'nın, öteki ulusların ekonomik ve toplumsal mutluluğunun artırılması yolunda yapılacak her türlü uluslararası çabaya desteklemesi gerektiğini ileri sürdü; ama onların mallarının girmesine karşı gümrük kapılarını kapayacak kadar yüksek koruyucu gümrük vergileri konmasında direndi, böylece onların ekonomik bakımdan kendilerini toparlamalarını engellemiş olacaktı. 1928'de Başkan adaylığını kabul ettiğini bildiren söylevinde, devletin önemli bir görevinin, «ekonominin bir yandan işsizlik dönemlerini ve iflasları, öte yandan spekülasyonu ve savurganlığı getiren bir genişleme bir daralma biçimindeki dalgalanmalarını önlemek» olduğunu bildirdi. İki yıl sonra bir işadamları grubu kendisinden işsizliği önlemek yolunda etkili bir şey yapmasını istediklerinde: «Baylar, altı hafta önce gelmeliydiniz, bunalım sona erdi» dedi.¹³

Winston Churchill (1874 - 1965)

Çoğu kimse olasılıkla, Winston Churchill'in, hem devlet adamlığı hem düşünsel kavrayışlılığı bakımından, Herbert Hoover'dan daha üstün olduğunu söyleyecektir. Churchill'in en sert eleştiricilerinden biri bile, Churchill şovalyeliğe yükseltildiğinde, «başka hiç bir şey ona tam olarak uygun düşmeyeceği için» Churchill'in Dük yapılmasının kendisine «Deniz Dükü» ünvanının verilmesinin daha uygun olacağını söylemişti.¹⁴ Nazi saldırısına karşı varolma savaşı veren İngiltere'nin

Dizin'e bakınız (ç.n.).

¹³ *Current Biography*, 1943, 309.

¹⁴ Vincent Sheean, «Valediction for Churchill», *New Republic*, CXIII, Aug. 13, 1945, 182-183.

bu baş kahramanı, 1874'te Blenheim Kalesi'nde doğdu. Annesi bir Amerikalı, babası, daha sonra Lord Salisbury'nin başbakanlığı sırasında Maliye Bakanı olan, önde gelen bir Tory (Muhafazakâr) politikacıydı. Geleceğin başbakanının okul yaşamının ilk dönemleri pek parlak geçmedi. Harrow'dan en düşük dereceyle mezun olabilmesi için, üç tam dönem okuması gerekti. İngiltere'nin West Point'i [Harbiye'si] olan Sandhurst'ün giriş sınavlarında üç kez başarısızlığa uğradı; ama, okula kabul edildikten sonra, öğrenimini onur dereceleriyle tamamladı. Hindistan'da, İngiliz Ordusu'nda üç yıl görev gördükten sonra, Boer Savaşı'nda muhabirlik yapmak üzere Güney Afrika'ya gitti. 1900 yılında döndü ve Muhafazakâr Parti'den Parlamento'ya seçildi. Dört yıl sonra, Joseph Chamberlain'ın korumacı politikasının yarattığı gittikçe artan hoşnutsuzluk, Churchill'in Avam Kamarası'nda karşı tarafa geçerek Liberaller'e katılmasına yol açtı. 1908'de Ticaret Odası Başkanı, 1911'de Amirallik Birinci Lordu, 1916'da Savaş Gereçleri (Levazım) Bakanı yapıldı ve iki yıl sonra da Savaş İşleriyle Görevli Devlet Bakanı oldu. 1924 yılında yeniden Muhafazakârlar'a katıldı ve Stanley Baldwin hükümetinde Maliye Bakanı oldu. 1935'ten 1940'a kadar, bir dereceye dek, ünlü boşanma tartışmasında Başbakana karşı VIII. Edward'ın davasını desteklemesi yüzünden, hükümetin dışında kaldı. 1940 yılında İngiltere'nin Nazi Almanya'sına karşı «hiç bir zaman teslim olmama» savaşımına önderlik etmek üzere, Neville Chamberlain'ın yerine Kabinе'nin başına geçti. İngilizler Churchill'e bir savaş önderi olarak saygı göstermeyi sürdürmekle birlikte, 1945'te zafere ulaşıldıktan sonra, Churchill'in hükümetinin yerine Clement Attlee'nin başkanlığında İşçi Partisi kabinesini getirdiler. Muhafazkâr Parti'nin 1951 yılında iktidara geri dönmesiyle, Churchill, Kralın Başbakanı olarak eski yerini aldı. Beş yıl sonra, yaşamının geri kalan bölümünü, resim yapmaya ve yazmakta olduğu İngiliz halkının yakın geçmişte karşılaştığı büyük bunalımlarla ilgili tarihini tamamlamaya adanmak üzere, emekliye ayrıldı.

Tumturaklı söylevleriyle, eski geleneklerden onur duyduğunu gösteren davranışlarıyla Churchill, birçok kimse tarafından, onsekizinci yüzyıla bir tür geri dönüşün simgesi olarak görüldü. Ama bu gözlemin doğru olduğu söylenemez. Churchill'in kuramları, onsekizinci yüzyıldan çok ondokuzuncu yüzyılın öğretilerine ve önyargılarına daha yakın bir benzerlik gösterir. Churchill İngiltere'nin yazgısını yerine getirme yolunda en büyük katkıları Palmerston'un, Disraeli'nin ve Gladstone'un zamanın sınavından geçmiş politikalarının yapabileceği düşünce-sine sarılmış görünür. 1946 gibi geç bir tarihte, yalıtılma ve güçler dengesini sürdürme politikalarının izlendiği parlak dönemin «harika bilinçsiz geleneği»ni övdü. Kıta'nın en güçlü, en saldırgan en zorba ulusuna karşı çıkarak, İngiltere'nin «Avrupa'nın özgürlüklerini korudu»

ğunu ve ününü ve imparatorluğunu genişlettiğini söyledi. «Atalarımızın dayandıkları bu adaleti, bilgeliği, yürekliliği ve sağduyuyu neyin değiştirdiğini, neyin zayıflattığını bilmiyorum»¹⁵ diye ekledi. Churchill'in uluslararası ilişkiler alanındaki görüşlerine, güçler dengesine verdiği büyük önem ve İngiltere'nin konumunu korumak ya da sağlamlaştırmak yolunda uygun görülen her çareye başvurmakta gösterdiği isteklilik egemen oldu. Bu anlayışla 1930'larda, Mussolini'yi ve faşistlerini «Rus zehirine karşı gerekli panzehir»¹⁶ olarak onaylamaya hazırdı. Aynı nedenle, Nazi Almanyası'na karşı savaşta Sovyetler Birliği'ni bir müttefik olarak kucaklamakta duraksamadı. Oysa bir yıl önce, Sovyet sistemini, «bir ulusun ruhunu çürüten», onu «barışta sefil ve aç», «savaşta bayağı ve iğrenç»¹⁷ yapan bir rejim olarak tanımlamıştı. Savaş süresince ve savaştan sonra, Majestelerinin imparatorluğunun tasfiye edilmesini protesto ederek, eski biçim imparatorluğu savundu ve «yarı çıplak fakir» Mahatma Gandi'yi Hindistan'daki İngiliz Genel Valiliği Sarayı'nın merdivenlerini çıkarken düşünenin bile tüylerini diken diken ettiğini söyledi.

Yalnızca uluslararası ilişkiler alanında değil, ulusal politika alanında da Churchill'in ondokuzuncu yüzyılın muhafazakâr atalarının yanında yer aldığını görüyoruz. Pek fazla olmamak koşuluyla, sosyal refah yasalarının çıkarılmasını kabul etmiş ve 1951'de iktidara geri döndüğünde, kendinden önceki İşçi Kabinesi'nin aldığı millileştirme önlemlerini pek fazla değiştirmemişse de, ondokuzuncu yüzyılın tutucu ataları gibi, serbest ticarete ve *laissez faire* ilkesine inandı. Öte yandan, 1926 Genel Grev'ine şiddetle karşı çıkmış, işçilere karşı sert yasaların çıkarılmasının öncülüğünü yapmış, gelir vergilerinin artırılmasına karşı tutum takınmış ve genel refahın sürdürülmesi yolunda herşeyden çok fiyat mekanizmasına güvenilmesi gerektiğini söylemiştir. Sosyalizmin de komünizmin de totaliterciliğe ve devlete tapış alçaklığına sınımsız bağlı olduklarını ileri sürerek, ister kasıtlı ister kasıtsız olsun, her zaman sosyalizm ile komünizm arasında bağlantı kurmaya çalışmıştır. «Hiç bir sosyalist sistem siyasal polissiz kurulamaz... bu polisler, kuşkusuz önce çok insanca yönetileceklerse de, bir tür Gestapo durumuna düşmekten kurtulamayacaklardır»¹⁸ demiştir.

Yönetim biçimleriyle ilgili görüşlerine gelince, Churchill bir yetenek aristokrasisinden yana görünür. İşçi sınıfından vatandaşları, hak-

15 Virginia Cowles, *Winston Churchill The Era and the Man*, New York, 1953, Harper, 295'te aktarılmıştır.

16 Cowles, *Winston Churchill - The Era and the Man*, 272.

17 [Winston Churchill], *Into Battle, Speeches by the Right Honourable Winston S. Churchill*,

18 Colin R. Coote (ed.), *A Churchill Reader*, Boston, 1951, Houghton Mifflin, 263.

ettiklerinin ötesinde erk ve sorumluluk istedikleri için eleştirdi. Bunlara sahip olmak isterlerse, merdivenin en alt basamaklarında durup, salt sayılarına dayanarak yaygara koparmak yerine, yukarı basamaklara doğru tırmanmaları gerektiğini söyledi. Aynı zamanda, siyasal bakımdan en ileri halklar dışında, tüm halklara uygun bir yönetim biçimi olarak, monarşiye de yüreğinde sıcak bir yer ayırdı. Örneğin Almanya'nın I. Dünya Savaşı'ndan sonra bir cumhuriyet kurması, Churchill'e göre hiç de gerekmiyordu. Ona uygun olan, II. Wilhelm'in bebeklik yaşındaki torunu için bir naipler kurulu biçiminde anayasal bir monarşiydi dedi. Böyle bir yola gidilseydi, seçimle birçok makamın «önemsiz kişiler tarafından doldurulmasından çok daha iyi olacaktı» diye ekledi.¹⁹

2. YENİ TUTUCULUK

1930'lardan sonra tutuculuk, özellikle Birleşik Devletler'de, yeniden canlandı. Farklı bir biçimde gelişti. Yeni tutuculuğun sözcülerinin çoğu, iki savaş arası dönemin egemen düşüncelerine karşı duyulan derin düş kırıklığını dile getiren, oldukça genç insanlardı. Bunlar, sosyalizmin, pasifizmin, anarşizmin, rölativizmin, materyalizmin ve egoizmin, uygarlığın özünü kemirerek gelişen etmenler olduklarına kesinlikle inanmışlardı. Onlara göre bu etmenler, faşizmin ve II. Dünya Savaşı'nın yayılmasının, Sovyet komünizminin Batı dünyasının varlığını sürdürmesine yönelttiği tehdidin başlıca nedenleriydiler. Bu etmenler, düşünsel düzeyde, John Locke'dan, Thomas Paine'den, Jean-Jacques Rousseau'dan ve Jeremy Bentham'dan, John Stuart Mill'e, Herbert Spencer'e, Karl Marx'a ve John Dewey'e uzanan upuzun bir filozoflar dizisi tarafından temsil edildi. Hasımları, bu filozofların, çağımızın insanının, geçmişinin büyük geleneklerinden soğumasının ve kötü huylu, bencil bir barbar durumuna düşmesinin sorumlusu olduklarını ileri sürdüler. Onlara göre çağımızın insanı, Edmund Burke'ün «yaşamın parayla sahip olunamayan erdemleri» dediği şeyden yoksun kılınmış olduğu için, ayaklarını uzatıp, atalarının bıraktığı uygar ağırbaşlılığın en değerli mirasını, ayaklar altında pislikte çiğnemeye eğilimliler. Kendi tensel isteklerini doyurmasına, kendini kendinden üstünlerinin yerine yükseltmesine yarayacaksa, herşeyi yıkmaya hazır bir ateist, anarşist ve nihilist olurlar.

Yeni tutucular olarak adlandırılan kimselerin bu felsefeleri hiç de her yönüyle yeni değildi. Yaklaşımları kesinlikle geçmişin davranışlarına hayranlıkla bakan geriye dönük bir yaklaşımdı. Winston Churchill,

---

19 Winston Churchill, *The Gathering Storm*, Boston, 1948, Houghton Mifflin, 10-11.

[Churchill'in kuvvet politikası ile ilgili düşünceleri için XV. bölüme bakınız (ç.n.).]

Irving Babbitt ve Paul Elmer More dışında yirminci yüzyılın neredeyse hiç bir düşünürünün hiç bir düşüncesini kabul etmediler.

Russell Kirk (1918 -)

Yirminci yüzyıl düşünürlerini yadsıma tutumu, özellikle, ideolojik ataları olarak Edmund Burke'ü, John Adams'ı, John Randolph'u ve Kardinal Newman'ı göklere çıkaran Russell Kirk'in özelliği idi. Kirk, 1918'de Michigan'da, Plymouth'da doğdu. Michigan Federe Devleti Üniversitesi'nden 1940'da, lisans, Duke Üniversitesi'nden 1941'de master ve İskoçya'daki St. Andrews Üniversitesi'nden 1952 yılında, yeni ve yakın çağlar tarihinden doktora derecelerini aldı. 1946'dan 1953'e kadar Michigan Federe Devleti Üniversitesi'nde uygarlık tarihi asistanlığı yaptı ve bugün [1960'da] Long Island Üniversitesi lisansüstü bölümünde siyaset bilimi araştırma profesörüdür. 1956'dan beri aşırı tutucu *National Review* dergisinin yayıncılarından biridir.

Russell Kirk, çeşitli vesilelerle aydın bir liberalizmin ideallerine yaklaşan bir felsefeyi dile getirmiştir. «Eleştiriden geçirilmemiş yaşam yaşanmaya değmez»²⁰ sözüne büyük değer verir. Hiç değilse, yalnızca bir düşünceye bağlı kalmakta direnmeye karşı çıkacak derecede akademik özgürlüğü savunur. Öğretmenin, gerçeğe bağlı olacağı, atalarının bilgeliklerini koruyacağı, bilgi imparatorluğunu genişleteceği, «öğrenciye rehberlik edip onu uyaracağı, ama ona belli düşünceleri aşılama-yacağı», ülkenin anayasasında belirtilen toplumsal düzenin ilkelerine uyacağı ve «düşünce özgürlüğünü her zaman günün maddi çıkarlarının ve tutkularının üstünde tutacağı»²¹ yolunda yemin etmesini isteyecektir. Öğretmenler için önerdiği bu yemini, ortaya, doktorların Hippokrates yemini benzeyen bir ahlak ve sorumluluklar yasası koymuş olacaktır. Ama Kirk'in liberalizminin varıp varacağı nokta işte budur. Teolojinin «bilimlerin kraliçesi» ve dinin üniversitelerin en önemli konusu olduğunu ileri sürer. Kirk'e göre, ikisi arasında bir seçim yapmak gerekseydi herşeyden kuşkulandıktan sonra herşeye inanmak daha soylu bir seçim olurdu. İnsanların onurlu ve haklara sahip varlıklar olmalarının nedeni, tanrısal bilgeliğin böyle buyurmuş olmasıdır. İnsan Kirk'in kitabını okudukça, felsefesinin, eşitsizlik inancına, kitlelerin yeteneğine ve aklın bilginin anahtarı olduğu görüşüne karşı çıkmaktan oluşan üç karşı tutumdan kurulduğunu gittikçe daha çok anlar. Dolayısıyla bu üç tutumun da açıklanması gerekir.

---

20 Russell Kirk, *Academic Freedom*, Chicago, 1955, Regnery, 191.

21 Kirk, *Academic Freedom*, 152-153.

Russell Kirk, hiç bir öğretiye, insanların eşitsiz oldukları ve Tanrı onların hangi konumda yaşayıp çabalamalarını istemişse o konumu kabul etmekle görevli bulundukları öğretisi kadar yürekten katılmamıştır. İnsanlar boyun eğerek ve kendilerini adayarak bu sisteme uymalıdır, «çünkü eşitsizlik olmadan başkalarına iyilik etme ve şükran duyma fırsatı olmaz.»²² Tarihte tanrısal bir takdir, «uygar toplumun aralarında pek az geçirgenlik bulunan mertebelerden ve sınıflardan oluşmasını buyurmuştur. Bir toplumda düzen, sınıfların ve görevlerin birbirleriyle uyumlu bir biçimde düzenlenip yerlerini almaları olup, yasanın ve adaletin ahlaksal yapısını sağlar. Hiç kimse kendini bir mertebeler düzeni içinde belirli bir yere yerleştirilmiş duymazsa, o zaman insanda kınanma korkusu olmaz ve ancak ceza tehdidiyle durdurulabilir. Toplumsal mertebeler düzeninde hiç bir yeri olmayan proletarya bunun en göze çarpıcı örneğidir. Proleter, tensel isteklerinin, kendini götürdüğü yere yönelen tutsağı ve çoğu kere utanması olmayan toplumsal bir atomdur; karakterini ve zekâsını aydın bir disiplin altında tutan ve görevin ve sürekliliğin değerini kabul eden «centilmen»in tam karşısıdır. Kirk'e göre hiç bir uygar ulus, böyle seçkin ruhlu çok sayıda centilmene sahip olmaksızın ayakta duramaz. Bu kimseler yalnızca yeryüzünün tadı tuzu değil, aynı zamanda dünyanın doğal ve asal yöneticileridir ve kendileri, toplumu ortalama vatandaştan çok daha fazla etkilemekle görevli kimseler olarak görülmelidir. Çünkü, toplumsal yapının en iyi ve en kararlı öğelerinin korunmasında ve kitlelerin devrinci ve yenilikçi eğilimlerine karşı konulmasında yalnızca onlara güvenilebilir. Onlar «sağgörünün (basiretin) değişiminin en uygun aracı» olduğunun bilincindedirler ve devlet adamlığının belirtisinin, kendisini, tanrıca yönlendirilen toplumsal güçlere karışmayı kabul etmemekte ortaya koyduğunu bilirler.²³

«Centilmenler» sınıfı, aynı zamanda ekonomik alanda toplumun temel direğini oluşturmakla görevlendirilmiştir. Bu sınıfın üyeleri mal mülk, özellikle mirasla kalıtılan mülk sahibi olmalıdırlar; çünkü başka hiç bir şey, kendilerinin üstün olduklarını sezen ve üstün olduklarını bilen insanların onurunu, gururunu mülkiyet kadar artıramaz. Aslında mülkiyet yeryüzünün en önemli şeyidir, uygar insana yaşamdan daha aziz görünen bir şeydir. Özgürlüğü paha biçilemeyecek bir değer olarak savunanlar, yalnızca, hatırı sayılır bir servete sahip olan, yaşamlarını sürdürmekte özgürlüğün anlamını bilen kimseler oldukları için, mülkiyet ve özgürlük birbirleriyle ayrılmaz biçimde iç içedirler. Centilmenler sosyalizmin kasvetli, sıkıcı bir birörneklik demek

---

22 Russell Kirk, *A Program for Conservatives*, Chicago, 1954 Regnery, 177.
Russell Kirk, *The Conservative Mind*, Chicago, 1953, Regnery, 8.

olduğunu bilirler; sosyalizmin hiç bir biçimini, hiç bir derecesini, hatta «emekleyen sosyalizm»i bile istemezler; çünkü bilirler ki derecesi ne olursa olsun sosyalizm sonunda faşizme varır. Bu nedenle, üstün kişilerin düşüncelerinin ve davranışlarının gelişmesini sağlayan ekonomik kaynakları kurutmalarını önlemek için, kitlelerin kendilerine ait olan yerlerde tutulmaları gerekir. Kirk, Birleşik Devletler'in genel oy hakkını, adayların doğrudan doğruya seçmenlerce seçilmesini, Senato üyelerinin halk tarafından seçilmesini ve «temsili demokraside doğrudan demokrasi yöntemlerinin yerine geçeceği düşünüldükten sonra öteki önlemleri»²⁴ kabul etmesinin bir hata olduğuna inanır. Lord Macaulay'ın salt demokratik kurumların, er ya da geç, ama mutlaka, ya özgürlüğü ya uygarlığı, olasılıkla ikisini birden yerle bir edeceği yolundaki görüşüne katılır. Kirk'e göre karşımızdaki büyük tehlike, dörtmala giden bir demokrasi döneminden sonra bir Bonaparte'in iktidarı ele geçirmesidir. Kitleler birilerinin kendilerini yönetmesini isterler. Kendilerinden doğal olarak üstün kimseleri aşağı duruma düşürdükten ya da ortadan kaldırdıktan sonra, demagoglara ve diktatörlere döneceklerdir.

Russell Kirk'in yeni tutuculuğu yalnızca aristokratik ve geçmişe yönelik bir tutuculuk değildir; aynı zamanda akıl düşmanı bir tutuculuktur. «Doğru özgürlük anlayışı»nı, «inanmama, kuşku duyma ve yıkma özgürlüğü değil, Tanrı'nın buyruklarının sınırları içinde yaşama özgürlüğü»²⁵ olarak görür. Dolayısıyla Kirk'in, aydınların «kuşkulananca araştırmaya yöneliriz ve araştırarak gerçeği kavrarız» biçimindeki özdeyişini kabul etmeyeceği anlaşılıyor. Örneğin, zenci köleliği bazı çevrelerde tanrısal buyruğun bir gereği olarak görülse bile, inançları ne olursa olsun, tüm insanların Tanrı'nın buyruklarını benimseyerek ortak bir görüşe sahip olabileceklerini düşünmüş görünür. Bu konuda Disraeli'nin insanın ancak tutkularına uyarak davrandığı zaman gerçekten ulu olduğu ve insanlık tarihinin Troya kuşatması, İslamların yayılması, Haçlı Seferleri, Cizvitlerin yükselişi ve Fransız Devrimi gibi büyük dönüm noktalarının hiç birisinin insan aklının ürünü olmadığı yolundaki görüşlerini aktarır. Kirk, insanların en akıllısının bile, yalnızca akla dayanarak yaşayamayacağını ileri sürer. Kirk'e göre, «saf kibirli akıl», insanı yıkılmış umutların ve korkunç bir yalnızlığın, «Tanrı'dan ve insandan yoksun» çölüne götürür. İnsanların çoğu için ve bazı durumlarda tümü için, davranışlarına ve vicdanlarına rehberlik etmesi için, kitaplara ya da felsefeye dayanmaktansa, «geleneğe, önyargılara ve buyruklara» dayanmak her zaman daha iyidir.²⁶ Akla karşı yöneltilen bu suçlama, belki de bir dereceye dek, yazarın yapıtlarının

24 Kirk, *A Program for Conservatives*, 247.

25 Kirk, *The Conservative Mind*, 252.

26 Kirk, *The Conservative Mind*, 36.

çeşitli çelişkilerle dolu olmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin *The Conservative Mind* (Tutucu Düşünce) adlı yapıtını, günün radikal düşünürlerin günü olduğu, tutucuların ancak bir bozgun olarak nitelenebilecek biçimde kavgayı yitirdikleri gibi hüznü sözlerle sunmuştu. Bir yıl sonra *A Program for Conservatives* (Tutucular İçin Bir Program Önerisi) adlı yapıtında, liberallerin ve radikallerin yenildiğini ve «uğradıkları yenilginin büyüklüğü»nün Avrupa'nın ve Asya'nın yüzüne damgalandığını sevinçle belirtti. «Zamanımızın korkunç olayları, John Dewey'i ve onun kuşağını, herhangi bir Firavundan daha derinlere gömdü» dedi.*

Peter Viereck (1916 -)

Yeni tutuculuğun Kirk'in tutuculuğundan birazcık farklı bir biçimi, hem Avrupa'nın hem Amerika'nın çeşitli düşünce bahçelerinde emek vermiş olan Peter Viereck'in yazılarında görülür. 1916 yılında New York'da doğan Viereck, 1937 yılında Harvard Üniversitesi'nden *summa cum laude* (onur derecesi) ile mezun oldu; bunu izleyen beş yıl içinde hem master hem doktora derecelerini aldı. Harvard Üniversitesi'yle Smith Koleji'nde dersler verdi, bugün [1960'da] Mount Holyoke Koleji'nde yeni ve yakın çağlar Avrupa'sı tarihi ve Rusya tarihi profesörlüğü yapmaktadır. 1949-1950 yılları arasında Roma'da Gougenheim bursuyla araştırmalarda bulundu, 1953 yılında, Amerikan kültürü konusunda dersler vermek üzere Oxford'da konuk profesörlük yaptı, 1954'te Kongre Kitaplığı'nda Whittall Şiir bölümünde dersler verdi ve 1955 yılında Fulbright bursu ile Florence Üniversitesi'nde Amerikan şiiri ve Amerikan uygarlığı konularında dersler okuttu. 1949 yılında Pulitzer şiir ödülü ile ödüllendirildi. Şiir niteliğinde birçok yapıtları ve bir kısa romanı dışında, 1949 yılında *Conservatism Revisited* (Tutuculuğa Geri Dönüş), 1953 yılında *The Shame and Glory of the Intellectuals* (Aydınların Utancı ve Övüncü) ve 1956 yılında *Conservatism: From John Adams to Churchill* (John Adams'dan Churchill'e Tutuculuk) adlı yapıtları yayımlandı.

Viereck'in tutuculuğu, herşeyden önce, Kirk'inkinden biraz daha farklı tanrılara dayandığı için, Kirk'in tutuculuğundan biraz farklıdır. Kirk, Burke'e, John Adams'a, John Randolph'a ve Kardinal Newman'a tapınırken; Viereck'in, Gouverneur Morris, çağdaş endüstricilik düşüncesinin bulucusu ve kurucusu olarak gördüğü için Kirk'in reddettiği Alexander Hamilton ve Rufus Choate, John C. Calhoun ve John Stuart Mill için bol bol övgüler düzdüğünü görürüz. Joseph de Maistre ve

---

* Kirk'in bazı düşüncelerinin Viereck'in düşünceleriyle karşılaştırılması için, bunu izleyen, Russell Kirk'in düşüncelerinin incelendiği satırlara da bakınız (ç.n).

Louis Bonald için bile güzel sözler söylemiştir. Daha önemlisi, Viereck'in felsefesinde güçlü bir militanlık öğesinin bulunmasıdır. Kendisi bir devrimci değilse de, kesinlikle bir dava adamıdır ve çeşitli davaların bayrakçılığını yapacaktır. Kore Savaşı sırasında yazılan *The Shame and Glory of the Intellectuals* adlı yapıtında, komünizm tehlikesi üzerinde oldukça dramatik satırlar döktürmüştür. Komünist partiye üyeliği, «ahlaksal bakımdan adam öldürmeye eşit bir eylem» olarak tanımlamıştır. Parti üyelik kartı taşıyan, partiye gönüllü katılan her komünist «dizlerine kadar partisinin kurbanlarının kanına batar»²⁷ demiştir. Tam da Amerikalılar Sovyet tehlikesiyle ilgili histerik tutumlarını bıraktıkları sırada, «Batı'ya saldırıp Avrupa uygarlığını yerle bir etmek için» 40.000 Rus tankının «saldırmaya hazır» beklediği yolunda hayaller görebildiğine bakılırsa, Viereck'in gerçekten desteksiz atmak gibi bir merakının olduğu anlaşılır. «Amerikan uygarlığının dayandığı Hristiyan-Yahudi ahlaksal temelleri» korumak için kapsamı ne kadar geniş tutulursa tutulsun hiç bir «kapsamlı politika» kendisine yeterli görünmez. Bu konuda Viereck daha çok «geriye dönüş» politikası olarak **nitelediği tutumdan, yani liberasyon politikasından** yanadır. Bunun dışında tutulacak her yol, Viereck'e göre, «Sovyet tutsak kamplarının, başka hiç bir şeyle karşılaştırılamayacak dehşeti»ni²⁸ hoşgörmeye eşittir.

Kirk'ten farklı olarak Viereck'in mertebelere ve sınıflara karşı bir tutkusu yoktur. Kendisini, aristokrasinin değil, hangi sınıftan olursa olsun herkese açık olan «aristokratik ruh»un ilgilendirdiğini söyler. Aristokratik ruhu, «kamu hizmeti alanında görev duygusuna sahip olan, nitelik ve standartlar üzerinde önemle duran, terbiyeli olma ve kendi kendini denetleme soyluluğunu gösteren»²⁹ bir ruh olarak tanımladı. Bu yolda, kendini tüm vatandaşlarını birer aristokrat yapmaya adanmış olması koşuluyla, demokrasinin yeryüzünün en iyi yönetimi olduğunu söyleyecek kadar ileri gider. Bununla anlatmak istediği şey, vatandaşları, geleneklere saygı gösterecek, içgüdülerini dizginlemek amacıyla konmuş «ahlakın trafik işaretleri»ne uyacak biçimde eğitmek olsa gerek. Ne var ki demokrasi, Viereck'e göre halk egemenliğiyle bağdaşmaz. Her istikrarlı toplumun, çoğunluk yönetiminin baskıcı duruma gelmesini önlemek amacıyla geliştirilmiş kurumlarının olduğunu söyler. İngiltere'de Lordlar Kamarası, Amerika'da güçler ayrılığı, özellikle de Anayasa'nın bekçisi olarak Yüksek Mahkeme'nin otoritesi vardır. Viereck'in inancına göre demokrasi, cumhuriyetçi geleneğin son derece güç-

---

27 Peter Viereck. *The Shame and Glory of the Intellectuals*. Boston, 1953, Beacon Press, 298.

28 Viereck. *The Shame and Glory of the Intellectuals*, 185.

29 Peter Viereck, *Conservatism Revisited*, New York, 1949 Scribner, 15.

l  bir biçimde yerleştiği Amerika dışında, monarşi ile de uyulaabilir. Amerika'da ise, Yüksek Mahkeme, krallığın yerini çok iyi dolduran bir kurum sayılabilir.

Viereck, tüm öteki ülkelerde, cumhuriyetiliğe ya da diktatörlüğe karşı bir rejim olarak [anayasayla] sınırlı monarşinin ‐insanları yönetmenin, politikanın normal erevesi‐ni oluşturduğuna inanır. Bunun dışında hiç bir şey, yeterince kararlılık sağlayıcı bir etki yaratamaz, yani otorite ile özgürlük arasındaki mutlu dengeyi sağlayamaz. Viereck'e göre, bir cumhuriyet, Freudcu bir benzetmeyle, ‐iplerini koparmış asi oğul‐dur. Yasal yönetime karşı bir başkaldırımı temsil eder, bu nedenle sonunda şiddet ve anarşi ile yokolmaya mahkumdur. Monarşinin 1917-1918 yıllarında Orta Avrupa'da ve Doğu Avrupa'da yıkılması Viereck'e göre büyük bir hata olmuştu; çünkü bu, kargaşayı ve kararsızlığı beslemiş ve böylece yolu canavar gibi tiranlıkların gelmesine hazırlamıştı. Viereck, monarşilerini koruyan ülkelerin toplumsal reform yolunda barışçı yöntemlerle ilerleyebildiklerine inanır. Ne var ki, İspanya'da XIII. Alfonso yönetiminde reforma karşı gösterilen direnme-yi ve İtalya'da III. Victor Emmanuel yönetiminde görülen kargaşayı ve çöküşü görmemesi bir yana, İngiltere'de Genel Grev sırasında düzenin bozulmasına varabilecek ciddi tehditleri de gözden kaçırmış görünür.

Bunlar dışında birçok bakımdan Peter Viereck'in kuramı Kirk'in-kine benzer. Serbest pazarın demokrasiye en iyi uyan ekonomi olduğu görüşünü savunurken, insan doğasıyla ilgili görüşlerini açıklarken, tam bir ‐yeni tutucu‐ olarak görünür. İnsanların doğalarının ‐her türlü çılgınlığı ve gaddarlığı yapabilecek‐³⁰ kadar barbarca olduğu görüşüne katılarak, ‐İlk Günah‐a inanır. Onun bu insan anlayışı ile ‐insan Tanrı'nın suretinde yaratıldı‐ biçiminde dile getirilen Hristiyan insan anlayışı arasında bir uyumsuzluk bulunduğu düşünülebilir, ama anlaşılan Viereck, bunu tümüyle gözden kaçırmıştır. Oysa kendisi, Hristiyan da sayılmazsa başka hiç bir şey sayılmayacak kadar Hristiyan görünür. Doğu Avrupa'nın ve Orta Avrupa'nın liberallerini dini bıraktıkları ve böylece, setleri yıkıp yolu pagan totaliterciliğin seline açtıkları için şiddetle suçlar. Geleceğin büyük bir sorununu, Batı'nın liberallerinin benzeri bir intihar taktiğinden sakınmalarını sağlamak için nasıl ikna edecekleri olduğuna inanır.

Viereck, tüm yerk resini birarada tutan bir son zaman Roma İmparatorluğu gibi g rd Ğu İngiliz emperyalizminin sadık savunucusudur. Bu emperyalizmin zayıflamasının,   lu Eksen devletlerinin ve komünistlerin fetihlerine hazırladığını söyler. Viereck'e göre, endüstrileşmiş koloni ülkelerinde bir iktidar boşluğu vardır. Bunlar, hukuk ve in-

30 Viereck, *Conservatism Revisited*, 29.

sanlık gelenekleri olan bir imparatorluk tarafından yönetilmezlerse, saldırganların ve tiranların yörüngesine düşeceklerdir. Eski efendilerine başkaldırarak, kurtuluşa kavuşmazlar, fakat özgürlüklerinin çok daha azaldığı bir duruma düşerler. Viereck'e göre Hindistan halkı, bağımsızlıktan sonraki yıllarda daha önce olduğundan daha az özgürdür ve büyük bir barbarlığın kurbanı durumundadır. Amritsar Katliamı ve Gandhi'nin ve Nehru'nun izleyicilerinin uğradıkları döğülmeler ve hapse atılmalar gibi bağımsızlık öncesi olayların, Viereck'e, görüşlerinde değişiklik yapmayı gerektirecek olaylar olarak görünmediği anlaşıyor.

Walter Lippmann *

Bu bölümü bitirmeden önce, Walter Lippmann ile yeni tutuculuk arasındaki bağlantı üzerinde de durulsa iyi olur. Gelişmeci (Progresif) akımı, iki dünya savaşını, *New Deal* dönemini ve ekonomik bunalım yıllarını kapsayan uzun düşünce yaşamı boyunca, Lippman'ın düşünceleri, **serbest pazar bireyciliğinden ılımlı tutuculuğa** kadar uzanan düşünce yelpazesini bir uçtan bir uca geçti. Daha önceki bölümlerden birinde kendisini, demokrasi eleştiricilerinden biri olarak görmüştük; ama Lippmann'ın felsefesi, başkalarının düşüncelerinin bir yorumcusu olmakla sınırlı tutulamayacak kadar geniştir. Lippmann demokrasiyi yalnızca bir yönetim biçimi olarak değil, aynı zamanda siyasal toplum içinde bir yaşam biçimi olarak görür. Düzenle özgürlüğün, güvenlik ile girişimin nasıl bağdaştırılabileceği konusundaki eski düşünceler, ağırbaşlı düşünüşünü öteden beri rahatsız eden konulardı. 1933'te yazdığı *A Preface to Politics* (Politikaya Giriş) adlı yapıtında devletten «uygarlığın yüce aracı» olarak söz etmişti. Ekonomik patlamanın hâlâ *New Deal* üzerinde olduğu bir yılda yayımlanan *The Method of Freedom* (Özgürlüğün Yöntemi) adlı yapıtında ise, bir çağdaş devletin dünyadaki yerini ancak halkını ekonomik bakımdan güvenlik altına alarak koruyabileceğini ve düzeni, hukuku ve özgürlüğü ancak böyle sürdürebileceğini bildirdi. Ama, 1937'de tam anlamıyla düşkürlüğüne uğradı. Şimdi artık ekonomik kolektivizm ile demokrasinin bağdaşamayacağını ileri sürmeye hazırды. I. Dünya Savaşı'ndan sonra nerede planlı kolektivizm kurulmuşsa, bu düzeni sürdürmek için orada sansür, ihbar, terör silahlarına başvurulmuş olmasının basit bir rastlantı olmadığını düşündü.

Lippmann'ın bu düşkürlüğü, halkın yönetime katılma ve halkın kendi geleceğini saptama hakkı konularına da yayıldı. Bir İlerlemeci olduğu günlerde demokrasinin «bilisiz tiranlara karşı» vazgeçilmez bir koruyucu olduğunu yazabilmişti. Halkın, yöneticilerini eğiteceğini ve

---

* Yaşamı ve siyasal kuramı hakkında bak. 33. kuvvet politikası yanlısı düşünceleri için de 489'a bakınız (ç.n.).

«hukuku insan gereksinimlerine uymaya zorlayabileceğini»³¹ düşünmüştü. Ama *Public Opinion* (Kamuoyu) kitabını yazdığı 1922 yılında, avam insanın «stereotiplerin», yani gerçeğin, reklâmcılar, gazeteciler ve demagoglar tarafından, kafalarda oluşturulan büyük çapta çarpıtılmış resimlerinin («basmakalıp düşünceler»in) kurbanı olduğu gibi sözler **doğrulamaya başladı. Bu anlayışını on beş yıl kadar sonra yazdığı *The Good Society* (İyi Toplum) adlı yapıtında «egemen ama yetersiz» gördüğü halk hakkında söyledikleriyle yeniden dile getirdi. Ama halk hakkında böyle bir öğretinin en şiddetli biçimi, Lippmann'ın son kitaplarından biri olan *The Public Philosophy* (Kamu Felsefesi) adlı yapıtında görülür. Bu yapıtında, halkın kayıtsız şartsız egemen olduğu, kamu politikasının en güç sorunlarını çözebilecek yeteneğe sahip bulunduğu ve halkın çoğunluğunun isteğinin siyasal bakımdan doğru olanın ölçütünü oluşturduğu yolundaki Jakoben sapkınlık temeline dayanan çoğunlukçu demokrasinin zafer kazanmasından duyduğu üzüntüyü dile getirir. Bir devrimin, Batı ülkelerinde, hiç bir ahlak ölçütünü, hiç bir geleni tanımayan ve yalnızca kendileri için olabildiğince fazla şey elde etmek isteğiyle davranan sorumsuz bir sınıfı iktidara getirdiğini ekler. Bunlar, otoriteye kızan, her türlü sınırlamaya karşı başkaldıran kimselerdir; Toynbee'nin «iç proletarya»sı* gibi, topluluğun içinde yaşarlar, ama topluluğun bir parçasını oluşturmazlar. Kökleri ya da mirasları olmayan kişilsiz, anonim (adsız) bir kitledirler. Lippmann'a göre, böyle bir halkın egemenliğini sürdürdüğü bir yönetim için, çöküş başlamış demektir. Duygularıyla davranan bu düşüncesiz insanlar, toplumdan, yıkım getirecek isteklerde bulunurlar. Barış zamanında, savaşın yaratacağı tehlikelerden ve tatsız durumlardan kaçınmak için, saldırıların [ödün verilerek] yatıştırılmasını isterler. Savaş zamanında, düşmanın kayıtsız şartsız teslim olması ve yendikleri üzerine ezici cezaların dayatılması yolunda yaygara koparırlar. Bunun sonucu, atlatılan her bir bunalımda, onu izleyecek yeni ve daha ağır bir bunalımın tohumlarının atılması olur.**

Lippmann'ın gelecekte daha büyük yıkımlara uğranılmasından kaçınılması için önerdiği reçete «kamu felsefesi» dediği şeydir. Bununla amaçladığı, Magna Charta'da, 1689 Haklar Demeci'nde, [ABD] Bağımsızlık Bildirisi'nde, Birleşik Devletler Anayasası'nın 'İlk On Değişiklik'-inde ve Stoacılar zamanından beri akıl ve karakter sahibi insanlara rehberlik etmiş bazı «uygar davranış gelenekleri»nde** somutlaşmış olan yasalar ve gelenekler bütünüdür. Lippman'a göre, kamu felsefesi, yöneticilerin eylemlerine ve işlemlerine sınırlar koyacak, özgür birey-

---

31 [Walter Lippmann], *A Preface to Politics*, [Kent belirtmemiş], [1933], yayınevi [belirtilmemiş], 116.
Toynbee'nin «iç proletaryası» için 351'e bakınız (ş.n.).
«traditions of civility».

lerin haklarını koruyacak ve eski çağlardan beri sürüp gelen değerleri sürdürecektir. Ne doğrudan doğruya halk ne de seçilmiş temsilciler bu görevleri yerine getirebilecek yeteneğe sahiptir. Onlar kendilerini, günün gereksinimlerinin ve kendi bencil çıkarlarının dovurulmasıyla ilişkili işlere kaptırmışlardır. Ayrıca hem bilgiden, hem de duruma göre soğukkanlı yargılama yeteneğinden voksundurlar. Bilgileri ve yetenekleri, gazetelere gözetmekle, radyo yorumlarını dinlemekle, arada sırada bir konferansta bulunmakla ve belki de birkaç kitap okumakla edinilmiş şeylerdir. Böyle bölük pörçük bilgiler, insana, hasta bir bacağı kesip kesmemeğe karar verebilme yeteneği kazandırmayacağı gibi, ona «savaşı ya da barışı, silahlanmayı ya da silahlanmamayı, karışmayı ya da karışmamayı, savaşa devam etmeyi ya da görüşme yoluna gitmeyi seçmek yolunda bir yetenek de kazandırmayacaktır.»³² Halkın işlevi, hükümeti seçme ve görevden alma, hükümetin yaptığı işlerde yeterli olup olmadığına karar verme ile sınırlandırılmalıdır. Halk, ne hükümet işlerini görebilir ne de normal koşullarda, bir yasama işlemini başlatabilir veya bir yasa önerisinde bulunabilir

Ne var ki bu kamu felsefesini birilerinin uygulaması gerekir. Lippmann'a göre bu görev yürütme işlevini üstlenen kişiye düşer. Tüm devlet için neyin iyi olduğunu görebilecek bilgeliği ve yurtseverlik yalnızca onda vardır. O, Burke'ün de düşündüğü gibi, yalnızca o sırada yaşamakta olan halkın değil, geçmişte yaşamış ve daha doğmamış olanların çıkarlarını da temsil eden kişidir. «Kendisini, kendini seçenlerin adamı onların aianı savmamaya onur sözü vermiş»³³ biridir. Böylece Lippmann, üstü örtülü olarak, halkın görüşünü yansıtırma yükümlülüğü ile halkın temsilcisi olan kişi biçimindeki Jaksoncu başkan anlayışını reddetmiş olur.

Bütün bunlara karşın, Walter Lippmann her bakımdan yeni tutucular arasına konabilecek biri değildir. Yeni tutuculardan daha az militan ve daha az dogmatiktir ve kendisini onlar gibi suçlama nöbetlerine kaptırmaz. Güçlü, bağımsız bir yürütmenin gereğine inanırsa da, ne kalıtsal bir aristokrasinin ne de monarşinin savunucusudur. Serbest ekonomiyi savunurken, savunmasının içine mirasla edinilmiş servetin avukatlığını da katmak ya da özel mülkiyeti kutsal bir hak olarak sunmak yoluna gitmez. Sıradan insanın yeteneklerine pek fazla güveni yoksa da, akli hafife almaz, ne İlk Günah ne de insanın doğuştan aşağılığı öğretisinden yavaş bir tutum takınır. Öte yandan, yeni tutucuların geleneğe karşı duydukları saygıya, Burke'e ve otoritenin ve kararlılığın

32 Walter Lippmann, *The Public Philosophy*, Boston, 1955, Brown, 24-25.

33 Lippmann, *The Public Philosophy*, 53.

öteki savunucularına duydukları hayranlığa katılır. Felsefi rölativizmi kınar ve filozofların dinin salt psikolojik bir olgu olduğunu öğretmesi durumunda, «eğitimli kişilere, eğer bunlar dinsel inançlara ve davranışlara sahip kimselerse, kötü bir düşünsel bilinçlilik vermeleri»nden³⁴ korkar. Kendisinin bir «liberal demokrat» olduğunu söylerse de, vatandaşlık haklarının ve özgürlüklerinin kullanılırken, düzene karşı bir tehlike ya da yöneticiler için güçlük yaratır göründüklerinde, onların sınırlandırılması konusunda Kirk ya da Viereck kadar sıkıntılıdır. Özgür bir ülkede herkesin komşusunu aldatma yolunda bir tür anayasal ya da doğal hakkı varmış gibi konuşmanın bir sofistlik [söz ustalıklarla gerçeği saptırma] sanatı olduğunu söyler. Çünkü «dolandırma, hile yapma, yankesicilik hakkı diye bir hak olmadığı gibi, aldatma hakkı da olamaz.»³⁵

Lippmann'ın bunlardan çok daha önemli görüşleri, özgür kurumlardan yararlanma hakkının ancak bu kurumlara bağlı olan ve onları sürdürmekle görevli olduğunu kabul eden kimselere ait olduğu, konuşma özgürlüğünün ancak gerçeği ortaya koymanın bir aracı olarak uygun bir biçimde kullanıldığında tanınacağı ve düşünceleri dile geçirme (ifade) özgürlüğünün düşüncelerin birbirleriyle karşılaşp tartışılmasına olanak bulunan alanlarla sınırlı tutulması yolunda düşünceleri vardır. Bu görüşleriyle Lippmann, topluma egemen tutum ve davranışlar dışındaki tutum, davranış ve düşüncelere (nonkonformizme) son derece dar bir alan bırakmış olur. Öyle ki, insanın Lippmann'a, **Amerikan tarihini yürütenler, yaratanlar ve sarsanlar**, bu yoldaki kışkırtmalarını bu tür sınırlar içinde yürütebilirler miydi? diye sorası geliyor. William Lloyd Garrison Birleşik Devletler Anayasası'nı «lanet olası bir Ahit»* olarak suçladığı için cezalandırılması mı gerekliydi? Thoreau, **insanların, yasalara karşı saygılı davranmaları** yolunda eğitilmekten çok, hakka, adalete saygılı davranmaları yolunda eğitilmelerini söyleyip öğütlediği için hapsedilmeli miydi?

3. TUTUCU DEVRİM

Refah güneşi sıcaklığını Batı Avrupa'ya yaymaya başlayınca, halkta, geçmişin acılarını ve güçlüklerini unutma ve sıkıntılarının artık temelli bittiğine inanma yolunda bir eğilim görüldü. Yazarlar ve halk önderleri, yavaş yavaş, kendileri dışında hiç kimsenin sezmediği bir «Yeni Dönem» içine girmekte olduğumuzu inandırıcı sözlerle ileri sürmeye başladılar. 1920'lerin sonları, bu kimselerin pek sevilen «her kapta bir piliç, her garajda bir araba» düşleriyle, Yeni Dönem düşünüşü-

34 Lippmann, *The Public Philosophy* 179.

35 Lippmann, *The Public Philosophy*, 128.

* «A Covenant with Hell»

nün klasik dönemi oldu. 1928 yılında, Başkanlık adaylığını kabul ettiğini bildiren konuşmasında Herbert Hoover, «Bugün Amerika'da, yoksulluğa karşı kazanılacak sonul zafere, herhangi bir ülkenin tarihinde görülebildiğinden daha fazla yaklaşmış bulunuyoruz.»³⁶ biçiminde bir açıklamada bulundu. Bununla birlikte, büyük bir devrimin, sosyalizmi modası geçmiş, kullanılmaz ve istenir olmayan bir düzen durumuna sokacak ve kapitalizme sınırsız bir gelecek hazırlayacak, geçmişin reform önerilerinin çoğunun geçerliliğine meydan okuyacak bir devrimin bizi kuşatmakta olduğunu farkına ancak 1940'larda, 1950'lerde varılabildi.

James Burnham (1905 -)

Çağdaş dünyanın tutucu bir devrimin doğu sancıları içinde olduğu düşüncesinin temelleri 1941 yılında James Burnham'ın *The Managerial Revolution* (İş Yöneticilerinin Devrimi) adlı yapıtının yayımlanmasıyla atıldı. Bu yapıtta ileri sürülen düşüncelerin önemli bir bölümünün Adolf A. Berle ve Gardiner C. Means tarafından 1932 yılında yayımlanan *The Modern Corporation and Private Property* (Çağdaş Şirket ve Özel Mülkiyet) adlı kitapta sunulduğu doğrudur; ama Burnham bu düşünceleri dramatik bir biçimde dile getirip siyasal önemlerini ortaya koyarak, onlara daha geniş bir çevrenin ilgisini çekmiş oldu. Burnham 1905 yılında Chicago'da doğdu. Princeton ve Oxford Üniversitelerinde okudu, 1929'da New York Üniversitesi felsefe fakültesinin bir üyesi oldu ve burada 1953 yılına kadar dersler vermeyi sürdürdü. *The Managerial Revolution*'dan başka, 1943 yılında yayımlanan *The Machiavellians* (Makyavelciler) ve 1947'de yayımlanan *Struggle for the World* (Dünyayı Ele Geçirme Kavgası) yapıtlarını da yazdı. Eski bir Troçkici olan Burnham, komünistlerin yıkıcı etkinliklerini ve dünyayı fethetme yolundaki tertiplerini açıklama çabasını taşıyan birçok kitabın da yazarıdır.

İş yöneticileri (menajerler) devrimi ile Burnham, burjuva kapitalistlerin yerini hemen tümüyle almış olan, hem endüstri hem yönetim alanında hırslı ve saldırgan önderlerden oluşan yeni bir sınıfın, toplumda ağır basan sınıf olma konumuna yükseldiğini anlatmak ister. Bu yeni sınıfa «menajerler» der. Bu sınıfı, üretim mühendisleri, teknoloji uzmanları, endüstri kimyacıları, personel yöneticileri ve çeşitli alanlarda öteki uzmanlar oluşturmaktadır. Onları burjuva sınıfından, hiç de değilse Marksistlerin anladığı anlamda burjuva sınıfından ayıran nitelikleri, işlerinin daha çok yatırımcılık hatta girişimcilik olmaması, bu yanlarının ağır basmamasıdır. Kâr oranlarıyla daha çok verimliliğin bir simgesi oldukları için ilgilenirler; asıl ilgilendikleri şey üretimdir. Endüstri kuruluşlarının sahipleri değildirler ve ender olarak yeni girişim-

36 *New York Times*, August 12, 1928.

lerin başlatılmasında yer alırlar. Genellikle, var olan kuruluşların işletilmesiyle, bunların etkililik derecelerinin geliştirilmesiyle ve çıktıların artırılmasıyla ilgilenmekle yetinirler. Berle'nin ve Means'ın yıllarca önce belirttikleri gibi, büyük şirketlerin sahipliği ile yöneticiliği birbirlerinden ayrılmıştır. Sahipler, hisse senetlerini satın aldıkları girişimler hakkında pek az şey bilen ya da hiç bir şey bilmeven, girişimin başında bulunup, girişimin içinde çalışmayan onbinlerce hatta yüzbinlerce hisse senedi sahibidir. Hemen yalnızca temeddü çekleriyle ve hisse senetlerinin değerlerindeki dalgalanmalarla ilgilenirler. İşin yönetimi, şirketin görevlilerinin ve onlara bağlı uzmanların elindedir. Bu görevliler, sık sık ikramiyelerden ve hisse senetlerine yatırım seçenekleri planlarından yararlandırılırlarsa da, gelirlerinin yüksekliğinden ve kendilerini egemen konuma yükselten bağımsızlıklarından başka, maaşla çalışan öteki görevlilerden pek farklı değildirler. Teknik yönden hisse senedi sahiplerini temsil eden yöneticiler kurulu tarafından ismen seçilirlerse de, aslında kimseye karşı sorumlu, hiç kimseye karşı hesap vermek zorunda değildirler. Çağdaş endüstri sürecinin karmaşıklığından dolayı, uzmanlık bilgisinin yüksek düzeylerine ulaşmış olan bu kişiler, güçlü bir konuma, bir erk konumuna geçmiş olup, kimsenin kolay kolay kafa tutamayacağı bir önem kazanmışlardır.

Ne var ki «menajerler» sınıfı endüstri üretimi alanında çalışanlarla sınırlı değildir. Burnham onların benzerlerinin hükümette hatta ordu hizmetinde bile bulunduğunu görmüştür. Çağımızın devleti de, her konuda, çağdaş endüstrinin her yanına işleyen değişiklikler kadar kökten değişiklikler geçirmiştir. Bu nedenle, Burnham'a göre, çağımızın devlet yönetiminin, devletin görevleri birkaç vergi toplamakla, aylak bir diplomasiyi yürütmekle, vasaları çiğneyenleri koğuşturmakla sınırlı olduğu zaman onu başarıyla yöneten kimselerle yürütülebileceğini sanmak aptallık olur. Çağımızın devleti tüm bankerlerin en büyüğüdür; yapı projeleri herhangi bir özel müteahhidin projelerini aşar; kendini, tarımın desteklenmesi, askeri, endüstriyel ve refahı artırma amaçlı araştırmaları yürütme işine ivice kaptırmıştır. Politikacıların ya da «halkın temsilcileri»nin yürüteceği ilkel yönetim yöntemleri artık yeterli değildir. Çağımızın endüstrisi uzmana ne kadar şiddetle gereksinim duyuyorsa, çağımızın hükümeti de uzmana o kadar şiddetle gereksinim duymaktadır. Ve çoğu kimsenin gözünden kaçırıldığı bir olgu da, profesyonel kamu yöneticilerinin, yavaş yavaş, kendini çalıştığı alanda yetiştirmiş hukukçuların ve eski tip politikacıların yerini almakta oluşudur. Bu yoldaki gelişmeler totaliter ülkelerde çok ileri noktalara varmıştır. Örneğin Sovyet Rusya'da, parlamento çok önemsiz bir konuma indirilmiş, bürokratların ve profesyonel planlamacıların konumu yükseltilmiştir.³⁷ Burnham benzeri bir eğilimin Birleşik Devletler'de de gelişmekte

---

37 Burnham, 1941'de, Stalin'i ve Molotof'u menajerler kategorisine koymakta

olduğunu söyler. «Yasalar»ın çoğu artık Kongre tarafından değil, NLRB, SEC, ICC, FTC, FCC* ve öteki öndegelen kamu yönetimi organlarıncı yapılmaktadır. «Gerçekten, son yıllarda Kongre'den geçirilen önemli yasaların çoğu, Kongre'nin egemenlik alanı içinde olan yetkileri, büyük ölçüde denetimi dışında kalan o ya da bu bir başka organa devreden yasalar olmuştur.»³⁸

Burnham, bekleneyeği gibi, iş yöneticileri devriminin doğuracağı derin siyasal sonuçları kafasında canlandırmaya çalışacaktır. Yalnızca parlamento yönetiminden idarenin yönetimine geçileceği konusunda değil, aynı zamanda doğrudan doğruya demokrasinin sonunda ortadan kalkacağı yolunda kehanette bulunur. Çağdaş dünyanın karmaşıklığı karşısında halkın kendini yönetmesinin olanağının bulunmadığını düşünür. Totaliterciliğin evrensel bir yaygınlık kazanacağı gibi bir öngöründe bulunmaz ama, iş yöneticilerinin yönetimdeki rollerinin belirgin bir biçimde artacağı görüşündedir. Otorite gittikçe daha çok danışmanların, büro şeflerinin, özel amaçlar için kurulmuş kurumların yöneticilerinin ve profesyonel idarecilerin ellerine geçecektir. Kuşkusuz Dışişleri (Sekreteri) Bakanı gibi eski düzen politokrat** kuramda sonul erki elinde tutmayı sürdürüyor görünebilir; ama kendisi gittikçe daha çok kendine bağlı olan profesyonel görevlilerin uzmanlık bilgisine bağımlı duruma düşecektir. Marksist türde sosyalizm hiç bir büyük Batı ulusunun yakın geleceğinin gündeminde görünmüyorsa da, yönetimin iş yaşamına karışması ve denetimi, özel girişime ve girişkenliğe bırakılan hemen hemen hiç bir alan kalmayana dek artacaktır. Burnham'ın görüşüne göre, Batı toplumunun temel kurumları olan kapitalizm de demokrasi de ölmüştür. Toplumsal bunalım ve büyük geçiş dönemleri, James Burnham'a göre, şaşmaz bir biçimde diktatörlüklerin yükselmesine yol açmaktadır. Geçiş tamamlandığında ve iş yöneticileri sınıfı erkini sağlamlaştırdığında, bir parça demokrasiye yeniden izin verilebilir; ama bu demokrasi, seçmenlerin hükümete bağılılık ile muhalefeti desteklemekten birini seçebilme özgürlüğüne sahip oldukları bir halk egemenliği biçiminde olmayacaktır. İş yöneticileri siyasal erk-

---

güçlük çekmişti. Son yıllarda, eski devrimcilerin ve eski yorulmaz adamların ortalıktan çekilip, profesyonel kamu yöneticilerinin daha büyük rol almaya başladıklarını görünce, gelişmelerin kendini haklı çıkardığını düşünmüş olabilir. Krucef, genellikle parti patronu olarak bilinirse de, bir kamu yöneticisi olarak ün yapmıştı. Geçenlerde Çin komünistlerini, komünistlerin en çok ilgilendikleri şeyle, üretimle ilgilenmediklerini söyleyerek eleştirmesi asıl ilgilendiği şeyin ne olduğunu ortaya koyuyor olsa gerek.

Anlamaları için Dizin'e bakınız (ç.n.).

James Burnham, *The Managerial Revolution*, New York, 1941, John Day, 148.

«Politokrat» sözcüğünü yazar, politikacı ve bürokrat sözcüklerini çiftleştirerek türetmiş olmalı (ç.n.).

lerine yöneltilebilecek ciddi bir tehdidi hoşgörüyü karşılamayacaklardır. Bu nedenle, geleceğin toplumunda siyasal bir rol oynamak isteyen sıradan vatandaş, etkinliklerini, yerel yönetimle, işçi sendikalarıyla ve meslek dernekleriyle ve kooperatiflerle sınırlamak zorunda kalacaktır.

John Kenneth Galbraith (1908 -)

Tutucu devrim yorumunda bulunan çağdaş kuramcılarının hepsi, bu devrimi, bir teknokratlar sınıfının yükselişi ve katı bir otoriteciliğin demokrasinin yerini alışı biçiminde düşünmezler. Birkaç Amerikan yazarı, durumun görünümünü daha sevimli çizmek girişiminde bulundu. Bu yazarlar, kapitalist sistemin son [1960'dan önceki] yıllarda, ona neredeyse hayırlı bir karakter kazandıracak köklü değişikliklerden geçmekte olduğunu ileri sürdüler. Onlara göre, kapitalizme yöneltilen, sosyalistlerden ve liberal reformculardan kaynaklanan, herkesce bilinen eleştiriler artık geçerli değildir. Bu eleştiriler, ondokuzuncu yüzyılın kapitalizmini kavramış olsalar bile, onun yirminci yüzyılda alacağı biçim hakkında kesinlikle hiç bir görüşleri olmayan klasik economicilerin varsayımlarına dayanır. Bu son zamanların kapitalizminin «peygamberleri» arasında en önde geleni Harvard'lı ekonomici John Kenneth Galbraith'tır. Bir Kanadalı olan Galbraith, 1908'de doğdu; lisans diplomasını Toronto Üniversitesi'nden, doktora derecesini California Üniversitesi'nden aldı. 1934'ten 1939'a kadar Harvard'da ekonomi okutmanlığı ve 1939'dan 1942'ye kadar Princeton Üniversitesi'nde asistanlık yaptı. II. Dünya Savaşı sırasında Fiyat Yönetimi Dairesi Müdür Yardımcısı olarak hizmet etti. *Fortuna* dergisinin yayımcılar kurulu üyesi olarak beş yıl geçirdikten sonra, 1949 yılında ekonomi profesörü olarak Harvard'a döndü. Galbraith 1952'de yayımlanan *American Capitalism The Concept of Countervailing Power* (Amerikan Kapitalizmi Birbirini Dengeleyen Erkler Kavramı) ve *A Theory of Price Control* (Bir Fiyat Denetimi Kuramı), 1955 yılında yayımlanan *Great Cash* (Büyük Nakit) ve 1958'de yayımlanan *The Affluent Society* (Bolluk Toplumu) kitaplarının yazarıdır.

Galbraith, özellikle *The Affluent Society* adlı yapıtında, sosyalizmin değil kapitalizmin insanlığın gelişme derecesinin gerçek ölçüsü olduğu yolundaki derin inancını, hiç bir kuşkuyla yer bırakmayacak biçimde açıkça ortaya koyar. Marksistlerin ileri sürdüğü gibi, sosyalizmin, ekonomik yaşamın, kaçınılmaz olarak kapitalizmin yerini alacak daha yüksek bir aşaması olmayıp, düşük ve basit bir yaşam düzeyinin ürünü olduğunu söyler. İleri derecede endüstrileşmiş hiç bir ulusta, sosyalist siyasal desteğin oldukça güçlü olduğu ileri endüstri ülkelerinde bile, Marksist «inanç» uygulamaya geçirilemedi. Ne var ki, kapitalizm de, Galbraith'ın savına göre, artık klasik economicilerin ünlü ekonomi bilgilerinde ileri sürülen kapitalizm değildir. Yirminci yüzyılın ekonomik

gelişmeleri, Adam Smith'in ve çömezlerinin üne kavuştuğu ekonomi anlayışının çok ötesine geçti. Yeni kapitalizme «birbirini dengeleyen güçler»* ilkesi egemen oldu. Yarışmanın (rekabetin) iş dünyasının candarını oluşturduğu, bir kimsenin rakiplerinden fazla satmak için fiyatları kirmasına yapılan herhangi bir karışmanın toplumun zararına olacağı yolundaki eski kuram geçerliliğini yitirip unutuldu. Önde gelen şirketler artık pazarlarını fiyat rekabetiyle genişletmeye kalkışmıyorlar. Onun yerine, alıcılarını, daha kaliteli mallar ya da mallarında ek özellikler sunarak (ya da sunduklarını ileri sürerek) veya ürettikleri mallar için istek uyandıracak çeşitli kurnazca programlar uygulayarak çekmek yolunu izliyorlar. Otomatik düzenleyici olarak fiyat rekabetinin yerini, üretici ve tüketici, alıcı ve satıcı, işveren ve işçi kutuplaşması aldı. Birbirlerinin karşısını oluşturan bu ikililerin herbiri, «birbirini dengeleyen güçler» örneğini oluştururlar. İskandinavya ülkelerinde tüketiciler, üreticilerden ödün koparmak için biraraya gelip kooperatifler kurarlar. Birleşik Devletler'de bu işlev, süpermarketler ve mağazalar zinciri** tarafından yerine getirilir. Örnek olarak, Sears, Roebuck and Company'nin, Goodyear Tire and Rubber Company'nin oto lastiklerini kendisine % 30 ile % 40 arasında bir indirimle vermeye zorlaması, böylece bu postayla ısmarlama şirketinin, aldığı lastiklere kendi markasını vurarak, alıcılarına azımsanmayacak bir indirimle satmaya başlaması gösterilebilir.

Birbirini dengeleyen güçler, yalnızca büyük ticaret şirketleri arasında görülen bir olgu değildir. Hükümetin yüreklendirip yardım ettiği büyük işçi sendikaları da, endüstri şirketlerinin hırslarını dengeler ve sınırlandırır. Aynı biçimde, öteki alanlarda benzeri görülmeyen destekleme fiyatlarının sağladığı olanaklarla, çiftçiler de çok büyük bir pazar gücüne sahip olmuşlardır. Hatta yatırımcılar bile, SEC'in*** desteğiyle mali faizlerin kurbanı olmaya karşı her zamankinden daha iyi korunmaktadırlar. Birbirini dengeleyen güçler olgusunun bunlardan daha önemli bir örneği, büyük işletmelerin liberaller ve Marksistler tarafından yaygın bir biçimde kehanette bulunulan monopol (tekeli) aşması yerine «oligopol» aşamasına varmış olmalarıdır. Hemen hemen her önemli endüstri dalına, birkaçını sayarsak, petrol, çelik, elektrikli araçlar, kimyasal maddeler, otomobil, uçak endüstrisi alanında, üç ya da daha fazla sayıda önde gelen şirket egemen olmuş durumdadır. Bu büyük üreticilerden herbiri, belli bir alanda tüketicinin dolarlarını kendisi almak için ötekilerinin rekabetçisi olur. Daha önemlisi, doğrudan doğruya alıcıların, kendi çıkarları yolunda, bir üreticiye karşı öteki üre-

---

* «countervailing power»

** chain stores

Dizin'e bakınız (ç.n.).

ticiyi kullanabilmeleridir. Galbraith'a göre, bu oligopol rejimi, klasik economicilerin sınırsız rekabet ideallerinden çok daha iyidir; çünkü, iflasın kıyısında tıngırdeyen çok sayıda şirketin gırtlak gırtlığa rekabeti yerine, ekonomik bunalımları atlatabilecek, işçilerine iyi ücretler ödeyebilecek güçte, az sayıda ilerlemeye açık şirketin bulunması anlamına gelir. Bu konuda yazar, yarım düzine ya da biraz daha fazla sayıda zengin ve ilerlemeye açık şirket arasında bölüşülmüş petrol endüstrisiyle, birbirleriyle giriştikleri amansız rekabet sonucunda umutsuz bir duruma düşmüş ziftli kömür endüstrisini karşılaştırır.

Galbraith, yeni kapitalizmin doğuşunun, siyasal alanda temelden bir değişiklik gerektirdiğini ileri sürer. Hükümetin, Sherman Yasası ile ve benzeri tekelleşmeyi önleyici önlemlerle, sınırsız rekabeti destekleme yolundaki girişimlerini bırakması gerektiğine inanır. Kamu yararını korumanın en etkili aracı, Galbraith'a göre, satıcılar arasında birbirlerini yıkıcı bir rekabet değil, bol satınalma gücüne sahip güçlü alıcıların uygulayabilecekleri sınırlamalardır. Bu nedenle endüstrinin az sayıda gelişen şirketin elinde toplanarak yoğunlaşmasına izin verilmeli, hatta bu eğilim desteklenmelidir. Yaşam standartlarının geliştirilmesi için son derece önemli olan araştırmaları yürütebilecek ve bilimsel ilerlemeleri gerçekleştirebilecek kaynaklara ancak bu büyük şirketler sahiptir. «Şimdiye kadar bizi acı çektiğimiz için seven iyiliksever bir Tanrı, az sayıda büyük firmalardan kurduğu çağdaş endüstriyi, teknik değişmeyi sağlama yolunda neredeyse yetkin bir araç olarak yaratmıştır.»³⁹ Galbraith, aynı zamanda, ortaya attığı birbirini dengeleyen güçler ilkesinin, ancak bir dereceye dek düşük talep olduğu zaman etkili olacağını kabul eder. Eğer alıcılar çok sayıdaysa, satıcı hiç bir alıcının pazarlık gücüne boyun eğmeyecektir. Bir başka deyişle, birbirlerini dengeleyen güçler, enflasyon ortamında pek az etkili olacaktır. Galbraith'ın çağdaş ekonomi için depresyondan daha büyük bir tehlike saydığı enflasyondan korkmasının nedeni vardır. Keynesci kuramın depresyona bir çare bulabildiğini ama enflasyona çare bulamadığını söyler. Bu nedenle barışın sürmesini ve silahlanma yarışının aşırı baskılarından kurtulunmasını yürekten ister.

David E. Lilienthal (1899 - 1981)

Öteki birkaç Amerikalı, yeni kapitalizmin erdemlerini övmek yolunda Galbraith'ı bile geride bıraktılar. Örneğin eski New Deal'cı, bir zamanların TVA* yöneticisi ve Atom Enerjisi Komisyonu'nun başkanı

39 J.K. Galbraith, *American Capitalism The Concept of Countervailing Power*, Boston, 1952, Houghton Mifflin, 91.

Dizin'e bakınız (ç.n.).

David E. Lilienthal, Büyük Şirketlere* karşı beslediği inancı, çağdaş dünyanın umudu olarak sunar. Lilienthal birbirini dengeleyen güçlerle ya da kapitalist hırsları dizginleyecek herhangi bir sınırlamayla ilgilenmez. Amerika'nın yüksek düzeyde gelişmiş iş dünyasının erdemlerinin, ona karşı yöneltilecek bir eleştirinin nankörlük sayılmasını gerektirecek derecede büyük olduğunu düşünüyor gibidir. Büyük şirketlerin, Galbraith'ın işaret ettiği üstünlüklerinin, yüksek ücretler ve düşük maliyetler, depresyonlara karşı dayanıklılık, bilimsel ve teknik ilerlemeler için kaynaklar gibi olanaklarının ve bunların yanında bazı öteki üstünlüklerinin bulunduğunu kabul eder. Ama bu yolda ekonomik kanıtlarla yetinmez. Batı'nın demokrasi ve özgürlük ideallerinin yaşama şansını, yalnızca çağdaş kapitalizmde görür. Lilienthal'e göre, öteki başka hiç bir sistem, özgür devletleri komünist saldırısına karşı savunmak için onun kadar bol silah üretemezdi ve onun kadar güçlü bilimsel silahlar sağlayamazdı. Başka hiç bir sistem, zayıf müttefiklerinin ekonomilerini destekleme olanağı verecek kadar çok servet fazlası üretmezdi. İç güvenlik de önemlidir; ve kapitalizm bir halkın gücünün ve sağlığının sürdürülmesi için asal önem taşıyan bir etmen olan yüksek yaşam standartları sağlayan tek sistemdir. Bu nedenlerden dolayı Lilienthal, tröstlere karşı koğuşurmaları ve kitlesel üretimle kitlesel dağıtıma karşı öteki eylemleri, yanlış öğütlerin ürünü olan zararlı davranışlar olarak görür. Devlete karşı çıkan bir önyargıya sahip değildir; devletin yaşamsal önem taşıyan rolleri oynamaya devam etmesi gerektiğine inanır. Ama özgür yaşam biçimimizi koruma ve sürdürme yolunda en sağlam sonuçları alabilmek için «daha çok Büyük Şirketlere dayanmalıyız» der.⁴⁰

Adolf A. Berle, Jr. (1895 - 1971)

Yeni ve aydınlanmış kapitalizm dediği düzenin davasını benimsemekte aynı derecede ısrarlı bir başka eski New Deal'cı, Adolf A. Berle'dir. Harvard'da bir hukukçu olarak yetişen Berle, Boston'da ve New York'ta on yıldan fazla avukatlık yaptı. 1927'de Columbia Üniversitesi'nde şirketler hukuku profesörü oldu. 1933'ten 1938'e kadar RFC'nin özel danışmanlığını yaptı. 1938'den 1944'e kadar Dışişleri Bakan Yardımcısı ve 1945'den 1946'ya kadar da ABD'nin Brezilya Büyük Elçisi idi. Herkesce Franklin D. Roosevelt'in ilk Beyin Takımının*** bir üyesi olarak tanındı. Şirketlerin örgütlenmesi ve maliyesi konusunda birçok

* *Big Business*

40 David A. Lilienthal, *Big Business A New Era*, New York, 1953, Harper, 113.
Dizin'e bakınız (ç.n.).

*** *Brain Trust*

kitabın yazarı olmakla birlikte, iş dünyasıyla tek bağlantısı 1946'dan beri sürdürdüğü American Molasses Company (Amerikan Melas Şirketi) müdürler kurulu başkanlığıdır. Siyasal nitelikteki en önemli yapıtları, 1940'da yayımlanan *New Directions in the New World* (Yeni Dünyada Yeni Yönelişler), 1950 yılında yayımlanan *The Natural Selection of Political Forces* (Siyasal Güçler Arasında Doğal Ayıklanma) ve 1954 yılında yayımlanan *The Twentieth Century Capitalist Revolution* (Yirminci Yüzyıl Kapitalist Devrimi) adlı kitaplardır.

Berle yirminci yüzyılı, ötekilerinden iki büyük devrimle ayrılan bir çağ olarak görür; bunlardan biri Doğu'daki sosyalist devrim, ötekisi Batı'daki kapitalist devrimdir. Berle kapitalist devrimi daha önemli bulur. Berle'ye göre, Amerika'yı da içererek, Batılı uluslar «emekleyen sosyalizmin»* kurbanı olmadılar; tersine, birliğinde geçmiş kuşakların en çılgınca düşlerini aşan bir maddi refah getiren «dört nala ilerleyen bir kapitalizm»den yararlanan uluslar oldular. Bu kapitalist devrim birkaç önemli niteliğiyle kendini ortaya koydu. Bunlardan birincisi, ekonomik gücün belirli yerlerde yoğunlaşmasıdır; öyle ki bunun sonucunda, Birleşik Devletler'de 135 şirket ülkenin endüstri alanındaki taşınır değerlerinin yarısına yakınının sahipliğini ele geçirmiştir. İkincisi, yoksulluğun azaltılıp en küçük oranlara düşürülmesidir; üçüncüsü, büyük şirketlerin sahipliğinin, her şirketin neredeyse kamusal bir kuruluş olduğu söylenebilecek ve bir tür «halk kapitalizmi»ne yol açacak biçimde, yüzbinlerce hisse senedi sahibine yayılmasıdır; dördüncüsü, kapitalin iç üretiminin artırılması (kârlardan elde edilen «yeni para»ların yaratılması) ve bunun sonunda eski yatırımcı kapitalistin modasının geçmesidir; beşincisi, herhangi bir siyasal örgütün bugüne kadar yapabildiğinden çok daha etkili biçimde, tüm Batı dünyasını bir uçtan bir uca birlik bağlarıyla birbirine bağlayan bir uluslararası ekonomik yapının yaratılmasıdır.

Berle sözü edilen bu gelişmelerin hemen hemen hepsinin ilerlemenin somut örnekleri olduğunu ileri sürer. Kendisinden sık sık alıntılar verdiği Galbraith gibi, sınırsız ve çoğu kere yıkıcı bir fiyat düşürme rekabeti içindeki küçük girişimin arkasından gözyaşları dökmez. Küçük girişimin, herhangi bir zaman, savunucularının anlattıkları gibi dengeli ve kendi kendini düzenleyen bir biçimde işlediğinden kuşkuludur. İşlemiş olsa da olmasa da, 1954 yılının ekonomisini yüz yıl öncesinin kavramlarına dayandırarak değerlendirmenin geçerli olabileceğini kabul etmez. Yirminci yüzyılın ortasındaki kapitalizmi, daha önce hiç bir zaman görülmemiş pek çok teknolojik, siyasal ve toplumsal gelişmenin biçimlendirdiği yeni bir organizma olarak görür. Kapitalizmin kâr

---

*«Creeping socialism», burada «tırmanan sosyalizm» olarak da çevrilebilir (ç.n.).

elde etme yolunda doymak bilmez bir hırsa sahip olan, yiyip içip şişmiş kötü kişilerce işletilen bir sömürü sistemi olduğu düşüncesi, Marksist propagandanın bir kalıntısıdır; bu, geçmiş için bir dereceye dek doğru olabilir, ama bugün için tümüyle yanlıştır. Berle bu yolda, General Motors Şirketi'nin bir başkanının «General Motors için iyi olan ülke için de iyidir» biçimindeki ünlü sözünün pek haksız olmadığını söyleyecek kadar ileri gider. Bu söz «halkla ilişkiler bakımından» yerinde görülmeyebilir; çünkü «bunu söyleyenin, savını destekleyecek bir yığın istatistik gerçeği de, etkileyici bir biçimde düzenleyerek sözüne eklemesi gerekirdi» der.⁴¹

Berle çağımızın şirketlerinin «halkın canı cehenneme» tutumunun sorumsuz savunucuları olduklarını düşünmenin, gerçek çorbasına düşmüş bir sinek olduğuna inanır. Böyle bir tutum takınmaya kararlı ol-salar bile, bunu uzun süre sürdüremeyeceklerini, çünkü onların da görüşlerine meydan okumaya cesaret edemedikleri kamu denilen bir «seçim bölgeleri»nin bulunduğunu söyler. II. Dünya Savaşı'nın eşliğinde, kamuoyunun, Amerikan petrol şirketlerini, sentetik kavu-çuk patentlerini birbirlerine vermek ve dünya pazarlarını bölüşmek yolunda [Alman] I.G. Farbenindustrie ile yaptıkları kartel anlaşmasını bırakmaya zorlayan baskısını örnek verir. Bu örnekte, yurtseverlik ve nazizme karşı çıkış tasaları kamunun duygularını harekete geçirmişti. Çoğu durumda bu öğeler bulunmayacaktır. Bunun sonucu olarak, şirketlerin sorumsuz davranışlarını sınırlayacak etmen, daha çok kamuoyu değil alıcı-larını yitirmek korkusu olacaktır.

Bir hukukçu olarak Berle, «vicdan»ın, yöneticiler ve ellerinde her zaman baskı yapma ve sömürme yolunda sınırsız erk bulunan öteki kimseler arasındaki gelişmesinin tarihinin sunduğu ipuçlarından derin bir biçimde etkilendi. Feodal kralların ve prenslerin, «vicdan»ı, erkleri üzerinde bir sınırlayıcı olarak ve uyruklarının haklarını koruyucu olarak benimsemelerinin büyük bir anlamı olduğunu düşünür. Berle'ye göre, İngiltere'de bu «vicdan», teamüli hukukun bir tür eki olarak denks-erlik ilkelerinde somutlaştı. Sonunda, hem İngiltere'de hem Birleşik Devletler'de doğrudan doğruya yasa gücünde bir konuma kavuştu. An-laşılan Berle, böyle bir gelişmenin, çağdaş şirketlerde de görüleceğini beklemektedir. Çağımızın şirketleri, günümüzde kabaca «feodal bey-likler»e benzeyen bir konumdadırlar. Ama Berle, şirketlerin karakteri-ni kökten değiştirecek ve onları halk yararına çalışan araçlar durum-na dönüştürecek bir şirket «vicdan»ının gelişmesinin ilk belirtilerini görür. Bu belirtiler arasında şirketlerin yüksek öğretim, araştırma, has-tane ve vakıflar için verdikleri bağışlar vardır. Gelecekte bir gün, ay-

41 Adolf A Berle, *The Twentieth Century Capitalist Revolution*, New York, 1954, Harcourt, 166.

dınlanmış şirketlerin, erklerini kullanarak ve servetlerinin bir bölümünü bilginin genel gelişmesi ve kültürün zenginleşmesi yolunda harcayarak, Medici Ailesi'nin* işlevine benzer bir işlev görmeye başlamalarının umulmayacak bir şey olmadığını düşünür.

4. LIBERAL TUTUCULUK

Buraya kadar, tutuculuğun, yirminci yüzyıl düşüncesini süsleyen üç türünün savunucularını görmüş olduk; bunlar, temel inançları olarak, klasik economicilerin öğretilerini ufak değişikliklerle benimseyenler; Burke'ün gelenekçiliğine ya da Gouverneur Morris'in ve Alexander Hamilton'un endüstri öncesi tutuculuğuna geri dönülmesini isteyenler; ve yirminci yüzyılın kapitalist leoparının beneklerinin gerçekten değiştiğine ve Marksçı edebiyatın obur yarattığı, yırtıcı hayvanı yerine yumuşak ve hatta eliaçık bir hayvan durumuna geldiğine inananlardır. Yirminci yüzyıl tutuculuğunun bir dördüncü türü vardır ki, onu savunan grubun üyeleri, geçmişin yollarını ve yöntemlerini günümüzünkilerden kesinlikle daha iyi bulup, onlarda yalnızca etkililik derecelerinin artırılması ve uygarlığın yeni gereklerini karşılayabilecek duruma getirilmeleri için, küçük uyarlamalar yapılması gerektiğini savunurlar. Bu yolda eğitsel ya da kültürel amaçlarla, ya da aşağıdan gelen istekleri, basıkları doyurmak ve devrimi engellemek için devletin karışmasını, ancak her zaman özgürlüğün çiğnenmesini önlemeye yetecek sınırlamalar içinde karışmasını öğütleyebilirler. Siyasal örgütlenişle ilgili görüşlerine gelince, yalnız kitle insanını aptal ve bozulmuş gördükleri için değil, daha çok yönetici sınıfın akıl, eğitim ve sorumluluk duygusu niteliklerine sahip olmasının gerektiğini düşündükleri için, bir aydınlar aristokrasisinden yana olma eğilimindedirler. Ne var ki bu tür çoğu aristokratlar gibi, onlar da yöneticilerde bulunmasını umut edemeyecekleri kadar yüksek nitelikler ararlar. Bunun bir sonucu olarak, düşkürlüğü ve bezginlik duygusu genellikle onların düşüncelerinin bir parçasını oluşturmuştur. Yirminci yüzyılın tutuculuğunun bu dördüncü türüne en uygun görülen ad liberal tutuculuktur.

Joseph A. Schumpeter (1883 - 1950)

Liberal tutuculuğun temsilcileri çok çeşitli çevrelerden gelirler. İçlerinde ekonomi politik ile en yakından ilgileneni Joseph A. Schumpeter'dir. Bugün Çekoslovakya topraklarını oluşturan ülkede 1883 yılında doğan Schumpeter, Viyana, Sofya ve Columbia üniversitelerinden dok-

---

* Mediciler, 15. yüzyılda İtalya'nın Floransa kentini yöneten, ticaretten ve maddencilikten edinmiş olduğu zenginliği hem Floransa'nın siyasal denetimini elinde tutmak için hem de Rönesans kültürünün gelişmesi yolunda harcayan soylu bir aileydi (ç.n.).

tora dereceleri aldı. Çeşitli Avusturya üniversitelerinde dersler verdikten sonra, 1919 yılında Avusturya Cumhuriyeti'nin maliye bakanı oldu. 1925'ten 1932'ye kadar Bonn Üniversitesi'nde ekonomi profesörlüğü yaptı, 1932'den öldüğü yıl olan 1950'ye kadar, gene ekonomi profesörü olarak Harvard Üniversitesi'nde çalıştı. En önemli yapıtları arasında, 1912 yılında yayımlanan *The Theory of Economic Development* (Ekonomik Gelişme Kuramı) ve 1942 yılında yayımlanan *Capitalism, Socialism and Democracy* (Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi) vardır.

Schumpeter'in yazıları, hüznü bir karamsarlık içinde yazılmış görünür. Kapitalizmin yıkılacağı ve yerine kaçınılmaz olarak sosyalizmden kolay kolay ayırdedilemeyecek o ya da bu türden bir kolektivizmin geleceği kehanetinde bulundu. Schumpeter'in aristokratik eğilimleri, kapitalizmi yalnızca ekonomik terimlerle değil, «bir değerler programı, yaşama karşı bir tutum alışı, bir uygarlık, eşitsizliğe ve aile mülküne dayanan bir uygarlık»⁴² olarak tanımlamasında kendini ortaya koymaktadır. Sosyalizm kavramı da neredeyse bu kadar geniştir. Sosyalizmi, «üretim araçlarının denetiminin, nasıl ve ne üretileceği ve kimin ne alacağı yolundaki kararların, özel kişilerin sahip oldukları ve özel kişilerce yönetilen firmalarca değil, kamu otoritesi tarafından alındığı bir toplumsal örgütlenme»⁴³ olarak tanımladı. Söz konusu «kamu otoritesi»nin niteliğiyle ilgili hiç bir açıklamada bulunmadığı için, bu tanımlama, faşizmi, komünizmi ve hatta bazı refah devleti biçimlerini içine alacak kadar kapsamlıdır.

Schumpeter'e göre, yakın geçmişin hemen tüm karakteristik gelişmeleri, kapitalizmin çözülüşünü hızlandıran ve sosyalizm yolunda acımasız bir ilerleyişi destekleyen değişikliklerdir. Bunların birincisi topyekün savaştır. I. Dünya Savaşı sırasında, savaşa katılan devletlerin her biri, çatışma sona erdikten sonra tümüyle bırakılamavacak türden kolektifleştirilmiş denetim önlemlerine başvurdular. II. Dünya Savaşı sırasında, Avrupa kadar Birleşik Devletler de aynı şeyi yaptı. İkinci neden, kapitalizmin herkesin yaşam düzeyini yükseltmekte ve böylece bir tür sınıfsız toplum yaratmakta gösterdiği başarıdır. Bir üçüncü etmen, iş çevrelerinden bağımsız ve kapitalist yöntemlere, kapitalist kurumlara karşı son derece eleştirici tutum takınan bir aydınlar grubunun ortaya çıkmasıdır. İşadamları, ilgilerini iş yönetimi ve üretim üzerinde toplamak zorunda kaldıklarından, düzeni aydın eleştiricilerinin saldırılarına karşı savunma yeteneklerini yitirmişlerdir. Ama, Schumpeter'e göre, kapitalizmin çöküşünü hızlandırıp sosyalizmin gelişini kolaylaştıran dördüncü ve ana etmen enflasyondur. Savaşın bir sonucu olarak doğmuş

42 Joseph A. Schumpeter, «The March into Socialism», *American Economic Review*, XL (May, 1950), 450.

43 Schumpeter, «The March into Socialism», 446.

olsa bile, bu etmen de, kapitalist sistemin başarısının ürünüdür. Tam çalışmaya (istihdama) katkıda bulunan herhangi bir gelişme, kaçınılmaz olarak, daha yüksek ücretler almak için baskıların yapılacağı anlamına gelir ve dolayısıyla, üretim giderlerinin artmasına ve onu izleyen fiyat artışlarına yol açar. Zamanımızda görüldüğü gibi güçlü işçi sendikalarıyla ve yüksek ücretlerin refahın bir göstergesi olduğu yolundaki yaygın inanç ile enflasyon, günümüzün kapitalist sistemine «sürekli bir baskı» ve kapitalist sistem içinde klasik biçimini andıran herşeye karşı sürekli bir tehlike oluşturur.

Schumpeter yakın geçmişe egemen olan eğilimlere «karşı çıkma-yıp» yalnızca onları «betimlediğini» söylemişse de, bu gelişmelerden duyduğu derin üzüntüyü açıkça ortaya dökmüştür. Bununla birlikte Schumpeter, dalgalara çekilmesini buyuran Kral Canute değildir. Değişmenin kaçınılmaz olduğunu kabul eder. «Marx kapitalist toplumun nasıl çökeceğini açıklayan görüşlerinde yanılmıştı» der. Ama Marx'ın «kapitalizmin sonunda yıkılacağı kehanetinde yanılmadığını»⁴⁴ söyler. Schumpeter kapitalizmin çöküşünü geciktirme yolunda yalnızca bir çarenin başvurulmaya değer olduğunu düşündü. Bu önlem, fiyatları ve ücretleri dondurarak enflasyonu denetlemek için, hükümetin kararnamele çıkarmasından başka bir şey değildi. Ama bu tür dolaysız denetimler bile bürokrasinin çapını ve önemini artırıp, sonunda kapsamlı bir ulusal planlama sistemine yol açabilecektir. Schumpeter için, sosyalizme benzer bir düzene doğru gidiş kaçınılmazdı; bu gidişi hiç bir şey durduramazdı. Umut edilebilecek tek şey, bunun birkaç yıl geciktirilmesi idi.

Karl Mannheim (1893 - 1947)

Schumpeter'den daha az yazgıcı olan, ama çağdaş toplumun durumu hakkında beklediğini bulamamaktan ve düş kırıklığına uğramaktan, Schumpeter kadar acı çeken bir düşünür de Alman-İngiliz sosyoloğu Karl Mannheim'dır. Budapeşte'de Alman ana-babanın çocuğu olarak doğan Mannheim, eğitimini Berlin, Freiburg ve Heidelberg Üniversitelerinde tamamladı. Frankfurt Üniversitesi'ne sosyoloji profesörü olarak atandı; ama Naziler iktidara gelince bu görevinden alındı ve gönüllü sürgün olarak İngiltere'ye gitti. 1933'ten 1945'e kadar Londra Üniversitesi'nde sosyoloji dersleri verdi. Kendisini üne kavuşturacak kitabını II. Dünya savaşı sırasında yazdı ve *Diagnosis of Our Time* (Çağımızın Teşhisi) adı altında yayımladı.

Mannheim da çağımızın dünyasının kollektifleştirilme yolunda yıldıırım hızıyla ilerlemekte olduğuna Schumpeter kadar kesinlikle inan-

⁴⁴ Schumpeter, «The March into Socialism», 456.

miştı. Yalnızca totaliter devletlerde değil, demokrasilerde de olmak üzere, dört bir yanında gittikçe artan bir birikme ve merkezileşme eğilimi gördü. Endüstrinin yeni tekniklerinin azlığın denetimini destekleyip yüreklendiren nitelikte yenilikler olduğunu ileri sürdü. Bunlara, düşüncelerin basın yoluyla kitlesel üretimi ve düşünceleri radyo yoluyla istenilen yöne yöneltme (manuplasyon) olanaklarıyla, eğitimin denetim altına alınması da eklenirse, diktatörlüğün ya da azlık yönetiminin öteki herhangi bir biçiminin geleceğin dalgası olabileceğini görmenin zor olmayacağını söyledi. Mannheim, planlamanın, herşeyin iğneden ipliğe denetim altına alınmasını sağlayacak bir sistemin yerleşmesini kolaylaştıracak yönde kullanılabilmesi tehlikesini de görmüştü. Bununla birlikte, kendisini hiç bir zaman, *laissez faire* ilkesinin risklerine ve belirsizliklerine dönmek üzere, saatin geri alınması düşüne kaptırmadı. Faşist ve komünist türden planlı ekonomilerin kötülüklerini kabul etmiş olmakla birlikte, bu iki rejimden birini seçmekten başka seçeneğin bulunmadığını kabul etmedi. Bir «Üçüncü Yol» bulunduğunu, «planlama yöntemlerini kullanmakla birlikte, demokratik denetimi sürdüren ve kültürün ve insanlığın gerçek bekçileri olan özgürlüğün ve serbest girişimin kullanılacağı alanları alakoyan yeni bir toplum biçiminin» bulunduğunu ileri sürmüştür. Ne var ki, yazarın, kapital biçimindeki mülkiyetin ve kârların kamu yararına olarak denetleneceğini ve bireyin parasını yatırımda kullanma haklarının «kapsamlı bir plana uygun olması gerektiğini»⁴⁵ söylediği öğrenilince, bu üçüncü volda, ekonomik alandaki «serbest girişimin» enalt düzeyde tutulacağı ortaya çıkmış olur.

Ama ekonomik özgürlük Mannheim'ın en çok ilgi duyduğu şey değildi. Ekonominin önemli, ama daha çok öteki amaçlara bağlı olarak önemli olduğunu düşündü. Mannheim'ı en çok ilgilendiren şey, özgür toplumun ve demokrasinin davandığı nitelikler olarak gördüğü düşünce özgürlüğünün ve kişiliğe saygı değerlerinin korunup sürdürülmesiydi. Ne var ki bu amaçlara ulaşılması için önerdiği yöntemler amaçlarla kolav kolay uzlaştırılabilecek araçlar olarak görünmezler. Herşeyden önce bir kimsenin anarşizmi, çokeşli evliliği, sevişme özgürlüğünü, tiran olarak gördüğü yöneticinin öldürülmesini, ya da devrimi savunmasına izin verilen geçmişin kişiliksiz vansızlığına olanak verilmemesi için, demokrasinin artık militan bir demokrasi olmasının gerektiğinde direndi. Mannheim'a göre, Thomas Jefferson, John Stuart Mill ve William James gibi ünlü liberaller, farklı öğretilerin çarpışmasının uvgarlığa vararı dokunacağını ve ne kadar tehlikeli görünürse görünsün hiç bir görüşün dile getirilmesinin yasaklanmaması gerektiğini belirtmek isterken açık

45 Karl Mannheim, *Diagnosis of Our Time*, London, 1947, Kegan Paul, Trench, Trubner, 38.

bir biçimde yanılığa düşmüşlerdi Buna karşılık, yeni militan demokrasi «Batı uygarlığının geleneklerine katılan herkesin kabul edebileceği bazı temel değerler üzerinde uzlaşma, birleşme yürekliliğini gösterecektir.»⁴⁶ Mannheim bu konuda, kardeşçe sevgi, karşılıklı yardımlaşma, naziklik, sosyal adalet, özgürlük, kişiye saygı gibi erdemleri sayar; ama bunların saygı duyduğu Batı gelenekleriyle bağlantılarını göstermeye ve belli somut sorunlara uygulamaya kalkmaz. Örneğin kardeşçe sevgi, pasifizmi kapsayacak mıdır? Kişiye saygı, vicdanına uymadığını ya da dinsel inançlarına aykırı olduğunu ileri sürerek askerlik hizmetini yapmayı veya benzeri nedenlerle benzeri yükümlülükleri yerine getirmeyi kabul etmeyen kimselerin, bu yükümlülüklerden bağışlanmasını gerektirecek midir? Özgürlük, bir kimsenin vicdanının sesini dinleyip onun yolunda yürümesi anlamına mı, yoksa yalnızca Aristotelesçi yasaya uygunluk içinde serbestlik anlamına mı gelecektir?

Mannheim'ın özgürlüğün değerlerine, erdemlerine bağlılığını açıklayan sözler söylemiş olmasına karşın, kafasında neredeyse Platon'un Devletindeki kadar eksiksiz bir denetim (rejimantasyon) altında bir dünya kurduğunu gösteren kanıtlar vardır. Bu kanıtlardan birincisi, «özgürlük yöntemlerini özgürlüğü ortadan kaldırmak için kötüye kullanmak isteyenlerden nefret etme ve onları dışarıda bırakma» olarak tanımladığı bir «demokratik hoşgörü»yü savunmuş olmasıdır. Ki bu hoşgörü, Rousseau'nun «vatandaşlık dini»ne* benzer bir biçimde hoşgörüsüzler dışında herkesi kapsayan bir hoşgörü olacaktır. İkincisi, «temel benzerlik»** dediği şeyi sağlayacak bir eğitim önermiş olmasıdır. Çoğu demokrasinin özelliğini oluşturduğunu düşündüğü, değerlendirmelere karışmamak ve günlük, sıradan amaçlara ilgisiz kalmak politikasının izlenmesini üzüntüyle karşılar. Böyle bir politikanın, toplumun akıntıya kapılıp sürüklenmesine neden olacağını ve yolu boyunegmeye ve diktatörlüğüne hazırlayacağını ileri sürdü. Bunlarla, sınırsız bir seçme özgürlüğüyle tam bir belirsizlik içinde bırakılırlarsa, insanların ayaklanıp salt umutsuzluktan dolayı otoriteciliğe sarılabacaklarını anlatmak istedi. Böyle bir sonucu önlemenin en uygun yolunun, işin başında kendilerine bir miktar otoritecilik tattırmak olduğunu düşündü. Eğitimin iki düzeyde yapılması gerektiğini tasarladı; aşağı düzeyde, gruba uymayı, alışkanlıklar kazanmayı ve söz dinlemeyi (itaatı); yukarı düzeyde «bireyselleştirici ve bağımsız kişilikleri yaratıcı»⁴⁷ niteliklerin yavaş yavaş ortaya çıkmasını sağlayacak bir eğitim verilmeliydi. Anlaşılan bir toplumun

---

46 Mannheim, *Diagnosis of Our Time*, 7.

* «civil religion».

** «basic conformity».

47 Mannheim, *Diagnosis of Our Time*, 25.

üyelerinin tümünün ya da çoğunun, kafaları çarpıtılmadan ve karıştırılmadan eğitimin bu iki aşamasından da geçirilebileceğine inanmıştı.

Mannheim'in demokratik toplumlarda temel benzerliğe ulaşma amacı için dini değerli bir müttefik olarak görebilmesi pek şaşılacak bir tutum olmasa gerek. İnsanların, kabul etmeleri gereken yeni ilkelere coşkular ve duygular yüklenmeksizin, toplumsal alışkanlıklarda hiç bir temel değişikliğin gerçekleştirilemeyeceğine inandı. Mannheim'a göre bu itici güçleri sağlamak dinin görevidir. Ayrıca, ancak, yakın çıkarlarla yaşamın kalıcı sorunlarını birbirinden ayırdedebilmek üzere, din eğitiminden ya da hiç değilse dinsel düzeyde bir eğitimden geçirilerek eğitilmiş bir kuşak, «uygun biçimde planlanmış demokratik düzen»in her bir bireyden sürekli olarak istemesi gereken özveriye kabul etmeye hazır olacaklardır.⁴⁸ Gerçekte kafasında kurduğu, St. Thomas'ın *Summa Theologia* (Toplu Dinbilim) yapıtında görülene benzer biçimde bir öğretiler ve davranış kuralları bütünüydü. Din ve ahlak terimleri içine oturttuğu bu ilkele omut davranış kalıplarını, toplumsal kurumların doyurucu bir imgesini ve «bunların birbirleriyle bağlantılarını kuran eksiksiz bir dünya görüşü»nü ortaya koyacaktı. Mannheim, okuyucularına önerilen öğretilerinin ve davranış kurallarının, diktatörce kurallar olmayıp, «tutarlı bir yaşam biçimi sürdürmeyi çok isteyen kimselerin yararlanmaları için konmuş»⁴⁹ idealler bütünü olduğu yolunda güvence verir. Böylece, bu idealler, çağdaş toplumun varlığını sürdürmesi için zorunlu bir işlevi yerine getireceklerdir.

Jose Ortega y Gasset (1883 - 1955)

Hemen yalnızca kültürel ve toplumsal değerlerle ilgili bir liberal tutuculuğun örneği, Jose Ortega y Gasset'nin felsefesidir. Ortega tutucu ama etkili bir gazetenin yayımcısının oğlu olarak Madrid'de doğdu. 1904'te Madrid Üniversitesi'nden felsefe ve edebiyat doktorasını aldı. Okutmanlık ve öğretim üyeliği yapmak üzere aynı kurumda kaldı; ve 1908 yılında metafizik profesörü yapıldı. XIII. Alfonso'ya karşı muhalefette aktif bir rol aldı; ama 1931 Devrimi'nin, tutucu görüşlerini çok aşan noktalara ulaşması üzerine umduğunu bulamamış duruma düştü. Yeni parlamentonun üyelerinden biri olmayı kabul etmişse de, 1936'da iç savaş patladığı zaman, Cumhuriyet'i desteklemeye koşmadı, tersine Fransa'ya kaçtı. Cumhuriyet'e karşı ayaklananların 1939 yılında zafere ulaşmasından sonra, Franco, kendisini İspanya'ya dönmesi için ikna etmeye çalıştı. Yazılarından belli bazı pasajları çıkarmayı kabul ederse, kendisini ulusun «resmi filozof»u yapmayı önerdi. Ortega bu öneriyi hiddetle ve şiddetle reddetti. Güney Amerika'ya sürgün edildi; fakat se-

48 Mannheim, *Diagnosis of Our Time*, 103.

49 Mannheim, *Diagnosis of Our Time*, 111.

kız yıl sonra Felsefe ve Kültürel Bilimler Serbest Enstitüsü'nü kurmak üzere Madrid'e geri döndü.

Ortega, Mannheim'ın felsefesindeki birçok görüşe katılır. Mannheim gibi Ortega da Batı dünyasının halkını nihilizm bataklığına saplanmış görür. Batı halkları, düzene sokulmalarına ve kendilerine buyurulmasına başkaldırmışlar ve kendi başlarına buyruk bir duruma gelmişlerdir. Ne inançları ne de nasıl davranılması gerektiği yolunda herkesce kabul edilen kuralları vardır. Hiç bir ilkeyi değerli bulmaz, hiç bir üstünlerine karşı saygı göstermezler. Mutlak özgür olmayı istemiş ve bunu elde etmişlerdir. Ama yaşamları bomboştur ve anlamsız varlıklarının sıkıntısını duymaktadırlar. Bunun bir sonucu olarak, yeniden başkaldıracak ve kendisine bağlılık duyacakları, yaşamlarını düzene koyacak bir önder, bir parti, bir din isteyeceklerdir. Ortega 1930 yılında «çok geçmeden gezegenimizin her yerinde, sayısız köpeğin yıldızlara doğru ulumalarını andıran, bir kimsenin ya da bir şeyin komutayı eline almasını, kendilerine bir iş, bir görev dayatmasını isteyen korkunç bir çılgılık duyulacaktır»⁵⁰ kehanetinde bulundu.

Ortega'ya göre, toplumsal yaşamın insanlar tarafından geliştirilen en yüce ideali liberal demokrasidir. Ne var ki Ortega liberal demokrasiyi sıradan ölümlülerin ulaşamayacakları kadar yükseklere çıkarmış görünür. Çünkü liberal demokrasi, Ortega'ya göre, çoğunluğun, erkini, azınlığın yararına olarak sınırlamaya istekli olmasını gerektirir; zayıfa karşı yücegönüllülük (alicensaplık) gösterilmesini, zayıfların da düşünülmelerini ister; yalnızca en soylu ruhların kendilerine dayatabilecekleri kadar uyulması güç ve özveri isteyen bir disiplini gerektirir. Herşeyden önemlisi, liberal demokrasinin, akla uygun bir yönetim olması, eyleme geçmeden önce tartışmanın, herhangi bir fizik güce başvurulmadan önce eğitimin ve ikna etme yöntemlerinin en ileri derecelere kadar götürülmesi gereken bir düzen olmasıdır. Liberal demokrasinin nitelikleri bunlardır. Kalabalığın iktidarın dizginlerini elinde tuttuğu bir yönetim, liberal demokrasinin dışında kalır. Çünkü her toplumun doğası aristokratiktir. Her toplumda üstün insanlardan oluşan bir azınlık ile aşağı ve ortalama insanlardan oluşan geniş bir çoğunluk vardır. Çoğunluk sözüyle Ortega'nın anlatmak istediği şey «kitleler»dir. Kitle insanı, kendinin üstünlerinden, yükselmek isteğinde bulunmayıp, ne ise onunla yetinmesiyle ayrılır. Ahlak standartlarından, görev ve sorumluluk duygusundan yoksundur. Kendisinin hiç bir katkısının bulunmadığına bakmaksızın, uygarlığın tüm başarılarını olduğu gibi benimser. Herhangi bir şey yolunda gitmeyince, başkalarının yapıtlarını kı-

---

50 José Ortega y Gasset, *The Revolt of The Masses*, New York, 1932, Norton (22. basım), 136.

rıp dökerek, şımarık bir çocuk gibi davranır. Hiç bir bilgiye ve özel bir beceriye sahip olmadığından, doğal olarak bir barbardır; ama kendisini herhangi bir başkası kadar iyi biri gibi görür.

Kitleler, Ortega'nın tanımlamasına göre, ondokuzuncu yüzyılın sonlarından beri başkaldırmış durumdadırlar. Ancak birkaç ülkede hükümetleri yıkmış, ya da herhangi bir kökten toplumsal altüstlüğe neden olmuşlardır. Çoğu ülkede ise bu başkaldırıları, sayılarının artışıyla, gelirlerinin artmava başlayışıyla ve endüstrileşmenin bir sonucu olarak, ekonomik olanaklarının çoğalmasıyla, yavaş yavaş üstün konuma yükselmeleri biçimini almıştır. Ama erkleri, herşeye karşın gerçek bir erktir. Çoğunluğun iradesi dışında hiç bir yasa, güçlü olanın çıkarı dışında hiç bir hak tanımayan bir «hiper demokrasi» (aşırı demokrasi) yaratmışlardır. Bazı yerlerde akli kınaması ve şiddet ve «doğrudan eylem»i yüceltmesi nitelikleriyle tanınan sendikalizm, faşizm gibi akımları yaratmışlardır.

Eski liberalizm, uygarlaşmış yönetimin asal bir ögesi olarak akla üstünlük tanıdı. Kuvvet yalnızca başvurulacak son çare olarak görüldü, çünkü, Ortega'nın sözcükleriyle «uygarlık kuvveti bir *ultima ratio** olma durumuna indirme girişiminden başka bir şey değildir.»⁵¹ Ne var ki kitlelerin başkaldırısı, sendikalizmde ve faşizmde görüldüğü gibi, şeylerin düzenini tersine çevirdi. Bir tür son çare olarak, bir akıldışılık kültü benimsedi ve kuvvet *prima ratio*** durumuna yükseltildi. Bu dinin görünmesi, barbarlık yönünde öteden beri gelişen bir eğilimin doruğu ve son noktasıdır. Bir kimse başkalarının haklarını yok saydığı ve amaçlarına ulaşmak için şiddet kullanmaya hazır olduğu oranda uygarlaşmamış bir varlıktır. Kitlelerin ayaklanması, «barbarların dikine istilas» denen şeyle aynı görülmeli. Eğer bu tür insanlar Avrupa'nın efendisi olmayı sürdürürlerse, Ortega, Kıta'nın Karanlık Çağ'a geri gönderilmesi için otuz yılın yeteceğini söyler.

Birçok çağdaşlarıyla karşılaştırıldığında, Ortega'nın dünyanın hastalıklarına önereceği çarelerinin pek fazla olmadığı görülür. Bekleneceği gibi, siyasal toplumun denetiminin yetenekli, soylu ve akıllı kimselere emanet edilmesi gerektiğini açık bir biçimde ima etmiştir; çünkü, Ortega'ya göre, aristokratik olmaktan çıkan bir toplum, toplum olmaktan da çıkar. Ortega, aynı zamanda devletin yetkilerini enaza indirecektir. Bugün uygarlığı tehdit eden en büyük tehlikenin devlet kırıması (müdahesi) olduğunu söyler. Yaşamın bürokratlaştırılmasından ve girişkenliğin ve kendiliğindenliğin baltalanmasından korkar. Po-

* *ultima ratio*, başvurulacak son çare olarak kaba güç (ç.n.).

51 Ortega y Gasset, *The Revolt of the Masses*, 75

** *Prima ratio*, ilk çare (ç.n.).

lisin görevlerini artır, eninde sonunda onların davranış standartlarını saptamaya ve uygulayacakları, dayatacakları ilkelerin neler olacağına karar vermeye başladıklarını göreceksin diye uyarıda bulundu. Eğer Ortega çok sayıda yetenekli denetçinin bulunduğunu görmüş olsaydı, devletin yetki alanının genişlemesine karşı tutumu daha yumuşak olacaktı, ana kafasının gerisinde devleti denetim altına alacak olanların her zaman kitleler olacağı yolunda sürekli bir kuşku yatmaktaydı.

Ortega da, Mannheim gibi, toplumun düşüncesinin biçimlendirilmesine ve düzene sokulmasına büyük önem verdi. Yeryüzünde hiç kimsenin, toplumu kamuoyuna dayanmaksızın yönetmediğini söyledi. Ne var ki insanların çoğunluğunun, onlara dışarıdan aşılana dışında, bir görüşleri yoktur. Bu aşılama işini görmeye en uygun kurum örgütlü dindir. «Bir tinsel güç bulunmazsa, *buyuracak bir kimse olmazsa ve bunların bulunmaması oranında, insanlığa kaos egemen olacaktır.*⁵² Tinsel gücün buyruklarının, Ortega'nın büyük bir saygı beslediği akla dayanan yaşamla bağdaşmama olasılığı aklından geçmiş görünmez. Son olarak, Ortega'nın Avrupa'nın bir zamanlar sahip olduğu egemen konuma yeniden kavuşmasını zorunlu gördüğünü belirtmeliyiz. Avrupa'dan kasti, Fransa, Büyük Britanya ve Almanya idi. Uygarlığın önderliği için gerekli nitelikler olan genişlik ve özgünlük ancak bu ülkelerde bulunmaktaydı. Ayrıca, bu ulusların sağlam bir birlik, yani Avrupa Birleşik Devletleri biçiminde birleşmeleri, Ortega'ya göre, komünist Doğu'nun zaferlerine karşı dengeyi sağlayabilecek bir girişim olacaktı. Böyle bir birliğe ulaşma yolunda atılacak gerekli adımların neler olacağını, başkalarının önereceği yaratıcı düşüncelere bıraktı.

SONUÇ

Tutuculuğun çağdaş toplumun değerli bir gücü olduğuna kuşku yok. Tutuculuk uygarı barbar yaşamdan ayıran, incelik, nezaket, kişiliğe, akla ve adalete saygı gibi niteliklerin önemine dikkati çekmekteki payından dolayı tanınmava değer bir akımdır. Bu niteliklere inanmak, kuşkusuz kimsenin tekelinde değildir. Liberaller bunlara saygı beslerler, bazı radikaller de övle. Ama tutucuların, onları herşeyin üstünde tutma ve onlara daha edilgin bir erdem olan kendini tutmayı ve geçmişe ve geleneğe gerici bir ilgi göstermeyi ekleme eğilimi vardır. Yirminci yüzyılın çoğu tutucuları, aristokrasiyi, sözcüğün özgün anlamıyla en iyilerin yönetimini sağlamayı isteyen düşünürler olarak da dikkate değer kimseler sayılabilirler. Ama bu da patenti yalnızca onlarda olan bir düşünce değildir. Thomas Jefferson, *aristoi*'nin (en iyilerin), görevlerini ve erklerini halktan almaları koşuluyla, erdem ve yetenek

⁵² Ortega y Gasset, *The Revolt of the Masses*, 129.

aristokrasisini savundu. John Stuart Mill, aynı amaca, eğitimli sınıflara birden çok oy hakkı ve aydınlara seçim bölgeleri oluşturma ve Avam Kamarası'na temsilciler seçme olanağı verecek Hare sistemi* ile ulaşılmasını önerdi.

Çağımızın tutucularını daha açık bir biçimde ayırmamayı sağlayacak öğeler, tutucuların çoğunun katıldığı, insanın doğasını ve yaşam için gerekli yeteneklerini toplum içinde ele alarak değerlendiren öğretiler bütünüdür. Kısaca belirtmek gerekirse, bu öğretiler insan doğasının zayıflığı ve kötülüğü; sıradan insanın sorunlarını çözme yolunda aklı kullanabilme yeteneğinden yoksunluğu; toplumsal eylemin en atıl-gan biçimlerinin yararsızlığı, hatta zararlılığı; demokrasinin olanaksızlığı, dolayısıyla güçlü bir yürütücünün ya da o ya da bu tür bir elitizmin yani azınlık yönetiminin gerekliliği; topluma buyurulmasında yararlanılacak bir kaynak ve toplumda bir temel benzerliğin yaptırımı olarak dinin gerekliliği; bireyciliğin ve düşüncelerle ve kurumlarla oynama özgürlüğünün faşizme ya da totaliterliğin bir başka türüne yol açabileceği tehlikesi üzerinde duran öğretilerdir. Tutucu devrimin «peygamberleri» diye nitelemiş olduğumuz kişiler dışında, çağdaş tutucularımızın çoğunun kafasına egemen olmuş görünen düşünceler bunlardır.

Çağımızın kötülüklerini, bir kimsenin hoşlanmadığı düşüncelere yüklemesi yaygın bir davranış olup, hiç bir zaman belli bir siyasal düşünceler okuluyla sınırlı bir tutum değildir. Örneğin, bir kimse pragmatizmin öğretilerinden nefret ediyorsa, pragmatizmin içinde yaşadığımız çağın kavgalarının ve kargaşalarının baş sorumlusu olduğu gibi bir sonuca varmak yolunda baştan çıkma eğilimindedir. Ne var ki bu tür sonuçlar çıkarmak, düşüncelerin etkisine hakettiklerinden fazla önem vermek olur. Nasyonalizm, imparatorluklar arasındaki rekabet, ekonomik sistemde yapılan köklü düzeltmeler, nüfusun doğal kaynaklar üzerindeki baskısı ve I. Dünya Savaşı'nın sonucu olarak görülen çöküntü gibi çok büyük etmenleri görmemezliğe gelmek olur. Bolşevikliğin Rusya'daki zaferi, kolay kolay düşüncelerin yarattığı bir olgu olarak açıklanamaz. Bolşevikliğin zaferi düşüncelerden çok, savaşın ve barış için duyulan yoğun özlemin yarattığı örgütsel çözülmenin bir sonucuydu. Onları iktidara getiren, Marksist felsefeleri değil, «Barış, Toprak Ekmek» biçimindeki Bolşevik slogan idi. Hitler'i selamlayan, alanları doldurup taştan kitleler, rölativizmin, pasifizmin ya da hümanizmin partizanları değillerdi. Çok daha ilkel şeylerle ilgilenen kimseler, ekonomik geleceklerinin korkusuna düşmüş köylüler, küçük işadamları ve

---

19. yüzyılın ortasında, İngiltere'de Thomas Hare tarafından önerilen seçim sistemi; oranlı (nispi) temsil sistemi (ç.n.).

beyaz yakalı işçiler idi. Bu ilkel ilgileriyle ve tasalarıyla ilgili olduğu ölçüde içinde yaşadıkları düşünceler diyarı, ırkçılığın, Yahudi düşmanlığının ve geçmişi yeniden kurma yolunda romantik bir özlemin karanlık ülkesiydi.

X. Bölüm İçin Türkçe Ek Okuma Listesi

- Berle, Adolft A. *Amerikan Ekonomik Toplumu*, ç.y., Beyrut, 1966, Beyrut Amerikan Haberler Merkezi Matbaası, 41 s.
- Berle, Adolf A., *İktidar*, çev. Nejat Muallimoğlu, İstanbul, 1980, Tur Yayınları, 420 s.
- Churchill, Winston, *Adolf Hitler*, çev. Fikret Elpe, İstanbul, 1945, Yokuş Kitabevi 16 s.
- Churchill, Winston, *Bir Harbin İçyüzü*, çev. Haldun Yaşaroğlu, İstanbul, 1942, A. Halit Kitabevi, 168 s.
- Churchill, Winston, *Churchill Anlatıyor*, 4. cilt, çev. Ahmet Emin Yalman, İstanbul, 1949, Vatan Neşriyatı, 500+392+365+365 s.
- de Crespign, A., «F.A. Hayek İlerleme İçin Özgürlük», çev. Huri Türsan, Anthony de Crespigny - Kenneth A. Minogue, *Çağdaş Siyaset Felsefeleri*, İstanbul, t.y., Remzi Kitabevi, s. 59-74.
- Galbraith, J.K., *Amerikan Kapitalizmi : Ekonomik Kuvvetlerin Dengeleşmesi*, çev. Yüksel Tavşanlı - Nuran Ergüven, İstanbul, 1963, Nebioğlu Yayınevi On Kitap Klübü, 172 s.
- Galbraith, J.K., *Kuşku Çağı*, çev. Nilgün Himmetoğlu Raşit Aşçıoğlu, İstanbul, 1980, Altın Kitaplar, 330 s.
- Gasset, Ortega y., «İhtisaslaşma Barbarlığı» çev. Hamide Topçuoğlu, *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Ankara, (1968), c. I, n. 1-4, s. 44-49.
- Gasset, Ortega y., *Kütlelerin İsyanı*, çev. Nejat Muallimoğlu, İstanbul, 1976, Bedir Yayınevi, 188 s.
- von Mises, Ludwig, *Bürokrasi*, çev. Feridun Ergin, İstanbul, 1947, Türk Ekonomi Kurumu Yayını, 104 s.
- Schumpeter, Joseph A., *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi*, 2 cilt, çev. T. Akoğlu - R. Tınaz, İstanbul, 1971-1974, Varlık Yayınları, 251+267

XI SİYASAL KURAMIN DİNSEL TEMELLERİ

Yeni Ortodoks Düşünceler, Kilise Dışı Dinciler, Katolik Siyaset Kuramı

Çağımızın, tutuculukla yakın ilişkisi bulunan bir akımı da, siyasetin sorunlarının sonunda varıp dinsel yoruma dayandıklarını ileri sürerlerin kuramlarından oluşur. Gerçekten bu dinsel kuramların savunucuları, dinin uygarlığın temelini ve özünü oluşturduğunu, uygarlığın böyle bir destekten yoksun olursa hızla çökeceğini ileri sürerler. Bu düşüncelerin, Fransız Devrimi'nin ardından gelen gerici tepkiden (reaksiyondan) başlayarak yaygınlık kazandığı görülür. Fransız Devrimi'nin yarattığı şiddet, Avrupa'nın her yerindeki tutucu kişilerin kafalarında dehşet yarattı. Devrim onlara, çok eski tarihlerden beri kutsal sayılan her kurumu ve her değeri yıkıcı bir akım olarak göründü. Onlara göre, devrimin zararlı etkisinden ne aile, ne devlet ne de Hristiyan ahlakı kurtulabilmişti. Ne var ki tutucular da Devrim'in iç koşulların sonucu olduğunu liberaller kadar biliyorlardı. Devrimden onsekizinci yüzyıl Aydınlanma akımının rasyonalizmini, layikçiliğini ve hümanizmini sorumlu tuttular. İnsanın, sahip olduğu düşünsel güçleri olduklarından daha yüksek görerek, tinsel değerleri yadsıyarak ve Tanrı'nın atadığı rahiplerin ve kralların rehberliğini kabul etmeyerek, kendini Tanrı'nın yerine koyduğuna inandılar. Terör Yönetimi'nin yarattığı dehşetler ve kötülükler, böyle bir utanmazlığın ve küstahlığın doğal sonuçlarıydı.

Gerici tepkinin önderleri, başka sonuçlara da vardılar. Aydınlanma'yı ve onu izleyen altüstlüğü, insanın bir tür [Cennetten] ikinci «Düşüşü» olarak yorumladılar. Louis Bonald ve Joseph de Maistre gibi filozoflar, derin bir karamsarlığa kapılıp, uygarlığın sonunun geldiğini düşünerek vas tuttular. Bu tür kıyamet peygamberlerinin soyları o zamandan beri başımızdan hiç eksik olmadı. Gerçekten, düşünceler dün-

yasının, kendisini Fransız Devrimi'nden ve onun yarattığı çalkantıların etkisinden hiç bir zaman kurtaramadığı söylenebilir. Fransız Devrimi'ne karşı çıkanların feryatları günümüze dek yankılanıp durdu. Ondokuzuncu yüzyılda Kardinal Newman, Sören Kierkegaard, Pobedonostsev, Dostoyevski, Nicholas Berdyaev gibi etkili kişiler, dinin çöküşünün ve layikliğin zaferinin dünyanın sonunun geldiğini gösteren kesin belirtirler olduğunu düşünerek üzüldüler. Yirminci yüzyılda bu düşünürlerin gerilerinde, dinin kültürün anahtarı ve Hristiyanlığa dönüşün insanların elinde son büyük umut olduğuna inanan, ozanlıkla ve felsefeyle uğraşan hayırlı çocuklar bırakmış oldukları görüldü. Bu son zaman dincileri, Lenin'e ve Kruşçev'e, bir zamanlar Robespierre'e ve Saint-Just'a bakılan gözle, onların uğursuzluğunu seziyormuşçasına baktılar. Böyle davranırlarken, Bolşevik devrimin yurdunun, resmi, örgütlü bir inanca bağlılıkları anlamında, belki de Avrupa'nın kendini en çok adanmış «Hristiyan» ulusunun ülkesi olduğunu da düşünüp düşünmediklerini bilmiyoruz. Özgür düşünce, bazı Rus aydın çevrelerinde karşılaşılması dışında, Fransa'da ve İngiltere'de gösterdiği gelişmeyi Rusya'da gösterememişti. Tersine, Rusya'da, mistisizm, azizlere (ermişlere) saygı, itiraf, kendini aşağılama, ceza çekme yoluyla arınma egemen düşünceler olmuştu. Genellikle layikliğin iki büyük aracı olarak görülen Batı bilimi ve liberalizmin, «Kutsal» Rusya'nın Lenin'in ve arkadaşlarının çetvık saldırılarıyla unufak olacak ortodoksluğunun kalesinde yarık açıp içine pek sızabilmiş değillerdi.

1. YENİ «ORTODOKS HİRİSTİYAN» DÜŞÜNCELER

Yirminci yüzyılın siyasal-dinsel akımlarının en doğurganı «Yeni Ortodoksluk» adı verilen düşüncedir. Bu, daha çok Reform Kilisesi ile Evanjelik Kilisesi çevresinde kalan, özünde Protestan olan bir akımdı. Bununla birlikte çağımızın en büyük teologlarından bazılarını yetiştirdi. Yeni Ortodoksların öğretileri, insan doğasının günahkârlığı, inancın akla üstünlüğü, bu dünyada şeytanın ağır bastığı ve Tanrı'nın iradesine boyun eğme zorunluluğu düşünceleri çevresinde döner. Bireyin devlet karşısında takınması gerektiğine inandıkları tutum konusunda ise, akımın önderlerinin görüş birliğine varamadıkları görülür. Bazıları bu dünyanın prenslerini, Karanlıkların Prensi'nin [Şeytan'ın] gerçek araçları olarak görürler. Bu nedenle sofı Hristiyan, kendini onlardan ve onların tüm işlerinden sakınmalıdır. Kendini dinle, kutsallıkla yetkinleştirmeye çalışmalı ve kendi davranışlarıyla vereceği örneğin gücüy-le, bu dünyadaki kötülüğü yenmek için uğraşmalıdır. Yeni Ortodoks

---

«Yeni Ortodoksluk», ilerideki sayfalarda da görüleceği gibi, Ortodoks mezhebinin yeni biçimi anlamına gelmeyip, yirminci yüzyılda Hristiyanlığın ortodoks (resmi) inançlarına gösterilen bir bağlılık biçiminin adıdır (ç.n.).

teologların çoğunluğu ise, siyasal ve toplumsal işlere katılmanın Hristiyanın dinsel bir görevi olduğunu düşünür. Hristiyan, tiranlığa ve baskıya karşı çıkmalı, demokrasiyi desteklemeli ve sosyal adalet yolunda haclı seferi açmalıdır. Resmi bir din ya da devletin kiliseye bağımlı olmasını istemiş değillerse de, layiklığın gereğinden fazla ileri gittiğini öne sürerler ve Hristiyan papazların görevlerinin hükümetlerden hesap sormak olduğu yolundaki Kalvenci (ve de Katolik) tutumu genellikle benimserler.

Karl Barth (1886-1968)

Yeni Ortodoksluğun bir değil iki babası vardır. Bunlar, etkinlikleri ve etkileri kendi ülkelerinin sınırlarını aşan iki İsviçreli teologdur. Daha yaşlısı Karl Barth, Reform Kilisesi'nin* bir teoloğunun oğlu olup, 1886 yılında Basel'de doğdu. Bern, Berlin, Tübingen ve Marburg üniversitelerinde okuduktan sonra, 1909 yılında Cenevre'de din adamlığı mesleğine girdi. 1925 yılından sonra sırasıyla, Göttingen, Münster ve Bonn üniversitelerinde teoloji profesörlüğü yaptı. 1934 yılında Hitler hükümetine bağlılık yemini etmeyi kabul etmediği için, işinden alındı ve Almanya'dan çıkarıldı. Basel'de dersler vermek üzere İsviçre'ye dönen Barth, nazizmin sözünü sakınmayan bir eleştiricisi oldu; Almanya'dan kaçıp İsviçre'ye sığınanlara yardım edip, Alman sınırındaki İsviçre ordusunda nöbetçi olarak hizmet etti. Savaşın sonrak konuk olarak Macaristan'a gitti ve bu ülkedeki Reform Kilisesi'nin komünist hükümete karşı savaş açmayı kabul etmeyen tutumunu onayladı. Bunun sonucunda, bazı çevrelerce komünizme geçmiş olmakla suçlandı. Kendisi aynı zamanda, ilgisini Tanrı'nın krallığına [ötedünya işlerine] verip, insanların bu dünyada almak zorunda kaldıkları pratik ve çoğu kere trajik kararlarla ilgilenmemekle suçlandı. Bu eleştirilerin hiç biri haklı görünmüyor. Komünizme karşı herhangi bir ilgi duymadığını vurgulayarak belirtti; ama bu akımın, ona karşı kavgacı bir tutum takınılarak değil, ancak kapitalist ülkelerde «daha hakça bir düzen»in geliştirilmesiyle durdurulabileceğini söyledi. Barth Kilisenin, Doğu ile Batı arasındaki çatışmada «savaş dışında» kalması gerektiğini düşünür. Doğrudan doğruya dinle ilgili görüşlerine gelince, dini, ondokuzuncu yüzyılın «gevşek liberalizminin» ve bu liberalizmin yarattığı «Tanrı'yı unutturan hümanizm»in etkisiyle karışıklık ve kaos içine düşmüş görür.

Barth'ın teolojik düşünceleri, I. Dünya Savaşı'nın kritik yıllarında gelişmeye başladı. Bu döneminde daha çok Kierkegaard'ın etkisi altındaydı. Bununla birlikte, yaşamının büyük bölümünde John [Jean] Calvin'in izinden yürüdü. Barth'ın öğretilerinin çoğunda, bu Cenevreli re-

---

Reformed Church; Kalvenci bir Protestan kilisesidir (ç.n.).

formcunun sisteminin yansıdığını görürüz. Barth, Calvin'in Tanrı'nın mutlak egemen olduğu görüşünü benimser. Barth'a göre her şey evrenin yöneticisi olan Tanrı'nın avuçları içindedir. Tanrı'nın insanın akıl erdiremeyeceği buyruğu olmaksızın, tek bir serçe bile toprağa düşmez. Tanrısal irade, evrende, insanı da içererek, her şeyi denetler, herşeye egemendir. İnsanın elinde, kendini kurtuluşa kavuşturacak, Tanrı karşısında haklılığını savunacak, hatta, kendi çabasıyla erdemli bir davranışta bulunmasını sağlayacak olanakları yoktur. İnsan, Tanrı'nın Sözüne ve Ruhuna boyun eğmesi gereken bir varlıktır; yani Tanrı ile uzlaşması, Tanrı tarafından temize çıkarılması, kutsanması, teselli edilmesi, yönetilmesi ve son olarak kurtarılması gereken bir varlıktır.»¹ Tanrı'dan ayrı bir doğruluk yoktur. St. Augustinus'un söylediği gibi, pagan erdemler birer «büyük kötülük»ten başka bir şey değildir. Ancak Tanrı'nın lufu insana iyi bir yaşam sürme yeteneği verebilir. Aynı biçimde, bireyin öte dünyadaki geleceği, tümüyle Tanrı'nın önceden saptadığı bir yazgıya* bağlıdır. Tanrı, bizim için anlaşılır olmayan nedenlerle, dünyanın başlangıcında bazı insanları kurtarılabacak kişiler olarak seçmiş ve tüm öteki insanları sonsuza dek lanetlemiştir. Bununla birlikte, Barth'ın her zaman ödün vermez bir Kalvenci olduğu sanılmamalı. Calvin'in legalizmine (dinin özünden çok sözüne, kurallarına bağlılığına) katılmaz; insanın tümüyle bozukluğu, doğru yoldan saptığı, olumlu niteliklerden yoksunluğu doğmasını sorusuz sualsiz benimsemez. «Hümanizmin Düşmüş insanının bile içinde tanrısal kıvılcım taşıdığı savının»² çekimine kapıldığını açıkça söyler. Son olarak ve salt dinsel düşüncelerinin olasılıkla en önemlisi olarak, Sevgi Tanrı'sı kavramını benimser. Barth'a göre, korkunç ve dehşet verici bir adalet ve öç tanrısının altında, yarattıklarını seven bir baba tanrının müşfik doğası yatmaktadır.

Karl Barth'ın siyaset felsefesinin anahtarı, onun «Dünyayı yalnızca Tanrı kurtarabilir»³ biçiminde dile getirdiği teolojik öğretisidir. Yaşamının büyük bir bölümü süresince, insanların yazgılarını değiştirmek yolunda önemli bir şey yapamayacakları düşüncesine bağlı kaldı. Aslına bakılırsa, insanların böyle bir şeyi sınamaya bile kalkmamaları gerektiğini düşünmüş görünür. *Kitabı Mukaddes*'deki «Vaiz»in «Gereğinden fazla adaletli olma; ne de kendini fazla bilge kıl» öğüdünü, değişmenin mimarının Tanrı olduğu ve sonsuzluğun perspektifinde insanın

1 Karl Barth, «Brunner's Aim», Emil Brunner ve Karl Barth, *Natural Theology*, London, 1946, The Centenary Press, 126.

* *predestination*.

2 Karl Barth, *The World of God and the World of Man*, Boston, 1928, Pilgrim Press, 310.

3 Barth, *The World of God and the World of Man*, 281.

yapacağı ufak tefek işlerin çok önemsiz şeyler olarak görüleceği anlamına geldiği biçiminde yorumladı. 1946 yılında Avrupa uluslarına, yer yüzünde yeni bir düzen kurmakla ilgili düşlerini unutup «Tanrım Krallığın Gelsin Artık» yakarısını benimsemelerini öğütledi. 1949 yılında, yoksullara sevgi göstermenin Hristiyanlığın müjdesinin (*İncil*'in) en büyük mesajını oluşturduğunu ileri sürdü. Ama yoksulluğun ortadan kaldırılması yolunda herhangi bir önlem önermedi. Tersine, insanların zengin ve yoksul olarak ikiye ayrılmasının, Tanrısal planın bir parçasını oluşturup, İsa'nın haksızlığa uğramış, ayaklar altında çiğnenmiş kimselere görevle gönderilişinin önemini vurguladığını düşünmüş görür. Ayrıca, Barth'a göre, Hristiyan dininin tinsel zenginlikleri, ekonomik sıkıntıları karşılayacak ve onları aşacak zenginliklerdir. Bununla birlikte Barth, zayıfın aşırı derecede sıkıntıya düşmemesi ve güçlünün gereksiz yere korunmaması için, Kilise'nin sosyal adaletten ve yasa önünde eşitlikten yana olması gerektiğini belirtmiştir.

Barth'ın Kilise ile devlet arasındaki ilişkilerin nasıl olması gerektiği yolundaki görüşleri, Kalvenci anlayışa çok yakındır. Dinsel olmayan (sivil) otoriteye bağlı Kilise biçimindeki Lutherci modeli şiddetle reddeder. Her canın kendinden daha «yüksek güçlere»⁴ bağlanması, onlara uyması yolundaki Pauluscu buyruğu, Hristiyanın görevini, sivil topluluğu korumakla ve sürdürmekle ve sivil topluluğun görevlerini yerine getirmesinde yardımcı olmakla, aynı zamanda İsa'nın bir izleyicisi olarak daha yüksek yükümlülüklerini yapmakla yerine getirmesinin gerektiğini anlatmak istediği biçiminde yorumlar. Hristiyan, sivil davanın da Hristiyan (dinsel) dava kadar Tanrı'nın davası olduğunu unutmamalıdır. Ama bu, Barth'ın bu iki otoriteyi eşit önemde gördüğü anlamına gelmez. Üzerinde sivil otoritenin başkanlık ettiği dünya günah dünyasıdır; bu nedenle, onun memurları (görevlileri) yoldan çıkmaya daha çok yakındırlar ve çevrelerindeki kötülüğe bulaşmaları olasılığı daha yüksektir. Barth'a göre, Kilise'nin adaletsizlik yaptıkları ya da uyruklarına baskı uyguladıkları zaman, dünya işleri yöneticilerinden hesap sormak gibi özel bir görevi vardır. Bu yolda, Kiliseye, sofuluğa aykırı davranışlarında, ya da doğru dini sürdürmediklerinde yöneticileri azarlama yetkisi veren John Knox kadar ileri gitmez ama, tinsel erkin [bu dünya yöneticilerinin erkinden] üstün konumda olmasının gerektiğine inandığına kuşku yok. Kilise'nin devlet tarafından yutulması, Barth'a göre, büyük bir yıkım olacaktır. Çünkü devletin «verceği hiç bir mesajı olmadığı gibi, devlet kendisine verilen mesajla bağlıdır. Devlet, Tanrı'nın otoritesini ve lutfunu istemeye kalkma duru-

4 *Kitabı Mukaddes*, «Pavlus'un Romalılar'a Mektubu», 13.1.

İngilizce metinde «higher powers»; Türkçe çeviride «herkes 'kendi üzerinde olan' hükümetlere» deniyor (ç.n.).

munda değildir, bu konuda bir başka yere bağımlıdır; devlet dua etmez, kendisi için dua eden başkalarına bağlıdır.»⁵

Barth'a göre, Kilise'nin herhangi bir doğru devlet kavramını dayatma yetkisi bulunmamakla birlikte, Kilise siyasal gerçeklere kayıtsız kalmamalıdır. Herhangi bir durumda daha iyi bir siyasal sistem olarak görülen düzen hangisi ise, onu kutsamaya tam yetkisi vardır. Ama bu alandaki yetkisi, somut biçimler ya da ideolojik kalıplar üzerinde direnme noktasına varacak kadar geniş değildir. Bir monarşi, bazı koşullarda, bir cumhuriyet kadar iyi olabilir. Sosyal-liberalizmin, kooperativizmin, sendikalizmin ya da radikal Marksizmin birçok ideolojik sistemlerinden herhangi biri, belli özel ortamlarda, sosyal adaletin gereklerini yerine getirebilir. Hatta Kilise'nin, koşullara bakmaksızın, «hemen hemen diktatörlük olan bir yönetimden uzaklaşıp, ona karşı çıkması»⁶ bile zorunlu değildir; örneğin söz konusu diktatörce yönetim geçici nitelikteyse ve totaliter değilse, Kilise'nin buna karşı çıkması gerekmeyebilir. Bununla birlikte, normal koşullarda, yönetim bir hukuk yönetimi olmalıdır. Herkese eşit haklar tanıyan, kimseye özel ayrıcalıklar tanımayan bir anayasa en yüksek konumda bulunmalıdır.

Barth'a göre Kilise, tiranlığa karşı bir ek güvence olarak, güçler ayrılığını da desteklemelidir. Öte yandan Kilise'nin siyasal partileri, özellikle ayrı bir Hristiyan partisini desteklemekten kaçınması gerekir. Partiler, siyasal yaşamın haklarında bir yargıda bulunulması en güç olgularıdır. Partileri desteklemek, toplumu bölücü bir etki yaratmak demektir. Kilise'nin ise kayıtsız şartsız tüm insanlar için, tüm toplumun ortak davaları için uğraşması gerekir. Gerçekte Kilise'nin ilgi alanı bundan da geniştir; bu alan tüm insanlığı içine alacak kadar geniştir. Tanrının kendisi [Hristiyan inancına göre İsa'nın kişiliğinde] insan olarak görüldüğüne göre, insanlığın davası, Hristiyanlık için en önemli davadır. Bu nedenle, Kilise kendini barış davasına adanmıştır; ama bu mutlak barışa, her ne karşılığında olursa olsun barışa adanması anlamına gelmez. Hristiyan topluluklar bazı «olağandışı durumlarda» şiddeti «onaylamalı, desteklemeli ve hatta gerekiyorsa şiddete başvurulmasını istemelidirler.»⁷ Bunlara örnek olarak Barth, mahkemelerin kararlarının yerine getirilmesi için başvuru polis önlemlerini, yeteneksiz ya da değersiz yöneticilerin devrilmesi için başvuru devrimleri ve «yasal bir devlete dıştan yöneltilmiş bir tehdide karşı savunma savaşı»nı⁸ verir. Çağımızın siyasal tarihini az çok bilen her-

---

Karl Barth, *Against the Stream*,
London, 1954, SCM Press, 22-23.

6 Barth, *Against the Stream*, 37.

7 Barth, *Against the Stream*, 41.

8 Barth, *Against the Stream*, 41.

kes, Barth'ın sözünü ettiği «olağandışı durumlar»ın gerçekte her zaman görülen olağan durumu oluşturduklarını düşünecektir.

Barth'a göre hiç bir devlet tümüyle iyi ya da tümüyle kötü değildir. Yalnızca daha iyi ve daha kötü devletler vardır. Ne var ki devlet, Tanrı tarafından kurulduğuna göre, yetkinlikten en uzak bir devlette bile, tanrısal erdemden ve tanrısal sabırdan birşeyler kalmıştır. St. Paulus'un Tanrı'nın buyruğuyla var olduğunu söylediği hükümetin, İmparator Neron'un hükümeti olduğu unutulmamalıdır. Hiç bir devletin tümüyle iyi ya da tümüyle kötü olmadığı ilkesi, Barth'ın düşüncesine göre, siyasal sistemler ve «izm»ler için de geçerlidir. Barth, o ya da bu ideolojinin tek başına tüm yeryüzünü ele geçirmesi olasılığının bulunduğu yolundaki yaygın korkuya katılmaz. Tanrı'nın Krallığının, «şeytanın tüm insan soyu üzerinde sahip olduğu antik hakkı şimdiden yitirdiği», söylenebilecek kadar ilerleme gösterdiğine inanır. 1930'larda ve 1940'larda Barth Hitler hareketini suçlamışsa da, daha sonra, bu suçlamasını, nazizmin taşıdığı tehlikelerin o zaman açıkça anlaşılmadığı düşüncesiyle, bunları anlatmak için yaptığını açıkladı. İçlerinde büyük Churchill'in de bulunduğu pek çok kimse, nazizmi anarşik eğilimlere ve komünizme karşı tam bir panzehir olarak düşünmüşlerdi. Nazizmin içinde, depresyonun yol açtığı hastalıklara çare olabilecek sosyal adalet öğelerinin bulunduğuna inandırılan Hristiyanların sayısı az değildi. Ayrıca, Barth'a göre, Batı demokrasisinden farklı olarak, nazizm beyaza karşı siyah idi. İki kötünden daha az kötü olanı değil, kötünün ta kendisiydi. «Nazizm, çılgınlıkla suçun, içinde aklın zerresinin bulunmadığı bir karışımıydı.»¹⁰

Totaliterciliğin önde gelen öteki biçimine gelince, Barth'ın tümüyle farklı bir tutum takındığını görürüz. Gerçekten Barth, Sovyet komünizminin totaliterci olduğunu kolay kolay kabul etmez. Komünizmin nazizme olan zıtlığını gösterirken, onun temelinde yatan amaç üzerinde durur. Sovyetler'in amaçları, Barth'a göre, yapıcıdır! amaçlarının arasında sosyal adaletin sağlanması da vardır. Bu amaçlara ulaşmak yolunda kullandıkları araçlar, insanı üzen araçlar olmakla birlikte, Nazi-lerin kanlı vahşilikleriyle aynı kefeye konamaz. Daha çok Fransız Devrimi'nin gaddarlıklarına benzerler; belki de yanlış yöne yöneltilmiş ama, amaçlarının soyluluğu ile harekete geçirilmiş araçlardır. «Marksizmin felsefesiyle Üçüncü Reich'in «ideoloji»sini aynı çuvala sokmak, Stalin çapında biriyle, Hitler, Goering, Hess, Goebbels, Himmler, Ribbentrop, Rosenberg, Streicher vb. şarlatanların adlarını birlikte söylemek, son derece saçma olacaktır.»¹¹ dedi. Anlaşılan Barth'a göre Sovyet komü-

9 Barth, *Against the Stream*, 81.

10 Barth, *Against the Stream*, 136.

11 Barth, *Against the Stream*, 139.

nizmi, Marx'ın sisteminin mantıksal bir uzantısından ve uygulamasından başka bir şey değildi. Bu nedenle Sovyet komünizminin önderlerinin de, Marksizmin ilk «peygamberleri» gibi, sosyal idealizm davasına kendilerini feda edecek kadar adanmış kimseler olmalıydı. 1951 gibi geç bir tarihte, Sovyetlerin hiç bir zaman Yahudi düşmanlığı suçu işlemediklerini ve «gerçek İsa'nın yerine ulusal bir İsa» koyma yolunda Nazileri taklit etmediklerini yazabildi.

1947 yılından beri, Doğu ile Batı'nın arasını kasıp kavuran büyük çatışma konusunda, Barth'ın yalnızca tek yanıtı vardı. Bu çatışma, birbirlerine rakip imparatorluklar arasında bir kuvvet kavgasıdır, dolayısıyla Hristiyanların bir şey yapmalarını gerektirmeyen bir kavgadır. Bu, uygarlık için, bireyin onuru ya da özgür toplum için verilen bir kavga değildir. Siyasal ve ekonomik çıkarlar rekabeti, moral sorunları tümüyle gölgede bırakmıştır. Barth, bu kavgada, Batılı güçlerin şimdiye dek herhangi bir zaman gerçekten tiranlığa karşı çıkmakla ya da basıyı kınamakla ilgilendiklerine inanmaz. İlgilenmiş olsalardı, Franco'yu desteklemezler ve müttefiklerinden bazılarının, uyruklarının ülkelerindeki ayaklanmaları bastırırken gösterdikleri canavarlıkları, seslerini çıkarmayarak onaylamış olmazlardı. Batı'nın açtığı haçlı seferi (totaliterciliğe değil) yalnızca Doğu'nun totaliterciliğine açılmış bir haçlı seferidir ve bu nedenle «pek dürüst» bir sefer değildir.¹² Hristiyan Kilise'sinin böyle bir ikiyüzlülüğü desteklememesi gerekir. Onun yerine, insanın «üçüncü yol»a doğru yönelmesinde ona yol gösterecek bir mesele olmalıdır. Ne Doğu'nun ne de Batı'nın devlerinin kötülüklerine ve önyargılarına bulaşmamalı, ama onların ortasından yürümeli ve ikisini de doğru yola girmeye çağırmalıdır. Kilise'nin en büyük görevi, tüm insanlar için, «Tanrı'nın unutulmuş davasını anlatmak ve böylece Tanrı'nın Krallığı'nın (yönetiminin) yeryüzünün her yerine gelmesini hızlandırmaktır.»¹³ Daha iyi bir dünyaya ulaşılması yolunda, Kilise'nin yapabileceği en büyük katkı bu olacaktır.*

Emil Brunner (1889 - 1966)

II. Dünya Savaşı'ndan önce Barth, yurttaşı Emil Brunner ile birlikte şevkle çalıştı. Birlikte, Protestan mezhebi içinde «Bunalım Teolojisi» adıyla anılan bir reform akımını kurdular. Bu akım, vahiyin Tanrı hakkındaki bilgilerimizin tek kaynağı olduğu, aklın ve bilimin din alanında geçerli olmadığı öğretilerine dayanıyordu. Bununla birlikte, 1945 yılında, daha çok siyasal nitelikli sorunlardaki farklı görüşlerinden dolayı, birbirlerinden kopup ayrıldılar.

12 Barth, *Against the Stream*, 138.

13 Barth, *Against the Stream*, 131.

* Barth'ın bazı düşüncelerinin Brunner'inkilerle karşılaştırılması için bunu izleyen satırlara da bakınız (ç.n.).

Emil Brunner 1889'da İsviçre'de doğmuştu. Zürih Üniversitesi'nden teoloji doktorluğu derecesi almış ve hemen Reform Kilisesi'nin bir papazı olarak din adamlığı mesleğine başlamıştı. 1914'den 1952'ye kadar Zürih Üniversitesi'nde teoloji profesörlüğü yaptı. 1952 yılında Japonya'daki Uluslararası Hristiyan Üniversitesi'nde Hristiyan ahlakı ve felsefesi profesörü oldu.

Brunner ile Barth bir ara birbirleriyle ateşli bir tartışmaya girmişlerse de, teolojik inançları arasındaki uyumsuzluk, pek büyük bir **farklılık olarak görünmez**. Her ikisi de, Tanrı'nın sınırsız egemenliğini kabul eder. Brunner Tanrı'yı bir mutlak monark olarak tanımlar ve İnsan ve Ebedi Tanrı arasındaki ilişkilerde herhangi bir demokratik eşitlik kavramının «gerçek dinin sonu» anlamına geleceğini söyler.¹⁴ İkisi de günahın dünyanın her yerinde hazır beklediğini vurgularlar ve insanoğlunun doğasının bozuk olduğunu ileri sürerler. Günahın daha çok Tanrı'ya karşı başkaldırma biçimini aldığına inanırlar. İnsan, kendini yaşamının efendisi durumuna koyabilmek için, kendisini Yaradan'ı vadsıma yolunda aklından yararlanır. Tanrı'ya karşı bu ihanet, sonunda insan onurunu, güvenebileceği tek temel olarak ortak bir babada tüm insanların kardeşliğine dayanan bu duyguyu tümüyle yıkar. Barth da Brunner de iradenin tutsaklığını vurgularlar ve insanın kendi çabalarıyla Tanrı hakkında herhangi bir bilgi edinebileceğini ya da ruhunun kurtuluşuna zerre kadar katkıda bulunabileceğine inanmazlar. Ancak Tanrı'nın insanın hiç bir davranışının karşılığı olmaksızın verdiği ihsanıyla, birey, bozulmuşluğunun üstesinden gelebilir; Hristiyan vahyinin gizemlerini kavrayabilir ve kendini cehennemin alevlerinden kurtarabilir.

İkisi arasında teolojik sorunlar üzerinde doğan başlıca görüş ayrılıkları, Tanrı'nın bir sureti (imgesi) olarak insan kavramı ve İncil'lerin [yalnız özünün değil] sözünün [de] yanlışlığı konularıyla ilişkilidir. Barth, Tanrı suretinde insanın «Düşüş» ile yok olduğunu söyler. Brunner her bir yaratıkta yaratıcının ruhunun o ya da bu biçimde varlığını sürdürdüğünü ve insanın Tanrı'nın Sözü'nü ve Kutsal Ruh'u alma yeteneğinin kendisine «Tanrı'nın onu kurtarması yolundaki ihsanı için bir ilişki noktası» sağladığını ileri sürer. Brunner, İncil'lerin metinlerinin doğruluğu sorunuyla Barth kadar ilgilenmiş görünmez; «tarih biliminin eleştirilerinin İncil'leri yıkıntı alanına döndürdüğü»nü¹⁵ kabul eder. Bununla birlikte, bu eleştirilerin verdiği hasara karşın, Tanrı'nın izleyicilerini vahiyin doğruluğu hakkında mutlak bir güvenle dolduracağı yolundaki sarsılmaz inancıyla, neredeyse bir mistik gibi düşünür.

14 Emil Brunner, *The Scandal of Christianity*, London, 1951, SCM Press, 27.

15 Brunner, *The Scandal of Christianity*, 25.

Bu iki teoloji devinin, siyasal sorunlarla ilgili görüş ayrılıkları çok daha derindir. Öyle ki, birbirlerini siyasal körlükle ve ahlak değerleriyle ilgilenmemekle suçlamadıkları zaman yok gibidir. Örneğin Barth, Brunner'i Hitler ile iyi geçinen «Alman Hıristiyanları» denen kimselere sevgi beslemekle suçlar. Buna misilleme olarak, Brunner Barth'ı Sovyetlerin kötülüklerini küçük göstermeye çalışmak ve Hıristiyanlığa yönelen gerçek tehlikenin layiklik olduğunu kavrayamamak suçlamalarında bulunur. Her ikisi de Kilise'nin baş görevinin Tanrı'nın Krallığı'nın gelişini hızlandırmak olduğunu düşünür ve bu krallığın veryüzünde şimdiye kadar kurulmuş olan ya da şimdiden sonra kurulabilecek olan herhangi bir toplumsal düzenle özdeşleştirilebileceğini kabul etmez. Gene de Barth, Sovyet rejiminin, sosyal adaleti sağlamak yolunda, insanın elinde olan şeyleri yapabilecek en güçlü araç olduğunu düşünmüştü benzer. Buna karşılık Brunner, Sovyet komünizmini suçlar ve herhangi bir siyasal sisteme gösterebileceği pek fazla olmayan sevgisini demokratik sosyalizme saklar. Galler Ülkesi'nde Cardiff'de, 1952'de verdiği bir söylevinde, İngiliz İşçi Partisi'nin büyük önderlerini, Kier Hardie'yi, Philip Snowden'i ve Ramsay MacDonald'ı, «İsa adına kapitalizme karşı sosyalizm için savaştıkları»nı söyleyerek övdü. Uzun süredir «Kilise'nin görevinin, şimdi ülkenizde bir gerçek duruma gelen yeni düzen için çalışmak»¹⁶ olduğunu düşündüğünü söyledi. Öte yandan yeni bir toplumsal düzen için seferber olmanın son derece önemli olmakla birlikte. Kilise'nin ana görevi olmadığını açıkça belirtti. Ayrıca İngiliz dinleyicilerini, demokrasinin yıkılmasına yol açmaması için, sosyalizmi fazla ileri götürmemeleri konusunda uyardı. Kollektivizmin, ardında kaçınılmaz olarak, insanların bir parça kişisizleştirilmesini getirdiğini belirtti. Kollektivizm, Brunner'e göre, bireyin sorumluluk duygusunu azaltır ve onu devleti, mutluluğunun bekçisi olarak görmeye yöneltir. Böylece birey Tanrı'ya bağımlılığını unutma eğilimine girer. Ne var ki, Tanrı'ya bağımlılığın, bireysel sorumlulukla nasıl uyacağı, Brunner'in ve öteki Kalvencilerin doyurucu bir biçimde yanıtlayamadıkları bir sorundur.

Brunner ile Barth arasındaki siyasal görüş ayrılıklarını özetleme girişimimizde, Brunner'in, hümanizmine karşın, gerçekte Barth'dan daha karamsar olması gibi bir paradoksla karşılaşırız. Sınırsız bir hümanizm yanlısı olmamakla birlikte Brunner, insanın «Düşüş»üne karşın, erdemli davranma ve Tanrı'nın Sözü'nü alabilme yeteneğini sürdürdüğünde direnir. İnsanı kendisini yetkinleştirmeye iten bir doğal vasanın bulunduğu düşüncesini benimser. Böylece birey, toplumun mutluluğu ve siyasal adalet yolunda, sınırlı da olsa bazı hedeflere ulaşma kavgası ve-

---

16 Emil Brunner, *The Church in the New Social Order*, London, 1952, SCM Press. 14.

rebilir. Ama bu yolda elde edeceği başarılar son derece küçük olacaktır. Bir Aden [Cennet] Bahçesi yaratmayı başarmış olsa bile, çok geçmeden onun layiklik iblisi tarafından işgal edilmiş olduğunu görecektir; çünkü, insanın kendi çabalarının ürünü olarak sağladığı herhangi bir önemli gelişme, kendini, kendinin kurtarıcısı gibi düşünmeye başlamasına ve böylece Tanrı'yı unutmaya yol açar. İnsanın barbarlıktan kurtulması olanağını veren tüm büyük değerler ve düşünceler Hıristiyan ahlakından doğduğuna göre, bunun tersine olarak layikleşme, sonunda uygarlığın çöküşü anlamına gelecektir.

Brunner'den farklı olarak Barth, ister demokratik ister otoriteci olsun, tüm siyasal ve toplumsal sistemlerin aynı biçimde kötü olduğunu söyler. Bu konuda yansızlığını göstermek için Sovyetler'in ağzının payını da veriyor görünürse de, daha çok Batı'nın, Batı'ya özgü bir özellik olduğunu ileri sürdüğü ikiyüzlülüğüne tepki gösterir. Gerçekte Barth ister pagan ister Hıristiyan olsun, insan ürünü olan ya da insan denetiminde bulunan herhangi bir şeyin iyi olabileceğini kabul etmez. Bununla birlikte, bu anlayışı gördüğü kadar karamsar değildir. Çünkü Barth, insanlık tarihinin tüm olaylarını felsefi incelemenin dışında bırakır. Barth'ın yargısına göre, Tanrı'nın Krallığı'nın gelişini hızlandıracak bir dünyada, Tanrı'nın iradesinin işlemleri dışında hiç bir şey, gerçek bir öneme sahip değildir. Ve Barth, Tanrı'nın Krallığı'nın gelmesi yolunda çok geçmeden son hedefe ulaşılacak derecede ilerlendiğine inanıyor gibidir. Doğu'nun ve Batı'nın totaliterciliklerinin ve emperyalizmlerinin boy atması, herkese özgürlüğü ve sevinci getirecek son büyük günde, geçmişin anılarından başka bir şey olarak görünmeyecektir.

Reinhold Niebuhr (1892 - 1971)

Barth'ın ve Brunner'in Amerikalı meslektaşları Reinhold Niebuhr'un toplumsal ve siyasal bilinçlilik düzeyi, her ikisinden de yüksekti. 1892 yılında Missouri Federe Devleti'nin Wright City adında küçük bir kasabasında doğan Niebuhr, bir Evanjelik Kilisesi'nin* papazının oğluydu. Elmhurst Koleji'nde, St. Louis'deki Eden Teoloji Fakültesi'nde ve Yale İlahiyat Yüksek Okulu'nda okudu. 1915 yılında Detroit'te sıkı çalışan bir kilisenin papazı oldu; endüstri adaletiyle ilgili sorunlarla uğraşmasıyla ve işçilerin radikal bir dostu olmasıyla ün kazandı. 1928 yılında Union Theological Seminary fakültesi öğretim üyeleri arasına katıldı ve burada da dinin siyasal ve toplumsal sorunlarla ilişkisi üzerine kafa yormayı sürdürdü. Pasifist ve sosyalist düşünceleri benimse-

---

Evangelical Church, tutucu bir Protestan kilisesidir (ç.n.).

yen Neibuhr, *The World Tomorrow* adlı radikal bir Hıristiyan derginin yayımcılığına getirildi. Ne var ki 1940 yılında, yayımcılıktan ayrıldığı gibi, hem pasifizmini hem de sosyalizmini yadsıdı. Faşizme şiddetle karşı çıkan ve Amerika'nın II. Dünya Savaşı'na katılması gerektiği düşüncesini ilk savunan kişilerden biri oldu. Savaşa girmenin, Hıristiyanlık düşmanı bir tiranlığın zafer kazanmasından daha kötü olmayacağını ileri sürdü. 1944 yılında Liberal Parti'nin New York Başkan Yardımcılığı'na seçildi. Son yıllarda [1960 öncesinde] Birleşik Devletler'deki liberal, komünist düşmanı akımlarla göze çarpacak derecede işbirliğine girdiği görüldü.

Karl Barth ve Emil Brunner, her şeyden önce ve her şeyden çok birer teolog idiler; siyasal kuramları sistemlerinin rastlantısal olarak eklenmiş birer parçası olmaktan öte önem taşımıyordu. Neibuhr için ise durum neredeyse bunun tersinedir. Onun dinsel olmayan toplumsal olaylara ve uluslararası sorunlara duyduğu ilgi o kadar yoğundur ki, teolojisi neredeyse siyasal ve toplumsal kuramının hizmetçisi durumuna düşer. Bunula birlikte Neibuhr da bir teologdur ve kendisi bu başlık altında sınıflandırılmaktan hoşlanmazsa da, Yeni Ortodoksluğun Amerika'daki en güçlü sözcüsüdür. Neibuhr, gücü her şeye yeten ama İsa'nın bedeninde somutlaşmış ve insanlığın suçlarının bağışlanması karşılığı olarak haç üzerinde ölümün acısını çekmiş merhametli Tanrı biçimindeki Hıristiyan dogmasını, yaşama anlam verebilecek ve uygarlığımızın değerlerini koruyacak tek öğretisi olarak görür. Layiklikçilik ise, Neibuhr'a göre, mantıksal uç noktasına kadar götürüldüğünde, septisizm, nihilizm ve sonunda umutsuzluk yaratır. Ama kimse umutsuzluk ile yaşayamayacağından, nazizm ve fanatik nasyonalizm gibi «şeytanın dinleri» bu tinsel boşluğu doldurmaya çalışacaklardır. Buna karşılık Hıristiyanlık, tiranlığa karşı çıkışın en büyük kalesidir ve geçmişte de her zaman kalesi olmuştur. Tarihte tiranların baş düşmanları, «bir insana değil Tanrı'ya uymalıyız, Tanrı'ya boyun eğmeliyiz» diyebilenler olmuştur. Ama iş bu kadarla da kalmaz; demokrasi, bireyin alçakgönüllü bir tutum takınmasını, insan doğasının günahkâr ve trajik olduğu yolundaki Hıristiyan anlayışında özetlenen bir alçakgönüllülük göstermesini de gerektirir. Birey ancak, kendi değersizliğini ve yaşamın trajedisini kavradığı ölçüde komşusunun sorunlarını anlama ve hoşgörüsüyle karşılama yeteneğine sahip olur. Ne var ki, insanın kendi çabalarıyla yeryüzünde hiç bir barış ve iyi niyet utopyası, hiç bir zaman kurulamaz; çünkü Neibuhr ilk günaha inanmaktadır. Bu inancın, kötülük sorununun açıklanmasında mutlaka gözönüne alınmasının gerektiği görüşündedir. Tüm insanlar temelde iyi varlıklarsa, bozulmuş ve tiranca nitelikler kazanmış kurumların nasıl ortaya çıkabildiğini, şimdiye kadar hiç bir çevrecinin yanıtlayamadığını ileri sürer. Neibuhr'a

göre ilk günah öğretisi «tarihin her sayfaşında karşılaşılan bir olgu»¹⁷ nun sözle onaylanmasından başka bir şey değildir.

İnsan doğasını aşağı bulan bu görüş, Neibuhr'un siyaset felsefesi- nin özünü, özelliğini oluşturur. Neibuhr'un insanlara hem bencil hem bencil olmayan güdüler bağışlandığını söylediği doğrudur. İnsanlarda «kafalarının alabileceği ölçüde» iyi olana doğru yönelen bir yükümlülük duygusunun bulunduğunu ve kendilerini trajedi kurbanlarına yardıma koşmaya iten bir acıma duygusuna sahip olduklarını kabul eder; ama insan karakterinin bu yönleri üzerinde fazla durmaz. Nietzsche'nin bazı görüşlerini anımsatan bir düşünüşle, insanı ormanın hayvanlarıyla karşılaştırır ve neredeyse onlardan daha aşağı görür. «Yırtıcı hayvan mi- desi dolunca avlanmayı bırakır; ama insanın bedensel tutkuları düşgü- cü ile beslenir, dolayısıyla insan düşgücünün düşlediği evrensel amaç- lara ulaşana dek doymayacaktır.» Akıllı anlarında insan, yaşamının uyumlu bir bütünün parçası olarak sürdüğünü görür, «ancak, akıldan çok düşgücü tarafından yönetildiği, düşgücü ise akıl ile içgüdülerin bir- leşmesinden oluştuğu için, böyle akıllı anları seyrekler.»¹⁸

İnsanın bencil yanı ağır basan bir yaratık olduğu düşüncesi, Nei- buhr'a apaçık bir gerçek olarak görünse gerek. Çünkü Neibuhr'a göre, insan bireyi, gurur, yaşam tutkusu ve iktidar tutkusu* gibi etmenlerin etkisiyle davranır. Bu etkiler, en idealist girişimlere bile sızarlar ve «iki- yüzlülüğü tüm erdemli çabaların kaçınılmaz bir yan ürünü»¹⁹ durumu- na sokarlar. İnsan gerçek benliğinin ancak başkalarına karşı yüküm- lülüklerinin yerine getirilmesinde gerçekleştiğini anlayabileceği için, ya- şama tutkusunun özgeci boyutları da vardır. Ama insanlar yalnızca ben- liklerini gerçekleştirmek için çalışmazlar, aynı zamanda başkaları üze- rinde egemenlik kazanmak ve saygınlığa kavuşmak için de uğraşırlar. Bu nedenle, yaşama tutkusu hemen hemen kendiliğinden iktidar tut- kusuna dönüşür.

Neibuhr'un toplum içindeki insana ilişkin görüşleri, Le Bon'un gö- rüşlerine benzer. Le Bon gibi Neibuhr da, insan kalabalıklarının ya da insan gruplarının davranışlarının, onları oluşturan insanların tek baş- larına iken gösterdikleri davranışa uymaktan çok, insanın aşağı itile- rinden beslendiğine inanır. Her insan grubunda, öteki insanların gerek- sinimlerini ve haklarını kavrama yolunda, bireylerin öteki bireylerle ilişkilerinde gösterdiklerinden daha fazla önyargı, daha fazla tutku, da-

17 Reinhold Neibuhr, *The Children of Light and the Children of Darkness*, New York, 1947, Scribner, 16, 133-134.

18 Reinhold Neibuhr, *Moral Man and Immoral Society*, New York, 1936, Scribner, 44, 45.

19 Neibuhr, *Moral Man and Immoral Society*, 45.

* will-to-live and will-to-power.

ha az vicdan ve daha az kavrama yeteneği vardır. Tek tek bireyler olarak insanlar, birbirlerini sevmeleri ve birbirlerine saygı göstermeleri gerektiğini bilirler; ama ender olarak böyle davranırlar o başka. Irksal, ekonomik, siyasal gruplar oluşturdıklarında ise, «güçleri neye yeterse onu kendilerine alırlar.»²⁰ Neibuhr kitle içindeki insanların canavarlıklarının ve bencilliklerinin derecesinin abartılamayacak kadar yüksek olduğunu düşünüyor gibidir. Canavarlık ve bencillik niteliklerinin özellikle gruplar arası ilişkilerde olağan nitelikler olduğunu görür. Sınıflar, bir ırkın oluşturduğu çoğunluklar, güçlü çıkar grupları, aklın ve vicdanın en yüksek gereklerini bile kabul etmeksizin, karşı oldukları grupları kasıp kavururlar. Bu tiranlığı sınırlama ya da önleme yolunda, kuvvete başvurma dışında hiç bir önlemin en küçük bir başarı şansının bulunmadığını ileri sürer. Kollektif bir güç, karşısına gene bir güç çıkarılmadıkça hiç bir zaman sökülüp atılamaz. Böyle dengeleyici bir gücü sağlamak, devletin baş görevidir. Hiç bir devlet, birliği yalnızca zorlama yoluyla sürdüremeyeceği gibi, zora baş vurmadan kendini de sürdüremez. Ya ağır basan çıkar grubunun ya da ağır basan sınıfın bencil, sömürücü gücü egemen olacak veya ortalığa, devletin otoritesi kanalıyla dile getirilen kamunun gücü egemen olacaktır.

Neibuhr, uzun süredir, gruplar arası düşmanlığın özel bir biçimi olarak uluslararası çatışma konusuyla ilgilenmekte. Bu çatışmaya, büyük ölçüde insanla ilgili anlayışının etkilediği bir bakış açısından bakar. Neibuhr'a göre her ulusun «yaşamda kalma içgüdüsünden beslenen, ama çok geçmeden bu içgüdünün amaçlarını aşan bir yayılma isteği vardır. Yaşama tutkusu, iktidar sahibi olma tutkusu haline gelir.»²¹ Uluslar arasında savaş, insan kurumlarının en eskilerinden biridir. Bu kurum kapitalist ekonomik rejimden çok önce görüldüğüne göre, yalnızca kapitalistlere yüklenemez. Hemen her ulusun avam halkı duygusal olarak barışı isterse de, aynı zamanda içlerinde, topluluklararası çatışmaları besleyen gıpta, kıskançlık, bağnazlık ve hırs duygularını da barındırırlar. Neibuhr, «birbirlerinden eski hataların öcünü alırken yenilerini yaratarak, sonu gelmeyen güç gösterisi maçlarına bir son vermenht; zafere ulaşan Almanya'nın öç almak için yanıp tutuşan bir Fransa yaratmasından ve kavgadan galip çıkan Fransa'nın, Almanya'nın adaletin sınırlarının aşıldığı yolunda bir duyguya kapılarak zehirlenmesine yol açmasından»²² kurtulma olanağının bulunup bulunmadığını sorar. Eğer böyle bir kurtuluş olanağı varsa bile, bunun duygularının doğrultusunda düşünen idealistlerin sandığından çok daha güç ve kolay kolay ele geçirilemeyecek bir şey olacağını düşünür. Ekonomik düzenin adaletsizliklerini kabul ederse de, kapitalizmin ortadan kaldırılmasıyla sa-

20 Neibuhr, *Moral Man and Immoral Society*, 9.

21 Neibuhr, *Moral Man and Immoral Society*, 18.

22 Neibuhr, *Moral Man and Immoral Society*, 110.

vaşların da sona erdirilebileceğini kabul etmez. Kapitalizm, ulusların emperyalizm eğilimlerini yaratmamış, yalnızca hızlandırmıştır. Sorun, emperyalizmin sıradan vatandaşların hırslarının kabarmasını sağlayıp, bundan yararlanırken vicdanının sızlamamasından doğmaktadır. Öte yandan şiddete başvurmak istemeyen barışçı girişimlerle savaşlara son verilemez. Gerçekten Neibuhr, şiddetin her zaman kötü ve şiddete başvurmanın, doğası gereği, her zaman iyi olduğu görüşünü kabul etmez. Burada amacın araçları yasal kıldığı yolundaki Makyavelci ilkeyi yürekten benimser görünür. Rasyonel bir toplumun, iyi bir amaç için kullanıldığında, şiddete başvurmayı haklı göreceğini ileri sürdü. Örneğin eşit adalete [hukuksal eşitliğe] ulaşılması, barıştan daha soylu bir amaçtır. Dolayısıyla bütün savaşların yasa dışı sayılmasının doğru olmayacağı ortadadır. Bir ulusun, bir ırkın ya da bir sınıfın kurtuluşu için yapılan savaş, emperyalizmi ya da sınıf egemenliğini sürdürmek için yapılan savaştan tümüyle farklı bir sınıflandırma içine girer. Ne var ki Neibuhr, savaşların amaçlarının doğru olarak saptanmasına yarayacak hiç bir yöntem göstermez. Savaşı başlatanların, amaçlarının emperyalistlik ya da sınıf egemenliği olduğunu kabul ettiği çatışmalar enderdir. Hemen hemen her savaşın bir ulusun ya da bir sınıfın baskıdan kurtarılması ya da korunması amacıyla girilen bir savaş olduğu ileri sürülür.

Neibuhr uluslararası çatışmayı azaltacak ya da tümüyle sona erecek bir dünya topluluğunun kurulmasının istenmeyecek bir şey olmadığını kabul eder. Ama bu soruna, bir devlet içinde düzenin ve barışın sürdürülmesi sorununa yaklaştığı gibi yaklaşmış görünür. Her iki alanda da, kuvvetin kötüye kullanılmasını sınırlamak ve önlemek için kuvvetin örgütlendirilmesi söz konusudur. «İster ulusal ister uluslararası olsun, hiç bir toplum, yayılmacı itileri sonunda zorlamaya başvurarak sınırlama yoluna gidemezse, düzeni sürdüremez»²³ der. Neibuhr, yakın gelecekte bir dünya cumhuriyeti kurmak için anayasal bir kurucu meclisin toplanmasını isteyenlerden ayrılır. Böyle bir düş, kolay kolay yüz yıldan daha kısa bir süre içinde gerçekleştirilemeyecek bir dünya topluluğu duygusuna dayanılmaksızın gerçekleştirilemez. O zamana dek düzen ve yasa, büyük ulusların ağır basan güçleriyle dayatılmalıdır. Gene tek bir devlet içindeki koşullara benzer biçimde, bu ağır basan gücün kötüye kullanılmasını önlemeye uygun denetleme yöntemleri geliştirilmelidir. Ünlü teolog bu konuda hem moral hem de anayasal denetleme yöntemlerinin geliştirilmesini beklemektedir; ama bunlara somut bir biçim kazandırma konusunda, ya da bunların nasıl uygulamaya konulacağı yolunda hiç bir önerisi yoktur. Eğer kendi devletinin (Amerika'nın) izlediği yolu izleseydi, birbirleriyle uğraşan dev-

23 Neibuhr, *The Children of Light and the Children of Darkness*, 67

letlerin güçlerine karşı, onları dengeleyecek bir güç olarak, bir dünya hükümeti kurması gerekecekti. Ama böyle bir düşüncenin uluslararası alanda bir çözüm olabileceğini kabul etmez. Dünya hükümetini, hemen hemen olanaksız görür; hiç değilse görülebilecek kadar yakın bir gelecekte kurulmasını olanaklı görmez. Eğer böyle bir şeyi gerçekleştirme olanağı doğarsa, «umutsuz bir zorunluluktan dolayı» doğmuş demektir. Bu durumda bile, ortada umutsuz bir zorunluluğun bulunduğu gösterilebilmesi için «trajik tarih çağları»nın geçmesi gerekecektir.²⁴

2. DİNSEL ORTODOKSLUĞUN KİLİSE DIŞINDAKİ SAVUNUCULARI

Yirminci yüzyılda, üzerine siyasal kuramın dayandırılması istenen dinsel ortodoksluğun savunucuları yalnızca teologlar değildi. Filozoflardan ve edebiyatçılardan oluşan önemli bir grup da, insanlığı totaliterciliğin, kişisizleşmenin, anominin kötülüklerinden kurtarma yolunda tek umudun dinin öğretilerinde bulunacağı görüşünde diretirler. Çağımızın uluslarının, Gadara domuzu gibi, kafalarını duvara çarpacak biçimde, burunlarının doğrultusunda yıkıma doğru koştuğunu ileri sürerler. Ama bunun sonucunda ulusların başına gelecek olan, onları fazla üzmez. Çünkü tarihi, Tanrı'nın dünyanın kurtarılması için yaptığı plana göre yönettiği rasyonel bir süreç olarak görürler. Onların vahye benzeyen bu görüşlerine göre, herhangi bir uygarlığın çöküşü, gecenin düşüşü değil, şafağın söküşüdür. Tanrı, sınırsız bilgeliği ile, yolu daha erdemli ulusların gelişine açmak için, Babililer'in ve Romalılar'ın çöküşüne izin verir. Din adamı olan bazı «kardeşlerinden» farklı olarak, dinsel ortodoksluğun bu din adamı olmayan «peygamberler»i siyasal ve toplumsal sorunlarda tutuculuğa doğru eğilim gösterdiler. Geleneğe ve kararlılığa, Burke'ünkine benzer bir sevgi duydular ve her taşın altında kişiliği yıkıcı kolektivizm hayalleri gördüler. Hatta *New Deal* bile, bazılarına, ileride totaliterciliğe dönüşebilecek bir hortlak gibi görün-
dü.

Arnold Toynbee (1889-1975)

Dinsel ortodoksluğun din adamı olmayan «başrahiplerinin» en tanınmış, olasılıkla İngiliz tarihçisi Arnold Toynbee'dir. 1889'da doğan Toynbee, Winchester'de ve Oxford'da Balliol Koleji'nde okudu, 1912 yılında Balliol'da araştırmacı ve öğrenci danışmanı oldu; altı yıl sonra da İngiltere Dışişleri Bakanlığı uzmanları arasına katıldı. 1919 yılında Barış Konferansı'na gönderilen İngiliz Delegasyonunun bir üyesiydi; aynı yıl, Londra Üniversitesi'nde Bizans ve çağdaş Yunan dili, edebiyatı ve tarihi profesörlüğüne atandı. 1925'ten beri [1960'a dek] Uluslararası

²⁴ Neibuhr, *The Children of Light and the Children of Darkness*, 168.

sı İlişkileri Araştırma Krallık Enstitüsü yöneticiliği ve Londra Üniversitesi'nde uluslararası tarih araştırma profesörlüğü yapmaktadır. 1934'ten 1954'e kadar geçen yıllarını uygarlıkların birbiri ardına gelip gidişinin on ciltte anlatıldığı anıtsal yapıtı olan *A Study of History* (Bir Tarih Çalışması) adlı kitabını yazmaya adanmış. Bazıları, yüzyılları taryayan dev çabasıyla bu yapıtı, Gibbon'unkinden tümüyle farklı bir felsefeye dayanmakla birlikte, Gibbon'un *Decline and Fall of the Roman Empire* (Roma İmparatorluğunun Gerileyişi ve Çöküşü) adlı yapıtı kadar değerli bulurlar. Toynbee tarihi «Tanrı'nın, kendini içtenlikle izleyenlere açan hareket halindeki görünümü»²⁵ olarak tanımlar. Böyle bir anlayış, İngiliz rasyonalizminden ve ampirisizminden çok Alman idealizminin damgasını taşır.

Toynbee'nin tarih felsefesinin büyük bir bölümünün, siyasal kuranı için yapısal olmaktan çok rastlantısal bir anlamı vardır. Bu tarih felsefesine göre Toynbee, en eski zamanlardan günümüze dek, yer yüzü tarihini, birbirini izleyen yirmi kadar uygarlığın yarattığını keşfeder. Uygarlıkların hepsi de yinelenen meydan okuyucu koşullara başarılı tepkiler göstererek doğup gelişmeye başlamışlardır. Bu meydan okuma genellikle, insanlara dostça olmayan, düşmanca olan bir durumdur. Meydan okuyuş, insanları onu yenmeye çalışmaya kışkırtacak kadar güçlü olmalı, ama bu yoldaki çabalarını geri püskürtecek ya da insanları umutsuzluğa düşürecek kadar ser olmamalıdır. Uygarlıklar, karşı koyamayacakları bir meydan okuyuşla karşılaşınca, batarlar. Bu yenilgi, militarizmin ve savaşın, içte görülen bir barbarlaşmanın, ya da bir iç proletaryanın gelişmesinin sonucu olabilir. «İç proletarya» terimiyle Toynbee, Eski Roma'nın kentli ayaktakımı gibi, «o toplumun içinde olan» ama «o toplumun olmayan» bir sınıfı anlatmak ister. Aşağı görülen ve reddedilen bu sınıf, topluma karşı duyulan hoşnutsızlığı besler ve yavaş yavaş onun temelini oyar.

Toynbee, günümüzün Batı uygarlığının, çeşitli nedenlerden dolayı çökmek tehlikesi altında olduğunu ileri sürer. Örneğin bu nedenlerden biri, Yunan uygarlığının zamanından önce yok olmasına yol açan baş nedenlerden biri olan birlik sorununa başarılı bir tepki gösteremeyişimiz, bir çözüm bulamayışımızdır. Yunan kent devletleri birbirleriyle ölesiye savaştılar. Batı ulusları da aynı tehlikenin, ötekilerinden güçlü olmak, bencil çıkarlarını gerçekleştirmek için hırlaşıp dalaşarak, hep birlikte yok olma riskinin altına girmektedirler. Batı aynı zamanda, sınıf çatışmasını kızıştırarak, yıkımını hızlandırmaktadır. Teknolojideki gelişmeler kitlelere, masalarda duyulan türden maddi olanaklar sağla-

---

25 *Twentieth Century Authors*,
New York, 1955, H.W. Wilson, 1003.

dı; ama aynı zamanda onların toplumsal adaletsizliğin iyice bilincine varmalarına yol açtı. Batı'nın en uygun zamanda savaşa son verip, sınıf farklarını ortadan kaldırması gerekir; yoksa, savaşın ve sınıfın insanı yendiği görülecektir; ve zaferleri, günümüzde «kesin, eksiksiz, tam» bir zafer olacaktır.²⁶ Toynbee'ye göre, Batı ulusları, Aztekler'in ve İnkalalar'ın, Sümerler'in ve Hititler'in düştükleri iniş yoluna düşmekten kurtulmak istiyorlarsa, herşeyden önce siyasal örgütlenme sorunlarının çözülmesi gerekir. İç politika alanında, devletin, özgürlüğü koruyabilecek ve aynı zamanda uygarlığın nimetlerinden tüm halkı yararlanılabilecek biçimde yeniden örgütlenmesi gerekir. Uluslararası etkilili bir örgütlenme gereksinimi bundan da şiddetlidir. Bu yolda, ne kadar güçlü olursa olsun, yeryüzüne egemen olan ve buyruklarını daha küçük uluslara dayatan hiç bir dünya imparatorluğu yeterli olamaz. Romalı sezarların *Pax Romana*'sı* bir *Pax Americana*'nın ya da bir *Pax Sovyetica*'nın benzemek isteyeceği iyi bir örnek olamamıştır. *Pax Romana* bir tükenişin barışı idi; yaratıcılık yeteneği yoktu ve bu yüzden sürekli olamadı. Bununla birlikte, *Pax Romana*, bir anayasası olan ve işbirliğiyle yönetilen bir dünya hükümeti oluşturmak yolunda sistemli çabalar gösterilmezse, çağdaş dünyanın neye benzeyeceğini gösteren bir örnektir. Bugün Sovyet Rusya ile Birleşik Devletler, kuvvete dayanan bir uluslararası politika arenasının ortasında, karşı karşıyadırlar. Eğer ikisi de düellodan vazgeçmezse, belki biri dünyanın efendisi olarak bu savaştan yok olmadan çıkabilecektir, ya da daha olası olanı, üçüncü bir güç yıkılmış dünyanın zavallı sakinlerini, bir fatihin buyruğu altında yeniden örgütlenmeyi başarabilecektir. Toynbee'nin görüşüne göre, önümüzdeki seçenek, birlik ya da birlikten yoksun olmak değil, hangi birleşme yönteminin ağır basacağıdır. Kendisi, Birleşmiş Milletler'in bir dünya devletine dönüştüğünü görmekten hoşlanacaktır. 1848'de yazdığı yazısında, BM'yi Birleşik Devletler'in Bağımsızlık Savaşı'ndan sonrakı durumuyla karşılaştırılabilecek bir aşamada gördüğünü yazdı. Bu, er ya da geç «kopup» dağılacak ya da gerçek ve etkili bir federasyona dönüşecek» gevşek bir federasyon durumuydu. Bu dönüşmenin gerçekleştirilebilmesinin «karşılaştığımız güçlükler ne kadar çeşitli olursa olsun, kendimizi yılmınlığa bırakmadan ve vazgeçmeye kalkmadan, ona ulaşmak için tüm gücümüzle uğraşmamız gereken»²⁷ bir hedef olduğunu düşündü.

Siyasal örgütlenişe böylesine büyük bir önem veriyor görünmesine karşılık, Toynbee bunu aslında yaşamsal önem taşıyan bir sorun olarak görmediği yolundaki duygularını açığa vuruyor görünür. Uygar-

26 Arnold Toynbee, *Civilization on Trial*, New York, 1948, Oxford University Press, 24-25.

* *Pax Romana*, imparatorluğun sağladığı barış, «Roma Barışı» (ç.n.).

27 Toynbee, *Civilization on Trial*, 136, 149.

lıkların nasıl olsa yok olmaya mahkum olduklarını, bunu önlemek yolunda yapabilecekleri şeyin büyük bir önem taşımayacağını düşünmüş görünür. Asıl önemli olan, bir uygarlığın ilerlemesinin doruğunda çiçeklenmesi kadar, yıkıldığında kültürel kalıntıları arasından da filiz verme yeteneğine sahip olan «ruh»un yaşamıdır. Gerçekten, bir çözülme sırasında doğmuş olan bir büyük dünya dini, «kendisinden yeni bir uygarlığın çıkacağı bir kozaya dönüşmek üzere, yaşamını sürdürebilir.»²⁸ Uluslar, dinin en önemli işleri ve insan gelişmesinin baş aracı olduğunu bilmelidirler. Ruhun herşeyden önemli olan yaşamı için, «la-yık üstyapılarını» dinsel temeller üzerine dayandırmalıdır. Söz konusu dinsel temeller, son dört bin yıl içinde görülen «yüksek dinler», dinlerin Hristiyanlık, İslamlık, Hinduizm ve Budizmin Mahayana biçimidir. Toynbee, İslamı niçin Musevilikten daha yüksek bir din ve dünya çapındaki misyonu daha büyük bir din olarak gördüğünü açıklamaz. Ama Hristiyanlığı neden öteki dinlerin üstüne koyduğunu açıklar. Hristiyanlığın çökmüş kültürlerin yeniden gerçekleştirilmesinde en etkili rolü oynadığını söyler. Hristiyanlıkta öteki herhangi bir dinde bulunandan daha yüce bir ahlaksal amaç ve daha gerçek bir tinsellik vardır. Ötekilerinin kurtarıcıları, birer insandır, ya da dünyada olanlardan uzak herhangi bir alemde oturan tanrılardır. Hristiyanlığın Kurtarıcısı, «kendinin Tanrı'nın Oğlu olduğuna inanan bir insandı.» Öteki dinlerin, insanın yararı için ölen tanrıları, isteyerek ölüme gitmiş değillerdi. Hristiyan Tanrı'sı, sevgisi yüzünden acı çekti ve öldü.²⁹

Toynbee'nin Hristiyanlığı, görüldüğü gibi, teolojik rasyonalizmin çağdaştırılmış bir biçimi değildir. Tersine, Kilise Babalarının dini kadar mistik ve ötedünyacıdır. Gerçekten Toynbee, bu Hristiyanlık anlayışını daha çok Havarî Paulus'dan almış görünür. Bununla birlikte, bu antik inancın, hem Batı kültürü öldükten sonra varlığını sürdüreceğine, hem Batı uygarlığının yerini alacak uygarlığa egemen olacağına inanmıştır.

Christopher Dawson (1889 - 1970)

Toynbee'nin çağdaşı Christopher Dawson'un tarih felsefesi de içine iyice yayılmış olan Hristiyan inançlarıyla renklenmiştir. Dawson da, Toynbee gibi 1889'da doğru ve Galler Ülkesi'nde görev yapan bir subayın oğluydu. Winchester'de ve Oxford'un Trinity Koleji'nde okudu. Bundan sonra bir yıl, İsveç'te Gustav Cassel'in öğrencisi olarak ekonomi çalıştı. 1930 yılında Exeter'de Üniversite Koleji'nde kültür tarihi ders-

28 Toynbee, *Civilization on Trial*, 13.

29 Arnold Toynbee, *A Study of History*, [iki cilt],
(Özetleyen ve yayıma hazırlayan D.C. Somervell),
New York, 1947, Oxford University Press, I 544-547.

leri verdi ve daha sonra Liverpool Üniversitesi'nde din felsefesi okuttu. 1940 yılından beri [1960'a kadar] *The Dublin Review* dergisinin yayıncılığını yapmaktadır. Baş yapıtları arasında, 1935'de yayımlanan *Religion and the Modern State* (Din ve Çağdaş Devlet), 1939'da yayımlanan *Beyond Politics* (Politika Ötesi) ve 1948 yılında yayımlanan *Religion and Politics* (Din ve Politika) adlı kitapları bulunmaktadır. Dawson, 1914 yılında, Roma Katolik Kilisesi'nin «değişen bir dünyada değişmeyen tinsel bir düzenin temsilcisi» olduğu inancıyla, Katolikliğe geçti.

Tarihe olan ilgisinin ve tarih bilgisinin çapına ve yoğunluğuna karşın, Dawson, Toynbee'den çok Barth'a ve Brunner'e yakın görünür. Bu iki İsviçreli teolog gibi, çağımızın siyasal kötülüklerinin kaynağını Aydınlanma'da bulur ve bu akımdan doğan layiklikçiliği, totaliterciliğin baş nedeni olarak görür. Layiklikçiliği «Avrupa'nın büyük sapkınlık akımlarının sonuncusu»³⁰ olarak tanımlar. Protestanlığın, liberalizmin, komünizmin de Hristiyan uygarlığımız üzerinde zararlı etkileri olduğunu ileri sürer. «Birincisi [Protestanlık] kiliseyi ortadan kaldırmıştır; ikincisi [liberalizm] Hristiyanlığı ortadan kaldırmıştır ve üçüncüsü [komünizm] insan ruhunu ortadan kaldırmaktadır.»³¹ Dawson'un Toynbee'den çok daha karamsar olduğu üzerinde ayrıca durmak gerekmez. Her ikisi de tarihin tanrısal niyetle yönlendirilip yönetilen rasyonel bir süreç olduğuna inanırsa da, Dawson'un [Toynbee gibi] Hristiyanlığın dünyaya barış ve uyum getirecek bir sevgi aracı olduğu yolunda bir görüşü yoktur. «İsa barış değil kılıç getirdi» der «Ve Tanrı'nın Kralığı» Dawson'a göre, «çatışmanın ortadan kaldırılmasıyla değil, Kilise ile dünya arasındaki karşıtlığın ve gerginliğin artması yoluyla gelir. Bu iki kent [dünya] arasındaki çatışma, insanlık kadar eskidir ve zamanın sonuna dek sürecektir.»³²

Dawson'un siyasal kuramının altında ılımlı bir tutucu tema yatıyor olsa gerek. Radikal demokrasiye, parlamenter sosyalizme ya da dünyayı bir rahatlık ve haz cennetine* dönüştürmek isteyen herhangi bir başka yaygın inanca ya hiç sevgisi yoktur ya da pek az sevgisi vardır. Ama bu Dawson'un tüm kalbiyle *status quo*'yu (durumun olduğu gibi sürmesini) desteklediği anlamına gelmez. Kurulu düzen, bireyci kapitalizm ile aynı anlama geldiği sürece, onu suçlar. Klasik economicilerce kut-

30 Christopher Dawson, *Progress and Religion*, London, 1929, Sheed and Ward, 193.

31 Christopher Dawson, *Religion and the Modern State*, New York, 1937, Sheed and Ward, 148.

32 Judith N. Shklar, *After Utopia*, Princeton, 1957, Princeton University Press, 178.

İngilizce metinde, Eski Yunan düşüncesinde, iyi ve soylu insanların öldükten sonra gittikleri yeryüzü cenneti olan «Ellysium» denmiş (ç.n.).

sanmış olan çağdaş endüstriciliğin, insanı insanlıktan çıkardığına, yer yüzünü kirlettiğine ve uygarlığı kaostan kırıntıya dek getirdiğine inanır. Bunlara ek olarak kapitalizm, bolluk içinde yokluk gibi bir paradoks ve geçekondular, depresyonlar, uluslar arasında ticaret rekabetleri ve imparatorluklar kurma yolunda savaşlar gibi, umutkırı durumlar yaratmıştır. Dawson, öte yandan, eğer serbest rekabet sistemini bırakırsak «aynı zamanda, siyasal bireyciliği ve hükümeti eleştirme ve muhalefet etme hakkını da bırakmak zorunda kalacağız»³³ diye, Hayek'in tezini anımsatan görüşler öne sürer. Sonul hesaplaşmada, siyasal bireyciliğin sürüp sürmemesine pek önem vermiş görünmez. İstenmeye en değer olduğunu düşündüğü şey, layık totaliterciliğe başarıyla karşı koyabilecek bir tür «kutsal topluluk»tur. Ne sosyalizm ne de demokratik reformculuk böyle bir amaç için elverişlidir. Bu iki akım, yeryüzünün bir Yeni Kudüs [mutlu ülke] durumuna getirilebileceği düşüne dayanır. İlk günahı ve Aden Bahçesi'nden [cennetten] sürüldüğü zaman Adem'e yüklenen eski laneti hesaba katmazlar. İkisi de materyalizm inancını yaymaya çalışır ve rahatlığın zevkinden ve haz arkasında koşmaktan daha önemli bir şey olmadığını anlatmak isterler. Dawson'a göre, Tanrı bunun tam tersini istemiştir. Tanrı, Adem'in günahının bir sonucu olarak, Adem'in tüm soylarının güçlükler ve acılar içinde bir yaşam sürmelerini buyurmuştur. Hiç bir çabanın, hiç bir planın, programın gücü, bu evrensel yasayı kıyamete dek değiştirmeye yetmeyecektir.

Dawson totaliterciliğin herhangi bir biçimini onaylamamakla birlikte, liberal demokrasinin geçmişin bir kalıntısı olduğunu ve geleceğin toplumunun faşist sistemin birçok özelliğini taşıyacağını söyler. Faşizmi, ondokuzuncu yüzyıldan miras kalan layiklikçiliğe, nihilizme ve materyalizme karşı kaçınılmaz bir tepki olarak görür. Yaşam anlamlı olmaktan çıkarılmış, insan öneminden yoksun kılınmış ve ahırda bir domuz durumuna düşürülmüştür. Böylece doyurulması gereken büyük bir tinsel açlık yaratılmıştır. Bu açlığı, bu boşluğu doldurma yolundaki girişimlerden biri nasyonalizmde dile getirildi, ötekisi sosyalizmde. Faşizm hem nasyonalizmden hem sosyalizmden aldığı öğeleri biraraya getirerek, halkın desteğini en geniş çapta kazanacak bir çekiciliğe sahip oldu. Gerçekten, Dawson totaliterciliği Batılı ülkelerin neredeyse evrensel bir olgusu olarak görür. Birleşik Devletler'deki *New Deal* bile, «Avrupa'daki yeni diktatörlükler» ile «açık bir benzerlik» gösteren bir «anayasal diktatörlük»³⁴ idi. Hristiyanlar için bu tür akımlara karşı olumsuz bir tutum takınmak ve onlara saldırıp, onları kınamak, «Tanrı'ya karşı savaşmak ve Tanrı'nın tarih içindeki yürüyüşünün karşısına

33 Dawson, *Religion and the Modern State*, 24.

34 Dawson, *Religion and the Modern State*, 23.

dikilmek anlamına gelebilir.»³⁵ Kuşkusuz Dawson, faşizmin ya da yarı faşizmin tüm biçimlerinin birbirlerinden farksız olabileceğini söylemek istemez. Batı'da totalitercilik insanîyetçi (Hümaniteryan) ve olasılıkla barışçı olacaktır. Özellikleri arasında, gizli polise ve toplama kamplarına dayanan bir yönetim değil, parasız süt dağıtımı ve doğum kontrol kliniklerinin işletilmesi bulunacaktır. Gene de devleti, otoriteci, evrensel ve gücü herşeye yeten bir devlet olacaktır. Düşüncelere istediği biçimi verecek ve vatandaşlarının yaşamını beşikten mezara dek denetleyecektir. Okullar, gazeteler ve kamuoyu yaratmaya ve kalıplandırmaya yarayan tüm öteki araçlar, devletin hizmetçileri olacak ve devletin çıkartganlığını yapacaklardır. Geleceğin devleti, ondokuzuncu yüzyılın liberal demokratik rejimlerinden bambaşka bir devlet olacaktır.

Daha önce belirtildiği gibi, Dawson layık totaliterciliğin gelişmesini hoş karşılamaz. Ne var ki, insanca yanı ve akıllı ağır basan kimseler, onun yerine konacak doyurucu bir rejim geliştirmedikçe, layık totaliterciliğin kaçınılmaz olduğunu düşünür. Faşizm, özellikle de onun İtalyan türü hakkında, onları kapitalist dönemin kaos yaratıcı bireyciliğine karşı gerekli bir panzehir olarak gördüğünden, olumlu sözler söyler. Gerçekten gerçekleşmesini istediği şey ise, layık totaliterciliğin sadizm ve tiranlık gibi pisliklerini almaksızın tüm yararlı yönlerini sağlayacak olan bir Hristiyan totaliterciliğidir. Hristiyanlar, yaşamı birleştirme ve bağlılığın bölünmesini hoş görmeme yolunda faşistleri örnek almalıydılar. Ama Hristiyanlar bağlılıklarını, üstün olduğu ileri sürülen bir ırka, ya da nasyonalist çılgınlığın o ya da bu inancına veya imparatorluğun ululuğuna değil, «Kral İsa»ya sunmalıydılar. Örnek Hristiyan devlet, liberal demokrasiden tümüyle farklı temellere dayanmalıdır. Çoğunluğun iradesine ya da bireyin sınırsız bir biçimde kendini ortaya koyma hakkına dayanmamalıdır. Hiç bir devletin insanın tüm yaşamını sorup içine alma ya da bireyi amaçları için yalnızca bir araç olarak kullanma yetkisi yoktur. Gene de, Dawson'un belirttiğine göre, Katolik anlayış içinde devletin otoriteci ve hiyerarşik olması gerekir. Yönetici yalnızca halkın bir temsilcisi değil, Tanrı'ya karşı doğrudan sorumlu olan bağımsız bir egemendir. Adaletli ve iyi yönetildiği sürece ona karşı başkaldırmak büyük günahıdır.

Dawson Hristiyan totaliterciliğini korporatif devlet anlayışına varacak kadar ileri götürür. Kapital ile emek arasında doğru, adaletli ilişki sorunu, sınıf savaşını yüceltten sosyalizm ile çözülemez; toplumu, üretim sisteminin bölümleri içinde, işçilerle işverenlerin işbirliğini geliştirecek biçimde örgütleyerek çözülebilir. Sınıf savaşını önlemek yolunda gösterdiği bu ilgi, Dawson'un daha geniş alanda çatışmaya ver-

35 Christopher Dawson, *Beyond Politics*, London, 1939, Sheed and Ward, 132.

diği öneme benzemeyen bir tutumdur. Gerçekten Dawson, Kral İsa'dan başkasına bağlanılmamasını isteme yetkisine sahip olacak Katolik bir devletin kurulmasının, çatışmasız olmayacağını hatırlatmış; «ama çatışma kötü bir şey değildir, yaşam çatışmadır» demiştir.³⁶

Thomas Stearns Eliot (1888-1965).

Birçok edebiyat eleştiricisi tarafından, dünyanın [1960'da] yaşayan en önemli ozanı olarak görülen T.S. Eliot, dinsel ortodoksluğun din adamı olmayan savunucularından biri olarak da önemlidir. St. Louis'in yerlisi olan ve koloni döneminin New Englan'ına kadar geriye uzanan bir tacirler ve dinadamları ailesinin soyundan gelen Eliot, «aksanı ve kökeni dışında herşeyiyle bir İngiliz» olarak tanınır. Eliot, hazırlık eğitimini St. Louis'deki Smith Akademisi'nde gördü ve lisans derecesi için gerekli çalışmaları Harvard'da üç yılda tamamlayıp, dördüncü yılda master derecesini aldı. Daha sonra Sorbonne'da ve Oxford'daki Merton Koleji'nde çalışmalar yaptı. Çabalı bir ozan ve küçük bir edebiyat dergisinin yayımcısı olarak geçirdiği birkaç yıldan sonra, 1922 yılında *The Waste Land* (Yitmiş Ülke) adlı yapıtın yazarı olarak üne kavuştu. Çağdaş edebiyatın en çok etki yaratan yapıtlarından biri olan *The Waste Land*, I. Dünya Savaşı ertesinin ağıtlı yıllarındaki düş kırıklığını ve herşeyin boş olduğu yolunda içine düşülen duyguları özetlemektedir. Eliot 1927 yılında İngiliz uyrukluğuna geçti ve bir yıl sonra, «dinde bir Anglo-Katolik, edebiyatta bir klasikçi, politikada bir kralcı» olduğunu duyurdu. 1935 yılında, *Murder in the Cathedral* (Katedralde Cinayet) adlı yapıtının yayımlanmasıyla, büyük bir oyun yazarı olarak ortaya çıktı. O zamandan beri, aralarında *The Cocktail Party* (Kokteyl Partisi) ve *The Confidential Clerk* (Güvenilir Yazman) adlı iki ünlü oyununun da bulunduğu başka oyunlar da yazdı. 1948 yılında Nobel edebiyat ödülünü alınca, edebiyat alanındaki başarıları iyice tanınmış oldu.

Birçok bakımdan Eliot, Christopher Dawson'dan kesin farklılıklar gösterir. Kapitalizmin ve sosyalizmin erdemlerinin ya da kusurlarının kendisini pek ilgilendirmeyişiyle başlayalım. Ekonominin kendisine «matematikten daha anlaşılabilir» geldiğini söyler.³⁷ Hangi türden olursa olsun, oteriteci planlara ve programlara da ilgi göstermez, soğuk kalır. Gerçekten, Eliot'un düşüncesine göre, çağdaş toplumun baş çatışması, layik totalitercilikle Hristiyanlık arasındadır. Dünyanın bölgecilik ilkelerine göre yeniden örgütlendirilmesinden yana olup, ulusal devletleri bile hoş karşılamaz. «Kendini oluşturan doğal parçalara bölünmedikçe», Birleşik Devletler'in geleceğinden umutlu değildir; doğal

36 Dawson, *Religion and the Modern State*, 113-114.

37 T.S. Eliot, *Essays, Ancient and Modern*, New York, 1936, Harcourt, 118.

parçalarının ne olduğu yolunda ise, bunların eski Kuzey ve Güney olmayacağını belirtmekten öte bir açıklamada bulunmaz.³⁸

Hiç değilse kuramda, tutuculukla ve tutuculuğun karşıtları olan liberalizmle ve radikalizmle hiç bir ilişkisinin olmadığını söyler. Tutuculuk için «çoğunlukla yanlış şeylerin tutuculuğu» olduğunu yazar; liberalizmin «disiplinde görülen bir gevşeme» olduğunu; radikalizmin ise, «kalıcı şeylerin yadsınması»³⁹ anlamına geldiğini ileri sürer.

T.S. Eliot'un toplumsal ve siyasal sorunlarla ilgili düşüncesinin çerçevesini Hristiyan dininin oluşturduğu apaçıktır. Hristiyan dini ile, inançları, dogmaları, bekarlık, manastırcılık, ötedünyacılık üzerine ve ortaçağ Katolikçiliğinin geri kalan öteki öğelerinin çoğunun üzerine dayanan eski zamanların ortodoksluğunu anlar. Toplumun dayandırılacağı temel olarak, paganlığın tam karşı kutbunda bulunan bir Hristiyanlığın benimsemesini ister. Herhangi bir kurumun sınavının, Hristiyan dinine uygunluk derecesinin saptanmasıyla yapılabileceğini söyler. Örnek olarak, faşizmin şiddete başvurmasından, acımasızlığından dolayı suçlanabileceğini söylemesi ama bu kusurlarının geniş ölçüde gelip geçici olduğunu kabul etmesi; faşizmin asıl karşı çıkılacak yanının «pagancılığı» olduğunu ileri sürmesi verilebilir. Eliot için toplumun Hristiyan karakterde olması, kendisini Dawson'un Hristiyan totaliterliğine yaklaştıracak kadar büyük bir önem taşımaktadır. Ama bu yolda, yalnızca dine bağlılığı salık verecek, ya da korporatif devleti öğütleyecek kadar ileri gitmez. Bununla birlikte eğitimin «yalnızca bilgi vermek» ile kalmayıp, Hristiyan amaçlarla aydınlatılması gerektiğinde direnir. Yöneticiler Hristiyanlığı yalnızca bireysel davranışlarına rehber olarak değil, «toplumu ona göre yönetecekleri bir sistem olarak»⁴⁰ benimsemelidirler. Toplumsal gelenekler dinsel yaptırımlarla denetlenmeli ve tüm topluluktan dinsel - toplumsal bir davranış kuralları toplamına uyması beklenmelidir. Eliot, bu gerekleri tümüyle yerine getirmeyen her şeyi, pagancılık olarak görür. Hümaniteryanizm ve bilgelik arkasında koşmak bile, Eliot'un eleştirilerinden kurtulamadı. «Bilgelik inancın yerine konabilecek bir şey değildir», acıları ortadan kaldırmak amacı için çabalamak ise, bu acılardan doğabilecek olan «tinsel iyilikleri» görmez dedi.⁴¹

38 Eliot, *Essays, Ancient and Modern*, 133.

39 T.S. Eliot, *The Idea of a Christian Society*, New York, 1940, Harcourt, 102.

40 Eliot, *The Idea of a Christian Society*, 34.

41 T.S. Eliot, «The Christian Concept of Education», *Malvern, 1941 The Life of the Church and the Order of Society*, London, 1941, Longmans, 201; Eliot, *Essays, Ancient and Modern*, 139.

Eliot'un Hristiyan toplum reçetesinde ekonomi politikçının ya da siyaset bilimcinin ilgisini çekebilecek pek az şey vardır. İsa'nın Kralığı'nın hiç bir zaman yeryüzünde gerçekleşmeyeceğini söyledi ve «hangi reformu, hangi devrimi yaparsak yapalım, sonuçta her zaman, toplumun benzemesi gerektiği şeyin gülünç bir taklidi ile karşılaşılacaktır»⁴² dedi. Dahası, Eliot, yönetim biçimlerine karşı iyice ilgisizdir. Demokrasiyi «olumlu içerik»ten yoksun olmakla suçlar. Eliot'un aslında istediği şey, devletin Hristiyan olmasıdır. Eliot'a göre, Tanrıyı reddersen, ortada Hitler'e ya da Stalin'e bağlanmaman için hiç bir neden kalmaz. Ekonomik politikayla ilgili güçlü inançlara sahip olmak, Eliot'un düşünüşüne neredeyse yabancısıdır. Tarımcı toplumdan yana olduğu yolunda bulanık belirtiler vardır ve çağdaş endüstricilikten yana olmayı, geleneğin temelini kazıp insanları dinden kopardığı için, şiddetle eleştirir. Toplumda uygulanmakta olan tefeciliğe katıldığı, yani bono, tahvil sahibi olduğu için pişmanlık duyduğunu söyler ve gelirini, denetlenmelerinde hiç bir söz hakkına sahip olmadığı şirketlerin hisse senetlerine yatırarak artırmasının doğru olduğundan kuşku duyar. Kendisini «daha çok büyük tefeciler tarafından yönlendirilen bir dünyada bir küçük tefeci»⁴³ olarak görür. Kilise'nin bir zamanlar bu tür işleri suçladığını kabul etmekle birlikte, bu konuda nasıl davranılması gerektiği yolunda herhangi bir öneride bulunmaz.

Eliot'un açıkça öğütlediği tek reform, «Hristiyan Topluluğu» dediği şeyin kurulmasıdır. Düşündüğü şey, hem dinadamları hem din adamı olmayan üstün tinsel ve düşünsel yeteneklere sahip kimselerden oluşan bir tür dinsel elittir. Bu aynı inançların ve aynı isteklerin birleştirdiği «keskin çizgilerle saptanmış olmayan» bir organ olacaktır. Görevi bakımından, bir tür tinsel Propaganda ve Halkı Aydınlatma Bakanlığı olacaktır; çünkü bu organ «ulusun düşüncesini ve vicdanını kollektif bir düşünce ve vicdan olacak biçimde biçimlendirecektir.»⁴⁴ «Liberalizmin güve yeniği yün gibi delik deşik ettiği çağdaş toplumlar, pagan totaliterciliğin meydan okuyuşuna ancak bu yollarla karşı durabilirler. İnancı inançla karşılamaya güçleri yetmeli ve fanatik düşmanlarına kendilerinin de savunmaya değer değerlerinin bulunduğunu göstermelidirler. Kuşkusuz «Hristiyan Topluluk»un egemen olduğu bir toplumda, Kilise'nin yüksek bir yerde bulunması gerekir. Eliot'a göre böyle bir toplum, «koyunların büyük çoğunluğunun aynı ağılda toplanmasına kadar» gerçekleştirilemez. Eliot Kilise'nin devletle doğrudan ve resmi bir bağlantısının bulunması gerektiğini ama, kilisenin devletin bir bakanlığı durumuna düşmesinin gerekmediğini ileri sürer. Hristi-

42 Eliot, *The Idea of a Christian Society*, 60.

43 Eliot, *The Idea of a Christian Society*, 103.

44 Eliot, *The Idea of a Christian Society*, 43.

yan topluluğu yüksek düzeyde bir bağımsızlığa sahip olacağı gibi, Kilise'nin de böyle bir bağımsızlığa sahip olması gerekir. Kilise, zaman zaman, layik iktidarın kendisine ayrılan sınırları aşmasına karşı durarak, ahlaktan sapmaları azarlayarak, ya da topluluğu tiranlığa karşı savunarak, devletle çatışmalara düşecektir. Eliot'un kafasında, Kilise devlet arasında sıkı, ama din ve ahlak sorunlarında ve vatandaşların baskıya karşı korunmasında Kilise'nin sonul yetkiyi elinde tutacağı bir ilişkinin kurulmasının uygun olacağı yolundaki Cizvit-Kalvenci kurama benzer bir kuram olsa gerek.

3. ÇAĞDAŞ KATOLİK SİYASET KURAMI

Geçmiş yüzyılların siyasal düşüncüsü içinde olduğu kadar, çağdaş siyasal düşünüş içinde de, en kapsamlı siyasal düşünüş örneklerinden birini, Katolik Kilisesi'nin kuramı oluşturur. Bu kuram, papalar tarafından yayınlanan papalık genelgelerinde ve aynı zamanda, öğretileri Katolik çevrelerde kendilerini neredeyse Kilise'nin resmi filozofları konumu verecek kadar genel bir kabul gören bazı filozofların yazılarında ortaya konmuştur.

Papa XIII. Leo (1810-1903)

Çağdaş papalık kuramının, «Balıkçının Tahtı»nda* 1878'den 1903'e dek oturan Papa XIII. Leo tarafından başlatıldığı söylenebilir. Kendisinden önceki papa olan IX. Pius, militan nasyonalistlerin Kilise'nin erkine yaptıkları saldırılar karşısında bunalarak, çağımızın hemen belli başlı tüm siyasal eğilimlerini suçlamıştı. Liberalizm, Kilise ile devletin ayrılması düşüncesi, dinsel özgürlük, medeni nikah ve devlet okullarında eğitim, onun aforozuna hedef olan politikaların ancak küçük bir bölümüydü. XIII. Leo'nun St. Peter'in piskoposluk denetim bölgesinin başına [Roma Piskoposluğuna, Papalığa] seçilmesi Kilise dünyasına daha gülervüzlü bir hava getirecek gibi gözüktü. Bir bilgin, edebiyatçı ve Papalığın eski Brüksel elçisi olan Leo, çağdaş Avrupa'daki yönetimlerin yaptıkları işleri sempatiyle karşıladı. Bu tutumunun bir sonucu olarak, artık kralcılarla işbirliği desteklenmemeye, deneye dayanan bilimler korunmaya başlandı; onüçüncü yüzyılın büyük rasyonalisti St. Thomas'ın felsefesinin inananlarca düşünce alanında rehber edinilmesi öğütlendi ve Leo, kendisine, «işçilerin papası» adının takılmasına yol açan, işçilerden yana birçok papalık bildirisi çıkardı.

---

* «Balıkçının Tahtı» sözüyle, Roma başpiskoposluğu yani Papalık makamı amaçlanıyor. St. Peter İsa'nın havarisi olmadan önce balıkçıymış (bak. *Kita-bı Mukaddes* «Matta'ya Göre İncil», 4.18.) Şehit edildiği Roma'da kiliseyi kurduğu için de Roma piskoposu sayılır (ç.n.).

Papa XIII. Leo papalık görevine, sıkıntı çekmiş öncelinin (IX. Pius un) birçok görüşünü yeniden onaylar görünen bir dizi papalık genelgesi çıkararak başladı. Her türlü erkin (iktidarın) Tanrı'dan geldiğini, yöneticilerin Tanrı tarafından atandıklarını ve yöneticiler doğal hukuka ya da Tanrısal (ilâhi) hukuka ters düşen şeyler yapmalarını buyurmadıkça, uyrukların onların buyruklarına uymakla bağlı olduklarını vurgulayarak belirtti. Halk egemenliğini, devleti sözleşmeye dayandıran kuramı ve yöneticilerin yalnızca kendilerine halk tarafından açıkça verilen yetkilere sahip olacakları varsayımını suçladı. Tapınma özgürlüğünü, sınırsız bir düşünceleri dile getirme özgürlüğünü ve insan aklının üstünlüğünü suçlamasına bakılırsa, liberalizme karşı çıkışta, kendisinin neredeyse IX. Pius kadar uzlaşmaz bir tutum içine girdiği anlaşılır. Tek bir doğru dinin bulunduğu, Kilise'nin mutlak gerçeğin bekçisi olduğu yolundaki Katolik görüşlere olduğu gibi katıldığını kuşkuyla yer vermeyecek biçimde ortaya koydu. Bununla birlikte, Kilise'nin herhangi bir yönetim biçiminin kutsallığı üzerinde direnmediğini ileri sürdü; «erkin kaynağının ve kullanılmasıyla ilgili öğretinin benimsenmesinin sürmesi koşuluyla»⁴⁵ demokrasivi seçmenin yanlış bir yanının olmadığını söyledi.

XIII. Leo aynı zamanda, Kilise'nin kötü gördüğü çeşitli yollara, kestirme yol olmaları bakımından yöneticilerce başvurulmasının hoşgörülle karşılanabileceğini kabul etti. Tanrı'nın bile «bir dereceye dek daha büyük bir iyiliğin engellenmemesi için, bir dereceye dek de daha büyük bir kötülüğün doğmasının engellenmesi için» bu dünyada kötülüğün bulunmasına izin verdiğine işaret etti. Böylece, çağımızın olağanüstü koşullarında, Kilise, «bazı çağdaş özgürlüklere, onları beğendiği için değil, fakat onların izin verilebilecek kestirme yollar olduğu yarısına vardığı için razı olur.» Daha mutlu zamanlar gelince, bunlara hoşgörü göstermeyecek, fakat insanlığın kurtarılması için Tanrı tarafından verilmiş görevini yerine getirirken, kendi ahlak ölçütlerine uyulmasında diretecektir.⁴⁶

Papa XIII. Leo'nun siyasal ve toplumsal felsefesinin en cömertce dile getirildiği metin, papalığının onüçüncü yılında, 1891'de çıkardığı *Rerum Novarum* (Yeni Şeyler Hakkında) adlı papalık genelgesidir. Bu bildiride XIII. Leo daha çok, işçilerin durumuyla ilgilenip, onları Marksçı sosyalizm sireninin (deniz kızının şarkısının) çekiciliğine kapılmaktan alakoyacak bir mesaj sunmaya çalıştı. Genelgesine hem toprakta

45 Papa XIII. Leo'nun papalık bildirisi *Diuturnum Illud*, (Sivil Gücün Kökenleri) 29 Haziran 1881 ve *Libertas Praestantissimum*, (Günümüzün Özgürlüğü) 20 Haziran 1888.

46 Papa XIII. Leo'nun Papalık bildirisi, *Libertas Praestantissimum*, 20 Haziran 1888.

hem taşınır mallarda özel mülkiyet hakkının güçlü bir savunusuyla başladı. Hemen ardından bu sözleriyle, akla yakın gereksinimlerinin ötesinde kendileri için servet biriktirmiş olma şansına ya da kurnazlığına sahip olan azlığı kutsamadığını açıkça belirtti. Mirası onayladı ve herkesin «uygun bir yaşam sürme yolunda doğal bir hakka sahip olduğunu kabul etti; ama gereksinimi karşılandıktan ve bir kimsenin yaşamdaki konumu adaletle göz önüne alındıktan sonra, geride kalan fazlanın hiç değilse bir bölümünü yoksullara vermenin, bir Hristiyanın görevi olduğu üzerinde önemle durdu. St. Thomas'dan «insan bedeni dışında sahip olduğu mülkleri kendisinin saymamalı, onları gereksinim içinde olan öteki kimselerle güçlük çekmeden paylaşabilecek kadar herkese ait saymalı» anlamına gelecek alıntılar verdi. Hristiyan hayırseverliğinin yorunc kamu yardımını koyma girişimlerini üzülerək karşılamışsa da, devlete yoksul ve bahtsız kimselerin iyiliği için büyük bir sorumluluk yüklemeye hazırdu. Yöneticilerin en büyük görevlerinden birinin, yasaların, kurumların ve toplumun genel amacının, «halkın mutluluğunu ve kişilerin refahını sağlamak» olduğunu kesin olarak anlatmaktır dedi. Devletin mülkiyetin yaygın bir biçimde dağılmasını sağlamasının da, aynı derecede önemli bir sorumluluğunu oluşturduğunu belirtti. Maddi gereksinimlerin tinsel gereksinimlerden daha önemli olduğunu hiç bir zaman kabul etmemekle birlikte, herkesin onurlu ve rahat bir yaşam sürme hakkına sahip olduğunu birçok kereleler yineledi. Aynı zamanda, insanların her zaman kendilerinin olan şeyle daha sıkı ve daha istekli çalıştıkları varsayımına dayanarak, mülkiyetin yaygınlaştırılmasının üretilen toplam serveti artıracağını ileri sürdü.

Rerum Novarum'un başlıca amaçlarından birinin Katolik işçiye yeni bir değer ve yeni bir konum sağlamak olduğu kuşkusuz. XIII. Leo, bir kimsenin alnının teriyle ekmeğini kazanmasının, Adem'e ve tüm soyuna (zürriyetine) yüklenen lanetin bir parçası olduğu yolundaki eski öğretiyeye bağlı kalmakla birlikte, işçiliğin utanılacak bir şey olmadığı ve işverenlerin işçilerinin birer Hristiyan olarak taşıdıkları değere saygılı olmaları gerektiği görüşünde diretti. Asıl «utanılması gereken ve insanlığa sığmayan» insanlara köle gibi davranmak ya da onları yalnızca insan biçiminde araçlar olarak görmektir dedi. Yoksulların ve kimsesizlerin devletten yardım istemeye daha çok hakları olduğunu ekledi. XIII. Leo'ya göre, hali vakti yerinde olanların kendilerini kurumaları için önlerinde birçok yolları bulunur ve kamunun yardımına daha az gereksinimleri vardır. Fakat kendilerine ait kaynakları olmayanlar, «daha çok devletin yardımına dayanmak zorundadırlar.» Bu nedenle, eğer işçiler sağlıklarına ve ahlaklarına zarar verebilecek uygun suz tehlikeler altına sokulmuş, bu tür tehlikelere uğrayabilecek biçim de aşağılanmış, ya da bu tür tehlikelere uğramışlarsa, yasanın otori

tesini ve yardımını istemek uygun olur. Papa XIII. Leo, işçilerle işverenler arasında özgür pazarlığın iyi bir şey olduğunu kabul etmişse de, yaşamı sürdürecektir bir ücretin ödenmesi gereğinin, insanla insan arasındaki herhangi bir pazarlıktan daha önce geldiğini belirtti. Bunun, devletin enalt (asgari) ücretleri saptamak üzere işe karışmasını gerektireceğine inanmadı; ama devletin işçi derneklerini onaylayıp desteklemesini öğütledi. Kafasındaki söz konusu derneklerin ne olduğu belli değildir. Olasılıkla ortaçağ zanaatçıların loncalarına benzer bir şey düşünmekteydi. Her ne olursa olsun, işçilerin işverenlere karşı birleşerek baskı yapmalarını sağlayan işçi örgütlerini savunmadığı açık. Onlardan çok, iki sınıfı birbirine daha fazla yaklaştıracak iyiliksever ve işbirlikçi dernekleri düşünmüştü. Ortaçağ loncaları örneğinde olduğu gibi, bu derneklerin görevlerinin birçoğu toplumsal ve dinsel görevler olacaktır.

Papa XI. Pius (1857 - 1939)

1931 yılında siyasal kuram açısından büyük önem taşıyan *Quadragesimo Anno** adında bir başka papalık genelgesi çıkarıldı. Bu genelgenin yazarı olan Papa XI. Pius'u böyle bir genelge çıkarmaya iten nedenler, depresyon, işsizliğin yaygınlaşması, sınıf savaşının gittikçe sertleşmesi ve devrim korkusu idi. Anlaşılan *Rerum Novarum*'un bir ekonomik bunalım dönemine uygun düşmediği düşünüldü, yalnızca işçinin ve ailesinin yaşamasına yetecek bir ücreti savunmakla kalmayıp, böyle bir ücretin sağlanması için devlet desteğini de gerekli görmüştü.⁴⁷ Ücretlerin çok yüksek olmasının da düşük olmasının da işsizliğe yol açtığını, böylece ulusların mutluluğunu yitirdiğini ve savaşlara, iç kargaşalara yol açtığını ileri sürdü. Aynı zamanda çocuk işçi çalıştırılmasını ve [ne tür bir işte ve kaç yaşında olursa olsun] hiç bir kuraldışı tanımadan, kadınların çalıştırılmasını kınadı. Tarihsel önemi belki bunlardan daha büyük olan bir tutumla, Papa XIII. Leo'nun işçi derneklerini savunmasından korporatif bir toplumu haklı gösterme yolunda sonuçlar çıkardı. Toplumsal yaşamın organik doğasını tümüyle yitirmiş olmasından yakındı. XI. Pius'a göre, bir zamanlar yarı bağımsız nitelikte sayısız dernek gelişip, yaşamsal önem taşıyan çeşitli iş ve mesleklerin iş yaşamını yürütmüşken, son zamanlarda toplum, yalnızca devletten ve vatandaşlardan oluşur duruma gelmiştir. Bu nedenle XI. Pius, işverenlerle işçiler arasında görülen düşmanlığa bir son verecek biçimde meslek gruplarının yeniden kurulmalarını öğütledi. Bu yeni gruplar, yapılan işlere ya da topluma verilen hizmetlere göre ör-

* *Rerum Novarum*'un «Kırkıncı Yıldönümü» vesilesiyle (ç.n.).

47 Bundan altı yıl sonra, *Divini Redemptoris* (Tanrısal Kurtarıcıya İlişkin) adlı papalık genelgesinde «devlet iş sağlamak için gerekli her türlü önlemi almalıdır» biçiminde, daha önce duyulmamış bir öğretiyi sunup duyurdu.

gütlendirilecekler ve üyeleri arasına hem işçileri hem işverenleri alacaklardı. Böylece sınıf çatışmasının yerini uyum ve işbirliği alacaktı. XI. Pius bu öğütlerinin devletin yükünü azaltmasından ve otoritesinin merkezde yoğunlaşmış olması durumunu bozmasından endişe eder görünmüşse de, geniş çevrelerce o sırada İtalya'da kurulmuş bulunan korporatif devlete hayır duası okuduğu düşünülmüştü. Birkaç yıl içinde, Avusturya'daki, Portekiz'deki ve İspanya'daki Katolikler, korporatif devlet düşüncesini ülkelerinin siyasal yapısına aldılar.⁴⁸

Papa XII. Pius (1876 - 1958)

Papa XI. Pius'un ardılı XII. Pius, 2 Mart 1939'da Papa seçildi. Bundan neredeyse tamı tamına altı ay sonra, Hitler'in Polonya'yı çiğnemesi, İngiltere'nin ve Fransa'nın Almanya'ya savaş açması üzerine Avrupa savaşın girdabına kapıldı. Bu nedenle, yeni papanın bildirilerinin daha çok savaşla ve barışla ilgili olması kaçınılmaz bir gereklilik idi. Savaşın başlamasından birkaç hafta sonra, *Summi Pontificatus** adlı papalık genelgesi çıkarıldı. Bu genelgede savaşın çıkmasını, çağdaş toplumun, Tanrı tarafından çıkarılmış ve Roma Kilisesi tarafından sunulmuş evrensel ahlak normunu reddetmiş olmasına yükledi. Ahlakın temel ilkelerinin yadsınmasının kökünde, Avrupa'nın büyük bölümünün «Peter'in Kürsüsünün emanetçisi ve savunucusu olduğu Hristiyan öğretisini» bırakmasına yol açan Reformasyon [Protestanlık] hareketinin yattığını ileri sürdü. Bunun etkisi, tüm ahlak ölçütlerinin ve sınırlamalarının yadsınmasına ve devletin mutlak üstünlüğünü ileri süren öğretinin benimsenmesine varacak yolun açılması olmuştu. Sonunda devlet, doğrudan doğruya Kadir-i Mutlak'ın (Tanrı'nın) yerine konan varlık durumuna geldi. Devlet eğitimin denetimini ve aile üzerinde efendiliği [Kilise'den] gaspetti. Devletin otoritesinden daha üstün herhangi bir otoriteye başvurulamayacağı için, uluslararası hukuk ıskartaya çıkarıldı. Papa XII. Pius savaşın nedenlerinin, bir dereccye dek, ekonomik sorunların çözülememesine bağlanabileceğini kabul etmekte birlikte, gerçek nedenlerin tinsel ve ahlaksal sorunlar olduğunda diretti. Dolayısıyla, barışın yeniden kurulabilmesi için, insanlığın yeni bir eğitimden geçirilmesine, Kilise'ye verilmesi gereken böyle bir gö-

48 II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden beri, korporatif devlet düşüncesi, bilinen nedenlerle [İtalyan faşizminin kirlettiği bir düşünce olduğu için ç.n.] birçok Katolik arasında hoş karşılanmamaktadır. Bu konuda bakınız: Paul Vignaux, «Corporativism in Europe» *The Review of Politics*, IV (1942) 194-205, 303-314.

* «Papalıkla İlgili Dinbilgileri Özeti»; Papalık bildirilerinin adlarının Türkçe'lerini Pars Esin'e borçluyum; bu ve 1963'e dek öteki tüm papalık bildirilerinin içeriğiyle ilgilenenler;

Anne Framantle, *The Papal Encyclicals*.

New York, 1963, Mentor-Omega, adlı kitaba bakabilir (ç.n.).

revin yerine getirilmesine dek beklenmesinin gerektiğini ileri sürdü. Herşeye gücü yeten devlete karşı eleştirici bir tutum takınmışsa da, **ulusal egemenliğin ortadan kaldırılmasını** ve ulusların bir dünya federasyonu içinde erimesini öğütlemeyi hiç bir zaman uygun görmedi. Bunun yerine, 1944 Noel mesajında, barış seven ulusların saldırganı cezalandırmak üzere yapacakları ortak bir eylemle savaşın yasaklanmasını önerdi. Din adamı olmayan çağdaşlarının çoğu ile birlikte, kolektif güvenlik yoluyla barışın sürdürülmesiyle, yıpranmış düzene yeni bir nefes kazandırılabilceğini düşündü.

Jacques Maritain (1892 - 1973)

Ondokuzuncu yüzyıldaki nasyonalizm gibi, yirminci yüzyıldaki totaliterciliğin de Katolik düşüncesi üzerinde, onu derinden rahatsız eden etkileri oldu. Totalitercilik, Hristiyan ilkelere ters düşmekle kalmadı, kavgacı, saldırgan biçimlerinden herhangi birisi, Kilise'nin varlığına yönelen büyük bir tehlike oluşturdu. Bu nedenlerden dolayı, bazı filozoflar Katolik ilkelerin, son zamanların papalık genelgelerinde görülenlerden daha geniş ve daha güçlü bir savunusunun yapılmasının gerektiğini gördüler. Chicago Üniversitesi'nin eski rektörü Robert Maynard Hutchins, San Francisco Felsefe Araştırmaları Enstitüsü'nün bugünkü [1960'daki] yöneticisi Mortimer J. Adler gibi Katolik olmayan bazı düşünürlerin de yardımıyla bu filozoflar, St. Thomas'ın öğretilerini yeniden canlandırmaya adanmış bir Neo-Thomist (Yeni Thomascı) akımı başlattılar. Bu akımın en önde gelen önderi, ve belki de aynı zamanda çağımızın en büyük Katolik filozofu olan Jacques Maritain'dır. Maritain 1892'de * Paris'te doğdu ve Sorbonne'da okudu. Bir liberal Protestanlık ortamı içinde büyüyen Maritain, «ruhsuz yadsımlar», «cansız teoloji» dediği düşünceler kendisini düşkünlüğüne uğrattınca, kendine Bergson'un felsefesinde sığınak aradı. Bergson metafiziğe olan inancını yeniden kurdu, ama bir Mutlak'a inanma gereksinimine yanıt veremedi. Kesinliğe demir atma yolundaki arayışları, 1906 yılında Katolikliğe sarılmasına yol açtı. Yıllarca Thomizm (St. Thomas'ın felsefesini) çalıştıktan sonra, 1913 yılında, Paris'teki Katolik Enstitüsü'ne yeni ve yakın çağlar tarihi ve felsefesi profesörlüğüne atandı. Bergsonculuğa bir saldırı olan ilk kitabını Katolik Enstitüsü'nün yönetimiyle görevli piskoposların isteği üzerine yazdı. Ondan sonra içlerinde 1935 yılında yayımlanan «Çağımızın Dünyasında Özgürlük», 1938 yılında yayımlanan «Gerçek Hümanizm», 1940 yılında yayımlanan «Skolastikçilik ve Politika», 1943 yılında yayımlanan «İnsan Hakları ve Doğal Hukuk» ve 1951 yılında yayımlanan «İnsan ve Devlet» adlı yapıtlarının da bulunduğu yirmi cilt kadar tutan kitaplar yazdı. Fransa'nın düşüşünden sonra,

---

J. Maritain'in doğum yılı *Larousse* (1976) da 1882 olarak verilmiştir.

Maritain Batı Yarıküresine geçti. Toronto'da Ortaçağ İncelemeleri Enstitüsü'nde ve daha sonra Princeton Üniversitesi'nde profesörlük etti. 1945 yılında General De Gaulle, Maritain'ı Vatikan Elçiliğine atadı. 1948 yılında Princeton'a döndü, üç yıl sonra da emekliye ayrıldı.

Maritain kendinin «anti-modernist» olduğunu söylerse de, çağdaş havaya dindaşlarının birçoğundan daha yakındır. Bazı bakımlardan bir liberaldir; bunun nedeni belki de, onüçüncü yüzyıldaki kılavuzunun, St. Thomas'ın da kesinlikle bir liberal olmasıdır. Örneğin yöneticilerin Tanrı tarafından atandıkları, ya da erklerinin Tanrı'dan geldiği öğretisini kabul etmez. Layik (bu dünya işlerini yöneten) yöneticilerin otoritesinin kendilerine siyasal varlık,* yani siyasal topluluğun insanları tarafından verildiğini söyler. «Halk siyasal varlığın tam da özünü, yaşayan, özgür özünü, içeriğini oluşturur. Halk devletin üzerindedir; halk devlet için değildir, devlet halk içindir.»⁴⁹ Devletin egemenliği düşüncesine şiddetle karşı çıkar ve egemenlik kavramı kadar egemenlik sözcüğünün de siyaset felsefesinden çıkarılmasını ister. Bu kavramı tiranlar çağının bir kalıntısı olarak görüp, kavramın çağdaş kurama, bilindiği gibi, Hobbes ve Rousseau tarafından sokulduğunu ve halkın iradesi ile özdeşleştirildiğini söyler.

Maritain'ın siyasal otorite anlayışı ise çoğulcudur. Devleti, insanın denetlenmesi ve geliştirilmesi için kurulmuş kurumlardan ancak biri olarak görür. Devlet, Maritain'a göre, kamu düzeni alanında yalnız kendisine ait olan, başkalarına kapalı tutulan yetkiye sahiptir, ama din, eğitim, ahlak alanlarında böyle bir yetkisi yoktur. Devlet, kendini tüm siyasal topluluk yerine koyma, normal olarak siyasal varlığın öteki organlarına verilmiş olan görevleri kendi üzerine alma hatasını yapmamalıdır. Ekonomik işlevlerin yönetilmesi bile, yalnızca devlete ait değildir. Bu işlevler çalışan toplulukların, sendikaların, kooperatiflerin ve üreticilerin ve tüketicilerin derneklerinin federal organlarının özgür girişkenliğinden doğmalıdır. Daha geniş çapta bunlar TVA** gibi kamu şirketleri biçimini alabilirler. Maritain, devletin, bazı grup girişimlerinin öncülüğünü, destekleyiciliğini yapmasının gerekebileceğini kabul eder; ama devletin sosyalizm yolunda ya da millileştirme yolunda ilerlemek yerine, kendini «merkezileşmeden uzaklaştırması» ve «devletlikten uzaklaştırması»*** gerekir.

Maritain'ın felsefesine aldığı *personalism* (kişilikçilik) ögesi, belki çoğulculuk (plüralizm) ögesinden daha önemlidir. Personalizm sözüyle,

* *body politic*.

49 Jacques Maritain, *Man and the State*, Chicago, 1951, University of Chicago Press, 26.

TVA için Dizin'e bakınız (ç.n.).

«decentralize» and «destatize».

insan bireyinin değeri ve soyluluğu kavramını anlatmak ister. İnsan bireyinin «Tanrı'nın sureti, imgesi» olduğunu onaylar. Kendisine ölümsüz bir ruh verildiği için ve «Tanrı dışında insan ruhundan daha üstün bir şey bulunmadığı»⁵⁰ için, insan soylu ve değerli bir varlıktır. Bu nedenle Maritain, azımsanmayacak derecede bireysel özgürlükten yanadır, ama sınırsız bir bireysel özgürlükten yana değildir. İnsanın, doğal hukuka dayanan, yaşam, özgürlük, mülkiyet gibi vazgeçilmez hakları vardır. Ama insanın bu hakları mutlak (sınırsız olarak) kullanmayı isleme hakkı yoktur. Bir hakkın kullanılması, Maritain'a göre, her durumun dayattığı koşullara göre adaletin gereklerine ve sınırlılıklara bağlıdır. Örneğin bir katil, bir başkasının yaşama hakkını elinden aldığı için, adalete uygun olarak ölüme mahkum edilebilir; kendisinin de haklı olarak aynı hakka [öldürdüğünü cezalandırma hakkına] sahip olduğu yolunda herhangi bir sav ileri sürme hakkını yitirmiştir. Maritain'ın liberalizmi, oldukça geniş bir din özgürlüğünden yana oluşunda da görülür. Bir devlet dini, ya da yasayla dayatılmış bir evrensel inanç düşüncesini kabul etmez. Ortaçağda zora dayanan inançların, yetkin bir biçimde uygulanabildiğini ve belki de öyle davranılmasının adalete uygun olduğunu kabul eder. Ama ortaçağın «kutsal» dönemi geçmiş, yerine çağdaş layık dönem gelmiştir. Bu yeni çağda, demokratik yönetim altında, her mezhebi ve Tanrı'ya her türlü yaklaşmayı tam bir hoşgörüyle karşılamak dışında bir tutum anlamlı olmaz. Yasalarda septisizme ve tam bir inançsızlığa bile izin verilmelidir. «Gerçek bir demokrasi, vatandaşların kente [topluma] ait olduklarını ileri sürerek, hiç bir felsefi ya da dinsel inancı vatandaşlarına dayatamaz, vatandaşlarından böyle bir inanca bağlanmalarını isteyemez.» Böyle yapmaya kalkışmasının, totalitercileri kendi alçak inançlarını kitlelerin kafasına «propagandanın, yalanın ve polislin zoruyla»⁵¹ sokmaya yüreklendirmesi dışında hiç bir yararı yoktur.

Bununla birlikte, Maritain'ın mutlakçı bir dinsel felsefeye bağlanmış olduğu gerçeği görmezliğe gelinemez. Bu nedenle Maritain'ın liberalizmi, sonul gerçekler bütününe karşı göstermesi gerektiğini düşündüğü saygıyı gösterme çabasının bir sonucu olarak değişikliklere uğrar. Bir yandan mevcut dinin ya da herhangi bir dinin dayatılmasına karşı çıkarken, öte yandan, Hristiyanlığın demokrasinin temel dayanağı olduğunda diretir. «Dünyanın yansızlığı yeter artık» diye yazar, «devletler ister istemez *İncil*'den yana ya da ona karşı tutumlardan birini takınmak zorunda kalacaklardır. Ya totaliter bir ruh ya da Hristi-

---

50 Jacques Maritain, *The Rights of Man and Natural Law* New York, 1949, Scribner, 4, 13.

51 Maritain, *Man and the State*, 110-111.

yan ruhu tarafından biçimlendirileceklerdir» der.⁵² Maritain aynı zamanda, «gerçek din»in, insanlığı kurtarma ve yeniden eğitime yolundaki tinsel misyonunda desteklenmesi gerektiğini bildirir. Bir başka deyişle devlet Kilise'yi desteklemeli, Kilise'nin rahiplerinden *Incil*'i kitleler arasına yaymasını isteyerek, keşişlerinden ve rahibelerinden toplumsal ve eğitsel kurumlarla işbirliği yapmalarını rica ederek ve Kilise'nin din adamı olmayan çabalı yandaşlarıyla Kilise'nin gençlik örgütlerinin, ulusun ahlakça yükseltilmesine yardımcı olmalarını isteyerek Kiliseyi desteklemelidir.

Maritain'ın liberalizmi, düşünceleri dile getirme özgürlüğüne koyduğu çeşitli sınırlamalarla daha da sulandırılmış olur. Siyasal topluluğun «yalanların ve iftiraların yayılmasına karşı koyma hakkına» ve «özellikle de özgürlüğü yıkıcı ve toplumun üzerine dayanması gereken işbirliği ve karşılıklı saygı ilkelerine zarar verici düşünceleri yayan kimselere karşı koruma hakkına sahip olduğunu söyler. Sansürün ve polis yöntemlerinin kullanılmasını hoş karşılamaz ama, «demokratik bir toplumun mutlaka silahsız bir toplum olması gerekmez» der.⁵³ Kamuoyunun kendiliğinden harekete geçen baskısının, hiç değilse barış zamanında, özgürlüklerini kötüye kullananları önlemeye yeterli bir araç olabileceğini umar. Aynı zamanda devletin düşünceleri dile getirme özgürlüğüne, «ideolojik» nedenlerle değil, onlardan ayırmak için «pratik» nedenler adını verdiği nedenlerle, karışmasını onaylar. Genel olarak bu ayırım, düşüncelerin dile getirilmesinden farklı olarak eylemde bulunmakla ilgilidir; fakat bazı durumlarda bu ayırımı yapmak, insanın anlayışını zorlayacak kadar güçtür. Örneğin Maritain, bir sanat yapıtının ahlaksızca bir varının bulunup bulunmadığına karar vermenin devlete düşmeyeceğini, ama herhangi bir makamın bir yazarın ya da yayıncının amacının «açık saçık (müstehten) yayınlar satarak para kazanmak» olup olmadığına karar vermesinin tümüyle uygun olacağını ileri sürer.⁵⁴

SONUÇ

Siyasal kuramın temelini dine dayandırma anlayışının, olasılıkla, her zaman yandaşı bulunacaktır. Siyasal kuram içindeki dinsel ya da ahlaksal önem taşıyan sorunların sayısı az değildir. İnsanın doğası, toplumla ilişkisi, suç ve savaş sorunları, güvenle verilebilecek özgürlüğün derecesinin ne olacağı, Kilise ile devletin ilişkileri, gelişmenin olanaklı olup olmadığı ve amaçlarla araçlar arasındaki ilişki, bunun en tipik ve genellikle çözümleri en çetin örnekleridir. Hatta yönetim biçimleri sorunu bile dinsel tartışmalara yol açabilir ve geçmişte sık sık açmıştır

52 Maritain, *The Rights of Man and Natural Law*, 23.

53 Maritain, *The Rights of Man and Natural Law*, 90.

54 Maritain, *Mind and the State*, 118.

da. Amerika'nın New England'lı ilk Püritenler'i örneğin, insanın tümüyle günahkâr olduğu öğretilisine bağlı oldukları için, demokrasiyi, insan doğasının kötülüğü olgusuyla bağdaştıramayacak bir yönetim biçimi sayarak reddetmişler ve ancak bir seçkinler oligarşisinin toplumu yönetmesi gerektiği sonucuna varmışlardır. Yehova Tanıkları gibi ötedünyacılıkta aşırıya gidenler, her türlü yeryüzü yönetimini reddedip yalnızca Tanrı'nın otoritesini kabul ederler.

Dinsel devlet felsefesinin savunucuları, kuşkusuz, tiranca iktidarın kötülüklerini vurgulamakla, fanatik nasyonalistleri azarlamakla, statizmin (devleti yüceltişin) tehlikelerini ortaya koymakla ve (uygulanan yasaların üzerinde) bir yüce yasanın değerini göstermekle, önemli katkılarda bulunmuşlardır. Ama bazı savunucuları da azımsanmayacak karışıklıklara yol açmışlardır. Bireyin bağlılığını (sadakatını) bölerek ve onu çifte bağlılığı olan biri durumuna düşürerek, iki ayrı dünyanın [devletin ve Kilise'nin] vatandaşı yapmışlardır. Bu anlayışa göre birey, sıradan koşullarda devletin yasalarına bağlıdır; ama Kilise'nin neler olduğunu belirttiği olağanüstü durumlarda, «insanlara değil de Tanrı'ya boyun eğmelidir» Dinci filozoflar «Sezar'a ait olanları Sezar'a, Tanrı'ya ait olanları Tanrı'ya ver» öğüdünü kabul ederlerse de, genellikle Tanrı'ya ait olan şeylerin daha yüce şeyler olduğunu düşünmüş görünürler. Bunu, genellikle, Barth'ın, Toynbee'nin ve Dawson'un öğretilerinde gördüğü gibi, devlete karşı bir tür ilgisizlik (nemelazımcılık), hatta devleti kınayış izler. Ötedünyacılık birçok dinsel felsefenin neredeyse özü olarak görünür; bunun izleyicilerini götüreceği kaçınılmaz sonucu, uzun dönemde ruhla ilgili olanlar dışında hiç bir şeyin önemli olmadığını düşünmektir.

Son olarak, dinci filozoflar, savaşa ve totaliterciliğe değgin tutumlarıyla, çağımızın düşüncesinin karışıklığına katkıda bulunmuşlardır. Çoğu Nazilerin ve komünistlerin layık totaliterciliklerini şiddetle suçlamıştır; ama birkaçı, benzeri amaçları daha az iğrenç yollarla gerçekleştirecek olan Hristiyan totaliterciliğinin çeşitli biçimlerini savunmuştur. Christopher Dawson'un «Kutsal Topluluğu» ve korporatif devleti ile T.S. Eliot'un «Hristiyan Topluluğu» bunun şaşırtıcı örnekleri olarak görünürler. Savaşa gelince, dinci filozofların birçoğunun tutumu, Makyavelci amaç aracı yasal kılar öğretilisini yansıtır. Birçoğu savaşı «kötünün iyisi» (ehveni şer) olarak öğütlediler ve baskıya karşı direnmek ya da saldırıya karşı savunmak amaçlarıyla şiddete başvurulabileceğini söylediler. Karl Barth'a göre, baskıcı yöneticileri devirmek ya da devleti bir saldırı tehlikesine karşı korumak için, Hristiyan topluluğu, gerekli gördüğünde şiddete başvurulmasını bile isteyebilecektir. Reinhold Niebuhr, eşit adalete [hukuksal eşitliğe] ulaşmak, bir ulusun, sınıfın ya da ırkın kurtuluşunu sağlamak gibi, neredeyse herhangi bir

«iyi» amaca ulaşılması için savaşa başvurulmasını haklı bulur. Bu filozoflar, kötü bir aracın seçilmesinin, soylu bir amacı çarpıtması ya da yıkması olasılığını gözden kaçırmış görünürler.

XI. Bölüm İçin Türkçe Ek Okuma Listesi

- Arsel, İlhan, *Teokratik Devlet Anlayışından Demokratik Devlet Anlayışına*, Ankara, 1975, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 818 s.
- Dawson, Christopher, *Batı'nın Oluşumu*, çev. Dinç Tayanç, İstanbul, 1976, Dergâh Yayınları, 329 s.
- Eliot, T.S., *Denemeler*, çev. Akşit Göktürk, İstanbul, t.y., İstanbul Matbaası, 78 s.
- Eliot, T.S. *Kokteyl Parti*, çev. Bülent Ecevit, Ankara, 1963, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 192 s.
- Eliot, T.S., *Kültür Üzerine Düşünceler*, çev. Sevim Kantarcıoğlu, Ankara, 1981, Kültür Bakanlığı Yayınları, 138 s.
- Freyer, Hans, *Din Sosyolojisi*, çev. Turgut Kalpsüz, Ankara, 1964, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 81 s.
- Garaudy, Roger, *İslamiyet ve Sosyalizm*, çev. Doğan Avcıoğlu - E. Tüfekçi, İstanbul, 1965, Gün Matbaası, 88 s.
- Mardin, Şerif, *Din ve İdeoloji*, Ankara, 1969, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 148 s.
- Çetin Özek, *Devlet ve Din*, İstanbul, 1984, Ada Yayınları, 700 s.
- Sencer, Muzaffer, *Dinin Türk Toplumuna Etkileri*, İstanbul, 1974, May Yayınları, 288 s.
- Sorokin, Pitirim A., «Arnold J. Toynbee», Pitirim A. Sorokin, *Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri*, çev. M. Tunçay, Ankara, 1972, Bilgi Yayınları, s. 108-114.
- Sorokin, Pitirim A. ve Arnold J. Toynbee, *Sosyal Değişim Üzerine Denemeler*, çev. Erdoğan Güçbilmez, Ankara, 1964, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 80 s.
- Şirvanî, Harun Han, *İslamda Siyasi Düşünce ve İdare*, çev. Kemal Kuşçu, İstanbul, 1965, İrfan Yayınevi, 181 s.
- Taplamacıoğlu, Mehmet, *Din Sosyolojisi*, Ankara, 1963, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 223 s.
- Toynbee, Arnold J., *Dünya ve Garp*, çev. Emin Bilgiç, Ankara, 1965, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 131 s.
- Toynbee, Arnold J., *Medeniyet Yargılanıyor*, çev. Ufuk Uyan, İstanbul, 1980, Yeryüzü Yayınları, 245 s.
- Toynbee, Arnold J., *Tarih Bilinci*, çev. Murat Belge, İstanbul, 1975, E Yayınları, 289 s.
- Yücekök, Ahmet, *Türkiye'de Din ve Siyaset*, İstanbul, 1971, Gerçek Yayınevi 100 Soruda Dizisi, 160 s.

XII SİYASAL KURAMIN PSİKOLOJİK TEMELLERİ

Freudculuk, Yeni Freudculuk, Davranışçılar

Psikoloji üzerine kurulmuş siyasal kuramların «Tutuculuk Kuramları» genel başlığını taşıyan kesimin içinde tartışılması, ilk bakışta garip görünebilir. Birer bilim adamı olarak psikologların, idealistlerle, romantikçilerle, egzistansiyalistlerle, yeni tutucularla ya da politikanın dinsel temellere dayanmasını savunanlarla pek fazla ortak yanları yoktur. Gene de, deneysel yöntemlere sınımsız bağlı olanlarının dışında, psikologların çoğu, birer bilim adamı oldukları kadar birer filozofturlar. İnsanın doğası, kişisel davranış sapıklıkları, kişilerin toplum içinde yaşama uyum yetenekleri, suçların önlenmesi ve kalıtımın ve çevrenin önem dereceleri gibi konulara derin bir ilgi gösterirler. Bu ilgiyle ilgili incelemeler yaparken, birçokları, toplumsal sorunlara çözüm sunan düşünceler ileri sürerler. Bununla birlikte, psikologlara egemen olan eğilimin, bu sorunların kaynağını toplumun kurumsal yapısından çok bireyin kendisinde aramak olduğunu belirtmekte yarar var. Bu nedenle psikologların çoğunluğunun yönetimde reformlara gidilmesinin, ya da bir utopyaya ulaşmak için toplumun yeniden kurulmasının yararına pek fazla inançları yoktur. Bunun yerine, bireyin, içinde bulunduğu çevreyi benimseyebilmesini sağlayacak biçimde, yeniden yönlendirilmesini önerirler. Kişisel mutsuzluğun ve sapıklıkların, herhangi bir aile durumunun ya da toplumsal koşul karşısında duyulan düş kırıklığı ve kırınglık duygularının ürünü olduğuna inanırlar. Bu nedenle, grup olarak başkaldırmaya ya da toplumsal reformlara gidilmesi yerine, birey olarak koşullara uyarlanmayı öğütlerler. Toplumun siyasal alanda belli bazı somut örneklerle göre yeniden örgütlenmesini isteyen az sayıda psikolog dışında, psikologlar, bireyin dünyayı değiştirmeye kalkmadan önce kendi düşünsel ve duygusal dünyasını düzene sokması gerektiğini ileri sürerler.

1. FREUDCU SİSTEM

Çağımızın düşüncesine yaptığı etki ve bu düşünce içindeki yeri, önemi bakımından, belki hiç bir düşünce, Sigmund Freud'un psikolojisini aşamadı. Freud'un psikolojisinin, taşıdığı önemden dolayı, Darwin'in varsayımları, Marx'ın öğretileri, Bentham'ın ve J.S. Mill'in felsefeleri ile aynı düzeye konması gerekir. Freudcu psikoloji, edebiyatı ve sanatları zenginleştirmiş, suçluluğu ele alıştır yeni yaklaşımlara yol açmış, akıl hastalıkları ve kafa sağlığı anlayışında devrim yaratmış ve diktatörlük, kahramana tapınma, kollektif histeri ve savaş gibi siyasal olguların daha iyi anlaşılması için gerekli temelleri atmıştır. Göreceğimiz gibi, ilk biçimiyle Freudcu sistem, doğrudan doğruya kurucusunun (Freud'un) ellerinde, izleyicilerinin ellerinde ve özellikle eleştiricilerinin ellerinde, birçok değişiklikler geçirmiştir; ama kimse Freud'un kendi katkılarının taşıdığı büyük önemi yadsıyamamıştır.

Sigmund Freud (1856 - 1939)

Sigmund Freud, 1856'da, Moravya'da Freiburg'da bir tacirin oğlu olarak doğdu. Tıp lisans derecesini Viyana Üniversitesi'nden aldı ve bundan kısa bir süre sonra nöropatoloji dersleri vermek üzere aynı üniversiteye atandı. 1885'te hipnotizma ve histerya üzerindeki çalışmalarıyla ünlü bir nörolog olan Jean Charcot'un yönetiminde çalışmak üzere Paris'e gitti. Ertesi yıl Viyana Üniversitesi'ne döndü ve sonunda, 1900 yılında profesör yapıldı; 1938 yılında *Anschluss*'un (Avusturya'nın ilhakının) bir öğretim üyesi olarak mesleğine acıklı bir biçimde son vermesine kadar bu görevde kaldı. Naziler onu evinde kimseyle görüşmeden oturmaya zorladılar ve çene kanserinden umutsuz bir biçimde hasta olduğu halde, bir toplama kampına göndermekle korkuttular. Kendisini tutuklanmaktan Yahudi olmayan izleyicilerinin sürekli çabaları kurtarabildi. Gene de kitapları yakıldı ve hemen bütün malına mülküne elkondu. Kendisine Filistin'e sığınması önerisi yapıldığında, bu öneriyi, yabancı bir çevrede yeni bir yaşama başlayamayacak kadar Avrupa kültürüne alıştığını söyleyerek, geri çevirdi. Ayrıca Yahudi inancıyla tüm ilişkileri kopalı yıllar olmuştu. Vize istemek için Hollanda'ya yaptığı başvurusu, kibarca geri çevrildi. Sonunda İngiltere'ye gitmesine izin verildi ve bu ülkede kendisine büyük bir saygı gösterildi. Yeni yurtdunda ancak bir yıl barış ve güvenlik içinde yaşayabildi. Çenesindeki kanserin yayılması yeni bir ameliyatı gerektirdi, bu ameliyattan sonra hiç bir zaman iyileşemedi. II. Dünya Savaşı'nın başlamasından az sonra, 1939 yılının Eylül ayında öldü.

Freud, genellikle «psikanaliz» olarak bilinen psikolojisinin temellerini, 1900 yılında yayımlanan *An Interpretation of Dreams* (Rüyaların

Yorumu) adlı yapıtı ile attı. Bundan sonra, daha önceki kuramlarını tamamlayan ve bazen değiştiren bir düzineyi aşkın kitap yazdı. 1914 yılında, ulaştığı sonuçlar birçoklarınınca bir [yeni] bilim olarak kabul edildi; 1920 yılına gelindiğinde Freud, dünya çapında ünlü biri olmuştu. Psikanalizin temel önermesi her zaman, ister zihinsel ister fizik davranışlar olsun, insan davranışlarının çoğunun bilinçli davranışlardan oluşmadığı savı olagelmıştır. Freud insanı, özünde, bir içgüdüler, ilkel itiler ve dürtüler demeti olarak görür. İlk kuramında bu itilerin açlık ve cinsel itileri, ya da «ego içgüdü» ve «erotik içgüdü» olduklarını söyledi. Ego içgüdü kişinin kendini koruyup sürdürmesiyle, erotik içgüdü, türün varlığını sürdürmesiyle ilgiliydi. Ego içgüdü, inatçılık, kavgacılık, rekabet ve acımasızlık özelliklerinde kendini gösterir. Erotik içgüdü, yalnızca cinsel organlara ilişkin gereksinimlerin doyurulmasını değil, Platon'un *Symposium* (Şölen) diyalogunda «sevgi» ile söylemek istediği her şeyi, benlik sevgisini, aile, dost sevgisini, genel olarak insan sevgisini ve hatta soyut düşüncelere karşı duyulan sevgiyi içerir. Freud ego içgüdüyle erotik içgüdü'nün sürekli bir çatışma içinde olduklarını düşündü. Bunun tek nedeni, acımasız ekonomik gereksinimin, bireyi, geçimini sağlama işini erotik isteklerinin karşılanması önüne almaya, erotik isteklerini geçim sorununa bağımlı kılmaya zorlamasıdır. Ayrıca toplum, bireyi, toplumsal sorumluluklarını yerine getirebilmesi için, hazı kınamaya zorlar. Bunların sonucunda, erotik içgüdü, hatta bazı bakımlardan ego içgüdü, içe atılmış ve önemli bir bölümü bastırılmış istekler biçimine dönüşmüş olur. Ama bu istekler hiç bir zaman tümüyle bastırılamazlar, tümüyle söndürülemezler. Kendilerini rüyalarda, eşyaları yitirmekte ya da yanlış yerlere koymakta, dil sürçmelerinde, fobilerde [korkularda], içten gelen zorlayıcı isteklerde, duygularda, saplantılarda ve öteki «anormal» davranış biçimlerinde ortaya koyarak varlıklarını sürdürürler.

Bastırma düzeneğini daha tam bir biçimde açıklayabilmek için Freud, insan doğasının üç bölümden oluştuğu varsayımında bulundu. Bu üç «katman», ya da «psike»nin [psikolojik varlığımızın] üç yönünü, «id», «ego» ve «süperego» olarak adlandırdı. «İd»den amaçladığı, içgüdüler, ham, biçimlendirilmemiş dürtüler, temel itiler idi. Bunların, gözlerin rengi ya da kafatasının biçimi kadar insanın biyolojik doğasının bir parçasını oluşturduklarını düşündü. Bunlar organizmanın en önemli miraslarıdır ve bedenin doğuştan gelen gereksinimlerini dile getirirler. Tümüyle bilinçaltı alanı içindedirler. «Ego», insan psikesinin daha yüksek bir türevi olup, «id»i denetler ve organizmayı korur. Ego olmasaydı organizma, «id»in isteklerini doyurma yolundaki sağını solutionu hesaplamadan yaptığı atılışlarla harap olmaya mahkum olacaktı. Freud'un söylediği gibi «bedensel tutkuları içeren 'id' den farklı olarak

'ego', akli ve akli başında olma durumunu temsil eder.»¹ «Süperego» ile Freud, vicdana benzer bir şeyi anlatmak istemişti. «Süperego»yu, «ego» ve «id» gibi insan psikesinin özgün bir türevi olarak görmeyip, bilince toplumsal etkilerle sokulmuş bir öge olduğunu söyledi. Freud'un düşüncesine göre, «süperego», anababadan, eğitimden, dinden, ulustan, ırktan, gelenekten görenekten gelen etkilerin toplamından başka bir şey değildi. Ama onu böyle görmüş olması, hiç bir zaman «süperego» nun önemini küçümsemediği anlamına gelmez. Çünkü «süperego»yu bir sansür kurulu, bir suçluluk duygusu kaynağı olarak görmüş, dolayısıyla, istekleri ve itileri bilinçaltının derinliklerine iten başlıca ajan olarak tanımlamıştır. Süperego, bireyin içinde toplumun bireyi tabulara (yasaklara) ve ahlak kurallarına uymaya zorlayan bir polisi gibi işlev görür. Bu işlevini yerine getirirken bazen «id»in itilerine ters düşer ve bireyi nevrozlu (sınır hastalıklı) ve uyumsuz bir kişi olmaya götüren kuşkulara, düşkırıklarına ve suçluluk duygusuna düşürür. Fakat temel bir çatışmanın bu doğal sonuçlarından, bunların içyüzlerinin kavranmasıyla kuntulanabilmesi, bireyin psikanaliz tedavisiyle iyileştirilmesi olanağını yaratmıştır.

Freud yaşamının son yirmi yılı içinde, içgüdüsel davranışla ilgili «ego içgüdü» erotik içgüdü» olarak saptadığı ilk ikilisini gözden geçirip değiştirdi. 1920 yılında basılan *Beyond the Pleasure Principle* (Haz İlkesinin Ötesi) ve 1930 yılında basılan *Civilization and Its Discontents* (Uygarlık ve Yarattığı Rahatsızlıklar) adlı yapıtında, insan tepkilerini harekete geçiren iki büyük güç saydığı açlık (ego içgüdü) ve cinsellik (erotik içgüdü) yerine «Eros»u ve «Ölüm»ü koydu. Freud'un Eros ile anlatmak istediği şey, yaşama içgüdü, önce tek tek bireyleri, sonra aileleri, kabileleri ve ırkları ve ulusları birbirine bağlama amacına yönelik, yapıcı ve birleştirici içgüdü idi. Freud'a göre Eros, uygarlığın kurucusudur, yalnız uyumun ve barışın değil, yaratıcılığın da kaynağıdır. «Eros»a yaşam enerjisi (yaşam gücü) veren, Freud'un içine cinsellikten (seksten) başka şeylerin de girdiğini düşündüğü «libido»dur. Libido, insanları birbirleriyle birlik ve uyum içinde yaşamaya iten her türlü enerjiyi kapsar. «Ölüm» içgüdü, Eros'un tersine, yıkıcılıkla, yok edicilikle, bölücülükle ilgili olan içgüdüdür. Uygarlığı çözülmeye ve dağılmaya iter. Kendini saldırmada, nefrette, düşmanlıkta ortaya koyar. Sonul amacı, hem toplumu yıkmak hem de yaşayan varlıkları inorganik ölü nesneler durumuna düşürmektir. Freud «Eros»u ve «Ölüm»ü, birbirlerinden kopuk, birbirlerinden tümüyle bağımsız işleyen güçler olarak düşünmez. Tersine saldırganlık içgüdüsünü, önemli ölçüde «Eros»

---

1 Sigmund Freud, «The Ego and the Id»,
Great Books of the Western World,
Chicago, 1952, Britannica, LIV, 702.

un bir sonucu olarak görür Freud uygarlığın birleştirici içgüdüye çok fazla gereksinim duymasının sorun yaratan bir durum doğurduğunu söyledi. Örneğin uygarlık, bir kimserin komşusunu kendisi kadar sevmesi idealini koyar. Ayrıca, ahlak kurallarına uyulması için ve enerji- nin «yararlı» kanallara yöneltilmesi için, cinselliğin bastırılmasını ister. Bunun sonucu, bazen kendisini saldırmalar biçiminde ortaya koyan, gerginliklerin ve beklentilerin boşa çıkmasından gelen düşkünlüklerinin doğmasıdır. Freud'un en güvenilir biyografına göre, Freud «politika- ya ve yönetim biçimlerine karşı pek fazla bir ilgi göstermedi.»² Benimsenmiş cinsel ahlaka karşı çıkışı dışında, özellikle düşünsel yaşa- mının ilk dönemlerinde, bir reformcu değildi. Genellikle, yerleşik norm- lara uymaya, uyarlanmaya ve içgüdüsel dürtüleri yüceltmeye, yani baş- ka yönlelere yönleltmeye önem verdi. İnsan doğasına karşı tutumu, iyim- ser olmaktan uzaktı. «İnsanlar, ancak kendilerine saldırıldığı zaman kendilerini savunan, sevgi isteyen, kibar, dostça yaratıklar değildirler; tersine, içlerinde, içgüdüsel varlıklarının bir parçası olarak, güçlü bir saldırma isteğinin bulunduğu da gözden kaçırılmamalıdır.» dedi. Böyle bir yapıya sahip oluşunun bir sonucu olarak, insanın komşusu, Freud'a göre, yalnızca onun ileride yardımcı olacak biri ya da sevdiği kişi de- ğildir, aynı zamanda ileride onu sömürebileceği, aşağılayabileceği, ken- disinden birşeyler çalabileceği ve kendisini öldürebileceği biridir. «*Homo homini lupus*;^{*} kendi yaşamından ve tarihten çıkarılabilecek onca ka- nıtla karşılık, kim bu sözün doğru olmadığını ileri sürmeye kalkışa- bilir ki?»³

Freud'a göre, insanın göğsünün içine sinmiş, pusuda bekleyen vahşi hayvanı dizginlemek yolunda ne kültürün inceliklerine ne de dinin etki- sine güvenilebilir. İdealizmi destekleme ve insanları akli başında dav- ranmaya çağırma yolunda yapılan her girişimde, kültüre boş yere bel bağlanmıştı; toplumun sorunları eskiden olduğu kadar şiddetlidir. Din- ler, izleyicileri arasında sevgi bağları kurabilmişler, bunu ancak sürü- nün dışında kalanlara karşı düşmanlığı kışkırtarak sağlayabilmişlerdir. Freud'a göre bu tutuma Hristiyanlıktan daha iyi örnek bulunamaz. Ev- rensel bir sevgi dini olarak kurulan Hristiyanlık, tüm öteki dinlere karşı son derece hoşgörüsüz oldu. Psikanalizin babası Freud, özel mül- kiyetin kaldırılmasının insanın insanlıyetsizliğine çare olacağı yolundaki savlarıyla «büyük bilgelik taslayan» Marksistlere de inanmaz. Saldırma içgüdüünün mülkiyetin bir sonucu olarak ortaya çıkmadığına işaret

---

2 Esnest Jones, *The Life and Works of Sigmund Freud*, New York, 1953-1957, Basic Books, 1.5.

Hobbes'un ünlü sözü, «insan insanın kurdudur» (ç.n.).

3 Sigmund Freud, *Civilization and Its Discontents*, London, 1951, Hogarth, 85.

eder. Freud'a göre, mülk edinme durumlarının son derece ender görül-
düğü ilkel çağlarda, saldırganlık içgüdüğü her şeye egemendi. Bu içgü-
dü, insanın, mülkiyet kavramının zerresine bile sahip olmadığı süt be-
bekliği çağında da kendisini gösterir. İnsanlar arasında, «olasılıkla tek
bir kuraldı, bir anne ile onun erkek çocuğu arasındaki ilişki dışında»⁴
tüm aşk ve sevgi ilişkilerinin temellinde saldırı içgüdüğü yatar.

Freud, insanı, rasyonel düşünme yeteneğinden yoksun ve içgüdü-
lerinin ve komplekslerinin üstüne ender olarak çıkabilen, bedensel tut-
kuların tutsağı bir varlık olarak gören bir akıl düşmanı olarak suçlan-
dı. Ne var ki bu suçlama sağlam temellere dayanmamaktadır. Freud'un
insanın akıllı davranışlar gösterebileceğinden kuşkusu yoktu. Bunun
güç, ve, daha çok da çocukluk yaşamının davranış kalıplarının erginlik
yaşamında da sürmesinden dolayı, ender olarak görüldüğünü kabul etti.
Eğer çocukluk davranışlarının erginlikte de sürmesi önlenebilir, ya da
bunlar başka yönle yönlendirilebilirse, birey kurtarılıp rasyonel tep-
kiler gösterebilecek duruma getirilmiş olacaktır. Ama bu yoldaki çaba-
lar, içgüdülerin üstesinden gelinemeyecek kadar güçlü olmalarından
dolayı, hiç bir zaman tam bir başarıya ulaşamayacaktır. Bununla bir-
likte Freud, kültürün gelişmesinin, yavaş ama güvenilir adımlarla, in-
sanın özgün doğasındaki barbarca eğilimleri azaltacağına olan inancını
yaşamı boyunca bırakmadı. Savaşa ilişkin görüşleri bu inancının bir
örneğini verir. 1932 yılında, Albert Einstein ile mektuplaşmalarında
yazdığı mektupların birinde, saldırmaktan yoğun bir haz duymanın
insanın hayvanlıktan kalıttığı biyolojik mirasının güçlü bir ögesi oldu-
ğu yolundaki eski inancını yineledi. İlk siyasal toplulukların kökeni-
nin, şiddete ve vahşi fetihe dayandığını ileri sürdü. Zamanla, doğrudan
kaba güce başvurma yerini yasa aldı; ne var ki yasa da, bir toplu-
luğun zayıfları baskı altına almak için biraraya gelen en güçlü öğeleri-
nin birleşmiş güçlerinden başka bir şey değildi. Birbirlerine yakın böl-
gelerde güçlü birliklerin kurulması, bunların birbirleriyle savaşa giriş-
meleriyle, sonu gelmeyen bir uluslar arası savaşlar dizisini doğurdu.
Freud, buyruğu altında karşı konmaz bir askeri güç bulunan bir dünya
otoritesi kurulabilirse, savaşın ortadan kaldırılabilceğini umdu. Ama
dünya ulusları böyle bir kuruluşun ortaya çıkmasına pek izin vermeye-
cekleri için, bunun şansının pek yüksek olmadığını düşündü. Bunun
üzerine, aydınlanma yolunda ağır ağır ilerleme dışında hemen hiç bir
umut görmedi. Savaş, dedi, «kültürün gelişmesiyle bize dayatılan ruh-
sal eğilime tümüyle ters düşer; bu nedenle savaşı son derece dayanıl-
maz bularak, savaşa karşı mutlaka kızgınlık duymak durumundayız.»
Aydınlanma yolunda ilerleyişle, yeni ve korkunç silahların yarattığı kor-
kunun etkisinin birleşmesinin, pekâlâ yakın bir gelecekte savaşa son

4 Freud, *Civilization and Its Discontents*, 89.

verebilmesi olanaklarını yaratabileceğini düşündü. Böyle bir olanak bulunsun bulunmasın, «kültürel gelişmeye katkıda bulunan her şeyin, aynı zamanda savaşa karşı işleyen bir etmen olduğuna güvenmenin»⁵ yanlış bir görüş sayılmayacağını düşündü.

İlk olarak 1927 yılında yayımlanan, Einstein'a gönderdiği söz konusu mektuptan önce yazmış olduğu *The Future of an Illusion* (Bir Düşün Geleceği) adlı yapıtında, akla karşı duyduğu iyimserliği ve derin güveni dile getirmişti. Bu yapıtında tartıştığı konu din idi ve insanın evrenin dehşet verici olaylarına karşı doğüstü bir koruyucu arayışını, çocuğun korunmak için anababasına bağlılığıyla karşılaştırdı. Dini, çocukluğa bir geri dönüş olarak kınayıp, insanlara, uygarlığın sıkıntılarını daha çok kendilerinin yarattıklarını hatırlatıp, akıllarını ve zekalarını kullanarak bunlara karşı savaşıp, bu sıkıntıları ortadan kaldırma- larını istedi. Uzun dönemde aklın ve bilginin karşısında hiç bir şeyin tutunamayacağını ileri sürdü. «Aklın sesi yumuşak bir sestir, ama kendini duyurana kadar susmayan bir sestir.»⁶ Öyleyse nasıl oldu da Freud aklın bir düşmanı ve umutsuzluğun ve karanlık bir hayvanlığın habercisi olarak görüldü? Bunun nedeni daha çok, Oedipus kompleksi kuramında ve bu kuramdan çıkardığı sonuçlarda aranmalıdır. Oedipus kompleksi, neredeyse Freudcu kuramın gövdesini oluşturur. İstemeyerek babasını öldüren ve kendi annesiyle evlenen bir kişiden söz eden eski bir Yunan mitosuna dayanan bu kuram, Freud'a, neredeyse tüm bilinçdışı davranışları açıp açıklayabileceği bir anahtar sağlamış oldu. Rüyaları yorumlayarak Freud, insanlarda baba öldürme ve fücür (yakını ile zina) yolunda evrensel eğilimlerin varlığını ortaya çıkardığını ileri sürdü. Daha önceki kuşaklardan kalıtılan ve çocukluk çağlarında gelişen, anababadan birine düşkünlük ve ötekine karşı şiddetli bir nefret biçiminde görülen bu eğilimler, bireyle birlikte ergenlik çağına da geçerler. Bunlar, Eros ve Ölüm içgüdüleri olan iki büyük içgüdüyle sıkı sıkıya bağlantılı eğilimlerdir.

Freud'un karamsarlıkla ve aklı kınayışla özdeşleştirilmesinin sorumlusu, Oedipus kompleksinden çok Oedipus kompleksinden çıkardığı siyasal ve toplumsal sonuçlardır. 1913 yılında basılan «Totem ve Tabu» adlı yapıtında, Oedipus mitosunu, toplumsal örgütlenişin en derin sırlarından bazılarını ve dinin ve tanrı kral kavramının kökenini açıklamakta kullanma işini üstlenir. Başlangıçta, grubun tüm dişileri üzerinde tekel kurmaya kalkışan yaşlı bir erkeğin önderliğinde yaşayan bir ilkel sürü düşündü. Sürünün kadınlarına gitme istedikleri engelle-

5 William Ebenstein, *Great Political Thinkers*, 864.

6 Sigmund Freud, *The Future of an Illusion*, London, 1949, Hogarth, 93.

nen genç erkekler, başkaldırarak yaşlı adamı öldürürler ve onun gücünü elde edebilmek için otinden yerler. Ama çok geçmeden bir suçluluk duygusuna kapılırlar ve sonunda işledikleri suçtan pişmanlık duyup, ganimet olarak aldıkları kadınlarla ilişkilerini keserler. Ölen şef, eti hiç bir zaman yenmemesi gereken bir hayvan biçiminde bir tür tanrılığa yükseltilir; ve o andan sonra tüm erkeklerin cinsel eşlerini bulabilmek için sürü dışına gitmeleri gerekir. İlkel insanın en tanınmış ilk yasağı, totem hayvanı yeme tabusu (baba öldürme yasağı) ve kabile içinden evlenme tabusu (fücur yasağı) işte böyle ortaya çıkmıştır. Fücurun yasaklanmasını Freud, «insanın cinsel yaşamına tüm çağlar boyunca indirilen belki en derin, en sakatlatıcı darbe»⁷ olarak tanımladı.

Yaşamının en son kitabı olan *Moses and Monotheism* (Musa ve Tektanrıcılık) adlı yapıtında Freud, grupları birarada tutan şeyin baba yerine geçirilen bir öndere karşı duyulan saygı olduğu yolunda bir kuram geliştirdi. Buradan siyasal sürecin genellikle çocukça bir kalıba uyacağı sonucuna ulaştı. Uvruklarla önder arasındaki ilişki, çocuk ile babası arasındaki ilişkiler olan bağımlılıkta ve çaresizlikte görülen tüm özellikleri gösterir. Buna bağlı olarak, grup davranışı kitle halindeki çocukların davranışıyla karşılaştırılabilir. Öndere yönetime gücü veren nitelikler, ailenin başı olarak babaya başat konum sağlayan niteliklerin aynısıdır. Baba, güçlülüğün, kesinliğin, ahlaksal kararlılığın ve sağlam inancın temsilcisidir. Freud, grubun üyelerinin böyle bir kimsenin kendilerine egemen olmasını istediklerini söyledi. Şurası unutulmamalıdır ki, bu sonuç, çeşitli koşullarda olabilecekleri değil, gerçekte olanın kavramını yansıtmaktadır. Çünkü, Freud'un kafasında, insanın çocukluk düşlerine sürekli olarak bağlı kalmasının gerekmediği yolunda bir düşünce de saklı görünür. Bu düşler, hem insanların deneyimlerinin ve bilgilerinin artmasıyla aşılabılır, hem de insanlar bu düşlerden psikanalizle kurtarılabilirler.

Harold D. Lasswell (1902 - 1978)

Psikanalizin siyasal konulara uygulanması söz konusu olunca, Freud'un en sadık izleyicisi kuşkusuz Harold D. Lasswell'dir. Bununla birlikte Lasswell kendini bir siyaset bilimcisi olarak görür ve Freudcu psikoloji kaynaklarını yalnızca siyasal olgunun incelenmesi için kullanır. Lasswell, Illinois'de, Donnelson'da 1902 yılında doğdu. Lisans derecesini de doktora derecesini de Chicago Üniversitesi'nden aldı. Aynı üniversitede 1924'ten 1938'e kadar siyaset bilimi okuttu; bu süre içinde birçok yazını Avrupa'nın çeşitli üniversitelerinde psikanaliz çalışmalarıyla geçirdi. Washington Psikiyatri Okulu'nda siyaset bilimcisi olarak

---

7 Freud, *Civilization and Its Discontents*, 74.

bir yıl çalıştıktan sonra, Yale Hukuk Okulu'na konuk profesör ve 1946'da Sterling Kürsüsü'ne hukuk profesörü olarak atandı. 1954'ten beri [1960'a kadar] «Center for Advanced Study in the Behavioral Sciences»'ın («Davranış Bilimleri İleri Çalışmalar Merkezi»nin) bir araştırmacısı olarak çalışmaktadır; 1955 yılında Amerikan Siyaset Bilimi Derneği'nin genel başkanı seçilmiştir.

Lasswell'in psikolojik temellere dayandırılmış siyasal kuramının odağını «siyasal akımların canlılıklarını, insanların kamusal amaçlardan kendilerine özel bir pay çıkarmalarından aldıkları»⁸ öğretisi oluştursa gerek. Bununla, siyasal akımların, izleyicilerinin içine batmış durumunda bulundukları kişisel duyguların kamusal kanallara yöneltilmelerinin sonucunda büyüyüp geliştiklerini söylemek ister. Örnek olarak, çocukluklarında ya da engellenlik çağlarında babalarına karşı şiddetli bir nefret duymuş olan kimselerin, bu nefreti daha sonra her türlü otoriteye karşı başkaldırma davranışına yöneltebileceklerini gösterir. Böylece anarşistler ve belki de siyasal amaçlarla adam öldüren kimseler durumuna gelirler. *Psychopathology and Politics* (Psikopatoloji ve Politika) adlı yapıtında Lasswell, çeşitli siyasal önder tiplerini, psikopatolojik özelliklerine bakarak incelemeye kalktı. Siyasal kısırtıcıları, güvensizliğin, genellikle oğlan kardeş, ağabey düşmanlığından ve ananın babanın sevgisini yitirme korkusundan doğan güvensizliğin kurbanları olarak gördü. Bu yolda gösterdikleri büyük çabalar, genellikle, suçluluk duygusundan ve geçmişin gerçek ya da düşsel günahlarının cezasını çekme gereksinimini duymalarından kaynaklanır. Etkili bir yönetim uygulama tutkusu olan ve ayrıntılarda büyük titizlik gösteren sert tutumlu idarecilerin, aşağılık duygusunun ve genellikle cinsel erksizliğin acısını çeken kimseler olduklarını keşfettiğini düşündü. Bu gibi kimselerin başarılı olmak yolunda gösterdikleri büyük çaba, yetersizlik duygularını örtme girişimiydi. Lasswell aynı zamanda, tarihin birçok tanınmış önderinin, kamusal yaşamlarını kesinlikle etkilemiş olan psikolojik ya da fizik bozukluklarının olduğuna değindi. Örneğin Rousseau paranoyak, Büyük İskender bir alkolikti; Napoleon'un cinsel organları bir dereceye dek güdük kalmıştı ve Bismarck histeri hastalığına yakalanmış biriydi.

Ne var ki Lasswell, yalnızca durumu betimlemekle (tasvirle) ve tanıda (teşhiste) bulunmakla yetinmedi. İnsan davranışlarının nedenlerini anlamakta bunların önemini kabul eder, ama bunlarla fazla bir yol alınabileceğine inanmaz. Lasswell'in asıl amacı «önleyici politika»*

8 Harold D. Lasswell, «Psychopathology and Politics», *The Political Writings of Harold D. Lasswell*, Glencoe, Illinois, 1951, Free Press, 173. «politics of prevention».

dediği şeyle uğraşmaktır. Hemen hemen tüm psikolojik sapıklıkları siyasal bakımdan tehlikeli bulur. Aşağılık duygusu, babadan nefret etme, eşcinsellik, narkizm (kendini fazla sevmek), suçluluk saplantıları, bunlardan birkaçıdır. Fanatikleri, diktatörleri ve tiranları yaratan malzeme bunlardır. Önleyici politikanın, elbette, doğru tanılara dayanması gerekir. İnsanların ruhlarına elem veren gerilimlerin doğasını anlamak gereklidir, ama onları bu gerilimlerden kurtarmak için, ve onların bu gerilimlerine, şiddete başvurma, zulmetme, çatışma yollarına başvurarak bir çıkış aramalarını önlemek, daha önemlidir. Önleyici politika, kamu önünde tartışmalarla, sorunları görüşmekle, yasalar çıkarmakla ya da devlet örgütlerinde büyük değişiklikler yapmakla yürütülmez. Ne de halkın yönetime katılmasıyla, kitlelerin siyasal erklerinin artırılmasıyla yürütülür. Önleyici politikanın uygulanabilmesi için, toplumu yönetenlerin doğru bilgilere dayanmaları gerekir; böyle bilgiler ise uzmanlarca yapılacak araştırmalarla sağlanır. «Bir toplum bilimcisini yetiştirmek, iyi bir tıp bilimcisini yetiştirmekten daha uzun zaman ister»⁹ görüşünün kabul edilmesine kadar, gerilimlere ve çatışmalara bir çözüm bulunamayacaktır. Çünkü, toplum bilimcisinin asal görevi olan insanların kafalarını başka yönere yönlendirmek ve böylece gerilimleri ve uyumsuzlukları azaltmak, kolay bir iş değildir.¹⁰

1930'larda Lasswell, uluslararası çatışmalarla kişisel güvensizlik arasında sıkı bir ilişkinin bulunduğunu göstermeye kalktı. Toplum bilimcilerinin, savaşın tüm kültürlerde karşılaşılan neredeyse evrensel bir olgu olduğunu ortaya çıkardıkları varsayımına dayanarak, bu tür çatışmaların kaynağını bireylerin korkularında ve endişelerinde aradı. Psikanalistlerin bulgularını inceleyerek, hemen hemen her çocuğun, kendisiyle ve öteki insanlarla ilişkisiyle ilgili fobiler geliştirdiği sonucuna vardı. Bu fobiler genellikle sakatlanma, bir organını yitirme ve özellikle kastrasyon (erkeklik organının kesilip koparılması) korkuları biçimini alır. Zamanla bu korkular, yabancı ya da sevilmeyen şeyler olarak zaten kuşku altında bulunan kişilerle ya da şeylerle ilişkilendirilirler. Bir örnek olarak Lasswell, geceleri, elinde çok büyük bir bıçakla kendisini kovalayan alçak bir Japon subayını gördüğü karabasanlardan yakının bir Amerikan subayının olayını ele alır. Yapılan analizde, Amerikan su-

9 Lasswell, «Psychopathology and Politics», 201.

10 Lasswell'in siyasal psikiyatrisinin, insan davranışının hemen tüm kaynaklarını içgüdüsel kaynaklar olarak gören Freud'un psikiyatrisinden oldukça uzaklaştığını belirtmek gerek. Lasswell kişisel güvensizliğe yol açan korkuların ve saplantıların toplumsal kaynaklı olduklarını düşünür. Bunlar çocuğun kafasına, kesip koparma biçimindeki korkutmaları, çocukluk alışkanlıklarına karşı bir ceza olarak gören bilisiz büyükleri tarafından sokulur. Lasswell'in açıklamalarında Oedipus kompleksine pek başvurmayı da bu bakımdan anlamlıdır.

bayının çocukluğunda masturbasyon yapmaktan vazgeçmezse cinsel organlarının kesileceği yolunda tehdit edildiği gerçeği ortaya çıkarılır. Bu korku bilinçaltına gömülmüş olmakla birlikte, yok olmamış ve daha sonra, Japonlar'ın uzakdoğu güç dengesini bozdukları için sevilmedikleri bir dönemde, Japonlar'dan korkma ve nefret etme biçimine dönüşmüştür.

Lasswell «kastasyon kompleksi» denen şeyin hemen tüm uluslararası çatışmalarda büyük bir rolü olduğuna inanmış görünür. Ticaret rekabeti, silahlanma yarışı ve güçler dengesini bozma tehditleri gibi herkesce kabul edilen etmenlerin uluslararası çatışmalardaki önemini kabul etmekle birlikte, her iki yanın kitlelerinin kafalarına egemen psikolojik gerginlikler bulunmamış olsa, bu etmenlerin ender olarak açık çatışmaya, savaşa yol açacaklarına inanır. Avam halkın son derece barışçı olup, onları savaşa sokanların yönetici sınıflar olduğu kuramına inanmaz. Kitlelerin savaşçı görünmediklerini ve düşmanlıkların, savaşın patlak vermesini «şaşkınlıkla» karşıladıklarını kabul eder, ama, «insan kasabı olup uyuyan bir devin» hiç bir zaman «kuzu gibi bir halk arasından, tepeden tırnağa zırhlı olarak» çıkmayacağını söyler.¹¹ Düşmanlık duyguları bastırılmış olabilir, ama bu duygular yöneticilerin kafalarında olduğu kadar, sıradan insanların kafalarının derinliklerine de sinmiş, görünmeyen isteklerdir. Bu düşmanlığın kaynağı, insanın bilinçaltına gömülen, yaralanma, sakatlanma korkusudur. Bazı durumlarda bu korku, öylesine yoğunlaşır ki, insanların büyük bir bölümüne, saldırmaktan başka kurtuluş yolu kalmamış gibi görünür. Ama saldırabilmesi için bir kimsenin düşmanının olması gerekir. Bazen bu düşman, ülke içinde, tekelciler, kapitalistler, Wall Street [sermaye piyasası] spekülörleri olarak görünebilir. Ama daha çok bu bilinçaltının saldırının hedefi olarak gösterdiği bir yabancı tehlikedir. Tüm bu süreç baştan sona akıldışıdır, yarattığı düşmanlık da aklın sınırlarının çok ötesine geçer.

Lasswell'in «önleyici politika»sının, uluslararası çatışmalar alanında çare olarak sunabileceği pek fazla şeyi yoktur. Kişisel güvensizliğin bazen siyasal olmayan kaçış kanalları, örneğin bir kimsenin saldırılarını kendi üzerine yöneltmesi gibi çıkış yolları bulabileceğini kabul eder, fakat böyle bir eylemin sonunda insanın kendisini öldürmesine varacağını söyler. Ama birçok başka biçimler de alabilir, ahlak alanındaki kötülöklere karşı açılan seferberlikler, büyük hayvan avcılığı ve belki de bir bölgeyi zararlı böceklerden ya da cansız birşeyden kurtarma gibi yüceltme biçimleri de bulabilir. Ama Lasswell bunlardan

---

11 Harold D. Lasswell, *World Politics and Personal Insecurity*, New York, 1935, Whittlesey House, 76.

hiçbirini onaylamaz. Örneğin toplumdaki kötülöklere, bozukluklara karşı seferberlik açmak, özürü kusurundan daha büyük bir hoşgörüsüz-lüğe yol açabilir. Lasswell görüldüğü kadar, William James tarafından öğütlenen «savaşın ahlaka uygun karşıtı» olan önlemlerin hiç bir türüne ilgi duymamaktadır. Ne de herkesce bilinen savaşı önleme çarelerine güveni vardır. Pasifizmi, doğum öncesi koşullarının rahatlığına ve gü-venliğine kavuşmak için «rahmin sakinliğini» özlemenin bir biçimi gibi görmüş olsa gerek. Çatışmaları önlemek için savaşın dehşetleri üzerin-de durmanın, yararsız olmaktan öte, zararlı olduğunu düşünür; çünkü, bunu, insanın boğazlamaları ve yapılan işkenceleri kınarken bireyin bilinçsizce, alttan alta haz aldığı bir tür sadizm olarak görür. O zaman geriye kala kala neredeyse yalnızca insanların kafalarından boşınanç-ları ve yanlış öğretileri silip süpürecek bir eğitim kalır. Kitlelere reh-berlik edecek ve onları eğitecek psikiyatri eğitiminden geçmiş yeterli sayıda toplum bilimcisinin çabasıyla, belki fobilerin ve komplekslerin yerleşmesi önlenabilir. Fakat Lasswell böyle geniş bir programın yapıl-ması yolunda alınacak somut önlemlerden hiç bir zaman söz etmez. Ne de bunun için gerekecek toplumsal ve ahlaksal değişikliklerin, dev-rimci değişiklikler niteliğinde olacağını anlamış görünür. Freud, «Uy-garlık ve Yarattığı Sıkıntılar» adlı yapıtında, uygarlığın bireyin cinsel itilerinin dizginlenmesiyle geliştiğini tartışırken, söz konusu sınırlama-ların akla yakın ölçüleri aştığını düşünmüş de olsa, bu yolda bir işa-rette bulunmuştu.

2. YENİ FREUDCULAR

Freud ile bazı izleyicileri arasında çatışmalar çıktığında, Freudcu sistem daha psikoloji kuramları denizinde yeni yeni su yüzüne çıkma-ya başlamıştı. Viyana'da Alfred Adler, ustasının üzerinde gereğinden fazla önem vererek durduğunu düşündüğü cinsel güdülerle ilgili görüş-lerini reddedip, onun yerine, bilinçdışı davranışın temel gücü olarak gördüğü aşağılık kompleksini koydu. İsviçre'de Carl Jung, bireyin yaşı-mında, harekete getirici bir etki olarak, tüm halklarda görülen bir «kol-lektif bilinçaltı» görüşünü sundu ve bir psikoterapi ögesi olarak dinin önemini çok büyüüttü.

Genellikle Yeni Freudcular olarak adlandırılan genç bir revizyoncu-lar grubunun çalışmaları çok daha kapsamlı oldu. Yeni Freudcular, İn-san psikesinin *terra incognita'sını* (bilinmeyen ülkesini) ortaya çıkar-mak yolunda yaptığı anıtsal katkısından dolayı Freud'a saygı duyar-larsa da, Freud'un birçok temel varsayımını kabul etmezler. İnsanın doğasının daha çok içgüdüsel etmenlerle kalıplandığı görüşünü redde-der, çevreye, kalıtıma verdiklerinden çok daha fazla önem verirler. Bunun sonucu olarak, bireyi psikolojik gerginliklerinden kurtarma yo-

lunda, daha çok, eğitimin, duygusal koşullandırmanın üzerinde dururlar. Son olarak, çevreye önem vermelerinden dolayı, Freud'dan daha umutludurlar ve Freud'un genel görünümünün özelliği olan mekanikçiliğin ve yazgıcılığın karanlık çizgilerini beğenmezler. Yeni Freudcuların en tanınmış ve en özgün olanları arasında üçü, Karen Horney, Harry Stack Sullivan ve Erich Fromm, grubun temsilcileri olarak alınabilir.

Karen Horney (1885 - 1952)

Bayan Karen Horney Almanya'da, Hamburg'da, 1885'te doğdu; tıp derecelerini Freiburg ve Berlin üniversitelerinden aldı. 1932 yılında Birleşik Devletler'e geldi ve altı yıl sonra da vatandaşlığa kabul edildi. 1920'den 1932'ye kadar Berlin'deki Psikanaliz Enstitüsü'nde eğiticiilik yapmıştı. 1932'den 1934'e kadar Chicago Psikanaliz Enstitüsü'nün yardımcı müdürüydü ve 1935'ten 1941'e kadar New York'daki Yeni Toplumsal Araştırma Okulu'nda ve aynı zamanda New York Psikanaliz Enstitüsü'nde dersler verdi. Kurum içindeki yaygın görüşlere ters düşen düşüncelerinin gittikçe artması, New York Enstitüsü'ndeki hem analizcilik hem eğiticiilik görevlerinden alınması sonucunu doğurdu. Bunun sonucunda da ortodoks Freudcu akımla bağlarını tümüyle kopardı; benzer ruhta birkaç kişiyle «Association for the Advancement of Psychoanalysis» («Psikanalizi Geliştirme Derneği») adında bir dernek kurdu. Bu derneğin kurduğu Amerikan Psikanaliz Enstitüsü'nün dekanı yapıldı ve 1952'de ölünceye kadar bu görevde kaldı.

Karen Horney'in siyaset felsefesi denebilecek görüşleri, yani insanın örgütlü toplumla ilişkisi ile ilgili hiç bir düşüncesi yoksa da, ulaştığı psikolojik sonuçların siyasal kuram açısından büyük önemi vardır. Freud'dan ayrıldığı yanı, insan doğası hakkındaki anlayışında özetlenmiştir. Ölümünden bir yıl önce bu anlayışını, iyimser bir çevreci tutum içinde olduğuna kuşku bırakmayacak terimlerle açıkladı. İnsan diye yazdı «artık içgüdülerinin sürüklediği bir hayvan değildir; seçme yeteneğine ve sorumluluk duygusuna sahip bir varlıktır.» İnsanın yıkıcı ve toplum düşmanı eğilimleri, doğuştan değil «fakat tepkiseldir». İnsan «uygun koşullarda» yetiştirildiğinde, «doğuştan getirdiği yapıcı güçlerini» geliştirecek «ve öteki her canlı organizmada görüldüğü gibi, gizil güçlerini ortaya dökmek isteyecektir.» Bayan Horney, insanın doğasının değişmez olmadığı, değişmeye uyduğu sonucuna vardı.¹²

Bazen, Adler'in ve Jung'in Freudcu kuramda yalnız değişiklik yapmakta kalmadıkları, onu neredeyse tanınmaz duruma soktukları söylenir. Aynı şey Yeni Freudcuların bazıları için de söylenebilir. Horney, Freud'un fizyolojik-biyolojik determinizmini neredeyse ıskartaya çıkar-

12 Karen Horney, «Tenth Anniversary»,
American Journal of Psychoanalysis, IX (1951), 3.

miş, onun yerine sosyolojik bir yorum getirmiştir. İnsanın güdülerinin ve itilerinin hemen hepsini, çevresindeki herhangi bir etkiye karşı tepkiler olarak gördü. Horney'e göre bunları içgüdü saymak, insanı, güdülerini içine kilitleyip acılarını artırması, ya da bunları dışa salıverip başka insanlara acı vermesi gibi üzücü bir seçenikle karşı karşıya bırakmak demektir. Kendisi, insanın itilerini ve içgüdülerini «nedenler» olarak düşünmekten çok «sonuçlar» olarak düşünmeyi seçti. Yıkıp yok etme tutkusunun, insanın doğarken getirdiği, vahşilik döneminin bir kahlıntısı değil, yanlış ya da tehlikeli olduğu düşünülen şeylere karşı bir savunma tepkisi olduğunu ileri sürdü. Bu nedenle, kendini, kırıp dökme, vurup öldürme yolunda doymaz tutkular biçiminde ortaya koyan bir ölüm içgüdüsünün bulunduğu savını kabul etmedi. Freud'un Oedipus kompleksi kuramını da kökten değiştirdi. Bireyin kişiliğinin biçimlenmesinde çocukluk döneminin olağanüstü önemli olduğunda Freud'a katılmakla birlikte, erkek çocuğunda, babasını öldürüp anasıyla evlenme yolunda doğuştan bir itinin bulunduğu düşüncesinin hiç bir dayanağının bulunmadığı görüşündeydi. Bu tür fantezilerin anababasının davranışlarıyla çocuğun kafasında yaratılan korkuların ve endişelerin dile getirilmesinden başka bir şey olmadıklarını ileri sürdü. Öldürme itileri örneğin, Horney'e göre, çocuğun, anababasının tiranca bulunduğu davranışlarına karşı savunma tepkileridir. Fücür tutkuları, sevgiden yoksun kılınma endişesinin ve korkusunun bir yansımasıdır. Çocuk cinselliği biçimlerinin tümü, çocuğun, kendine düşmanca görünen bir dünya içinde, duyduğu güvensizlik duygularının bir ortaya dökülüş voludur.

Dr. Horney'in onarılmış, sağlam bir toplum görüşü, bir dereceye dek psikolojik kuramının sonuçlarına dayanır. Hiç bir anti sosyal davranışı içgüdüsel ya da kalıtsal görmeydi. Bencillik, tamah, saldırganlık, yıkıcılık, bunların her biri, çocuğun çevresindeki kişiler arası rahatsız edici ilişkilerin yarattığı endişelere karşı savunma yollarından başka bir şey değildir. İnsanın doğuştan iyi olduğunu ileri sürmemişse de, insan kişiliğinin potansiyel (gizilgüç) olarak sağlıklı olduğunu, uygun çevresel koşulların, insanın normal bir varlık olarak gelişmesini sağlayacağını söyledi. Bazı noktalarda, üstü örtülü olmayan, açık bir toplum felsefesine yaklaştı. Bireyin, içinden kendini zorlayan öç alma, ten sel hazlarını doyurma ve erk sahibi olma gibi itileriyle, er geç dış dünya ile çatışmaya düşmesinin, suçluluğu ve savaşı kaçınılmaz kıldığı görüşünü kabul etmedi. «Eğer böyle bir çatışma varsa, bu, insanın içgüdülerinin yarattığı bir çatışma değil, çevreden gelen korkulardan ve düşmanlıklardan dolaydır» dedi.¹³

13 Karen Horney, *New Ways in Psychoanalysis*, New York, 1939, Norton, 191.

Baş kitaplarından birinde, Dr. Horney nevrozların başlıca kaynaklarından birinin, toplumun yarattığı çatışmalar olduğunu gördü. Bunun bir örneği, yaşamda başarılı olma isteğiyle, bireyin sevgiye olan gereksinimi arasındaki çatışmadır. Başarı, bencilliğe, inatçılığa, güneşlik bir yer kapabilmek için uğraşmaya, savaşılmaya dayanır. Böyle bir işe giren kişi, bu yolda hedefine ulaşsa bile, kendini yabancılaşmış ve çevresini düşmanlarla kuşatılmış görür. O zaman, toplumun düzenlemelerinin, sınırlamalarının yol açtığı birikip yoğunlaşmış bir sevgi gereksinimi, karşılanamamış olur. Öteki temel çalışmalardan biri, rekabet ile bir Hristiyan ideali olan sevgi arasındadır. Çağdaş toplum başarıya götüren yol olarak gördüğü rekabete büyük değer verir. Ama çağdaş toplum aynı zamanda, hayırseverliği, alçakgönüllülüğü ve bir kimsenin komşusunu sevmesini yücelten bir Hristiyan toplumdur. Bu zıt değerlerin çatışması, ister istemez, bir nevroz ile sonuçlanabilen duygusal gerilimlere yol açar. «Nevrozlu olmaya yatkın kişi, kültürün belirlediği, çoğu çocukluk deneyimlerinden gelen yoğun güçlüklerle karşılaşp, sonunda bunları çözemez duruma gelen, ya da ancak kişiliğine çok pahalıya patlayan bir yolla çözmüş olan kimsedir.»¹⁴

Karen Horney hiç bir zaman bir toplumsal reformcu rolüne girerek yazmaya kalkışmamışsa da, toplumsal gelişmeyi çok gerekli gördüğüne kuşku yok. Freud'ın insanın «libido» ile ilişkili itilerini, denetlemek yolunda, onları zararsız kanallara yöneltmek ya da kültürün ilerlemesiyle gelecek aydınlanmayı beklemek dışında yapılacak bir şey olmadığı görüşüne hiç katılmaz. Daha önce de belirttiğimiz gibi, nevrozları toplumsal uyarlanamayışların nedenleri değil, daha çok sonuçları olarak görmüştür ve ateşli bir rekabet toplumunun, bu tür uyumsuzlukların gerçek kaynağını oluşturduğunu düşünmüştür. Rekabet, düşmanlığa ve acımasızlığa yol açar ve genellikle başarısızlık korkusu yaratır. Başarının çoğu kere rastlantılara bağlı olmasına karşın, çağdaş ideoloji, onu kişilerin içinde taşıdıkları yeteneklerin bir ürünü olarak gösterir ve başarıyı Tanrı'nın o kimselere lutfunun görünür bir işareti olarak yüceltir. Bu ideolojinin baskısı, başarıya ulaşan kişinin kendisinin bir şey olduğunu sanmasına, başarıya ulaşamayan kimsenin kendini aşağılanmış, yenilgiye uğramış biri olarak görmesine yol açar. Dr. Horney, bu baskıyı hem kişisel mutsuzluğun hem toplumsal bozukluğun nedeni olarak gördüğüne göre, bir yolunun bulunup ortadan kaldırılmasını yürekten istemiş olmalı. Bu yolda hiç bir somut öneride bulunmadığı için, rekabeti ortadan kaldıracabilecek yolların bulunabileceğini düşünüp düşünmediğini hiç bir zaman bilemeyeceğiz. «Rekabetçilik ve ona eşlik

---

14 Karen Horney, *The Neurotic Personality of Our Time*, New York, 1937, Norton, 290.

eden düşmanlık duygusu, tüm insan ilişkilerinin içine işlemiştir»¹⁵ sözünde, belki de yazgıcı bir nitelik vardı. Toplumun kusurları ile de ilgilenmiş olmasına karşın Bayan Horney'in kendini bireyin sağlıklı bir ortama uyarlanabilmesini sağlayabilmek için anormalliklerini düzeltmeye adanmış bir psikanalist olduğu sonucuna varmak zorunda kalacağız. Toplumun iyi bir toplum olmadığına inandığını biliyoruz, dolayısıyla bu yüzden, zaman zaman karşısındaki görevin büyüklüğü karşısında bunalmış olmalı.

Harry Stack Sullivan (1892 - 1949)

Karen Horney gibi Harry Stack Sullivan da psikanalizin çevresel yönleriyle ilgilenmiştir. Sullivan, New York Federe Devleti'nde, Norwich'te 1892 yılında doğdu; tıp eğitimini Chicago Tıp ve Operatörlük Okulu'nda gördü. İlk görevi, Washington'daki o zaman ünlü doktor William Alanson White'nin yönetimindeki St. Elizabeth Hastanesi'nde, Emekli Askerler Bağlantı (İrtibat) Subaylığı idi. 1923 yılında, Shepard and Enoch Pratt Hastanesi'ne asistan doktor olarak atandı ve kısa zamanda Klinik Araştırma Yöneticiliği'ne yükseltildi. Bu ara, Maryland Üniversitesi Tıp Okulu'nda önce okutman sonra doçent olarak çalıştı. 1936 yılında Washington Psikiyatri Okulu'nun başkanı oldu ve üç yıl sonra getirildiği görevler arasına Georgetown Üniversitesi Psikiyatri Bölümü başkanlığı katıldı. 1945 yılında, kurulmasına yardımcı olduğu *Psychiatry* dergisinin yayımcısı oldu. Ne var ki bundan dört yıl sonra, ölüm onu mesleğinin en yüksek noktasındayken aldı.

Sullivan'ın sisteminin yüreğini «kişilerarası ilişkiler» kuramı oluşturur. Hiç bir kimsenin, tam bir yalnızlık içinde uzun süre yaşayamayacağı görüşü üzerinde önemle durdu. Sullivan'a göre, öteki insanlarla birlikte olmak, birey için, su gibi hava gibi yaşamsal bir gereksinimdir. Dolayısıyla, bireyler arası ilişkilerin araştırılması, psikanalizin tek yasal yetki alanıdır. Psikiyatrinin kendini gözlemlenebilir olgularla, «bireylerin katıldığı ya da bireyler arasında oluşan süreçlerle» sınırlamasında direndiği zaman yaklaşımı, düzeysel de olsa bir doğa bilimcisinin yaklaşımına benzer. Sullivan kesin olarak mahrem (özel) alanın psikiyatrinin yetkisi dışında kalacağını söyledi. Psikiyatri, Sullivan'a göre, zihinsel kargaşa içinde olan bireyi incelemeyiz; «belirli bir kişide az çok yoğunlaşan düzensiz kişilerarası ilişkileri» inceler.¹⁶ Psikolojide yalnızca davranışçı yaklaşımla ilgilendiği yolunda yanlış bir izlenim vermemek için, Sullivan'ın «kişi»yi, bölümmüş kişilik ve şizofreni örneklerinde olduğu gibi, gerçek varlıklarından düşünsel olarak uzaklaş-

15 Horney, *The Neurotic Personality of Our Time*, 284.

16 Doroty R. Blitsen, «The Significance of Harry Stack Sullivan's Theories for the Social Sciences», Columbia Üniversitesi, 1952, yayımlanmamış tez, 58.

muş imgesel «kişiler»i de içine alacak biçimde tanımladığını belirtmeliyiz. Gerçekten Sullivan bilinçdışı süreçlerine derin bir ilgi göstermiştir ve kuramlarını daha çok şizofreni sağaltımı üzerine çalışmalarıyla ilgili konularda geliştirmiştir.

Dr. Sullivan'ın psikanalizi toplumsal boyutlara yönelikti. Karen Horney'in toplumsal eğilimli psikanalizinden daha fazla toplumsal eğilimliydi; bu, özellikle toplumsal değişimle ilgili öğütleri bakımından geçerli bir saptamadır. İnsan davranışını betimlemede yapısal öğelerin önemini kabul etmekle birlikte, onları, zihinsel rahatsızlıklara bir önengilim kazandıran etmenlerden daha fazla şeyler olarak görmüş görünmez. Sullivan'a göre, kafadaki sıkıntıların toplumsal çevre hesaba katılmadan anlaşılması olanaksızdır. Bu nedenle psikopatoloji bir tıp ya da biyoloji bilimi olmaktan çok bir toplumsal bilimdir. Sullivan nevrozlu ve psikozlu davranışın temel nedeninin güvenlik arayışı olduğunu düşündü. Bu tutku öylesine yaşamsal bir önem taşımaktadır ki, sık sık fizik gereksinimlerin doyurulmasından daha büyük bir önem kazandığı görülür. «Güvensizlik duygusundan acı çeken bir kişi kendisini biyolojik gereksinimlerin herhangi birinin kurbacından çok incilten bir kırbaça, endişe duygusuyla kırbaçlanır. Zevk almak için endişe arayan hiç kimse yoktur» dedi.¹⁷ Endişeye, her türlü öğrenmenin kaynağı olarak, önemli bir rol vermişse de onu son derece tatsız ve insanı umutsuzluğa düşüren bir duygudan başka bir şey olarak görmez. Endişeyi bir kimsenin öteki insanlarla ilişkisinde «insanların yersiz, yetersiz, gereğinden fazla sert ya da o ya da bu biçimde uygunsuz eylemlerinin büyük bir bölümünün nedeni» olarak tanımladı. Endişe «bir psikiyatristin ilgilendiği şeylerin büyük bir bölümünün kaynağıdır» diye yazdı.¹⁸

Toplumsal düşünceleri söz konusu olduğunda, Sullivan'ın endişe nedenlerinin ortadan kaldırılmasının taşıdığı önem üzerinde durmadan edemeyeceği ortada. Ama bu amaca ulaştıracak yöntemlere gelince, kafası Dr. Horney'inki kadar verimli değildi. Amerikan toplumunda, öteki insanlarla birlikte ve sırkıfıkı olmanın yolunu gösteren göreneklerin azlığını üzüntüyle karşıladı, ama bunları artırma yolunda önerebileceği pek az şeyi vardı. Reform seferberliklerine, yasal önlem programlarına, ya da seçimleri kazanmak için yapılan siyasal kampanyalara ya pek az güveni vardı, ya da hiç güveni yoktu. Kurumları bir gecede değiştirme yolunda herhangi bir büyük çabanın, sağlayacağı yararların çok ötesinde psikolojik zararlara yol açmasının olası olduğunu düşündü. Kötülüğün kökünü kurutmak için girişilen seferberliklerin, bu kötülüklerin

17 H.S. Perry, M.L. Gavel ve M. Gibbons (eds.), *Clinical Studies in Psychiatry*, New York, 1956, Norton, 365.

18 H.S. Perry ve M.L. Gavel (eds.), *The Interpersonal Theory of Psychiatry*, New York, 1953, Norton, 160

nedenlerini göze görülür derecede azaltamadan, yalnızca endişeleri artırdığını ileri sürdü. Hatta bu konularda yapılan tartışmalar bile, en yumuşak biçimi dışında, bu tartışmalara katılanların kendilerine olan güvenlerini, bir psikiyatristi bu tartışmalardan değerli hiç bir sonuç beklenemeyeceğini düşündürecek kadar sarsar.

Konu siyasal yöntemlerin kullanılmasına gelince, Sullivan'ın görüşleri daha karamsar olur. Siyasal seçimi kampanyalarında görülen toplu duygusal gösterileri, gerilimlerin artmasına özellikle hizmet eden salgınlar olarak görür. Ayrıca bu kampanyalar, kökleri derine yerleşmiş inançlara meydan okuyarak, güvensizlik duygularına katkıda bulunurlar; çünkü Sullivan'a göre saygı gören inançlar, kişilerin kendine olan güvenini desteklemesinde, dolayısıyla endişelerinin önlenmesinde kesinlikle yararlıdır. Dr. Sullivan'ın, insanın davranışının toplumsal nitelikli olduğunu kabul etmesi dışında, siyasal ve toplumsal kurama yaptığı başka olumlu katkıları da vardır. Söz konusu katkıları içinde, toplumsal gelişmenin gerçekten ulaşılabilir bir amaç olduğu yolunda duyduğu derin güven ile, daha iyi bir topluma gitmek gerektiğini kabul etmeye hazır bir tutum içinde olması gösterilebilir.

Erich Fromm (1900 - 1981)

Dr. Sullivan'ın ve Dr. Horney'in sosyal psikolojileri, Erich Fromm'un sosyal psikolojisi yanında sönük kalırlar. Gerçekten, psikolog sözcüğü, insan davranışlarının nedeni olan bireysel itelerle ilgilenen kişi anlamında kullanıldığında, Fromm'un bir psikolog bile sayılamayacağı söylenebilir Kendisi daha çok, toplumun dertlerini açan bir teşrihçi (toplum operatörü) ve toplumun hastalıklarına çareler öneren bir sağaltıcıdır (toplum doktorudur). Fromm 1900 yılında Almanya'da Frankfurt'ta doğdu. Heidelberg Üniversitesi'nde doktora derecesi aldı; aynı zamanda Munich Üniversitesi'nde ve Berlin'deki Psikanaliz Enstitüsü'nde çalışmalar yaptı. Birkaç yıl Frankfurt Psikanaliz Enstitüsü'nde, Frankfurt Üniversitesi Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü'nde ve New York Uluslararası Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü'nde dersler verdi. Daha sonra Bennigton Koleji'ne ve Meksika Ulusal Üniversitesi'ne öğretim üyesi olarak atandı. Hem gördüğü eğilimi hem mesleksen deneyimleri kendisini psikanalizin sosyolojik bir anlayışına götürecek nitelikteydi. Doktora çalışması psikoloji kadar sosyolojiye de dayanıyordu. Birleşik Devletler'e geldikten sonra, Karen Horney'in Amerikan Psikanaliz Enstitüsü'nün üyelerinden biri oldu, ve daha sonra Washington Psikiyatri Okulu'nun ve New York'taki William Alanson White Psikiyatri Enstitüsü'nün öğretim üyesi olarak hizmet verdi. Bu iki enstitü, Harry Stack Sullivan'ın yönlendirici etkisi altında çalışan kurumlardı.

Erich Fromm'u üne kavuşturan ilk yapıtı. 1914 yılında yayımlattığı *Escape from Freedom* (Özgürlükten Kaçış) adlı kitabı oldu. Bu yapıtında Fromm, çağdaş dünyanın siyasal ve toplumsal dertlerinin geçmişini, ortaçağ kültüründen yeniçağ yakınçağ kültürüne geçildiği yüzyıllara dek izlemeye kalktı. Ortaçağ boyunca bireyin, özgürlükten çok güvenlikten yararlandığını ileri sürdü. Hemen herkesin toplumsal düzende sımsıkı bağlandığı bir rolü vardı. Yetenekleri ne olursa olsun, bir kimşenin bir sınıftan ötekine geçme şansı pek yoktu. Eğer bir zanaatçı ya da bir tacirse, kimliği loncasının kimliğiyle özdeşleşmişti; ve yaptığı iş ile ürettiği malları satış biçimi, grubun sıkı denetimi altındaydı. İnançları, katı bir birörneklik sağlamaya çalışan geniş bir Kilise örgütünün dikte ettiği inançlar, davranışları, Kilise'nin nasıl olmasının gerektiğini saptadığı davranışlardı. Birey özgür değildi ama yalnız ve terkedilmiş de değildi. Çok yaşlandığı ya da çalışamayacak kadar hasta olduğu zaman, kimse onu açıklıkla başbaşa bırakmazdı. Loncası, malikenin beyi ya da Kilise kendisine bakmak zorundaydı. Küçük dünyası kendisine her zaman güvenlik verdi, onu korudu; ve birey bu dünyada kendini evinde ve rahat hissetti. Toplumsal düzenin Tanrı tarafından kurulmuş ve doğal hukuk tarafından korunan bir düzen olduğu düşünüldüğü için, herkes bu düzen içindeki yerini, soruşturmadan ve hoşnutsuzluk göstermeden kabul etmek eğilimindeydi. Komşularının kendini geçmesi sonucunda, kendini daha yüksek bir konuma çıkarmak için çabalamaya ya da itişip kakışmaya zorlanmış duymadı. Kâr ya da ayrıcalık elde etme yolunda pek rekabet yoktu. Kuşkusuz çekilen acılar vardı; ne var ki Kilise, insanın yeryüzündeki yolculuğunun onun sonsuz mutluluğuna yalnızca bir başlangıç olduğunu açıklayarak, bu acılara dayanmasına yardımcı oldu. Ortaçağ Hristiyanlığı zahmetle çalışan aşağı tabaka insanının yaşamına anlam verdi ve onu korkulardan, yiyip bitirici kuşkulardan korudu.

Ne var ki bu güvenli yaşam, ortaçağı izleyen yüzyıllarda kökünden sarsılıp yıkıldı. İtalyan Rönesansı bireyliğin doğmasına yol açtı. Daha önceki konformizmin, kendini yadsımanın ve gruba bağlı olmanın yerini; girişkenlik, kendini ileri sürüş, saldırganlık, erk ve servet ardında koşma ele geçirdi. Tuttuğunu koparan bankerler, ticaret prensleri, *condottieri*,* kendilerini zenginleştirmek ve erklerini artırabildikleri kadar artırmak için, rakiplerinin olduğu kadar sıradan halkın hakkını da yemeye başladılar. Kendini beğenmişliği ve kendini yüceltmeyi en büyük günahlar olarak görmek şöyle dursun, yaradışın bu yeni efendileri, bu niteliklerin gerçek önderin nitelikleri olduğunu, ve önderin yönetme hakkı kadar övünülecek yanlarını oluşturduğunu ileri sürdüler. Fromm'a göre, Rönesansın ortaçağ toplumsal kalıplarını parçalayıcı etkisi, Refor-

* Kiralık askerlerin komutanları (ç.n.).

masyonun etkileri yanında küçük kalır. Protestanlık, güvenlik ve toplumla özdeşlik duygusunun temellerini, öteki herhangi bir etmenin yapabileceğinden daha fazla kazdı. Fromm bunun nedeninin, Protestanlığın insanın değerini düşürmesi, insanın doğasının kötülüğü inancının üzerinde gereğinden fazla durması olduğunu ileri sürdü. Protestanlık, ilk günah öğretisini canlandırıp, hiç bir insan eyleminin, kendi başına etik bir değer taşımadığını anlattı. Fromm bunun, bireyin kendinden nefret edip, kendini küçük görmesine, bu nedenle mülk sahibi olarak ve başkaları üzerinde egemenlik kurarak egosunu (bencil benliğini) desteklemeye çalışmasına yol açtığına inanır. Protestanlık, izleyicilerini Kilise örgütünün disiplininden kurtarmışsa da, evreni öfkeli bir yargıç, öfkeli bir yönetici gibi yöneten ve evrenin her bir sakininin yazgısını saptayan zorba bir tanrının tutsağı etti. İnsanın, kendini onunla haklı gösterebileceği ve onunla kendisini kurtarabileceği iman bile, Protestan inancına göre insanın içine Tanrı tarafından konmuştu. Sonuç, bireyin içine zavallılık ve yabancılaşma duygusunun sokulması oldu. İnsan, zorba bir babanın sevilmeyen çocuğuna çok benzeyen bir duruma düşerek, yalnız ve tekbaşına kaldı. Aslına bakarsanız, Protestan insanın bu durumu, Luther'in kendi durumuna benzemekteydi. Fromm'un anlattığına göre Luther, «çok büyük bir yalnızlık, güçsüzlük duygusuyla, kendisinin kötü bir insan olduğu duygusuyla dolu idi; kuşkularının yarattığı acılar içindeydi; başka insanlardan, özellikle 'ayaktakımından' nefret ediyordu; kendisinden, yaşamından nefret ediyordu; ve işte tüm bu nefretleri, kendisini, sevmek için gösterdiği tutkulu, umutsuz bir çabaya yöneltti.»¹⁹

Fromm, tarihsel konuma yerleştirdiği bu yabancılaşma ve yalıtılma durumundan yalnızca psikolojik sonuçlar çıkarmakla kalmaz, siyasal ve toplumsal sonuçlar da çıkarır. Hem mazoşizmin hem sadizmin nedeni olarak, oldukça özensiz bir biçimde bir bağlanma, boyuneğme «içgüdü»nden söz ederse de, aslında bunların tarihsel ve çevresel nedenleri üzerinde durur. Sullivan'a göre bu her iki özellik (mazoşizm ve sadizm) oldukça yaygın bir biçimde aynı kimsede görülürler ve her ikisinin de nedenleri neredeyse aynıdır. Her ikisi de aşağılık duygusundan ve insanın kendinden nefret etmesinden doğar. Mazoşizm, bu tür duyguların içe dönüp insanın duyduğu bir suçluluk duygusuna, bir kimsenin kendine eziyet ederek bağışlatması gerektiğini düşündüğü bir duyguya dönüşmesinden doğar. Sadizm, dayanılmaz şiddette zavallılık ve aşağılık düşüncelerinden, başkalarına eziyet ederek kurtulma girişimidir. Acı vermek, bazı kimselere, kendisinin önemsizliği duygusunun karşısındaki kefeye koyduğu dengeyi sağlayacak olan bir güç duygusu ve-

---

19 Erich Fromm, *Escape from Freedom*, New York, 1941, Rinehart, 66.

rir. Mazoşis. «yutularak» güvenliğe kavuşurken, sadist, bir başkasını «yutarak» kazanır güvenliği.²⁰ Fromm bu nitelikleri, Hitler'in kişiliğinde, onun zulmetme, özellikle zayıfa zulmetme tutkusunda, fanatikliğinde ve acımasız suçlamalarında fakat aynı zamanda bir dış güce, kendisini Yazgı'ya karşı duyduğu saygıda gösteren bir dış güce boyun eğme özleminde gözlemledi.

Fromm, güvensizliğe ve yabancılaşmaya karşı başkaldırışın, çok daha büyük sonuçlar doğurduğunu keşfetti. Bu başkaldırının, çağdaş dünyanın durup dinlenmek bilmeyen çabalarının ve çılgınca koşuşturmalarının kaynağı olduğunu düşündü. Yalnızlığın ve kendine karşı duyduğu nefretin baskısı altında bunalan çağımızın insanı, enerjisini amansız bir rekabette, zoraki çalışmada ve doğal kaynakların umursamadan tüketilmesinde harcayarak, önemsizliğini kapatmaya çalışır. Bu süreç, öylesine büyük ve öylesine karmaşık endüstriyel ve siyasal yapılar yaratmıştır ki, bu yapılara hizmet eden insanlar, daha da önemsiz varlıklar durumuna düşmüşlerdir. Bu durumda insanlar, birlikte yürüyen askerler gibi, gidişe ayak uydurmaktan, ya da fabrikalardaki taşıyıcı kayıştaki robotların durumuna benzemekten başka ne yapabilirler ki? Dahası, böylece insanların faşizme hazırlanma işlemleri, hemen hemen tamamlanmış olur. Yaşamlarının bomboşluğu ve aşağılanmışlık duyguları onları, kendilerine güçlü oldukları düşü verecek ve dayanılmaz «özgürlük»lerinden bir kaçış yolu gösterecek bir akıma kapılıp, kişiliklerini eritmeye hazır ve istekli bir duruma getirecektir.

İkinci önemli kitabı olan *The Sane Society* (Akıllı Toplum) adlı yapıtında Fromm, sosyal patoloji çalışmalarını daha da ötelere götürüp, özellikle uygun çareler olarak gördüğü önlemler üzerinde durdu. Tüm toplumların kafaca hasta olabilecekleri varsayımını öne sürdü ve bu varsayımını, Dünya Sağlık Örgütü'nün Birleşik Devletler'de ve Kuzey Avrupa'nın ve Batı Avrupa'nın çoğu uluslarında görülen alkolizm, intihar ve adam öldürme olaylarıyla ilgili istatistikleriyle destekledi. Aynı zamanda hem bireyin psikolojisinde hem insan soyunun evriminde gördüğü ana ilkesi ile baba ilkesinin çatışması düşüncesini ileri sürdü. Hareket noktası olarak Freud'un, boyuneğmeye alıştırmak ve görev duygusunu aşılama için oğlunu korkutan babanın buyruklarının ve yasaklarının bir ürünü olarak vicdan kavramını aldı. Ama Fromm'a göre, babanın sesine ek olarak, sevginin ve bağışlayıcılığın sesi olan ananın sesi de vardır. Gerçekten ana, «seni azarlamakta baban son derece haklı, ama onu fazla ciddiye de alma, fazla alınma, ne yapmış olursan ol yavrum, seni seviyorum ve seni bağışlıyorum» der.²¹ Aynı ilkeler, Fromm'a

20 Fromm, *Escape from Freedom*, 158.

21 Erich Fromm, *The Sane Society*, New York, 1955, Rinehart, 48.

göre, tüm insanlığın da nitelikleridir. Ana ilkesi baba ilkesinden daha eskiye dayanır; toplum uzun yüzyıllar anaerkil idi. Din, önceleri, toprağın ve doğanın yaşam veren güçlerini simgeleyen bir «Büyük Ana»ya tapınmaya dayanıyordu. Erkek tanrılar, o da eğer var idiyse, ikinci sırada ve bağımlı varlıklardı. Ne var ki zamanla baba ilkesi başatlık kazandı, toplum ataerkil oldu ve herşeye gücü yeten bir erkek tanrı, tanrıçanın ve tanrıçanın oğlunun yerini aldı. Bu değişme, Mısır'da İkhonaton'un din devriminde ve Filistin'de Yehova'ya tapınmanın (Yehova dininin) kuruluşunda yansıdı. Bununla birlikte ana ilkesi tümüyle yok olmadı. Ortaçağ Hristiyanlığında, sert, öç alıcı, herşeye gücü yeten Baba Tanrı'yı dengeleyen bir karşı güç olarak, müşfikliği ve bağışlayıcılığı kişileştiren Bakire Meryem ile yeniden canlandırıldı. Protestanlığın lehine sayılmayacak bir tutumla, bu mezhebin önderleri, dindeki bu dişi ilkesini reddettiler ve eski İbraniler'in bağışlamasız baba tanrısına geri döndü. Fromm ana ve baba ilkeleri arasında kurulacak uygun bir dengenin, bir ulusun sağlığının önkoşulu olduğunu sezmiş görünür. Fromm'a göre, bazı halklar baba ilkesine fazla önem verip, kavgacı, hoşgörüsüz, zorbaca ve buyurucu (mütehakkim) olmuşlardır. Bunun tersine, ana ilkesine tutsakça bir bağlılık, bir halkı yalıtlanmadan yana, bölgeci ve aşırı derecede «yurtsever» yapar. Üzerinde yaşadıkları toprağa kök salarlar, kendine aşık olan bir kimse gibi, narkis eğilimler geliştirirler. Bunun doğuracağı sonuç, kendini etnosantrizmde (etnik benmerkezcilikte) ve ksenofobide (yabancı korkusunda) ortaya koyan gülünç bir nasyonalizmdir. Naziler'in «kan ve toprak» şovenizmi bunun tipik bir örneğiydi. Gerçekten, Fromm nasyonalizmi, çağımızın dünyasının «fücür saplantısı» olarak niteler. *Escape from Freedom* adlı yapıtında nazizmi, tarihte ilk önce, Reformasyonun insanın doğasının kötülüğü ve öfkeli bir tanrının gücünün herşeye yeterliliği öğretileriyle uyanıtılan yabancılaşma ve önemsizlik duygularının bir ürünü olarak uyanıtıldığını belirttiğini unutmuş görünür. Fromm'un hem ana hem baba ilkelerinde olumlu değerlerin bulunduğu kuşkusuz yoktur. Ana ilkesinin tüm insanlara karşı, insanlığa karşı sevgiyi ve hoşgörüyü simgeleyecek biçimde genişletilebileceğine ve baba ilkesinin görev, yasa ve akıl yolunda kullanılabileceğine inanır. İnsan bu iki ilkeyi, sevgi ve akıl, adalet ve evrensel kardeşlik olarak yüksek biçimleriyle birleştirmeyi başarana dek, «yeni, insanca bir bağlılık biçimi bulamayacak, dünyasını gerçekten insanca bir yuva durumuna dönüştüremeyecektir.»²³

22 Henry Adams, *Mont-Saint-Michel and Chartres*, New York, 1904, Houghton Mifflin,

yapıtında Henry Adams da, bilindiği gibi, Bakire'ye tapınışı neredeyse aynı sözlerle idealleştirmişti.

23 Fromm, *The Sane Society*, 60.

Bu «gerçekten insanca bir yuva»nın bir örneğini Fromm, iyi bir toplumun nasıl olacağını gösteren reçetesinde sundu. O, herşeyden önce, aklı başında sağlıklı düşünen insanlardan oluşacaktır. Kafaca sağlıklı insan der Fromm, «üretici kişidir ve yabancılaşmaya uğramamış kişidir; kendini dünyaya severek bağlayan ve aklını gerçeği nesnel bir biçimde kavramak için kullanan kişidir; kendini benzeri olmayan bireysel bir varlık olarak gören ve aynı zamanda kendini bir başka insanla tek bir varlık gibi duyan kimsedir; akıldışı (irrasyonel) yetkeye boyun eğmeyen, vicdanının ve aklının rasyonel otoritesini isteyerek kabul eden kimsedir.»²⁴ Toplumun da, sağlıklı olduğu açıkça anlaşılan niteliklere sahip olması gerekir. Fromm'un aklı başında toplumu, her bireye, kendi başına bir amaç gibi görülerek davranılan, ve hiç bir kimsenin başkasının tamahının, narkizminin ya da sömürsünün aracı olmadığı bir toplumdur. Aynı zamanda insanın odakta durduğu ve tüm siyasal ve ekonomik etkinliklerin insanın ilerlemesi ve gelişmesi amacına bağlandığı bir toplumdur. O, son olarak, çalışmada yaratıcılığı besleyen, aklı gizilgücünü ortaya dökmeye kışkırtan, insanlar arası dayanışmayı besleyen ve üyelerinin hemcinsleriyle sıcak ve saygılı ilişkiler içinde yaşamalarına izin vermekle kalmayıp bunu destekleyen bir toplumdur.²⁵

Fromm'un iyi toplum için önerdiği örgütleniş biçimi, «komüniteryan sosyalizm» dediği örgütleniştir. Bununla ondokuzuncu yüzyılın başlarındaki utopyacı akımları andıran ama yirminci yüzyıl endüstrileşme akımının iyi yanlarını da olabildiğince içine almaya özen gösteren bir düzeni anlatmak ister. Ekonomik yönüne gelince, komüniteryan sosyalizm, karar almayı «yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya» karar oluşturma sentezini sağlayacak biçimde, merkeziyetçilik ve merkeziyetçilikten kaçış ilkelerinin bir karışımından oluşacaktır. «Sosyalizm» terimini kullanmasına karşın Fromm, işçilerin üretim araçlarına sahip olmasıyla değil, işçilerin işin yönetimine katılmalarıyla ilgilenir. Kapitalist mülk sahiplerine, yatırımları karşılığında hâlâ «akla yakın bir faiz oranı» bırakılacaksa da, kârın işçilerle işverenler arasında paylaşılacağı bir sistem önerir. Endüstrinin sahipliğinin devlete geçirilmesinin işçinin konumunda önemli bir değişiklik yaratmayacağını ileri sürerek, onun yerine çalışma koşullarında değişiklik yapılmasını önerir. Bu amaca ulaşılması için, işçi sendikalarının demokratlaştırılmasını, işçilerin, üyelerinin birbirlerine bağlanmasına olanak verecek kadar küçük gruplar içinde örgütlendirilmelerini, onlara içinde çalıştıkları girişimin ortağı

24 Fromm, *The Sane Society*, 275.

25 Fromm bu düşüncelerini,

Erich Fromm, *The Art of Loving*,

New York, 1965, Harper'da daha da işleyip geliştirmektedir

oldukları duygusunu verecek biçimde, işçilerin hisse senedi sahipliği planlarını hazırlamalarını desteklemeyi; sosyal güvenliğı, hatta kendini bir başka işe hazırlamak için işini bırakan kimseyi bile içine alacak biçimde «evrensel bir enalt gelir» sağlanacak noktaya dek genişletmeyi önerir.

Komüniteryan sosyalizmin siyasal ve toplumsal yönleri de olacaktır. Siyasal sorunların çözülmesi için Fromm, toplumun her birinde beş yüz kişinin bulunacağı küçük birimlere bölünmesini, böylece bu birimlerin kasaba toplantılarına [köy derneklerine] benzer bir biçimde işleyebilmelerinin sağlanmasını önerir. Bu tür küçük gruplarda siyasal sorunlar, hiç bir şey atlanmadan tartışılabilir ve kişilerin düşünceleri, birbirleriyle çatışan görüşlerle keskinleştirilebilir. Belki yerel ilgi alanlarına göre örgütlendirilecek olan aynı gruplar, toplumsal ilişki birimleri ve eğlence birimleri olarak da çalışabilirler. Fromm benzer ilgilere sahip kimselerin «birlikte şarkı söyleyip, birlikte yürüyüp, birlikte dansedip, birlikte hayranlık duyacakları» mutlu bir komüniteryan yaşam düşü kuru. Bu yolda «içinde hâlâ gerçek şölenler, herkesin katıldığı sanat gösterileri yapılan ve okuyazar olan hiç kimsenin bulunmadığı bir dereceye dek ilkel köyün, kültürel bakımdan ve kafa sağlığı bakımından, bizim eğitilmiş, gazete okuyan, radyo dinleyen kültürümüzden daha ileri»²⁶ olduğunu söyleyecek kadar ileri gider. Fromm böylece anti-entülektüel bir bakış açısına sahip biri gibi görünürse de, başka bağlamlarda söyledikleri, akıldışı şeyleri yüceltme ya da bilisizliğı ve boşançları haklı gösterme gibi bir isteğinin bulunmadığına işaret eder görünürler. Fromm daha çok, çağdaş uygarlığın insanca olmayan yanlarını aşmaya ve bireylerin, insanları ya akillarını kullanmaktan ya da aklın yolunu izlemekten alakoyan yabancılaşmasına bir çare bulmaya çalışır.

3. DAVRANIŞÇILIĞIN SİYASAL KURAMDAKİ UZANTILARI

Psikanaliz, psikolojinin siyasal kuram için şaşırtıcı sonuçlar çıkarılabilen tek dalı değildir. 1905 dolaylarında, psikolojik yorumun, insanın davranışlarını, terkiplerini anlayabilmenin temeli olarak ne bilincin ne de bilinçaltının alınmasını kabul etmeyen yeni bir okulu ortaya çıktı. Bu okula «davranışçılık»* adı verildi. Davranışçı, psikolojiye bir doğa bilimi konumu vermeye çalışır. Bu amaçla insan davranışlarının tümünü, ısı ya da elektrik elde etmede ya da iki sıvının bir kimyasal reaksiyonda karışmasında olduğu gibi, gözlemlenebilen, testlerle sınılabilen, ve ölçülebilen dürtülere (uyarıcılara)** ve tepkilere indirger.

26 Fromm. *The Sane Society*, 348-349.

* *behaviorism*.

** *stimuli*.

Davranışçı, her dürtünün bir tepkiye yol açtığını ve her tepkiden önce bir dürtünün bulunduğunu söyler. İnsan davranışlarının toplamı budur, hiç değilse bilimsel yöntemlerle incelenen insan davranışlarının tümü budur. Davranışçılıkta aşırı bir tutum takınmış olan kişi, insanın zihninden çıktığı söylenen düşünceleri, ideaları, imgeleri ve rasyonalizasyonları temsil eden her şeyi incelemeleri dışında bırakır. Hatta, nesnel inceleme konusu yapılamayacağı için, «zihin» diye bir şeyin «var» olduğundan bile emin değildir. Davranışçı için insan, özünde tepkileri neredeyse her türlü koşullandırılmaya, değiştirilmeye yatkın olan, ama temelinde bir maymunun ya da kangrunun davranışları kadar mekanik olan bir hayvandır.

İvan Pavlov (1849 - 1936)

Nesnel bir bilim olarak psikoloji anlayışının gelişmesinin en tanınmış öncüsü İvan Pavlov idi. Fizyoloji eğitimi görmüş ve fizyolog olarak çalışmış biri olmasına karşın, Pavlov'un buluşları psikolojide yeni bir yaklaşımın temellerini attı. Pavlov'dan önce psikoloji daha çok, zihin durumları, tensel duyular, algılama, anımsama ve düşünme ile ilgileniyordu. Bu yeni etki altında, psikoloji, «zihin» içinde neler olup bittiğini öznel yollarla bulmaya çalışmak yerine, yavaş yavaş, nesnel davranışları inceleyen deneysel bir bilim olarak görülmeye başlandı. Pavlov 1849 yılında Orta Rusya'daki Ryazan'da doğdu. Yaşam biçimi köylülerinkinden pek farklı olmayan bir rahibin oğlu olmasına karşın, iyi bir eğitim görebildi. Petersburg Üniversitesi'nde bir bölümü bitirdi ve sonra 1883 yılında tıp doktorluğu derecesi alacağı Askeri Tıp Operatörlüğü Akademisi'ne yazıldı. Sekiz yıl sonra bu Akademi'de farmakoloji profesörü ve 1895'te Deneysel Tıp Enstitüsü'ndeki Fizyoloji Bölümü'nün başkanı oldu. 1904 yılında yaptığı buluşlardan dolayı uluslararası bir ün kazandı ve fizyoloji dalında Nobel Ödülü ile onurlandırıldı. Başlıca katkıları, hayvanların sinir sistemi ile sindirim ve salgılama sistemleri hakkında yaptığı çalışmalarının ürünüdür. Reflekslerin (tepkelerin) değiştirilebileceğini yani koşullandırılabilirliğini kanıtladı, ve bir hayvanın davranışlarının büyük bir bölümünün çevresi ile olan deneyimi yoluyla «öğrenilmiş» davranışlar olduğunu gösterdi. Refleks etkinliklerinin merkezinin beyin korteksinde (beyin kabuğunda, boz maddede) bulunduğunu gördü ve «beyin kabuğu çıkarılmış» bir hayvanın neredeyse hiç bir şey öğrenemeyecek kadar öğrenme yeteneğini yitirdiğini gösterdi.

Pavlov'un psikolojiye yaptığı etki, daha çok, bir refleksle neden olan asıl dürtü (uyarıcı) değiştirildiğinde ve hatta yerine tümüyle farklı bir uyarıcı konduğunda görülen «koşullu refleks» (şartlı refleks) buluşuna dayanır. Örneğin Pavlov, her zaman aynı bakıcı tarafından beslenen bir köpeğin, bakıcıyı gördüğü zaman, hatta elinde yiyecek bulunmasa

bile, mide suyunun salgılandığını gösterdi. Aynı zamanda, bir hayvan daha önce birçok kereler yiyeceği zil sesiyle birlikte verilerek beslenmişse, tükürük bezlerinin zil sesini alır almaz çalışmaya başladığını da gösterdi. Pavlov bu deneylerini insanlar üzerinde yapacak kadar genişletmemişse de, böyle bir şeyin yapılabileceğinden hiç kuşkusu yoktu. Pavlov insan bedenini bir makina, son derece karmaşık da olsa, gene de bir makina olarak gördü. Kendisinin yetmiş sekiz yaşında böbrek taşları ameliyatı geçirirken takındığı tutum insanı böyle gördüğünü gösterir. Böbreğindeki taşların alınması ve bunun üzerine rahatsızlığından kurtulması, «organizmanın bir makina gibi görülmesinin gerektiğinin yeni bir kanıtı» olarak kendisini son derece etkilemişti. «Tam da saatin içindeki bir toz parçası gibi» dedi bağırarak «taş alındı ve makina yeniden normal işlevini görmeye başladı!»²⁷

Pavlov'un aynı zamanda, bilimin insanları yeniden yaratma ve «eksiksiz, doğru ve sürekli mutluluk» yolunu gösterme yeteneğine sarsılmaz bir inancı vardı. İnsan doğası hakkında ancak pekin bilim «ve insana, gücü herşeye yeten bilimsel yöntemin yardımıyla içten bir yaklaşım, insanı bugünkü kasvetinden ve insanlar arası ilişkilerde çağımızda gösterilen utanç verici davranışlardan kurtaracaktır» dedi.²⁸ Öznel duyguların ve zihin durumlarının incelenmesinin, insanın iç dünyasının kavranmasında bir dereceye dek yararlı olabileceğini yadsımadı, ama öznelin nesnelle birleştirilip nesnelin içinde eritileceği zamanın gelmesini özledi. Koşullu refleks çalışmasının, yolu, tüm insan organizmasının deneysel ve nesnel bir yaklaşımla incelenmesine açabileceğini düşündü.

Pavlov siyasal kuramla pek ilgilenmedi. Yaşamında birkaç kez Rus yönetiminin yeteneksizliklerinden ve bozulmuşluğundan dolayı canı çok sıkıldı. Rus-Japon savaşı ve onu izleyen devrimci huzursuzluklar, kendisini üzmüştü. Ne var ki Pavlov'un radikalliği, genel oy hakkını biraz genişletmekle ve Çar'ın kararnamelerini onaylayacak bir «Duma»nın kurulmasıyla yetinen 1905 devrimcilerine karşı duyduğu sevgiyle sınırlıydı. Hemen anayasal (meşruti) monarşiye, hatta bir cumhuriyete geçilmesini isteyen «hayalciler»e karşı özellikle eleştirici bir tutum takındı. I. Dünya Savaşı'nın acılı günlerinde, imparatorluk hükümetinin zayıflığından ve yeteneksizliğinden aynı derecede rahatsızlık duydu, ama yeni bir devrim düşüncesine de karşı çıktı. Komünistlerin iktidara gelmelerinden sonra bile, Bolşevikler ve programları hakkında, dostlarının kişisel güvenliğinden endişe etmeye başlamalarına yol açacak kadar sert eleştirilerde bulundu. Sovvet rejimini ve izlediği politikayı eleştirmeyi,

27 B.P. Babkin, *Pavlov: a Biography*, Chicago, 1949, University of Chicago Press, 176.

28 Babkin, *Pavlov: a Biography*, 86.

ölümünden dört yıl öncesine, 1932 yılına kadar sürdürdü; 1932 yılında, anlaşılan Nazi istilasına tehlikesinin, anavatan hükümetinin yurtseverlik nedenleriyle desteklenmesini gerektirdiğini düşünmüştü. Sovyet yöneticileri ise, her zaman Pavlov'un gözüne girmeye çalışmışlardı. Yapıtlarının ardarda baskılarını yayımladılar, kendisine rahat bir çalışma ortamı hazırlayıp kolaylıklar gösterdiler, onu hatta yaptığı eleştirilerinden dolayı bile paylamadılar. Anlaşılan koşullu refleksle ilgili öğretile-
rinin Sovyet deneyimi için taşıdığı büyük önemi kavramışlardı. Bu öğ-
retiler, insan organizmasını da içererek, her organizmanın doğasının tü-
müyle istenildiği yönde biçimlendirilebilir olduğunu göstermiyor muy-
du? Hemen tüm davranışlar öğrenmeyle edinildiğine göre, değişmez
insan doğası diye bir şey olamazdı. İnsanlar, koşullandırma süreci ile,
neredeyse istenilen yönde biçimlendirilebilirlerdi. Kapitalizmin kanat-
ları altında edinilmiş ahlaksal, dinsel ve ekonomik önyargılardan tümüyle
kurtulmuş yeni bir Sovyet toplumu yaratma yolundaki beklentileri-
nin karşısında, neredeyse hiç bir engelin bulunmadığını düşünmüşlerdi.

John Broadus Watson (1878 - 1958)

Pavlov'un fizyolojik-psikolojik kuramının sıkı bir izleyicisi olan John B. Watson, herkesce davranışçılığın kurucusu sayılır. Güney Carolina'da Greenville'de 1878 yılında doğan Watson, Furnam Üniversitesi'nde ve Chicago Üniversitesi'nde okudu. Bir yandan temizlikçilik, garsonluk ve bir kafes dolusu beyaz farenin bakıcılığı gibi işlerde çalışarak geçimini sağlarken, öte yandan Chicago Üniversitesi'nden 1903 yılında doktora derecesi almayı başardı. Chicago Üniversitesi'nde okut-
man olarak dört yıl çalıştıktan sonra, otuz yaşındayken Johns Hopkins Üniversitesi'nde bir öğretim üyeliğine atandı. Hem insan hem hayvan davranışıyla ilgili geniş araştırmalar yürüttü ve bir süre için Johns Hopkins ve Harriet Lane hastanelerinde doğan tüm bebeklerin davranışlarını incelemesine izin verildi. Ne var ki 1920 yılında, talihsiz bir biçimde herkesce duyulan sansasyonel bir boşanma davasının sonucu olarak, Johns Hopkins mütevelli heyeti işine son verince, akademik yaşamı birdenbire sona erdi. Chicago'ya döndü, umut verici olmayan aylar geçirdikten sonra, lastik çizmeler için Kahire'den New Orleans'a kadar pazar olanaklarını araştıran bir reklâm ajansında iş buldu. Daha sonra R.H. Macy and Company'de bakkallık ederken, tüketici psikolojisini inceleme olanağı buldu. 1924 yılında New York'taki önde gelen reklâm şirketlerinden birinin başkan yardımcısı oldu. Kuramlarını açıklayan kitaplar ve makaleler yazıp durmuşsa da, hiç bir zaman akademik saygınlığına yeniden kavuşamadı. Akademisyenlerin eğilimi, kendisini yeteneklerini endüstricilere satan biri olarak görüp kınamak yönündeydi; ne var ki akademik çevreler kendisine başka bir seçenek tanımış

görünmezler. 1958'de öldüğünde hâlâ kötü üne sahip biri olarak görü-
lüyordu.

Watson, Pavlov'un psikolojisinden çıkarılabilecek mekanistik sonuç-
ları partizanca bir çabayla benimsedi. Gerçekten Watson psikolojiyi,
kaslarla, salgı bezleriyle, iç organlarla ilgili bir fizyolojiye indirgedi.
Tüm insan davranışlarının ve de hayvan davranışlarının fizyolojik tep-
kilerden oluştuğunu ileri sürdü. Bunlar, öğrenilmiş olan ve öğrenilmiş
olmayan tepkiler olmak üzere iki türdü. Öğrenilmiş olmayan tepkiler,
açlık ve beslenme, uğraşma, geri çekilme, nefes alma, öksürme, ağlama,
burun çekme, hazmetme gibi fizyolojik tepkilerle; korku, öfke, aşk gibi
temel bedensel duygular olarak, bireyin doğarken birliğinde getirdiği
tepkilerdi. Bunun dışında bireyin yaptığı hemen her şeyin, kıskançlık,
gıpta, merak, kavgacılık elde edicilik gibi içgüdü denen şeylerin çoğu-
nun; tutum alışların; ve elbette becerilerin, yeteneklerin ve eğilimlerin,
alışkanlıklar olarak öğrenilmiş davranışlar içine alınması gerekmek-
teydi.

Watson bilinç ve zihin durumu gibi süreçlerin tümünü, nesnel in-
celemeye uygun olmayan, dolayısıyla bilimsel çalışan psikoloğun zama-
nını ve dikkatini vermesine değmeyecek olgular olarak bir yana bıraktı.
Genel olarak tutumu, testten geçirilemeyen ve ölçülemeyen hiç bir şeyin
var sayılamayacağı yönündeydi. Eylemlerin, yani fizyolojik sonuçların,
davranışın tüm içeriğini oluşturduklarını düşünmek eğilimindeydi. Ör-
neğin korku duygusunun, kanın yüzden çekilmesiyle, dudakların titre-
mesiyle, kalp çarpıntısıyla, nefesin kesilmesiyle, tükürük bezlerinin sal-
gısının azalmasıyla ve benzeri tepkilerle özetlendiğini düşündü. Bu tep-
kilerin, duygunun görünümüleri olmayıp «duygunun kendisi» olduğu gö-
rüşünde direndi. Aynı biçimde, düşünmenin «zihin» denilen şeyin için-
de oluşan gizemli bir süreç değil, insanın bir tür kendi kendisiyle ko-
nuşması olduğunu ileri sürdü. Hiç kimse sözcükleri ya da düşünceleri
temsil eden öteki simgeleri kullanmadan düşünemez. Dolayısıyla akıl yü-
rütmeyi öğrenmek, tam da bir kimsenin bisiklet binmesini öğrenmesine
benzeyen, fizyolojik bir becerinin kazanılması sonucudur. Aralarındaki
baş farklılık, işe karışan yapılarla ilgilidir. Bisiklete binmek, kolların,
sırtın ve bacakların kaslarını ve sinirlerini işleme geçirir. Akıl yürüt-
mek düşünmek, daha çok, ses tellerini, gırtlığın ve göğüs bölgesinin
kaslarını ve sinirlerini sürecin içine alır. Her iki süreçte de beynin iş-
levi, özünde değişmez; sinir etkinliklerinin merkezi eşgüdümleme orga-
nı olarak çalışır.

Watson kendini deneysel etkinliklere kaptırdığı için, toplumsal ve
siyasal nitelikte pek fazla kuramı yoktu. Bununla birlikte kesinkes çev-
reciliğinin içinde pek çok toplumsal ve siyasal sonuçlara işarette bu-

lunulmaktaydı. İnsan varlıklarının, anatomik yapılar, fiziksel özellikler ve öğrenme yoluyla edinilmemiş tepkiler dışında, kesinlikle hiç bir şeyi kalıtımla getirmedikleri görüşünde direndi. Watson'a göre, huy, eğilimler, yetenek ve zekâ gibi nitelikler, kalıtılmış nitelikler değildir, olsa olsa bedensel yapılara bağımlı nitelikler olabilirler. Watson bu yolda, kendisine bir düzine sağlıklı, eli yüzü düzgün bebek verilse, ve bunların yetiştirilmesi için kendisinin istediği nitelikte bir dünya (çevre) sağlansa, «bunlardan herhangi birini gelişigüzel alıp, seçeceği doktor, avukat, sanatçı, tacir gibi herhangi bir uzman ve evet hatta, atalarının yetenekleri, istekleri, eğilimleri, meslekleri ve ırkları ne olursa olsun, dilenci, hırsız olarak yetiştirebileceğine güvence verebileceğini»²⁹ söyleyecek kadar ileri gitti. Böyle bir savı ileri sürerken, Rousseau'nun ve Jefferson'un en azgın düşlerini geride bırakacak derecede bir eşitlikçiliği benimsemiş oluyordu. Aslında bununla, düşünsel bakımdan tüm insanların doğduklarında eşit başlangıç çizgisinde bulunduklarını anlatmak istemişti. Daha sonra ne olacakları, tümüyle çevreye bağlıdır. Bu kuramın, eğitim, ahlak, suçluluk ve toplumsal gelişme açılarından taşıdığı önemi görmek güç olmasa gerek. Watson, toplumsal düzenin tüm sorunlarının eğitimle ve psikolojik koşullandırmayla çözülebileceğini de ileri sürdü. Deli ve toplumsallık yolunda eğitilmemiş biri olmadıkça, kimsenin suç işlemeyeceğini bildirdi. Bu nedenle ceza hukukunun ve cezalandırmaların tümüyle kaldırılmasını önerdi; ama bazı sınırlamalar kaldırılmayacaktı. Sapanların denetlenmesinin ve yeniden sağlıklı duruma sokulmasının yolu olarak, koşullandırılmış tepkilerin yaratılması ve bozulması ile ilgili konularda bildiklerimize dayanan bilimsel bir sürecin benimsenmesini istedi.

Edvard L. Thorndike (1874 - 1949)

Pavlov'un başlattığı geleneği izleyen çağdaş psikologların çoğu, öğretiyi yüklü (doktriner) bir yorumda bulunmaktan kaçındılar. Edward L. Thorndike'in görüşleri bu tutumun ılımlı bir örneğini oluşturur. Massachusetts'de Williamsburg'da 1874 yılında doğan Thorndike, Wesleyan Üniversitesi'nden lisans derecesi aldı, Harvard'dan master; Columbia'dan ise doktora derecelerini aldı. Columbia'da, önce Western Reserve'de, sonra Teachers College'da olmak üzere kırk bir yıl ders verdi. Uzun süre, Amerika'nın belki de en önde gelen deneysel psikoloğu olarak görüldü. Maymunların, balıkların ve civcivlerin davranışlarıyla ilgili çalışmalarından dolayı, dünya çapında bir ün kazandı. Aynı zamanda psikoloji testlerinin ateşli bir savunucusu olarak tanındı ve I. Dünya Savaşı sırasında Birleşik Devletler Kara Kuvvetleri'nde uygulanan test-

29 John B. Watson, *Behaviorism*, New York, 1925. The People's Institute Publishing Co., 82.

lerin geliştirilmesinde baş rolü oynamıştı. Siyasal ve toplumsal konulara değinen görüşleri, ölümünden on yıl önce 1939 yılında tamamladığı *Human Nature and the Social Order* (İnsanın Doğası ve Toplumsal Düzen) adlı bin sayfalık kalın bir kitabında bulunmaktadır.

Bir psikolog olarak Thorndike, deneysel yöntemlere Pavlov ve Watson kadar sınıksız bağlı biriydi. İnsanın kafasında «saklı» düşünceler, bilinçaltı istekleri veya nesnel araştırmayla doğrulanamayan herhangi bir şey hakkında kuramlar türetmeye heveslenmedi. Amerika'lı ve Rusya'lı meslektaşları olan Watson ve Pavlov gibi, insanın doğasının, öteki memelilerden yalnızca karmaşıklık derecesi bakımından ayrıldığını düşündü. İnsan bireyinin, genlerinin ve üzerinde etkiye bulunmuş olan sonsuz sayıda çevresel etmenlerin karışımının bir ürünü olduğunu ileri sürdü. Genler anatomik karakterlerin ve fiziksel özelliklerin taşıyıcılarıydı; ama onların düşünceleri, dinsel inançları ya da toplumsal alışkanlıkları taşıdıkları yolunda kanıtlar yoktu. Öte yandan Thorndike, kalıtımın etkisini Watson'un gördüğü kadar sınırlı görmedi. Belli bazı eğilimlerin ve yeteneklerin, örneğin bir boyun eğme, tabi olma eğiliminin ve hatta «insanları, yakını ve gözyaşları içinde görmek yerine eğlenen ve gülen kimseler olarak görmekten hoşlanmak biçiminde kıbarlık ve karşılıklı yardımlaşma»³⁰ eğiliminin kalıtımla geçirilebilen eğilimler olabileceğine inandı. Çoğu insanlarda çocuklara yiyecek birşeyler verme, onları hayvanların saldırısından ya da arabaların çignemesinden koruma, zayıf kimseleri rahatlatma ve koruma yolunda doğuştan getirdikleri eğilimlerin varlığının gösterilebileceği görüşündeydi. İnsan doğasının pasifistlerin ve utopyacıların umutlarını haklı çıkaracak kadar iyi yanlarının bulunup bulunmadığından emin olmamakla birlikte, salt insanın bir yüksek hayvan oluşuna dayanılarak, hayvanca bir doğa taşıyor olması gerektiği varsayımını kabul etmedi. Örneğin şempanzelerin oldukça iyi yaratıklar olduklarına, doğal ortamlarındaki yaşamlarının, şeytanların curcunasından çok bir aile pikniğine benzerdiğine işaret etti. Aynı zamanda insanların gelişme yeteneğine sahip olduklarını söylemesi de önemlidir. Hatta doğuştan öğrenme yeteneklerinin bile durağan olmayıp, elverişli çevresel koşullarda artırılacak bir nitelik olduğunu ileri sürdü. Thorndike'a göre, bir bakım kurumundan aydın bir üvey anababa yanına alınan bir öksüz çocuk, zekâ testinde yedi puvana kadar varan bir gelişme gösterebilirdi.

Sıra siyasal ve toplumsal konulardaki görüşlerini dile getirmeye gelince, Thorndike öteki davranışçı kardeşleri kadar alçakgönüllü değildir. Psikolojinin bulgularının insanların neredeyse tüm sorunlarının

30 Edward L. Thorndike, *Human Nature and the Social Order* New York, 1940, Macmillan, 279.

aydınlatılmasını sağlayabileceğine inandı. Özellikle siyaset biliminin psikoloji tarafından aydınlatılmaya gereksiniminin olduğunu söyledi. Bu bilimin üstadları, uzun süredir, insanın ahlakça bozukluğu hakkındaki teolojik önyargılarının baskısı altında oldukları için, toplum düzeninin sürdürülebilmesinde kaba gücün rolünü ve cezalandırmanın etkililiğini abartmışlardı. İnsan genleri içindeki insanca genlerin varlığını görmezlikten geldiler ve «uygarlığın korunması ve yeniden canlandırılması bakımından son derece etkili olan zekâ ile ahlak arasındaki güçlü bağlantıyı (korelasyonu)»³¹ hesaba katmadılar. Thorndike bir bilim çağında devletin, siyasal eylemin temeli olarak deneysel yöntem hakkında hiç bir bilgileri olmayan hukukçular, işadamları ve çiftçiler tarafından yönetilmesini saçma buldu. Bunlar, araştırmanın sonuçlarını beklemek yerine, grup baskılarının etkisiyle ya da doğal hukuk, doğal haklar gibi varlıkları kanıtlanmamış doğmalara göre davranırlar. Bu nedenle Thorndike, kentlerde, federe devletlerde ve devletlerde, toplumu gerçekte yönetecek olan uzmanları seçme yetkisi bulunan müteveli heyetlerinin kurulmasını önerdi. Anlaşılan modeline örnek aldığı örgütlenme biçimi, bir Amerikan yüksek okulunda ya da üniversitesinde görülen örgütlenmeydi. Bu heyetlerin kendilerinin nasıl seçilmesi gerektiği konusunu pek fazla önemli bulmadı. İster kendi kendilerini kursunlar, ister iki yüz «sağduyulu insan» arasından kura ile seçilsinler; önemli olan şeyin, kamu yararına politikaların, insan doğası hakkında bilgili, toplumsal sorunların çözülmesinde bilimsel yöntemin değerini kavramış insanların kullanılması; toplum işlerinin örneğin insan türünün iliklerine işlemiş olan kavga içgüdüğü diye birşeyin bulunmadığını «bilen» insanlar tarafından kararlaştırılıp yürütülmesi olduğunu söyledi. Bilim adamlarının da yanılabilirliğini kabul etti, ama «onların vereceği ilacı kullanmak karacahilin ilacını almaktan kuşkusuz biraz daha iyidir» diye düşündü.³²

SONUÇ

Çağlar boyunca geliştirilen her yeni bilim ya da yeni bilimsel kuram, örkek ve tutucu doğallı insanlardan, ama daha çok da çıkarlarına yönelik bir tehlike sezen kimselerden gelen sert saldırılara uğradı. Kopernikoscu kuram bunun en göze çarpar örneğidir. Ortaçağın dünya görüşünü reddederek bu kuram, insanı evrenin merkezindeki görkemli konumundan alıp, onu sonsuz bir evrensel makinada bir toz parçası durumuna indirmiştir. Böyle mekanistik bir öğrettiyi kabul etmek, Kilise'nin önderlerine ve aynı zamanda Rönesans'ın birçok hümanistine, Tanrı'nın onuruna karşı bir saldırı ve insan soyunun değerini düşürme

31 Thorndike, *Human Nature and the Social Order*, 741.

32 Thorndike, *Human Nature and the Social Order*, 958.

olarak göründü. Darvinci doğal ayıklanma kuramı, bundan daha rahat-sız ediciydi. Darwin yalnızca *Kitabı Mukaddes*'deki dünyanın ve insanın özel olarak yaratıldığı kuramına meydan okumakla kalmamış, aynı za-manda hem hayvan hem insan biyolojisinin naturalistik [doğanın bir parçası olarak, doğa bilimleri yöntemleriyle] yorumunun temellerini atmıştı. İnsanın hâlâ tinsel ya da doğaüstü yoruma sokulabilen yanı olarak geriye, kala kala yalnızca iç dünyası kalmıştı. Bu dünyanın da bilimsel inceleme alanı içine alınmasını isteyerek, yeni psikoloji okul-larının önderleri, insanın, öteki canlılara benzemeyen anlamında eşsiz-liği inancına bağlanmış olan hemen herkesin öfkesini üzerlerine çekmiş oldular.

Psikologlara yapılan eleştirilerin çoğu, belki bu eleştirilere yol açan nedenlerle değil eleştirenlerin öznel nedenleriyle yapılmış eleştiriler ol-salar da, haklı eleştirilerdi. Ne psikanalizciler ne de davranışçılar, bul-gularının siyasal ve toplumsal kuramı etkileyecek sonuçlarının, uzantı-larının tümünü kavramış görünmezler. Psikanalizcilerin ulaştığı sonuç-lar, büyük dinlerin ve ister Hristiyan ister pagan filozofların öğrettik-leri bencillikten uzak olma, sevgi ve evrensel kardeşlik ideallerinin, in-san doğasının gereklerine ters ~~düşüşünü~~, bu nedenle ulaşılması olanak-sız idealler ~~olduklarına~~ işaret eder görünürler. Açıkça görülüyor ki, psikanalizciler, bu yüceltilmiş ideallerin zayıf insanlığın önünde dur-dukça, birçok insanın bu ideallere ulaşmak için çabalayıp, ulaşamayın-ca da nevrozlara düşeceklerine inanmışlardı. Durumun gerektirdiği mantık, bir uzlaşma ahlakını, belki de, yetkinlikçiliği (mükemmeliyetçiliği, perfeksiyonizmi) ve hem Yahudiliğin hem Hristiyanlığın sert yasakla-malarını ~~reddederek~~, Eski Yunan'ın ılımlılık idealine dönmeyi buyuru-yor gibidir. Ama psikanalizciler bunu açıkça böyle ortaya koymaya dek gitmezler. Ne de eğitim konularında özel, somut önerilerde bulunurlar Çocukların kafasına düşüncesiz ve bilisiz anababalarca ekilen fobilerin endişelerin ve kırgınlıkların, kendilerini daha sonra başkaldırma, sal dırganlık ve sapık davranışlar biçiminde ortaya koydukları doğruysa bu hataların düzeltilmesi neden okulların baş işlevlerinden biri olma sın? Çok büyük sayılara varan çocukların kafalarının kurtarılması, ger çekleştirilmesi olanaklı bir şey olmayabilir; ama geleceğin anababaları nın bir sonraki kuşağa psikolojik yaralar açmaktan kaçınmalarını sağ layacak biçimde eğitimcilerini kabul etmemek için görünürde bir ne den yok. Son olarak, psikanalizcilerin «önleyici politika» için fazla bi katkıda bulunmadıklarını belirtmek gerek. Gerginliklerin ve çatışma ların önlenmesinin iyi olacağını söylemiş olabilirler, ama bunun nasıl yapılacağı konusunda pek az pratik önerileri vardır. Geleceğin Hitler lerini ya da sapıkların, saldırganlarını yurtseverlik örtüleri altında ve ya baskı görenlere, ezilenlere yardım örtüsü altında gizleyen öteki rül hastalarını nasıl tanıyabileceklerini halka öğretmek yolunda hemen he

men hiç bir çaba göstermediler. Psikanaliz, savaşın ortadan kaldırılması ya da suçluluğun önlenmesi gibi sorunlarda genellikle yüzeyde kalıp, pek derine inemedi. Psikanaliz temelde, rahatsız toplumlardan çok rahatsız bireyler için bir sağaltıma yöntemi olarak kaldı.

Davranışçılar ve psikolojinin öteki çevreci okulları hedef oldukları eleştirilere karşı psikanalizcilerden daha dayanıklı görünürler. Deneyci yaklaşımlarından dolayı, çağımızın bilimsel ruhu ile daha çok uyum içinde göründüler. Bununla birlikte, çalışmalarından çıkarılabilecek sonuçlar son derece devrimcidir. Davranışçılar, neredeyse tümüyle çevresinin ürünü olan bir insan manzarası çizerler. Onlara göre, insan doğasının genlere geçirilebilen öğeleri, toplam özelliklerinin çok küçük bir bölümünü oluşturur. Bu nedenle insan doğasının son derece plastik (esnek) görüleceği ortadadır. İnsan çevresinin koşullarının elverişli olmasına göre, günahkârlıktan ermişliğe, ve sonra çevresel koşullarının elverişsizliğinin bir sonucu olarak yeniden günahkârlığa döndürülebilir. Bu anlayışın bir sonucu olarak, eğitim dünyanın en önemli işi olarak görülecektir. Gerekli eğitimi verip rehberliği göstererek, öğretmenler ve anababalar, toplumu barışçı, uyum içinde ve işbirlikçi bir toplum biçimine dönüştürebileceklerdir. Suçluluğun kökü hemen hemen tümüyle kurutulabilir, çatışmaya yönelten ve saldırı itisi yaratan güvensizliklerin ve içe dönük saldırıların da kökü kurutulabilir. Ama önemli bir şey daha yapılabilir. Davranışçılığın benimsendiği bir dünyada, izlenecek siyasal ve toplumsal politikalar, bilimsel deneyimle ölçülen gerçek sonuçlarına bakılarak değerlendirilebilir. O zaman kimsenin tanınmış bir vatandaşımızın geçenlerde yaptığı gibi, gençliğin işlediği hataların çaresinin «eskilerde görülen öfkelenme yeteneğine» sahip yargıçların olduğunu söylemesine izin verilmeyecektir. Ne de dış ilişkiler, blöf yapmak, ya kara ya ak kategorilerinden birine sokmak, küsmek gibi çocukça anlayışlarla yönetilecektir. Bu gibi kazançlarının karşısında, davranışçılığın, görelî bir ahlak anlayışını desteklemesinin, yani idealistce ya da kişiyi soylu kılıcı tutumlar yerine, toplumsal bakımdan uygun görülen davranışlara izin verilmesinin doğuracağı özürleri olacaktır.

XII. Bölüm İçin Türkçe Ek Okuma Listesi

- le Bon, Gustave, *Kitleler Psikolojisi*, çev. Selâhattin Demirkan, İstanbul, 1979, Yağmur Yayınevi, 199 s.
- Freud, Sigmund, *Cinsiyet ve Psikanaliz*, çev. Selâhattin Hilâv, İstanbul, 1981, Varlık Yayınları, 231 s.
- Freud, Sigmund, *Kitle Psikolojisi*, çev. Kâmuran Şipal, İstanbul, 1975, Bozak Yayınları, 119 s.
- Freud, Sigmund, *Musa ve Tektanrıcılık*, çev. Erol Sevil, İstanbul 1976, Dergâh Yayınları, 155 s.

- Freud, Sigmund, *Psikanaliz Üzerine*, çev. Ali Avni Öneş, İstanbul, 1981, Say Kitap Pazarlama, 208 s.
- Freud, Sigmund, *Psikanalize Giriş*, çev. Günseli Kaptagel, İstanbul, 1973, İ. Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, 180 s.
- Freud, Sigmund, *Rüyalar ve Yorumları*, çev. Şizen Üstün - Galip Üstün, İstanbul, 1972, Varlık Yayınları, 112 s.
- Freud, Sigmund, *Seçmeler*, çev. Ali Avni Öneş, İstanbul, 1972, Milliyet Yayınları, 407 s.
- Freud, Sigmund, *Totem ve Tabu*, çev. Niyazi Berkes, İstanbul, 1971, Remzi Kitabevi, 232 s.
- Fromm, Erich, *Çağımızın Özgürlük Sorunu*, çev. Bozkurt Güvenç, Ankara, 1982, Bayraktar Yayınları, 221 s.
- Fromm, Erich, *Freud'un Düşüncesinin Büyüklüğü ve Sınırları*, çev. Aydın Arıtan, İstanbul, 1981, Dilek Matbaası, 214 s.
- Fromm, Erich, *Hürriyetten Kaçış*, Çev. Ayda Yürükân, İstanbul, 1982, Tur Yayınları, 308 s.
- Fromm, Erich, *Psikanaliz ve Zen Budizm*, çev. İlhan Güngören, İstanbul, 1978, Onur Rasimevi, 124 s.
- Fromm, Erich, *Sağlıklı Toplum*, çev. Yurdanur Salman Zeynel Tanrısever, İstanbul, 1982, Payel Yayınları, 399 s.
- Fromm, E., *Sevgi ve Şiddetin Kaynağı*, çev. Yurdanur Salman - Nalan İçten, İstanbul, 1979, Payel Yayınları, 160 s.
- Hoffer, Eric, *Kesin İnançlılar, Kitle Hareketinin Anatomisi*, çev. Erkil Günür, İstanbul, 1978, Tur Yayınları, 211 s.
- Horney, Karen, *Çağımızın Tedirgin İnsanı*, çev. Ayda Yürükân, İstanbul, 1980, Tur Yayınları, 276 s.
- Marcuse, Herbert, *Aşk ve Uygarlık, Freud Üzerine Felsefi Bir Araştırma*, çev. Sermet Çağan, İstanbul, 1968, May Yayınları, 318 s.
- Özgül, Halis, *Psikoloji Dünyasının Üç Büyüklüğü: Freud Adler Jung*, İstanbul, 1976, Ararat Yayınevi, 197 s.
- Pavlov, İvan, *Şartlı Refleksler ve Sinir Bozuklukları*, çev. Nezahat Arkun, İstanbul, 1975, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 217 s.
- Reich, Wilhelm, *Faşizmin Kitle Ruhu Anlayışı*, çev. Bertan Onaran, İstanbul, 1975, Payel Yayınları, 479 s.
- Teber, Sarol, *Davranışlarımızın Kökeni*, İstanbul, 1978, Sorun Yayınları, 302 s.

XIII

TOPLUMSAL ÇEVRE VE SİYASAL KURAM

Antropolojinin Katkıları, Sosyolojinin Katkıları, Karşı Utopyacılar

Aristoteles'in ünlü tanımına göre, insan siyasal bir hayvandır. Aristoteles insanı aynı zamanda toplumsal bir hayvan olarak gördü. Gerçekten bazen «toplum» ve «devlet» sözlerini anlamdaş sözcüklermiş gibi kullandı. Ama aslında bunların anlamdaş oldukları düşüncesinde değildi; kendi başlarına oldukları zaman kendi kendilerine yetersiz anlamında toplumsal hayvan olan arılarla, doğanın «uygun olanla olmayanın, aynı biçimde, adaletli olanla olmayanın neler olduğunu söyleyebilme olanağını» sağlayan konuşma ve akıl gücü verdiği anlamda toplumsal hayvan olan insanı birbirinden ayırmıştı. Ayrıca, Aristoteles devleti, toplumdaki daha öncelikli ve daha üstün bir konuma yerleştirdi, çünkü devlet insanın kendini yetkinleştireceği araçlar olan hukuku ve adaleti sağlıyordu; ve hukuk ve adalet olmaksızın insan, hayvanların en kötüsüydü. Bu nedenle, Aristoteles'e göre, politika «etik»i de içine alır ve devlet insanların bağlılığını hakeden tek kuruluştur. Din devletin bütünleyici bir parçası olarak görülmeli, öteki toplumsal kurumlar da devletin tamamlayıcı parçaları sayılmalı. Çünkü devletin dışında yaşayabilen insan «ya bir hayvandır ya da bir tanrı.»¹

Aristoteles'in düşündüğü gibi devletin herşeyi kapsayıcı ve herşeyden önemli olduğu görüşüne pek az çağdaş toplum bilimci katılacaktır. Çağımızın toplum bilimcilerinin çoğu, siyasal örgütü, örgütlü toplumun yalnızca bir yönü olarak görürler. Onlara göre aile, din ve ekonomi de önemli kurumlardır. Kuşkusuz bu anlayışın geçmişi, Stoacıların, Epikuroscuların da yardımıyla, politikanın üstünlüğünü yıktıkları, insanın bağlanacağı birden çok şey sundukları ve insanı yalnızca bir vatan-

---

1 Aristotle, *The Politics*, ed. M.F. Egan, New York, 1899, Colonial Press, 34.

daş olarak görülmeekten çıkarıp, bir birey yaptıkları İ.Ö. 300 dolaylarında gerçekleştirilen düşünsel devrime dek götürülebilir. Bu pagan filozofların etkileri, Hristiyan dininin içine de sızdı, ve böylece yeniçağa ve yakınçağa taşındı. Aydınlanma'nın siyasal kuramının temelini atan Locke'un doğal haklar bireyciliğinin kökleri, ortaçağ Hristiyanlığına dayanıyordu. Aydınlanma'nın bireyciliği, daha sonra fizyokratların ve Adam Smith'in öğretileriyle desteklenince, ondokuzuncu yüzyıl sosyologlarının devlete karşı çıkan güçlü bir eğilim içine girmelerine şaşmamalı. Örneğin Herbert Spencer ve William Graham Sumner, devleti özünde insanın gelişmesinin önündeki bir engel olarak gördüler. Geçtiğimiz birkaç onyı içindeyse, sarkaç bunun tam zıddı olan bir yöne doğru salındı. Çağımızın sosyologları, devletin önemini büyütürler, devleti her yerde bulunup her şeyi gözeten bir kurum olarak görürler ve devletin «*homo sapiens*»in evcilleştirilmesindeki önemini bir veri olarak kabul ederler.

1. ANTROPOLOJİNİN SİYASAL KURAMA KATKILARI

Toplum bilimlerinin en genci olarak antropolojinin önünde, devletle ve insanla ilgili bazı eski ve saygıdeğer varsayımları yıkmak görevi vardı. Uzun yüzyıllar, insanların, insan soyunun başlangıç dönemini, yararlı bir anarşi içinde geçirdikleri ve siyasal bakımdan örgütlenmiş bir toplum olarak devletin, ancak uygarlığın şafağı sökerken ortaya çıktığı varsayımı benimsenmişti. Antropolojik araştırma, devletin insanlığın en eski kurumlarından biri olduğunu, devletin, hatta oldukça karmaşık biçimiyle, birçok okuryazarlık öncesi toplumda bulunduğunu gösterdi. Bazı antropologlar, dünyanın her yerinde yasalardan önce geleceğin bulunduğu düşüncesinin artık geçerli olmadığını, zorlamanın fizik zorlama kadar etkili öteki birçok biçimlerinin bulunduğu ve yönetim biçimlerinin, ilkel halklar arasında bile son derece çeşitli ve karmaşık olduğuna işaret ettiler.

Franz Boas (1852 - 1942)

Yirminci yüzyılın ilk dört onyılında, en saygın ve etkili antropologlardan biri Franz Boas idi. Alman asıllı olan Boas, Heidelberg ve Bonn üniversitelerinde okudu, Kiel Üniversitesi'nden doktora derecesini aldı. Coğrafyaya karşı duyduğu yakın ilgi, onu 1883 yılında Kuzey Kutbu'na yapılan bir araştırma gezisine katılmaya yöneltti ve kendisinin ilkel

2 Örneğin bakınız

M.J. Herskovits, *Cultural Anthropolgy*,
New York, 1955, Knopf;

R.H. Lowie, *Primitive Society*,
New York, 1925, Boni and Liveright.

topluluklarla karşılaşmasını sağladı. Bunun üzerine antropolojiyi meslek edinmeye karar verdi ve bir yılını küçük bir Eskimo yerleşim yeri olan Baffin Land'da geçirdi. Dönüşünde Berlin'deki Krallık Etnoloji Müzesi'ne asistan ve Berlin Üniversitesi'ne coğrafya doçenti atandı. 1886 yılında İngiliz Columbia'sı Kızılderilileri arasında bir araştırma yapmak üzere Almanya'dan ayrıldı. Clark Üniversitesi'nde bir süre okutmanlık ve Chicago Sergisi'nde antropologluk yaptıktan sonra, Columbia Üniversitesi Antropoloji Fakültesi'ne atandı. 1889'dan emekli olduğu 1938'e kadar burada çalıştı. Özel olarak ilgilendiği konu ırk sorunuydu, ve gücünün çoğunu «Nordik saçmalık» dediği şeyi açıklamak için harcadı. Bunun bir sonucu olarak kitapları, 1933 yılından sonra Almanya'da ilk yakılacak kitaplar arasına girdi. Aynı zamanda, yaşamının büyük bir bölümünü, Birleşik Devletler ile Uzağdoğu ve Birleşik Devletler ile Latin Amerika ülkeleri arasında karşılıklı kültürel anlayışı geliştirme amacına adanmıştı. Emekliliğe ayrılması üzerine, düşünsel ve siyasal özgürlükle ilgili çalışmalarını artırdı; insan ve vatandaş haklarının ve özgürlüklerinin militan bir savaşçısı oldu.

Boas'ın matematik ve fizik çalışmaları, bilimsel yöntemin toplum bilimleri alanında büyük bir önem taşıdığı inancına varmasına yol açtı. Çoğu sorunların yeniden ele alınıp, ilk kaynaklarına gidilerek incelenmesi gerektiği, yoksa o sırada elde bulunan bilgilerle çözülemeyeceği görüşündeydi. Bu savı, özellikle ırk sorununun çözülmesi yolunda uygulamaya koydu. Hastanelerden, hapsanelerden ve hayır kurumlarının bakımevlerinden sağlanan anatomik verilere dayanarak, bedensel yapılarla zekâ arasında ya da yetenekler arasında bir bağlantının (olumlu korelasyonun) bulunmadığını gösterdi. Kafkasyalılar'ın (beyaz ırkın) beyin ölçüleri zencilerden yüksek, çağdaş uygar halkların beyin büyüklükleri tarihöncesi insanlarınkinden daha büyükse de, Boas'a göre bu olgular hiç bir şeyi kanıtlamaz. Önemli birçok kimsenin beyinleri küçüktü; bunun tersine bazı suçluların oldukça büyük beyinleri vardı. Öteki anatomik yapıların da bu bakımdan fazla bir önemi yoktur. Kafkasyalılar'ın bazı yanları, maymuna-benzer atalarına olan uzaklık bakımından renkli ırkların üyelerinden daha fazla evrim göstermiş görünür; ama örneğin bedenlerinin daha kıllı oluşu, bacaklarının zencilerin bacaklarından daha kısa oluşu gibi öteki bazı yanları, bunun tam tersini gösterir. Bu tür kanıtların ışığı altında Boas, «insanların zihinsel özellikleri dünyanın her yerinde genelde aynıdır» sonucuna vardı.³

Boas, bekleneceği gibi, bir çevrecinin tutumunu benimsemişti. Anatomik özellikler ve bedensel yapılar dışında kalıtımın pek fazla bir rol oynamadığını düşündü; anatomik özelliklerin ve bedensel yapıların

3 Franz Boas, *The Mind of Primitive Man*, New York, 1927, Macmillan, 104.

ise, türlerin ve ırkların evriminde hemen hemen hiç bir öneme sahip olmadıklarını ileri sürdü. İnsanın düşünsel etkinliklerinin yalnızca dış koşullandırmaların ürünü olduğunu ileri süren aşırı davranışçı bakış açısını kabul etmemişse de, çevrenin düşünsel başarıları derinden etkileyebileceği görüşünde direndi. Boas'a göre, çevresel koşulların etkisi, fiziksel özelliklere ağır basabilecek kadar güçlü olabilir. Bu konuda, ağız biçiminin ve büyüklüğünün, dilin kalınlığının, gırtlak oluşumunun kişiden kişiye önemli farklılıklar göstermesine karşın, belli bir bölgede yaşayan insanların, neredeyse aynı telaffuzla konuştukları bir lehçeye sahip olmaları örneğini verdi. Aynı zamanda Kuzey'in kentlerinde uzun yıllar yaşamış zencilerin zekâ testi puanlarının, Güney'in kırsal bölgelerinden göç etmeden önceki puanlarıyla karşılaştırıldığında görülen göze çarpacak derecede gelişmeye işaret etti. Kültür dediğimiz hemen her şeyin, bir zaman sorunu ve coğrafi, toplumsal ve ekonomik etkileme sorunu olduğu inancına vardı. İlkel insan çağdaş insandan daha az zeki değildi; mantıksal düşünüş ve soyutlamalarla akıl yürütüş alanında yirminci yüzyılın Amerikalılar'ı ya da İngilizler'i kadar yetenekliydi. Sorunları çözüşte aynı yeteneği gösteremeyişinin tek nedeni, kültürel geçmişinin, yüzyıllardır geçirilen biriktirilmiş bilgi bakımından o kadar zengin olmamasıydı. İlkel insanın, birçok bakımdan çağdaş soylarından farklı düşünüşünün nedeni, deneyimlerinin ve ilgi alanlarının sınırlı oluşuydu; yoksa zihninin temel özellikleri çağdaş insaninkinden farklı değildi.

Çağımızın ırklarının başarı dereceleri konusunda da Boas'ın benzeri düşünceleri vardı. Zencilerin, bir dereceye dek elverişli koşullar altında bile Kafkasyahılar kadar başarılı olamayışlarının nedenini, onların beyaz insanın hastalıklarına karşı dayanıksızlığın ve koşulların açıkça eşit görünmesine karşın, aşağılık suçlamasının içlerinde açtığı yarının izinin daha kapanmamış olmasına verdi. İnsanları, ırksal farklılıklarına bakmaksızın, kültürel başarılarla ulaşma yolunda doğuştan aynı yeteneklere sahip, tek bir ailenin üyelerinden başka bir şey olarak görmenin herhangi bir temele dayanmadığı görüşündeydi.

İnsan türünün özünde türdeşliği inancına uygun olarak Boas, üstün bir ırk elde etmek ya da uygun olmayanı elemek amacını güden öjenikçilerin taslaklarını kuşkuyla karşıladı. Bir üstün ırkı oluşturan öğelerin neler olduğunun herhangi bir biçimde saptanabileceğinden kuşkuluydu; ve dehaların bazen, örneğin Beethoven gibi, özürlü anababadan doğduklarına işaret etti. Aynı zamanda, üstün olduğu ileri sürülen grupların, öteki halkların harcanması pahasına, değerlerini daha yükseltmek amacını güden nasyonalizmin her türünü suçladı. Özellikle panslavizm, pancermenizm, panamerikanizm akımlarını eleştirdi. Her bireyin «içinde yaşayıp, kendi düşünüş biçimine ve içinden gelen duygulara göre

davranabileceği, olabildiğince geniş bir alana gereksinimi vardır» dedi.⁴ Bir insanlık federasyonundan, bir dünya federal cumhuriyetinden başka hiç bir şeyin, insan soyunun gereksinimleriyle ve çıkarlarıyla uyuşamayacağı sonucuna vardı. Böyle bir cumhuriyet, Birleşik Devletler modeline göre, yerel birimlere özgü özelliklerin gelişmesi için geniş bir alan bırakılabilecek biçimde kurulabilir. Tarihten sağlanan kanıtların, insan topluluklarının gittikçe daha büyük birimler oluşturma eğiliminin neredeyse evrensel bir kural olduğu görüşünü desteklediğini düşündü. Bu genişlemeyi, kabilelerden başlayarak, kent devletlerinden, konuklulardan, düklüklerden ve feodal prensliklerden geçerek, çağımızın ulusal devletine ve yerleşmiş imparatorluklarına kadar izledi. Bu gidişin arkasındaki itici gücün, ekonomik karmaşıklığın gittikçe artması olduğunu gördü. Topluluklar yiyecek kaynakları üzerinde denetim kurdukça, güven içinde ve güçlülük duygusu içinde geliştiler. Buna uygun olarak zayıfları ve daha az gelişmiş halkları yutup, topraklarını ele geçirdiler. Böylece birbirleriyle çatışmaya düşebilecek grupların sayısı yavaş yavaş azaldı. Bu süreç, arada sırada, özellikle I. Dünya Savaşı'ndan sonra kesintiye uğramışsa da, Boas, birleşme yönündeki eğilimin, bölünüp dağılma eğiliminden daha güçlü olduğuna ve bu yöndeki ilerlemenin «insanlığın evriminin bundan sonraki gerekli adımı olarak bir uluslar federasyonu»⁵ ile son bulacağına inandı.

Bronislaw Malinowski (1884 - 1942)

Siyasal kuram açısından özel bir önem taşıyan antropolojik gerçekleri ortaya çıkarmakta, olsa olsa Boas'dan sonra ikinci sırada Bronislaw Malinowski vardır. Malinowski Avusturya Polonya'sında eski bir soylu ve toprak sahibi ailenin oğlu olarak doğdu. Doktora derecesini Cracow Üniversitesi'nden, Avusturya - Macaristan İmparatorluğu'nun verdiği en yüksek onur derecesiyle aldı. 1910 yılında Londra Üniversitesi'nin öğretim üyelerinden biri oldu. I. Dünya Savaşı patlak verince, bir düşman yabancı olarak, Yeni Gine kıyılarının açıklarındaki Trobriand Adaları'nda göz hapsine alındı. Böylece kendisine burada yeryüzünün en ilkel halklarından biri içinde antropolojik araştırmalar yapmak olanağı sunulmuş oldu. Savaştan sonra Londra Üniversitesi'nde antropoloji dersleri okutmaya başladı ve 1927 yılında profesör oldu. Aynı zamanda, Meksika'daki ve Birleşik Devletler'deki Pueblo Kızılderilileri ve Güney Afrika'nın ve Doğu Afrika'nın Bantu kabileleri arasında araştırmalar yaptı. II. Dünya Savaşı başladığı zaman, Sabbatik iznini* kullanmak

4 Franz Boas, *Anthropology and Modern Life*, New York, 1932, Norton., 93.

5 Boas, *Anthropology and Modern Life*, 97, 100.

* *Sabbatical leave*, Tanrı'nın dünyayı altı günde yaratıp yedinci günde dinlendiği yolunda *Kitabı Mukaddes*'e dayanan inancın bir uzantısı olarak, üniver-

üzere Birleşik Devletler'de bulunuyordu. Kendisine savaş sırasında Amerika'da kalması öğütlenince, Yale Üniversitesi'nde bir konuk profesörlük işi sağladı. 1942 yılında, elli sekiz yaşındayken, bir kalp krizi sonucunda öldü.

Malinowski antropolojide «fonksiyonel okul» denilen akımın baş kurucusuydu. Bu okulun üyeleri, insan kültürünü, yaşamda, birbirleriyle birleşmiş bir bütün olarak görürler ve kurumları bu bütünün parçaları olarak işleyişlerinin ışığı altında incelerler. Malinowski bu yönlendirici ilkeyi, son derece inandırıcı bir biçimde siyasal kurumlara da uyguladı. Örneğin hukuk ile göreneğin her zaman organik bir biçimde birbirleriyle bağlı oldukları görüşü üzerinde durdu. Tümüyle geleneğin egemen olup hukuka hiç yer verilmeyen bir dönem hiç bir zaman olmamıştı. Aynı biçimde, ilkel anarşi döneminin yaşandığı yolundaki eski kuramı tümünden reddetti; o ya da bu biçimde bir yönetimin, insan soyu kadar eski olduğunu belirtti. Aynı zamanda öteden beri inanılan bazı eski görüşleri kabul etmedi: özel mülkiyetin çıkışından önce yaşanmış bir ilkel komünizm düşüncesini, vahşi kabilenin her bir üyesinin kişiliğinin tümüyle grup içinde erimiş ve kendisinin, her zaman boyun eğmesi beklenen geleneğin tutsağı olduğu varsayımını; ve belki bunlardan daha önemlisi, ilkel insanların birbirinin kurdu olduğu ve ilkel insanı fizik güç ile büyücülerin ve rahiplerin sihri karşısında duyduğu korkudan başka dizginleyen hiç bir şeyin bulunmadığı görüşünü reddetti.⁶

Malinowski, ilkel siyasal kurumların manzarasını, uygar insanınki-ne şaşılabilecek kadar benzer olarak çizdi. İlkel devletin, kabile kültürünün öteki öğeleriyle iç içe olduğunu söyledi. Devletin kaynağının, genel olarak kuvvete ya da fetihe dayandığı yolunda hiç bir ipucu bulamadı; ne de anarşi durumundan kurtulmak için halkın kendisini gönüllü olarak güçlü bir kişinin yönetimine teslim ettiklerini gösteren bir ipucuyla karşılaşabildi. Tersine ilkel devletin, hiç değilse Melanczyalıların arasında, karşılıklılığa, hizmet takasına dayandığını ve bazı işlerin yapılmasını sağlayacak bir yol olarak başvurulduğunu keşfetti. İlkel devlet aynı zamanda, kabilenin yaşamsal bir önem taşıdığını düşündüğü, dıştan evlenme gibi bazı kuralların sürdürülmesini sağlayan bir organ ola-

---

sitelere dönüşecek olan Kilise okullarında başlayan bir geleneğin Batı üniversitelerinde sürdürülmesinin bir ürünü olarak, öğretim üyelerine yedi yılda bir verilen bir yıllık ücretli izin (ç.n.).

- 6 Malinowski bu yolda «ilkel toplum koşullarında», ilkel toplulukların genellikle görülen özellikleri olan sevgi, akrabalık, dostluk bağlarından ve saygıdan dolayı, «otoritenin, yetkinin, sistemli olarak ya da tiranca kullanıldığını görmediğini» söyleyecek kadar ileri gitti; bakınız:

Bronislaw Malinowski, *Freedom and Civilization*, New York, 1944, Roy, 118-119, 121, 226-267.

rak hizmet görüyordu. Kıyı halkı ile iç bölge sakinlerinden oluşan Melanezyalılar, iç bölgelerin bitkisel ürünleriyle deniz ürünlerinin değişimini kolaylaştırmak üzere, azımsanmayacak derecede bir işbirliğine gereksinim duyuyorlardı. Devletlerinin görevi bu işbirliğini sağlamaktı. Sistemin sarsıntısız, düzgün işleveyebilmesi için, her bireyin yapması gereken bir görevi vardı. Hatta kabile şefinin bile, kurallara uyması ve makamının gerektirdiği görevleri yerine getirmesi gerekiyordu. Suç oldukça enderdi ve cezalandırmalar sert değildi. Malinowski, Trobriand da kaldığı uzun süre boyunca, yalnızca tek bir öldürme olayını duyduğunu söyledi. Şef, eşlerinden birine yapılan göze çarpacak derecede ağır bir saldırıyı ya da zinayı cezalandırmak için şiddete başvurabilirdi; bir kusur işleyene verdiği ceza ise, genellikle ona büyü yapmaktı. Cezalandırma anlayışları son derece bulanıktı. Yasalara karşı çıkma ve onları açıkça çiğneme hiç de bilinmeyen davranışlar değildi. Ama bu tür davranışlara önem verildiği durumlar pek seyrekti. Yakın ile zina (fücur) bile, onun gerektirdiği özel sihir ile bağışlanabilirdi. Birçok suçların cezalandırılması, kurbanın kendisini ya da ailesini ilgilendiriyordu. Genellikle tutulan yol, kara sihir * okumak ya da suçluyu topluluğun önünde aşağılamaya çalışmaktı, ki bu suçluyu kendisini öldürmeye dek götürebilirdi.

Malinowski, ilkel insanın siyasal yaşamını betimlerken, mutluluğun ve saflığın egemen olduğu bir altınçağ manzarası çizmeye kalkışmadı. Yalnızca misyonerlerden ve gezginlerden sağlanan, ya da bir çevirmen aracılığıyla yerlilerin sorguya çekilmeleriyle elde edilen türden geçerli olmayan kanıtlara dayanan Sir Henry Sumner Maine'in ve W.H.R. Rivers'in bilimsel olmayan varsayımlarından kurtulmaya çalıştı. Malinowski, ilkelerin kültürünün bir bütün olarak incelenmesi için, bir kimsenin oldukça uzun bir süre o halk ile birlikte yaşamasının gerektiği üzerinde önemle durdu. Böyle bir çalışmanın «hukukun ve geleneğin buyruklarının birbirinden ayrı, yalıtılmış durumda olmayıp, her zaman organik bir biçimde birbirlerine bağlı olduklarını... ve bunların bir halkasını oluşturdukları toplumsal işlemler zinciri içinde bulunduklarını»⁷ ortaya koyacağını söyledi. Malinowski'nin bulguları öteki antropologların araştırmalarıyla, Eskimolar'ı inceleyen R.H. Lowie'nin ve Afrika'nın batı kıyılarındaki Aşhantiler'i inceleyen R.S. Rattray'ın araştırmalarının ortaya çıkardığı bulgularla da doğrulanmıştı. Bu bulgulardan siyasal kuram açısından çıkarılabilecek sonuçlar, üzerinde iyice düşünülmesini gerektirecek kadar önemlidir. Bunlar, Rousseau'nun «soylu

* Kara sihir, birine zarar vermesi, özellikle o kimseyi öldürmesi için yapılan sihir türüdür (ç.n.).

Bronislaw Malinowski, *Crime and Custom in Savage Society*, London, 1926, Routledge and Paul, 125.

vahşi»yi idealleştirirken yanıldığını, ama gerçeğe, Hobbes'un, evrensel kavga, terör ve acıların bir panzehiri, bir seçeneği olarak despotça bir yönetimi haklı gösterme çabasına hizmet eden yorumlarından daha yakın olduğunu göstermektedir. Bu bulgular, devleti, egemen ekonomik sınıfın, kitleleri boyun eğmişlik içinde tutmak amacına hizmet eden yürütme kurulu olarak gören Marksçı devlet kavramı kadar, Hristiyanlığın, günahın bir cezası olarak devlet anlayışının da doğru olmadığını gösterir. Bu bulgular, insanın doğasının doğuştan iyiliğini kanıtlamaya yetmemekle birlikte, insanların, hiç değilse normal koşullar altında, toplumun ortak iyiliği için işbirliğinin yararlılığını kabul ettiklerini açıkça gösterir gibidirler. Söz konusu bulgular, otokrasinin ve tiranlığın kökenlerini göstermeseler de, otoriteci yönetimin savaşın ve saldırıya uğrama tehlikesinin sonucu olabileceğini göstermektedirler. Geçimlik sınırında olan halkların üzerindeki nüfus baskısı, ulusları istilacılığa ve bu amaçlarını kolaylaştıracak güçlü hükümetler kurmaya zorlar. Onların komşularının, bir istilaya uğrama korkusu da, benzeri sonuçlar doğurur.

Ruth Benedict (1887 - 1948)

Çağdaş antropologlar arasında, siyasal kuramla bağlantıları bulunan ve bu yolda düşünceleri en çok kısırtan konuları ortaya koyan, olasılıkla Bayan Ruth Benedict'dir. Mutsuz bir çocukluk geçiren Benedict, kendisi iki yaşındayken ölen New York'lu bir doktorun kızıydı. Babasının anılarına bağlanmış ve zorba bir anneden dolayı derinden incilmiş olarak, yaşamının büyük bir bölümünde yetersizlik ve haksızlığa uğramışlık duygularının acısını çekti. On bir yaşına kadar şiddetli huysuzluk krizleri, bundan sonra da karamsarlık ve umutsuzluk nöbetleri geçirdi. Kendisinin, içine girip ölü gibi saatlerce uzandığı gizli bir «mezar»ı vardı. Vasar'dan mezun olmuş ve ozan ve İngilizce öğretmeni olarak az çok başarı kazanmışsa da, evliliği başarılı olmadı. Daha çok kafasını birşeyle meşgul etmek amacıyla, 1919 yılında Columbia Üniversitesi'nde Franz Boas'ın gözetimi altında antropoloji çalışmaya başladı. Doktorasını aldıktan sonra, antropoloji bölümünde bir göreve atandı ve 1948'de profesörlüğe yükseldi. Belki Boas'tan sonra Columbia Üniversitesi'nin en tanınmış antropoloğu oldu. Özellikle psikolojik verilerin kullanılması alanında olmak üzere, ustası Boas'ın etkisinden büyük ölçüde uzaklaştı. Chicago Üniversitesi'nden Edward Sapir'in verdiği ipuçlarını izleyerek, Psikanalizin bireyin zihninin derin karanlıklarına yaptığı sondajların, kabile gelenek ve göreneklerinin birçok çetin sorunlarının aydınlatılmasında da kullanılabileceği sonucuna vardı. Yorumlarında çok başarılı olmakla birlikte, çağımızın antropologlarının, onsuz edilemeyecek çalışma alanı olarak gördükleri alan araştırmalarını da boşlamadı. Pueblo, Apaşi, Pima, Blackfoot kabileleriyle sıkı-

fıkı olduğu yıllar geçirdi. Bir kalp damarı (kroner) tıkanması sonucunda, ölüm kendisini almış yaşındayken yanına aldı.

Ruth Benedict'in bir antropolog olarak ünü daha çok iki kitabına dayanır. Bunlardan 1940 yılında yayımlanan *Race Science and Politics* (Bilimde ve Politikada Irk) adlı yapıtında, insan soyunun tüm üyelerinin özde birbirlerine benzer olduklarını, belki Boas'tan daha tutkulu bir biçimde gösterdi. Benedict'e göre, işleyişleri arasında çok büyük farklılıklar olsa da, bütün insanların yapıları ve organları aynıdır. İşleyişlerindeki farklılıklar da daha çok, çevrenin insanların deneyimlerinde ve alışkanlıklarında çeşitlilikler yaratan çeşitliliğinin ürünüdür. Örneğin bazı ilkeller gözlerini, çevrelerindeki en küçük şeyleri bile, beyazlara bir mucize gibi görünecek derecede keskinlikle görebilecek biçimde eğitmişlerdir. Öte yandan beyazın basılı bir sayfadaki harfleri birbirinden ayırdedebilmesi, ilkel halka mucizeden başka bir şey gibi görünmez. Dr. Benedict aynı zamanda, bazı ırkların akıl ve yetenekte doğaca öteki ırklardan daha üstün oldukları mitosunun iler tutar tarafının bulunmadığını göstermeye çalıştı. Birleşik Devletler'de, New York, Illinois, Ohio gibi federe devletlerdeki zencilerin zekâ testi medyanlarının (ortalamalarının) Güney'in bazı federe devletlerinde yaşayan beyazların ortalamasından azımsanmayacak derecede yüksek olduğuna işaret etti. Ayrıca, Nashville'de testten geçirilen zenci çocukların derecelerinin beyazlarınkinin çok gerisinde kalırken, Chicago'da daha az geride kalıp, New York'da neredeyse eşitleştiklerine değindi. Bunlara dayanarak, ister istemez, doğuştan zekâyı ölçme amacıyla düzenlenen testlerin gerçekte eğitim olanaklarının farklılığını ölçtüğü sonucuna varacaktı. Gerçekten, çevresel etkilerden ayrılabilirlik «doğuştan zekâ» diye bir şeyin bulunduğundan tümüyle kuşkulandırmaya başladı. Eğer böyle bir şey varsa bile, bunun hiç bir ırkın tekelinde olmadığından kuşkusu yoktu.

Ruth Benedict'in antropolojisinin odağını oluşturan bir tema varsa, o da insan doğasının tümüyle plastik olduğu düşüncesi idi. Bu düşüncesini, yazdıkları içinde en ünlü yapıtı olan *Patterns of Culture* (Kültür Biçimleri) adıyla 1934'te yayımlanan kitabında ortaya koydu. Bir halkın genel görünümünü ve tutumlarını biçimlendirmede geleneğin oynadığı rolü vurguladıktan sonra, Nietzsche'nin yaşamın Dionysoscu ve Apolloncu felsefeleri ikilisi üzerine eğildi. Dionysoscu, varoluş bilmesini çözmek için beş duyusunun sınırladığı çerçeveyi aşmasının ve bir başka deneyim dünyasına geçmesinin gerektiğine inanır. Derin düşüncelere dalarak, ya da kendine işkence ederek, tanrısal aydınlanmaya ulaşırken, bir mistik kişi olur. Bilgelige varan yolun aşırılıktan geçtiğine inanır ve çılgınlık ve vecd değerlerini geliştirir. Yaşamdan kaçır bir başka dünyaya geçmeye özenir ve tanrı ile birleşmeyi özler. Onun

tersine, bir Apolloncu, ılımlılık yolunu izleyerek yaşamak ister. İlkesi «hiç bir şeyde aşırıya kaçma»dır ve duyumlara dayanan deneyimlerin ötesine geçmeye çalışmaz. Kendisi, «yeryüzünün yeryüzüne bağlı»* çocuğudur [budünyacıdır] ve mistiklerin izlediği yollardan, yöntemlerden nefret eder.

Dr. Benedict, dünyanın çeşitli halklarını Dionysoscu ve Apolloncu halklar olarak sınıflandırdı. Belki de dünyanın tüm halklarının böyle sınıflandırılabilmesine inanmıştı. Dionysoscu kültürlerin sayıca çok daha fazla olduğunu düşündüğü anlaşıyor. Apolloncu halklara verdiği tek örnek, Birleşik Devletler'in güneybatısındaki Pueblo Kızılderilileriydi. Benedict'in çizdiğine göre bunlar, son derece akıllı ve pratik bir halk olarak görünürler. Günah diye bir şey bilmezler ve bir kimsenin kendisine niçin eziyet edeceğini akılları almaz. Evlenme görenekleri yalındır, boşanma kolaydır ve suç enderdir. Büyücülüğü cezalandırırlar; hırsızlığa seyrek rastlanır ve hırsızlık taraflar arasında özel bir sorun olarak görülür. Hatırlanan insan öldürme olaylarının hepsi de iki aile arasında yapılan ödemelerle hemen çözüme bağlanmıştır. Malın mülkün çoğuna bireysel olarak sahip çıkılıyorduydu da, genellikle herkesce ilgileniliyordu. Örneğin: koyunlar kişilere aitti, ama erkek akrabalarından oluşan gruplarca işbirliğiyle güdülüyordu. Erkekler evlerin yapımında birlikte çalışıyorlardı; evler, yapıldıktan sonra kadınların mülkü oluyordu. Aynı şey, ortak ambar için yetiştirilip kaldırılan mısır için de geçerliydi.

Bu saf ve sevimli kültür biçimi ile taban tabana zıt olan Dionysoscu kültür, Benedict'in Kuzey Amerika'nın Plains [Ovahlar] Kızılderilileriyle Birleşik Devletler ve Meksika topraklarında yaşayan Kızılderililerin çoğunun ve Kuzeybatı Melanezya'nın Dobualılar'ı gibi halkların içine gireceğini düşündüğü kültürdü. Bu halkların başat özellikleri, korku, kuşku, ihanet, ve şiddettir. Hastalık derecesinde bir günah duygusuna sahiptirler ve acı çekerek bağışlanma (kefare) gereksinmesi duyarlar. Tanrıların sürekli olarak yatıştırılmaları gereken kötü varlıklar olarak görürler. Bu tanrıların ne istediklerini anlamak, doğaüstü ile iletişim yolları olarak kendilerine işkence eden, ya da translara, vecd çılgınlıklarına geçirecek ilaçlar kullanan «şamanlar»ın görevidir. Dionysoscu halklar sıkı bireycidirler, insanı harekete geçiren şeylerin mutlaka kötü olduklarını ve hukuka ve adalete aykırı davranışların tüm insanlar arasında hüküm sürdüğünü düşünürler.

Ruth Benedict'in, uygarlığa yönelttiği eleştirilerin etkisini artırmak amacıyla, kültürler arası bu zıtlığı bir parça abarttığı söylenebilir.

---

* «Of the earth earthy»; «topraktan yapılmış, toprak kokan» biçiminde de çevrilebilir (ç.n.).

Gerçekten, önde gelen antropologlardan biri, Benedict'in çalışmalarının bilim olmaktan çok, iyi bir şiir olduğunu söyledi.⁸ Benedict'in çağdaş toplumun paranoyak özellikleri olarak gördüğü niteliklerinden rahatsız olduğu açık. Paranoyak özelliklerden amaçladığı, insanın ardında koştugu şeylere karşı versiz bir kuşku duyma, kasıtlı olmaksızın verilen bir zararı kişisel bir aşağılama sayma eğilimi, megalomanlık ve koğuşturulma kuruntuları, öç alma istekliliği, niye yan baktın kavgacılığıdır. Bu özellikleri, özellikle çağımızın uluslarının birbirlerine karşı davranışlarının özellikleri olarak gördü. Yirminci yüzyılın «Büyük Güçleri»nin şovenliklerini ve birbirlerini savaşa tehdit etmelerini, Kwiakutt Kızılderilileri'nin bir komşu kabile «hakları»nı çiğnediği zaman duydukları aşağılanma duygusuna ve bu utançlarını silmek için giriştikleri kafa avcılığına, son derece benzediğini düşündü. Aynı zamanda egomania (benliğe delice düşkünlük), suçluluk kompleksleri, insanları toplumun yaygın davranış kalıplarına zorlama tutkusu, savurganlık, hırs ve acımasız rekabet gibi davranışları, Püritenlikten geçen psikonörotik mirasın başlıca öğeleri olarak gördü.

2. SOSYOLOJİ VE SİYASAL KURAM

Çağdaş dünyanın önde gelen sosyologlarından, biri olan Morris Ginsberg, uğraştığı bilim dalını, «toplumun, yani insanların birbirleriyle etkileşimleri, birbirleriyle ilişkileri ağının ya da dokusunun incelenmesi»⁹ olarak tanımladı. Bu tanım, insanın başardığı hemen hemen tüm işleri, inanç, düşünce, görenek, kurum ve gelenek gibi, insanlık tarihinin başından beri kültür kalıbını oluşturan tüm öğelerini içerecek genişliktedir. Gerçekten Ginsberg, biliminin, «insanlar arası ilişkilerle ilgili olan her şey» ile ilgilendiğini söyler.¹⁰ Böyle anlaşıldığında sosyolojinin siyasal kuram ile bağlantısı kaçınılmaz görünür. Ondokuzuncu yüzyılda sosyolojinin kurucularından çoğunun, Auguste Comte'un, Herbert Spencer'in, Lester F. Ward'ın, William Graham Sumner'in genel olarak toplumun sorunlarıyla ilgilendikleri kadar, devletin doğasıyla ve amaçlarıyla da derinden ilgilenmiş olmaları anlamlıdır.

Max Weber (1864 - 1920)

Yirminci yüzyılın başlarında, sosyoloji kuramına en keskin katkılarda bulunan kişi, olasılıkla Alman düşünürü Max Weber idi. 1864

8 Donald Cock, «Ruth Benedict: Culture as Personality», *The New Republic*, CXL (March 2, 1950) 17.

9 Morris Ginsberg, *Reason and Unreason in Society*, Cambridge, Massachusetts, 1948, Harvard University Press, 1.

10 Ginsberg, *Reason and Unreason in Society*, 1.

yılında doğan Weber, Nasyonal Liberal Parti'nin önderlerinden biri ve Reichstag üyesi olan bir babanın oğluydu. Hukuk öğretini gördü ve Berlin Üniversitesi'ne *privatdocent* olarak atandı. Daha sonra, Freiburg Üniversitesi'nde ve Heidelberg Üniversitesi'nde profesörlük yaptı. Heidelberg'de kısa bir süre çalıştıktan sonra, sağlığı bozuldu ve dört yılını yarı yarıya sakat olarak geçirdi. 1916 yılında kamu olaylarıyla az çok ilgilenebilecek kadar iyileşti ve II. Wilhelm'in yönetimine şiddetle karşı çıkanların başında gelenlerden biri oldu. 1918 yılında kendisine Viyana Üniversitesi'nde geçici bir profesörlük verildi, bir yıl sonra da Munich Üniversitesi'ne normal atanması yapıldı. Aynı yıl içinde Weimar anayasasının taslağını hazırlayan komisyonda çalıştı ve devlet başkanının halkın oyuyla seçilmesi yolunu anayasaya sokan kişi olarak tanındı. Bununla birlikte kendisini hiç bir zaman devrimci partilerden hiç birisiyle özdeşleştirmede. Tarihsel süreç içinde düşüncelerin taşıdığı öneme duyduğu inançtan dolayı, Marksizmi reddetti. Tarihsel okulun etkisi altında kalan hukuk çalışmaları, kendisini, kurumların doğalarını ve hukukun toplumsal ve ekonomik kaynaklarını, dayanaklarını araştırmaya yöneltti. 1920 yılında, düşünsel yaşamının doruğundayken, zatürreeden öldü.

Max Weber herhangi bir sistemli kuram geliştirmiş değilse de, siyasal sorunların anlaşılmasına yaptığı katkıları zekiceydi ve derin bir kavrayışın ürünüydü. Bu katkıları içinde düşünceleri en çok harekete geçirici olanlar, «Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu» adlı kitabının içindekilerdi. Bu çalışmasında Weber, daha sonra T.H. Tawney tarafından *Religion and the Rise of Capitalism* (Din ve Kapitalizmin Yükselişi) ve Erich Fromm'un *Escape from Freedom* (Özgürlükten Kaçış) yapıtlarında işlenip geliştirilecek olan tezi ortaya attı. Weber bireysel davranışlarda ve toplumun dokusunda, özellikle Alman ülkelerinde son derece büyük bir değişikliğin gerçekleştiğini ileri sürdü. Bir önceki çağda, Katolik Kilisesi'nin yumuşak sistemi, Hristiyan Avrupa'nın sakinlerinin çoğuna teselli ve güvenlik sağlamıştı. Keşişler ve rahibeler için asetik [dervişçe, yalın, kıt kanaat] yaşam kuralları koymuşsa da, sıradan ölümlülere böyle sert kurallar dayatmış değildi. Katolikliğin günah çıkarma yolu olarak, «iyi davranışlar»* ve ermişlerin ve Bakire Meryem'in sıradan insanlar adına yakarmaları, Hristiyanların büyük çoğunluğuna, gözyaşları deresini az çok kolaylıkla ve huzur içinde aşıp, kendilerini gelecek dünyadaki yaşamlarında kurtuluş umutlarına az çok güvenle kaptırmalarını sağladı. Ama Protestanlığın çıkışı bu sistemi yerle bir etti. Manastırcılık kaldırıldı ve asetik yaşam kuralları evrenselleştirilip herkes için geçerli sayıldı. Bakire Meryem ve ermişler (azizler) tahtlarından indirildi ve insanlar katı yürekli İbrani tanrısıy-

---

* «good works».

la başbaşa bırakıldı. Bu yatışmak bilmeyen öfkeli tanrının karşısında, kendisinin seçilmişler arasında olmasını sağlayacak bir tanrısal aydınlanmaya kavuşamadıkça, birey, kendisinden ve öteki insanlardan nefret eden, rezil, değersiz bir kurtçuk durumuna düştü. Tek varlık nedeni Tanrı'yı yüceltmek olarak görüldü ve Tanrı ancak, tapınma, yakarma, Kilise'ye ondalıklarının ödeme ve sebt gününe uyma * ile; ve aynı zamanda sıkı çalışmayla, tutumlulukla ve Tanrı'nın kendisini yerleştirdiği yere göre istediği «görevler»i başarabilmesi için, tüm haz verici şeylerden kaçınmayla yüceltilebilirdi. Yaşam gerçektir, hafife alınacak şey değildi; ölüm yaşamın hedefi olarak görülmüş değildiyse de, insanlığın büyük bir kitlesini ölümden daha kötü bir yazgı beklemekteydi. «Katoliğin son derece insanca olan günah, pişmanlık, günahın acısını çekip bedelini, kefaretinin ödeme, bağışlanma ve yeni bir günaha girme çemberi»¹¹ tarihe karışmıştı.

Weber çağdaş yaşamın eğilimlerinin tüm günahını Protestan reformcuların sırtına yükledi. Karamsar bir bireyciliğin ve acımasız rekabetin köklerinin tanrıta çok daha gerilere dek izlenebileceğini kabul etti; Luther'in ekonomik tutumunun ise kesinlikle bir ortaçağ tutumu olduğunu düşündü. Yeniçağın ve yakınçağın egoizmine ve kapitalist saldırganlığına varacak itti, Weber'e göre, Luthercilikten çok Kalvencilikten gelmişti. Kalvenciler iş görmeyi Tanrı'yı yüceltmenin bir yolu olarak gösterdiler. İş yaşamında çalışkan, çabalı olan Tanrı'ya hizmet ediyor demektir. Kötülüklerin en kötüsü, zamanı boşuna geçirme, amaçsız, boşuna konuşma, içkicilik, kumarcılık ve bir şey yapmadan düşüncelere dalmaktır. Tensel hazların ardında koşmak da, bir dereceye dek çalışkanlığa ve tutumluluğa ters düştüğü için mahkum edilmişti. İyi Hristiyanlardan, başarıya ulaşmış olmanın hazzı ile doyma etmek için değil, Tanrı'nın koyduğu bir görevi yerine getirmiş olması için, belirli bir iş ya da meslekte canını dişine takarak çalışması beklendi. İşinde gösterdiği, yığıldığı zenginliklerle ölçülen başarısı ne kadar büyük olursa, Tanrı'nın kendisine yüklediği görevi yerine getirdiğine o kadar fazla emin olabilirdi. Başarıya ulaşılması için acımasız yöntemlere başvurulması gerekirse, bunda tasalanacak bir şey yoktu, çünkü insanlar aslında, saygı gösterilmesi gereken haklara sahip olmayan yozlaşmış hayvanlardı. Weber hayvanca bir rekabetin geçerli olduğu kapitalizmin gelişmesinin, çağdaş insanın hoşnutsuzluklarını ve yabancılaşmasını büyük ölçüde artırdığına inandığını açıkça belirtti. Bu

---

Sebt günü, Musevilerin çalışmayıp kendilerini tanrılarına verdikleri kutsal Cumartesi günü olup, bu gelenek Hristiyanlara Pazar, İslamlara Cuma günü olarak geçmiştir (ç.n.).

11 Max Weber, *Protestan Ethic and the Spirit of Capitalism*, çev. Talcott Parsons, London, 1930, Allen and Unwin, 117.

kapitalizm, insanın zenginliğini, ama avnı zamanda güvensizliğini artırmıştı. O zamandan sonra insan «ya iyi yemek ya da iyi uyumak» seçeneklerinden birine sahip olabilecekti. Ortaçağ Katolikliği insana birinci yolu sağlamıştı; Kalvenciler ve onun Pietist, Methodist ve Babtist dostları birinci yolu seçtiler.

Büyük yapıtlarından ötekisi olan «Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı»nda Weber, otorite sorununu tartışır. Etkililiğinden ve «bir düzeye getirici, eşitleştirici» etkilerinden dolayı övdüğü bürokrasinin alışılmamış bir savunusunu yaptı. Bürokrasiyi, «bilgiye dayanılarak yapılan denetim» olarak tanımladığına bakılırsa, kafasında bir uzmanlar yönetimi vardı. Otoritenin «saf otorite» dediği [ya da otoritenin saf biçimleri olarak nitelendirdiği] üç biçimi, «rasyonel otorite», «geleceksel otorite» ve «karizmatik otorite» biçimleri vardı. Rasyonel otorite ile, geçmişleri anımsanamayacak kadar gerilere dayanan geleneklerin kutsallığı inancına dayanılarak kurulmuş olan otoriteyi amaçladı. Karizmatik otorite ile anlatmak istediği şey, tanrısal bir kaynaktan geldiği ileri sürülen, ya da çok büyük bir kahramanlık gösterisine, doğüstü güçlere veya örnek bir karaktere dayanan otoriteydi. «Karizmatik» sözcüğünün kaynağını, ilk Hristiyanlığın sözlüğünde görülen «tanrı armağanı» anlamına gelen *charisma* sözcüğüne dek dayandırdı. Weber'e göre karizmatik otorite, bir beceriyle ya da bilgiyle ilgili olmadığı gibi, kural, gelenek, görenek tanımayan bir otoritedir. Ekonomik temellere dayanmaz. Gerçek bir karizmatik önder geçimini sağlamak için çalışmamalıdır. Yarınını, gökteki kuşlardan daha fazla düşünmemelidir. İzleyicileri onu gönüllü armağanlarıyla beslemelidirler, ya da gökten ekmek inmelidir. Bir *charisma*'ya sahip önder, hiç bir zaman bir reaksiyoner [geritepkici, gerici] değildir, hatta bir tutucu bile değildir. Tersine o bir peygamberdir, bir devrimcidir. Geçmişi yadsır ve yeni bir «takdiri ilahi» için çağrıda bulunur. İsteddiği şey, bir yeni din, asetik bir ahlak ideali, imansızlara karşı bir haclı seferi ya da bir ulusal silkinme, yeniden gençleşme programı biçimini alabilir. Weber'in kendisine *charisma* ihsan edilmiş saydığı kişiler arasında İsa, Muhammed, Papalar ve iki Napoleon vardır.¹² Ömrü yetseydi kuşkusuz bu listeye Gandhi gibi kendisine tapılırcasına saygı gösterilen bir önderi de eklerdi.

Franz Oppenheimer (1864 - 1943)

Max Weber'in yurttaşı Franz Oppenheimer, devletin kaynağıyla ilgili kuramından dolayı önemli bir düşünürdü. Öteki çoğu sosyologlardan farklı olarak Oppenheimer tıp öğrenimi gördü. Freiburg Üniversitesi

12 Max Weber, *The Theory of Social and Economic Organization*, çev. A.M. Hamilton ve Talcott Parsons, New York, 1947 Oxford University Press, 328-330, 339.

tesi'nden tıp doktoru derecesi aldı. Doktorluk yaparken, çok geçmeden, toplumsal ve ekonomik koşulların, işçi sınıfından gelen hastalarının sağlığı bakımından taşıdığı önemi kavradı. Buna uygun olarak, Tıbbı bıraktı ve Berlin Üniversitesi'nde ekonomi ve sosyoloji dallarında uzmanlaşarak doktora derecesi aldı. 1908 yılında, dünyanın tüm önemli dillerine çevrilmiş olan «Devlet» adlı yapıtını yazdı. Aynı yıl Berlin Üniversitesi'nde okutman ve 1917'de profesör oldu. Weimar Cumhuriyeti kurulduktan sonra, Frankfurt Üniversitesi'nde kendisi için bir kürsü kuruldu. İki savaş arasında, *Bodenreform* (toprak reformu) akımının önderlerinden biri olarak, Junkerlerin (Alman toprak soylularının) mülklerinin dağıtılması için açılan seferberliği yürüttü. İşsizliğe ve işçi sınıfının yoksulluğuna bir çare olarak, kooperatifler biçiminde örgütlenmiş tarımsal toplulukların kurulmasını önerdi. 1940 yılında Naziler mülküne elkoyup ödeneğini kesince, Birleşik Devletler'e kaçtı ve üç yıl sonra öldüğü yer olan Los Angeles'e yerleşti.

Oppenheimer'ın devletin kökeni ile ilgili kuramı, kendilerini «siyasal realistler» sayan öteki birçok yazarın kuramına benzer. Oppenheimer devletin kökeninde kuvvetin yattığını ve devletin ilk kurucularının göçebeler olduğunu ileri sürdü. Göçebeler verimli vadilerin yanında dağlardan sel gibi akıp, iradelerini barışçı çiftçiler üzerine dayattılar. Kurbanlarının emeğini sömürerek ve mülklerine elkoyarak, [dolayısıyla] öğ almaya yönelik eylemlere uğramaktan ya da doğrudan doğruya kendilerine karşı ayaklanılmasından korkarak yaşadılar. Kendilerini korumak için, şiddete başvurmak, ayaklanmaya ağır cezalarla karşılık vermek yoluna gittiler ve bu cezaları sonunda, «ülkenin yasası» olarak yasalastırdılar. İçlerinden birini kral yaptılar ve onun başlıca yardımcılarını bir soylular sınıfı konumuna yükselttiler. Bu amaçlarını gerçekleştirebilmek için, ellerinde önemli üstünlükler vardı. At sırtında yaşıyorlardı ve bu nedenle saldırı savaşı için daha iyi donanımlı durumdaydılar. Ayrıca yiyecekleri, bilindiği gibi, et ve süt olup, son derece besleyici besinlerdi. Bunun sonucu olarak göçebeler bol bol enerjiye sahiptiler. Nereye gitmişlerse oradaki durağanlaşmış halklara yeni bir canlılık getirdiler. Acımasızca ve buyurucu bir tutumla da olsa, örgüt kurdular, disiplin sağladılar ve Oppenheimer'a devletin dayandığı temeller olarak görünen rütbe (mertebe) ve sınıf eşitsizliklerini yarattılar. Son olarak, göçebe kabilelerin nüfusları hızla arttı. Evliliğin göçebelerde görülen biçimi genellikle poligamik (çokeşli evlilik) türüydü ve hayvanlardan sağlanan bol süt «annelerin emzirme süresini kısalttı ve sonunda, çok sayıda çocuğun doğması ve yetiştirilmesi»¹³ olanağını verdi. Bunun ya-

---

13 F. Oppenheimer, *The State, Its History and Development Viewed Sociologically*, çev. J.M. Gitterman, New York, 1928, Vanguard, 42-43.

rattığı sonuç, göçebelerin belirli aralarla az çok çorak anayurtlarından taşıp yerleşik halkların topraklarını basıp fethetmeleri oldu.

Oppenheimer bu kuramını destekleme yolunda oldukça fazla tarihsel kanıt sunabildi. Geçmişin büyük imparatorluklarının birçoğu fetihçi göçbelerce kurulmuş görünür. İnsanlığın üç havuzu, zaman zaman Eski Dünya'nın bereketli vadilerini basan taşkınların geldiği kaynaklar olarak görünür. Arabistan Çölü'nün kuzeyindeki otlaklardan Dicle ve Fırat vadisini fethetmek üzere ardarda Babilliler, Asurlular ve Kaldeliler indiler. Ortaasya'nın bozkırlarından, Medler, Persler, Hintliler ve birkaç yüzyıl sonra da Moğollar çıkıp geldiler. Arap çölü de, İbraniler'in Kenan Diyarına göçlerinin ve islamların fetihlerinin hareket noktası idi. Bu bölgelerin hiç biri tarıma elverişli değildi; bugüne dek de hep göçbelerin yaşadıkları yerler olarak kaldılar. Bundan çıkarılacak sonuç, söz konusu halkların başlangıçta, bir çobanlık ekonomisi içinde yaşamış olup, göçebelik koşullarının baskısıyla fetihleri başlatmış olmalarıdır.

Ne var ki Oppenheimer, İ.Ö. 1700 dolaylarında Hiksoslar'ın zamanına kadar bir göçebe istilasına uğramış görünmeyen Mısır gibi öteki önemli bölgeleri gözden kaçırmıştır. Böyle bir göçebe akımına uğramamış olmasına karşın Mısır'da İ.Ö. 3200 kadar erken bir tarihte güçlü bir devlet kurulmuş bulunuyordu. Oppenheimer, daha önce sözünü ettiğimiz antropologların, devletin, ilkel dinsel örgütlerin doğuşuna benzer biçimde ortaya çıktığına, yani güvenceli yiyecek sağlamak için insanların kendileri dışındaki ajanlara bağlanmasının ürünü olarak doğduğuna işaret eder görünen buluşlarını da hiç bir zaman kabul etmiş görünmez. Örneğin insan, tanrılarla pazarlığın ya da ilişki kurmanın bir parçası olarak yağmur yağdırabilmek için kurbanlar sunar ya da törenler yapar. Aynı türden karşılıklılık ilkesine ya da sözleşmeye dayanan düzenlemeler, bir av ya da balık avı seferinin, ya da bitkilerin ekiminin veya hasadının başarısının güvenceye alınması için, kabile üyeleri arasında da gelişir. Etkili bir operasyon, önderliği ve kuralların çıkarılmasını gerektirir. Kuvvete ve cezalandırmaya da başvurulmuş olabilir, ama bağımlılıktan doğan işbirliği daha önce gelmiş görünür.

David Riesman (1909 -)

Siyasal kurama çok büyük katkılarda bulunan iki Amerikalı sosyologdan birisi David Riesman, ötekisi C. Wright Mills'dir. Riesman 'bir

- * Mısır uygarlığını yaratan devletin de, Hiksoslar'dan çok önce dağlık yörelerden ya da çöllerden Nil Vadisi'ne inen göçbelerin fethiyle kurulduğunu ileri süren tarihçiler vardır. Bir örnek vermek gerekirse:

Walter B. Emery, *Archaic Egypt*,

Middlesex, 1963, Penguin, 34-37'de bu görüşü savunmaktadır (ç.n.).

Alman doktorun oğlu olarak 1909 yılında Philadelphia'da doğdu. Harvard'da okuyup 1931 yılında lisans, 1934 yılında hukuk bakaloryası derecelerini aldı. Massachusetts, New York ve District of Columbia barolarına kabul edilmenin gereklerini yerine getirdi. 1935-1936'da Birleşik Devletler Yüksek Mahkemesi'nin Yardımcı Yargıcı Brandeis'in yazmanı (raportörü) olarak çalıştı. 1937'den 1941'e kadar Buffalo Üniversitesi'nde hukuk profesörlüğü yaptı ve sonra dört yıl süreyle New York İlçesi Bölge Savcı Yardımcısı Vekilliği görevini gördü. Bu ara Washington Psikiyatri Okulu'ndan ders almaya başladı. Erich Fromm ile birlikte çalışıp, çok sayıda psikanalitik ve sosyolojik yazı, malzeme okudu. Asıl mesleği olarak seçeceği öğretim üyeliğine başlamadan önce Sperry Gyroscope Company'nin yardımcı maliyecisi olarak üç yıl daha geçirdi. 1946 yılında Chicago Üniversitesi'ne toplum bilimleri konuk doçenti, 1949 yılında aynı kuruma, aynı dalda profesör oldu. 1958 yılında Harvard Üniversitesi Toplum Bilimleri Bölümü Henry Ford II. Kürsüsü'ne çağrıldı.

Kendisine ün kazandıran ilk kitabı olan *The Lonely Crowd* (Yalnız Kalabalık) adlı yapıtında Riesman, neredeyse bir tarih felsefesi çapında bir toplum kuramı geliştirdi. Bu yapıtında ortaçağın sona ermesinden bu yana Batı dünyasının geçirdiğini ileri sürdüğü iki devrimi anlattı. Bunlardan birincisi olan devrimin içinde, Rönesans, Reformasyon, Ticaret Devrimi, Endüstri Devrimi ve onyedinci, onsekizinci, ondokuzuncu yüzyılların siyasal kargaşaları vardı. Bu devrimin etkisi, insanı, ortaçağ toplumunun geleneğe bağlı kolektif varlığından koparmak ve onu bir birey yapmak yolunda oldu. Üretimi artırma ve fizik çevrelerini fethetme, insanların en büyük amacı durumuna geldi. Bununla birlikte, son yıllarda, en ileri ülkelerde, özellikle Birleşik Devletler'de bu devrimin yerini, bir başka devrime, tüketimle ilişkili bir devrime bıraktığı görüldü. Artık insanların ulaşmak istedikleri hedef, üretme yeteneklerini değil, tüketme yeteneklerini artırmaktır. Putlaştırdığımız, tapındığımız kişiler artık endüstri karunları (zenginleri) değil, spor, eğlence kralları ve kraliçeleridir. Hatta devlet adamlarımız bile, doğruluklarına ve akıllılıklarına göre değil, olasıdır ki, daha çok gösterişlilikleriyle ve çekicilikleriyle sıvrileceklerdir.

Riesman, toplumsal gelişme kuramını, ünlü demograf (nüfus bilgini) Frank W. Notestein'in araştırmalarının gösterdiği doğrulukları kuşuklu nüfus varsayımlarına bakarak geliştirdi. Bu varsayımlara göre, Batı dünyasında nüfus trentleri (eğilimleri) üç aşamadan geçmişti. Birincisi, hem doğum hem ölüm oranlarının en yüksek noktalarına ulaştığı «yüksek gelişme potansiyeli» aşamasıydı. Bunun sonucu olarak, nüfus yenilenmesi son derece hızlıydı ve nüfusun büyük bir bölümünü gençler oluşturuyordu. Bu aşamada ağır basan toplumsal karakter tipi

«geleneğe yönelik»* idi. Riesman gelenekle yönlendirilmekle neyi anlatmak istediğini açıklamadı; ama olasılıkla, bireyin toplumun içinde erimişliğinin, onun geleneğe boyun eğmesini neredeyse kesinlikle sağladığını anlatmak istemişti. İkinci aşama, onyedinci yüzyılla birlikte başladı ve ondokuzuncu yüzyılın sonuna kadar sürdü. «Geçiş dönemi gelişmesi»** olarak bilinen bu aşamanın ayırdedici özelliği, tıpta, hastane hizmetlerinde ve kamu sağlığı önlemlerinde (hıfzıssıhha alanında) gösterilen gelişmelerin başlattığı ölüm oranlarındaki düşüş idi. Doğum oranları yüksekliğini sürdürdüğü için, bu durum «nüfus patlaması» sonucunu doğurdu. Bireycilik başını aldı gitti; ve bu aşamada gelişen karakter tipi «içe yönelik»*** tip idi. Yirminci yüzyılın başlarında, Batı'nın en ileri gelen ülkelerinde, üçüncü aşamaya, «nüfusun azalmaya başlaması» aşamasına girilişinin belirtileri görüldü. Gittikçe artan endüstrileşmenin ve kentleşmenin bir sonucu olarak, doğum oranları düşmeye başladı. Anlaşılan Riesman, bu azalışın ölüm oranlarını bile karşılayamayacak kadar düşeceğine inanmıştı. Kitabını yazdığı zaman belki bu yönde bir gelişmenin kanıtları vardı, ama bugün bu kanıtları bulmak kolay değil. Örneğin Birleşik Devletler'de, 1940-1954 arasında doğum oranları binde 17.9'dan 24.6'ya yükselirken, ölüm oranları ancak 10.8'den 9.2'ye geriledi. Nüfus azalmasının başladığını düşünerek Riesman, bunun sonucunda doğacak karakter tipinin «başkalarına yönelik»**** karakter olacağını, yani toplumun tipik üyesinin gittikçe daha fazla konformist (topluma uyan) düşüncelerini ve isteklerini çevresindeki insanların beklentilerine ve beğendikleri şeylere göre ayarlayan insan olacağını ileri sürdü. Nüfusun içinde orta yaşlı ve yaşlı kişilerin oranının artışı, bu tür tutumları türeten etmenlerden biri, belki de birincisi olacaktı.

Riesman'ın, toplumun «başkalarına yönelik» kişilerden oluşan bir topluma yönelmesini hoş karşılamayacağı hiç bir kuşkuyla yer bırakmayacak kadar açık bir olgu olarak görünür. Gerçekten, ikinci ünlü yapıtı olan *Individualism Reconsidered* (Yeniden Değerlendirilen Bireycilik) kitabını daha çok «grupçuluk»***** dediği eğilime karşı savaşmak için yazdı. «Değerler üzerinde bir konsensus (görüş birliği)» sağlanamazsa demokratik toplumumuzun çökeceğini ileri sürenlerin düşüncesini alaya aldı. Servetin büyümesinden çok erkin büyümesinden korktu ve «'garnizon devleti'nin yaratacağı apaçık tehlikenin», «dizginlerinden kurtulmuş bir bireyciliğin tehlikesinden» çok daha büyük olduğu-

---

«tradition-directed».

transitional growth.

«inner-directed».

«other-directed».

groupism».

nu düşündü.¹⁴ Değerler sorununda kendisinin yandaş olduğu çözüm ise, altında her grubun, her dinin ve her mezhebin kendi mizacına uygun bulduğu şeylerin ardından gitmesine izin verileceği «ideolojik çoğulculuk» idi; ideolojik çoğulculuk sisteminde toplum, acayip ve toplumsal bakımdan zararlı olanların sökülüp atılacağı doğal ayrışmaya dayanacaktı. İdeolojik çoğulculukta, amaçlara toplumca uygun görülecek yolların izlenerek ulaşılmaya çalışılması gibi, sürece ilişkin bazı gerek- lere uyulması istenebilir; ama bu hiç bir zaman değerler üzerinde genel bir uyuşma gibi bir istek olmayacaktır.

Riesman «başkalarına yönelik» olma eğilimini kınarken, aynı za- manda, bu eğilimin, bir dereceye dek, çağdaş toplumun bir başka cği- limi tarafından ertelenebileceğini düşünür. Oligarşi ve kişisel despot- luk tehlikelerinin gelişmiş devletlerde hızla yokolmakta olduğuna ina- nır. Mosca'nın, Michels'in ve Pareto'nun, oligarşinin çelik yasası, her- şeye gücü yeten elit ve «menajerler» ile ilgili görüşlerinde yanıldıkları- nı ileri sürer. «Halkın Allah belasını versin» tutumlu eski kafa önder- ler ortadan çekildiler. Arada sırada Ernest T. Weir ya da Sewell Avery gibi bir şirket mülkü üzerinde feodal bir baron gibi yönetim gösteren kimseler çıkıyorsa da, bunlar gerçekten, geçmişin kalıntılarından baş- ka bir şey değildir. Kara ve deniz kuvvetleri subayları ve politikacılar da, korkak, ihtiyatlı ve otoritelerini ya da erklerini kullanmaktan çok halkla ilişkilere özen gösteren kimseler oldular. Amerika gibi karmaşık toplumlarda gerçek önderler, artık şimdi, üyeleri pek öneriler sunma- yan ama başkalarının önerilerini görüşme yeteneğine sahip olan «veto grupları»dır. «Birleşik Devletler'de ulusal alanda ortada kalan tek ön- der tipi veto gruplarını yatıştırabilen kişidir. Günümüzde Birleşik Dev- letler'de, soyu tükenmemiş tek izleyiciler türü ise, toplumun, daha grup- larını bulmuş olmayan örgütlenmemiş ve bazen örgütleri dağılmış olan şanssız, başarısız kitleleridir.»¹⁵ Bu betimleme doğru olsaydı, insanın iş dünyasının ve hükümetin nasıl olup da hâlâ ayakta durabildiğini ka- fasında canlandırması kolay olmazdı. Aynı biçimde, 1945'ten bugüne geçen yıllar, olasılıkla, şirketlerin, Amerikan tarihinde herhangi bir dö- nemde karşılaşılmadık derecede daha çok sayıda yeni politikalar izle- melerine tanık olmuş görünür. Riesman'ın erkten çok çekiciliğin savu- nucusu olarak düşündüğü bir adamın [F.D. Roosevelt'in] başkanlığı za- manında uygulanan *New Deal* döneminde yapılan işler, Woodrow Wilson ve Theodore Roosevelt gibi başat kişilerin kamu yönetimi örgüt- lerinin yaptıkları kadar çoktu.

14 David Riesman, *Selected Essays from Individualism Reconsidered*, Garden City, 1955, Doubleday, 26.

15 D. Riesman, *The Lonely Crowd, a Study of the Changing American Character* Nathan Glazer ve Reuel Denney ile birlikte, Garden City, 1956, Doubleday, 247.

C. Wright Mills (1916 - 1962)

Çağdaş dünyada önderlikle ve iktidarla ilgili, oldukça değişik bir kuramı, Columbia Üniversitesi sosyoloğu C. Wright Mills sundu. Teksas'da doğup büyüyen Mills, lisans ve master derecelerini Teksas Üniversitesi'nden, doktorasını, sosyolojiyi ve antropolojiyi özel ilgi alanları seçerek Wisconsin Üniversitesi'nden aldı. 1941 yılında Maryland Üniversitesi'nde sosyoloji doçenti yapıldı. Beş yıl sonra, Columbia Üniversitesi'nde asistan okutmanlığı kabul etti; burada 1950'de doçent, 1956'da profesör oldu. Aynı zamanda, William Alanson White Psikiyatri Enstitüsü'nde dersler verdi, Fulbright bursuyla Copenhagen Üniversitesi'nde profesörlük etti ve Brandeis Üniversitesi ile Chicago Üniversitesi'nde konuk profesör olarak bulundu. Üzerine ilgileri çeken ilk kitabı *White Collar* (Beyaz Yakalılar) Amerikan orta sınıfının göreneklerini, davranış biçimlerini ve ahlakını inceleyen bir yapıttı. Mills aynı zamanda *The New Man of Power* (Yeni İktidar Adamı), *Character and Social Structures* (Karakter ve Toplumsal Yapılar) ve *The Power Elite* (İktidar Eliti) adlı yapıtların da yazarıdır.

C. Wright Mills'e göre, iktidarın batmış oligarkların ellerinden veto gruplarının ellerine geçmesi diye bir durum söz konusu değildir. Tersine Mills, çağımızın toplumunun etkili kişilerini, kararlı ve acımasız bir elit olarak görür. Bunların erki geçmişin en güçlü hükümdarlarının erkini aşar. «Sezar'ın erki en yüksek noktasındayken, Sovyet Rusya yönetiminin zamanla değişen iç çemberinin ya da Amerika'nın gelip geçici kamu yöneticilerinin erkleri yanında nasıl ki?» diye sorar. «Bu iki çevrenin insanları da, bir gecede büyük kentlerin yerle bir edilmesine neden olabilirler ve birkaç gece içinde kıtaları termonükleer çöllerle dönüştürebilirler.»¹⁶ Çağımızın Amerika'sının iktidar elitini, birbirleriyle karşılıklı, karışık bağlantılar içinde, iç içe kliklerden oluşan bir takım olarak betimler. Ekonominin tepesinde şirketlerin önde gelen yöneticileri vardır; siyasal sistemin başında izlenecek politikayı saptayan baş memurlar bulunur; savunma kuruluşlarının başında, Genel Kurmay'ın içinden ve çevresinden yükselmiş «asker-devletadamları». Öteki ülkelerin, özellikle kapitalizmin sağlam bir biçimde yerleştiği ülkelerin oligarşilerinin yapısı da hemen hemen aynıdır. Hemen her yerde erk yapılarının gittikçe birbirlerine daha çok kenetlendikleri görülür. Hükümetin ekonomik sisteme karışması, şirketlerin hükümetin işlerine karışmasıyla birlikte gider.

Mills yönetici eliti oluşturan çevrelerin erklerinin birbirine eşit olduğunu düşünmez. Bazen asayı (mülhri) elinde tutanın şirket zengini

16 C. Wright Mills, *The Power Elite*, New York, 1957, Oxford University Press, 22.

olduğuna işaret eden şeyler söyler. Para herkesin tanrısı ve herkesin kralıdır der. Para kendine sahip olanları Amerikan toplumunun herhangi bir çevresine giriş olanağını sağlayabilir. Bunun sonucunda çevreleri ayırmak için dikilen toplumsal duvarlar her zaman çökmektedir. Yıkılırlar ve yeniden temelden örülürler. Ayrıca, şirket şefleri bugün, siyasal kurula egemen durumda olup, politikacıları geri plana itmektedirler. Ama bazen de Mills bize, hiyerarşinin tepesinde ordunun bulunduğunu anlatmak için sabırsızlanıyor görünür Şiddetin, siyasal iktidarın son kertede dayandığı nokta ve siyasal iktidara meydan okuyacakların başvuracakları sonul çare olduğunu ileri sürer. Dünyanın her yerinde savaş beyleri eyere tırmanmaktadır. 1941'den önce, Birleşik Devletler'deki etkileri sınırlıydı. Ama şimdi Mills'e göre, izlenecek politikanın ne olacağı yolunda strateji sorunlarına dayanan, yaşamsal önem taşıyan kararlardan dolayı, asker-devletadamları ve asker-diplomatlar iktidar piramitinin tepesinde yerlerini almış bulunuyorlar. Askeri bilgi alanını çok çok aşan sorunlarda bile kendilerine danışılıyor. Askeri kuruluşlar araştırmalara yapılan devlet desteğinin yüzde 85 kadarını ve ulusal hükümetin harcamalarının yarısından fazlasını alıyorlar. Kamu kurullarında elde ettikleri konum öylesine stratejik bir konumdur ki, şirketler «kendine bir general bul» sloganını benimsemişlerdir. MacArthurların, Clayların, Doolitlelerin, Bradleylerin şirketlerin erki içinde yer almalarının da göstereceği gibi, bu sloganı uygulamaya kalan şirketlerin sayısı az değildir. Ne var ki Mills'e göre, «ister sıcak ister soğuk olsun, savaşın normal ve sürekli bir durum olarak duyulduğu» bir Amerika'da tüm bu gelişmeler kaçınılmaz sonuçlardır.¹⁷

Birleşik Devletler'deki yönetici sınıfın, Mills'in görüşüne göre erkini yitirmekte olduğu açıkça görülen bölümü, siyasal bölümüdür. Mills yasama organının neredeyse önemsiz bir duruma düşmekte olduğunu görür. Daha önce yasalara geçirilerek alınması gereken önlemler, bugün Kongre'ye bile sunulmuyor, bir daire ya da bölüm tarafından kararnameler biçiminde çıkarılıyor. Ne var ki Mills, erkin, bir yandan yürütme organının çekimine kapıldığını kabul ederken, öte yandan çok değişken bir nitelik gösterdiğini ileri sürer. Eski dönemin politikacısı ve hatta profesyonel bürokrati, arka plana itilmektedir. Yürütme organının önderliği «dışarıdan gelenler»in, daha çok da şirket avukatlarının, yatırımcı bankerlerin, demir çelik, otomobil krallarının ve sabun yapımcılarının eline geçmekte. Nedense Mills, yargı organının da bir değişiklik geçirip geçirmediği, ya da erkini yitirip yitirmediği hakkında bir şey söylemez. Pekâlâ, tarihsel kanıtlardan Birleşik Devletler'de devletin üç organının birbirlerine eşit güçte olduğu durumların ender

---

17 Mills, *The Power Elite*, 184.

olduğunu görebilirdi. Yasamanın ve yürütmenin zayıf olduğu dönemlerde yargı genellikle üstünlüğünü ortaya koyabilmektedir. Mills belki de erkin böylece dolaşımını, erkin elden çıkması olarak görme yanılığına düşmekte. Bununla birlikte, otoritenin bazı türlerinin azaldığı yolundaki görüşünde kendisini destekleyen pek çok kanıt vardır. Diplomatların 1940'lardan beri sürekli gerilemelerine değinir. Barışçı çözümleri amaçlayan görüşmelerin daha çok yatıştırma yöntemleri olarak görüldüğü bir zamanda, diplomasinin oynayacağı anlamlı bir rol kalmaz. Uluslar arasında son zamanlarda yapılan en önemli anlaşmaları, diplomatlar değil ordu adamları düzenlemişlerdir. Birleşik Devletler ile İspanya arasındaki savunma anlaşmaları, NATO'nun kuruluşu, Japonlar'dan alınan adaların nasıl yönetileceği ve hatta Japon hükümetinin nasıl bir kuruluşa sahip olacağı ve Japon ekonomisinin nasıl örgütlen-dirileceği bu durumun bellibaşlı örnekleridir. Kore Savaşı'nın 1953'te sona erdirilmesi görüşmelerini, «yakası açık ve kravatsız» bir general yürüttü.¹⁸

3. KARŞI UTOPYACILAR

Kimse, ne günümüzün ne de geçmişin her utopyacısının, bilgin bir sosyolog ya da antropolog olduğunu söyleyemez. Gene de, utopyacıların kuramlarını az çok bilen herkes, birkaç kuraldışı dışında, utopyacıların, insanın yazgısını biçimlendirmede ve olanaklarını belirlemede çevreye çok büyük bir rol verdikleri görüşüne katılacaktır. Onaltıncı yüzyılda Sir Thomas More'dan ondokuzuncu yüzyılın Ovencilerine ve Fouriercilerine kadar, utopyacı düşüncesin temel varsayımlarından biri, insanın çevresi tarafından yaratıldığı ve daha iyi bir dünyada yaşamak isterse, yalnızca, bu yolu tıkayan yanlış inançları ve adaletsiz kurumları düzeltmesinin gerekeceği düşüncesidir. İnsanın doğasının iyiliği ve sınırsız toplumsal gelişme öğretileri, onsekizinci yüzyıl Aydınlanma'sında öylesine büyük bir güçle desteklendi ki, böylece kazandığı hız onları 1850'ye kadar, hatta bazı biçimlerini ondokuzuncu yüzyılın sonuna dek götürebildi. Ne var ki çeşitli kılıklara girmiş bir yılan, Aden (Cennet) Bahçesi'ne girdi. Malthusculuk onun girdiği kılıklardan biriydi. Malthus cinsel açlığın oburluğunda, insanlara Tanrı tarafından gönderilmiş görülen yoksulluğu ortadan kaldırma ve acıları azaltma yolunda her türlü planı ve programı başarısızlığa uğratan etmeni gördü. Darvincilik de, insanın birçok özelliklerinin hayvan kökenli olduğunu göstererek, karamsarlığın artmasını hızlandırdı. Bu yolda, bencil içgüdülerin gücünü vurgulayışıyla ve çocuğun doğarken, kişiliğini tüm yaşamı boyunca çarpıtacak olan adam öldürme ve fücür gibi insan soyunun bazı anılarını

---

18 Mills, *The Power Elite*, 210.

kalıttığı savıyla, Freud'un yaptığı etki de unutulmamalı. Gördüğümüz gibi Freud'un öğretilerinin kasveti, aydınlanma yolunda ilerlemenin sonunda insanın geçmişinden kalıttığı bencil niteliklerini değiştireceği umudu ile, bir dereceye dek dağıtılmıştı; ne var ki, Freud'un bu aydınlık yanı genellikle görmezlikten gelindi.

İnsan doğası hakkında pek içaçıcı olmayan anlayışların gelişmesini besleyen en büyük etki, neden olmasın, 1800'den sonra ortaya çıkan önde gelen filozofların ve teologların ilk günah ve insanın genel olarak bozukluğu öğretilerini yeniden canlandırmalarından gelmiş olabilir. Bunların en önde gelenleri, Joseph de Maistre, Sören Kierkegaard, Friedrich Nietzsche ve Nicholas Berdyaev'dir. Bu düşünürlerin, yirminci yüzyılda, Christopher Dawson, Karl Barth, Emil Brunner ve Reinhold Niebuhr gibi onları aratmayacak ardılları çıktı. Onlar da hep bir ağızdan insanların günaha batmış varlıklar oldukları türküsünü okudular. İnsanları, en iğrenç suçları işlemekten, Tanrı'nın lütfundan başka hiç bir şey kurtaramazdı. Örneğin Maistre, «insanların birbirlerini öldürmelerinin önüne geçilemez» dedi. İnsanların yalnızca haklı gibi görünen, savunulabilecek nedenlerle değil, hatta zevk için bile adam öldürdüklerini söyledi. Christopher Dawson da der ki «insanın önünde, seçeceği iki yoldan başka seçeneği yoktur; biri çarmıha gerilmeye gider, ötekisi insan kasaplığına.»¹⁹ Bu tür öğretiler insanın gelişmesine olan inancın yayılmasına son derece elverişsiz bir hava yarattı. Karamsarlığın ve düşkürlüğünün artmasıyla utopyacılığın gücü azaldı ve tükendi. Zamanımızda umutsuzluk öylesine ağır basmaya başladı ki, idealizmin hemen her türü, kuşkuyla karşılanır oldu. Özellikle sosyalist utopyalar, hiciv konusu olarak seçildi. Ama bilimin ve etkililiğin egemen olacağı yeni bir dünya düşleri de, aynı derecede güvensizlikle karşılandı. Fransız siyasal romancısı André Malraux, 1946 yılında yapılan atom bombası sınamasına değinerek, bilimin kendisi için «Bikini»^{*} anlamına geldiğini söyledi. Öteki yazarlar, özellikle Aldous Huxley, George Orwell ve Arthur Koestler, düşkürlüklerini, genellikle utopyaları alaya alan biçimler içinde, geçmişin düşlerini iğneleyici hicivlerle dile getirme yolunu tuttular. Bu düşünürler idealizmin her türünü reddetmediler, ama idealizmin başlangıçta söz verilen özgürlüğün ve insancılığın yerini hayvancılığın ve ruhsuz bir etkili eylemin aldığı türlerini reddettiler. Bu nedenle kendilerini utopyacı saymaktan çok «karşı-utopyacı» etiketini vermek daha uygun olacak.

---

19 Judith N. Shklar, *After Utopia*, 19-20, 200'de aktarılmıştır.

* Bikini Adaları, Pasifik'te ilk atom bombası sınamalarının yapıldığı adalardır (ç.n.).

Aldous Huxley (1894 - 1963)

Büyük biyolog ve agnostik Julian Huxley'in torunu olan Aldous Huxley, İngiltere'de, Surrey'de 1894 yılında doğdu. Tıp okumak düşüncesiyle kendini üniversiteye Eton'da hazırladı; ama keratitise yakalandı ve birkaç ay gözleri neredeyse hiç görmeden yaşadı. İki yıl sonra bir gözü büyüteçle okuyabilecek kadar iyileşti. Oxford'a girdi, İngiliz edebiyatı ve filoloji okudu, 1915 yılında lisans derecesini aldı. Sonunda *The Athenaeum*'un yayın kurulunda bir görev aldı, biraz para biriktirdikten sonra, roman yazmaya başladı. 1920'lerde kiniklik ve çokbilmişlik çağının önde gelen sözcülerinden biri oldu. Aldous Huxley'in *Point Counter Point* (Ses Sese Karşı) ve *Antic Hay* (Soytarı Saman) kitapları, mutlak değer ve gerçeklere kuşkucu bakışı neredeyse romantik bir biçimde idealleştiren yapıtlardır. Aldous Huxley, daha sonra, Vedanta'nın* ve öteki Doğu dinlerinin gittikçe daha derinine inmeye çalışarak, neredeyse birdenbire mistisizme (gizemcilğe) yöneldi. Doğu'nun anti materyalist ve mistik dinlerinin, bireyi, egoizmin yarattığı bellibaşlı zayıflıklardan kurtarmanın en iyi çareleri olduğu sonucuna vardı. *After Many, a Summer Dies the Swan* (Nice Yazlardan Sonra), *Time Must Have a Stop* (Zamanın Biryerlerde Durması Gerek) gibi son romanlarında, kendini içice kişisel, psikolojik özgürlük sorunlarına kapırdı. Aynı zamanda insanın gerçek ve sonul amacının «tüm varlığın saklı ve aşkın 'Temel'inin bilgisi»ne ermek olduğu gibi mistik bir düşünciyi benimsedi.

Aldous Huxley'in hicivi olan *Brave New World* ([Cesur] Yeni Dünya) 1932 yılında yayımlanmış olup, caz çağında yazdığı kavranması güç ve gösterişli romanlarından daha sonraki düşünce yaşamının duygusal duyarlılığı fazla ve akıl düşmanı yazılarına geçişin belirtilerini taşır. Cesur yeni dünyayı, İ.S. 2600 dolaylarında ortaya çıkacak olan komünist bir toplum tipi olarak çizer. Herşey devletin sahipliğinde ve devletin denetimindedir; uyrukların yaşamları ise, şaşılacak bir etkililikle devlet tarafından düzenlenip disiplin altına alınmıştır. Bunun için uygulanan başlıca teknikler öjenik, koşullu refleks, *hypnopaedia* (yani uyku sırasında eğitim) soma (içki sonrasında görülen başağrısı etkisi yaratmayan, ama alkolün bütün hoş etkilerini yaratan bir yatıştırıcı) şiddetli duygular veren yapay uyarıcılar, hamilelik yerine geçen yöntemler ve hamilelikten korunma eğitimidir. Hristiyanlık kaldırılmış, «Lordumuz (Rabbimiz) «Fordumuz»** olmuş, İ.S. (İsa'dan Sonra) F.S.

Vedanta, Hindu kutsal kitaplarına dayanan panteist bir felsefedir (ç.n.).

Tanrıya inancın yerine (otomobilin bulucusu zengin ve ünlü kişi Ford'dan çağrıştırılarak) insana tapınmanın aldığı belirtiliyor (ç.n.).

(Ford'dan Sonra) biçimine sokulmuş ve «+» (haç) bir «T»ye* dönüştürülmüştür; aile kaldırılmıştır. Yumurtaçık deney tüplerinde dölendirilir ve cenin inkıbevturlarda** geliştirilir. Analığın ve babalığın kaldırılması, insanın doğum öncesi koşullandırılması olanaklarını yaratmıştır. Ceninler, en üstün insanlar olan «Alfalar»dan, yarı yarıya geri zekâlılar olan «Epsilonlar»a dek çeşitli karakterlerde kişileri oluşturmaya başlanmıştır. Amaç, ekonominin farklı görevleri için, uygun oranda farklı kafa tiplerinin yetişmesini sağlamaktır.***

Cesur yeni dünyanın, düzeysel bile olsalar, birçok çekici özellikleri vardır. Savaş geçmişte kalmıştır; suçun ve şiddete başvurma'nın hiç bir biçimi olmadığı gibi, gaddarlık da yoktur. Hastalıklar neredeyse ortadan kaldırılmıştır ve yaşlanma süreci öylesine durdurulmuştur ki, herkes birdenbire ölüvereceği altmış dolaylarındaki bir yaşa kadar, gençliğini, gücünü kuvvetini sürdürmektedir. Rahatlık, sağlık ve mutluluk en önemli amaç olarak görülmektedir. Bütün bunlara karşın, A. Huxley bu toplumu, övmek için değil yermek için çizmiştir. İnsanların, durumlarından hoşnut kılınarak, yaratıcı ya da akli başında kişiler durumuna sokulamayacağına işaret etmek istemiştir. A. Huxley'e göre, insanların acı çekmesi, tutkulara kapılması ve tehlikeleri yaşaması gerekir. Aşkın yalnızca fizik hazlarından yararlanmakla kalmayıp, duygusal derinliklerine dalmaları gerekir. Belki hepsinden ötesi, insanların, tapınmaya, günah işlemeye pişmanlık duymaya, vicdanlarının sesini dinlemeye ve duyumlar dünyasının üstünde ve ötesinde olan bir bilgiyi ve anlayışı aramaya gereksinimlerinin olmasıdır.

Brave New World'un bir dereceye dek barış ve ağırbaşlılık içindeki bir çağda, nazizmin canavarlıklarından, Stalin'in acımasız baskılarından ve atomların parçalanması ve birleştirilmesi yöntemlerine dayanan nükleer silah çılgınlıklarından önce yayımlandığı anımsanırsa, yazarının geri dönüp baktığında onu oldukça katlanılabilir koşulların bir betimlemesi olarak görebileceği düşünülebilir. Ne var ki Aldous Huxley, 1958 yılında *Brave New World Revisited* (Bir Kez Daha Yeni Dünya Üstüne) yapıtını bitirdiği zaman, özgün (ilk) yapıtında betimlediği toplumu hâlâ bir işkence odası olarak gördüğü anlaşılır. Bu iki yapıt arasındaki başlıca farklılık, A. Huxley'in insanların dehşet ve korku

---

* Haçla (+ işaretiyle) simgelenen İsa'nın (imanın) yerini, başharfiyle ya da teknik resimde kullanılan T cetvelivle simgelenen (T)ekniğin aldığı söylenmek istense gerek (ç.n.).

** *Incubator*; erken doğmuş bebeklerin yaşatıldığı aygıt (ç.n.).

*** Burada A. Huxley'in ya da onun yapıtını özetleyen yazarın (McNall Burns'ün) Cesur Yeni Dünya'daki toplumun «komünist» olduğu yolundaki düşüncesini onaylamayan bir nitelikten söz edildiği okuyucunun gözünden kaçmasa gerek (ç.n.).

bunalımına girmeden önceki merhametli dönemde olduğundan çok daha karamsar olmasıdır. O zaman yıkımın beklendiği tarih Ford'dan Sonra yedinci yüzyıl gibi oldukça uzaktaki bir tarihti. Oysa 1958'de korkunç olay, hemen «bir sonraki sokakta» karşılaşılacak kadar yakınlardadır. A. Huxley yıkımın gelişini üç etmenin hızlandığını söyledi; bunlar, «aşırı çoğalma», «aşırı örgütlenme» ve «aşırı gelişme», yani kitleyi uyutma ve öteki manuplasyon yöntemlerinin aşırı gelişmesi idi. 2000 yılında dünya nüfusunun bugünkü [1960 dolaylarındaki] toplamının neredeyse iki katına ulaşacağı kehanetinde bulundu. Nüfus, şimdiden fazla kalabalık ve korkunç derecede yoksul ülkelerde en büyük hızla artacaktır. Sorunları, o ya da bu tür bir totaliterciliğin, olasılıkla komünizmin tek çözüm olarak görülmesine yol açabilecek çaplara ulaşacaktır. Aşırı örgütlenme etmeni ise, ileri ülkeleri daha ciddi bir biçimde etkileyecek. Bu ülkelerin hemen tümünde, mülk sahipliğinin ve mülklerin denetiminin belli ellerde toplanması, tehlike çanlarının çalınmasını gerektirecek bir dereceye doğru ilerliyor. Büyük şirketler, büyük işletmeler büyük hükümeti gerektirecek, bu ikisi, birlikte özgürlüğün boğazına sarılacak ve bireyi boğacaklardır. Aldous Huxley'in yargısına göre, bu etmenler içinde bazı bakımlardan en tehlikeli olanı, insanların kafalarını yönlendirip düşüncelerini sömürme araçlarının aşırı gelişmesidir. Düşünüşü koşullandırma, bilinçaltına seslenme ve bilinçaltı ikna teknikleri ile *kynopaedia* alanında gerçekleştirilen gelişmeleri «katıksız kötülükler» olarak görür. Diktatörlerin bu teknikleri, itiraf ettirme, beyin yıkama, endoktrinizasyon (öğreti aşılama) ve insanların kitle halinde, her türlü önyargılara ve yanlış doğmalara çekilmeleri yolunda kullandıklarından korkar. Gerçekten, daha şimdiden bu yöntemlerin bu ve benzeri amaçlarla kullanılışlarından birçok örnekler verir.

Aldous Huxley, bu hastalıkların çaresinin, doğal olarak, hastalığın niteliklerinden çıkarılabileceğini düşündü. Aşırı nüfus artışının çaresi, tarımsal kaynakların korunmasıyla ve yiyecek üretiminin artırılmasıyla birlikte uygulanacak doğum kontrolüydü. Aşırı örgütlenmenin çaresi, mülkiyetin olabildiğince geniş olarak yeniden dağıtılmasıydı. Anlaşılan A. Huxley, bu çözümle yiyecek maddelerinin artırılması gereği arasında bir çelişki görmüyor. Büyük mülklerin parsellenip dağıtılmasını, Huxley'e göre, bireye verilen önemin artışı izleyecektir. A. Huxley, bireylerin doğuştan getirdikleri (öteki insanlara benzemeyiş, onlardan farklı özelliklere sahip oluş anlamında) eşsizliklerini azaltma yolundaki her türlü çabayı kötüler. Çevresel etkileri ikinci plana atar ve William James'inkini anımsatırcasına bir «tarihte büyük adamlar» kuramından söz eder.

Psikolojik manuplasyon (yönlendirme) araçlarının aşırı gelişmesine karşı A. Huxley, bazı yasaklayıcı yasalar ögütledi; ama herşeyden

önce eğitim üzerinde durulmasını istedi. Bu eğitim, propagandanın eleştirel olarak incelenmesini içerecektir; ancak dinin de yıkılmaması ve «değerler» aşılamanın fazla güçleşmemesi için, bu inceleme, fazla eleştirel de olmayacaktır. Gençlere, hayır işleri görmeyi, şefkati, akıllılığı, fakat herşeyden önce özgürlüğün kendisini ödüllendirmeleri öğretilmeli; çünkü, özgürlük olmadan insanlar hiç bir zaman tam insan olmazlar. Aldous Huxley bu yolda başarılı olunacağı umudunda değildir; çünkü aşırı nüfuslanmanın ve aşırı örgütlenmenin sorunlarına, ortada uygulanabilecek bir çözüm görmüyordu ve insanlığın büyük kitlesinin, kolaylıkla ekmekle ve sirklerle aldatılıp özgürlüğe karşı duyduğu tüm ilgisini bir yana bırakmaya yönlitilebileceğini düşünüyordu. *Brave New World*'da anlattığı koşullar altında bile, güvenliğin, sağlığın ve mutluluğun günümüzün uluslararası gerginlikler ve hidrojen bombasının yıkım getirici yangınının tehdidi altında yaşayan dünyasının insanlarına çekici gelebileceğini düşünmüş görünmez.*

George Orwell (1903 - 1950)

Karşı utopyanın çok farklı bir türü George Orwell'in düşgücü yüksek dehasından çıktı. Asıl adı Eric Blair olan Orwell, bir İngiliz-Hintli anababanın oğlu olarak 1903 yılında Bengal'de doğdu. Eğitimi için Eton'a gönderildi. Kendi söylediğine bakılırsa, burada zamanının çoğunu boşuna harcıyıp pek az şey öğrendi. Beş yıl Burma'da Hint İmparatorluk Polisi'nde çalıştı. Bir dereceye dek iklim sağlığını bozduğu için, fakat daha çok haraç düzeni olarak gördüğü bir emperyalizme hizmet etmeye daha fazla dayanamayacağı için, istifa etti. Avrupa'ya döndükten sonra, bir buçuk yılını, hiçbir yayımlanmayacak olan romanlar ve kısa öyküler yazarak geçirdi. Parası tükenince de, bulaşıkçılık ve ucuz özel okullarda öğretmenlik yaptı. Otuz iki yaşından önce yazdıklarıyla geçinebilecek duruma gelemedi. 1936 yılında cumhuriyetçiler için savaşmak üzere İspanya'ya gitti. Aragon cephesinde P.O.U.M. (Troçkiciler) ile birlikte savaştı ve kötü biçimde yaralandı. Kendini kitap yazmaya ve bitki yetiştirip piliç beslemeye vermek üzere İngiltere'ye döndü. İspanya'da gördükleri ve daha sonra sol kanat partilerinin iç işlemlerinde yaptıkları şeyler Orwell'de politikaya karşı bir tiksinti yarattı. Bir süre için Bağımsız İşçi Partisi'nin üyesi olmuştu, fakat II. Dünya Savaşı'nın başında istifa etti. 1950 yılında kırk altı yaşındayken veremden öldü.

Orwell'in en ünlü kitabı olan *Nineteen Eighty - Four* (Bin Dokuz Yüz Seksen Dört) terimin tam da sözlük anlamıyla bir «karşı utopya» idi. Burada geçmişin, yaşamın amacını haz alma olarak gören hedonistik

---

Aldous Huxley'in *Yeni Dünya'sı* ile George Orwell'in *1984*'ünün dünyasının karşılaştırılması için 432'ye bakınız (ç.n.).

utopyalarının tam tersi bir dünyayı anlatır. Eski utopyaların kurucuları, herkesin mutlu ve komşusuna karşı adil olacağı bir sevgi ve barış cenneti düşlediler 1984'ün dünyası ise, Orwell'in kehanetine göre, nefret üstüne kuruluydu. Hoşgörüyü karşılanıp izin verilen başlıca duygular, korku, öfke, zafer ve kendini aşağılama idi. Şiddetli acıların ve kavgaların gelişmesi dışında olumlu hiç bir şeyin gelişmesi olanağı yoktu. Dünya devletlerinin sayısı Okyanusya, Avrasya, Doğuasya olarak üçe düşmüştü ve bu üçü sürekli olarak birbirleriyle savaş içindeydiler. Üçünün de ideolojisi, başka adlarla bilinmekle birlikte, aynıydı. Öğretilerinde, nazizmin ve Sovyet komünizminin bazı öğeleri vardı; ama bunlara çeşitli sapıklıklar ve incelikler katılarak alınmış biçimleriyle vardı. Orwell yalnızca Okyanusya'yı anlatırsa da, üçünün toplumlarının yapısı da aynıydı. Piramidin doruğunda gücü herşeye yeter ve yanılmaz, ama hiç kimsenin hiç bir zaman görmediği bir Ağabey vardı. Hemen altında nüfusun yüzde ikisi dolaylarında insanı içeren parti iç çevresi bulunuyordu. İç çevrenin devletin beynini temsil etmesine karşılık, onun altında devletin eli kolu olan parti dış çevresi vardı. En altta, «proles»,* yani nüfusun yüzde seksen beş kadarını oluşturan sessiz kitleler bulunuyordu. Sistem bir devrimle doğmuştur, onu temizlikler ve karşı temizlikler izlemiştir. 1970 yılında, Ağabey dışında tüm önderler birbirlerini öldürüp yok etmiş bulunuyorlardı. Bundan sonra Ağabey, iktidarını sağlamlaştırmış ve kendini vatandaşların yaltaklandıkları, korktukları ve bağlandıkları tek odak durumuna getirmişti.

Orwell'in 1984 dünyası, Aldous Huxley'in cesur yeni dünyası ile pek az benzerlikler gösterir. Her ikisi de insan doğasının biçim verilebilirliği varsayımına dayanmışlardı. Okyanusya'nın yöneticileri, insanın doğasını sürekli olarak yaratmakta olduklarını, onu devrim öncesindeki biçimlerinden tümüyle değiştirdiklerini söyleyerek övünüyorlardı. Her iki sistemde, aileyi ortadan kaldıracak ve devlete bağlılık dışında bütün bağılıkları saf dışı bırakacak biçimde, üremeyi denetleyici yöntemler vardı. Bununla birlikte aralarındaki farklılıklar daha temel noktalardaydı. Cesur yeni dünyanın amacı, verimliliği etkililiği artırmaktı; bu da rahatlığı ve bir tür «sığır mutluluğu»nu ençoğa yükseltecekti. Okyanusya'nın hedefi, nefreti beslemek, komşuyu komşuya karşı çıkarmak, Ağabey'e yaltaklanılmasına varacak yolları boşaltmak için, tüm insanca coşkuları, duyguları yok etmektir. Yöneticiler delice bir iktidar tutkusuna saplanmışlardı ve bu tutkularına, insanlara acı çektirerek ulaşmak dışında bir yol görmüyorlardı. Onlar için iktidar, işkenceden ve başkalarını aşağılamaktan hoşlanma biçiminde bir tür sadizm idi.

---

* Orwell burada proletarya niteliğinde, toplumun en alt katmanında olan bir sınıfın bulunduğunu belirtmek için, Latince'den gelen proletarya sözcüğünün kökü olan «proles» sözcüğünü kullanmış (ç.n.).

Aldous Huxley'in yeni dünyası bir barış ve hoşnutluk dünyasıyken, Orwell'in «utopyası»sı bir kavga, ihanet, şeytanca gaddarlık, zorla aşağılama ve halkın seyrettiği toplu idamlar dünyasıydı. Son olarak bu iki dünyanın ahlak iklimlerinin de tümüyle farklı olduğunu belirtmeliyiz. F.S. (Ford'dan Sonra) yedinci yüzyılın dünyası, Aldous Huxley'in çizdiğine göre, hemen neredeyse ahlak dışı* bir dünyaydı. Haz düşkünlüğünün, haz arkasında koşmanın önüne hiç bir engel konmamıştı. Gerçekten, bu gibi şeyler, kitleleri durumlarından hoşnut tutmak için destekleniyordu. Okyanusya'da ise, bunun tersine, tensel hazlara düşkünlük, devlete karşı bir suç olarak görülüyordu. Bu nedenle erotizmi (cinsel haz düşkünlüğünü) ezip yok etmek için sistemli çabalar gösteriliyordu. Ne var ki Püritence öğütlere karşın, bu yoldaki kuralların çiğnenmesi almış başını gidiyordu. Suçluluk, promisküte (önüne gelenle cinsel ilişki kurma), fahişelik, şantajcılık, uyuşturucu kaçakçılığı ve satıcılığı, vatandaşların büyük bir bölümüne, sisteme karşı olumsuz tutumlarını ortaya dökmenin mantıksal yolları olarak görünüyordu. Düzene karşı çıkanların ahlak anlayışları bile düzene egemen gaddarlığın ve yozlaşmışlığın etkisiyle bozulmuştu. Önderleri, amaçlarına ulaşma yolunda gerekiyorsa, çalabileceğini, sahtecilik edebileceğini, şantaja başvurabileceğini, ortalığa hastalık mikropları saçabileceğini, ya da bir çocuğun yüzüne sülfirik asit serpebileceğini kabul ediyordu.

Arthur Koestler (1905 - 1983)

Kendisi daha çok utopya-düşmanı sınıfına yakın olmakla birlikte, karşı utopyacılar başlığı altında ele almamız gereken üçüncü yazar Arthur Koestler'dir. Koestler 1905 yılında Budapeşte'de doğdu. Viyana Üniversitesi'nde öğrenimini tamamladıktan sonra, bir gazetenin Ortadoğu habercisi oldu. 1930 yılında *B.Z. am Mittag* gazetesinin dış haberler editörlüğüne atandı. Ertesi yıl Komünist Parti'ye girdi, ama 1936 Moskova duruşmalarından sonra istifa etti. İspanya İç Savaşı patlak verince, Londra'nın *News Chronicle* yayın organının habercisi olarak savaş cephesine gitti. Hükümete başkaldıranlar tarafından yakalanıp, bir casus sayılarak ölümüne karar verildi. Her an vurulmasını bekleyerek yüz gün kadar hapiste kaldı. İngiltere'den yapılan protestolar idamını geciktirdi ve sonunda bir başka tutukluyla değiştirildi. II. Dünya Savaşı onu Fransa'da yakaladı; tutuklanıp bir düşman yabancı olarak gözaltına alındı. Beş ay sonra bırakıldığında en önemli romanını bitirmesine az kalmıştı. Sonunda İngiliz ordusuna alındı. Söz konusu roman, *Darkness at Noon* (Güpegündüz Karanlık) Moskova duruşmalarının bir öyküsüydü. Bu roman, içten ve kendini adanmış bir Sovyet komiserinin, yaratılmasına yardımcı olduğu acımasız diktatörlük tarafından mahfe-

* amoral; ahlaksız değil, ahlak dışı, ahlak ilkeleriyle değerlendirilmeyen (ç.n.).

dilişini anlatır. Ustaca yapılan psikolojik işkenceler sonucunda, tüm kişiliği değişmiştir; bunun üzerine yalnızca hiç bir zaman işlemediği bazı somut suçları işlediğini söylemekle kalmaz, arkadaşlarına ihanet eder ve kendini alçak ve hain biri olmakla suçlar. Sonunda kendi kendisine, Parti'ye bağlılık dışında hiç bir şeyin önemli olmadığını söyler; ve, başka kimselerin benzeri suçlar işlemelerinin önlenmesi için, kendisinin kurban edilmesini haklı gösterir. Moskova duruşmalarında savunmalarını yapanların boyuneğici davranışlarının bir açıklaması olarak görülüp geniş bir çevre tarafından beğenilmekle birlikte, Koestler, Pavlov'un sağlıklı hayvanlar üzerinde psikolojik deneylerle nevrozlar ve tam bir zihin karışıklığı yaratmaktaki başarılarını göz önüne alsaydı, yorumunu daha sağlam temellere dayandırmış olurdu.²⁰ Sovyet koğuş-turmacıların bu deneylerden haberli olduklarını düşünmek akla aykırı görünmüyor.

Koestler, karşı utopyacı görüşlerini Yogi felsefesi ile Komiser'in felsefesi arasındaki ünlü zıtlıkla ilgili olarak geliştirdi. «Yogi»nin, örgütlenmeyle ya da toplumun kurumlarını değiştirerek, daha iyi bir dünyaya hiç bir zaman ulaşamayacağını bildiğine işaret eder. Tersine, «Yogi»ye göre, her türlü gelişme bireylerin kendilerini kurtarmalarına ve arındırmalarına bağlıdır. İnsanların kendilerini, bencillikten, kıskançlıktan ve nefretten tümüyle kurtarmalarına kadar, çevrelerindeki dünyanın barışçı ve uyumlu bir dünya durumuna sokulması umuduna kapılınmamalıdır. Yogi felsefesi, bilindiği gibi, Doğu düşüncesinde, özellikle Hindistan'da yaygındır. Bu felsefe, aynı zamanda, karakteristik bir biçimde, Frank Buchman'ın «Ahlakça Yeniden Donanma Akımı»nda dile getirilmiştir.

«Yogi»nin bakış açısının tam karşısında, Komiser'in bakış açısı bulunmaktadır. Arthur Koestler'in düşündüğüne göre, Komiser'in felsefesi dıştan değişme ilkesine* dayanmaktadır. Komiser, «herşeyin tümüyle kötü» durumda olduğunu kavradığına inanır ve yeni bir toplumun kurulmasının önkoşulu olarak onları paramparça etmek gerektiğini kabul eder. Araçlarla değil, yalnızca amaçlarla ilgilidir ve bu nedenle ihanete, elkoymalara, kanlı temizlik eylemlerine ya da devrime hazırdır. Çevreye büyük önem verip, bireylerin değişmesinin gerektiği düşüncesini alayla karşılarken, utopyacılarla aynı kampa girmiş olur. Gene de, Komiser'in yöntemleriyle Yeni Kudüs [mutlu ülke] yaratma yolundaki tüm çabalar, Koestler'e göre, başarısızlığa uğramıştır. Bu çabalar ya

---

20 Bakınız :

Ivan Pavlov, «Conditioned Reflexes and Psychiatry»,
W. H. Grant (çev.), *Lectures on Conditioned Reflexes*,
New York, 1941, International Publishers, cilt II.

* *change from without.*

terör yöntemlerine doğru yozlaşmışlar ya da hızlarını yitirip, yıkım getirici bir uzlaşmayla sona ermişlerdir. Ne var ki, dünyayı kitlesel çapta içten değiştirme çabalarının da yararsız olduğu görülmüştür. Araçlar üzerinde gereğinden fazla düşünmek kuvaytizm, pasifliğe ve kötülüğün kabul edilmesine götürür. Çevresel koşullara ilgisizlik, kanalizasyonsuz köyler ve kentlerdeki gecekonduarda, saman altında karmakarışık yaşayan fareler gibi ömür süren kent sakinleri anlamına getir. Koestler «Yogi»nin yöntemlerini, Komiser'in yöntemlerinden kesinlikle üstün tutarsa da, «ne ermiş ne devrimci bizi kurtaramaz; bizi ancak bu ikisinin sentezi (bireşimi) kurtarabilir»²¹ sonucuna varır. Bununla birlikte böyle bir senteze ulaşılabilceği yolunda iyimser de değildir.²²

SONUÇ

Siyasal kuramın çevresel koşullandırmayla ilgili konularıyla uğraşan yazıların incelenmesi, çağımızın dünyasını bir kefen gibi sarmış görünen bir karamsarlık sisinin varlığına iyice inanmamıza yol açar. Çok sayıda kimse, insanın doğasının kötü olduğunu, dolayısıyla, bu kasvetli dünyada gerçek bir gelişmenin gerçekleşeceğini ummanın aptalca olacağı düşüncesini apaçık gerçek olarak görüyor olsa gerek. Kör inançlılığın, şiddete başvuruşun, zorbalığın ve savaşın, insanın, insan denen domuzca varlıklardan bekleyebileceği davranışlar olduğu ileri sürülür. İnsanlar alışkanlıklarına bağımlı ve akıllı varlıklar oldukları için gururlanan kimseler olmaktan vazgeçip, o ya da bu tür bir mistik alçalma ya da kendini teslim etme yolunu tutmadıkça, yeni Belsen'leri ve Dachau'ları, hiç değilse totaliterliğin tutsaklığını arayabilirler. Ondokuzuncu yüzyılda Darvinsilerin düştüğü kapana düşme tehlikesiyle karşı karşıyayız. Darvinsiler dikkatlerini, var olabilme yolundaki yarışmaya, hatta şiddete dayanan bir savaşıma o kadar kaptırmışlardır ki, evrimci sürecin içindeki olumlu öğeleri göremediler. Bu olumlu öğeleri Prens Kropotkin, *Mutual Aid, A Factor of Evolution* (Evrimin Bir Öğesi Olarak Karşılıklı Yardımlaşma) adlı yapıtında göstermiş, ama kitabı fazla bir ilgiyle karşılanmamıştı. Şimdi, yirminci yüzyılda, bizim de toplumsal gelişme yolunda ancak çok uzak bir olasılık dışında hiç bir umut

21 Arthur Koestler, *The Yogi and the Commissar*, New York, 1946, Macmillan, 247.

22 Arthur Koestler, *Thieves in the Night* (Geceyarısı Hırsızları) adlı bir sonraki kitabında, ilkel içgüdülerin şiddete başvurulmasından kaçınmayı olanaksız kılacak derecede güçlü olduğu görüşünü dile getirir. Şiddete başvurmayı aşağılanmadan ve dayanılmaz baskıdan kurtulmanın bir yolu olarak haklı gösterir, hatta yüceltir görünür. Karakteristik sözlerinden birini söyleyerek, «bir kimsenin parmağını sert metalden yapılmış tetiğe basıp ve böyle yaptığı için ulusal marşı okuyarak asılması ne büyük bir zevk» der.

ışığı göremeyecek kadar Kalvenci, Hobbescu, Kierkegaardcı ve Freudcu önyargılarla körleşmiş benzeri filozoflarımız ve sosyologlarımız var.

İnsanın geleceğine en iyimser gözlerle bakan toplum bilimcilerinin antropologlar olmaları anlamlıdır. Toplumsal kurumların kökenlerinde yatan gerçekleri en derinlemesine kolağan etmiş olanlar da antropologlardır. Bu toplum bilimciler, ilkel toplumda kavgaya ve şiddete başvurunun evrensel bir olgu olduğu varsayımını haklı gösterecek hiç bir şey bulamadılar. Sadizm, kavgacılık, fetih ya da egemenlik kurma yolunda doğuştan eğilimlerle karşılaşmadılar. Tersine, işbirliğinin, karşılıklı yardımlaşmanın ve karşılıklı pazarlığın kanıtlarını buldular. Bu eğilimlerin, insanın, özünde melek gibi iyi olan doğasından kaynaklandığını ileri sürmezler; ama, hatta en ilkel insanların bile, kan dökmenin ve şiddete başvurunun tehlikeleriyle karşılaştırıldığında birlikte çalışmanın yararlarını kavrayacak kadar akla sahip olduklarının kanıtını buldular. Devleti yalnızca fetihe dayanan örgütlü bir güç olarak gören siyaset felsefecilerinin ve öteki düşünürlerin, bu antropolojik veriler üzerinde düşünüp taşınmalarında yarar var.

XIII. Bölüm İçin Türkçe Ek Okuma Listesi

- Benedict, Ruth, *Krizantem ve Kılıç*, çev. Türkân Turgut, Ankara, 1966, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 355 s.
- Huxley, Aldous, *Denemeler*, çev. Ayseli Usluata, İstanbul, 1976, Cem Yayınevi, 214 s.
- Huxley, Aldous, *Nice Yazlardan Sonra*, çev. Avni Başaran, İstanbul, 1946, Remzi Yayınevi, 283 s.
- Huxley, Aldous, *Ses Sese Karşı*, 2 cilt, çev. Mina Urgan, İstanbul, 1978, Milliyet Yayınları, 597 s.
- Huxley, Aldous, *Sezgi Kapıları*, çev. İnci Çetiner, İstanbul, 1975, Yankı Yayınları, 78 s.
- Huxley, Aldous, *Yeni Dünya*, çev. Ender Gürol, İstanbul, 1964, Varlık Yayınları, 192.
- Koestler, Arthur, *Haçsız Haçlılar*, çev. Samih Tiryakioğlu, İstanbul, 1973, Varlık Yayınları, 288 s.
- Koestler, Arthur, *İspanya'da Ölüm Güncesi*, çev. Çetin Altan, Ankara, 1970, Bilgi Yayınları, 307 s.
- Malinowski, Bronislaw, *Büyük Bilim ve Dün*, çev. Erder Gürol, İstanbul, 1964, Varlık Yayınları, 64 s.
- Mills, C. Wright, *İktidar Seçkinleri*, çev. Ünsal Oskay, Ankara, 1974, Bilgi Yayınları, 579 s.
- Mills, C. Wright, *Toplumbilimsel Düşün*, çev. Ünsal Oskay, Ankara, 1979, Kültür Bakanlığı Yayınları, 351 s.

- More, Thomas, *Utopia*, çev. S. Eyuboğlu M. Urgan V. Günyer, İstanbul, 1981, Cem Yayınevi, 128 s.
- Oppenheimer, Franz, *Devlet*, çev. A. Şenel Y. Sabuncu, İstanbul, 1984, Kaynak Yayınları, 228 s.
- Orwell, George, *Bin Dokuzyüz Seksen Dört*, çev. Belizat Tanç, İstanbul, 1974, Yağmur Yayınevi, 320 s.
- Orwell, George, *Hayvan Çiftliği*, çev. Rasim Özdenören, İstanbul, 1964, Bedir Yayınları, 94 s.
- San, C., *Max Weber'de Hukukun ve Meşru Otoritenin Sosyolojik Analizi*, Ankara, 1971, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları 166 s.
- Sorokin, Pitirim A., *Bir Bunalım Çağında Toplum Fels.'eleri*, çev. M. Tançay, Ankara, 1972, Bilgi Yayınları, 294 s.

DÖRDÜNCÜ KESİM

DÜNYA ÇAPINDA ÇATIŞMA
ve
DÜNYA ÇAPINDA DÜZEN KURAMLARI

XIV

NASYONALİZM VE NASYONALİZMİN DÜŞMANLARI

Nasyonalizmin Kökenleri, Gelişmesi, Irkçılık, Kozmopolitçilik

Nasyonalizm (milliyetçilik, ulusçuluk) yeni bir akım olmamakla birlikte, kuşkusuz çağımızın kültürünün en belirgin olgularından biridir. Öyle ki, çağdaş insanın dini olarak tanımlanmıştır. Nasyonalizm aynı zamanda, çağdaş insanın bir «fücur» suçu, bir «çılğınlığı» olarak tanımlanmıştır.¹ Dinini ciddiye alan kendini adanmış bir Hıristiyan, bayrak öpme törenleri, askeri kahramanların neredeyse tanrılaştırılması, ulusal «onur» için bilinçli olarak şehitlik mertebesine ulaşmanın yollarını aramak gibi ulusal büyüklüğe tapınma biçimindeki putperestlikler karşısında, çoğu kere sarsılacaktır. İnsanlığa bağlı bir filozof, uygar denilen dünyanın her yerinde, insanların kendilerini, hiç bir zaman aynı insan soyunun üyeleri olarak görmeyip, belli ulusların vatandaşları olarak görmeleri karşısında kara kara düşünecektir. Yurtseverlik, milyonlarca insan için, bir kimsenin ülkesine körükörüne bağlanması anlamına gelmeye başlamış ve genellikle dış dünyaya karşı nefret ve kuşku duygularıyla birleşmiştir. Ksenofobi (yabancı korkusu, yabancı düşmanlığı), şovenizm (aşırı milliyetçilik) gibi terimler genellikle nasyonalizmin sapık biçimlerini anlatmak için ortaya atılmışlarsa da, her iki sapıklık da çağdaş nasyonalizmin önde gelen temel nitelikleri arasına girmiştir.

Nasyonalizm genellikle, ulus olma bilincine dayanan bir program ya da ülkü olarak tanımlanır. Bu duygu ya da bu bilinç, birçok etmene dayanabilir. Bir halk kendisini, ırk, dil, din ve kültürünün özelliklerinden dolayı bir ulus olarak görebilir. Bununla birlikte çoğu örnekte, çeşitli grupları biraraya getiren etmenler, ortak bir tarih ve gelecek için ortak beklentiler, ya da yazgılarının ortak olduğu yolunda bir inançtır

---

1 Fromm, *The Sane Society*. 58.

Farklı etnik geçmişlere sahip olmaları bir yana, halkları içinde dil ya da din bakımından veya her iki bakımdan büyük farklılıklar bulunan Belçika'nın, İsviçre'nin ve Kanada'nın ulus oluşları, ancak bu tür öğelerle açıklanabilir.

Fransız Devrimi'nin «kardeşlik» idealiyle beslenmiş olan yeniçağ ve yakınçağ nasyonalizmi, iki aşamadan geçerek gelişti. 1800'den 1848'e kadar aynı kültüre ya da aynı dile sahip olanların oluşturduğu gruba karşı duyulan duygusal bir bağlılıktan ve yabancı baskısından kurtulma özleminden öte bir şey değildi. 1848'den sonra nasyonalizm, ulusal büyüklük ve her ulusun yönetimini, benzer ya da akraba halklar üzerine, onların olurunun alarak ya da almadan yayma yolunda saldırgan bir akım durumuna gelecek biçimde gelişti. Zamanımızda arada sırada 1848'den önceki ilk biçimiyle, kurtarıcı türden nasyonalizm ile karşılaşılıyorsa da, çok daha sık olarak, nasyonalizmin, saldırgan, yabancı düşmanı türüne dönüşecek biçimde bozulduğu görülür.

1. NASYONALİZMİN 19. YÜZYILDAN GETİRDİĞİ MİRAS

Öteki akımların olduğu gibi, nasyonalizmin de, onu yalnızca savunmakla kalmayıp, onun izleyicilerinin kafasındaki anlamını genişletmek volunda kuramlar düşünüp bulan savunucuları, «peygamberleri» vardır. Nasyonalizmin ondokuzuncu yüzyılda yaşamış bu tür peygamberlerinden, biri Fransız, biri İtalyan, biri Alman olan üçü göze çarpar.

Ernest Renan (1823 - 1892)

Ondokuzuncu yüzyılda nasyonalizm kavramını genişleten kuramlar ortaya atan düşünürlerden Fransız olanı, tanınmış tarihçi ve edebiyatçı Ernest Renan idi. Renan, rahip yetiştirilen bir okula başlamış, ama bilimle ve filoloji ile uğraşmak üzere, okulu yarıda bırakmıştır. Daha sonra felsefeden doktora derecesi almıştır. 1864'te College de France'da İbrani ve Keldani dilleri profesörlüğüne atanmıştır. Fakat çok geçmeden, Kilise'nin baskısı üzerine, Ulusal Kitaplık'ta daha küçük bir görev almıştır. İnkıtan dine, sanattan savaşa kadar, çeşitli konularda birçok kitap yazmıştır. Fransa-Prusya Savaşı, yaşamının, düşüncelerini altüst eden en önemli olayı olsa gerek. Bu savaştan önce, düşüncenin ve kültürün önderleri olarak gördüğü Almanlar'a hayrandı. Almanlar'ın sevgili Fransa'sını istila ve işgal etmeleri üzerine, büyük bir düş kırıklığına uğradı. Gene de, bu tür yıkımlara yol açabilen nedenlerden birinin nasyonalizm olduğunu anlamış görünmez.

Renan ulusu oldukça idealleştirilmiş biçimiyle aldı. Ulus düşüncesini ekonomi, coğrafya gibi tinsel olmayan etmenlere bulaştırmadı.

Hatta tarihi bile ulusu oluşturan en önemli etmenler arasına koymadı. Ulus olmayan özenen bir halk, Fransızlar'ın St. Barthelemew Günü kırımını ve Albigenler'in Toulouse Kontu Raymond tarafından doğranışını unutulmaları gibi, tarihinin büyük bir bölümünü unutmamalıdır, dedi. Öyleyse ulus nedir? Renan'a göre, «ulus bir ruh, bir tinsel ilkedir.» Bu ruhu ya da tinsel ilkeyi, biri geçmişte, ötekisi içinde yaşanan zamanda bulunan iki şeyin biraraya gelmesi oluşturur. Birincisi zengin bir anılar mirasına sahip olmaktır; ikincisi, birlikte yaşama ve olabildiğince çok ortak bir miras yaratma isteğidir. Anılar ile Renan'ın anlatmak istediği, kuşkusuz tarih değildir; ulusal bir mitoloji, yani geçmişin ululuklarını kutlayacak ve yaşanan güçlüklerini kutsayacak bir bakış açısidir. «Birlikte acı çekmiş, sevinmiş ve birlikte umut etmiş olmak» ulusu yaratan şeyler bunlardır. Renan'a göre uluslar elbette sonsuza dek var olmayacaklardır. Sonunda, çok farklı bir dünyada, yerlerini konfederasyonlar alabilir. Ama dünyayı, bugün içinde bulunduğu koşullarla ele alırsak, ulusların ortadan kalkmaları yıkım olur. «Ulusların varlığı, özgürlüğün güvencesidir; çünkü dünyaya tek bir yasa, tek bir efendi egemen olursa, özgürlükten eser kalmaz.» Yasaların ve efendilerin çokluğunun çatışmalara yol açabileceği doğrudur; ama Renan buna aldırılmaz. Savaşı, ilerlemenin bir koşulu, «bir ülkeyi uyuklamaktan alakoyan çimdikleme»² olarak yararlı bulur.

Giuseppe Mazzini (1805 - 1872)

İtalyan düşünürü Mazzini, nasyonalist görüşlerinde Renan'dan geri kalmadı. Bir doktorun oğlu olan Mazzini, babasının mesleğini izlemek niyetiyle Cenova Üniversitesi'ne girdi, ama ceset açma karşısında duyduğu bir tiksinti, onu hukuğa geçirip orayı bitirmek zorunda bıraktı. Ne var ki asıl ilgi duyduğu alan edebiyattı ve çok geçmeden geçimini sağlamak için yazarlığa başladı. Mazzini, denemeleri ve makaleleri tutkulu bir ulusçu çabayla dolu ateşli bir romantikçiydi. 1828 dolaylarında İtalyan nasyonalist örgütü «Carbonari»ye katıldı ve bundan sonra kendini İtalya'nın kurtuluşu ve cumhuriyet yönetimi altında birleşmesi amacına verdi. Bir tehlikeli görevden çıkıp ötekisine girdi; birkaç kez hapsedildi ve iki kez ölüm cezasına çarptırıldı. Yaşamının en güzel çağlarını, yoksulluk ve yalnızlık çekerek, hapislikte ve sürgünde geçirdi. İtalya'nın birleşmesi amacına ulaşıncaya, Messina milletvekili olarak parlamentoya seçildi; ama O, yeni İtalya yönetimi bir monarşi olduğu için, bu görevi kabul etmedi.

---

2 Ernest Renan, «What is a Nation», Alfred Zimmern, *Modern Political Doctrines*, London, 1939, Oxford University Press, 202-204.

Mazzini'nin nasyonalizm anlayışı, Renan'inkinden belirgin biçimde ayrılır. Fransız düşünürü Renan'dan farklı olarak, İtalyan bağımsızlıkçısı Mazzini, ulus olmanın temelini oluşturduklarını düşündüğü coğrafyaya ve dile büyük önem verdi. Alpler'in ve Akdeniz'in İtalyan ulusunun sınırlarını çizdiğini ileri sürdü. Ama dilin de İtalyan ulusunun sınırlarını belirlediğini ileri sürdü. Nerede İtalyanca konuşuluyorsa, orası İtalyan halkının yurduydı. Bu görüş, Korsika'nın, Sardunya'nın ve Sicilya'nın İtalya anayurdu içine alınmaları olanağını sağlıyordu. Mazzini aynı zamanda ulusun dayandığı tinsel temellerle ilgilendi, ve İtalya'nın kusursuz coğrafi sınırlara sahip olmasının bile, Tanrı'nın orada bir ulus kurma niyetinin kanıtı olduğunu ileri sürdü. Dahası, Tanrı İtalya'yı, tüm insanlık adına bir görev yüklemek için seçmişti. İtalya'ya, Romalılar zamanında ve Rönesans'da yaptığı gibi, gene uygar dünyanın önderliğini yapması görevini vermişti. Bunları söylerken, Rönesans döneminde, İtalya'nın, uygarlığın önderliğini, birlikten tek bir iz bile olmadan yürüttüğünü tümüyle unutmuş görünür.

Ne var ki Mazzini için ulusal birleşme, daha büyük bir yazgının yalnızca bir başlangıcıydı. Ulustan ayrı olarak birey bir hiç idi; ne «adı, ne özelliği ne hakları» vardı; ne de «halkların dostluğu» alanında bir kardeş sayılma konumu vardı.³ Sancaksız bir askerdi; dolayısıyla insanlığın geri kalan bölümüne karşı görevlerini yapabilecek gücü olan biri değildi. Ama birey, onurlu gelenekleri ve büyüklük bilinci olan erkek (yiğit) İtalyan ulusunun bir üyesi olarak, Avrupa'nın yazgısının biçimlendirilmesinde soylu bir rolü yerine getirebilecekti. Mazzini, insanlığın ahlaksal açıdan daha yükseğe çıkarılması noktasında anlaşılarak birleşmiş bir cumhuriyetçi federasyon oluşturma sonul amacı yolunda, öteki uluslara da, İtalya'nınki kadar parlak olmasa da, benzeri görevler düşürmüştü. İtalyan gençlerine, ülkelerinin görkemi uğruna gerekirse savaşıp ölmeleri yolunda birçok ateşli çağrılarda bulunmuşsa da, özgürlüğün tutkulu bir savunucusu ve tiranlığın düşmanı olarak kaldı. Ondokuzuncu yüzyılın birçok öteki nasyonalistlerininki gibi, Mazzini'nin idealizmi de, yirminci yüzyıldaki ardılları olan nasyonalistlerin otoritecililikleriyle ve şövenlikleriyle taban tabana zıt bir idealizmdir.

Heinrich von Treitschke (1834 - 1896)

Alman tarihçisi ve filozofu olan Treitschke, bir nasyonalist olmaktan çok, emperyalizmden ve uluslararası alanda kuvvet politikasından yana bir düşünür olarak tanınır. Treitschke, Hegelci geleneğin etkisi altında, devleti putlaştırdı; ama putlaştırdığı ulus-devlet idi; kendisi ayrıca imparatorluk Almanya'sının ırkçılarının ve Yahudi düşmanları-

3 Giuseppe Mazzini, *The Duties of Man and Other Essays*, çev. Thomas Okey, New York, 1915, Dutton, 53.

nın en azılılarından biriydi. Saksonya ordusunda görevli bir subayın oğlu olarak Dresten'de doğmuş olan Treitschke, düşünsel yaşamının başlarında, Leipzig ve Bonn üniversitelerinde sivrilmiş bir öğrenci olmasına karşın, profesör olma tutkusunu gerçekleştirmesini engelleyecek derecede ileri liberal görüşleriyle tanınan biriydi. Profesör olma amacını sonunda, Prusya uyrukluğuna geçip, tüm Avrupa devletlerinin yazgısının Prusya'nın yazgısına bağlı olduğunu açıklayarak gerçekleştirebildi. Bu tutumunun ödülünü, sırasıyla, Kiel, Heidelberg ve Berlin üniversitelerinde profesörlüğe atanarak gördü. Liberalizmini tümüyle bir yana bırakıp, Hohenzollern Hanedanı'nın baş avukatlığı cübbesini giydi. Bismarck'ı sosyalistlere ve Katoliklere karşı açtığı savaşta desteklemişse de, kolonici yayılmayı savunarak, bu konuda Demir Şanşölye Bismarck'tan ayrıldı. Treitschke aynı zamanda, yüzyılın sonlarına doğru Almanya'da beliren güçlü bir İngiliz düşmanlığı duygularının gelişmesine çok büyük katkılarda bulunmuştu.

Treitschke'nin siyasal kuramında, «ulus» ve «devlet» terimleri sık sık birbirleri yerine kullanılmıştır. Devleti insan türü kadar eski bir kurum olarak gördü, ama bir çağdaş devletin ulusluk temeline dayanmadan var olabileceğini olanaklı görmedi. Dünya devleti düşüncesini alayla karşıladı ve gününde her insanın kendini ortak bir insanlığın üyesi görmek yerine bir Alman, bir Fransız, bir İngiliz olarak gördüğünü söyledi. Bir ulusun ululuk mitoslarını besleyip geliştirmesini, başarılarını olduğundan büyük göstermesini, bu yolda hatta tarihsel gerçekleri saptırmasını, doğal ve haklı bir davranış olarak gördü. «Her halkın tanrısal aklın bazı niteliklerinin en yetkin biçimlerini kendilerinde ortaya koyduğuna inanma hakkı vardır» dedi. Ulusların ancak, Darvini yaşam kavgasıyla karşılaştırılabilecek yoğunlukta bir rekabetle gelişip serpibileceklerini ileri sürdü. Treitschke için uluslar arasındaki Darvini yaşam kavgası, savaşın sürekliliği ve kaçınılmazlığı demektir. Savaşızsız hiç bir devlet var olamazdı. Tüm devletler savaşla doğmuşlardı ve vatandaşlarını silahlı güç ile korumak bir devletin başta gelen ve asal görevi olmalıydı. Kılıçla fetih, uygarlığın «barbarlığa ve akılsızlığa» üste gelebilmesinin başlıca yoluydu. Ayrıca savaş, insanlığı bencillikten, kadınca zayıflıklardan ve materyalizmden kurtarmanın yolunu sağlıyordu. Bu nedenlerden dolayı Tanrı, «insanlığın hastalıklarına karşı korkunç bir ilaç» olarak, savaşın acısının tekrar tekrar tadılmasını istiyor olmalıydı.⁴

Treitschke'nin nasyonalizmi olağanüstü tutucuydu. Yalnızca *Machtpolitik* (uluslararası ilişkilerde kuvvet politikası) yöntemlerini haklı bulmakla kalmamış, aynı zamanda «olanaklı her yola başvurulacak» kolo-

4 Heinrich von Treitschke, *Politics*, çev. Blanche Bugdale ve Torben de Bille, New York, 1916, Macmillan, I. 15, 19, 65, 69.

nilere sahip olmanın zorunluluğu üzerinde önemle durmuştur. Kafkasyalılar (beyaz ırk) dışında hiç bir ırkın uygarlaşma yeteneğine sahip olmadığını ileri sürdü. Sarı halkların sanat yeteneklerinin ve siyasal özgürlük için gerekli dehalarının olmadığını söyledi. «Her zaman, özgür olmayan, despotça devletlere sahip olmuşlardır» dedi. Siyah ırkların, odun kesiciliği ve su çekiciliği dışında, hiç bir şeyi iyi yapamadıklarını ileri sürdü. Siyah ırkların yazgıları, beyaz insana hizmet etmek ve son- suza dek beyaz insanın nefretine hedef olmaktı. «Zenci-Beyaz melezi olan mulatto, derisinin daha açık olması dışında, herşeyiyle pis bir zencidir; bunun bilincinde olduğu, öteki siyahlarla evlenmesinden anla- şılır.»⁵ Böyle bir mantık, elbette, karşı çıkılabilecek bir mantık değildir! Treitschke'ye göre, ulusal birlik ve dayanışma, aynı zamanda sınıflı bir toplum yapısını gerektirir. Toplumsal organizmanın doğasının, toplu- mum üyeleri arasında toplumsal konum ve ekonomik koşullar bakımın- dan farklılıkların bulunması gerektiğini gösterdiğini ileri sürdü. Sıkın- tıların azaltılması hükümetin görevi olmakla birlikte, mülkiyetin orta- dan kaldırılması ne olanaklıdır ne de iyi bir şeydir. Kitleler sonsuza dek kitleler olarak kalmalıdır, «yamaklar olmadan hiç bir kültür var olamaz.»⁶

2. MAHAN'DAN VE THEODORE ROOSEVELT'TEN NASIR'A VE NKRUMAH'A NASYONALİZM

Yirminci yüzyılın nasyonalizmi, ondokuzuncu yüzyıl içinde oluşan biçimlerini yakından izledi. Ondokuzuncu yüzyılda olduğu gibi, bazen ulusal bağımsızlık ve yabancı yönetiminden kurtulma savaşlarını bi- çimini aldı. Bunun tipik örnekleri, Hindistan'da, Endonezya'da ve Af- rika'daki İngiltere'ye ve Fransa'ya bağımlı çeşitli ülkelerde, daha önce Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun ve Rus imparatorluğunun uyruğu olan Slav ülkelerinde ve İsrail'de ve Ortadoğu'daki bağımlı Arap ülkelerinde görülen nasyonalist akımlardır. Ayrıca daha önce de bağım- sız olan bazı ülkeler, dizginsiz bir ulusal gençleşme döneminden geç- tiler. Bunlar arasında önemlileri olarak, Mısır, Türkiye, İran ve Çin sayılabilir. Amaçları bunlardan hangisi olursa olsun, nasyonalizm yan- gını gittikçe azgın bir biçim aldı. Hitler'inkiler ve Goebbels'inkiler şöy- le dursun, F.T. Marinetti'nin ya da Charles Maurras'nın fanatikliklerinin ve vahşiliklerinin bir benzerini daha önceki dönemde görebilmek ola- naksızdı. I. Dünya Savaşı sırasında, Belçika Başpiskoposu Kardinal Mercier gibi yumuşak ruhlu bir kişi bile, «İsa askeri yiğitlikleri baştacı yapar» deyip, bir askerin ülkesinin onurunu savunurken ölmesinin onun

5 Treitschke, *Politics*, I. 275, 276.

6 Treitschke, *Politics*, I. 42.

[Treitschke'nin emperyalist düşünceleri için 480'e bakınız (ç.n.)].

«ruhunun kurtuluşu»nu sağlayacağını ileri sürebildi. Kilise'nin bu tanınmış prensi, ölen bir askeri, kötülüğe karşı silahlı direniş gösterdiği için, din şehitleri arasına sokamamışsa da, savaş alanında ölmek «günah içinde geçirilmiş tüm bir yaşamın günahlarını defterden siler»⁷ diye bilmmişti.

a. Amerikan Nasyonalizmi

Yirminci yüzyılın aklın süzgecinden geçirilmemiş nasyonalizminin değerlerini koyan sayısız yazar içinde, belki hiç birisi yüzyılın milliyetçiliğini iki Amerikalı, Amiral Mahan ve Başkan Theodore Roosevelt kadar temsil edici değildi.

Alfred Thayer Mahan (1840 - 1914)

Alfred Thayer Mahan, Birleşik Devletler'in harp okulu West Point'te bir makina mühendisi profesörün oğlu olarak doğdu. Deniz Kuvvetleri Akademisi'ni bitirdi ve birkaç yıl gemilerde görev aldıktan sonra, Newport Savaş Koleji'nde öğretmenliğe atandı ve sonunda bu kurumun başkanı oldu. *The Influence of Sea Power upon History 1660-1783* (Deniz Gücünün 1660-1783 Yılları Arasında Tarih Üzerinde Etkileri) ve *The Influence of Sea Power upon the French Revolution and Empire* (Deniz Gücünün Fransız Devrimi ve İmparatorluğu Üzerine Etkileri) adlı iki kitabı, kendisine dünya çapında bir ün kazandırdı. Bu kitapları aynı zamanda Theodore Roosevelt'in ve Alman Kayser'inin denizcilikle ilgili öğretilerinin dayandığı temelleri oluşturdu. 1914 yılında ölümüne kadar Mahan, zamanının ulusal politikasını, belki herhangi bir başka kimse-den daha çok etkiledi.

Mahan'ın nasyonalist kuramı, *laissez faire* (bırakın yapsın) bireyciliğiyle Püriten ahlakçılığından alınmış düşüncelerin bir karışımıydı. Ulusları, varlıklarını sürdürebilmek ve güçlü olabilmek yolunda birbirleriyle yarışmacı bir kavgaya tutuşmuş egemen birimler olarak gördü. Bu kavga, uluslararası topluluğun sağlıklı ve sağlam olmasını sağlıyordu. Mahan'a göre, iş dünyasında rakip girişimcilerin rekabetinin en çok sayıda kimseye en yüksek yarar sağlayacağını düşünülüşü gibi, uluslararası rekabetin de aynı sonucu vermesi beklenebilirdi. Hangi türü olursa olsun, bir dünya hükümetinin kurulması, bu ilkeyi çiğneyecekti. Nasyonalizmin çökmesinin «sosyalizmde kötü olan şey»e karşı en

7 Ernest Kantorowicz, «Pro Patria Mori in Medieval Political Thought», *American Historical Review*, LVI (1951) 472.

8 Alfred T. Mahan, *The Interest of America in Sea Power, Present and Future*, Boston. 1898, Brown, 122.

iyi panzehiri yok edeceği uyarısında bulundu. Ayrıca bu, Batı uluslarının «Orta Asya'nın ve Kuzey Asya'nın büyük kalabalıkları»nın yarattığı tehdide başarıyla karşı koyma yeteneğinin temelini kazacaktı.⁹ Mahan bir dünya hükümetine karşı çıkmakla kalmadı, fakat uluslar arasındaki sürtüşmelerin zorunlu hakemliğe gidilerek çözülmesine de karşı çıktı. Ulusların aralarındaki görüş farklılıklarını hakemlikle ya da görüşmeyele çözme zorunluluğunun, haksızlıklarla uzlaşılmasına yol açmasından korktu. Böylece insanlar, Mahan'a göre, «hiç bir kötülüğün savaştan daha kötü olmayacağı düşüncesiyle vicdanlarını susturarak» denkserlikle yetinip adaletsizliği hoşgörmeye başlayabilirler.¹⁰ Son olarak, Mahan'ın yalıtılma politikasının gerçek nasyonalizmle uyuşmayacağını düşündüğünü de belirtmeliyiz. Amerika'ya güçlü ve büyük olma, böylece uluslararası olaylara olumlu etkilerde bulunma görevinin verildiğine inandı. Ondokuzuncu yüzyılda İngiltere'nin oynadığı role benzer bir biçimde Amerika da ağırlığını koymalıydı ve hem Avrupa'daki hem Uzakdoğu'daki güç dengesini sürdürmeliydi. Dünyanın yükünün taşınmasında üzerine düşeni yerine getirebilmesi için, Amerika'nın «uygarlığın ortak çıkarlarını herşeyin üstünde tutma işinde kaçınılmaz bir görevi, kendine verilmiş bir rolü olduğunu düşünmesi» yetecektir.¹¹

Theodore Roosevelt (1855 - 1919)

Hiç bir usta, Mahan'ın içi içine sığmayan genç çömezi Theodore Roosevelt'ten daha sadık bir izleyici bulamamıştır. Başkan McKinley, Theodore Roosevelt'i Donanma Sekreter (Bakan) Yardımcılığına atadı. Bu görevde Theodore Roosevelt, Birleşik Devletler için güçlü bir dış politika ve bir imparatorluk politikası geliştirmek yolunda her fırsattan yararlandı. Genellikle kendisinin, Deniz Kuvvetleri Bakanı'nın geçici yokluğu sırasında, Filipin Adaları'na yapılacak saldırıyı hükümete onaylatma yolunda çevrilen dolapların sorumlusu olduğu söylenir. Ancak kendisi, «görkemli bir küçük savaş»ın ortasında masa başı görevini hiç de coşku verici bulmamış ve çok geçmeden süvari yarbayı olarak Küba'daki savaş cephesine gitmek üzere bu görevini bırakmıştır. San Juan Hill Savaşı'ndan sonra, bir İspanyol'u, kendi elleriyle «bir tavşan gibi» boğazladığını övünerek anlatmıştır. Ülkeye bir savaş kahramanı olarak dönmüş ve 1898 yılında New York Valisi, iki yıl sonra da Birleşik Devletler Başkan Yardımcısı seçilmiştir. Ama oturduğu makam ne olursa olsun, serüvencilikten hiç bir zaman vazgeçmemiştir. 1917 yılın-

9 Mahan, *The Interest of America in Sea Power, Present and Future*, 123.

10 Alfred Thayer Mahan, «The Peace Conference and the Moral Aspects of War» *North American Review*, CLXIX (October 1899), 447.

11 Mahan, *The Interest of America in Sea Power, Present and Future*, 123. [Mahan'ın emperyalist düşünceleri için 479'a bakınız (ç.n.)].

da elli dokuz yaşındayken, Almanlar'a karşı bir öncü gücünün yönetiminin şerefine kendisine verilmesini istemiş, bu isteği geri çevrilince de çok incilmişti. Kişisel inançları yaşamının olaylarına uygun düştü. 1897 yılında, Deniz Harp Okulu'nda yaptığı konuşmada «tarihte tüm büyük efendi ırklar savaşçı ırklar olmuşlardır» dedi.

Theodore Roosevelt için, bir kimsenin kendisini ulusunun dayanışmasına adanması, insan varlığının en yüksek amacıydı. Bu, tek Tanrı'ya tapınmak kadar kutsal ve özveri isteyen bir amaçtı. «Öteki ulusları kendininki kadar seven, öteki kadınları kendi eşi kadar seven adamla birdir» dedi.¹² «Oğlumu Asker Olması İçin Yetiştirmedim» şarkısını okuyan kadın, Doğu haremine aittir dedi, Birleşik Devletler'e değil. Theodore Roosevelt, Amerikan tarihinde hiç bir devlet adamının yaklaşmadığı kadar faşizme yaklaşmıştı. Başkan olarak en büyük amacı, tüm sınıfları ve özel çıkarları devlet otoritesine boyun eğdirmekti. Radikallere, tekellilere ve örgütlü emeğe aynı şiddetle savaş açtı. Bazı reformların öncülüğünü yaptığı doğrudur, ama bunları genellikle bir sınıfı ya da grubu «hakettiği yere» koymak için yapmıştır. Erk sahibi olmayı ve fizik gücü yüceltti ve muştalı yumruk kullanılmasını haklı buldu. 1914 yılında Almanlar Belçika'yı istila ettikleri zaman, zorunluluk yasa tanımaz görüşünü savunup, acımasızca davranmasaydı aynı yıkımın bu kez Almanya'nın payına düşeceğini ileri sürdü. Kayser'in adamları, kendilerinin «sert, erkek ve efendi halk» olduklarını kanıtlandılar dedi.¹³ Theodore Roosevelt aynı zamanda, faşist Makyavelci «dinamik» ulus anlayışının da savunucusu oldu. «Büyük uluslar yayılmaktan, bu büyüklüklerinin sonu geldiği zaman korkarlar. Biz hâlâ gençliğin dinçliğinin en güzel yıllarındaysak, içi geçmiş halkların arasında oturmak için mi, zayıflar ve alçaklar yanında yer almak için mi böyleyiz? Bin kez hayır»¹⁴ diye bağırdı.*

b. İngiliz Nasyonalizmi

Özellikle yirminci yüzyılın başında, görkeminin güneşinin batmakta olduğu apaçık görülür duruma gelmeden önce, İngiltere'nin de, sözünü sakınmayan nasyonalistleri vardı. En ünlü ozanı Rudyard Kipling, İngiltere'nin «çam ağacından hurma ağacına kadar uzanan egemenliği»ni

12 Theodore Roosevelt, *Fear God and Take Your Own Part*, New York, 1916, George H. Doran, 18.

13 Theodore Roosevelt, «The World War: Its Tragedies and Its Lessons» *The Outlook*, CVIII (September, 23, 1914), 170.

14 R. Hofstadter, *The American Political Tradition and the Men Who Made It*, New York, 1948, Knop, 209.

Theodore Roosevelt'in öteki bazı düşünceleri için 203, 470, 487'ye de bakınız (ç.n.).

doğrudan doğruya Tanrı'nın onayladığını sofuca bir inançla söyleyebiliyordu. Ama İngiliz ulusal büyüklüğünün felsefi savunusunu görmek için, Londra'daki Queens College'in önde gelen tarihçisi J.A. Cramb'a başvurmak gerekecek.

John Adam Cramb (1862 - 1914)

John Adam Cramb 1862 yılında doğdu ve I. Dünya Savaşı eşiğinde öldü. Glasgow ve Bonn üniversitelerinde okuyan Cramb, 1893 yılında, Queens Kolej'e yeniçağ ve yakınçağ tarihi profesörü atandı. Bir siyasal düşünür olarak taşıdığı önem, daha çok iki kitabına, *Reflections on the Origins and Destiny of Imperial Britain* (İmparatorluk Britanya'sının Geçmişi ve Geleceği Üzerine Düşünceler) ve *Germany and England* (Almanya ve İngiltere) adlı yapıtlarına dayanır. Cramb yalnızca bir nasyonalist ve bir emperyalizm yanlısı değil Treitschke'nin ve Bernardi'nin döktürdüğü en ateşli sözleri bile doğru ve haklı görececek kadar aşırı bir militarist idi. Gerçekten, Cramb'ın, Töton ruhunun en üst düzeyde somutlaştığı devlet olarak gördüğü imparatorluk Almanyasına karşı garip bir hayranlığı vardı. Bu nedenle yazılarının hem İngiltere'de hem Birleşik Devletler'de Almanya'ya karşı propagandanın baş silahı durumuna gelmeleri, belirtilmeye değer bir olgudur.

Cramb, İngiliz ulusu düşüncesine karşı neredeyse dinsel bir şevkle tapınıyordu. Gerçekten, ulusu neredeyse Tanrı ile bir saydı. Savaş alanında ölen bir İngiliz askerini «bu gizemli, ölümsüz, ileriye doğru atılan güce, Tanrı de, Yazgı de, ama İngiltere adını ver. Çünkü O İngiltere'dir»¹⁵ dediği şey için canını veren bir kurban olarak betimledi. Pasifistlerden, haz ve yumuşak yaşam düşkünlerinden nefret edip, insanların kendilerini kahramanlığa, idealizme ve özveriye adanmalarını istedi. Acı çekmekte ve kendini yadsımada, akli aşan bir görkemin bulunduğu ileri sürdü. Cramb'a göre, insan yalnızca ekmele yaşamaz, fakat kendini bu dünya yaşamının tasalarının ve çıkarlarının üstüne çıkaran eylemlerle ve duygularla yaşar. Örneğin «insan savaşa ve savaş hakkına, dinden, endüstriden ve toplumsal rahatlıklardan daha üstün tuttuğu bir değer olarak sahip çıkar, insan savaşta yaşamın üstüne çıkan bir yaşamın, bir gücün, insan ruhunun ideal olanı ele geçirme gücünün değerini anlar.»¹⁶ Cramb için uluslar arasındaki normal ve doğal ilişki, çatışmadır. Barış yalnızca, savaş alanında Zaman'ın yaptığı bir silah bırakımıdır. Cramb'a göre bir İngiliz-Alman savaşı kadar kaçınılmaz bir gelecek yoktur. Her iki ulusa da bir imparatorluk dehası drahoması verilmiştir ve Almanya'nın, hırslı rakibinin yeryüzünün dörtte birini elinde tutma-

15 John Adam Cramb, *Germany and England*, New York, 1914, Dutton, 141.

16 Cramb, *Germany and England*, 67.

sını hoşgörü ile karşılamayı sürdüreceği düşünülemez. Bir İngiliz Alman savaşı bir trajedi, ama yüce bir trajedi olacaktır; çünkü her iki halkın damarlarında aynı kahramanlık kanı dolaşmaktadır. Ve tüm Tötonların kudret tanrısı bu savaşı yukarıdan seyredecek; ölümcül bir kavgaya tutuşmuş olan «gözde çocuklarına, İngiliz'e ve Alman'a» gülerrek ve soğukkanlılıkla bakacaktır.¹⁷

c. *Alman Nasyonalizmi*

Yirminci yüzyılın birinci yarısında Almanya'nın saklısı gizlisi olmayan bir nasyonalizmin merkezi olacağı besbelliydi. Hem doğuda hem batıda potansiyel düşmanlarla sınırı olan Almanya, bir tür korku psikozu geliştirmişti. Fichte'den ve Herder'den Wagner'e ve Stöcker'e kadar, Alman romantikçi düşünürleri, yüz yıldır, Alman ruhunun tanrılaştırılması inancını besleyip geliştirmekteydiler. Birleşik bir imparatorluk kurmak için gösterilen çabalar, birliğin son derece önemli bir amaç olarak görülmesine yol açmış ve Alman'ın kafasına kendini ulusal çıkarı fanatik bir biçimde adama düşüncesini sokmuştur. Kıskançlık ve açgözlülük de bu büyük çılgınlığa katkıda bulunmuştur. İmparatorluk düşüncesinin propagandasını yapan düşünürler, uluslarını, adaletsizliğin ve ekonomik yoksullaşmanın kurbanı olarak göstermişlerdir. Birleşme bu kadar geç gerçekleştirildiği için, Almanya'nın Asya'daki ve Afrika'daki koloni yağmasından hakettiği payı alma fırsatını bulamadığını ileri sürdüler. Bunun sonucu olarak Almanya, 1900'den sonra kendini gelişen bir endüstriyle ve artan bir nüfusla karşı karşıya bulmuş, ama Afrika'da ve Güney Pasifik'te çarpuk çarpuk birkaç toprak parçasından başka anayurdu besleyecek bir şey bulamamıştı. Bu düşünceleri izleyerek, varacakları sonucun, Almanya'nın ya öteki imparatorluk güçlerinin kolonilerinden bazılarını yağmalamasının ya da komşularının Avrupa'daki veya Asya'daki ülkelerini fethetmesinin gerektiği biçiminde olacağı apaçıktır.

Friedrich von Bernhardi (1849 - 1930)

I. Dünya Savaşı'ndan önce ve savaş sırasında, bağınaz Alman nasyonalistlerinin belki en tanınmış, Friedrich von Bernhardi idi. Bernhardi'nin kavgacı militarizmi, İngiltere'de ve Birleşik Devletler'de, Alman düşüncesini olduğu gibi yansıtan bir düşünce, dolayısıyla Alman canavarlığının kesin bir kanıtı olarak görüldü. Bernhardi, bir diplomatın oğlu olarak, St. Petersburg'da doğdu. Fransa - Prusya Savaşı'na katılmak üzere Prusya ordusuna girdi. Yalnızca altı hafif süvarinin komutanı bir teğmen olmasına karşın, neredeyse Paris'i ele geçiren kişi olarak tanın-

---

17 Cramb, *Germany and England*, 152.

dı. 1907 yılında 7. Ordu Birlikleri'nin komutanı yapıldı; ama iki yıl sonra zamanını askeri yazılara adanmak üzere, emekliye ayrıldı. «Almanya ve Bir Sonraki Savaş» adlı kitabı 1912'de yayımlandı ve İngilizce çevirisi yapılır yapılmaz sansasyon yarattı. Kitabın teması *Weltmach oder Niedergang* olup, genellikle, «dünyaya egemen olmak ya da yok olmak» olarak çevrilecek bir temaysa da, yazarı bununla anlatmak istediği şeyin, Almanya'nın dünya güçlerinden yalnızca biri olması gerektiği, yoksa düşüşün acısını çekeceği olduğunda direnir.

Bernhardi'nin siyasal kuramı daha çok Treitschke'nin kuramının bir yankısıydı; bir farkla ki, savaşı ulusal politikanın bir aracı olarak savunmakta Treitschke'yi bile aşmıştı. Bernhardi, Almanya'nın düşman ülkeler çemberiyle sarıldığına, dört bir yandan kıskanç uluslarla kuşatıldığına inanmıştı. Bu düşmanlığın nedeni, bir dereceye kadar, bir kıtanın ortasında bulunmak gibi coğrafi bir konuma sahip olmasıydı; ama aynı zamanda, Avrupa'nın durumunu sağlamlaştırması gereken son imparatorluğu olması yüzünden, haklarını tuttuğunu koparıncasına savunmak zorunda oluşunun yarattığı bir düşmanlıktı. Böylece Almanya, komşularının nasırına basmış ve bir düzine kadar komşusunun düşmanlığını üstüne çekmişti. Bu nedenle konumu son derece tehlikeliydi ve bu durumundan kurtulabilmek için savaşa hazır olması gerekliydi. Bernhardi, böyle bir durumda olmalarına karşın Almanlar'ın gereğinden fazla barış aşkıyla dolu olmalarını eleştirdi. Çok uzun süredir Avrupa'nın düşünce alanında önderliğini yapmakla yetindikleri için pasifizm (barışçılık) iliklerine işlemiş ve kanlarını dondurmuştu. Artık tutumlarını değiştirmeliler ve savaşı bir bela saymak yerine, onu «gerçek uygar bir ulusu gücünün ve canlılığının en yüksek noktasına ulaştıracak bir araç, kültürün kaçınılmaz bir ögesi»¹⁸ olarak benimsemelidiler. Savaşın, soylulaştırıcı bir araç, ulusal idealleri vura vura kafaya sokmanın ve ahlaksal karakteri güçlendirmenin başlıca yolu olduğunu ileri sürdü. Savaş, Hristiyanlığa aykırı olması şöyle dursun, İsa'nın öğretileriyle tümüyle uyuşan bir şeydi. Çünkü İsa, «Ben yeryüzüne barış getirmek için gelmedim, fakat kılıç getirdim»* dememiş miydi. Dünya, Hristiyanlıktan daha kavgacı bir dini hiç bir zaman tanımadı. «Kavga, ahlak kavgası, tam da Hristiyanlığın özüdür.»¹⁹ Bu nedenle, Bernhardi'ye göre, Hristiyanlığımızı sürdürmek istiyorsak, hem kavga yasasını alkoymalıyız hem de kılıca başvurma hakkından vazgeçmemeliyiz.

Bernhardi'nin Almanya'nın ulu yazgısına olan inancını dile getiren düşünceleri sağanak gibiydi. Hiç bir ulusun insanlığın gelişmesine, Al-

18 Friedrich von Bernhardi, *Germany and the Next War*, London, 1914, Longmans, 14.

* Kitabı *Mukaddes*, «Mattaya Göre İncil» 10. 34 «Yeryüzüne selamet getirmeve geldim sanmayın; ben selamet değil fakat kılıç getirdim.»

19 Bernhardi, *Germany and the Next War*, 29.

manya'dan fazla, hatta Almanya kadar katkıda bulunmadığını ileri sürdü. Almanya gerçek özgürlüğün yurduydı. Her zaman özgür düşüncenin bayraktarlığını yapmıştı ve aynı zamanda özgürlüğü kemiren anarşiye ve aşırı serbestliğe karşı güçlü bir siper olmuştu. Bernhardi, Protestan Reformasyonunda ve Kant'ın «Saf Aklın Eleştirisi»nde insanlığın kurtuluşunun iki büyük dönüm noktasını gördü; ve bunların ikisinin de yurdu Almanya idi. Reformasyon, «tüm özgür gelişmeleri durduran» Kilise'nin düşünce alanındaki tiranlığını yıktı. «Saf Aklın Eleştirisi», disiplinsiz felsefi spekülasyonların yanlışlarını ortaya koyup, insan zihninin «bilgi edinme kapasitesinin sınırlarını belirledi ve aynı zamanda ne tür bilginin edinilebilir olduğunu gösterdi.»²⁰ Bununla Bernhardi, insanın hem dininden vazgeçmeyip, hem de özgür araştırmanın kazançlarından yararlanabilecek duruma geldiğini söylemek istemişti. Özgür araştırma ile din, farklı düzeylerde olacaklarından, hiç bir zaman çatışmayacaklardı. Bernhardi, Alman dehasının üstünlükleri olmasaydı, bu tür düşünsel başarılarla hiç bir zaman ulaşamayacağı savında bulundu. Dünyada, hiç bir ulus kültür öğelerini böylesine kavrama, kendine maletme ve onları Tanrı vergisi tinsel nitelikleriyle böylesine zenginleştirme yeteneğine sahip değildir. Tanrı tarafından böylesine kayırılmış bir halkın yeteneğini gizlemesi istenemezdi. Bernhardi'ye göre, Almanya'nın koloni imparatorluğu kurmaya ve dünya egemenliğinden uygun bir pay almaya hakkı vardı. Kendisine, Avrupa'da bir daha hiç bir zaman meydan okunmaya kalkılmamasını sağlayacak biçimde, bir konum edinme ayrıcalığı tanınmalıydı. Bu, Slavlar'ın kendisine saldırmasını engelleyecek önlemlerin alınıp, Fransa'nın yeniden Almanya'nın önüne, hiç bir zaman çıkamayacağı bir biçimde tümüyle ezilmesi demektir. Reich (Alman imparatorluğu) Büyük Britanya'nın karşısına çıkma gücünü ancak, bu hedeflere ulaşma başarısını gösterirse kavuşabilecekti. Bernhardi'ye göre, Britanya, Alman düşmanlığına yol açan kıskançlığın gerçek kaynağıdır. Alman ruhunun dünyanın büyük bir bölümüne egemen olmasının önünde duran baş engel Britanya'dır.*

d. I. Dünya Savaşında Avrupa Ülkelerinde Nasyonalist Düşünceler

Her tarih öğrencisinin bildiği gibi, I. Dünya Savaşı nasyonalizmin doruğuna ulaşmasının göstergesi oldu. O zamana kadar içten içe yanan ateş, I. Dünya Savaşı'nda çılgın bir yangına dönüştü. Önyargılar, kör inançlılık ve nefret, hemen her yerde kamuoyu önderlerinin yazılarına ve konuşmalarına egemen oldu. Liberallerin ve hümanist edebiyatçıların temsilcilerinin sık sık böyle bir tutumun sözünü sakınmayan sözcüleri

---

20 Bernhardi, *Germany and the Next War*, 73.

Bernhardi'nin emperyalist düşünceleri için 481'e bakınız (ç.n.)

oldukları görüldü. I. Dünya Savaşı'nın başlarında H.G. Wells, «Vahşi ve düzenbaz enternasyonalizmin egemenliğine bir daha ortaya çıkmayacak biçimde son vereceğiz» diye öğünüyordu. İngiltere'nin ve müttefiklerinin yok oluncaya kadar savaşıacaklarını ve zafer, İngiltere'nin tüm çocuklarının kıtlıktan ölmesi ve tüm gemilerinin denizin dibini boylaması anlamına gelse de, zafere ulaşacaklarını ileri sürdü. Zaferden sonra, zaferi kazananlar, Avrupa haritasını yeniden çizecekler, Polonya'ya ve Avusturya - Macaristan imparatorluğunun tüm uyruklarına özgürlüklerini vereceklerdi. G.K. Chesterton, Almanlar'ın Türkler'den daha vahşi kimseler, insan toplumunun sürmesini sağlayan ilkelere karşı kötü niyetli bir ...savaş açmış «uygar giysiler içindeki vandallar» olduklarını söyledi.²¹ Almanlar'ın da düşmanlarına benzeri kötülüklerle karşılık verdiklerini anlatmaya gerek yok. Hava zehirle ve acıyla öylesine dolmuştu ki, Avrupalılar korktukları ya da güvenmedikleri halkları soğukkanlılıkla değerlendirebilme yeteneklerini yıllarca kullanamadılar.

Faşizmin ve nazizmin psikopatlık düzeyine varan aşırılıkları, doğrudan doğruya savaşın yarattığı düşkünlüklerinin, nefretlerin, öç alma tutkularının ürünüydü. Buchenwald ve Dachau'da insan fırınlarını ve gaz odalarını düşmanlarını toptan yok etmenin değişik yöntemleri olarak görmek belki de yanlış değildir. Gerçekten, nefret edilen bir ulusu topyekün savaş yöntemleriyle yeryüzünden silmek yasal görülüyorsa, Polonyalıları ve Yahudileri toplama kamplarında yok etmenin de yasal (meşru) görülmemesi için ortada ne gibi bir neden olabilir ki?

Önceki bölümlerin birinde, totaliterci ideolojilerin içeriğini oluşturan nasyonalist öğretilere değinildi. İtalya'da bu öğretiler, birçok kaynaktan, Hegelcilerden, Gabriele d'Annunzio gibi azgın İrredentistlerden, ama çoğu, ondokuzuncu yüzyılın enternasyonalizmiyle ve liberalizmiyle ilişkili her şeyi şiddetle suçlayan Fütüristler'den gelmişti. Fütüristler pasifizmi, demokrasiyi, insaniyetçiliği (hümaniteryanizmi), sosyalizmi ve özgürlükçülüğü kınadılar. Aynı zamanda, «şiddetin güzelliği ve gerekliliği» üzerinde durdular ve İtalyan kanının tükenmez gücünden söz ettiler. Savaşa, «dünyanın tek arındırıcısı, kahramanlığın soylu banyosu», bir halkın, aylak bir bencillığe ve işkembenin oburca zevklerine dalıp uyumasını önleyen çaba olarak, övgü türküleri okudular.²² İktidara gelmesi üzerine Mussolini, bu yabancı felsefeyi, yalnızca, Fütüristler'in din adamlarına ve Kilise'ye karşı düşmanlıklarını çıkarıp onu Katolikliğe uyduracak değişikliklerle benimsedi.

Alman nazilerinin nasyonalizmi, neredeyse ırkçılıktan ayıracak türden bir nasyonalizm idi. Ulusu, kabaca belirli bir toprak parçasıyla sınırlı bir kabile kardeşliği olarak gördüler. Hitler, devleti yal-

21 I.C. Willis, *Englands's Holy War*, 90-91, 118-119.

22 H.W. Schneider, *Making the Fascist State*, 260-265.

nızca bir amacın aracı, üstün ırkın korunmasının ve sürdürülmesinin bir aracı olarak gördü. Devlet, bir yandan Aryan üstünlüğü düşüncesini kafalara sokma ve yayma yolunda bir propaganda organıydı; öte yandan Aryan mitosunun gerçekleştirilmesi için gerektiğinde kullanılacak bir fetih makinasıydı. Naziler, bilindiği gibi, pasifizmden nefret ettiler, uluslar arasında uyumlu ilişkilerin kurulabileceğine inanlarla alay ettiler ve bir ulusun varlığını ve sağlığını sürdürmesinin asal öğelerinden biri olarak gördükleri savaşın erdemlerini selamlayarak karşıladılar. Kafalarını Treitschke'nin ve Bernhardi'nin, savaşı hasta insanlığın alması gereken ilaç; çatışmayı sürekli ve kaçınılmaz bir durum ve kaba gücü, kültürün ayrılmaz bir parçası olarak gören düşünce kırıntılarıyla doldurdular. Almanya'nın bir düşman uluslar çemberi ile kuşatıldığı ve kendisinin şiddetle *lebensraum*'a (yaşam alanına) gereksinim duyan, toprağı yetersiz ve Doğu'dan gelecek sürülerce barbarlaştırılmak tehlikesi altında bir ulus olduğu yolundaki eski dogmaları canlandırdılar.

e. Fransız Nasyonalizmi

I. Dünya Savaşı'nda ve ertesinde Fransa'da da ateşli bir nasyonalizmin geliştiği görüldü. Entegral nasyonalizm adıyla tanınan bir akım, gelenekçilik, otoritecilik, duygusal sofuluk ve ulusal ululuğa adanma dogmalarını geliştirdi. Bu akımın en göze çarpan önderleri Maurice Barrès ve Charles Maurras idi.

Maurice Barrès (1862- 1923)

Maurice Barrès hukuk öğrenimi görmüştü, ama zamanının çoğunu gazeteciliğe ve siyasal denemeler yazmaya adadı. Çocukluğunda, Almanlar'ın doğup yetiştiği bölge olan Lorraine'ni Fransızlar'ın elinden alması, kendisini derinden yaralamıştı. Daha sonra, Panama skandallarını ve Dreyfus olayı* sırasında Yahudiler'in Fransa'ya karşı gösterdikleri ileri sürülen ihaneti ve sadakatsızlığı, Fransızlar'ı aşağılayıcı olaylar olarak değerlendirip incilmişti. Bunun üzerine Sezarizmin (mutlakçı yönetimin) savunucusu ve Kilise ile devletin güçlü bir birliğinin kurulmasını isteyenlerin öncüsü oldu. «Toprak»ta ve «ölüler»de, bireyin yaşamına yön veren gizemli güçlerin varlığını ortaya çıkardığına inanarak, geleneğin, düzenin, ailenin, dinin, ulusun tapınılacak şeyler olarak görüldüğü bir inancın kurucusu oldu. Hakkını yemiş olmamak için Barrès'in, daha sonraki yıllarda nasyonalizmini, bir Fransız - Alman ortak geleneğini içine alacak biçimde genişlettiğini de eklemeliyiz. Bu konudaki düşüncelerinin iki ulus arasındaki «yakınlaşma»dan yana olan akım üzerinde bir parça etkisi olmuşsa da, aklın süzgecinden geçirmeden ulusa tapınma tutumunun yarattığı etkileri silemeyecek kadar geç kalmıştı.

Dreyfus olayı için 272. sayfanın dipnotunda yapılan açıklamaya bakınız (ç.n.)

Barres önceleri, nihilizme varacak kadar aşırı bir bireyciliğin savunmasını yapmıştı. Ama çok geçmeden, zamanının gericici baskılarının etkisiyle, «kollektif egotizm» dediği düşünceyi benimsedi. Kollektif egotizm sözüyle, insanın doğasının, hem geçmişteki hem içinde yaşadığı çağdaki toplumsal çevresiyle ve ırksal kalıtımıyla belirlendiğini anlatmak ister. İnsanın asıl benliğini, ancak, anayurdunun ve ırkının evriminin yalnızca bir adımını oluşturduğunu kabul ettiği zaman bulacağına inanmış görünür. Barrès'in felsefesinde, garip bir biçimde, ölümün, mezarlıkların ve şehitliğin büyük bir yer tuttuğu görülür. Ülkeleri adına ölen insanların bundan «büyüleyici bir haz» duyduklarını yazdı. «Oluşumunun bilincine eren bir Fransız»ın, atalarının yukarıdan kendisine «korkunç bir öfke ile» baktıklarını da bileceğini söyledi.²³ Barrès ulusu, «insanların üzerinde ortak anıları, ortak alışkanlıkları, kalıtsal bir idealleri olan bir ülke» olarak tanımladı; «bir ulus, eski bir mezarlığa birlikte sahip olmak ve bu bölünmez mirasın değerlerinin geçerliliğini sürdürmek iradesidir.»²⁴ dedi. Kafasını gizemli bir biçimde mezarlıklara ve ölüme takmış olması, Barrès'in nasyonalizminin tek özelliği değildi. Parlamenter demokrasiyi suçlayarak, yerine, kendisini desteklediği General Boulanger'in planladığı türden bir plebisit cumhuriyetinin kurulmasını öğütledi. Bu rejim, halkın oylarına dayanan Sezarci (mutlak) bir diktatörlük olacaktı. Barrès, salt etnik sosyaçekişlerinden dolayı Yahudiler'e ihanet eğilimli bir halk damgasını vuran bir Yahudi düşmanı ve bir ırkçı idi. Bazı çağdaşlarından farklı olarak, şiddetin başlı başına bir iyilik olduğunu güzel sözlerle anlatmaya kalkan biri olmamakla birlikte, otoriteye, anayurda, dayanışmaya ve şehitliğe karşı duyduğu saygı kendisini militarizmi haklı görüp haklı göstermeye yöneltti.

Charles Maurras (1868 - 1952)

Entegral nasyonalist akımda Barrès ile sıkı bir birlik içinde olan Charles Maurras, gericilik yolunda Barrès'dan daha ötelere gitmişti. Maurras Provence'da doğdu ve Paris'te felsefe okudu. Yalnızca Barrès'in nasyonalizminden etkilenmekle kalmadı, aynı zamanda Auguste Comte'un felsefesindeki bireycilik düşmanı öğelerin de etkisi altında kaldı. Aynı zamanda Henri Bergson'un Georges Sorel'in ve Yahudi düşmanı

Egoizmden (bencillikten) farklı olarak, hep kendisinden söz etme, kendini beğenme, kendini övme anlamında «egotizm» sözcüğünün kullanıldığı gözden kaçırılmamalı (ç.n.).

23 Boyd C. Shafer, *Nationalism: Myth and Reality*, New York, 1955, Harcourt, 27, 181'de aktarılmıştır

24 J.P. Mayer, *Political Thought in France from the Revolution to the Fourth Republic*, London, 1943, Routledge and Paul, 87.

gazeteci Eduard Drumont'un öğretilerini de kabul etti. Barrès örneğinden olduğu gibi, Maurras'nın düşüncelerinin kristalleşmesini sağlayan da Dreyfus olayı oldu. Maurras Dreyfus olayından sonra, hızla, otoritenin, hiyerarşinin, monarşiden yana oluşun ve ksenofobinin ateşli bir havarisi olarak ün yapmaya başladı. Kendisi herkesce bilinen bir ateist (tanrısız, dinsiz) olmasına karşın, Katolikçiliği ve Kilise ile devletin sıkı bir dostluğunu savunan süslü yazılar yazdı. Hem mistisizmi hem materyalizmi reddedip, Katolik dinine olan hayranlığını, Kilise'nin birlik, kuvvet ve örgütlenişini estetik olarak beğenişine dayandırdı. Aynı zamanda Katolikçiliği, düzenden, disiplinden, kararlılıktan ve reaksiyondan yana olan düşüncelerin siperi olarak gördü. Ayrıca, zamanının kralcılarının ve otoritercilerinin çoğunluğu Katolik idiler. 1899 dolaylarında Maurras, Cumhuriyetin yıkılması ve tutucu, Katolik bir monarşinin kurulması amacına adanmış olan *Action Française* (Fransız Eylemi) örgütünün kurulmasına yardımcı oldu. Bu örgüt özellikle 1930'larda aktif idi ve Maurras hükümete karşı düzen hazırlamaktan iki kez hapsedildi. Fransa'nın 1940'da düşüşünden sonra, Mareşal Pétain rejimini destekledi. 1945 yılında faşistlerle işbirliği yapmış olmaktan hüküm giydi; yedi yıl sonra sağlık nedenleriyle salıverildi. Ateistliğini yadsıdı ve 1952 yılında 'ölümünden az önce Kilise'ye [Hristiyan topluluğuna] kabul edildi.

Maurras'nın nasyonalizmi, daha çok bireyi hor görme temelleri üzerine oturmuştu. Kişinin kendi başına bir amaç, kendisine elinden alınmayacak haklar verilmiş bir varlık olduğu anlayışını reddetti. Maurras'ya göre, birey ancak ulusun ve devletin yazgısını yerine getirebilmek için [bir araç olarak] vardır. Devlet, kendisine ait bir yaşamı ve amacı olan yüce ve soylu bir organizmadır. Devlet, ne yasayla, ne de bireyler için bağlayıcı olan ahlak kurallarıyla bağlanmıştır. Devletin varlık nedeni, hükümete, yalnızca durumun gerektirdiği şeyleri ve siyasal çıkarları göz önüne alarak davranmak yetkisini vermiştir. Maurras devletin, her zaman mutlak bir efendi olmasını sağlayacak güce ve otoriteye sahip olmasının gerektiği üzerinde önemle durdu. Böyle bir gücün, bir krala sahip olunmaksızın sağlanamayacağını ileri sürdü. Kendisiyle görüş birliği içinde olanların [kralcılarının] yalnızca «bir kapta takırdayan bir avuç fındık» olduğu söylenerek alay edilmiş olmasına karşın, monarşinin Fransa için ideal bir yönetim biçimi olduğu görüşünü sonuna kadar bırakmadı. Monarşi dışında hiç bir şeyin, ulusu, Jakoben demokrasinin tehlikelerine karşı savunamayacağını ileri sürdü. Devrimden doğan cumhuriyet yönetimleri, bireyciliği anarşiye varacak derecede yüceltmişler, Fransa'nın görkemini ayaklar altında çiğneyip çamura batırmışlar ve ülkeyi Alman fethine açmışlardı. Ulusu kurtarabilmek için bir kral gerekliydi. Bu yolda Cumhuriyet'in yıkılması için kuvvete başvurulmasını öğütlemekte duraksamadı. Bir ulusun iyiliği tehlikedeyse, kuvvete başvurmanın her zaman yasal olacağını söyledi. Kesin kararlı

bir avuç önder, hareketi başlatmak için yetecekti. Tarih çoğu zaman enerjik azınlıklar tarafından yaratılmıştı, kitleler ise yaratılan hareketin izleyicilerini oluşturmuşlardı. «Fransa otoriteyi ve zor kullananı sever»²⁵ dedi. Bunlara Maurras'ın, aileye saygı beslediği, hiyerarşinin ve ayrıcalıklı mertebelerin bulunması gerektiği düşüncesinin savaşını verdiği de eklenmeli. Ne var ki kafasında bu isteklerin tümünün amacı da aynıydı, bireyin önemini indirip, devlet ya da ulus tarafından temsil edilen topluluğun değerini yükseltmekti. Çoğu nasyonalistler gibi, Maurras da yalnızca içte güçlü olunmasıyla yetinmedi. Bir ulusun büyümesi durunca çökeceğini düşündü. Bu nedenle Avrupa'da güçlü bir yayılmayı ve imparatorluğu denizaşırı ülkelerde genişletmeyi savundu.

f. Az gelişmiş Ülke Nasyonalizmi

Yakın bir tarihte bağımsızlığını kazanmış ülkelerdeki ulusal diriliş akımlarının en gür sesli temsilcilerinden ikisi Cemal Abdül Nasır ve Kwame Nkrumah adında iki Afrikalıdır.

Cemal Abdül Nasır (1918 - 1970)

Cemal Abdül Nasır, 1918 yılında Mısırlı bir posta memurunun oğlu olarak doğdu. Neredeyse tüm eğitimini askeri okullarda gördü. Yirmi bir yaşında Krallık Askeri Akademisi'ni ve daha sonra Ordu Kurmay Koleji'ni bitirdi. Anımsayabildiği ilk başkanınlar dosyası içinde, babasına, ordudaki üstlerine ve Mısır'daki İngiliz yönetiminin adamlarına karşı ayaklanmalar bulunmakta. Daha çocuk yaşta bir öğrenci iken, İskenderiye'de «siyasal nedenler» ile hapse atılmıştı. Birkaç gün sonra salıverilince, İngilizler'e karşı bir gösteriyi yönetti ve polis kurşunuyla başından yaralandı. 1948 yılında İsrailliler'le savaşmak üzere savaş alanına gönderildi. Bundan dört yıl sonra, Kral I. Faruk'un Mısır monarşisini devirecek ve sonunda yerine cumhuriyeti getirecek bir eylemde başrolü oynadı. Perde arkasında Yüzbaşı Nasır'ın bulunduğu yeni hükümetin başına, General Necip getirildi. Bu iki subay arasındaki anlaşmazlık ve çekişme, 1954 yılında General Necip'in uzaklaştırılmasına yol açtı. 1956 yılında Nasır, tek aday olarak yalnızca kendi adının bulunduğu oy pusulalarının kullanıldığı bir seçimle, Mısır Cumhuriyeti'nin devlet başkanı seçildi. Bundan sonra da, Mısır devriminin iki büyük amacı olarak gördüğü, büyük toprak mülklerinin köylüler arasında bölüştürülmesi Süveyş Kanalı'nda İngiliz-Fransız denetimine son verilmesi yolundaki çabalarını sürdürdü. 1956 yılında 500.000 dönüm kadar toprağın dağıtıldığını ileri sürdü ve aynı yılın Haziran ayında Süveyş Kanalı'nı ulusallaştırdı. 1958 yılında Mısır ve Suriye'den oluşan Birleşik

25 Charlotte T. Muret, *French Royalist Doctrines since the Revolution*, New York, 1933, Columbia University Press, 275.

Arap Cumhuriyeti'nin başkanı ilân edildi. Özyaşam öyküsü olan *Egypt's Liberation* (Mısır'ın Kurtuluşu) adlı kitabının, tüm dünya dışışleri başkanlıklarında en çok okunan kitap olduğu söylendi.

Nasır'ın nasyonalizm anlayışı Mısır'ın dinçleştirilmesi ve yükseltilmesi amaçlarını çok çok aşan bir nasyonalizmdir. Kuşkusuz, ülkesini yabancı egemenliğinden kurtarma ve onun önder bir ulus olabilecek biçimde gücünü ve yeteneğini artırma amacı da vardı. Ama gözü çok daha büyük hedeflere takılmıştı. Nasır tüm Arap dünyasını, özellikle Ortadoğu'daki bölümünü bir ırk ve kültür birimi olarak düşünür. Mısır'ın çıkarlarının bu bölgenin çıkarlarıyla ve bölgenin çıkarlarının Mısır'ınkileriyle ayrılmaz biçimde birbirlerine bağlı olduğunu söyler. Nasır'a göre, dünyanın yolları bu bölgede kesişirler ve bölgeye «onurlu bir düzeye yükselmesi ve insanlığın geleceğinin kurulmasında olumlu bir rol üstlenmesi» olanaklarını verecek büyük petrol zenginlikleri buradadır.²⁶

Nasır'ın düşleri panarap birliği ile bitmez, Mısır'ın önderliğinde bir panislam dünyasının kurulmasına dek uzanır. Nasır bu yolda, ortaçağ islam önderlerinin izinden giderek, devleti dinin içinde eritmeye kalkmazsa da, Mısır'ın Ortadoğu sınırlarını aşan bir görevi olduğuna açıkça inanır. Eğer Mısır, «Endonezya'nın 80 milyon, Çin'in 50 milyon ve Sovyetler Birliği'nin 40 milyon [?], Ortadoğu'nun 100 milyon müslümanını ve Malaya, Siyam, Pakistan ve Burma'daki milyonlarca müslümanı» kardeşçe bir işbirliği altında birleştirebilirse, bu birlik «akıllıca kullanacağı sınırsız bir güç» sahibi olabilecektir.²⁷ Bu yokla Nasır'ı kara kara düşündüren, umutlarının karşısındaki engel olan «Emperyalizm»dir. Hangi ulusun emperyalizmi olduğunu açıklamamakla birlikte, İngiliz emperyalizmini amaçladığı ortada. Üzerinde insanların yaşadığı Filistin topraklarını «onu yasal sahiplerinin elinden zorla alarak» Yahudiler'e verenin İngiliz emperyalizmi olduğunu söyler. İngiltere, Asyadaki müslümanların ve Mısır'ı önderleri olarak gören Kara Afrika'nın 200 milyon insanının nasyonalist özlemlerini ezmiştir. Görüldüğü gibi, Nasır'ın nasyonalizminin İngiliz düşmanlığı eğilimi, insana, İngiliz imparatorluğunun tasfiye edilmesi durumunda öfkesini yöneltecek yeni bir düşman bulup bulamayacağını merak ettirecek kadar güçlüdür.²⁸

26 Gamel Abdel Nasser, *Egypt's Liberation: The Philosophy of the Revolution*, Washington, 1955, Public Affairs Press, 88.

Yazarın yapıt içindeki tek köşeli ayrıacıdır (ç.n.)

27 Nasser, *Egypt's Liberation*, 114.

28 Nasır emperyalizm engeli savını, bir diktatörlük kurmanın bahanesi olarak da kullandı. İngiltere'nin, Mısır'ın partilerini birbirine düşürerek, ülkeyi karışa içinde tuttuğunu ileri sürdü. Dolayısıyla, parti sisteminin kaldırılması ve «farklılıkları azaltılacağı bir sosyalist toplum» kurulması gerekiyordu. Nasır'ın «Mısır'ın Gelecekteki Yönetimi» konusunda yaptığı konuşma, 19 Mayıs, 1955; *Middle Eastern Affairs*, VI (1955) 274, 275.

Kwame Nkrumah (1909 - 1972)

Nasır'ın kara Afrika halkına egemen olma düşleri varsa, Gana'nın başbakanı Kwame Nkrumah'ın tutkularını da hesaba katması gerekecek.* Nkrumah 1909 yılında yoksul ve cahil bir sarrafın oğlu olarak doğdu. Katolik misyoner okullarında okudu ve akrabalarının yardımıyla Amerika'ya Pennsylvania'daki Lincoln Üniversitesi'ne gönderildi. Burada, 1939 yılında lisans derecesini alıncaya kadar, bayağı işlerde çalıştı ve neredeyse açlık içinde yaşadı. Daha sonra Pennsylvania Üniversitesi'nde ve London School of Economics'de okudu. LSE'de doktora adayı oldu, ama ülkesinin siyasal yaşamına sürüklendi, dolayısıyla tezini hiç bir zaman tamamlayamadı. 1948'e gelindiğinde, Altın Kıyısı'nın bağımsızlık akımının en önde gelen önderi olarak tanınıyordu. Bu tarihlerde, yerliler arasındaki hoşnutsuzluk en yüksek düzeye ulaşmıştı. Dışalım fiyatları savaş yıllarının enflasyonundan dolayı yüksekti. İngiltere'nin açtığı cephelerde savaşmaktan dönen emekli askerler, kendilerine daha iyi barınak ve iş olanaklarının sağlanmasını istediler. Bu istekler karşısında İngiliz polisinin bastırma eylemlerine girişmesi, acı bir kırgınlığa yolaçtı. Nasyonalist partiler ve gazeteler İngiltere'den dominyonluk statüsü ve İngiltere'nin tüm Batı Afrika kolonilerinin, bölgenin eski adıyla Gana adı altında birleşmesini istediler. 1950 yılında yapılan bir dizi gösterinin doruğunu oluşturan bir olayla Nkrumah tutuklandı ve bir yıl ağır çalışma hapsine çarptırıldı. Buna karşın, gazetelere imzasız başvazılar yazmak için tuvalet kağıdı parçalarını kullanarak, demir parmaklıklar arkasından da İngilizler'e karşı kışkırtmalarını yılmadan sürdürdü. Kendisi daha hapisteyken, partisi yasama meclisinde denetimi ele geçirdi, kendisi de çok geçmeden salıverildi, 1951 yılında başbakan seçildi. Altı yıl sonra da birleşmiş Gana dominyonu, İngiliz Uluslar Topluluğu'nun bağımsız bir devleti durumuna getirildi.

Nkrumah, durmadan değişen ve çelişkiler içinde bir kişidir. Kendini bir Marksçı sosyalist ve mezhepsiz Hristiyan olarak sınıflandırır. Kendi söylediğine göre, düşüncelerinin biçimlenmesinde en çok, Mahatma Gandhi'den ve Marcus Garvey'den etkilenmiştir. Bu ikisini nasıl uzlaştırabildiği anlaşılır şey değildir. Garvey, Batı Hint Adaları'ndan 1917 yılında New York'a gelmiş olup, dünyanın her yerindeki zencilerin göç edeceği bir Afrika imparatorluğu düşüncesiyle büyük bir coşku yaratan bir zenci gazeteciydi. Hiç bir zaman gerçekleştirilemeyen bir Kara Yıldız Buharlı Gemileri Deniz Yolları şirketi için 500.000 dolar topladıktan sonra, dolandırıcılık amaçları yolunda posta idaresini kullanmaktan suçlu bulunarak Atlanta Cezaevinde iki yıl yatmıştı. Salıverildikten sonra da Jamaika'ya sürülmüştü. Öğretileri Gandhi'nin öğretilerine taban

---

* Yazarın bu satırları her iki önderin ölümünden önce yazdığı unutulmamalı (ç.n.).

tabana zıttı. «Afrika Afrikalılarındır» sloganı ile, Kafkasyalılar'dan nefret edilmesini öğütlemişti ve yalnızca zenci ırkını içine alıp başka ırktan olanları sokmama ilkesine dayanan bir imparatorluk kurmayı düşlemişti. Anlaşılan Nkrumah Garvey'e zencilere ırklarıyla gurur duyma düşüncesini aşıladığı için hayranlık beslemekteydi.

Nkrumah beyazları Afrika'dan sürmek gibi bir niyetinin olduğunu söylememişse de, zencilerin onur duyabilecekleri bir geçmişe sahip olduklarını ileri sürer. Gana İmparatorluğunun, köle ticaretinin başlamasından önce büyük uygarlıkların geliştiği bir altınçağ yaşadığından söz eder. Bir zamanların, seçkin bilginlerinin yapıtlarını İbraniye'ye ve Yunanca'ya çevirdikleri ve İspanya'daki Kordoba Üniversitesi ile bilgin alışverişi yapıldığı görkemli Timbuctoo Üniversitesi'nden söz eder. Afrika'yı karanlıkta bırakan etmenin Afrikalıların akıllarının eksikliği olmayıp, beyaz adamın baskısı olduğunu ileri sürer.

Nkrumah'ın nasyonalizmi, yüzeyde, yabancı yönetimine karşı çıkmakla sınırlıdır. Zencilerin kendilerini yönetme, hatta kendilerini kötü yönetme haklarının olmaması Nkrumah'ın dayanabileceği bir şey değildir. Emperyalizmden tiksinen Nkrumah, «başkalarının özgürlüğünü sınırlandıran kişi, hiç bir zaman kendini özgür kılamaz» biçimindeki eski bir deyişi aktarır. Nkrumah komünist olmadığını ve hiç bir zaman bir komünist olmadığını söyler; İngilizler'e karşı bir nefret duymadığını söyler; devrime ve şiddete karşı olduğunu söyler. Bağımsızlık yolunda giriştiği seferberliğinin dayandığı, «pozitif eylem» programı 1. siyasal ajitasyon, 2. gazetelerde ve eğitim kurumlarında propaganda kampanyaları, ve 3. «kesinlikle şiddete başvurmama ilkesine dayanan» grevler, boykotlar ve işbirliğine yanaşmama eylemlerinden oluşur.²⁹ Bununla birlikte, hem sözlerinde hem eylemlerinde bu ılımlı açıklamalarıyla kolay kolay bağdaştırılamayacak öğeler vardır. Bir ara tutkuları arasına «Afrika Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği»ni de katmıştı. Bunun dışında, beş yıllık planlardan, tarımın makinalaştırılmasından ve bir endüstrileşme programından söz eder. Dış politikaya gelince, bir «nötralist»tir (tarafsızdır). Düşünceleri ve eylemleri listesindeki totalitercilik ten yana olduğu kuşkusunu verecek davranışları daha vahimdir. Yargılamasız cezalandırmalar, sınırdışı etmeler, suç işlemeyi önlemeyi amaçladığı söylenen tutuklamalar ve mahkemelerin kararlarına saygılı olmayan davranışlar, yönetimi döneminin polis devletinin özelliklerinden bazılarını oluşturur. Çoğu devrimciler gibi, Nkrumah'ın da saplantı derecesinde bir karşı devrim korkusu vardır. Bu güvensizlik, kendisini muhalefete karşı son derece hoşgörüsüz biri yapıp çıkmıştır.

---

29 Bankole Timothy, *Kwame Nkrumah: His Rise to Power*, London, 1955, Allen and Unwin, 99.

3. IRKÇILIK

Irklar arası eşitsizlik düşüncelerine dayanan ve bir ırkın bir başka ırk üzerinde egemen olmasını haklı gösteren siyasal kuramlar, nasyonalizmle sıkı ilişkiler içindedirler. Gerçekten, nasyonalizmin ırkçılığın arkasındaki başlıca itici güç olduğu söylenebilir. Eski İbraniler'den Güney Afrika'daki Boerler'ın soylarına kadar efendi ırk öğretisinin savunucuları, fethetme ve yönetme haklarına sahip oldukları görüşünü, kendilerinin kurbanlarından doğuştan üstün oldukları savına dayanarak desteklemek yolunu tutmuşlardır. Korkudan ve endişeden kaynaklanan güçlü iç grup duyguları, insanları içinde bulundukları çevrenin insanların yeteneklerini abartmaya itmiş, onun dışında kalanların yeteneklerine karşı nefret besleyip, onların yeteneklerini olduklarından daha aşağı görmek yolunda baştan çıkarmıştır. Böyle bir iç grup elbette bir aile, bir klan, ya da bir sınıf olabilir; ama, çağımızda siyasal ve askeri olguların gittikçe fazla önem kazanmasından dolayı, bu iç grup daha büyük bir olasılıkla, bir ulus olarak görünür. Irkçılığın kabilecilik, Yahudi düşmanlığı ve panarabizm gibi biçimleri ise, aslında nasyonalizmin türleridir. Bu sözler, Birleşik Devletler'deki beyaz üstünlüğünü açıklamaya uygun görülmeyebilir; ve bilindiği gibi bu üstünlük kölelik döneminden gelmez. Zencilerin köleleştirilmesi, işin başında adam kaçırmaya bir tür dış fetih idi. Zamanla ele geçirilenler yeni ülkelerinde kendilerini ele geçirenlerin sayısını aşacak kadar çoğaldılar. Başlangıçta köleleştirmenin amacı ekonomikti. Ama yıllar ilerledikçe, efendilerin ve ailelerin üstün konumunu, doğuştan üstün oldukları gibi bir temele dayandırılarak haklı gösterme yoluna gidildi; uygarlığın yaratıcıları oldukları, yönetme hakkının kendilerine Tanrı tarafından verildiği nasyonalistlerin yüzyıllardır kullandıkları savlar oldu.

Kont Joseph Arthur de Gobineau (1816 - 1882)

Çağdaş ırkçılık kuramı, daha çok, ondokuzuncu yüzyılın düzene küsmüş Fransız aristokrati Kont Joseph Arthur de Gobineau'nun icadıdır. Kendisi Fransa'da doğmuş olmakla birlikte, Otto Jarl adında efsanevi bir Norveçli korsanın soyundan geldiğini ileri sürmüştür. Gobineau 1853-1855 yılları arasında dört ciltlik «İnsan Irklarının Eşitsizliği Üstüne Deneme» adlı yapıtını yayımladı. Bu yapıtında, «insanın bu dünyada yaptıkları arasında büyük, soylu ve verimli olan her şeyin», dalları yerkürenin tüm uygarlaşmış ülkelerini yönetmiş olan tek bir ırk tarafından türetildiğini kanıtlamaya kalktı. Bu ırkın, içine Yunanlılar'ı Romalılar'ı, Persler'i ve Kuzey Avrupa ve Batı Avrupa halklarının çoğunu soktuğu «Aryan» ırkı olduğunu ileri sürdü. Aryan ırkının en yüksek temsilcileri ise, çağımızın Tötonları idi. Gobineau'nun kuramı, yaniş

yargılardan ve çelişkili sonuçlardan oluşan şaşılacak bir derlemeydi. İnsan türünün birden çok kökeni olduğunu düşündü beyaz adamın beşiği. Hindukuş dağlarıydı; siyah adamınki Afrika; sarı adamın beşiği ise Amerika idi.* Bu üç ana ırkın ve bunların dallarının herbirinin, ne iklimin, ne coğrafi çevrenin ne de ekonomik koşulların silebileceği kendine özgü bir «yeteneği» vardı. Zenciler anarşik bireycilerdi; sarı insanlar komünizme eğilimliydiler; ama beyaz ırk, liberalizm, feodallık, parlamentarizm ve iyiliksever emperyalizm yolunda doğuştan eğilimlere sahip olan bir ırktı.

Gobineau ırk karışımının doğuracağı etkiler konusundaki kesin kararını bir türlü veremedi. Bir yandan ırksal öğelerin karışmasının en yüksek uygarlıkların gelişmesinin asal gereği olduğunu ileri sürdü. Eski Yunanlılar örneğin, zencilerin estetik yeteneği sızmış olmasaydı, sanatta hiç bir zaman böyle bir yetkinliğe ulaşamayacaklardı. Öte yandan, uygarlıkların, fetihçi ırkların kanının [saflığının] karşılıklı evlenmeler yoluyla fethettiklerinin kaniyla sulanmasının sonucunda yıkıldığını söyledi. Melezleşme ulusal yozlaşmanın baş nedenidir ve yozlaşmanın derecesi «kesinlikle yeni kanın niteliğiyle ve niceliğiyle bağlantılıdır»³⁰ dedi.

Houston Stewart Chamberlain (1855 - 1927)

Gobineau'nun Aryancılığı, Almanya'da yaşayan bir İngiliz olan Houston Stewart Chamberlain tarafından geliştirilerek, Tötonizmin kutsal kitabı durumuna getirildi. Southhampton'da doğan Chamberlain, bir İngiliz amiralinin oğluydu. Sağlığı kara ya da deniz ordusu subaylığına girmesini engelleyecek kadar bozuk olduğu için, Cenevre'de Dresten'de ve Versay'da sanat, müzik ve felsefe çalışmalarına yöneldi. Richard Wagner'in delice hayranı olup, Almanya'ya Bayreuth'a yerleşti ve Wagner de, Gobineau'yu tanıyıp, bu Fransız'ın sarışın Aryanı putlaştırışından ve Batı uygarlığı hakkındaki karamsar görüşlerinden derin bir biçimde etkilendi. «Wagner Çevresi»nin bir tür iç grubu olarak bir Gobineau Vereinigung (Gobineau Derneği) kuruldu ve Gobineau bu grubun başkanı oldu. 1899 yılında kuramlarının ince işlenmiş bir biçim-

- * Çağdaş bilimin bulguları, insan türünün, bilimsel adıyla *homo sapiens sapiens*'in, büyük bir olasılıkla Afrika'da olan tek bir merkezde bugünkü fizyolojik biçimini aldıktan sonra, dünyanın öteki bölgelerine buradan yayıldığı görüşünü destekler niteliktedir. Ne sarı ırkın ne de insanın beşiğinin, elli binden eski hiç bir insan kalıntısı ve kuyruksuz maymun türü bulunmayan Amerika olmadığı, insanın Amerika'ya Eski Dünya'dan geçtiği bilimsel kesinlik kazanmış bir gerçektir. Örneğin bakınız :

Jacquette Hawkes, *The Atlas of Early Man*, London, 1967, Book Club Associates.

30 Joseph A. de Gobineau, *The Inequality of the Human Races*, çev. A Collins, New York, 1915, G.P. Putnam's Sons, 209.

de sunulduğu «*Foundations of the Nineteenth Century* (Ondokuzuncu Yüzyılın Temelleri) adlı yapıtını yayımladı, I. Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın davasını destekledi ve 1916 yılında Alman vatandaşlığına alındı.

Chamberlain *Teuton* sözcüğüne, neredeyse Gobineau'nun Aryan terimine yüklediği kadar geniş bir anlam yükledi. Persler ve Hindistan halkı Töton kapsamı içine alınmadı ama, klasik çağ Yunanlılar'ı ve Romalıları kadar, çağdaş Avrupa'nın hemen tüm soylarının Töton atalarından geldikleri ileri sürüldü. Ayrıca Chamberlain son 2.000 yıl içinde gelip geçmiş hemen tüm dehaların ve yaratıcı kişilerin Töton ırktan oldukları savında bulundu. Böylece, Havari Paulus, bir Yahudi olamayacak kadar büyük bir insandı. Anası, Chamberlain'a göre, bir Hellen (demek ki bir Töton) idi ve büyük adamların zekalarını analarından kalıttıkları çok iyi bilinen bir gerçektir. Aynı biçimde Dante'nin de, son derece «etkileyici yüzü ve kubbeli bir alnı» olduğu için, bir Töton olduğu kanıtlanabilirdi. Chamberlain, «Tötonik ırkın en gerçek oğulları siyah saçlı olabilirler» demişse de, ozanca düşgücü ideal Tötonu «büyük, parlak, güzel gözlü», içinde «özlem duyarak acı çekmiş, hayvan kavgacılığı'nın yuvarlak çizgilerinden çıkıp öne doğru uzamış beyinleri bulunan» uzun kafataslı insanlar olarak betimleyebildi.

Chamberlain'ın düşüncelerinin Almanya'daki sonraki gelişmeleri ne kadar etkilediğini kestirmek kolay değil; ama bu yoldaki etkileri az olmasa gerek. «Ondokuzuncu Yüzyılın Temelleri» Kayser II. Wilhelm üzerinde, öylesine bir etki bırakmıştı ki, Kayser bu kitabın daha geniş bir dağıtımının yapılması için özel ödenek verilmesini buyurmuştu. Chamberlain'ın düşüncelerinin kuşkusuz Nazi ırkçılığının gelişmesine de katkıları olmuştu. Hitler Wagner müziğine düşkünlü ve Wagner Çevresi'nin hüznünlü romantikçiliğinde Nazi öğretisiyle uyuşan pek çok şey vardı. Ama daha önce de belirttiğimiz gibi, Nazi ırkçı ideolojisi, Chamberlain'dan çok Rosenberg'den beslenmişti. Alman çeşnisinden çok Doğu Avrupa çeşnisini taşıyordu. Chamberlain'ın «Aryan» sözcüğünün kullanılmasına karşı bazı itirazları vardı. Eski çağların Aryan sanılan halklarının, birçok soyların karışımı olduğunu ileri sürdü ve bir Aryan ırkının varlığından kuşkuluydu. Daha önemlisi, Chamberlain bir Hristiyandı ve İsa'nın dünyayı kurtaracak olan vahyinin, çağdaş dünya kültürünü oluşturan beş kaynaktan biri olduğunu görmüştü. Çoğu Nazi önderinin onayını alan Eski Cermen pagancılığının canlandırılması düşüncesini Chamberlain değil Rosenberg yerleştirmişti.

---

31 Houston Stewart Chamberlain, *Foundations of the Nineteenth Century*, New York, 1912, John Lane, I. 535.

Thomas Jefferson (1743 - 1826)

İrkçi düşünceler Avrupalılarla sınırlı kalmadı. Kafkasyalı (beyaz) ırkın hatta Nordik ya da Aryan ırkların üstünlüğü propagandasını yapanlar arasında Birleşik Devletler'in temsilcileri de vardı; ve bu temsilciler yalnızca demagoglar ve şarlatanlar değildi. *Notes on the State of Virginia* (Virginia Devleti Üzerine Düşünceler) adlı yapıtında Thomas Jefferson, zencileri, «keskin ve dayanılmaz kokulu», sevgi duyma yeteneğinden yoksun ve akıl yürütmekte Kafkasyalılar'dan çok aşağı bir ırk olarak niteledi. «Öklit teoremleri»ni izleyip kavrayabilecek, ya da «basit fıkralar üzerinde» bir düşünceyi dile getirebilecek yetenekte bir zencinin bulunabileceğinden kuşkuluydu.

Abraham Lincoln (1809 - 1865)

Abraham Lincoln, Birleşik Devletler Senatosu adayı olarak Stephen A. Douglas ile yaptığı ünlü tartışmada, «hemen tüm beyaz insanların kafasında, beyaz ve siyah ırkların gelişigüzel karışmaları düşüncesine karşı doğal bir tiksinti» bulunduğundan söz etti. Kölelik kurumuna ne yapılması gerektiğini bilmediğini kabul etti. İlk aklına geliveren bir düşünce, tüm kölelik kurbanlarının özgür bırakılıp Liberya'ya gönderilmesiydi; ama üzerinde yeniden düşününce, bunun pratik bir çözüm olmayacağına inandı. Bunun üzerine şaşırıp kaldı ve kendi kendisine «peki ne yapmalı?» diye sordu. «Onları özgür kılıp siyasal ve toplumsal bakımdan kendimize eşit mi yapmalıyız?» İçindeki en derin duyguları bu düşünceye başkaldırdı. Doğanın, bu iki ırk arasına, belki de tam bir eşitlik içinde yaşamalarını sonsuza dek önleyecek bir uçurum koyduğunu³² ileri sürdü. İç savaş patlak verdikten sonra, bu iki ırkın birbirleriyle uyuşamayacakları konusunda daha fazla bir şey söylemedi. Fakat Birlik'in korunmasının köleliğin kaldırılmasından daha önemli olduğu düşüncesini sürdürdü.

Yirminci yüzyılda ırk üstünlüğünün ince işlenmiş savunusunu yazmış olan Amerikalılar arasında üçünün adı göze çarpar. Bunlar, William Allen White, Albert J. Beveridge ve David Starr Jordan'dır.

William Allen White (1868 - 1944)

William Allen White Kansas'ta Emporia'da doğdu ve hiç bir zaman doğum yerinin birkaç kilometreden ötesine geçmedi. Emporia Koleji'ne ve Kansas Federe Devleti Üniversitesi'ne devam etti, ama ikisini de bitirmedi. Birkaç yıl bir gazetenin yayım yöneticiliğini yaptıktan sonra, Emporia kenti *Gazette*'sini satın aldı ve çok geçmeden onu Birleşik Dev-

32 Abraham Lincoln, *Complete Works*, (eds.) John Nicolay ve John Hay, II. 207, 329, III. 229.

letler'in en tanınmış gazetelerinden biri yaptı. Önce, 1895 yılında gazetesindeki Popülist akıma karşı iğneleyici bir eleştiri olan «Kansas'a Ne Oldu?» adlı başyazısıyla bir tutucu olarak ilgileri üzerine çekti. Ama daha sonra İlerlemeciler'in yanına geçti ve 1912'de Theodore Roosevelt'i destekledi. 1924 yılında bağımsız aday olarak valilik seçimine katıldı, kazanamamakla birlikte 150.000'e yakın oy topladı. II. Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra, Amerika'nın savaşa karışmasından yana politikarlardan birisi olan «savaşa varmadan» karışma politikasının güçlü bir savunucusu oldu ve 1940 yılında «Müttefikleri Destekleyerek Amerika'yı Savunma Komitesi»nin başkanlığını kabul etti.

Hem bir tutucuyken, hem de bir İlerlemeci olduktan sonra, White, ırk üstünlüğü konusunu Gobineau'ya ya da Chamberlain'a yaraşır bir duygusal duyarlılıkla ele aldı. 1899 yılında, Birleşik Devletler'in başı Küba'nın savaş dışı bırakılmasına çalışma yolunda derte iken, Kübalıların daha uzun yıllar için despotça bir yönetime gereksinimleri olduğunu söyledi. Kesin bir dille, «yalnızca Anglo-Saksonlar kendi kendilerini yönetebilirler» dedi. Dünyada, dünya fatihleri olarak ilerlemek, Anglo-Saksonların «Apaçık Yazgısı»dır. Onlar, yazgının, «denizin tüm adalarına sahip olmak» ve kendilerine boyun eğmeyen halkları «ortadan kaldırmak» görevine atadığı seçkin halktır.³³ On yıl sonra hâlâ Anglo-Sakson soyundan olan Amerikalılar'ın dünyanın umudu olduğuna inanıyordu. «Yeryüzünün en iyi kanı buradadır» diye haykırdı. Bu kan «temiz Aryan kanı» olarak kalacaktı; çünkü, bu soyun ayarını düşürmek üzere çevresinde toplanmış aşağı insan sürüleri yoktu. Birleşik Devletler'deki Anglo-Saksonlar, iki okyanusla ve «nereye giderse gitsin Amerikalı'nın karşı ırklarla çiftleşerek çoğalmaya karşı içinde duyduğu içgüdüsel bir ırk tiksintisi» ile aşağı ırklardan ayrılarak korunmuş bulunuyordu.³⁴

Albert J. Beveridge (1862 - 1927) *

White'inkinden daha kibirli bir ırk şovenizmi, İlerlemeci İndiana Senatörü Albert J. Beveridge'in konuşmalarında ve yazılarında görülür. Bir çiftlikte doğan A.J. Beveridge, çocukluğunu ve gençliğini, çiftlik işlerinde bir yaşama gibi çalışarak ve demiryolu döşenmesinde kullanılan kalasları çekerek, güçlükler ve sıkıntılar içinde geçirdi. Bu sıkı ve sıkıntılı yaşamına karşın, Emerson'un denemelerini, Gibbons'un «Roma İmparatorluğunun Gerileyişi ve Çöküşü»nü ve Dickens'in, Scott'un ve

33 William Allen White, «Başyazı», Emporia, *Gazette*, March 20, 1899.

34 William Allen White, *The Old Order Changeth*, New York, 1910, Macmillan, 252.

İrkçı Amerikan düşünürü Albert J. Beveridge, refah devleti düşüncesinin mimarlarından İngiliz düşünürü William Beveridge ile karıştırılmamalı (ç.n.).

George Eliot'un romanlarını okumaya zaman bulabildi. Aynı zamanda binbir güçlükle kazandığı ücretlerinin hemen hepsini yüksek okulda okuyabilmek düşüncesiyle biriktirmeyi başardı. Ondokuz yaşındayken ve toplam elli doları varken DePauw Üniversitesi'ne girdi. Yurda kadar dengini kasabanın caddeleri boyunca sırtında taşıdı. 1885 yılında üniversiteyi, küçük bir üniversitenin verebileceği onurlarla ve ödüllerle yüklü olarak bitirmiş olarak ayrılıyordu. Bundan on dört yıl sonra da, Birleşik Devletler Senatosu'na, bu kuruma o zamana kadar giren en genç üyelerden biri olarak girdi. 1905'te yeniden seçildi, 1922'de bir kez daha seçildi. 1910 «Asilerin Ayaklanması»nda yer aldı ve 1912 yılında başkanlık seçimlerinde İlerlemeci adayı destekledi. İç politika alanında liberal ekonomik ve toplumsal politikaların izlenmesini savunmuşsa da, dış politika alanında fanatik bir nasyonalist ve bir emperyalistti.

A.J. Beveridge'in ırkçılığı, White'in ırkçılığından biraz daha geniştir. Hossier (Indiana yerlisi) İlerlemecisi hiç değilse tüm Tötonları seçilmiş halk içine almıştı. Ayrıca A.J. Beveridge, ırk şovenciliğine dinsel bir çeşni de katmıştı. Seçimi yapan yazgı değil, doğrudan doğruya Tanrı idi. Tanrı Tötonik halkları, «bu dünyanın kaos egemen olan bölgelerinde sistem kuracak olan efendi örgütleyiciler» olarak yaratmıştı. Onlara «tüm yeryüzü topraklarında gericilik güçlerini yenecek» gelişme ruhu vermişti. «Vahşi ve bunak halklar» üzerinde etkili bir yönetim gösterebilmeleri için, yönetmekte usta kişiler olarak yaratmıştı. Ve tüm Töton ırkları içinde Amerikan halkını, «sonunda dünyanın dinçleştirilmesine öncülük etmek üzere» seçilmiş ulus olarak göstermişti. Amerika'nın yüce görevi buydu. Tanrı Amerikan halkını, «dünyanın gelişmesini emanet ettiği halk, hakça bir barışın koruyucuları» olarak atamıştı. Tanrı Efendi'nin kutsanmış ulus Amerika için verdiği yargı, «sen birkaç şeye sadık kaldın ve ben seni pek çok şeyin üzerinde yönetici yapacağım» sözleriydi.³⁵

David Starr Jordan (1851 - 1931)

İrkçı kurama en büyük düşünsel saygınlığını kazandıran Amerikalı, tanınmış bilim adamı ve eğitici David Starr Jordan oldu. New York federe devletinin batısındaki bir çiftlikte doğan Jordan, Cornell Üniversitesi'ne girebilmek için kırsal bölge okullarında öğretmenlik yaptı. Botanik ağırlıklı bir ders programını izlerken, fazladan öylesine çalışmalar yapmıştı ki, üniversiteyi bitirirken kendisine lisans derecesi yerine master derecesi verilerek ödüllendirildi. Daha üçüncü sınıf öğrencisi bile olmadan fakülteye okutman olarak atanmıştı. Fakülteyi bitirdik-

35 Albert J. Beveridge, *The Meaning of the Times*, Indianapolis, 1908, Bobbs-Merrill, 84, 85.

[A.J. Beveridge'in ırkçı-emperyalist bir düşüncesi için 478'e bakınız (ç.n.).]

ten sonra, bir yandan bir küçük kolejden ötekisine geçerek dersler verirken, öte yandan Indiana Tıp Koleji'nden tıp doktorluğu derecesini alabildi. 1879'da Indiana Üniversitesi'nde doğa tarihi profesörü, beş yıl sonra da bu kurumun başkanı yapıldı. Bir balık bilgini (ichthyologist) olarak daha o tarihlerde ün kazanmıştı; 1880'de ise, Pasifik Kıyısı bölgesindeki balıkların incelenmesi için kurulan bir Birleşik Devletler komisyonuna üye olarak atandı. 1891'de Pasifik Demiryollarının önde gelen sahiplerinden biri olan Lenand Stanford, ölen oğlunun anısına bir üniversite kurmaya karar verince, buranın başkanlığını, tuttuğunu koparan Indianalı eğiticiye vermeyi kafasına koydu. Jordan öneriyi kabul etti ve 1913'e kadar Stanford Üniversitesi'nin başkanı ve bu tarihten sonra da üç yıl rektörü olarak hizmet verdi. 1916'da emekliye ayrıldıktan sonra, tüm gücünü kamusal olaylarla uğraşmaya verdi. Emergency Peace Federation'ın (Acil Barış Federasyonu'nun) başkanı olarak, Amerika'nın I. Dünya Savaşı'na girmesini önlemek için çok büyük çabalar gösterdi. 1924 yılında, uluslararası barışı koruma yolunda uygulanabilir en iyi planı sunan kişi olarak, 25.000 dolarlık Ralph Herman ödülünü aldı. Jordan emperyalizm düşmanı ve dünya federasyonu düşüncesinin güçlü bir öncüsüydü.

Bir ırkçı olarak Jordan, bilimsel kavrayışını, öteki ırkçıları gülünç varsayımlarından dolayı paylayıp, sonra aynı derecede zorlanmış kendi varsayımlarını sunmak yolunda kullanırken, olağanüstü bir yetenek gösterdi. İsa'nın ve Dante'nin Töton asıllı olduklarını kanıtlama çabalarını maskara etti, ama «Japonlar'ın bugün yaşayan aristokrat soylarının», «Eski Yunanlılar ile akraba Aryanlar»* olduklarını gösteren kanıtlar bulduğunu ileri sürdü. Bir ulusun kanının, o ulusun tarihini belirleyen baş etmen olduğunu düşündü. Herhangi bir ulusun yaşamında, asıl önem taşıyan farklılıklar, eğitimle ilgili olanlar değil, «kalıtsal olanaklar»dır diye yazdı. Zihinsel karakter özelliklerinin, saçın dokusu ya da derinin rengi kadar kalıtımla geçirilebilen nitelikler olduklarına iyice inanmıştı. Hemen hemen sınırsız sayıda etnik tiplerin bulunduğunu kabul etti. Jordan'a göre, Kafkasyalılar, Mogollar ve Zenciler değil, Saksonlar, Yahudiler, Yunanlılar, Sırplar, Montenegrinler, İtalyanlar ve daha birçokları da birer ırk oluşturuyorlardı. Her ırkın, onun ayrı bir soy olarak sınırlarını çizen özellikleri vardı. Bir ırkın doğasını tanımak, onun yapabileceği şeyleri kestirebilmek olanağını verecekti. Sakson nereye gitse bir Sakson tarihi yaratacak; Yahudi, Yahudi tarihini; İtalyan, hangi iklime yerleşmiş olursa olsun, «Kendine özgü eylemlerini gösterecekti.» Jordan'ın bu inançlarıyla Naziler'in bazı öğretileri arasındaki benzerlik can sıkacak derecede ortada.

---

36 David Starr Jordan, *The Days of a Man*,
Yonkers-on-Hudson, 1922, World, II. 58-59.

Jordan'ın, dünya halklarının üstün ve aşağı tiplerine ayrılabilmesine tümüyle inanmak ve onları böyle sınıflandırmanın çok kolay olduğunu düşünmek gibi naif bir yanı vardır. Genel olarak, sarışın Nordik tipe en yakın olanları en iyi, bunun tam karşısındakilerini en kötü soylar saydı. Böylece Güney Avrupa ve Doğu Avrupa «ırkları»nın kültürel ve ahlaksal düzeylerinin, İngiliz, İskandinav ve Hollanda halklarınınkine göre belirgin bir biçimde aşağı oldukları sonucuna varmaktan kaçamadı. Fransızlar'ı çapkın, sefiş ve şapşal kimseler; İspanyollar'ı ve güneyli İtalyanlar'ı kafaca geri insanlar olarak görüp, bu halkları küçümsedi. Irklar sırasında onlardan da aşağıda «kendilerini pek az denetleyebilen, çalışmak ya da tutumluluk kavramlarına sahip olmayan, bilisiz, boşınanlı ve kötü beslenmiş» kimseler olarak betimlediği Meksikalılar vardı.³⁷ Jordan'ın halklara karşı takındığı tutumuyla Theodore Roosevelt'e benzediğini belirtmekte yarar var. Her ikisi de doğrudan doğruya ırk ile ilgilenmekten çok, ulusal büyüklüğün asal nitelikleri olarak gördükleri bazı karakter özellikleriyle ilgilenirler. Theodore Roosevelt, yürekliliğin, erkekçeliğin ve kavgacılığın göğsü kılılı erdemlerini yüceltip, rengine ya da biyolojik atalarına bakmaksızın, bu niteliklere sahip olan her ulusa hayranlık besledi. Jordan'ın ırksal üstünlüğün kanıtları olarak görüp aradığı nitelikler ise, dengeli olma, kendini tutma, etkinlik, girişkenlik ve tutumluluk gibi Püriten özelliklerdi. Jordan gibi bir pasifist ile Theodore Roosevelt gibi bir militaristin aynı halklara hayranlık duyabilmeleri garip bir rastlantıdır.*

4. ENTERNASYONALİZME KARŞI KOZMOPOLİTİZM

Doğru kavranıldığında enternasyonalizm, egemen ve bağımsız birimler olarak görülen uluslar ya da devletler arasındaki ilişkiler sistemidir. Her devletin komşu devletlerle olan ilişkilerini, yalnızca kendi kendine koyduğu sınırlamalar ya da dünya kamuoyunun cezalandırmaları dışında, istediği gibi yürütmekte özgür olduğunu düşünüyorsak, o zaman enternasyonalizmin, «uluslararası» topluluğun ne gibi bir şey olduğu yolunda açık bir görüşe sahip oluruz. Uluslararası topluluk, genellikle bir anarşi durumudur. Zaman zaman devletlerin yetkilerini sınırlandıracak kurallar kabul edilmiş, kurumlar kurulmuştur. Ne var ki bunlar, bunları kabul eden taraflardan herhangi birinin yetkisini kullanarak yürürlükten kaldıracabileceği antlaşmalarla tanınan şeylerdir. Bu tür kuralların uygulanması her zaman güçtür, ceza uygulamaya kalkmak yolundaki girişimler ise, uluslararası bir savaş tehlikesini, ve çoğu kere de böyle bir savaşın çıkması sonucunu doğurur.

37 Jordan, *The Days of a Man*, I. 638.

* D.S. Jordan'ın dünya devleti ile ilgili görüşleri için 470'e bakınız (ç.n.).

Yapıcı ve işbirlikçi boyutları olan bir enternasyonalizmin örnekleri, ondokuzuncu yüzyılda Avrupa Konseri, Lahey uzlaştırma mahkemesi, Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler tarafından verilmiştir. Enternasyonalizmin büyük sözcüleri arasında Woodrow Wilson, Vikont Robert Cecil, James T. Shotwell, Aristide Briand, Winston Churchill ve Franklin D. Roosevelt bulunmaktadır. Fakat çeşitli düşünce ve halkoyu önderleri, ulusal egemenlik temeline dayanan bir dünya düzeni programını doyurucu bulmamışlardır. Bir uluslar birliğinden çok, sözünü uluslara ya da devletlere geçirmek yerine, bireylere geçirebilen merkezi bir hükümeti bulunan bir dünya siyasal topluluğunun kurulması görüşünü savunmuşlardır. Dünya, hiç değilse onun büyük bir bölümü, kongreler, antlaşmalar ve ittifaklar dünyası olmak yerine, yasa çıkaran kurumları ve adaleti yürüten organları olan bir federal cumhuriyet olmalıdır. Yukarıda verilen tanımıyla enternasyonalizmin yerine, dünyanın tek bir birim olduğu ve onu oluşturan asal parçalarının, hükümetler ya da devletler değil, insanlar olduğu öncülüne (yargısına) dayanan «kozmpolitçilik (evrenkentçilik) ya da üniversalizm (evrenselcilik)» konmalıdır.**

Yirminci yüzyılda birçok değerli yazar ve düşünür, o ya da bu tür bir dünya cumhuriyeti önerisinde bulunan kozmpolitçi kuramlar geliştirdiler. H.G. Wells, *Outline of History* (Tarih Taslağı) adlı yapıtının son bölümünde, Milletler Cemiyeti'ni, bir hükümetler cemiyetinden başka bir şey olmadığını söyleyerek eleştirirken, dünyanın bir «insanlar cemiyeti»ne gereksinimi olduğunu belirtti. Egemenliği tek tek devletlerden merkezi otoriteye aktaran bir «Dünya Anayasası»na sahip bir «Dünya Birleşik Devletleri»nin kurulmasını istedi. David Starr Jordan, dünya vatandaşlığına dönülmesi çağrısında bulunup, ulusların «egemenlik alanlarının», Amerika Birleşik Devletleri'ndeki federe devletlerin egemenliklerine benzer bir biçimde daraltılmasını istedi. Geleceğin dünyasının, Goethe'nin «tüm ulusların üzerinde bir insanlık»³⁸ idealine benzemesi gerektiği üzerinde durdu. Filozof John Dewey de, çatışmaları önleme yolunda benimsenmiş resmi süreçleri sert bir biçimde eleştirenlerdendi. Milletler Cemiyeti'ni, daha çok askeri yaptırımlara başvurabilme yetkisinden dolayı suçladı. Kendisine karşı yaptırıma başvuru devlet «tıpkı savaşta yenilmiş olsaydı yapılacak olana benzer bir biçimde, adaletin gereklerine değil üstün bir gücün isteğine boyun eğdiğini düşünecektir» dedi.³⁹ Gerçekten, yaptırım uygulamanın, hangi ad ile anı-

* Yazarın sosyalist enternasyonalistlere hiç değinmemesine dikkat ediniz (ç.n.).

** *cosmopolitanizm or universalism*.

38 David Starr Jordan, *War and Waste*, Garden City, 1914, Doubleday, 7.

39 John Dewey, *Characters and Events*, New York, 1929, Holt, 653, 658.

lırsa anılsın, bir «savaş» demek olduğunu ileri sürdü. Dolayısıyla tümüyle farklı bir çözüm önerdi her ulusun savaşı yasa dışı kıldığını gösteren dünya çapında bir antlaşmanın kabul edilmesini ve bu antlaşmayı çiğneyenlere ceza verecek bir dünya mahkemesinin kurulmasını istedi. Antlaşmaya göre savaşçı etkinlikler suç sayılacağı için, şiddet kullanmak yolundaki öteki herhangi bir hazırlık gibi, savaş hazırlıkları da suç sayılacağından, elbette antlaşmayı çiğneyenler bireyler olacaktı.*

Clarence Streit (1896 -)

Geçtiğimiz yılların siyasal ve askeri olayları, ulusu aşan örgütlenmelerden yana olan akımlara yeni ve güçlü bir iti verdi. II. Dünya Savaşı'nı koparacak bulutların toplanmaya başlaması, Clarence Streit'in *Union Now* (Şimdi Birleş) adlı yapıtının yayımlanmasını ve federal bir demokrasiler birliği kurulması yolundaki planlarını ortaya atmasını hızlandırdı. Streit, Missouri federe devleti sınırları içindeki bir kasaba olan California'da 1896 yılında doğdu, Montana Federe Devleti Üniversitesi'nden lisans derecesi aldı. Sonra Sorbonne'da okudu ve daha sonra Rhodes bursuyla çalışmalar yapmak üzere Oxford'a gitti. Yirmi yıla yakın bir süre gazete haberciliği yaptı. 1939'dan beri Federal Union şirketinin başkanı ve 1946'dan beri [1960'a kadar] *Freedom and Union*'ün yayımcısıdır.

Streit'in bir dünya devleti planları, işin başında yalnızca demokrasileri içine alacağı için, biraz eski biçim ittifaklara benzer. Ama Streit savunduğu birliğin, sonunda gerçekten tüm dünya uluslarını kapsayan evrensel bir birlik olacağını düşünecek kadar demokrasinin yaygınlaşacağına inanan biriydi. Planı, birimlerinin devletlerden çok bireylerin olacağı bir örgütün kurulmasını öneriyordu. Merkezi bir yönetimin, birliğin tüm vatandaşlarını ilgilendirecek önemde yasaları çıkarma yetkisi olacaktı. Bu yönetimin memurları, birliğin vatandaşları tarafından seçilecekti; birlik yetkisini ve gelirlerini vatandaşlarından alacaktı; ve zorlayıcı yetkileri yalnızca onlar üzerinde uygulayacaktı. Kısacası bu birlik, Birleşik Devletler federal sisteminin dayandığı temellere benzer temellere dayanan, tüm demokratik ulusların bir birliği olacaktı. Gerçekten, örgütlenişi, Amerikan cumhuriyeti Anayasası'nın öngördüğü örgütlenişin neredeyse bir kopyasıydı.

Emery Reves (1904 -)

1955 yılında ve onu izleyen yıllarda, atom silahlarının gelişmesi, bazı düşünceli kimselerin, tüm dünyayı kapsayacak evrensel bir cumhuriye-

---

* Dolayısıyla cezalar, barışı bozmaya kalkan bireylere kolaylıkla uygulanabilmekte (ç.n.).

tin hemen kurulması dışında hiç bir şeyin uygarlığın ve belki de insanlığın yok olmasını önleyemeyeceği sonucuna varmalarına yol açtı. Bu görüşü ileri sürenlerin arasında Albert Einstein, William O. Douglas, Robert M. Hutchins, Rexford G. Tugwell ve Norman Cousins vardı. Bununla birlikte, bu görüşü en inandırıcı biçimde savunan kişi, olasılıkla Emery Reves idi. *The Anatomy of Peace* (Barışın Anatomisi) adlı kitabı aylarca en çok satılan kitaplar listesinde kaldı. Reves 1904'te Macaristan'daki küçük bir köyde doğdu. Berlin ve Paris üniversitelerinde okudu, ve 1926 yılında Zurich Üniversitesi'nden ekonomi politik doktoru derecesini aldı. Gazeteci olmak yolunda başarısız girişimlerinden sonra, Paris'te ve Londra'da yayıncılık işine girdi. Cooperation Publishing Company adlı şirketi kurdu, o zamandan bugüne [1960'a] dek onun başkanlığını ve müdürlüğünü yapmaktadır. Aynı zamanda Avrupalı devlet adamlarının makalelerini ve konuşmalarını derleyip gazetelere satan Cooperation Press Service'i kurdu. 1940 yılında İngiliz vatandaşı oldu; ama bir yıl geçmeden Birleşik Devletler'e geçip, New York City'de yayım şirketini kurdu.

Reves'e göre çağımızın insanı, insan ırkının bugüne dek karşılaştığı en korkunç trajedilerden biriyle karşı karşıyadır. Tarihin yarattığı en ilerlemeci en yararlı akımların her biri başarısızlığa uğramış bulunmaktadır ve barbarlığın ve tiranlığın gölgesi, er ya da geç, yeryüzünde yaşayan insanların tümünü karanlığı içine alacağı benzer. Hristiyanlık, en büyük amacını bile gerçekleştiremedi, her ırktan ve ulustan insanlar arasında kardeşçe sevgi bağları kurma hedefine ulaşamadı. *Kitabı Mukaddes*'deki «'öldürmeyeceksin'* buyruğu, bir kimsenin kendi ulusundan birini öldürmesinin bir suç sayılacağı, buna karşılık herhangi bir başka devletin uyruğu olabilecek aynı inançta herhangi bir kimseyi öldürmenin, tüm Hristiyan kiliselerince kutsanması gereken bir erdem olduğu anlamına gelemez. Evrensel ahlak ilkelerinin böyle yorumlanması iğrençtir.»⁴⁰ Ne var ki, layik nitelikli ilerici akımlar da aynı derecede umut verici olmaktan uzaktır. Reves'e göre sosyalizm, özgürlük ve eşitlik vaadleri dışında, sıradan insana çekici gelmeyecektir. Ama bu vaadleri gerçekleştirme şansı bile, sosyalist programı kabul eden bir büyük ulus, totaliterliğe tırmanınca, hemen hemen yok denecek kadar azalmıştır. Reves'e göre, Rusya'da, baskı araçlarıyla birlikte eriyip yok olan devlet olmadı, sosyalizm oldu. Herhangi bir kimsenin umutlarını kapitalizme bağlamaması için, Reves, kapitalist sistemin de felakete battığını ileri sürer. Kapitalizm ile amaçladığı, temel özelliği serbest ekonomi olan ondokuzuncu yüzyıl modeli bir kapitalizm idi. Ama, gi-

* On buyruktan biri, bak. *Kitabı Mukaddes*, «Çıkış», 20. (ç.n.).

40 Emery Reves, *The Anatomy of Peace*, New York, 1945, Harper, 81.

rişkenliği, serbest girişimi ve serbest rekabeti yücelten bir kapitalizmin yerini, İngiltere’de ve Birleşik Devletler’de bile, devletin ekonomik işletmelere sahip olup, ekonomiyi düzenlemeye kalktığı bir rejim; gümrük vergileri, tröstler, karteller; hem fiyatları hem ücretleri doğal düzeylerine gelmelerini engellemek amacını güden yasalar almış bulunuyor.

Bu acı başarısızlıkların temel nedeni nedir? Reves’e göre, «ulusal egemenlik»tir. Hıristiyanlık, insanlar doğaca hayvan yaratılışı kötü varlıklar oldukları için değil, her bir bağımsız halkın güvenliğinin komşularının güvensizliği anlamına geldiği bir uluslararası anarşi ortamında yaşandığı için başarıya ulaşamadı. Sosyalizm, Ruslar her zaman despotluk geleneğine batmış bir biçimde yaşadıkları için değil, Rusya’nın kendilerinden korktuğu, onlara karşı kendisini silahlandığı ve kendisini, varlığını sürdürebilmek için otoriteci bir yönetimi kabul etmeye zorlayan, egemen komşuları olduğu için, totaliterci komünizme varacak biçimde yozlaştı. Ruslar açısından bakılırsa, böyle bir yol tutturmalarının zorunluluğu, 22 Haziran 1941’de Almanlar’ın Rusya’yı istilaları ile ortaya çıkmış oldu. Ne var ki, kapitalist uluslarda da iktidar neredeyse aynı derecede odaklaşmış bulunmaktadır. Komünizm ile faşizm temelde kardeşirler. Komünizm, orman yasasının geçerli olduğu bugünkü uluslararası dünyada, sosyalizmin sonul ürünü olmuşken, faşizm, kapitalizmin kaçınılmaz olarak varacağı noktadır. Reves’in yargısına göre, bu güvensizlik ve silahlanma yarışında, ileride düşmanı olabilecek halklarla arasındaki farkın açılmamasına çalışma yolunda delice tırmanış ortamında, hiç bir ulus böyle bir yazgıya uğramaktan kurtulamaz. Korku, histeriyi ve baskıyı besleyecektir ve 70 milyar dolarlık bütçe, faşizm etiketi konsa da konmasa da, sonunda faşizme varacak bir denetimi ve düzenlemeyi gerektirecektir.

Bununla birlikte Reves, durumun büsbütün umutsuz olmadığını kabul eder. Daha zaman varken, dünyanın devlet adamları, egemenliği ulusal birimlerden, dünya çapında bir Birleşik Devletler federal cumhuriyetine benzer bir federal otoriteye aktaracak düzenlemeleri yapacak bir anayasal kurucu meclisi toplantıya çağırarak yolunda anlaşmalıdır. Dünyanın ulusları, bugün, birbirleri karşısında, on üç Amerika devletinin bağımsız kalabilmeye savaştıkları yıllarda bulunduklarının aynısı olan acıklı bir durumun içindedirler. Bugünkü Birleşmiş Milletler ise, 1780’lerdeki Amerikan Konfederasyonu’nun durumuna denk düşmektedir. Her ikisinin de temelinde, tarafları bağımsız devletler olan çoktarafli antlaşmalar vardır. Her ikisinde de, egemenliğin herhangi bir biçimde aktarılması ya da bir hukuk rejimi kurulması yolunda herhangi bir hüküm yoktur. Her ikisine de yalnızca hükümetler birliği olma karakteri verilmiş olup, genel kurulları, diplomatlar toplantısından

pek farklı bir şey değildir. Alexander Hamilton'un belirttiği gibi, Konfederasyon'un «temeldeki büyük kusuru» bireyler için geçerli yasalar çıkarmak yerine, kollektif ya da korporatif nitelikleriyle devletlere ya da hükümetlere seslenen yasamalarda bulunmak ilkesiydi. Devletler için geçerli yasamalar, ancak savaş anlamına gelen silah gücüyle yürürlüğe konabilecek şeylerken, bireylere seslenen yasamalar, mahkemeler ve adalet bakanlıkları tarafından uygulanabilir.

Reves, bu tür karşılaştırmalarla günümüzün devlet adamlarının gelecek için dersler çıkarmaları gerektiğine inanır. Bu yolda fazla zamanları yoktur, çünkü nükleer silahların gelişmesi sorunların ivedilik derecesini artırmıştır. Bu tür silahların sınırlı ya da denetim altında kullanılabileceğini düşünmenin aptallık olacağını söyler; çünkü, yok olmak için savaşan uluslar sahip oldukları her türlü olanağı bu yolda kullanacaklardır. Reves, üstler, prestij ya da sınır sorunlarında çıkacak sürüşmeler sonucunda kopacak bir savaşın başlamasını beklemektense, Doğu ile Batı arasında dünya hükümetini kurma yolunda çıkacak bir savaşı hemen başlatmanın daha iyi olabileceğini söyleyerek, içaçıcı olmayan bir öneriyle görüşlerini sonuçlandırır. Korkunç bir savaş nasıl olsa patlak verecekse, bırakın bu «bir ideal» için patlak versin der. Böyle bir savaşın sonucu, nasıl olsa kendiliğinden uluslararası savaşlara bir son verip «dünya federasyonunun zaferini getirecektir»⁴¹ görüşünü ileri sürer. Böyle bir savaşın daha başka birçok şeye de son vereceğini de düşünmüş olmalıydı.

SONUÇ

Nasyonalizmin denetime alınması ve geriletilmesi ve yerine etkili bir dünya örgütünün konması kuşkusuz çağımızın en önemli ve en dikenli sorunlarından biridir. Teknolojik alanda ileri ülkeler isterlerse birbirlerini yıkacak başka araçları hemen geliştirebilecekleri için, sorun, bir bakıma nükleer silahların denetimi sorununu aşar. Nasyonalizmin dünya için bir tehlike olduğu birkaç yüzyıldır bilindiği halde, doğası pek bilinmemektedir. Birçok ulus nasyonalizmi, liberalizme, humaniteryanizme ve demokrasiye eşit bir yararlı güç olarak görür. Woodrow Wilson ve Thomas G. Masaryk gibi akli başında devlet adamları bile, Polonyalılar'ın, Çekler'in, Slovaklar'ın ve Sırplar'ın «kendi kendilerini yönetmeleri» amacına ulaşabilmek yolunda, milyonlarca insanın öldürülmesine varacak bir dünya savaşının haklı görülebileceğine inanabilmektedirler. Bunun tersine, İngiliz liberal Katoliği Lord Acton, nasyonalizmi, siyasal bağımsızlık sorunu ile birleştirilmediği sürece, iyi bir şey olarak görmektedir. Belli grupları, sınırlarla insanlığın geri kalan

---

41 Reves, *The Anatomy of Peace*, 287.

bölümünden ayırmanın, neresinin iyi olduğunu ise açıklayabilmiş değildir.

Her ülkenin yurtseverlerinin, öteki ülkelerin nasyonalizmlerini lanetlerken, kendi özel damgalı nasyonalizmlerini yüce ve soylu görmeleri olgusu da, nasyonalizmin doğasının kavranmasını güçleştirmektedir. Ulusların akıldışı davranışlarını açıklama yolundaki psikanalitik yöntemli çabalara bile, çoğu kere, etnik yantutmalar sinmiştir. Ulusal çılgınlık savları genellikle, bir düşman ulusla ya da potansiyel düşman ulusla sınırlı tutulur; böylece çok gülünç sonuçlara ulaşılır. II. Dünya Savaşı sırasında, New Yorklu bir psikiyatrist olan Richard Brickner, Alman ulusunu «paranoyak» olarak sınıflandırdıktan sonra, böyle bir psikolojik rahatsızlığı olan bir bireye uygulanana benzer bir sağaltma yolu öğütledi. İngiliz antropoloğu Geoffrey Gorer, Japon ulusunun «zorlayıcı ve saplantılı» doğasının kaynağını, Japon çocuklarının gereğinden fazla sert tuvalet eğitiminden geçirilmelerinde yakaladı. Aynı tutumla, Ruslar'ın «saldırganlık»larının nedenini, onların bebekken neredeyse hareketleri olanaksız kılacak kadar sıkı kundaklanmalarında buldu. Büyüyüp erginlik çağına vardıklarında, elbette, kendilerine yapılan baskıları anımsayıp, bunlara karşı ayaklanarak, komşularını harcama pahasına, yayılma eğilimi gösteriyorlardı.

Geçmişte nasyonalizm, bazı halklara, aydın bir kendi kendine yönetimin kurulması ve baskıdan kurtulma biçiminde yararlar sağlamıştı. Bu konuda Birleşik Devletler, İsviçre, Belçika ve bazı Latin Amerika ülkelerini görmezlikten gelemeyiz. Yakın geçmişin örnekleri olarak da, Hindistan ve İsrail gösterilebilir. Bununla birlikte, genel olarak milliyetçilik, ondokuzuncu yüzyılın ortasından beri gerici ve obskürantist (bilgiye karşı) bir akım olagelmıştır. Nasyonalizm, ırkçılıkla, dargörüşlülükle, bağnazlıkla, hoşgörüsüzlükle, koğuşturmalarla ve fanatiklikle birleşmiştir. Nasyonalizm yandaşlarının, güvensizlik ve endişe duygularını dengelendirmek için kuvvete ve abartılmış bir onura saplantı derecesinde aşırı düşkünlüklerinden olacak, genellikle saldırganlık ve bazen emperyalizm biçiminde ürünler vermiştir. Nasyonalizmi denetim altına almak ya da ortadan kaldırmak için, tüm insanların kardeş oldukları yolunda bir eğitim dışında herhangi bir yöntemle ilerlemek, git-tikçe artan oranda nefretle ve korkularla kuşatılan bir dünyada yaşadıkça, kolay olmayacak.

XIV. Bölüm İçin Türkçe Ek Okuma Listesi

- Abdunnâsır, Cemal, *Arap Devriminin Yöntemleri*, çev. Mehmet E. Bozarslan, İstanbul, 1970, Habora Yayınları, 198 s.
- Abdülnasır, Cemal, *Mısır İhtilalinin İçyüzü*, çev. Vatan Yazı Heyeti, İstanbul, 1954, Vatan Yayını, 31 s.
- Arık, Remzi Oğuz, *Milliyetçilik*, İstanbul, 1974, Hareket Yayınları, 223 s.
- Barres, Maurice, *Mevlâna'nın Huzurunda*, çev. Mehmet Önder, Konya, 1963, Şahap Kitabevi, 75 s.
- Ergil, Doğu, «Milliyetçilik», Doğu Ergil, *İdeoloji ve Milliyetçilik*, Ankara, 1983, Turan Kitabevi, s. 73-100.
- Jefferson, Thomas, *Thomas Jefferson'dan Seçme Parçalar*, çev. Mete Tunçay, İstanbul, 1961, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 111 s.
- Kohn, Hans, *Türk Milliyetçiliği*, çev. Ali Çetinkaya, İstanbul, 1944, Hilmi Kitabevi, 77 s.
- Lincoln, Abraham, *Seçme Nutuklar*, çev. H. Özışık M. Kamburoğlu, İstanbul, 1948, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 80 s.
- Nkrumah, Kwame, *Afrika'da Sınıf Mücadelesi*, çev. Zühal Acaroğlu, İstanbul, 1976, Yücel Yayınları, 101 s.
- Nkrumah, Kwame, *Emperyalizmin Son Aşaması Yeni Sömürgecilik*, çev. A. Sarıca, İstanbul, 1966, Gerçek Yayınevi, 99 s.
- Oran, Baskın, *Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği*, Ankara, 1980, Işık Yayıncılık, 327 s.
- Özbek, Metin, *İnsan ve Irk*, İstanbul, 1979, Remzi Kitabevi, 216 s.
- Renan, Ernest, *Çocukluk ve Gençlik Hatıraları*, çev. Ruhi Dervişoğlu, İstanbul, 1956, Maarif Vekâleti Yayınları, 288 s.
- Renan, Ernest, *Nutuklar ve Konferanslar*, çev. Ziya İshan, Ankara, 1946, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 213 s.
- Russell, Bertrand, *Sağdıyı ve Atom Savaşı*, çev. Avni Yakahoğlu, Ankara, 1960, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 110 s.
- Şenel, Alâeddin, «İrk ve İrkçilik», *İ. Ü. SBF. Prof. Dr. Ümit Y. Doğanay'a Armağan, I*, İstanbul, 1982, İ. Ü. SBF. Yayınları, s. 511-587.
[Gözden geçirilmiş, genişletilmiş biçimi;
Alaeddin Şenel, *İrk ve İrkçilik Düşüncesi*,
Ankara, 1984, Bilim ve Sanat Yayınları'ndan basılmaktadır.]
- Woddis, Jack, *Milliyetçilik ve Enternasyonalizm*, çev. Ali Koç, İstanbul, 1975, Ser Yayınları, 74 s.

XV

KABA GÜCE TAPANLAR VE ONU ELEŞTİRENLER

Emperyalizm, Kuvvet Politikası, Jeopolitik, Pasif Direniş

Çağımızın dünyasında, nasyonalizm, kuvvet ve fetih, neredeyse birbirlerinden ayrılmaz bir üçlü oluşturmuşlardır. Aristoteles, Yunanlılar'ı barbarlara üstün tuttuğu ölçüde, bir nasyonalistti; gene de militarizme ve fetihe karşı çıkıp, devletin büyüklüğünün iyice sınırlandırılması görüşünde direnmişti. Fichte, Prusya ulusunu putlaştırmakla birlikte, ulusal güçlülüğü sürdürmenin ve tehlikeli işlere karışmaktan kaçınmanın en iyi yolu olarak «kapalı» devleti savundu. Gandi'nin nasyonalistliğinin derecesinin çağımızın herhangi bir başka önderinin milliyetçiliğinden geri kalmadığı herkesce kabul edilen bir gerçektir; ama kimse Gandi'nin fizik gücü ya da emperyalizmi savunduğunu söyleyemez. Fakat bu gibi kimseler, çağımızda, hedeflerine ulaşmak yolunda yayılmaya, kuvvete ve saldırıya başvurmanın haklı görülebilecek araçlar olduğuna inanan ulusal görkem düşkünü önderlerin çokluğu yanında, seslerini duyuramayacak kadar azınlıkta kalırlar. Bu militan nasyonalistler genellikle körinanchlı kimseler oldukları için, eğitim, ikna etme ve ödün vererek uzlaşma gibi ağır yol alınan yöntemlere başvuracak kadar sabırlı değildirler. Çoğunlukla, hedefe daha çok kuvvete başvurarak ulaşılabilen kestirme yolları kullanmak isterler. Birçok örnekte idealizmleri, ekonomik hırslarla ve erk tutkusuyla karışık bir idealizmdir. Öteki bazı örneklerde, kendilerinin de pek bilincinde olmadıkları derin psikolojik zorlamaların etkisi altında davranmaktadırlar.

1. EMPERYALİZM

Tarihçiler emperyalizmin, ondokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde bir canlanma gösterdiğini ve karakterinin bir değişiklik geçirdiğini kabul ederler. Yeni emperyalizm, endüstri devriminin bir ürünüydü ve daha çok Asya'da ve Afrika'da yeni pazarlar ve yeni yatırım olanakları aramak çabalarıyla sınırlıydı. Onaltıncı, onyedinci ve onsekizinci yüzyılla-

rın emperyalizmlerinden farklı olarak, anayurdun hazinesini zenginleştirmek için külçe altın sağlamak gibi bir amacı yoktu. Gözdeğiği ölkeler, fazla kapitalin yatırılması için olanaklar sunan, zengin demir, bakır, petrol, manganez ve buğday ölkeleriydi. Ne var ki, yeni emperyalizm yalnız ekonomik amaçlarla sınırlı değildi; emperyalist yayılma eğilimlerinde ulusal gururun, militan Hristiyanların imansızları Hristiyanlığa çevirme isteklerinin de rolü vardı. Kara ve deniz kuvvetleri komutanları, üstler, ikmal istasyonları ve orduya asker yazabilecekleri sağlam bedenli insanların bulunduğı yeni kaynaklar istediler. Politikaçılar, anayurdun nüfus fazlasını oluşturan vatandaşları, «bayraklarıyla birlikte» yerleştirebilecekleri toprağı gereksinimleri olduğunu ileri sürdüler. Buralara pek fazla göç eden çıkmamışsa da, gelişmiş ölkelerin nüfus baskısını azaltmak için kolonilerin gerekli olduğu savını kullanmaktan vazgeçemediler.

a. Emperyalizmden Yana Kuramlar

Yirminci yüzyılda, emperyalizmi haklı göstermeye çalışan düşünceler, neredeyse nasyonalizmi savunan görüşler kadar çoktur. İmparatorluk kurmanın en gür sesli savunucularından çoğunun Amerikalılar olması şaşırtıcıdır. Bunun bir açıklaması, kuşkusuz, Amerikan emperyalizminin yeniliğidir. Emperyalizm, genç bir ulusa, erk ve ululuk yollarını açan yepyeni bir girişimdi. Ama tek itici güç bu değildi. Yirminci yüzyılın başlarında görölen Amerikan yayılmacılarının bazıları, dünyanın en sofu ırkçlarıydı. Anglo-Saksonlar'ın ya da Tötonlar'ın aşağı halkları fethetme ve onları yönetme hakkını hatta İngilizler'den daha büyük bir tutkuyla savundular. İspanya'ya savaş ilânından altı gün sonra Albert J. Beveridge, Amerikan halkını, kanlarının buyruğına uyarak yeni ölkeler fethetmeleri gereken «fetihçi bir ırk» olarak niteledi. Bunu Tanrı böyle buyurmuştu; bu, «daha soylu ve daha verimli bir insan tipinin yarattığı daha yüksek bir uygarlığın» önündeki «çaptan düşmüş uygarlıkların ve içi geçmiş ırkların» temizlenmesi yolunda Tanrı'nın mutlak planının bir parçasıydı.¹

John W. Burgess (1844 - 1931)

Columbia Üniversitesi'nde otuz yıldan fazla ders vermiş olan tanınmış anayasa hukukçusu John W. Burgess da, seçilmiş ulusların hakları borazanını öttürenlerden biriydi. Burgess, Töton halkların, siyasal uygarlığı, dünyanın «siyasal yetenekten yoksun ve barbar» halklarının yaşadığı bölgelere götürüp yaymak ve onları mutlaka uygarlaştırmak gibi bir misyonlarının [metafizik görevlerinin] olduğunu ileri sürdü.

---

1 Albert J. Beveridge, *The Meaning of the Times*, 42.

Burgess'a göre uluslar kendi çabalarıyla uygarlaşma amacına ulaşamazlarsa, «bunu kendileri için gerçekleştirecek güçlere boyun eğmelidirler.» Eğer barbar kalmakta diretirlerse, uygar devlet «ülkeyi onların varlığından temizleyip, buralara uygar insan yerleştirebilir.» «Böyle bir şeyin gerektiği açıkça ortaya çıktığında,» bu tür bir politikanın ahlaka uygun olup olmadığı konusunda tasalanmak gerekmez. Bu yolda çiğnenecek herhangi bir hak, uygar devletin «her yerde siyasal ve hukuksal bir düzen kurma» yolundaki «aşkın hakkı ve görevi» ile karşılaştırıldığında, küçük ve önemsiz kalır. Uygar devletlerin buralarda iktidarı ele geçirirken elbette düşüncesizce ve sorumsuzca davranmaktan kaçınmaları gerekir; ama bu yolda kötü yönetilen ya da bu işi beceremeyecek devletlerden bir çağrı gelmesini beklemeleri gerekmez. «Dünya çapındaki büyük görevlerini yerine getirirken», bu devletlere karışmanın en uygun zamanının gelip gelmediğine karar verecek en iyi yargıç gene kendileridir. Bu yoldaki sorumluluklarından kaçınmaları, insan soyunun yükselticileri ve koruyucuları olma görevine sadakatsızlık anlamına gelir.²

Brooks Adams

Amerikan emperyalistlerinin hepsi öğretilerini ırksal üstünlük doğmasına dayandırmaz. Lincoln'un İngiltere büyükelçisinin en küçük oğlu olan Brooks Adams, pazarları ve yaşamsal kaynakları denetlemek yolunda dünya güçleri arasında büyük bir ekonomik kavganın olduğunu düşünür. Tümü de bu akıntıya kapılmışlardır ve yıkımlarına yol açacak girdaba düşmemek için çırpınmaktadırlar. Bu durumun nedeni, endüstrileşmiş bütün ulusların pazarı tıka basa doldurmuş olmalarıdır. Refahlarını, hatta varlıklarını sürdürebilmeleri, bu fazlalığı sorabilecek pazarların bulunmasına bağlıdır. Adams, hatta Almanya, Japonya, Rusya ve belki de İngiltere ile savaşmak zorunda kalma tehlikesine karşın Amerika'nın bu rekabete katılmasını önerir.

Alfred Thayer Mahan *

Amiral Mahan da, emperyalizmden yana ama daha çok ırksal olmayan temellere dayanan kanıtlar buldu. Fakat, emperyalizmin içinde savaş tehlikesi taşıdığını düşünmek şöyle dursun, onun, hiç değilse ülkesi için, barışı sağlayacak bir araç olduğunu düşündü. Amerika Mahan'a göre, denizlerin egemenliğini kazandıracak stratejik noktalar ele geçirerek, kendini güçlendirmeliydi. Savaşmaya hazırlıklı olmak ve savaşçı bir ruh taşımak, saldırıya uğrama tehlikesine karşı en büyük güvence idi. John W. Burgess gibi Mahan da, siyasal yeteneği ve uygar-

2 John W. Burgess, *Political Science and Comparative Constitutional Law*, Boston, 1890, Ginn, I. 44-48.

Mahan'ın yaşamı ve nasyonalist düşünceleri için 447'ye bakınız (ç.n.).

lığın çıkarılarını, bir halkın bağımsız yaşama hakkına sahip olup olmadığına karar verilirken göz önüne alınacak ölçütler olarak gördü. Herhangi bir halkın bağımsız olabilme hakkı, elinden alınamayacak kesin bir hak olmayıp, «kaynakların işletilmeden bırakılmayıp genel yarar için kullanılması yolunda genel olarak dünyanın sahip olduğu doğal haktan sonra gelen bir haktır.» Bu daha büyük amacı yerine getirebilmenin «dışarıdan zorlamayı» haklı kılacağını ileri sürdü. Ahlakça çürümüş ya da beceriksiz yönetimlere karşı, herhangi bir yumuşaklık gösterilmeliydi. Bu değersiz kurumların varlığına, daha yüksek bir uyarlığın taşıyıcıları tarafından «son verilmeli» idi.³

Heinrich von Treitschke *

Genellikle, çağımızdaki Alman emperyalizminin, Treitschke'nin öğretilerinden kaynaklandığı düşünülür. Bu düşünce bir dereceye dek doğrudur. Tanınmış Alman tarihçisi Treitschke, İngiltere'nin egemenliğini dünyanın dört bir köşesine yaymakta gösterdiği başarıya karşı, neredeyse hastalık derecesinde bir kıskançlık duymuştur. Treitschke'ye göre bu başarısı İngiltere'ye, ticaret olanaklarının gelişmesinin dayanağını oluşturan ortak bir dilin sahibi olmak gibi, olağanüstü bir üstünlük sağlamıştır. Treitschke, bir ülkenin kendisine diliyle ve kültürüyle bağlı olan kolonisini, «siyasal bağı kopsa bile» hiç bir zaman tümüyle yitirmeyeceğini ileri sürdü. Ayrıca, Treitschke'ye göre, koloniler elde etme ulusal gelişmenin bir kanıtıdır ve ancak gözdolduran bir büyüklüğe ve güce sahip olan ülkelerin geleceği vardır. Küçük devlet olmak, yeryüzünün egemenliğini ele geçirmek yolunda amansız kavgaların yapıldığı bir çağda, saçmalaktır. Dolayısıyla Almanya'nın, bir sonraki büyük savaşın «her türlü yola baş vurularak koloniler elde etmek» ile sonuçlanacağını bilmesi gerekir. Treitschke zaman zaman, denizasıırı topraklara sahip olmayı küçümsüyormuş ve anayurda bitişik toprakların elde edilmesini daha doğru buluyormuş gibi yazmıştır. Ama komşu toprakları ele geçirmenin değeri hakkında kuşkularının bulunduğunu gösteren kanıtlar var. Treitschke'nin hiç değilse Almanya'nın Doğu Prusya sınırında Livonia ve Kurland gibi bölgelere yayılmasına karşı eleştirici bir tutum takındığı bilinmektedir. Buralarda Töton göçmenler, «almanlaşmamış» olarak kalan halk kitleleri üzerinde yalnızca ince bir tabaka oluşturmuşlardır. Onların fatihlerine karşı bir tehlike durumuna gelmelerini önlemenin tek yolu, Treitschke'ye göre, onları «olabildiğince uygarlaşmamış durumda tutmaktır.»⁴

3 Mahan, *The Interest of America in Sea Power, Present and Future*, 52, 307.

* Treitschke'nin yaşamı ve nasyonalist düşünceleri için 444'e bakınız (ç.n.).

Friedrich von Bernhardi *

Nazizm öncesi Almanya'sının «harika çocuğu» Friedrich von Bernhardi'nin emperyalist kuramı, kendisinden sık sık alıntı yaptığı Treitschke'nin kuramına çok benzer. Her ikisi de, Almanya'nın gerekirse düşmanlarını yeneceği bir savaşa girişerek, mutlaka koloniciliğini geliştirmesinin gerektiği düşüncesinde direnmiştir. Ama Bernhardi, İngiltere'den çok Fransa'yı kıskanıyordu ve Slav tehlikesini fazla abartmıştı. Bernhardi'nin Avrupa'da genişlemekle ilgili önerileri ise, hemen tümüyle savunma amaçlı yayılma önerileriydi. Almanya'nın Ren Irmağı'nın ağzında tam bir denetime sahip olmasını istemiş, ama bunun dışında Avrupa'da herhangi bir yerin ele geçirilmesinden söz etmemişti. Alman büyüklüğünün dayanacağı temellerin, Afrika'da ve daha az oranda olmak üzere Asya'da ve Okyanusya'da atılması gerektiğini düşündü. Buralardaki verimli ülkelerden oluşacak geniş bir koloni imparatorluğu, «Alınan ulusuna ve Alman ruhuna tüm dünyada, hakettiği yüksek saygıyı» sağlayacaktı.⁵ Ayrıca her yıl Alman nüfusuna eklenen milyonlar, Suralara yerleştirilerek, kendilerine Alman bayrağı altında yeni yurtlar sunulmuş olacaktı. Anayurda, bol pazar ve bol yiyecek ve hammadde kaynakları sağlanmasını güvence altına alacaktı. Böylece işçi sınıfı üyelerine geçim ve Alman mühendis, tacir ve kamu sağlığı uzmanlarıyla teknisyenlerine yeni iş olanakları bulunmuş olacaktı. Bernhardi'nin belirttiğine göre, gelecekte Almanya'nın önemi, iki etmene «önce dünyada kaç milyon insanın Almanca konuştuğuna, sonra, bunların ne kadarının siyasal bakımdan Alman imparatorluğunun üyesi olduklarına» bağlı olacaktır.⁶

Adolf Hitler **

Hitler'in emperyalizminin Treitschke'nin ve Bernhardi'nin kuramlarıyla ancak uzak bir bağlantısı vardır. Onlar gibi Hitler de, Almanya'nın, artan nüfusunun gereksinimlerini karşılamak için daha fazla toprağa sahip olmasının gerektiği üzerinde önemle durdu. Gene Treitschke ve Bernhardi gibi kuvvete başvurarak toprak elde etmeyi haklı gördü. Korkaklık ya da insancılık gibi nedenlerle kandökmekten çekinen ulusların yazgısı, çürüyüp yok olmaktı. Paradoksal da görünse, Hitler, bir dünya imparatorluğunun temellerini atacak uzak fetihlere girişmek için savaşa atılmakta sabırsızlanan yürekli bir serüvenci değildi. Güvensizlik duygularıyla dolu, endişeli, korkak biri olması, anayurda sınıksız sarılmasına yolaçmıştı. Güvenlik duygusuna ancak, ülkesinin

* Bernhardi'nin yaşamı ve nasyonalist düşünceleri için 451'e bakınız (ç.n.).

5 Bernhardi, *Germany and the Next War*, 81.

6 Bernhardi, *Germany and the Next War*, 83.

** Hitler'in yaşamı ve öteki düşünceleri için 224'e bakınız (ç.n.).

sınırlarını daha ötelere iterek ulaşabilecek biriydi. Bir militarist olarak, geniş topraklar üzerinde derinlemesine savunma olanaklarının vereceği güvenliğin özlemini çekti. Emperyalizmle ilgili düşüncelerini saptarken, son olarak, Hitler'in Almanya'nın ekonomik ve toplumsal örgütlenişine karşı özel bir ilgi duyduğunu da gözönüne almak gerek. Hem kentleşmekten hem endüstrileşmekten nefret ediyordu. Uluslararası ticaretin serpilip gelişmesine ya da yaşamsal önem taşıyan maddelerin kaynakları olarak koloniler elde edilmesine ilgi duymadı. İsteddiği, Almanya'nın sınırlarına bitişik topraklarda, olabildiğince fazla köylünün kendine yurt edinebileceği bir *Lebensraum* (yaşam alanı) idi. Ticareti ve mal-yapımını (imalatı) sağlıklı işler olarak görmedi ve o sırada Almanya'da kır ve kent nüfusu arasındaki oransızlığı, Almanya'nın çektiği sıkıntıların baş nedeni olarak gördü. Nazilerin «kan ve toprak» kavramı, emperyalizmin yaygın biçimiyle uzlaşamayacak türden bir ilkelikçiliği yansıtır.

Alfred Rosenberg **

Hitler'in yayılcılığının Treitschke ve Bernhardi gibi emperyalizmin tanınmış kaynaklarından gelmediği hemen hemen tartışma götürmeyecek bir gerçek olarak görünüyor. Hitler'in yayılcılığı, daha çok, Hitler'in ırkçılığının da esin kaynağı olan Alfred Rosenberg'in kafa yorarak türetmiş olduğu kendine özgü düşüncelerinin bir ürünüydü. Rosenberg, Sovyet Rusya'nın çökmek üzere olduğuna, yani Rus halkının yönetimlerini desteklemeyeceği bir bunalım içinde olduğuna inanmıştı; dolayısıyla Almanya'nın uçsuz bucaksız Sovyet topraklarını kolaylıkla fethedebileceğini düşünmüştü. Ayrıca, eğer Almanya yeterince yürekli davranırsa, bu yolda İngiltere'nin desteğini de alabilirdi Rosenberg'in özellikle ele geçirilmeye değer gördüğü ülke Ukrayna idi. Burası milyonlarca iyi Alman köylüsünün ekip biçeceği topraklar bulabileceği zengin bir tahıl ambarıydı. Hitler'in daha sonra belirttiği gibi, Ukrayna'ya sahip bir Almanya «bolluk içinde yüzecek» idi. Önünde böyle bir düşününce Hitler, Doğu Kamerun ve Batı Kamerun ile öteki Afrika kolonileri hakkında, onları küçümseyerek konuştu. Koloni imparatorluklarına sahip olan Avrupa devletlerinin «tepeleri üzerine dikilmiş piramitler»e benzediğini söyledi. Bunlara bakarak, Rusya zararına topraklar fethedip böylece «Alman kılıcının yardımıyla, toprağı sürmek ve ulusun günlük ekmeğini sağlamak» çok daha iyi¹ diye haykırdı.

Hitler'in Rosenberg'den etkilenen öteki yayılcı düşünceleri için bundan sonraki satırlara da bakınız (ç.n.)

Rosenberg'in yaşamı ve öteki düşünceleri için 222'ye bakınız (ç.n.).

7 Hitler, *Mein Kampf*, 182-183.

b. Emperyalizme Karşı Kuramlar

Emperyalizmle ilgili çağdaş düşünüşün incelenmesi, emperyalizmin en tanınmış eleştiricisi J.A. Hobson'un [ve Lenin'in] düşünceleri ele alınmadan tamamlanmış sayılamaz.

J.A. Hobson (1859 - 1940)

Tarihin garip bir cilvesiyle, J.A. Hobson'un emperyalizme karşı geliştirdiği düşünceler, hem komünistlerce benimsenen emperyalizm kuramının temelini oluşturmuş, hem de emperyalizm düşmanı liberalistlerin neredeyse kutsal kitabı olmuştur. Hobson İngiltere'de Derby'de doğdu ve Oxford Üniversitesi Lincoln Koleji'nden mezun oldu. On yıl süreyle, Oxford Üniversitesi ile Londra Üniversitesi'nin yardımcı kurslarında İngiliz edebiyatı ve ekonomi okuttu. 1897'den sonra, tüm gücünü yalnızca araştırmaya ve yazmaya vererek, ekonomi konusunda ve ekonomiyile ilgili öteki konularda bir düzineyi aşkın kitap yazdı. Sıkı bir sosyalist olmakla birlikte, Marx'tan çok Ruskin'den etkilenmişti ve bunun sonucu olarak, kişisel beğeniyle ve kişisel beceriyle ilişkili endüstrileri özel girişime bırakarak, yalnızca «standartlaştırılmış» endüstrilerin millileştirilmesini savundu. Bir ekonomici olarak Hobson daha sonra Lord Keynes tarafından üne kavuşturulacak olan bazı kuramları önceden ortaya atmış olan kimseydi. Bu yolda, depresyonların baş nedeninin, «tüketim eksikliği» olduğunu söyledi. Gelir dağılımındaki çok büyük eşitsizliklerden dolayı, zengin azınlık kesimde bir aşırı tasarruf eğilimi doğar. Ulusal gelirin geri kalan bölümü, ücretler ve maaşlar biçiminde, büyük çoğunluğu oluşturan işçilere, kamu kesiminde ve özel kesimde çalışan memurlara dağıtılır. Büyük çoğunluğa verilen bu ücretler ve maaşlar, onların yalnızca çıplak geçimliklerini* sağlar. Bunun sonucunda tüketim güçleri o kadar düşük bir düzeyde kalır ki, ülkede fabrikalarda üretilen malları sorabilen pazar kolay kolay oluşamaz. Böylece üretim tüketimi aşar; bunun kaçınılmaz sonucu da fabrikaların kapatılmasıdır. Hobson'un bu konudaki öğretileri zamanının akademik ekonomileri arasında pek tutulmadı ve Hobson'a hiç bir İngiliz üniversitesi hiç bir zaman profesörlük önermedi. Keynes'in 1930'larda Hobson'dan övgüyle söz edişine dek, ekonomik görüşlerinin derinliği anlaşılmadı.

Hobson emperyalizmi azgın bir kötülük olarak gördü. Emperyalistler, Hobson'a göre, kolonilerdeki yerliler kadar kendi yurttaşlarının da kanını emen «asalaklar» ve «canavarlar» idi. Emperyalizmin meyveleri, yalnızca sömürü değil, fakat aynı zamanda militarizm, kamu yönetiminin ahlakça bozulması, despotluk ve savaştır. Emperyalizm, şaşmaksi-

---

* «Bare subsistence»; yaşamı sürdürebilmek için gerekli enalt gelir, «biyolojik asgari gelir» de deniyor (ç.n.).

zın demokrasinin ve nasyonalizmin içindeki bütün iyi olan şeylerin yok edilmesine götüren yoldur. Hobson emperyalizmin kaynağını açıklarken, katı bir ekonomik belirleyicilikten (ekonomik determinizmden) yana bir tutum takındı. «Beyaz Adamın (Yükü) Görevi», «Apaçık Yazgı» ve «Uygarlaştırma», «Hiristiyanlaştırma» misyonu gibi kuramların tümünü, çalınan minare için hazırlanmış kılıflar olarak görüp, reddetti. James Mill'in emperyalizmin «yukarı sınıfların kurtuluşu dışarıda arayan büyük sistemi» dışında bir şey olmadığı görüşüne katıldı. Emperyalistler, Hobson'a göre, üretilen fazla malları boşaltacakları pazarlara göz dikerler. Zengin hammadde kaynaklarını tekelci bir biçimde denetimlerine geçirmek isterler. Fakat hepsinden çok, kapitallerine kendi ülkelerinde elde edebildiklerinden daha fazla kâr getiren yatırım olanakları ararlar. Yatırımlarını güvenceye almak ve korumak yolunda, bunun ulusa neye patlayacağını hiç bir biçimde göz önüne almaksızın, salt kâr hırsı nedeniyle, istikrarsız bölgelerde tehlikeli serüvenlere dalarlar. Örneğin Fiermont Morgan, «Filipin savaşının giderlerini halka sattığı tahvillerle karşılamayı» üstlenerek, kendisine ve dostlarına birkaç milyon dolar kazandırmıştı.⁸

Hobson emperyalizme, herşeyden çok, gereksiz gördüğü için karşı çıktı. Sir Norman Angell'in da birkaç yıl sonra kanıtlayacağı gibi,⁹ bir ulusun bir başka ulusla ticaret yapabilmesi, ya da onun kaynaklarının fazlasından yararlanabilmesi için, onu ilhak etmesinin gerekmediğini belirtti. Gerçekten siyasal egemenlik ile ekonomik ilişkiler arasında bir korelasyon (bağlantı) bulunmadığını gösterdi. Örneğin Fransa ile Almanya arasındaki ticaret, her iki ülkenin kolonileriyle olan ticaretini kat kat aşmıştı. Aynı şey İngiltere ile Birleşik Devletler ve Birleşik Devletler ile Kanada için de geçerliydi. Ticaret açısından yeni emperyalizmin ayırdedici özelliği, çağımızın imparatorluklarına toplam ticaret hacmi düşük, «güvenilirliği düşük ve gelişme eğilimi düşük» tropikal ve subtropikal ülkeleri katmasıydı.¹⁰ Hobson, emperyalizmin fazla nüfusa bir çıkış kapısı olarak gerekliliğini de kabul etmeyecektir. Bu konuda önce, büyük endüstri ülkelerinin aşırı kalabalık olduklarını kabul etmediğini belirtelim. Söz konusu ülkelerin nüfuslarının yoğun olduğunu kabul etti, ama endüstrinin uzmanlaşmasının onlara çok sayıda insanı besleyebilme gücü kazandırdığını ileri sürdü. Dahası, yaşam düzeylerinin daha seyrek nüfuslu ülkelerinkinden daha yüksek olduğunu ileri sürdü. Bunlara ek olarak, nüfus artış oranlarında bir gerileme

---

8 J.A. Hobson, *Imperialism: A Study*, London, 1902, Allen and Unwin, 57.

9 Norman Angell, *The Great Illusion*, New York, 1910, Putnam.

10 Hobson, *Imperialism: A Study*, 38.

kehanetinde bulundu. Son olarak, kolonilerin nüfus artışına karşı bir güvenlik sübabı olarak edinildiği görüşünün tarihsel kanıtlarla desteklenmediğini gösterdi. Ondokuzuncu yüzyılda Büyük Britanya'dan dışarıya giden toplam göçmenlerin yarısından fazlası, İngiltere'nin sahibi olmadığı ülkelere yerleşip, ancak çok küçük bir bölümü yeni emperyalizm zamanında ele geçirilen kolonilere gitmişlerdi.

Hobson emperyalizm yerine, daha sağlıklı ve daha tehlikesiz gördüğü seçenekleri savundu. Her ülke ekonomisini, ülke içindeki eşitsizliği azaltacak ve yabancı ülkelerin harcanması pahasına kâr sağlama olanaklarını ortadan kaldıracak biçimde, yeniden örgütlendirecekti. «Uluslar için tek güvenli yol, mülk sahipleri sınıfının çalışma ürünü olmasının birikmiş zenginliklerinin ellerinden alınıp, bunları, tüketim standartlarını yükseltmek üzere, işçi sınıfının ücret gelirlerine ya da kamu gelirlerine eklemekten geçer.» diye yazdı.¹¹ Emperyalizmin temelinde zengin azlığın aşırı tasarrufunun yattığını düşündü. Kötülikle harcayabileceklerinden çok daha fazla gelir toplayabildikleri için, pazarda gereksinimden fazla kapital bulunuyordu. Bu nedenle kapital sahipleri, bunu azgelişmiş ülkelere yatırma yolunu tuttular ve hükümetlerinden, bu yoldaki tasarılarını kolaylaştırması için, bu ülkeleri ilhak etmesini istediler. Hobson, kârlarını artırmak yolunda, hiç bir noktada, hatta savaşta bile durmasını bilmeyen elkoyucu bir azınlığın çıkarlarının tüm bir ulusun mutluluğunun önüne alındığı bu sisteme, artık dur demenin zamanının geldiğini söyledi. Buna karşı çare olarak önerdiği, ekonomik nasyonalizme yakın bir şeydi. Dış ticaretin değerini kabul etmekle birlikte, dış ticaretin ne ülke içinde ne de ülke dışında bir savaş ya da sömürü pahasına sağlanmasından yana değildi. Her ulusun, uzak bölgelerde yemyeşil kırlar gibi bir düşe kapılıp, kendi topraklarını boş bırakmak yerine, kendi kaynaklarından yararlanarak kendi bahçesini bilimsel yöntemlerle ve yoğun biçimde ekip biçip geliştirmesini öğütledi. Hükümetler çalışma ürünü olarak kazanılmamış gelirlere el koyup bunu kitlelerin tüketim gücüne eklesin. O zaman fabrikalar artan talebi karşılayabilmek için harıl harıl çalışacak ve herkese iş ve refah olanakları açılacaktır. Üretilen ne az ne fazla olmayan kapital, iç pazarda sorulabilir ve dış ticaret ülkede üretilmeyen mal türleriyle sınırlandırılabilir. Böyle bir durumda, ne ticaret ne de yatırım uluslararası bir rekabete veya dış fetihlere neden olmayacaktır dedi.

Vladimir İlyiç Lenin *

Lenin 1916 yılında, Hobson'un öğretilerini bir Bolşevik emperyalizm kuramının temellerini atmak üzere kullandı. Kapitalizmin gelişme-

¹¹ Hobson, *Imperialism : A Study*, 89.

* Lenin'in yaşamı ve öteki siyasal düşünceleri için 159'a bakınız (ç.n.).

sini, girişimci kapitalizmden başlayıp tekelci kapitalizme geçen, daha sonra finans kapitalizm, en sonunda emperyalizme dönüşerek, dört aşamadan geçen bir evrim olarak tanımlandı. Emperyalizmi kapitalizmin son aşaması sayarak Hobson'dan ayrılmışsa da, koloniler fethetmenin, doğrudan doğruya zengin ve hırslı azınlığın elinde fazla kapital birikmesinin sonucu olduğu noktasında Hobson'a katıldı. Dolayısıyla, Lenin'e göre emperyalizm, adaletsiz gelir dağılımının bir sonucuydu ve işin mantığı gereği, bunun çaresi, kâr sisteminin kaldırılıp, yerine sosyalizmin konmasıydı. Görünüşe bakılırsa, bu açıklama, Marksist-Leninist çevrelerde bugün de benimsenmektedir. Komünist ulusların, özellikle Sovyetler Birliği'nin II. Dünya Savaşı'ndan bu yana büyüme ve genişleme politikası izlemiş olması, anlaşılan, Marksist-Leninist kuramcılara, emperyalizme düşman olan inançlarıyla çelişkili görünmüyor.

Son zamanların olayları, Hobson'un ve Lenin'in kuramlarının sorgulanmasına yolaçtı. Örneğin emperyalizm bugün, ekonomileri ilkel tarım aşamasından yeni yeni kurtulmakta olan ve kapital eksikliği çeken ülkelerce uygulanıyor. Bunun tipik örnekleri, Ortadoğu'nun Arap ülkeleri arasında görülebilir. Belki bundan daha anlamlı olan, günümüzün emperyalizminde, ne Hobson'un ne de Lenin'in önceden göremediği, ekonomik olmayan, önemli bir etmenin bulunmasıdır. Ne Balkanlar'daki ve Orta Avrupa'nın doğusundaki Sovyet emperyalizmi Rus vatandaşlarının fazla kapitali yatırma istekleri nedeniyle başlatılmıştır, ne de Birleşik Devletler Okinava'yı ve Guam'ı benzeri herhangi bir nedenle elinde tutmaktadır. Bu örneklerde harekete geçiş nedenleri, stratejiktir. Söz konusu ülkeler, ya saldırı ya savunma, ya da her iki amaç bakımından askeri değer taşıyan bölgelerdir. Bu nedenle, kuşkusuz, iki dünya arasındaki güç kavgasındaki sundukları avantajlardan dolayı, elden çıkarılmak istenmeyen ülkeler olacaklardır.

2. KUVVET POLİTİKASI *

«Kuvvet politikası» (ya da «güç politikası») terimi, genellikle birçok düşünceyi içinde taşır. Herşeyden önce, uluslararası olaylara gerçekçi bir yaklaşıma işarettir. Bu kavramla uluslararası ilişkiler öğren-cisinin, idealizmden, duygusallıktan ve yetkin bir dünya özlemi taşıyan utopyacı düşlerden kaçınmasının gerektiği anlatılmak istenir. Ahlakı teologlara ve filozoflara bırakmalı ve dikkatini, varlığı sürdürme, güçlü olma ve büyük olma kavgalarının katı gerçeği üzerinde toplamalıdır. Bu kavgalarda herhangi bir anlamı olabilecek tek geçerli ilke, amacın araçları haklı, yasal kıldığı düşüncesidir. Kuvvet politikası terimi aynı zamanda, uluslar ya da bağımsız devletler dünyasının bir kurtlar sof-

rası olduğu düşüncesini içerir. Bu dünyada, her devlet, ötekilerinin harcanması pahasına üstünlük sağlamak düşüncesindedir. Onları denetleyen hiç bir yasa yoktur, çünkü ortalıklarda böyle bir yasa çıkarabilecek uluslararası egemene benzer bir şey yoktur. Birbirlerinin silahlarından duydukları karşılıklı korku dışında, onları dizginleyecek hiç bir şey yoktur. Kuvvet politikasının geleneksel kavramı, savaşın ve savaşa hazırlanmanın, uluslararası alanda normal bir davranış olduğunu, kavganın iyileştirici, dinçleştirici bir etkisinin bulunduğunu ve savaş kopunca «zaferden başka çözümün bulunmadığını» anlatmak ister görünür. Kısa zamanda zafere kavuşturacaksa, bir ülkenin yerle bir edilmesi bile, geleneksel kuvvet politikası anlayışına uygun görünür.

Kuvvet politikası kavramının, genellikle, Almanya'dan çıktığı düşünülür. İngiltere'deki ve Amerika'daki öğrenciler, savaşın diplomasi-nin başka yollardan sürdürülmesi demek olduğunu ileri süren Karl von Clausewitz'in öğretisini; «Savaş, Tanrı'nın buyurduğu dünya düzeninin bir parçasıdır» diyen Mareşal von Moltke'nin hoş olmayan dindarlığını; «zayıflık her zaman suçların en yıkıcısı ve en aşağısı, siyasal alanda işlenebilecek suçların en bağışlanmazı olarak görülmelidir» diyen Treitschke'nin uyarısını; Bokser ayaklanması sırasında Çin'e hareket etmek üzere olan alayının askerlerine yaptığı konuşmada «silahlarınızı Çinli-ler'e karşı öyle kullanınız ki, bin yıl hiç bir Çinli bir Alman'a yan bakmaya cesaret edemesin» diyen Kayzer II. Wilhelm'in zarif öğüdünü bilmektedirler.

Ne var ki İngilizler ve Amerikalılar kendi ülkelerinin insanlarının benzeri öğütlerini belki bu kadar iyi bilmemektedirler. Theodore Roosevelt «amansız yaşam kavgası için gerekli erkekçe nitelikleri ancak savaşarak elde edebiliriz» diye yazdı. John Ruskin, bütün büyük ulusların «savaşla beslenip gürbüzleşmiş, barış ile güçten düşüp cılızlaşmış; savaş ile gerçeği öğrenmiş, fakat barış ile yanılgılara düşmüş» olduklarını gördüğünü belirtti.¹³ Askeri konularda İngiltere'nin en tanınmış yazarlarından biri olan Albay F.N. Maude, «'en uygun' ile 'en iyi' olanın ah-laksal alanda aynı anlama gelmesi yolunda çevrenin, Tanrı'ca atanmış araç olan savaş yoluyla yeniden düzenlenebilmesine kadar, insan türü-nün görünümünün sözcüklerle anlatılamayacak kadar zavallı» olarak kalacağını ileri sürdü. Amirallik Birinci Deniz Lordu Sir John Fisher, aynı derecede ilginç bir cevher yumurtladı, «Savaşın Özü Şiddettir. Savaşta ılımlı davranmak ahmaklıktır. Önce sen vur, sert vur ve vurmayı sürdür. Acımasız, Amansız ve Vicdansız olmak zorundasın». Bu sevimli eski deniz kurdunun, İngiliz halkının putlaştırdığı, kendisine birçok

12 Treitschke, *Politics*, I. 95.

13 John Ruskin, «War»,
The Crown of Wild Olives,
New York, 1886, John Willey and Sons, 89-90

onur dereceleri verilmiş bir kimse olduğunu belirtmekte yarar var. Kaderin cilvesine bakın ki, Birinci Lahey Barış Konferansı'na delege olarak katılanlardan biriydi.¹⁴

Winston Churchill *

Zamanımızın kuvvet politikasının en atılgan sözcülerinden biri Sir Winston Churchill'dir. Churchill kuvvet politikasının benimsenmesini istemekle kalmadı, aynı zamanda ulusal politikanın zorunlulukları kuvvet politikasının uygulanması olanaklarını yarattığında, onu uyguladı. Komünizmin can düşmanlarından biri olmakla birlikte, 22 Haziran 1941'de, Hitler Sovyetler Birliği'ni istila edince, bir müttefik olarak Rusya ile kucaklaşmakta bir an bile duraksamadı. Beş yıl sonra, aslında Sovyet gücünün artan tehlikesini dizginlemek için bir Anglo-Amerikan ittifakı önermek düşüncesiyle, aynı isteklilikle Birleşik Devletler'e gitti. Churchill gücü, devletler arasındaki ilişkilerin temel ögesi olarak görür, ve [kötü bir] gücün etkisini düzeltmenin tek yolunun karşı güç kullanmak olduğunu düşünür. İngiliz imparatorluğunun stratejik ve ekonomik kudretine dayanan ondokuzuncu yüzyıl güc dengesinin, barışı sürdürmenin en ideal sistemi olduğuna inanmıştı. Kuşkusuz bu inancı, İngiltere'ye bağlı ülkelere kendi kendilerini yönetme hakkının bağışlanmasına karşı gösterdiği direnmesinin gerisindeki etmenlerden biriydi.

Churchill güce tapınırcasına bir saygı beslemekle ve kuvveti, ulusları sağa sola saldırmaktan alakoyan bir araç olarak görmekle birlikte, savaşı başlıbaşına bir iyilik olarak yücelten bir Theodore Roosevelt ya da bir Heinrich von Treitschke değildir. Ama gerektiğinde savaşı amansızca kullanacaktır. Düşmanın önce büyük bir çaresizliğe düşürülmesi ve sonra ona yüce gönüllü (âlicenap) davranılması gerektiğine inanır. Churchill'e göre, iç işlerini yönetme hakkı bağışlanmadan önce İrlanda fethedilmeliydi. İşçilere bazı liberal ödünler verilmesinin bir önkoşulu olarak, Genel Grev ezilerek bastırılmalıydı. Almanya, 1918 yılında, Rusya'ya karşı denge sağlayıcı bir kuvvet olarak gücüne yeniden kavuşturulmadan önce, aç bırakılmalıydı. Bu tür öğütleri, Churchill'in düzensizliğe çare ve başkaldırıcı önleme yolu olarak kuvvete tapışa olan düşkünlüğünü yansıtır. Pasifizmi «bayağı ve yoldan çıkmış bir anlayış» olarak suçlarsa da, suçladığı aslında pasifizm (barışçılık) değil pasifliktir. Kendi başına bir amaç olarak barışa ulaşılmaya çalışılmasına karşı çıkmak şöyle dursun, böyle bir çabayı onaylar. Ama bu amaca «hiç bir şey yapmama» politikasıyla ulaşılabileceğini kabul etmez. Tersine, kılı-

14 Bu paragraftaki alıntılar, tersi belirtilmedikçe.

K. Page, *National Defense: A Study of Origins, Results and Prevention of War*, New York, 1931, Farrar and Rinehart'tan alınmıştır.

Churchill'in yaşamı ve tutucu siyasal düşünceleri için 301'e bakınız (ç.n.).

ca başvurmanın seçenekleri olarak, diplomasi yolları, görüşmeler, ittifaklar ve karşı ittifaklar gibi harekete geçirici, yapıcı süreçler üzerinde önemle durur. Bu yolda karşı tarafa yatıştırıcı ödün vermeyi bile dışarıda bırakmaz. «Ödün vermek,* durumun özelliklerine göre iyi ya da kötü olabilir. Ödün zayıflıktan ya da korkudan dolayı verilmişse, boşuna yapılmış olan ve yıkım getiren bir davranıştır. Gücüne güvenilerek verilen ödün ise, ulu ve soylu bir davranış olup, dünya barışının en güvenilir ve belki de tek yolu olarak görülebilir» der.¹⁵ Komünizme karşı duyduğu düşmanlığa karşın, Sovyetler Birliği ile antlaşmalara girme düşüncesi kendisini dehşete düşürmez. Churchill'e göre, herbiri ötekini tehdit eden iki homurdayan devin egemen olduğu bir dünyada, görüşme yolu savaş karşısındaki tek seçenektir. Ve Churchill, çıkarlarına olduğu sürece Sovyetler'in pazarlıklarda verdikleri sözlerde duracaklarını varsaymanın güvenilir bir tutum olacağını düşünür.

Edward Hallett Carr (1892 -)

Kuvvet politikası öğretilerinin olaylarla canlı bir biçimde sergilendiği günümüzde, bu politikayı savunan birçok kişi bulmak güç olmayacak. Bu yolda bir zamanların Londra *Times* gazetesinin yayımcı yardımcısı ve 1955'ten beri [1960'a kadar] Cambridge Üniversitesi Trinity Koleji'nin bilim adamı olan Edward Hallett Carr hemen akla gelecek biridir. II. Dünya Savaşı eşiğinde yazdığı *The Twenty Years' Crisis* (Yirmi Yılın Bunalımı) adlı yapıtında, uluslararası bir ahlak anlayışının bulunduğunu kabul etti, ama onun, devletlerin davranışlarına yön verici bir güç olarak son derece önemsiz bir rolü olduğunu düşündü. Onu uygulayacak bir egemen bulunmadığı için, kimsenin uluslararası ahlak anlayışının gerçekten etkili olmasını bekleyemeyeceğini belirtti. Dolayısıyla uluslararası toplulukta barışın ve düzenin gerçek temellerinin, belirli bir zaman içinde var olan güç ilişkilerine dayandığı sonucuna vardı. Örneğin Locarno Antlaşması, gerisinde yatan idealizmden dolayı değil, o zamanın Batı Avrupa'sındaki güçler durumuna (güç dengesine) uygun düştüğü için, başarıyla on yıl yürürlükte kalabilmişti.

Walter Lippmann *

Benzeri düşüncelerin daha tanınmış bir yorumcusu Walter Lippmann'dır. 1915 gibi erken bir tarihten başlayarak, çeşitli yazılarında Lippmann, ulusal güvenlik ve dünya düzeni planlarının her zaman kuvvet durumunun gerçekleriyle uyumlu olması gerektiği savında bulundu.

* *appeasement*.

15 Colin R. Coote (ed.), *A Churchill Reader*, 156.

Lippmann'ın yaşamı ve siyasal kuramı için 33'e, tutucu görüşleri için 311'e bakınız (ç.n.).

Amerikan tarihinde, politika önerenlerin çoğunu, bu ilkeyi göz önüne almadıkları, Amerika'nın yükümlülüklerini, bu ulusun yerine getirebileceğinin ötesine yadıkları için eleştirdi. Bu eğilimin dışında kalabilen hemen tek kişi Theodore Roosevelt idi. Theodoro Roosevelt, bir Panama Kanalı'na gereksinim olduğunu gördü ve ona göre davrandı; deniz kuvvetlerini, donanmayı genişletti ve onu bir diplomasi silahı olarak kullandı; Almanya'nın Kuzey Afrika'da bir eşik kazanmasını engellemek için, Birinci Fas Bunalımı'na karıştı. Lippmann, kuvvet politikası anlayışına, bunun dışındaki bazı öğeleri de sokar. Dünya barışı ile ilgilenen uluslar, «karşı konamayacak derecede güçlü bir birliğin üyeleri olmakta çok dikkatli davranmalıdırlar.» Birleşik Devletler'i, özellikle ittifaklara katılmaktan hoşlanmayan geleneksel tutumunu bırakıp, kendi ittifaklarını kurmak yolunda girişimi ele almaya başlaması için uyarır. «Birlikte davranmaya bağımlı olabilecek ve bir meydan okuma karşısında birlikte savaşma zorunda kalınabilecek» bir ittifakın üyesi olmak, egemen devletlerden oluşan bir dünyada, ulaşılabilecek en yüksek güvenliğe ulaşmak demektir.¹⁶ Lippmann bir güçler dengesinin önemini savundu, ama bunun açıkça birbirine eşit iki ittifak biçimindeki eski türünü savunmadı. Gerçekte istediği şey, kendi birliğimizin ağır bastığı bir dengeydi.

Hans J. Morgenthau (1904-1980)

II. Dünya Savaşı'ndan beri bir kuvvet politikası öğretisinin en etkili satıcısı Hans J. Morgenthau olmuştur. Almanya'da 1904'te Coburg'da doğan Morgenthau, hukuk öğrenimi gördü ve Munich Üniversitesi'ni *magna cum laude** ve Frankfurt Üniversitesi'ni *summa cum laude** derecesi alarak bitirdi. Üç yıl hukuk mesleğiyle uğraştıktan sonra, Frankfurt Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne girdi. 1932 yılında Cenevre Üniversitesi siyaset bilimi okutmanı, üç yıl sonra da Madrid Uluslararası Enstitüsü'nde uluslararası hukuk (devletler hukuku) profesörü oldu. 1936 yılında Birleşik Devletler'e geldi ve 1943 yılında vatandaşlığa kabul edildi. Bu süre içinde Brooklyn Koleji'nde ve Kansas City Üniversitesi'nde siyaset bilimi okuttu. 1949'dan beri [1960'a kadar] Chicago Üniversitesi'nde siyaset bilimi profesörü ve bu kurumun Amerikan Dış Politikası Çalışmaları Merkezi'nin müdürüdür. Harvard, Northwestern ve California üniversitelerinde de dersler vermiştir.

Lippmann, Birleşik Devletler'in gerçek çıkarının, Avrupa «içindeki» hiç bir devletin Avrupa «dışında» üstünlük kazanmasına izin vermemesinde yattığını ileri sürerken, Morgenthau, Amerika'nın güvenliğini Av-

16 Walter Lippmann, *U.S. Foreign Policy: Shield of the Republic*, New York, 1943, Pocket Books, 73, 76.
Onur dereceleri (ç.n.).

rupa içinde bir «güç dengesinin» kurulmasında bulur. Morgenthau *Pax Britannica* tarafından sürdürülen dengenin yeniden kurulmasını kuşkusuz iyi karşılayacaktı; ama tarihin bu yolda herhangi bir biçimde geri döndürülebilmesinin olanağının bulunmadığını bilir. Çünkü siyasal bir devrim dünyanın görünümünü değiştirmiştir. Britanya'nın kendisinden yana olan bir dengeyi sürdürebilmesi için istediği gibi oynayabileceği birçok devlet yerine, şimdi, herbiri üçüncü bir gücün kesin bir etkide bulunmasına olanak vermeyecek kadar güçlü iki dev vardır. Bu nedenle barışla ve istikrarla ilgilenen devletlerin elindeki tek seçenek, Birleşik Devletler'in önderliğinin arkasından gitmek ve Birleşik Devletler'in saldırıyı önleyecek kadar güçlü olmasını, ama kendisini düşmana karşı küstahlığa ve görüşme isteksizliğine saptırabilecek kadar da güçlü olmamasını sağlamaya çalışmaktır. Morgenthau'nun görüşüne göre, sonunda görüşme yoluna başvurmak gerekecektir. Silahlanma yarışı ve soğuk savaştan karşılıklı yakınmalar sürgit devam edemez. Bu yolda, endişenin ve gerginliğin dayanılmaz derecelere ulaştığı bir noktaya varılacaktır. Güçleri gittikçe artan silahların yarattığı tehdit, halkları umutsuzluğa itecektir. Ayrıca hem Avrupa'da hem de Asya'da birçok istikrarsız bölgeler vardır, ve er ya da geç, bunların birinde, Sarajevo suikastınıninkine benzer bir patlama olacaktır. Bunun sonucunda, Morgenthau'ya göre, görüşme ya da savaş arasında bir seçim yapmak gerekecektir. Aslına bakılırsa, savaş tüm insanlığın yıkını ile eşanlımlı [do-layısıyla] tümüyle akıldışı bir davranış durumuna geldiğinden, bu seçenek söz konusu değildir. Bu nedenle Morgenthau, Batılı müttefiklerin, Sovyet hükümeti ile gecikmeden geniş bir cephe üzerinde pazarlığa girişmelerini ister. Devlet adamlarımız, düşmanlarımızın güvenliklerini sağlayabilmek için neye gereksinimleri olup neyi istediklerini keşfetmeye çalışacaklardır ve sonra kendi güvenliğimizin gerektirdiği istekleri karşılamak için uğraşacaklardır. Morgenthau da, Churchill gibi, savaş tehdidi karşısında (güçlülüğe güvenerek) ödün verilmesini, hatta dünyanın iki nüfus alanına bölünmesini hesap dışı bırakmayacaktır.

Yukarıda söylenenlere bakılarak, Morgenthau bir kuvvet politikası kuramcısı olmaktan çok, hatta bir kimsenin düşmanına önemli ödüller vermesi pahasına barışın savunucusu olarak görülebilir. Barışa büyük bir önem verdiğine kuşku yok; fakat barışa ulaşmada en başarılı yolların yöntemlerin siyasal gerçekçinin yöntemleri olacağına inanır. Uluslararası politikanın «tek tek ulusların çıkarlarının, zorunlu olarak güçlülük derecelerine göre göz önüne alındığı sürekli bir kuvvet kavgası»¹⁷ olduğunu ileri sürer. Morgenthau'ya göre, uluslararası topluluk, içinde geçerli tek yasanın orman yasası olduğu, sürekli bir çatışmanın

---

17 Hans J. Morgenthau, *In Defense of the National Interest*, New York, 1951, Knopf, 13.

ya da çatışma tehlikesinin buluncuğu Hobbescı bir arenadır. Başka bir düzen yaratacak uluslararası bir egemen bulunmadığından, başka türlü de olamazdı. Amerikan dış politikasının zayıflığının ve başarısızlığının baş nedeni, uygar insan tarafından bireyleri oğlayıcı görülen ahlak ve adalet ilkelerinin aynısına, ulusların da uluslararası alanda bağı oldukları gibi bir düşe sahip olmasıdır. Bu tür ilkelerden yarar ummak, «kamuoyunu savaşı ya da savaşı politikaları destekleme yolunda harekete geçirmek ve barışı yitirmek bakımından son derece etkili bir yoldur.¹⁸ Bunun meyveleri, «dünyayı demokrasi için güvenli kılma», «kayıtsız şartsız teslim» ve ulusları salt komünist oldukları için zifiri karanlığa itmek gibi güçlükler olmuştur. Uluslararası ilişkiler alanında, ideolojilerin soyut ahlak kurallarından daha önemli olmadıklarını kabul etmeliyiz. Çağımızda Birleşik Devletler'in gerçek düşmanı komünizm değil Rus emperyalizmidir. Komünizm emperyalizmin geliştirilmesi yolunda kullanılan bir araçtan başka bir şey değildir. II. Dünya Savaşı'ndan bu yana oluşan koşullar altında, eğer Rus yönetiminde Çar'ın gericileri ya da Milyukov liberalleri bulunsaydı, Rusya olasılıkla bugün olduğundan daha az tehlikeli olmayacaktı. Karşımızdaki gerçek sorun, ateizm, ya da demokratik özgürlüklerimize yönelmiş bir tehdit değil, Avrupa'da güçler dengesinin her bozuluşunda ulusal güvenliğimizin karşılaştığı her zamanki tehliktir.¹⁹

3. JEOPOLİTİK

Kuvvet politikasına göre çok daha yakın zamanlarda ortaya çıkan ve kuvvet politikasının yakın akrabası olan görüş, Jeopolitiktir. Açıklıkla tanımlanmış biçimiyle kuvvet politikası kavramı, ondokuzuncu yüzyılın içlerine kadar dayanırken, Jeopolitik, I. Dünya Savaşı'ndan önce bilinen bir kavram değildi, sözü I. Dünya Savaşı'ndan sonra edilmeye başlandı. Jeopolitiğin kuvvet politikası anlayışından doğup doğmadığı belli değilse de, bu iki anlayış arasında, jeopolitiğin neredeyse kuvvet politikasının bir alt türü gibi görülmesine yolaçacak kadar ortak noktalar vardır. Her iki anlayış da ilgilerini kuvvetle ilgili noktalar üzerinde toplarlar; biri siyasal ve askeri kudret, ötekisi daha çok ülke topraklarının konumu ve büyüklüğü üzerinde durur. İkisi de duygulara,

18 Morgenthau, *In Defense of the National Interest*, 4.

19 Morgenthau'nunkilere çok benzer düşünceler;

Herman Finer, *America's Destiny*,

New York, 1947, Macmillan'da dile getirildi;

Dean Acheson, *Power and Diplomacy*,

Chambridge, Massachusetts, 1958, Harvard University Press'de de Morgenthau'nun görüşüne genel olarak katılmıştır. Bununla birlikte kitabın adı yanıltıcıdır. Çok büyük bir ağırlıkla kuvvet üzerinde durulup, görüşmeye ya da uzlaşmaya ender olarak değinilmiştir.

ideolojiye ya da ideallere karşı hiç bir saygı beslemez. Jeopolitikçi de kuvvet politikası yanlısı kadar gerçekçidir. Son olarak, her iki anlayışın da, uluslararası sürekli bir rekabet, kavga ve savaş durumunun bulunduğu varsayımına dayandıklarını belirtmeliyiz. Uluslararası hukuk ve ahlak bir masaldır. Devletler arası topluluğun dışı tırnağı kanlıdır ve bu alanda gerçekten göz önüne alınan tek etmen kuvvet üstünlüğüdür.

Rudolf Kjellen (1864 - 1922)

Jeopolitik (İngilizce'deki biçimiyle «*geopolitics*», Almanlar'ın söyleyişle «*geopolitik*») terimi bir İsveçli düşünür olan Rudolf Kjellen tarafından bulundu. Kjellen, ülkeleri İsveç'in geleceğini Almanya ile birleştirmekte bulan ve böyle bir birleşmenin önce Avrupa'nın efendiliğini en sonunda dünya egemenliğini ele geçirme yolunda atılmış bir adım olacağına inanan küçük bir grubun üyesiydi. Kjellen böylece, Baltık Denizi'nden İran Körfezi'ne, Riga'dan Dunkerque'e kadar uzanacak çok geniş bir Alman imparatorluğu düşünmüştü.

Friedrich Ratzel (1844 - 1904)

«Jeopolitiğin babası» ünvanı, genellikle, Kjellen'den çok, Munich Üniversitesi'ndeki bir coğrafyacı olan Kjellen'in yaşlı çağdaşı Friedrich Ratzel, için kullanılır. «Yaşam alanının genişliği ulusal gücün şaşmaz ölçüsüdür» öğretisi, Ratzel'in düşüncesinin odağını oluşturur. Gezegeneğimizin ancak tek bir ulusa yetecek büyüklükte olduğunu düşündüğü göz önüne alınırsa, Ratzel'in ülkesi Almanya'nın toprak gereksinimini hesaplamakla son derece eliaçık davranmış olduğu söylenebilir.

Halford Mackinder (1861 - 1947)

Herhangi bir kuramın, tek bir ulusun ya da bir bölgenin tekelinde olması ender olarak karşılaşılan bir durumdur. Jeopolitik de bu kuralın dışında kalamamıştır. Kjellen ve Ratzel orta Avrupa'da öğretilerinin kozasını örerlerken, birkaç İngiliz de hemen hemen aynı yıllarda benzeri sonuçlara ulaşıyorlardı. Bunların en önde geleni Sir Halford Mackinder'dir. Mackinder'in *Democratic Ideals and Reality* (Demokratik İdealler ve Gerçek) adını taşıyan en önemli yapıtı, 1919 yılında yayımlandı, ama Alman ordularının Avrasya'nın denetimini ele geçirmek yolunda giriştikleri umutsuz savaşta Sovyet topraklarının derinliklerine dek girdikleri 1942 yılına kadar dikkati çekmedi. Mackinder İngiltere'de Gainsborough'da doğmuştu, Oxford'da Christ Church'da okudu. 1886'da Londra Barosu Inner Temple'e bağlı bir avukat oldu. 1903'ten 1908 yılına kadar, London School of Economics and Political Science'in yöneticiliğini yaptı. 1910'dan 1922'ye kadar Parlamento'da hizmet verdi ve

1926 yılında İngiltere Devlet Danışma Kurulu'nun* üyesi oldu. Daha sonraki başarıları, Krallık Coğrafya Derneği'nin başkan yardımcılığını yapmak ve Amerikan Coğrafya Derneği tarafından altın madalya verilerek onurlandırılmaktır.

Mackinder'in jeopolitiği, yirminci yüzyılın başlarında ortaya koyduğu şu ünlü sözünde özetlenmiştir

Doğu Avrupa'yı yöneten Dünyanın Yüreği'ne hükmeder:

Dünyanın Yüreği'ni yöneten Dünya Adası'na hükmeder:

Dünya Adası'nı yöneten Dünyaya hükmeder.²⁰

«Dünya Adası»* ile Mackinder, üç değil tek bir kıta oluşturdukları-
m ileri sürdüğü, Avrupa, Asya ve Afrika'dan oluşan büyük toprak kit-
lesini anlatmak ister. Dünya gücü olma olanağını sağlayacak kaldıracın
dayanak noktasının Dünya Adası olduğunu ileri sürer. Batı Yarıküresi
(Kuzey ve Güney Amerika) ise, yalnızca, boyutları, insan gücü ve kay-
nakları Dünya Adası'ndan daha küçük olan bir «küçük ada»dır. «Dün-
yanın Yüreği» ise, batıda Volga Havzası'ndan doğuda Baykal Gölü'ne,
kuzeyde Kuzey Buz Denizi'nden güneyde Himalayalar'a dek uzanan ge-
niş, ovalık bölgedir. Burasını, deniz yoluyla ulaşılamayan, neredeyse ele
geçirilemez olan, hemen tümüyle kendine yeterli olmasını sağlayacak
zenginlikte kaynakları bulunan bir bölge olarak düşünür. Doğu Avru-
pa, Dünyanın Yüreği'ne açılan kapı olduğuna göre, bunu, Rusya'yı fet-
hetmeye gücü yeten herhangi bir Avrupa gücünün, yalnızca Dünyanın
Yüreği'ni değil, sonunda tüm dünyayı da denetimine alabileceği düşün-
cesi izledi. Batı devlet adamlarının ve askerlik kuramcılarının 1942 yı-
linda Mackinder'in kitabıyla ilgilenmelerinin nedeni kuşkusuz böyle
bir uyarıda bulunmuş olmasıydı. Anlaşılan, Rusya'nın Dünya'nın Yüre-
ği ve Dünya Adası bakımından konumunun kendileri için taşıdığı teh-
likeleri yeterince gözönüne almamışlardı.

Mackinder dünya tarihini, karaya dayanan güçlerle denizci güçler
arasında süren sürekli bir kavganın tarihi olarak gördü. Son dört yüz-
yıl içinde, bu nitelikte bir kavganın süregelip bir dizi dünya savaşına
vol açtığına işaret etti. Karaya dayanan güçler, doğanın ve siyasal düş-
manlarının önlerine koyduğu engelleri aşmaya çalışıyorlar. Denizci güç-
ler, zengin vadilerini ve üstünlük sağlayıcı yerlerde bulunan kıyılarını
ve adalarını iç bölgelerin aç sürülerine karşı korumaya çalışıyorlar. Son

---

Privy Council.

20 Halford Mackinder, *Democratic Ideals and Reality*,
New York, 1942, Holt, 150.

World-Island.
Heartland.

tarihlere dek terazinin kefesi, özellikle kuşatma güçlerinden dolayı, okyanus halklarından yana, iyiden iyiye ağır basıyordu. Ne var ki teknolojik gelişmeler, iç bölge halklarına, düşmanlarınınki kadar öldürücü silahlar sağlarken, endüstrinin yayılışı denizci halkların kuşatmasına karşı kendilerine büyük bir bağımsızlık kazandırdı. Mackinder, bu dünya savaşlarının birbirini izlemesi tehlikesinden kurtulmanın, güçler dengesinin yeniden kurulmasının dışında başka bir çaresini göremedi. Bu nedenle, 1919 Barış Anlaşması'nın eşiğinde, Almanya ile Rusya arasında bir bağımsız devletler duvarı çekilmesini önerdi. Doğu Avrupa topraklarının «iki değil üç devlet sistemi» yaratılacak biçimde bölünmesinin yaşamsal bir önem taşıdığını düşündü.²¹ Barışın mimarlarının böyle bir bölüştürmeyi yaptıklarını ve bunun son derece acıklı sonuçlar doğurduğunu gördük. Belki bağımsız devletler duvarı, Rus-Alman dengesinin kurulmasına yeterli etkide bulunabilecek kadar güçlü değildi. Belki de, Rusya ile Almanya'nın aralarında bu toprakları denetimlerine almak yolunda bir pazarlığa girişmeleri ve bunlardan birinin eninde sonunda bölgeye tümüyle egemen olması kaçınılmaz bir sonuçtu. Bununla birlikte, iki ya da daha fazla devlet ya da devletler birliği arasında kurulacak bir denge düşüncesi, çağımızın «yansızlar»ının Doğu ile Batı arasındaki teraziye dengede tutacak bir «üçüncü güç» oluşturulması isteklerinin de gösterdiği gibi, hâlâ çekiciliğini yitirmiş değildi.

Karl Haushofer (1869 - 1946)

Mackinder'in öğretilerinin taşıdığı önemi kavrayan ilk (ve uzun süre tek) adam, bir Alman askeri ve coğrafyacısı Karl Haushofer oldu. Sıradan bir saray memurunun oğlu olan Haushofer, erken denecek bir yaşta orduya girdi ve topçuluk öğretmenini oldu. Tümgeneralliğe kadar yükselip 1924 yılında ödenek bağlanarak emekliye ayrıldı. Emekliye ayrılmadan önce Munich Üniversitesi'nde coğrafya dalında doktora derecesi alabilmek için gerekli çalışmaları tamamlamıştı. Hitler Landsberg'de hapisteyken onu görmeye gitti ve Almanya'nın 1918'deki yenilgisinin nedenlerini dramatik bir biçimde açıkladı. Hitler bu açıklamalarından çok etkilendi. Alman devletinin yönetimini ele geçirdikten sonra, Munich Üniversitesi'nde bir Jeopolitik Enstitüsü kurdurup, Haushofer'i yöneticiliğine atadı. Haushofer'i ödüllendirme yolunda, generalin Yahudi eşini «Şerefli Aryan» konumuna yükseltecek kadar ileri gitti.

Haushofer'in Hitler üzerindeki etkisinin derecesi, tartışılan bir sorundur. Bu coğrafyacı general Rusya yanlısı olduğuna göre, 1939 Nazi-Sovyet Paktı'nın onun etkisini yansıttığını düşünmek zor olmayacak. Bazı bilgiler, Hitler'in «Kavgam» kitabının bazı verlerinin, özellikle

21 Mackinder, *Democratic Ideals and Reality*, 158.

doğuya yönelmeyi dile getiren II. kitabının 14. bölümünün Haushofer tarafından yazıldığını düşünürler. Ama varılan bu tür sonuçlar, Nazi Sovyet Paktı'ndan iki yıl sonra Hitler'in Rusya'ya savaş açtığını ve Haushofer'in Nazi şeflerinin gözünden düştüğünü gözden kaçırmak'ı dırlar. Gerçek, Hitler'in düşüncesinin, barbiriyle tutarlı olmayan pek çok etkiyle biçimlenmiş olmasında yatsa gerek. Haushofer'in «geopolitik»i bu etkilerden biriydi. Ama Alfred Rosenberg'in ırkçılığının etkisi onu kat kat aştı. Boşınançlı ve önyargılı yapısıyla, kendini iyice Yahudi düşmanlığına kaptırmış olan Hitler'in bir siyasal coğrafyacının çevreciliğinden çok, ırkçı bir fanatiğin irrasyonalizmine inanmış olması daha olasıdır. Haushofer'in ve eşinin 1946 yılında intihar etmeleri, yenilgiye uğramışlığa ve reddedilmişliğe uygun bir «son»dur.

Haushofer, Jeopolitiği, «devlet organizmalarının *Lebensraum* için yaptıkları ölüm kalım kavgasında izlenecek siyasal eylem sanatının bilimsel temeli» olarak tanımladı. Devletin bir organizma (canlı varlık) olduğunu vurgulaması dışında, Mackinder'in söylediklerini yinelemekten öte bir şey yapıyor görünmeyebilir. Gerçekten Haushofer Mackinder'i, ama onun söylediğinin tam tersi sonuçlara varmak için izledi. Dünyanın Yüreği'nin önemini ve Rusya'nın onunla ilişkisini kabul etti; ama Rusya ile Almanya'yı birbirinden uzak tutmak için bir bağımsız devletler duvarı çekilmesini savunmak yerine, aralarında sıkı bir işbirliğinin kurulmasını önerdi. Rus-Alman ittifakı yönünde Bismarckçı bir politikanın yeniden canlandırılmasını istedi. Almanya'nın geleceği, sefil konutlarla (slamlarla)* dolu kentleriyle ve kasılıp kavurulmuş kırlarıyla bir İngiltere olmasında değil, tarımı için gerekli toprakların elde edilmesinde yatıyordu. Batı'nın çürüdüğünü ve Asya'da yeni bir kültürün doğmakta olduğunu ileri sürdü. Almanya bu kültüre katılmalı, onu yönlendirmeye ve yönetmeye çalışmalıydı. Doğunun barbar sürüleriyle flört etmenin bazı tehlikelerinin olacağını kabul etmekle birlikte, Almanya'nın onları eğitip, sonunda denetleyebileceğine inandı. Bu yolla onların kaynaklarına girme ve sonunda ülkelerini yutma olanağı bulabilecekti. Açıkça görüleceği gibi, Almanya ile Rusya arasındaki ideolojik çatışmayı önemli bulmadı. Lenin'in ve Stalin'in Bolşevikliklerinin, Almanya'nın 1870'lerden beri uyguladığı devlet sosyalizminden daha farklı olmadığını düşünmüş olmalı. Herşeyden önemlisi, Almanya'nın 1918'de düşüşüne katkısı olan, Tötonlar ile Slavlar arasındaki eski kan davasına bir son verilmesinin gerektiğini söyledi. Kimse Haushofer'in düşlerinin çok görkemli olduğunu yadsıyamaz. Kuzey Denizi'nden Pasifik

* *Slums*; Batı ülkelerinin yakın tarihinde görülmüş olan, gecekondularımızdan farklı olarak, kentin ortasında çok katlı eski yapılarda, neredeyse her odasında bir ailenin bulunduğu, kalabalık ve yoksul koşullar içinde yaşanan evleri; şimdiye dek bir Türkçe karşılık bulunamadığına göre «gecekondu» demektense «slam» ile karşılamak uygun olabilir (ç.n.)

Okyanusu'na uzanan ve giderek Çin'i, Hindistan'ı, hatta Japonya'yı içine alan, kıtayı baştan başa kaplayan bir imparatorluk düşünüy kur-maktan büyük bir haz duydu. Bu imparatorluk, yaşlanan Britanya im-paratorluğunun yerini alacak ve olağanüstü büyüklüğüne ve karşı kon-maz gücüne dayanarak, dünyaya hükmedecekti.

Nicholas J. Spykman (1893 -)

Amerika'nın bir ada durumunda olması, bir zamanlar koloni im-paratorluğu kurma yolundaki çabası ve deniz gücünün ulusal büyüklü-ğünün temelini oluşturduğu yolundaki Mahan geleneğinin gücü göz önüne alınırsa, Birleşik Devletler'in de jeopolitiğe karşı ilgi duyması garip görünebilir. Ama, «Apaçık Yazgı» inancının Amerikan tarihinde oynadığı rolü de küçümsememek gerek. Üzerinde yaşanan alanın bir ulusun taşıdığı önemin temeli olduğu düşüncesine bundan daha fazla dikkati çekecek bir öğreti az bulunur. «Amerika'nın apaçık yazgısı» öğ-retisinin sözcüleri, hiç değilse sözcülerinin bazıları, bu «alan»ı tüm Kuzey Amerika'dan daha küçük olmayan bir bölge olarak düşündüler. Bunun yanı sıra, Birleşik Devletler'in, «kim Alaska'yı ele geçirirse o dünyayı ele geçirir» diyen Billy Mitchelles adında bir düşünürünün; hava kuvvetleri alanında ve «düğmeye bas» silahlarında görülen tüm gelişmelere karşın, başarının sırrının kara kuvvetleriyle bir «alan»ın ele geçirilmesine bağlı olduğunu ileri süren Hanson Baldwins adında bir yazarının olduğu da unutulmamalı. Ama bu ulusun sistemli bir jeo-politik kuramı sunan düşünürleri içinde önde geleni, 1942 yılında ya-yımlanan *America's Strategy in World Politics* (Dünya Politikasında Amerika'nın Stratejisi) adlı yapıtın yazarı Nicholas J. Spykman'dır. 1893 yılında Amsterdam'da doğdu ve California Üniversitesi'nde oku-du. 1913'ten 1920'ye kadar Ortadoğu'da, Uzakdoğu'da ve Avustralya ile çevresindeki adalarda habercilik yaptı. 1920'den 1923'e kadar Califor-nia Üniversitesi'nde dersler verdi ve sonra, Uluslararası İlişkiler Ster-ling Kürsüsü profesörlüğüne ve Uluslararası Araştırmalar Enstitüsü'nün müdürlüğüne atanacağı Yale Üniversitesi'ne gitti.

Spykman'ın kuramı, jeopolitik ile kuvvet politikası kuramı arasın-daki yakın bağlantının güzel bir kanıtıdır. Spykman kuvvetli olma yo-lundaki rekabeti, insan ilişkilerinin tam da özü olarak gördü. İnsanın kuvvetli olmak için çıpınısını kınamanın, gerçekler dünyasından düşler dünyasına kaçmak olduğunu söyledi. Bunun uluslararası ilişkiler ala-nında daha da geçerli olduğunu ileri sürdü. Bu alanda daha kuvvetli ol-mak için yapılan kavga, varlığı sürdürme kavgası anlamına gelir. «Tüm öteki tasalar ikincil önem taşırlar; çünkü, son kertede dış politikanın

amaçlarına ancak kuvvet ile ulaşılabilir» dedi.²² *Realpolitik* yandaşları gibi, Spykman da, son hesaplaşmada savaşın sonucunu kuvvetin belirleyeceğini anlatmak istedi. Realpolitikçilerden, zafere götürecek araçlar olarak, ülkenin büyüklüğü, insangücü sayısı, sınırlarının niteliği ve hammadde kaynaklarının bolluğu gibi, askeri güç dışındaki öğeleri vurgulamasıyla ayrılır. Bu öğeleri askeri gücün tamamlayıcı parçaları olarak gördü. Bunlar da, bir ulusun yaşamını sürdürebilmek ve düşmanlarının harcanması pahasına kuvvetini arttırabilmek yolunda giriştiği amansız kavgada gerekli gücün sağlanması amacına hizmet ederler. Bu kavga uluslararası ilişkilerin değişmez olgusudur ve ileride sona ereceği yolunda hiç bir belirti yoktur. Savaş hoş bir şey olmadığı için bu gerçeği unutmak, yıkımı çağırarak olacaktır. Uluslar, kısa süreler dışında, ne savaştan kaçınabilirler ne de savaşın çıkmasını engelleyebilirler. Yapabilecekleri en iyi şey, gerektiğinde kendi çıkarları için ve zaferi kazanmak için tepeden tırnağa hazırlanmış olarak, savaşmaktan başka bir şey değildir.

Amerikan dış politikasını başarıya ulaştıracak reçete olarak Spykman, eski kocakarı ilacı «güç dengesi»ne geri döndü. Bununla birlikte, güç dengesi ile anlatmak istediği şeyin, tarafların eşit güçte olmaları anlamına gelmediğini söyledi. Ulusların aslında denge ardında koşmadıklarına işaret etti. Herkesin istediği, kendisinden yana cömertce bir fazlalıktı. «Gelecekte düşman olunabilecek ulus kadar güçlü olmakla gerçek bir güvenliğe ulaşamaz; ancak ondan biraz daha fazla güçlü olmakla ulaşılabilir güvenliğe.»²³ Spykman'ın öğütlediği denge, İngiltere'nin ondokuzuncu yüzyılda sağladığı türden bir dengeydi. Avrupa kıtasındaki herhangi bir devletin ya da devletler birliğinin fazla güçlenmesini engelleyerek İngiltere, kendi güvenliğini sağlamıştı. İngiltere eğer gene bu politikayı izlemiş olsaydı, 1939 yılında Almanya'ya savaş ilân etmesi gerekmecekti. Polonya'ya ve Romanya'ya güvence vermesi «yanlış ve talihsiz» bir karar olmuştu. Bu ülkelerin fetih ve ilhak edilmesi Almanya'yı «batıya karşı pek fazla güçlendirmiş olmayacak, daha çok Rusya'ya karşı» güçlendirecekti.²⁴ Benzeri nedenlerle, Birleşik Devletler'in II. Dünya Savaşı'na girmesi bir hataydı. Savaşa girerek Birleşik Devletler, hem Avrupa'da hem Asya'da güç dengesini bozmuştu. Amerika'nın çıkarlarına en çok hizmet edecek şey, Avrupa'da birbirlerini denetleyip birbirlerine kımıldama olanağı vermeyecek kadar güçlü bir Almanya ile güçlü bir Rusya'nın bulunması; aynı amacı Asya'da gerçekleştirecek güçlü bir Japonya'nın ve güçlü bir Çin'in yaratılması olacak-

---

22 Nicholas J. Spykman, *America's Strategy in World Politics*, New York, 1942, Harcourt, 18.

23 Spykman, *America's Strategy in World Politics*, 21.

24 Spykman, *America's Strategy in World Politics*, 115.

tı. Spykman, Charles A. Beard'ın Kontinantalizmi, yani Avrupa ile bağlantılara girilmeksizin Batı Yarıküre'nin savunulması gibi tasarıların geçerli olmadığını ileri sürdü. Hem Atlantik ötesi hem Pasifik ötesi bölgelerde dengeli güçlerin bulunmasını, Birleşik Devletler'in ulusal çıkarlarının ve güç konumunun mutlak öngerekleri olarak gördü. Yaşayıp, Avrasya'nın uçsuz bucaksız topraklarının, hiç değilse ideolojik bir ittifakla birleşmiş Batı düşmanı iki devin denetimi altında olduğunu görsaydı, ne diyeceğini kestirmek güç olmasa gerekir.

Jeopolitik okulunun öteki üyeleri gibi Spykman'ın da uluslar federasyonlarına ve konfederasyonlarına güveni yoktu. Dünya federasyonunu utopyacı bir düşünce ve savunucularını düş kırıklığına uğratacak bir düş olarak gördü. Dünya federasyonunun kurulmasıyla insan doğasında herhangi bir değişiklik oluşmayacağına göre, böyle bir durumda, uluslararası savaşların yerini iç savaşlar alacaktı. Ayrıca hiç bir konfederasyon, ya da uluslar birliği başarılı olamayacaktı. Üyeleri egemen devletler olacağı için, eylemleri ister istemez, bazı devletlerin ötekilerine karşı kuvvet uygulaması biçimini alacaktı. Ne var ki bu tür bir kolektif eylem, ender olarak etkili olur. Konfederasyon hemen harekete geçemeyip, kararlı davranamayacağı için, yıldırım savaşı ve havadan bombalamak gibi çağdaş tekniklerle baş edebilme yeteneğine sahip olamayacaktır. Spkyman, önde gelen ulusların yalnızca statükoyu korumak yolunda değil, aynı zamanda onu değiştirmek için kuvvete başvurdukları ondokuzuncu yüzyılın Avrupa Konseri'nin Milletler Cemiyeti'nden çok daha gerçekçi olduğunu ileri sürdü. Örneğin Hollanda ve Türkiye kolektif eylemle, Belçika'nın ve Yunanistan'ın bağımsızlığını kabul etmeye zorlanabilmişlerdi. Spykman, çağdaş dünyanın devlet adamlarının, zorlamanın dünyanın bir olgusu olduğu ve devletler biçiminde örgütlenme sürdükçe silahlı çatışmaların olacağı, sağlam politikanın, bir kimsenin ulusunun korunması için gerekli güç dengesinin sürdürülmesi yolunda hangi amaçlara hangi yollara başvurmak gerekliyse onları kullanmaya hazır olmaktan başka bir şey olmadığı gerçeklerini kabul etmelerinin gerektiğini ileri sürdü.

4. ŞİDDETE BAŞVURMAMA VE PASİF DİRENME KURAMLARI

Elbette, uluslararası ilişkiler alanında yazarların tümü kuvvet dine inanmış kimseler değildir. Örneğin birçok anarşist yazar, hangi koşullar altında olursa olsun, fizik zorlamaya başvurulmasını kınadılar ve insan doğasının temelde iyiliğinin, biraz kamuoyunun baskısının da yardımıyla, toplumu birlik içinde tutmaya yeteceğini ileri sürdüler. Rufus Jones gibi Kuveykırılar* ve öteki bazı içten dinciler, «yumuşak

* Kuveykır mezhebi için 65. sayfanın dipnotunda yapılan açıklamaya bakınız (ç.n.).

güçlerin kuvveti»ni vurguladılar ve çatışmayı önleme umutlarını, eğitime, tinsel gelişmeye ve örgütlenmeye dayadılar. Son olarak, birkaç aşırıncının ve devrimcinin, tiranlığa ve saldırıya karşı koyma yolunda kullanılacak yöntemler olarak, uygar direnişi, işbirliğine girmeme ve pasif karşı koyma tekniklerini bulduklarını belirtmeliyiz. Bu yöntemlerin savunucularından bazıları bireyci anarşist ya da komünist anarşist idiler; bazıları Hristiyan pasifist idi ve birazı da şiddete başvurmadan direnenin, tiranca bir yöneticiye ya da bir istilacıya karşı en etkili silah olduğuna inanan nasyonalistlerdi.

Henry Thoreau (1817 - 1862)

«Uygar direniş» * kökleri ondokuzuncu yüzyıla, Henry Thoreau'nun bazı öğretilerine kadar dayanan bir düşüncedir. Thoreau, vicdanı yasalardan ve devletten daha yükseğe koyarak, bireyin yasaları ve devleti geçerli görmemesini öğütledi. Böyle bir öğreti ile, bireyin. vicdanını rahatsız eden herhangi bir buyruğa, kararnameye ya da yasaya uymama hakkının olduğunu anlatmak istedi. Vatandaşların yasaya boyun eğmek gibi herhangi bir yükümlülüğünün olduğunu kabul etmedi. Bireyler, içlerinde, yasalara değil hukuka karşı saygı beslemeliydiler. Doğru bir şey için direnen tek bir kişinin, yalnızta direnen büyük çoğunluktan daha değerli olduğunu ileri sürdü. Bununla birlikte Thoreau'nun uygar direnişi, pasif direnişle aynı anlama gelmez. Devletten nefret edip, en iyi yönetimin hiç yönetmeyen yönetim olacağını söylemişse de, Harpers Ferry'nin. silahların ele geçirilip, efendilerine karşı ayaklanmaları için kölelerin eline verilmesi düşüncesine saldıran John Brown'dan yana olmuştur. Ve bundan iki yıl sonra, İç Savaş çıktığında, Concord'da ölüm döşğinde yatmaktayken, yalın yaşamdan yana olan bu düşünür, savaşla birlikte geleceğini umduğu ahlaksal dinleşmeyi düşünerek, iç savaşı sevinçle karşılamıştı.

William Lloyd Garrison (1805 - 1879)

Hem uygar direnişi, hem şiddete başvurmadan direniş düşüncelerini Thoreau'dan daha iyi temsil eden kişi ünlü Ebolisyonist** düşünür William Llyod Garrison'dur. Hakkın ve adaletin daha yüksek olduğunu düşündüğü gerekleriyle çatışan bir yasaya karşı olduğunu anlatmak için Garrison, Birleşik Devletler Anayasası'nı herkesin gözü önün-

---

* «Civil disobedience», adalete uygun görülmeyen yasalara, buyruklara uymama, askeri olmayan, silaha, güce başvurulmayan direniş «sivil direniş» biçiminde çevrildiği de oluyor (ç.n.).

** Genel anlamında herhangi bir yasanın, kurumun kaldırılmasından yana olan, özel anlamıyla baş harfi büyük harfle yazıldığında, köleliğin kaldırılmasından yana olan kişi (ç.n.).

de yakmıştı. Thoreau'dan farklı olarak, doğruluk, haklılık adına yapılan bir savaşı da onaylamayacaktı. «İnsanlık tarihi, fizik zorlamanın tinsel silkinmeyi getirmediğini, insanın günahkar eğilimlerinin ancak sevgi yoluyla önlenebileceğini, kötülüğün ancak iyilikle kökü kazınarak yeryüzünden koğulabileceğini gösteren kanıtlarla doludur» dedi.²⁵

Leon Tolstoy (1828 - 1910)

Ondokuzuncu yüzyılı yirminci yüzyıla bağlayan dönemin şiddete başvurmama düşüncesinin büyük filozofu Rus Kontu Leo Tolstoy idi. Tolstoy, aile zenginliğini evlilik yoluyla edinmiş Alman asıllı bir toprak sahibinin oğluydu. Geleceğin romancısı Tolstoy, çocukluğunda aşırı duyarlı ve hüzünlü biriydi. Anababasının altı yaşına varmadan ölmeleri üzerine, yetiştirilmesinin sorumluluğu akrabalarının eline kalmıştı. Bu akrabaları ise, neşeli, haz ardında koşan ve Fransız etkilerine açık kimseler olarak görünürler. Bunun bir sonucu olarak Tolstoy, erken bir yaşta Rousseau'ya ilgi duydu ve yaşamının sonuna kadar bu büyük romantğin etkisi altında kaldı. Belki kısmen bu etkiden dolayı, üniversite öğreniminde başarılı olamadı. Zamanını, oturup herhangi bir konuda odaklaşma olanağı bulamayacak kadar anlamsız işlerde ve kendi kuruntuları ve düşleri ardında koşmakta harcadı. Sonunda, «sağlığı elvermediği için ve özel nedenlerden dolayı» üniversiteden elini eteğini tümüyle çekti. Bir süre için kendini serflerin kurtarılması akımına verdi, sonra, garip bir biçimde yazarlık yeteneğine sahip olduğunu anlayacağı yer olan orduya girdi. «Sivastopol Öyküleri» kendisine öylesine büyük bir edebi ün kazandırdı ki, Çar, Tolstoy'un tehlikeli görevlerden uzak tutulması yolunda özel buyruklar çıkardı. Yaşı ilerledikçe, gittikçe daha fazla dinsel ve felsefi konularla ve toplumun onarılıp yeniden kurulması sorunlarıyla ilgilenmeye başladı. Hazzın, lüksün ve erkin kötülük olduğu ve başarıların, bunlar düşünsel başarılar olsalar bile, boş ve değersiz olduğu sonucuna vardı. İnsanlığı Tepenin üzerinde vaaz veren İsa'nın öğretilerinden başka hiç bir şeyin kurtamayacağını ileri sürdü. Dolayısıyla Tolstoy, tüm insanları, kendilerini büyütmekten vazgeçip, geçimlerini elle zahmet çekip çalışarak kazanmaya, yoksulluk, alçakgönüllülük ve insan sevgisi erdemlerini geliştirmeye çağırırdı. Malını mülkünü karısına devredip, köylülerin giyindiği gibi giyinip, yedikleri gibi yiyerek, bu yolda kendini örnek olarak ortaya koydu. Tolstoy, sosyal adaletsizliğin tüm suçunu, her insanın içine işlemiş bir duygu olarak gördüğü bencillik dışında, kuvvet kullanmaya yükledi. Sömürünün gerisinde kuvvet kullanmanın yattığını ileri sürdü. Tolstoy'a göre, yok-

---

25 William Lloyd Garrison, *Selections from the Writings and Speeches of William Lloyd Garrison*, Boston, 1852, R.F. Wallcut, 75.

sullar yıkık dökük kulübelerinde büzülüp, kuru bir ekmek parçası bile bulamayıp açlıktan kıvranırlarken, zenginlerin saraylarda yaşayıp her gün bol bol yiyip içmelerine olanak sağlayan, askerlerin ve polisin silahlarının içindeki kurşunlardır. Tolstoy doğrudan doğruya devletin, bir zorlama aracı olduğunu ileri sürdü. Devlet, baskıyı yasa örtüsü altında gizlediği ve gençleri toptan cinayetler işletmek üzere askere aldığı için, canilerin en kötüsüdür. Tolstoy, şiddete başvurmanın, herşeyden önce ahlaka aykırı olduğuna inandı. Şiddete başvurma, insanı gaddarlaştırır ve onu bir yabancı hayvan düzeyine indirir. Ayrıca, bir silah olarak şiddete başvurulabildiği sürece, uygar yöntemlere dayanmak ve güvenmek olanağı hemen hemen ortadan kalkar. Tolstoy iyi bir amaca ulaşmak nedenleriyle fizik güce başvurmayı da kınadı. Bu yöntem, bu yola başvurana düşmanlarının insafına bırakır ve daha sonra her iki yan da iblisce bir acımasızlıkla birbirlerini yenmeye çalışırlar. Örneğin bir hükümet şiddet yoluyla yıkıldığında ve yeni bir sınıf ya da parti denetimi ele geçirdiğinde, yeni yöneticilerin otoritesinin, eskisinden daha az baskıcı olması olası değildir. Tersine, «kendini, devirdiği düşmanlarının öfkesine karşı korumak için, öncellerinden de acımasız ve despotça davranacaktır.» Kendi sistemini kurup yürütebilmek için «daha önceki tüm şiddet yöntemlerine başvurmakla kalmayıp, bu yolda yeni yöntemler de bulmak» zorunda kalacaktır.²⁶

Tolstoy, şiddete başvurmama felsefesini, bir genel felsefe biçimine sokma yolunda incelikli menavralarla ilgilenmedi. İdealizminin temeli, İsa'nın ahlak «kitabı» ile, bu kitabın Kuveykılar ve William Lloyd Garrison tarafından yapılan birkaç özel yorumuna dayanıyordu. İnancının özü, insan sevgisi ve Tanrı'nın suretinde bir yetkinliğe ulaşmak yolunda verilecek çabaydı. Bu hedeflere ulaşabilmek için birey (insan) kıskançlığı, bencilliği, nefreti kafasından atmalıydı. Alçakgönüllülük, sabırlılık ve kendini (nefsini) yadsıma erdemlerini geliştirmeliydi. Zevke, sefaya ve zenginliğe karşı duyduğu tüm ilgisini bir yana bırakıp, yoksulluk ve saflık andı içip, bu andına gerçekten uymalıydı. Ama tüm bu ahlak sisteminin temel direği, Tolstoy'a göre, öç almanın ve misillemenin bir yana bırakılmasıydı. Öteki insanları sevmeyen hiç bir kimse, Tanrı'yı sevemez ya da Tanrı'ya benzeyemez. Ve insan sevgisi öfke düşünceleriyle ve eylemleriyle hiç bir biçimde uyuşmaz. Dolayısıyla, bu düşünceleri, içten bir Hristiyanın kötülüğe kötülükle karşılık vermekten titizlikle kaçınması görüşü izler. Bir Hristiyan, incitildiği ya da kırıldığı, tokatlandığı zaman, düşmanına öteki yanağını çevirmeli ve kendisine sövenleri, kendisine vuranları kutsamalıdır. Kendisine kötülük edene kuvvetle karşı koymak yerine, gerekiyorsa, aynı kötülüğün

---

26 Leo Tolstoi, *The Kingdom of God Is Within You*, New York, 1889, Cromwell, 183.

bir kez daha yapılmasına boyun eğmelidir. Hatta kendini savunmak için bile, hiç bir insanı öldürmemelidir, yaralamamalıdır. Hiç bir kimse hakkında dava açmamalı, kendisine zarar veren, kendisini incilten kimseyi memura şikayet etmemelidir. Hiç bir savaşa ya da savaş hazırlığına katılmamalı ve bu tür eylemleri desteklemek yolunda kullanılacak vergileri ödememelidir. Tüm bunlara karşın Tolstoy, Hristiyan idealistinin kötülük karşısında tümüyle edilgenlik politikası izlemesinin gerektiğini söylemek istemiş değildir. Yalnızca kötülüğe kötülükle karşı koymamakla yükümlüdür. Kötülüğün iyilikle yenilmesini yasaklamamış, tersine bunu şiddetle öğütlemiştir. Aynı şey kötülüğe, eğitime, ikna etme ve inancını değiştirme gibi şiddete başvurulmayan yöntemlerle karşı koyma yolları için de geçerlidir.

Mohandas K. Gandhi (1869 - 1948)

Şiddete başvurmayan direnme yöntemleri, Tolstoy'dan etkilenmiş kişiler tarafından geliştirildi. Bunların en önde geleni Hintli nasyonalist ve mistik Mohandas K. Gandhi idi. 1869 yılında doğan Gandhi, kendisine kastlarının geleneklerine bağlılık duygularını aşılamaaya çalışan orta sınıf üyesi bir anababanın oğluydu. Gandhi'yi meslek edinmesi için İngiltere'ye hukuk okumaya gönderdiler. Hukuk öğrenimini tamamladıktan sonra, Güney Afrika'daki büyük bir Hindistan firmasında iş buldu. Yirmi yılı aşkın bu süre başarıyla hukukçuluk yaptı, fakat çok geçmeden, daha çok, Güney Afrika'daki egemen ırktan kişilerce yapılan hak-sızlıklara uğrayan memleketlilerini savunmakla ilgilenmeye başladı. Yaşamını tehlikeye atmak pahasına ve kendisine saldırılarda bulunulmasına karşın, Hintli işçileri, örgütlenmeleri ve hükümetten adaletsizlikleri ortadan kaldırmasını istemeleri yönünde yüreklendirerek, toplumsal ve ekonomik ayırım göstermelere karşı kampanya açtı. 1914 yılında Hindistan'a döndü ve militarizme ve otokrasiye karşı bir savaş olduğuna inandığı I. Dünya Savaşı'nda İngiltere'nin davasını desteklemek yolunda canla başla çalıştı. Ama savaş bitip 1919 yılında İngiliz baskısının geri dönmesi karşısında düşkürlüğüne uğradı. Kendisini en çok sarsan olay, İngiliz askerlerinden oluşan bir birlik tarafından 400 Hintli'nin öldürölüp 1000'den fazlasının yaralandığı Amritsar Kiyımı oldu. Bunu izleyen yaklaşık otuz yıl boyunca Gandhi, hemen hemen tümüyle Hindistan'ı İngiliz yönetiminden kurtarmak için açılan seferberlikle uğraştı. Bu yolda kullandığı yöntemler, baskıcılarla herhangi bir işte işbirliği yapmayı kabul etmemek, kötülük yapanı örnek olmanın gücüyle değiştirmek ve kendisinde ve izleyicilerinde daha gelişmiş bir toplumsal düzen için gerekli tutumları ve disiplinli davranışları geliştirmektir. İngilizler'in, kendisinin şehit olmasıyla bir kahraman yaratılmasını göze alamayacaklarını bildiği için, zaman zaman açlık grevlerine gitti. İzle-

vicilerini yabancı malları boykot etmeye, vergilerini ödememeye ve kalabalıklar oluşturarak karayolu ve demiryolu üzerinde yatıp uzanmaya kışkırttı. Gandhi başvurulan bu yöntemlerin tümüne, yaklaşık olarak «şiddetsiz direniş» biçiminde çevrilebilen, ama sözlük anlamı «ruh gücü» ya da «doğrunun gücü» olan *satyagraha* adını verdi. 1947 yılında Hindistan'ın kendini yönetme hakkını elde etmesiyle, Gandhi dikkatini Müslümanlar ile Hindular arasındaki sert kavgalara çevirdi. Bu konuda da, ama yaşamı pahasına, başarılı oldu. 30 Ocak 1948'de, sabah duasına giderken, gerici, şoven bir Hindu derneğinin bir üyesi tarafından öldürüldü. Ölümü, birbirleriyle savaşan tarafların hiç değilse geçici bir süre için yumuşamalarına yol açtı.

Gandi'nin çağımızın en önemli kişilerinden biri olduğu kuşkusuz. Primitivizmine [ilkellikçiliğine, ilkel yaşamdan yana olmasına] karşın, hemen hemen herkes tarafından «Mahatma» yani «büyük Ruh» olarak tanındı. Kendisi bir Hindu ve (ayrım yapma ve dokunmama kuralları dışında) kast sisteminin bir destekleyicisi olarak kalmışsa da, felsefesinin büyük bir bölümü, Nâsıralı, İsa'dan, Thoreau'dan ve Tolstoy'dan kaynaklanmıştı. Ama Gandhi onların öğretilerine, kendi ülkesinin gereksinimlerine uygulanabilmelerini sağlamak amacıyla özel yorumlar getirmişti. Maddi gelişmelerin iyiliğine inanmıyordu; Hindistan için tek umudun, kendi tinsel kaynaklarının geliştirilmesinde yattığını söyledi. Bir ara endüstri devrimini ve hatta Batı bilimini ve Batı tıbbını bile reddetmişti. 1909 yılında yayımlanan *Confession of Faith* (İman İkrarı) adlı yapıtında, tıp bilimini «kara büyü'nün yoğunlaştırılmış biçimi», hastaneleri, şeytanın yuvaları olarak tanımladı. «Cinsel hastalıklıların hatta veremlilerin yattıkları hastaneler olmasaydı, aramızda daha az veremli ve daha az cinsel kötülük olacaktı» dedi.²⁷ Daha sonra, Nehru'nun etkisiyle, endüstrileşmenin kaçınılmaz olduğunu kabul etti, ama gene de kendine yeterli köy ekonomisinin ideal toplum olduğu görüşünü bırakmadı. Toprağın daha hakça dağıtımının ve iplik bükme, dokuma gibi el zanaatlarının desteklenmesinin, Hindistan'ı beslemeye ve tüm vatandaşlarına iş bulmaya yeteceğini düşündü. Ama kuvvete ya da şiddete başvurularak hiç bir reforma kalkışılmamalıydı. Machiavelli'nin, Lenin'in ve öteki birçok düşünürün takındığı tutumun tam karşısında bir tutum takınarak, amacın aracı haklı kıldığı görüşüne katılmadı. Tersine, araçların büyük ölçüde amaçları belirlediğine ya da sınırladığına inandı. Hindistan'ın şiddete başvurulan bir devrimle bağımsızlığını kazanmasındansa, sonuna kadar Britanya'nın tutsaklığında kalmasını seçeceğini açıkça belirtti. Birçok ekonomik ve toplumsal düşünceleri gerici ol-

---

27 C.F. Andrews, *Mahatma Gandhi's Ideas*, New York, 1930, Macmillan, 187.

makla birlikte, pasif direniş felsefesinin, baskı kurbanları arasında git-tikçe daha çok benimsenmekte olduğu söylenebilir.*

Albert Schweitzer (1875 - 1965)

Şiddete başvurmamanın Batı'daki en önemli ahir zaman peygam-beri, ünlü Alsaslı, Albert Schweitzer'dir. Bir doktor, müzik bilgini, *Ki-tabı Mukaddes* bilgini ve bir filozof olan Schweitzer, çoğu insanın tek bir alana bile kolay kolay egemen olamadığı bir çağda, çokyönlülüğün ender karşılaşılan parlak bir örneğidir. Schweitzer 1875 yılında Lutherci bir papazın oğlu olarak doğdu. Strasbourg, Paris ve Berlin üniversitele-rinde okudu. Yirmi beş yaşındayken teoloji ve felsefe alanlarından birer doktora derecesini almış bulunuyordu. Daha sonra tıp doktorluğu için gerekli çalışmaları tamamladı. Bir öğretmen ve bir organist (org çal-gıcısı) olarak çalıştıktan sonra, 1913 yılında Afrika'da Fransız Ekvato-ru'nda Lambaréné'de hastanesini kurdu. O tarihten beri [1965'e dek] bu hastanenin başdoktorluğunu ve yöneticiliğini yaptı. Bu projeyi her-şeyden önce insaniyetçi bir girişim olarak gördü; ama aynı zamanda, ya-şama karşı saygının genellikle savsaklandığı bir çağda, yaşamın kut-sallığını onaylama yolunda duyduğu kişisel bir gereksinimin dile geti-rilmesi idi. Schweitzer aynı zamanda, İsa'nın ve St. Paulus'un yaşamları ve öğretileri, müzik, uygarlık felsefesi, etik ve huzur anlayışı konuların-da birçok kitap yazmaya fırsat bulabildi. Ulusların birbirlerini daha iyi anlamaları, uluslararası anlayış konusunda gösterdiği çabalar ken-disine 1952 yılında Nobel Barış Ödülü'nü kazandırdı. İçten bir idealist olmakla birlikte Schweitzer, herhangi bir siyasal ya da ekonomik inanç ortaya koymuş veya herhangi bir okula ya da akıma katılmış değildir. Kendisini bir Hristiyan olarak görür, ama Hristiyanlığın hiç bir mez-hebinden değildir ve teolojik ayrımlar yapmayı hoşgörmez.

Albert Schwetizer'in düşüncesini biçimlendiren etkiler çok ve çe-şitlidir. Herşeyden önce İ.Ö. 604-531 dolaylarında yaşayan (Çinli filo-zof) Lao-Çe'nin savaşa ve direnmeye karşı çıkan tutumuna sahip çıkar. Aynı zamanda İsa'nın yardımseverliğine ve iyiliğine, St. Paulus'un «ras-yonalizmine», Stoacıların evrensellikçiliklerine ve özgürlükçülüklerine, Assili St. Francis'in insaniyetçiliğine saygı besler. Ama bu kaynaklarda bulduğu her şeyi almış değildir. Örneğin İsa'nın ötedünyacılığını, St. Paulus'un dogmatizmini ve fatalizmini kabul etmez. Aydınlanma düşü-nüşünden aldığı etkiler ve Aydınlanma'nın hemen hemen en son tem-silcisi olması, belki hepsinden önemlidir. Aydınlanma'ya, bu akımın ras-yonalizminden ve gelişmeye olan inancından dolayı hayrandır. Ancak Ay-dınlanma'nın etkisi altına girdikten sonra Hristiyanlığın içinin, insanın

* Gandhi'nin düşüncelerinin Albert Schweitzer'inkilerle karşılaştırılması için 507'ye bakınız (ç.n.).

iyiliği, yararı için kaynamaya başladığına inanır. Ama Aydınlanma'nın ayırmaksızın herşeye umutla bakan iyimserliğine katılmaz. İnsanın dramının acılarla ve ölümlerle dolu olduğunu görür. Yalnızca insanlar değil tüm yaratıklar, havaya doğru fırlayan kıvılcımlar gibi acı çekmek üzere doğmuşlardır. Her canlı türü, öteki canlıların harcanması pahasına beslenip yaşar. Bir türün yaşama iradesi, neredeyse, bir başka türün ölüm fermanı anlamına gelir. «Yaşam binlerce umut yaratır, bunlardan ancak birini, o da zorla yerine getirebilir.» Huzursuzluk, düş kırıklığı ve trajedi «yaşama başlayışla yaşamdan ayrılmamız arasında uzanan kısa zaman aralığı boyunca» insanların payına düşen yazgıdır.²⁸

Bununla birlikte Schweitzer, kendini karamsarlığın uçurumuna bırakmaya yanaşmaz. Düşünme gücünün, insanın doğasının insanı öteki canlılardan ayırdedici ögesi olduğunu ileri sürerek, aklın sorunlarımızın hiç değilse bir bölümüne çözümler bulabilecek yetenekte olduğu yolundaki güvenini sürdürür. Düşünme yeteneğiyle, her sıradan insanın, insanlığı, ona acı veren şeylerin bir parçasından kurtarma şansının olduğuna inanır. Çağımızın uygarlığının ayırdedici özelliklerinden biri durumuna gelen septikliği (kuşkuçuluğu), anti-entellektüelizmi (akıl düşmanlığını) ve fatalizmi (yazgıcılığı) kınar. Çağdaşlarımız, Schweitzer'e göre, sonul, kesin bir gerçeğin bulunmadığı ve bulunsaydı bile, boşınançlarla ve yanılgılarıyla, doğru düşünme yolundaki tüm yeteneğini yitirecek gerçeği göremeyecek derecede körleştiği için, onu bulabilme yeteneğinde olmadığı görüşünü benimsemişlerdir. Bunun sonucunda, her şey içgüdülerle, alışkanlıklarla, ideolojik saplantılarla ya da ekonomik koşullar tarafından önceden saptanmış oluyordu. Bu yöndeki gelişmelerin baş sorumlusunu arayan Schweitzer, Hegel'in kapısı önünde durur. Schweitzer 1820 yılında bu Alman mantık bilgininin (Alman diyalektikçisinin) «Gerçek olan rasyoneldir ve rasyonel olan gerçektir» cümlesini yazdığı günün, hüznü bir gün olduğunu söyler. Bu cümle yazıldığı zaman, «içinde bulunduğumuz çağ, Dünya Savaşı'na doğru yönelecek ve belki de bir gün uygarlığa son verecek olan çağımız başlamıştı» der.²⁹ Hegel'in, tarihsel sürecin mekanik bir süreç olduğunu, idealistin reformları gerçekleştirmek yolunda düşünsel ve tinsel gücünü boşuna harcadığını anlatmak istediğini söyler.

Schweitzer'in kendisinin belirttiği gibi, «yaşama karşı saygı» felsefesinin anahtarıdır. «Dünyayı ve yaşamı onaylamanın» sisteminin odağında bulunan öğretiyi söylediğini söylersek, bunu daha doğru biçimde anlatmış oluruz. Bu ilke ile, tüm yaşamın ve tüm çabaların kötülük oldu-

28 Albert Schweitzer, *Civilization and Ethics*, London, 1946, Adam and Charles Black, 209-210.

29 Charles R. Roy (ed.), *Albert Schweitzer, an Anthology*, New York, 1947, Harper, 215-216.

ğu, gerçekten ölmeden olabildiğince fazla ölüme yakın olmanın en yüksek iyilik olduğu yolundaki Hint öğretisinin anlatmak istediği şeyin tam tersini anlatmak ister. Dünyayı ve yaşamı onaylama ilkesi, bu dünyada iyilik olanaklarının bulunduğu, insanın kendi çabaları ile bu dünyayı daha iyi bir duruma sokabileceği ve bireyin yapıcı bir tutumla yaşamakla ve öteki insanların da aynı tutumla yaşamaları için onlara yardımcı olmakla görevli olduğu düşüncelerini içinde taşır. Yaşama karşı saygı beslemek, felsefi anlamları da olmakla birlikte, daha çok bir ahlak ilkesidir. Bu ilke, herşeyden önce, acı ve sıkıntı çekenlerin oluşturduğu bir kardeşlik dünyasının üyesi olan yaşayan bir canlıya karşı duygudaşlık ve acıma yükümlülüğünü içerir. Schweitzer'e göre, bir kimsenin başka insanlara iyilik etmesi yetmez. İyiliğini ister hayvan ister bitki olsun, tüm canlılara yaymalı, hiç değilse bunu, onları gereksiz yere ya da düşüncesizce öldürmekten kaçınma ölçüsünde gerçekleştirmelidir. Schweitzer mikropların, zararlı böceklerin ve yılanların yok edilmelerinin gerektiğini elbette kabul eder, ama spor adına hayvanların öldürülmesini, hatta, birkaç saniye sonra yere atmak üzere boşu boşuna yaprakların ve çiçeklerin koparılmasını kınar. Tüm yaşam biçimleri kutsal sayılmadıkça, insan yaşamına da saygı duyulmayacağını ileri sürer. «Yaşama saygı ahlakı, herşeye açılan bir Sevgi Ahlakıdır» ve «ancak sevgi yoluyla Tanrı ile birleşebiliriz» der.³⁰ Dolayısıyla Schweitzer yaşamı yok eden, engelleyen, yasaklayan her şeyi kötü şeyler sınıfına sokar. Yaşamı kurtaran, çoğaltan ve onun en yüksek gelişme noktasına ulaşması yolunda olanaklı her yola başvurarak yaşama yardımcı olan her şeyi iyi olarak tanımlar. Yaşama karşı saygıyı barışın anahtarı olarak görür. Batı halkları yaşama karşı saygılı olmadıkları için, birbirlerinden nefret edip birbirlerinden korkmaktadırlar ve savaşlar kaçınılmaz olmaktadır.

Schweitzer ile Gandi'yi karşılaştırmak ilginç olur. Felsefeleri, barışçılıklarında, şiddetten nefret edişlerinde, materyalizme ve mekanizasyona karşı çıkışlarında, özgecilik ve özveri üzerinde önemle durmalarında ve insanın onuru ve değeri konularında birbirlerine benzer. Hatta Gandi'nin öküzü kutsal saymasıyla Schweitzer'in yaşama karşı saygısı arasında bile bir benzerlik vardır. Her ikisi de, aşağı yaratıklara saygı beslemekte evrensel sevginin bir örneğinin sergilendiğini görürler. Ama Gandi için öldürmenin her türlü kötü iken, Schweitzer düşüncesizce öldürmeleri ve öldürmekten kaçınma olanağı bulunduğu halde yapılan öldürmeleri kınar. Aralarındaki öteki farklılıklar daha önemlidir. Schweitzer de bilime gereğinden fazla önem verilmesinin insanlık için tehlikeler yaratabileceğini kabul ederse de, Hintlinin (Gandi'nin) çağdaş

---

30 Albert Schweitzer, *Out of My Life and Thought*, New York, 1933, Holt, 232, 238.

tıp hakkında beslediği kuşkuların hiç birine katılmaz. Ulusların kendi kendilerini yönetme ilkesinin genel olarak geçerli bir ilke olduğunu düşünürse de, Gandhi'nin militan nasyonalizmine ya da kendine yeterlilik çabasına, boykotlarına ve koruyucu gümrük vergilerine ilgi göstermez. Son olarak, ve siyasal açıdan değerlendirilince en önemlisi olarak, Schweitzer'in pasif direniş ile ilgili görüşlerinin Gandhi'ninkilerle çakışmadığını belirtelim. Alsaslı (Schweitzer) için, her türlü direnişe karşı çıkılmalıdır. Direnme, ister şiddete başvurularak ister başvurulmaksızın yapılsın, bir amaca ulaşmak yolunda kuvvetin kullanılmasıdır. Ve üzeri örtülü kuvvet kullanmanın, şiddete başvurularak yapılan açık saldırıdan daha çok acı yaratabilmesi tehlikesi vardır. Ancak tüm varlıkların içinde bulundukları trajik durumlarına acımaktan doğan özveride bulunma ve iyilik yapma yolunda aktif eylemler, beklentileri boşa çıkmış ve korku içindeki insanlığın yaralarını iyileştirebilir. Schweitzer'in sevgiyi acıma duygusuyla bir tutuşu, garip bir özdeşleştirme olarak görünebilir; ama bu, Ekvator Afrika'sının sık ormanlarında, yaşam olgusunu yıllarca düşünüp taşındıktan sonra ulaştığı bir görüştür.

SONUÇ

II. Dünya Savaşı'ndan beri kitle halinde yokedici silahlardaki gelişme, kuvvet dinine sarılanların saflarını seyrekletti. Gene de şiddete başvurmayı daha büyük kötülüklerin önlenmesi yolunda gerekli, zorunlu bir araç olarak görüp savunanlar var. Ama, ahlakça zayıflığa bir çare olarak, ya da insan soyu için bir hijyen (temizlik) olarak toptan öldürmeyi savunan çağdaş bir Treitschke ya da çağdaş bir Marinetti bulmak kolay olmayacak. *Thieves in the Night* (Gece Hırsızları) adlı kitabında Arthur Koestler, kendine olan saygısını yeniden kazanmak için bir kimsenin sahip olduğu tüm vahşiliği ile, alçaklığı geriletmek için savaşmasının gerekli olduğunu ileri sürerken, yukarıdaki bakış açısına yaklaşır; ama bunları, ellerinin altında dünyayı yok edebilecek kadar güç bulunan süper devletler arası bir çatışma dolayısıyla değil, Yahudiler ile Araplar arasında küçük çaplı bir savaşla ilgili olarak söylüyordu. Bugün uluslararası bir savaşın dünyayı tam bir yıkıma götüreceği hemen herkesce kabul ediliyor. Hiç bir ulus böyle bir kavgayı kazanamaz ve hiç bir ulus böyle bir savaştan yitirdiği şeyleri karşılayabilecek kadar kazançlı çıkamaz. Bu gerçeklerin kabul edilmesi III. Dünya Savaşı'nı önlemenin bir yolunun bulunması gerektiğine inananların sayısını çok artırdı. Birkaç utopyacı, tek çözümün, ulusal egemenliğe son verilip bir dünya federasyonunun kurulması olduğunu ileri sürmekte. Birkaç sıkı uluslararası ahlak yanlısı, sisteminden nefret ettiğimiz düşünceye tek bir önemli ödün vermektense, ilkelerimize sıkı sıkıya bağlanmak yolunda yok olmanın daha iyi olacağını düşünüyor gibidirler. Onlar da kuşkusuz barışı, ama, yalnızca kendi koşullarıyla gerçekleştirile-

cek bir barışı istiyorlar. Ama hemen tüm ülkelerde, sorumlu vatandaşların gittikçe artan bir bölümü, nükleer bir savaşın dehşetlerini başlatacak ölümcül işaretin verilmesini engelleyecek ortak bir anlaşma temelinin bulunması gerektiğine inanıyor görünüyorlar.

Savaştan kaçınılması yolunda [statükoda] bazı düzeltmeler yapıp bazı ödünlerin verilmesini savunanlar arasında önde gelen bazılarının kuvvet politikası okulundan oluşları kaderin cilvesi gibi görünüyor. Örneğin, «çevreleme politikası»nın* yaratıcısı ve Birleşik Devletler'in eski Moskova Büyükelçisi George F. Kennan, iki tarafın karşılıklı anlaşmayla Orta Avrupa'dan kuvvetlerini çekmek yoluyla «çatışmama»** politikasını önerir.³¹ Hans Morgenthau ve Winston Churchill, çatışmaya karşı seçenek olarak görüşme yolu üzerinde önemle durmalarıyla, bu konuda daha göze çarpıcı bir örnek oluştururlar. Bu örneklerin hiç biri, uluslararası ilişkiler alanında ideolojilere ya da ideallere fazla bir önem vermez. Hiç biri bir uluslararası hukuk ya da bir uluslararası ahlak tanımaz. Bu niteliklerinin büyük kusurları olup olmadığı, daha çok önerilerinin pratik sonuçlar verip vermemesine dayanır. Siyasal gerçekçilere yöneltilebilecek daha ciddi bir suçlama, hesaplarında gelişmeye pek az yer vermiş oluşlarıdır. Yakın gelecekle ilgili sorunları çözme yolunda bazı anlaşmaları halle yola koyabileceklerdir, ama hiç bir kalıcı çözüm önermezler. Egemen devletler sisteminin süresiz olarak süreceğini, bunun sona erer ermez de dünyaya orman yasasının egemen olacağını düşünürler. İnsanlar arasında ne bir ahlak devriminin gerçekleştirilebileceğine ne de insan kurumlarının biçim değiştirebileceğine inanırlar. Dünya federasyonundan yana olanlar ve şiddete başvurmamayı savunanlar daha naif düşünceli olabilirler, ama hiç değilse gözlerini yüksek amaçlara diktikleri için daha saygıdeğer kimseler olarak görülebilirler.

XV. Bölüm İçin Türkçe Ek Okuma Listesi

- Abadan, Yavuz, *Amme Hukuku ve Devlet Nazariyeleri*, Ankara, 1952, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 305 s.
- Carr, Edward Hallett, *Tarih Nedir*, çev. Misket Gizem Gürtürk, İstanbul, 1980, Birikim Yayınları, 207 s.
- von Clausewitz, Carl, *Savaş Üzerine*, çev. Şiar Yalçın, İstanbul, 1975, May Yayınları, 341 s.
- Dahl, Titt Fasmer, *Örnek İnsan Doktor Schweitzer*, çev. Pervin Esenkova, İstanbul, 1961, İstanbul Matbaacılık Anonim Şirketi, 133 s.

* «containment policy».

** «disengagement».

31 George F. Kennan, *Russia, the Atom and the West*, New York, 1958, Harper kitabına bakınız (ç.n.).

- Eaton, Jeanette, *Gandhi, Kılıcsız Mücahit*, çev. Sofi Huri, İstanbul, 1971 Redhause Yayınevi, 218 s.
- F. Louis *Emperyalizme Karşı Silahsız Savaşçı Mahatma Gandi*, çev. E. Tonguç, İstanbul, 1964, Ekin Yayınları, 256 s.
- Gandhi, Mohandas Karamchand, *Hakikat Yolundaki Tecrübelerimin Hikayesi*, çev. Vedat Günyol, İstanbul, 1963, Rafet Zaimler Kitap Yayınevi, 428 s.
- Halle, Lois Joseph, *Soğuk Harp*, çev. Fahri Çeliker, Ankara, 1976, TC. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Etüt Yayınları, 391 s.
- Haushofer, Karl, *Japonya ve Japonlar*, çev. Galip Kemal Söylemezoğlu, İstanbul, 1941, Kanaat Kitabevi, 207 s.
- Hitler, Adolf, *Kavgam*, çev. Refik Özdek, İstanbul, 1972, Yağmur Yayınları, 697 s.
- K., Immanuel, *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme*, çev. Y. Abadan - S.L. Meray, Ankara, 1960, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 56 s.
- Lenin, V.İ., *Kapitalizmin En Yüksek Aşaması Emperyalizm*, çev. E. Başar, Ankara, 1965, Sol Yayınları, 161 s.
- Morgenthau, Hans J., *Uluslararası Politika Güç ve Barış Mücadelesi*, 2 kitap, çev. Baskın Oran Ünsal Oskay, Ankara, 1970, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 839 s.
- Rolland, Romain, *Tolstoy'ın Hayatı*, çev. Tahsin Yücel, İstanbul, 1969, Varlık Yayınları, 174 s.
- Schweitzer, Albert, *Çocukluğum ve Gençliğim*, çev. Yurdakul Fincancı, Ankara, 1966, Bilgi Yayınları, 86 s.
- Schweitzer, Albert, *Uygarlık ve Barış*, çev. Vehbi Gül Ender Gürol, İstanbul, 1969, Yankı Yayınları, 133 s.
- Sinha, R.K., *Kurtuluş Savaşları Devrimler ve Mahatma Gandi*, İstanbul, 1972, Milliyet Yayınları, 289 s.
- Sorokin, Pitirim A., «Albert Schweitzer», Pitirim A. Sorokin, *Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri*, çev. Mete Tunçay, Ankara, 1972, Bilgi Yayınları, s. 157-162.
- Thoreau, Henry, *Haksız Yönetime Karşı*, çev. Vedat Günyol, İstanbul, 1963, Gün Basımevi, 55 s.
- Tolstoy, Lev Nikolayeviç, *İnsan Ne İle Yaşar*, çev. Sofi Huri, İstanbul, 1955, Amerikan Board Neşriyatı, 23 s.
- Tolstoy, Lev Nikolayeviç, *Nerde Sevgi Orda Allah*, çev. Sofi Hurl, İstanbul, 1958, Amerikan Bord Neşriyatı, 23 s.
- Yetkin, Çetin, *Kaba Kuvvet Felsefesinin Doğuşu ve Gelişimi*, Ankara, 1968, Toplum Yayınları, 157 s.

BEŞİNCİ KESİM

SONUÇ

XVI

SİYASAL KURAMA MEYDAN OKUYAN KURAMLAR

Sistematik Okul, Analitik Okullar, Davranışçı Okul

Akademik bir disiplin olarak siyasal kuram, son yıllarda [1950'lerde] bir kesinsizlik ve kargaşa içine düşmüştür. Birçok yorumcu onu, düşünce tarihi alanında cansız ve verimsiz bir uğraşı dalı olarak görüp eleştirdi. Bu kimseler siyasal kuramın, elli yıldır özgünlükten (orijinallikten) yoksun olduğunu ve siyasetin biliminin gelişmesine ya pek az katkısı olduğunu ya da hiç bir katkısı olmadığını ileri sürdüler. Bu tür yorumlarda bulunanlar, kabaca, sistematik okul, analitik okul ve davranışçı okul olmak üzere üç grupta toplanabilir. Bu okullar, bir tarih çalışması alanı olarak siyasal kuramın herhangi bir değer taşımadığı görüşünde birleşirler, ama sıra kullandıkları yöntemlere ve ulaştıkları sonuçlara gelince, birbirlerinden ayrılırlar.

a. Sistematik Okul

Sistematik okulun en önde gelen önderi David Easton'dur. Tümdengelimci ya da sistematik siyasal kuramın en ödün vermez savunucusu ise Easton'dan etkilenen Anatol Rapoport oldu.

David Easton

David Easton, çağdaş siyasal kuramın gerileyişinin baş nedenini, tarihselciliğin* zafere ulaşmasında bulur. Tarihselcilik sözüyle anlatmak istediği, tüm düşüncelerin tarihsel olarak belirlendiği, düşüncelerin ta-

---

«Historicism», hem buradaki gibi, tüm düşüncelerin ve kuramların belli tarihsel dönemlerin ürünü oldukları, hem de Karl Popper'ın kullandığı gibi tarihin yasalarının olduğu yolunda beslenen yanlış bir inanca dayanan düşünüş anlamlarında kullanılmaktadır; birincisini «tarihselcilik» ikincisini «tarihsicilik» olarak çevirmek uygun görünüyor (ç.n.).

rihte görüldükleri biçimleriyle doğalarının, ilişkilerinin ve etkilerinin, siyasal kuramın içeriğini ve özünü, kısacası siyasal kuramı oluşturdıkları görüşüdür. Tarihselciliğin başlıca savunucuları olarak da, William A. Dunning'i, Charles H. McIlwain'ı ve George H. Sabine'i gösterir. Dunning'e göre siyasal kuram düşünce tarihinin bir türünden başka bir şey değildir. Onu ilgilendiren hemen hemen tek şey, sayısız düşüncelerin kültürel ve siyasal geçmişlerini eşeleyip ortaya çıkarmak ve bunların daha sonra yaptıkları etkileri göstermektir. McIlwain'ın tarihselciliği, Easton'a göre, Dunning'kinden de deterministçeydi. Bu Harvardlı ortaçağ bilgini, düşüncelerin tarihsel koşulların ürünlerinden başka bir şey olmadıklarını düşündü. Düşünceler, okyanusta köpüklere benzeyen olgular olmaktan öte bir şey olmayıp, bir epifenomen (gölgeolay), belki öteki düşünceleri etkilemeleri dışında, hiç bir etkileri olmayan, hiç bir sonuç doğurmayan olgulardı. Sabine, saf bir tarihselci bakış açısına sahip olmak yolunda, bu iki öncelinden (Dunning'den ve McIlwain'dan) çok daha ötelere gitti. Ele alıp incelediği filozofların kuramlarının mantıksal geçerlilik derecelerini araştırmaya kalktı ve onların değer yargılarıyla ilgilendi. Ama Sabine'ın yaklaşımı, gene de, «tarihsel betimleme dışında, ahlak sorunlarında kendilerine düşen en büyük görevin, kafa-dan ahlak sistemleri kuran ahlak mimarları gibi değerler sistemi kurmak değil, aşırı semantikçiler gibi, ahlak sorunlarını duruluğa ulaştırmak»¹ olduğuna inanan siyasal kuramcılarının çoğunun yaklaşımına benzer bir yaklaşımdır.

Easton'un başlıca amacı, düşünce tarihi alanında bir çalışma biçimi olan siyasal kurama son verip, onun yerine, siyaset bilimine canlılık ve anlam kazandıracak olan, değerlerin ve büyük ilkelerin gelişmesinin araştırılmasını koymaktır. Siyaset biliminin, sistemli bir kurama ya da bir genel kurama ulaşma yolunda sosyolojinin ve ekonominin gerisinde kalmış olmasına üzüldür. Siyaset bilimi çalışmasının, ekonomideki marjinal yarar ilkesi, biyolojideki Darvinci varsayım ya da fizikteki Einstein kuramı gibi, büyük bir bütünleştirici düşüncenin etkisi altına girdiğini görmek ister. Siyaset bilimi alanında bunlara benzeyen bütünleştirici bir düşünceye en çok yaklaşan Michels'in «Oligarşinin Çelik Yasası» olmuştur. Ama, Easton'a göre, bu tür formüleştirmeler, bir bilgi dalının tümüne kavramsal bir çerçeve sunamayacak kadar dardır ve sınırlıdır. Easton'un aradığı, siyaset biliminde çalışmalara ve araştırmalara rehberlik etmeye, ölçmeye ve harekete geçirmeye yarayacak daha geniş çaplı bir kuramsal taslaktır. Bu yolda, katı, mekanik bir kalıbın değil, esnek ve her zaman akıcılığını koruyan bir taslağın ortaya konmasını ister. Bu, benimsenmiş varsayımlardan oluşan ve ancak toplumsal açıdan

---

1 David Easton, *The Political System*, New York, 1953, Knopf, 254.

önem taşıyan sorunların daha iyi kavranması yolunda ampirik çalışmaya yön verdiği sürece kullanılacak» bir kuram olacaktır.² Easton, ampirik araştırmanın sözünü etmesine karşın, siyaset bilimine tümdengelimci bir karakter vermek yolunda çok ileri noktalara gidecektir. Easton'un genel kuramsal çerçevesi, ya da genel kuramı «daha dar kapsamlı genellemeler»den çıkarsadığı «kaziyelerden» (doğruluklarının kanıtlanmasına gerek duyulmayacak kadar doğru kabul edilen varsayımlardan) oluşacaktır. Bu kaziyelerden daha sonra «ampirik yollarla kanıtlanabilecek» belirli, özel genellemeler çıkarılacaktır.³ Bu sistem, tümevarımcı mantığın bilinen silogizmine (tasımına)* oldukça yaklaşmış görünüyor.

Easton'a göre, siyasal kurama böyle bir tümdengelimci yaklaşımın baş yararlarından biri, değerlerin hem gelişmesine hem de korunmasına olanak vermesidir. Lord Bryce'in ve izleyicilerinin üzerinde önemle durdukları, toplum bilimcisinin herhangi bir ahlaksal yargıda bulunmaktan vebadan kaçır gibi kaçınması gerektiği yolundaki «aşırı olguculuğa»** şiddetle karşı çıkar. Easton bu tür yargılara sahip olup bunları savunmayı, siyasal kuramcının en önemli görevlerinden biri olarak görür. Bir siyasal sistemi ve onun yarattığı, uyguladığı politikaları değerlendirmeye yolunda kullanılabilecek yargılar kümesi sağlamayacak bir kurama sahip olmanın ne gibi bir yararı olabilir ki? diye sorar. Ahlakla ilgili yargılar bireyin duygusal yaşamına iyice kök salmış olduğuna göre, bunlar araştırmacının incelemelerini de ister istemez etkileyecektir. Bu nedenle, araştırmacının ahlak yargılarını anlaması ve onların sahip olmaya değer bir sistem olarak gördüğü sisteme etkilerini bilmesi bir zorunluluktur. Değerler herkesin veri olarak olduğu gibi alıp benimseyeceği aksiyomlar (kanıtlanmasına gerek olmayan apaçık gerçekler) değildir. Ampirik veriler karşısında incelenip sınavdan geçirilmeleri gerekir, ama onların aynı zamanda araştırmacının çalışmalarında bir model (örnek) ya da çerçeve olarak kullandığı varsayımlar, ya da ilkeler bütünü karşısındaki durumlarının da incelenmesi gerekir. Bu modelin ya da çerçevenin özü, bir «genel kuram» olmasıdır. Böyle bir genel kuramın geçmişteki örnekleri, John Locke'un doğal haklar kuramı, Jeremy Bentham'ın en büyük mutluluk ilkesi ve belki de Marksist sınıf kavgası kuramıdır.

2 Easton, *The Political System*, 57.

3 Easton, *The Political System*, 58.

* Tasım (syllogism), mantıkta tümdengelimcin en çok bilinen biçimi olup, «Bütün insanlar ölümlüdür / Sokrates bir insandır / Sokrates ölümlüdür» klasik örneğinde görüldüğü gibi, birinci (büyük) önermeden kıyasla (tasım yoluyla) sonuca ulaşılan akıl yürütme yöntemidir; genellikle, büyük önermedeki düşüncüyü açarak yinelemekten (totoloji yapmaktan) öte, yeni bir bilgi türetmeyen, başlangıçtaki inancı mantıkla kanıtlıyormuş gibi görünüp yineleyen bir mantık biçimi olarak eleştirilir (ç.n.).

hyperfactualism.

Anatol Rapoport

Tümdengelimci ya da sistematik kuramın Easton'dan etkilenmiş ödün vermez savunucusu olan Anatol Rapoport, bir siyaset bilimcisi değil bir matematikçi ve bir biyologdur. Bununla birlikte, tüm toplum bilimlerine, özellikle de onları kesin bilimler durumuna getirmeye karşı büyük bir ilgi göstermiştir. 1955'ten beri [1960'a kadar] Michigan Üniversitesi Kafa Sağlığı Enstitüsü ile bağlantılıdır. Rapoport tümdengelimci kuramı savunmakta Easton'u geçer Gerçekten Rapoport bu yolda, neredeyse kuramı olgulardan ayıracak kadar ileri gider. Ampirik gözlemlerin olguların doğru bir biçimde kavranmasına hemen hemen hiç bir katkısının olmadığı görüşündedir. Bir fizikçi okyanus dalgalarını titizlikle inceleyerek uzun yıllarını harcayabilir ve sonunda dalga hareketini anlamakta daha önce olduğundan daha kavrayışlı olmayabilir. Rapoport'a göre, onyedinci yüzyılda bilim dünyası, Sir Francis Bacon kadar bir Galileo Galilei yetiştirdiği için şanslıydı. Francis Bacon kuramların olgulara uyması gereği üzerinde direnen bir ampirikçiydi. Galilei ise, olgulara fazla önem vermedi, fakat ideal koşullar altında «olması gereken» ile ilgili kuramlar formülleştirmenin yararına inandı. Bu inanç yönünde çalışmasaydı, aslında gezegenimizde görülen düşme olaylarının çoğuna uymayan «düşen cisimler yasası»na sahip olamayacaktık. Bu yasa, çevremizde görülen düşme olaylarına uymaması bakımından yanlıştır. «Bununla birlikte, daha derin bir anlamda doğrudur. Böyle ideal düzeyde doğru, olgular düzeyinde yanlış yasalar olmadan, matematiksel fizik hiç bir zaman ortaya konamayacaktı.»⁴

Rapoport fizik bilimleriyle toplum bilimleri arasında bağlantı kurulamayacak kadar büyük bir uçurum bulunduğunu kabul etmez. İkisinin amaçları tümden farklı değildir ya da tümden farklı olmaması gerekir; öte yandan yöntemleri kesinlikle aynı yöntemler olabilir. Bununla birlikte, bugün için sorunları farklıdır. Fizik bilimci için, tanımlama, tanıma ve doğru sınıflandırma sorunları büyük ölçüde ya da hemen tümüyle çözülmüştür. Buna karşılık toplum bilimcisi için bu sorunlar hâlâ yaşamsal önem taşımaktadır. Toplum bilimci, «demokrasi», «özgürlük» ya da «egemenlik» sözcüklerini kullandığı zaman, meslektaşlarının hatta çoğunluğunun, bunlarla amaçladığı şeyleri anlayıp anlamayacaklarını; ya da devletleri veya yönetimleri birbirinden ayırmada kullandığı sınıflandırmayı kabul edip etmeyeceklerini bilememektedir. Ama eğer bu sorunlar çözülebilirse, toplum bilimci de, biliminin hedeflerine doğru, özünde bir fizikçininkinin aynısı olan bir yolda ilerleyebilecektir. Her iki bilim dalının hedeflerinin özü de, olayları açıklayabil-

---

4 Anatol Rapoport, «Various Meanings of Theory», *American Political Science Review*, LII (1958), 983.

mek ya da önceden kestirmelerde bulunabilmek yolunda kullanılabilecek «kuramlar»ı bulup ortaya koymaktır. Fizikçi için bir kuram bir teoremler toplamıdır. Bir teorem ise, öteki önermelerin ya da tanımlamaların kesinlikle bir mantıksal sonucudur. Bu durumda, teoremin geçerliliği, daha önceki teoremlerin geçerliliğine bağlıdır. Geriye doğru giden bu süreç, kendiliğinden apaçık* olduğu düşünülen bir ilk önermeye ulaşılan dek sürer. Böylece mantıksal bakımdan tutarlı olan, ama (ilgili) tüm olgulara uyması gerekmeyen bir «saf» kuram geliştirilmiş olur. Böyle bir kuram, tümevarımla ulaşılan herhangi bir bulgudan daha iyi olacak, bilime anlam ve yön verecek ve olguların doğru olarak «kavranılmasını» sağlayacaktır.

Garip görünse de, Rapoport saf kuramın normatif (değer yargıları ile ilgili) görevinin olabileceğini kabul eder. Bilim adamlarının hiç bir zaman «olması gereken» ile ilgilenmeyip «olanla» ilgilenmelerinin doğru olduğu savını kabul etmez. «Değer yüklü kuram»ı savunmakta Profesör Easton'dan geri kalmaz. Saf kuramın özünün, belli bazı (genellikle ideal) koşullarda neyin olması gerektiğini göstermek olduğunu ileri sürer. İdeal koşullar hiç bir zaman gerçekleştirilemeyebileceğinden, böyle bir kuramın «pratik» değeri olmayabilir; ama olasılıkla büyük bir «yorumbilimsel»** değer taşıyacaktır. Bir başka deyişle, herhangi bir değerden esinlenilmemiş ya da herhangi bir değere göre yön verilmemiş bir araştırma ile hiç bir zaman ortaya çıkarılamayacak olan bir durumda, temel doğruları ortaya koyacak ya da bu tür doğruların ipuçlarını verecektir. Sonuçta saf kuram, fizik bilimlerinde olduğu gibi toplum bilimlerinde de olacakların önceden kestirilebilmesinin temellerini kurmuş olacaktır. Ama böyle bir sonucu hemen beklemek akıllı bir davranış olmaz. Kuram, bir kredi sistemine benzer. «Bir kimse *bir yerlerde* işlemlere güvence olacak taşınır, taşınmaz değerlere (mallara) sahip olduğunu ileri sürmek yolunda bir hakka sahiptir. Ama bu değerler çoğu zaman gelecekte var olabilecek değerler olabilir ve bunların gerçekten var olup olmadıklarını sorgulamak, onların var olmalarını engelleyecek zincirleme bir etkiye yol açabilir.»⁵ Bu öğüde katılma, hemen herhangi bir kuramın, örneğin spiritüalizminin ya da frenoloji-nin*** gelecekteki potansiyelini eleştirme girişimlerini söndürebilecek bir tutum gibi görünebilir.

---

self-evident.

** *heuristic.*

5 Rapoport, «Various Meanings of Theory», 988.

*** *Phrenoloji*; elbette «fren bilgisi» değil, kafa biçiminden karakteri saptama savında bulunan bir «sözde bilim» (ç.n.).

b. Analitik Okul

Düşünce tarihinin bir türü olarak siyasal kurama başkaldırma ruhunu temsil eden okulların ikincisi, analitik okuldur. Bu okulun üyeleri yeni bir kuram yaratıcı olmaktan çok, eleştirici kimselerdir. Bunlar, siyasal kuramın görevinin, yerçekimi yasasının onyedinci yüzyıl fizikinde yaptığı gibi siyaset bilimini birleştirip yönlendirecek bir bütüncü ilke geliştirmek olmadığını düşünürler. Kuşkusuz karşı çıktıkları kuramlar değildir, ama kendileri [tek bir genel kuramın dayatılmasına karşı çıkararak] birlikten çok çokluğa inanırlar; aynı zamanda tarihselcilerin çoğunun herhangi bir siyasal kuramın bir başka kuram kadar iyi olduğunu ya da kuramlar arasındaki tek anlamlı farkın, yaptıkları etkilerin farklılığı olduğunu ileri süren varsayımlarına karşı çıkarlar. Tarihselcilerden farklı olarak analitik okul her kuramın, ya mantıksal analizden, ya ampirik soruşturmadan ya da her ikisinden birden geçirilmesini isterler. Siyasal düşüncelerin evrimini incelemeyi tümüyle bir yana bırakırlar ve onların etkilerine pek fazla önem vermezler. İlgilendikleri daha çok, düşüncelerin, özellikle günümüzün düşüncelerinin ve geliştikleri zamana bakmaksızın geçmişin en ünlü düşüncelerinin geçerlilik dereceleridir. Sistematik okul gibi, analitik okulun üyeleri de tümdengelimci yöntemi yaygın bir biçimde kullanırlar. Mantıksal süreçleri, özellikle matematiğin bir dalı olarak görülen türden mantıksal süreçleri genellikle bir silah olarak kullanırlar. Yazılarının çoğu katsayılarla, istatistik endekslerle ve cebir formülleriyle doludur.

Mantıkçı Pozitivistlerin Analitik Okula Etkileri

Carnap, Neurath, Reichenbach, Wittgenstein

Analitik siyasal kuramın gelişmesi, felsefede daha çok «Mantıkçı Pozitivizm»* ya da «Yeni Pozitivizm» olarak tanınan yeni bir akımdan etkilenmiş görünür. Mantıkçı pozitivizm, 1920 dolaylarında, üyeleri arasında Rudolf Carnap, Otto Neurath ve Hans Reichenbach'ın bulunduğu Viyana Çevresi olarak bilinen bir çevre tarafından kuruldu. Avusturya'nın nazileştirilmesi tehlikesi karşısında, üyelerinin çoğu başka ülkelere sığındı. Neurath İngiltere'ye yerleşti, Carnap ve Reichenbach Birleşik Devletler'e. Bu yeni akım gücünün önemli bir bölümünü de, I. Dünya Savaşı'ndan önce Avusturya'dan İngiltere'ye göç etmiş olan Ludwig Wittgenstein'dan almıştı. Wittgenstein'in temel öğretisi, felsefeye düşen tek görevin dilin analizi ve duruluğa kavuşturulması olduğu savıydı.

Mantıkçı pozitivizm çağımızın en radikal ve ilkelerine en sıkı sıkıya bağlı felsefelerinden biridir. Bu yolda, Auguste Comte'un metafizik

---

* *Logical positivism.*

düşmanı öğretilerini bile aşar. Comte, herhangi bir değer taşıyan tek bilgi türünün bilim yoluyla elde edilmiş bilgi olduğunu söylerken mantıkçı pozitivistler, fizik evrende herhangi bir şeyle «bire bir uyuma» göstermeyen her şeyi anlamsız sayıp reddederler. Comte ve ardılları, astronomi ve kimya alanlarına uygulandığı kadar etkili bir biçimde etik ve sosyoloji alanlarına da uygulanabileceğini düşündükleri bilimle yetinmişlerdi. Mantıkçı pozitivistler bilimleri bilginin tek kaynağı olarak görürler ve fiziğin ya da matematik mantığının diline dönüştürülemeyen her türlü bilgiyi yadsırlar. Felsefeyi yalnızca fizik dünyanın olguları ile uyum içinde olan gerçeği bulup ortaya koymaya yarayan bir araç durumuna indirgerler. Felsefeyi neredeyse tüm içeriğinden soyup, «syntax» yani dilin yapısı ve iç ilişkileri ile, bir de düşünceleri dile getirecek yeni bir araç ortaya koyma girişimleriyle ilgilenirler. Ve aradıkları bu araç genellikle matematiksel bir biçim alır.

Robert A. Dahl

Analitik okulun en önde gelen önderi, Yale Üniversitesi'nden Robert A. Dahl'dır. Çalışmasının iyi bir örneği, *Preface to Democratic Theory* (Demokrasi Kuramına Giriş) adlı yapıtında Madisoncu demokrasiyi açıklamasıdır (teşrih etmesidir). Madisoncu kuramı* on varsayıma, bunların da bazılarını «tanımlamalar»** ve «durumlar»*** dediği alt bölümlere ayırır. Bu yolda izlediği yöntem, yalnızca tümdengelimci bir yöntem olarak kalmayıp, neredeyse Thomistik (St. Thomas'inkine benzeyen) bir çeşni taşır. Önce, Madisoncu sistemin birbirleriyle uyum sağlayan iki amacının olduğunu gösterir. Bir yandan, tüm ergin vatandaşların, hükümetin izleyeceği politikanın genel yönünü saptamayı da içerecek, eşit haklara sahip olmaları gerektiği önermesini gerçekleştirmeyi amaç edinmiştir. Öte yandan, eğitim görmüş ve zengin sınıflardan oluşan azınlıklara, kitlelere verilmeyen bazı yetkiler ve ayrıcalıklar vermek gibi bir amacı daha vardır. Bu voldaki yetkiler ve ayrıcalıklar, ana-

---

6 Robert A. Dahl, *Preface to Democratic Theory*,

Chicago, 1956, University of Chicago Press,

Profesör Dahl, yalnızca analizle ilgilenmez. Bu kitabında, «poliarkal demokrasi» adını verdiği kendi kuramını geliştirir. Bu, birbirleriyle rekabet edecek ve birbirlerini, herhangi bir anayasal sınırlamayla sağlanabileceğinden çok daha etkili bir biçimde denetleyecek azınlıklar yoluyla yönetim kuramıdır. Böyle bir kuram, «sistematik kuramı» içine değil, dar hatlı ya da dar ölçekli («narrow-gauger») kuramlar, ya da Profesör Easton'ın «yapay» (*synthetic*) dediği kuramlar sınıfına girer.

Madison (1751-1836) Birleşik Devletler'in dört «kuruğu ata»sından biri olup, «anayasanın babası» olarak tanınır; dolayısıyla «Madisoncu demokrasi» Amerikan Anayasası'ndaki demokrasi anlayışıdır (ç.n.).

«definitions».

*** «conditions».

yasal güvencelerle korunacaklardır. Ama Dahl'a göre, Madisoncu demokrasinin başka zayıflıkları da vardır. Tanımları belirsizdir; apaçık önermeler olarak düşündüğü önermeleri apaçık olmaktan çok uzaktır; «doğrulukları kuşku, olasılıkla da yanlış» çıkarsamalar yapmıştır; iç çelişkilerle doludur. Varsayımlarının birçoğu, kendilerinden önceki ve geçerli oldukları [kanılanmış olmayan] yalnızca kabul edilmiş olan varsayımlara ve tanımlamalara dayanırlar. Bu varsayımların ve tanımlamaların geçerliliklerinin yıkılmasıyla, bunlardan çıkarılan öteki varsayımlar da ayakta duramaz. Kısacası, Dahl'a göre, Madisoncu sistem «mantıksal açıdan anlaşılabilir» bir sistem değildir.

Charles E. Lindblom ile birlikte yazdığı daha önceki bir kitabında Profesör Dahl, siyaset felsefesinin geleneksel içeriğine daha derin bir ilgi göstermişti. Gerçi Dahl ve arkadaşı kitabın daha büyük bir bölümünü siyasal süreçlerin ve tekniklerin analizine ayırmışlarsa da, insanın siyasal dehasını, yüzyıllardır zorlayan bazı temel sorunları da tartışmışlardı. Dahası, değerlerle, kendilerinin seçtiği deyişle «hedefler» ile de ilgilenmişlerdi. Bunları, özgürlüğün, rasyonelliğin, demokrasinin, eşitliğin, güvenliğin ve gelişmenin Rönesans - liberal - sosyalist hedefleri olarak sıralamışlardı. «Büyük Seçenekler»e pek olumlu bir gözle bakmamakla birlikte, totaliterci toplum tipine karşılık liberal demokratik toplum tipini seçtiklerini açıklamakta duraksamamışlardı. Öte yandan utopyacılığı da reddetmişlerdi. Çağımızın toplumunu «teknikler devrimi» geçiren bir toplum olarak gördüler. Bunlar, kapsamlı bir biçimde toplumsal ve siyasal yeniden örgütlendirmelere gidilmeksizin, toplumsal eylemin «yöntemlerinde» görülen değişikliklerdi. Tekniklerdeki değişimler yoluyla, birçok temel hedeflere zaten ulaşılmış bulunulduğundan, herşeyi içerecek derecede kapsamlı yeniden örgütlenmelere artık gerek kalmamıştı. Dahl ve Lindblom, örneğin «sosyalizm de kapitalizm de ölmüştür» dediler. Sosyalizm kusurlarından dolayı değil başarıya ulaştığı için ölmüştü. Batı ekonomileri ise, «Gladstone'dan ve kendisini izleyen liberallerden çok Fabiancılar'a» ve belki de «Herbert Spencer'den çok Marx'a» yaklaşmıştı.⁷ Ama bu sonuçlar, hiç bir biçimde bilinçli olarak seçilen büyük ideallerin ürünü değildir. Tersine, somut, belli amaçlara ulaşmak yolunda ufak tefek değişikliklerin ürünüdür. Bununla birlikte, üstüste yığılan etkileri, utopyacı bir programın tamamlayıcı parçalarıymışcasına, devrimci değişiklikler yaratmışlardır.

Felix E. Oppenheim

Siyasal kurama analitik yaklaşımın öteki savunucularını ortaya koymak güç değil. Bu konuda çok sayıda makaleler döktürmüş olanlardan

---

7 Robert A. Dahl ve Charles E. Lindblom, *Politics, Economics and Welfare*, New York, 1953, Harper, 16, 515.

biri, son zamanlara [1950'lere] kadar Stanford ve Delaware üniversite-lerinde çalışan Felix E. Oppenheim'dır. Dr. Oppenheim, kendini yoğun bir biçimde metodoloji, tanımlamalar ve sınıflandırmalar sorunlarıyla uğraşmaya verdi. Oppenheim'ı ilgilendiren şey, daha çok yeni kuramlar geliştirmek değil, daha önce formülleştirilmiş kuramların geçerlilik de-recelerini araştıran ölçütler geliştirmektir. Siyasal kuramların eşit de-ğerde görülmemesinin, ancak sıkı bir analitik sınavdan geçebilenlerin ciddiye alınmasının büyük önem taşıdığını düşündü. Oppenheim'ın ana-liz sistemi daha çok tümdengelimcidir ve çoğu kez matematik formül-lerle bezenmiştir. Bu konuda «Denetim ve Özgür Olmama»* sorunuyla ilgili bir örnek yeter Senatör B, UMT yasa tasarısını desteklemek isti-yor, buna X diyelim. Ne var ki seçim bölgesindeki seçmenlerden gelen mektuplar çoğunluğunun UMT'ye karşı çıktıklarını gösteriyor; seçmen-lerinin bu çoğunluğuna da A diyelim; bunun üzerine oyunu değiştirme-ye yani X davranışını göstermemeye karar veriyor. Oyunu değiştirmez-se bir sonraki seçimi kaybetmekten korktuğundan, B, A karşısında öz-gür değildir. Seçimi yitirme korkusu B'yi yasa tasarısından yana oy kullanmaktan vazgeçirirse, tasarıya «karşı oy» A tarafından denetleniyor demektir. Senatör B tasarıdan yana oy kullanır ve bunun sonu-cunda seçimi yitirirse, anlaşılacağı gibi, A'nın B üzerinde «karşı oy» kullandırma yönünde bir denetimi olmamış demektir. «Böylece, B, X davranışını gösterseydi A'nın B'yi cezalandıracağı düşünülürse, B'nin A karşısında «özgür olmama» (A,B,X) durumunda olduğu ve olasılıkla, olumlu oy kullanmaktan vazgeçip karşı oy kullanacağı için «denetim» (A,B,X̄) durumu vardır. Öte yandan eğer B, X davranışını gösterirse ve A onu bunu yaptığı için cezalandırırsa, o zaman da «özgür olmama» (A,B,X) durumu vardır ama «denetim» (A,B,X̄) durumu yoktur.»⁸

Dr. Oppenheim, rölativizmi savunma yolundaki düşünceleriyle yeni bir kuram formülleştirmeye çok yaklaşıyor. Ve bunu yaparken çok daha az soyuttur. Mutlakçılarla [absolutistlerle, mutlak değerlerin varlığını kabul edenlerle] rölativistler [değerlerin göreceli olduğunu düşünenler] arasında, değerler konusunda herhangi bir temel görüş ayrılığı bulun-duğunu kabul etmez. Hakkın ve adaletin değişmez ölçütlerinin bulundu-ğuna inandıkları için, mutlakçıları, soylu ve iyi olan herşeyi koruyan kimseler olarak düşünmek; ve rölativistlerin, kalıcı ölçütlere inanma-dıkları için, olasılıkla aşağı türden hafif kimseler olduklarını sanmak anlamsızdır. Mutlakçılığın demokrasinin tek güvenilir temeli ve rölati-vizmin sorumsuzluğu, sinikliği ve nihilistliği besleyen ortam olduğunu ileri sürmek de, aynı derecede yanlıştır. Dr. Oppenheim mutlakçılık ile

* «Control» and «Unfreedom».

8 Felix E. Oppenheim, «Control and Unfreedom», *Philosophy of Science*, XXII (1955) 286-287.

rölativizm arasındaki temel farklılığın bir epistemoloji (bilgi kuramı) sorunu olduğunu ileri sürer. Mutlakçılar, Adaletin, Güzelliğin, İyiliğin ya doğal yasaların tanrısal biçimlerine uyduklarını, ya da apaçık düşünceler veya evrimin sonul ürünleri olduklarını düşünerek, yüce gerçekler olduklarına inanırlar. «Rölativizm, hiç bir şeyin doğasının iyi ya da kötü olduğunun gösterilebileceğine inanmayan, yani hiç bir şeyin iyiyle kötüyle ilişkili olmadığına inanan bir epistemolojik kuramdır.»⁹ Rölativist, demokrasinin iyi mi kötü mü olduğunu tartışmanın, epistemolojik bakımdan, nükleer bilimin iyiliğini ya da kötülüğünü tartışmak kadar saçma olacağını ileri sürer. İnsan kafasının nükleer bilimin ve de demokrasinin «olgularını» kavraması olanaklıdır. Ama iyilik ve kötülük ahlaksal niteliklerdir.

Dolayısıyla Oppenheim, ahlak değerlerinin epistemoloji ile hiç bir ilişkisinin bulunmadığı sonucuna varır. Etik seçimler nesnel bilgidir ya da gerçeklik hakkındaki görüşlerden değil, duygulardan kaynaklanır. «Bir rölativist tutarsızlığa düşmeden, ayırım yapmaktan ya da eşitlikten yana olabilir, hoşgörüsüz, hoşgörülü ya da aşırı hoşgörülü davranabilir.»¹⁰ Hemen hemen her büyük sorunda, birbirinin zıddı tutumları takınmış mutlakçılarla da karşılaşılabilir. Mutlakçıların bazıları liberaldir, bazıları tutucu, bazıları demokrasiyi yüceltirler, bazıları onu yerin dibine batırırlar; bazıları bireycilikten ve insanın değerinden yana konuşurlar, öteki bazı mutlakçılar saygıyı, boyun eğmeyi ve toplumdaki yaygın tutumlara uymayı (konformizmi) öğütlerler. Bunların açıklanması, bu niteliklerin, doğrulukları gösterilebilir şeyler olmayıp, etik değerler olmalarıdır. Bunlardan yana ya da bunlara karşı yargılarda bulunmak, ya da bunlara bağlanmak veya bağlanmamak olanaklıdır; ama doğruluklarını ya da yanlışlıklarını kanıtlamak olanağı yoktur.

Bununla birlikte Oppenheim, rölativizmin, demokratik ideallerin gelişmesine mutlakçılıktan daha elverişli bir ortam sağladığını ileri sürer. Mutlakçının, yalnızca bazı değerlerin sözünü etmekle kalmayıp, onların hakkın ve adaletin ideal ölçütlerine uygun olduklarını kanıtlayabileceğine inanmasına dikkati çeker. Bu nedenle olasılıkla «kendi» değerlerinin her zaman için geçerli, dolayısıyla herkese uygun olduğunu düşünecektir. Bunun sonucu, gelişerek sonunda baskıya ve tiranlığa varacak bir hoşgörüsüzlüktür. Mutlakçının tersine, rölativist, değerlerle ilgili inançların yalnızca özel seçimlerin ürünü olup, nesnel olarak kanıtlandırılmaya elverişli olmadıklarını kabul eder. Komşusunun farkı

9 Felix E. Oppenheim, «In Defense of Relativism», *Western Political Quarterly*, VIII (1955), 514.

Dolayısıyla olguların doğru kavranmasıyla değil «değerler»in seçilmesiyle ilgilidir (ç.n.).

10 Oppenheim, «In Defense of Relativism», 514.

tematik profesörü ve yüksek hızda bilgisayarlar uzmanı bir Macar olan John von Neumann tarafından ortaya atıldı. Neumann, 1954 yılında Başkan Eisenhower tarafından Atom Enerjisi Komisyonu'na atandı. Oyun kuramı, siyasal ve toplumsal alanlarda karar alma süreçlerinin, satranç, poker ve briç gibi oyunların oyuncularının davranışlarıyla büyük benzerlikler gösterdiği varsayımına dayanır. Her ikisinde de amaç, zafere ulaşmadır ve yöntemler, özel hesaplama, sinyalleşme, blöf ve aldatma gibi belli özel teknikleri de içeren strateji yöntemleridir. Oyun kuramının kurucuları, bu etmenlerin, özellikle savaş ve diplomasi alanlarında geçerli olduklarını ileri sürerler. Örneğin, A ulusu, «B eylemi»ni seçerse ve aynı zamanda B ulusunu kendisinin B' eylemini kabul etmek üzere olduğu yolunda aldatırsa, ne olacağını kestirmek için incelikli matematik formüller ortaya koymuşlardır. Oyun kuramında, ulusların da bireyler gibi, rakiplerinin zararına en yüksek üstünlüğü elde etmeyi düşünen tümüyle kendi çıkarını izleyen varlıklar oldukları düşünülmüştür. Bu kuramın savunucuları, rekabetin, yarışmanın evrensel bir yasa olduğunu ileri sürerken, Sosyal Darvinciler kadar ödün vermez, katı bir tutum takınırlar.

Alan Kuramı ve Kurt Lewin (1890-1947)

Alan kuramı fizikten alınan bir kavramdır. Fizikçiler bir çekim alanından, bir manyetik alandan söz ederler. Çekim alanı ile, gezegen türü bir cisimin çekim gücünün yayıldığı bölge anlatılmak istenir. Bir manyetik alan, mıknatısın etki alanı ile mıknatısa karşı duyarlı cisimlerin etki alanlarının gücünü içerir. Her iki kuram da, her alan bir bütünün parçası ya da bir birim oluşturacak biçimde, karşılıklı etkilemenin ve karşılıklı bağımlılığın bulunduğu işaret eder. Toplum bilimlerinde alan kuramı, hem sibernetiğe hem oyun kuramına bakarak, matematiğe daha az bağımlıdır ve psikolojiyle daha sıkı ilişkilidir. Toplum bilminde alan kuramının ilk habercisi M.I.T.'de Research Center for Group Dynamics (Grup Dinamikleri Araştırma Merkezi) müdürü iken 1947 yılında ölen Kurt Lewin'dir. Lewin'in öğretileri, incelenen grubun ya da bireyin «yaşam uzayı»nın toplum bilimcinin ele alması gereken alan olduğu yolundaki temel savına dayanır. «Yaşam uzayı» ile, belli zamanda birey ya da grup tarafından anlamlı, önemli bulunan tüm olguları amaçlar. Bunların önemli olup olmadıkları, önem dereceleri, pragmatik bir ölçüye dayanır; birey ya da grup için sonuçlar doğuran öğeler önemlidir; ötekileri değildir. Lewin, yaşam uzayı ile grubun ya da bireyin birbirlerine karşılıklı olarak bağımlı olduklarını ileri sürdü. Böylece birey ve çevresi, birbirlerinden ayrılmaz bir birim oluştururlar. Biri ötekinden ayrı olarak kavranamaz. Aynı şey grup ve çevresi için de geçerlidir. Ama alanın ancak belirli bir zamandaki nitelikleri gerçek belirleyicilerdir. Tarih, çevreyi sürdürebilir ya da değiştirebilir; kesin

etkileri olan etmenler ancak belli bir anda var olan etmenlerdir. Bu nedenle alan kuramcıları, Demokratik Parti'nin kurucusu olarak Jefferson'un söylediklerinin yirminci yüzyılda tümüyle geçersiz olduğunu ileri süreceklerdir. Gerçekten anlamı, geçerliliği olan şeyler, bugün var olan düşünceler ve ekonomik, toplumsal ve siyasal etmenler karmaşasıdır.

*c. Davranışçı Okul **

Düşünce tarihinin bir türü olarak siyasal kurama karşı başkaldırışın incelenmesi, davranışçıların bu konudaki katkıları da tartışılmadan tamamlanmış sayılmaz. Adlarının da gösterdiği gibi, davranışçılar ilgilerini, yönetimlerin örgütleri ve hukuksal yetkileri üzerine değil aktif bireylerin ya da grupların siyasal nitelikli davranışları üzerinde odaklaştırırlar. Analitik okulun üyeleri gibi, davranışçılar da metodolojiye yani yöntem sorunlarına derin bir ilgi gösterirler. Ama onların yaklaşımları, analitik okul üyelerinininki gibi daha çok tümdengelimci olan bir yaklaşım değildir. Ardında koştukları, siyasal etkinliklerin sırlarını çözecek anahtar görevi görecek kuramlar ve formüllerdir. Davranışçılar, olguları araştırma tutkusuyla yanan ampirikçilerdir. Ama, gözlemlerine anlam kazandıracak ilkelere ya da formüllere gereksinimlerinin olduğunu da kabul ederler. Bazen «sistematik kuram» dedikleri kuramın yararlarını sayıp dökerlerse de, tüm siyaset bilimini bütünlüğe ya da birliğe kavuşturmak için gerekli görülen herhangi bir formülle ya da kalıpla ilgilenmezler. Özünde pozitivist olan yaklaşımlarıyla, genellikle bu tür ilkelere pek az önem verirler. Siyaset biliminin içinde zaten gereğinden çok mitoloji bulunduğu inanırlar ve kavramsal bir çerçeve oluşturmak amacıyla sunulacak bir genel kuramın siyaset bilimi içindeki mitosların sayısını artırmaktan başka bir işe yaramayacağını düşünürler.

Arthur F. Bentley (1870 - 1957)

Davranışçı siyasal kurama esin veren, onun öncülüğünü yapan Arthur F. Bentley'dir. Öteden beri ihmal edilmiş ve yanlış anlaşılmış biri olmakla birlikte, bugün, kendisinin yirminci yüzyılın gerçek ufuk açıcı düşünürlerinden biri olduğu sık sık ileri sürülmektedir. Bentley, 1870'de Illinois'de Freeport'ta doğdu. Bir yıl York Koleji'nde ve bir yıldan az Denver Üniversitesi'nde okuduktan sonra, sağlık nedeniyle koleji bırakıp bir süre için babasının bankasında çalıştı. 1890'da ekonomi okumak üzere Johns Hopkins Üniversitesi'ne girdi. Üç yıllık ders programını iki yılda tamamlayıp dördüncülükle mezun oldu. Zaman ge-

* Yirminci yüzyılın başlarında ortaya çıkan bir psikoloji akımı olan «davranışçılık» (bak. 394), siyasal kuramın bu «davranışçı okul»u ile karıştırıl mamalı (ç.n.).

çirmeden Berlin ve Freiburg üniversitelerinde lisansüstü çalışmaları yapmak üzere Almanya'ya gitti. Ama babasının bankasında işlerin kötü gitmesi onu Amerika'ya geri dönmek zorunda bıraktı ve doktorasını 1895'te Johns Hopkins'ten aldı. Bentley'in akademik kariyeri kısa sürdü. Chicago Üniversitesi'nde bir yıl ders verdikten sonra, gazeteci oldu. Chicago gazetelerinde önce haberci, sonra başmakale yazarı olarak çalıştı. Şansından, bu işler geriye, kitaplıklara gitmek ve ilgisini çeken geniş bir siyasal malzemeyi kafasında ölçüp biçip değerlendirebilmek için bol bol zaman bıraktı. Bu fırsatları değerlendirerek, 1908 yılında ünlü *The Process of Government* (Hükümet Etme Süreci) adlı yapıtını üretme olanağı bulabildi. Yirmi yıl süre ile neredeyse farkına varılmayan bu kitap, 1930'da keşfedildi ve o zamandan beri de klasik bir yapıt olarak görülmektedir. 1941 yılında Bentley, konuk felsefe profesörü olarak Columbia Üniversitesi'ne çağrıldı. Bu görevde geçirdiği kısa bir süre dışında, olgunluk döneminin geri kalan yıllarının çoğunu, Indiana' da işini hızla geliştiren bir meyve yetiştiricisi olarak geçirdi. Ama, 1924'te La Follette'in İlerlemeci (Progresif) akımında aktif rol de almıştı. Ulusal İlerlemeci Komite'nin bir üyesi olmuş ve Indiana federe devletinde seçim kampanyasını yürütmekle görevlendirilmişti. Bentley 1957 yılında öldü.¹¹

Arthur F. Bentley'in düşünceleri siyasal kuram için büyük bir önem taşımakla birlikte, kendisi terimin geleneksel anlamıyla bir siyaset felsefecisi değildi. Genel yargılara ve insanları harekete geçiren «düşünce maddesi»* dediği şeylere ilgi duymadığı gibi, bunları suçlamaktan geri kalmadı. «Zihni, olayların yaratıcısı bir oyuncu olarak görmek, düşünce, yetenek ve zekâdan yoksun kılınmış zihni kendi başınan davranan bir ruh gibi görmek biçimindeki eski anlayıştan pek farklı değildir. Davranış görevi üstlenmiş ama olayların yaratıcısı olmayan bir zihin görüşü, şarlatanca bir görüştür ve «zihin»in yerine «beyin»i koymak daha da kötüdür. Bu tür sözcükler ortaya bir sorun koymak yerine bir isim atmaktır» dedi.¹² Bentley neredeyse Auguste Comte ya da Pareto kadar pozitivist sayılır. Genel düşüncelerin, grup çıkarılarının rasyonalizasyonlarından ya da yansımalarından başka bir şey olmadıklarını düşünme eğilimindeydi. Bu anlayışı, devlet ve egemenlik kavramlarına karşı tutumunda açıkça ortaya konabilir. Hükümetin gerisinde metafizik bir varlık olarak duran devlet anlayışıyla alay etti. Var olan, hükümetin kendisinden başka bir şey değildir ve hükümet de, hükümet

11 Bu paragraftaki biyografik veriler daha çok, Sidney Rathner, «A.F. Bentley's Inquiries into the Behavioural Sciences» *British Journal of Sociology*, VIII (1957)'den alınmıştır. «mind stuff».

12 Arthur F. Bentley, *Knowing and Known*, Boston, 1949, Beacon Press, 131-132.

içinde temsil edilen gruplardan ve çıkar çevrelerinden oluşur. «Egemenlik» terimi de aynı derecede anlamsızdır. Var olan bir hükümeti savunmakta bir tartışma silahı olarak, ya da izlenen politikaların veya süreçlerin hukuksal açıdan haklı gösterilmeleri yolunda bir silah olarak kullanılmak gibi bir amaca hizmet edebilir «Ama yasanın ya da siyasal kitapçığın satırları arasından ayrılır ayrılmaz, keli ortaya çıkmış bir zavallı uyduruk olarak görünür».¹³

Bentley'in siyasal kuramının iki öğeden oluştuğu söylenebilir. Birincisi hükümet etme sürecini, grupların ve çıkarların baskılarına, çatışmalarına ve rekabetine ve başarılarına indirgemesi, bunlarla açıklamasıydı. Bir «grup»u, «birçok insanın katıldığı bir eylem biçimi» olarak tanımladı. Bir «çıkârı», grubun amacı açısından bakıldığında görülen grup etkinliği olarak anladı. Bu ikisi aynı şeyin farklı yönlerden görünüşleri olduğuna göre, Bentley genellikle bunları birleştirip «grup çıkarları» olarak adlandırdı. Daha sonraki yapıtlarından birinde grup, çıkar ve grup çıkarları yerine, tümüyle «çapraz kesimler»* terimini kullandı.¹⁴ «Hükümet»i ise, tümüyle, biçim veren, biraraya getiren, birbirlerine baskı yapan, birbirlerini iteleyerek rekabet eden ve çatışmalarını çözmek için düzenlemeler yapan grup çıkarları olgusu olarak gördü. Bir başka türlü söylemek gerekirse, tüm hükümet etmenin, tarafların karşılıklı olarak birbirlerini desteklemeleri, ve uygulanabilir ödünler vermeleri olduğunu düşündü. Amerika Kongre'sinin tarihinde yasaların bir başka biçimde çıkarıldığına hiç bir zaman görülmediğine işaret etti. Bentley'e göre, Amerikan Kongre'sinin tarihi, devlet borçlarının ne kadar olduğu konusunda Hamiltoncu güçlerle birlikte oy kullanmanın karşılığında Federal kapital kaynaklarının Ptomac'a aktarılması gibi «alış-verişler» ile ve pazarlıklar ile doluydu. Apaçık bir takasın başka örnekleri olarak, gümrük vergileriyle ilgili yasamalarla ırmak ve liman tahsisleridir. Bentley bu tür yöntemleri kınamanın gerçeklikle bağları koparmak anlamına geleceğini düşündü. Böyle bir tutum, yasama organı üyelerini «tüm halk için en iyi olanı, Yunus Peygamber sabırlılığıyla kararlaştırmalarını sağlayacak «saf bir kamu yararı anlayışı»nın bulunduğunu düşünmek olur».¹⁵ Bu tür varsayımları Bentley birer masal olarak bulur. Yargıyla ilgili işlevleri de, yasama işlevleriyle aynı nitelikte işlevler olarak gördü. Bunların hepsi, grup çıkarlarının yansımalarından, başka şeyler değildi. Yüksek Mahkeme'nin ince işlenmiş sık dokunmuş mantığını, operasyon masasına yatırıp boylu boyunca yardığın za-

13 Arthur F. Bentley, *The Process of Government*, Evanston, Illinois, 1953, The Principal Press, 264. «cross-sections».

14 Arthur F. Bentley, *Relativity in Man and Society*, New York, 1926, Putnam.

15 Bentley, *The Process of Government*, 370.

man, kararların gerisinde olan ya da kararları veren gerçek insan gruplarını göreceksin dedi. «Yasa da, hükümet gibi bir etkinliktir. Yasa, tıpkı hükümet gibi, bir biçim vermedir, bir sistemleştirmedir, bir uğraşma, ve grup çıkarlarının bir uyarlanmasıdır.»¹⁶

Yukarıda belirtildiği gibi, Bentley'in siyasal kuramının ikinci büyük ögesi bir «etkinlik» olarak hükümet idi. Bentley'i siyasal kuramın davranışçı okulunun gerçek kurucusu yapan bu kavramdı. Bentley, hükümetin memurlardan, ya da en yüksek kamu memurluklarının, mahkemelerin ve parlamentonun neler ve görev ve yetkilerinin neler olduğunu gösteren bir anayasal yapıdan oluşmadığını; hükümetin geniş bir etkinlikler (faaliyetler) ağı olduğunu ileri sürdü. Hükümetin gücünü belirleyen de, bu etkinliklerin çapı ve niteliğidir. Örneğin hiç bir diktatör, makamından ya da başat kişiliğinden dolayı mutlak bir güce (iktidara) sahip değildir. Fakat her zaman, aslında diktatör ile birlikte bir ordunun, diktatör ile birlikte bir toprak sahibi sınıfın veya bir başka sınıfın yönettiği görülür. Diktatör yalnızca bir sınıfın önderi olarak ortaya çıkar; gerçekte egemen olan bu sınıftır. Bu kanıt, Marksist sınıf yönetimi kuramının neredeyse aynısı olarak görülebilir. Ama Bentley Marx'ı, sınıf yapısını çok katı kurduğu, sınıfları birer soyutlamalar olarak ele aldığı, ekonomik harekete geçiriciler üzerinde kaba ve aşırı bir önemle durduğu için eleştirir. Bentley, mülk sahibi sınıf yerine başa işçi sınıfını çıkarmanın, yeni bir eşitlik ve özgürlük döneminin başlamasına yol açacağı yolundaki Marksist savı reddedecektir. Bentley, yönetim biçimi ne olursa olsun, sınıf üstünlüğüne dayanan herhangi bir sistemde, azımsanamayacak derecede bir zorbalığın kaçınılmaz olduğunu düşünmüş görünür. Büyük Britanya hükümetinin, bugün, Tudor Hanedanı zamanında olduğundan daha az despot olmadığını yazdı. Bugün Britanya Kabine'si, Tudor monarklarının yapmayı hayal edemeyecekleri şeyleri yapabilir. Bentley'e göre asıl önemli olan hükümette temsil edilen, birbirleriyle uğraşan gruplar arasındaki güç ilişkileridir. Bu ilişkiler yasama organında dengelendirilip hakça düzenlenince, yürütmenin önemi azalır. Yasama organındaki düzenleme, Amerikan Kongre'sinde sık sık görüldüğü gibi, yetkin değilse, «o zaman yürütmenin iş görme alanındaki gücü artar.»¹⁷

Bentley, davranış ya da etkinlik üstüne yazdığı zaman, bir davranışçı psikoloğun yaptığı gibi, bireylerin bedensel tepkilerini tartışmıyordur. Tek başına varlık olarak insanla, hatta bağımsız bireylerin birbirleriyle ilişkileriyle ilgilenmez. Bentley'in araştırma yöntemi, insan psikolojisinin bireyci ve mekanist açıklamalarına karşı çıkışından kaynaklanır. İlgisini, ortak eylemlerde bulunan insanlar üzerinde; insanlı-

16 Bentley, *The Process of Government*, 272.

17 Bentley *The Process of Government*, 359.

ğın yönetimin, hükümet etmenin gerçek içeriğini oluşturduklarını düşündüğü çeşitli kesimleri üzerinde toplar. İnsan etkinliklerini, «açık, somut» ve «potansiyel»* (gizilgüç durumunda) olmak üzere ikiye ayırır. «Somut» etkinlikler ile, o sırada yapılmakta olan, ortaya konmuş ya da yapılmış olan etkinlikleri anlar. «Potansiyel» etkinliklerden amacı, 1932-1933'teki çiftçilerin silahları dolu olarak, ipotekli toprakların açık artırmayla satışında hazır bulunmaları örneğinde olduğu gibi, açığa dökülmemiş ya da gerçekleşmesi olasılığı bulunan etkinliklerdir. Bentley, düşünüşten ya da düşüncelerden çok eylemler üzerinde durmuşsa da, elle tutulabilir ve maddi olan dışında hiç bir şeyi göz önüne almayan kaba bir ampirikçi değildi. Düşüncelerin de davranışın bir bölümünü oluşturduğunu kabul etti. Düşüncelerin grup çıkarlarının yansımalarından başka bir şey olmadıkları doğrudur, ama hiç kimsenin çevresinden ayrı ele alınamayacağı ve grubundan ayrı bir bireyin siyasal bakımdan bir hiç olduğu da doğrudur düşüncesindeydi. Son olarak Bentley'in «işlemsel»** bir eylem olarak davranış anlayışı üzerinde durmak gerek. Madison'dan Charles A. Beard'a kadar öteki davranışçılar, ilgilerini yasama organında ve politikada katalizör olarak gördükleri partilere, çıkar çevrelerine ve sınıflara yöneltmişlerdi. Hükümet etme sürecinin daha çok «işlemler»den, yani birbirleriyle rekabet eden ve bazen birbirleriyle uzlaşan grup çıkarları arasında takas, pazarlık, ödün verme, düzeltme işlemlerinden oluştuğunu gösterme başarısı Bentley'indir.

Öteki Davranışçılar

Deutsch, Schattschneider, Key, Bailey, Chamberlain, Herring

1930'larda Bentleyci görüşlerin yeniden canlanmasından sonra, siyaset biliminde davranışçı yaklaşımın hızla geliştiği görüldü. Bir grup düşünür ya da incelemeci, hükümet etmeyi, bir etkinlik biçimi ve hükümet etme sürecini, birbirlerine rakip baskıların ve birbirleriyle çatışan çıkarların ürünü olan bir süreç olarak tanımladılar. Yale Üniversitesi'nden Karl W. Deutsch, çıkar çatışmaları düşüncesini uluslararası gerginliklere ve uluslararası rekabete uyguladı. Wesleyan Üniversitesi'nden E. E. Schattschneider ve Harvard'dan V.O. Key ve onların birçok meslektaş, baskı grupları ve ödüller ve ayrıcalıklar koparma kavgasına tutuşmuş birbirlerine rakip çıkar gruplarının ajanları ya da komisyoncuları olarak siyasal partiler üzerinde çalışmalar yaptılar. Pekçokları da, siyasal, toplumsal ya da ekonomik derneklerin, birliklerin rolüne özel bir önem vererek, oy verme davranışını incelediler. Syracuse Üniversitesi'nden Stephen K. Bailey, Kongre'nin yasa yapmasını, hükümetin hem içinden hem dışından gelen birbirine rakip baskıların bir manevrası,

* «Palpable» ve «potential»; «açığa dökülmüş» ve «açığa dökülebilecek» davranışlar olarak da çevrilebilir (ç.n.).
«transactional».

pazarlığı, birbirlerini desteklemesi ve bu baskıların dengelendirilmesi süreci olarak tanımladı. John Chamberlain, *The American Stakes* (Amerikan Kumarı) adlı yapıtında, E. Pendleton Herring, *The Politics of Democracy* (Demokrasinin İzlediği Politikalar) adlı yapıtında, tüm siyasal sistemi karşılıklı ilişkileri ayarlama süreci olarak gösterirler. Siyasetle uğraşan insandan, kendi çıkarlarını bastırıp, kamu yararına bir serabın ardında koşmasının ya da kendini ulusun iyiliği için çalışmaya adanmasının beklenebileceği görüşüyle alay ederler. Chamberlain, siyasal özgürlüğün sürmesi için mutlaka gerekli önkoşul olarak, çıkar gruplarına, hükümetin elinin altındaki ayrıcalıklara ve hükümetin sağlayabileceği çıkarlara sahip olabilmek için, birbirleriyle rekabet etme yolunda sınırsız bir fırsat tanınmasında direnir. «Demokrasi, toplumda ..., bir gruba tüm erki ele geçirmeye kalkmasına olanak vermeyen bir gerginlik durumu olduğu zaman ortaya çıkar» diye yazar.¹⁸

Zamanımızın davranışçılarından ne kadarının doğrudan doğruya Bentley'den etkilendiklerini saptamak güç. Hemen hepsi, baskı yaparak politika yapmayı kötü, ahlaksız bir davranış olarak görmeme eğiliminde Bentley'e katılırlar. Bunu, Bentley gibi, çağdaş toplumun temel bir gerçeği olarak görüp, bu politikanın sonuçlarını, James Madison'un «fırkanın özürleri» dediği şeylerden daha kötü şeyler olarak görmezler. Bununla birlikte, davranışçıların pek azı, bu yolda Bentley'in bireyin siyasal önemini yadsıyan ve grup etkinliklerinin politikanın tüm içeriğini oluşturduğunu kabul eden aşırılığına varacak kadar ileri giderler. Profesör Herring için hükümet etme «bireyler, kurumlar, idealler ve çıkarlar arası etkileşimlerin ayarlanması sürecidir.»¹⁹ Chamberlain da bireyin önemini, özellikle sesini duyuran çıkarları dengeleme ve ayarlama yolunda akıllı, kurnaz bir önder olan bireyin önemini kabul eder. Son olarak, çağımızın davranışçılarından hiç birinin, Bentley'in demokrasiye karşı gösterdiği sinikliği (inançsızlığı) göstermediğini belirtmek gerek. Kimse bu Hossili (Indiana yerlisi) profesörün bir demokrasi düşmanı olduğunu gösteremez,²⁰ ama kendisinin siyasal idealleri yalnızca rasyonelleştirmeler (kılıflar) olarak görüp reddetmesi ve o ya da bu türüyle despotluğun siyaset tarihinin değişmez ögesi olduğu varsayımı, demokrasinin hiç bir türüne fazla bir inancının olmadığını gösterir. Bentley'in tersine Profesör Bailey, «çoğunluğun iradesini yansıtabilecek ve vatandaşlara alınan siyasal kararların kolaylıkla saptanabile-

18 John Chamberlain, *The American Stakes*, New York, 1940, Carrick and Evans, 31-32.

19 E. Pendleton Herring, *The Politics of Democracy*, New York, 1940, Norton, 27.

20 R.M. MacIver, *The Web of Government*, 220'de Bentley'in «anti-democrat» (demokrasi düşmanı) olmasa bile «undemocratic» olduğunu (yani demokrat olmadığını) düşünür.

cek sorumlularından hesap sorabilmeleri olanağını verebilecek akla yatkın bir siyasal sistem»²¹ büyük bir gereksinim olduğu üzerinde durur. Profesör Herring, birbirleriyle yarışan ve bağrışan bir çıkarlar dünyasında demokrasi inancının geçerli, işlerliği olan bir inanç olmayabileceğini kabul eder, ama böyle bir inancı, «günümüzün uygarlığının en duru umudu» olarak görür.²² Günümüzde Bentley'in ortodoks (yolundan ayrılmayan) izleyicisi oldukları söylenebilecek iki davranışçı B.M. Gross ve D.B. Truman'dır.

Bertram M. Gross

Bertram M. Gross, Senato komitelerinde ve Public Affairs Institute gibi özel kuruluşlarda personel yöneticisi ve araştırma danışmanı olarak çalışmış geniş deneyim sahibi bir düşünürdür. 1946'dan 1951'e kadar Birleşik Devletler Başkanı'nın Ekonomik Danışmanlar Kurulu'nun yürütme sekreteriydi, 1952 yılında Democratic National Committee'nin araştırma yöneticisiydi. Çıkar gruplarının önemini vurgulamakta ve onların etkinliklerinin yönetimin tam da özünü oluşturduğunu düşünmekte, hemen hemen her noktada Bentley'e katılır. Bentley ile birlikte tek başlarına bireylerin (davranışlarının) anlamlı, önemli olduğunu kabul etmeyip, sahip olabilecekleri herhangi bir önemin «gruplarla olan gerçek ya da potansiyel ilişkilerinden geldiğini»²³ ileri sürer. Bununla birlikte yasama sürecinde pazarlık ve karşılıklı olarak birbirlerini destekleme öğelerinin önemi üzerinde Bentley kadar fazla duruyor görünmez. Kitabına *The Legislative Struggle* (Yasama Organındaki Kavga) adını ve *A Study in Social Combat* (Toplumsal Kavga İle İlgili Bir Çalışma) altbaşlığını verdi. Bu ada uygun olarak, grup çıkarlarının rekabetinin yolaçacağı tehlikelerin, ustası Bentley'den fazla bilincindedir. Bu tehlikeleri, «kilitlenme, şiddete başvurma ve diktatörlük» olarak sayar. Bu tehlikelerden herhangi birinin olasılığını yüksek görmezse de, üçünün birlikte ve özellikle ilk ikisinin birlikte gerçekleşebilecek tehlikeler olduğunu kabul eder. Bentley, yalnızca betimlemekle ve yorumlamakla yetinmişken, Gross, siyasal sistem içindeki kusurların bir reform girişimini haklı kılacak kadar büyük (ciddi) olduğunu düşünür. Bununla birlikte, güçlü çıkar çevrelerinin desteği olmadan, düşüncelerin pek başarı şansına sahip olamadıkları konusunda direnerek, iyi bir Bentleyci olarak kalır.

---

21 Stephen K. Bailey, *Congress Makes a Law*, New York, 1950, Columbia University Press, 239.

22 Bailey, *Congress Makes a Law*, 35.

23 Bertram M. Gross, *The Legislative Struggle*, New York, 1953, McGraw-Hill, 5.

Bentley'in izleyicisi olma yolunda Gross'un bir adım gerisinden yürüyen ortodoks daranişçı David B. Truman'dır. En önemli yapıtı olan *The Government Process* (Hükümet Etmeye İlişkin Süreç) adlı kitabında, Bentley'den bol bol alıntı yapıp, bu Indianalı filozofun «bir araç yaratma» girişiminin kendi düşüncesinin en büyük dönüm noktasını oluşturduğunu kabul eder.²⁴ Bentley ile birlikte, bireylerin tek başlarına bağımsız varlıklarını yadsır ve Sovyetler Birliği'nin izlediği politikaların Stalin'e, ya da *New Deal* politikasının F.D. Roosevelt'e bağlanarak açıklanmasından hoşlanmaz. Gene Bentley gibi, bir ulusu oluşturan çeşitli grupların çıkarlarından ayrı ve onların çıkarlarının üzerinde duran bir «kamu çıkarı» düşüncesini reddeder. Bununla birlikte, Bentley'in pek farkına varmadığı, tümüyle yeni bir öğeden söz eder. Bu, örgütlenmemiş çıkarların büyük kitlesidir, ya da D.B. Truman'ın «oyunun kuralları»²⁵ dediği şeydir. Bu örgütlenmemiş çıkarlar aslında, dernekler ya da gruplar değil, tutumlar ya da inanç sistemleridir. Bununla birlikte bunlar da çıkarlardır ve bu çıkarları önemli ölçüde bozan herhangi bir davranış, «örgütlü bir tepkiye ve bu çıkarlara uyulması yolunda oldukça açık bir istekte bulunulmasına yol açacaktır.»²⁵ «Oyunun kuralları», aile içindeki, ilk ve orta okullardaki çocukluk deneyimlerinin bir sonucu olarak, çoğu kimsenin davranış alışkanlıklarının bir bölümünü oluşturur. Bunlar, Haklar Demeci gibi ulusal mirasın büyük belgeleri içinde bulunan kavramlara benzer adalet, doğruluk gibi kavramları dile getirirler. «Oyunun kuralları», her zaman başat öğe olmamakla ve açık olarak anlaşılmamakla birlikte, örgütlü çıkar gruplarını dizginleyecek ve onları, azımsanmayacak derecede toplumun demokratik beklentilerine uymaya zorlayacak kadar yaygın biçimde benimsenmiş bir etmendir.

SONUÇ

Siyasal kurama tarihsel bir yaklaşımdan yana olanlarla buna karşı olanlar arasındaki görüş ayrılığı kolay kolay çözüme bağlanacak bir sorun değildir. Tarihseleliğe (historisizme) karşı tutum takınanlar, siyasal kuramların daha fazla analizinin yapılmasının gerektiğini, bu kuramların geçerliliğini ölçecek doğru yöntemlere daha da fazla gerek olduğunu ileri sürerler. Kuşkusuz tüm kuramlar aynı derecede geçerli

---

* 1945-1953 yılları arasında Amerikan devlet başkanlığı yapan Harry S. Truman ile karıştırılmamalı (ç.n.).

24 David B. Truman, *The Governmental Process*, New York, 1951, Knopf, IX.

** «rules of game».

25 D.B. Truman, *The Governmental Process*, 512.

değildir, ama onların geçerlilik dereceleri hangi yöntemlerle, hangi ölçütlerle ölçülebilecek? Bu ölçünün, dayanak noktasının bir teoreme, kendisi daha önceki başka teoremlerle tutarlı olan bir teoreme bağlanmak olduğunu söylemek, kabul edilebilecek bir yanıt olarak görünmüyor. Öte yandan, kuramları cebir denklemlerine indirgemekle fazla bir yarar sağlanabileceği de kuşkuludur. Matematik ne de olsa, iletişimin daha uygun ve daha hassas bir aracı olarak, bir başka dil olma niteliği ağır basan bir araçtır. Matematğin simgeleri genellikle kavramları, yani soyutlamaları temsil ederler; ama kullanılacak kavramlar aslında birbirleriyle eşitleştirilebilecek nitelikte değilse, bunları matematik açıdan sağlam görülebilen, ama olgusal bakımdan aslında geçerliliği kuşku formüllere dökmekle fazla bir şey elde edilemez. Benzeri kuşku, siyaset bilimini birleştirici ve yön verici bir tümdengelimci araç olarak sistematik kuramdan yararlanmaya karşı da yöneltilebilir. Ondokuzuncu yüzyıl ekonomisi, bu tür birçok kuramla beslenmişti. Bunların harekete geçirici ve ürünü artırıcı etkilerinin olduğuna kuşku yok, ama bu kuramların çoğu bugün bir kıyıya atılmış bulunuyor ve bugün bunlardan çıkarılan sonuçlara önem veren pek fazla kimse yok. Belki benzeri bir yazgı, siyaset bilimindeki benzeri ilkelerin de başına gelecektir.

Yalnızca tarihsel çalışmalarla yetinmek istemeyen siyasal kuramcının kaçınılmaz olarak matematik ya da başka türden tümevarımlara sarılması gerekmez. Siyasal kuramların doğru olup olmadıklarının araştırılması yolunda, psikolojinin ve antropolojinin sunduğu, şimdiye kadar pek az kullanılmış pek çok kanıttan yararlanılabilir. Örneğin, kuvvetin her türlü otoritenin kaynağı olduğunu ileri süren bir dogmanır doğruluk derecesini saptamak isteyen bir kuramcı, antropolojinin bulgularında bu dogmanın hem geçerliliğini hem de geçersizliğini destekleyecek pek çok kanıt bulacaktır. Bazı kabilelerin, uyma, boyun eğme alışkanlığından ve geleneklere saygıdan kaynaklanan zorlamayı pek az aşan bir zorlamayla, az çok karmaşık siyasal-ekonomik sistemleri işletmeyi becerebildiklerini görecektir. Öteki toplumlar, kamçılarları, yaralamaları, öldürmeleri toplumsal düzenin vazgeçilemez gerekleri olarak görürler. Harold D. Lasswell'in, Erich Fromm'un, Else Frenkel-Brunswick'in ve bazı başka yazarların insan davranışının psikolojik kaynaklarını ortaya çıkarmak yolunda çalışmalar yapmış olmalarına karşın, siyasal kuramın geçerliliğinin değerlendirilmesinde bunlardan pek az yararlanıldı. Bu kaynaklardan yararlanmanın iyi bir örneği Émile Durkheim tarafından ortaya atılan ve Sebastian de Grazia tarafından geliştirilen *anomie* kuramı olacak. Bu kurama göre, yeni ve yakın çağların baş belası, siyasal ve ahlaksal inançların yitirilmiş olmasıdır. Sarılacak bir şamandra bulamayan birey, huzursuzluk, boşluk, umutsuzluk bataklığına saplanır. En şiddetli biçimiyle bu umutsuzluk, intiharla ya da bir diktatöre tam bir boyuneğmeyle sonuçlanacak derecede yoğun

bir dayanışma özlemine götürük. Böylesine büyük psikolojik uzantıları olan bir kuramın, psikolojiyle çok sıkı bir işbirliğini gerektirmiş olacağı düşünülebilir.

Bununla birlikte, siyasal kuramda, öteki kaynaklardan sağlanan verilere, tarihten sağlanan kanıtlara da gerek vardır. Ve tarih düşünceler tarihini de içerir. Düşüncelerle ilgili başka alanlarda olduğu gibi, siyasal düşünce alanında da, gün yüzüne çıkarılmamış pek az şey vardır. Bu nedenle, çağdaş siyasal kuramın değerlendirilmesi işi, benzeri konularda daha önceki yüzyılların yazarlarının gözlemlerinin incelenmesiyle, daha kolaylıkla yürütülebilir. Demokratik kuramın herhangi bir çağdaş yorumcusu, Rousseau ile Locke'un görüşlerini karşılaştıran bir çalışmaya girişirse zamanını boşuna harcamış olmayacaktır; ne de *Realpolitik*'in herhangi bir çağdaş savunucusu, Machiavelli'yi dikkatle incelemekle zamanını boşuna harcamış olacaktır. Siyasal kuram, karmaşık kökleri, birden çok anlama gelebilen kavramlarıyla karmaşık bir konudur. Ondan birbirleriyle uyum içinde açıklamalarla Prokrost yatağına* sığmasını beklemek, pek akla uygun bir istek olarak görünmüyor.

XVI. Bölüm İçin Türkçe Ek Okuma Listesi

- Bottomore, T.B., *Toplumbilim Sorunlarına ve Yazımına İlişkin Bir Kılavuz*, çev. Ünsal Oskay, Ankara, 1977, Doğan Yayınları, 383 s.
- Saybaşı, Kemali (der.), *Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar*, Ankara, 1984, Birey ve Toplum Yayınları,
- Osipov, G., *Toplumbilim Teori ve Yöntem Sorunları*, çev. Ünsal Oskay, Ankara, 1977, Sol Yayınları, 259 s.
- Reichenbach, Hans, *Bilimsel Felsefenin Doğuşu*, çev. Cemal Yıldırım, İstanbul, 1981, Remzi Kitabevi, 231 s.
- Tekeli, Şirin, *David Easton'un Siyaset Teorisine Katkısı Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul, 1976, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, 368 s.
- Tolan, Barlas, *Çağdaş Toplumun Bunalımı Anomi ve Yabancılaşma*, Ankara, 1981, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, 310 s.
- Turan, İlter, *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*, İstanbul, 1977, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, 213 s.
- Wiener, Norbert, *İnsan ve Mekanizması*, çev. Necibe Çarıkçıoğlu, İstanbul, 1973, İstanbul Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, 148 s.
- Wiener, Norbert, *Sibernetik*, Çev. İbrahim Keskin, İstanbul, 1982, Say Yayınları, 226 s.

---

* Prokrost için 86. sayfanın dipnotunda verilen açıklamaya bakınız (ç.n.).

- Duverger, Maurice, *Batının İki Yüzü*, çev. Cem Eroğlu Fazıl Sağlam, Ankara, 1977, Doğan Yayınevi, 227 s.
- Duverger, Maurice, *Metodoloji Açısından Sosyal Bilimlere Giriş* çev. Ünsal Oskay, Ankara, 1973 Bilgi Yayınları, 468 s.
- Duverger, Maurice, *Politikaya Giriş*, çev. Samih Tiryakioğlu, İstanbul, 1964, Ekin Basımevi, 228 s.

1950 - 1980 ARASI ÇAĞDAŞ SİYASAL DÜŞÜNCELERLE İLGİLİ TÜRKÇE KAYNAKÇA

- Althusser, Louis, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*,
çev. Y. Alp M. Özışık, İstanbul, 1978, Birikim Yayınları, 121 s.
- Aron, Raymond, *Toplumbilim Düşüncesinde Ana Akımlar*,
(Durkheim-Pareto-Weber), çev. F. Yalim, Ankara, 1973, Ağaç İş Matbaası, 224 s.
(Durkheim-Pareto-Weber'in incelendiği bölümlerde Türkçe ek okuma kaynağı
olarak da yararlanılabilir).
- Aron, Raymond, *Aydınların Afyonu*, çev. İzzet Tanju,
İstanbul, 1979, Tur Yayınları, 405 s.
- Bobbio, Norberto ve Jacques Texier, *Gramsci ve Sivil Toplum*,
çev. Arda İpek Kenan Somer, Ankara, 1982, Savaş Yayınları, 901 s.
- Bochenski, J. M., *Çağdaş Avrupa Felsefesi*, çev. Serdar R. Kırkoğlu,
İstanbul, 1983, Yazko, 303 s.
- Bouthoul, Gaston (der.), *Politika Sanatı*, çev. S. Eyüboğlu V. Günyol,
İstanbul, 1976, Çan Yayınları, 323 s.
- Cassirer, Ernst, *Devlet Efsanesi*, çev. Necla Arat,
İstanbul, 1984, Remzi Kitabevi, 311 s.
- Co-Bendid, *Kızıl Bürokrasiye Karşı Anarşizm*,
İstanbul, Ant Yayınları,
- Cranston, Maurice, *Yeni Solun Eleştirisi*, çev. F. Sanem,
İstanbul, 1972, Milliyet Yayınları, 291 s.
- de Crespigny, Anthony ve Kenneth R. Minogue (der.),
Çağdaş Siyaset Felsefecileri, çev. Mete Tunçay ve başkaları,
İstanbul, 1981, Remzi Kitabevi, 293 s.
- Fedoseyev, P.N. ve başkaları, *Çağdaş Revizyonizmin Eleştirisi*,
çev. Ergun Tuncalı, İstanbul, 1975, Konuk Yayınları, 168 s.
- Garaudy, Roger, *İslamın Vaadettikleri*,
İstanbul, 1983, Dergah Yayınları
- Gilles, Marinnet, *Beş Komünizm*,
Ankara, 1983, Bilgi Yayınları,

- Gramsci Antonio, *Modern Prens* Pars L., Ankara, 1984, Birev ve Toplum Yayınları, 172
- Kaddafi, Muammer El, *Yeşil Kitap*, 3 kitapçık, çev. Yayın Yeri, y. Yayın yılı, Yayınevi y., 54+32+89 s.
- Kalaycıoğlu, Ersin, *Çağdaş Siyasal Bilim*, İstanbul, 1983, Beta Yayınları, 446 s.
- Korkmaz, Alemdar ve Raşit Kaya, *Kitle İletişiminde Temel Yaklaşımlar*, Ankara, 1983, Savaş Yayınları, 232 s.
- Kuhn, Thomas S., *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, çev. Nilüfer Kuyaş, İstanbul, 1982, Alan Yayıncılık, 184 s.
- Levi-Strauss, Claude, *Din ve Büyü*, çev. ve der. Ahmet Güngören, İstanbul, 1983, Yol Yayınları, 160 s.
- Magee, Bryan, *Karl Popper'in Bilim Felsefesi ve Siyaset Kuramı*, çev. Mete Tunçay, İstanbul, 1982, Remzi Kitabevi, 149 s.
- Magee, Bryan (der.), *Yeni Düşün Adamları*, çev. Mete Tunçay ve başkaları, İstanbul, 1979, Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, 486 s.
- Mandel, Ernest, *Avrupa Meydan Okuyor*, çev. Tunç Tayanç, Ankara, 1974, Bilgi Yayınları, 181 s.
- Mao Zedung, *Seçme Eserler*, çev. Feridun Nefer, İstanbul, 1970, Ser Yayınları, (Aydınlık Yayınları arasından da 5 kitaplık «Seçme Eserler» yayımlanmıştır.)
- Mao Çe-tung, *Teori ve Pratik*, çev. N. Solukçu, Ankara, 1974, Sol Yayınları, 139 s.
- Marcuse, Herbert, *Aşk Uygarlık*, çev. Sermet Çağan, İstanbul, 1968, May Yayınları, 318 s.
- Marcuse, Herbert, *Tek Boyutlu İnsan*, çev. A. Temuçin T. Tunçdoğan, İstanbul, 1975, May Yayınları, 300 s.
- Miliband-Laclau-Poulantzas, *Kapitalist Devlet Sorunu*, İstanbul, 1977, Siyaset Teorisi Dizisi, 241 s.
- Mitterant, François, *Gül ve Yumruk*, çev. Ahmet Angın, İstanbul, 1975, Koza Yayınları, 215 s.
- Monod, Jacques, *Rastlantı ve Zorunluluk*, çev. Vehbi Hacıkadıroğlu, Ankara, 1983, Dost Kitabevi Yayınları, 205 s.
- Portelli, Hugues, *Gramsci ve Tarihsel Blok*, çev. Kenan Somer, Ankara, 1982, Savaş Yayınları, 175 s.
- Poulantzas, Nicos, *Faşizm ve Diktatörlük*, çev. Ahmet İnsel, İstanbul, 1980, Birikim Yayınları, 371 s.
- Servan-Schreiber, J.J., *Amerika Meydan Okuyor*, çev. Necdet Sancar, İstanbul, 1970, Sander Yayınları, 287 s.
- Tito, Josip Broz, *Özyönetimli Sosyalizm*, çev. İlhami Emin, İstanbul, 1978, Koza Yayınları, 230 s.
- Tunçay, Mete (der.), *Sosyalist Siyasal Düşünüş Tarihi*, 2 cilt, Ankara, 1976, Bilgi Yayınları, 1090 s.

D İ Z İ N

— A —

AAA, bak. «Agricultural Adjustment Act» ve «Tarımsal Düzenleme Yasası».

Acil Barış Federasyonu, 468.

Abrams v. United States davası, 56.

Absolutizm, 110, bak. «Mutlakçılık».

Acheson, Dean, 492n.

Action Française, 271, 457.

Acton, Lord, 474.

Açık ve yakın tehlike öğretisi, 56, 59vd, 61n.

Adams, Brooks (1848-1927?), 479.

Adams, Henry, 392n.

Adams, John, 305, 308.

Adamson Yasası, 119.

Adaletli Çalışma Koşulları Yasası, 204.

Adler, Alfred, 382, 383.

Aden (Cennet) Bahçesi, 355.

Adler, Mortimer J. 365.

Afrika, 451, 460, 461, 481.

Afrika imparatorluğu, 460.

Afrika Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, 461.

Ahlakça Yeniden Donanma akımı, 434.

Ağır ağır gelişmecilik, 168, 173, 177.

Agnostiklik, 106, 106n.

Agricultural Adjustment Act (AAA) 200, 200n, 204, 206.

Akıl (aydın) düşmanlığı, 269-282, 290, 506.

Alan Kuramı, 524, 525.

Albigensler, 443.

Aleksandr II, Rus Çarı, 159.

Aleksandr III, Rus Çarı, 159.

Alger, Horatio, 208.

Alman Hristiyanları, 344.

Alman İşçileri Genel Derneği, 166
Alturizm, 79.

Ainendola, Giovanni, 216.

American Mercury, The, 51.

American Molasses Company, 322.

Amerikan Devrimi, 70, 215.

Amerikan hukuk sistemi, 135-137.

Amritsar katliamı, 311, 503.

Amsterdam, 158.

Ana ilkesi, 391 vd.

Analitik Okul, 513, 518-523.

Anarşizm, 38-44, 244.

Anarşizmin gerileyişi, 44.

Anayasa, Büyük Britanya, 12, 115.

Anayasal (meşruti) yönetim, 89, 141.

Ancient régime, 88, 243.

Angell, Sir Norman, 484.

Anglikanlar, 293.

Anglo-Amerikan ittifakı, 488.

Anglosaksonlar 466.

Anomie, 214, 350, 533.

Anschluss, 372.

Ansiklopediciler 298.

Antropoloji ve siyasi kuram, 406-415.

Anti-emperyalist Birlik, 63.

Antietam, 55.

Anti-Entellektüelizm, 278-282; bak. «Akıl (aydın) düşmanlığı».

Antisemitizm, 199; bak. «Yahudi düşmanlığı».

Apaçık Yazgı, 47, 466, 484, 497.

Apaşı Kızılderilileri, 412.
 Apolloncu halklar, 413-414.
 Arap Çölü, 420.
 Araplar, 508.
 Aristokrasi, 85, 90, 92, 98, 103, 172,
 262, 264 vd, 303, 307, 325, 331 vd.
 Aristoteles, 27, 67, 86, 113, 259, 269,
 293, 405, 477.
 Artı değer, 104, 154, 155, 161 vd.
 Aryancılık, 455, 462 vd., 466.
 Aryanlar, 225.
 Askere [zorunlu] Alma Yasası, 56.
 Asya, 206, 451, 459, 481, 498.
 Asurlular, 420.
 Aşağılık kompleksi, 380, 382.
 Atina, 290.
 Attlee, Clement, 302.
 Augustinus, St., 338.
 Augustus, 278.
 Austin, John, 115-116, 125, 137.
 Avam Kamarası, 302, 333.
 Avrasya, 499.
 Avrupa, 12, 40, 86, 206, 220, 325, 332,
 335, 339, 416, 448, 451, 453 vd.,
 481, 490, 494, 498.
 Avrupa Birleşik Devletleri, 332.
 Avrupa Konseri, 470, 499.
 Avustralya, 82.
 Avusturya, 43, 163, 168, 364, 518.
 Avusturya Macaristan İmparator-
 luğu, 446, 454.
Avanti, 218.
 Avery, Sewell, 423.
 Aydınlanma, 41, 103, 178, 244, 252,
 262, 335, 354, 406, 426, 505.
 Aztekler, 352.

— B —

Baba ilkesi, 391 vd.
 Babbitt, Irwing, 305.
 Babilliler, 420.
 Bacon Sir Francis, 516.
 Badoglio, Mareşal, 257.
 Bağımsız İşçi Partisi, İngiliz, 431.
 Bailey, Stephen K., 529 vd.
 Bakunin, Mikhail, 39 vd.
 Baldwin, Stanley, 302.
 Baldwins, Hanson, 497.
 Balkanlar, 486.
 Ball's Bluff, 55.
 Baltık Denizi, 493.

Baltimore Kongresi, 18.
 Baltimore *Herald* gazetesi, 51.
 Babtistler, 418.
 Bağımsızlık (Demeci) Bildirisi,
 ABD, 114, 312.
 Bağlılık (sadakat) ilkesi, 251-252.
 Barışa Zorlama Birliği, 252.
 Barışçılık, bak. «Pasifizm».
 Barış içinde birarada yaşama, 236.
 Barış Konferansı, 1919, 33, 195, 300.
 Barker Ernest, 63, 66-68.
 Barrès Maurice, 455-456, 457.
 Barth, Kari, 337, 354, 369, 427;
 teolojisi, 337-339;
 siyasi kuramı, 338-345.
 Baskı politikası, 529-530.
 «Başkalarına yönelik» tip, 422.
 Batılı Müttefikler, 491.
 Baykal Gölü, 494.
 Beard, Charles A., 204-206, 499.
 Bebel, August, 156.
 Beethoven, Ludwig van, 408.
Behaviorism, 394, bak «Davranışçı-
 lık»
 Belçika, 163, 174, 300, 443, 449, 475.
 Bellamy, Edward, 172, 174.
 Benedict, Ruth, 412-415.
 Bentham, Jeremy, 115, 304, 372, 515.
 Bentley, Arthur F., 525-529, 530.
 Berdyaev, Nicholas, 336, 427.
 Bergson, Henri, 172, 174, 259-261, 272,
 365, 456.
 Beria, Lavrenti, 237.
 Berle, Adolf A., Jr., 315, 321-324.
 Bernhardi, Friedrich von, 223,
 451-453, 455, 509.
 Bernstein, Eduard, 163-164, 165.
 Beveridge, Albert J., 466-467, 478.
 Beveridge, Sir William, 197-200.
 Beyaz Adamın (yükü) görevi, 484.
 Beyaz Irk (Kafkasyalılar), 282, 407,
 461, 468.
 Beyin takımı, 71n, 321.
 Bırakın yapsın ilkesi, 73, bak. «*Lais-
 sez faire*».
 Bilimcilik, 103, 109, 174, 270.
 Bilimsel Devrim, 270.
 Bilimsel yöntem, 81, 85, 101, 130, 518.
 Bilinçaltı, 374, 381.
 Bilinmezlik, 106.
 Birahane darbesi, 1923, 222.

Birbirini dengeleyen güçler, 330.
 Bireycilik, 22, 95-96, 98-99, 100, 122, 136, 244, 247, 251, 264, 298, 300, 311, 389, 406, 417, 422, 447, 456, 458, 522.
 Bireyciliğin Siyasal Kuramı, 44-45.
 Birinci Anayasa Değişikliği, ABD, 60, 62.
 Birinci Beş Yıllık Plan, 234.
 Birinci Enternasyonal, 39, 158.
 Birinci Fas Bunalımı, 490.
 Birinci Lahey Barış Konferansı, 488.
 Birleşik Arap Cumhuriyeti, 459.
 Birleşik Devletler, Amerika :
   demokrasisi, 4, 14-26.
   populist akımı, 14, 203, 466.
   İlerlemeci (progresif) akımı, 14, 203, 311.
   refah devleti, 183, 200-212.
   Greenback akımı, 202.
   ırkçılığı, 465-469.
   ordusu, 29.
 Birleşmiş Milletler, 106, 118, 124, 265, 352, 470, 473.
 Bismarck, Otto von, 89, 96, 157, 183, 201, 379, 445.
 Bizans hukuku, 135.
 Bizans İmparatorluğu, 114.
 Blackfoot Kızılderilileri, 412.
 Black Star Steamship Line, 460.
 Blackstone, Sir William, 129.
 Blanqui, Louis Auguste, 153.
 Blanquizm, 153.
Blunt und Boden, 227.
 Board of Strategy and Planning, 205.
 Boas, Franz, 406-409.
Bodenreform, 419.
 Boerler, 96, 462.
 Boer Savaşı, 13, 171, 302.
 Bohemya, 45.
 Bokser ayaklanması, 487.
 Bolşevik devrimi, 162, 222.
 Bolşevikler, 161, 226, 333, 397.
 Bolşeviklik, 159, 217, 333, 496.
 Bonald, Louis, 309, 335.
 Borah, William E., 15.
 Bosanquet Bernard, 245, 248-250.
 Boston (Brahminleri) soyluları, 9.
 Boulanger, General Georges, 456.
 Bradley, Francis Herbert, 245, 247-248.

Bradley, General Omar, 425.
 Brandeis, Louis D., 18, 45-50, 59, 133, 210.
 Branting, Karl, 164.
 Briand, Aristide, 470.
 Brickner Richard, 475.
 Britanya (İngiliz) İmparatorluğu, 96, 488, 496.
 Brown, John, 500.
 Broz, Josip, bak. «Tito, Mareşal».
 Brunner, Emil, 342-345, 354, 427.
 Bryan, William, Jennings, 14, 19, 34.
 Bryce, James, 5-8, 26, 34.
 Buchanan, James, 300.
 Buchenwald, 454.
 Buchman, Frank, 434.
Buck v. Bell davası, 128.
 Budistler, 287.
 Budizm, 277, 353.
 Bukharin, Nikolai 163, 228-229.
 Bulganin, Nikolai, 236, 238.
 Eunalım teolojisi, 342.
 Burgess, John W., 478-479.
 Burke, Edmund, 19, 273, 278, 294, 298, 304, 308, 313, 324.
 Burnham, James, 315-329.
Bushido, 279.
 Bürokrasi, 105, 149, 184, 327, 418.
 Bütçe açığı politikası, 194.
 Büyük İskender, 379.
 Büyük iş, 48, 320, 430.
B.Z. am Mittag, 433.

— C —

Calhoun, John C., 308.
 Calvin, John, 338.
Carbonari, 443.
 Cardozo, Benjamin, 133.
 Carlyle, Thomas, 30, 295.
 Carnap, Rudolf, 518.
 Carnot, Sadi, 274.
 Carr, Edward H., 489.
 Cassel, Gustav, 353.
 Casusluk Yasası, 1917, 57.
 Carvour, Kont Camillo di, 89.
 CONY (College of the City of New York, 68.
 Cecil, Viskont Robert, 470.
 Chamberlain, Houston Staward, 223, 295, 463-464, 466.

Chamberlain, John, 530.
Chamberlain, Joseph, 171.
Chamberlain, Neville, 302.
Chesterton, Gilbert K., 454.
Choate, Rufus, 308.
Churchill, Sir Winston, 171, 195, 197,
299, 301-304, 341, 470, 488-489, 491,
509.
Cicero, 113, 298.
Clausewitz, Karl von, 487.
Clay, General Lucius, 425.
Clayton Anti-Tröst Yasası, 18.
Clive, Robert, 96.
Cohen, Morris R., 63, 68-71, 129.
Coke, Sir Edward, 133, 293.
Cole, G.D.H., 169, 176-177.
Commodity Credit Corporation, 301.
Common law (teamüli hukuk), 115.
Commonwealth Club, 71, 208 n.
Commonwealth v. Davis davası, 128.
Comte, Auguste, 64, 78, 85 n, 295,
415, 456, 518, 526.
Condottieri, 389.
Coolidge, Calvin, 207.
Coppage v. Kansas davası, 128.
Corpus Juris, 115.
Cousins, Norman, 472.
Croce, Benedetto, 256-259.
Coroly, Herbert, 16.
Cumhuriyetçi Parti, ABD, 18.

— Ç —

Çağdaş realizm, 101-110.
Çekler, 474.
Çevrecilik, 398, 408.
Çıkar (menfaat) grupları, 527, 528,
529.
Çilecilik, 80.
Çin, 8, 149, 163, 446, 487, 497, 498.
Çoğulcular, 104.
Çoğulculuğun siyasal kuramı,
116-125.
Çoğulculuk, 189, 366, 423.
Çoğunlukçu demokrasi, 4, 312.
Çoğunluk (egemenliği) tahakkümü
9, 14, 103, 143, 309.

— D —

Dachau, 435, 454.
Dahl, Robert. A., 519-520.

Daily Herald gazetesi, Londra, 188.
D'Annunzio, Gabriele, 454.
Darvincilik, 73, 426, 435, 514.
Darwin, Charles, 96, 291, 372, 402.
Davranışçılık, 394-403.
Davranışçı Gkül, 513, 525-532.
Dawes, Charles, 275.
Dawson, Christopher, 110, 353-357,
427.
Debs, Eugene V 21, 57, 128.
Debs v. United States davası, 128.
De Gaulle, General Charles, 366.
DeGrazia, Sebastian, 533.
Demirperde, 211.
Demokrasi
siyasal kuramı, 4-29;
altınçağı, 4-14;
eleştirisi, 29-34; 280;
ekonomik demokrasi, 35, 48, 66;
endüstriyel demokrasi, 50, 211;
demokrasinin gerileyişi, 34.
Demokratik kolektivizm, 183-212.
Demokratik parti
Almanya, 158.
ABD, 525.
Demokratik Sosyalizm, 183-194, 201,
211.
Dengeleyen güçler, 330.
Dennis v. United States davası, 60-61.
«Derivations», 80; bak. «Yanıtlar».
Despotizm, 263, 483, 528, 531.
Determinizm, 93; bak. «Ekonomik
determinizm.»
Deutsch, Karl F 529.
Devletler hukuku, 115; bak. «Ulus-
lararası hukuk» Devlet (İşletme-
ciliği) sahipliği, 14, 17, 28, 49,
108, 177, 183, 194, 200, 473.
Devrim
Alman devrimi, 1918, 158.
Amerikan Devrimi, 70, 215.
Fransız Devrimi, 70, 88, 193, 215,
243, 276, 277, 335, 341.
devrim kuramı, 153, 289.
Rus devrimi, 192, 226, 289.
Dewey, John, 16, 93, 97-101, 130, 132,
251, 304, 308, 470.
Dicey, A.V 5, 12-14, 129.
Dicle - Fırat Vadisi, 420.
Die Freiheit dergisi, 44.
Die Neue Zeit gazetesi, 163.

Diktatörlük, 34, 172, 264, 280, 340, 372.
Din, 40, 77, 86, 88, 120, 189, 193, 266, 269, 305, 310, 313, 329, 332, 335-370, 375.
Din özgürlüğü, 71, 367.
Dionysoscu halklar, 413-414.
Direniş eylemi, Fransa'da, 283, 288.
Disraeii, Benjamin, 302, 307.
Divini Redemptoris, 363 n
Diyalektik materyalizm, 152.
Dobualılar, 414.
Doğal haklar, 127, 128, 245, 258, 367, 368, 515.
Doğal hukuk, 5, 135, 137.
Doğal ayıklanma, 423.
Doğrudar demokrasi, 3, 7, 14, 17.
Doğrudan eylem, 3, 331.
Doğum (kontrolü) denetimi, 105, 190.
Dominik Cumhuriyeti, 238.
Doolittle, General James H., 425.
Dostoyevski, Feodor, 336.
Douglas, Stephen A., 465.
Douglas, William O., 62, 472.
«Dört Özgürlük, F.D. Roosevelt'in, 71-72, 300.
Dreyfus Olayı, 272, 272 n, 455, 457.
Drumont, Édouard, 457.
Dublin Review The, dergisi, 354.
Duguit, Léon, 120-122.
Duma, 396.
Dunkerque, 493.
Dunning, William A., 514.
Durbin, Evan, F.M., 184-186.
Durkheim, Émile, 259, 272-274, 533.
«Dünya Adası», 494.
Dünya Barış Konseyi, 290.
Dünya Federal Cumhuriyeti, 106, 176, 350, 352, 409, 470, 471-474.
«Dünyanın Yüreği», 494, 496.
Dünya Sağlık Örgütü, 391.

— E —

Easton, David, 513-515, 517, 519 n.
Edward, VIII., 302.
Eforlar, Sparta'nın, 82.
Egemenlik, 64, 94, 121, 124, 175, 192, 366, 473, 509, 527.
Ego, 373.

Egoizm (bencillik), 78, 456 n.
Egotizm, 456, 456 n.
Egzistansiyalistler, 282; bak. «Varoluşçular.»
Egzistansiyalizm, 282; bak. «Varoluşçuluk.»
Egzogami, (Dıştan evlenme) 410.
Eğitim, 23, 28, 31, 105.
Einstein, Albert, 377, 472.
Einstein kuramı, 514.
Eisenhower, Dwight D., 236.
Ekonomik demokrasi, 35, 48, 66.
Ekonomik determinizm, 103, 211, 295.
Ekonomik nasyonalizm, 485.
Ekim Devrimcileri, 396.
Ekim Devrimi, 230.
Eksen (Mihver) devletleri, 71.
élan-vital, 260.
Eliot, T.S., 357-360, 369.
Elitçilik, 30-35, 82, 88, 90, 161, 172, 174, 227, 229, 271, 333, 359, 424.
Emek ürünü olmadan kazanılmış zenginlik, 169, 194, 202, 247.
Emergency Peace Federation (Acil Barış Federasyonu), 468.
Emerson, Ralph Waldo, 96.
Emperyalizm, 63, 86, 96, 108, 160, 171, 219, 349, 459, 463, 475, 477-486.
Alman emperyalizmi, 479-483.
Amerikan emperyalizmi, 478-480.
emperyalizm kuramları, 478-486.
İngiliz emperyalizmi, 310.
Rus emperyalizmi, 486, 492.
Endenozya, 238, 446.
Endeterminizm, 104.
Endividüalizm, 22; bak. «Bireycilik»
Endüstrileşme, 109, 239, 355, 359.
Enflasyon, 212, 220, 325.
Engels, Friedrich, 149, 153.
Engizisyon, 277.
Enstrümantalizm, 98.
Entegral nasyonalizm, 455-458.
Enternasyonal, bak.
«Birinci Enternasyonal»
«İkinci Enternasyonal»
Enternasyonalizm, 46, 157-158, 162, 469-470.

Epikuroscular, 243.
Epikurosculuk, 243.
Erasmus, Desiderius, 266, 298.
«Eros», 374, 377.
«Eski Düzen», 88, 243.
Eski Yunan, 155, 462, 468-477.
Eskimolar, 407, 411.
Etnosantrizm, 392, 475.
Evanjelik Kilisesi, 336.
Evrım, 260.
Eylem yoluyla propaganda, 44.
Ezekiel, Mordecai, 207.

— F —

Fabian Araştırma Bölümü, 170.
Fabian Derneği, 27, 168, 174, 176, 188, 209.
Fabianlar, 163, 167-176, 177, 520.
Fabian Sosyalizmi, 163, 169-173.
Farmasonluk, 256.
Faşistler, 187, 216.
Faşist Partisi, İtalyan, 219.
Fawkes, Guy, 172, 172 n.
FBI (Federal Bureau of Investigation), 62.
FCC (Federal Communications Commission), 317.
FDIC (Federal Deposit Insurance Corporation), 204.
Feder, Gottfried, 223 n.
FFLA (Federal Farm Loan Act), 203.
FFLC (Federal Farm Loan Corporation), 207.
FFLS (Federal Farm Loan System), 18.
FRA (Federal Reserv Act), 203.
FRS (Federal Reserv System), 18.
FTC (Federal Trade Commission), 18, 317.
Federal Union, Inc., 471.
Ferguson, Adam, 298.
Fichte, Johann Gottlieb, 244, 451, 477.
Figgis, J. Neville, 119-120.
Filipin Adaları, 448.
Filistin, 47, 80, 372.
Filmer, Robert, 263.
Finans Kapitalizm, 160, 486.
Finer, Herman, 492 n.
Fisher, Sir John, 487.

Fizyokratlar, 298, 406.
Fletcher v. Peck davası, 114.
Folk, Joseph, 15.
Fourierciler, 426.
Francis, Assili St., 505.
Fransa - Prusya Savaşı, 157, 274, 442, 451.
Fransız Devrimi, 70, 88, 193, 215, 243, 276, 277, 335, 341.
Franco, General Francisco, 329, 342.
Frank, Jerome, 129-132, 206-207.
Frankfurter, Felix, 68, 133.
Frederick, Büyük, 54.
Frederickburg, 55.
Freedom and Union, 471.
Frenkel - Brunswick, Else, 533.
Freud, Sigmund, 73, 372-378, 391, 427.
Friksiyonel işsizlik, 198, 198 n.
Fromm, Erich, 383, 388-394, 416, 421, 533.
Futuristler, 215, 455.
Futurizm, 255.
Fücur, 378, 411.
Fuehrerprinzip, 225.

— G —

Galbraith, John Kenneth, 318-320, 322.
Galileo, Galilei, 52, 266, 516.
Gana, 460.
Gandi, Mahatma, 106, 303, 311, 418, 460, 477, 503-505, 507-508.
Garibaldi, Giuseppe, 40, 96.
Garrison, William Lloyd, 314, 500-501, 502.
Garvey, Marcus, 460, 461.
Geber, Karl, 125.
«Geleneğe yönelik» tip, 422.
Gelir vergisi, 15, 18.
General Motors Corporation, 323.
Genel grev, 164, 188;
İngiltere'de, 303, 488.
Genel oy hakkı, 22, 26, 98, 154, 165, 166, 191, 219, 307.
Gentile, Giovanni, 215, 256.
Geopolitik, 493; bak. «Jeopolitik».
George, Henry, 15, 169, 172.
Gerçekçi hukuk anlayışı, 125, 129.
Geri alma, mahkeme kararlarını, 17.
Geri çağırma, memuru, milletvekili-ni, 14, 19, 144, 155, 165.

Gibbon, Edward, 351.
 Gierke, Otto von, 117.
 Ginsberg, Morris, 415.
 Girişim, halkın siyasal, 8, 14, 144, 165.
Gittow v. New York davası, 57, 58.
 Gizemcilik, 102, bak. «Mistisizm»
 Gladstone, William E., 302, 520.
 Gnostikler, 106, 269.
 Gobineau, Joseph Arthur de, 223, 462-463, 464, 466.
 Goebbels, Dr. Joseph, 341, 446.
 Goering, Hermann, 341.
 Goethe, Johann Wolfgang von, 291, 470.
 Goodyear Tire and Rubber Company, 319.
 Gorer, Goeffrey, 475.
 Gradualizm, 168; bak. «Ağır ağır gelişmecilik».
 Grain and Cotton Stabilization Corporation, 301.
 Gray, John Chipman, 126.
 Green, T.H., 245-247, 249.
 Greenback akımı, 202.
 Gross, Bertram M. de, 531-532.
 Grup çıkarları, 527, 528, 529; bak. «Çıkar grupları».
 Guam, 486.
 Guesde, Jules, 156.
 Gumpłowicz, Ludwig, 133.
 Güçler ayrımı, 126, 143, 319, 340.
 Güçler dengesi, 303, 491, 492, 494, 498, 499.
 Gümrük vergileri, 302, 473, 527.
 Gümüş para basma tekeli, 15.
 Güvenceye alınmış ulusal enalt gelir, 29, 65.
 Güvenceye alınmış yıllık ücret, 49, 133.

— H —

Haçlılar, 80.
 Hadrian, Roma İmparatoru, 82.
 Haklar Belgesi, 72.
 Haklar Demeci;
 ABD, 22, 48, 59, 62, 72, 312, 532.
 İngiltere, 114, 312.
 Halk cephesi, 178, 201.
 Halka (populer) cumhuriyetçi akım, 168.

«Halk Devrimi», 215.
 Halkın siyasal girişimi, 8, 14, 144, 165.
 «Halk kapitalizmi», 322.
 Hallowell, John H., 110.
 Hamilton, Alexander, 293, 308, 324, 474.
 Hamiltonculuk, 15.
 Harding, Warren G., 207.
 Hare sistemi, 333, 333 n.
 Harpers Ferry, 500.
 Harrington, James, 136, 293.
 Haushofer, Karl, 223, 495-497.
 Hawley-Smoot Gümrük Yasası, 301.
 Hayek, Friedrich A., 294-299, 355.
 Haymarket Alanı ayaklanması, 44.
 Hegelciler, 37, 454.
 Hegelcilik, 37, 152, 220.
 Hegel, Georg Wilhelm, 89, 152, 215, 244, 249, 257, 506.
 Heidegger, Martin, 285.
 Herder, Johann von, 451.
 Herring, E. Pedleton, 529-530.
 Hervé, Gustave, 157.
 Hess, Rudolph, 341.
 Hristiyan Demokrat Birliği, Federal Almanya, 168.
 Hristiyan Demokrat Parti, İtalya, 168.
 Hristiyanlar, 73, 342, 478.
 Hristiyan Sosyalist Partisi, Avusturya, 168.
 Hristiyan Sosyalizmi, 167-168.
 Hristiyan totaliterciliği, 356, 357, 369.
 Hiksoslar, 420.
 Himalayalar, 494.
 Himmler, Heinrich, 341.
 Hindenburg, Paul von, 224.
 Hindistan, 8, 109, 171, 183, 281, 303, 311, 446, 475, 497, 503, 504.
 Hindukuş Dağları, 463.
 Hintliler, 420.
 Hint Ulusal Kongresi (partisi) 106-107.
Historicism, 513, 513 n. 532.
 Hitler, Adolf, 172, 220, 222, 223, 223 n. 227-230, 235, 238, 278, 297, 333, 341, 344, 359, 364, 391, 446, 454, 464, 496;
 siyasal kuramı, 224-227.
 emperyalizmi, 481-482.

Hititler, 352.
Hobbes, Thomas, 115, 263, 293, 366, 411.
Hobhouse, L.T., 63-66.
Hobson, John A., 160, 483-485.
Hobson, S.G., 176.
Hollanda, 163, 372.
Holmes, Oliver Wendell, Jr., 54-59, 62, 126-129, 132, 134, 190, 279; siyasal kuramı, 54-59. hukuk kuramı, 126-129.
Hooker, Richard, 114.
Hoover, Herbert, 299-301, 315.
Hoover Komisyonu, 24.
Horney, Karen, 383-386.
Howe, Frederic C., 15.
Hughes, Charles Evans, 15, 114, 129.
Hukuk; bak :
«Doğal hukuk»
«Pozitif hukuk»
«Roma hukuku»
Hukuk ve Siyasal Kuram, 113-145.
Humanizm, 77, 109, 266, 333, 335, 344.
Humaniteryanizm, 80; bak. «İnsaniyetçilik».
Hume, David, 14, 298.
Husserl, Edmund, 285.
Hutchins, Robert Maynard, 365, 472.
Huxley, Aldous, 427, 428-431, 432.
Huxley, Thomas H., 173.
Hypnopædia, 428.

— I —

Ibsen, Henrik, 274.
ICC (Interstate Commerce Commission), 317.
I.G. Farbenindustrie, 323.
Il Popolo d'Italia, 218.
İrkçilik, 227, 262, 266, 281, 282, 334, 454, 456, 462-469, 475.
İskra, 160.

— İ —

İbraniler, 420, 462.
«İç proletarya», 351.
«İçer yönelik» tip, 422.
İçgüdüler, 31, 390.
İç Savaş, ABD, 54, 250, 465, 500.
İspanya, 431, 433.
İd, 373, 374.

İdealistler, 371.
İdealizm, 84, 243, 244-255, 294, 351, 427.
İdeolojistler, 262.
İkhanaton, 392.
İkinci Enternasyonal, 158.
İktidar eliti, 424, 425-426.
İlerlemeci Akım, 14, 203, 311.
İlerlemeci Eğitim Okulu, 98.
İngiliz İşçi Partisi, 108.
İngiliz Uluslar Topluluğu, 460.
İngiltere Bankası, 195.
İnkalar, 352.
İncil'ler, 343.
İnsancılık, 77, bak. «Hümanizm».
İnsan doğası, 38, 52, 333, 336, 346, 347, 369, 373, 374, 397, 400, 402, 403, 413, 426, 432, 435, 436, 506.
İnsan doğası kuramları, 310, 383, 384.
İnsan Hakları Evrensel Demeci; 124.
İnsaniyetçilik, 64, 80, 84, 358.
İnsan ve Vatandaş Hakları Demeci, 114.
İran Körfezi, 493.
İrlanda, 475 (475. sayfadaki Hindistan İrlanda olarak düzeltilmeli), 488.
İrlandalı, 47.
İrredentizm, 47, 454.
İsa, 284, 285, 342, 354, 356, 359, 418, 468-501, 504, 505.
İskandinavlar, 469.
İskandinavya, 163, 319.
İslamlar, 420, bak. «Müslümanlar».
İslamlık, 277, 353.
İspanya, 3, 238, 32, 364, 426, 478.
İspanyollar, 469.
İsrail, 446, 475.
İsveç, 183.
İsviçre, 89, 92, 218, 442, 475.
İsyancılar (Asiler) Ayaklanması, 1910, ABD'de 467.
İsyancılar, İspanya'da, 329.
İşçi Partisi, 27, 188, 201, 209.
İşçi sendikaları, 49, 319, 326.
İşsizlik, 198, 220;
frikisyonel işsizlik, 198 n.
İtalya, 47, 163, 192, 213, 215, 216, 217, 218, 219, 235, 255, 264, 444, 454.
İzolasyonizm, 205.

— J —

Jacksoncu demokratlar, 4.
 Jackson, Robert H., 61-62.
 Jakoben demokrasisi, 457.
 Jakobenler, 34, 277, 282.
 Jamaika, 460.
 James, William, 63, 68, 94-97, 99, 104, 130, 207, 251, 327, 382.
 Japonya, 426, 479, 497, 498.
 Jarl, Otto, 462.
 Jaspers, Karl, 286.
 Jaurès, Jean, 164-165.
 Jefferson, Thomas, 34, 62, 71, 103, 293, 327, 332, 399, 465.
 Jellinek, Georg, 125.
 Jeopolitik, 492-499.
 Jhering, Rudolf von, 133.
 Johnson, Hiram W., 15.
 Johnson, Tom L., 15.
 Jones, Rufus, 499.
 Jordan, David Starr, 16, 465, 467-469.
 Jung, Carl, 382, 383.
 Junkerler, 224, 419.
 Justinianos, 115.

— K —

Kabagüce tapış, 477-499, 507.
 Kabine, İngiliz, 302, 528.
 Kadınlara oy hakkı kampanyası, İngiltere'de, 67.
 Kafkasyahılar (Beyaz ırk), 282, 407, 461, 468.
 Kaldeliler 420.
 «Kaltılar», 80.
 Kalvenciler, 417.
 Kalvenizm, 417.
 Kamerun ülkeleri, 482.
 «Kamu felsefesi», 312, 313.
 Kanada, 188.
 Kantçı ahlak ilkesi, 287.
 Kant, Immanuel, 245, 273, 287.
 Kapitalist devrim, 322.
 Kapitalistler, 153, 164.
 Karamsarlık, 102, bak. «Pesimizm».
 Karanlık çağ, 331.
 Kardeşlik ilkesi, 442.
 Karşılıklı yardımlaşma, 41.
 Karşı utopyalar, 426-435.
 Kasaba (toplantısı) derneği, 7.
 Kastrasyon kompleksi, 381.

Kast sistemi, 503.
 Katolikçilik, 261, 354, 358, 365, 418, 454, 457.
 Katolik Kilisesi, 359, 416.
 Katolikler, 158, 167, 364, 364 n, 445, 457.
 Kautsky, Karl, 158-159.
 Kelsen, Hans, 140-144, 145.
 Kenan ülkesi, 440.
 Kendini hiçe sayma, 500.
 Kennan, George F., 509.
 Kentlerin kendi kendini yönetmesi, 15.
 Kerensky, Aleksandr, 160, 213, 230.
 Kesin (ortodoks) Marksistler, 156.
 Key, V.O. (1908-1963), 529.
 Keynes John Maynard, 194-197, 200, 483.
 Kızıldehşeler, 282.
 Kızıl Muhafızlar, 230.
 Kızıldoru, 235.
 Kierkegaard, Sören, 178, 283-285, 336, 337, 427.
 Kilise Babaları, 244.
 Kilise ve devlet, 359, 360, 455, 457.
 Kinsley, Charles, 167.
 Kipling, Rudyard, 449.
 Kirk, Russell, 305-308.
 Kjellen, Rudolf, 493.
 Knox, John, 339.
 Koestler, Arthur, 427, 433-435, 508.
 «Kollektif egoizm», 456.
 Kollektivizm, 17, 26, 66, 67, 103, 108, 122, 126, 163, 170, 183, 194-200, 227, 296, 311, 325.
 Komintern, 228.
 Komünistler, 60, 62, 100, 108, 163, 187, 208, 289, 296, 309, 369.
 Komünist Manifesto, 150, 156, 162.
 Komünist Partisi, SSCB, 235, 236, 396.
 Komüniteryan sosyalizm, 393, 394.
 Kongre, ABD, 56, 60, 114, 317, 527.
 Konservatizm, 21, bak. «Tutuculuk».
 Kontinentalizm, 206, 499.
 Kopernikos kuramı, 401.
 Kopernikos, Nicholas, 266.
 Kore Savaşı, 426.
 Korporatif devlet, 219, 227, 356, 364, 364 n, 369.

Korumacılık, 301, 473, 527.
Koşullu (şartlı) refleks, 395, 396, 429.
Kozmopolitçilik (kozmpolitizm), 469-474.
Köleliğin kaldırılmasından yana akım, 67.
Kölelik, 155, 465.
Krabbe, Hugo, 120, 122-125.
Kralcılar, 293, 457.
Kraların Tanrısal hakları, 263.
Kropotkin, Prens Peter, 41-43, 435.
Kruçef, Nikita, 163, 233 n, 235-238.
Ksenofobi, 392, 441, 457.
«Kulak»lar, 228.
Kulturkampf, 120.
Kurland, 480.
Kuşkuculuk, 69, bak. «Septisizm»
«Kutsal topluluk», 355, 369.
Kuvvet politikası, 63.
Kuvvet politikası kuramları, 486-492.
Kuzey Afrika, 490.
Kuzey Atlantik Antlaşması (NATO), 426.
Küba, 448, 466.
Kültürel çoğulculuk, 95.
Kyros. Pers Kralı Büyük, 265.

— L —

Laband, Paul, 125.
La Critica dergisi, 256.
La Follette, Robert M., 16-17, 34.
La Follette İlerlemeci akımı, 526.
Lahey Uzlaştırma Mahkemesi, 470.
Laissez faire, 73, 167, 194, 197, 245, 297, 300, 303, 327.
Lamarck, Jean, 291.
Lambaréné, 505.
Lamennais, Robert de, 167.
Lamont, Corliss, 263.
Laski, Harold J., 68, 117, 118-120, 187-194.
Lasalle, Ferdinand, 166.
Laswell, Harold D., 378-382, 533.
Latin Amerika, 407, 475.
Laval, Pierre, 296.
La Voce, 216.
Layiklikçilik, 109, 335, 345, 346, 354.
Le Bon, Gustave, 276-277, 281, 291, 347.
Lenin, Vladimir, 60, 100 (100. say-

fadaki «Engels'in» sözü «Lenin» in olarak düzeltilecek), 149, 156, 157-161, 227-228, 229, 230, 231, 233, 237, 271, 356, 485-486, 504.
Leo, Papa XIII., 167-168, 360-363.
Leonardo dergisi, 216.
Leonardo da Vinci, 266.
Lewin, Kurt, 524-525.
Liberal Eylem Partisi, Fransa, 168.
Liberal Parti :
İngiltere, 201, 302.
New York, 346.
Libertas Praestantissimum, 361 n.
Liberya, 465.
Libido, 374.
Liebnecht, Wilhelm 156.
Lilienthal Davis E., 320-321.
Lincoln, Abraham, 202-203, 465.
Lindblom, Charles E., 520.
Lindsay, A.D., 27-29.
Lippmann, Walter 30;
Siyasal kuramı, 33;
tutuculuğu, 311-314
kuvvet politikası, 489-490.
Livonia, 480.
Locarno Antlaşması, 489.
Locke, John, 5, 114, 136, 293, 298, 304, 406, 515, 534.
Loncalar, 363, 389.
Lonca Sosyalistleri, 104, 105.
Lonca Sosyalizmi, 176-177.
Lordlar Kamarası, 32, 309.
Lowell, A. Lawrence, 5, 8-12.
Lowie, Robert H.; 411.
Luther, Martin, 244, 390, 417.
Luthercilik, 417.

— M —

Macar ayaklanması, 1956, 237, 289.
Macaristan, 238.
MacArthur, General Douglas, 425.
MacDonald, Ramsay, 168, 344.
Machiavelli, Niccolo, 78, 115, 220, 504, 534.
Machpolitik, 206, 441.
MacIver, Robert M., 25-27
Mackinder, Sir Halford, 493-495, 496.
Macy, R.H., and Company. 397.
Madison, James, 293, 520, 529.
Madras, 96.
Magna Charta, 312.

- Mahan, Alfred Thayer, 447-448, 479, 497.
- Maimonides, Moses, 189.
- Maine, Sir Henry, 19, 411.
- Maistre, Joseph de, 308, 335, 427.
- Maitland, Frederick W., 117.
- Makyavelizm, (Makyavelcilik), 173.
- Malatesta, Enrico, 40-41.
- Malaylar, 281.
- Malenkov, Georgi M., 236.
- Malinowski, Bronislaw, 409-412.
- Malroux, André, 427.
- Malthusculuk, 56, 426.
- Malthus, Thomas R., 195, 294, 426.
- Manchester Okulu, 167, 294.
- Mandeville, Bernard, 298.
- Mannheim, Karl, 326-329, 332.
- Mantıkçı pozitivizm, 518-519.
- Mao Çe-Tung, 163.
- Marcel, Gabriel, 286.
- Marinetti, F.T., 446, 508.
- Maritain, Jacques, 110, 365-368.
- Marshall, John, 55, 114.
- Mart Devrimi, 1917, 160.
- Martov, Julius, 161.
- Marksistler, 108, 156-163, 289, 315, 318, 375.
ortodoks Marksistler, 156.
revizyonist Marksistler, 156, 163-166.
- Marx, Karl, 39, 60, 66, 104, 149, 151-155, 156, 157, 161, 163, 166, 178, 191, 205, 227, 295, 304, 342, 372, 520, 528.
- Masaryk, Thomas G., 474.
- Materyalist tarih yorumu, 158, 159.
- Matervalizm, 78, 103, 106, 109, 251, 261, 270, 304, 335, 353, 367, 507.
- Mattcotti, Giacomo, 173, 257.
- Maude, Albay F.N., 487.
- Maurras, Charles, 446, 455, 456-458.
- Mazoşistlik, 390.
- Mazzini, Giuseppe, 443-444.
- McDougall, William, 30-31.
- McIlwain, Charles H., 514.
- Means, Gardiner. C., 315.
- Medici, 324, 324 n.
- Medler, 420.
- Meksikalılar, 469.
- Melanezyalılar, 410.
- Menşevikler, 161, 230.
- Mercier, Kardinal 446.
- Merkez Partisi, Almanya'da, 168.
- Merriam, Charles A., 24-25.
- Meryem. (Bakire) Ana, 392, 416.
- Metafizik, 93, 135.
- Metodistler, 418.
- Mısır, 238, 420, 446, 458.
- Michels, Roberto, 91-92, 423, 514.
- Milletler Cemiyeti, 18, 106, 118, 256, 265, 470, 499.
- Militarizm, 149, 157, 215, 227, 259, 456, 477, 483, 487.
- Mill, James, 484.
- Mill, John Stuart, 5, 64, 96, 189, 304, 308, 327, 333, 372.
- Millet Meclisi, İtalya, 85.
- Milliyetçilik, bak. «Nasyonalizm».
- Mills, C. Wright, 420, 424-426.
- Milton, John, 136, 293.
- Milyukov, Paul, 492.
- Mistisizm, 102, 260, 336, 428, 457.
- Mitchells, General Billy, 497.
- Molotov, Vyacheslav M., 316 n.
- Moltke, Feld Mareşal von, 487.
- Monarşi, 86, 257, 262, 263, 304.
- Monarşizm, 271, 457.
- Mogol (ırkı), 281, 282, 468.
- Mogollar, 420.
- Monizm, 116.
- Montaigne, Mitchel de, 298.
- Montenegrinler, 468.
- More, Paul Elmer, 305.
- More, Sir Thomas, 207, 262, 426.
- Morgan, Pierpont, 49, 484.
- Morgenthau, Hans J., 490-492, 509.
- Morris, Gouverneur, 308, 324.
- Morris, William, 176.
- Mosca, Gaetano, 85-89, 423.
- Moskova duruşmaları, 1936, 434.
- Most, Johann, 43-44.
- Muhafazakarlık, 293, bak. «Tutuculuk».
- Muhafazakâr Parti, İngiltere'nin, 302.
- Muhammed, 418.
- Muller v. Oregon davası, 133.
- Mumford, Lewis, 110.
- Mussolini, Benito, 73, 172, 215, 217-219, 303, 454.
- Müslümanlar, 459, 504, bak. «İslamlar».
- Müttefikler, 105, 216, 221, 238.

Müttefikleri Destekleyerek Amerika'yı Savunma Komitesi, 466.

— N —

Napoleon, I, 96, 243, 379, 418.
Napoleon, III, 157, 274, 418.
Narkizm 380, 393.
Nasır, Cemal Abdül, 458-459.
Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi 222, 223 n. 224.
National Review dergisi, 305.
NATO, 426.
Naturalist hukuk anlayışı, 113, 116.
Naziler, 220, 252, 285, 296, 342, 369, 372, 419, 454, 468.
Nazi - Sovyet Paktı, 1939, 496.
Necib, General Muhammed, 458-459.
Nehru, Jawaharlal, 102, 106-109.
Neron, Roma İmparatoru, 49, 52, 341.
Neuman, John von, 523-524.
Neurath, Otto, 518.
New Deal 22, 184, 201, 203, 206, 311, 350, 423, 532.
Newman, Kardinal, 305, 308, 336.
New Republic, 16, 33.
NIRA (National Industrial Recovery Act), 200.
Niebuhr, Reinhold, 110, 345-350, 369, 427.
Nietzsche, Friedrich, 30, 39, 172, 174, 178, 220, 223, 253-255, 278, 291, 347, 413, 427.
Nihilizm, 282, 330, 346, 355, 456, 521.
Nil Vadisi, 420 n.
Nkrumah, Kwame, 458, 460-461.
NLRB (National Labor Relations Board), 328.
Nominalizm, 270, 291.
Nordik ırkçılık, 20, 222, 223, 469.
Norris, George W., 15.
Notestein, Frank W., 421.
Nötralizm, 109, bak. «Tarafsızlık».
NRPB (National Resources Planning Board), 24.
Nuremberg duruşmaları, 222.
Nükleer silahlar, 474.

— O —

Oedipus kompleksi, 377, 380 n, 384.
Okinawa, 486.
Okyanusya, 481.
Oligarşi, 86, 87, 90, 423.
Oligarşinin Çelik Yasası, 90, 91, 514.
Oligopol, 319, 320.
Onlar Kurulu, Venedik, 82.
Oppenheim, Felix, 520-523.
Oppenheimer, Franz, 418-420.
Oranlı temsil, 15, 165, 333, 333 n.
Ortaçağ, 114, 120, 153, 155, 291, 363, 367, 389, 421.
Ortadoğu, 446, 459, 486.
Ortega y Gasset José, 329-332.
Orwell, George 427, 431-433.
Otokrasi, 114.
Otoriteryanizm (otoritecilik), 33, 74, 101, 109, 227, 317, 328, 357, 444.
Oyun kuramı, 523-524.
«Oyunun kuralları» 532.

— Ö —

Ölüm içgüdü, 374, 375, 377, 384.
«Önleyici politika», 379, 380, 381, 402.
Örf ve adet hukuku, 115, 116.
Özgencilik, 79.
Özgür girişim, 65, 100.
Özgürlük (*freedom*), 68, 99, 143, 262, 289, 306, 321, 328, 337, 520.
Özgürlük (*Liberty*), 37-74, 258, 287.
Özgürlük (*liberty*) ve hukuk, 54-63.

— P —

Pasifizm, 84, 97, 219, 304, 333, 346, 382, 452, 455, 488, 507.
Paine, Thomas, 202, 293, 304.
Palmerston, Lloyd, 302.
Panama Kanalı, 490.
Pan - Amerikanizm, 408.
Pan - Arabizm, 459-462.
Pan - Cermenizm, 408.
Pan - İslam dünyası, 459.
Pan - Slavizm, 408.
Papini, Giovanni, 216.
Paraguay, 4.
Pareto, Vilfredo, 75-79, 80, 178, 270-271, 291, 423, 526.
Paris Komünü, 274, 296.

Parlamento, İngiliz, 14.
 Parti hükümeti, 7.
 Paryalık (dokunmama), 504.
 Pasif direnme kuramları, 499-508.
 Paulus, Havari, 341, 353, 464, 505.
 Paul - Boncour, Joseph, 117-118.
 Pavlov, Ivan, 395-397.
Pax Americana, 352.
Pax Britannica, 491.
Pax Romana, 265, 352.
Pax Sovietica, 352.
 Pierce, Charles E., 93.
 Perikles, 298.
Perry v. United States davası, 114
 Persler, 420, 462.
 Personalizm, 366.
 Pesimizm, (karamsarlık), 102, 178, 250, 325, 427, 435.
 Pétain, Mareşal, 457.
 Petrograd Sovyeti, 230.
 Philonculuk, 266.
 Pietizm, 418.
 Pima Kızılderilileri, 412.
 Pius, Papa IX., 360.
 Pius, Papa XI., 168 n, 363-364.
 Pius, Papa XII., 364-365.
 Plains Kızılderilileri, 414.
 Planlama, 100, 108, 192, 204, 270-271, 208, 295, 297, 326.
 Planlı toplum, 100, 101.
 Platon, 67, 86, 174, 216, 243, 259, 293, 328, 373.
 Pluralizm, 189, bak. «Çoğulculuk».
 Pluralistler, 104.
 Pobedonostsev, Konstantin, 336.
 Polenya, 364, 454, 498.
 Polonya ayaklanması, 1956, 238.
 Polonyalılar, 454, 474.
 Politbüro, 235.
 Pollock, Sir Frederick, 129.
 «Poliarkal demokrasi», 519 n.
Popular Front (Halk Cephesi), 178, 201.
 Popülist akım, 14, 15, 202, 466.
 Portekiz, 238, 364.
 «Pozitif eylem», 461.
 Pozitif hukuk, 113-116.
 Pozitivist hukuk yorumu, 125-132, 137, 145.
 Pozitivistler, 103, 270.

Pozitivizm, 64, 81, 85, 93, 101, 109, 145.
 P.O.U.M. (İspanya İç Savaşında Troçkiciler), 431.
 Pound, Roscoe, 134-138.
 Pragmatistler, 93, 101, 103, 251.
Pravda gazetesi, 228.
 Presidyum, 235.
 Prezzolini, Giuseppe, 216-217.
 Progresif (ilerlemeci) akım, 13-20, 203, 311.
 Proletarya, 53, 69, 150, 153, 157, 158, 162, 164, 229, 231, 234, 281, 288, 351.
 Proletarya diktatörlüğü, 69, 154.
 Prometheus, 51, 51 n.
 Protestancılık, (protestanlık), 277, 342, 354, 390, 392, 417.
 Protestan Devrimi, 152.
 Protestanlar, 261.
 Proudhon, Pierre, 39, 172.
 Prusyalılar, 220.
 Psikanaliz, 372, 378, 380, 386, 388, 394, 402.
Psychiatry dergisi, 386.
 Pueblo Kızılderilileri, 412, 414.
 Püritencilik, 53, 135, 172, 415.
 Püritenler, 51, 293, 369.

— Q —

Quadragesimo Anno, 168 n, 363.
 Quisling, Vikdun, 296.

— R —

Randolph, John, 305, 308.
 Rantiyeler, 81, 196.
 Rapoport, Anatol, 516-517.
 Rasyonalizm, 103, 110, 269, 270, 291, 298, 335, 505.
 Rattray, R.S., 411
 Ratzel, Friedrich, 493.
 Raymond, Toulouse Kontu, 443.
 REA (Rural Electrification Administration), 207.
 Reaksiyon çağı, 243.
 Realizm, 84, 101, 109.
Realpolitik, 498, 534.
Rechtstaat, 125, 296.
 RFC (Reconstruction Finance Corporation), 301.

Refah Devleti, 34, 65, 183, 185, 200-211, 212, 246, 326;
Almanya'da, 201,
ABD'de, 183, 201-209,
Fransa'da, 200,
İngiltere'de, 200.
Referendum (halkoyuna başvurma)
8, 14, 19, 144, 165.
Reform Yasası, 1832, 102.
Reformasyon, 192, 364, 390, 392, 421, 453.
Reform Kilisesi, 336.
Reichenbach, Hans, 518.
Reichstag, 43, 157, 222, 227.
Rembrandt, van Rijn, 96.
Ren Irmağı, 481.
Renan, Ernest, 442-443, 444.
Rerum Novarum, 168 n, 361, 362, 363, 363 n.
«Residues» 80.
Reves, Emery, 471-474.
Revizyonistler, 156, 158, 163-166.
Revizyonizm, 163-166, 177, 277.
Rızaya dayanan devrim, 193.
Ribbentrop, Jochaim von, 341.
Ricardo, David, 169, 195, 294.
Riesman, David, 420-424.
Riga, 493.
Rivers, W.H.R., 411.
Robespierre, Maximilien, 336.
Rockefeller, John D. Sir, 49.
Roma - Berlin Ekseni,
Roma Hukuku, 113, 114.
Roma İmparatorluğu, 10, 82, 155, 192, 213, 215, 223, 262, 264, 278.
Romalılar, 265, 462.
Romantik idealistler, 244.
Romantisizm, (Romantikçilik), 243, 252-255, 278, 282, 291, 371.
Romanya, 498.
Roma yürüyüşü, 218.
Roosevelt, Franklin D., 22, 63, 71-72, 203, 206, 321, 423, 470, 532.
Roosevelt, Theodore, 16, 55, 203, 424, 448-449, 466, 469, 487.
Rosenberg, Alfred, 222-223, 225, 226, 341, 464, 482-496.
Rousseau, Jean-Jacques, 4, 28, 66, 89, 103, 115, 143, 150, 244, 249, 252, 273, 279, 304, 328, 366, 379, 399, 411, 534

Royce, Josiah, 250-252.
Rölativizm, 92, 93, 101-102, 109, 139, 304, 314, 333, 521.
Rönesans, 77, 215, 262, 266, 389, 421, 444, 520.
Ruskin, John, 73, 483, 487.
Russell, Bertrand, 102-106, 176, 283.
Russell, Lord John, 102.
Rus - Alman Antlaşması, 1878, 496.
Ruslar, 281.
Rus - Japon Savaşı, 396.

— S —

Sabine, George H., 514.
Sadızın, 390, 432, 436.
Saf hukuk kuramı, 138-144.
Saint Barthelemew Günü, 443.
Saint - Just, Antoine, 336.
Saint - Simon, Kont Henri de, 295, 295 n.
Saksonlar, 468.
Salisbury Lordu, 302.
Salt kuram, 516, 517.
San Juan Hill Savaşı, 448.
Santayana, George, 261-266.
Sapir, Edward, 412.
Sarajevo, 491.
Sartre, Jean - Paul, 285-290.
Satragyaha, 504.
Savoranola, Girolamo, 266.
Schattschneider, Elmer E., (1892 - 1971), 529.
Schenck v. United States davası, 56.
Schiller, F.C.S., 93.
Schmitt, Carl, 221-222.
Schopenhauer, Arthur, 172, 178.
Schumpeter, Joseph A., 324-326.
Schweitzer, Albert, 505-508.
Scopes evrim duruşması, 14.
Sears, Raebuck and Company, 319.
SEC (Securities and Exchange Commission), 204, 206, 317, 319.
Self determination, (Ulusların kendilerini yönetime hakkı), 46, 474.
Senato, İtalyan, 219, 256.
Sendikalar, 82.
Sendikalizm, 255, 271, 331.
Sendikaya üye olmama koşullu iş sözleşmesi, 128, 128 n.

Septisizm, (kuşkuculuk), 69, 77, 104, 130, 243, 259, 262, 266, 270, 278, 282, 346, 428.

Sezarizm, 455.

Sforza, Kont Carlo, 257.

Shaw, George Bernard, 169, 171-173.

Shelley, Percy Bysshe, 244.

Sherman Anti - Tröst Yasası, 320.

Shotwell, James T., 470.

Sınıf (kavgası) savaşı, 104, 157, 158, 159, 167, 170, 229, 231, 232, 515.

Sınıf savaşı kuramı, 153.

Sınıfsız toplum, 227, 289.

Sırlar, 47, 468, 474.

Sibernetik, 523-524.

Sibirya, 160, 230.

Sicilya, 85.

Siniklik, 21, 29, 55, 77, 84, 251, 278, 279, 291, 521.

Sistematik kuram, 533.

Sistematik Okul, 513-517.

Siyonizm 47.

Siyon'un Yedi Bilgesinin Protokolü, 226.

Skolastik, 269.

Slavlar, 453.

Slovaklar, 474.

Smart Set, 51.

Smith, Adam, 150, 195, 298, 319, 406.

Smith Yasası, 60.

Scfistler, 59, 293.

Soğuk savaş 60, 236, 491.

Sokrates, 52, 80, 274.

Sorel, George, 178, 255-256, 259, 271, 295, 456.

Sorelci mitos, 255, 271.

Sosyal Darvencilik, 30, 55, 127, 130, 220, 251, 253, 524.

Sosyal Demokrat Parti;
Rusya'da, 161.
Almanya'da, 165.

Sosyal devrimciler, 230.

Sosyal güvenlik, 200, 202, 204.

Sosyalist evrim kuramı, 154-155.

Sosyalistler, 17, 56, 73, 103, 158, 166, 226.

Fabian sosyalistleri, 163, 168-176.

Hıristiyan sosyalistler, 167-168.

«Sosyal İncil», 77.

Sosyalizmin gerilevişi, 177, 178.

Sosyal refah yasaları, 15, 30.

Sosyolojik hukuk yorumu, 132-138.

Sosyoloji ve siyasal kuram, 415-426

Sovyet Komünizmi, 213, 227-239, 278 289, 304, 341.

SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği), 162, 234.

Spencer, Herbert, 64, 304, 406, 415, 520.

Spengler, Oswald, 178, 223, 278-282, 291.

Spykman, Nicholas J., 497-499.

Stalincilik, 429.

Stalin, Joseph, 149, 163, 172, 228, 229, 233-235, 341, 359.

Stammeler, Rudolph, 139-140.

Stanford, Lenand, 468.

Steffens, Lincoln, 15.

Stereotipler, 33.

Stirner, Max, 39.

Stoacılar, 4, 64, 113, 287, 405, 505.

Stoacılık, 243.

Stone, Harlan F., 133.

Stöcker, Adolph, 451.

Strasser, Otto, 223.

Strateji ve Planlama Kurulu, 205.

Streicher, Julius, 341.

Suçluluk, 42, 402, 403, 411, 414, 425 433.

Sullivan, Harry Stack, 383, 386-388.

Summi Pontificatus, 364.

Sumner, William Graham, 406, 415.

Sümerler, 352.

Super - ego, 373, 374.

Sürekli devrim, 230, 289.

«Sürekli planlama», 100, 101.

Süveyş Kanalı, 458.

Sydney, Algernan, 136.

— Ş —

Şamanlar, 414.

Şartlı refleks, 395, bak. «Koşullu refleks».

Şeflik (önderlik) ilkesi, 225.

Şiddete başvurmama kuramları, 499-509.

Şovenizm, 214, 238, 392, 415, 441, 444.

— T —

Tacitus, 298.

Tahıl ve Pamuk İstikrar Şirketi, 301.

Tam (istihdam) çalıştırma, i98.
Tarafsızlık, 109, 461.
Tarım Bakanlığı, ABD, 207.
Tarımsal Düzenleme Yasası, 204, 206.
Tarihsel materyalizm, 151-152, 205.
Tarihselcilik, 513 n, 532.
Tarihsicilik, 513, 513 n.
Tawney, Richard Henry, 176, 209-211, 416.
Teamüli hukuk, 115.
Teknokrasi, 21, 315.
Tek vergi, 15.
Temsili hükümet, 37.
Tepki çağı, 243.
Terör dönemi yönetimi, Fransa, 243, 277, 335.
Terörizm, 44.
Tertulian, 244.
Thomas Aquinumlu, St., 114, 329, 360, 366, 505.
Thomas, Norman, 163.
Thomizm, 365.
Thoreau, Henry, 274, 314, 500, 504.
Thorndike, Edward L., 399-401.
Thukydides, 298.
Ticaret Devrimi, 421.
Ticaret Filosu, ABD, 301.
Timokrasi, 263.
Tiranlık, 346.
Tito, Mareşal, 163, 238.
Tocqueville, Alexis de, 6.
Tolstoy, Kont Leo, 39, 142, 501-503, 504.
Toplum mühendisliği, 100, 101.
Toryler, 293.
Torquemada, 52, 52 n.
Totalitercilik, 29, 213-239, 249, 303, 310, 345, 350, 354, 357, 359, 365, 369, 430.
Totemcilik, 377, 378.
Toynbee, Arnold J., 312, 350-353, 354, 369.
Tötonlar, 462.
Treitschke, Heinrich von, 223, 444-446, 450, 452, 455, 480, 487, 488, 508.
Trobriand Adaları, 411.
Troçki, Leon, 160, 228, 230, 234, 289.
Truman, David B., 531, 532.
Tucker, Josiah, 298.
Tudor Hanedanı, 528.

Tugwell, Rexford G., 207, 472.
Tutucu Devrim, 314-324.
Tutucu Kollektivizm, 194-200, 201.
Tutuculuk, 21, 293-334, 358, 371;
eski biçim tutuculuk, 294-304,
liberal tutuculuk, 324-332,
yeni tutuculuk, 304-314,
Türkiye, 3, 8, 446, 499.
Türkler, 80, 454.
TVA (Tennessee Valley Authority),
184, 204, 366.
Tychism, 104.
Tyler, Wat, 52, 52 n.

— U —

Ukrayna, 235, 482.
«Ulusal Ekonomik Kurul», ABD, 204.
Uluslararası anarşi durumu, 469, 473.
Uluslararası hukuk, 115, 138, 144, 365, 493, 508.
Ulusların kendi kendilerini yönetmesi, 47, 474.
Utopyacılık, 282, 289, 426, 520;
karşı utopyalar, 426-436,
utopyacı sosyalistler, 155.
Utuliteryanizm, 103, 247.
Uygur direniş, 500, 500 n.
Uzakdoğu, 407, 448.

— Ü —

«Üçüncü Dünya Savaşı», 508.
Üçüncü (Reich) Alman Devleti, 224, 341.

— V —

Vaihinger, Hans, 93.
Vandervelde, Émile, 164.
Van Hise, Charles, 15.
Vedanta 428.
Versay Antlaşması, 213, 221, 495.
Veto grupları, 423.
Viereck, Peter, 308-311, 314.
Vinson, Fred L., 60-61.
Viyana Çevresi, 518.
Voelkischer Beobachter, 222.
Volga Havzası, 494.

— W —

- Wagner, Richard, 96, 451, 463.
 Wagnerci çevre, 463.
 Wagner Yasası, 204.
 Wallace, Henry A., 23-24, 207-209, 215.
Wallace's Farmer dergisi, 207.
 Wallas, Graham, 30, 31-32, 169.
 Wall Street, 56.
 Ward, Lester Frank, 415.
 Watson, John B., 397-399.
 Weber, Max, 415-418.
 Webb, Ebeatrice, 169.
 Webb, Sidney, 169, 170.
 Weimar Anayasası, 416.
 Weimar Cumhuriyeti, 158, 213, 221, 224, 297, 419.
 Weir, Ernest T., 423.
 Wells, H.G., 169, 173-176, 454, 470.
West Virginia State Board of Education v. Barnette davası, 61 n.
 Weyl, Walter, 16.
 Whigler, 293.
 White, William Alanson, 386.
 White, William Allen, 465-466, 467.
Whitley v. California davası, 59 n.
 Wiener, Norbert, 523-524.
 Wiggam, Albert E., 30.
 Wilhelm, II., 304, 416, 464, 487.
 Williams, Roger, 202.
 Wilson, Woodrow, 16, 17-19, 26, 45, 203, 423, 470, 474.
 Wittgenstein, Ludwig (1889-1951), 518.
 Wordsworth, William, 252, 253, 253 n.
World, New York, 33.
World Tomorrow, The, 346.

— Y —

- Yahudi düşmanlığı, 199, 223, 225-226, 334, 342, 444, 456.
 Yahudiler, 48, 213, 221, 223, 468, 508.
 «Yanıtlar», 80.
 Yasama erkinin üstünlüğü, 59.
 Yaşama saygı, 507, 508.

- Yaşam gücü, 259, 260.
 Yatıştırma (ödün) politikası, 235, 489, 491.
Yates v. United States davası, 61 n.
 Yayılmacılık, 226, 278, 282.
 Yehova, 392.
 Yehova Tanıkları, 369.
 Yeni Freudcular, 382-394.
 Yeni gerçekçilik, 101.
 Yeni Hegelciler, 249, 258.
 Yeni idealizm, 243, 244-252.
 Yeni Kantçı akım, 139.
 Yeni Malthusculuk, 105.
 Yeni Ortodokslik, 336-350.
 Yeni Platonculuk, 266, 269.
 Yeni pozitivizm, 518, 519.
 Yeni Pythagorasçılık, 266.
 Yeni romantisizm, 252-255.
 «Yeni özgürlük» (W. Wilson'un), 18.
 Yeni Thomizm, 365.
 Yeni Tutucular, 393.
 Yeni Tutuculuk, 304-314, 371.
 «Yeni Uzlaşma», 22, bak. «New Deal»
 Yıldırım savaşı, 499.
 Yirmi Beş Nokta Programı, 224 n.
 Yirminci Parti Kongresi, SSCB, 233, 236.
 Yugoslavya, 163, 238.
 Yunanlılar, 47, 262, 468, 477.
 Yunanistan, 155, bak. «Eski Yunan».
 Yunan uygarlığı, 351.
 «Yuvarlakkafalılar» (Roundheads), İngiliz Devrimi'nde, 293.
 Yüce (Yüksek) Mahkeme, ABD, 9, 45, 58, 59-61, 114, 133, 310.
 Yüce Mahkeme, Massachusetts, 55.
 Yüce Yasa, 66, 113, 114.

— Z —

- Zeitschrift für Öffentliches Recht*, 141.
 Zekâ testleri, 29.
 Zenciler, 239, 282, 408, 413, 461, 463, 465, 468.

EDWARD McNALL BURNS ÇAĞDAŞ SİYASAL DÜŞÜNCELER 1850-1950

Liberal - demokrat bir bilim adamı olan Edward McNall Burns, 1897'de Amerika'da Brgettstown'da doğdu. Washington ve Jefferson Kolejinde okudu. 1925'de Pittsburg Üniversitesi'nden master, 1927'de felsefe doktoru derecelerini aldı; 1962'de ise hukuk doktoru oldu. 1926 yılında Chicago Üniversitesi'ne girdi. 1968'de emekliye ayrılmaya kadar kalacağı Rutgers Üniversitesi'ne geçti. 1928-1931 yılları arasında Tarih ve Siyaset Bilimi dersleri okuttu. 1941-1947 yılları arasında *associate professor* (doçent) idi; 1947-1951 yılları arasında Siyaset Bilimi profesörlüğü yaptı. 1951-1962 yılları arasında emeritus profesör olarak çalıştı. 1962-1972 yılları arasında Tarih ve Siyaset Bilimi Bölümünün başkanlığını yaptı. 1957 yılında Rutgers Üniversitesi Araştırma Kurulu'nun Araştırma Üstün Başarı Ödülü'nü aldı. 1959-1960 öğretim yılında Fulbright Bursu ile Berlin Frei Universitat (Hür Berlin Üniversitesi)'da çalıştı. Edward McNall Burns'ün yayımları arasında; *James Madison: Philosopher of the Constitution* (1938); *Western Civilizations, Their History and Their Culture* (1941); *David Starr Jordan : A Prophet of Freedom* (1953); *The American Idea of Mission* (1957); *Ideas in Conflict* (Çağdaş Siyasal Düşünceler 1850-1950); *The Counter Reformation* (1964) bulunmaktadır. Philip L. Ralph ile birlikte *World Civilizations* (1955) adlı yapıtın da yazarı olan Burns 14 Haziran 1972'de ölmüştür.